THE LIBRARY
THE INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
TORONTO

PRESENTED BY

St. Dunstan's College

37

ST. DUNSTAN'S
COLLEGE
LIBRARY

ST. DUNSTAN'S
COLLEGE
LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/operaomnia03isid

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
OPERA OMNIA.

TOMVS III.

ETYMOLOGIARVM

Libri X. priores.

Bonaventura Salesa pinx et delin. *Petrus Fontana sculp. Romae*

FRANCISCVS ANTONIVS DE LORENZANA
S.R.E.PRESB.CARD.TIT.SS.XII.APOSTOLORVM
ARCHIEP.TOLET.PRIMAS HISPANIAE.

S. ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
HISPANIARVM DOCTORIS

OPERA OMNIA

DENVO CORRECTA ET AVCTA

RECENSENTE FAVSTINO AREVALO

Qui Isidoriana praemisit, variorum praefationes, notas, collationes,
qua editas, qua nunc primum edendas, collegit, veteres editiones,
et codices mss. Romanos contulit.

AVCTORITATE ET IMPENSA

EMINENTISS. PRINCIPIS D. DOMINI

FRANCISCI LORENZANAE

S. R. E. PRESBYT. CARDINAL. TIT. SS. XII. APOSTOLORVM
ARCHIEP. TOLET. ET HISPANIAR. PRIMATIS.

ROMAE ANNO MDCCXCVIII.
TYPIS ANTONII FVLGONII.

Facultate praesidum.

14769
JAN 15

INDEX EORVM

QVAE IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

LIBER PRIMVS.

De Grammatica.

CAP.I. De Disciplina, et Arte. 1.
Cap.II. De septem liberalibus artibus. 2
Cap.III. De literis communibus. 3
Cap.IV. De literis Latinis. 7
Cap.V. De Grammatica. 12
Cap. VI. De partibus Orationis. 13
Cap. VII. De Nomine. ibid.
Cap. VIII. De Pronomine. 17
Cap. IX. De Verbo. 18
Cap. X. De Aduerbio. 20
Cap. XI. De Participio. 21
Cap. XII. De Coniunctione. ibid.
Cap. XIII. De Praepositionibus. 22
Cap. XIV. De Interiectione. ibid.
Cap. XV. De Voce. 23
Cap. XVI. De Syllaba. ibid.
Cap. XVII. De Pedibus. 24
Cap. XVIII. De Accentibus. 29
Cap. XIX. De figuris accentuum. 30
Cap. XX. De Positura. 31
Cap. XXI. De notis sententiarum. 33
Cap. XXII. De notis vulgaribus. 36
Cap. XXIII. De notis iuridicis. 38
Cap. XXIV. De notis militaribus. 39
Cap. XXV. De notis literarum. 40
Cap. XXVI. De notis digitorum. 41
Cap. XXVII. De Orthographia. 42
Cap. XXVIII. De Analogia. 47
Cap. XXIX. De Etymologia. 49
Cap. XXX. De Glossis. 50
Cap. XXXI. De Differentiis. ibid.
Cap. XXXII. De Barbarismo. 51
Cap. XXXIII. De Soloecismo. 52
Cap. XXXIV. De Vitiis. 53
Cap. XXXV. De Metaplasmis. 55
Cap. XXXVI. De Schematibus. 56
Cap. XXXVII. De Tropis. 58
Cap. XXXVIII. De Prosa. 65
Cap. XXXIX. De Metris. ibid.
Cap. XL. De Fabula. 71
Cap. XLI. De Historia. 72
Cap. XLII. De primis auctoribus Historiarum. 73
Cap. XLIII. De vtilitate historiae. ib.
Cap. XLIV. De generibus historiae. 74

LIBER SECVNDVS.

De Rhetorica, et Dialectica.

Cap. I. De Rhetorica, eiusque nomine. 76
Cap. II. De inuentoribus rhetoricae artis. ibid.
Cap. III. De nomine Oratoris, et partibus rhetoricae. 77
Cap. IV. De tribus generibus causarum. ibid.
Cap. V. De gemino statu causarum. 78
Cap. VI. De tripartita Controuersia. 80

Cap. VII. De quatuor partibus orationis. 81
Cap. VIII. De quinque modis causarum. ibid.
Cap. IX. De Syllogismis. 82
Cap. X. De Lege. 85
Cap. XI. De Sententia. 86
Cap. XII. De Catasceue, et Anasceue. ibid.
Cap. XIII. De Prosopopoeia. 87
Cap. XIV. De Ethopoeia. 88
Cap. XV. De Generibus quaestionum. ibid.
Cap. XVI. De Elocutione. ibid.
Cap. XVII. De trimodo dicendi genere. 89
Cap. XVIII. De colo, commate, et periodo. 90
Cap. XIX. De vitiis literarum, et verborum, et sententiarum cauendis. ibid.
Cap. XX. De iuncturis verborum. 91
Cap. XXI. De figuris verborum, et sententiarum. ibid.
Cap. XXII. De Dialectica. 98
Cap. XXIII. De differentia dialecticae, et rhetoricae artis. 99
Cap. XXIV. De definitione Philosophiae. ibid.
Cap. XXV. De Isagogis Porphyrii. 102
Cap. XXVI. De Categoriis Aristotelis. 104
Cap. XXVII. De Perihermeniis. 106
Cap. XXVIII. De syllogismis dialecticis. 107
Cap. XXIX. De diuisione definitionum ex Marii Victorini libro abbreuiata. 110
Cap. XXX. De Topicis. 113
Cap. XXXI. De Oppositis. 116

LIBER TERTIVS.

De quatuor Disciplinis Mathematicis.

Cap. I. De Vocabulo Arithmeticae disciplinae. 119
Cap. II. De auctoribus eius. ibid.
Cap. III. Quid sit Numerus. ibid.
Cap. IV. Quid praestent numeri. 121
Cap. V. De prima diuisione parium, et imparium. 122
Cap. VI. De secunda diuisione totius numeri. 124
Cap. VII. De tertia diuisione totius numeri. 126
Cap. VIII. De differentia arithmeticae, geometriae, et musicae. 127
Cap. IX. Quod numeri infiniti existunt. 128

De Geometria.

Cap. X. De Geometriae inuentoribus, et vocabulo eius. 129
Cap. XI. De quadripertita diuisione geometriae. ibid.
Cap. XII. De figuris geometriae. 130
Cap. XIII. De principiis geometriae. 131
Cap. XIV. De numeris geometriae. ibid.

De Musica.

Cap. XV. De Musica, et eius nomine. 132
Cap. XVI. De inuentoribus eius. ib.
Cap. XVII. Quid possit musica. 133
Cap. XVIII. De tribus partibus musicae. 134
Cap. XIX. De triformi musicae diuisione. ibid.
Cap. XX. De prima diuisione musicae, quae harmonica dicitur. 135
Cap. XXI. De secunda diuisione, quae organica dicitur. 136

Cap. XXII. De tertia diuisione, quae rhythmica nuncupatur. 139
Cap. XXIII. De musicis numeris. 142

De Astronomia.

Cap. XXIV. De Astronomiae nomine. 143
Cap. XXV. De inuentoribus eius. ib.
Cap. XXVI. De institutoribus eius. 144
Cap. XXVII. De differentia Astronomiae, et Astrologiae. ibid.
Cap. XXVIII. De Astronomiae ratione. ibid.
Cap. XXIX. De mundo, et eius nomine. 145
Cap. XXX. De forma mundi. ibid.
Cap. XXXI. De caelo, et eius nomine. 146
Cap. XXXII. De situ sphaerae caelestis. ibid.
Cap. XXXIII. De motu eiusdem. 147
Cap. XXXIV. De cursu eiusdem sphaerae. ibid.
Cap. XXXV. De celeritate caeli. ibid.
Cap. XXXVI. De axe caeli. ibid.
Cap. XXXVII. De caelestibus polis. 148
Cap. XXXVIII. De cardinibus caeli. ibid.
Cap. XXXIX. De conuexis caeli. ib.
Cap. XL. De ianuis caeli. 149
Cap. XLI. De gemina facie caeli. ib.
Cap. XLII. De quatuor partibus caeli. ib.
Cap. XLIII. De Hemisphaeriis. 150
Cap. XLIV. De quinque circulis caeli. 151
Cap. XLV. De circulo Zodiaco. 152
Cap. XLVI. De candido circulo. ib.
Cap. XLVII. De magnitudine solis. ib.
Cap. XLVIII. De magnitudine lunae. 153
Cap. XLIX. De natura solis. ibid.
Cap. L. De cursu solis. ibid.
Cap. LI. De effectu solis. 154
Cap. LII. De itinere solis. 155
Cap. LIII. De lumine lunae. ibid.
Cap. LIV. De formis lunae. ibid.
Cap. LV. De interlunio lunae. 156
Cap. LVI. De cursu lunae. ibid.
Cap. LVII. De vicinitate lunae ad terras. ibid.
Cap. LVIII. De eclipsi solis. ibid.
Cap. LIX. Ce eclipsi lunae. 157
Cap. LX. De differentia stellarum, siderum, et astrorum. ibid.
Cap. LXI. De lumine stellarum. ib.
Cap. LXII. De stellarum situ. 158
Cap. LXIII. De cursu stellarum. ib.
Cap. LXIV. De vario cursu stellarum. ib.
Cap. LXV. De interuallis stellarum. ibid.
Cap. LXVI. De numero circulari stellarum. 159
Cap. LXVII. De stellis planetis. ib.
Cap. LXVIII. De praecedentia, et antegradatione stellarum. 160
Cap. LXIX. De remotione, vel retrogradatione stellarum. ibid.
Cap. LXX. De statu stellarum. ib.
Cap. LXXI. De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt. ib.

LIBER QVARTVS

De Medicina.

Cap. I. De Medicina. 167
Cap. II. De nomine eius. 168
Cap. III. De inuentoribus Medicinae. ibid.

BQ
6090
1797

Cap. IV. De tribus haereſibus Medicorum. 169
Cap. V. De quatuor humoribus corporis. 170
Cap. VI. De acutis morbis. 171
Cap. VII. De chronicis morbis. 174
Cap. VIII. De morbis, qui in ſuperficie corporis videntur. 179
Cap. IX. De remediis, et medicaminibus. 183
Cap. X. De libris medicinalibus. 185
Cap. XI. De instrumentis Medicorum. ibid.
Cap. XII. De odoribus, et vnguentis. 187
Cap. XIII. De initio Medicinae. 188

LIBER QVINCTVS.

De Legibus, et Temporibus.

Cap. I. De auctoribus Legum. 189
Cap. II. De legibus diuinis, et humanis. 191
Cap. III. Quid differant inter se ius, leges, et mores. ibid.
Cap. IV. Quid sit ius naturale. 192
Cap. V. Quid sit ius ciuile. 193
Cap. VI. Quid sit ius gentium. ib.
Cap. VII. Quid sit ius militare. ib.
Cap. VIII. Quid sit ius publicum. 194
Cap. IX. Quid sit ius Quiritium. ib.
Cap. X. Quid lex. ib.
Cap. XI. Quid scita plebium. 195
Cap. XII. Quid senatusconsultum. ib.
Cap. III. Quid constitutio, et edictum. ibid.
Cap. XIV. Quid responsa prudentum. 196
Cap. XV. De legibus consularibus, et tribunitiis. ibid.
Cap. XVI. De lege Satyra. 197
Cap. XVII. De legibus Rhodiis. ibid.
Cap. XVIII. De priuilegiis. 198
Cap. XIX. Quid possit lex. ibid.
Cap. XX. Quare facta sit lex. ib.
Cap. XXI. Qualis debeat fieri lex. ib.
Cap. XXII. De causis. 199
Cap. XXIII. De testibus. ibid.
Cap. XXIV. De instrumentis legalibus. ibid.
Cap. XXV. De rebus. 205
Cap. XXVI. De criminibus in lege conscriptis. 209
Cap. XXVII. De poenis in legibus constitutis. 212

De Temporibus.

Cap. XXVIII. De Chronicae vocabulo. 218
Cap. XXIX. De momentis, et horis. ibid.
Cap. XXX. De diebus. 219
Cap. XXXI. De Nocte. 222
Cap. XXXII. De Hebdomada. 224
Cap. XXXIII. De mensibus. ibid.
Cap. XXXIV. De solstitiis, et aequinoctiis. 226
Cap. XXXV. De temporibus anni. 227
Cap. XXXVI. De annis. 229
Cap. XXXVII. De olympiadibus, et lustris, et iubileis. 230
Cap. XXXVIII. De seculis, et aetatibus. 231
Cap. XXXIX. De discretione temporum. 233

LIBER SEXTVS

De Libris, et Officiis Eccleſiaſticis.

Cap. I. De Veteri, et Nouo Testamento. 239
Cap. II. De scriptoribus, et vocabulis sanctorum librorum. 241
Cap. III. De Bibliothecis. 249
Cap. IV. De interpretibus. 250
Cap. V. De eo, qui primum Romam libros aduexit. 251
Cap. VI. Qui apud nos Bibliothecas instituerunt. 252
Cap. VII. Qui multa scripserunt. 253
Cap. VIII. De generibus opusculorum. ibid.
Cap. IX. De ceris. 256
Cap. X. De chartis. ibid.
Cap. XI. De pergamenis. 257
Cap. XII. De libris conficiendis. 259
Cap. XIII. De librorum vocabulis. 260
Cap. XIV. De librariis, et eorum instrumentis. ibid.
Cap. XV. De canonibus Euangeliorum. 262
Cap. XVI. De canonibus Conciliorum. 263
Cap. XVII. De cyclo Paschali. 267
Cap. XVIII. De reliquis festiuitatibus. 275
Cap. XIX. De officiis. 279

LIBER SEPTIMVS

De Deo, Angelis, et Fidelium Ordinibus.

Cap. I. De Deo. 293
Cap. II. De Filio Dei. 299
Cap. III. De Spiritu sancto. 305
Cap. IV. De eadem Trinitate. 311
Cap. V. De Angelis. 312
Cap. VI. De hominibus, qui quodam praesagio nomen acceperunt. 317
Cap. VII. De Patriarchis. 325
Cap. VIII. De Prophetis. 328
Cap. IX. De Apostolis. 334
Cap. X. De reliquis in Euangelio nominibus. 337
Cap. XI. De Martyribus. 338
Cap. XII. De Clericis. 339
Cap. XIII. De Monachis. 344
Cap. XIV. De ceteris fidelibus. 345

LIBER OCTAVVS

De Eccleſia, et Sectis diuerſis.

Cap. I. De Ecclesia, et Synagoga. 346
Cap. II. De Religione, et Fide. 347
Cap. III. De Haeresi, et Schismate. 349
Cap. IV. De haeresibus Iudaeorum. 350
Cap. V. De haeresibus Christianorum. 351
Cap. VI. De Philosophis gentium. 361
Cap. VII. De Poetis. 365
Cap. VIII. De Sibyllis. 367
Cap. IX. De Magis. 369
Cap. X. De Paganis. 374
Cap. XI. De diis gentium. 375

LIBER NONVS

De Linguis , Gentibus , Regnis , Militia , Ciuibus , Affinitatibus .

Cap. I. De Linguis gentium . 395
Cap. II. De Gentium vocabulis. 399
Cap. III. De Regnis, et Militiae vocabulis . 419
Cap. IV. De Ciuibus . 429
Cap. V. De Affinitatibus, et Gradibus . 438
Cap. VI. De Agnatis , et Cognatis . 443
Cap. VII. De Coniugiis . 452

LIBER DECIMVS

Vocum certarum Alphabetum . 457

APPENDIX I. *Ad Etymologiarum Prologum* . Versus praemissi Etymologiis in Codice Regio-vaticano 1953. 500
APPENDIX II. *Ad Etymol. cap.* 17. Inuenticula de Pedibus . 501
APPENDIX III. *Ad lib.* 1. *cap.* 27. Incipit secunda Ortographia . *ex cadice Albanio* 503
GLOSSEMATA S. Isidori Episcopi de distantia verborum . *ex cod. Vaticano* 6018. 506
APPENDIX IV. *Ad lib.*3. *cap.*9 . *ex cod. Ottob.* 6. Item de numero Isidori . 510
APPENDIX V. *Ad lib.* 4. *cap.* 4. Specimen interpolationis ex Cod. Chisiano . ibid.
APPENDIX VI. *Ad lib.*5. *cap.* 36. *Ex cod. Albanio.* De Indictione . 511
APPENDIX VII. *Ad lib.*5. *cap.* 39. Continuatio Chronici Isidoriani ex Codice Chisiano . 512
APPENDIX VIII. *Ad lib.* 6. *cap.* 17. Synodus Caesariensis de Paschate . 515
APPENDIX IX. *Ad lib.* 6. *cap.* 19. De variis vocabulis . 519
APPENDIX X. *Ad lib.* 8. *cap.*5. Incipit Indiculus S. Hieronymi De Haeresibus Iudaeorum . 520
APPENDIX XI. *Ad lib.* 5. *cap.* 9. Fragmentum ex veteri editione . 535
APPENDIX XII. *Ad lib.* 9. *cap.* 5. Versus de Affinitate XXI. *ex cod. Palatino* 282. 537
Alii versus . *ex cod. Palat.* 283. , *et Ottob.* 427. 538
APPENDIX XIII. *Ad lib.*9. *cap.*6. *ex cod. Ottob.*1968. Isdorus de VII. gradibus consanguinitatis . 539
APPENDIX XIV. *Fragmenta* ex codicibus gothicis Toletanis ,et aliis . 540
VARIÆ LECTIONES *ad X. priores lib.* Etymologiarum . 547
NOTÆ SEMLERI *ad lib.* 1. Etymogologiar. 598
FRANC. ANT. ZACCARIÆ Adnotationes *ad lib. VIII.* Etymologiar. 604

DIVI

DIVI ISIDORI
HISPALENSIS EPISCOPI
ETYMOLOGIAE.

PRAEFATIO.

Domno meo, et Deì seruo, Braulionì Episcopo Isìdorus.

En tibi, sicut pollicitus sum, misi opus de origine quarumdam rerum, ex veteris lectionis recordatione collectum, atque ita in quibusdam locis annotatum, sicut extat conscriptum stilo maiorum.

LIBER PRIMVS
DE GRAMMATICA.
CAPVT PRIMVM.

De Disciplina, et Arte.

1. *Disciplina* a discendo nomen accepit: vnde et scientia dici potest. Nam *scire* dictum a *discere*: quia nemo nostrum scit, nisi qui discit. Aliter dicta *disciplina*, quia discitur plena.

PRAEF. Nonnulli mss., et editi praemittunt epistolas Isidori ad Braulionem, et Braulionis ad Isidorum, quibus Etymologiarum mentio fit. Eas nos simul cum aliis Isidori epistolis edemus. De Etymologiis, earum editionibus, et mss. exemplaribus fuse actum fuit in Isidorianis c. 49. et seq. Praefatio ad Braulionem in quibusdam codicibus *ad Sisebutum* directa dicitur, in nonnullis *vel ad Braulionem, vel ad Sisebutum*, aut *ad vtrumque*. Inter additamenta, siue appendices ad Etymologias primum locum dabimus quibusdam versibus hexametris in laudem Deiparae, qui in codice Regio-vaticano 1953. inter eas epistolas, et indicem capitum libri primi inseruntur. Semleri annotationes in prima capita libri primi post Etymologiarum appendices proferentur: qui multa emendat, quae iam Grialius occupauerat: quia etsi huius notas laudat, tamen eas, vt ego puto, apud Breulium legerat, non in editione regia Matritensi. AREVALVS.

Cap. I. n. I. Disciplina a disc. *Verba sunt D. August. Soliloq. l. 2. c.* XI. GRIAL.

Ibid. Quia discitur plen. Pleni *vis in* disciplina *nulla est*, *nam* plina *pro-*

2. *Ars* vero dicta est, quod *artis* praeceptis, regulisque consistat. Alii dicunt, a graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, a virtute, quam scientiam vocauerunt.

3. Inter *artem*, et *disciplinam* Plato, et Aristoteles differentiam esse voluerunt, dicentes: Artem esse in iis, quae se et aliter habere possunt: disciplinam vero esse, quae de iis agit, quae aliter euenire non possunt. Nam quando veris disputationibus aliquid disseritur, disciplina erit: quando aliquid verisimile, atque opinabile tractatur, nomen artis habebit.

CAPVT II.

De septem liberalibus artibus.

1. Disciplinae liberalium artium septem sunt. Prima, *Grammatica*, id est, loquendi peritia. Secunda, *Rhetorica*: quae propter nitorem, et copiam eloquentiae suae maxime in ciuilibus quaestionibus necessaria existimatur. Tertia, *Dialectica*, cognomento *Logica*: quae disputationibus subtilissimis vera secernit a falsis.

2. Quarta, *Arithmetica*: quae continet numerorum causas, et diuisiones. Quinta, *Musica*: quae in carminibus, cantibusque consi-

ductio est sola verbi. Sed, vt huiusmodi notationum lusus, etymologiarum vera, ac sincera appellatione commendari se minime postulant, ita, qui haec statim, quasi inepta, aut inania prorsus, fastidiose respuat, nimium ipse durus sit praeter aequumque, et bonum. GRIAL.

Ibid. Alii putant, *disciplinam* syncopen esse *discipulinae* a *discipulo*: et extat quidem vox *discipulina* in antiquis nummis. AREVALVS.

2. Quod artis praecept. Artis *pro* arctis *antiquos scripsisse constat. Nam Valerius Probus* artus *pro angusto, et* artus *pro membris inflexione sola distinguit. Festus*; Artifices, quod apte opera inter se arctent, qua ex causa etiam artes appellatae sunt. GRIAL.

Ibid. Alii dicunt: *Donatus in Andr.*; *et Seru. in artem secundam Donati. Varro libr.*4. Nonnulla (*inquit*) nomina in vtraque lingua habent radices: vt arbores, quae in confinio natae in vtroque agro serpunt. GRIAL.

Ibid. Etymon *artis* pluribus explicat Becmanus De origin. lat. ling. pag.886. verbo *pulcher*. Isidorus haec ipsa repetit cap. 4. num. 2., et ante ipsum Cassiodorus in praefat. de grammatica: *Ars vero dicta, quod nouis* (forte *nos*) *regulis arctet, atque constringat. Alii dicunt, a graecis hoc tractum esse vocabulum* ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, *id est, a virtute doctrinae, quam diserti vniuscuiusque bonae rei scientiam vocant.* AREVALVS.

3. Inter art., et disc. *Eodem modo distinguit artem a scientia Arist.* GRIAL.

Cap. II. n.2. Numerorum causas: *ita Gothici recte*; *al.* casus. GRIAL.

Ib. Mensuras. *Soli duo Tarraconenses habent* mensuras terrae. *A reliquis ea vox abest. Quod si non tam etymon,*

stit. Sexta, *Geometria*: quae mensuras, dimensionesque complectitur. Septima, *Astronomia*: quae continet legem astrorum.

CAPVT III.

De literis communibus.

1. Primordia Grammaticae artis *literae* communes existunt: quas librarii, et calculatores sequuntur: quorum disciplina velut quaedam Grammaticae artis infantia est. Vnde et eam Varro literationem vocat. Literae autem sunt indices rerum, signa verborum: quibus tanta vis est, vt nobis dicta absentium sine voce loquantur; verba enim per oculos, non per aures, introducunt.

2. Vsus literarum repertus est propter memoriam rerum. Nam, ne obliuione fugiant, literis alligantur. In tanta enim rerum varietate nec disci audiendo poterant omnia, nec memoria contineri.

3. Literae autem dictae, quasi *legiterae*, quod iter legentibus praestent, vel quod in legendo iterentur.

4. Literae latinae, et graecae ab hebraeis videntur exortae.

quam rem ipsam, quae magis communis est, spectes, non incommode illam reiiciemus. Est (*inquit*) lib. 2. c. 23. Geometria mensura magnitudinis immobilis, atque formarum, *cum lib.3. c.10. veram nominis rationem reddiderit*. GRIAL.

Cap.III. n.1. Quas librarii. *Aug. lib.2. de ord. c.* 12., *cum de literis egisset, haec subdit*: Ergo vtilitas numerandi magna necessitate animaduersa est. Quibus duabus repertis, nata est illa librariorum, et calculonum professio, velut quaedam Grammaticae infantia, quam Varro literationem vocat. GRIAL.

Ibid. Signa verb. *Hieron. de notis ep.* 34. Et linguae celeritatem praecederent signa verborum. *Et ep.* 47. signa, ac furta verborum. GRIAL.

Ibid. Verba - introducunt. *Absunt haec a quibusdam Goth. libris*. GRIAL.

Ibidem. *Calculatores*: adde Pignorium De Seruis pag. 164., qui ex Augustino lib. 1. Confess. cap. 13. profert haec verba: *Illas primas, vbi legere, et scribere, et numerare discitur*. Semlerus mallet *literaturam* pro *literationem*: sed *literationem* habet non solum Augustinus, sed etiam Martianus Capella lib.3. paulo post initium: *Hincque mihi Romulus literaturae nomen ascripsit, quamuis infantem me literationem voluerit nuncupare*. Vide etiam notas ad Glossarium Isidorianum verb. *Magister ludi, calculo*. Grialius edidit *introducunt* melius, quam alii excusi *introducuntur*; sermo enim est de literis, quae verba per oculos introducunt. AREVALVS.

3. Literae autem quasi legiterae. *Neque hoc legitur in vllo Gothicor. Est tamen apud Priscianum, et Sergium*. GRIAL.

4. Apud illos Alph. *Ex Epiph. lib. de ponderib.* GRIAL.

Ibid. Vt nosse - matrem. *Verba sunt Hieron. ad Sophon. c.* 3. GRIAL.

Ib. Grialius *idem apud latinos A*; reposui cum aliis *inde*. Legi etiam posset *id est*: nam *idem*, et *id est* in mss. saepe confusa sunt. AREVALVS.

Apud illos enim prius dictum est *Aleph* : deinde ex simili enunciatione apud graecos tractum est *Alpha* : inde apud latinos *A*. Translator enim ex simili sono alterius linguae literam condidit: vt nosse possimus, linguam hebraicam omnium linguarum, et literarum esse matrem. Sed hebraei viginti duobus elementis literarum secundum veteris Testamenti libros vtuntur : graeci vero viginti quatuor: latini inter vtramque linguam progredientes viginti tria elementa habent.

5. *Hebraeorum* literas a lege coepisse per Moysen : *Syrorum* autem, et *Chaldaeorum* per Abraham. Vnde cum hebraeis et numero, et sono concordant, solis characteribus discrepant. *Aegyptiorum* literas Isis regina, Inachi filia, de Graecia veniens in Aegyptum, reperit, et aegyptiis tradidit. Apud aegyptios autem alias habuisse literas sacerdotes dicunt, alias vulgus. Sacerdotales ἱερὰς, vulgares πανδήμους. *Graecarum* literarum vsum primi phoenices inuenerunt, vnde et Lucanus:

Lib. 3. v. 220. *Phoenices primi (famae si creditur) ausi*
Mansuram rudibus vocem signare figuris.

6. Hinc est, quod et Phoeniceo colore librorum capita scri-

5. Hebraeorum lit. *Eadem traduntur de inuentor. literarum septenariis quibusdam, quos Crinitus refert lib.* 17. *de honest. disciplin.* GRIAL.

Ib. Vnde cum hebr. *Ex Hieron. prolog. Galeato*. GRIAL.

Ib. Inachi filia. *Secutus est Isidorus Augustinum* 18. *de ciuit. cap.* 3. *Augustinus Ouidium Metamorph.* 1. *quod etiam graecorum aliquos sensisse Suidas in collectaneis testatur*. GRIAL.

Ib. Apud Aegypt. *Nihil necesse est Graecarum literarum monstra, quae in Gothicis codicib. visuntur, huc proferri. Satis esse debebit, ex iis Antonium Augustinum, Petrum Chaconem, et Vulcanium eodem modo coniecisse. Cum praesertim Herodoti verba, quae subscribam ex lib.* 2., *dubitandi nullum relinquant locum*. Αἰγύπτιοι διφασίοισι γράμμασι χρέωνται, καὶ τὰ μὲν αὐτῶν ἱερὰ τὰ δὲ δημοτικὰ καλέουσι. *Vid. Clem. Alex.* στρωμ. 5. GRIAL.

Ib. Versus de inuentoribus literarum, quos Crinitus refert, extant inter carmina S. Eugenii Toletani part. I. carm. 21., et in tractatu 1. De grammatica S. Iuliani Toletani. Vide etiam Anthologiam latinam Burmanni, et tom. 4. Pisaurens. edition. Poetar. latinor., vbi diuerso ordine versus collocantur, sed ita vt cetera consentiant. De inuentoribus literarum multi agunt, quorum nonnullos recenset Fabricius in Bibliogr. Antiq. cap. 21. num. XI., vbi versus, quos dixi, Eugenii Toletani Ennodio Ticinensi attribuit: sed eos ego inter Ennodii carmina non reperio. AREVALVS.

6. Cadmus Agenoris. *Plinius lib.* 7. *c.* 56. *Sed neque cum Plinio, neque cum Georgio Cedreno satis conuenit Isidoro in hac literarum assignatione*. GRIAL.

Ibid. His Palamedes - tres adiecit η. χ. ω. *Malim e Seruio Aen.* 2. θ. φ. χ. *Plinius quoque easdem tres huic assignat, quartam addens* ξ. GRIAL.

Ib. Post quem Simonides Melicus. *Quatuor item a Simonide Melico adiectas*

buntur : quia ab ipsis literae initium habuerunt. Cadmus, Agenoris filius, graecas literas e Phoenice in Graeciam septemdecim primus attulit : Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. Ι. Κ. Λ. Μ. Ν. Ο. Π. Ρ. Σ. Τ. Φ. His Palamedes Troiano bello tres adiecit, Η. Χ. Ω. Post quem Simonides Melicus tres alias adiecit, Θ. Ψ. Ξ.

7. Y Literam Pythagoras Samius ad exemplum vitae humanae primus formauit : cuius virgula subterior primam aetatem significat : incertam quippe, et quae adhuc se nec vitiis, nec virtutibus dedit. Biuium autem, quod superest, ab adolescentia incipit : cuius dextera pars ardua est, sed ad beatam vitam tendens : sinistra facilior, sed ad labem, interitumque deducens. De qua sic Persius ait:

Et tibi, quae Samios diduxit litera ramos, Sat. 3. v. 56.
Surgentem dextro monstrauit limite callem.

8. Quinque autem esse apud graecos *mysticas* literas : prima Y, quae humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda Θ, quae mortem significat. Nam iudices eandem literam *theta* apponebant ad eorum nomina, quos supplicio afficiebant. Et dicitur *theta*, ἀπὸ τοῦ θανάτου, id est, a morte. Vnde et habet per medium telum, id est, mortis signum. De qua quidam sic ait:

O multum ante alias infelix litera theta.

9. Tertia T. figuram demonstrans Dominicae crucis. Vnde

vult Plinius, e quo sunt haec, ζ. η. ψ. ω. P. Chacon cum dissentire Isidorum a Plinio in numero videret, et in codicibus Gothicis partim miles tres, *partim* similiter tres *reperisset, itemque apud Suidam, et Eustathium Simonidem διὰ τὸ ἡδὺ μελικέρτην appellatum, existimabat, legendum,* Simonides Melicertes. GRIAL.

Ib. Phoeniceo colore : rubro. Ouidius lib. 1. Trist. eleg. 1. v. 7. *Nec titulus minio, nec cedro charta notetur.* Vide Bochartum Geogr. Sacr. Chan. 1. 20. AREV.

7. Y Literam *e Seru. Aen. 6. in illud* : latet arbore opaca, *etc.* GRIAL.

Ib. Reposui *diduxit* pro *deduxit* apud Grialium, et alios. Nonnulli dicunt, *Y* non a Pythagora, sed a Palamede inuentum. *Plura* de his videri possunt in not. Munckeri ad Hyginum fol. 277. AREV.

8. Similes locutiones per infinitiuum passim occurrunt apud Isidorum, praesertim in mss.; *Quinque autem esse etc.*, quia, vt ego puto, per literarum compendia auctoris nomen, qui id tradidit, ascripsit, quod a librariis postmodum neglectum, vel non intellectum fuit. AREVALVS.

9. T Figuram demonstrans Dominicae Crucis. *Recte doctissimi viri putant, propterea apud latinos Missae canonem ab hac litera incipere. Hieron. ad Ezech. cap. 9.* Antiquis hebraeorum literis, quibus hodie vtuntur samaritani, extrema thau litera crucis habet similitudinem. *Haec Hieronymus. Quod non perinde apparet in Samaritanorum alphabeto, quod circumfertur. Ambros. lib. de Abrah. c. 2.* Et cum trecentis decem, et octo viris adeptus victoriam. Numerauit (*inquit*) trecentos decem, et octo, vt scias non quantitatem numeri, sed meritum electionis expressum : eos enim adsciscit,

et hebraice signum interpretatur, de qua dictum est in Ezechiele
Ezech. c. 9. v. 4. Angelo: *Transi per mediam Ierusalem, et signa tau in frontes virorum gementium, et dolentium*. Reliquas vero duas, summam, et vltimam, sibi vendicat Christus. Ipse enim principium, ipse finis, dicens: Ego sum Alpha, et Ω. Concurrentibus enim in se inuicem, Alpha ad Ω. vsque deuoluitur: et rursus Ω ad Alpha replicatur: vt ostenderet in se Dominus et initii decursum ad finem, et finis decursum ad initium.

10. Omnes autem literae apud graecos et verba componunt, et numeros faciunt. Nam Alpha litera apud eos vocatur in numeris vnum: vbi autem scribunt *beta*, vocantur duo: vbi scribunt *gamma*, vocantur in numeris ipsorum tria: vbi scribunt *delta*, vocantur quatuor, et sic omnes literae apud eos numeros habent.

11. Latini autem numeros ad literas non computant, sed sola

quos dignos numero fidelium iudicauit, qui in Domini nostri Iesu Christi passionem crederent. Trecentos enim τ litera graeca significat: decem, et octo autem summam *ιη* exprimit. *Vocem ipsam tau* signum *interpretati sunt LXX*. Crucem *Caninius, haud malus auctor, in institutionibus linguae Syriacae*. GRIAL.

Ib. In frontes virorum. *Ita omnino legendum ex Gothicis, et ex LXX.; qui ἐπὶ τὰ μέτωπα. Vulgat.* super frontes. GRIAL.

Ib. Reliquas vero duas. *Ex Tertull. lib. de monogam*. GRIAL.

9. Verba Ezechielis in Vulgata sunt: *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem; et signa tau super frontes virorum gementium, et dolentium*. De significatione literae tau plura congessi in Prudentianis c. 20. Addere poteris alia ex editione PP. Apostolic. Cotelerii cum not. tom. I. p. 29. Antuerpiae 1698. Scribendum est *tau*, non *thau*, vt in editione Grialii, et in nonnullis bibliis. AREVALVS.

11. Numeros ad literas non computant. *Dubitandum non fuit de hac lectione Gothicorum omnium codicum, mirumque, in ea haesisse viros eruditissimos*. GRIAL.

Ib. Sed sola verba componunt. *Post haec in plerisque libris subduntur ista*: Exceptis aliquibus, quae numeros figura demonstrant, vt I. pro vno, C. pro centum, D. pro quingentis, L. pro quinquaginta, M. pro mille, V. pro quinque, et X. litera, quae et in figura Crucem, et in numero decem demonstrat. *Ex quibus tamen in Vet. Longobard. Garsiae Loaisae V. Cl., et in Rom. Cod. tantum haec leguntur*: Excepto I., quae vnum, et X. litera, quae et in figura Crucem significat, et in numero decem demonstrat. *Quae omnia aliena esse, constat. Nostri enim libri quin aucti sint ab aliquo, qui notarum nullam praetermiserit, quae literae speciem praeberet, haud dubium est. Primum quia quae nunc videntur, aut etiam literae iam sunt, eae sine controuersia literae olim non fuerunt, sed numerorum tantum notae; factaeque sunt ex numerorum notis literae, non contra ex literis notae. Deinde quia quae mille assignatur litera, si ea est* T., *vt Gothici omnes libri praeferunt, ea latini nunquam sunt vsi. Sed* CIƆ, *siue* ∞. *Scio tamen, ipsum* T *Gothorum ex* I *Latina nota, et linea imposita, scribentium vitio coniunctis fluxisse, quod hac quoque nota* I *Romani mille significabant, idque Isidorum ignorasse non fit verisimile. Praeterea cum paulo ante* T *figuram Do-*

verba componunt, excepto I, quae vnum, et X litera, quae et in figura crucem significat, et in numero decem demonstrat.

CAPVT IV.

De literis Latinis.

1. Latinas literas Carmentis nympha prima italis tradidit. Carmentis autem dicta, quia carminibus futura canebat. Ceterum proprie vocata Nicostrata.

2. Literae autem aut sunt communes, aut liberales. *Communes* dictae, quia multi eis vtuntur in communi, vt in scribendo, et legendo. *Liberales*, quia eas tantum illi nouerunt, qui libros conscribunt, recteque loquendi, dictandique rationem nouerunt.

3. Literarum duplex modus est: diuiduntur enim principaliter

minicae crucis demonstrare dixerit; nunc X *soli id tribuere, cum* T *quoque meminisset, non oportuit. Et* T *quidem figuram crucis esse, etiam Lucianus vult, cum* Σ *in* T *inuchi facit. De* X *nihil (quod sciam) ab vllo latinorum proditum. Adde, quod haec eadem de* X, *quae in quibusdam Gothicis sequenti capite repetuntur, ab aliis, atque ab impressis omnibus libris absunt. Postremo neque id esset numeros ad literas computare. Id quod vidisse etiam videtur, quisquis hunc locum tali accessione mulctauit. Non enim excepit literas illas, quod ad eas numeri computarentur, sed quod figura numeros demonstrarent. Alioqui quomodo vnus ad* I, *aut centum ad* C, *aut quinque ad* V, *aut decem ad* X, *aut vlla omnino ex hic exceptis ad numeros computabitur?* GRIAL.

Ib. Apud Grialium desinit caput, *verba componunt*: sed non puto, omnino omittenda esse ea, quae in vetustissimis mss. etiam nostris reperiuntur. Confer not. Semleri. De litera X. notandus Ausonii versus Edyll. 12. De literis: *In Latio numerus denarius Argolicum* X. AREVALVS.

Cap. IV. n. 1. Carmentis autem. *E Seru. Aen.* 8. GRIAL.

2. Communes, aut liberales. *Hoc est, literae dicuntur tum notae, et signa vocum, quae scribuntur, et leguntur: tum res ipsae, et disciplinae, quae scriptura continentur. Ita sequenti capite grammaticam appellabit originem liberalium literarum. Nam quod* artium *eo loco quidam habent codices, interpretatio plane fuit* literarum: *in plerisque enim, et vetustioribus* literarum *legitur. Itemq. lib.*14. *cap.*4., *et libro* 3. *de summ. bon. c.* 13. Meliores sunt (*inquit*) communes literae, quia simpliciores, et ad solam humilitatem legentium pertinentes. *Eodem etiam pertinere videtur, quod infra cap.* 9. *verba quaedam grammaticorum esse dixit, alia rhetorum. Sic hodie hispani loquimur, cum literatos dicimus, non illos, qui legendi, scribendique periti sunt (quod antiqui* scire literas *appellabant), sed eos potius, qui maiores disciplinas probe callent.* GRIAL.

3. Vocales sunt. *Aug. lib.*2. *de ordin. c.*12. Animaduertit, oris sonos alios esse, qui moderato varie hiatu, quasi enodati, ac simplices faucibus sine vlla collisione defluerent; alios diuerso pressu oris, tenere tamen aliquem sonum; extremos autem, qui, nisi adiunctis sibi primis, erumpere non valerent: itaque

in duas partes, in vocales, et consonantes. *Vocales* sunt, quae directo hiatu faucium siue vlla collisione varie emittuntur. Et dictae vocales, quod per se vocem impleant, et per se syllabam faciant, nulla adhaerente consonante. *Consonantes* sunt, quae diuerso motu linguae, vel impressione labiorum efficiuntur. Et vocatae consonantes, quia per se non sonant, sed iunctis vocalibus consonant.

4. Hae in duabus partibus diuiduntur: in semiuocalibus, et in mutis. *Semiuocales* dictae eo quod quiddam semis de vocalibus habeant. Ab *e* quippe vocali incipiunt, et desinunt in naturalem sonum. *Mutae* autem dictae, quia nisi subiectis sibi vocalibus nequaquam erumpunt. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum, inclusum literae murmur sonabit. Vocales autem, et semiuocales, et mutae a veteribus *sonae*, et *semisonae*, et *insonae* dictae.

5. Inter vocales autem apud grammaticos *i*, et *v* varias habent significationes.

6. Nam

has literas hoc ordine, quo positae sunt, vocales, semiuocales, et mutas nominauit. GRIAL.

4. Semiuocales quod quiddam semis de v. h. *Serg. in art. primam Donati*. Quod semis quiddam habeant vocis. *Idem elegantibus versibus expressit Terentianus. Nobis vero valde probatur tota in re Priscianus*. Vocales dicuntur (*inquit*) quod per se voces perficiunt, vel sine quibus vox literalis proferri non potest. Semiuocales appellatae, quod plenam vocem non habent, vt *semideos*, et *semiuiros* dicimus, non qui dimidiam partem habent deorum, vel virorum, sed qui pleni dei, vel viri non sunt. Mutae ad comparationem benesonantum sunt dictae, velut *informis* dicitur, non qui caret forma, sed qui male est formatus; sic mutae, non quod omnino carent voce, dicuntur: sed quod habent partem vocis exiguam. GRIAL.

Ibid. Ab *e* quippe vocali incip. *Id a mutis ipsas distinguit, quia (vt ait Priscianus) literae plus sonant, cum eis vocalis praeponitur, quam cum postponitur: praeponitur autem semiuocalibus, postponitur mutis*. GRIAL.

Ib. Si enim eis extremum vocalis detraxeris sonum incl. lit. m. s. *Male quosdam haec habuere verba; ita vt vel delenda, vel alio, id est, ad semiuocales, transferenda censuerint. Si enim mutae (inquiunt) dictae, quia nisi subiectis vocalibus nequaquam erumpunt, quomodo illis detractis, inclusum murmur sonabit? Quibus ita responsum sit: Vix potuisse commodius loqui Isidorum; non enim* editum, *aut* prolatum: *sed* inclusum: *ac ne* sonum *quidem*, *sed* murmur *dixit. Quod autem* sonabit *addidit: aut voce destitutus est, qua melius, quod volebat, enunciaret, aut certe periculum non fuit, ne non satis, quod vellet, ostenderet, cum non* prolatum, *sed* inclusum murmur *id, quidquid est, appellasset. Esse autem id aliquid, negari non potest, cum paulo post dicat, mutas a suo sono incipere, et in vocalem desinere; est igitur aliquid, a quo incipiant, antequam ad vocalem perueniant*. GRIAL.

Ibid. Sonae, semisonae, et insonae. *Ex Victorini grammatica*. GRIAL.

5. Inter vocales autem *i*, et *v*. *Omnia ex Donato*. GRIAL.

Ibid. Varias habent significationes. Assignationes *legebat Chacon*. GRIAL.

6. Nam modo vocales, modo semiuocales, modo mediae sunt. *Vocales* ideo sunt, quia solae positae syllabas faciunt, et aliis consonantibus coniunguntur. *Consonantes* habentur ideo, quia interdum habent post se vocales in eisdem syllabis constitutas, vt *Iuno*, *vates*: et habentur pro consonantibus.

7. *Mediae* autem iccirco dicuntur, quoniam naturaliter solae medium sonum habent, vt *illius*, *vnius*. Coniunctae aliis, pinguius sonant, vt *Ianus*, *vanus*. Solae enim aliter sonant, aliter iunctae. *I* vero propterea interdum duplex dicitur, quia quotiescumque inter duas vocales inuenitur, pro duabus consonantibus habetur, vt *Troia*. Geminatur enim ibi sonus eius.

8. *V* quoque litera proinde interdum est nihil: quia alicubi nec consonans est, vt *quis*. Vocalis enim non est, quia *i* sequitur: consonans non est, quia *q* praecedit. Ideoque quando nec vocalis, nec consonans est, sine dubio nihil est. Eadem et *digamma* a graecis vocatur, quando sibimet, aliisque vocalibus iungitur: quae ideo *digamma* dicitur, quia duplex est instar *F* literae, quae duplex *gamma* habet, ad cuius similitudinem coniunctas vocales *digamma* appellari grammatici voluerunt, vt *votum*, *virgo*.

9. Inter semiuocales autem quaedam *liquidae* dicuntur: quia

6. Consonantes habentur. *Nigidius apud Agell. lib. 19. c. vlt.* Siquis putat praeire *V.* in his verbis *Valerius*, *Vennonius*, *Volusius*: aut *I.* in his *iampridem*, *iecur*, *iocum*, *iocundum*, errabit; quod hae literae, cum praeeunt, ne vocales quidem sunt. GRIAL.

8. *V* quoque litera, *e Sergio*. GR.

Ib. Eadem et digamm. *Cuius figuram quidam F rectum esse volunt (quae nomini conuenit), alii inuersum F, qualis in marmoribus etiam cernitur. Sed hanc inuersam figuram a Claudio inductam opinor. Cum digammon ipsum multo ante Claudium Varro vsurpauerit. Videturque Claudius obtinere potuisse, vt aetate sua ea figura in vsu esset, at posterioribus seculis antiqua restituta est. Quare apud Priscianum, et Donatum perpetuo F rectum pro digammo scribitur*. GRIAL.

Ibidem. Non est omittenda Vulcanii annotatio ad hunc locum: *Cur V digamma vocetur, ex pronunciatione Germanica constat, qui (forte quae) V, vt F, pronunciat, quod duplici gamma constat*. Atque hinc etiam intelligitur, cur in multis mss. praesertim gothicis saepe *v* pro *f* reperiatur, vt *veritas* pro *feritas* etc. AREVALVS.

9. Deficiunt, *id enim est* liquescere. *Graeci ὑγρὰ γράμματα, et Terentianus idem exprimens, vdas literas nominant*. GRIAL.

Ib. Et a metro excluduntur. *Nam cum tempus consonantes (vt ait Terentianus) diuidant vnum duae, tamen liquida, mutae subdita, partem temporis non ministrabit. Vt idem Terentianus elegantissime docet*.

Si mediam vocalis habet, quam consona, et vda
Excipiunt; nequeunt geminae vexare priorem. *Causam reddit*.
Nam mediam nil vda iuuat, *quae subdita* currit. GRIAL.

Ib. Reliquae *M*, et *N* apud gr. liq.

interdum in vna syllaba postpositae aliis consonantibus deficiunt, et a metro excluduntur. Ex quibus duae apud latinos liquescunt *l*, et *r*, vt *fragor*, et *flatus*. Reliquae *m*, et *n* apud graecos liquescunt, vt *Mnestheus*.

10. Decem, et septem autem latinis literis vetus scriptura constabat. Vnde et legitimae nominantur illa ratione scilicet, vel quod ab *e* vocali incipiunt, et in mutum sonum desinunt, vt sunt semiuocales: vel quod a suo sono incipiunt, et in vocalem *e* desinunt, vt sunt mutae.

11. *H* autem litera pro sola aspiratione adiecta est postea. Vnde et a plerisque aspiratio putatur esse, non litera: quae proinde aspirationis nota dicitur, quia vocem eleuat. *Aspiratio* enim est sonus vberius elatus: cui contraria est *prosodia*, sonus aequaliter flexus.

12. *K* literam Saluius ludimagister prius latinis adiecit, vt in sono discrimen faceret duarum literarum *c*, et *q*: quae ideo superuacua dicitur, quia, exceptis *Kalendis*, superflua iudicatur; per *c* enim vniuersa exprimimus.

13. *Q* literam nec graeci resonant, nec hebraei: exceptis enim latinis, hanc nulla alia lingua habet. Haec prius non erat. Vnde et ipsa superuacua est vocata, quia per *c* cuncta veteres scripserunt.

Sic etiam plerique alii. Contra Sergius. Si liquidae (*inquit*) sibi praeponantur, liquidarum iura deperdunt, vt *Mnestheus.* GRIAL.

10. Vnde et legitimae. *Sic Gothici omnes libri, sed vulgatam lectionem*, vnde et latinae, *retinebat Chacon ex Donati verbis*. Vnde fit, vt quidam putent, latinas literas non plures esse, quam XVII. GRIAL.

Ib. Illa ratione scilic. quod ab *e* voc. *Recte rationem reddit Isidorus, cur tantum XVII. literae latinae, siue legitimae sint, omissisque vocalibus, de quibus controuersia esse nulla poterat. Nam consonantes (inquit) aut ab* e *incipiunt, et in suum sonum desinunt, quales sunt omnino semiuocales sex* f. l. m. n. r. s. *aut contra a suo sono incipiunt, et in* e *desinunt, quales sunt mutae totidem* b. c. d. g. p. t. *Vid. Donat. Artem primam,* c. 2. *et Serg. c.* 6. GRIAL.

11. Vnde et a plerisq. aspirat. p. e. n. l. *Ex Hieron. in nominib. Hebr. ex Deuter.* GRIAL.

12. * *K* literam Saluius ludimag. *Al.* Sallustius. *Saluii rhetoris meminit Plinius in epistolis, et Suetonius in Vespasiano. Sed ante hunc Kaisones Fabii fuerunt, cuius praenominis nota* K *fuit, vt apparet ex fastis. Item* Kalare, *et* Kalendae *in omnibus veteribus libris*. GRIAL.

Ib. Ideo superuacua. *Ita Hieronym., Donatus, Priscianus, et Terentianus. Sergius tamen*: *K*, *inquit*, et *Q*, quae nonnullis superfluae videntur, hanc habent rationem, vt *K* tunc praeponatur, quando eam *A* sequitur. *Q* antiqui, quoties *V* sequebatur, praeponebant. *Eadem fere Diomedes, nisi quod* K *non nisi* A *breui praeponi vult.* GRIAL.

13. Q literam nec graeci; *ex Hieron. in nominib. ex Iesu Nau.* GRIAL.

14. *X* litera vsque ad Augusti tempus nondum apud latinos erat: sed pro ea *c*, et *s* scribebant: vnde et duplex vocatur, quia pro *c*, et *s* ponitur: vnde et ex eisdem literis compositum nomen habet.

15. A graecis duas literas mutuauit latinitas, *y*, et *z* propter nomina scilicet graeca. Et hae apud romanos vsque ad Augusti tempus non scribebantur: sed pro *z* duo *ss* ponebant, vt *hilarissat*: pro *y* vero *u* scribebant.

16. Vnicuique autem literae tria accidunt: *nomen*, quomodo vocetur: *figura*, quo charactere signetur: *potestas*, quae vocalis, quae consonans habeatur. A quibusdam et *ordo* adiicitur, quae praecedat, quae sequatur: vt *a* prior sit, sequens *b*. *A* autem in omnibus gentibus ideo prima est literarum, pro eo quod ipsa prior nascentibus vocem aperiat.

17. *Nomina* autem literarum gentes ex sono propriae linguae dederunt, notatis oris sonis, atque discretis. Nam postquam eas animaduerterunt, et nomina illis, et figuras imposuerunt: *figuras* autem partim ex placito, partim ex sono literarum formauerunt: vt

14. *X* litera. *Constat, ante Augusti tempora* X *literam in vsu fuisse, ex antiquissimis nummis, et columna Rostrata Duilii, ante* 1800. *annos posita, et ex aeneis legum tabulis, Augusto longe superioribus, ac postremo ex Cicerone, qui in Oratore ad Brut.* Quomodo (*inquit*) vester *axilla* ab *ala* factum est, nisi fuga literae vastioris? quam literam etiam e *maxillis*, *taxillis*, *vexillo*, *paxillo* consuetudo elegans latini sermonis euellit. *Eandem tamen Nigidium repudiasse, neque vnquam ea in libris suis vsum, sed antiquitatem secutum fuisse, refert Victorinus in arte grammatica. Quae hoc loco sequuntur*: Et digne hoc tempore, quo Christi nomen innotuit, quod per eam, quae crucis signum figurat, scriptitatur: *ea licet in Gothicis quibusdam legantur, quia in melioribus codicibus, et in editis nulla sunt, et Isidori eruditione non sunt satis digna, minime recepimus*. GRIAL.

Ib. De antiquitate literae *X* conferendus quoque Matthaeus Aegyptius in explicatione senatus consulti de Bacchanalibus ad verbum *exdeicendum*. Verba *Et digne etc.*, de quibus Grialius, extant etiam in duobus mss. codicibus Toletanis optimae notae, quorum variae lectiones ad me transmissae sunt, vt in Isidorianis cap. 107. num. 32. et seqq. monui. AREVALVS.

15. Tobias Gutberlethus De Saliis cap. 26. ex Velio Longo refert, *Z* inueniri in carmine Saliari. Id si verum est, addit, falsus est Isidorus. Sed aduertendum, Isidorum loqui de communi vsu scribendi, cui contraria paucorum exempla non refragantur. AREVALVS.

16. Vnicuique literae tria. *Ex Donat., et Sergio*. GRIAL.

17. Notatis oris sonis. *Verba Augustini 2. de ordin. capit.* 12. GRIAL.

Ibid. Potestatem natura dedit. *Tot enim figuris ad notandos sonos opus fuit. Sed placebat Chaconi Toletanus codex, in quo non sunt haec verba. Quod mihi quoque valde probatur: nam neque in Goth. Ouet. collegii sunt, neque vbi sint collocanda, consentiunt libri, sed alius alio ea reiicit*. GRIAL.

puta *i*, et *o*, quarum vni sicut exilis sonus, ita tenuis virgula: alterius pinguis sonus, sicut et plena figura. *Potestatem* autem natura, voluntas *ordinem* dedit.

18. Inter figuras literarum, et apicem veteres distinxerunt: apicem dictum pro eo, quod longe sit a pedibus, et in cacumine literarum apponitur. Est enim linea iacens super literam aequaliter ducta. Figura autem, qua tota litera scribitur.

CAPVT V.

De Grammatica.

1. G*rammatica* est scientia recte loquendi, et origo, et fundamentum liberalium literarum. Haec in disciplinis post literas communes inuenta est, vt iam qui didicerunt literas, per eam recte loquendi rationem sciant. Grammatica autem a literis nomen accepit: γράμματα enim graeci literas vocant.

2. *Ars* vero dicta est, quod *artis* praeceptis, regulisque consistat. Alii dicunt, a graecis hoc tractum esse vocabulum ἀπὸ τῆς ἀρετῆς, id est, a virtute, quam scientiam vocauerunt.

3. *Oratio* dicta, quasi *oris ratio*: nam *orare* est loqui, et dicere. Est autem *oratio* contextus verborum cum sensu. Contextus autem sine sensu non est oratio, quia non est oris ratio. Oratio autem plena est, *sensu*, *voce*, et *litera*.

4. *Diuisiones* autem *grammaticae artis* a quibusdam triginta dinumerantur, id est, partes orationis octo: vox articulata, litera, syllaba, pedes, accentus, positurae, notae, orthographia, analogia, etymologia, glossae, differentiae, barbarismi, soloecismi, vitia, metaplasmi, schemata, tropi, prosae, metra, fabulae, historiae.

Cap.V. n.1. Recte loq. *In editionibus veteribus additur*, scribendique ratio: *id non est in Gothicis: est vero apud Victorinum*. GRIAL.

Ib. Liberalium literarum. *Ita veteres codd.*, *non* artium, *et supra literas in communes, et liberales diuisit*. GRIAL.

3. Oratio q. oris ratio. *Eodem modo luserunt in hac voce Hier. in ep.*139. *ad Cyprian.*, *Victorinus*, *et alii*. GRIAL.

Ib. Nam orare est loqui. *Verba Seruii Aen. X.* GRIAL.

CAPVT VI.

De partibus orationis.

1. Partes orationis primus Aristoteles duas tradidit, *nomen*, et *verbum*. Deinde Donatus octo definiuit. Sed omnes ad illa duo principalia reuertuntur, hoc est, ad nomen, et verbum, quae significant personam, et actum. Reliquae appendices sunt, et ex his originem trahunt.

2. Nam *pronomen* ex nomine nascitur, cuius officio fungitur: vt *Orator ille*. *Aduerbium* de nomine nascitur: vt *doctus*, *docte*. *Participium* de nomine, et verbo: vt *lego*, *legens*. *Coniunctio* vero, et *praepositio*, vel *interiectio* in complexum istarum cadunt. Ideo et nonnulli quinque partes definierunt, quia istae superfluae sunt.

CAPVT VII.

De Nomine.

1. *Nomen* dictum, quasi *notamen*, quod nobis vocabulo suo res notas efficiat. Nisi enim nomen scieris, cognitio rerum perit. *Propria nomina* dicta, quia specialia sunt. Vnius enim tantum personam significant. *Species propriorum nominum* quatuor: praenomen, nomen, cognomen, agnomen. *Praenomen* dictum, eo quod nomini praeponatur, vt *Lucius*, *Quintus*.

2. *Nomen* vocatum, quia notat genus, vt *Cornelius*: Cornelii enim omnes in eo genere. *Cognomen*, quia nomini coniungitur, vt *Scipio*. *Agnomen* vero, quasi accidens nomen, vt *Metellus Creticus*, quia Cretam subegit. Extrinsecus enim venit agnomen ab aliqua ratione. *Cognomentum* autem vulgo dictum eo quod nomini cognitionis causa superadiiciatur, siue quod cum nomine est.

3. *Appellatiua nomina* inde vocantur, quia communia sunt,

Cap. VI. n.2. In complexum istarum cadunt. *Vel eas coniungentes, vel praepositae, vel interiectae, vnde et nomina acceperunt*. GRIAL.

Cap. VII. n.1. Nomen, quasi notamen. *Ita Boethius, et Priscianus. E graeco* ὄνομα *tractum putant alii. Nos ex* noscimen *nomen abcissum putamus, vt ex* noscibilis nobilis. GRIAL.

3. Haec in XXVIII.; *XXVII. Sergius*.

et in multorum significatione consistunt. Haec in *viginti octo species* diuiduntur, ex quibus *Corporalia* dicta, quia vel videntur, vel tanguntur, vt *caelum*, *terra*.

4. *Incorporalia*, quia carent corpore: vnde nec videri, nec tangi possunt: vt *veritas*, *iustitia*.

5. *Generalia*, quia multarum rerum sunt, vt *animal*: nam et homo, et equus, et auis animal sunt.

6. *Specialia*, quia partem demonstrant, vt *homo*; species enim animalium homo.

7. *Principalia*, quia primam positionem habent, nec aliunde nascuntur, vt *mons*, *fons*.

8. *Deriuatiua*, eo quod ex alio nomine deducuntur, vt a *monte montanus*.

9. *Diminutiua*, quia minuunt sensum, vt *graeculus*, *scholasticulus*.

10. *Sono diminutiua*, quia sic sonant, sicut diminutiua, sed intellectu principalia sunt, vt *fabula*, *tabula*.

11. *Tota graeca*, quia ex toto graece declinantur, vt *Callisto*. Sic enim et graecus, et latinus dicit.

12. *Tota latina*, quia ex toto in latinum vertuntur; graecus dicit *Odysseus*, latinus *Vlysses*.

13. *Media* dicta, quia ex parte graeca sunt, et ex parte latina. Eadem et *notha*, quia corrumpunt vltimas syllabas, manentibus prioribus: vt apud graecos *Alexandros*, *Menandros*: apud nos vero *Alexander*, *Menander*. Dicta autem notha, quemadmodum nothus dicitur, quisquis de dispari genere nascitur.

14. *Synonyma*, hoc est, plurinomina, eo quod sit in pluribus nominibus significatio vna: vt *terra*, *humus*, *tellus*. Idem enim sunt omnia.

15. *Homonyma*, hoc est, vninomina, eo quod sit in vno nomine significatio plurima: vt *tumulus* nunc mons breuis, nunc tumens tellus, nunc sepulcrum. Est enim in vno nomine significatio diuersa.

Isidorus ipse XXVII. percenset, vt deesse videatur aliquid. GRIAL.

7. Principalia q. primam pos. *Vtroque enim nomine vocantur, et principalia, et primae positionis*. GRIAL.

9. Diminutiua *scholasticulus*. *Eodem exemplo vtuntur Donatus, et Charisius*. GRIAL.

10. Sono dimin. *e Sergio*. GRIAL.

12. Tota latina. *Ex Donato*. GRIAL.

16. *Relatiua* dicta, eo quod ad aliam referantur personam : vt *magister*, *pater*, *dominus*.

17. Illa autem, quae dicuntur *ad aliquid* aliqualiter se habentia, a contraria significatione dicta sunt, vt *dexter*. Dici enim *dexter* non potest, nisi *sinister* fuerit.

18. Porro *qualitatis* nomina ex eo dicta, quia per ea, qualis quisque sit, ostenditur : vt *sapiens*, *formosus*, *diues*.

19. *Quantitatis*, quia a mensura trahuntur : vt *longus*, *breuis*.

20. *Patronymica* dicuntur, eo quod trahuntur a patribus : vt *Tydides*, Tydei filius. *Aeneades*, Aeneae filius. Quamuis et a matribus, et a maioribus ducantur.

21. *Ctetica*, id est, *possessiua*, a possessione, vt *Euandrius ensis*.

22. *Epitheta*, quae latine *adiectiua*, vel *superposita* appellantur, eo quod ad implendam sui significationem nominibus adiiciantur : vt *magnus*, *doctus*. Adiicis ea personis, vt *magnus philosophus*, *doctus homo*, et plenus est sensus.

23. *Actualia* ab actu descendunt : vt *Rex*, *dux*, *cursor*, *nutrix*, *orator*. *Gentis* a gente veniunt, vt *Graecus*, *Romanus*.

24. *Patriae* a patria descendunt : vt *Atheniensis*, *Thebanus*. *Loci* a loco, vt *suburbanus*.

25. *Verbalia* dicuntur, quia de verbo nascuntur, vt *lector*. *Participalia*, quae sic sonant, sicut participia : vt *clemens*, *prudens*.

26. *Verbis similia* a verbi similitudine dicta, vt *contemplator*. Nam et verbum est imperatiui modi, futuri temporis : et nomen, quia *casum* recipit. Hae omnes species a nominum appellatione descendunt.

17. Quae dicuntur ad aliquid aliqualiter. *Ita legendum ex Sergio, coniungendaque manuscriptorum, et impressorum librorum lectio, in illis enim* qualiter : *in his* aliter *legitur*. GRIAL.

23. Actualia. *Haec neque apud Donatum, neque apud Sergium leguntur*. GRIAL.

24. Loci a loco. *Ne haec quidem, sed reliquit numeri, et ordinis species, quae apud illos sunt; ita XXVIII. species constabunt*. GRIAL.

26. Verbis similia. *Aliquid hoc loco e Sergio desiderare possis. Sic enim ille Art.* 2. *c.*2. Sunt etiam participiis similia, vt *demens*. Nam sic est *demens*, quasi *legens*, sed *demens* nomen est, quia recipit comparationem, id est, *dementior* : *legens* vero participium, quia non recipit similiter comparationem. Sunt etiam Verbo similia, vt *contemplator*, sed cum casum acceperint, nomina sunt, vt *contemplator huius contemplatoris* facit. Cum autem tempus habuerint, verba, vt Maro dixit : *Contemplator aquas dulces*. *Ergo* casum *ex Sergio posuimus*. *Vbi* comparationem *habebant libri omnes*. *Nam* comparationem *recipere de Participialibus, non de Verbis similibus dixerat Sergius*. GRIAL.

27. Secunda pars nominis *comparatio*. Comparatio dicta, quia ex alterius comparatione alterum praefert. Cuius *gradus tres* sunt: positiuus, comparatiuus, et superlatiuus. *Positiuus* dictus, quia primus ponitur in comparationis gradu, vt *doctus*. *Comparatiuus* ab eo, quod comparatus positiuo, praefertur illi, vt *doctior*: plus enim nouit, quam doctus. *Superlatiuus* eo quod comparatiuo superferatur, vt *doctissimus*: plus enim scit, quam doctior.

28. *Genera* dicta sunt, eo quod generent: vt *masculinum*, *femininum*. Cetera non sunt genera: sed hoc hominum ratio, et auctoritas voluit. *Neutrum* dictum, quia nec hoc est, nec illud, id est, nec masculinum, nec femininum. *Commune* dictum, quod duobus generibus nomen vnum communicat: vt *hic*, *et haec canis*.

29. Cui contrarium est *Epicoenum*: quia vtrumque sexum sub vno genere enunciat, vt *hic piscis*. Est enim incerti sexus, quod nec natura, nec oculis discernitur, sed sensus tantum peritia. *Omne genus* dictum, quia cunctis generibus seruit: masculino, et feminino, neutro, et communi, et omni.

30. *Numerus* vocatus, quia per eum vel singularia, vel pluralia nomina ostenduntur. *Figura*, quia vel simplicia, vel composita sunt.

31. *Casus* a cadendo dicti: per eos enim inflexa nomina variantur, et cadunt. *Nominatiuus* casus dictus, quia per eum aliquid nominamus, vt *hic magister*. *Genitiuus*, quia per eum genus cuiuscumque quaerimus: vt *huius magistri filius*: vel quod rem significamus: vt *huius magistri liber*.

32. *Datiuus*, quia per eum alicui aliquid nos dare demonstramus:

27. Secunda pars nom. *Quam primam dixerit, nisi appellatiuorum, nulla est: praecessit enim*: Hae omnes species a nominum appellatione descendunt. GR.

Ibid. In nonnullis mss. titulus est, *Secunda p. n. comparatio*. AREVALVS.

29. Sed sensus tantum peritia. *Aut sensum pro intellectus arbitrio posuit, aut male libri omnes* sensus tantum peritia. *Nam si neque natura, neque oculis discernitur genus, quomodo sensus peritia discernetur? Itaque suspecta habebat haec verba Chacon. Mirum, ni* vsus tantum peritia *Isidorus scripsit. Qui Seruium legerit, de hac scriptura non admodum dubitabit. Eius verba sunt in art.* 2. *cap.*5. Inter epicoenum, et commune hoc interest, quod in communi articulari secernimus sexum, vt *hic canis*; in epicoeno vero vnus articularis sumitur, et vtrumque sexum intelligimus, vt *haec aquila*; eum autem sumemus articularem, quem auctoritas dederit. Nam cum naturaliter non possumus in epicoenis sexum deprehendere, debemus auctoritate firmari. Sexus peritia, *quod in vno Rom. c. legitur, absurdum omnino videtur*. GRIAL.

mus: vt, *da huic magistro*. *Accusatiuus*, quia per eum aliquem accusamus: vt, *accuso hunc magistrum*. *Vocatiuus*, quia per eum aliquem vocamus, vt, *o magister*. *Ablatiuus*, quia per eum nos auferre aliquid cuiquam significamus, vt *auferam a magistro*.

33. *Hexaptota* nomina dicta, quia per sex casus varietates habent, vt est *vnus*. *Pentaptota*, quod tantum in quinque casibus variantur, vt *doctus*. *Tetraptota*, quod tantum in quatuor casibus declinantur, vt *latus*. *Triptota*, quod tantum in tribus, vt *templum*. *Diptota*, quod tantum in duobus, vt *Iuppiter*. *Monoptota*, quod vno tantum casu vtuntur, vt *frugi*.

CAPVT VIII.

De Pronomine.

1. Pronomen dictum, quia pro vice nominis ponitur, ne fastidium faciat nomen ipsum, dum iteratur. Nam quum dicimus, *Virgilius scripsit Bucolica*, addimus pronomen, *ipse scripsit et Georgica*: sic varietas significationis et fastidium tollit, et ornatum inducit.

2. Pronomina autem aut finita sunt, aut infinita. *Finita pronomina* dicta, eo quod definiunt certam personam: vt *ego*: me enim statim intelligis. *Infinita* dicuntur: quia non sunt certae personae. De absentibus enim dicuntur, et incertis: vt *quis*, *quae*, *quod*. *Minus quam finita* appellantur, quia commemorationem faciunt notae personae, vt, *ipse*, *iste*: certum est enim, de quo dicitur.

33. Diptota, vt Iuppiter. *Duobus in casibus* Iuppiter *dici etiam*, *Charisius ait*, *et Sergius*. *Varietates duas habere*, *nemo dixerit*, *nam ne accentum quidem variat* Iuppiter *in vocatiuo*, *et nominatiuo*. *Ergo varietatem a casu cum Sergio distinxit*. GRIAL.

Ib. Monoptota. *Haec Sergius* aptota *appellari mauult*. GRIAL.

Ibidem. Grialius inficiatur, *Iuppiter* varietates duas habere. At Isidorus auctoritate Prisciani se tuetur, qui lib. 6. pag. 695. edit. Putsch. ait, *Iuppiter* habere genitiuum proprium *Iuppiteris*, vel *Iuppitris*: nam *Iouis* est ab antiquo nominatiuo *Iouis*. Hodie hic tantum genitiuus *Iouis* in vsu est. AREVALVS.

Cap. VIII. n. 1. Pro vice nominis. *Sic infra c.* 36. Antonomaſia pro vice nominis ponitur. *Donatus*, *Sergius*, *et Beda*: Pro nomine ponitur. *Posset legi*, Pro nomine, id est, vice nominis, *vt eod. cap.* 36. Antonomasia est pro nomine, id est, vice nominis posita. GRIAL.

2. Finita eo quod def. c. p. *Seruius ad Art. Donat.* GRIAL.

3. *Poſſeſſiua* vocantur, eo quod nos aliquid poſſidere oſtendunt: nam dum dico *meus*, *tuus*, definio, aliquid meum eſſe, vel tuum. *Relatiua* dicuntur, quia ad interrogationem referuntur, vt *quis eſt*? reſpondetur, *is eſt*. *Demonſtratiua*, eo quod habent demonſtrantis ſignificationem. Aliquem enim praeſentem his demonſtramus: vt *hic*, *haec*, *hoc*, quae tria et articuli nominantur.

4. Articuli autem dicti, quod nominibus arctantur, id eſt, colligantur, vt quum dicimus, *hic orator*. Inter articulum autem, et pronomen hoc intereſt, quod *articulus* tunc eſt, quum nomini iungitur, vt *hic ſapiens*. Quum vero non coniungitur, demonſtratiuum *pronomen* eſt: vt, *hic*, et *haec*, et *hoc*.

5. Omnia autem pronomina aut primigenia, aut deductiua ſunt. *Primigenia* dicta ſunt, quia aliunde originem non trahunt. Haec viginti vnum ſunt. *Finita* tria: *ego*, *tu*, *ille*. *Infinita* ſeptem, *quis*, *qualis*, *talis*, *quantus*, *tantus*, *quotus*, *totus*. *Minus quam finita* ſex: *iſte*, *ipſe*, *hic*, *is*, *idem*, *ſui*. *Poſſeſſiua* quinque: *meus*, *tuus*, *ſuus*, *noſter*, *veſter*. Reliqua autem *deductiua* dicuntur: quia ex illis deducta, atque compoſita exiſtunt: vt *quiſpiam*, *aliquis*, *etc.*

CAPVT IX.

De Verbo.

1. *Verbum* dictum, eo quod verberato aere ſonat: vel quod haec pars frequenter in oratione verſetur. Sunt autem verba mentis ſigna, quibus homines cogitationes ſuas inuicem loquendo demonſtrant. Sicut autem *nomen* ſignificat perſonam, ita *verbum* factum, dictumque perſonae. In perſona verbi agentis, et patientis *ſignificatio* eſt. Nam *ſcribo* agentis perſonae factum eſt. Item *ſcribor* perſonae factum indicat, ſed eius, a quo patimur.

3. Quae tria et articuli n. *Sergius. Haec nonnulli etiam pronomina articularia vocant, eo quod more graecorum cum nominibus declinantur*. GRIAL.

5. Infinita ſeptem. *Quae nomina ab aliis dicuntur. Sed cum Iſidoro faciunt Chariſius, Diomed., Seru., et D. Auguſtinus*. GRIAL.

Cap. IX. n. 1. Verbum, eo quod verberato. *E Seru. ad art. Don., ſed improbat Quinctil. l. 1. c. 5. Quae de perfecta forma leguntur in impreſſis, a Longobardicis quibuſdam recte aberant*. GRIAL.

Ibidem. Quaedam de perfecta forma leguntur in impreſſis, vt ait Grialius: ſed infra num. 3. poſt verba, *quid agamus*, vt ex variis lectionibus animaduertes. AREVALVS.

2. *Verborum genera duo* sunt : grammaticorum, atque rhetorum. *Grammaticorum* in tria cadunt tempora : praeteritum, praesens, et futurum, vt, *fecit*, *facit*, *faciet*. *Rhetorum* autem vniuersa oratio. Verba dicuntur, veluti, *verbis bonis nos cepit*, *verba bona habuit*. Vbi non tantum verba, quae in tria cadunt tempora, sed vniuersa oratio est. *Verborum species* sunt formae, modi, coniugationes, et genera.

3. *Formae verborum* inde dictae, eo quod nos ad vnamquamque rem informent : per has enim ostendimus, quid agamus. Nam *Meditatiua* dicta a meditantis sensu, vt *lecturio*, id est, *legere volo*. *Inchoatiua* post meditationem ab inchoantis indicio, vt *calesco*. *Frequentatiua* a saepius agendo, vt *lectito*, *clamito*. Formae enim sensum tenent : modi declinationem. Nam nescis, quid sit declinatio, nisi prius didiceris, quid sit sensus.

4. *Modi* dicti ab eo, quemadmodum sint in suis significationibus. *Indicatiuus* modus dicitur, quia significationem indicantis habet, vt *lego*. *Imperatiuus*, quia sonum habet imperantis, vt *lege*. *Optatiuus*, quia per ipsum optamus aliquid agere, vt *vtinam legerem*. *Coniunctiuus*, quia ei coniungitur aliquid, vt locutio plena sit. Nam quando dicis, *quum clamem*, pendet sensus : quod si dicam, *quum clamem*, *quare putas*, *quod taceam*? plenus est sensus.

5. *Infinitus* dicitur, eo quod tempora definiens, personam verbi non definit : vt *clamare*, *clamasse*. Cui si adiungas personam : *clamare debeo*, *debes*, *debet*, fit quasi finitum. *Impersonalis* dicitur, quia indiget persona nominis, vel pronominis, vt *legitur*, addis personam *a me*, *a te*, *ab illo*, et plene sentitur. Sed *infinitus* modus persona tantum verbi eget. *Impersonalis* vero vel pronominis persona, vel nominis.

6. *Coniugatio* dicitur, eo quod per eam ad vnum sonum multa coniungantur. Docet enim, in quam syllabam exeat futurum tempus, ne per imperitiam quis dicat *legebo* pro *legam*. Harum prima, et secunda mittunt futurum tempus in *bo*, et in *bor* : tertia in *am*, et in *ar*.

3. Lecturio, id est, legere volo. *Sic Longobard.*, *et Seruius* : Vna meditatiua forma est, quae non agere nos aliquid, sed adhuc velle agere ostendit, vt est *lecturio* : significat enim non *lego*, sed *legere volo*. GRIAL.

4. Coniunctiuus. *Seruius* : Ideo dictus est coniunctiuus, quia in loquendo, cum solus elocutionem implere non possit, coniungit sibi indicatiuum. GRIAL.

7. Genera verborum ideo dicta, quia gignunt. Nam actiuo adiicis *r*, et gignit passiuum. Rursum passiuo adimis *r*, et parit actiuum. Ipsa autem *actiua* dicuntur, quia agunt: vt *verbero*. Et *passiua*, quia patiuntur, vt *verberor*. *Neutralia*, quia nec agunt, nec patiuntur, vt *iaceo*, *sedeo*. His si *r* literam adiicis, non sonant latine. *Communia* autem dicuntur, quia et agunt, et patiuntur, vt *amplector*. Haec similiter, deposita *r* litera, latina non sunt. *Deponentia* vero dicuntur, quia deponunt futuri temporis participium a significatione passiua, quod exit in *dus*, vt *gloriandus*.

CAPVT X.

De Aduerbio.

1. Aduerbium dictum est, eo quod verbis accedat, vt puta *bene legi*. *Bene* aduerbium est, *legi* verbum. Inde ergo dictum *aduerbium*, quod semper verbo iunctum adimpleatur. *Verbum* enim solum sensum implet, vt *scribo*. *Aduerbium* autem sine verbo non habet plenam significationem, vt, *hodie*, adiicis illi verbum, *hodie scribo*, et iuncto verbo implesti sensum.

7. Non sonant latine. Latina *mss.*, non sunt latina, *paulo post ex Donat.* GRIAL.

Ib. Quia deponunt futuri temporis participium a passiua significatione. Deponens (*ait Charisius*) per antiphrasim dicitur, id est, e contrario, quod verbum *r* litera finitum deponere eam non potest. *Idem totidem verbis Diomedes. Ergo eodem modo haec Isidori verba sunt accipienda, vt cum verbum deponens reliquas voces a passiua significatione deposuerit, hoc est, deiecerit, futurum in* dus *a patiendi significatione depellere nunquam queat. Nam* sequendus, vtendus, *et si qua huiusmodi reperiuntur, passiuam significationem retinent. Aut*, deponunt, *abiiciunt*, *neque recipiunt futurum in* dus *propter passiuam significationem, vt* gloriandus. *Nam* gloriandus *in vsu plane non est. Comminianus apud eund. Charisium.* Trahuntur participia a Communi (*inquit*) quatuor, praesens, et praeteritum, et duo futura *vadans*, *vadaturus*, *vadatus*, *vadandus*. A deponenti tria; praesens, praeteritum, et futurum, vt *luctans*, *luctatus*, *luctaturus*. GRIAL.

Cap. X. n. 1. Totum caput e Sergio. GRIAL.

Ibidem. Grialius cum aliis impressis edidit *accidat*: et in mss. quidem saepe *i* pro *e*, vt contra *e* pro *i* reperitur. Hoc loco malo cum Semlero *accedat*: nam verbo aduerbium verius accedit, quam accidit. AREVALVS.

CAPVT XI.

De Participio.

1. Participium dictum, quod nominis, et verbi capiat partes: quasi *particapium*. A nomine enim vendicat sibi genera, et casus, a verbo tempora, et significationes: ab vtroque numerum, et figuram.

CAPVT XII.

De Coniunctione.

1. Coniunctio dicta, quod sensus, sententiasque coniungat. Haec enim per se nihil valet: sed in copulatione sermonum quasi quoddam exhibet glutinum. Aut enim nomina sociat, vt *Augustinus*, et *Hieronymus*: aut verba, vt *scribit*, et *legit*. Vna autem vis omnium, siue copulent, siue disiungant.

2. *Copulatiuae* autem coniunctiones dictae, eo quod sensum, vel personas coniungant: vt, *ego, et tu eamus ad forum*; ipsum, et sensum coniunxit. *Disiunctiuae* dictae, quia disiungunt res, aut personas: vt, *ego, aut tu faciamus*. *Subiunctiuae* dicuntur, quia subiunguntur: vt, *que*: Dicimus enim *regique, hominique, Deoque*: non dicimus, *que regi, que homini*.

3. *Expletiuae* dictae, quia explent propositam rem, vt puta, *si hoc non vis, saltem illud fac*. *Communes* nominantur, quia vbiuis ponuntur, et subiunguntur: vt, *Igitur hoc faciam: hoc igitur faciam*.

4. *Causales* dicuntur a causa, eo quod aliquid *cogunt* facere, vt puta, *Occido illum, quia habet aurum*: causa est. *Rationales* di-

Cap.XII. n.2. Subiunctiuae. *Ita appellat eas Donatus*. GRIAL.

Ib. Regiq., hominique, Deo. *Hemistichium Iuuenci de Magis*. GRIAL.

3. Expletiuae. *Etiam Donatus, et Diomedes* saltem *in expletiuis numerant*. GRIAL.

4. Causales eo quod aliquid cogunt fac. *Recte emendauit Chacon, cum libri partim* cogitem, *partim* cogitent *haberent*. *Sergius*. Inter causales, et rationales hoc interest, quod tunc vtimur causalibus, quando de causa loquimur, tunc rationalibus, quando de ratione: Causa est, quae nos compellit (*al.* impingit) ad aliquid faciendum; ratio, qua vtimur in faciendo. GRIAL.

cuntur a ratione, qua quisque vtitur in faciendo, vt, *quomodo eum occidam, ne agnoscar, veneno? an ferro?*

CAPVT XIII.

De Praepositionibus.

1. Praepositio dicta, quod nominibus praeponatur, et verbis. *Accusatiuae* autem, et *Ablatiuae* praepositiones a casibus, quibus seruiunt, dictae. *Loquelares* vero, quia loquelis, id est, verbis semper cohaerent, nec aliquid valent solae positae: vt *di*, *dis*. *Coniunctae* vero verbis figuram faciunt, vt *diduco*, *distraho*.

CAPVT XIV.

De Interiectione.

1. Interiectio vocata, quia sermonibus interiecta, id est, interposita, affectum commoti animi exprimit: sicut quum dicitur ab exultante, *vah*: a dolente, *heu*: ab irascente, *hem*: a timente, *hei*. Quae voces quarumcumque linguarum propriae sunt, nec in aliam linguam facile transferuntur.

Cap. XIII. n. 1. Accusatiuae autem, et Ablatiuae. *Ita appellantur a Seru., et Serg.* GRIAL.

Ibid. Loquelares. *Ita appellantur a Probo, Seru., Donat., Diomed., Charis., Festo in Am., et Bed. de arte metr.* GRIAL.

Ibidem. *Loquelares* etiam has praepositiones vocat Iulianus Toletanus in opere, quod nunc editur, de grammatica, vbi multa ex Isidoro sumit, sed et illustrat. AREVALVS.

Cap. XIV. num. 1. Interiectio. *Omnia fere verba Aug. lib. 1. de Serm. Domini in mont. c. 9.* GRIAL.

Ib. Ab exultante vah, *Diomedes*: Exultantem significat euax. *Item Donatus, et Bed.* Laetantis euax. *Augustinus tamen*, Cum delectamur, *vah* (*inquit*) dicimus. GRIAL.

Ibidem. De interiectione *vah* confer Semleri notas. Conjici potest, Isidorum scripsisse, *ab insultante*, *vah*, ex Hieronymo epist. 20. ad Damas. *In lingua latina habemus interiectiones quasdam, vt in insultando dicamus VAH, et in admirando PAPAE, et in dolendo HEI.* Sed lectioni vulgatae fauet locus Augustini a Grialio prolatus, et exempla quaedam, quae afferri solent ex Terentio. Adde Augustinum tract. 51. in Ioannem, quem locum fortasse Grialius innuere voluit; nam verba eadem videntur. AREVALVS.

CAPVT XV.

De Voce.

1. Vox est aer ictus, sensibilis auditu, quantum in ipso est. Omnis vox aut est *articulata*, aut *confusa*. *Articulata* est hominum: *confusa* animalium. *Articulata* est, quae scribi potest. *Confusa*, quae scribi non potest.

CAPVT XVI.

De Syllaba.

1. Syllaba graece, latine conceptio, siue complexio dicitur. Nam syllaba dicta est ἀπὸ τοῦ συλλαμβάνειν τὰ γράμματα, id est, a conceptione literarum, συλλαμβάνειν enim dicitur concipere. Vnde vere illa est syllaba, quae ex pluribus nascitur literis. Nam vnam vocalem pro syllaba abusiue, non proprie dicimus: quae non tam syllaba dicenda est, quam ratio temporum. Syllabae autem aut breues sunt, aut longae, aut communes.

2. *Breues* vocatae, quia nunquam produci possunt. *Longae*, quia nunquam corripi possunt. *Communes* autem, quia pro scribentis arbitrio, quum necessitas cogit, et producuntur, et corripiuntur: lege Donatum. Ideo autem syllabae longae, breuesque dicuntur, quia per varias vocum moras aut dupla, aut simpla spatia temporis habere videntur. *Diphthongae* syllabae graeco nomine dictae, quod in eis binae vocales iungantur.

3. Ex his apud nos *veras* esse scimus quatuor *ae*, *oe*, *au*, *eu*. *Ei* vero apud maiores tantum celebrata fuit. Syllaba autem apud metricos ideo *semipes* nominatur, quod sit dimidius pes. Nam pes

Cap.XV. n.I. Omnia e Donato. GRIAL.

Cap.XVI. n.I. ἀπὸ τοῦ συλλαμβ. *Ita Serg.*, *Diomed.*, *Charis*. GRIAL.

Ib. Nam vnam vocalem pro syllaba abusiue. *Donatum videtur notasse, qui vocalem longam, syllabam dici proprie voluit. Eius enim verba sunt*: Syllaba est comprehensio literarum, vel vnius vocalis enunciatio temporum capax. Nam abusiue etiam vocalem breuem syllabam vocamus. GRIAL.

3. Dionysius Lintius. *Vel* Lindius *potius*, *cuius Strabo*, *et Suidas meminere*. *Is Pompeii aetate Grammaticam Romae docuit*. GRIAL.

duabus constat syllabis. Quum ergo syllaba vna est, quasi dimidius pes est. Dionysius Lintius syllabarum omnium singulas formas aptissimas fecit, et ob id statua honoratus est.

CAPVT XVII.

De Pedibus.

1. Pedes sunt, qui certis syllabarum temporibus insistunt: nec a legitimo spatio vnquam recedunt. *Pedes* dicti, eo quod per ipsos metra ambulent. Nam sicut nos pedibus incedimus, ita metra, quasi pedibus, gradiuntur. Pedes autem omnes centum viginti quatuor sunt: dissyllabi quatuor, trisyllabi octo, tetrasyllabi sedecim, pentasyllabi duo, et triginta, hexasyllabi quatuor, et sexaginta. Vsque ad quatuor autem syllabas pedes dicuntur: reliquae *συζυγίαι* vocantur.

2. Ipsi autem pedes habent speciales causas nominum, quare ita vocentur. *Pyrrichius* dictus est, quia hic assidue vel in certamine, vel in ludo puerili saepius frequentabatur. *Spondeus* dicitur, quia

Cap. XVII. n. 1. Pedes sunt, qui certis. *Elegantissime Terentianus*: Vna longa non valebit edere ex se se pedem. - Ictibus quia fit duobus, non gemello tempore. *Sergius quoque*, Necesse est, pedem vnumquemque in se habere certum cum temporibus numerum syllabarum. GRIAL.

2. Frequentabatur. *Postea in Romano cod. haec leguntur*. Siue Pyrrichius dicitur ἀπὸ τοῦ πυρὸς, id est, igne, celeriter enim, sicut ignis, pes iste decurrit. Hinc est illud Virgilianum: *Ardentes Tyrii*, id est, festinantes. *Eadem sunt in recentioribus editionibus. Recta tamen prior etymologia. Terentianus*: πυῤῥίχιος idem vocatur, quippe et aptus Pyrrhichae. GRIAL.

Ib. Spondeus dictus, quia tractim. *Est enim σπουδεῖν lente moueri, vnde* spondeos stabiles *dixit Horatius. Et Cicero*; Etsi enim hebetior est, et tardior, habet tamen stabilem quemdam, et non expertem dignitatis gradum. *Vel potius ἀπὸ τῆς σπονδῆς, id est, libatione, vnde ἐπιβώμιος etiam dictus, quod eo sacerdotes, ad aras progredientes, vterentur, vt eius pedis grauitas ominosis vocibus officeret, ne ad illorum aures peruenirent. Terentianus*:

Qui, quod in templis canorus a sono vocis malae - Auribus libantis obstat, et fauet, σπένδειος est.

Et qui tibiis longis in sacris canebant, spondiales dicebantur, quorum meminit Plutarchus. GRIAL.

Ibid. Meursius De saltat. veter. aduertit, Seruium ludum *pyrrhicham* cum ludo *troia* confudisse, quod ex Capella, et ex hoc Isidori loco colligit. Multi putant, pyrricham dictam a Pyrrhicho Cretense, qui primus docuit Cretenses saltare sub armis ad pyrrichii pedis sonum. AREVALVS.

quia tractim sonat. Nam *spondeus* tractus quidam dicitur, id est, sonus, qui fundebatur circa aures sacrificantium. Vnde et ii, qui tibiis canebant in sacris gentilium, *spondiales* nominabantur.

3. *Trochaeus* vero ab eo dictus est, quod celerem conuersionem faciat cantilenae, et quasi rota velociter currat in metris: τρόχος enim graece rota dicitur.

4. *Iambus* dictus est, quod ἰαμβίζειν graeci detrahere dixerunt. Huiusmodi enim carmine omnes inuectiones, vel detractiones implere poetae sunt soliti. Dictum autem nomen ab eo, quod velut venenum quodammodo maledicti, aut liuoris infundat. multi mss. *omnes intentiones*.

5. *Tribrachys*, qui et *chorius* appellatur, dictus, quia fit ex tribus breuibus.

6. *Molossus* dictus a saltatione Molossorum, quam exercuerunt armati.

7. *Anapaestus*, quia remissionibus, et ludis hic pes dicatus est.

8. *Dactylus* a digito dictus, quod a longiore nodo inchoans in duas desinat breues. Sic et iste pes iuncturam vnam habet longam, et duas breues. Vnde et manus oppansa palma dicitur, et pendentes digiti dactyli.

5. Tribrachys, qui et chorius. *Et trochaeus dicitur*; *Quinctilian. lib. 9. c. 4.* Tres breues choreum, quem tribrachyn dici volunt. *Terentianus, cum de iambo egisset*:

Nec minus currit trochaeus lege versa temporum,
Syllaba longus priore parcior nouissima
χόριος idem nuncupatur a magistris plurimis. *Idem*.
Nam solet longam trochaeus soluere in duas breues,
Vnde et appellant trochaeum, quem vocamus τρίβραχυν.

7. Anapaestus. *Longobardicos secuti sumus, qui in hanc lectionem consentiunt. Altera etymologia, quae in aliis libris manuscriptis, et in editis legitur*: Anapaestus dicitur repercussus (Graeci enim ἀναπαίστιν repercussionem dicunt, qui ideo dicitur repercussus, eo quod repercutiatur a dactylo, est enim illi contrarius) *e Diomede sumpta est. Quibus verbis illud etiam subiungitur in sex libris*: Illud autem mirandum est, in his duobus pedibus, quod anapaestus suscipit qualitatem nominis: nam ex contrarietate sequenti in contrarietatem ponitur, eo quod breuitas in se praecurrit: ille vero, qui in contrario ponitur, non de eo sumit vocabulum, sed de qualitate syllabarum. *Non prorsus absurde, (si cui Diomedes tanti sit,) sic enim ordinat Terentianus pedes, vt ab anapaesto incipiat, et omnino breuiores semper praeponat. Sed quis non videt, hac etymologia recepta, vt anapaestus, quasi repercussus dicatur, nihilo minus hunc, quam dactylum, nomen sumere de qualitate syllabarum? non quod repercutiatur a dactylo, sed quod duae syllabae breues repercutiuntur, et obtunduntur a sequenti longa*. GRIAL.

8. Iuncturam vnam. *Articulum* iuncturam *dixit*. GRIAL.

9. *Amphibrachus*, quod in vtraque parte breuem habeat, longa in medio interiacente: βραχὺς enim breuis dicitur.

10. *Amphimacrus* dicitur, quod duae hinc inde longae habent in medio inclusam breuem: μακρὸς enim graece longus dicitur.

al. *Bacchia*. 11. *Bacchius* appellatus est, eo quod eo pede * Bacchica, id est, Liberi sacra, celebrabantur.

12. *Antibacchius*, vel *Palimbacchius* dictus, quia contrarius, vel iteratus a Bacchio est.

13. *Proceleumaticus*, eo quod sit ad celeuma canentium aptus.

14. *Dispondeus* autem, et *ditrochaeus*, et *diiambus* dictus, quod geminis constent iambis, spondeis, vel trochaeis.

15. *Antispastus*, quod sit ex contrariis syllabis, ex breui, et longa, ex longa, et breui.

16. *Choriambus* vero, quia ex hoc pede compositum carmen choris aptissimum sit.

17. *Ionici* sane propter numerorum inaequalem sonum dicti: habent enim binas longas syllabas, binasque correptas.

18. *Paeones* dicti ab inuentore. Constant ipsi ex vna longa, et tribus breuibus: quae longa iuxta nomina eorum variatim est constituta.

19. *Epitriti* vocati, quod semper tres longas habeant syllabas, et vnam breuem.

20. *Syzygiae* autem sunt pentasyllabi, et hexasyllabi pedes. Et dictae apud graecos συζυγίαι, quasi quaedam declinationes. Sed hi non sunt pedes, sed appellantur pentasyllabi, et hexasyllabi: quia vltra quinque, et sex syllabas non procedunt: vnde non oportet in carmine has syllabas quodlibet excedere nomen, vt *Carthaginiensium*, *Hierosolymitanorum*, et *Constantinopolitanorum*.

12. Antibacchius, vel Palimbacchius, quia iteratus. *Romanus codex cum Donato*, quia contrarius: *hi antibacchium*, *nostri palimbacchium interpretati sunt*. GRIAL.

13. Ad celeuma canentium. Calcantium *volebat Chacon ex Ierem.* 25. Celeuma quasi calcantium. *Et Hieronymo Is.* 16. Nequaquam in vindemia laetus vindemiator celeuma cantauit. *Et Ierem.* 48., *et* 51. Canendum *alii edidere*, *haud male*. GRIAL.

13. Communior scribendi ratio est *proceleusmaticus*, vt *celeusma*: sed et *celeuma* in optimis veteribus libris reperitur, et Iulianus Toletanus in opere De grammatica *proceleumaticus* quoque dixit. AREVALVS.

20. Sed hi non sunt pedes. *Cicero in oratore*. Iam paeon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. *Sed quod* συζυγίας declinationes *dixit*, coniugationes *forte legendum*. GRIAL.

21. Accidunt vnicuique pedi *arsis*, et *thesis*, id est, eleuatio, et positio vocis. Neque enim iter pedes dirigere poterunt, nisi alterna vice leuentur, et ponantur: vt *arma*, *ar* eleuatio est, *ma* positio. In his duobus per diuisionem pedes legitimi colliguntur. *Aequa diuisio* est, quoties arsis, et thesis aequali temporum diuisione caeduntur.

22. *Dupla*, quoties ex his vnus alterum duplo vincit. *Sescupla* vero est, quoties vnum alterum sescuplo superat. In simpla enim eius parte vnum plus inuenitur: in dupla vnum minus habetur. *Sescum* enim dimidium dicitur. *Triplum* est, quando maior pars ter continet totum minus, id est, tria, et vnum. *Epitritum* est, quando minus continetur a maiore, et eius tertia pars. Caeduntur vero pedum membra vel per aequalitatem, vel per duplum, vel per sescuplum, vel per triplum, vel epitritum.

23. Partimur ergo in aequa hos: In multis mss. pro exemplis sunt figurae breuium, et longarum, de quibus n. 29.

Spondeum		*aestas*.
Pyrrhichium		*fuga*.
Dactylum		*Maenalus*.
Anapaestum		*Erato*.
Dispondeum	vt	*oratores*.
Proceleumaticum		*auicula*.
Diiambum		*propinquitas*.
Ditrochaeum		*cantilena*.
Antispastum		*Saloninus*.
Choriambum		*Armipotens*.

24. Item in dupla partimur hos pedes:

Trochaeum		*meta*.
Iambum		*parens*.
Molossum		*Aeneas*.
Tribrachyn	vt	*macula*.
Ionicum maiorem		*Iunonius*.
Ionicum minorem		*Diomedes*.

21. Accidunt vnicuique pedi arsis. *E Sergio*: *vide Terentianum*. GRIAL.

22. *Sescum* enim dimid. *Sic Longobard. libri*. *Cicero in Oratore*: Vt necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti, aut altero tanto, aut sesqui esse maiorem; ita fit, vt aequalis dactylus, duplex iambus, sesquiplex paeon. *Vid. Serg. art.* 1. *cap.* 5., *et Quinctil. lib.* 9. *c.* 4. GRIAL.

23. Partimur ergo in aequa. *Omnia ex Donato vsque ad* Fescenninus. GRIAL.

25. Vnus vero tantum est, qui tripla partitione diuiditur, quae est maxima, atque ideo minime metris adest.

26. Tripla.

Amphibrachys	vt	*carina.*
	Sescupli autem ii sunt:	
Amphimacrus		*insulae.*
Bacchius		*Achates.*
Antibacchius		*natura.*
Paeon primus	vt	*legitimus.*
Paeon secundus		*colonia.*
Paeon tertius		*Menedemus.*
Paeon quartus		*celeritas.*

27. Restat, quos epitrita partitione diuidimus.

Epitritus primus		*sacerdotes.*
Epitritus secundus		*conditores.*
Epitritus tertius	vt	*Demosthenes.*
Epitritus quartus		*Fescenninus.*

Sunt igitur aequi decem, dupli vero sex, triplus vnus, sescupli septem, epitriti quatuor.

28. Numerus syllabarum in pedibus a duabus vsque ad sex protenditur, vlterius enim non procedit: quia vsque ad sex syllabas tenduntur pedes. *Tempora* in pedibus sunt, vt quanta vnusquisque pes habeat. *Resolutio* est pedum, quando pro vna longa duae breues ponuntur: aut pro duabus longis quatuor breues, vt, Virg. 2. Aen. 16. *Sectaque intexunt abiete costas*. *Abiete* nunc resolutio est spondei in proceleumaticum: in qua resolutione semper synaloepham sequitur Virgilius.

29. Ex vna autem longa duae breues fiunt: ex duabus autem

26. Correxi editionem Grialii deprauatam commutatis literis, *insulaees*, *Achat* pro *insulae*, *Achates*. AREVAL.

27. Epitrita partitione. *Augustinus* sesquitertiam *nominat*, *alii* supertertiam: epitritam *Diomedes*, *Donatus*, *et Terentianus*. GRIAL.

28. Synaloepham sequitur Virgil. *Seruius Aen.* 5. *ad illud*: Genua labant. Proceleumaticus (*inquit*) est, quem sic semper ponit Virgilius, vt cogi possit in dactylum. *Quod alibi etiam repetit. Id fit si* i, *et* u *consonantes fiant*: *sed in* reiice capellas *eclog.* 3. *etiam duo* ii *in vnum*, *idque consonans contrahenda*, *cum tamen* i *in medio*, *nisi inter duas vocales consonans esse non possit*. GRIAL.

29. Ex vna autem longa duae breues f. ex duabus autem b. *Terentianus*.
Nam non ita est vt longa dissolubilis,
Breues vicissim contrahi in longam
valent.

breuibus longa nunquam fit. Findi enim solida possunt, solidari scissa non possunt. *Figura* est, cuius nota syllabae agnoscuntur. Vbi enim circuli partem inferiorem bis positam aspicis, pyrrhichius est, ◡◡: vbi *i* geminum iacens, spondeus – –. Nam nota breuis inferior semicirculus ◡, nota longa j iacens est –.

30. Metra pedibus accidunt, vt a trochaeo trochaicum, a dactylo dactylicum, a iambo iambicum, de quibus paulo post dicendum est.

CAPVT XVIII.

De Accentibus.

1. Accentus, qui graece prosodia dicitur, ex graeco nomen accepit. Nam graece πρὸς latine *ad*, ᾠδὴ graece, latine *cantus* est. Hoc enim nomen de verbo ad verbum expressum est. Latini enim habent et alia nomina. Nam *accentus*, et *tonos*, et *tenores* dicunt, quia ibi sonus crescit, et desinit.

2. *Accentus* autem dictus, quod iuxta cantum sit, sicut aduerbium, quia iuxta verbum est. *Acutus* accentus dictus, quod acuat, et erigat syllabam; *grauis*, quod deprimat, et deponat: est enim contrarius acuto. *Circumflexus*, quia de acuto, et graui constat: incipiens enim ab acuto in grauem desinit: atque ita dum ascendit, et descendit, circumflexus efficitur.

3. *Acutus* autem, et *circumflexus* similes sunt, nam vterque leuat syllabam. *Grauis* contrarius videtur ambobus, nam semper deprimit syllabas, quum illi leuent: vt, *Vnde venit Titan, et nox vbi sidera condit*: *vnde* hic grauis est, minus enim sonat, quam acutus, et circumflexus.

4. Monosyllaba autem pars orationis si naturaliter breuis est,

Quia solida findi magnitudo non vetat:
Diuisa iungi rursum in vnum non
queunt.

30. Metra pedib. accidunt. *Donatus*: Accidunt vnicuique pedi arsis, et thesis, numerus syllabarum, tempus, resolutio, figura, metrum. *De quibus omnibus iam egit Isidorus. Sergius*, Metrum, quod ex spondeo spondaicum, ex trochaeo trochaicum, ex iambo iambicum nuncupatur. *Ac τὸ* nuncupatur *addendum putabat Isidoro Chacon, ita fore integra omnia*. GRIAL.

Ibid. In cod. veteri Regio-vat. 212. est opusculum Isidoro tributum hac inscriptione: *Incipiunt inuenticula de pedibus nobis necessaria*: quod append. 2. ad Etymologias proferam. Fortasse enim editum hoc opusculum ab Isidoro fuit, antequam Etymologias conficeret: ex quo postea caput 17. libri huius I. Etymologiarum digessit. AREVALVS.

Cap. XVIII. n. 4. Vt Romanus. *Ita legendum ex Tarraconensibus libris, vel*

vt *vir*, aut positione longa, vt *ars*, acutum accentum habebit. Si vero naturaliter longa, vt *res*, circumflexum. Dissyllaba pars orationis, si priorem naturaliter longam habet, et vltimam breuem, circumflectitur, vt *musa*; aliter acuitur. Trisyllaba pars orationis si mediam breuem habet, vt *tibia*, tunc primam acuimus: si vero naturaliter longam habet secundam, et vltimam breuem, vt *Romanus*, tunc mediam circumflectimus.

5. Tetrasyllaba autem, et pentasyllaba ratione trisyllaborum retinentur. Grauis accentus cum vno accentu poni potest in dictione vna: cum vtrisque nunquam, vt *Catullus*. In composita dictione vnus accentus est, vt *armipotens*, *omnipotens*.

6. Accentus autem reperti sunt vel propter distinctionem: vt, *Viridique in litore conspicitur*, *sus*, ne dicas *vrsus*, vel propter pronunciationem, ne dicas *meta* breuiter, et non producta *mêta*, vel discernendae ambiguitatis causa, vt *ergô*. Nam quum producitur *go*, causam significat; quum corripitur, coniunctio est.

CAPVT XIX.

De Figuris accentuum.

1. *Figurae* accentuum decem sunt, quae a grammaticis pro verborum distinctionibus apponuntur. Ὀξεῖα, id est, acutus accentus, linea a sinistra parte in dexteram partem sursum ducta fit ita ʹ.

2. Βαρεῖα, id est, grauis linea, a summo sinistrae in dexteram deposita, fit ita ̀.

Cethegus *ex Donat.*, *vt congruat exemplum*: *non* Metellus, *vt est in reliquis libris. Nam distinxit paulo ante naturaliter longam a positione longa*. GRIAL.

5. Grauis accentus c. v. a. p. p. i. d. cum vtrisque nunquam. *Nunquam enim plus vna acuta in eadem voce, vt ait Quinctilianus: sed grauis poni in vna dictione non solum cum acuto, sed etiam cum circumflexo potest*. GRIAL.

6. Accentus autem reperti sunt. *Atqui Donatus, et Sergius, vnde haec sumpta sunt, conturbari, et dissipari saepe accentum legendi, vel distinguendi, vel pronunciandi ratione, vel discernendae ambiguitatis necessitate dicunt: et vtrumque verum esse, nemo negarit*. GRIAL.

Ib. De accentu fuse agit Ricciolius in Prosodiae parte octaua, quae est *De acccentu in pronunciando, et scribendo*, vbi plures alios allegat. AREVALVS.

Ibid. Grialius edidit *et non producta meta*: et ita fere mss.; quibusdam placet Vulcanii lectio, *et non producta ME*, hoc est, prima syllaba in *meta*. Nonnulli *producte* pro *producta*. AREVALVS.

Cap.XIX. n.I. Figurae accentuum. *Omnia ex Donato*. GRIAL.

3. Περισπωμένη, id est, circumflexus, linea de acuto, et graui facta exprimitur ita ^.

4. Μακρὰ, id est, longa virgula iacens est ita -.

5. Βραχὺς, id est, breuis, pars est circuli inferior, iacens ita ᴗ.

6. Ὑφὲν, id est, coniunctio, quia duo verba connectit, subiecta virgula versui circumflexa, fit ita ‿.

7. *Diastole*, id est, distinctio, quae e contrario separat, dextera pars circuli supposita versui, fit ita ,.

8. *Apostrophos*, pars item circuli dextera, et ad summam literam apposita, fit ita ’, qua nota deesse ostenditur in sermone vltima vocalis, vt *tribunal’*, pro *tribunale*.

9. Δασεῖα, quod interpretatur aspiratio, id est, vbi *H* litera poni debet, tali figura notatur ⊢.

10. Ψιλὴ, quod interpretatur *siccitas*, siue *purum*, id est, vbi *H* litera esse non debet, tali nota ostenditur ⊣.

11. Quorum duorum accentuum figuram latini ex ipsa litera aspirationis fecerunt. Vnde si coniungas has, facis eandem aspirationis notam *H*. Rursum si medium eius apicem scindis, δασεῖαν ⊢, et ψιλὴν ⊣ facis.

CAPVT XX.

De Positura.

1. *Positura* est figura ad distinguendos sensus per *cola*, et *commata*, et *periodos*: quae dum ordine suo apponitur, sensum nobis

6. In antiquissimo Tolet. cod. est *verui* pro *versui* hic, et n. seq. Vtrobique figura alio modo exprimitur, vt simul cum notis Sententiarum ad cap.21. in tabula repraesentabitur. AREVAL.

11. Quorum duorum accentuum figuram latini ipsam literam H. *Ita quidem Donatus, et Sergius. Sed A. Augustinus etiam graecos prius litera ipsa* H *pro aspiratione vsos dicit. Habere enim se graecos nummos, in quibus scriptum sit* ΗΗΡΑΚΛ. *Idque etiam Athenaeum lib. 9. c. 19., et Priscianum in lib. de ponderibus testari. A quibus ne Capellae quidem verba prorsus abhorrent*. H aspirationis notam graeci diuiserunt. *Quod si vocem*, latini, *tollas, quae a Romano codice abest, non minus commoda erit scriptura*. Quorum duorum accentuum figuram ex ipsa litera aspirationis fecerunt; *graeci scilicet*. GRIAL.

Cap.xx. n.1. Vetus fuit interpungendi consuetudo, sed non communis, neque ab omnibus obseruata. Cassiodorus lib.I. instit. diuin. lect. *Sed vt his omnibus addere videaris ornatum, posituras, quas graeci θέσεις vocant, id est, puncta breuissima pariter, et rotunda, et planissi-*

lectionis ostendit. Dictae autem posituræ, vel quia punctis positis annotantur: vel quia ibi vox pro interuallo distinctionis deponitur.

2. Has graeci θέσεις vocant, latini posituras. *Prima* positura *subdistinctio* dicitur: eadem et κόμμα. *Media distinctio* sequens est, ipsa et κῶλον. *Vltima* distinctio, quae totam sententiam claudit, ipsa est περίοδος: cuius, vt diximus, partes sunt κῶλον, et κόμμα: quarum diuersitas punctis diuerso loco positis demonstratur.

3. Vbi enim in initio pronunciationis necdum plena pars sensus est, et tamen respirare oportet, fit *comma*, id est, particula sénsus, punctusque ad imam literam ponitur, et vocatur subdistinctio ab eo quod punctum subtus, id est, ad imam literam accipit.

4. Vbi autem in sequentibus iam sententia sensum praestat, sed adhuc aliquid superest de sententiae plenitudine, fit *colon*, mediamque literam puncto notamus, et mediam distinctionem vocamus, quia punctum ad mediam literam ponimus.

5. Vbi vero iam per gradus pronunciando plenam sententiae clausulam facimus, fit *periodus*: punctumque ad caput literae ponimus, et vocatur *distinctio*, id est, *disiunctio*: quia integram separauit sententiam.

6. Hoc quidem apud oratores. Ceterum apud poetas, vbi in versu post duos pedes syllaba remanet, *comma* est, quia ibi post scansionem praecisio verbi facta est. Vbi vero post duos pedes de parte orationis nihil superest, *colon* est. Totus autem versus *periodus* est.

CA-

ma singulis quibusque pone capitibus, praeter translationem Sancti Hieronymi, quae colis, et commatibus ornata consistit. Vide etiam Diomedem lib. 2. pag. 432. Putsch., et quae annotaui ex Sergio in Proleg. ad Sedulium num. 171. Sequiori aeuo plures distinguendi, et interpungendi notas recensebat Peregrinus quidam librarius a me relatus in Isidorianis cap. 108. n. 26. AREVALVS.

2. Cassiodorus loc. cit. alio modo explicat: *Prima est Media*: *secunda Subdistinctio*: *tertia Plena*. Sed Isidorus Diomedi consentit: quod videtur approbare Lipsius in epistola ad Hubertum Audeiantium De distinctione, et interpunctione Centur. 3. Misc. ep. 39., vbi obseruat, nos variasse isto aeuo. Erudite de hoc argumento disseritur in Actis Academiae Barcinon. tom. I. cap. 2. pag. 436., et seq. In Chronici Gottwicensis tom. I. prodr. lib. I. cap. I. pag. 20. et seqq. plura congeruntur de antiquissimo interpunctionum vsu, vbi explicatio Isidori ceteris aliorum facile praefertur, praesertim allegato Cassiodori testimonio. AREV.

3. Et tamen respirare oportet. *Hanc respirationem Donatus, et Sergius mediae distinctioni tribuunt*. GRIAL.

NOTAE SENTENTIARVM

1. *Asteriscus* ★ ✱ ⋇ ⋇ ⋇
2. *Obelus* — — →
3. *Obelus superne adpunctus* ⸓ → ∸
4. *Lemniscus* ÷ ⸔
5. *Antigraphus cum puncto* Ẏ Y
6. *Asteriscus cum Obelo* ✱→ ⋇→ ⋇ –
7. *Paragraphus* ┌ ┌
8. *Positura* ⸿ ꟼ >
9. *Cryphia* Ư
10. *Antisigma* Ɔ
11. *Antisigma cum puncto* Ɔ Ɔ·
12. *Diple* > II ∵II∵
13. *Diple περὶ ϛίχον* > >
14. *Diple περιϛιγμένη* >̇ >· >̈
15. *Diple ὀβελισμένη* ⩾ ≻ ┐
16. *Diple Aversa* < > 2
17. *Diple Aversa cum Obelo* ⇐ 2-
18. *Diple superne obelata* ⩾ > ⊳ ┐
19. *Diple recta, et aversa superne obelata* > < ⩾⩽ ┐₁ ┐₂
20. *Ceraunium* ⋇ Ψ
21. *Chresimon* ⋇
22. *Phi, et Rho* Φ
23. *Anchora superior* ϒ
24. *Anchora inferior* ⅄
25. *Coronis* ⸎ ┌ ┌
26. *Alogus* I ⊃]·7· V, T +
27. *Figura accentus Hyphen* ‿ ʃ

CAPVT XXI.

De Notis sententiarum.

1. Praeterea quaedam scripturarum notae apud celeberrimos auctores fuerunt, quasque antiqui ad distinctionem scripturarum carminibus, et historiis apposuerunt. Nota est figura propria, in literae modum posita, ad demonstrandum vnamquamque verbi, sententiarumque, ac versuum rationem. Notae autem versibus apponuntur numero viginti sex, quae sunt nominibus infrascriptis.

2. *Asteriscus* apponitur in iis, quae omissa sunt, vt illucescant per eam notam, quae deesse videntur. Stella enim ἀςὴρ graeco sermone dicitur, a quo Asteriscus est deriuatus. *Figura* 1.

3. *Obelus*, id est, virgula iacens, apponitur in verbis, vel sententiis superflue iteratis, siue in iis locis, vbi lectio aliqua falsitate notata est; vt quasi sagitta iugulet superuacua, atque falsa confodiat. Sagitta enim graece ὀβελὸς dicitur. *Fig.* 2.

4. *Obelus* superne appunctus ponitur in iis, de quibus dubitatur, vtrum tolli debeant, necne. *Fig.* 3.

5. *Limniscus*, id est, virgula inter geminos punctos iacens,

Cap.xxi. n.1. In Chronici Gottwicensis cit. tomo I. p.24. et seqq. proferuntur hoc, et seqq. capita de notis ex codice Gottwicensi seculi xii.; sed non exprimitur, an sit codex Etymologiarum. Pauca vero discrepant. AREVALVS.

2. Asteriscus. *De Asterisco, et obelo August.* 18. *de ciuit. cap.* 42., *et Hieronym. in praefat. Paralipom.*; *et in Iob.*, *et epist.* 135. *ad Suniam, et Fretel. Reperiunturque adhuc in libris et asterisci, et obeli diuersae aliquantulum figurae, Asterisci*. Fig. 1. *Obeli*. Fig. 2. GRIAL.

Ibid. Augustinus ep. 10. ad Hieronym. *Asteriscis notasti, quae in hebraeo sunt, et in graeco desunt: obeliscis autem, quae in graeco inueniuntur, et in hebraeo non sunt.* Ex quo patet, scriptores veteres sententiarum notis pro libitu aliquando vsos, non ad certam, constantemque regulam. De forma notarum minime soliciti esse debemus, siue earum, quae in cit. Gottwicensi chronico excuduntur, siue aliarum, quae ab aliis ex antiquis membranis ostentantur: siquidem in mss., et editis magna est discrepantia. Hoc curandum, vt definitioni ab Isidoro traditae forma consentiat: aliae varietates, quae, seruata illa definitione, aut descriptione, intercedere solent, librariis ascribendae: vt apud nos easdem literas latinas, aut graecas alius alio modo format. Confer tabulam aeream a nobis additam. AREV.

4. Obelus superne appunctus. *Placet A. Augustino sic pingi, vt est in Pandectis Florent.* Fig.3. GRIAL.

5. Limniscus. *De vocis notione vid. Veget. de re veterin. Mirum vero, Hypolimniscum ab Isidoro praetermissum (nam praetermissum non dubito, cum omnes xxvj. notas, quas proposuit, ex-*

apponitur in iis locis, quae sacrae scripturae interpretes eodem sensu, sed diuersis sermonibus transtulerunt. *Fig.* 4.

6. *Antigraphus* cum puncto apponitur, vbi in translationibus diuersus sensus habetur. *Fig.* 5.

7. *Asteriscus* cum obelo: hac proprie Aristarchus vtebatur in iis versibus, qui non suo loco positi erant. *Fig.* 6.

8. *Paragraphus* ponitur ad separandas res a rebus, quae in connexu concurrunt: quemadmodum in catalogo loca a locis, et regiones a regionibus: in agone praemia a praemiis, certamina a diuersis certaminibus separantur. *Fig.* 7.

9. *Positura* est figura paragrapho contraria: ideo sic formata, quia sicut ille principia notat, ita ista fines a principiis separat. *Fig.* 8.

10. *Cryphia*: circuli pars inferior cum puncto ponitur in iis locis: vbi quaestio dura, et obscura aperiri, vel solui non potest. *Fig.* 9.

11. *Antisigma* ponitur ad eos versus, quorum ordo permutandus est; sic et in antiquis auctoribus positum inuenitur. *Fig.* 10.

12. *Antigisma* cum puncto ponitur in iis locis, vbi in eodem sensu duplices versus sunt, et dubitatur, qui potius eligendus sit. *Fig.* XI.

13. *Diple*: hanc scriptores nostri apponunt in libris ecclesiasticorum virorum, ad separanda, vel demonstranda testimonia sanctarum scripturarum. *Fig.* 12.

14. *Diple* περὶ ςίχον: hanc primus Leogoras Syracusanus ap-

plicarit) cum constet, quatuor omnino notis in hexaplis, aut octaplis vsum fuisse Origenem, asterisco, obelo, limnisco, et hypolimnisco. Est vero hypolimniscus ex Epiphanio virgula iacens, punctum subtus habens, quod indicatur ab altero tantum lxx. pari, sensum eisdem verbis redditum: figura fuit, vt fig. 4. GRIAL.

6. Antigraphus. *Duplici figura pingitur: in Gothicis haec tantum, vt* fig. 5. GRIAL.

7. Asteriscus cum obelo. *Hunc A. August. ita pingi vult.* Fig. 6. GRIAL.

9. Positura. *Cum reliqua omnia graeca sint, suspectum positurae nomen videri possit.* GRIAL.

11. Antisigma. *Vid. Laert. in Platone.* GRIAL.

12. Antisigma cum puncto. *In Laertio A. Augustini haec erat figura, vt* fig. XI. GRIAL.

13. Diple. *Cicero lib. VIII. Ep. ad Att. ep.* 2. Vibulii res gestae sunt adhuc maximae; id ex Pompeii literis cognosces, in quibus animaduertito illum locum, vbi erit διπλῆ. *De figura consentiunt omnia, praeter codicem Laertii A. August., in quo hae cernuntur, mendose, vt ipse etiam putabat, vt* fig. 12. GRIAL.

14. Diple περὶ ςίχον. *Leogorae meminit Suidas, sed nihil de eo praeter nomen.* Fig. 13. GRIAL.

posuit Homericis versibus ad separationem Olympi a caelo. *Fig.* 13.

15. *Diple* περιϛιγμένη, id est, cum geminis punctis: hanc antiqui in iis apponebant, quae Zenodotus Ephesius non recte adiecerat, aut detraxerat, aut permutauerat: in iis et nostri ea vsi sunt. *Fig.* 14.

16. *Diple* ὀβελισμένη interponitur ad separandas in comoediis, vel tragoediis periodos. *Fig.* 15.

17. *Auersa*, quoties strophe, et antistrophus infertur. *Fig.* 16.

18. *Auersa cum obelo* ad ea ponitur, quae ad aliquid respiciunt, vt: (*Fig.* 17.)

Nos ne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo Virg. 10. 88.
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
Obiecit?

19. *Diple superne obelata* ponitur ad conditiones locorum, ac temporum, personarumque mutatas. *Fig.* 18.

20. *Diple recta, et auersa superne obelata* ponitur finita loco suo monade significante, similem sequentem quoque esse. *Fig.* 19.

21. *Ceraunium* ponitur, quoties multi versus improbantur, nec per singulos obelantur; ceraunus enim fulmen dicitur. *Fig.* 20.

22. *Chresimon* haec sola ex voluntate vniuscuiusque ad aliquid notandum ponitur. *Fig.* 21.

15. Diple περιϛιγμένη. *Aliter Ant. Aug. ex Caesar-aug.* C. *Aliter Gothic.*CC. Fig. 14. GRIAL.

Ib. Quae Zenodotus. *Primus hic (vt ait Suidas) Homeri corrector fuit, bibliothecis Alexandrinis praefectus, et filiorum Ptolemaei magister*. GRIAL.

17. Diple auersa. *Placet Caesaraug. libri figura, itemque Auersa cum obelo, et superne obelata*. Fig. 16. GRIAL.

Ib. Quoties Strophe. *De Strophis, et antistrophis vide Pindari interpretem, ad Olymp., et Hephaestionis enchiridion, et Fortunatianum de metris Horatianis. Qui ita ait*: In cantionibus lyricis legitime scriptis, hoc est, monostrophis haec tria inueniri necesse est, strophen, antistrophen, epodon. Nam circuire aram dextra *strophen* vocabant, redire a sinistra *antistrophen*: postquam in conspectu dei consistentes cantici reliqua peragebant, *epodon*. GRIAL.

18. Nosne tibi fluxas Phrygiae res. *Quo loco Seruius*, status (*inquit*) relatiuus est. GRIAL.

22. χρήσιμον. *Quod vsui est*. GRIAL.

Ib. Ven. Thomasius in praefat. ad Psalterium tom.2.edit.Vezzosii pag.XXIII. describit quinque notas, quibus in Psalterio vsus est, et inter eas *chrismon*, vt vocat, ☧, quae ex voluntate scriptoris ad aliquid ponitur. Notum est, per hanc notam Christi nomen exprimi, quod iccirco *monogrammon* dicitur; Grialius aliud etymon sequitur. Videndus etiam Fortunius Licetus De lucern. lib.6. cap.47. Apud Ciampinum tom.2. veter. monument pag.172. tab.19. quaedam antiqua monumenta notam exhibent, quae aliis *chresimon*, aliis ceraunium videtur. AREVALVS.

23. *Phi*, *et Rho*, id est, φροντὶς: haec, vbi aliquid obscuritatis est, ob solicitudinem ponitur. *Fig.* 22.

24. *Anchora superior* ponitur, vbi aliqua res magna omnino est. *Fig.* 23.

25. *Anchora inferior*, vbi aliquid vilissime, vel inconuenientius denunciatum est. *Fig.* 24.

26. *Coronis* nota tantum in fine libri apponitur. *Fig.* 25.

27. *Alogus* nota ad mendas adhibetur. *Fig.* 26.

28. Fiunt et aliae librorum notulae pro agnoscendis iis, quae per extremitates paginarum exponuntur, vt vbi lector in liminari huiusmodi signum inuenerit, ad textum recurrens, eiusdem sermonis, vel versiculi sciat esse expositionem, cuius similem superiacentem notam inuenerit.

CAPVT XXII.

De notis vulgaribus.

1. Vulgares notas Ennius primus mille, et centum inuenit.

23. Φ et ρ *Cum in veteribus libris* frontis *legeretur, non difficilis fuit coniectura, φροντὶς legendum, quae vox curam significat, et solicitudinem*. GRIAL.

Ib. Grialius edidit Φ, et ρ: sed melius est expressum nomen harum literarum, *Phi, et Rho*, vt coniecit Vulcanius, hac subiecta annotatione: *Emendo, PHI ET RHO. Nota enim ex his duabus literis composita videtur. Quumque Isidorus ipse hanc notam dicat solere poni ob solicitudinem, equidem crediderim per hanc notam significari* φροντέον, *hoc est, obscurum esse locum, ideoque diligentius de eo cogitandum esse*. Librarii coniunxerunt *Phietrho*, ex quo processit in mss., et editis *Phietro*. In Psalterio gothico, quod Toleti adhuc asseruatur, haec ipsa nota appaæret, sed aliquantulum diuersa forma, vt obseruatur in perquam erudita praefatione ad nouam editionem breuiarii Isidoriani, siue Mozarabici, pag.xx. AREV.

26. Coronis. *Varie in libris pingitur, a quibus diuersa est Hephaestionis nota. Sed placet Carion apud Aristophanem:* γραμμὴ τίς ἐςὶ βραχεῖα κάμπτυν τινὰ ὑπο κάτω ἔχουσα. GRIAL.

27. Alogus. *Varie pingitur*. Fig. 26. GRIAL.

Cap.XXII. n.1. Vulgares notas Ennius primus. *Posteriorem intelligo, qui de literis, et syllabis duos libros scripsit, vt ait Sueton. in proem. lib. de illustribus Gramm.* GRIAL.

Ib. Romae primus Tull. Tiro. *Verba Hieronymi in Chronic. Euseb. Sed quonam modo* primus, *si Ennius quoque* primus? *Nondum haec concinnarat Isidorus*. GRIAL.

Ib. De notis vulgaribus multi multa scripserunt: quaedam ego proferam, quae ad Isidorum illustrandum, defendendumue maxime pertinent. Lipsius in epistola ad Leonardum Lessium de notis, et notariis veterum lib.1. epist. 27. aduertit primum, has notas ab Isidoro *vulgares* dici, vt a iuridicis, et militaribus distinguantur. Deinde putat, Isidorum non scripsisse *Ennius primus*, sed *Persannius primus*: nam de Ennio nihil huiusmodi legitur. Sed fortasse de po-

Notarum vsus erat, vt quidquid pro concione, aut in iudiciis diceretur, librarii scriberent complures simul astantes, diuisis inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine exciperet. Romae primus Tullius Tiro, Ciceronis libertus, commentatus est notas, sed tantum praepositionum.

2. Post eum Vipsanius, Philargius, et Aquila, libertus Maece-

steriori Ennio non cogitauit, de quo Grialius. Nomen autem *Persannii* Lipsius ex veteribus editionibus sumpsit: sic enim legit, *commentus est notas, sed tantum praepositionum. Post eum Tertius Persannius, Philargyrus, et Aquila etc.*, et corrigit, *Post eum Persannius etc.*, abest enim a mss. vox *Tertius*. Pro *astantes* idem Lipsius suspicatur legendum *audientes*: nam in quodam ms. inuenerat *addentes*: non tamen damnat *astantes*. Immo hoc solum ego verum puto: videtur enim proprium fuisse notariorum, vt colligi potest ex hymno Prudentii in honorem S.Cassiani: quem pueri, qui stilis fodiebant, ita alloquebantur Peristeph. hymn. 9. v. 71. *Reddimus ecce tibi tam milia multa notarum, - Quam stando, flendo, te docente, excepimus*. Nisi dicamus, pueros, quia sub magistri disciplina erant, stantes excipere solitos notas. Samuel Petitus obseruat. lib. 2. cap. 1. ita distinguendum censet: *commentatus est notas. Sed praepositionum tantum post eum tertius Persannius: Philargyrus, et Aquila etc.* Scilicet Tiro notas characterum inuenit distinctas a vulgaribus Ennii per literas. Tironem exceperunt Philargyrus, et Aquila. Persannius tertius post Tironem notas praepositionum tantum adiecit. Notas, quas Tironi Grutherus ascripsit, supposititias esse censebat Peueratus, qui veras Tironis notas penes se esse asserebat, vt dixi in comment. ad Prudent. hymn. 9. Perist. v. 23. Fortasse Isidorus ita intellexit, vt Ennius primus (Iunior scilicet) 1100. notas diuersarum vocum inuenerit: primus quoque Tiro notas praepositionum tantum, de quibus Ennius tacuerat, commentus fuerit. Post Tironem Vipsanius, seu Persannius, vt alii editi, aut Samnius, vel Saninius, vt nonnulli mss., Philargius, siue Philargyrus, et Aquila, alius alias addiderunt. Neque male esset *alii alias addiderunt*. Grialius vnum, eundemque hominem facere videtur Vispsanium Philargium: sed melius distinguemus; Vipsanius, Philargius. Ceterum quum veteres ipsi multum inter se varient de inuentoribus notarum, opinor, Isidorum ex alicuius sententia primum Ennium auctorem fecisse, deinde ex alterius opinione Tironem. Facile autem fuit, vt librarii nomina scriptorum ad marginem indicata praetermitterent, vt iam in Isidorianis animaduerti. Alia de notis videri possunt in Actis Academiae Barcinon. tom. 1. pag. 427., tom. 1. prodr. lib. 1. ad Chronic. Gottwic., et apud Fabricium in Bibliogr. cap. 16. num. 15., et in Bibl. vet. lat. cap. 9. lib. 2. num. 8., et lib. 4. cap. 6., qui diuersas veterum notarum editiones, explicationesque, necnon auctores, qui de eis agunt, recenset. Bibliotheca Vaticana Ottoboniana num. 2971. seruat opus ms. praestantissimum, et quantiuis pretii, scilicet Ioannis Baptistae Guazzeroni interpretationem in veteres notas Romanorum etc. Notarum loca sunt 6400., explicationes 10720. In veteribus membranis Vaticanis nonnulla occurrunt etiam Isidori nostri opuscula notis antiquis Romanorum exarata. AREVALVS.

2. Post eum Vipsanius. *Confirmauit coniecturam A. Augustini codex Ouetensis collegii, in quo* Vipsanius *diserte scriptum est. Quod vero Agrippae, qui ex Vipsania gente fuit, libertum hunc fuisse idem suspicabatur, non assentior. Neque enim arbitror, liberto patronum*

natis, alius alias addiderunt. Deinde Seneca, contracto omnium, digestoque, et aucto numero, opus effecit in quinque milia. Notae autem dictae, eo quod verba, vel syllabas praefixis characteribus notent, et ad notitiam legentium reuocent, quas qui didicerunt, proprie iam notarii appellantur.

CAPVT XXIII.

De notis iuridicis.

1. Quaedam autem literae in libris iuris verborum suorum notae sunt, quo scriptio celeris, breuiorque fiat. Scribebatur enim verbi gratia per *B.*, et *F. bonum factum*, per *S.*, et *C. senatus con-*

id nomen dedisse, quod ipse respueret. Vid. Senec. in declamat. GRIAL.

Ib. Et Aquila libertus Maecen. *Notas a Maecenate ipso excogitatas, sed editas ab Aquila narrat Dion lib.* 55. GRIAL.

Ib. Contractu omnium. *Sueton. de Valer. Prob.* Multaque exemplaria contracta emendare, ac distinguere, et annotare curauit. GRIAL.

Ib. Lipsius in epist. cit. ad Lessium putat, Senecam Patrem ab Isidoro intelligi, qui opus notarum effecerit in quinque milia. Verisimilem hanc suspicionem vocat Fabricius in not. ad cap. 9. lib. 2. n. 8. biblioth. vet. lat., quamuis Bernardus a Mallinkrot cap. 24. de natura, et vsu literarum philosophum Senecam innui malit. Pignorius De Seruis pag. 110. neutrum admittere velle videtur: nam ex verbis Senecae de notis epist. 40. *Vilissimorum mancipiorum ista commenta sunt*, colligit, falsa Isidorum narrare. Sed cur non potuerit Seneca commentum, quod fuit vilissimorum mancipiorum, dignum existimare, quod ipse, vel quiuis alius ingenuus homo amplificaret? In textu editionis Grialii, et in notis legitur: *contractu omnium*; et Varro quidem *contractu* pro *contractione*, *contractura* vsurpauit lib. 1. R. R. cap. penult. Sed melius cum aliis videtur *contracto*, scilicet collecto, digesto, et aucto numero etc., vt in exemplo a Grialio producto ex Suetonio, et apud eundem Suetonium in Augusto cap. 31. *Duo milia librorum contracta vndique cremauit.* AREVALVS.

Cap. XXIII. n. 1. Per supinam III literam. *Cum plerique omnes libri* m literam *haberent, probissime coniecit A. Augustinus* III. *scribendum, quo tertia litera significatur. Nam per* C *conuersam in hunc modum* Ↄ *Caiam significabant, eoque praenomine mulieres omnes vtebantur. Plutarch. in problem., et Boeth. in Top. Quod autem per supinam* III *literam dicit Isidorus, Romanus Codex hanc notam habet* Ш *quae est etiam in Goth. Ouet.* GRIAL.

Ib. Per PⱯ verso capite pupilla. *Ita Valerius Prob.* GRIAL.

Ibid. In multis veteribus codicibus ita *m* scribitur, vt parum differat ab hoc numero III: et hoc quidem loco in nonnullis mss. clarius videtur III, quam *m*. In codice Vaticano 623., de quo cap. 93., sunt notae iuridicae Isidoro a posteriori manu additae, de quibus dixi ibid. num. 20. Vide etiam Fabricium Bibliothec. vet. lat. lib. 4. cap. 6., vbi agit de notis iuris a Magnone collectis. AREV.

cultum, per *R.*, et *P.* *respublica*, per *P.*, et *R.* *populus Romanus*, per *D.*, et *T.* *dumtaxat*, per supinam III. literam *mulier*, per *P.* secundum naturam *pupillus*: per *P*ꟼ. verso capite, *pupilla*, per vnum *K. Kaput*, per duo *KK.* iuncta *Kalumniae*, *Kausa*, per *I.* et *E.*, *iudex esto*, per *D.*, et *M.* *dolum malum*.

2. Cuius generis plurimae consimiles notae in libris antiquis inueniuntur. Has iuris notas nouitii Imperatores a codicibus legum abolendas sanxerunt: quia multos per has callidi ingenio ignorantes decipiebant, atque ita iusserunt scribendas in legibus literas, vt nullos errores, nullas ambages afferant, sed sequenda, et vitanda aperte demonstrent.

CAPVT XXIV.

De notis militaribus.

1. In breuiculis quoque, quibus militum nomina continebantur,

2. Nouitii Imperatores. *Iustinianus in praefat., quae Pandectis, et Codici praefixa est. Obierat autem Iustinianus anno a Chisto nato* IↃLXV. GRIAL.

Cap.XXIV. n. 1. In breuiculis. *Ruffinus inuect.* 2. Siquis, accepto breuiculo, in quo militum nomina continentur, nitatur inspicere, quanti ex militibus supersint, quanti in bello ceciderint, et requirens, qui inspicere missus est, propriam notam, etc. GRIAL.

Ibid. T nota i. c. v. superstitem signif. *Ita apud P. Diaconum, quamuis* V. *nota viuum solere significari sciamus. Nam quod* V. *ferale vocat Ausonius, alia ratio est, vt adnotauit eruditissimus vir*. GRIAL.

Ib. In not. ad Pollucem tom.2. lib.8. cap.9. coniicitur, hoc loco reponendum *in matriculis* pro *in breuiculis*. Scaliger *ferale sonans V* ab Ausonio Eidyll. 12. vocari ait, quia ab eo incipit verbum *vlulare*: sic ille interpretatur. Exploratum quidem est, in veteribus, quae extant, monumentis *V* poni pro *viuit*. Exempla praeter alios congessit v. c. Marinius in Actis Arualium pag. 610. et seqq. Quid ergo? eritne reponendum in Isidoro *V* pro *T*? repugnant mss. exemplaria. Et Rutgersius quidem Var. lect. lib. 5. cap. 17. defendit *T* pro superstite a graeco verbo τηρέω. Rutgersio adhaeret Barthius lib. 44. Aduers. cap.6., qui neque in lingua latina rationes deesse ait, vt pro litera hac crucis benedictae indice pugnemus: vt quod litera illa, quam *ducem recti* Ennodius epigramm. 17. vocat, hominem erectum, et brachiis bene vtentem, adeoque sanum, et vigentem denotat. Rutgersii eiusdem coniectura Nic. Antonio in biblioth. vet. Hisp. lib.5. n.97. non placuit; qui contra Lipsium De recta pronunciat. linguae lat. cap. 14., *V* pro *T* substituere volentem, amplectitur potius Thomae Reinesii obseruationem, qui lib.1. Var. lect. cap.7. *Υ* pro *T* in Isidoro legendum contendit: nam *Υ* litera initialis est vocis ὑγείας, *sanitatis*, *incolumitatis*, quod Galerii insigni testimonio confirmat. Addi potest ex eodem Isidoro supra cap. 3. n. 7., *Υ* ad exemplum vitae humanae fuisse formatum, et num. 8. *Quinque autem esse apud*

propria nota erat apud veteres, qua inspiceretur, quanti ex militibus superessent, quantique in bello cecidissent. T nota in capite versiculi posita superstitem designabat: Θ vero ad vniuscuiusque defuncti nomen apponebatur. Vnde et habet per medium telum, id est, mortis signum: de qua Persius ait:

Sat. 3. v. 13. *Et potis es nigrum vitio praefigere theta.*

2. Quum autem impuritiam significare vellent, lambda litera vsi sunt: sicut mortem significabant, quum ponebant theta ad caput. In stipendiorum quoque largitione propriae erant notae.

CAPVT XXV.

De notis literarum.

1. Notas etiam literarum inter se veteres faciebant, vt quidquid occulte inuicem scriptura significare vellent, mutuo scriberent: testis

graecos mysticas literas: prima Υ, quae humanam vitam significat, de qua nunc diximus. Secunda Θ, quae mortem significat. Ac facile quidem fuit, Υ demissis corniculis inter excriptorum manus in *T* transire. Vellem tamen, in antiquis breuiculis militum aliquod huiusmodi exemplum appareret. Fortasse hic vsus coepit, postquam imperium romanum ad graecos imperatores deuenit. Grialius, et alii editi ita interpungunt, *habet per medium telum. Id est mortis signum*, Malo, *telum, id est, mortis signum*, vt apud eundem Grialium supra cap.3. n.8. Alioquin *theta* quoque mortis signum dicitur, vt a Martiali lib. 7. epigr. 36. *Nosti mortiferum quaestoris, Castrice, signum. - Est operae pretium discere theta nouum.* In versu Persii erat *est*, pro quo restitui *es*. Montfauconius lib.4. cap.2. Palaeograph. graec. aduertit, antiquos scripsisse Θ cum lineola in medio, recentemque esse morem aliter scribendi, scilicet ϑ. Videndus Bottarius in inscriptione sepulcrali, quam illustrat tom. 1. Romae subterr. pag. 74., in qua Θ exaratum conspicitur. AREVALVS.

2. Cum autem impuritiam. *Al.* pueritiam, *Al.* imperitiam. *Ergo* ληρεῖν, λαλεῖν, *aut etiam* lallare, *quae puerorum, et imperitorum sunt, per* λ *significari quidam suspicantur. Alii non* λ, *sed y literam Pythagorae substituunt; puerorum aetati conuenientem. Qui* impuritiam *malunt*, λεσβιάζειν, *aut aliud obscoenum verbum ex Aristophane in Concionatricibus intelligunt*. GRIAL.

Ibidem. Vide suo loco varias lectiones de *imperitia, impuritia*, aut *peritia*. AREVALVS.

Cap.xxv. n.1. Artis occulte scribendi, siue steganographiae, artisque occultas scripturas soluendi, et legendi praeter Trithemium plures praecepta tradiderunt, recensiti a Fabricio in Bibliogr. Antiq. cap. 21. num. XI. Ciceronem quoque notis literarum vsum fuisse, colligit Emman. Frider. Gregorius in dissertat. de scribendi genere per signa praecipue apud veteres latinos, quae legitur vol.2.Actor.societ. latin. Ienensis. AREV.

testis est Brutus, qui vsus iis literis ea, quae acturus erat, notabat, ignorantibus aliis, quid sibi vellent eae literae.

2. Caesar quoque Augustus ad filium, quum inquit, *Innumerabilia incidunt assidue, quae scribi ad alterutrum oportet, et esse secreta: habeamus ergo inter nos notas, si vis, tales, vt quum aliquid notis scribendum erit, pro vnaquaque litera scribamus sequentem, hoc modo, pro* A, B; *pro* B, C, *et deinceps eadem ratione ceteras. Pro* Z *autem litera redeundum erit ad duplex* AA. Quidam etiam versis verbis scribebant.

CAPVT XXVI.

De notis digitorum.

1. Sunt quaedam et digitorum notae, sunt et oculorum, quibus secum taciti, proculque distantes colloquuntur: sicut mos est militaris, vt quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat; alii, quia voce non possunt, gladiorum motu salutant.

2. Naeuius de quadam impudica, *Quasi in choro pila ludens*

2. Pro z. autem l. red. ad dupl. aa. *Suetonius in August. Pro* x *autem ad duplex* aa *opinor, quia Augusti tempore extrema litera fuit* x, *Isidori vero* z; *vt supra vidimus c.* 3., *et* 4. GRIAL.

Ib. Verba Caesaris fortasse incipiunt a *quum*, atque ita legendum erit, *Incidant*, non *incidunt*, vt Grialius habet. Verba *Pro Z autem etc.* Grialius censet ita legenda, *Pro X autem etc.* At Suetonius in Augusto eodem modo loquitur cap. 88. *pro z autem duplex aa*. Neque Isidorus tradit cap. 3., et 4., Augusti tempore extremam literam fuisse X, sed *y*, et *z* vsque ad Augusti tempus apud romanos scriptas non fuisse: quod ipsum de litera *x* docuit. Diuerso modo Caesarem literas commutasse, quum ad alios scribebat, ex Suetonio in Iulio Caesare cap. 56. ostenditur: quartam enim elementorum literam, id est, *d* pro *a*, et perinde reliquas commutabat. A. Gellius lib. 17. cap. 9. Noct. Attic. laudat Probi Grammatici Commentarium satis curiose factum de occulta literarum significatione epistolarum C. Caesaris scriptarum. AREVALVS.

Cap. XXVI. n. 1. Nutu gladiorum. *Sic est in Longobard. libro viri clariss. G. Loaisae, cum in reliquis omnibus* motu *non perinde eleganter legatur*. GRIAL.

Ib. De notis digitorum, et computo, siue loquela per gestum digitorum sermonem institui in Isidorianis cap. 86. num. 15. Grialius in textu edidit *gladiorum motu*: sed in notis videtur voluisse *gladiorum nutu*, quod recens editor Matritensis amplexus est. Immo etiam ipse Grialius inter editionem procurandam: etsi enim in meo exemplari textus exhibet *motu*, in alio tamen exemplari quantumuis eiusdem editionis, reperi *nutu*. Ita quandoque inter se eiusdem editionis exemplaria variant. Non video causam, cur contra plerosque veteres codices mutem *motu* in *nutu*. AREVALVS.

2. Ennius de quad. impud. Naeuium *pro* Ennio *reponendum admonuit vir eruditus ex Festo. Sunt autem versus ex*

datatim dat sese , et communem facit . Alium tenet , alii adnutat, alibi manus est occupata , alii peruellit pedem , alii dat annulum spectandum , et a labris alium inuocat , cum alio cantat , attamen
Prou.6. 13. *aliis dat digito literas* . Et Salomon : *Annuit oculo , terit pede , digito loquitur* .

CAPVT XXVII.

De Orthographia .

1. *Orthographia* graece , latine recta scriptura interpretatur : ὀρθὴ enim graece recta : γραφὴ scriptura dicitur : haec disciplina docet, quemadmodum scribere debeamus . Nam sicut ars tractat de partium declinatione , ita *orthographia* de scribendi peritia : vt puta *ad*, quum est praepositio , *d* literam ; quum est coniunctio , *t* literam accipit .

2. *Haud* , quando aduerbium est negandi , *d* litera terminatur, et aspiratur in capite ; quando autem coniunctio disiunctiua est , per *t* literam sine aspiratione scribitur .

Tarentilla Naeuii , quos Gabr. Faernus trochaicos quinque esse dicebat , sed duos mendose scriptos , illa verba in choro *tollenda esse , vel potius ante scribenda, quasi dicta essent a poeta in choro* .

Quasi pila ludens datatim dat se et communem facit ,
Alium tenet , alii nutat . ——
Alibi manus est occupata , alii peruellit pedem .
Alii dat annulum spectandum a labris , alium inuocat ,
Cum alio cantat , attamen aliis dat (de) digito literas .

Licuit eidem secundum versum ex Festo in Adnictat *ita supplere* : Alii adnutat , alii adnictat , alium amat , alium tenet . *Sed operae pretium erit eosdem senarios factos ab alio audire* .

Quasi in foro pila
Ludens datatim dat se , et communem facit ,
Alium tenet , alii adnictat , alibi manus
Est occupata , ast alii percellit pedem,
Alii dat annulum spectandum de labris,
Alium inuocat , cumque alio cantat , attamen
Aliis dat digito literas .

Vid. coniectanea in Varronem . GRIAL .

Ib. Quum ex Festo constet , Naeuii hos esse versus , tuto reposui *Naeuius* pro *Ennius* , quamuis Grialius , aliique editi , et mss. constanter legant *Ennius* . Facile enim fuit , vt primi librarii pro *Naeuii* nomine , fortasse per literarum compendium indicato , *Ennium* subrogarent . Ita etiam *dotatim* , quod in Grialii , aliorumque editione erat , mutaui in *datatim* : nam fauet princeps mihi editio sine anni nota , et nonnulli mss. Plautus similiter Curcul. 2. 3. 18. *Qui pila ludunt datatim* : hoc est , inuicem dando . Qui pila datatim ludebant , vocabuntur *pilicrepi* , de quibus Seneca epist. 56. , et Lipsius in not. De lusu pilae pulchri sunt Manilii versus lib. 5. v. 165. seqq. Versus in mss. codicibus mendose plerumque descripti sunt , vt ex var. lection. constabit . Vestigium etiam superest verbi , quod Festus conseruauit *adnictat* : neque debuit certe ab Isidoro omitti . In Vulgata apud Salomonem legitur , *Annuit oculis* , non *oculo* . AREV.

3. *Apud* praepositio per *d* scribitur, sicut *ad*, vt *apud patrem*: quoniam veteres saepe *apud* pro *ad* vsi sunt, duabus ex iis mediis literis subtractis.

4. Interdum autem aliae literae in locum aliarum rite ponuntur. *B*, et *p* literis quaedam cognatio est. Nam pro *Pirrho* dicimus *Birrhum*. *C*, et *g* quamdam cognationem habent. Nam quum dicimus *centum*, et *trecentos*, postea dicimus *quadringentos*, *g* ponentes pro *c*. Porro inter *c*, et *q* quaedam cognatio est: nam *huiusce* per *c*, *cuiusque* per *q* scribimus. *Cum* autem praepositio per *c* scribenda est, si autem aduerbium fuerit, per *q*. Dicimus enim, *quum lego*. *Deus* per *e* solam: *daemon* per *ae* diphthongum est notandus.

5. *Equus*, quod est animal, per *e* scribendus. *Aequus*, quod est iustus, per *ae* diphthongon est scribendus. *Exsul* addita *s* debet scribi: quia *exsul* dicitur, qui *extra solum* est. *Exultat* melius sine *s* litera scribitur. Nam quum ipsa *x* ex *c*, et *s* constat, quomodo quum in ea sit *s*, rursus ei additur alia?

6. *Aequor* per diphthongon scribendum, quia non ab aqua, sed ab *aequalitate* nomen est factum.

7.* *Forsitan* per *n* in fine scribendum, quia integrum eius est, *Forte si tandem*.

8. *Fedus*, quod est deformis, per *e* solam scribendum: *foedus*, quod est pactum, cum *oe* diphthongo scribendum.

9. *Formosus* sine *n* scribitur: quia a *forma* vocatur. *Gnatus*,

Cap. XXVII. n. 4. Cum autem praep. *Ex Velii Longi libello de orthograph.* GRIAL.

5. Exsul addita s. *Quia saluum esse dictionibus suum initium debet, ait Terentius Scaurus*. GRIAL.

Ibid. Exultat. *E margine haec adscita putabat Chacon; continent enim sententiam praecedenti contrariam e Placidi glossis desumptam. Nos Isidoro id nihil obesse putamus: illius enim non tam his de rebus iudicare, quam pluribus e locis diuersa corrogare studium fuit. Eadem fuit Velii Longi opinio in lib. de orthog. Porro in antiquissimis legum tabulis in aes incisis* maxsumus, proxsumus, dixserint, faxsit, deduxsit, exsigatur, *huiusmodique alia multa visuntur*. GRIAL.

Ibid. Isidorus, vt in Isidorianis, et in his notis iam monui, ac saepe monebo, nomina auctorum, ex quibus verba, aut sententias sumebat, margini per compendia literarum mihi videtur appinxisse; quae a librariis per negligentiam, aut ignorantiam praetermissa deinde sunt. Hinc mirum videri non debet, si interdum duae contrariae sententiae, vt hoc loco, proferuntur. AREVALVS.

9. Formosus sine *n*. *Scaurus*. Non mediocriter peccant, qui *formoso* n li-

quod est filius, per *g* scribendum: quia facit *generatus*.

10. *H*, quae aspirationis nota est, in latino tantum vocalibus iungitur: vt *honor*, *homo*, *humus*. Aspiratur autem et consonantibus, sed in graecis, et hebraeis nominibus. *Heus* autem, et *heu* interiectiones per *h* scribendae.

11. *I* literam inter duas vocales constitutam bis scribi quidam existimabant, vt *Troiia*, *Maiia*; sed hoc ratio non permittit. Nunquam enim tres vocales in vna syllaba scribuntur. Sed *I* litera, inter duas vocales constituta, pro dupla habetur.

12. *Id* pronomen neutri generis per *d* scribitur, ab eo quod est *is*, *ea*, *id*: quia facit *idem*. Quod si verbum est tertiae personae, per *t* notabitur, ab eo quod est *eo*, *is*, *it*: quia facit *itur*.

13. *K* literam antiqui praeponebant, quoties *a* sequebatur, vt *Kaput*, *Kanna*, *Kalamus*. Nunc autem *Kartago*, et *Kalendae* per eandem tantum scribuntur. Omnia autem graeca nomina qualicumque sequente vocali per *K* sunt scribenda.

14. *Laetus* per *ae* diphthongum scribitur: quia *laetitia* a *latitudine* vocata est, cui contraria est tristitia, quae angustiam facit. *L* autem litera interdum pro *d* litera vtimur: vt *latum* pro *datum*, et *calamitatem* pro *cadamitate*: a *cadendo* enim nomen assumpsit *calamitas*.

15. *Maxumus*, an *maximus*, et siqua similia sunt, qualiter

teram adsumunt, non magis necessariam, quam *glorioso*. *Quidam ex apicibus vocalibus longis impositis* n *contraxisse plurimas voces contendunt*, *vt* formosus, thesaurum, mesam, quoties, vicesimum. *A. Augustinus antiquiorem censebat hanc scripturam, quam vsum apicum: extare enim Genuae aeream tabulam, ante Ciceronis aetatem incisam, in qua sit* VICENSVMVM. *Idemque de* thensauro, thensa, mensa, *et reliquis existimabat*. *Apices addere vocalibus longis non ita antiquum fuisse, licet sit vetus, Quinctiliano teste*. *Nam antiquiores longas vocales duplicare solitos, vt* Feelix *pro* Felix, Vaala, *pro* Vala, *quae in nummis leguntur*. Quod autem *formosus* a *formo* ducit, idem repetit lib. x., et lib. XIX. c. 7., et xx. c. 13. GRIAL.

Ibid. Gnatus, quia facit generatus. *Eod. modo loquitur paulo post*: *Sat* per *t*, quia integrum facit *satis*. GRIAL.

10. Aspiratur et consonantibus. *Cicer. in Orator.* Quin ego ipse, quum scirem, maiores ita locutos, vt nusquam nisi in vocalibus aspiratione vterentur, loquebar ita vt *pulcros*, *Cetegos*, *Cartaginem* dicerem. GRIAL.

11. *Vt* Troiia, Maiia. *Ita Ciceronem solitum scribere, tradit Velius*. *Quo respexisse videtur Terentianus*: Atque *i* geminum scribere nos iubent magistri. GR.

13. K. Quoties *a* sequebatur: a *breue*, *vt diximus ex Diomed. ad cap.* 4. GR.

15. Maxumus, an maximus. *Vel. Longus.* Vt iam in ambiguitatem cadat, vtrum per *i* quaedam debeant dici, an per *u*, vt est *optumus*, *maxumus*. In quibus adnotandum, antiquum sermonem plenioris sonus (*sic*) fuisse, et, vt ait Cicero, ru-

scribi debeant, quaesitum est. Varro tradidit, Caesarem per *i* huiusmodi verba enunciare, et scribere solitum esse: inde propter auctoritatem tanti viri consuetudinem factam, vt *maximus*, *optimus*, *pessimus* scribatur.

16. *Malo* per vnum *l* scribendum, quia est *magis volo*. *Malle* per duo *ll*, quia est *magis velle*. *Volo*, *nolo* per vnum *l*, *velle*, et *nolle* per duo. *Nolo* enim *non volo* est: *nolle*, *non velle*.

17. *Os*, si vultum, aut ossum significat, per *o* solam scribendum est, si personam, *h* praeponenda est.

18. *Ora* finium per *o*, *hora* diei per *h* scribendum. *Onus* si de onere venit, per *o* solam scribendum: si de *honore*, cum *h* aspiratione.

19. *Praepositio*, et *praeterea*, per *ae* diphthongum scribendum. *Pene* vero, quod est coniunctio, per *e*. *Poena*, quod est supplicium, per *oe*.

20. *Q* litera tunc recte praeponitur, quum illam statim *u* litera sequitur, et alia quaelibet vna, pluresue vocales iunguntur, ita vt vna syllaba fiat. Cetera per *c* scribuntur.

21. *Quae* pronomen cum *a* scribendum: *que* coniunctio sine *a*. *Quid* per *d* literam scribitur, quum pronomen est; per *t*, quum verbum: cuius positio prima est *queo*, *quis*, *quit*: et in compositione *nequeo*, *nequis*, *nequit*.

sticanum: atque illis placuisse per *u* talia scribere, et enunciare. Errauere autem Grammatici, qui putauerunt, superlatiua per *u* enunciari, vt enim concedamus illis in *optimo*, in *maximo*, in *pulcherrimo*, in *iustissimo*: quid facient in his nominibus, in quibus aeque manet eadem quaestio superlatione sublata: *manubiae*, an *manibiae*, *lubido*, an *libido*. Nos vero postquam exilitas sermonis delectare coepit, vsque *i* litera castigauimus illam pinguitudinem: non tamen vt plene *i* literam enunciaremus. Et contendam, quosdam alia nomina per *u* scribere, qui antiquorum voluntates sequuntur. Nec tamen sic enuncient, quomodo scribant. *Vid. Quinctil. lib.* 1. *c.* 3., *et Cn. Cornuti librum de Orthogr. apud Cassiodor. Vnde haec traslata sunt*. GRIAL.

16. Nolo n. nec volo. Ne *pro* non *dixisse antiquos*, *probat Festus*. *Idque frequens apud Plautum*. *Terentius quoque*, nisi tu ne vis, *dixit*. GRIAL.

17. Os si vultum, aut ossum significat. *Ita constanter VV. CC.*, *nec mirum* ossum *dixisse hoc loco Isidorum necessitate pene coactum*, *quum* osso *Agellium multo ante vsum tradat Charisius*. *De loco vero Terentii in Eunucho credo ego Faerno*, *illud addens*, *si* ossum *apud Terentium legeretur*, *neque Varronem*, *neque Charisium*, *qui id non probant*, *fuisse dissimulaturos*. GRIAL.

Ib. Si personam. *Vt sit accusatiuus pronominis articularis*, hos. GRIAL.

19. Pene quod est coniunct. per e. *In Pandectis Florentinis per* ae *perpetuo scribi*, *aiebat A. Augustinus*. GRIAL.

22. *Quod*, quando pronomen est, per *d* scribendum: quando numerus, per *t*; quia *totidem* per *t* scribitur. *Quotidie* per *q* scribendum, non per *c*, vt sit *quot diebus*.

23. *R* litera communionem habet cum *s* litera. Itaque apud antiquos *honos*, *labos*, *arbos* dicebatur: nunc *honor*, *labor*, *arbor*.

24. *Sat* per *t* scribi oportet, quia integrum eius facit *satis*. *Sed* per *d* oportet scribi: apud antiquos enim *sedum* dicebatur, nos finales duas literas abscidimus.

25. *Tamtus*, sicut et *quamtus*, in medio *m* habebunt. De *quam* enim, et *tam* veniunt; vnde et *quamtitas*, *quamtus*, et *tamtus*.

26. *Vae* interiectio cum *a* scribenda. *Ve* coniunctio sine *a*.

27. *Xristus*, quia graecum est, per *X*, id est, *Ch* scribendum. Ita et *Xrisma*.

28. *Y*, et *Z* literis sola graeca nomina scribuntur. Nam quum *iustitia* *z* literae sonum exprimat, tamen quia latinum est, per *t* scribendum est. Sicut *militia*, *malitia*, *nequitia*, et cetera similia.

29. In dubiis quoque verbis consuetudo veterum erat, vt quum

22. Quotidie per q. *Sed iam euanuisse dicit Quinctilianus. Velius.* Per *q.* *quotidie* magis dicunt, quam per *c.* *cotidie*, cum et dicatur melius, et scribatur: non enim est *quotidie* a *quoto* dictum, sed a continenti die *cotidie* tractum. GRIAL.

25. Tamtus, et quamt. *Vid. apud Cassiodorum de Orthograph., Gn. Cornutum, et Cesellium.* GRIAL.

26. Vae interiectio. *Eodem modo Agellius lib.* 5. *cap.* 12. Sed mirum (*inquit*) quod in compositione *a* deperditur, quoniam *ve* syllaba in illis breuis est, vt in *vetus*, *vecors*. GRIAL.

Ibid. Neque verba, neque sententia, quam Grialius A. Gellio imputat, apud eum reperiuntur. Lib. 5., et cap. 12. cit. ne nominauit quidem vocem *vetus*: in qua certe *ve* breuis est, non tamen in *vecors*. Sententia ergo Gellii loc. cit., et cap. 5. lib. 16. est, *ve* particulam duplicem significatum, eundemque diuersum habere: nam et augendae rei valet, et minuendae: augendae, vt in *vehemens*, et in *vetus*, quod ab *aetatis* magnitudine dictum putat; minuendae, vt in *vaecors*. AREVALVS.

27. Ita et Xrisma. *Ita VV. CC. sic latine placuit tunc Xristum, Xrisma scribi: ob id opinor, vt retineretur Crucis figura: qua de re supra cap.* 3. *et* 4. GR.

Ib. Christi nomen in mss. scribi solet Xρ̃ς ex graeco idiomate, ex quo monogramma ☧. Alii etiam scribebant Xps: quia *p* latinum simile est *r* graeco. Quum autem literae omnes exarabantur, retento *x*, ita efferebatur *Xristus*: quae scribendi ratio ad extrema vsque tempora permanauit; vt in multis etiam libris editis obseruare licet; in quibus ea, quae ad Christum, christianosue spectant, indices ipsi ad literam *x* reiiciunt. In alphabeticis carminibus christianorum pro *x* passim *Xristi* nomen inseritur, vt aduerti ad Sedulium in hymno abecedario v. 81., vbi restitui *Xristo myron post sabbatum* pro *Xeromyrrham post sabbatum*, vti antea contra metri rationem legebatur. AREVALVS.

29. Sicilicum superponeb. *Sic Victorinus in libro de Orthograph. qui extare id signum aetate sua multis in libris te-*

eadem litera alium intellectum correpta, alium producta haberet, longae syllabae apicem apponebant: vt puta, *populus* an arborem significaret, an hominum multitudinem, apice distinguebatur. Sic et vbi literae consonantes geminabantur, sicilicum superponebant, vt SEĹA, SEŔA, AŚERES. Veteres enim non duplicabant literas, sed supra sicilicos apponebant, qua nota admonebatur lector, geminandam esse literam.

CAPVT XXVIII.

De Analogia.

1. *Analogia* graece, latine similium comparatio, siue proportio

statur. Fuit autem nota huiusmodi SER'A, SEL'A. Sicilicum dictum (*ait Festus*) quod Semunciam secet. *Id nunc nullum apparere in antiquis marmoribus, aut libris miramur, cum in Duillii titulo* CLASES, NVMEI, *in nummis* PILIPVS: *sine vlla sicilici nota visantur*. GRIAL.

Ib. Sicilicus apponebatur certe supra vocalem, quae ab antiquis geminabatur, vt ex veteribus inscriptionibus Marinius in Actis Arualium pag. 39. ostendit; scilicet in RV́FA, SV́RA, MV́SA etc. Suspicatur autem Marinius, Victorinum sicilicum confudisse cum lineola, quae in inscriptionibus adhuc conspicitur, tamquam signum duplicandi consonantes, vt COM̄ISSVM etc. At Victorinus libros appellat, non inscriptiones: *Sicut apparet*, inquit, *in multis adhuc veteribus ita scriptis libris*. Adeoque deceptum eum non ita facile suspicari debemus. Et in ipsis quidem inscriptionibus, quas Marinius pag. 37. indicat, lineola ad duplicandam sequentem consonantem imposita sicilico non valde dissimilis est, vt in VÉTIO pro *Vettio*. Potius credam, sicilicum duplici modo formatum fuisse vel per modum apostrophes, vt in MV́SA etc., vel per modum accentus grauis, vt in VÉTIO. Sed quum Victorinus dicat, *supra literam, quam geminari oportebat, sicilicum imponebant*, et Isidorus, *sicilicum superponebant... non duplicabant literas, sed supra sicilicos apponebant*, non recte edidit Grialius *sel'a, ser'a, as'eres*: sed scribendum SEĹA, SEŔA, AŚERES: atque ita intelligitur, quod ait Festus: *Sicilicum dictum, quod semunciam secet*. Secat enim literam, quam duplicandam indicat. In lapidibus antiquis saepe deest vna e duabus consonantibus duplicandis. In Appendice 3. ad Etymologias tria alia opuscula de orthographia exhibebo, quorum primum Etymologiis in codice Albanio insertum est, alterum Isidori nomine inscriptum in veteri codice Regio-vaticano 6018. inuenitur, tertium ex codice Etymologiarum Vat. Arch.I. proferam. AREVALVS.

Cap.XXVIII. n. 1. *Omnia ex Quinctil. lib.*1. *cap.* 5., *et Sergii arte secunda c. de casibus; sed ita concinnata, vt neque interdum cohaereant, neque auctoribus, e quibus sumpta sunt, satis respondeant*. GRIAL.

Ib. Analogia g. latine similium comparatio. *Ferri poterat, nisi apud Quinctilianum* similium comparatio *alio sensu acciperetur. Est enim apud illum Analogiae pars, hic genus ipsum. Sergius melius* similium rationem *dixit*. GRIAL.

Ib. Cuius haec vis, vt quod dubium est etc. *Verba sunt Quinctil.* GRIAL.

nominatur. Cuius haec vis est, vt quod dubium est, ad aliquod simile, quod non est dubium, referatur, vt incerta certis probentur. Octo autem modis comparatio analogiae colligitur, id est, *qualitate*, *comparatione*, *genere*, *numero*, *figura*, *casu*, *extremitatibus similium syllabarum*, et *similitudine temporum*.

forte *si quidam*.

2. Si quidem de iis vnum defuerit, iam non est *analogia*, id est, similitudo: sed est anomalia, id est, extra regulam, vt *lupus*, et *lepus*, totum conuenit: sed dissentiunt casu: facit enim *lupi*, *leporis*. Nam regulariter est, dum quaeris, vtrum *trames* masculinum, an femininum sit, similis est illi in omni declinatione *limes*: et erit masculinum.

3. Item *funis* si incerti generis esse credis, similis est illi *panis* in declinatione, et erit masculinum. Item ex comparatione positiuorum: vt si dicas, *doctus*, *magnus*, positiui sunt, et sui similes. Fit et per diminutionem, vt puta, *funem* masculinum esse, *funiculus* ostendit: sicut *marmor* neutri generis esse, *marmusculum* indicat.

4. Nam quod genus in principalitate est, id esse solet in diminutione: sed hoc non semper, vt *pistrinum*, *pistrilla*; sed quia scire debemus ex positione declinationem, et ex diminutione genus colligere.

CA-

Ib. Reprehenditur a Grialio Isidorus, vel certe hoc eius caput. Eccur autem? Apud Quinctilianum, inquit, similium comparatio est analogiae pars, apud Isidorum ipsum genus. At nihil prohibet, partem aliquam analogiae peculiari nomine vocari comparationem, vt reuera vna ex octo analogiae partibus ab Isidoro vocatur, scilicet comparatio positiuorum, et nihilominus analogiam in genere dici similium comparationem, siue proportionem. Melius, ait Grialius, Sergius *similium rationem* dixit. Sed quid Ciceroni opponet, quem secutus noster Isidorus est? *Id*, inquit De vniuers. cap. 4. extr., *optime assequitur*, *quae graece* ἀναλογία, *latine* (*audendum est enim*, *quoniam haec primum a nobis nouantur*) *comparatio*, *proportioue dici potest*. Vox *comparationis* videtur noua fuisse Ciceronis tempore, saltem in sensu analogiae: idcirco ait, *audendum est etc.*, neque vsitatum *rationis* vocabulum adhibere voluit. AREVALVS.

2. Dissentiunt casu: facit e. lupi, leporis. *Non casu*, *sed genere differre voluit Sergius*: *quia non vt* lupus lupa, ita lepus lepa *faceret*. GRIAL.

Ibid. Hoc loco Isidorum a Grialio reprehendi non puto: certe reprehendi non debet. Vt enim desit similitudo, satis est, quod *lepus*, et *lupus* dissentiant casu. AREVALVS.

3. Item ex comparatione positiuor. *Donatus in art. secund.* In his regulis analogia vel ex collatione positiuorum nominum, vel ex diminutione cognoscitur. GRIAL.

4. Ex positione declinationem, et ex dim. g. *Consentiunt VV. CC. in hanc scripturam*. GRIAL.

Ibid. Obseruandum, *pistrilla* esse potius a *pistrina*, *pistrinae*, quam a *pistrinum*. AREVALVS.

CAPVT XXIX.

De Etymologia.

1. *Etymologia* est origo vocabulorum, quum vis verbi, vel nominis per interpretationem colligitur. Hanc Aristoteles *σύμβολον*, Cicero *annotationem* nominauit: quia nomina, et verba rerum nota facit exemplo proposito, vt puta, *flumen*, quia *fluendo* creuit, a *fluendo* dictum.

2. Cuius cognitio saepe vsum necessarium habet in interpretatione sua. Nam quum videris, vnde ortum est nomen, citius vim eius intelligis. Omnis enim rei inspectio, etymologia cognita, planior est. Non autem omnia nomina a veteribus secundum naturam imposita sunt, sed quaedam et secundum placitum: sicut et nos seruis, et possessionibus interdum, secundum quod placet nostrae voluntati, nomina damus.

3. Hinc est, quod omnium nominum etymologiae non reperiuntur, quia quaedam non secundum qualitatem, qua genita sunt, sed iuxta arbitrium humanae voluntatis vocabula acceperunt. Sunt autem etymologiae nominum, aut ex *causa* datae, vt *reges* a *recte agendo*: aut ex *origine*, vt *homo*, quia sit ex *humo*: aut ex *contrariis*, vt a *lauando lutum*, dum lutum non sit mundum, et *lucus*, quia vmbra opacus, parum luceat.

4. Quaedam etiam facta sunt ex *nominum deriuatione*, vt a *prudentia prudens*: quaedam etiam ex *vocibus*, vt a *garrulitate graculus*: quaedam ex *graeca etymologia* orta, et declinata sunt in latinum, vt *silua*, *domus*, graece *ὕλη*, *δῶμα*.

5. Alia quoque ex *nominibus locorum*, *vrbium*, vel *fluminum* traxerunt vocabula. Multa etiam ex *diuersarum gentium sermone* vocantur. Vnde et origo eorum vix cernitur. Sunt enim pleraque barbara nomina incognita latinis, et graecis.

Cap. XXIX. n. 3. Vt reges a recte agendo. *Al.* a regendo. *Vtrumque ex codicibus, et ex aliis Isidori locis confirmari potest. Vid. lib.* 3. *de summ. bon. c.* 48., *et Burchard. lib.* 15. *c.* 38., *et Iuon. part.* 16. *c.* 39., *et infr. lib.* 12. *c.* 3. GRIAL.

4. Si etymologiam graecam sequi velimus, potius *sylua*, quam *silua* scribere debebimus: et nonnulli quidem *sylua* scribunt, sed repugnant plerique auctores orthographiae, AREVALVS.

CAPVT XXX.

De Glossis.

1. *Glossa* graeca interpretatione linguae sortitur nomen. Hanc philosophi *ad verbum* dicunt: quia vocem illam, de qua requiritur, vno, et singulari verbo designat. Quid enim illud sit in vno verbo positum, declarat, vt *conticescere* est *tacere*.

2. Item, *Latus haurit apertum* : *haurit*, *percutit*. Item quum *terminum* dicimus *finem* : aut *populatas* interpretamur esse *vastatas*, et omnino quum vnius verbi rem vno verbo manifestamus.

CAPVT XXXI.

De Differentiis.

1. *Differentia* est species definitionis, quam scriptores artium de eodem, et de altero nominant. Haec enim duo, quadam inter se communione confusa, coniecta differentia, secernuntur, per quam, quid sit vtrumque, cognoscitur: vt quum quaeritur, quid inter regem sit, et tyrannum, adiecta differentia, quid vterque sit, definitur, vt *Rex modestus, et temperans*, *tyrannus vero crudelis*. Inter haec enim duo differentia quum posita fuerit, quid sit vtrumque, cognoscitur: sic et cetera.

Cap. XXX. n. 1. Hanc philosophi Ad verbum. *Al.* aduerbium. *Graeci* πρὸς ἔπος. *Vnde natum* οὐδὲν πρὸς ἔπος. *Glossas initio dictas ipsa verba vel obscura, vel peregrina, ex Aristotele, Galeno, Polluce, Suida, et Quinctiliano nouimus: posteriores interpretationes ipsis verbis additas eodem nomine vocarunt. Nimis tamen anguste loqui videtur Isidorus, quum vnius verbi rem vno tantum verbo explanari praecipit, vt si pluribus verbis explicetur, glossam fore neget. Quod etiam repetit lib.* 2. *c.* 30. (29.) GRIAL.

Ibid. Scribendum per duo verba *ad verbum*, vt apud graecos. Grialius voluisse videtur *aduerbum*, vel *ad-verbum*. Descriptio glossae ab Isidoro adhibita sensu magis proprio accipienda est: quamuis alioquin latiori sensu amplior quaedam interpretatio *glossa* dici possit. Eodem modo Isidorus explicat cap. 29. lib. 2. n. 6. ex Mario Victorino quintam speciem definitionis, quam latine *ad verbum* dicimus. Ad hanc *glossae* definitionem exactum videtur Glossarium Isidorianum, in quo fere semper vnius verbi res vno verbo manifestatur. AREV.

Cap. XXXI. n. 1. Differentia est. *Ex Victorin., et Boeth. lib.* 1. *de diffinit. c.* 28. *Repetuntur ead. lib.* 2. *c.* 30. GRIAL.

Ibid. Huc pertinent duo libri Isidori, quorum alter *Differentiae verborum* inscribitur, alter *Differentiae rerum*, post Etymologias a nobis adducendi. AREV.

CAPVT XXXII.

De Barbarismo.

1. *Barbarismus* est verbum corrupta litera, vel sono enunciatum: *litera*, vt *floriet*, dum *florebit* dicere oporteat: *sono*, si pro media syllaba prima producatur, vt, *latebrae*, *tenebrae*. Appellatus autem *barbarismus* a barbaris gentibus, dum latinae orationis integritatem nescirent: vnaquaeque enim gens facta Romanorum cum suis *opibus* vitia quoque et verborum, et morum Romam transmisit.

2. Inter *barbarismum* autem, et *barbarolexin* hoc interest, quod *barbarismus* in verbo latino fit, dum corrumpitur: quando autem barbara verba latinis eloquiis inseruntur, *barbarolexis* dicitur. Item quando in prosa vitium fit sermonis, *barbarismus* vocatur, quando in metro, *metaplasmus* dicitur.

3. Barbarismus autem fit *scripto*, et *pronunciatione*. *Scripto* quatuor modis, si quis in verbo literam, vel syllabam adiiciat, mutet, transmutet, vel minuat. *Pronunciatione* autem fit in temporibus, tonis, aspirationibus, et reliquis, quae sequuntur.

4. *Per tempora* quippe fit barbarismus, si pro longa syllaba breuis ponatur, aut pro breui longa. *Per tonos*, si accentus in aliam syllabam commutetur. *Per aspirationem*, si adiiciatur *h* litera, vbi non debet, aut detrahatur, vbi esse oportet.

5. *Per hiatum*, quoties in pronunciatione scinditur versus, antequam compleatur: siue quoties vocalis vocalem sequitur: vt, *Musae Aonides*. Fit barbarismus et per *Metacismos*, *Iotacismos*, et *Labdacismos*.

6. *Metacismus* est, quoties *m* literam vocalis sequitur: vt *bonum aurum*, *iustum amicum*. Sed et hoc vitium aut suspensione *m* literae, aut detractione vitamus.

7. *Iotacismus* est, quoties in iota litera duplicatur sonus, vt *Troiia*, *Maiia*: vbi earum literarum adeo exilis erit pronunciatio, vt vnum iota, non duo, sonare videatur.

8. *Labdacismus* est, si pro vno *l* duo pronuncientur, vt afri

Cap. XXXII. n. 1. Vnaquaeque e. gens *Ead. inf. lib. 9. c. 1.* GRIAL.

2. Inter barbarismum, et barbarolexin. *Barbarolexin quoque nominat Charisius, Barbaralexin Donatus, et Diomedes*. GRIAL.

8. Labdacism. *Vid. Martian. Capell.* GRIAL.

faciunt: sicut *colloquium* pro *conloquium*: vel quoties vnum *l* exilius, duo largius proferimus. Quod contra est: nam vnum largius, duo exilius proferre debemus.

9. *Collisio* est quoties nouissimae syllabae finis in alterius principio est, vt *mater terra*.

CAPVT XXXIII.

De Soloecismo.

1. *Soloecismus* est plurimorum verborum inter se inconueniens compositio, sicut barbarismus vnius verbi corruptio. Verba enim non recta lege coniuncta *soloecismus* est: vt si quis dicat, *inter nobis* pro *inter nos*: aut *dare veniam sceleratorum* pro *sceleratis*.

2. Dictus autem *soloecismus* a cilicibus: qui ex vrbe Soloe, quae nunc Pompeiopolis appellatur, profecti, quum apud alios commorantes, suam, et illorum linguam vitiose, inconsequenterque confunderent, soloecismo nomen dederunt. Vnde et similiter loquentes soloecismos facere dicuntur.

Ibid. Nam vnum *l* largius, duo exilius. *Contra videbatur, vnum exilius, duo largius proferenda. Sed vetant libri omnes. Erit igitur (vt opinor) huiusmodi Isidori sententia: vt quemadmodum vocales duae, quum in diphthongum conueniunt, non plene singulae proferuntur; sed ita coeunt, vt confuso sono aliquid vnicuique depereat; neutraque illarum plene exaudiatur; ita duplex* ll *in media dictione exilius profertur, quam simplex. Neque id (si argutari licet) praeter rationem accidit. Nam prius* l *obtunditur, quum in sequens illiditur: quam plagam accipiens, alteram vicissim sequenti infligit, nam cum eo coalescens, aufert illi, quod semiuocalis erat proprium, vt a vocali inciperet. Ita vtrumque languescit, prius posteriore sui parte, priore posterius. Labdacismos quoque nostri, qui mollius loqui student, saepe admittunt. Neque Hebraei has delicias non agnouere, veluti cum in* חרלון *et* נולד *daghes decorum appingunt.* GRIAL.

Ib. Simili modo, atque eisdem ferme verbis labdacismum definit S. Iulianus Toletanus in opere De grammatica lib. 1. n. 115., qui multa ex hoc libro S. Isidori sumpsit. AREVALVS.

9. Collisio est. *Collisionis supra non meminerat, at meminit Donatus.* GRIAL.

Ibid. Non dubitaui reponere *mater terra* pro *matertera*, quod Grialius, aliique vulgo editi habent. Collisionis descriptio duo verba exigit, et *mater terra* legitur in editione mea veteri sine loci, anniue nota, et in alia Veneta an. 1483., fauentque nonnulli codices mss. AREV.

Cap. XXXIII. n. 1. Verba non recte coniuncta. *Ex Aug. 2. de doctrin. Christ. c. 13.* GRIAL.

2. e cilicib. *Ex Diomede.* GRIAL.

Ibid. Grialius in not. *e cilicibus*, in textu *a cilicibus*, quod plerique alii exhibent. AREVALVS.

3. *Soloecismus* autem apud poetas *schema* dicitur, quoties in versu necessitate metri factus inuenitur: quum autem non inuenitur necessitas, permanet soloecismi culpa.

4. *Soloecismus* fit duobus modis, aut *per partes orationis*, aut *per accidentia*. Per partes orationis fit, si alteram partem pro altera ponamus, vt puta si praepositiones aduerbiis applicemus. Per accidentia fit, id est, per ea, quae accidunt partibus, vt puta per qualitates, genera, numeros, figuras, et casus. Per ista igitur omnia fiunt soloecismi, sicut Donatus exposuit.

5. Fiunt praeterea et plurimis modis. Nam Lucilius *centum genera soloecismorum* dixit, quos omnes vitare potius, quam sequi debet, qui regulam recte loquendi tenere studet.

CAPVT XXXIV.

De Vitiis.

1. *Vitia* apud grammaticos illa dicuntur, quae in eloquio cauere debemus. Sunt autem haec: barbarismus, soloecismus, acyrologia, cacephaton, et reliqua.

2. *Barbarismus* est corruptio verbi vnius: vt si tertiam syllabam quis producat in *ignoscere*.

3. *Soloecismus* compositio vitiosa verborum: vt si aliquis dicat, *inter hominibus* pro *inter homines*.

4. *Acyrologia* non propria dictio, vt, *Liceat sperare timenti*: proprium est autem timenti formidare, non sperare: et *gramineo in campo*: proprium est *graminosum* dicere campum, non *gramineum*.

5. *Cacephaton* dictio obscoena, vel incomposite sonans. Obs-

4. Si praepositiones aduerbiis applicemus. *Ita VV. CC. recte, vt si dicas* de longe. *Nonius*: Omnes, artem secuti, negant, aduerbiis praepositionem addi oportere, sed auctoritas veterum praeponi debet. De subito, etc. GRIAL.

Cap. XXXIV. n. 4. Gramineo in campo. *Quod aduertit Seru.* 5. *Aen.* GR.

5. Cacephaton. *Quod Isidorus* incomposite sonans, *Seruius* Cacephaton in sermone, *Donatus* cacephaton in composita dictione *vocat*. GRIAL.

Ib. Mala enim compositio. *Verba Seruii ad*, Dorica castra *Aeneid.* 2. GR.

Ibid. Vossius lib. 4. Instit. Orator. cap. 6. §. 10. negat, a re obscoena videri ductum: *His animum arrecti dictis*, praesertim quum Maro a virginali pudore *Parthenias* fuerit dictus. Haec vocabula grammatici passim explicant. AREV.

scoena, vt *His animum arrecti dictis*. Incompoſita, vt *Iuuat ire, et Dorica castra*. Mala enim compoſitio fit ab ea ſyllaba incipere, qua ſuperior finierat.

6. *Pleonasmos* adiectio vnius verbi ſuperuacua, vt *Hactenus aruorum cultus, et sidera caeli*. Neque enim alibi niſi in caelo ſunt ſidera.

7. *Perissologia* adiectio plurimorum verborum ſuperuacua: vt,
Deuter. 33. 6. *Viuat Ruben, et non moriatur*: dum non ſit aliud viuere, quam non mori.

8. *Macrologia*, longiloquium, res non neceſſarias comprehendens: vt, *Legati, non impetrata pace, retro, vnde venerant, domum reuersi sunt*.

9. *Tautologia*, idemloquium, vt, *Si fata virum seruant, si ve-*
1. Aen. v.550. *scitur aura - Aetherea, neque adhuc crudelibus occubat vmbris*. Totum enim, quod repetitur, vna res eſt, ſed crebro ſermone annunciata.

10. *Eclipsis* eſt defectus dictionis: in quo neceſſaria verba deſunt, vt, *Cui pharetra ex auro*: deeſt enim, *erat*.

11. *Tapinosis* eſt humilitas, ſtatum magnae rei dictis infirmans:
1. Aen. v.122. vt, *Apparent rari nantes in gurgite vasto*. *Gurgitem* poſuit pro mari.

12. *Cacosyntheton* vitioſa compoſitio, vt, *Versaque iuuencum - Terga fatigamus hasta*.

13. *Amphibolia*, ambigua dictio: quae fit aut per caſum accuſatiuum, vt illud reſponſum Apollinis ad Pyrrhum: *Aio, te, Aeacida, Romanos vincere posse*. In quo non eſt certum, quem in ipſo verſu monſtrauerit eſſe victorem.

14. Fit et *per incertam distinctionem*: vt, *Bellum ingens geret Italia*. Incerta diſtinctio, vtrum *bellum ingens*, an *ingens Italia*.

15. Fit et *per commune verbum*; *Deprecatur Cato, calumniatur Cicero, praestolatur Brutus, dedignatur Antonius*: nec oſtenditur
forte *sint*. in hac ambiguitate, vtrum ipſi alios, an alii ipſos deprecati * ſunt, aut calumniati.

16. Fit et *per homonymiam*, quando vno nomine multa ſignificantur: vt *acies*, et non addas aut *ferri*, aut *oculorum*, aut *militum*.

9. Tautologia idemloquium. *Ita paulo ante macrologia longiloquium, et c. 36. allegoriam alieniloquium interpretatur*. GRIAL.

13. Amphibolia. *Ita VV. CC., et ita a Charisio nominatur, rectius quam a Diomede, et Donato amphibologia*. GRIAL.

CAPVT XXXV.

De Metaplasmis.

1. *Metaplasmus* graeca lingua, latine transformatio dicitur, qui fit in vno verbo propter metri necessitatem, et licentiam poetarum, cuius species istae sunt.

2. *Prothesis*: appositio in principio verbi, vt *gnato* pro *nato*, et *tetulit* pro *tulit*. Epenthesis appositio in medio, vt *relliquias* pro *reliquias*, *induperator* pro *imperator*.

3. *Paragoge*: appositio in fine, vt *magis* pro *mage*, et *potestur* pro *potest*. *Aphaeresis*: abscissio de principio, vt *temno* pro *contemno*. *Syncope*: abscissio de medio, *vt forsan*, pro *forsitan*. *Apocope*: abscissio de fine, vt *sat* pro *satis*.

4. *Ectasis*: productio contra naturam, vt, *Italiam fato*, quum *Italiam* correpte dici debeat. *Systole*: correptio contra naturam: *aquosus Orion*: quum *Orion* producte dici debeat. *Diaeresis* discissio vnius syllabae in duas, vt, *Albai*, *longai*, pro *Albae*, *longae*.

5. *Episynaloephe*, conglutinatio duarum in vnam, vt, *Phaeton* pro *Phaëton*, *Nerei* pro *Nereï*, *aeripedem* pro *aëripedem*. *Synaloephe*, collisio vocalium, adiunctarum vocalibus: vt, *Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur*. 9.Aen. v. 1.

6. *Ecthlipsis*, collisio consonantium cum vocalibus: vt, *Multum ille et terris*. *Antithesis*, contrapositio literae pro alia litera: vt *olli* pro *illi*. *Metathesis*, transpositio literae, vt, *Euandre* pro *Euander*, *Timbre* pro *Timber*.

7. Inter *barbarismum*, et *lexin*, hoc est, latinam, et perfectam elocutionem metaplasmus est, qui in vno sermone ratione fit vitiosus. Item inter *soloecismum*, et *phrasin*, id est, perfectam connexionem sermonum, schema, id est, figura est, quae fit contextu ser-

Cap. xxxv. n. 3. Paragoge, vt magis pro mage. *Iisdem exemplis vtitur Donatus*; *at Charisio Apocopes exemplum est* mage pro magis. GRIAL.

5. Adiunctarum vocalibus. *Sat erat collisionem vocalium dicere. Sed siquid addendum fuit, tolerabilior Romani codicis scriptura visa est, in quo*, adiunctarum, *quam nostrorum*, *vbi* iuncta, *vel* adiuncta *legitur*. GRIAL.

7. Metaplasmus est, qui in vno sermone. *Totus locus e Seru. Aen.* 5. *ad illud.* Vrbis opus, triplici pubes quem Dardana versu. *Vtrobique tamen mendosus, quem restituit ex veteri editione Chacon*. GRIAL.

monum ratione vitioſa. Ergo *metaplaſmi*, et *ſchemata* media ſunt: et diſcernuntur peritia, et imperitia. Fiunt autem ad ornatum.

CAPVT XXXVI.

De Schematibus.

1. *Schemata* ex graeco in latinum eloquium figurae interpretantur, quae fiunt in verbis, vel ſententiis per varias diſtinctionum formas propter eloquii ornatum. Haec dum multa ſint, apud grammaticos iſta inueniuntur.

2. *Prolepſis* eſt praeſumptio: vbi ea, quae ſequi debent, anteponuntur: vt, *Interea reges ingenti mole: Latinus*. Debuit enim ſic dicere: *Interea reges ingenti mole*: et ſtatim adiicere, quod ſequitur: *Procedunt caſtris*: deinde dicere: *Latinus, etc.*, ſed facta eſt pro ornamento praeſumptio rei, et qui ſequi debuere, reges interpoſiti ſunt in ſeptem verſibus, et poſtea additum eſt, *Procedunt caſtris*. Inde praeſumptio, quia anteposita ſunt, quae ſequi debuere.

Virgil. lib. 12. v. 16.

3. *Zeugma* eſt clauſula: quum plures ſenſus vno verbo clauduntur, quae fit tribus modis. Nam aut in primo, aut in poſtremo, aut in medio id verbum ponitur, quod ſententias iungit. In primo, vt, *Vertitur oenophoris fundus, ſententia nobis*. In medio, vt, *Graecia Sulpicio ſorti data, Gallia Cottae*. In poſtremo, vt, *Namque hoc tempore obſequium amicos, veritas odium parit*.

4. *Hypozeuxis* eſt figura ſuperiori contraria, vbi in ſingulis ſenſibus propria vnicuique clauſula eſt: vt, *Regem adit, et regi memorat nomenque, genuſque*.

10. Aen. v. 149.

5. *Syllepſis* eſt in diſſimilibus clauſulis, aut pluralis dictio ſingulari verbo finita, vt, *Sociis, et rege recepto*: aut ſingularis dictio, plurali verbo expleta, vt, *Sunt nobis mitia poma, - Caſtaneae molles, et preſ-*

Virg. eclog. 1. v. 81.

Cap. XXXVI. n. 1. Per varias diſtinctionum formas. *Ita plerique ex Longob., male in aliis* dictionum. *Nam* diſtinctionum *et ad nomen ſchematis, et ad rem ipſam, de qua agitur, multo eſt aptius*. GR.

Ibid. Apud grammaticos iſta inueniuntur. Neceſſaria *ex Donato, et Chariſio addebat Chacon*. GRIAL.

3. Vertitur oenophoris fund. *Citatur a Nonio in* ſententia *ex Lucil. lib.* 3. *Satyr.* GRIAL.

5. Syllepſis eſt in diſſim. cl. *Donatus*. Item Syllepſis eſt in diſſimilibus clauſulis, quando dictio ſingularis verbo plurali adiungitur. *Charis.* Syllepſis eſt, cum ſingularis dictio plurali verbo concluditur. GRIAL.

et pressi copia lactis. Supra enim, *Sunt*, dixit: hic debuit dicere, *Est pressi copia lactis*.

6. Fit autem Syllepsis non solum per partes orationis, sed et per accidentia partibus. Nam vbi et pro multis vnus, et pro vno multi ponuntur, syllepsis est: pro multis vnus, vt est illud: *Vterunque armato milite complent*: quum non vno, sed multis militibus. Item pro vno multi, vt in Euangelio, *Latrones*, *qui crucifixi erant cum eo*, *improperabant ei*: vbi pro vno vterque inducitur blasphemasse. 2. Aen. v. 20. Matth. 27. 44.

7. *Anadiplosis* est, quando ab eodem verbo, quo prior versus finiuit, sequens versus incipit, vt est illud, *Certent et cygnis vlulae*, *sit Tityrus Orpheus*, - *Orpheus in siluis*, *inter delphinas Arion*. Virg. ecl. 8. v. 55.

8. *Anaphora* est repetitio eiusdem verbi per principia versuum plurimorum, vt, *Nos te Dardania incensa*, *tuaque arma secuti*, - *Nos tumidum sub te permensi classibus aequor*.

9. *Epanaphora* est in vno versu per principia sensuum eiusdem verbi repetitio, vt, *Te nemus Angitiae*, *vitrea te Fucinus vnda*, - *Te liquidi fleuere lacus*. 7. Aen. v. 759.

10. *Epizeuxis* in vno sensu congeminatio verbi, vt, *Sic*, *sic iuuat ire sub vmbras*.

11. *Epanalepsis* est sermonis in principio versus positi eiusdem in fine replicatio, vt est illud: *Crescit amor nummi*, *quantum ipsa pecunia crescit*.

12. *Paronomasia* est in significatione diuersa dictio pene ipsa, vt illud: *Abire*, *an obire te conuenit*? id est, exulem fieri, an mori? Iuuenalis sat. 4. v. 138.

13. *Schesis onomaton*: multitudo nominum coniunctorum quodam ambitu copulata, vt *Nubila*, *nix*, *grando*, *procellae*, *fulmina*, *venti*.

14. *Paromoeon* est multitudo verborum ex vna litera inchoantium, quale est apud Ennium, *O Tite tute Tati tibi tanta tyranne tulisti*. Sed hoc bene temperat Virgilius, dum non toto versu vtitur hac figura, vt Ennius: sed nunc in principio versus tantum, vt est illud: *Saeua sedens super arma*: nunc in medio, vt, *Quaeque lacus late liquidos*, *quaeque aspera dumis*: nunc autem in fine, vt, *Sola mihi tales casus Cassandra canebat*. 4. Aen. v. 526. 3. Aen. v. 183.

13. Quodam ambitu copulata. *Mendose apud Donatum*, Eodem habitu copulandi, *legitur*. GRIAL.

Ibid. Deesse coniunctionem puto *Nubila*, *nix*, *et grando*, vt versus hexameter recto stet talo. AREVALVS.

15. *Homoeoptoton* est, quum plurima nomina per vnum casum
Virg. 12. 903. denunciantur, vt est illud, *Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem, - Tollentemue manu, saxumque immane mouentem.*

16. *Homoteleuton* est, quum vno modo verba plurima finiuntur, vt *abiit, * abscessit, euasit, erupit.* (al. *excessit.*)

17. *Polyptoton* est, quum diuersis casibus sententia variatur, vt, *Ex nihilo nihilum, ad nihilum nil posse reuerti. Marcus Dama, papae, Marco spondente, recusas, - Credere tu nummos? Marco sub iudice palles! - Marcus dixit: ita est; assigna, Marce, tabellas.* (Pers. sat. 5. v. 79.)

18. *Hirmos* est sententia continuatae orationis, tenorem suum vsque ad vltimum seruans, vt, *Est in secessu longo locus, insula portum*, et reliqua. Hinc enim in longum vadit sensus vsque ad illud: *horrentique atrum nemus imminet vmbra.*

19. *Polysyntheton* est dictio multis concatenata coniunctionibus, vt, *tectumque, laremque; - Armaque, Amycleumque canem.*

20. *Dialyton*, vel *asyntheton* figura est, quae e contrario sine coniunctionibus solute, ac simpliciter effertur, vt, *Venimus, vidimus, placuit.*

21. *Antitheton* est, vbi contraria contrariis opponuntur, et sententiae pulchritudinem reddunt, vt illud, *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis: - Mollia cum duris: sine pondere, habentia pondus,* (Ouid. Metam. lib. 1. v. 19.)

22. *Hypallage*, quotiescumque per contrarium verba intelliguntur: vt, *Dare classibus austros*: quum ventis naues demus, non nauibus ventos.

CAPVT XXXVII.

De Tropis.

1. *Tropos* graeco nomine grammatici vocant, qui latine modi locutionum interpretantur. Fiunt autem a propria significatione ad

15. Ex Virgilio reposui *Tollentemue manu*, quod librarii commutarant in *Tollentemque manus*, vt extat etiam in editis. AREVALVS.

17. Marcus Dama, *e Pers. Satyr. V.* GRIAL.

21. Antitheton. *Haec vsque ad finem capitis neque Donati sunt, neque Charisii, et in Rom. codic. plures aliae figurae leguntur, vt hae quoque alienae videri possint.* GRIAL.

Cap. XXXVII. n. 1. Ad non propriam similitudinem. *Ferri potest vulgata scriptura* similitudine, *vt sit, quod Charisius dixit* propter similitudinem. *Nam ex eo videntur haec. Sed cum idem Charisius metonymiam definiat*: Dictionem translatam a propria significatione ad aliam pro-

non propriam similitudinem. Quorum omnium nomina difficillimum est annotare, sed ex omnibus Donatus tredecim vsui tradenda conscripsit.

2. *Metaphora* est verbi alicuius vsurpata translatio, sicut quum dicimus, *fluctuare segetes*, *gemmare vites*: dum in iis rebus fluctus, et gemmas non inuenimus, in quibus haec verba aliunde transferuntur: sed hae, atque aliae tropicae locutiones ad ea, quae intelligenda sunt, propterea figuratis amictibus obteguntur, vt sensum legentis exerceant, et ne nuda, atque in promptu posita vilescant.

3. Fiunt autem metaphorae modis quatuor, ab animali ad animale, vt, *Aligeros conscendit equos*: metaphorice loquens miscuit quadrupedi alas auis: et, *quo cursu deserta petiuerit*, miscuit volatili cursum quadrupedis. Ab inanimali ad inanimale, vt *Pontum pinus arat*: *sulcum premit alta carina*. Miscuit vsum terrae aquis, dum *arare*, et *sulcum premere* ad terram pertineat, non ad mare.

4. Ab inanimali ad animale, vt *florida iuuentus*: miscuit flores inanimales iuuentuti, quae animam habet. Ab animali ad inanimale, vt, *Tu, Neptune pater, cui tempora cana crepanti - Cincta salo resonant, magnus cui perpete mento - Profluit Oceanus, et flumina crinibus errant*. Mentum enim, et tempora, et crines non ad Oceanum pertinent, sed ad homines.

5. Sic et alia rerum nomina de alio genere in aliud genus decentissime decoris gratia transferuntur, vt oratio perornetur. Metaphora autem aut partis vnius est, vt *fluctuare segetes*, non potes dicere *segetare fluctus*: aut antistropha est, id est, reciproca, vt *remigium alarum*. Nam et *alae nauium*, et *alarum remigia* dicuntur.

6. *Catachresis* est alienae rei nomen appositum: haec eo a *metaphora* differt, quod illa vocabulum habenti largitur: haec, quia non habet proprium, alieno vtitur: vt, *faciemque simillima lauro*: et, *nunc vna ambae, iunctisque feruntur - Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina*. Dum *facies*, et *frons* tantum animalium, et hominum sint. Quod nomen si poeta non apposuisset naui, quid proprium eidem parti diceret, non haberet.

2. Georg. v. 131.

Lib. 3. Aen. v. 117.

ximitatem: *vtrouis modo legas, licebit. Et Donatus*: Ad impropriam similitudinem. GRIAL.

Ib. XIII. vsui trad. *Ita Beda.*, XII. *Donatus, et Charis.* GRIAL.

4. Tu Neptune pat. *Citatur ex Claudian. a D. Aug. lib.3. de doct. Chr., Varroni quidam, Albinouano tribuebat A. Augustinus*. GRIAL.

7. *Metalepsis* tropus, a praecedente indicans, quod sequitur: Persius sat. 3. v. XI *Inque manus chartae, nodosaque venit arundo*. Nam per *manum* verba, per *arundinem* literae significatae sunt.

8. *Metonymia* est transnominatio, ab alia significatione ad aliam proximitatem translata. Fit autem multis modis: aut enim *per id, quod continet, id, quod continetur*, ostendit, vt *theatra plaudunt, prata mugiunt*: dum illic homines plaudant, hic boues mugiant: Lib. 2. Aen. v. 311. aut contra *per id, quod continetur, id, quod continet*, vt, *Iam proximus ardet - Vcalegon*, dum non ille, sed domus eius arderet.

9. Item *per inuentorem id, quod inuentum est*, vt, *Sine Cerere, et Libero friget Venus*, et, *Commixtam Vulcanus mittit ad astra fauillam*. Vult enim per Cererem frumenti inuentricem intelligere panem, per Liberum, inuentorem vitis, vinum: per Venerem, libidinem: per Vulcanum, ignem. At contra *per inuentum inuentorem* demonstrat, vt, *vinum precamur* pro Libero, qui vinum apud graecos inuenit.

10. Item *per efficientem, id, quod efficitur*, sicut *pigrum frigus*, quod pigros homines faciat: et *timor pallidus*, eo quod pallidos homines reddat. At contra *per id, quod efficitur, efficiens*: vt, Lib. 5. Aen. v. 817. *Iungit equos auro genitor, spumantiaque addit - Frena feris*. *Spumantia frena* dixit, quum vtique non ipsa faciant spumas, sed equus, qui ea gerit, spumis conspergat infusis.

11. *Antonomasia* est pro nomine, id est, vice nominis posita, vt *Maia genitus* pro Mercurio: qui tropus fit tribus modis: ab animo, vt *magnanimusque Anchisiades*: a corpore, vt *ipse arduus*: extrinsecus, Lib. 1. Aen. v. 479. vt, *Infelix puer, atque impar congressus Achilli*.

12. *Epitheton* supra nomen: praeponitur enim proprio nomi-

7. Inque manus chart. *Pers. Satyr.* 3. *Quod vero sequitur*: Nam per manum verba, etc. *aut aliena sunt, vt aliis quoque visum est, aut forte legendum*, nam per manum, chartam, et arundinem literae significatae sunt. GRIAL.

8. Metonymia. *Ex Charisio*. AREV.

9. Vinum precamur. *Seru. Aen.* 1. *ad* Crateras magnos st. e. v. c. Tropus est Synecdoche, vt *Cererem* pro frumento dicimus. Sic Plautus: *vinum precamur, nam hic deus praesens adest*. GRIAL.

Ibid. Grialius parenthesi clausit verbum *mittit*, quod tamen extat in plerisque mss., et editis, etiam apud Iulianum Toletanum n. 183. Poeta fortasse scripsit *Commixtam mittit Vulcanus ad astra fauillam*. In editione veteri legitur: *Mixtam Vulcanus committit ad astra fauilla*. Putabam *Mixtam Vulcanus cum mittit etc.* AREVALVS.

11. Antonomasia. *Donatus*, Antonomasia est significatio vice nominis posita, *et vsque ad* Achilli. GRIAL.

12. Quibus duobus trop. *Ex Donat. Charisius quoque*, ἐπίθετον est dictio vocabulo adiecta aut ornandi, aut destruendi, aut indicandi causa. GRIAL.

ni, vt *Alma Ceres. Obscoenique canes, importunaeque volucres.* Inter antonomasiam autem, et epitheton hoc differt, quod antonomasia pro vice nominis ponitur: Epitheton autem nunquam sine nomine est. Quibus duobus tropis vel vituperamus aliquem, vel ostendimus, vel laudamus. Lib. 1. Georg. v. 470.

13. *Synecdoche* est conceptio, quum a parte totum, vel a toto pars intelligitur. Eo enim et per speciem genus, et per genus species demonstratur: sed species pars est, genus autem totum. A toto enim pars intelligitur: vt, *Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus annus - Trans pontum fugat*. Non enim totus annus est frigidus, sed pars anni, id est, hiems. At contra a parte totum, vt, *flammas quum regia puppis - Extulerat*. Vbi non solum puppis, sed nauis: et non nauis, sed qui in ea: et non omnes, sed vnus flammas extulit. Lib. 6. Aen. v. 334. Lib. 2. Aen. v. 256.

14. *Onomatopoeia*, nomen fictum ad imitandum sonum vocis confusae, vt *stridor valuarum, hinnitus equorum, mugitus boum, balatus ouium*.

15. *Periphrasis* est circumloquium, dum res vna plurimis verbis significatur, vt *auras vitales carpit*. Significauit enim per copulationem verborum vnam rem, hoc est, *viuit*. Hic autem tropus geminus est: nam aut veritatem splendide producit: aut foeditatem circuitu euitat. Veritatem splendide producit, sicut: *Et iam prima nouo spargebat lumine terras - Tithoni croceum linquens aurora cubile*. Vult enim dicere, iam lucescebat, aut dies ortus erat. Foeditatem circuitu deuitat, sicut: *placidumque petiuit - Coniugis infusus gremio per membra soporem*. Hoc enim circuitu euitat obscoenitatem, et decenter ostendit concubitum. Lib. 4. Aen. v. 314. Lib. 8. Aen. v. 405.

16. *Hyperbaton* est transcensio, quum verbum, aut sententia ordine commutatur. Huius species quinque sunt. Anastrophe, hysteron proteron, parenthesis, tmesis, synchesis. *Anastrophe*, verborum ordo praeposterus, vt, *litora circum* pro *circum litora*.

17. *Hysteron proteron*: sententia ordine commutata: vt, *Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit*. Ante enim ad aequora venit, et sic tetigit fluctus. Lib. 3. Aen. v. 682.

13. Grialius non semel edidit *synedoche*. Reposui *synecdoche*. Id enim postulat vsus, et etymologiae ratio ex verbis graecis petita. Apud Iulianum synecdoche est significatio pleni intellectus capax etc. AREVALVS.

18. *Parenthesis* : vbi interponimus sententiam, qua ex medio remota, integer sermo perdurat, vt, *Aeneas (neque enim patrius con-*
Lib. 5. Aen. v. 647. *sistere mentem - Passus amor) rapidum ad naues praemittit Achatem*. Est enim ordo *Aeneas rapidum praemittit Achatem* : nam illud in medio parenthesis est.

19. *Tmesis* est sectio vnius nominis per interpositionem verborum: vt, *multo nebulae circum Dea fudit amictu*, pro *circumfudit*. (Lib. 1. Aen. v. 416.)

20. *Synchysis* est, vbi ex omni parte confusa sunt verba, vt illud, *Iuuenes, fortissima frustra - Pectora, si vobis audentem extrema cupido est - Certa sequi, quae sit rebus fortuna, videtis. - Excessere omnes, adytis, arisque relictis, - Dii, quibus imperium hoc steterat, succurritis vrbi - Incensae; moriamur, et in media arma ruamus*. Ordo talis est, Iuuenes fortissima pectora, frustra succurritis vrbi incensae, quia excessere Dii, quibus hoc imperium steterat. Vnde si vobis cupido certa est me sequi audentem extrema: ruamus in media arma, et moriamur. (Lib. 2. Aen. v. 347.)

21. *Hyperbole* est excelsitas, fidem excedens vltra, quam credendum est: vt, *sidera verberat vnda*, et, *Terram inter fluctus aperit*. Hoc enim modo vltra fidem aliquid augetur, nec tamen a tramite significandae veritatis erratur, quamuis verba, quibus indicatur, excedant, vt voluntas loquentis, non fallentis appareat: quo tropo non solum augetur aliquid, sed et minuitur: augetur, vt, *velocior aura* : minuitur, vt, *mollior pluma*, *durior saxo*.

22. *Allegoria* est alieniloquium, aliud enim sonat, aliud intelligitur: vt, *tres litore ceruos - Conspicit errantes*. Vbi tres duces belli Punici, vel tria bella Punica significantur. Et in Bucolicis, *Aurea mala decem misi*, id est, ad Augustum decem eclogas pastorum. Huius tropi plures sunt species, ex quibus eminent septem: Ironia, Antiphrasis, Aenigma, Charientismos, Paroemia, Sarcasmos, Astysmos. (Lib. 1. Aen. v. 188. — Virg. ecl. 3. v. 2.)

18. Interponimus sententiam. *Donatus*: Interposita formatio diuersae sententiae. GRIAL.

20. Ordo talis, etc. *Seruii ad eum Virgilii locum*. GRIAL.

Ibid. Nonnulli mss., et editi habent *Synthesis*: Grialius cum aliis *Synchesis*, vti legitur etiam apud Seruium in editione Petri Danielis. Restitui *Synchysis*. Videsis Alciatum lib. 10. Parerg. iur. cap. XI., et Ger. Io. Vossium lib. 4. Instit. Orator. cap. 1. §. 14. AREV.

21. Vt voluntas loqu. non fall. *Quinctil. lib.* 8. Monere satis est, mentiri hyperbolen, neque ita vt mendacio fallere velit. GRIAL.

22. Allegoria. *Ambros. lib. de Abraham*: Allegoria est, cum aliud geritur,

23. *Ironia* est sententia per pronunciationem contrarium habens intellectum. Hoc enim tropo callide aut per accusationem, aut per insultationem aliquid dicitur: vt est illud: *Vestras, Eure, domos, illa se iactet in aula - Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet*. Et quomodo *aula*, si *carcer* est? Soluitur enim pronunciatione. Nam *carcer* pronunciatio est: *iactet in aula*, ironia est: et totum per contrariam pronunciationem enunciatur per ironiae speciem, quae laudando deridet. Lib. I. Aen. v. 144.

24. *Antiphrasis* est sermo e contrario intelligendus: vt *lucus*, quia caret luce per nimiam nemorum vmbram: et *manes*, id est, mites, et modesti, cum sint terribiles, et immanes: et *Parcae*, et *Eumenides* Furiae, quod nulli parcant, vel benefaciant. Hoc tropo et nani Atlantes, et caeci videntes, et vulgo Aethiopes argentei appellantur.

25. Inter Ironiam autem, et Antiphrasim hoc distat, quod Ironia pronunciatione sola indicat, quod intelligi vult, sicut quum dicimus homini agenti male: *Bonum est, quod facis*. Antiphrasis vero non voce pronunciantis significat contrarium, sed suis tantum verbis, quorum origo contraria est.

26. *Aenigma* est quaestio obscura, quae difficile intelligitur, nisi aperiatur: vt est illud: *De comedente exiuit cibus: et de forti egressa est dulcedo*: significans ex ore leonis fauum extractum. Inter *allegoriam* autem, et *aenigma* hoc interest, quod *allegoriae* vis gemina est: et sub re alia aliud figuraliter indicat. *Aenigma* vero tantum sensus obscurus est, et per quasdam imagines adumbratus. Iudic. cap. 14. v. 14.

27. *Charientismos* est tropus, quo dura dictu gratius proferuntur, vti quum interrogantibus, *numquid nos quaesierit aliquis*; respondetur, *bona fortuna*. Vnde intelligitur, neminem nos quaesisse.

28. *Paroemia* est rebus, et temporibus accommodatum prouer-

et aliud figuratur. *Cic.* 3. *de Orat.* Aliud dicitur, et aliud intelligendum est. GR.

23. Ironia. *Charisius*: Ironia est oratio, pronunciationis grauitate in contrarium deducens sensum verborum. GR.

24. Antiphrasis. *Hieronymus Bonos. ep.* 100. An ideo tibi bellus videris, quia fausto vocaris nomine, quasi non et *lucus* ideo dicatur, quod minime luceat, et *parcae*, quod nequaquam parcant, et *Eumenides* furiae, quod non sint benignae, et vulgo Aethiopes vocentur *argentei*. GRIAL.

27. Charientism. *Ex Donat., et Charis.* GRIAL.

28. Paroemia. *Ex Donat. Charisius*. Paroemia est vulgaris rei vsurpatio cum aliqua diuersitate, vt *cocta numerabimus exta*, cum significet, ex euentu sciemus. Et, *contra stimulum calces*, id est, rei contrariae resistere. *Quae sit sententia huius prouerbii in Actis Apost., et apud Terentium, nemo nescit*. GRIAL.

Ibid. Aiunt enim rustici. *Non rusti-*

bium. Rebus, vt, *Contra stimulum calces*: dum significatur, aduersis resistendum. Temporibus, vt, *Lupus est in fabula*. Aiunt enim rustici, vocem hominem perdere, si eum prior lupus viderit. Vnde et subito tacenti dicitur istud prouerbium, *Lupus in fabula*.

29. *Sarcasmos* est hostilis irrisio cum amaritudine, vt *Referes*
Lib. 2. Aen. v. 547. *ergo haec, et nuncius ibis - Pelidae genitori, illi mea tristia facta, - Degeneremque Neoptolemum narrare memento*.

30. Huic contrarius est *Astysmus*, id est, vrbanitas sine iracundia, vt illud, *Qui Bauium non odit, amet tua carmina, Maeui,*
Ecl. 3. v. 90. *- Atque idem iungat vulpes, et mulgeat hircos*, id est, qui Bauium non odit, pro poena ei contingat, vt diligat Maeuium. Fuerunt autem Maeuius, et Bauius poetae pessimi, et inimici Virgilii. Qui hos ergo diligit, faciat, quae contra naturam sunt, id est, iungat vulpes, et mulgeat hircos.

31. *Homoeosis* est, quae latine interpretatur similitudo, per quam minus notae rei per similitudinem eius, quae magis nota est, panditur demonstratio. Huius species sunt tres, icon, parabola, paradigma, id est, imago, comparatio, exemplum.

32. *Icon* est imago, quum figuram rei ex simili genere cona-
Lib. 4. Aen. v. 557. mur exprimere, vt, *Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque, - Et crines flauos, et membra decora iuuentae*. Congrua enim est similitudo de specie, cuius persona inducitur.

33. *Parabola* est comparatio ex dissimilibus rebus, vt, *qualis*
Lucanus lib. 1. v. 205. *in aruis - Aestiferae Libyae viso leo cominus hoste - Subsedit*: vbi leoni Caesarem comparauit, non ex suo, sed ex alieno genere similitudinem faciens.

34. *Paradigma* est exemplum dicti, vel facti alicuius, aut ex simili, aut ex dissimili genere, conueniens ei, quam proponimus, rei: ita, *Tam fortiter periit apud Hipponem Scipio, quam Vticae Cato*.

35. Simi-

cos, sed physicos id confirmare scribit Seruius ad eclog. 9. Vid. Donat. in Adelph. GRIAL.

Ibid. Paroemia, *contra stimulum calces*, significat *rei contrariae resistere*, vt ait Charisius, adeoque apud Isidorum fortasse legendum *aduersis resisti*. AREV.

29. Sarcasmos, *e Seruio Aen. 2. ad verba Pyrrhi.* Referes ergo haec. *Et eclog. 3. ad illud*. Qui Bauium non odit. GR.

34. Tam fortiter periit apud Hipp. Scip. *Q. Metellum Scipionem, opinor, intelligit. Qui cum antea P. Cornelius Scipio diceretur, postea adoptione Q. Metelli Pii dictus est Q. Caecilius Metellus Scipio. Hic, vt refert Appianus, cum in classem Caesaris incidisset, neque effugere posset, gladio perfossus in mare se praecipitauit*. GRIAL.

35. Similitudo autem tribus modis fit, a pari, a maiore, a minore. A pari: *Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est - Seditio*. A maiore ad minus: *Qualiter expressum ventis per nubila fulmen*: a minore ad maius: *Si potuit manes arcessere coniugis Orpheus, - Threicia fretus cithara, fidibusque canoris*; quasi dicat, re parua, et breui, id est, *si ille cithara fretus, ego pietate*.

Lib. 1. Aen. v. 152.

Lib. 6. Aen. v. 119.

CAPVT XXXVIII.

De Prosa.

1. *Prosa* est producta oratio, et a lege metri soluta. *Prosum* enim antiqui productum dicebant, et rectum. Vnde ait Varro, apud Plautum *prosis lectis* significare *rectis*: vnde etiam quae non est * perflexa numero, sed recta, *prosa oratio* dicitur, in rectum producendo. Alii *prosam* aiunt dictam ab eo, quod sit profusa, vel ab eo quod spatiosius proruat, et excurrat, nullo sibi termino praefinito.

multi mss. *perplexa*.

2. Praeterea tam apud graecos, quam apud latinos longe antiquiorem curam fuisse carminum, quam prosae. Omnia enim prius versibus condebantur, prosae autem studium sero viguit. Primus apud graecos Pherecydes Syrius soluta oratione scripsit, apud romanos autem Appius Caecus aduersus Pyrrhum solutam orationem primus exercuit. Iam exhinc et ceteri prosae eloquentia contenderunt.

CAPVT XXXIX.

De Metris.

1. *Metra* vocata, quia certis pedum mensuris, atque spatiis terminantur, neque vltra dimensionem temporum constitutam procedunt. *Mensura* enim graece *μέτρον* dicitur.

Cap. XXXVIII. n. 1. Prosum e. antiqui productum d. e. r. *Glossar*. Prosa, pexa tunica, πεζὸν ἱμάτιον. *Vid. Fest.* Prosum *autem, an* prorsum *dicas, nihil referre (nisi quod illud antiquius) recte aduertit vir eruditiss.* GRIAL.

2. Pherecydes Syrius. *Apuleius lib. 2. Florid.* Pherecydes Syro insula oriundus, qui primus, versuum nexu repudiato, conscribere ausus est passis verbis, soluto loquutu, libera oratione. *Meminit huius Plinius lib. 5. c. 29., et lib. 7. c. 56., Strab. lib. 10., et Eustath.* Οδυσσ. ο. *ad illud:* Νῆσος τίς συρίη κεκλίσκεται; ἐξ ἧς (*inquit*) Φερεκύδης. *Quod vero sequitur apud eund.* βαβιλόνιος *corruptum est ex* βάδε υἱὸς *Vid. Laert.* GRIAL.

2. *Versus* dicti ab eo, quod pedibus in ordine suo dispositis, certo fine moderantur per articulos, qui caesa, et membra nominantur. Qui ne longius prouoluerentur, quam iudicium posset sustinere, modum statuit ratio, vnde reuerterentur, et ab eo ipso *versum* vocatum dicunt, quod reuertatur.

3. Huic adhaeret *rhythmus*, qui non est certo fine moderatus: sed tamen rationabiliter ordinatis pedibus currit: qui latine nihil aliud, quam numerus dicitur. De quo est illud: *Numeros memini, si verba tenerem*.

Virg. ecl. 9. v. 45.

4. *Carmen* vocatur, quidquid pedibus continetur: cui datum nomen existimant seu quod carptim pronunciaretur (vnde hodie lanam, quam purgantes discerpunt, *carminare* dicimus), seu quod qui illa canerent, carere mente existimabantur.

5. *Metra* vel a pedibus nuncupata, vel a rebus, quae scribuntur, vel ab inuentoribus, vel a frequentatoribus, vel a numero syllabarum.

6. *A pedibus* metra vocata, vt dactylica, iambica, trochaica. A trochaeo enim trochaicum metrum nascitur, a dactylo dactylicum: sic et alia a suis pedibus. *A numero* vero hexametrum, pentametrum, trimetrum. Nam senarios versus nos ex numero pedum vocamus: hos graeci, quia geminos feriunt, trimetros dicunt. Hexametros autem latinos primum fecisse Ennius traditur, eosque longos vocat.

7. *Ab inuentoribus* metra appellata dicuntur, vt, Anacreonticum, Sapphicum, Archilochium. Nam Anacreontica metra Anacreon composuit. Sapphica Sappho mulier edidit. Archilochia Archilochus

Cap. XXXIX. n. 2. Qui ne longius prouolu. *etc. Vsq. ad* numerus dicitur, *Augustini sunt verba*, 2. *de ordin. c.* 14. *Vidend. idem.* 3. *de Music.* 1. GRIAL.

4. Carmen vocatur. *E Seru. Aen.* 3. GR.

Ibid. Vnde hodie - carminare. *Vtitur eo verbo non semel Plinius, vt lib.* 9. *c.* 38. GRIAL.

6. Quia geminos feriunt. *Terentian.* Sed ter feritur: hinc trimetros dicitur. GR.

Ibid. Eosque longos. *Cicero* 2. *de legib.* Heroicis versibus, quos longos appellat Ennius. GRIAL.

Ibid. Gellius lib. 18. cap. 15. *In longis versibus, qui hexametri vocantur.* Turnebus in Ciceron. 2. de legibus versus finem obseruat, ex Cicerone Isidorum, *non omnino malum*, vt ait, *auctorem*, sumpsisse, quod Ennius *longos* vocauerit hexametros. Giraldus De poet. Liuium Andronicum Ennio antiquiorem statuit: sed addit, controuersiam esse inter scriptores de eius tempore, et annorum numero. Inter fragmenta Liuii nonnulli versus hexametri occurrunt: ac proinde hic ante Ennium versus hexametros fecisse dicendus est. Confer A. Gellium lib. 17. cap. 21. AREV.

7. Sotades genere Creten. *De quo Suid. et Athenaeus lib.* 14. GRIAL.

quidam scripsit. Colophonia Colophonius quidam exercuit. Sotadeorum quoque repertor est Sotades genere Cretensis. Simonidia quoque metra Simonides poeta lyricus composuit.

8. *A frequentatoribus*, vt Asclepiadea. Non enim ea Asclepius inuenit, sed proinde ita vocata sunt, quod eis idem frequentissime, et elegantissime vsus sit.

9. *A rebus*, *quae scribuntur*, vt heroicum, elegiacum, bucolicum. *Heroicum* enim carmen dictum, quod eo virorum fortium res, et facta narrentur. Nam *heroes* appellantur viri quasi aerei, et caelo digni propter sapientiam, et fortitudinem: quod metrum auctoritate cetera metra praecedit, vnum ex omnibus, tam maximis operibus aptum, quam paruis, suauitatis, et dulcedinis aeque capax.

10. Quibus virtutibus nomen solum obtinuit, vt heroicum vocaretur ad memorandas scilicet heroum res. Nam et prae ceteris simplicissimum habetur, constatque duobus pedibus, dactylo, et spondeo: ac saepe pene vel ex hoc, vel ex illo, nisi quod temperantius fit vtriusque mixtura, quam si instruatur a singulis.

11. Omnibus quoque metris prius est. Hoc primum Moyses in cantico Deuteronomii, longe ante Pherecydem, et Homerum, cecinisse probatur. Vnde et apparet antiquius fuisse apud hebraeos studium carminum, quam apud gentiles. Siquidem et Iob Moysi temporibus adaequatus hexametro versu, dactylo, spondeoque decurrit.

12. Hoc apud graecos Hecataeus Milesius fertur primus composuisse: vel, vt alii putant, Pherecydes Syrius. Quod metrum ante Homerum Pythium dictum est: post Homerum heroicum nominatum.

9. Videtur Isidori aeuo scribi vulgo consueuisse *Aeros* pro *Heros*: nam vocabularium nominum per alphabetum incipit *Aeros vir fortis*, *et sapiens*: quo spectant verba huius num. *heroes appellantur viri quasi aerei etc.*, et similia lib. 8. cap. XI. num. 96. Scriptura sane probari non potest: sed etymon non ita absurdum est. Sunt enim, qui existiment, *heroas* dictos ab ἀὴρ, *aer*, quia terrestria non sapiunt, sed supereminent instar aeris. Vide Becmanum De orig. lat. ling. pag. 525. AREVALVS.

10. Nomen solum obtin. *Quamuis lyricis heroum quoque facta canerentur*. GRIAL.

11. Longe ante Pherecydem. *Duo fuere Pherecydae. Atheniensi antiquiorem fuisse Syrium* (*de quo cap.* 37.) *vult Strabo. Contra Suidas, nisi mendum in hoc haeret.* GRIAL.

Ibid. Siquidem Iob. *Hieron. in praefat. ad Iob.* GRIAL.

12. Hecataeus Milesius. *Strab. lib.* I. πρώτιστα γὰρ ἡ ποιητικὴ κατασκευὴ παρῆλθεν ἐις τὸ μέσον καὶ ἐυδοκήμισεν. εἶτα ἐκείνην μιμούμενοι λύσαντες τὸ μέτρον, τ᾽ἄλλα δὲ φιλάξαντες τὰ ποιητικὰ συνέγραψεν ὁι περὶ

13. Pythium autem vocatum volunt, eo quod hoc genere metri oracula Apollinis sint edita. Nam quum in Parnasso monte Pythonem serpentem in vindictam matris sagittis insequeretur, accolae Delphici hoc illum metro hortati sunt, vt ait Terentianus: ἰὴ Πάιαν, ἰὴ Παίαν, ἰὴ Πάιαν.

14. *Elegiacum* autem dictum, eo quod modulatio eiusdem carminis conueniat miseris. Terentianus, *Hos elegos dixere, solet quod clausula talis - Tristibus, vt tradunt, aptior esse modis.*

15. Hoc autem, vix omnino constat, a quo sit inuentum, nisi quia apud nos Ennius eo prior vsus est. Nam apud graecos sic adhuc lis grammaticorum pendet, vt sub iudice res relicta sit. Nam quidam eorum Colophonium quemdam, quidam Archilochum auctorem, atque inuentorem volunt.

16. *Bucolicum*, id est, pastorale carmen, plerique Syracusis primum compositum a pastoribus opinantur, nonnulli Lacedaemone. Namque transeunte in Graeciam Xerxe rege persarum, quum spartanae virgines sub hostili metu neque egredi vrbem auderent, neque pompam, chorumque agrestem Dianae de more exercerent: turba pastorum, ne religio praeteriret, eundem inconditis cantibus celebrarunt. Appellatur autem Bucolicum a bubus de maiore parte, quamuis opilionum, caprariorumque sermones in iis, et cantica inserantur.

17. *Hymnos* primum Dauid prophetam in laudem Dei compo-

Κάδμον, καὶ Φερεκύδην καὶ Ἑκαταῖον, *etc.* GRIAL.

15. Res relicta sit. *Ita V. C. Rom.*, relegata, *vel* religata *nostri : nos duas voces*, res relicta, *alienas putamus. Horatius in art.* Quis tamen exiguos elegos emiserit auctor; - Grammatici certant, et adhuc sub iudice lis est. GR.

16. Transeunte in Graeciam Xerxe. *E Seru. ad Eclog.* 1. GRIAL.

Ibid. Chorumque agrestem Dianae. *f.* Agresti, *vel, vt est in Rom. C.* Agrestae. *Dianae Agrestis meminit Pausan. lib.* 7. GRIAL.

Ibid. Grialius videtur ex coniectura voluisse *Agrestis Dianae*, vel in datiuo *Agresti Dianae*. AREVALVS.

17. Prima Mnemia Timothoe. *Ita plerique CC.* al. *Memmia, Emmia, aut Inemia, et Cymothoe. Qua de re amplius quaerendum. Nam Timothoes vestigium nullum.* Mnemia *vero an pars nominis sit, an μνημεῖα, id est, monumenta reliquerit, id quoque in medio relinquimus.* GRIAL.

Ibid. In editis, et mss. inuenio *propheta* : sed legendum *prophetam*, vt lib. 1. de eccles. offic. cap. 6. *Hymnos primum eundem prophetam condidisse, ac cecinisse manifestum est: deinde et alios prophetas.* De nympha Nnemia Timothoe discrepant inter se mss. codices, neque certa lectio erui potest. In Isidorianis cap. 97. n. 19 ex cod. Vatic. 4498. cuiusdam Iduomeae nymphae Maricae memini, quae fuit mater Rhythmonis, a quo rhythmus creditur dictus. Suspicabar, hanc esse Cymothoem, siue Timothoem,

fuisse, ac cecinisse manifestum est. Deinde apud gentiles prima Mnemia Timothoe fecit in Apollinem, et Musas, quae fuit temporibus Ennii longe post Dauid. Hymni autem ex graeco in latinum laudes interpretantur.

18. *Epithalamia* sunt carmina nubentium, quae decantantur a scholasticis in honorem sponsi, et sponsae. Haec primum Salomon edidit in laudem Ecclesiae, et Christi. Ex quo gentiles sibi epithalamium vendicarunt, et istius generis carmen assumptum est. Quod genus primum a gentilibus in scenis celebrabatur, postea tantum in nuptiis haesit. Vocatur autem epithalamium, eo quod * in thalamis decantetur. al. *super thalamum*.

19. *Threnos*, quod latine lamentum vocamus, primus Ieremias versu composuit super vrbem Hierusalem, quando subuersa est, et populus Israel captiuus ductus est. Post hunc apud graecos Simonides poeta lyricus. Adhibebantur autem funeribus, atque lamentis: similiter et nunc.

20. *Epitaphium* graece, latine supra tumulum. Est enim titulus mortuorum, qui in dormitione eorum fit, qui iam defuncti sunt. Scribuntur enim ibi vita, mores, et aetas eorum.

21. *Poesis* dicitur graeco nomine opus multorum librorum: *poema* vnius. *Idyllion* paucorum versuum: *distichon* duorum: *monostichon* vnius.

22. *Epigramma* est titulus, quod in latinum superscriptio in-

de qua Isidorus. Coniectura etiam nonnulla esse potest de Phemonoe, de qua Fortunatianus in sua arte cap. de dactylico sic refert: *Hunc* (dactylicum) *Ennius longum vocat, graeci deliacum, quia hoc genere Phemonoe Apollinis vates vaticinata est*. Gottfridus Olearius dissertationem edidit Lipsiae 1708. De poetriis graecis, quam nondum vidi. AREV.

18. Quae cantantur a Scholasticis. *Aug. in ps.* 44. Solent dici a Scholasticis carmina quaedam vxorem deducentibus, quae vocantur epithalamia; quidquid ibi cantatur, in honorem cantatur sponsi, et sponsae. *Quod autem ad Scholastici nomen attinet, Hieronym. in catalog. de Sarapione*: Sarapion, qui ob elegantiam ingenii nomen Scholastici meruit. GRIAL.

19. *Similiter et nunc*. Prohibitum tamen fuerat a Concilio Toletano III. anno 589. can. 22. *Religiosorum omnium corpora, qui diuina vocatione ab hac vita recedunt, cum psalmis tantummodo psallentium vocibus debere ad sepulcra deferri. Nam funebre carmen, quod vulgo defunctis cantari solet, vel pectoribus se proximos, aut familias caedere omnino prohibemus . . . Si enim potest hoc episcopus christianorum omnium* (al. *christianos omnes*) *prohibere, agere non moretur. A religiosis tamen omnino aliter fieri non debere censemus*. Fortasse episcopi obtinere non potuerunt, vt eiusmodi funebria carmina in funere omnium christianorum cessarent. Qui autem interpretantur *Religiosorum omnium corpora*, hoc est, *fidelium omnium*, deceptos

terpretatur : ἐπὶ enim super, γραμμὴ litera, vel scriptio dicitur.

23. *Epodon* in poemate clausula breuis est. Dictum autem epodon, quod accinatur ad speciem elegiaci, vbi praemisso vno longiori, alter breuior componitur, atque ita in singulis quibusque maioribus sequentes minores quasi clausulae recinunt.

24. *Clausulas* autem lyrici appellant, quasi praecisos versus, Epod. 2. integris subiectos, vt est apud Horatium: *Beatus ille, qui procul negotiis*, deinde sequitur praecisus: *Vt prisca gens mortalium*. Sic et deinceps alterni: quibus aliqua pars deest: et ipsi praecedentibus similes, sed minores.

25. *Centones* apud grammaticos vocari solent, qui de carminibus Homeri, vel Virgilii ad propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum sarciunt corpus, ad facultatem cuiusque materiae.

26. Denique Proba, vxor Adelphi, centonem ex Virgilio de Fabrica mundi, et Euangeliis plenissime expressit, materia composita secundum versus, et versibus secundum materiam concinnatis. Sic quoque et quidam Pomponius ex eodem poeta inter cetera stili sui otia *Tityrum* in Christi honorem composuit: similiter et de Aeneide.

constat ex sequentibus verbis, quibus distinctio inter religiosos, et christianos adhibetur. Sententia ergo esse videtur, vt si episcopus in funere cuiuslibet fidelis carmen funebre prohibere possit, id agere non moretur: sed omnino in religiosorum funeribus carmen funebre prohibendum esse statuitur. AREV.

24. Clausulas autem lyrici appellant. *Sic Terentian. paulo ante pentametrum clausulam heroici dixit*. GRIAL.

25. Centones. *Tertullianus lib. de praescriptionibus*. Cum de secularibus quoque scripturis exemplum praesto sit eiusmodi facilitatis. Vides, hodie ex Virgilio fabulam in totum aliam componi, materia secundum versus, versibus secundum materiam concinnatis. Denique Ossidius Geta Medeam tragoediam ex Virgilio plenissime expressit. Meus quidam propinquus ex eodem poeta inter cetera stili sui otia pinacem Cebetis explicuit. Homericentonas etiam vocare solent, qui de carminibus Homeri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in vnum sarciunt corpus. GRIAL.

Ibid. Locus Tertulliani est cap. 39. Grialius ediderat *facilitatis, hodie ex Virgilio fabula in totum*. Verba restitui, vt nunc in editionibus correctis leguntur. Alii etiam exhibent *plenissime exsuxit*, et mox *Homero-centones etiam vocari solent, qui etc.* AREVALVS.

26. Proba vxor Adelphi. *Proba Falconia, cuius et Hieronymus meminit, et cento quidam circumfertur*. GRIAL.

Ib. Et quidam Pomponius. *Al.* Pompinus. GRIAL.

Ib. De Probae centone sermonem habui in append. 5. ad Sedulium n. 52. Decreti Gelasii, vbi inter libros apocryphos recensetur *Cento de Christo Virgilianis compaginatus versibus*. Leges Centonis explicui ib. Append. 1. not. 88. AREVALVS.

CAPVT XL.

De Fabula.

1. *Fabulas* poetae a fando nominauerunt: quia non sunt res factae, sed tantum loquendo fictae. Quae ideo sunt inductae, vt, ficto mutorum animalium inter se colloquio, imago quaedam vitae hominum nosceretur. Has primus inuenisse traditur Alcmaeon Crotoniensis: appellanturque *Aesopicae*, quia is apud phrygas in hac re polluit.

2. Sunt autem fabulae aut *Aesopicae*, aut *Lybisticae*. *Aesopicae* sunt, quum animalia muta inter se sermocinasse finguntur, vel quae animam non habent: vt vrbes, arbores, montes, petrae, flumina. *Lybisticae* autem, dum hominum cum bestiis, aut bestiarum cum hominibus fingitur vocis esse commercium.

3. Fabulas poetae quasdam delectandi causa finxerunt: quasdam ad naturam rerum, nonnullas ad mores hominum interpretati sunt. *Delectandi* causa fictae, vt eae, quas vulgo dicunt, vel quales Plautus, et Terentius composuerunt.

4. *Ad naturam rerum fabulas fingunt*, vt Vulcanus claudus, quia per naturam nunquam rectus est ignis, vt illa triformis bestia, *Prima leo, postrema draco, media ipsa chimaera*, id est, caprea, aetates hominum per eam volentes distinguere, quarum ferox, et horrens prima adolescentia, vt leo: dimidium vitae tempus lucidissimum, vt caprea, eo quod acutissime videat: tum fit senectus casibus inflexis, draco.

5. Sic et Hippocentauri fabulam esse confictam, id est, hominem equo mixtum ad exprimendam humanae vitae velocitatem, quia equum constat esse velocissimum.

Cap. XL. n. 1. Alcmaeon Crotoniens. *Pythagorae discipulus*. GRIAL.

2. Aut Aesop. aut Lybisticae. *Arist. Rhetor.* 2. *de exemplo* τούτων δὲ ἓν μὲν παραβολὴ ἓν δὲ λόγοι οἷον Αἰσώπειοι καὶ λυβικοὶ. *Esychius*: λυβικοὶ λόγοι χαμαίλεον φησὶ λύβυν εὑρεῖν τοὺς λόγους τούτους. *Vid. Theon. progymnasm.* GRIAL.

4. Vulcan. claud. *E Seru. Aen.*8. GR.

Ib. Prima leo, postr. drac. *Lucretii versus lib.*5. GRIAL.

Ib. Casibus inflexis. *Qui Longobardicos characteres norint*, *vel* cruribus, *vel* cursibus *admittant*, *propter similitudinem* a *et* u, r *et* s, *cum praesertim* cussibus *sit in libro Salmant.*, *in Romano vero* casibus subiacens inflexis. GRIAL.

6. *Ad mores*: vt apud Horatium mus loquitur muri, mustela, vulpeculae, vt per narrationem fictam, ad id, quod agitur, verax significatio referatur. Vnde et Aesopi tales fabulae sunt ad morum finem relatae, vel sicut in libro Iudicum ligna sibi regem requirunt, et loquuntur ad oleam, et ad ficum, et ad vitem, et ad rubum. Quod totum vtique ad mores fingitur, vt ad rem, quae intenditur, ficta quidem narratione, sed veraci significatione veniatur.

7. Sic et Demosthenes orator fabula vsus est aduersus Philippum, qui quum ab atheniensibus postularet, vt sibi decem oratores darentur, et discederet, finxit ille fabulam, qua dissuaderet, dicens, lupos aliquando pastoribus, quorum diligentiam decipere voluissent, suasisse, vt in amicitiam conuenirent, ea tamen conditione, si canes, in quibus erat causa iurgiorum, iure illis traderentur: annuisse pastores, et in spem securitatis dedisse canes, quos ouium suarum vigilantissimos custodes habebant. Tunc lupi, adempta omni formidine, omne, quod in gregibus illis erat, non pro satietate tantum, verum etiam pro libidine lacerauerunt. Philippum quoque principes populi postulare, quo facilius posset opprimere spoliatam custodibus vrbem.

CAPVT XLI.

De Historia.

1. *Historia* est narratio rei gestae, per quam ea, quae in praeterito facta sunt, dignoscuntur. Dicta autem graece historia *ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν*, id est, a *videre*, vel *cognoscere*. Apud veteres enim nemo conscribebat historiam, nisi is, qui interfuisset, et ea, quae conscribenda essent, vidisset. Melius enim oculis, quae fiunt, deprehendimus, quam quae auditione colligimus. 2. Quae

7. Sic et Demosth. *In Olynthiacis*. GRIAL.

Cap.XLI. n. 1. Historia ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν. *E Seru. Aen.* 1. GRIAL.

Ibid. Gellius lib. 5. cap. 18. *Historiam ab annalibus quidam differre eo putant, quod quum vtrumque sit rerum gestarum narratio, earum tamen proprie rerum sit historia, quibus rebus gerendis interfuerit is, qui narret: eamque esse opinionem quorumdam Verrius Flaccus refert in libro de significatu verborum quarto: ac se quidem dubitare super ea re dicit: posse autem videri putat nonnihil rationis in ea opinione, quod historia graece significet rerum cognitionem praesentium*. AREVALVS.

2. Quae enim videntur, sine mendacio proferuntur. Haec disciplina ad grammaticam pertinet: quia quidquid dignum memoria est, literis mandatur. Historiae autem ideo *monumenta* dicuntur, quod memoriam tribuunt rerum gestarum. *Series* autem dicta per translationem a sertis florum, inuicem comprehensorum.

CAPVT XLII.

De primis auctoribus Historiarum.

1. Historiam autem primus apud nos Moyses de initio mundi conscripsit. Apud gentiles vero primus Dares Phrygius de Graecis, et Troianis historiam edidit: quam in foliis palmarum ab eo conscriptam esse ferunt.

2. Post Daretem autem in Graecia Herodotus primus historicus habitus est. Post quem Pherecydes claruit iis temporibus, quibus Esdras legem scripsit.

CAPVT XLIII.

De vtilitate Historiae.

1. Historiae gentium non impediunt legentes in iis, quae vtilia dixerunt. Multi enim sapientes praeterita hominum gesta ad institutionem praesentium historiis indiderunt.

2. Siquidem et per historiam summa retro temporum, annorumque supputatio comprehenditur: et per consulum, regumque successum multa necessaria perscrutantur.

2. Haec disciplina ad grammaticam pertinet. *Aug. lib.* 2. *de ordin. cap.* 12. Quia grammatica ipso nomine profiteri se literas clamat, vnde etiam latine literatura dicitur, factum est, vt quidquid dignum memoria literis mandaretur, ad eam necessario pertineret. GR.

Ib. Seriem a *sero* alii deducunt, vt *congeries* a *congero*. Et ita *series*, vt obseruat Becmanus pag. 965. de origin. ling. lat., proprie competit hortulanis, et agricolis, qui serunt: et inde ad alia transfertur, quae certo ordine fiunt. AREVALVS.

Cap. LXII. n. 2. Primus historicus. Primus in historia *Roman. C.*, *quam scripturam confirmare videtur Silien. Gothice mendum* historiam: *sic Martial.* Crispus Romana primus in historia. GRIAL.

Cap. LXIII. n. 1. Historiae gentium non imped. legent. etc. *Vid. Aug.* 2. *de doctr. Christ. c.* 28. GRIAL.

CAPVT XLIV.

De generibus Historiae.

1. Genus historiae triplex est. *Ephemeris* namque appellatur vnius diei gestio. Hoc apud nos diarium vocatur. Nam quod latini *diarium*, graeci *ephemerida* dicunt.

2. *Kalendaria* appellantur, quae in menses singulos digeruntur.

3. *Annales* sunt res singulorum annorum. Quaecumque enim digna memoriae, domi, militiaeque, mari, ac terra per annos in commentariis acta sunt, ab anniuersariis gestis annales nominauerunt.

4. *Historia* autem multorum annorum, vel temporum est:

Cap. LXIV. n. 1. Genus historiae tripl. *Vid. Agell. lib. 5. c. 18.* GRIAL.

Ib. Nam quod latini diarium, graeci ephemerid. *Agell.* Id eorum est, qui diarium scribunt, quam graeci ephemerida vocant. GRIAL.

3. In commentariis acta sunt. *Conficiebantur ex actis primum commentarii, deinde ex commentariis annales, vel historia texebatur. Isidorus ex actis commentarios, ex commentariis annales, ex annalibus historiam confici vult, eiusque dici historiam, cuius opera ex annalibus historia sit composita, aut certe annales plures in volumen vnum redacti.* GR.

Ib. Nescio, an Grialius Isidori mentem assecutus fuerit. Isidorus non ait, ex actis commentarios compositos, sed docet, *annales* ab anniuersariis gestis nominata quaecumque acta digna memoriae *per annos* in commentariis essent perscripta. Neque nouum est dicere *commentarios actorum*, aut *acta in commentariis*. AREVALVS.

4. Inter historiam autem, et annal. *Seruius Aen. 1. ad verba*: Et vacet annales; Historia est eorum temporum, quae vel vidimus, vel videre potuimus: dicta ἀπὸ τοῦ ἱστορεῖν, id est, videre. Annales vero sunt eorum annorum, et temporum, quae aetas nostra non nouit, vnde Liuius ex annalibus, et historia constat. GRIAL.

Ibid. Sallustius ex historia, Liuius, Euseb. *Ita Goth. Ouet. colleg. probissime: cum in reliquis omnibus* historialibus *legatur. Videntur apud Seruium voces* Sallustius ex historia *deesse. Et plane in Sallustii aetatem inciderunt non modo reliquae historiae, quas a M. Aemilio Lepido, et Q. Lutatio Catulo Coss. orsus est, sed etiam Iugurthinum bellum, quod P. Scipionis Nasicae consulatu coepit. Huius autem rei sit penes auctorem, hoc est, Seruium, fides: non enim probatur doctissimis viris haec differentia. Vid. Beroaldi de Seruii commentariis censuram.* GRIAL.

Ib. Gellius loc. cit. ex multorum opinione refert, omnes annales esse historiam, non omnem historiam annales, nam historia est rerum gestarum vel expositio, vel demonstratio: annales sunt historia seruato cuiusque anni ordine. Peculiaria vero sunt, quae in hoc genere ex Sempronio Asellione refert Gellius: *Verum inter eos, qui annales relinquere voluerunt, et eos, qui res gestas a romanis praescribere conati essent, omnium rerum hoc interfuit. Annales libri tantummodo quod factum quoque anno gestum sit, id demonstrabant, id est, eorum quasi qui diarium scribunt, quam graeci ἐφημερίδα vocant. Nobis non modo satis esse video, quod factum esset, id pronunciare, sed etiam quo consilio,*

cuius diligentia annui commentarii in libris delati sunt. Inter *historiam* autem, et *annales* hoc interest, quod *historia* est eorum temporum, quae vidimus. *Annales* vero sunt eorum annorum, quos aetas nostra non nouit. Vnde Sallustius ex historia, Liuius, Eusebius, et Hieronymus ex annalibus, et historia constant.

5. Inter *Historiam*, et *argumentum*, et *fabulam* interest. Nam *historiae* sunt res verae, quae factae sunt. *Argumenta* sunt, quae etsi facta non sunt, fieri tamen possunt. *Fabulae* vero sunt, quae nec facta sunt, nec fieri possunt, quia contra naturam sunt.

quaque ratione gesta essent, demonstrare. Vide etiam Ciceronem in Orat. cap. 20. AREVALVS.

5. Inter historiam, argum., et fab. *E Seru. Aen.* 1. *ad verba*: reuocato a sanguine Teucri. *Qui locus emendari, et suppleri ex hoc potest, pessume enim affectus est.* GRIAL.

Ib. Seruius ad Aeneid. I. v.239. *reuocato a sanguine Teucri*, in edit. Lugduno-Batau. 1680. ita habet, *Et sciendum, inter fabulam, et argumentum, hoc est, historiam hoc interesse, quod fabula est dicta res contra naturam, siue facta, siue non facta, vt de Pasiphae. Historia est argumentum quidquid secundum naturam dicitur, siue factum, siue non factum, vt de Phaedra.* Fortasse legendum, *Historia, et argumentum quidquid etc.* In codicibus mss. hic quoque est finis libri I. cum epigraphe *Explicit*, aut *Finit liber Primus*: sed ita vt in nonnullis vltima quatuor capita veluti separato titulo proferantur cum inscriptione *De Historia*. In Toletanis vetustissimis sub hoc titulo hi quatuor paragraphi indicantur. I. *De vocabulo Historiae*. II. *De primis auctoribus Historiarum*. III. *De vtilitate Historiae*. IV. *De generibus Historiae*. Sed non interseruntur inscriptiones capitum, vt in editis. AREVALVS.

LIBER SECVNDVS.

DE RHETORICA, ET DIALECTICA.

CAPVT I.

De Rhetorica, eiusque nomine.

1. Rhetorica est bene dicendi scientia in ciuilibus quaestionibus eloquentiae copia ad persuadendum iusta, et bona. Dicta autem *rhetorica* graeca appellatione ἀπὸ τοῦ ῥητορίζειν, id est, a copia locutionis: ῥῆσις enim apud graecos locutio dicitur, ῥήτωρ orator.

2. Coniuncta est autem grammaticae arti rhetorica. In grammatica enim scientiam recte loquendi discimus. In rhetorica vero percipimus, qualiter ea, quae didicimus, proferamus.

CAPVT II.

De inuentoribus rhetoricae artis.

1. Haec autem disciplina a graecis inuenta est a Gorgia, Aristotele, Hermagora: et translata in latinum a Tullio videlicet, et Quinctiliano, sed ita copiose, ita varie, vt eam lectori admirari in promptu sit, comprehendere impossibile.

Cap.I. n.1. Rhetorica est bene dicendi scientia. *Haec tantum verba huius loci propria esse duco. Quae praeterea leguntur in plerisque libris*: In ciuilibus quaestionibus necessaria ad persuadendum iusta, et bona, eloquentiae copia in rerum, personarumque negotio, *neque eadem sunt in omnibus, et priora quidem importata huc sunt e capite* 2. *libri* 1., *postrema vero*, in rerum, personarumque negotio, *a Gothicis omnibus cc. absunt. Adscripsimus ergo tantum, quae in melioribus libris leguntur*. GR.

Ib. Dicta autem ἀπὸ τȣ̃ ῥητορίζειν. *Ita VV. CC., neque id abnuit interpretatio*. GRIAL.

Cap.II. n.1. A Gorgia, Aristot., Hermag. *Quoniam hi praecipue artem hanc excoluerunt, quamuis alii prima fundamenta iecerint, vt Empedocles, Tisias, et Corax*. GRIAL.

Ib. Quinctiliano. Et Titiano *addunt quidam libri, non tamen melioris notae. Recteque irrepsisse putabat Chacon ex vltimis syllabis* Quinctiliani *librariorum vitio repetitis. De Titiano Hieronym. in chronic.* Titianus, vir eloquens, praefecturam praetorii apud Gallias administrat. *Et Seru. Aeneid.* 10. Titianus, et Caluus, qui themata de Virgilio elicuerunt, et deformauerunt ad dicendi vsum. GR.

2. Nam membranis retentis, quasi adhaerescit memoriae series dictionis, ac mox repositis, recordatio omnis elabitur. Huius disciplinae perfecta cognitio oratorem facit.

CAPVT III.

De nomine Oratoris, et partibus rhetoricae.

1. *Orator* est igitur vir bonus, dicendi peritus. *Vir bonus* consistit natura, moribus, artibus. *Dicendi peritus* consistit artificiosa eloquentia, quae constat partibus quinque: Inuentione, Dispositione, Elocutione, Memoria, Pronunciatione, et Fine officii, quod est aliquid persuadere.

2. Ipsa autem *peritia dicendi* in tribus rebus consistit, natura, doctrina, vsu. *Natura* ingenio: *doctrina* scientia: *vsus* assiduitate. Haec sunt enim, quae non solum in oratore, sed in vnoquoque homine artifice spectantur, vt aliquid efficiat.

CAPVT IV.

De tribus generibus causarum.

1. *Genera causarum* tria sunt: deliberatiuum, demonstratiuum, iudiciale. *Deliberatiuum* genus est, in quo de quibuslibet vtilitatibus vitae, quid aut debeat, aut non debeat fieri, tractatur. *Demonstratiuum*, in quo laudabilis persona, aut reprehensibilis ostenditur.

2. *Iudiciale*, in quo de ipsius personae facto, aut poenae, aut praemii sententia datur. Dictum autem *iudiciale*, eo quod iudicet hominem, et sententia sua ostendat, vtrum laudabilis praemio dignus sit, aut certe reus condemnari, liberarique supplicio.

2. Nam membranis retentis q. adh. *Respexisse videtur ad Ciceronis verba Tusc.* 1. Sed nescio quomodo, dum lego, assentior: cum posui librum, assensio omnis elabitur. GRIAL.

Ibid. Hunc Isidori locum imitatus videtur Ildefonsus, dum eiusdem Isidori eloquentiam laudat, vt dixi in Isidorianis cap. 5. n. 9. AREVALVS.

Cap. III. n. 2. Artifice spectantur. *Al.* expectantur. *f.* expetuntur. GRIAL.

Cap. IV. n. 2. Liberarique. *Reiiciebat haec Chacon. Sed frequens apud Isidorum coniunctionum, disiunctionumque vicissitudo.* GRIAL.

3. *Deliberatiuum* genus vocatur, eo quod de vnaquaque re in eo deliberatur. Huius genus duplex est, suasio, et dissuasio, id est, de expetendo, et fugiendo, de faciendo, et non faciendo.

4. *Suasoria* autem in tribus locis diuiditur, honesto, vtili, et possibili. Haec differt aliquid a *deliberatiua*, quia *suasoria* eget altera persona: *deliberatiua* interdum et apud se agit. In suasiora autem duae sunt, quae plus valent: spes, et metus.

5. *Demonstratiuum* dictum, quod vnamquamque rem aut laudando, aut vituperando demonstrat: quod genus duas habet species, laudem, et vituperationem. *Laudis ordo* tribus temporibus distinguitur, *ante ipsum*, *in ipsum*, *post ipsum*.

6. Ante ipsum, vt, *quae te tam laeta tulerunt - Secula* ? In ipsum, vt, *O sola infandos Troiae miserata labores*. Post ipsum, vt, *In freta dum fluuii current*, *dum montibus vmbrae-Lustrabunt conuexa*, *polus dum sidera pascet*; *- Semper honos*, *nomenque tuum*, *laudesque manebunt*.

Lib. 1. Aen.

7. Pari ordine e contrario, et in vituperatione hominis haec forma seruanda est, ante hominem, in hominem, post hominem. *Locus communis* ad demonstratiuum vituperationis genus pertinet: quod tamen ab eo in aliquo differt. Nam vituperatio, quae contraria est laudi, specialiter in certam facientis personam adhibetur.

8. *Communis* vero *locus* generaliter in facti crimine praeponitur: vnde et communis locus dicitur, quia, absente persona, non tam in hominem, quam in ipsum crimen exponitur. Omne enim vitium non in vno tantum, sed etiam commune in plurimis inuenitur.

CAPVT V.

De gemino statu causarum.

1. S*tatus causarum* apud rhetores dicitur ea res, in qua causa consistit, id est, constitutio. Graeci autem statum a contentione στάσιν dicunt. Latini autem non solum a pugna, per quam expugnent propositionem aduersarii, sed quod in eo pars vtraque consistat. Fit autem ex intentione, et depulsione.

Cap. V. n. 1. Graeci autem statum a content. *Ita Herodian., et Hermagoras. Praeferre videtur Isidorus nostram vocem Graecae* στάσεως. GRIAL.

2. Status autem causarum duo sunt, *rationalis*, et *legalis*. De rationali oriuntur coniectura, finis, qualitas, translatio. De fine iuridicialis, et negotialis. De iuridiciali absoluta, et assumptiua. De assumptiua concessio, remotio criminis, relatio criminis, comparatio. De concessione purgatio, et deprecatio.

3. *Coniecturalis status* est, quum factum, quod alii obiicitur, ab alio pernegatur. *Definitiuus status* est, quum id, quod obiicitur, non hoc esse contenditur, sed quid illud sit, adhibitis definitionibus approbatur. *Qualitas* est, dum qualis sit res, quaeritur: et quia de vi, et genere negotii controuersia agitur, constitutio generalis appellatur.

4. *Translatio* est, quum causa ex eo pendet, quod aut non is agere videtur, quem oportet, aut non apud quos, quo tempore, qua lege, quo crimine, qua poena oporteat. Translatiua constitutio dicitur, quod actio translationis, et commutationis indigere videtur.

5. *Iuridicialis* est, in qua aequi, et recti natura, et praemii, aut poenae ratio quaeritur. *Negotialis* est, in qua quid iuris ex ciuili more, et aequitate sit, consideratur. *Assumptiua* est, quae ipsa ex se nihil dat firmi ad recusationem, foris autem aliquid defensionis assumit.

6. *Concessio* est, quum reus non id, quod factum est, defendit, sed, vt ignoscatur, postulat: quod nos ad poenitentes probauimus pertinere. *Remotio* criminis est, quum id crimen, quod infertur, ab se, et ab sua culpa, vi, et potestate in alium reus dimouere conatur.

7. *Relatio criminis* est, quum ideo iure factum dicitur, quod alius ante iniuria lacessierit. *Comparatio* est, quum aliud aliquod alterius factum honestum, aut vtile contenditur, quod vt fieret, illud, quod arguitur, dicitur esse commissum.

2. Relatio criminis comparatio. *Compensatio in plerisque libris, qua de re Capella*. Comparatio (*inquit*) quam compensationem noui a posterioribus perhiberi. *Sed comparatio est apud Ciceronem, vnde haec sunt. Et infra comparatio definitur, consentientibus omnibus libris*. GRIAL.

3. Qualitas est. *Videntur abundare hae voces ex Cic.*1. *de inuent., legendumque*: Dum qualis sit res, quaeritur, quia de vi, et de genere negotii, etc. GR.

5. Assumptiua. *Post assumptiuam videtur desiderari absoluta. Dixerat enim ex iuridiciali assumptiuam, et absolutam oriri. Quam Cicero definit*: Quae ipsa in se iuris, et iniuriae continet quaestionem. GRIAL.

6. Quod nos ad poenit. *Vid. d.*50. *c. in capite, et seqq.* GRIAL.

8. *Purgatio* est, quum factum quidem conceditur, sed culpa remouetur. Haec partes habet tres, imprudentiam, casum, necessitatem. *Deprecatio* est, quum et peccasse se, et consulto peccasse reus confitetur, et tamen, vt ignoscatur, postulat: quod genus perraro potest accidere.

9. Item ex legali statu haec oriuntur, id est, scriptum, et voluntas, leges contrariae, ambiguitas, collectio, siue ratiocinatio, et definitio legalis. *Scriptum*, et *voluntas* est, quando verba ipsa videntur cum sententia scriptoris dissidere. *Legis contrariae status* est, quando inter se duae leges, aut plures discrepare noscuntur.

10. *Ambiguitas* est, quum id, quod scriptum est, duas, aut plures res significare videtur. *Collectio*, vel *ratiocinatio* est, quando ex eo, quod scriptum est, aliud quoque, quod non scriptum est; inuenitur. *Definitio legalis* est, quum vis verbi quasi in definitiua constitutione, in quo posita sit; quaeritur.

11. Status ergo tam rationales, quam legales à quibusdam certius *decem*, *et octo* connumerati sunt; ceterum secundum Rhetoricos Tullii *vndeuiginti* reperiuntur, propterea quia translationem inter rationales principaliter affixit status. Inde se ipse etiam Cicero reprehendens, translationem legalibus statibus applicauit.

CAPVT VI.

De Tripartita controuersia.

1. T*ripartita controuersia* iuxta Ciceronem aut simplex est, aut coniuncta. Et, si coniuncta erit, considerandum est, vtrum sit ex pluribus quaestionibus iuncta, an ex aliqua comparatione. *Controuersia simplex* est, quae absolutam continet vnam quaestionem hoc modo: *Corinthiis bellum indicamus, an non?*

2. *Coniuncta* est ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur hoc pacto: *Vtrum Carthago diruatur, an Carthaginiensibus reddatur, an eo colonia deducatur?* Ex comparatione, in qua per contentionem vtrum potius, aut quid potissimum quaeritur, ad hunc mo-

11. Secundum Rhetoricos Tullii. *Libros de Inuent.* GRIAL.

Cap. VI. n. 1. Omnia ex eod. lib. 1. de Inuent. GRIAL.

modum : *Vtrum exercitus in Macedoniam contra Philippum mittatur, qui sociis sit auxilio : an teneatur in Italia, vt quam maximae contra Hannibalem copiae sint?*

CAPVT VII.

De quatuor partibus orationis.

1. *Partes orationis* in rhetorica arte quatuor sunt, *Exordium*, *Narratio*, *Argumentatio*, *Conclusio*. Harum prima auditoris animum prouocat, secunda res gestas explicat, tertia fidem assertionibus facit, quarta finem totius orationis complectitur.

2. *Inchoandum* est itaque taliter, vt beneuolum, docilem, vel attentum auditorem faciamus: beneuolum precando, docilem instruendo, attentum excitando. *Narrandum* est ita, vt breuiter, atque aperte loquamur. *Argumentandum* ita, vt primum nostra firmemus: dehinc aduersa confringamus. *Concludendum* ita, vt concitemus animum audientis implere, quae dicimus.

CAPVT VIII.

De quinque modis causarum.

1. *Species causarum* sunt quinque, *honestum*, *admirabile*, *humile*, *anceps*, *obscurum*. *Honestum* causae genus est, cui statim sine oratione nostra fauet animus auditoris. *Admirabile*, a quo est alienatus animus eorum, qui audituri sint. *Humile* est, quod negligitur ab auditore.

2. *Anceps* est, in quo aut iudicatio dubia est, aut causa honestatis, et turpitudinis particeps, vt et beneuolentiam pariat, et offensionem. *Obscurum*, in quo aut tardi auditores sunt, aut difficilioribus ad cognoscendum negotiis causa cernitur implicata.

Cap. VII. n. 2. Beniuolum. *Ita scribi praecipit Isidorus ipse lib.* 10., *non beneuolum*. GRIAL.

2. Recepta consuetudo scribendi *beneuolus*, vt *beneficium*, *benedico etc.* retineri potest, vt Cellarius, aliique probant. Confer not. ad lib. 10. verbo *beneuolus*. AREVALVS.

Cap. VIII. n. 1. et 2. Ex eod. Ciceronis loco. GRIAL.

CAPVT IX.

De Syllogismis.

1. *Syllogismus* graece, latine argumentatio appellatur. *Argumentatio* autem dicta est, quasi argutae mentis oratio, qua inuentum probabile exequimur. *Syllogismus* igitur est propositionis, et assumptionis, confirmationisque extrema conclusio: aut ex ambigentis incerto, aut ex fiducia comprobantis.

2. Constat enim tribus partibus, propositione, assumptione, conclusione. *Propositione*, vt puta, *Quod bonum est, turpem vsum habere non potest*. Consentit audiens; assumit ille: *Pecunia turpem vsum habet*. Concluditur, *Ergo pecunia bonum non est*.

3. Syllogismis autem non solum rhetores, sed maxime dialectici vtuntur, licet Apostolus saepe proponat, assumat, confirmet, atque concludat: quae, vt diximus, propriae artis dialecticae, atque rhetoricae sunt.

4. Syllogismorum apud rhetores principalia genera duo sunt, *inductio*, et *ratiocinatio*. *Inductionis* membra tria sunt, prima propositio: secunda illatio, quae et assumptio dicitur: tertia conclusio.

5. *Inductio* est, quae rebus non dubiis captat assensionem eius, cui instituta est, siue inter philosophos, siue inter rhetores, siue inter sermocinantes. *Propositio inductionis* est, quae similitudines concedendae rei necessario vnius inducit, aut plurium.

6. *Illatio inductionis* est, quae et assumptio dicitur, quae rem, de qua contenditur, et cuius causa similitudines habitae sunt, introducit. *Conclusio inductionis* est, quae aut concessionem illationis

Cap. IX. n. 1. Confirmationis extrema concl. *Confirmationem syllogismo addidit, Ciceronem secutus, exemplo tamen nonnisi syllogismi simplicis est vsus*. GR.

3. Licet Apostolus. *Verba sunt Hieronymi ad Paul. Vrbicam ep.* 155. *Mutasse Isidorum vocem* Apostoli *in* Philosophum *credebat Chacon, rediisseque rursus vel ex scribentium errore, vtraque voce per compendium scripta, vel alicuius, qui eam ex Hieronymo accersiuit, superuacua diligentia*. GRIAL.

Ibid. Isidori ipsius puto esse *licet Apostolus*: hoc enim vult dicere, Apostolum quoque arte dialectica, atque rhetorica vsum aliquando fuisse, quod Hieronymi verbis astruit. In multis mss. est *syllogismos ... vtuntur*. AREVALVS.

5. Siue inter sermocinantes. *Victorinus*, in quacumque contentione verborum. GRIAL.

6. Ratiocinatio. *Eod. modo Cassiodorus. Breuius Fortunatianus*: Ratiocinatio est, qua aliquid approbamus. GRIAL.

confirmat, aut quid ex ea conficiatur, declarat. *Ratiocinatio* est oratio, qua id, de quo est quaestio, comprobatur.

7. *Enthymema* igitur latine interpretatur mentis conceptio, quem imperfectum syllogismum solent artigraphi nuncupare. Nam in duabus partibus eius argumenti forma consistit, quando eo, quod ad fidem pertinet faciendam, vtitur, syllogismorum lege praeterita, vt est illud: *Si tempestas vitanda est, non est igitur nauigandum*. Ex sola enim propositione constat esse perfectum: vnde magis rhetoribus, quam dialecticis conuenire iudicatum est.

8. *Ratiocinationis* duo sunt modi. Primus *enthymema*, qui est imperfectus syllogismus, atque rhetoricus. Secundus *epicherema*, qui est in rhetoricis latior syllogismus.

9. *Enthymematis* membra sunt quinque, primum conuincibile, secundum ostentabile, tertium sententiale, quartum exemplabile, quintum collectiuum.

10. *Conuincibile* est, quod euidenti ratione conuincit, sicut fecit Cicero pro Milone: *Eius igitur mortis sedetis vltores, cuius vitam si putaretis per vos restituti posse, nolletis*.

11. *Ostentabile* est, quod certa rei demonstratione constringit: sicut Cicero in Catilinam: *Hic tamen viuit: viuit? immo etiam in senatum venit*. *Sententiale* est, quod sententia generalis addicit, vt apud Terentium, *Obsequium amicos, veritas odium parit*.

12. *Exemplabile* est, quod alicuius exempli comparatione euentum similem comminatur: sicut Cicero in Philippic. *Te miror, Antoni, quorum exempla imitaris, eorum exitus non pertimescere*.

13. *Collectiuum* est, quum in vnum, quae argumentata ita sunt, colliguntur, sicut ait Cicero pro Milone: *Quem igitur cum gratia noluit, hunc voluit cum aliquorum querela? Quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc iniuria, alieno tempore, cum periculo capitis non dubitauit occidere?*

14. Praeterea secundum Victorinum enthymematis est altera

7. Artigraphi. *Eadem voce vtuntur Donatus, et Seruius ad artem Donati. Constatque ex D.August. ep.* 59., *huiusmodi graecolatinas voces illa aetate vsurpatas esse, quamuis Quinctiliano inuisas. Iidem ab Augustino, et Fortunatiano* technici *dicuntur*. GRIAL.

9. Enthymematis membra. *Fusius haec Isidorus, quam Fortunatianus*. GR.

12. Cic. *Philipp.* 2. quorum exempla imitere, eorum exitus non perhorrescere. GRIAL.

13. Quae argumentata. *Ex Ouet. Colleg. Goth.*; *reliqui* quae argumenta. GR.

14. Ex sola assumptione. *Suppleuimus hic quaedam ex Tarraconensibus li-*

definitio *ex sola praepositione*, sicut iam dictum est: quae ita constat, *Si tempestas vitanda est, non est nauigatio requirenda*. *Ex sola assumptione*, vt est illud; *Sunt autem, qui mundum dicunt sine diuina administratione discurrere*.

15. *Ex sola conclusione*, vt est illud; *Vera est igitur diuina sententia*. *Ex propositione, et assumptione*, vt est illud: *Si inimicus est, occidit; inimicus autem est*. Et quia illi deest conclusio, enthymema vocatur.

16. Sequitur *epicherema*, descendens de ratiocinatione latior, et executior rhetoricus syllogismus, latitudine distans, et productione sermonis a dialecticis syllogismis, propter quod rhetoribus datur. Hic autem constat modis tribus. Primus modus tripertitus est: secundus quadripertitus: tertius quinquepertitus.

17. *Tripertitus epicherematicus syllogismus* est, qui constat membris tribus, id est, propositione, assumptione, conclusione. *Quadripertitus* est, qui constat ex membris quatuor; prima propositione, secunda assumptione, et vna propositionis, siue assumptionis coniuncta: tertia probatione, et quarta conclusione.

18. *Quinquepertitus* est, qui constat ex membris quinque, id est, prima propositione: secunda eius probatione: tertia assumptione: quarta eius probatione: quinta conclusione. Hunc Cicero ita facit in arte rhetorica, *Si deliberatio, et demonstratiuum genera sunt causarum, non possunt recte partes alicuius generis causae putari: eadem enim res alii genus, alii pars esse potest: eiusdem generis pars non potest, et cetera*: quousque syllogismi huius membra claudantur.

bris, et Cassiodoro, auctore Ant. Augustino. GRIAL.

Ibid. In plerisque codicibus tantum legitur: *Ex sola assumptione, vt est illud; si inimicus est, etc.* AREVALVS.

15. Vossius Instit. Orat. l. 3. c. 5. §. 5. obseruat, id ex Victorino sumptum, et addit, hoc pacto argumentari oratores, quum antecessit conclusio. AREV.

16. Sequitur epicherem. *Ex lib. 1. Aug. ep. 56.* GRIAL.

Ib. Latior, et executior rhetoricus syllogismus. *Sic paulo ante epicherema latiorem syllogismum dixit*, latior executio *volebat A. Augustinus ex Fortunatiano*. GRIAL.

Ib. Vossius ib. §. 4. vult scribi *epichirima*. Productionem sermonis explicat, quia orator adiungit maioris, et minoris probationem. In multis Gothicis codicibus legitur, *latior, et executior rhetoricis syllogismis*. AREVALVS.

17. Et quarta conclus. *Vox* quarta *ex Gothicis reposita est*. GRIAL.

CAPVT X.

De Lege.

1. *Lex* est constitutio populi, quam maiores natu cum plebibus sanxerunt. Nam quod rex, aut imperator edicit, constitutio, vel edictum vocatur. *Institutio aequitatis* duplex est, nunc in legibus, nunc in moribus. Inter *legem* autem, et *mores* hoc interest, quod *lex* scripta est: *mos* vero est vetustate probata consuetudo, siue lex non scripta: nam lex a legendo vocata, quia scripta est.

2. *Mos* autem longa consuetudo est de moribus tracta tantumdem. *Consuetudo* autem est ius quoddam, moribus institutum, quod pro lege suscipitur, quum deficit lex, nec differt, scriptura, an ratione consistat: quando et legem ratio commendat.

3. Porro si ratione lex constat, lex erit omne iam, quod ratione constiterit, dumtaxat quod religioni congruat, quod disciplinae conueniat, quod saluti proficiat. Vocata autem *consuetudo*, quia in communi est vsu.

4. Omnis autem lex aut *permittit* aliquid, vt, *Vir fortis petat praemium*: aut *vetat*, vt, *Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat*: aut *punit*, vt, *Qui caedem fecerit, capite plectatur*.

5. Factae sunt autem leges, vt earum metu humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia: et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas. Legis enim praemio, aut poena vita moderatur humana.

6. Erit autem lex *honesta*, *iusta*, *possibilis*, *secundum naturam*,

Cap.x. n.1. Lex est. *Lib.* 5. *c.* 10. *et dist.* 2. *c.* 2. Repetuntur eadem lib. 5. c. 3. 10. 19. et seqq. Vid. Grat. d.1. GR.

Ib. Institutio aequit. *Omne autem ius legibus, et moribus constat: lib.*5. *cap.* 3. *et dist.* 1. *c.* 2. GRIAL.

2. De moribus tracta tantumdem. *Sic omnes libri*, tantummodo *Gratianus*. GR.

Ib. Ratio commendat. *Tertull. lib. de corona milit.* Consuetudo etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, quum deficit lex. Nec differt, scriptura, an ratione consistat, quando et legem ratio commendet. GRIAL.

Ibid. Locus hic laudatur ab Attone epist. 1. t. 2. p. 298., *Quum beatus dicat Isidorus: Consuetudo est ius etc.*, vbi corrigendum *quod per legem*, et legendum *quod pro lege*. AREVALVS.

5. Factae autem sunt leges. *Ex Aug. ep.* 56. GRIAL.

Ib. Vita moderatur humana. Moderatur *passiue*, *vt l.*15. *D. de negot. gest.* Pro qualitate personarum et actio formatur, et condemnatio moderatur. GR.

6. In captionem contineat. *Paul. lib.*5.

secundum consuetudinem patriae, loco, temporique conueniens, necessaria, vtilis, manifesta quoque, ne aliquid per obscuritatem in captionem contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

CAPVT XI.

De sententia.

1. *Sententia* est dictum impersonale, vt, *Obsequium amicos, veritas odium parit*. Huic si persona fuerit adiecta, *chria* erit; ita, *Offendit Achilles Agamemnonem, vera dicendo: Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo.*

2. Nam inter *chriam*, et *sententiam* hoc interest, quod sententia sine persona profertur, chria sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiae persona adiiciatur, fit *chria*: si detrahatur, fit *sententia*.

CAPVT XII.

De Catasceue, et Anasceue.

1. *Catasceue* est confirmatio propositae rei; *Anasceue* autem contraria superiori est: reuincit enim, non fuisse, aut non esse, quod natum, aut factum, aut dictum esse proponitur: vt siquis Chimaeram neget fuisse, aut fuisse confirmet.

2. Inter has, et *thesin* hoc interest, quod *thesis*, quamuis et ipsa habeat disputationem in vtramque partem, tamen incertae rei quasi quaedam deliberatio, vel coarctatio est: *catasceue* autem, et *anasceue* in his rebus, quae verisimiles non sunt, sed pro veris proponuntur, plerumque versantur.

3. Anasceuae prima diuisio est in *inconueniens*, et *mendacium*. Inconuenientis species sunt, quod inhonestum est, et quod inutile. Item *inhonestum* tractatur aut in dictis, aut in factis. In dictis, vt siquis indecora, et non respondentia auctoritati dixisse dicatur: velut si aliquis infamet Catonem illum Censorium, iuuentutem ad nequitiam, et luxuriam cohortatum.

sentent. c. 33. Nequis in captionem verborum in cauendo incidat. GRIAL.

4. In factis, vt siquis abhorrens aliquid a sanctimonia, et nomine suo fecisse dicatur, vt est fabula de adulterio Martis, et Veneris. *Mendacium* autem tres habet species: *incredibile*, quod factum non esse credatur: vt adolescentem de Siculo litore egredientes Africa classes videre.

5. *Impossibile* est, vt *Clodius insidias Miloni fecerit, et idem occisus sit a Milone*. Contrarium est, *Nam si insidias fecit, occidit. Occisus est; non fecit insidias*. Haec distributio in contrarium reformata catasceuae proderit. Oportebit tamen principia sic ordinare, vt aut credendum esse veterum auctoritati, aut fabulis fidem non habendam esse dicamus.

6. Et ad id postremum in anasceue recurramus, nequid aliud significare voluerint, qui ista finxerunt: vt si Scyllam non marinam, sed maritimam feminam: nec succinctam canibus, sed rapacem aliquam, et inhospitalem venientibus extitisse.

CAPVT XIII.

De Prosopopoeia.

1. P*rosopopoeia* est, quum inanimalium et persona, et sermo fingitur. Cicero in Catilinam: *Etenim si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens, etc.*

2. Sic et montes, et flumina, vel arbores loquentes inducimus, personam imponentes rei, quae non habet naturam loquendi, quod et in tragoediis vsitatum est, et in orationibus frequentissime inuenitur.

Cap. XII. n. 4. Egredientes Afric. *Ex Plin., et Solin. Mendose libri omnes ingredientes*. GRIAL.

5. Catasceuae proderit. *Post haec verba adduntur in Gothicis aliquot*, Vt gradus omnes constituamus, honestum, vtile, verisimile, possibile, consentaneum, vel ex diuerso inhonestum, inutile, parum verisimilie, impossibile, contrarium. *Quae, quia neque satis cum superioribus cohaerent, neque sunt in vetustioribus libris, recipienda non putauimus, licet quibusdam probarentur*. GRIAL.

Cap. XIII. n. 1. Prosop. *Haec, et ethopoeia maiores visae sunt, quam vt cum figuris reliquis connumerandae essent, propterea eas in progymnasmatis posuit*. GRIAL.

CAPVT XIV.

De Ethopoeia.

1. *Ethopoeiam* vero illam vocamus, in qua hominis personam fingimus pro exprimendis affectibus aetatis, studii, fortunae, laetitiae, sexus, moeroris, audaciae. Nam quum piratae persona suscipitur, audax, abrupta, temeraria erit oratio: quum feminae sermo simulatur, sexui conuenire debet oratio: iam vero adolescentis, et senis, et militis, et imperatoris, et parasiti, et rustici, et philosophi, diuersa ratio ducenda est.

2. Aliter enim loquitur gaudio affectus, aliter vulneratus. In quo genere dictionis illa sunt maxime cogitanda: quis loquatur, et apud quem, et de quo, et vbi, et quo tempore: quid egerit, quid acturus sit, aut quid pati possit, si haec consulta neglexerit.

CAPVT XV.

De Generibus quaestionum.

1. *Genera quaestionum* duo sunt: quorum vnum est finitum, alterum infinitum. *Finitum* hypothesis graece, latine causa dicitur, vbi cum certa persona controuersia est.

2. *Infinitum*, quod graece thesis, latine propositum nominatur. Hoc personam non habet certam, nec inest ei aliqua certa circumstantia, id est, nec locus, nec tempus. In causa vero certa omnia sunt, vnde quasi pars causae est propositum.

CAPVT XVI.

De Elocutione.

mss. *illud*. 1. Iam vero in elocutionibus * illa vti oportebit, vt res, locus, tempus,

Cap. XIV. n. 1. Diuersa ratio ducenda. *Ex Goth. Ou.* Al. *oratio dicenda*. GR.

Cap. XV. n. 2. Neque inest ei aliqua certa circumst. *Al.* Neque in thesi aliqua circumstantia, *eod. sensu*. GRIAL.

Ib. Vnde quasi pars causae, e. p. *Cic. in Top.* Itaque propositum pars causae est. GRIAL.

pus, persona audientis efflagitat, ne profana religiosis, ne inuerecunda castis, ne leuia grauibus, ne lasciua seriis, ne ridicula tristibus misceantur. *Latine* autem, et *perspicue* loquendum.

2. *Latine* autem *loquitur*, qui verba rerum vera, et naturalia persequitur, nec a sermone, atque cultu praesentis temporis discrepat. Huic non sit satis videre, quid dicat, nisi id quoque aperte, et suauiter dicere: ne id quidem tantum, nisi id, quod dicat, et facete dicat.

CAPVT XVII.

De trimodo dicendi genere.

1. *Dicenda* sunt quoque summissa * leuiter, incitata grauiter, inflexa moderate. Hoc est enim illud trimodum genus dicendi, humile, medium, grandiloquum. Quum enim magna dicimus, *granditer* proferenda sunt, quum parua, *subtiliter*, quum mediocria, *temperate*. al. *leniter*.

2. Nam in paruis causis nihil grande, nihil sublime dicendum est, sed leni, ac pedestri more loquendum. In causis autem maioribus, vbi de Deo, vel hominum salute referimus, plus magnificentiae, et fulgoris est exhibendum.

3. In temperatis vero causis, vbi nihil agitur, vt agat, sed tantummodo vt delectetur auditor, inter vtrumque est moderate dicendum; sed et quamuis de magnis rebus quisque dicat, non tamen semper granditer dicere debet, sed summisse, quum docet; temperate, quum aliquid laudat, vel vituperat; granditer, quum ad conuersionem auersos animos prouocat. Vtenda tamen verba in summisso genere sufficientia, in temperato splendentia, in grandi vehementia.

Cap.xvi. n. 2. Nisi id, quod dicat, et facete dicat. *Rom. C.* Nisi id, quod dicat, et fecerit. *Forte*, nisi id, quod deceat, fecerit. *Al.* Nisi id, quod dicat, et facere dicat. *Quam scripturam vna mutata litera recepimus*. GRIAL.

Ibid. Cod. I. Vat. Arch. *nisi*, *id quod dicat*, *et facere*: quod fortasse praeferendum. Praemisit enim Isidorus cap.3. n.1. *Orator est igitur vir bonus*, *dicendi peritus*. *Vir bonus consistit natura*, *moribus*, *artibus*. Cum cod.1. Vat. Arch. consentit cod.2. Tolet. Poterit etiam legi, *nisi id*, *quod deceat*, *facere*, vt eadem sit sententia. AREVALVS.

Cap.xvii. n.3. Nihil agitur, vt agat. *Sic o. l. ac tales sunt causar. pleraeque in demonstratiuo genere*. GRIAL.

CAPVT XVIII.

De colo, commate, et periodo.

1. Componitur autem, instruiturque omnis oratio commate, colo, et periodo. *Comma* particula est sententiae. *Colon* membrum. *Periodus* ambitus, vel circuitus. Fit autem ex coniunctione verborum comma, ex commate colon, ex colis periodus.

2. *Comma* est iuncturae finitio, vt puta, *Etsi vereor, iudices*, ecce vnum comma: sequitur et aliud comma, *ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem timere*: et factum est *colon*, id est, membrum, quod intellectum sensui praestat, sed adhuc pendet oratio: sicque deinde ex pluribus membris fit *periodus*: id est, extrema sententiae clausula, ita, *veterem iudiciorum morem requirunt*. *Periodus* autem longior esse non debet, quam vt vno spiritu proferatur.

CAPVT XIX.

De vitiis literarum, et verborum, et sententiarum cauendis.

1. Praeterea purum, et honestum oratoris eloquium carere debet omnibus vitiis, tam in literis, quam in verbis, quam etiam in sententiis.

2. In literis, vt iunctura apta, et conueniens sit: et sic obseruandum, ne praecedentis verbi extrema vocalis in eandem vocalem primam incidat verbi sequentis, vt *feminae Aegyptiae*: quae structura melior fit, si consonantes vocalibus applicantur: triumque consonantium, quae in se incidentes stridere, et quasi rixari videntur, vitanda iunctura est, id est, *r*, *s*, *x*, vt *ars studiorum*, *rex Xerxes*,

Cap. XVIII. n. 1. Instruitur. *Prothesis in Gothica scriptura frequens*: instruitur *pro* struitur, *nec minus frequens aphaeresis* Spania *pro* Hispania; Spalensis *pro* Hispal., storia *pro* historia. GRIAL.

2. Morem requirunt. *Ead. verba apud Fab. Nunc pro* requirunt *in Miloniana*, minime vident, *vulgo legimus*, *cum alii quoque* requirunt *in ms. lib. legisse se affirment*. GRIAL.

Ib. Huc pertinent ea, quae de positura, siue interpungendi ratione dixi lib. 1. cap. 20. Periodum intelligit Barthius lib. 2. Aduers. cap. 17. esse versus illos, quibus distingui olim opera solebant, vt etiamnum sacra biblia. AREV.

Cap. XIX. n. 2. Quae structura. *Al.* instructura *ex vsitata prothesi*. GRIAL.

error Romuli. Fugienda est consonans *m*, illisa vocalibus, vt *verum enim*.

CAPVT XX.

De iuncturis verborum.

1. In verbis quoque cauenda sunt vitia, vt non impropria verba ponantur, quam graeci *acyrologiam* vocant. Amanda est ergo *proprietas*, sic tamen vt aliquando propter humilitatem sordidi, aut spurci vocabuli translatis nominibus sit vtendum: non tamen longe accitis, sed vt veris proxima, et cognata videantur.

2. Fugienda etiam *hyperbata* longiora, quae fieri sine aliorum sensuum confusione non possunt. *Ambiguitas* quoque, et vitium illud cauendum, quum quidam iactatione eloquentiae ducti, quod vno, aut duobus verbis significare poterant, interpositis inanibus vocibus, longa, et circumflexa ambage concludunt, quod vitium *perissologia* vocatur.

3. Cui contrarium vitium est *breuitatis* studio etiam necessaria verba furari. Fugienda sunt quoque, sicut in literis, et verbis, quae inter prima grammaticorum studia cognoscuntur, ita et in sententiis vitia.

4. Sunt autem * *cacophaton*, *tautologia*, *eclipsis*, *acyrologia*, *macrologia*, *perissologia*, *pleonasmos*, et his similia. At contra orationem extollit, et exornat *energia*, tum *emphasis*, quae plus quiddam, quam dixerit, intelligi facit: vt si dicas, *Ad gloriam Scipionis ascendet*: et Virgilius, *Demissum lapsi per funem*. Quum enim dicit *lapsi*, altitudinem suggerit. Huic contraria virtus est verbis minuere, quae natura sua magna sunt.

* al. *cacephaton*.

CAPVT XXI.

De figuris verborum, et sententiarum.

1. Augetur, et ornatur oratio etiam *figuris verborum*, ac *sen-*

Cap.XX. n.4. Altitudinem suggerit. *Sic C. Romanus*: *nostri omnes* altitudinem imaginis *sugg.*, *sed siue* imaginis, *siue* imaginationi *potius legas*, *nobis probari neutrum potuit*. GRIAL.

Ibid. Nostri etiam mss. exhibent *imaginis*, et V. A. I. omissis aliis, *Demissum lapsi per funem*, *imaginis suggerit*. Fortasse legendum, *altitudinis imaginem suggerit*. AREVALVS.

tentiarum. Nam quia directa, et perpetua oratio fatigationem, atque faſtidium* tam dicendi, quam audiendi creat, flectenda est, et in alias versanda formas, vt et dicentem reficiat, et ornatior fiat, et iudicem diuerso vultu, audituque deflectat. E quibus plurimae superius a Donato in schematibus artis grammaticae annotatae sunt.

al. *dicenti, quam audienti.*

2. Vnde tantum illa hic interponi oportuit, quae in poemate aut nunquam, aut difficulter fiunt: in oratione autem libere. *Anadiplosis* est congeminatio verborum, vt, *hic tamen viuit: viuit? immo etiam in senatum venit*.

3. *Climax* est gradatio, quum ab eo verbo, quo sensus superior terminatur, inferior incipit: ac dehinc quasi per gradus dicendi ordo seruatur, vt est illud Africani: *Ex innocentia nascitur dignitas, ex dignitate honor, ex honore imperium, ex imperio libertas*.

4. Hanc figuram nonnulli *catenam* appellant, propterea quod aliud in alio quasi nectitur nomine, atque ita res plures in geminatione verborum trahuntur. Fit autem hoc schema non solum in singulis verbis, sed etiam in contextione verborum, vt apud Gracchum, *Pueritia tua adolescentiae tuae inhonestamentum fuit, adolescentia senectuti dedecoramentum, senectus reipublicae flagitium*.

5. Sic et apud Scipionem: *Vi, atque ingratiis coactus cum illo sponsionem feci, facta sponsione ad iudicem adduxi, adductum primo coetu damnaui, damnatum ex voluntate dimisi*.

6. *Antitheta*, quae latine *contraposita* appellantur, quae dum ex aduerso ponuntur, sententiae pulchritudinem faciunt, et in ornamento locutionis decentissima existunt, vt Cicero: *Ex hac parte*

or. 2. in Catilin.

Cap. XXI. n. 3. Africanus fortasse est ille *Africanus homo disertus, causarum defensor assiduus, a Valente occisus*, cuius his verbis Ammianus Marcellinus meminit lib. 29. cap. 3. Alius fuit Africanus Iurisconsultus. AREVALVS.

4. Verbum *dedecoramentum* in Lexico latino Forcellini praetermissum est, vbi tamen reponitur *inhonestamentum*, laudato hoc Gracchi loco. Pro *inhonestamentum* frequentius est *dehonestamentum*, de quo vide Rosweydi Onomasticon post Vitas Patrum. AREVALVS.

5. Vi, atque ingratiis coactus. Coactus τȣ̃ ingratiis *interpretationem esse quis dubitet? ergo expungi sine fraude poterat*. GRIAL.

Ibid. Non assentior Grialio, qui *coactus* interpretationem esse asserit. Recte enim latine dicitur *vi coactus, necessitate coactus*, et Nepos in Themistocl. cap. 4. ait; *Vt ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur*. Cur ergo reiicietur *vi, atque ingratiis coactus*? AREV.

6. In editis Ciceronis deest *hinc* ante *denique*: et mox additur *cum*, scilicet *cum luxuria, cum ignauia*. AREV.

pudor pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc stuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pietas, illinc scelus: hinc constantia, illinc furor: hinc honestas, illinc turpitudo: hinc continentia, illinc libido: hinc denique aequitas, temperantia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes certant cum iniquitate, luxuria, ignauia, cum temeritate, cum vitiis omnibus: postremo copia cum egestate: bona ratio cum perdita: mens sana cum amentia: bona denique spes cum omnium rerum desperatione confligit.

7. Huiusmodi locutionis ornamento liber Ecclesiasticus vsus est, dicens: *Contra malum bonum, et contra mortem vita: sic contra pium peccator, et sic intuere in omnia opera Altissimi, bina, et bina, vnum contra vnum.* c. 33. v. 15.

8. *Synonymia* est, quoties in connexa oratione pluribus verbis vnam rem significamus, vt ait Cicero: *Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas*. Item, *Non feram, non patiar, non sinam*.

9. *Epanodos*, quam *regressionem* nostri vocant; *Principum dignitas erat pene par, non par fortasse eorum, qui sequebantur*. Cicero pro Ligario c. 6.

10. *Antapodosis*, quoties media primis, et vltimis conueniunt, vt: *Vestrum hic factum reprehenditur, Patres conscripti, non meum; ac pulcherrimum quidem factum: verum, vt dixi, non meum, sed vestrum*.

11. *Paradiastole* est, quoties id, quod dicimus, interpretatione discernimus; *Quum te pro astuto sapientem appellas, pro inconsiderato fortem, pro illiberali diligentem*.

12. *Antanaclasis* est, quae eodem verbo contrarium exprimit sensum. Querebatur quidam de filio, cur mortem suam expecta-

7. Bina, et bina. *LXX.* δύο, δύο ἐν κατέναντι τοῦ ἑνός. *Et ita quidem vulgata edit. Libri mss.* duo, duo, vnum contra vnum. GRIAL.

Ibid. Vulgata nostra: *Contra malum bonum est, et contra mortem vita: sic et contra virum iustum peccator. Et sic intuere in omnia opera Altissimi. Duo, et duo, vnum contra vnum*. AREVALVS.

9. Principum dignitas etc. *Ex oratione pro Ligario*. GRIAL.

11. Pro inconsiderato fortem, pro illiberali dilig. Pro confidente fortem, pro illiberali diligentem rei familiaris, *dixit Rutilius, citans idem exemplum ex Hyperide. Eodem vtitur Fabius lib.9.c.3. Alterum autem Paradiastoles exemplum apud Rutilium Fabius Synoeciosi aptauit, cum oppositae figurae videantur; illa enim res, quae videntur eaedem, disiungit; Synoeciosis contra diuersa coniungit*. GRIAL.

12. Antanaclasis. Anaclasin *vocat Rutilius, nisi mendum in eo. Quinctilianus speciem esse dicit paronomasiae*. GRIAL.

Ib. Querebatur quidam. *Proculeium appellant hunc Fabius, et Rutilius*. GR.

ret : respondente, *Non expecto : Immo peto*, inquit, *vt expectes*.

13. *Antimetabole* est conuersio verborum, quae ordine mutato contrarium efficit sensum : *Non, vt edam, viuo, sed, vt viuam, edo*. Et illud : *Si consul Antonius, Brutus hostis. Si conseruator reipublicae Brutus, hostis Antonius*.

14. *Exoche*, ... *Quis eos appellauit? Appius : qui produxit? Appius*.

15. Nunc *figuras sententiarum*, quas operae pretium est cognoscere, persequamur.

16. *Sententia* est dictum impersonale, vt, *Obsequium amicos, veritas odium parit*. Huic si persona fuerit adiecta, *chria* erit, ita : *Offendit Achilles Agamemnonem, vera dicendo. Metrophanes promeruit gratiam Mithridatis, obsequendo*. Nam inter chriam, et sententiam hoc interest : quod *sententia* sine persona profertur, *chria* sine persona nunquam dicitur. Vnde si sententiae persona adiiciatur, fit chria : si detrahatur, fit sententia.

17. *Sententiarum species* multae sunt : aliae enim *indicatiuae*, aliae *pronunciatiuae*, vt, *Nusquam tuta fides* : aliae *imperatiuae* : vt, *Vade, age, nate, voca zephyros, et labere pennis*. Aliae *admiratiuae* : vt, *tantaene animis caelestibus irae?*

18. Aliae *comparatiuae*, vt : *Si vinco, et pereo, quid ibi me vincere praestat*. Aliae *superlatiuae*, quae cum aliquo motu animi, et indignatione promuntur, *Quid non mortalia pectora cogis - Auri sacra fames?*

19. Aliae *interrogatiuae* : vt, *Iuuenes, quae causa subegit - Ignotas tentare vias? - Qui genus, vnde domo? pacemne huc fertis, an arma?*

20. Aliae responsiuae, vt *illinc, istinc*. Aliae *deprecatiuae* : vt, *Eripe me his, inuicte, malis*. Aliae *promissiuae* : vt, *Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum - Fata tibi*. Aliae *concessiuae*, quae cum impulsione prohibeant, vt, *I, sequere Italiam ventis, pete re-*

14. Exoche . . . Quis eos appellauit. *Videtur hoc loco deesse tum definitio Exoches cum suo exemplo, tum etiam alterius figurae nomen, cuius exemplum sit, quod e Miloniana affertur. Hanc A. Augustinus Symplocen fuisse aiebat; vtramque e Seruio, et Aquila Rom. supplere non erit difficile*. GRIAL.

16. Sententia est dict. imp. *Idem sup. c.* 11. GRIAL.

20. Quae tamen ne non intellecta. *Verba Seruii ad versum*, I, sequere Italiam vent. *Aen.* 4. GRIAL.

gna per vndas : quae tamen ne non intellecta sit persuasio, permixta sunt aliqua, quae vetant latenter, vt *ventis, per vndas*. Aliae *demonstratiuae* : vt, *En, ecce*. Aliae optatiuae : vt, *O! mihi praeteritos referat si Iuppiter annos*.

21. Aliae *derogatiuae*, vt *nequaquam*. Aliae, quae cum exclamatione proferuntur; vt *Quis furor, o ciues, pacem conuertit in arma?* Et Cicero, *O dii immortales, vbinam gentium sumus?*

22. Aliae *exhoratiuae*, quum ad sententiam prouocamus: vt, *Aude, hospes, contemnere opes*.

23. Aliae *dehortatiuae*, quum a contrario vitio, peccatoque reducimus. Sunt et *affirmatiuae*, vt *quidni, quippe*.

24. *Praeceptiuae* : vt, *Nudus ara, sere nudus, habebis frigore messes*.

25. *Vetatiuae*, vt, *Neue inter vites corylum sere, neue flagella - Summa pete*.

26. *Negatiuae*, vt *non, minime*. Sunt et *miratiuae*, vt, *Papae, viuere non licet, et fornicari libet?*

27. *Dolentis*, vt, *Hei mihi, quod nullis amor est sanabilis herbis*. *Flentis* .... *Similitudinis* sic : *Vt quondam Creta fertur labyrinthus in alta*. *Admonentis* ... *Irridentis* ... *Gementis* ... *Exhoratiuae* ... *Consolatiuae* ... *Commiserantis* ... Quorum quot sunt figurae, tot et in pronunciando voces.

28. Sunt et *amphidoxae*, quarum pars honesta est, pars inhonesta : vt, *Non est tua tuta voluntas* : - *Magna petis, Phaeton*.

29. Sunt et aliae, *procatalepses*, quum id, quod nobis obiici poterat, ante praesumimus ad diluendum : vt, *Si quis vestrum, iudices, aut eorum, qui adsunt, forte miratur*. Sunt et *aporiae*, dubitatio simulantis nescire se, quae scit, aut quomodo dicatur.

21. Aliae derogatiuae, *Al.* denegatiuae. GRIAL.

Ib. Quis furor. *Petron. in Satyr.* Quis furor, exclamat, pacem conuertit in arma? GRIAL.

24. Habebis frigore messes. Febrim *potius ex Seru., et Virgilii vita. Sed haec verba e margine inserta verissime iudicabat Chacon*. GRIAL.

26. Papae viuere non lic. etc. *Verba sunt Hieronymi in ep. ad Rust.*4. GR.

27. Sanabilis : *medicabilis apud Ouid.* GRIAL.

Ib. Vt quondam Creta. *Ex Aen.*5. GR.

Ib. Desunt exempla in *Flentis, Admonentis etc.*; sed in nonnullis mss. additur *vt*, scilicet *Flentis vt, admonentis vt etc.* AREVALVS.

28. Sunt et amphidox. *Vid. August. de Rhetor. c.* 10. GRIAL.

29. Procatalepses. *Prolepsin Fabius, et praesumptionem vocat*. GRIAL.

30. *Coenosis* autem dicitur communicatio consilii cum iudicibus, aut aduersariis, vt si dicas: *Vos consulo, iudices, aut vos, aduersarii, quid me facere conuenit, aut quid vos facturi fuissetis.*

31. *Paradoxon* est, quum dicimus, inopinatum aliquid accidisse, vt pro Flacco Cicero: *Cuius laudis praedicator esse debuerit, eius periculi deprecatorem esse factum.*

32. *Epitrope*, id est, permissio, quum aliqua ipsis iudicibus, aut aduersariis permittimus aestimanda: vt Caluus in Vatinium, *Perfrica frontem, et dic te digniorem, qui praetor fieres, quam Catonem.*

33. *Parrhesia* est oratio libertatis, et fiduciae plena, *Occidi, occidi, non Spurium Melium etc.* Qua figura caute vtendum est, vt Cicero: praemisit enim rationem.

34. *Ethopoeia* est, quum sermonem ex aliena persona inducimus, vt pro Caelio Tullius facit Appium Caecum cum Clodia loquentem. *Energia* est rerum gestarum, aut quasi gestarum sub oculis inductio, de qua loquuti iam sumus.

35. *Metathesis* est, quae mittit animos iudicum in res praeteritas, aut futuras, hoc modo: *Reuocate mentes ad spectaculum expugnatae miserae ciuitatis, et videre vos credite incendia, caedes, rapinas, direptiones, liberorum corporum iniurias, captiuitates matronarum, trucidationes senum.* In futurum autem anticipatio eorum, quae dicturus est aduersarius: vt Tullius pro Milone, quum mittit animos iudicum in eum reipublicae statum, qui futurus esset, si, occiso Milone, Clodius viueret.

36. *Aposiopesis* est, quum id, quod dicturi videbamur, silentio intercipimus: *Quos ego: sed motos praestat componere fluctus.*

37. *Epanalepsis* est digressio: *Tulit calor me dicendi, et dignitas rerum paulo longius, quam volebam; sed redeo ad causam.*

38. *Ana-*

30. Coenosis, *al.* Coenonesis. *Rufinianus* Anacoenosin, *Fabius* communicationem *nominat*. GRIAL.

32. Caluus in Vatinium. *Constat, a Caluo Vatinium accusatum. Catullus*:
Risi nescio quem modo in corona,
Qui, cum mirifice Vatiniana
Meus crimina Caluus explicasset. GR.

33. Occidi, occid. *Ex Milonian*. GR.

35. Metathesis. Hypotyposin *Rufinianus, et reliqui vocant. P. Nunnesius recte nominatam ab Isid. Metathesin aiebat, quod per eam traducuntur iudicum animi ab eo, quod adest, ad praeteritum, aut consequens*. GRIAL.

37. Epanalepsis. *Cicero* reditum, *Quinctilianus* ἄφοδον *vocat*. GRIAL.

38. *Anamnesis* est commemoratio eius rei, quam oblitos fuisse nos fingimus. *Apaetesis* est, quum id, quod in animos iudicum quasi deposueramus, opportune reposcimus.

39. *Aetiologia* est, quum proponimus aliquid, eiusque caussam, et rationem reddimus.

40. *Characterismus* est descriptio figurae alicuius expressa; vt, *Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque, - Et crines flauos, et membra decora iuuentae.*

41. *Epitrochasmus*, quum plures sensus breuiter expeditos in vnum locum coaceruat, et cum quadam festinatione decurrit: vt Cicero: *Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges, liberosque vestros, etc.*

42. *Ironia* est, quum per simulationem diuersum, quam dicit, intelligi cupit. Fit autem aut quum laudamus eum, quem vituperare volumus, aut vituperamus, quem laudare volumus. Vtriusque exemplum erit, si dicas: *Amatorem reipublicae Catilinam, hostem reipublicae Scipionem.*

43. *Diasyrmos* ea, quae magna sunt, verbis minuit, aut minima extollit.

44. *Epimone* est, quoties in eodem sensu diutius immoramur: *Cui tandem pepercit? cuius amicitiae fidem custodiuit? cui bono inimicus non fuit? quando non aut accusauit aliquem, aut verberauit, aut prodidit?*

45. *Epangelia* est promissio, qua iudicem attentum facimus, pollicentes, nos aliqua magna, aut minima dicturos.

46. *Prosopopoeia* est, quum inanimalium et persona, et sermo

40. Characterismus. *Vid. Rutilius, apud quem mendose* Crhesterismus. GR.

41. Epitrochasmus quum plures sens. *Duas figuras videtur confundere epitrochasmum, et synathroesmum. Nam coaceruare plures sensus commune epitrochasmo cum synathroesmo: cum quadam festinatione decurrere, epitrochasmi potius est. Exemplum ex III. Catilinaria magis est synathroesmi: non enim vita, bona, fortunae, coniuges, liberi, plurimum inter se distantia, quod erat epitrochasmi fortasse proprium. Volunt enim Aquila, et Numenius esse πολυδιεςῶτα. Ergo cum in veteribus editionibus epitrochasmus sit, litrismus, lintrismus, et syntrismus in manuscriptis, vtramque figuram ab Isidoro definitam putamus non admodum dissimilibus verbis, vnde vnius definitionem, alterius exemplum, vtriusque tantum nomina librariorum inscitia reliquerit. Quomodo peccatum ab iisdem paulo ante aduertit A. Augustinus in exoche, et symploce. Vid. Rutil., Aquil., et Fab. lib. 8. Vulcanius* athroesmos *fecit (credo) ex* litrismos. GRIAL.

43. Diasyrmos. *Cuius exempla plura apud Aquilam, et Rufinian.* GRIAL.

fingitur. Cicero in Catilinam: *Etenim si mecum patria mea, quae mihi vita mea multo est charior, loqueretur, dicens, etc.*

47. *Parathesis* est, quum quasi deponimus aliquid imperfectum apud memoriam iudicum, repetituros nos dicentes, quum opportunum fuerit.

48. *Peusis*, id est, soliloquium, quum ad interrogata ipsi nobis respondemus.

49. *Synchoresis* est, quum differimus aliquid, petentes, vt aliud interim nos permittant dicere.

CAPVT XXII.

De Dialectica.

1. Dialectica est disciplina ad discernendas rerum causas inuenta. Ipsa est philosophiae species, quae *logica* dicitur, id est, rationalis, definiendi, quaerendi, et disserendi potens. Docet enim in pluribus generibus quaestionum, quemadmodum disputando vera, et falsa diiudicentur.

2. Hanc quidem primi philosophi in suis dictionibus habuerunt, non tamen ad artis redegere peritiam. Post hos Aristoteles ad regulas quasdam huius doctrinae argumenta perduxit, et *dialecticam* nuncupauit, pro eo quod in ea de dictis disputatur: nam

47. Parathesis. *Cui Apaetesis (de qua paulo ante) respondet*. GRIAL.

49. Synchoresis. *Discessimus aliquantulum a libris, nam in excusis* synaeresis, *in manuscr.* synerosis. *Quia inuenimus συγχώρησιν, id est, permissionem ab Aristide Quinctiliano in Musicis inter figuras rhetoricas numerari*. GRIAL.

Cap.XXII. n.1. Hoc initium tertii libri in Tarrac. CC. GRIAL.

Ib. Ad discernendas rer. c. *Al.* ad disserendas. *Sed* discernendas *legendum ostendunt verba sequentia*: Docet, quemadmodum disputando vera, et falsa diiudicentur. GRIAL.

Ib. Ger. Io. Vossius De natura artium lib.3. cap.4. ait, veteres mathesin etiam ante logicam didicisse: ab hoc ordine postea recessum a nonnullis, vt ex his Isidori libris patet. Id secuti sunt barbari scriptores in triuio, et quadriuio. Non probat Vossius. Rationes pro vtraque parte plausibiles afferri possunt; et Isidoro Cassiodorus praeiuit. AREV.

2. In suis dictionibus. *Id est, disputationibus*. GRIAL.

Ib. Post hos Arist. *Cassiodor.* Qua quidem veteres sunt vsi plurimum, tamen ad artis non redegere normam. Primus fere Aristoteles eorum quidem, qui in aliquo sunt pretio, ad regulas quasdam huius disciplinae argumenta perduxit. GRIAL.

Ib. Et dialecticam nuncupauit. *Non ille quidem totam artem, sed eam solam partem, quae probabiliter disserit, vt obseruatum est ab antiquis Peripateticis Alexandr., Boet., et aliis*. GRIAL.

λεκτὸν dictio dicitur. Ideo autem post rhetoricam disciplinam dialectica sequitur, quia in multis vtrique communia existunt.

CAPVT XXIII.

De differentia dialecticae, et rhetoricae artis.

1. Dialecticam vero, et rhetoricam Varro in IX. disciplinarum lib. tali similitudine definiuit: *Dialectica, et rhetorica est, quod in manu hominis pugnus astrictus, et palma distensa, illa verba contrahens, ista distendens.*

2. *Dialectica* siquidem ad disserendas res acutior: *rhetorica* ad illa, quae nititur, docenda facundior. Illa ad scholas nonnunquam venit, ista iugiter procedit in forum. Illa requirit rarissimos studiosos, haec frequenter et populos.

3. Solent autem philosophi, antequam ad isagogen veniant exponendam, definitionem Philosophiae ostendere: quo facilius ea, quae ad eam pertinent, demonstrentur.

CAPVT XXIV.

De definitione Philosophiae.

1. *Philosophia* est rerum humanarum, diuinarumque cognitio cum studio bene viuendi coniuncta. Haec duabus ex rebus constare videtur, scientia, et opinatione.

2. *Scientia* est, quum res aliqua certa ratione percipitur: *opinatio* autem, quum adhuc incerta res latet, et nulla ratione firma videtur, vt puta: Sol vtrumne tantus, quantus videtur, an maior sit,

Cap.XXIII. n.1. In IX discipl. lib. *Legitur totum hoc cap. apud Cassiod., sed vtrobiq. legendum* nono *aduertit A. Aug.; citari enim ab Agellio, Acroneo, et Nonio Varronis tertium, quinctum, et octauum disciplinar. lib., quamuis nouem disciplinar. libris ferri quoque possit, si nouem non ad disciplinas, sed ad libros referatur.* GRIAL.

Ib. Quod in manu hom. pugn. *Id multo ante Varronem Zeno Stoicus dixerat, vt refert non vno in loco Cicero.* GR.

2. Frequenter et populos. Frequentes et populos *apud Cassiod.* GRIAL.

Cap.XXIV. n.1. Scientia, et opinatione. *Ex Lact. lib. 3. c. 3.* GRIAL.

2. Alii minus bene apud Lactantium *et mobile*, aut *et immortale* pro *et immobile*: qua de re videndi Copernicus, Cardinalis de Cusa etc. indicati in not. ad Lactantium cura Io. Baptistae Le Brun, et Nicolai Lenglet. AREVALVS.

quam omnis terra? item luna globosa sit, an concaua? et stellae vtrumne adhaereant caelo, an per aerem libero cursu ferantur? caelum ipsum qua magnitudine, quaue materia constat, vtrum quietum sit, et immobile: an incredibili celeritate voluatur? quanta sit terrae crassitudo, aut quibus fundamentis librata, et suspensa permaneat?

3. Ipsum autem nomen, latine interpretatum, amorem sapientiae profitetur. Nam graeci φίλον amorem, σοφίαν sapientiam dicunt. *Philosophiae species* tripertita est: vna *naturalis*, quae graece *physica* appellatur, in qua de naturae inquisitione disseritur: altera *moralis*, quae graece *ethica* dicitur, in qua de moribus agitur: tertia *rationalis*, quae graeco vocabulo *logica* appellatur, in qua disputatur, quemadmodum in rerum causis, vel vitae moribus veritas ipsa quaeratur.

4. In *physica* igitur causa quaerendi, in *ethica* ordo viuendi, in *logica* ratio intelligendi versatur. Physicam apud graecos primus perscrutatus est Thales Milesius, vnus ex septem illis Sapientibus. Hic enim ante alios caeli causas, atque vim rerum naturalium contemplata ratione suspexit, quam postmodum Plato in quatuor definitiones distribuit, id est, *arithmeticam*, *geometriam*, *musicam*, et *astronomiam*.

5. *Ethicam* Socrates primus ad corrigendos, componendosque mores instituit, atque omne studium eius ad bene viuendi disputationem perduxit, diuidens eam in quatuor virtutes animae, id est, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, et temperantiam.

6. *Prudentia* est in rebus, qua discernuntur a bonis mala. *Fortitudo*, qua aduersa aequanimiter tolerantur. *Temperantia*, qua libido, concupiscentiaque rerum frenatur. *Iustitia*, qua recte iudicando sua cuique distribuuntur.

7. *Logicam*, quae *rationalis* vocatur, Plato subiunxit, per quam discussis rerum, morumque causis, vim earum rationabiliter perscrutatus est, diuidens eam in *dialecticam*, et *rhetoricam*. Dicta

3. Nam Graeci φίλον amorem. *Fort. amatorem*. GRIAL.

4. Contemplata ratione. *S. O. L.* contemplatus *volebat A. Aug.* GRIAL.

Ib. Comtemplatus passiue pro *inspectus*, *consideratus* vsus quoque est Ammianus Marcellinus non semel: adeoque lectio codicum *contemplata ratione* solicitari non debet, AREVALVS.

autem *logica*, id est, rationalis: λόγος enim apud graecos et sermonem significat, et rationem.

8. In his quippe tribus generibus philosophiae etiam eloquia diuina consistunt. Nam aut de natura disputare solent, vt in Genesi, et Ecclesiaste: aut de moribus, vt in Prouerbiis, et in omnibus sparsim libris: aut de logica, pro qua nostri theoricam sibi vendicant, vt in Cantico Canticorum, et Euangeliis.

9. Item aliqui doctorum philosophiam in nomine, et partibus suis ita definierunt. *Philosophia est diuinarum, humanarumque rerum, in quantum homini possibile est, probabilis scientia*. Aliter: *Philosophia est ars artium, et disciplina disciplinarum*. Rursus, *Philosophia est meditatio mortis*; quod magis conuenit christianis, qui seculi ambitione calcata, conuersatione disciplinabili, similitudine futurae patriae viuunt.

10. Alii definierunt, philosophiae rationem in duabus consistere partibus, quarum prior *inspectiua* est, secunda *actualis*. *Inspectiua* diuiditur in naturalem, doctrinalem, et diuinalem. *Doctrinalis* diuiditur in quatuor partes, in arithmeticam, musicam, geometriam, et astronomiam.

11. *Actualis* diuiditur in moralem, dispensatiuam, et ciuilem. *Inspectiua* dicitur, qua supergressi visibilia, de diuinis aliquid, et caelestibus contemplamur, eaque mente solummodo inspicimus, quoniam corporeum supergrediuntur obtutum.

12. *Naturalis* dicitur, vbi vniuscuiusque rei natura discutitur, quia nihil contra naturam generatur in vita, sed vnumquodque iis vsibus deputatur, quibus a creatore definitum est, nisi forte cum voluntate Dei aliquod miraculum prouenire monstratur.

13. *Diuinalis* dicitur, quando aut ineffabilem naturam Dei, aut spiritales creaturas ex aliqua parte profundissima qualitate disserimus.

8. Pro qua nostri theoricam. *Ex Hieron. ep. ad Paulam Vrbicam. Vel ex Orig. homil.* 1. *in Cant.* GRIAL.

Ib. Eodem modo trium generum disciplinas Isidorus explicat in Prooemiis tit. De libris Salomonis. Confer not. ad eum locum. Pro *theoricam* nonnulli mss. habent *theologiam*. AREVALVS.

11. Eaque mente solummodo. *Ex ead. Orig. hom.* GRIAL.

12. Quia nihil generatur in vita contra naturam. *Orig. hom. cit. in Cant.* Naturalis dicitur, vbi vniuscuiusque natura discutitur, quia nihil contra naturam generatur in vita, sed vnumquodque iis vsibus deputatur, in quos a creatore productum est. *Duae voces*, contra naturam, *absunt a mss. libris, pro quibus* confusum *legitur in excusis, et apud Cassiodor.* GRIAL.

14. *Doctrinalis* dicitur scientia, quae abstractam considerat quantitatem. *Abstracta* enim *quantitas* dicitur, quam intellectu a materia separantes, vel ab aliis accidentibus, vt est *par*, *impar*, vel alia huiuscemodi, in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, arithmetica, geometria, musica, astronomia.

15. *Arithmetica* est disciplina quantitatis numerabilis secundum se. *Geometria* est disciplina magnitudinis immobilis, et formarum. *Musica* est disciplina, quae de numeris loquitur, qui ad aliquid sunt his, qui inueniuntur in sonis. *Astronomia* est disciplina, quae cursus caelestium, siderumque figuras contemplatur omnes, et habitudines stellarum circa se, et circa terram indagabili ratione percurrit.

16. Porro *actualis* dicitur, quae res propositas operationibus suis explicat: cuius partes sunt tres, moralis, dispensatiua, et ciuilis. *Moralis* dicitur, per quam viuendi mos honestus appetitur, et instituta ad virtutem tendentia praeparantur. *Dispensatiua* dicitur, quum domesticarum rerum sapienter ordo disponitur. *Ciuilis* dicitur, per quam totius ciuitatis vtilitas administratur.

CAPVT XXV.

De Isagogis Porphyrii.

1. Post philosophiae definitiones, in quibus generaliter omnia continentur, nunc Isagogas Porphyrii expediamus. *Isagoga* quippe graece, latine introductio dicitur, eorum scilicet, qui philosophiam incipiunt: continens in se demonstrationem primarum rationum de qualibet re, quid sit, suaque certa, ac substantiali definitione declaratur.

2. Nam posito primo genere, deinde species, et alia, quae vicina esse possunt, subiungimus, ac discretis communionibus separamus, tamdiu interponentes differentias, quousque ad proprium eius, de quo quaerimus, signata eius expressione, perueniamus, vt puta: *Homo est animal rationale, mortale, terrenum, bipes, risus capax.*

3. Genus *animal* quum dictum est, substantia hominis decla-

15. *Astronomia est disciplina etc.* repetitur haec descriptio cap. 24. lib. 3., desumpta ex Cassiodoro lib. De astronomia: ex quo legi posset *cursus caelestium siderum, et figuras contemplatur.* AREVALVS.

rata est. Est enim ad hominem genus *animal*, sed quia late patebat, adiecta est species, *terrenum*: et iam exclusum est id, quod aut aethereum, aut humidum. *Differentia* vero, vt *bipes*, quae propter animalia posita est, quae multis pedibus innituntur. Item *rationale* propter illa, quae ratione egent: *mortale* autem propter id, quod angelus non est.

4. Postea discretis, atque seclusis communionibus, adiectum est *proprium* in parte postrema; est enim solum hominis, quod ridet: sic perfecta est * omni ex parte definitio, ad hominem declarandum. Cuius disciplinae definitionem plenam existimarunt Aristoteles, et Tullius ex genere. et differentiis consistere.

* Grial, et alii *omnis*.

5. Quidam postea, pleniores in docendo, eius perfectam *substantialem definitionem* in quinque partibus velut in membris suis diuiserunt. Quarum prima est de genere, secunda de specie, tertia de differentia, quarta de proprio, quinta de accidente.

6. Genus, vt *animal*. Est enim vocabulum generale, et commune omnium animam habentium. Species, vt *homo*. Est enim specialitas, qua separatur a ceteris animantibus. Differentia, vt *rationale*, *mortale*. His enim duobus differt homo a ceteris.

7. Quum enim dicitur *rationale*, discernitur ab irrationabilibus mutis, quae non habent rationem. Quum *mortale*, discernitur ab angelis, qui nesciunt mortem. Proprium, vt *risibile*. Homo est enim, qui ridet, et hoc praeter hominem nullius animalis est. *Accidens*, vt color in corpore, doctrina in animo.

8. Haec enim temporum varietate et accidunt, et mutantur: et est ex omnibus quinque partibus oratio plena sententiae, ita: *Homo est animal*, *rationale*, *mortale*, *risibile*, *boni*, *malique capax*: sic etiam in omni oratione substantiali tamdiu interponere debemus species, et differentias, quamdiu seclusis omnibus, quae hoc idem possunt esse, ad id perueniatur, vt proprietas iam certa teneatur.

9. *Isagogas* autem ex graeco in latinum transtulit Victorinus orator, commentumque eius quinque libris Boetius edidit.

Cap. xxv. n. 9. Transtulit Victorin. *Boet. Dialog.* I. Rogo, vt mihi explices id, quod Victorinus, orator sui temporis fere doctissimus, a Porphyrio per *εἰσαγωγὴν*, id est, per introductionem in Aristotelis categorias dicitur transtulisse. GRIAL.

Ib. *Boetius*, et *Boethius* vulgo scribi solet. V. C. Marinius in Act. Arual. pag. 395. ostendit, veram scribendi rationem esse *Boethus*, vt legitur in antiquissimis inscriptionibus. Sed, vt ipse fatetur, iam seculo V., et VI. *Boetius*, et *Boethius* scribebatur. AREVALVS.

CAPVT XXVI.

De Categoriis Aristotelis.

1. Sequuntur Aristoteles *Categoriae*, quae latine *praedicamenta* dicuntur: quibus per varias significationes omnis sermo conclusus est.

2. *Instrumenta categoriarum* sunt tria, id est, prima aequiuoca, secunda vniuoca, tertia denominatiua. *Aequiuoca* sunt, quando multarum rerum nomen vnum est: sed non eadem definitio, vt *leo*. Nam quantum ad nomen pertinet, et verus, et pictus, et caelestis leo dicitur. Quantum ad definitionem pertinet, aliter verus definitur, aliter pictus, et aliter caelestis.

3. *Vniuoca* sunt, quando duarum, aut plurium rerum vnum nomen est, et definitio, vt *vestis*: nam et *birrus*, et *tunica* nomen *vestis* possunt accipere, et eius definitionem. Ergo hoc vniuocum in generibus esse intelligitur: quia et nomen, et definitionem dat formis suis.

4. *Denominatiua* dicuntur quaecumque ab aliquo solo differentiae casu secundum nomen habent appellationem: vt a *bonitate bonus*, a *malitia malus*.

5. *Categoriarum* autem *species* decem sunt, id est, *substantia*, *quantitas*, *qualitas*, *relatio*, *situs*, *locus*, *tempus*, *habitus*, *agere*, et *pati*.

6. *Substantia*, quae proprie, et principaliter dicitur, est, quae neque de subiecto praedicatur, neque in subiecto est, vt *aliquis homo*, *aliquis equus*. *Secundae* autem *substantiae* dicuntur, in quibus speciebus illae, quae principaliter substantiae primo dictae sunt, insunt, atque clauduntur: vt in homine *Cicero*.

7. *Quantitas* est mensura, per quam aliquid vel magnum, vel minus ostenditur, vt *longus*, *breuis*. *Qualitas* est, vt qualis sit orator,

Cap. XXVI. n. 1. Pleraque ex Arist. Categoriis Boet. interp. GRIAL.

3. Nam birrus, et tunic. *Idem Capella: quod autem vestis genus birrus, vid. lib. 19. c. 24., et in Cassian. annot.* GRIAL.

Ib. Annotationes in Cassianum, quas Grialius laudat, sunt Petri Chacon, ex quo plurimas notas ad suam Isidori editionem Grialius acceperat. AREVALVS.

5. Categoriar. species *Cassiod.* Quidquid loquimur, aut cogitamus, in aliqua horum specie inuenitur. GRIAL.

tor, * aut rusticus, niger, aut candidus. *Relatio* est, quae refertur ad aliquid. Quum enim dicitur filius, demonstratur et pater. Haec relatiua simul incipiunt: nam seruus, et dominus vno tempore exordium nominis sumunt: nec aliquando inuenitur dominus prior seruo, nec seruus domino. Alterum enim alteri praeesse non potest. *al. an rusticus.*

8. Porro *situs* a positione dictus, vt quis aut stet, aut sedeat, aut iaceat. *Locus* est, vbi sit, in foro, in platea. Loci autem motus habet sex partes, dexteram, et sinistram, ante, et retro, sursum, atque deorsum. Partes quoque istae sex duo habent, longe, et prope. *Tempus*, vt, *hodie*, *heri*.

9. *Habitus* ab habendo aliquid dictus, vt habere scientiam in mente, virtutem in corpore: circa corpus vestimentum, et cetera, quae ad habendi modum designato a doctoribus numero comprehenduntur.

10. Iam vero *agere*, et *pati* ab agentis, et patientis significatione consistunt. Nam *scribo* vocis actum habet, quoniam facientis rem indicat. *Scribor* patientis est, quoniam pati se ostendit. In his enim nouem generibus, quorum exempli gratia quaedam posita sunt, vel in ipso substantiae genere, quod est οὐσία, innumerabilia reperiuntur: nam et ea, quae intellectu capimus, * ea ad alterum horum decem praedicamentorum sermone vulgamus. *al. id ad alterum.*

11. Plena enim sententia de his ita est. *Augustinus magnus orator, filius illius, stans in templo, hodie infulatus, disputando fatigatur*. *Vsiae* autem, id est, substantiae proprium est, quod ceteris subiacet, reliqua nouem accidentia sunt. *Substantia* autem dicitur ab eo, quod omnis res ad seipsam subsistit. Corpus enim subsistit, et ideo substantia est.

12. Illa vero *accidentia*, quae in subsistente, atque subiecto sunt, substantiae non sunt, quia non subsistunt, sed mutantur, vt color, vel forma. *De subiecto* autem, et *in subiecto* quasi de ipso, et in ipso. Vbi enim dicitur *de subiecto*, substantia est, quasi dicatur de substantia. Vbi autem dicitur *in subiecto*, accidentia sunt, id est, quae accidunt in substantia, vt quantitas, qualitas, vel figura.

13. *De subiecto* igitur genera, et species, *in subiecto* accidentia sunt. Ex his nouem accidentibus tria *intra vsiam* sunt, quan-

13. Ex his nouem accid. *Ex Aug. lib. de Categoriis*. GRIAL.

titas, qualitas, et situs. Haec enim sine *vsia* esse non possunt. *Extra vsiam* vero sunt locus, tempus, et habitus: *intra*, et *extra vsiam* relatio, faccre, et pati.

14. Appellatas autem *categorias* constat, quia non possunt, nisi ex subiectis agnosci. Quis enim, quid sit homo, possit agnoscere, nisi aliquem hominem sibi ponat ante oculos, quasi subiectum homini?

15. Hoc opus Aristotelis intente legendum est, quoniam, sicut dictum est, quidquid homo loquitur, inter decem praedicamenta habetur. Proficiet etiam ad libros intelligendos, qui siue rhetoribus, siue dialecticis applicantur.

CAPVT XXVII.

De Perihermeniis.

1. Sequitur dehinc *liber Perihermenias* subtilissimus nimis, et per varias formas, iterationesque cautissimus, de quo dicitur: *Aristoteles, quando perihermenias scriptitabat, calamum in mente tingebat.*

Praefatio Perihermeniarum.

2. Omnis quippe res, quae vna est, et vno significatur sermone, aut per *nomen* significatur, aut per *verbum*, quae duae partes
al. conceperit. orationis interpretantur totum, quidquid * concepit mens ad eloquendum. Omnis enim elocutio conceptae rei mentis interpres est.

3. Hanc Aristoteles, vir in rerum expressione, et faciendis sermonibus peritissimus, *hermeniam* nominat, quam interpretationem nos appellamus, scilicet quod res mente conceptas prolatis sermonibus interpretatur per *cataphasin*, et *apophasin*, id est, per affirmationem, et negationem. Per *affirmationem*, vt *homo currit*: per *negationem*, vt *homo non currit.*

4. In his itaque perihermeniis supradictus Philosophus de septem speciebus tractat, id est, de nomine, de verbo, de oratione, de enunciatione, de affirmatione, de negatione, de contradictione.

15. Hoc opus intente legend. *Cic. in Hortens. apud Non.* Magna animi contentio adhibenda est explicando Aristotelem si legeris. GRIAL.

Cap. XXVII. De Pexihermeniis. *Ita VV. CC.*, *et paulo post* Praefatio Periherme-niarum. GRIAL.

n. 1. Calamum in mente ting. *De vniuersis Aristotelis scriptis Suidas.* Ἀριϛοτέλης τῆς φύσεως γραμματέυς ἦν τὸν κάλαμον ἀποβρέχον έις νȣ͂ν. GRIAL.

5. *Nomen* est vox significatiua secundum placitum, sine tempore, cuius nulla pars significatiua separata, vt *Socrates*. *Verbum* est, quod significat tempus, cuius pars nihil extra significat, sed semper eorum, quae de altero dicuntur, nota est, vt *cogitat*, *disputat*. *Oratio* est vox significatiua, cuius partium aliquid separatum significatiuum est, vt *Socrates disputat*. *Enunciatiua* oratio est vox significatiua de eo, quod est aliquid, vel non est, vt *Socrates est*, *Socrates non est*.

6. *Affirmatio* est enunciatio alicuius de aliquo, vt *Socrates est*. *Negatio* est alicuius ab aliquo, vt *Socrates non est*. *Contradictio* est affirmationis, et negationis oppositio, vt *Socrates disputat*, *Socrates non disputat*.

7. Haec omnia in libro Perihermeniarum minutissime diuisa, et subdiuisa tractantur, quarum rerum definitiones hic breuiter sufficiat intimasse, quando in ipso competens explanatio reperitur. Vtilitas perihermeniarum haec est, quod ex his interpretamentis *syllogismi* fiunt. Vnde et *analytica* pertractantur.

CAPVT XXVIII.

De syllogismis dialecticis.

1. Sequuntur dehinc *dialectici syllogismi*, vbi totius eius artis vtilitas, et virtus ostenditur: quorum conclusio plurimum lectorem adiuuat ad veritatem inuestigandam: tantum vt absit ille error decipiendi aduersarium per sophismata falsarum conclusionum.

2. *Formulae categoricorum*, id est, praedicatiuorum syllogismorum sunt tres. Primae formulae modi sunt nouem.

3. *Primus* modus est, qui conducit, id est, qui colligit ex vniuer-

7. Haec omnia ... reperitur. *Addita sunt haec ex mss., quae etiam sunt apud Cassiodorum nonnihil immutata*. GR.

Cap. XXVIII. n. 1. *Vid. Cassiod., Capell., et Apulei. de syllogism. categor., siue Perihermenias*. GRIAL.

Ibid. Error decipiendi. *Al.* deuincendi. *Al.* deiiciendi. GRIAL.

3. Qui conducit: συνάγει. *Quod autem in exemplis propositionis loco assumptio collocatur, neque id de syllogismi vi quidquam minuit, neque sine Graecorum, et Arabum exemplo fit*. GRIAL.

Ib. In mss. *cl.*, et *cd* saepe confunduntur, vt *Eradius* pro *Eraclius*. Hinc suspicabar, legendum hoc loco, et seqq. *concludit*, quod verbum proprium est artis syllogisticae, et a Cassiodoro, et aliis, ex quibus Isidorus profecit, adhibitum. AREVALVS.

salibus dedicatiuis dedicatiuum vniuersale directim : vt, *Omne iustum honestum, omne honestum bonum, omne igitur iustum bonum.*

4. *Secundus* modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuis, et abdicatiuis abdicatiuum vniuersale directim : vt, *Omne iustum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur iustum turpe.*

5. *Tertius* modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari, et vniuersali dedicatiuum particulare directim : vt, *Quoddam iustum honestum, omne honestum vtile, quoddam igitur iustum vtile.*

6. *Quartus* modus est, qui conducit ex particulari dedicatiua, et vniuersali abdicatiua abdicatiuum particulare directim : vt, *Quoddam honestum iustum, nullum honestum turpe, quoddam igitur iustum non est turpe.*

7. *Quintus* modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuis particulare dedicatiuum per reflexionem : vt, *Omne iustum honestum, omne honestum bonum, quoddam igitur bonum iustum.*

8. *Sextus* modus est, qui conducit ex vniuersali dedicatiua, et vniuersali abdicatiua abdicatiuum vniuersale per reflexionem : vt, *Omne iustum honestum, nullum honestum turpe, nullum igitur turpe iustum.*

9. *Septimus* modus est, qui conducit ex particulari, et vniuersali dedicatiuis dedicatiuum particulare per reflexionem : vt, *Quoddam iustum honestum, omne honestum vtile, quoddam igitur vtile iustum.*

10. *Octauus* modus est, qui conducit ex vniuersalibus abdicatiuo, et dedicatiuo particulare abdicatiuum per reflexionem : vt, *Nullum turpe honestum, omne honestum iustum, quoddam igitur turpe non est iustum.*

11. *Nonus* modus est, qui conducit ex vniuersali abdicatiuo, et particulari dedicatiuo dedicatiuum particulare per reflexionem : vt, *Nullum turpe honestum, quoddam honestum iustum, quoddam igitur iustum non est turpe.*

12. *Formulae secundae* modi sunt quatuor. *Primus* modus est, qui conducit ex vniuersalibus dedicatiuo, et abdicatiuo abdicatiuum vniuersale directim : vt, *Omne iustum honestum, nullum turpe honestum, nullum igitur iustum turpe.*

13. *Secundus* modus est, qui conducit ex vniuersalibus abdi-

7. Per reflexionem : *ἀντίστροφην*, *vulgo conuersionem*. GRIAL.

catiuo, et dedicatiuo abdicatiuum vniuersale directim : vt, *Nullum turpe honestum*, *omne iustum honestum*, *nullum igitur turpe iustum*.

14. *Tertius* modus est, qui conducit ex particulari dedicatiuo, et vniuersali abdicatiuo particulare abdicatiuum directim : vt, *Quoddam iustum honestum*, *nullum turpe honestum*, *quoddam igitur iustum non est turpe*.

15. *Quartus* modus est, qui conducit ex particulari abdicatiuo, et vniuersali dedicatiuo abdicatiuum particulare directim : vt, *Quoddam iustum non est turpe*, *omne malum turpe*, *quoddam igitur iustum non est malum*.

16. *Formulae tertiae* modi sunt sex. *Primus* modus, qui conducit ex dedicatiuis vniuersalibus dedicatiuum particulare tam directim, quam reflexim : vt, *Omne iustum honestum*, *omne iustum bonum*, *quoddam igitur honestum bonum*, vel sic, *quoddam igitur bonum honestum*.

17. *Secundus* modus est, qui conducit ex dedicatiuis particulari, et vniuersali dedicatiuum particulare directim : vt, *Quoddam iustum honestum*, *omne iustum bonum*, *quoddam igitur honestum bonum*.

18. *Tertius* modus est, qui conducit ex dedicatiuis vniuersali, et particulari dedicatiuum particulare directim : vt, *Omne iustum honestum*, *quoddam iustum bonum*, *quoddam igitur bonum honestum*.

19. *Quartus* modus est, qui conducit ex vniuersalibus * dedicatiua, et abdicatiua abdicatiuum particulare directim : vt, *Omne iustum honestum*, *nullum iustum malum*, *quoddam igitur honestum non est malum*. Al. *dedicatiuo, et abdicatiuo*.

20. *Quintus* modus est, qui conducit ex dedicatiuo particulari, et abdicatiuo vniuersali abdicatiuum particulare directim : vt, *Quoddam iustum honestum*, *nullum iustum malum*, *quoddam igitur honestum non est malum*.

21. *Sextus* modus est, qui conducit ex dedicatiuo vniuersali, et abdicatiuo particulari abdicatiuum particulare directim : vt, *Omne iustum honestum*, *quoddam iustum non est malum*, *quoddam igitur honestum non est malum*.

22. Has formulas categoricorum syllogismorum qui plene nosse desiderat, librum legat, qui inscribitur *Perihermenias Apuleii*, et quae subtilius sunt tractata, cognoscet. Distincta enim, atque

considerata ad magnas intelligentiae vias lectorem, praestante Domino, vtiliter introducunt. Nunc ad *hypotheticos syllogismos* ordine sequenti veniamus.

23. *Modi syllogismorum hypotheticorum*, qui fiunt cum aliqua conclusione, sunt septem. *Primus* modus est, *Si dies est, lucet: est autem dies: lucet igitur*. *Secundus* modus est, *Si dies est, lucet: non autem lucet: non est igitur dies*. *Tertius* modus est ita, *Non et dies est, et non lucet: atqui dies est: lucet igitur*.

24. *Quartus* modus est ita: *Aut dies est, aut nox: Atqui dies est: nox igitur non est*. *Quintus* modus est ita: *Aut dies est, aut nox: atqui nox non est: dies igitur est*. *Sextus* modus est ita: *Non et dies est, et nox: dies autem est: nox igitur non est*.

25. *Septimus* modus est ita: *Non est dies, et nox: atqui nox non est: dies igitur est*. Modos autem syllogismorum hypotheticorum siquis plenius nosse desiderat, librum legat Marii Victorini, qui inscribitur *de Syllogismis hypotheticis*.

26. Hinc ad dialecticas definitionum species accedamus, quae tanta dignitate praecellunt, vt * possint iure dici orationum apertae manifestationes, et quaedam indicia dictionum.

mss. *possent indiciorum apertae.*

CAPVT XXIX.

De diuisione definitionum ex Marii Victorini libro abbreuiata.

1. *Definitio* philosophorum est, quae in rebus exprimendis explicat, quid res ipsa sit, non qualis sit, et quemadmodum membris suis constare debeat. Est enim oratio breuis, vniuscuiusque rei naturam a communione diuisam propria significatione concludens. Diuisio definitionum in partes quindecim habetur.

26. Hinc ad dialecticas. *Cassiod.* Hinc ad pulcherrimas definitionum species accedamus, quae tanta dignitate praecellunt, vt possint iure dici ornamenta orationum, et quaedam lumina. *Vnde ex* iudiciorum *tria verba* iure dici orationum *non dubitauimus facere. Quum praesertim in mss. Tarracon. libris multo haec peius affecta deprehendissemus. Sensus autem horum verborum hic erit, vt et illustrandis sententiis, et enodandis dictionibus has definitiones dicat subseruire*. GRIAL.

Cap. XXIX. n. 1. Non qualis sit. *Deerat negatio in omnibus lib. Boetius de definit. c.* 4. Ergo definitio, quae est Philosophorum propria, in rebus exprimendis explicat, quid sit, non quale sit; quemadmodum membris suis constare debeat, exponemus. GRIAL.

2. *Prima species* definitionis est. Οὐσιώδης, id est, *substantialis*: quae proprie, et vere dicitur definitio, vt est: *Homo animal rationale, mortale, risus, disciplinaeque capax*. Haec enim definitio, per species, et differentias descendens, venit ad proprium, et designat plenissime, quid sit homo.

3. *Secunda species* definitionis est, quae graece ἐννοηματικὴ dicitur, latine *notio* nuncupatur: quam notionem communi, non proprio nomine, possumus dicere. Haec isto modo semper efficitur: *Homo est, quod rationali conceptione, et exercitio praeest animalibus cunctis*. Non hic dixit, quid sit homo, sed dicendo, quid agat, quasi quodam signo in notitiam deuocat. In isto enim, et in reliquis notitia rei profertur, non substantialis explicatio declaratur, quia illa substantialis definitionum omnium obtinet principatum.

4. *Tertia species* definitionis est, quae graece ποιότης dicitur, latine *qualitatiua* vocatur, quia ex qualitate nomen accepit, pro eo quod quale sit id, quod sit, euidenter ostendit. Cuius exemplum tale est: *Homo est, qui ingenio valet, artibus pollet, et cognitione rerum, aut quid agere debeat, eligit, aut animaduersione, quid inutile sit, contemnit*. His enim qualitatibus expressus, ac definitus est homo.

5. *Quarta species* definitionis est, quae graece ὑπογραφικὴ, latine a Tullio *descriptio* nuncupatur: quae, adhibita circuitione dictorum, factorumque, quid quaeque res sit, descriptione declarat. Quaeritur enim, quid sit auarus, quid crudelis, quid luxuriosus, et vniuersa luxuriosi, auari, et crudelis natura describitur, vt si luxuriosum volumus definire, dicimus, *Luxuriosus est victus non necessarii, sed sumptuosi, et onerosi appetens, in deliciis affluens, in libidinem pronus*. Haec, et alia definiunt luxuriosum: sed per descriptionem definiunt. Quae species definitionis oratoribus magis apta est, quam dialecticis: quia latitudines habet, quae simili modo in bonis rebus ponitur, et in malis.

6. *Quinta species* definitionis est, quam graece κατ' ἀντίλεξιν, latine *ad verbum* dicimus. Haec vocem illam, de cuius re quaeritur, alio sermone designat, vno, et singulari, et quodam modo, quid

2. Risus, disciplinaeque cap. *Male o. l.* sensus, disciplinaeque cap. *Cum supra c.* 26. risus capax *sit*. *Itemque apud Boet.* GRIAL.

5. Et onerosi . . . in libidinem pronus. *Ex Boet.* GRIAL.

6. Quam Graeci κατ' ἀντίλεξιν. *Ex eod. lib.* 3. *in Top.* GRIAL.

Ib. Ita explicatur *glossae* vocabulum lib. 1. cap. 30. n. 1. AREVALVS.

illud sit in vno verbo positum, vno verbo alio declarat, vt, *Conticescere est tacere.* Item quum *terminum* dicimus *finem*: aut *populatas* interpretamur esse *vastatas*.

7. *Sexta species* definitionis est, quam graeci κατὰ διαφορὰν, nos *per differentiam* dicimus. Scriptores vero artium *de eodem*, *et de altero* nominant, vt quum quaeritur, *quid intersit inter regem*, *et tyrannum*: adiecta differentia, quid vterque sit, definitur: id est, *rex est modestus*, *et temperans*: *tyrannus vero impius*, *et immitis*.

8. *Septima species* definitionis est, quam graeci κατὰ μεταφορὰν, latini *per translationem* dicunt: vt Cicero in Top. *Litus est*, *qua fluctus eludit*. Hoc varie tractari potest. Modo enim, vt moneat, modo, vt designet, modo, vt laudet, ac vituperet. Vt moneat, *Nobilitas est virtus maiorum*, *apud posteros sarcina*. Vt designet, *Caput est arx corporis*. Vt laudet, *Adolescentia est flos aetatis*. Vt vituperet, *Diuitiae sunt breuis vitae longum viaticum*.

9. *Octaua species* definitionis est, quam graeci κατ' ἀφαίρεσιν τοῦ ἐναντίου, latini *per priuantiam contrarii eius*, *quod definitur*, dicunt: *Bonum est*, *quod malum non est*. *Iustum est*, *quod iniustum non est*, et his similia. Hoc autem genere definitionis vti debemus, quum contrarium est notum: vt, *Si bonum est*, *quod prodest cum honestate*, *id*, *quod tale non est*, *malum est*.

10. *Nona species* definitionis est, quam graeci καθ' ὑποτύπωσιν: latini *per quamdam imaginationem* dicunt, vt *Aeneas est Veneris*, *et Anchisae filius*. Haec semper in indiuiduis versatur, quae graeci ἄτομα appellant.

11. *Decima species* definitionis est, quam graeci ὡς τύπος, latini *exemplum* appellant, vt si quaeratur, quid sit animal; respondetur, *vt homo*. Rem enim quaesitam praedictum declarauit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud, quod quaeritur, declarare.

12. *Vndecima species* definitionis est, quam graeci, κατ' ἐλλειπὲς πλή-

8. Qua fluctus eludit. Eluderet *quoque legitur apud Cicer. Idque probat A. Augustinus, et Goth* CC. *confirmant.* Alluderet *malunt Lambinus*, *et Vrsinus*. GRIAL.

12. Vndecima κατ' ἐλλειπὲς. *Boet.* κατ' ἔνδειαν. *Porro quae restant*, *restituta sunt omnia ex Boetio*. GRIAL.

Ibid. Vt si quaeratur, quid sit triens. r. c. b. d. v. a. *Probe A. Augustinus*, *cum in plerisque ms. legeretur*: Vt si quaeratur, quid sit thesis? respondeatur; cui vis deest, vt sit arsis, *quod exemplum e musica petitum ferri quoquomodo poterat*.

πλήρους ὁμόιω γένους, latini *per indigentiam pleni ex eodem genere* dicunt. Vt si quaeratur: *Quid sit triens*: Respondeatur: *cui bes deest, vt sit assis*.

13. *Duodecima species* definitionis est, quam graeci κατ᾽ ἔπαινον vocant, id est, *per laudem*: vt Tullius pro Cluentio: *Lex est mens, et consilium, et animus, et sententia ciuitatis*: et aliter; *Pax est tranquilla libertas*. Fit et per vituperationem, quam graeci ψόγον vocant; vt *Seruitus est postremum omnium malorum, non modo bello, sed morte quoque repellenda*.

14. *Tertiadecima species* definitionis est, quam graeci κατ᾽ ἀναλογίαν, latini *iuxta rationem* dicunt. Sed hoc contingit, quum maioris rei nomine res definitur inferior, vt est illud; *Homo minor mundus*. Cicero hac definitione sic vsus est: *Edictum legem annuam dicunt esse*.

15. *Quartadecima species* definitionis est, quam graeci κατὰ τὸ πρός τι, latini *ad aliquid* vocant, vt est illud: *Pater est, cui est filius, Dominus est, cui est seruus*. Cicero in Rhetoric. *Genus est, quod plures amplectitur partes. Item pars est, quae subest generi*.

16. *Quintadecima species* definitionis est, quam graeci κατ᾽ αἰτιολογίαν, latini *secundum rei rationem* vocant, vt *Dies est sol supra terras. Nox est sol sub terris*. Scire autem debemus, praedictas species definitionum topicis merito esse sociatas, quoniam inter quaedam argumenta sunt posita, et nonnullis locis commemorantur in topicis. Nunc autem ad *topica* veniamus, quae sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, et origines dictionum.

CAPVT XXX.

De Topicis.

1. *Topica* est disciplina inueniendorum argumentorum. Diuisio topicorum, siue locorum, ex quibus argumenta ducuntur, triplex est.

Sed non est, vt Isidorus a Boetio tam longe discesserit, cuius exemplum est, item vti apud Cassiodorum: Vt si quaeratur, quid sit quadrans, respondeatur, cui dodrans deest, vt sit assis. Assis *autem recto casu non est, quod quemquam apud Isidorum offendat*. GRIAL.

Ib. *Assis* in recto casu pro *as* vsurpatur etiam a veteri Persii Scholiaste ad sat. 2. v. 59., et Donato ad Terentii Phormion. 1. 1. 9. AREVALVS.

16. Quintadecima κατ᾽ αἰτιολόγιαν. *Boetio* αἰτιωδῆς. GRIAL.

Nam alia in eo ipso, de quo agitur, *haerent*: alia, quae dicuntur *affecta*, quae quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur: alia, quae *assumuntur extrinsecus*. Argumenta, quae in eo ipso, de quo agitur, haerent, in tribus diuisa sunt. Prima a toto, secunda a parte, tertia a nota.

2. *Argumentum a toto*, quum definitio adhibetur ad id, quod quaeritur, sicut ait Cicero: *Gloria est laus recte factorum, magnorumque in rempublicam fama meritorum.*

3. *A partibus* est argumentum, quum is, qui se defendit, aut negat factum, aut factum esse iure defendit.

4. *A nota* est argumentum, quum ex vi nominis argumentum aliquod elicitur, vt Cicero: *Consulem*, inquit, *quaerebam, quem in isto maiali inuenire non poteram.*

5. *Affecta argumenta* sunt, quae quodammodo ex rebus aliis tracta noscuntur. Sunt autem numero quatuordecim, id est, primum *a coniugatis* argumentum est, quum declinatur a nomine, et fit verbum: vt Cicero *Verrem* dicit *euerrisse* prouinciam: vel nomen a verbo, quum *latrocinari* dicitur *latro*. Nomen est a nomine. Terentius: *Inceptio est amentium, haud amantium*: dummodo distet vnius appellationis postremitas, in aliam vocis declinationem formata.

6. Secundum argumentum *a genere* est, quum de eodem genere sententia dicitur, vt Virgilius: *Varium, et mutabile semper - Femina.* (4. Aen. v. 569.)

7. Tertium *a specie* argumentum est, quum generali quaestioni fidem species facit, vt, *At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor.* (7. Aen. v. 363.) A simili argumentum est, quando rebus aliquibus similia proferuntur: *Suggere tela mihi, non vllum dextera frustra - Torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium - Iliacis campis.* (10. Aen. v. 333.)

Cap. xxx. n. 2. Gloria est laus recte fact. *Ex Orat. pro Marcello*. GRIAL.

3. A partibus: *consentiunt lib. o. At Cassiod.* A partibus sic, vt puta, *si oculus videt, non ideo totum corpus videt.* GRIAL.

4. Quem in isto maiali. *Ita legendum apud Cic. in Pisoniana, non, vt vulgo,* animali, *quod aduertit etiam Lamb. Est vero* maialis *porcus castratus*. GR.

5. Nam inceptio est amentium, haud amant. *Indulsit hoc sibi, vt in etymologiis solet, vt* amentem, *et* amantem *coniugata diceret. Idem exemplum apud Cassiodorum. Neque vero displicebat A. Augustino Gothicor. CC. scriptura*: amentium, aut amantium. GRIAL.

8. *A differentia* argumentum est, quando per differentiam aliqua separantur, vt Virgilius, *Non Diomedis equos, nec currum cernis Achillis*. *A contrariis* argumentum ducitur, quando res discrepantes sibimet opponuntur: vt Virgilius, *Mortaline manu factae immortale carinae - Fas habeant, certusque incerta pericula lustret - Aeneas*? 10.Aen.v.581. 9. Aen. v. 95.

9. *A consequentibus* argumentum ducitur, quando positam rem aliquid ineuitabiliter consequitur, vt Virgilius, *Non ea vis animo, nec tanta superbia victis*. *Ab antecedentibus* argumentum est, quando aliqua ex iis, quae prius gesta sunt, comprobantur, vt Cicero pro Milone: *Quum non dubitauerit aperire, quid cogitauerit, vos potestis dubitare, quid fecerit*? 1. Aen. v.553.

10. *A repugnantibus* argumentum est, quando illud, quod obiicitur, aliqua contrarietate destruitur, vt Cicero: *Is igitur non modo de tali periculo liberatus, sed honore amplissimo ditatus domi te interficere voluisset*?

11. *A coniunctis* argumentum est, quum probabiliter ostenditur, quid sit ex re quaque venturum, vt Virgilius: *Nos si pellant, nihil abfore credunt, - Quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant*. 8. Aen. v.147.

12. *A causis* argumentum est, quando consuetudine communi res quaeque tractatur, vt Terentius: *Ego nonnihil veritus sum dudum abs te, Daue: - Ne faceres, quod vulgus seruorum solet, dolis vt me deluderes*. *Ab effectis* argumentum est, quum ex iis, quae facta sunt, aliquid approbatur, vt Virgilius: *Degeneres animos timor arguit*. 4. Aen. v. 13.

13. *A comparatione* argumentum est, quando per collationem personarum, siue causarum sententiae ratio sub imputatione formatur, vt Virgilius; *Tu potes Aeneam manibus subducere Graium, - Nos aliquid contra Rutulos iuuisse nefandum est*? 10. Aen. v.81.

14. Item argumenta, quae ducuntur extrinsecus, quae graeci ἄτεχνα, id est, artis expertia vocant, vt est testimonium. *Testimonium* omne est, quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem.

15. Haec diuiditur quinque modis, id est, primo *ex persona*, secundo *ex naturae auctoritate*, tertio *ex temporibus*, quarto *ex dictis, factisque maiorum*, quinto *ex tormentis*. *Persona* non qualiscum-

10. Is igitur non modo de tali. *Haec paulo aliter apud Cic. pro Deiotar.* GR.

que est, quae testimonii pondus habet ad faciendam fidem: sed morum probitate debet esse laudabilis.

16. *Naturae auctoritas* est, quae maxime in virtute consistit. *Temporibus*, multa sunt, quae afferunt auctoritatem, id est, ingenium, opes, aetas, fortuna, ars, vsus, necessitas, et concursio rerum fortuitarum. *A dictis*, *factisque maiorum* petitur fides, quum priscorum dicta, factaque memorantur. *A tormentis* fides praebetur, post quae nemo creditur velle mentiri.

17. Ea vero, quae tractantur in tempore, quia suis nominibus plana sunt, definitione non indigent. Memoriae quoque condendum est, *topica* oratoribus, dialecticis, poetis, et iurisperitis communiter quidem argumenta praestare: sed quando aliquid specialiter probant, ad rhetores, poetas, iurisperitosque pertinet: quando vero generaliter disputant, ad philosophos attinere, manifestum est.

18. Mirabile plane genus operis, in vnum potuisse colligi quidquid mobilitas, ac varietas humanae mentis in sensibus exquirendis per diuersas causas poterat inuenire: conclusum liberum, ac voluntarium intellectum. Nam quocumque se verterit, quascumque cogitationes intrauerit, in aliquid eorum, quae praedicta sunt, necesse est, cadat ingenium.

CAPVT XXXI.

De Oppositis.

1. *Contrariorum genera* quatuor sunt, quae Aristoteles ἀντικείμενα, id est, *opposita* vocat: propterea quod sibi velut ex aduerso videntur obsistere, vt contraria: nec tamen omnia, quae sibi opponuntur, contraria sunt, sed omnia contraria opposita sunt. *Primum genus* est *contrariorum*, quod iuxta Ciceronem aduersum vocatur,

17. Sed quando aliquid specialiter prob. *Boet. lib. 6. in Top. Cic. ad locum de caus.* Communis quippe oratoribus, ac philosophis locus hic esse perspicitur, qui est a causis; his naturas rerum (quod est philosophiae proprium), illis (quod oratoriae facultatis est) facta probantibus. GRIAL.

Cap. XXXI. n. 1. Quod iuxta Ciceronem aduersum vocatur. *Mendose* diuersum *in libris omnibus. Neque tamen dissimulandum, quod Boetius dicere est ausus*, Ciceronem non tam propriis nominibus, quam notioribus vsum fuisse. Nam quae contraria (*inquit*) nominat, opposita verius dicentur; quae aduersa dicuntur, contrariorum melius suscipiunt nomen. GRIAL.

pro eo quod tantum contrarie sibi opponuntur, vt non eorum sint, quibus opponuntur, vt *sapientia*, *stultitia*.

2. Quod genus in tres species diuiditur. Nam sunt quaedam ex eis, *quae medium habent*· et sunt quaedam, quae *sine medio sunt*: et quaedam sunt, quae *habent medium*, *et tamen sine nomine sunt*: nisi * vtrumque ei vocabulum creet. *Candidus*, et *niger* medium habent, quia inter eos saepe color pallidus, vel fuscus inuenitur. al. *vtrumque contrariorum ei*.

3. Sine medio sunt, quoties vnum de duobus accidit, vt *sanitas*, vel *infirmitas*. Horum nihil est medium. Ea autem, quorum media sine nomine sunt, vt *felix*, *infelix*, medium habent, *non felix*. *Secundum genus* est *relatiuorum*, quae ita sibi opponuntur, vt ad se conferantur, sicut *duplum*, *simplum*.

4. Hoc solum oppositorum genus ad se refertur. Non enim est maius, nisi referatur ad minus, et simplum, nisi ad duplum. Nam relatiuum relatiuo ita opponitur, vt hoc ipsum, quod opponitur, aut eius sit, cui opponitur, aut ad id quocumque modo referatur. Dimidium enim opponitur duplo, eiusque dupli medium est: sed ita illi opponitur, vt eius sit, cui opponitur.

5. Sic et paruum opponitur magno: ita vt ipsum paruum ad magnum, cui opponitur, sit paruum. Nam superiora, quae dicuntur contraria, ita sibi opponuntur, vt eorum non sint, quibus opponuntur, nec ad ea quocumque modo referantur. Siquidem iniquitas iustitiae ita contraria est, vt non eiusdem iustitiae iniquitas sit, aut ad illam sit iniquitas.

6. *Tertium genus oppositorum* est habitus, vel orbatio. Quod genus Cicero *priuationem* vocat, quia ostendit, aliquid quempiam habuisse, vnde priuatus est. Cuius species sunt tres: quarum prima est in re, secunda in loco, tertia in tempore congruo. In re, vt *caecitas*, et *visio*. In loco, vt caecitatis, et visionis in oculis locus est. In tempore congruo, vt infantem non dicere *sine denti-*

Ibid. Notum est S. Iuliani Toletani opus, quod Antikeimena inscripsit, quia agit de sacrae scripturae locis, quae in speciem opposita videntur: et ab eodem explicatione opportune adhibita in concordiam reuocantur. AREVALVS.

2. Nisi vtrumque ei vocabulum creet. *Id est, nisi medium ex extremis nomen accipiat*. GRIAL.

6. *Infantem non dicere sine dentibus*. Ait Isidorus, infantem, cui aetas tenera dentes nondum concessit, non esse dicendum *edentulum*, vel *sine dentibus*, tamquam dentibus priuatum, quum eos nunquam habuerit. AREVALVS.

bus eum, cui dentes aetas adhuc parua negauit. Non enim est priuatus dentibus, quos nondum habuit.

7. *Quartum* vero *genus* ex affirmatione, et negatione opponitur, vt *Socrates disputat*, *Socrates non disputat*. Haec a superioribus ideo differunt, quod illa singulatim dici possunt, haec nisi connexe dici non possunt. Quod genus quartum apud dialecticos multum habet conflictum: et appellatur ab eis valde oppositum: siquidem et tertium non recipit.

8. Nam ex illis quaedam habere tertium possunt, vt in contrariis *candidum*, et *nigrum*: tertium eius *nec candidum*, *nec nigrum*, sed *fuscum*, vel *pallidum*. In relatiuis quoque, vt *multa*, et *pauca*: tertium eius, *nec multa*, *nec pauca*, sed *mediocria*. In habitu, vel orbatione, vt *visio*, et *caecitas*, tertium eius *nec caecitas*, *nec visio*, sed *lippitudo*. Hic ergo *legit*, *non legit*: tertium nihil habet.

LIBER TERTIVS.

DE QVATVOR DISCIPLINIS MATHEMATICIS.

PRAEFATIO.

1. *Mathematica latine dicitur doctrinalis scientia, quae abstractam considerat quantitatem. Abstracta enim quantitas est, quam intellectu a materia separantes, vel ab aliis accidentibus, vt est*, par, impar, *vel ab aliis huiusmodi in sola ratiocinatione tractamus. Cuius species sunt quatuor, id est*, Arithmetica, Geometria, Musica, *et* Astronomia. Arithmetica *est disciplina quantitatis numerabilis secundum se*. Geometria *est disciplina magnitudinis formarum.** Musica *est disciplina, quae de numeris loquitur, qui inueniuntur in sonis*. Astronomia *est disciplina, quae cursus caelestium siderum, atque figuras contemplatur, atque omnes habitudines stellarum. Quas disciplinas deinceps paulo latius indicabimus, vt earum causae competenter possint ostendi*.

Grial, *Musica et est*.

CAPVT I.

De Vocabulo Arithmeticae disciplinae.

1. Arithmetica est disciplina numerorum. Graeci enim numerum ἀριθμὸν dicunt. Quam scriptores secularium literarum inter disciplinas mathematicas ideo primam esse voluerunt, quoniam ipsa, vt sit, nulla alia indiget disciplina.

2. Musica autem, et Geometria, et Astronomia, quae sequuntur, vt sint, atque subsistant, istius egent auxilio.

CAPVT II.

De auctoribus eius.

1. Numeri disciplinam apud graecos primum Pythagoram autumant conscripsisse: ac deinde a Nicomacho diffusius esse dispositam; quam apud latinos primus Apuleius, deinde Boetius transtulerunt.

CAPVT III.

Quid sit numerus.

1. *Numerus* autem est multitudo ex vnitatibus constituta: nam *vnum* semen numeri esse, non numerum. *Numero numus* nomen

Cap. I. n. 1. In editione Grialii est nota literae *a* ante verba, *graeci enim*; sed nihil subnotatur: fortasse annotatio excidit inter excudendum. Existimo autem, eo pertinuisse notam, vt admoneremur, id sumptum ex Boetio, aut aliquo alio. Arithmeticam ceteris disciplinis mathematicis priorem esse, late probat Boetius De arithmet. lib. 1. cap. 3. AREVALVS.

Cap. II. n. 1. Numeri discipl. *Eod. modo apud Boet.* Diffusius esse dispositam. *Ex Gothicis. Al. compositam.* GRIAL.

Ib. Vossius de natura artium cap. 10. obseruat, errasse Cassiodorum De mathem. discipl. cap. de arithmet., quem Isidorus hoc loco exscribit, vbi ait, primum latinorum de arithmetica scripsisse L. Appuleium, siue Apuleium Madaurensem: nam praecessit Terentius Varro. AREVALVS.

Cap. III. n. 1. Non numerum: τὸ volunt, *additum in excusis, abest a Gothicis, et quidem huiusmodi praecisae locutiones per infinita verba frequentes in hoc opere.* GRIAL.

Ib. Plerique *numerum* dictum existimant non a *numo*, sed a νομὴ, quod est distributio. AREVALVS.

dedit, et a sui frequentatione vocabulum indidit. *Vnus* ex graeco nomen trahit. Graeci enim *vnum* ἕνα dicunt: sic *duo*, *tria*, quos illi δύο, et τρία appellant.

2. *Quatuor* vero a figura quadrata nomen sumpserunt. *Quinque* autem non secundum naturam, sed secundum placitum voluntatis vocabulum acceperunt ab eo, qui numeris nomina indidit. *Sex* autem, et *septem* a graeco veniunt.

3. In multis enim nominibus, quae in graeco aspirationem habent, nos pro aspiratione *s* ponimus. Inde pro ἓξ *sex*, pro ἑπτὰ *septem*, sicut pro herpillo herba *serpillum*. *Octo* vero per translationem, sicut illi, et nos: illi ἐννέα, nos nouem: illi δέκα, nos *decem*.

4. Dicti autem *decem* a graeca etymologia, eo quod ligent, et coniungant infra iacentes numeros. Nam δεσμεύειν coniungere, vel ligare apud eos dicitur. Porro *viginti* dicti, quod sint decem bis geniti, *v* pro *b* litera posita. *Triginta*, quod a ternario denario gignantur; sic vsque ad *nonaginta*.

5. *Centum* vero vocati a *cantho*, quod est circulus; *ducenti* a *duo*, et *centum*, sic et reliqui vsque ad *mille*. *Mille* autem a multitudine, vnde et *militia*, quasi *multitia*: inde et *milia*, quae graeci, mutata litera, μυρία vocant.

CA-

2. Quatuor a figura quadrata. *Immo figura quadrata a quatuor: quatuor vero a Graeco τέτταρες. Mutant enim saepe illi κ. in τ., vt τέινος pro κεῖνος, et contra: quos nos quoque non raro imitamur.* GR.

Ib. Alii volunt, *quatuor* esse a κάτερα pro καὶ ἕτερα: quia Aeoli dicebant *tria*, et pro quarto *et alterum*. AREVALVS.

3. In multis enim nominib. *E Seru. ad Eclog.2. Allia, serpillumque, etc.* GR.

Ib. *Octo* per translationem, quia iisdem literis graece est ὀκτὼ. AREVAL.

4. Ex Isidoro Papias: *Viginti quasi decem bis geniti*. Quod Becmanus pag. 1139. non improbat: sed *ginti*, aut *ginta* redolere graecum κόντα addit, quod in compositione numerum denarium denotat, vt in *triginta* etc. τριάκοντα etc. AREVALVS.

5. Centum vero a cantho. *Canthus et circulus est oculorum, et ferrum, quo lignorum rotunditas in rotis arctatur, et stringitur, vt ait Hieronym. ad Ezech. cap.20.* Canthos enim *eo loco legendum, non (vt habet Reatini editio)* conthos. GRIAL.

Ibid. Milia, quae graeci mutata lit. *Quod in excusis libris additur* i. l. p. r. *hoc est*, id est, l. pro r. *in manuscriptis non est: itaque licebit vel a μυρία, vel a χιλία milia dicta putare*. GRIAL.

Ib. Alii *centum* dictum putant a graeco ἑκατὸν. Etymon verbi *mille* nonnulli ita explicant, *mille* dictum a graeco χίλιοι, χιλιάς, vel ab hebraeo מְלא, quod est plenitudo, multitudo. A *mille* factum *miles*. De his iterum Isidorus lib.9. c.3. Scribendi ratio plerisque placet *mille* cum duplici *ll*, *milia* cum vno. AREV.

CAPVT IV.

Quid praestent numeri.

1. *Ratio numeri* contemnenda non est: in multis enim sanctarum scripturarum locis, quantum mysterium habeant, elucet. Non enim frustra in laudibus Dei dictum est: *Omnia in mensura, et numero, et pondere fecisti.*

2. *Senarius* namque, qui partibus suis perfectus est, perfectionem mundi quadam numeri sui significatione declarat. Similiter et *quadraginta dies*, quibus Moyses, et Helias, et ipse Dominus ieiunauerunt, sine numerorum cognitione non intelliguntur.

3. Sic et alii in scripturis sacris numeri existunt: quorum figuras non nisi noti huius artis scienter soluere possunt. Datum est etiam nobis ex magna parte sub numerorum consistere disciplina: quando horas per eam discimus, quando mensium curricula supputamus, quando anni spatium redeuntis agnoscimus.

4. Per numerum siquidem, ne confundamur, instruimur. Tolle numerum rebus omnibus, et omnia pereunt. Adime seculo computum, et cuncta ignorantia caeca complectitur, nec differri potest a ceteris animalibus, qui calculi nescit rationem.

Cap.IV. n.1. Ratio numeri. *Augustini sunt verba lib.*11. *de ciuit. c.*30. GRIAL.

Ibid. Hac ratione permotus Isidorus scripsit librum de numeris, siue eorum mysteriis; de quo dixi cap. 63. Isidorianor. AREVALVS.

3. Noti huius artis: *id est, periti*: *sic in vetustioribus lib., et apud. Bed., qui caput hoc in librum suum de computo transtulit. Eod. modo Braulio in vita Isidori.* Quod opus (id est, Etymologiar.) omnimodo philosophiae conueniens quisquis crebra meditatione perlegerit, non ignotus diuinarum, humanarumque rerum scientia merito erit. GRIAL.

Ibid. Simili significatu Isidorus *cognitum* vsurpauit in epist. ad Braulionem: *Quia non valeo etc. Postulaui te, vt mihi decadem sextam Sancti Augustini transmitteres: posco, vt quoquomodo me cognitum ei facias.* Forte *cognitum eius* scilicet *decadis*. De his rursus in not. ad eam epistolam. AREV.

4. Adime seculo computum. *Al.* adime seculo calculi comp. *sed vocem* calculi *neque Beda, neque antiquiores libri agnoscunt.* GRIAL.

Ib. Nec differri potest. *Ita o. l. m. vt* differri *sit distingui*: *nisi quod in quibusdam numero multitudinis* nec differri possunt a. c. q. c. nesciunt rationem. GRIAL.

CAPVT V.

De prima diuisione parium, et imparium.

1. Numerus diuiditur in paribus, et in imparibus. *Par numerus* diuiditur in his: pariter par, et pariter impar, et impariter par, et impariter impar. *Impar numerus* diuiditur in iis, primum, et simplicem, secundum, et compositum, tertium mediocrem, qui quodammodo primus, et incompositus: alio vero modo secundus, et compositus est.

2. *Par numerus* est, qui in duabus aequis partibus diuidi potest, vt iI. iiiI. viii. *Impar* vero *numerus* est, qui diuidi aequis partibus nequit, vno medio vel deficiente, vel superante, vt iiI. v. vii. ix., et reliqui.

3. *Pariter par numerus* est, qui secundum parem numerum pariter diuiditur, quousque ad indiuisibilem perueniat vnitatem: vt puta sexaginta quatuor habet medietatem xxxii., hic autem xvi. Sedecim vero viii., octonarius iiiI., quaternarius iI., binarius vnum, qui singularis indiuisibilis est.

4. *Pariter impar* est, qui in partes aequas recipit sectionem, sed partes eius mox indissecabiles permanent, vt vi. x. xviii., triginta, et quinquaginta. Mox enim vt hunc numerum diuiseris, incurris in numerum, quem secare non possis.

5. *Impariter par* numerus est, cuius partes etiam diuidi possunt, sed vsque ad vnitatem non perueniunt, vt xxiv. Hi enim in medietatem diuisi, faciunt xii., rursumque in aliam medietatem vi., deinde in aliam tres: et vltra diuisionem non recipit sectio illa, sed ante vnitatem inuenitur terminus, quem secare non possis.

6. *Impariter impar* est, qui ab impari numero impariter mensuratur, vt xxv. xlix., qui dum sint impares numeri, ab imparibus etiam partibus diuiduntur, vt septies septem xlix., et quinquies quini xxv. Imparium numerorum alii simplices sunt, alii compositi, alii mediocres.

Cap. v. n. 1. Impariter impar. *Eadem diuisione vtitur Capella, quamuis hoc membrum Boetius omiserit, neque sit hoc loco in Gothicis, nisi quod paulo post explicat Isidorus, quid sit impariter impar.* GRIAL.

7. *Simplices* sunt, qui nullam aliam partem habent, nisi solam vnitatem, vt ternarius solam tertiam, et quinarius solam quintam, et septenarius solam septimam. His enim vna pars sola est. *Compositi* sunt, qui non solum vnitate metiuntur, sed etiam alieno numero procreantur: vt nouem, xv., xxi., et xxv. Dicimus enim *ter terni nouem*, et *septies terni xxi.*, *ter quini xv.*, et *quinquies quini xxv.*

8. *Mediocres numeri* sunt, qui quodammodo simplices, et incompositi esse videntur: alio vero modo secundi, et compositi. Verbi gratia, nouem ad xxv. dum comparatus fuerit, primus est, et incompositus: quia non habet communem numerum, nisi solum monadicum. Ad xv. vero si comparatus fuerit, secundus est, et compositus: quoniam inest illi communis numerus praeter monadicum, id est, ternarius numerus: quia *nouem* mensurat *ter terni*, et *quindecim ter quini*.

9. Item parium numerorum alii sunt superflui, alii diminuti, alii perfecti. *Superflui* sunt, quorum partes simul ductae plenitudinem suam excedunt, vt puta *duodenarius*; habet enim partes quinque: duodecimam, quod est vnum, sextam, quod duo, quartam, quod tria, tertiam, quod quatuor, dimidiam, quod sex; vnum enim, et duo, et tria, et quatuor, et sex simul ducta faciunt xvi., et longe a duodenario excedunt: sic et alii similes plurimi, vt duodeuicesimus, et multi tales.

10. *Diminuti numeri* sunt, qui partibus suis computati, minorem summam efficiunt, vt puta, *denarius*, cuius partes sunt tres: decima, quod est vnum, quinta, quod duo, dimidia, quod quinque. Vnum enim, et duo, et quinque simul ductae, octonarium

7. Sed etiam alieno numero. Alio numero *C. Rom.*, *et Boet.* GRIAL.

8. Fortasse legendum *nouem mensurant ter terni*. Sensus hic est, numerus ternarius ter ductus est mensura numeri noni, et numerus ternarius quinquies ductus est mensura numeri decimiquinti. AREVALVS.

9. Alii diminuti. *Al.* diminutiui. GR.

Ib. Et longe a duodenario numero excedunt. *Hoc est*, duodenarium longe excedunt, *quomodo et mox*, *et alias etiam loquitur*. GRIAL.

10. Longe a denario minorem. *Seru. in artem Donati*, Comparatiuus gradus tribus casibus iungitur: ablatiuo, septimo, et nominatiuo, interposita particula *quam*; ablatiuo, vt *doctior ab illo*. *Quam loquendi rationem ipse etiam vsurpat*, *vt Aen.* I. *ad verba*, dederatque abeuntibus heros; heros (*ait*) vir fortis, semideus, plus ab homine habens; *et infr. cap.* 47. dum Sol est superior a Luna. GRIAL.

Ib. In partes redacti. *Al.* reducti. GRIAL.

faciunt, longe a denario minorem. Similis est huic octonarius, vel alii plurimi: qui in partes redacti infra consistunt.

11. *Perfectus numerus* est, qui suis partibus adimpletur, vt senarius; habet enim tres partes, sextam, tertiam, et dimidiam: sexta enim eius est vnum: tertia duo: dimidia tres. Hae partes in summam ductae, id est, vnum, et duo, et tria simul eundem consummant, perficiuntque senarium. Sunt autem perfecti numeri intra denarium sex, intra centenarium XXVIII., intra millenarium CCCCXCVI.

CAPVT VI.

De secunda diuisione totius numeri.

1. Omnis numerus aut secundum se consideratur, aut ad aliquid. Iste diuiditur sic: alii enim sunt *aequales*: alii *inaequales*. Iste diuiditur sic: alii sunt *maiores*, alii sunt *minores*. Maiores diuiduntur sic: in multiplices, superparticulares, superpartientes, multiplices superparticulares, multiplices superpartientes. Minores diuiduntur sic; submultiplices, subsuperparticulares subsuperpartientes, submultiplices subsuperparticulares, submultiplices subsuperpartientes.

2. *Per se numerus* est, qui sine relatione aliqua elicitur, vt II. III. V. VI., et ceteri similes. *Ad aliquid* est *numerus*, qui relatiue ad alios comparatur. Verbi gratia quatuor ad duo dum comparatus fuerit, duplex dicitur, et multiplex: sex ad tria, octo ad IIII., X. ad V., et iterum tres ad vnum triplex: sex ad II., IX. ad tria, etc.

3. *Aequales numeri* dicuntur, qui secundum quantitatem ae-

11. Sunt autem perfecti, etc. *Omnia ex Boet. lib.* 1. *de Arithm. c.* 20. GR.

Cap. VI. n. 1. *Librariorum inscitia, et nominum similitudine pleraque in hoc capite male accepta fuerant. Nam definitionum quaedam transpositae, aliae omissae, exempla mendosa. Quae omnia vt minimo negotio, ita nullo cum periculo restituta sunt. Quare illud vnum annotasse sufficiat: quos numeros Isidorus* submultiplicem superparticularem, submultiplicem superpartientem; aut submultiplicem subsuperparticularem, submultiplicem subsuperpartientem, *vocat, iisdem quidem nominibus lib.* 2. *Geometr. a Boetio nominari, sed lib.* 1. *Arithm. c.* 22. Multiplices subsuperparticulares, *et* Multiplices subsuperpartientes *ab eodem dici*. GRIAL.

Ib. Apud Grialium erat *inaequales. Iste diuiditur sic*. Alii vulgati multum discrepant. Melius videretur *inaequales. Ille diuiditur etc*. AREVAL.

quales sunt. Verbi gratia ɪI. ad ɪI., ɪɪI. ad ɪɪI., x. ad x., c. ad c. *Inaequales numeri* sunt, qui ad inuicem comparati, inaequalitatem demonstrant, vt ɪɪI. ad ɪI., ɪɪɪI. ad ɪɪI., v. ad ɪɪɪI., x. ad vɪ., et vniuersaliter maior minori, aut minor maiori huiuscemodi dum comparatus fuerit, inaequalis dicitur.

4. *Maior numerus* est, qui habet in se illum minorem numerum, ad quem comparatur, et aliquid plus: vt, verbi gratia, quinarius numerus ternario numero fortior est, eo quod quinarius numerus habet in se ternarium, et alias partes eius duas, et reliqui tales.

5. *Minor numerus* est, qui continetur a maiore, ad quem comparatur cum aliqua parte sui, vt ternarius ad quinarium: continetur enim ab eo cum duabus partibus suis. *Multiplex numerus* est, qui habet in se minorem numerum bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia: duo ad vnum, dum comparati fuerint, duplex est: ɪɪI. ad vnum triplex: ɪɪɪI. quadruplex, et reliqui.

6. E contra *submultiplex numerus est*, qui intra multiplicem continetur bis, aut ter, aut quater, aut multipliciter. Verbi gratia vnum a duobus bis continetur, a tribus ter, a quatuor quater, et ab aliis multipliciter. *Superparticularis numerus* est, dum fortior continet intra se inferiorem numerum, circa quem comparatur, similiter et vnam partem eius.

7. Verbi gratia ɪɪI. ad ɪI. dum comparati fuerint, continent intra se duos, et alium vnum, qui media pars est duorum: quatuor ad ɪɪI. dum comparati fuerint, continent in se ɪɪI., et alium vnum, qui est tertia pars trium. Item quinque ad ɪɪɪI. dum comparati fuerint, habent in se quaternarium numerum, et alium vnum, qui est quarta pars dicti quaternarii numeri, et ceteri tales.

8. *Superpartiens numerus* est, qui in se inferiorem numerum totum continet, et super hoc alteras partes eius duas, aut ɪɪI., aut ɪɪɪI., aut v., aut alias. Verbi gratia v. ad ɪɪI. dum comparati fuerint, habet in se quinarius numerus ternarium, et super hoc alias partes eius duas: vɪɪ. ad ɪɪɪI. dum comparati fuerint, habent in se quatuor, et alias tres partes eius. Nouem ad v. dum comparati fuerint, habent in se quinque, et alias quatuor partes eius.

9. *Subsuperparticularis numerus* est minor, qui continetur in fortiori numero cum aliqua parte sua, aut media, aut tertia, aut

quarta, aut quinta. Verbi gratia duo ad iiI., iiI. ad iiiI., iiiI. ad v., et ceteri similes.

10. *Subsuperpartiens numerus* est, qui continetur in numero superpatienti cum aliquibus partibus suis duabus, aut tribus, aut pluribus. Verbi gratia tria continentur a v. cum aliis duabus partibus suis: v. a ix. cum iiiI. partibus suis.

11. *Multiplex superparticularis numerus* est, qui dum comparatus fuerit ad numerum sibi inferiorem, continet in se totum inferiorem numerum multipliciter cum aliqua parte eius. Verbi gratia v. ad duo dum comparati fuerint, continent in se bis binos, et vnam partem eius: nouem ad iiiI. dum comparati fuerint, continent in se bis quaternos, et vnam partem eius.

12. *Multiplex superpartiens numerus* est, qui dum comparatus ad inferiorem sibi numerum fuerit, continet eum multipliciter cum aliis partibus eius. Verbi gratia viii. ad tria dum comparati fuerint, continent in se bis ternos, cum aliis duabus partibus eius: xiiii. ad vi. dum comparati fuerint, continent in se bis senos cum aliis duabus partibus eius, xvi. ad vii. dum comparati fuerint, continent inter se bis vii. cum aliis duabus partibus eius: xxi. ad ix. dum comparati fuerint, continent intra se bis ix. cum aliis tribus partibus eius.

13. *Submultiplex subsuperparticularis* est, qui dum ad fortiorem comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum aliqua parte sua, vt iiI. ad vii., et iiiI. ad ix.

14. *Submultiplex subsuperpartiens numerus* est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum aliquibus partibus suis. Verbi gratia iiI. ad viii. continentur bis cum duabus partibus eius: iiiI. ad xi. continentur bis cum tribus partibus suis.

CAPVT VII.

De tertia diuisione totius numeri.

1. Numeri aut *discreti* sunt, aut *continentes*. Iste diuiditur sic,

14. Varie, atque inter se multum discrepantes lectiones huius capitis seorsum in variis lectionibus legi possunt. AREVALVS.

Cap. vii. n. 1. Secundus superficialis. *Ita etiam paulo post. al.* superficiosus. GR.

Ibid. Quid discretis monadibus. *Ita apud Cassiod.* GRIAL.

I. linealis, II. superficialis, III. solidus. *Discretus numerus* est, qui discretis monadibus continetur. Verbi gratia III. IIII. V. VI., et reliqui.

2. *Continens numerus* est, qui coniunctis monadibus continetur. Vt, verbi gratia, ternarius numerus si in magnitudine intelligatur, linea, aut spatio, aut solido dicitur continens. Similiter quaternarius, et quinarius numeri.

3. *Linealis numerus* est, qui inchoans a monade linealiter scribitur vsque ad infinitum. Vnde alpha ponitur pro designatione linearum: quoniam haec litera vnum significat apud graecos.

4. *Superficialis numerus* est, qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, vt trigonus, quadratus, quinquangulus, vel circulares numeri, et ceteri: qui semper in plano pede, id est, superficie continentur.

5. *Circularis*, dum sibimet multiplicatus fuerit, a se inchoans, ad se conuertitur. Verbi gratia quinquies quini vicies quinque. *Solidus numerus* est, qui longitudine, latitudine, et altitudine continetur, vt sunt pyramides, qui in modum flammae consurgunt.

6. Cubus sunt tesserae. Sphaerae, quibus est aequalis vndique rotunditas. *Sphaericus* autem *numerus* est, qui, circulato numero multiplicatus, a se inchoat, et in se conuertitur, vt quinquies quini viginti quinque. Hic circulus dum seipso multiplicatus fuerit, facit sphaeram, id est, quinquies XXV. CXXV.

CAPVT VIII.

De differentia arithmeticae, geometriae, et musicae.

1. Inter arithmeticam autem, et geometriam, et musicam hoc interest, vt media inuenias. In *arithmetica* primo sic quaeris. Coniungis extrema, et diuidis, et facis medium: vt puta, fac extrema esse VI., et XII.; simul iungis, et faciunt XVIII.; partiris media, et

2. Linea, aut spatio, aut solido dicitur continens. *Eodem modo Cassiod. disiunctione pro coniunctione vtens*. GR.

4. Plano pede, id est, superficie. *Alio sensu dixit Vitruu. lib. 6. c. 11., et lib. 7. c. 1. et 4.* GRIAL.

Ib. In mss., et veteribus editionibus descriptae sunt figurae numerorum, quas praeterire non licet, etiamsi eas Grialius omiserit. Vide cap. 13. num. 2., et tabulam aeream cum figuris numericis, et geometricis apponendam ad cap. 12. AREV.

5. Solidus, qui long. lat. et altitud. *Vox* latitudine *abest a nostris libris. Est tamen infr. c. 11. in definitione figurae solidae, et in Cod. Rom.* GRIAL.

facis IX., quod est analogicum arithmeticae, vt medius, quot monadibus superat primum, iis superetur ab extremo. Superant enim IX. VI. tribus monadibus,* iis superatur a XII.

forte, *iis superantur*.

2. *Secundum* vero *geometriam* ita quaeris. Extrema multiplicata tantum faciunt, quantum et media multiplicata, vt puta, VI., et XII. multiplicata facient LXXII. Media VIII., et IX. multiplicata tantundem faciunt.

3. *Secundum musicam* ita. Qua parte superat medius primum, eadem parte superatur medius ab extremo, vt puta, VI. ab VIII. duabus monadibus superantur, quae duae pars sunt tertia, eademque media VIII. superantur ab vltima, quae est XII.

CAPVT IX.

Quod numeri infiniti existunt.

1. *Numeros* autem *infinitos* esse certissimum est: quoniam in quocumque numero finem faciendum putaueris, idem ipse non dico vno addito augeri, sed quamlibet sit magnus, et quamlibet ingentem multitudinem continens, in ipsa ratione, atque scientia numerorum non solum duplicari, verum etiam multiplicari potest.

2. Ita vero suis quisque numerus proprietatibus terminatur, vt nullus eorum par esse cuicumque alteri possit. Ergo et *dispares*

Cap.VIII. n.2. Secund. geometr. *Haec neque integra sunt, neque satis cum superioribus cohaerent. Nam cum proposuisset differentiam inter arith., geometr., et music. ex inuentione medii, rationemque arithmetici medii inueniendi propositis extremis tradidisset, oportebat idem in geometrico medio persequi, quod neque hoc loco praestat, neque inferius c. 23., vbi eadem repetuntur*. GRIAL.

Ib. Fortasse Isidorus innuit, duo media geometriae esse ita inuenienda, vt vnum ex arithmetica sumatur, alterum ex musica, quod clarius explicat cap.23. Probatur vero, esse media, si multiplicata tantundem faciunt, atque ipsa extrema multiplicata. AREVALVS.

3. Secundum musicam. *Neque haec meliore sunt conditione, nisi quod c.23. alieno loco, quae huius propria erant, explicantur. Nam hic non rationem musici medii inueniendi, sed definitionem proportionis musicae assignat, eamque non integram. Vid. Boet. lib.2. Arithm. c.34.*, et *seqq.*, et 50., et *lib.2. de Mus. c.* 12., et 16. GRIAL.

Cap.IX. n.2. In cod. Ottobon. 6. inuenio fragmentum hoc titulo, *Item de numero Ysidori*, quod aliquo modo ad hunc locum referri potest, et in Append 4. collocabitur: proprie autem magis ad grammaticam, quam ad arithmeticam pertinet. AREVALVS.

res inter se, atque diuersi sunt, et singuli quique *finiti* sunt, et omnes *infiniti* sunt.

DE GEOMETRIA.

CAPVT X.

De Geometriae inuentoribus, et vocabulo eius.

1. Geometriae disciplina primum ab aegyptiis reperta dicitur, quia, inundante Nilo, et omnium possessionibus limo obductis, initium terrae diuidendae per lineas, et mensuras nomen arti dedit. Quae deinde longius acumine sapientum prouecta, et maris, et caeli, et aeris spatia metitur.

2. Nam prouocati * studiosi coeperunt post terrae dimensionem, et caeli spatia quaerere, quanto interuallo luna a terris, a luna sol ipsa distaret, et vsque ad verticem caeli quanta se mensura distenderet, sicque interualla ipsa caeli, orbisque ambitum per numerum stadiorum ratione probabili distinxerunt.

al *studio sic coeperunt.*

3. Sed quia ex terrae dimensione haec disciplina coepit, ex initio sui et nomen seruauit: nam *geometria* de terra, et de mensura nuncupata est. Terra enim graece γῆ vocatur, μέτρον mensura. Huius disciplinae ars continet in se lineamenta, interualla, magnitudines, et figuras, et in figuris dimensiones, et numeros.

CAPVT XI.

De quadripertita diuisione geometriae.

1. Geometriae quadripertita diuisio est, in *figuras planas*, in *magnitudinem numerabilem*, in *magnitudinem rationalem*, et in *figuras solidas*.

2. *Planae figurae* sunt, quae longitudine, et latitudine continentur. *Numerabilis magnitudo* est, quae numeris arithmeticae diuidi potest.

Cap. x. n. 1. Quae deinde longius prouecta. *Ex Plin. lib.* 2. *cap.* 23. GRIAL.

Ib. Cassiodorus, quem alioquin Isidorus sequi solet, primum de musica, tum de geometria disseruit. AREV.

3. *Magnitudines rationales* sunt, quarum mensuram scire possumus; *irrationales* vero, quarum mensurae quantitas cognita non habetur.

4. *Figurae solidae* sunt, quae longitudine, et latitudine, et altitudine continentur: quae sunt iuxta Platonem numero quinque.

CAPVT XII.

De figuris geometriae.

1. In plano figurarum prima *circulus* est, figura plana, et circumducta: cuius in medio punctus est, quo cuncta conuergunt, quod centrum geometrae vocant: latini punctum circuli nuncupant.

2. *Quadrilatera figura* est in plano, quae sub quatuor lineis rectis iacet. *Dianatheton grammon* figura plana etc. *Orthogonium triangulum* est figura plana, quae habet angulum rectum. *Isopleuros* figura est plana; etc.

3. *Sphaera* est figura in rotundum formata, partibus cunctis aequalis. *Cubus* est figura solida, quae longitudine, et latitudine, et altitudine continetur.

4. *Cylindrus* est figura quadrata, habens superius semicirculum in solidum.

Cap. XI. n. 4. Quae sunt iuxta Plat. *Probe haec, quae disiecta erant, in sedes suas reduxit Chacon.* GRIAL.

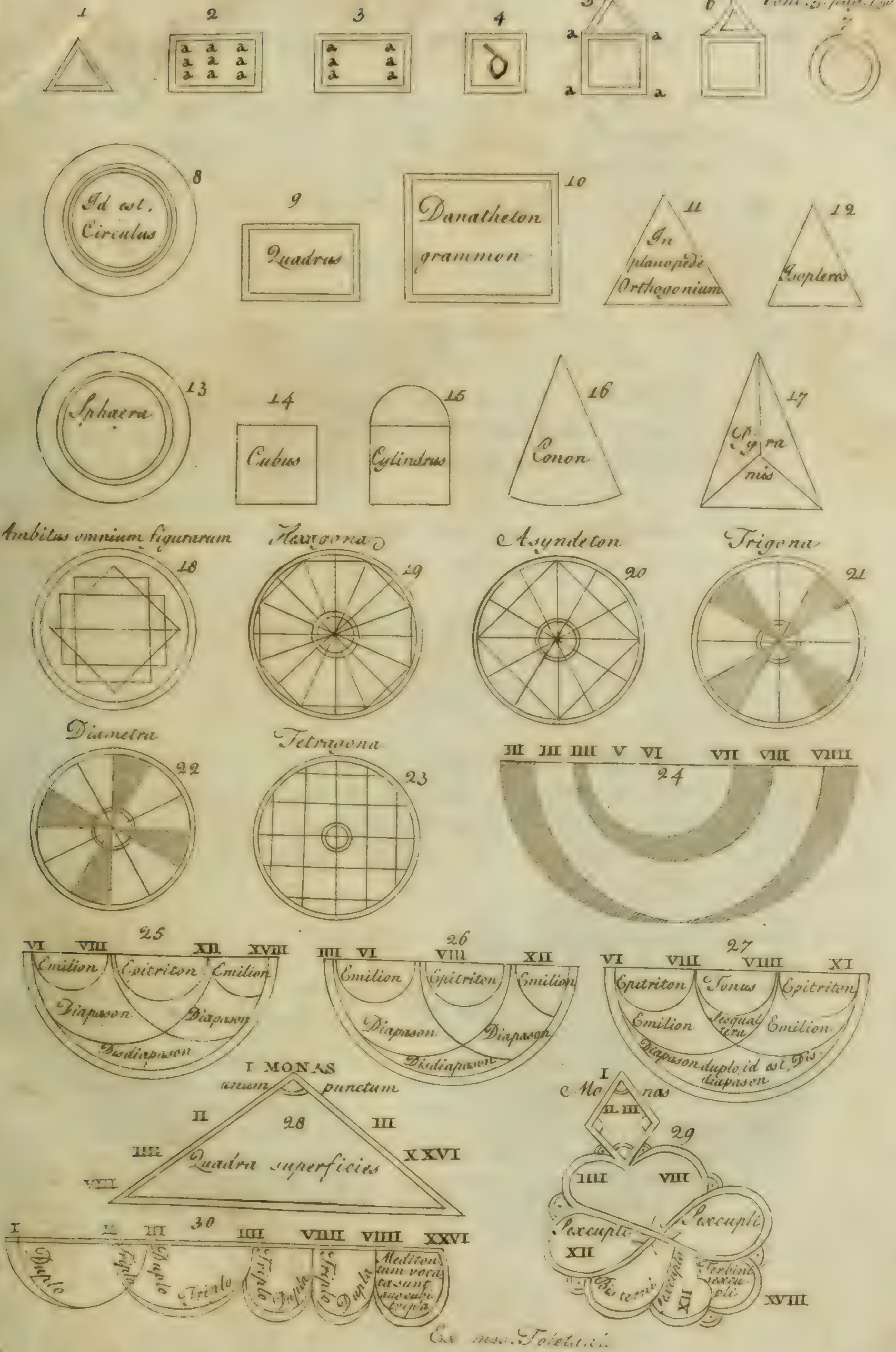
Cap. XII. n. 2. Dianatheton grammon. *Haec meliorum librorum scriptura. Antonius Couarruuias et doctrinarum omnium, et elegantiarum admirabili quadam scientia praestantissimus* Diacatheton grammon *minima mutatione volebat. Fieri enim a Vitruuio, et aliis de cathetis lineis mentionem. Nec male post quadratum subiici rectangulum altera parte longius per* καθέτες, *hoc est, perpendiculares lineas productum. Id P. Nunnesio nequaquam probabatur, quod commune esset pluribus figuris. Nam et in tetragono, et trigono orthogonio esse lineas* καθέτους. *Ipse* διὰ ἀντιθέτων γραμμάτων *substituebat: esse enim in quibusdam libris hanc figuram* Π, *quam duo* Γ ˥ *opposita, coniunctaque redderent. A. Augustinus codicum scripturam retinens,* ἀναθέτων suspensas *interpretabatur. Suspensas namque videri eius figurae lineas, quae sit altera parte longior. Nobis propensior ad veritatem Couarruuiae coniectura videbatur: quae neque Chaconi displicebat. Nam* Dianatheton *vocem geometrarum aures non agnoscunt, et P. Nunnesii nimis arguta sententia est.* GRIAL.

Ib. In editione principe sine loco, et anno, et in vetustissimis membranis expressae sunt figurae geometriae, quas ex Isidori mente reponi debere, ex cap. seq. n. 2. arguitur. AREVALVS.

3. Cubus. *Adde, quae sex quadratis aequalibus continentur.* GRIAL.

4. Cylindrus. *De Cylindri definitione amplius deliberandum.* GRIAL.

Ibid. Cylindri figuram simul cum

Id est. Circulus
Quadrus
Danatheton grammon
In planopede Orthogonium
Isopleros
Sphaera
Cubus
Cylindrus
Conon
Pyramis
Ambitus omnium figurarum
Hexagona
Asyndeton
Trigona
Diametra
Tetragona
III III IIII V VI VII VIII VIIII
VI VIII XII XVIII
Emilion Epitriton Emilion
Diapason Diapason
Disdiapason
IIII VI VIII XII
VI VIII VIIII XI
Epitriton Tonus Epitriton
Emilion Sesqualtera Emilion
Diapason duplo id est, Disdiapason
I MONAS
unum punctum
II III IIII VIII XXVI
Quadra superficies
I Mo nas
II. III
IIII VIII
Sexcupli
Sexcupli
XII
XVIII
I II III IIII VIII VIIII XXVI
Duplo
Triplo
Duplo
Triplo
Dupla
Ex ms. Toletano

5. *Conon*, figura solida, quae ab amplo in angustum finit, sicut orthogonium.

6. *Pyramis* est figura solida, quae in modum ignis ab amplo in acumen consurgit. Ignis enim apud graecos πῦρ appellatur.

7. Sicut autem intra decem omnis est numerus, ita intra circulum omnium figurarum concluditur ambitus.

CAPVT XIII.

De principiis Geometriae.

1. Principia huius artis: *punctus* est, cuius pars nulla est. *Linea* est praeter latitudinem longitudo. Recta linea est, quae ex aequo in suis punctis iacet. *Superficies* vero, quae longitudines, et latitudines solas habet.

2. Superficiei vero fines lineae sunt, quorum formae ideo in superioribus figuris positae non sunt, quia intra eas inueniuntur.

CAPVT XIV.

De numeris Geometriae.

1. Numeros autem secundum geometriam ita quaeris: extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum et media multiplicata: vt puta, VI., et XII. multiplicata faciunt LXXII., media VIII., et IX. multiplicata tantundem faciunt.

aliis numericis, geometricis, et musicis aeri incisas ex veterrimis mss. codicibus exhibeo. Vberiores figurarum explicationes inter appendices proferentur. AREVALVS.

Cap. XIII. n. 1. Principia huius artis. *Cic. Academic.* 4. Non quaero in his initia illa mathematicorum: Punctum esse, quod magnitudinem nullam habet: Extremitatem, quasi libramentum, in quo nulla omnino sit crassitudo. Lineamentum longitudinem, latitudine carentem. GRIAL.

2. Quia intra eas inuen. *Est enim punctus in circulo, linea in figuris planis, superficies, eiusque finis in solidis.* GRIAL.

Ib. In superioribus figuris: Grialius, qui figuras cap. praeced. omisit, non videtur animum ad haec verba aduertisse. AREVALVS.

Cap. XIV. n. 1. Numeros autem. *Repetuntur haec ex cap. 8., quia cap. 11. numerabilem magnitudinem partem geometriae fecerat.* GRIAL.

DE MVSICA.

CAPVT XV.

De musica, et eius nomine.

1. *Musica* est peritia modulationis, sono, cantuque consistens: et dicta *musica* per deriuationem a musis. *Musae* autem appellatae ἀπὸ τοῦ μῶσθαι, id est, a quaerendo, quod per eas, sicut antiqui voluerunt, vis carminum, et vocis modulatio quaereretur.

2. Quarum sonus, quia sensibilis res est, praeterfluit in praeteritum tempus, imprimiturque memoriae, inde a poetis Iouis, et Memoriae filias musas esse confictum est. Nisi enim ab homine memoria teneantur soni, pereunt, quia scribi non possunt.

CAPVT XVI.

De inuentoribus eius.

1. Moyses dicit, repertorem musicae artis fuisse *Iubal*, qui fuit de stirpe Cain ante diluuium. Graeci vero *Pythagoram* dicunt huius artis inuenisse primordia ex malleorum sonitu, et chordarum extensione percussa. Alii *Linum* Thebaeum, et *Zethum*, et *Amphiona* in arte musica primos claruisse ferunt.

2. Post quos paulatim directa est praecipue haec disciplina,

Cap.XV. n.1. ἀπὸ τοῦ μῶσθαι. *In CC. mira varietas; nos ex μῶσαι, quod propius aberat, μῶσθαι fecimus, quod etymon Platoni placuit in Cratylo*. GRIAL.

Ib. Gerbertus in sylloge scriptorum veterum de musica haec Isidori capita protulit, vt in Isidorianis cap.55. n. 35. aduerti. Ante Grialium Vulcanius iam ediderat μῶσθαι. Gerbertus e suo codice *apo tu muson*: sed in Cassiodoro lib. De artibus cap.5. legit ἀπὸ τοῦ μασέναιν, quod inusitatum est a μάω. Res eodem recidit. AREVALVS.

2. Praeterfluit in praeter. *Aug. lib.2. de ordin. cap.4.* Quoniam illud, quod mens videt, semper est praesens; sonus autem, quia sensibilis res est, praeterfluit in praeteritum tempus, imprimiturque memoriae, rationabili mendacio iam poetis fauente ratione, quaerendum, nequid propagini similiter inesset, Iouis, et Memoriae musas filias esse confictum est. GRIAL.

Cap.XVI. n.1. Graeci vero Pythagor. *Macrob. lib. 2. in Somn. Scip.* GRIAL.

Ib. Linum Theb. *Ex Euseb. in Chron.* GRIAL.

Ib. Zeth., et Amph. *Ex eod., et Seru. in Corydone*. GRIAL.

et aucta multis modis: eratque tam turpe musicam nescire, quam literas. Interponebatur autem non modo sacris, sed et omnibus solemnibus, omnibusque laetis, vel tristioribus rebus.

3. Vt enim in veneratione diuina *hymni*, ita in nuptiis *hymenaei*, et in funeribus *threni*, et *lamenta* ad tibias canebantur. In conuiuiis vero lyra, vel cithara circumferebatur: et accubantibus singulis ordinabatur conuiuiale genus canticorum.

CAPVT XVII.

Quid possit musica.

1. Itaque sine musica nulla disciplina potest esse perfecta: nihil enim est sine illa. Nam et ipse mundus quadam harmonia sonorum fertur esse compositus, et caelum ipsum sub harmoniae modulatione reuoluitur. Musica mouet affectus, prouocat in diuersum habitum sensus.

2. In proeliis quoque tubae concentus pugnantes accendit, et quanto vehementior fuerit clangor, tanto fit fortior ad certamen animus. Siquidem et remiges cantus hortatur. Ad tolerandos quoque labores musica animum mulcet, et singulorum operum fatigationem modulatio vocis solatur.

3. Excitos quoque animos musica sedat, sicut legitur de Dauid, qui a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Ipsas

3. Vt enim in veneratione diui. *Horat.* Diuitum mensis, et amica templis. GRIAL.

Ib. Et in funeribus threni. *Hinc Siticinum modus in* XII. *tabul.*, *de quibus Agell. lib.*2. *c.* 2., *et Non. in Siticinis*. *Seruius Aen.* 5., Sciendum, maioris aetatis funera ad tubam solere proferri, minoris vero ad tibias. *Vid. Fest. in* Funebris tibiae. *Hebraeos quoque tibias in funeribus adhibuisse*, *ostendunt Matthaei verba c.* 9. et vidisset tibicines, et turbam tumultuantem. GRIAL.

Ib. In conuiuiis circunf. *Ex Quinctil. c. de Music.* GRIAL.

Ib. Iuuencus ad loc. cit. Matth. non *tibias*, sed *tubas* memorat, et simili modo in veteri versione Vercellensi non *tibicines*, sed *tubicines*. Sedulius Vulgatae nostrae lectionem retinuit. Vide not. ad lib.2. v.400. Iuuenci, et ad l.3. v.134. Sedulii. Pro *conuiuiale* melius esset *conuiuale*, vt habet Gerbertus: sed quum *conuiuialis* apud Macrobium etiam legatur dubia quamuis scriptura, retineri poterit *conuiuiale*. Quintilianus, siue Quinctilianus, qui de musica scripsit, a Grialio laudatus, est Quintilianus Aristides, cuius opus extat inter alia eiusdem argumenti, a Meibomio edita. AREVAL.

Cap. XVII. n. 1. Itaque sine Mus. *ex eodem Quinctil.* GRIAL.

3. *Quidquid loquimur etc.*, ex Cassiodoro loc. cit. num. 2. Gerbertus in suo ms. videtur inuenisse *venarum impulsu* pro *venarum impulsibus*. AREV.

quoque bestias, necnon et serpentes, volucres, atque delphinas ad auditum suae modulationis musica prouocat. Sed et quidquid loquimur, vel intrinsecus venarum pulsibus commouemur, per musicos rhythmos harmoniae virtutibus probatur esse sociatum.

CAPVT XVIII.

De tribus partibus musicae.

1. M*usicae partes* sunt tres, id est, harmonica, rhythmica, metrica. *Harmonica* est, quae discernit in sonis acutum, et grauem. *Rhythmica* est, quae requirit incursionem verborum: vtrum bene sonus, an male cohaereat.

2. *Metrica* est, quae mensuram diuersorum metrorum probabili ratione cognoscit: vt, verbi gratia, heroicum, iambicum, elegiacum, etc.

CAPVT XIX.

De triformi musicae diuisione.

1. At omnem sonum, quia materies cantilenarum est, triformem constat esse natura. Prima est *harmonica*, quae ex vocum cantibus constat. Secunda *organica*, quae ex flatu consistit. Tertia *rhythmica*, quae pulsu digitorum numeros recipit.

2. Nam aut *voce* editur sonus, sicut per fauces: aut *flatu*, sicut per tubam, vel tibiam: aut *pulsu*, sicut per citharam, aut per quodlibet aliud, quod percutiendo canorum est.

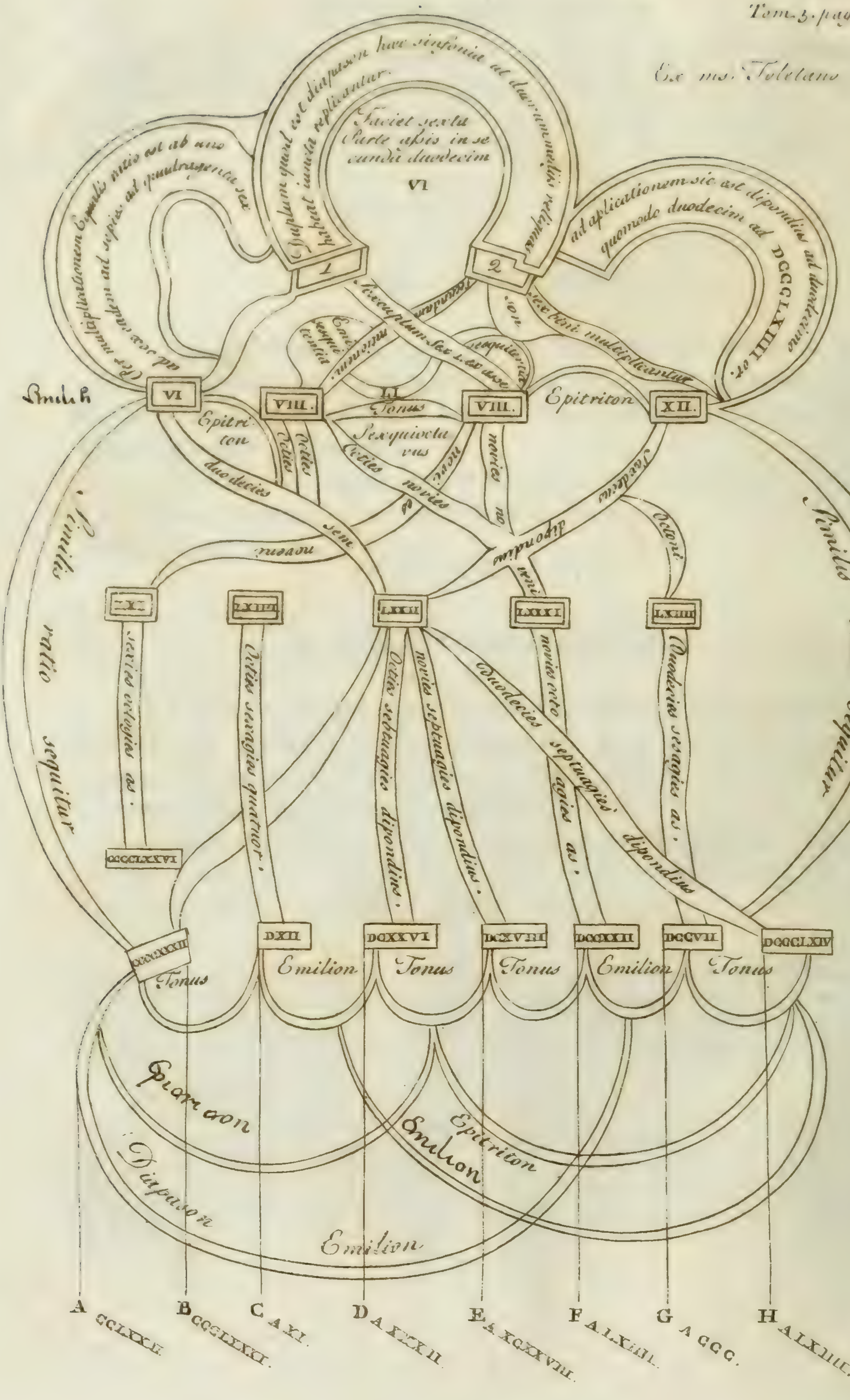
Cap. XVIII. n. 1. Quae requirit incursionem verb. *s. o. l. Cassiod.* quae in concursione verborum diiudicat. *Capell.* Quae ad melos pertinet, harmonica dicitur, quae ad numeros rhythmica, quae ad verba, metrica. GRIAL.

2. Auctores, qui de musica, eiusque partibus scripserunt, necnon de multis musicis instrumentis singillatim dissertationes ediderunt, plena manu more suo recenset Fabricius in Bibliograph. cap. 4. n. 15. et seqq., quod hic obseruatum volui, vt etiam in seqq. capitibus prae oculis habeatur, praesertim quum de instrumentis musicis agetur. Addere licet e recentioribus Martinium, Eximenum etc. AREVALVS.

Cap. XIX. n. 2. Nam aut voce. *Ex Augustin. in Psal.* 150. *et* 2. *de doct. Christ. cap.* 17. *vnde sumpta haec omnia.* GR.

Ib. Quod percutiendo canorum est. *Ex eod. lib.* 2. *de ord. cap.* 14. GRIAL.

Ex ms. Toletano

CAPVT XX.

De prima diuiſione muſicae, quae harmonica dicitur.

1. Prima diuiſio muſicae, quae *harmonica* dicitur, id eſt, modulatio vocis, pertinet ad comoedos, tragoedos, vel choros, vel ad omnes, qui voce propria canunt. Haec ex animo, et corpore motum facit, et ex motu ſonum, ex quo colligitur muſica, quae in homine vox appellatur.

2. *Vox* eſt aer ſpiritu verberatus, vnde et verba ſunt nuncupata. Proprie autem vox hominum eſt, ſeu irrationabilium animantium. Nam in aliis abuſiue, non proprie ſonitus vox vocatur, vt, *Vox tubae infremuit. Fractasque ad litora voces*. Nam proprium eſt, vt litorei reſonent ſcopuli: et, *At tuba terribilem ſonitum pro-* 9. Aen. v.503.
cul aere canoro. *Harmonia* eſt modulatio vocis, et concordantia plurimorum ſonorum, vel coaptatio.

3. *Symphonia* eſt modulationis temperamentum ex graui, et acuto concordantibus ſonis, ſiue in voce, ſiue in flatu, ſiue in pulſu. Per hanc quippe voces acutiores, grauioresque concordant, ita vt quisquis ab ea diſſonuerit, ſenſum auditus offendat. Cuius contraria eſt *diaphonia*, id eſt, voces diſcrepantes, vel diſſonae.

4. *Euphonia* eſt ſuauitas vocis. Haec et *melos* a ſuauitate, et melle dicta.

5. *Diaſtema* eſt vocis ſpatium ex duobus, vel pluribus ſonis aptatum.

6. *Dieſis* eſt ſpatia quaedam, et deductiones modulandi, atque vergendi de vno in alterum ſonum.

7. *Tonus* eſt acuta enunciatio vocis: eſt enim harmoniae differentia, et quantitas, quae in vocis accentu, vel tenore conſiſtit: cuius genera in quindecim partibus muſici diuiſerunt: ex quibus hyperlydius nouiſſimus, et acutiſſimus: hypodorius omnium grauiſſimus eſt.

Cap. xx. n. 2. Vox eſt aer ſp. v. *Grammaticorum, et Philoſophorum* (*vt ait Lactantius*) *definitio, ſed quae ipſi tamen minime probatur lib. de opif. c.* 15. GR.

Ib. Fortaſſe *Vox tubae vt infremuit*. Sequentia verba ſunt Virgilii lib. 3. Aeneid. v. 556., et afferuntur pro alio exemplo *vocis abuſiuae*. AREVALVS.

3. *Symphonia eſt modulationis temperamentum etc.* Ita fere Caſſiodorus lib. De Muſica. Figuram muſicam ex vet. cod. Tolet. repraeſento. AREVALVS.

8. *Cantus* est inflexio vocis : nam sonus directus est ; praecedit autem sonus cantum.

9. *Arsis* est vocis eleuatio, id est, initium. *Thesis* vocis positio, hoc est, finis.

10. *Suaues* voces sunt subtiles, et spissae, clarae, atque acutae. *Perspicuae* voces sunt, quae longius protrahuntur, ita vt omnem impleant continuum locum, sicut clangor tubarum.

11. *Subtiles* voces sunt, quibus non est spiritus, qualis est infantium, vel mulierum, vel aegrotantium, sicut in neruis. Quae enim subtilissimae chordae sunt, subtiles, ac tenues sonos emittunt.

12. *Pingues* sunt voces, quando spiritus multus simul egreditur, sicut virorum. *Acuta vox* est tenuis, et alta, sicut in chordis videmus. *Dura vox* est, quae violenter emittit sonos, sicut tonitruum, sicut incudis sonus, quoties in durum malleus percutitur ferrum.

13. *Aspera vox* est rauca, et quae dispergitur per minutos, et in dissimiles pulsus. *Caeca vox* est, quae, mox vt emissa fuerit, conticescit, atque suffocata nequaquam longius producitur, sicut est in fictilibus. *Vinnola vox* est mollis, atque flexibilis. Et vinnola dicta a *vinno*, hoc est, cincinno molliter flexo.

14. *Perfecta* autem *vox* est alta, suauis, et clara. *Alta*, vt in sublimi sufficiat : *clara*, vt aures impleat : *suauis*, vt animis audientium blandiatur. Si ex his aliquid defuerit, vox perfecta non erit.

CAPVT XXI.

De secunda diuisione, quae organica dicitur.

1. Secunda diuisio *organica* est in iis, quae spiritu reflante completa,

12. Dura quoties in dur. m. percutitur f. *Al.* durum m. percutit ferrum. GRIAL.

13. Vinnola. *Al.* Vinnolata. *Festus.* Vinnulus molliter se gerens, et minime quid viriliter faciens. *Non.* Vinnolum, sensiloquum, illecebrum. Plaut. in Asin. oratione vinnula, venustula. *Gloss.* Vinnulus Νωλεχὴς. *Vbi mendose* Vinnicus *legitur*. GRIAL.

Ibid. Etymon vocis *vinnulae* ex Isidoro multis placet. A *villo*, qui est quidam pilorum floccus, est *vinnus*, vel, vt alii putant, a *vinno* est *villus*. Neque desunt, qui originem *vinnuli* repetunt non a *vinno*, sed a *vino*. Scribitur *vinnolus*, *vinnulus*, *vinulus*. AREVAL.

Cap. XXI. n. 1. Multi sunt, qui de mu-

pleta, in sonum vocis animantur: vt sunt tubae, calami, fistulae, organa, pandura, et iis similia instrumenta.

2. *Organum* vocabulum est generale vasorum omnium musicorum. Hoc autem, cui folles adhibentur, alio graeci nomine appellant. Vt autem organum dicatur, magis ea vulgaris est consuetudo.

3. *Tuba* primum a Tyrrhenis inuenta, de quibus Virgilius: *Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor*. Adhibebatur autem non solum in praeliis, sed et in omnibus festis diebus propter laudes, vel gaudii claritatem. Vnde et in Psalterio dicitur, *Canite initio mensis tuba in die insigni solemnitatis vestrae*. Praeceptum enim fuerat iudaeis, vt initio nouae lunae tuba clangerent, quod etiam hucusque faciunt.

8. Aen. v. 586.

Buccinate in Neomenia tuba in insigni die etc. Psalm. 80. v. 4.

4. *Tibias* excogitatas in Phrygia ferunt, has quidem diu funeribus tantum adhibitas: mox et sacris gentilium. Tibias autem appellatas putant, quod primum de ceruinis tibiis, cruribusque hinnulorum fierent: deinde per abusionem ita coeptas vocari etiam, quae non de cruribus, ossibusue essent: hinc et *tibicen*, quasi tibiarum cantor,

5. *Calamus* nomen est arboris proprium, a *calendo*, id est, fundendo voces vocatus.

sicis instrumentis in genere, et in specie opera conscripserunt, a Fabricio, vt dixi, recensiti. In his est Bonannius, cuius recentior editio hunc praefert titulum: *Descrizione degl' istromenti armonici d' ogni genere, seconda edizione riueduta, corretta, ed accresciuta dall'Abbate Giacinto Ceruti, ornata con* CXL. *rami, incisi da Arnoldo Wanwesterout. Roma* 1776. *in* 4. AREVALVS.

2. Organum vocab. est general. *Ex Augustino in ps.* 150. GRIAL.

Ib. Hoc autem cui folles adhibent. Hydraulon *appellari a graecis, putabat Chacon, de quo Vitruu. lib.* 10. *c.* 13., *et Tertull. lib. de anima c. de animo, Plin. lib.* 7. *c.* 37., *et Heron in pneumat. Alii* Tyrrhenam tibiam *appellari putant ex Polluce lib.* 4. *cap.* 9. *De organis vulgaribus extant pulcherrimi versus apud Claudian. in lib. de Manlii Theod. consulatu*. GRIAL.

Ib. De *organo* obseruaui quaedam ad Prudent. Apoth- v. 148. AREVALVS.

3. Tuba primum - - tibias excogitat. *Clem. Alex. strom.* 1. *Hetruscos tubam, et Phrygas tibiam ait excogitasse*. GR.

4. Erant tibicines sacrorum, de quibus mentio fit in lapidibus antiquis apud Reinesium, Gudium etc. Ioannes Zach. Hilligerus dissertationem edidit de tibicinibus in funere adhibitis Vitteb. 1717. Quaedam etiam ego annotaui ad Iuuencum lib. 2. v. 400., et ad Sedulium lib. 3. v. 134. Confer praeterea Vulpium ad carm. 62. Catulli, vbi de tibiarum materia agit. AREVALVS.

5. Calamus n. est prop. arb. *Non valde mirum, si arundinem arborem dixit, quisquis fuit, vnde haec sumpta sunt. Cur a* calendo, *id est, fundendo voces nomen deduxerit, id multo obscurius, nisi* calando, *hoc est*, vocando, *legas. Nam* canendo, *quod est in plerisque Gothicis, mendosum putamus. Sed has origines, quae aut nimis alienae, aut etiam absurdae*

6. *Fistulam* quidam putant a Mercurio inuentam: alii a Fauno, quem graeci vocant Pana. Nonnulli eam ab Idi pastore Agrigentino ex Sicilia. *Fistula* autem dicta, quod vocem emittat. Nam graece *phos* vox, *stola* missa appellatur.

7. *Sambuca* in musicis species est symphoniarum. Est enim genus ligni fragilis, vnde et tibiae componuntur.

8. *Pandura* ab inuentore vocata: de qua Virgilius, *Pan primus calamos cera coniungere plures - Instituit, Pan curat oues, ouiumque magistros*. Fuit enim apud gentiles Deus pastoralis, qui primus dispares calamos ad cantum aptauit, et studiosa arte composuit.

multis apud Isidorum videbantur, non negligendas esse, satis iam viri eruditi hac aetate sunt experti. GRIAL.

Ib. Isidorus, siue quiuis alius etymologiae auctor, fortasse *calamum* dictum voluit a *clamando*. Sed *calamus* graece quoque ita dicitur κάλαμος. AREV.

6. Alii a Fauno. *Plin. lib. 7. cap. 56.* GRIAL.

Ib. Ab Idi pastore. *Rom. C. ab vno pastore. Quid si vox mutilata ex Daphnide, quem Diod. lib. 8. bucolici carminis auctorem facit, quod A. Augustino non displicebat?* GRIAL.

Ib. Nam graece *phos* vox. *Visum est codicum simpliciorem scripturam sequi, si quid forte veri crepant. Nam idem aliquoties repetit Isidorus, φωνὴ non longe aberat*. GRIAL.

Ib. Alii *fistulae* nomen vel factitium a sono putant, vel tractum a graeco φυσάω, *inflo*. AREVALVS.

7. Sambucam organi genus Festus, aliique esse dicunt. Illud ipsum instrumentum videtur fuisse, quod nos *harpa* dicimus. Propterea Pignorius De seruis pag. 81. miratur, cur Isidorus mentionem hic de tibiis ingerat. Existimo, Isidorum ab instrumento musico sambuca ad arborem *sambucum* sermonem conuertisse: quasi dicat: *Est autem sambucus genus ligni fragilis etc.* Ceterum *sambucam* syriacum nomen, et inuentum esse, multi arbitrantur. AREV.

8. Pandura. *Ab assyriis inuentam scribit Pollux lib.* 4., *Varr. lib.* 7. Cur non a cithara, et psalterio, et pandura, dicamus citharicen, etc.? GRIAL.

Ib. Lampridius in Heliogab. cap. 32. *Ipse ad tibias dixit, tuba cecinit, pandurizauit, organo modulatus est*. Casaubonus ad Lampridium pag. 112. v. 34. *Pandura*, inquit, *quasi πανδυρὶς, quod et Isidorus innuit*. Nonnulli tradunt, instrumentum trichordum fuisse, alii multas tibias cera iunctas, quod ad Isidorum accedit. *Pandero* hispanis species tympani est: quod nomen fortasse ex vno ad aliud instrumentum musicum transiit. Nam hoc loco Isidoro sermo est de instrumentis organicis, non de rhythmicis. Hoc ipsum puta de *bandurria*, quod hispanis instrumentum rhythmicum est, et a nonnullis a *pandura* deriuatur: quod solum intelligi potest, si vocabulum tractu temporis ex instrumento organico ad rhythmicum commigrarit. Bottarius tom. 2. Romae subterr. pag. 44. contra Isidorum, et alios *panduram* lyram trichordem fuisse contendit; atque ita vox ea ad *bandurriam* facilius trahi potest. AREVALVS.

CAPVT XXII.

De tertia diuisione, quae rhythmica nuncupatur.

1. Tertia est diuisio *rhythmica* pertinens ad neruos, et pulsum, cui dantur species citharарum diuersarum, tympanum, et cymbalum, sistrum, acetabula aenea, et argentea, vel alia, quae metallico rigore percussa reddunt cum suauitate tinnitum, et cetera huiusmodi.

2. *Citharae*, ac *psalterii* repertor Iubal, vt praedictum est, perhibetur. Iuxta opinionem autem graecorum citharae vsus repertus fuisse ab Apolline creditur. Forma citharae initio similis fuisse traditur pectori humano, quod vti vox de pectore, ita ex ipsa cantus ederetur, appellataque eadem de causa. Nam pectus Dorica lingua κιθάρα vocatur.

3. Paulatim autem plures eius species extiterunt, vt *psalteria*, *lyrae*, *barbiti*, *phoenices*, et *pectides*, et quae dicuntur *indicae*, et feriuntur a duobus simul. Item aliae, atque aliae, et quadrata forma, et trigonali.

4. *Chordarum* etiam numerus multiplicatus est, et commutatum genus. Veteres autem citharam *fidiculam*, vel *fidem* nominauerunt: quia tam concinunt inter se chordae eius, quam bene conueniunt, inter quos fides sit. Antiqua autem cithara septem chordis erat, vnde Virgilius, *septem discrimina vocum*. 6.Aen. v.646.

5. *Discrimina* autem ideo, quod nulla chorda vicinae chordae similem sonum reddat: sed ideo septem chordae, vel quia totam vocem implent: vel quod septem motibus sonat caelum.

Cap. XXII. n.2. Citharae vsus ab Apolline. *Bion.*
Ὡς εὗρε πλαγίαυλον ὁ Πὰν, ὡς αὐλὸν Ἀθάνα
Ὡς χέλυν Ἑρμάων, κιθαρὴν δὲ ὡς ἁδὺς
Ἀπόλλων. GRIAL.

Ib. Alii *citharae* originem chaldaicam agnoscunt, alii graecam quidem, sed vel a κινεῖν ἔρωτας, quod cieat amores, vel a κινύρομαι, id est, *queror*, quod fuerit instrumentum ad querimonias, et lamenta comparatum. Quod pectus κιθάρα vocetur, ex Lexico Stephani patet: sed non exprimitur, proprium hoc esse vocabulum linguae doricae. Fortasse Isidorus intelligit terminationem in α pro η. AREV.

3. Vt psalter. lyr. barb. *Vid. Athen. lib.* 14., *et Polluc.* GRIAL.

Ib. Pollux lib. 4. c. 9. *Testudo*, *psalterium*, *trigon*, *sambycae*, *pyctides* (al πηκτίδες) *phorminges*, *phoenix*, *spadix etc.* Haec, et alia a Polluce numerantur instrumenta, quae pulsantur. Stephanus in Lexico habet πηκτὶς, vbi plura de hoc instrumento. Pro *indicae* Delrius volebat *scindapsi*, Iungermannus in not. ad Pollucem *iambycae*, Salmasius retinendum putat cum vetustissimis mss. *indicae*, quod ab Indis fortean venissent, vel quod Indi plurimum illis vterentur. A Polluce quidem loc. cit. re-

6. *Chordas* autem dictas a corde: quia sicut pulsus est cordis in pectore, ita pulsus chordae in cithara. Has primus Mercurius excogitauit: idemque prior neruos in sonum strinxit.

7. *Psalterium*, quod vulgo *canticum* dicitur, a psallendo nominatum: quod ad eius vocem chorus consonando respondeat. Est autem similitudo citharae barbaricae in modum Δ literae. Sed *psalterii*, et *citharae* haec est differentia: quod *psalterium* lignum illud concauum, vnde sonus redditur, superius habet, et deorsum feriuntur chordae, et desuper sonant. *Cithara* vero concauitatem ligni inferius habet. Psalterio autem hebraei decachordo vsi sunt propter numerum decalogum legis.

8. *Lyra* dicta ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, a varietate vocum, quod diuersos sonos efficiat. Lyram primum a Mercurio dicunt inuentam fuisse, hoc modo. Quum regrediens Nilus in suos meatus varia in campis reliquisset animalia, relicta etiam testudo est, quae cum esset putrefacta, et nerui eius remansissent extenti intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit, ad cuius speciem Mercurius lyram fecit, et Orpheo tradidit, qui erat huius rei maxime studiosus.

9. Vnde et aestimatur eadem arte non feras tantum, sed et saxa, atque siluas cantus modulatione allicuisse. Hanc musici propter studii amorem, et carminis laudem, etiam inter sidera suarum fabularum commentis collocatam esse finxerunt.

10. *Tympanum* est pellis, vel corium ligno ex vna parte exten-

censentur *iambyce*, *scindapsus etc.* AREV.

6. Neruos in sonum strinxit. *Mendose libri o.* in neruos sonum strinxit. *Tertull. lib. de coron. mil. c.* 8. Sed et si neruos idem (Mercurius) in sonum strinxit, non negabo, et hoc ingenium cum sanctis fecisse. GRIAL.

Ib. Vera originatio *chordae* est a χορδὴ, quod est intestinum. AREV.

7. In modum Δ. *Cassiod. in prolog. in ps.* Psalterium est (*vt Hieronymus ait*) in modum Δ literae formati ligni sonora concauitas. GRIAL.

Ib. Sed psalter., et cithar. *Ex August. in ps.* 80. GRIAL.

Ib. Psalterio autem hebraei decachord. *Nam apud alios nouem tantum chordas habuisse, ait Athenaeus*. GRIAL.

Ibid. *Superius habet etc.* Hoc ipsum tradunt Eusebius prooemio in psalm., Basilius in psalm. 1., Ambrosius praefat. in psalm. 1., et Augustinus enarrat. in psalm. 56. AREV.

8. Quum regrediens Nilus -- reliquisset. *Ex comment. Arat. in lyr.*, *et Hygin. lib.* 2. GRIAL.

Ibid. Becmanus *lyram* dictam putat ab asperiuscula illa soni exilitate *lir*, *lir*, et annuere Isidorum hoc loco ait. Certe λυρεῖν nihil aliud significat, nisi si forte exprimit sonum *lyr*, *lyr*: ac coniici potest, ita Isidorum scripsisse *a lir*, aut *a lyr*. Iterum de lyra lib. 8. cap. 7. n. 4. Varia lyrarum genera recensent Blanchinus De musica veterum, et Bottarius tom. 2. Rom. subterr. pag. 42. et seq. AREV.

10. Pars media symphoniae. *Sic su-*

tum. Est enim pars media symphoniae in similitudinem cribri. Tympanum autem dictum, quod medium est. Vnde et margaritum medium tympanum dicitur, et ipsum, vt symphonia, ad virgulam percutitur.

11. *Cymbala* acetabula quaedam sunt, quae percussa inuicem se tangunt, et sonum faciunt. Dicta autem cymbala, quia cum ballematia simul percutiuntur. Ita enim graeci dicunt cymbala ballematica.

12. *Sistrum* ab inuentrice vocatum. Isis enim aegyptiorum regina id genus inuenisse probatur. Iuuenalis, *Isis et irato feriat mea lumina sistro*. Inde et hoc mulieres percutiunt, quia inuentrix huius generis mulier. Vnde et apud Amazonas sistro ad bellum feminarum exercitus vocabatur.

pra c. 21. Sambuca species est symphoniarum. GRIAL.

Ibid. Margaritum medium tympan. Tympanium *vocat Plin. lib. 9. c.* 35. GR.

11. Cymbala, et acitabula. *Aug. in Ps.* 150. Cymbala inuicem se tangunt, vt bene sonent, ideo a quibusdam labiis nostris comparantur. GRIAL.

Ib. Dicta autem cymbala, quia cum ballematia. *Interdicitur ballematiorum vsus in natalitiis sanctorum Concil. Toletan.* III. *can. vltim.* Ballematium *vero* ἀπὸ τοῦ βαλίζειν, *opinor, ductum. Est autem* βαλίζειν, *vt ait Suidas*, τὰ κύμβαλα κτύπειν, καὶ πρὸς τὸν ἐκείνων ἦχον ὀρχεῖσθαι. *Vnde nostrum quoque* bailar. GR.

Ibid. Grialius in textu exhibuit *Cymbala acitabula quaedam sunt*: sed in nota retinet cum editis aliis *Cymbala, et acitabula quaedam sunt*. Praefero lectionem textus, et pro *acitabula* substituo *acetabula*, mutato *i* in *e*, vt in mss. saepe accidit. *Acetabulum* proprie est vas aceti, et per catachresin de quocumque vase vsurpatur. Eius figura rotunda est, nulla marginis latitudine paulatim se vndique contrahens calicis instar vsque ad imum. Sonus tympanorum proprius *mugitus* dicebatur, vt contra cymbalorum *tinnitus*, et *crepitus*; quod discrimen notauit Seneca lib. 2. Natur. quaest. cap. 27. De ballematiis vide Ducangium verbo *balare*, quo vsus quoque fuit S. Augustinus pro *saltare*. Salmasius in not. ad Fl. Vopiscum pag. 211. v. 6. Isidorum more suo falli ait, quia *ballematia* sunt saltationes, et *ballematica cymbala*, non quia percutiantur, sic dicta, sed quia ad eorum sonitum saltetur. Verum saepe critici Isidorum decipi pronunciant, quia eius verba in alienum sensum detorquent. Isidorus *cymbala* dicta asserit, non quia percutiuntur, sed quia percutiuntur *cum ballematia*, hoc est, inter ballandum, aut saltandum. Neque ignorare Isidorus poterat, quid sit *ballematia*, aut *ballematium*, quum titulus canonis 23. concilii III. Toletani sit: *Quod ballematiae, et turpes cantici prohibendi sunt a Sanctorum solemniis*. Alii scribunt *balemanthiae*, aut *ballimanthiae*. An autem etymon cymbali sit a *ballematia*, alia est quaestio: quam parum interest decidere. AREV.

12. Vnde apud Amazonas. *Quas ad calamos arma tractasse ait Capella lib.* 9., *sed Isidorus magis videtur respexisse ad Virgilii carmen*: Regina in mediis patrio vocat agmina sistro, *Aen.* 8. GRIAL.

Ib. Alii *sistrum* dictum putant a σείειν, hoc est, a concutiendo: sed multi Isidori etymon retinent. Hieronymus Bossius De sistro refellendum Isidorum ait, quod dixerit, mulieres sistrum percutere: *quasi vero*, addit, *feminae, non homines, sistrum pulsarent*. At non negat Isidorus,

13. *Tintinabulum* de sono vocis nomen habet, sicut et plausus manuum, stridor valuarum.

14. *Symphonia* vulgo appellatur lignum cauum ex vtraque parte, pelle extenta, quam virgulis hinc, et inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia grauis, et acuti suauissimus cantus.

CAPVT XXIII.

De Musicis numeris.

1. Numeros autem secundum musicam ita quaeris. Positis extremis, vt puta VI., et XII., vides, quot monadibus superetur VI. a XII., et est VI. monadibus: ducis per quadratum, sexies seni faciunt XXXVI. Coniungis extrema illa prima VI., ac XII., simul efficiunt XVIII. Partiris XXXVI. per XVIII., efficitur dipondius. Hos iungis

sistrum a viris pulsari: sed innuit tantum, hoc magis, quam aliud feminarum instrumentum esse. Et praeter Amazonas de Cleopatra Virgilius 8. 696. *Patrio vocat agmina sistro*: et Lucanus 10. 63. *Terruit illa suo, si fas, Capitolia sistro*. AREVALVS.

14. Symphonia. *Hieronym. ad Damas. epist.* 146. Male quidam Latinorum Symphoniam putant esse genus organi, quum concors in Dei laudibus concentus hoc vocabulo significetur; Symphonia quippe consonantia exprimitur in Latino. *Qui locus Hieronymi Isidorum proculdubio non fugit; inualuisse tamen consuetudinem, vt pro organi quodam genere illa aetate vsurparetur, apparet ex eius verbis*: Symphonia vulgo appellatur. GR.

Ib. *Symphonia*, vt *diaphoniae* opponitur, ab Isidoro cap. 20. n. 13. descripta fuit. Vt est peculiare instrumentum, tympanum plenum ab eo asseritur: nam paulo ante n. 10. dixit, tympanum esse partem mediam symphoniae in similitudinem cribri. Concinit Papias. S. Hieronymus loc. cit. a Grialio non solum negat, *symphoniam* esse genus organi, sed etiam affirmare videtur, *symphoniam* nihil aliud esse, nisi consonantiam: quae est significatio verbi graeci. Eruditissimus Mazochius in Spicil. Bibl. tom. I. part. 2. dissertat. de musicor. org. origine ostendit, *symphoniam* apud Danielem non pro consonantia accipi, sed pro quodam genere instrumenti musici. Non assentitur iis, qui dicunt, *symphoniam* esse lyram. Exponit sententiam Isidori: et concedit, *symphoniam* Isidorianam, quae vulgo eius aeuo ita diceretur, dici posse genus quoddam tympani. Sed multis exemplis veterum astruere conatur, *symphoniam* pro tuba, et frequentius pro tibia, aut vero pro fistula poni. Addit, *symphoniae* vocabulum, vt est peculiare instrumentum musicum, esse chaldaicum origine, scilicet *siphonja*, quod more graeco ab interpretibus redditum fuit per *symphoniam*. Concludit, *symphoniae* vocem apud latinos interdum non peculiare instrumentum significare, sed quaeuis praecentoria organa, quibus praeeuntibus rhythmus praecipiebatur, et forsitan aliquando tympanum, aut tubam, aut citharam: at plerumque tibiam curuam, aut fistulam. AREVALVS.

Cap. XXIII. n. 1. Id est, tertia de sex. *In scribendis numeris, Chaconi sumus assensi, vt reiiceremus aduerbia quaedam absoluta, quae in excusis, et manuscr. leguntur, quae si quis malit, eiusmodi plura apud Volus. Maecianum inueniet*. GR.

cum summa minore, scilicet VI., erunt VIII.; et erit medium inter VI., et XII. Propterea quod VIII. superant VI. duabus monadibus, id est, tertia de sex, et superantur VIII. a XII. IIII. monadibus, tertia portione. Qua parte ergo superat, eadem superatur.

2. Sed haec ratio quemadmodum in mundo est ex volubilitate circulorum, ita et in microcosmo in tantum praeter vocem valet, vt sine ipsius perfectione etiam homo, symphoniis carens, non consistat. Eiusdem musicae perfectione etiam metra consistunt in arsi, et thesi, id est, eleuatione, et positione.

DE ASTRONOMIA.

CAPVT XXIV.

De Astronomiae nomine.

1. *Astronomia* est astrorum lex, quae cursus siderum, et figuras, et habitudines stellarum circa se, et circa terram indagabili ratione percurrit.

CAPVT XXV.

De inuentoribus eius.

1. Astronomiam primi aegyptii inuenerunt. Astrologiam vero, et natiuitatis obseruantiam chaldaei primi docuerunt. Abraham autem instituisse aegyptios astrologiam, Iosephus auctor asseuerat. Grae-

2. Append. 5. post Etymologias exhibebo Excerptum de rhythmimachia, quod his Isidori capitibus de musica subiunctum reperitur in ms. codice Vindobonensi, a Gerberto editum, vt dixi in Isidorianis cap. 55. n. 35. AREVALVS.

Cap. XXIV. n. 1. Astronom. *Ead. supr. lib.* 2. *cap.* 24. GRIAL.

Ib. Confer not. ad cit. lib. 2. cap. 24. n. 15. AREVALVS.

Cap. XXV. n. 1. Vossius, Ricciolius, aliique de astronomia scriptores a Morhofio in Polyhistore tom. 2. lib. 4. cap. 1. n. 8. recensentur: sed de Ricciolio haec notanda Morhofius aduertit: *Quod vero doctrinam attinet, prae ceteris omnibus laudandus Ioh. Baptista Ricciolius in Almagesto nouo, quo quasi Pandectis quibusdam omnem doctrinam astronomicam ad sua vsque tempora complexus, vnus bibliothecae instar esse potest. Omnia enim tam vetera, quam noua recenset, et expendit. De variis mundi systematibus illic omnia videas, secundum auctorum variorum sententias collecta.* Haec ille. At nunc recentioribus quaeuis alia recentiora placent. AREVALVS.

ci autem dicunt, hanc artem ab Atlante prius excogitatam; ideoque dictus est sustinuisse caelum.

2. Quisquis autem ille fuit motu caeli, et ratione animae excitatus per temporum vices, per astrorum ratos, definitosque cursus, per interuallorum spatia moderata, considerauit dimensiones quasdam, et numeros, quae definiendo, ac secernendo, in ordinem nectens, astrologiam reperit.

CAPVT XXVI.

De institutoribus eius.

1. In vtraque autem lingua diuersorum quidem sunt de astronomia scripta volumina: inter quos tamen Ptolemaeus apud graecos habetur praecipuus; hic etiam et canones instituit, quibus cursus astrorum inueniantur.

CAPVT XXVII.

De differentia Astronomiae, et Astrologiae.

1. Inter astronomiam autem, et astrologiam aliquid differt. Nam *astronomia* conuersionem caeli, ortus, obitus, motusque siderum continet, vel qua ex causa ita vocentur. *Astrologia* vero partim naturalis, partim superstitiosa est.

2. *Naturalis*, dum exequitur solis, et lunae cursus, vel stellarum, certasque temporum stationes. *Superstitiosa* vero est illa, quam mathematici sequuntur, qui in stellis augurantur, quique etiam duodecim signa per singula animae, vel corporis membra disponunt, iderumque cursu natiuitates hominum, et mores praedicere conantur.

CAPVT XXVIII.

De Astronomiae ratione.

1. Astronomiae ratio modis plurimis constat. Definit enim, quid sit

Cap. XXVII. n. 1. Astrologia superstitiosa, quae genethliaca, et iudiciaria dicitur, merito damnata est, quamuis ineptissimi quidam homines non solum eam sequi, sed et defendere audeant. AREV.

Cap. XXVIII., et seq. Plinius lib. 2. cap. 4. *Quem κοσμὸν graeci nomine ornamenti appellauerunt, eum nos a perfecta, abso-*

sit mundus, quid caelum, quid sphaerae situs, et cursus, et quid axis caeli, et poli, quae sint climata caeli, qui cursus solis, et lunae, atque astrorum, etc.

CAPVT XXIX.

De mundo, et eius nomine.

1. *Mundus* est is, qui constat ex caelo, et terra, et mari, cunctisque sideribus. Qui iccirco mundus est appellatus, quia semper in motu est: nulla enim requies eius elementis concessa est.

CAPVT XXX.

De forma mundi.

1. Formatio mundi ita demonstratur. Nam quemadmodum erigitur mundus in septentrionalem plagam, ita declinatur in australem. Caput autem eius, et quasi facies, orientalis regio est: vltima pars septentrionalis est.

lutaque elegantia mundum. Becmanus originationem Isidori nouam dicit: *Immo vetus*, addit, *ex Varrone . . . Vnde et animalia Varroni videntur elementa, quoniam per semetipsa mouentur*. In eandem etymologiam Festus quoque conspirat. Priorem illam a munditia admittit quoque Varro lib.4. de ling. lat. cap. 29., de mundo muliebri verba faciens, qui, vt ait, a munditia dicitur. AREV.

Cap. XXIX. n. 1. Mundus est. *Hyginus* (*e quo multa Isidor.*) *Astronom. c.* 1. Mundus appellatur is, qui constat ex sole, et luna, et terra, et omnibus stellis. GRIAL.

Ib. Quia semper in motu est. *Nempe quasi mouendus. Vid. lib.*13. *cap.*1. GR.

Cap. XXX. n. 1. Nam quemadmodum. *Virg. Georg.* 1. Mundus vt ad Scythiam, Riphaeasque arduus arces-Consurgit, premitur Libyae deuexus in austros. GR.

Ib. Caput autem. *Aristoteles tamen australem verticem caput facit, secutus, vt quibusdam videtur, Homerum. Sed philosophorum hac de re placita vid. apud Plutarch.* GRIAL.

Ib. Lucanus partem septentrionalem *imam* dixit, vt cap. 41. constabit, ac rursus De nat. rer. cap. 9., vbi Isidorus *imam* exponit *vltimam, et extremam*, non *depressam*, quum potius mundus in septentrionalem plagam dicatur erigi. Et saepe quidem *imus* pro extremo, et vltimo accipitur ab Horatio, Ouidio, Martiali, et aliis, quorum loca, quia in Lexicis patent, praetermitto. AREVALVS.

CAPVT XXXI.

De caelo, et eius nomine.

1. *Caelum* philosophi rotundum, volubile, atque ardens esse dixerunt, vocatumque hoc nomine, eo quod tamquam vas caelatum impressa habeat signa stellarum.

2. Distinxit enim id Deus claris luminibus, et impleuit solis scilicet, et lunae orbe fulgenti, et astrorum micantium splendentibus signis adornauit. Hic autem graece οὐρανὸς dicitur ἀπὸ τοῦ ὁρᾶσθαι, id est, a videndo, eo quod aer perspicuus sit, et ad speculandum purior.

CAPVT XXXII.

De situ sphaerae caelestis.

1. *Sphaera caeli* est species quaedam in rotundum formata, cuius centrum terra est ex omnibus partibus aequaliter conclusa. Hanc sphaeram nec principium habere (dicunt,) nec terminum, ideo quod in rotundum quasi circulus, vnde incipiat, vel vbi desinat, non facile comprehenditur.

2. Philosophi autem mundi septem caelos, id est, planetas globorum consono motu introduxerunt, quorum orbibus connexa memorant omnia, quos sibi innexos, et velut insertos versari retro, et e contrario certis motibus ferri arbitrantur.

Cap. xxxi. n. 1. Vocatumque. *Ex Ambr.* 2. *Hexam. c.* 4. GRIAL.

Ibid. Caelum etc. Adisis Phurnutum cap. 1. commentarii de natura deorum. AREVALVS.

2. Ad speculandum. *Ex eod. lib.* 3. *cap.* 22. GRIAL.

Cap. xxxii. n. 1. *Sphaera caeli* est speci. *Hoc caput ex Hygin. Astron. cap.* 1., *et Ambros.* 1., *et* 2. *Hexam.*, *et ex Somn. Scip. concinnatum est*. GRIAL.

Ib. Quod *dicunt*, vel simile aliquod verbum saepe in mss. desideratur, arguit, Isidorum per literarum compendia interdum nomen auctorum indicasse, quorum sententias referebat. Facile fuit, quod iam olim monui, vt ea sigla librariis non intellecta exciderint: ex quo accidit, vt infinitiuum frequenter sine verbo, a quo regatur, inueniamus. Editi supplent *dicunt*, *constat etc.* AREV.

2. Philosophi autem - - arbitrantur. *Ex Ambros.* 2. *Hexam. c.* 2. *Cicero*. Nouem tibi orbibus, vel potius globis connexa sunt omnia, etc. GRIAL.

CAPVT XXXIII.

De motu eiusdem.

1. Sphaerae *motus* duobus axibus voluitur, quorum vnus est *septentrionalis*, qui nunquam occidit: appellaturque *boreus*: alter *australis*, qui nunquam videtur, et *austronotius* dicitur.

2. His duobus polis moueri sphaeram caeli dicunt, et cum motu eius sidera in ea fixa ab oriente vsque ad occidentem circumire: septentrionibus breuiores gyros iuxta cardinem peragentibus.

CAPVT XXXIV.

De cursu eiusdem sphaerae.

1. Sphaera caeli ab oriente in occidentem semel in die, et nocte vertitur xxiiii. horarum spatiis, quibus sol cursum suum supra terras, et sub terra sua volubilitate concludit.

CAPVT XXXV.

De celeritate caeli.

1. Tanta celeritate caeli sphaera dicitur currere, vt nisi aduersus praecipitem eius cursum astra currerent, quae eam remorarentur, mundi ruinam facerent.

CAPVT XXXVI.

De axe caeli.

1. *Axis* est septentrionalis linea recta, quae per mediam pilam sphaerae tendit, et dictus axis, quod in eo sphaera, vt rota voluitur, vel quia ibi plaustrum est.

Cap. xxxiii. n. 1. Sphaerae motus duobus axib. *Id est, polis, quomodo alii quoque interdum loquuntur*. GRIAL.

Ib. Appellaturque boreus. *Sic etiam appellatur a Seru. Georg.* 1. GRIAL.

Ibid. Et austronotius. *Al.* austronotus, *et Hygino* notius: *sed in comment. in Arat.* austronotus, *vt etiam inf. c.*37., *et lib.* 13. *cap.* 5. GRIAL.

2. Et cum motu eius sidera in ea fix. *Aug. de Gen. ad lit. lib.* 2. *c.* 10. GRIAL.

Cap. xxxvi. n. 1. *Axis* est septentrio-

CAPVT XXXVII.

De caelestibus polis.

1. *Poli* sunt circuli, qui currunt per axem. Horum alter est *septentrionalis*, qui nunquam occidit, appellaturque *boreus*: alter *australis*, pui nunquam videtur, et *austronotius* dicitur.

2. Et dicti *poli*, quod sint axium cycli ex vsu plaustrorum, a poliendo scilicet nominati: sed polus boreus semper videtur, austronotius nunquam: quia dextra caeli altiora sunt, pressa austri.

CAPVT XXXVIII.

De cardinibus caeli.

1. *Cardines caeli* extremae partes sunt axis. Et dicti *cardines*, eo quod per eos vertitur caelum, vel quia sicut cor voluuntur.

CAPVT XXXIX.

De conuexis caeli.

1. *Conuexa* autem caeli extrema eius sunt a curuitate dicta; vnde est illud: *Conuexum quoties claudit nox humida caelum*. Conuexum enim curuum est, seu inclinatum, et in modum circuli flexum.

nal. *Sic rursus lib.* 13. *c.* 5., *et Seru.* 2. *Aen.* Axis est aut plaustrum septentrionale, aut pars septentrionis. *Delebat tamen vocem* septentrionalis *Chacon, a quo non dissentimus*. GRIAL.

Ib. Et dictus axis. *Quoniam cap.*28. *axium, cardinum, et polorum meminerat, eorum nunc etymologias reddit*. GRIAL.

Cap. XXXVII. n. 1. Poli sunt circuli. *Ead. inf. lib.* 13. *cap.* 5. GRIAL.

2. *A poliendo*. Verum etymon est a πολέω, *verto*; hinc graece πόλος, et latine *polus*. AREVALVS.

Cap. XXXVIII. n. 1. Becmanus verbo *cor* ex Seruio, Isidoro, et aliis refert, a graeco καρδία (*cor*) latine dici *cardo*, scilicet a forma cordis, vel quod sit, quasi cor ianuae, quo mouetur, vt ait Seruius. AREVALVS.

Cap. XXXIX. n. 1. Conuexum. *E Seru. eclog.*4. *Repetitur lib.* 13. *cap.* 5. GRIAL.

Ib. Proprie exterior pars circuli *conuexa* dicitur, interior *concaua*. *Conuexa caeli* substantiue poetae vsurpant, simpliciter etiam *conuexa* pro caelo Claudianus non semel. AREVALVS.

CAPVT XL.

De ianuis caeli.

1. *Ianuae caeli* duae sunt, oriens, et occasus. Nam vna porta sol procedit, alia se recipit.

CAPVT XLI.

De gemina facie caeli.

1. Facies caeli, vel caput, orientalis regio: vltima septentrionalis. De qua Lucanus, *Sic mundi pars ima iacet, quam zona niualis, - Perpetuaeque premunt hiemes.*

CAPVT XLII.

De quatuor partibus caeli.

1. *Climata caeli*, id est, plagae, vel partes quatuor sunt, ex quibus prima pars *orientalis* est, vnde aliquae stellae oriuntur. Secunda *occidentalis*, vbi nobis aliquae stellae occidunt. Tertia *septentrionalis*, vbi sol peruenit in diebus maioribus. Quarta *australis*, vbi sol peruenit noctibus maioribus.

2. *Oriens* autem ab exortu solis est nuncupatus. *Occidens*, quod diem faciat occidere, et interire. Abscondit enim lumen mundo, et tenebras superinducit. *Septentrio* autem a septem stellis axis vocatur, quae in ipso reuolutae rotantur. Hic proprie et *vertex* dicitur, eo quod vertitur.

Cap. xl. n. 1. Ianuae, *lib.*13. *c.* 1. GR.

Cap. xli. n. 1. Vltima septentrion. *Vocem Lucani* ima, vltima *interpretatur Isidorus. Alioqui quomodo* ima pars septentrionalis, *si* (*vt t.* 30. *dixit*) *mundus in septentrionalem plagam erigitur. Itaque laborat, vt Virgilium cum Lucano conciliet. Idem vidit Seruius, qui ad Virgilii verba* : *Mundus vt ad Scythiam*, iam, *inquit*, definitio est nostri climatis, id est, nostrae habitationis, quae a septentrione incipiens in australi plaga desinit. *Minus videt, qui bis in Isidoro* ima *pro* vltima *reponere conatus sit, ad Lucanum solum respiciens*. GRIAL.

Cap xlii. n. 1. Climata caeli. *Ex Hieronym. in Ezech. cap.* 6. GRIAL.

3. *Meridies* autem vocatur, vel quod ibi sol facit medium diem, quasi *medidies*, vel quia tunc purius micat aether. *Merum* enim purum dicitur.

4. Sunt et alia septem climata caeli, quasi septem lineae ab oriente in occidentem, sub quibus et mores hominum dispares, atque animalia specialiter diuersa nascuntur: quae vocata sunt a locis quibusdam famosis, quorum primus est *Meroe*, secundus *Syene*, tertius *Catachoras*, id est, *Africa*, quartus *Rhodus*, quintus *Hellespontus*, sextus *Mesopontus*, septimus *Boristhenes*.

CAPVT XLIII.

De Hemisphaeriis.

1. Hemisphaerium dimidia pars sphaerae est. *Hemisphaerium supra terras* est ea pars caeli, quae a nobis tota videtur. *Hemisphaerium sub terra* est, quae videri non potest, quamdiu sub terra fuerit.

3. Etymon *meridiei* a *medio die* Varronis, Ciceronis, et aliorum sententia comprobatur. Sed aliis non displicet, quod *meridies* a *mero*, hoc est, pleno, et sincero die, quod illo tempore nulla accessio ad lucem amplius fiat. Vide Ioachimum Camerarium Problem. etym. decur. 1., et infra lib. 5. cap. 28. n. 15. AREVALVS.

4. Tertius Catachoras, Catagoras, cathocoras, cathagorius, *et* catacorius *habent mss.*, *et voces*, id est, Africa *absunt a Romano C.*, *et forte e Cassiodoro huc allatae*; *ille enim*, Tertius Africa. *Capella*, Tertius Dialexandrias, quod ducitur per Cyrenas in Africam Carthagini ab austro adiacentem. *Ex quo quidam*, Tertius Cyrenae in Africa *faciebat*. *Alius* catacaras, catamisocaras *interpretabatur*; *esse enim Misocaram portum in Mauritania*. *Chacon superioribus verbis annectebat a locis famosis* κατὰ χῶρας. GRIAL.

Ib. Cassiodorus, cuius sunt fere omnia huius numeri verba, ita habet, *Primus est Merobis* (in mss. Meroe), *secundus Syene*, *tertius Catochoras*, *id est*, *Africa*, *quartus Rhodus etc.* In optimis Cassiodori editionibus ita hic locus exhibetur sine vlla scripturae discrepantia. In mss. codicibus Toletanis gothicis est *Merohis* pro *Meroe*, aut *Merobis*, vt in Cassiodoro legitur, *Soinis*, aut *Soynis* pro *Syene*, vel *Siene*, vt Grialius edidit, et *Brastenus* pro *Boristhenes*. Alii quoque codices pro *Boristhenes* exhibent *Brastenus*, aut *Brustenus*, ac simili modo variant, vel aberrant in his nominibus exprimendis: quorum tamen varietas ad veram lectionem indagandam fortasse iuuerit. AREVALVS.

Cap. XLIII. *Hemispherium etc.* Ex Cassiodoro. AREVALVS.

CAPVT XLIV.

De quinque circulis caeli.

1. Zonae caeli quinque sunt: quarum distinctionibus quaedam partes temperie sua incoluntur, quaedam immanitate frigoris, aut caloris inhabitabiles existunt. Quae ideo et *zonae*, vel *circuli* appellantur, eo quod in circumductione sphaerae existunt.

2. Quorum *primus circulus* ideo *arcticus* appellatur, eo quod intra eum arctorum signa inclusa perspiciuntur. *Secundus circulus* ex eo θερινὸς τροπικὸς dicitur, quia in eo circulo sol aquilonis finibus aestatem faciens vltra eum circulum non transit, sed statim reuertitur, et inde tropicus appellatus.

3. *Tertius circulus* ἰσημερινὸς, qui a latinis ideo *aequinoctialis* appellatur, eo quod sol quum ad eum orbem peruenerit, aequinoctium facit (ἰσημερινὸς enim latine dies dicitur *aequinox*) quo circulo dimidia sphaerae pars constituta perspicitur. *Quartus circulus antarcticus* vocatur, eo quod contrarius sit circulo, quem *arcticum* nominamus.

4. *Quintus circulus* χειμερινὸς τροπικὸς, qui a latinis *hiemalis*,

Cap. XLIV. n. 2. Quod intra eum arctor. *s. o. Goth. tum hic*, *tum lib.* 13. *c.* 6. *Hyginus lib.* 3. *c.* 1. *de polo arctico*, quo vtraeque Arcti nixae vehuntur arctico circulo inclusae. *Neque vero* Arcturi, *quod est in excusis*, *displicet*. *Nam idem Hyg. lib.* 1. *Astron.* (*vnde haec sumpta videntur*) qui circulus (*inquit*) Arcticus appellatur, quod intra eum Arcturi simulacra, vt inclusa, perspiciuntur, quae signa, a nobis vrsarum specie ficta, Septentriones appellantur. *Et Arat. interp.* Duo sunt Arcturi, quorum maiorem vocant Helicen, *et paulo post*, Arcturus minor, etc. GRIAL.

Ibid. Secundus circulus. *Verba Hygini lib.* 1. *de Astron.* ἰσημερινὸς enim latine dicitur dies aequinox. *Quod si verbum ipsum redderemus*, aequidialis *potius nominaretur*. *Quomodo antiquos locutos tradit Festus his verbis*: Aequidiale apud antiquos dictum est, quod nunc dicimus *aequinoctiale*: quia nox diei potius, quam dies nocti adnumerari debet. Graeci quoque in hoc consentiunt: ἰσημερίαν, id est, *aequidiale* dicentes. *Sed nos* aequinoctium *dicimus*, *non* aequidium. *Graeci a die*, *nos a nocte nomen fecimus*. *Neque tamen dissimulabimus*, *in omnibus libris legi*, Hemerinos enim latine dicitur dies, atque nox, *duobus exceptis Tarraconensibus*, *a quibus voces*, atque nox, *absunt*. *Chacon ita*; ἡμέρα enim latine dicitur dies, atque nox; *voluisse namque Isidorum* ἡμέρας *appellatione diem*, *noctemque contineri*, *quomodo etiam edidit Vulcanius*. *Hygin. lib.* 1. Deinde ducitur circulus aequinoctialis, graecis isemerinos appellatus, ideo quod sol, quum ad eum orbem peruenit, aequinoctium conficit. Hoc circulo facto dimidia sphaerae pars constituta perspicitur. GRIAL.

4. De quinque his circulis eadem fere occurrunt lib. 13. cap. 6., et in lib. De nat. rer. cap. 10. AREVALVS.

siue *brumalis* appellatur. Ideo quia sol quum ad eum circulum peruenerit, hiemem iis, qui ad aquilonem sunt, facit, aestatem autem iis, qui in austri partibus commorantur.

CAPVT XLV.

De circulo Zodiaco.

1. Zodiacus autem circulus est, qui ex linearum quinque angulis, et ex vna linea constat.

CAPVT XLVI.

De candido circulo.

1. *Lacteus circulus* via est, quae in sphaera videtur, a candore dicta, quia alba est: quam aliqui dicunt viam esse, qua circuit sol, et ex splendoris ipsius transitu ita lucere.

CAPVT XLVII.

De magnitudine solis.

1. Magnitudo solis fortior est terra, vnde et eodem momento, quo oritur, et orienti simul, et occidenti aequaliter apparet. Quia vero tamquam cubitalis nobis videtur, considerare oportet, quantum sol distat a terris: quae longitudo facit, vt paruus videatur nobis.

CA-

Cap. XLV. n. 1. Zodiacus. *Ita o. libri, quo sensu, non plane dixerim: aliter lib.* 13. *c.* 6. *Sed illa quoque, vt aliena, a Gothicis absunt.* GRIAL.

Cap. XLVI. n. 1. Quam aliqui dicunt. *Metrodorus, vt refert Plutarch.* GRIAL.

Ibid. Qua circuit sol. *Currit R., vt lib.* 13. *c.* 5. GRIAL.

Ibid. De lacteo circulo, qui a Cicerone *orbis lacteus* vocatur, videri potest Macrobius lib. 1. comment. in Somn. Scipion. cap. 15., qui etiam de zodiaco, in quo tres lineas agnoscit, et de aliis circulis caelestibus disserit. AREV.

Cap. XLVII. n. 1. Fortior est terra, *id est, maior, vt c. seq., et sup. cap.* 6. fortiorem *numerum non semel dixit.* GR.

Ib. Cassiodorus simili modo ait, *Sol fortior est terra, terra fortior est luna per aliquam quantitatem.* Quod sol eodem momento, quo oritur, et orienti simul, et occidenti aequaliter appareat, explicatione indiget. Astronomi colligunt, terram sole minorem esse, quia vmbra terrae in mucronem desinit: nam excepta luna, ceteri planetae a terrae vmbra non obscurantur. Isidorus ex Ambrosio haec ipsa fusius refert in lib. De natur. rer. cap. 16. AREVALVS.

CAPVT XLVIII.

De magnitudine lunae.

1. Magnitudo quoque lunae minor fertur esse, quam solis. Nam dum sol superior sit a luna, et tamen a nobis maior, quam luna videatur: iam si prope nos accessisset, multo maior, quam luna conspiceretur. Sicut autem fortior est sol terra, ita terra fortior luna per aliquam quantitatem.

CAPVT XLIX.

De natura solis.

1. Sol dum igneus sit, prae nimio motu conuersionis suae amplius incalescit. Cuius ignem dicunt philosophi aqua nutriri, et e contrario elemento virtutem luminis, et caloris accipere. Vnde videmus eum saepius madidum, atque rorantem.

CAPVT L.

De cursu solis.

1. Solem per seipsum moueri, non cum mundo verti dicunt.

Cap. XLVIII. n. 1. Superior sit a luna. *De hac constructione diximus in cap. 5. Locus autem ex Hygin. lib. 4. c. de luna.* GRIAL.

Cap. XLIX. n. 1. Sol dum igneus sit. *Ex Comment. Arat. in fin.* GRIAL.

Ibid. Cuius ignem dicunt philosophi. *Cleanthi eam opinionem tribuit Cicer. 2. de nat. Deor. et 3.* Alii autem solem, lunam, reliqua astra aquis, alia dulcibus, alia marinis: eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediatur solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo. *Lucretius quoque de sideribus lib. 5.*

Siue aliunde fluens alicunde extrinsecus aer
Versat agens ignes: siue ipsi serpere possunt,
Quo cuiusque cibus vocat, atque inuitat euntes,
Flammea per caelum pascentes corpora passim.

Et solem ex ignibus ab humidis vaporibus collectis coagmentatum, nubemque quandam vstulantem esse, Xenophanes aiebat. Vid. Plutarch., Plin., et Arat. comment. GRIAL.

Ib. De hac veterum opinione, quod ignis in caelo est, qui aqua nutriatur, dixi ad Dracontium lib. 1. v. 24. et 25. AREVALVS.

Cap. L. n. 1. Solem per seipsum. *Pleraque ex Hyg. lib. 4. c. de sole.* GRIAL.

Nam si fixus caelo maneret, omnes dies, et noctes aequales existerent; sed quoniam alio loco cras occasurum, alio occidisse hesterno videmus, apparet, eum per seipsum moueri, non cum mundo verti. Spatiis enim inaequalibus orbes annuos conficit propter temporum mutationes.

2. Nam vadens longius ad meridiem, hiemem facit, vt hibernis humoribus, ac pruinis terra pinguescat. Accedens propius ad septentrionem, aestatem reddit, vt fruges maturitate durentur, et quae sunt in humidis incocta, feruefacta mitescant.

CAPVT LI.

De effectu solis.

1. Sol oriens diem facit, occidens noctem inducit: nam *dies* est sol super terras, *nox* est sol sub terris. Ex ipso enim sunt horae: ex ipso dies, quum ascenderit: ex ipso etiam nox, quum occiderit: ex ipso menses, et anni numerantur: ex ipso vicissitudines fiunt temporum.

2. Quando autem per meridiem currit, vicinior est terrae: quando vero iuxta septentrionem, sublimis attollitur. Cui ideo Deus diuersos cursus constituit, loca, et tempora, ne, dum semper eisdem moraretur locis, quotidiano vapore eius vniuersa consumerentur, sicut Clemens ait: *Cursus diuersos accipit, quibus aeris temperies pro ratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum, permutationumque seruatur. Nam dum ad superiora conscenderit, ver tem-*

Ibid. Hyginus lib. 4. Poetic. Astron. cap.13. aliis fere verbis vtitur, vt *Quum videamus, esse dies inaequales, et solem alio loco hodie occasurum, et alio heri occidisse.* Isidorus eundem locum excripsit in lib. De natura rerum cap.17. ex Arato, et Hygino. AREVALVS.

Cap.LI. n.1. Ex ipso enim temporum. *Verba Clem. lib. VIII. Recogn.* GRIAL.

2. Sublimis attollitur. *Reliqua, quae in excusis libris leguntur, absunt a mss., et allata huc sunt e c. 17. libri de natura rerum ad Sisebut.* GRIAL.

Ib. Verba *Cui ideo etc.* vsque ad finem capitis *derelinquit*, a mss. habesse ait Grialius. Sed reuera extant in multis veteribus membranis, et in codice Albanio, in I. cod. Vat. Arch., et aliis. Etsi autem eadem leguntur in lib. De nat. rer., tamen id non arguit, ab alio potius, quam ab Isidoro huc allata esse. Nam multa, quae in hoc libro de astronomia dicuntur, eadem in libro 13., et in libro De nat.rer. replicantur. Et hic erat Isidoro mos, vt tam ex suis, quam ex aliorum operibus plura congereret, ac repeteret. AREVALVS.

perat: vbi autem ad summum caeli venerit, aestiuos accendit calores: descendens rursus autumno, temperiem reddit. Vbi vero ad inferiorem redit circulum, ex glaciali compage caeli rigorem nobis hiberni frigoris derelinquit.

CAPVT LII.

De itinere solis.

1. Sol oriens per meridiem iter habet, qui postquam ad occasum venerit, et oceano se tinxerit, per incognitas sub terra vias vadit, et rursus ad orientem recurrit.

CAPVT LIII.

De lumine lunae.

1. Lunam quidam philosophi dicunt proprium lumen habere, globique eius vnam partem esse lucifluam, aliam vero obscuram, et paulatim se vertendo diuersas formas efficere.

2. Alii e contra aiunt, lunam non suum lumen habere, sed solis radiis illuminari. Vnde et *eclipsim* patitur, si inter ipsam, et solem vmbra terrae se interponat.

CAPVT LIV.

De formis lunae.

1. *Prima figura* lunae bicornis est. *Secunda* sectilis. *Tertia* dimidia. *Quarta* plena. *Quinta* iterum dimidia ex maiore. *Sexta* iterum sectilis. *Septima* bicornis.

2. *Septima* iterum semis, et vicesima secunda semis in suo orbe mediae sunt: ceterae proportionales sunt.

Cap. LII. n. 1. Per incognitas sub terra vias. *Cognitas iam nostrorum hominum diligentia*. GRIAL.

Cap. LIII. n. 1. Lunam quidam. *Ex Arat. comment.* GRIAL.

2. Alii e contra. *Sensum quidem ex iisdem commentariis, sed verba ex Hieronymo mutuatus est, in Isaiae c.66.* GR.

Cap. LIV. n. 1. Secunda sectilis ... sexta iterum sectilis. *Al. vtrobique* sextilis. GRIAL.

Ib. In antiquissimis mss., et in nonnullis editionibus legitur *bicornis est, ita*; et appingitur figura lunae bicornis, et ita in sequentibus. AREVALVS.

CAPVT LV.

De interlunio lunae.

1. Interlunium lunae est tempus illud inter deficientem, et nascentem lunam. Est autem tricesima dies, qua luna non lucet. Quae ideo tunc videri non potest, quia soli coniuncta obscuratur: sed eodem momento renascens, paulatim ab eo recedendo, videtur.

CAPVT LVI.

De cursu lunae.

1. Luna amissi, ac recepti luminis vicibus menstrua spatia moderatur. Quae ideo obliquo, et non recto incedit cursu, vt sol, ne incidat in centrum terrae, et frequenter patiatur eclipsim.

2. Vicinus est enim circulus eius terrae. Crescens autem orientem cornibus spectat: decrescens occidentem: merito, quia occasura, et amissura est lumen.

CAPVT LVII.

De vicinitate lunae ad terras.

1. Luna terris vicinior est, quam sol. Inde et breuiori orbe celerius peragit cursum suum. Nam iter, quod sol in diebus CCCLXV. peragit, ista per triginta dies percurrit. Vnde et antiqui menses in luna, annos autem in solis cursu posuerunt.

CAPVT LVIII.

De eclipsi solis.

1. Eclipsis solis est, quoties luna tricesima ad eandem lineam,

Cap.LVI. n.1. Quae ideo inced. *E Seruio. Aen.* 1. *ad* v. Hic canit errantem lunam. GRIAL.

Cap.LVIII. n.1. Eclipsis. *Ex interprete Arat. prope fin.* GRIAL.

qua sol vehitur, peruenit, eique se obiiciens solem obscurat. Nam deficere nobis sol videtur, dum illi orbis lunae opponitur.

CAPVT LIX.

De eclipsi lunae.

1. Eclipsis lunae est, quoties in vmbram terrae luna incurrit. Non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari putatur, vnde et defectum patitur, si inter ipsam, et solem vmbra terrae interueniat.

2. Patitur autem hoc decima quinta luna eousque, quamdiu centrum, atque vmbram obstantis terrae exeat, videatque solem, vel a sole videatur.

CAPVT LX.

De differentia stellarum, siderum, et astrorum.

1. Stella, et sidera, et astra inter se differunt. Nam *stella* est quaelibet singularis. *Sidera* vero sunt stellis plurimis facta, vt Hyades, Pleiades.

2. *Astra* autem sunt stellae grandes, vt Orion, Bootes. Sed haec nomina scriptores confundunt, et astra pro stellis, et stellas pro sideribus ponunt.

CAPVT LXI.

De lumine stellarum.

1. Stellae non habere proprium lumen, sed a sole illuminari dicuntur, sicut et luna.

Cap. LIX. n. 2. S. Martinus Legionensis tom. 3. pag. 98. serm. in Ascens. Domini profert caput 55. et seqq. vsque ad hoc cap. 59., vbi quaedam ex Isidoro corrigi possunt: sed non est contemnenda varia haec Martini lectio: *vmbram obsistentis terrae exeat, videatque solem, et videatur a sole*. AREVALVS.

Cap. LX. n. 1. Macrobius lib. 1. comment. in Somn. Scip. cap. 14. inter stellas, et siderà distinguit, vt Isidorus: sed addit; *Sic et apud graecos* ἀστὴρ, *et* ἄστρον *diuersa significant. Etenim ASTER stella vna est, et ASTRON signum stellis coactum, quod nos SIDVS vocamus*. AREVALVS.

Cap. LXI. n. 1. Stellas, quae fixae dicuntur, proprio fulgere lumine plerique

CAPVT LXII.

De stellarum situ.

1. Stellae immobiles sunt, et cum caelo fixae perpetuo motu feruntur, neque cadunt per diem, sed solis splendore obscurantur.

CAPVT LXIII.

De cursu stellarum.

1. Sidera aut feruntur, aut mouentur. *Feruntur*, quae caelo fixa sunt, et cum caelo voluuntur. *Mouentur* vero quaedam, sicut planetae, id est, erraticae, quae cursus suos vagos certa tamen definitione conficiunt.

CAPVT LXIV.

De vario cursu stellarum.

1. Stellae, pro eo quod per diuersos orbes caelestium planetarum feruntur, quaedam celerius exortae, serius occidunt: quaedam tardius exortae, citius ad occasum perueniunt.

2. Aliae pariter oriuntur, et non simul occidunt: omnes autem suo tempore ad cursum proprium reuertuntur.

CAPVT LXV.

De interuallis stellarum.

1. Stellae inter se diuersis interuallis distant a terra, propterea dispari claritate magis, minusue nostris oculis apparent: nam multae maiores sunt iis, quas videmus conspicuas, sed longius positae paruae videntur a nobis.

astruunt. Aliud est de planetis, vt luna. Isidorus in eadem sententia perstat cap. 24. De nat. rer. Confer not. AREV.

Cap. LXIV. n. 1. Per diuersos orbes caelestium planetar. *Rom. C.* caelestium polorum: *ex quo* parallelorum *faciebat Chacon. Porro quae restant, ex Hygini sunt praefatione.* GRIAL.

CAPVT LXVI.

De numero circulari stellarum.

1. Numerus circularis stellarum est, per quem cognosci dicitur, in quanto tempore circulum suum vnaquaeque stella percurrat, siue per longitudinem, siue per latitudinem.

2. Nam *luna* octo annis fertur explere circulum suum, *Mercurius* annis viginti, lucifer annis nouem, sol annis decem, et nouem, *Pyrois* quindecim, *Phaeton* duodecim, *Saturnus* triginta. Quibus peractis, ad reuersionem circuli sui iisdem signis, et partibus reuertuntur.

3. Quaedam sidera radiis solis praepedita *anomala* fiunt, aut *retrograda*, aut *stationaria*, iuxta quod et poeta meminit dicens: *Sol tempora diuidit aeui: - Mutat nocte diem, radiisque potentibus astra-Ire vetat, cursusque vagos statione moratur.*

CAPVT LXVII.

De stellis planetis.

1. Quaedam stellae ideo planetae dicuntur, id est, *errantes*, quia per totum mundum vario motu discurrunt. Vnde pro eo quod errant, *retrogradae* dicuntur: vel *anomalae* efficiuntur, id est, quando particulas addunt, et detrahunt. Ceterum quando tantum detrahunt, *retrogradae* dicuntur, stationem autem faciunt, quando stant.

Cap.LXVI. n. 2. Pyrois. *Cum in omnibus libris esset* Vesper, *recte monuit Chachon, permutandas esse literas. Ita enim Martem vocari ab omnibus, etiam ab Isid. c. 70. Vnde etiam corrigendus lib.5. c.30. Vid. Cic. 2. de nat. Deor., et Censor. c. 13. de die natal.* GRIAL.

Ibid. Corrigendum Isidorum lib. 5. cap.30. ait Grialius: sed quum locus non respondeat, crediderim, ipsum loqui de libro De natur. rer. cap. 23., vbi etiam mss. habent *vesper* pro *Pyrois*. AREV.

3. Iuxta quod et poeta. *Lucan. lib.*10., *apud quem non* aeui, *sed* anni *legimus*.GR.

Cap.LVII. n. 1. De his etiam cap. 23. libri De nat. rer.; sed ibi *planetae* dicuntur errantes, non quod ipsi errent, sed quod nos errare faciant. Confer not. ad eum loc. Apud veteres latinos vix inuenietur, qui verbum *planetae* vsurpauerit praeter Iulium Firmicum lib.2. cap. 2., et veter. inscript. apud Fabrettum cap. 10. n. 307., vt obseruat Forcellinus: sed addere potuit Martianum Capellam, qui lib. 8. saepe eo vtitur. AREVALVS.

CAPVT LXVIII.

De praecedentia, et antegradatione stellarum.

1. Praecedentia, vel antegradatio stellarum est, dum stella motum suum consuetum agere videtur, et aliquid praeter consuetudinem praecedit.

CAPVT LXIX.

De remotione, vel retrogadatione stellarum.

1. Remotio, vel retrogradatio stellarum est, quando stella, dum motum suum agit, simul et retrorsum moueri videtur.

CAPVT LXX.

De statu stellarum.

1. Status stellarum est, quia dum stella semper mouetur, tamen in aliquibus locis stare videtur.

CAPVT LXXI.

De nominibus stellarum, quibus ex causis nomina acceperunt.

1. *Sol* appellatus, eo quod solus appareat, obscuratis fulgore suo cunctis sideribus.

2. *Luna* dicta, quasi *Lucina*, ablata media syllaba, de qua Virgilius, *Casta faue Lucina*. Sumpsit autem nomen per deriuationem a solis

Cap.LXVIII. n.1. Vocabulo *antegradationis* etiam vtitur Cassiodorus, quod facultatis huius proprium est, neque debuit in optimis latinitatis lexicis praetermitti. Ita *retrogadationem* Apuleii auctoritate Forcellinus admisit. AREVAL.

Cap.LXXI. n.1. Etymon solis ex Varrone, et Cicerone desumptum est. AREV.

2. Luna dicta, q. Lucina. *Cic.* Luna a lucendo nominata, eademque est Lucina. GRIAL.

Ib. Per deriuationem a solis luce. *Cicer. in Somn.* Ex quibus illa, quae vltima caelo, citima terris luce lucebat aliena. GRIAL.

lis luce, eo quod ab eo lumen accipiat, acceptumque reddat.

3. *Stellae* dictae a *stando*: quia semper fixae stant in caelo, nec cadunt. Nam quod videmus, de caelo stellas quasi labi, non sunt stellae; sed igniculi ab aethere lapsi: qui fiunt, dum ventus altiora petens, aethereum ignem secum trahit, qui tractu suo imitatur stellas cadentes. Nam stellae cadere non possunt: immobiles enim (vt praedictum est) sunt, et cum caelo fixae feruntur.

4. *Sidera* dicta, quod ea nauigantes considerando, dirigunt ad cursum consilium, ne fallacibus vndis, aut ventis alio deducantur. Quaedam autem stellae iccirco signa dicuntur, quia eas nautae obseruant in gubernandis remigiis, contemplantes aciem, fulgoremque earum. Quibus rebus status caeli futurus ostenditur.

5. Sed et omnes homines ea intendunt ad praeuidendas aeris qualitates per aestatem, et hiemem, vernalemque temperiem. Ortu enim, vel occasu suo, certis stationibus temporum qualitates significant.

6. Signorum primus *Arctos*, qui in axe fixus septem stellis in se reuolutis rotatur. Nomen est graecum, quod latine *Vrsa* dicitur: quae quia in modum plaustri vertitur, nostri eam septentrionem dixerunt.

7. *Triones* enim proprie sunt boues aratorii, dicti eo quod terram terant, quasi *terriones*. *Septentriones* autem non occidere, axis vicinitas facit: quia in eo sunt.

8. *Arctophylax* dicitur, quod *Arcton*, id est, *Helicem* vrsam sequitur. Eundem et *Boóten* dixerunt, eo quod plaustro haeret: signum multis inspectabile stellis, inter quas *Arcturus* est.

9. *Arcturus* est sidus post caudam maioris vrsae positum in signo Bootae. Vnde et *Arcturus* dictus est, quasi ἄρκτου ὀυρὰ, quia Bootae praecordiis collocata est. Oritur autem autumnali tempore.

3. Nam quod videmus e caelo. *Seru. Georg.* I. Quod autem videmus, e caelo stellas quasi labi, ἀπόῤῥιαι sunt ignis aetherei, quae fiunt, etc. GRIAL.

Ib. Capella cap. De quinque parallelis lib. 8. *Stellas a stando, sidera a considendo, astra ab Astreo dicta fuisse* commemorat. AREVALVS.

4. Sidera qu. e. n. considerando. *At Varro*. Sidera, quae insidunt, atque ita significant aliquid in terris. GRIAL.

Ib. De etymologia *sideris* vide not. praec. Alii *sidus* deducunt ab εἶδος, quod sit figura in caelo conspicua, aut a σὺν, et εἶδος, quod simul plures stellae conspiciantur. AREVALVS.

7. *Quod terram terant etc.* ex Varrone lib. 6. de ling. lat., ex quo reposui *quasi terriones*: nam Grialius habet *quasi teriones*. AREVALVS.

9. Arcturus sidus. *E Seru. Aen.* I. GR.

Ib. *Quasi* ἄρκτου ὀυρὰ, hoc est, quasi *vrsae cauda*: id enim proprie verba graeca significant. AREVALVS.

10. *Orion* astrum ante Tauri vestigia fulget : et dictus *Orion* ab vrina, id est, ab inundatione aquarum. Tempore enim hiemis obortus, mare, et terras aquis, et tempestatibus turbat.

11. Hunc latini *Iugulam* vocant, quod sit armatus, vt gladio, et stellarum luce terribilis, atque clarissimus : in quo si effulgent omnia, serenitas portenditur, si obscuratur his acies, tempestas cernitur imminere.

12. *Hyades* dictae ἀπὸ τῦ ὕειν, id est, a succo, et pluuiis. Nam pluuia graece ὑετὸς dicitur. Ortu quippe suo efficiunt pluuias : vnde et eas latini *succulas* appellauerunt : quia quando nascuntur, pluuiarum signa monstrantur : de quibus Virgilius : *Arcturum, pluuiasque Hyadas*. Sunt autem septem in fronte Tauri, et oriuntur tempore vernali.

13. *Pleiades* a pluralitate dictae, quia pluralitatem graeci πλειότητα appellant. Sunt autem stellae septem ante genua Tauri, ex quibus sex videntur : nam latet vna. Has latini *Vergilias* dicunt, a temporis significatione, quod est ver, quando exoriuntur. Nam

10. Graece *vrina* dicitur οὖρον. Alii alia cogitant. AREVALVS.

11. Hunc Latini iug. *Ex comm. Arat.* GRIAL.

Ib. Vt gladio. *Arat.* ξίφεος ἰφι πεποιθώς. *Cic.* Et dextra retinens non cassum luminis ensem. *Varro tamen non ad ensem refert iugulae etymon. Sic enim scribit* : Citius Orion patefit ; huius signi caput dicitur e stellis tribus, quas infra duae clarae, quas appellant *humeros*, inter quas quod videtur, *iugulum*, vnde et *iugula* dicta. GRIAL.

Ibid. Correctae editiones Varronis lib. 6. de ling. lat. cap. 3. a med. habent *inter quas*, pro quo Grialius ediderat *inter quae*. Non desunt, qui cum Festo a *iuglans* deriuent *iugulam*, stellam orionis, quod amplior sit ceteris, quam nux iuglandis. Hyginus lib.2. Poet. Astron. cap. 24. fabulam de Orione narrat, quem primum *Vrionem* ab *vrina* vocatum ait, deinde inter sidera receptum. AREVALVS.

12. Hyadas dict. *Seru. Aen.* 1. Hyades dictae ἀπὸ τοῦ ὕειν, latine succulae a succo, *et Georg.* 1. Hyades ἀπὸ τοῦ ὑετοῦ ; *e quo apparet esse, quae hoc loco confusa leguntur. Arati quoque interpres*, Hyades (*inquit*) appellantibus graecis, quod nostri a similitudine cognominis vocabulum eis stellis propter succos impositum arbitrantur, imperiti appellauere *succidas*. *Cic.* 2. *de nat. Deor.* Has graeci Hyadas vocitare consueuerunt a pluendo, ὕειν enim est pluere, nostri imperite *suculas*, quasi a *suibus* essent, non ab imbribus nominatae. GRIAL.

Ib. Gellius lib.13. cap.9. hyades *suculas* dictas ait non a *suibus*, vt Tullius Tiro in commentariis scripsit, sed quia veteres latini primo *syades*, deinde *suculas* appellarunt, vt quod graeci ὑπὲρ, nos *super* dicimus. Negat praeterea, stellas istas in capite Tauri esse, vt Tiro quoque docuit. Sed ex eis solis caput Tauri constare ostendit. AREVALVS.

13. Pleiadas a pluralit. *Ex Arat. comment. Nam Seru. Georg.* 1. ἀπὸ τοῦ πλέειν, id est, nauigando, *quod ortu suo primae nauigationis tempus ostendant*. GRIAL.

occasu suo hiemem, ortu aestatem, primaeque nauigationis tempus ostendunt.

14. *Canicula* stella, quae et *Sirius* dicitur, aestiuis mensibus in medio centro caeli est: et dum sol ad eam ascenderit, coniuncta cum sole, duplicatur calor ipsius, et dissoluuntur corpora, et vaporantur. Vnde et ex ipsa stella dies caniculares dicuntur: quando et molestae sunt purgationes.

15. *Canis* autem vocatur, propterea quod corpora morbo afficiat: *Sirius* propter flammae candorem, quod eiusmodi sit, vt prae ceteris lucere videatur. Itaque quo magis eam cognoscerent, *Sirion* appellasse.

16. *Cometes* stella dicta est, eo quod comas luminis fundat ex se. Quod genus sideris, quando apparuerit, aut pestilentiam, aut famem, aut bella significat.

17. *Cometae* autem latine *crinitae* appellantur, quod in modum crinium flammas spargunt, quas Stoici dicunt esse vltra xxx., quarum nomina, et effectus quidam astrologi scripserunt.

18. *Lucifer* dictus, eo quod inter omnia sidera plus lucem ferat; est autem vnus ex planetis. Hic proprie et *iubar* dicitur, eo quod iubas lucis effundat: sed et splendor solis, et lunae, ac stellarum iubar vocatur: quod in modum iubae radii ipsorum extendantur.

19. *Hesperus* stella occidentalis, quam cognominatam perhibent ab Hespero, Hispaniae rege. Est autem et ipsa ex quinque stellis planetis, noctem ducens, et solem sequens. Fertur autem, quod haec stella oriens luciferum, occidens vesperum facit: de qua Statius: *Et alterno deperditur vnus in ortu.*

15. Sirius propter flammae candorem. *Qui siue pro* Sirius *hoc loco legerunt, (vt est in plerisque omnibus manuscr.) offecit eorum luminibus in canicula, et candore vocis similitudo, neque aduerterunt, σειριᾶν candere esse, et splendere, Isidorumque, qui antea* Canicula, quae et Sirius, *dixisset, nunc vtriusque nominis rationem reddere. Cum praesertim in Arat. commentariis, vnde sunt haec, ita scriptum sit,* Sirium autem stellam vocatam putant propter flammae candorem. *Postremo codicum varietas (nam in quibusdam* siue, *in aliis* aut, *in aliis* vel) *ipsos satis coarguit: est vero proprie Sirius (vt ait Seru. Aen.* 10.) *stella in ore canis*. GRIAL.

17. Cometae autem latine crinitae. *Seru. Aen.* 10. Cometae latine crinitae appellantur, et Stoici dicunt, has stellas esse vltra xxxII., quarum nomina, et effectus Auienus, qui Iambicis scripsit Virgilii fabulas, memorat. *Sed Isidorus forte* vltra xxx. *scripsit, neglecto minori numero*. GRIAL.

18. Quod iubas luc. *E Seru. Aen.* 4. It portis iubare ex d. 1. GRIAL.

19. Hesperus. *Seru. Aen.* 1., *et* 3. GRIAL.

20. *Planetae* stellae sunt, quae non sunt fixae in caelo, vt reliquae, sed in aere feruntur. Dicti autem *planetae* ἀπὸ τῆς πλάνης, id est, ab errore. Nam interdum in austrum, interdum in septentrionem, plerumque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur. Quarum nomina graeca sunt *Phaeton*, *Phaenon*, *Pyrois*, *Hesperus*, *Stilbon*.

21. Hos romani nominibus deorum suorum, id est, *Iouis*, *Saturni*, *Martis*, *Veneris*, atque *Mercurii* sacrauerunt. Decepti enim, et decipere volentes, in eorum adulationem, qui sibi aliquid secundum amorem seculi praestitissent, sidera ostendebant in caelo, dicentes, quod *Iouis* esset illud sidus, et illud *Mercurii*: et concepta est opinio vanitatis. Hanc opinionem erroris diabolus confirmauit, Christus euertit.

22. Iam vero illa, quae ab ipsis gentilibus *signa* dicuntur, in quibus et animantium imago de stellis formatur, vt *Arctos*, *Aries*, *Taurus*, *Libra*, et huiusmodi alia, ii, qui sidera praeuiderunt, in numerum stellarum speciem corporis superstitiosa vanitate permoti finxerunt, ex causis quibusdam deorum suorum et imagines, et nomina conformantes.

23. Nam *Arietem* primum signum, cui, vt *Librae*, mediam mundi lineam tradunt, propter Ammonem Iouem ideo vocauerunt: in cuius capite, qui simulacra faciunt, arietis cornua figunt.

24. Quod signum gentiles ideo inter signa primum constituerunt, quia in mense martio, qui est anni principium, solem in signo illo cursum agere dicunt; sed et Taurum inter sidera collocant, et ipsum in honorem Iouis, eo quod in bouem sit fabulose conuersus, quando Europam transuexit.

20. Sed in aere fer. *Vt multis est visum. Vid. Plin. lib.* 2. GRIAL.

Ib. Nam interdum ad Austr. *Verba Seru. Georg.* 1. *ad versum*: Quos ignis caeli Cyllen. GRIAL.

Ib. Quorum nomina graec. *Siue haec ex Hygino, siue e Cicerone sumpta sint, illud certum est, Phaetonta Isidoro non esse Saturnum, vt sibi constet. Nam cap. 66. Phaetonta* XII. *annis cursum explere dixit, Saturnum vero* XXX. *Itaque frustra in hoc doctissimus vir laborauit. Vid. Plutarch.* 2. *de plac., et Capell.* 8. *de planet. orb.* GRIAL.

21. Decepti enim, et decipere vol. *Ex Aug. in ps.* 93. GRIAL.

23. *Propter Ammonem Iouem*. Ita distinxi: nam in excusis inuenio *propter Ammonem, Iouem ideo vocauerunt*. Ait Isidorus, primum signum propter Iouem Ammonem, in cuius capite cornua artifices simulacrorum figunt (al. fingunt) arietem vocatum. Nota est fabula Iouis Ammonis cornigeri. AREVALVS.

24. Sed et Taurum. *Ex Arat. comm.* GRIAL.

25. *Castorem* quoque, et *Pollucem* post mortem inter notissima sidera constituerunt, quod signum *Gemini* dicunt.

26. *Cancrum* quoque inde dixerunt, eo quod ad id signum mense iunio sol dum venerit, retrograditur in modum cancri, breuioresque facit dies: hoc enim animal incertam habet primam partem: denique ad vtramque partem gressum dirigit, ita vt prior pars sit posterior, et posterior prior.

27. *Leonem* ingentem Hercules in Graecia occidit, et propter virtutem suam hunc inter duodecim signa constituit. Hoc signum sol quum attigerit, nimium calorem mundo reddit, et annuos flatus Etesias facit.

28. *Virginis* etiam signum iccirco intra astra collocauerunt, propter quod eisdem diebus, in quibus sol per illud decurrit, terra exusta solis ardore nihil pariat: est enim hoc tempus canicularium dierum.

29. *Libram* autem vocauerunt ab aequalitate mensis ipsius, quia octauo kal. octobris sol per illud signum currens, aequinoctium facit. Vnde et Lucanus: *Ad iustae pondera librae*.

30. *Scorpium* quoque, et Sagittarium propter fulgura mensis ipsius appellauerunt. *Sagittarius*, vir equinis cruribus deformatus, cui sagittam, et arcum adiungunt, vt ex eo mensis ipsius fulmina demonstrentur. Vnde et sagittarius est vocatus.

31. *Capricorni* figuram ideo inter sidera finxerunt, propter capram Iouis nutricem, cuius posteriorem partem corporis in effigiem piscis ideo formauerunt, vt pluuias eiusdem temporis designarent, quas solet idem mensis plerumque in extremis habere.

32. Porro *Aquarium*, et *Pisces* ab imbribus temporum vocauerunt, quod hieme, quando in his signis sol vertitur, maiores pluuiae profunduntur. Et miranda gentilium dementia, qui non solum pisces, sed etiam arietes, et hircos, et tauros, vrsas, et canes, cancros, et scorpiones in caelum transtulerunt: nam et *aquilam*, et *cygnum* propter Iouis fabulas inter caeli astra eius memoriae causa collocauerunt.

25. Castorem. *Ex Hygin. Astr. lib.*2. GRIAL.

Ib. Varro lib. 2. de re rust. cap. 1. docet, Geminos in Zodiaco non esse Castorem, et Pollucem, sed Apollinem, et Herculem, vt obseruat Vulpius in erudita nota ad Catullum pag.25. AREV.

27. *Annuos flatus Etesias*, hoc est, *Etesias*, qui venti sunt annui, siue anniuersarii. AREVALVS.

31. Ideo formauer. *Al.* finxerunt. GRIAL.

33. *Perseum* quoque, et vxorem eius *Andromedam*, posteaquam sunt mortui, in caelum receptos esse crediderunt: ita vt imagines eorum stellis designarent, eorumque appellare nominibus non erubescerent.

34. Aurigam etiam *Ericthonium* inter caeli astra collocauerunt, propter quod vidissent, eum primum quadrigas iunxisse. Mirati sunt enim ingenium eius ad imitationem solis accessisse: et propter hoc nomen eius post mortem inter sidera posuerunt.

35. Sic *Calisto*, Lycaonis regis filia, dum ab Ioue compressa, et fabulose ab Iunone in vrsae fuisset speciem versa, quae graece ἄρκτος appellatur, post interfectionem ipsius nomen eius Iouis cum filio in stellis septentrionalibus transtulit, eamque *Arcton*: filium autem eius *Arctophylaca* appellauit.

36. Sic *Lyra* pro Mercurio in caelum locata. Sic *Centaurus Chiron*, propter quod nutrierit Aesculapium, et Achillem, inter astra dinumeratus est.

37. Sed quolibet modo superstitionis haec ab hominibus nuncupentur, sunt tamen sidera, quae Deus in mundi principio condidit, ac certo motu distinguere tempora ordinauit.

38. Horum igitur *signorum obseruationes*, vel *geneses*, vel cetera superstitiosa, quae se ad cognitionem siderum coniungunt, id est, ad notitiam fatorum, et fidei nostrae sine dubitatione contraria sunt, sic ignorari debent a christianis, vt nec scripta esse videantur.

39. Sed nonnulli siderum pulchritudine, et claritate pellecti, in lapsus stellarum caecatis mentibus corruerunt, ita vt per sup-

34. Aurigam etiam Erichthon. *Hyg. lib.* 2. GRIAL.

35. Iouis cum filio. Iouis *in recto casu etiam vsus est Arati interpres, et Petronius; notus etiam de Diis Ennianus versus.*

Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Ioui', Neptunus, Vulcanus, Apollo. GRIAL.

Ib. Iouis in recto casu extat etiam apud Apuleium, in Caecilii, et Accii fragmentis, in numis veteribus, et apud Hyginum fab. 54., et alias etiam apud Isidorum. AREVALVS.

38. *Cetera superstitiosa etc.* ex Cassiodoro, in cuius nonnullis editionibus legitur: *ad cognitionem siderum coniungunt, id est, ad notitiam factorum.* AREVALVS.

39. De astrologis Iudiciariis Tacitus lib. 1. Histor. c. 7. *Genus hominum potentibus* (nonnulli reponunt *petentibus*) *infidum, sperantibus fallax, quod in ciuitate nostra et vetabitur semper, et retinebitur*. Hi *mathematici* vulgo vocabantur, vt supputationes ipsae noxiae, quas Isidorus nominat, *mathesis*. AREV.

putationes noxias, quae *mathesis* dicitur, euentus rerum praescire posse conentur: quos non solum christianae religionis doctores, sed etiam gentilium, Plato, Aristoteles, atque alii rerum veritate commoti concordi sententia damnauerunt dicentes, confusionem rerum potius de tali persuasione generari.

40. Nam si (vt dicunt) genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premitur, cur aut laudem mereantur boni, aut mali legum percipiant vltionem? Et quamuis ipsi non fuerint caelesti sapientiae dediti, veritatis tamen testimonio errores eorum merito perculerunt.

41. *Ordo* autem iste *septem secularium disciplinarum* ideo a philosophis vsque ad astra perductus est, scilicet vt animos, seculari sapientia implicatos, a terrenis rebus abduceret, et in superna contemplatione collocaret.

LIBER QVARTVS

DE MEDICINA.

CAPVT I.

De Medicina.

1. Medicina est, quae corporis vel tuetur, vel restaurat salutem: cuius materia versatur in morbis, et vulneribus.

2. Ad hanc itaque pertinent, non ea tantum, quae ars eorum exhibet, qui proprie Medici nominantur, sed etiam cibus, et po-

41. *Septem secularium disciplinarum*: has adhuc Isidorus explicuit. Sequiori aeuo grammatica, rhetorica, et dialectica vocabatur *triuium*; arithmetica, musica, geometria, et astronomia *quadriuium*. Exempla huius significationis abunde Ducangius profert in *Triuio*, et *Quadriuio*, aut *Quatriuio*, a Boetii quoque tempore repetita. Ordo non idem ab omnibus obseruabatur. Capella ita septem illas disciplinas disposuit, grammaticam, dialecticam, rhetoricam, geometriam, arithmeticam, astronomiam, musicam. Isidorus ordinem Cassiodori tenuit, nisi quod hic primum de musica egit, tum de geometria disseruit. AREVALVS.

Cap. I. n. 1. Medicina. *Caelium Aurelianum fere secutus est in hoc libro*. GRIAL.

2. Cibus, et potus, et tegumen. *Al.* cibi, et potus tegmen, et tegumen, *Al.* regimen, et tegmen; *nos* regimen *ex varietate scripturae* tegmen, et tegumen *irrepsisse putamus*. GRIAL.

tus, et tegumen: defensio denique omnis, atque munitio, qua corpus nostrum aduersus externos ictus, casusque seruatur.

CAPVT II.

De nomine eius.

1. Nomen autem *medicinae* a *modo*, id est, temperamento impositum aestimatur, vt non satis, sed paulatim adhibeatur. Nam in multo contristatur natura, mediocri autem gaudet: vnde et qui pigmenta, et antidota satis, vel assidue biberint, vexantur. Immoderatio enim omnis non salutem, sed periculum affert.

CAPVT III.

De inuentoribus Medicinae.

1. Medicinae autem artis auctor, ac repertor apud graecos perhibetur *Apollo*. Hanc filius eius *Aesculapius* laude, vel opere ampliauit.

2. Sed postquam fulminis ictu Aesculapius interiit, interdicta fer-

Cap. II. n. 1. Nomen autem medicinae a modo. *Non tam de veriloquio laborasse, quam occasionem in voce quaesisse videtur, vt reliqua inferret. Id enim* φιλοσοφώτερον, *quod et Plato, et Varro persaepe faciunt*. GRIAL.

Ib. *A modo*: hoc ipsum veriloquium, vt *medicina* sit a *medius*, et *medius* a *modo*, viri docti approbant, vt videri potest apud Becmanum verbo *medium*. Id multo magis placere debet, quam quod alii dicunt, *medeor* esse a graeco *μέδω*, seu *μεδέω*, *impero*, quia medicorum est imperare. AREVALVS.

Cap. III. n. 1. Medicinae autem artis. *Soranus in praefat. Isagoges*. Medicinam quidem inuenit Apollo, amplificauit Aesculapius, perfecit Hippocrates. GRIAL.

Ib. Historia artis medicae exponitur a Conringio in Introductione in artem medicam, et a Lindenio cum Mercklini Additamentis. Sigebertus Hauercampus comment. in Apologet. Tertull. c. 23. obseruat, pro *Aesculapius* in ms. Fuldensi Tertulliani esse *Aescopium*, et sic apud Isidorum, aliosque in mss. semper inueniri, vt testatur Schoppius. In nonnullis veteribus membranis Isidori quum hoc loco, tum lib. 8. cap. 1. reperio *Scolapius*. Hippocratem quartumdecimum ab Aesculapio alii tradunt. Vide not. Harduini ad Plinii lib. 29. cap. 1. Apud Grialium ad num. seq. erat *lib. 9.*, quod correxi. AREVALVS.

2. Reuocauit in lucem. *Plin. lib. 29. c. 1.* Tum vero eam reuocauit in lucem Hippocrates, genitus in insula Coo, imprimis clara, et valida, et Aesculapio dicata. GRIAL.

Ib. Asclepio parte. *Qui fuit sangui-*

fertur medendi cura, et ars simul cum auctore defecit, latuitque per annos pene quingentos vsque ad tempus Artaxerxis, regis persarum. Tunc eam reuocauit in lucem *Hippocrates*, Asclepio patre genitus in insula Coo.

CAPVT IV.

De tribus haeresibus Medicorum.

1. Hi itaque tres viri totidem haereses inuenerunt. Prima *methodica* inuenta est ab Apolline, quae remedia sectatur, et carmina. Secunda *empirica*, id est, experientissima, inuenta est ab Aesculapio, quae non indiciorum signis, sed solis constat experimentis. Tertia *logica*, id est, *rationalis*, inuenta ab Hippocrate.

2. Iste enim, discussis aetatum, regionum, vel aegritudinum qualitatibus, artis curam rationabiliter perscrutatus est. *Empirici* enim experientiam solam sectantur: *logici* experientiae rationem adiungunt: *methodici* nec elementorum rationem obseruant, nec tempora, nec aetates, nec causas, sed solas morborum substantias.

nis fortasse auctor vltimus. Nam ab Aesculapio nonus, decimusue fuisse dicitur Hippocrates, filius vero Heraclidae, et Pheneretae. GRIAL.

Cap. IV. n. 1. Itaque tres viri. *Vid. Celsi praefationem ad lib. de re medic.* GR.

Ib. Empirica, id est, experientissima. *Potuit cum Plinio* experimentosam *dicere.* GRIAL.

Ib. Tres sectas medicorum hoc versu complexus fuit Marcellus in carm. de medicina v. 6. *Quod logos, aut methodos, simplexque empirica pangit, - Hoc liber iste tenet.* Hoc carmen ab aliis Vindiciano, ab aliis Sereno Samonico tribuitur. Quod secta methodica sectetur carmina, vel ob Apollinem dictum, vel ob incantationes, quas nonnulli veteres medici praescribebant, vt ait Serenus tit. De Hemitritaeo depellendo: *Inscribis chartae, quod dicitur Abracadabra - Saepius, et subter repetis etc.* Noti sunt in Hispania homines illi, qui *Ensalmadores* dicuntur. Sed et Homerus curationis per carmina meminit, ac propterea de curatione Homerica integrum libellum Galenus scripsit. Confer Morhofium in Polyhist. tom. 2. lib. 3. cap. 1. n. 17. Plinius lib. 29. cap. 1. medicinae historiam persequitur, et num. 4. ait: *Alia factio (ab experimentis cognominant empiricem) coepit in Sicilia etc.* Vbinam medicinam *experimentosam* dixerit, non inuenio: neque id vocabulum in copiosissimo Harduini indice conspicitur. AREVALVS.

2. Specimen interpolationis in codice Chisiano Append. 5. post Etymologias exhibebo, in quo multa huic libro Isidori de medicina adduntur. AREV.

CAPVT V.

De quatuor humoribus corporis.

1. *Sanitas* est integritas corporis, et temperantia naturae ex calido, et humido, quod est sanguis: vnde et sanitas dicta est, quasi sanguinis status.

2. *Morbi* generali vocabulo omnes *passiones corporis* continentur, quod inde veteres morbum nominauerunt, vt ipsa appellatione mortis vim, quae ex eo nascitur, demonstrarent. Inter *sanitatem* autem, et *morbum* media est curatio, quae nisi morbo congruat, non perducit ad sanitatem.

3. Morbi autem omnes ex quatuor nascuntur humoribus, id est, ex sanguine, et felle, melancholia, et phlegmate. Sicut autem quatuor elementa, sic et quatuor humores, et vnusquisque humor suum elementum imitatur: *sanguis* aerem, *cholera* ignem, *melancholia* terram, *phlegma* aquam. Et sunt quatuor humores, sicut quatuor elementa, quae conseruant corpora nostra.

4. *Sanguis* ex graeca etymologia vocabulum sumpsit, quod vegetet, et sustentet, et viuat. *Choleram* graeci vocauerunt, quod vnius diei spatio terminetur: vnde et cholera, id est, *fellicula* nominata est, hoc est, fellis effusio: graeci enim fel χολὴν dicunt.

5. *Melancholia* dicta, eo quod ex nigri sanguinis faece admixta sit abundantia fellis. Graeci enim μέλαν nigrum vocant, fel autem χολὴν appellant.

6. *Sanguis* latine vocatus, quod sit suauis: vnde et homi-

Cap.V. n.1. *Sanitas* proprie est a *sanus*: et *sanus*, vti etiam *salus*, a graeco σάος, seu σόος. AREVALVS.

2. Alii morbum dicunt esse *mortis viam*, alii deducunt a μόρος βίȣ. Vide I. C. Scaligerum in Theoph. de plant. Ac fortasse apud Isidorum reponendum erit *mortis viam*. AREVALVS.

4. Sanguis ex Graec. etymolog. ἀπὸ τοῦ ζᾶν, *siue* ζῆν, *quod est viuere*. GR.

Ibid. Hoc est effusio fellis. *Caelius lib.3. acutar. c.19.* Choleram passionem aiunt quidam nominatam a fluore fellis, velut fellifluam passionem, nam cholera fel appellant, rheam fluorem. GR.

Ib. *Sanguinis* etymon graecum potest etiam esse a σαίειν γυῖα, quod seruet, ac vegetet membra corporis. Minus recte alii putant, latinum esse a *sancio*, quasi *sancuis*. Rursus num. 6. alia etymologia *sanguinis*. De cholera Caelius Aurelianus lib. 3. cap. 19. ex Asclepiade refert, quod sit humoris fluor celer, ac parui temporis. Quo fortasse Isidori verba alludunt, *quod vnius diei spatio terminetur*. AREVALVS.

6. Sanguis latine. *Haec non omnes libri habent, sed verisimile est, tentasse*

nes, quibus dominatur sanguis, dulces, et blandi sunt.

7. *Phlegma* autem dixerunt, quod sit frigidum. Graeci enim rigorem φλέγμονα appellant. Ex his quatuor humoribus reguntur sani: ex his laeduntur infirmi. Dum enim amplius extra cursum naturae creuerint, aegritudines faciunt.

8. Ex *sanguine* autem, et *felle* acutae passiones nascuntur, quas graeci ὀξέας vocant. Ex *phlegmate* vero, et *melancholia* veteres causae procedunt, quas graeci χρόνιας dicunt.

CAPVT VI.

De acutis morbis.

1. Oxea est acutus morbus: qui aut cito transit, aut celerius interficit, vt *pleuritis*, *phrenesis*: ὀξὺ enim acutum apud graecos, et velocem significat. Χρόνια est prolixus corporis morbus, qui multis temporibus remoratur, vt *podagra*, *phthisis*: χρόνος enim apud graecos tempus dicitur. Quaedam autem passiones ex propriis causis nomina acceperunt.

2. *Febris* a *feruore* dicta est: est enim abundantia caloris.

3. *Phrenesis* appellata siue ab impedimento mentis, quia graeci mentem φρένας vocant, seu quod dentibus infrendant, nam *frendere* est dentes concutere. Est autem perturbatio cum exagitatione, et dementia ex cholerica vi effecta.

4. *Cardiace* vocabulum a *corde* sumpsit, dum ex aliquo timo-

quoque latinam etymologiam reddere, quam etiam repetit lib. XI. *c.* I. GRIAL.

7. Phlegma autem, quod sit frigid. κατ' ἀντίφρασιν. *Recte enim Caelius lib.* 3. *tard. c.* I. Multa (*inquit*) medici contrariae interpretationis vocabula sumpserunt, vt fella, quae graeci *glyce* vocant, velut dulcia, cum sint amarissima. *Alioquin* φλέγμα *ab Homero* καῦμα *appellari ait Pollux, et cap. seq. Isidoro ipsi* plegmon *inflammans est.* GRIAL.

8. Morbi chronici *causae* latine dicuntur, vt ostendi ad Prudent. hymn. I. Peristeph. v. 20. *Supplicum causas petitis quae medelis irrigant.* Hispani dicimus *achaques*. AREVALVS.

Cap. VI. n. I. Pleuresis, phrenesis. Pleuritis, phrenitis *perpetuo apud Caelium.* GR.

Ibid. Edidi *pleuritis*: ita enim medici scribunt ex vocabulo graeco. Grialius in textu *pleurisis*, in not. indicat *pleuresis*. Aliud est de *phrenesi*: nam apud veteres reperitur *phrenesis* φρένησις, et *phrenitis* φρενῖτις. AREVALVS.

2. Febris a feruore. *Ita Varro apud Non.* GRIAL.

3. Est autem perturbatio cum exag. *Rom. C.* perturbatio mentis cum agitatione. GRIAL.

Ibid. Retine veriloquium ex graeco nomine. AREVALVS.

4. Cardiace. *Cael. l.2.acut. c.*34. GR.

re, aut dolore afficitur. *Cor* enim graeci καρδίαν vocant. Est enim cordis passio cum formidabili metu.

5. *Lethargia* a somno vocata. Est enim oppressio cerebri cum obliuione, et somno iugi, veluti stertentis.

6. *Synanche* a continentia spiritus, et praefocatione dicta. Graeci enim συνέχειν *continere* dicunt: qui enim hoc vitio laborant, dolore faucium praefocantur.

7. *Phlegmone* est feruor stomachi cum extensione, et dolore. Nam quum coeperit fieri, inquietudo, et febris consequitur. Vnde et dicta est φλεγμονὴ ἀπὸ τοῦ φλέγειν, id est, *inflammare*: sic enim sentitur, et inde nomen accepit.

8. *Pleuritis* est dolor lateris acutus cum febre, et sputo sanguinolento. Latus enim graece πλευρον dicitur, vnde et *pleuritica passio* nomen accepit.

9. *Peripneumonia* est pulmonis vitium cum dolore vehementi, et suspirio. Graeci enim pulmonem πνεύμονα vocant, vnde et aegritudo dicta est.

10. *Apoplexia* est subita effusio sanguinis, qua suffocati intereunt. Dicta autem *apoplexia*, quod ex lethali percussu repentinus casus fiat. Graeci enim percussionem ἀπόπληξιν vocant.

11. *Spasmus* latine contractio subita partium, aut neruorum

Ibid. Caelius lib. 2. cap. 31. refert, cardiacam passionem ex Artemidoro, et Asclepiadis sectatoribus esse *tumorem secundum cor*. Hinc fortasse praestiterit legere apud Isidorum *ex aliquo tumore*: quamquam Isidorus videtur voluisse *timore*; repetit enim *cum formidabili metu*, quod fortasse ex Caelio ipso sumpsit, qui inter multas, ac varias causas cardiacae passionis *maestitudinem*, vel *timorem* refert. AREVALVS.

5. Lethargia. *Idem lib. 2. acut. c.1.* Graeci *lethen* obliuionem vocant, *argian* vacationem, quam corpori, atque animae ingerit vis supradictae passionis. *Quae verba non ab Isidoro, qui notationes captaret, sed a librariis omissa, credebat Chacon*. GRIAL.

Ibid. Lethargia ab obliuione potius, quam a somno dicitur. Aduertit Caelius, iugem illum somnum, quem in lethargicis plerique statuunt, vere somnum non esse, sed oppressionem. AREVALVS.

6. Synanche. *Ex eod. lib. 3. c. 1.* GRIAL.

Ib. Grialius cum aliis excusis edidit συνάγχειν: sed Caelius in edition. Lugdun. 1566. habet, *Graeci enim συνέχειν continere appellant*: quod verum est. AREVALVS.

7. Medici recentiores *phlegmonem* statuunt esse speciem inflammationis externae profundioris. AREVALVS.

8. *Sputo sanguinolento*: quod tamen non semper adest. AREVALVS.

10. Apoplexia. *Ex cap. 5.* GRIAL.

11. Quam passionem a corde nominatam. *Id est, ortam; oriuntur enim nerui a corde secundum Aristotelem*. GRIAL.

cum dolore vehementi. Quam passionem a corde nominatam dixerunt, quod in nobis principatum vigoris habet. Fit autem duobus modis, aut ex repletione, aut ex inanitione.

12. *Tetanus* maiorum est contractio neruorum a ceruice ad dorsum.

13. *Telum* lateris dolor est; dictum est autem ita a medicis, quod dolore corpus transuerberet, quasi gladius.

14. *Ileos* dolor intestinorum, vnde et *ilia* dicta sunt: graece enim εἰλεῖν *obuoluere* dicitur, quod se intestina prae dolore inuoluant. Hi et torminosi dicuntur ab intestinorum tormento.

15. *Hydrophobia*, id est, aquae metus: graeci enim ὕδωρ *aquam* vocant, φόβον *timorem* dicunt: vnde et latini hunc morbum ob aquae metum lymphaticum vocant. Fit autem vel ex canis rabidi morsu, aut ex eius spuma, in terram proiecta, quam si homo, vel bestia tetigerit, aut dementia repletur, aut in rabiem vertitur.

16. *Carbunculus* dictus, quod in ortu suo rubens sit, vt ignis, postea niger, vt carbo extinctus.

17. *Pestilentia* est contagium, quod, dum vnum apprehenderit, celeriter ad plures transit. Gignitur autem ex corrupto aere, et in visceribus penetrando innititur. Haec etsi plerumque per aereas potestates fiat, tamen sine arbitrio omnipotentis Dei omnino non fit.

12. Maiorum contractio neruorum. *Cael. lib.* 3. *cap.* 6. neruorum maiorum, quos τένοντας vocant, leuis tensio. *In nostris tamen libris*, maior contractio, *mendose*. GRIAL.

13. Telum. *Serenus*. Est et vis morbi, quod telum commemoratur: - Quum subito furor insanus furit incitus ictu. GRIAL.

Ib. Rutilius quoque ad morbum *telum* videtur respexisse, quum dixit lib. 1. v. 451. *Tela dolorum*. In editione, qua vtor, Samonici ad marg. notatur, *telum* esse pleuritidem: sed subiungitur: *Alii punctionem intelligunt*. AREVALVS.

15. Hydrophobia. *Cael. lib.* 3. *c.* 9. GRIAL.

Ib. Aut ex eius spuma. *Cum* aeris spuma *legeretur in omnibus fere libris*, *Rodericus Fonteius*, *medicus doctissimus*, *ex Aelian. lib.* 9. *de hist. anim.* eius spuma *legendum admonuit*, *cuius coniecturam comprobarunt Meioraden. liber*, *et Conchensis*, *hispano sermone conscriptus*, *in quo*; ò de la spuma del caìda en tierra. *Sed cum in reliquis omnibus libris* ex aeris spuma *legatur*, *Caeliusque*, *quem Isidorus plane sequitur*, *ex solius aspirationis odore ex rabido cane adducto quosdam in hanc passionem dicat deuenisse*, *cum venenosus aer adducitur*, *et vitalibus inseritur partibus*, aeris *quoque mentionem ab Isidoro factam*, *verisimile nobis fit*. *A. Augustinus vel* oris, *vel* eius *probabat*. GRIAL.

17. Pestilentiam plerumque per aereas potestates, non tamen sine arbitrio dei fieri, allatis multis Patrum veterum testimoniis, rationibusque suadetur a Theophilo Raynaudo Philolog. pag. 224. seqq. in opere inscripto, *Vitae*, *et mortis terminalia*, puncto 6. AREV.

18. Dicta autem pestilentia, quasi *pastulentia*, quod veluti incendium depascat: *Et toto descendat corpore pestis*. Idem et contagium a *contingendo*, quia, * quemque tetigerit, polluit.

quemque pro *quemcumque*.

19. Ipsa et *inguinaria* ab inguinum percussione. Eadem et *lues* a labe, et luctu vocata, quae tanto acuta est, vt non habeat spatium temporis, quo aut vita speretur, aut mors, sed repentinus languor simul cum morte venit.

CAPVT VII.

De Chronicis morbis.

1. *Chronia* est prolixus morbus, qui multis temporibus remoratur, vt podraga, phthisis: χρόνος enim apud graecos tempus dicitur.

2. *Cephalea* ex causa vocabulum habet: capitis enim passio est: graeci enim caput κεφαλὴν vocant.

3. *Scotoma* ab accidenti nomen sumpsit, quod repentinas tenebras ingerat oculis cum vertigine capitis. *Vertigo* autem est, quotiescumque ventus consurgit, et terram in circuitum mittit.

4. Sic et in vertice hominis arteriae, et venae ventositatem ex resoluta humectatione gignunt, et in oculis gyrum faciunt: vnde et vertigo nuncupata est.

5. *Epilepsia* vocabulum sumpsit, quod mentem apprehendens, pariter etiam corpus possideat: graeci enim apprehensionem ἐπιληψίαν appellant. Fit autem ex melancholico humore, quoties exuberauerit, et ad cerebrum conuersus fuerit. Haec passio et *caduca* vocatur, eo quod cadens aeger spasmos patiatur.

6. Hos etiam vulgus *lunaticos* vocat, quod pro lunae cursu

18. Et toto descend. c. p. *Ex.5. Aen.* GRIAL.

Ib. *Pestilentia* est a *peste*, et *pestilens*. Neque de *pestis* etymologia satis constat. AREVALVS.

19. Ipsa et inguinaria. *Vid. Paul. Diacon. de inguinaria noua Italiae peste ante Iustinianum*. GRIAL.

Ib. Quae tanto acuta est. *Gothicismus frequens, nec Isidori fortasse, sed librariorum*. GRIAL.

Ib. Inguinaria lues olim satis frequens erat praesertim medio aeuo: quo morbo plures absumptos, etiam ex sepulcrorum titulis constat. AREVALVS.

Cap. VII. n.2. Cephalea. *Cael. lib. 1. tard. c. 1.* Cephalea a parte corporis, quae patitur passionem, nomen accepit. GRIAL.

3. Scotoma. *Ex eod. c. 2.* GRIAL.

4. Vertigo est a *verto*, quia homini eo morbo affecto omnia verti videntur. A *verto* etiam est *vertex*, quia eo loco capilli in gyrum vertuntur. AREVAL.

6. Pro lunae cursu comitetur eos insania. *Al.* per lunae cursum comiten-

comitetur eos insania: eadem et laruatio. Ipse est et *morbus comitialis*, idem maior, et diuinus, quo caduci tenentur. Cuius tanta vis est, vt homo valens concidat, spumetque.

7. *Comitialis* autem dictus, quod apud gentiles, quum comitiorum die cuiquam accidisset, comitia dimittebantur. Erat autem apud romanos comitiorum dies solemnis iiI. kal. ianuar.

8. *Mania* ab insania, vel furore vocata. Nam graecorum ve-

tur eos insidiae daemonum. *Vtraque scriptura retineri possit: vt prior lunationis (vt ita dixerim), posterior laruationis notatio sit*. GRIAL.

Ib. Ipse est morbus comitialis, idem maior. *Fest. in Prohibere comitia, et Cels. lib. 3.* GRIAL.

Ibid. Et diuinus. Sacer *potius: cuius appellationis multas reddit causas Caelius Aurel. 1. tard. cap. 4. Peius tamen in plerisque libris pro* diuinus, diutinus *legitur. Nisi vtrumque hoc subsequenti passioni, id est, maniae aptemus. Ea enim et* diuinus *morbus dicitur, et* diutinus. *Nam tardissima, vt Cael. ait, passio est*. GRIAL.

Ib. Pro lunae cursu etc. Hanc lectionem non solum genuinam, sed etiam ab Isidoro ex Iuuenco desumptam puto, vt aduerti ad huius lib. 1. v. 482. *Et lunae cursum comitata insania mentis*. Accedit Samonicus de morbo comitiali: *Ipse deus memorat, dubiae per tempora lunae - Conceptum, talis quem saepe ruina profudit*. Caelius ait, epilepsiam vocari *sacram passionem, siue quod diuinitus putetur immissa etc.* Fortasse hinc Isidorus *morbum diuinum* dixit, quem alii *sacrum* appellant. AREVALVS.

7. Erat autem apud rom. comitior. dies solemnis iiI. *Kal. Ianuar.* In Kal. Ianuar. *omnes CC. Itaque expungebat haec, vt aliena, absurdaque, Chacon. Non enim Kal. Ianuar. comitia haberi, cum is dies non comitialis, sed fastus esset. A. Augustinus* in Kal. Ianuar. *ante eas Kalend., quibus initium magistratus erat, interpretabatur. Anton. Couarruuias vocem* in *ex nota* iiI. *factam aduertit. Idemque esse* iiI. *Kal. Ianuar., quod tertio Ianuarii die, quo die (vt ait Caius in l. si caluitur D. de verb. signif.) pro salute Principis vota suscipiebantur, eratque totius pop. Rom. conuentus iam inde a Numa vsque celeberrimus, eodemque modo dixisse Plutarchum, Ciceronem tertio die Kalendarum natum, quem Cicero ipse* iiI. *Non. appellet. Is dies et nuncupatio votorum, et solemnia Imperatorum, et praecise vota, et solemnia dicebatur. Sueton. in Aug. Capitolin. in Pertinac., Tacit.* iiiI., *et* xv. *Annal., Tertull. in lib. de coron. Comitia autem non ea solum dici, quae ad legendos magistratus fierent, sed pro conuentu populi accipi solere, manifestum est*. GRIAL.

Ibid. Samonicus aperte *comitia* nominat, in quibus suffragia fiebant: *Est subiti species morbi, cui nomen ab illo est, - Quod fieri nobis suffragia iusta recusant. - Saepe etenim membris atro languore caducis, - Consilium populi labes horrenda diremit*. AREVALVS.

8. Nam Graecor. vetustas. *Ex eod. Cael. lib. c. 5.; sed haec confusa, et perturbata sunt*. GRIAL.

Ibid. Siue ab inanitate, quam graeci μανίαν. *Ita interpretatur* μάνον, *et* μανίαν *Eustath.* ιλ. ψ. *explicans vocem* παρήορος. *Ergo etiam apud Aurelian.* inanitate *pro* iniquitate *reponendum videri possit; subiicit enim*: Quam appellant *maniam*, vel quod animum, siue mentem vltra modum laxet, *manon* enim dimissum, siue mollem appellant. *Hispana quoque translatio*, O es dicha ab *inanitate*: esto es, de vaziamiento, ò de cosa vazia, que los Griegos llaman manie. *Adde, quod Isid. lib. 5. cap. 28.* Alii (*inquit*) putant, *mane* vocari ab aere, quia manus, id est, rarus est, atque perspicuus. *In eo vero, quod superius graece*

tustas furorem *μαντικὴν* appellabat, siue ab inanitate, quam graeci *μανίαν* vocauerunt, siue a diuinatione, quia diuinare graece *μανεῖν* dicitur.

9. *Melancholia* dicta est a nigro felle: graeci enim nigrum *μέλαν* vocant, fel autem *χολὴν* appellant. *Epilepsia* autem in phantasia fit, melancholia in ratione, mania in memoria.

10. *Typi* sunt frigidae febres, quia *τύπος* latine forma, atque status dicitur: est enim accessionum, vel recessionum reuolutio per statuta temporum interualla.

11. *Rheuma* graece, latine eruptio, siue fluor appellatur. *Catarrhus* est fluor rheumae iugis ex naribus, quae, dum ad fauces venerit, *βράγχος* vocatur, dum ad thoracem, vel pulmonem, *πτύσις* dicitur.

12. *Coryza* est, quoties influxio capitis in ossa venerit narium, et prouocationem fecerit cum sternutatione: vnde et coryza nomen accepit.

13. *Bran-*

μανεῖν diuinare esse dixit, Gothicos libros sumus secuti. GRIAL.

10. Typi sunt frigidae febres. *Eiecimus hinc illa,* (quae abusiue appellantur ab herba, quae in aqua nascitur) *quamuis erant in omnibus libris, neque enim dubium, quin huc nullo adducta sint consilio e libro* 17. *Quod vero* forma, atque status *e libris scripsimus,* statutum *malebat Chacon; vocari enim legem, siue pragmaticam apud Iustinianum τύπον. Nouell. Graec.* 165. 166., *edictumque* VII. *τύπον πραγματικὸν inscribi. Easdem quoque leges formas latine dici in l. decernimus C. de Sacros. Eccles. A statutis ergo temporibus, et ea lege, quam periodicae febres seruant, τύπους appellatas.* GRIAL.

Ibid. Chaconis opinionem confirmat Typus Constantis, scilicet edictum famigeratum, quo silentium indictum vnius, vel duarum voluntatum in Christo. In opere posthumo Vazquii, nescio cuius culpa *typus* tamquam haereticus aliquis homo inter Monothelitas nominabatur. Quae hallucinatio, a Theophilo Raynaudo primum obseruata, occasionem deinde aliis dedit Vazquii, nihil fortasse tale merentis, acerrime reprehendendi. Ceterum apud Isidorum retinendum est *status*, et, vt arbitror, legendum, *typi sunt frigidae febris*: nam apud medicos *typus* est forma, status, nota, ac character febrium recurrentium. Caelius lib. 1. Acutar. cap. 14. ex Asclepiade refert, typum febris quotidianum maiorum corpusculorum statione fieri, tertianum minorum, quartanum minutissimorum. Apuleius de herb. cap. 102. *Ad frigora, et omnes febrium typos.* AREV.

11. Fortasse delendum est *ex naribus*. Certe Caelius lib. 2. tardar. cap. 7. ita habet: *Fit influxio, nunc ad nares, quae appellatur coryza: nunc ad fauces, quae appellatur branchos; nunc ad thoracem, vel pulmonem, quae appellatur ptysis*. Pro *πτύσις* nonnulli habent *φθόσις*. AREVALVS.

12. Coryza-quoties influxio. *E Cael. lib.* 2. *c.* 7. GRIAL.

Ibid. In ossa ven. In os ven. n. *R. C.* GRIAL.

Ibid. Et prouocationem. *Ita Goth. o. Alii* praefocationem. *Facilis lapsus ex digammo.* GRIAL.

Ib. Coryza graece est grauedo, humor ex capite fluens, a *κάρα*, et *ζέω*, quia veluti ebullit e capite. AREV.

13. *Branchos* est praefocatio faucium a frigido humore. Graeci enim guttur βράγχος dicunt, circa quod fauces sunt, quas nos corrupte branchias dicimus.

14. *Raucedo* amputatio vocis. Haec et *arteriasis* vocatur, eo quod vocem raucam, et clausam reddat ab arteriarum iniuria. *Suspirium* nomen sumpsit, quia inspirationis difficultas est, quam graeci δύσπνοιαν dicunt, id est, *praefocationem*.

15. *Peripneumonia* a pulmonibus nomen accepit. Est enim pulmonis tumor cum spumarum sanguinearum effusione.

16. *Haemoptois* emissio sanguinis per os: vnde et nomen sumpsit; αἷμα enim sanguis dicitur.

17. *Phthisis* est vlceratio, et tumor in pulmonibus, qui iuuenibus facilius euenire solet: φθίσις autem apud graecos dicta, quod sit totius corporis consumptio.

18. *Tussis* graece ab altitudine vocatur, quod a profundo pectoris veniat, cuius contraria est superior in faucibus, vbi vua distillat. vide var. lect.

19. *Apostema* a collectione nomen accepit: nam collectiones graeci apostemata vocant.

20. *Empye* dicta est apostema intrinsecus vel in latere, vel in stomacho cum dolore, et febribus, et tussi, et abundantibus sputis, et purulentiis.

21. *Hepaticus* morbus a iecoris passione nomen accepit; graeci enim iecur ἧπαρ vocant.

22. *Lienosis* a splene vocabulum sumpsit; graeci σπλὴν lien vocant.

23. *Hydrops* nomen sumpsit ab aquoso humore cutis; nam graeci ὕδωρ aquam vocauerunt; est enim humor subcutaneus cum inflatione turgente, et anhelitu foetido.

24. *Nephritis* a renum languore nomen accepit. Renes enim graeci νεφροὺς dicunt.

13. Legam libenter βρόγχος: ita enim appellant graeci guttur: ex quo fit *bronchos*, raucedo. AREVALVS.

15. Peripneumonia. *Hanc superiori capite inter acutas posuit, alios fortasse secutus: hic Caelium imitatur, qui eam in tardis numerat*. GRIAL.

18. Tussis graec. *Nempe βὴξ, quasi βύξ, siue βίσσος, aut βύθος*. GRIAL.

19. Apostema a collectione. *Collectionem vocant recentiores, quam Celsus abscessum nominat*. GRIAL.

20. Empye. *Cael. lib.* 2. *tard. c.* 14. Item empyica passio, quod ex vomica collectionis interioris purulenta per tussiculam excludantur sputa. GRIAL.

23. Hydrops. *Cael. lib.* 3. *c.* 8. GR.

24. Nephr. *Quae etiam διαβήτης*. GR.

25. *Paralysis* dicta a corporis impensatione, facta ex multa infrigidatione, aut in toto corpore, aut in parte.

26. *Cachexia* nomen sumpsit a corporis malo habitu: καχεξίαν enim graeci malam vexationem vocauerunt. Fit autem haec passio ex intemperantia aegrotantis, vel curatione mala medicantis, aut post aegritudinem tarda resumptione.

27. *Atrophia* nomen accepit a diminutione corporis: nam graeci nutrimenti cessationem ἀτροφίαν dicunt. Est enim tenuitas corporis ex causis latentibus, et paulatim conualescentibus.

28. *Sarcia* est superfluum carnis incrementum, quo vltra modum corpora saginantur: graeci enim carnem σάρκα vocant.

29. *Ischias* vocata a parte corporis, quam vexat. Nam vertebrorum ossa, quorum summitas iliorum initio terminantur, graeci ἰσχία vocant. Fit autem de phlegmate, quoties descenderit in recta ossa, et efficitur ibi glutinatio.

30. *Podagram* graeci a retentione pedum dicunt nominatam, vel a ferali dolore: siquidem omne, quod immite fuerit, abusiue *agreste* vocamus.

31. *Arthriticus* morbus ab articulorum passione vocabulum sumpsit.

32. *Calculus* petra est, quae in vesica fit, vnde et nomen accepit. Gignitur autem ex materia phlegmatica.

33. *Stranguria* dicta est, eo quod stringat vrinarum difficultate.

Ibid. Nephritis est inflammatio renum cum febri continua. AREV.

25. Paralysis dicta a corp. imp. *Ita o. l.*, *neque deest*, *qui tueatur hanc lectionem*; *esse enim* pensare *ponderare*. *Laborare igitur suo pondere paralyticos*, *qui aegre suos artus*, (*vt ait Seneca*,) *moliantur*. *Nobis illud suspicari venit in mentem*, *ex librariorum compendiis natum esse vitium*. *Fuisse enim potuit*; dissolutio corporis impens ationem. *Id est*, dissolutio corporis impediens actionem. GRIAL.

Ib. Fortasse Isidorus scripsit, *a corporis impediti solutione*. *Paralysis* ad verbum solutio est. In nonnullis mss. est *a corporis impensione*. AREVALVS.

26. Cachexia. *Caelius lib. 3. cap. 6.* GRIAL.

Ib. Cachexia graece est malus habitus. AREVALVS.

27. Atrophia. *Idem lib.2. cap.14.*, *et lib.3. cap.7.* GRIAL.

28. Sarcia. *Ita lib. o.*, *Cael. polysarcia*. GRIAL.

29. Ischias. *Idem lib. 5. c. 1.* GR.

30. Podagram. *Ibid. c. 2.* GRIAL.

Ib. Podagra quasi ποδὸς ἄγρα, hoc est, *pedis captura*. Isidorus duplicem etymologiam ex Caelio retulit. Podagra a retentione pedum *nodosa* dicitur. Ouidius lib. 1. de Ponto ep.1. v.255. *Tollere nodosam nescit medicina podagram*. AREVALVS.

34. *Satyriasis* iuge desiderium Veneris cum extensione naturalium locorum; dicta passio a Satyris.

35. *Diarrhoea* iugis ventris fluxus sine vomitu.

36. *Dysenteria* est diuisio continuationis, id est, vlceratio intestini. Δὺς enim diuisio est, ἔντερα intestina. Fit autem, antecedente fluore; quem graeci Διάῤῥοιαν vocant.

37. *Lienteria* dicta, quod cibum tamquam per laeuia intestina, nullis obstantibus, faciat prolabi.

38. *Colica* passio nomen sumpsit ab intestino, quod graeci κῶλον appellant.

39. * *Ragades* dicuntur, eo quod fissurae sint rugis collectae circa orificium. Hae et haemorrhoides a sanguinis fluore dictae. Graeci enim sanguinem αἷμα dicunt. al. *ragadia.*

CAPVT VIII.

De morbis, qui in superficie corporis videntur.

1. *Alopecia* est capillorum fluor, circumscriptis pilis fuluis, aeris qualitatem habentibus: vocata hoc nomine a similitudine animalis vulpeculae, quam graeci ἀλώπεκα vocant.

2. *Parotides* sunt duritiae, vel collectiones, quae ex febribus,

35. Diarrhoea. *Diarrhoea, et Satyriasis in acutis numerantur a Caelio.* GR.

36. Fit autem anteced. f. etc. *Verba sunt Caelii lib. 4. c. 6.* GRIAL.

Ibid. Apud Grialium, et alios excusos erat *quam graeci*: restitui *quem* ex Caelio, quem Isidorus transcribit. AREV.

37. Per laeuia intestin. *Al.* lenia. GRIAL.

39. Celsus lib. 6. cap. 17. distinguit *rhagadia* (sic enim vocat) ab hemorrhoidibus. *Rhagadia sunt, quum in ano saepe et quidem pluribus locis cutis exciditur* (al. *scinditur*); *Hemorrhoides sunt ora venarum, tamquam ex capitulis quibusdam surgentia, quae saepe sanguinem fundunt.* Rhagadia, siue rhagades Celsus vocat *scissuras recentes*, atque adeo fortasse legendum erit *scissurae* pro *fissurae*. Graecum ῥαγὰς est *ruptura*. AREV.

Cap. VIII. n. 1. Circunscriptis p. f. aeris qualitatem habentibus. *Al.* äeris. *Sed reiiciebat haec omnia, vt aliena, Chacon.* GRIAL.

Ib. Putarem, legendum *areae qualitatem habens*. Alopecia est areae species. Celsus lib. 6. cap. 4. *Arearum quoque duo genera sunt. Commune vtrique est etc. Sed ea, quae ἀλωπεκία nominatur, sub qualibet figura dilatatur: fit et in capillo, et in barba.* Alopeciam dictam non a similitudine vulpeculae, sed quia vulpes eo morbo frequenter laborant, verior est sententia. De alio areae genere pergit ibidem Celsus: *Id vero, quod a serpentis similitudine ὀφίασις appellatur, incipit ab occipitio etc.* Fortasse hinc aliquis, et ex eo Isidorus existimauit, alopeciam quoque a vulpis similitudine nuncupatam. AREVALVS.

vel aliquo alio nascuntur in aurium vicinitate: vnde et παρωτίδες sunt appellatae: ὦτα enim graece auriculae dicuntur.

3. *Lentigo* vestigia macularum paruula, in rotunditatem formata: a specie lenticulae dicta.

4. *Erysipelas* est, quam latini sacrum ignem appellant, id est, execrandum per antiphrasim. Siquidem in superficie rubore flammeo cutis rubescit. Tunc moto rubore, quasi ab igne, vicina inuaduntur loca, ita vt etiam febris excitetur.

5. *Serpedo* est rubor cutis cum pustularum extantia, et nomen sumpsit a serpendo, eo quod serpat per membra.

6. *Impetigo* est sicca scabies, prominens a corpore cum asperitate, et rotunditate formae. Hanc vulgus *sarnam* appellat.

7. *Prurigo* vocata a perurendo, et ardendo.

8. *Nyctalmus* est passio, qua per diem visus patentibus oculis denegatur, et nocturnis irruentibus tenebris redhibetur, aut versa vice (vt plerique volunt) die redditur, nocte negatur.

9. *Verrucae* aliud sunt: *satyriasis* aliud. *Verrucae* singulatim sunt, *satyriasis* vero vna fortior, ac circa ipsam plures inueniuntur.

10. *Scabies*, et *lepra*, vtraque passio, asperitas cutis cum pruritu, et squammatione: sed *scabies* tenuis asperitas, et squammatio

4. Erysipelas. *Ab* ἐρὶ *voce augendi, et* σύπεσθαι, *putrescere* ἐρισύπελας *vocari quidam volunt*. GRIAL.

Ib. Cutis rubescit. *Al.* cutes rubescunt. GRIAL.

Ib. Varia est apud alios erysipelatis etymologia, vel ab ἐρεύδω *traho*, et πέλας *prope*, quia partes propinquas attrahit, vel ab ἐρυθρὸς *ruber*, et πελὸς *niger*, *liuidus etc.* AREVALVS.

6. *Sarnam appellat*. Ita etiamnum hispani appellant, et videtur hoc proprium esse, et fuisse hispanorum vocabulum. Papias ex Isidoro sumpsit: *Sarna, impetigo*. Semlerus in not. ad Glossarium Isidorianum verbo *scaturrio* monstrum putabat hoc loco *sarna*, et quum non intelligeret, quid esset, coniiciebat *scarram*, quae vox germanica est. In auctario Ducangii ex Papia ms. Bituricensi profertur: *Impetigo sicca scabies, prominens cum asperitate, et rotunditate formae: haec vulgo sarreuma dicitur*. Subiungitur suspicio, *sarna*, vt habetur in edito, perperam ex *sarreuma* contracte scripto factum fuisse. At ex Isidoro, et idiomate hispano retinendum *sarna*. AREVALVS.

7. *Prurigo* proxime est a *prurio*, quod duci poterit a *prouro*. AREVALVS.

9. Verrucae aliud sunt, Satyriasis. *Editio antiqua*, phthiriasis, *manuscripti omnes*, satyriasis *habent*. *Morbus vterque a verrucoso valde diuersus*. *Quamuis satyriasis nomine alia quoque morborum genera ab eo, de quo superiori capite dixit, significantur*. *Vt* phthites, *aut* phthiriasis *velimus*, *Eustathius facit, qui* ι. λ. β. *ad verba* εἰ μίλητον ἔχειν φθειρῶν τὸ ὄρος ἀκριτόφυλλον: φθεὶρ (*inquit*) σημαίνει τὴν πίτυν, καὶ τοὺς κώνους τῆς πίτυος. *Quod si verum est, magna similitudo* φθείρσι, *siue, vt loquitur Didymus*, φθείραις *cum verrucis*. *Siquis* satyriasis *magis probat, Gothicos codices auctores habeat*. GRIAL.

est. Hinc denique nomen accepit, quae ita veluti purgamenta amittat. Nam *scabies*, quasi *squammies*.

11. *Lepra* vero cutis asperitas squammosa, lepidi similis, vnde et nomen sumpsit: cuius color nunc in nigredinem vertitur, nunc in alborem, nunc in ruborem. In corpore hominis ita lepra dignoscitur, si variatim inter sanas cutis partes color diuersus appareat: aut si ita se vbique diffundat, vt omnia vnius coloris quamuis adulterini faciat.

12. *Elephantiacus morbus* dicitur ex similitudine elephantis, cuius naturaliter dura, et aspera pellis nomen morbo in hominibus dedit, quia corporis superficiem similem facit elephantorum cuti, siue quia ingens passio est, sicut animal ipsum, ex quo deriuatum ducit nomen.

13. *Icteris* graece appellatur a cuiusdam animalis nomine, quod sit coloris fellis. Hunc morbum latini *arquatum* appellant ad similitudinem caelestis arcus. *Auruginem* vero Varro appellari ait a colore auri. Regium autem morbum inde aestimant dictum, quod vino bono, et regalibus cibis facilius curetur.

14. *Cancer* a similitudine maritimi animalis vocatum vulnus (sicut medici dicunt) nullis medicamentis sanabile. Aut ergo praecidi solet a corpore membrum, vbi nascitur, vt aliquanto diutius

11. Lepidi similis; *Id est, squammae*. *Cassius Felix*: Lepida species scabiei corticosa, squammas in se ostendens, graece dictas *lepidas*, vnde nomen a graeco lepra accepit. *Scribon. Larg. cap.* 133. squamma aeris, quam graeci λεπίδα *vocant*. GRIAL.

12. Conuenientiam morbi elephantiaci cum elephante exponit Aretaeus lib.2. cap. 13. AREVALVS.

13. Icteron a cuiusd. animal. *Galen. ab ictide, mustella agresti. Plinius ab ictero auicula. Gloss.* Aurugo ἰκτερὶς. *Hieronym. Amos. c.* 4. יֵרָקוֹן id est, auruginem omnes icteron transtulerunt. GRIAL.

Ib. Regium. *Plin. lib.* 22. *c.* 4. Varro regium cognominatum morbum arquatum tradit, quoniam mulso curetur. GRIAL.

Ib. *Arquatum*. Nonius cap. 5. n.14. *Arquati dicuntur, quibus color, et oculi virent, quasi in arqui similitudinem*. Praemiserat, quod *arcus* suspensus fornix appellatur, *arquus* non nisi, qui in caelo appareat, quem *Irim* poetae dixerunt. Nihilominus multi scribunt *arcuatos*, et *arcuatum* morbum, et ita in textu. Grialii legebatur. Idem Grialius in textu exhibet *icteris*, in not. *icteron*. AREV.

14. Cancer. *Locus sumptus ex Aug. lib.*22. *de ciuit. cap.*8., *sed* vlcus *dicendus fuit potius, quam* vulnus, *cancer, si vere paulo post* vulnus *ab* vlcere *distinguit*. GRIAL.

Ib. Celsus *vlcus*, non *vulnus*, nominat, quum de cancro agit. Aliquando tamen *vlcus*, et *vulnus* confunduntur. A verbis *Aut ergo etc.* sensus imperfectus videtur, aut certe obscurus est. AREVALVS.

viuat: tamen inde mortem, quamlibet tardius, affuturam.

15. *Furunculus* est tumor, in acutum surgens, dictus quod ferueat, quasi feruunculus: vnde et graece ἄνθραξ dicitur, quod sit ignitus.

16. *Hordeolus* est paruissima, et purulenta collectio, in capillis palpebrarum constituta, in medio lata, et ex vtroque conducta, hordei granum similans: vnde et nomen accepit.

17. *Oscedo* est, qua infantum ora exulcerantur, dicta ex languore oscitantium.

18. *Frenusculi* vlcera circa rictum oris: similia his, quae fiunt iumentis asperitate frenorum.

19. *Vlcus* putredo ipsa: vulnus, quod ferro fit, quasi vi. Et vlcus, quod olet, quasi *olcus*.

20. *Pustula* est in superficie corporis turgida veluti collectio.

21. *Papula* est paruissima cutis erectio, circumscripta cum rubore: et ideo papula dicta, quasi *pupula*. *Sirimpio*...

22. *Sanies* dicta, quia ex sanguine nascitur; excitato enim calore vulneris, sanguis in saniem vertitur. Nam sanies non fit in quocumque loco, nisi vbi sanguis aduenerit: quia omne, quod putrescit, nisi calidum, et humidum fuerit, quod est sanguis, putrefieri non potest. Sanies autem, et tabes sibi differunt. Fluere enim sanie viuorum est, tabe mortuorum.

23. *Cicatrix* est obductio vulneris, naturalem colorem partibus seruans, dicta quod obducat vulnera, atque obcaecet.

16. Hordeolus-ex vtroque conducta. *Libri A. Aug.* ex vtraque parte conducta, *id est, vt ipse interpretabatur, angusta, et quasi conclusa, vel circumducta*. GRIAL.

17. Oscedo. *Duo morbi confundi videntur, Oscedo, et quas Graeci ἄφθας vocant. Ergo haec quidam ita distinguebat*; Oscedo dicta ex languore oscitantium. Aphthae, quibus infantium ora exulcerantur. GRIAL.

19. *Vlcus* est a graeco ἕλκος: ex quo nonulli cum aspiratione scribunt *hulcus*. AREVALVS.

21. Papula q. pupula. *Al.* quasi papilla. Pupulas *veteres puellas dicebant laneas*. GRIAL.

Ibid. Quasi pupula. Festus: *Papillae capitula mammarum dictae, quod papularum sunt similes*. Si legatur *quasi papilla*, potius dicendum erit, *papulas* ita vocatas, quod *papillarum* sint similes. Atque id magis placet: nam *papillae* ita sunt dictae, quia eas infantes quasi *papant*, vt ait Isidorus lib. XI. cap. I. AREV.

22. Sanies autem, et tabes. *E Seru. Aen. 8. ad v. tormenti genus*. GRIAL.

CAPVT IX.

De remediis, et medicaminibus.

1. Medicinae curatio spernenda non est. Meminimus enim, et Isaiam Ezechiae languenti aliquid medicinale mandasse, et Paulus Apostolus Timotheo modicum vinum prodesse dixit.

2. Curatio autem morborum tribus generibus constat: *Pharmacia*, quam latini medicamina vocant: *Chirurgia*, quam latini manuum operationem appellant; manus enim apud graecos χεὶρ vocatur: *Diaeta*, quam latini regulam nuncupant; est enim obseruatio legis, et vitae.

3. Sunt autem omnium curationum species tres: primum genus *diaeticum*: secundum *pharmaceuticum*: tertium *chirurgicum*. *Diaeta* est obseruatio legis, et vitae. *Pharmacia* est medicamentorum curatio. *Chirurgia* est ferramentorum incisio: nam ferro exciduntur, quae medicamentorum non senserint medicinam.

4. Antiquior autem medicina herbis tantum, et succis erat. Talis medendi vsus coepit: deinde ferro, et ceteris medicamentis.

5. Omnis autem *curatio* aut *ex contrariis*, aut *ex similibus* adhibetur. *Ex contrariis*, vt frigidum calido, vel siccum humido: sicut et in homine superbia sanari non potest, nisi humilitate sanetur.

6. *Ex similibus* vero, sicut ligamentum vel rotundo vulneri rotundum, vel oblongo oblongum apponitur. Ligatura enim ipsa non eadem membris, et vulneribus omnibus, sed similis simili coaptatur. Quae duo etiam ipsa adiutoria nominibus suis significant.

7. Nam *antidotum* graece, latine ex contrario datum dicitur. Contraria enim contrariis medicinae ratione curantur. At contra

Cap. IX. n. 1. Meminimus enim, et Isaiam. *Verba Tertull. sunt in lib. de coron. milit.* GRIAL.

2. Diaeta obseruatio legis, et vitae. Legis *cur dixerit, haud ita obuium. Sic apud Demosth.* δίαιταν ἐπιτρέψαι, *et apud Thucydidem* διαιτῶμαι *idem esse, quod* πολιτεύομαι, *obseruarunt ante nos alii.* GRIAL.

Ibid. De varia significatione vocis *diaetae* consuli possunt Ianus Dousa in Praecid. cap. 10., Ioannes Wouweren ad Petronium, et Vossius in Etymologico. AREVALVS.

6. *Quae duo etiam etc.* Refert se Isidorus ad ea, quae dixit, omnem curationem aut *ex contrariis*, aut *ex similibus* adhiberi: quae duo ipsis remediorum nominibus significari solent. AREV.

ex simili, vt *πικρὰ*, quod interpretatur amara: quia gustus eius amarus est. Ex conuenienti enim nomen accepit, quia amaritudo morbi amaritudine solui solet.

8. Omnia autem medicamenta ex propriis causis habent vocabula. *Hiera* enim dicta, quasi diuina. *Arteriaca*, quod apta sint gutturis meatui, et tumores faucium, et arteriarum leniant. *Theriaca* est antidotum serpentinum, quo venena pelluntur, vt pestis peste soluatur. *Cathartica* graece, latine purgatoria dicuntur.

9. *Catapotia*, eo quod modicum potetur, seu inglutiatur. *Diamoron* a succo mori nomen sumpsit, ex quo conficitur: sicut diacodion, quia ἐκ τῆς κωδείας, id est, ex papauere fit: sicut *diaspermaton*, quia ex seminibus componitur.

10. *Electarium* vocatum, eo quod molle sorbeatur. *Trochiscus* dictus, quia in modum rotulae deformatur: τρόχος enim graece rota dicitur. *Colyria* latine sonant, quod vitia oculorum detergant. *Epithema*, eo quod super ponatur, aliis adiutoriis praecedentibus.

11. *Cataplasma*, eo quod inductio sola sit. *Emplastrum*, eo quod inducatur. *Malagma*, eo quod sine igne maceretur, et comprehendatur. *Enema* graece, latine relaxatio dicitur. *Pessaria* dicta, quod intus iniiciantur.

12. *Medicinam iumentorum* Chiron quidam graecus inuenit: inde pingitur dimidia parte homo, dimidia equus. Dictus autem Chiron ἀπὸ τοῦ χειρίζειν, quia chirurgus fuit.

13. *Criticos dies* medici vocant, quibus, credo, ex iudicio infirmitatis illud nomen impositum est: quod quasi iudicent hominem, et sententia sua aut puniant, aut liberent.

CA-

9. Catapotia. *Scrib. Larg. c.*87. Catapotium, id est, medicamentum, quod non diluitur, sed ita vt est, deuoratur. GRIAL.

10. Electarium. *Ita vocatur a Cael. lib.* 3. *acut. c.*4., ecligma *a Plin. lib.*20. *cap.*14. *et* 22., *quod sub lingua liquatur, a Celso*. GRIAL.

Ib. Colyria. *ἀπὸ τοῦ κωλύειν τὸν ῥοῦν, id est, a prohibenda fluxione*. GRIAL.

11. Pessaria. *Cels. lib.* 5. *c.* 21. Vt ea, quae feminis subiiciunt, *πέσσους* graeci vocant. *Inde πεσσάριον diminutionis vox. Isidorus vero pessaria, quod* pessum *eant, dicta videtur existimasse*. GRIAL.

Ibid. *Pessum* vocat Apuleius de herbis cap. 121., et *pessus* masculino genere Plinius Valerianus lib. 1. cap. 1. ad fin. *Pessarium* dixit Theodorus Priscianus lib. 3. cap. 5. AREVALVS.

CAPVT X.

De libris medicinalibus.

1. A*phorismus* est sermo breuis, integrum sensum propositae rei scribens.

2. *Prognostica praeuisio* aegritudinum, a praenoscendo vocata. Oportet enim, medicum et praeterita agnoscere, et praesentia scire, et futura praeuidere.

3. *Dynamidia* potestas herbarum, id est, vis, et possibilitas. Nam in herbarum cura vis ipsa δυνάμις dicitur: vnde et *dynamidia* nuncupatur, vbi eorum medicinae scribuntur.

4. *Botanicum herbarium* dicitur, quod ibi herbae notentur.

CAPVT XI.

De instrumentis Medicorum.

1. E*nchiridion* dictum, quod manu astringatur, dum plurima contineat ferramenta: χεὶρ enim graece manus vocatur.

2. *Phlebotomum* ab incisione vocatum. Nam incisio graece τομὴ dicitur.

3. *Simile . . . Angistrum . . . Spatomele . . .*

4. *Guua*, quae a latinis a similitudine cucurbita, a suspirio ven-

Cap.x. n.3. Dynamidia. *Sic appellarunt recentiores medici Galeni libros de simplicibus medicament., seruatque hodie id nomen vetus eorum librorum interpretatio.* GRIAL.

Cap.xi. n.3. Simile . . . Angistrum . . . Spatomele. *Harum vocum interpretationes desunt.* σμίλης *vsus est in expurgandis vulneribus. Vnde* σμίλευμα *vocat Aristoph. in Ranis, quod abraditur. Inde etiam* σμιλάριον *minuendi forma.* Angistrum *medici nunc vncinum dicunt.* Spatomele *ad exploranda vlcera adhibetur.* μίλης *etiam meminit Pollux ad idem opus.* GRIAL.

4. Guua. *Ita meliores CC.; alii cum impress. antiq.* guuia. *Vtramque lectionem defendunt viri doctissimi. Qui* guuia *volunt, ex errore lectionis graecae vocis guuia fluxisse dicunt; Graecis enim* συκία, *vel* σικία cucurbita: *permutari enim saepe* ι, *et* υ, *alteramque in alterius locum immigrare. Chacon, qui* guua *malebat, ex* Cufa, G *pro* C, *et* v *pro* F. *digammo subeuntibus, factum* guua *existimabat. Vocari enim cucurbitas leues, quae sine scarificatione adhibentur, a graecis* κέφας, *et quidem non modo* v *pro* f. *in Gothicis libris frequens: sed et lib.* 19. *cap.* 19. *in Codice Oniensi peruetusto* Gufia *est, vbi in reliquis omnibus* Guuia *instrumentum fabrorum. De* cuphis *porro*

tosa vocatur. Denique animata spiritu per igniculum, dehinc praeciso corpori superposita, omne, quod intra cutem, vel altius aestuat, siue humorem, siue sanguinem, euocat in superficiem. *Clyster* ...

5. *Pila* a *pinsendis* seminibus, id est, terendis. Hinc et pigmenta, eo quod in pila, et pilo aguntur, quasi *pilagmenta*. Est enim pila vas concauum, et medicorum aptum vsui, in qua proprie ptisanae fieri, et pigmenta concidi solent.

6. Varro autem refert, Pilumnum quemdam in Italia fuisse, qui pinsendis praefuit aruis: vnde et *pilumni*, et *pistores*. Ab hoc ergo pilum, et pilam inuenta, quibus far pinsitur; et ex eius nomine ita appellata. *Pilum* autem est, vnde contunditur, quidquid in pilam mittitur.

vide var. lect.

7. *Mortarium*, quod ibi iam semina in puluerem redacta, et mortua condiantur.

8. *Coticula* est, in qua circumducta colyria resoluuntur; erit enim lenis. Nam aspera frangi potius, quam resolui, colyrium facit.

saepe Caelius, vt lib. 4. *c.* 7. Cucurbitae apponendae leues, quas graeci *cuphas* vocant, *et c.* 8. appositio cucurbitae leuis, quam graeci *cupham* vocant. *Isidorum vero, qui cucurbitas omnes a graecis* cuphas *vocari putaret, deceptum Caelii lectione, idem fatebatur*. GRIAL.

Ibid. A suspirio ventosa. *Satyricus*. Iam dudum caput hoc ventosa cucurbita quaerit. *Et Theod. Priscianus lib.* 2. *c.* 6. His cucurbitae ventosae sunt imponendae. *Celsus* cucurbitas medicinales *appellat*. GRIAL.

Ib. *Guua* a Theod. Prisciano lib. 2. part. 2. cap. 16. dicitur *cucurbita ventosa*. Sed Isidorus innuit, simpliciter *ventosam* appellari: et hoc nunc est proprium hispanorum vocabulum *ventosas*. AREVALVS.

6. Pinsendis praefuit aruis, *Ita CC, o.*; herbis *tamen legit Hispanus interpres*: Varro dize, que Pilomino fue vn hombre en Italia, que mejor molia yeruas, y mejor las amasaua, que todos los otros. *Sed quia frumento pinsendo praefuisse ait Seruius initio libri* IX., aruis *ex libris retinuimus, vt* aruis *pro frumentis ponatur, vt apud Horat.* Ne percuncteris, fundus meus, optime Quincti, – Aruo pascat herum, an baccis opulentet oliuae, etc. GRIAL.

Ib. Non arridet, quod *pinsendis aruis* idem sit, ac *pinsendo frumento*. Si retineatur *aruis*, malim intelligi, Pilumnum praefuisse terendis aruis: qui idem pilum, et pilam inuenerit, quibus far pinsitur. Suspicio mihi erat, legendum esse, *pinsendis praefuit granis*. AREV.

7. *Mortarium* Etymologici alii dictum volunt, quasi *moretarium*, quod in eo fieret *moretum*. AREVALVS.

8. Coticula. *Al.* citicula. *A. Augustinus* Cotyla. *Plinius lib.* 31. *c.* 9. *de sale*: Ad haec Hispaniensis eligitur, contraque suffusiones oculorum cum lacte in coticulis teritur. GRIAL.

Ib. Adde Plinium lib. 37. cap. 10. *Ex achate medici coticulas faciunt*. Quod sequitur apud Isidorum, *erit enim lenis*, fortasse mutandum in *laeuis*, vel, vt alii scribunt, *leuis*: quamquam vocis *lenis* eadem significatio esse potest. AREV.

CAPVT XII.

De odoribus, et vnguentis.

1. Odor vocatus ab aere.

2. *Thymiama* lingua graeca vocatur, quod sit odorabile. Nam *thymus* dicitur flos, qui odorem refert: de quo Virgilius: *Redolentque thymo fragrantia mella.*

3. *Incensum* dictum, quia igne consumitur, dum offertur.

4. *Tetraidos*, formulae incensi in longitudinem porrectae, quae fiunt ex quatuor pigmentis. Quatuor enim graece τέτταρα, formula εἶδος dicitur.

5. *Stacte* est incensum, quod ex pressura manat, dictum a graecis ἀπὸ τοῦ στάζειν, quod est manare, et distillare.

6. *Myrobalanum*; quia fit ex glande odorata, de quo Horatius: 3. od. 29.
Et pressa tuis balanus capillis. Oleum est purum, nullique rei admixtum. *Vnguentum* vero est omne, quod ex communi oleo confectum, aliarum specierum commixtione augetur, odoris iucunditatem sumens, et longius redolens.

7. *Vnguenta* autem quaedam dicuntur a locis, vt *telinum*, cuius Iulius Caesar meminit, dicens: *Corpusque suaui telino vnguimus*. Hoc conficiebatur in insula Telo, quae est vna ex Cycladibus.

Cap. XII. n. 1. *Odor* a graeco ὄζειν, quod est *olere*, originem trahit. AREV.

3. *Incensum* pro thure antiquius verbum est, quam nonnulli arbitrantur. Vide Prudentiana not. *a* ad num. 151. AREVALVS.

4. *Tetraidos*: fortasse *tetraides*, vel *tetrades*. Desidero id vocabulum in Lexicis tam primae, quam mediae latinitatis. AREVALVS.

5. ἀπὸ τοῦ στάζειν. *VV. CC.* παρὰ τὸ στάζειν στάκτην, id est, obtritum. *Al.* id est, optimum. GRIAL.

7. Telinum, cuius Iul. Caes. *Ad libros de analog. haec refert Fuluius Vrsinus. Sed A. Augustinus non Caesaris Dictatoris, sed Strabonis Tragici verba putabat, cuius Cicero meminit in Bruto, et Festus in Prophetas, quod senarius ipse prope integer nobis quoque persuadet. Integer autem fortasse fuit*: Corpusque suaui Telini vnguine vnguimur. *Telini meminit etiam Tertull. in lib. de pall., et Athenaeus lib.* 15. *cap.* 15. GRIAL.

Ibid. Quia nonnulla vnguenta a locis dicuntur, Augustinus, Theophilactus, et alii existimant, vnguentum *pisticum*, cuius mentio fit in Euangelio Ioannis cap. 12. v. 3., a *Bista*, seu *Pista*, capite Caramaniae, vel prouinciae Cabul apud Indos, vel ab alio quouis loco appellatum. Vide not. Petri Lazeri ad Brunonem Astensem in comment. ad Matth. *Telinum* vero non a loco vocatum, sed a foeno graeco, quod graece τῆλις dicitur, alii existimant: nam foenum graecum praecipuum eorum est, ex quibus *telinum* componitur. Quidam legunt *Corpus*

8. Sunt et quaedam ab inuentorum nomine, vt *amaracinum*. Nam quidam tradunt, regium quemdam puerum, Amaracum nomine, complura vnguentorum genera ferentem, casu prolapsum esse, et maiorem ex commixtione odorem creasse. Vnde nunc optima vnguenta *amaracina* dicuntur; sunt autem ex genere florum.

9. Item alia, quae a materiae suae qualitate dicuntur, vt *rosaceum* a rosa: *cyprinum* a flore cypri: vnde et propriae materiae odorem referunt.

10. Ex his quaedam *simplicia* vnguenta sunt, quae ex vna tantum specie existunt, vnde et sui nominis referunt odoratum, vt *anethinum*: est enim sincerum ex oleo, et anetho tantum. *Composita* autem sunt, quae pluribus admixtis fiunt: vnde et nominis sui odorem non habent: quia, obtinentibus aliis, quae admiscentur, incertum odorem ducunt.

11. *Cerotum* ... *Chalasticum* ... *Martiatum* ...

CAPVT XIII.

De initio Medicinae.

1. Quaeritur a quibusdam, quare inter ceteras liberales disciplinas Medicinae ars non contineatur. Propterea, quia illae singulares continent causas, ista vero omnium. Nam et *grammaticam* medicus scire iubetur, vt intelligere, vel exponere possit, quae legit.

2. Similiter et *rhetoricam*, vt veracibus argumentis valeat definire, quae tractat. Nec non et *dialecticam* propter infirmitatum causas ratione adhibita perscrutandas, atque curandas. Sic et *arithmeticam* propter numerum horarum in accessionibus, et periodis dierum.

3. Non aliter et *geometriam* propter qualitates regionum, et locorum situs: in quibus doceat, quid quis obseruare debeat. Porro *musica* incognita illi non erit: nam multa sunt, quae in aegris

suaui sine coniunctione *que*: et etiam sic stare potest senarius cum trisyllabo *suaui*. AREVALVS.

8. Nam quidam tradunt, regium quemdam puerum. *E Seru. Aen.* 1. GRIAL.

11. Vt Cerotum, Chalasticum. *Coniuncte haec legebat Chacon ex Marcell. lib. de medic. c.* 35. Chalasticum Olympiacum cerotarium insigne, *et c.* 25. descriptio ceroti Chalastici. *Apud Priscianum vero lib.2. cum Chalastici fomenti, cataplasmatis, adiutorii, aquae, clysteris mentio fit, in his omnibus chalastici vox laxandi vim habet.* Martiatum *vero ab inuentore dicunt appellatum, vt* Marcelianum, *de quo Martialis*: Cuius olet toto pinguis coma Marceliano; - Et splendent vulso brachia trita pilo. GRIAL.

hominibus per hanc disciplinam facta leguntur: sicut de Dauid legitur, quia a spiritu immundo Saulem arte modulationis eripuit. Asclepiades quoque medicus phreneticum quemdam per symphoniam pristinae sanitati restituit.

4. Postremo et *astronomiam* notam habebit; per quam contempletur rationem astrorum, et mutationem temporum: nam, sicut ait quidam medicorum, cum ipsorum qualitatibus et nostra corpora commutantur.

5. Hinc est, quod medicina secunda philosophia dicitur. Vtraque enim disciplina totum sibi hominem vendicat. Nam sicut per illam anima, ita per hanc corpus curatur.

LIBER QVINTVS.

DE LEGIBVS, ET TEMPORIBVS.

CAPVT I.

De auctoribus legum.

1. *Moyses* genti hebraicae primus omnium diuinas leges sacris literis explicauit. *Phoroneus* rex graecis primus leges, iudiciaque constituit.

2. *Mercurius Trismegistus* primus leges aegyptiis tradidit. *Solon* primus leges atheniensibus dedit. *Lycurgus* primus lacedaemoniis iura ex Apollinis auctoritate confinxit.

Cap. I. n. 1. Moyses genti hebraicae. *Ex Euseb. Chron.* GRIAL.

Ib. Phoroneus Rex graecis. *Qui fuit Argiuorum Rex* II., *vt ibid. tradidit Euseb.* GRIAL.

Ibid. Haec, et multa alia ex hoc libro inter Gratianaei Decreti canones relata sunt, quae videre poteris collecta a Berardo in nostris Isidorianis cap. 32. Sed quum Berardus editione regia Matritensi vsus non fuerit, nonnunquam Decreti scripturam ex corruptis exemplaribus reformare voluit. AREV.

2. Mercurius Trismeg. *Lact. lib.* 1. *c.* 16. GRIAL.

Ib. Solon primus. *Ante Solonem scripserat leges Dracon. Sed populus atheniensis vni Soloni reip. initia accepta ferre solitus est.* GRIAL.

Ib. Lycurgus. *Aug.* 2. *de ciuit. c.* 16. Quamuis Lycurgus lacedaemoniis leges ex Apollinis auctoritate se instituisse confinxerit, quod prudenter romani credere noluerunt, propterea non inde acceperunt. GRIAL.

Ib. Berardus loc. cit. legendum ait

3. *Numa Pompilius*, qui Romulo successit in regnum, primus leges romanis edidit: deinde quum populus seditiosos magistratus ferre non posset, *Decemuiros* legibus scribendis creauit, qui leges ex libris Solonis in latinum sermonem translatas XII. tabulis exposuerunt.

4. Fuerunt autem hi, Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, Spur. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Postumius. Hi Decemuiri legum conscribendarum electi sunt.

5. *Leges* autem *redigere* in libris primus consul Pompeius instituere voluit, sed non perseuerauit, obtrectatorum metu: deinde Caesar coepit id facere, sed ante interfectus est.

6. Paulatim autem antiquae leges vetustate, atque incuria exoleuerunt: quarum etsi nullus iam vsus est, notitia tamen necessaria videtur.

7. *Nouae* a Constantino Caesare coeperunt, et reliquis succe-

iuxta vulgatos Isidori codices *Lacedaemonis iura legum ex Apollinis*, non *Lacedaemoniis iura ex Apollinis*, vt apud Gratianum. Verum in editione Grialii haec ipsa Gratiani lectio expressa est, nisi quod mendum in textu Grialii erat *Appollinis*. AREVALVS.

3. Numa Pompil. *Virgil.* Nosco crines, incanaque menta-Regis romani, primus qui legibus vrbem - Fundabit. *Quamuis Romulum, et Tatium suas ante leges condidisse dicant Festus in Plorare, et Pompon. cap.* 2. *D. de orig. iur.* GRIAL.

Ib. Cum populus seditiosos magistr. *Ex lib. de Viris Illustr. in Virginio: et* seditiosus *legebat Chacon ex veteribus quibusdam libris. Nondum enim fuisse seditiosos magistratus*. GRIAL.

4. P. Curiatius. *Ex Liuio, et Cassiod. Al.* Curatius. GRIAL.

Ib. Hi Decemuir. leg. c. e. s. *At non hi* XII. *tab. auctores, sed his suffecti, excepto App. Claudio. Gratianus,* legum scribendar. causa. GRIAL.

Ib. Paulo aliter nomina decemuirum apud Gratianum referuntur. AREV.

5. Leges autem redigere. *Vnde hoc sumpserit, incertum, a C. Tarracon. vno abest vox* Pompeius. *Vnde suspicabatur A. Aug., C. primum scriptum fuisse, inde factum* Consul, *additumque ab aliquo* Pompeius *ex margine, cum C.* Ciceronem *fortasse ostenderet: quem constat librum edidisse de iure ciuili, in artem redigendo. Sed quod sequitur: non perseuerasse obtrectatorum metu, nescio, an satis in Ciceronis personam cadat; cadit autem optime in Pompeium, cuius potentia inuidiosa, et suspecta erat*. GRIAL.

Ib. Deinde Caes. *Suet. in Iulio*. GR.

6. Correctores romani Decreti pro varia lectione ascribunt *in libros*. Gratianus *obsoleuerunt* pro *exoleuerunt*. AREV.

7. Nouae a Constantin. Caes. coep. *A. August. propter Theodosianas*, inquit, *constitutiones, quarum collectio ex Christianorum Principum constitutionibus constat: eoque volumine Hispania vtebatur (non Iustiniani Codice) sumpto ex tribus Codicibus, in quibus leges Paganor., et Christianor. continentur*. GRIAL.

Ib. Postea Theodos. min. *Sic etiam Iuo part.* 4. *c.*170. *decret., et lib.*2. *tit.*12. *c.* 17. *Panormiae. Legitur etiam* iunior *in quibusdam Gratiani, et Isidori libris.* GR.

dentibus : erantque permixtae, et inordinatae. Postea Theodosius minor Augustus ad similitudinem *Gregoriani*, et *Hermogeniani Codicem* factum constitutionum a Constantini temporibus sub proprio cuiusque imperatoris titulo disposuit, quem a suo nomine *Theodosianum* vocauit.

CAPVT II.

De legibus diuinis, et humanis.

1. Omnes autem leges aut diuinae sunt, aut humanae. *Diuinae* natura : *humanae* moribus constant : ideoque hae discrepant, quoniam aliae aliis gentibus placent.

2. *Fas* lex diuina est : *ius* lex humana. Transire per alienum fas est, ius non est.

CAPVT III.

Quid differant inter se ius, leges, et mores.

1. *Ius* generale nomen est : *lex* autem iuris est species. *Ius* autem dictum, quia iustum. Omne autem ius legibus, et moribus constat.

Cap. II. n. 1. *Diuinae natura*. Id explicat Berardus loc. cit., vt ex mente Isidori discrimen possit agnosci inter leges naturales, et diuinas. Suarius lib. 1. De legib. cap. 3. n. 9. ostendit, legem naturalem posse quoque dici diuinam ex S. Thoma, et S. Augustino lib. 2. de serm. Domini in mont. cap. 9. *Quis enim scribit in cordibus hominum naturalem legem, nisi deus? Expressiusque hanc legem diuinam appellat Isidorus lib. 5. Etymol. cap.* 2. AREVALVS.

2. Fas lex diuina. *E Seru. Georg.* 1. *ad v. Fas, et iura sinunt.* GRIAL.

Ib. Transire per alienum. *Ita Goth. CC.*; agrum *addidit Gratianus*. GRIAL.

Ib. Distinctionem inter *fas*, et *ius* Suarius explicat ib. lib. 1. cap. 2. n. XI., productis in medium Isidori verbis, quem passim laudat. AREVALVS.

Cap. III. n. 1. Ius generale. *E Seru. Aen.* 1. *ad* v. Iura dabat, legesque viris. GR.

Ibid. Ius autem dictum, quia iustum. *Vlp. c.* 1. *de iust., et iur.* Est autem ius a iustitia appellatum, *et Paul. c.* 11. Ius autem pluribus modis dicitur, etc. GRIAL.

Ib. Hieronymus Magius Miscell. lib. 4. cap. 1. *ius* a *iubendo* dictum affirmat, non a *iustitia*, vt vult Vlpianus, neque a *iusto*, vt vult Isidorus, quem auctores iuris Pontificii sequuntur. Reprehendit etiam, quod Isidorus *iustitiam* dictam asseruerit, quod in ea *ius stet*. Neque Isidorum, neque alios viros doctos facile reprehendendos esse ob simile etymologiarum genus, saepe monui. Credo equidem, a *ius* esse *iustum*, a *iusto iustitiam*. Quod autem *ius* sit a *iubeo*, multi negant, qui potius *iubeo* a *ius* deducunt. Alii igitur *iuris* originem a *iuuando* repetunt, alii ab *Ioue*, quasi *Ious*, aut *Iouis os*, alii ab eiulatione *ἰὼ*, ex qua *eiulare* natum. Vide Becmanum, et alios Etymologicos. Neque desunt, qui *ius* pro aequo a iure coquinae appellatum asserunt, quia scilicet iusculum

2. *Lex* est constitutio scripta. Mos est vetustate probata consuetudo: siue lex non scripta. Nam *lex* a *legendo* vocata: quia scripta est.

3. *Mos* autem longa consuetudo est de moribus tracta tantundem. Consuetudo autem est ius quoddam moribus institutum: quod pro lege suscipitur, quum deficit lex: nec differt, scriptura, an ratione consistat, quando et legem ratio commendat.

4. Porro si ratione lex constat, lex erit *omne* iam, *quod ratione constiterit*, *dumtaxat quod religioni congruat*, *quod disciplinae conueniat*, *quod saluti proficiat*. Vocata autem *consuetudo*, quia in communi est vsu.

CAPVT IV.

Quid sit ius naturale.

1. Ius aut *naturale* est, aut *ciuile*, aut *gentium*. Ius *naturale* est commune omnium nationum, et quod vbique instinctu naturae, non constitutione aliqua habeatur: vt viri, et feminae coniunctio, liberorum susceptio, et educatio, communis omnium possessio, et omnium vna libertas, acquisitio eorum, quae caelo, terra, marique capiuntur.

2. Item

aequis partibus distribui solebat. *Iustitiae* originatio, quam Magius damnat, fortasse ea est, quae reperitur lib. 18. cap. 15. *Iustitia quasi iuris status*. AREV.

2. Andreas Cirinus De vrbe Roma cap. 39. recipiendum esse negat hoc etymon, quod *lex* dicta sit a *legendo*: quod si verum esset, *inquit*, non scripta lex non esset. Verum potuit optime origo nominis huius inde peti, quod initio *lex* esset scripta, et publice *legeretur*, vt multi aiunt, quamuis postea idem nomen legi non scriptae fuerit attributum. Vt autem haec etymologia omni legi possit conuenire, a theologis nonnullis explicatur de *interiori lectione*, *et scriptione*, vt lex naturalis a S. Paulo ad Roman. c. 2. dicitur *scripta in cordibus nostris*. Alii *legem* dictam putant a *legendo*, id est, *eligendo*, quia, vt ait Cicero lib. 1. De legibus, *nos delectus vim in lege ponimus*. Alii cum S. Thoma a *ligando* etymon *legis* deducunt. AREVALVS.

3. Tracta tantundem. *Ita plerique CC.*; *vnus Tarracon.* tracta tantum. GRIAL.

Ib. Consuetudo autem est i. q. m. c. *Ex Iuliano c. 32. D. de legib. Reliqua ex Tertull. lib. de corona milit.* GRIAL.

Ib. Mos autem etc. Proferuntur haec etiam ab Iuone epist. 79. Isidorus *tantundem* pro *tantum* saepe adhibet. AREV.

4. Si ratione lex constat. *Ita apud Tertull. Al.* consistat, *vt lib.* 2. *c.* 10., *et apud Gratian.* GRIAL.

Cap. IV. n. 1. Liberor. susceptio. *Ita meliores CC, non successio. Male enim ante procreationem, et educationem successio collocaretur*. GRIAL.

Ib. Berardus vtramque lectionem *susceptio*, et *successio* optimam putat, dummodo *successionis* nomine non hereditaria intelligatur, sed personalis, qua scilicet filius patri natura succedit vi generationis. AREVALVS.

2. Item depositae rei, vel commodatae restitutio: violentiae per vim repulsio. Nam hoc, aut siquid huic simile est, nunquam iniustum, sed naturale, aequumque habetur.

CAPVT V.

Quid sit ius ciuile.

1. Ius *ciuile* est, quod quisque populus, vel ciuitas sibi proprium, humana, diuinaque causa constituit.

CAPVT VI.

Quid sit ius gentium.

1. Ius *gentium* est sedium occupatio, aedificatio, munitio, bella, captiuitates, seruitutes, postliminia, foedera, paces, induciae, legatorum non violandorum religio, connubia inter alienigenas prohibita: et inde ius gentium, quod eo iure omnes fere gentes vtuntur.

CAPVT VII.

Quid sit ius militare.

1. Ius *militare* est belli inferendi solemnitas, foederis faciendi nexus, signo dato egressio in hostem, vel pugnae commissio. Item signo dato receptio: item flagitii militaris disciplina, si locus deseratur: item stipendiorum modus: dignitatum gradus: praemiorum honor, veluti quum corona, vel torques donantur.

2. Vel commodatae restitutio. *Al. commendatae pecuniae, non perinde recte.* GRIAL.

Ib. Nam hoc. *Paul. c. 9. de iust.* Ius pluribus modis dicitur, vno modo, cum id, quod semper aequum, et bonum est, ius dicitur, vt est naturale. GRIAL.

Ibid. In mss. gothicis legitur *vel commendatae pecuniae restitutio*. Sed tuto potest omitti *pecuniae*, quum iam praecedat *rei*. Praeferendum quoque est cum Grialio *commodatae*. AREVALVS.

Cap. V. n. 1. Ius ciuile. *Ex Cai. c. 9. de iust. et iur.* GRIAL.

Ib. Vel ciuitas. *Ex c. omnis. de iust. et iur. D.* GRIAL.

Ib. humana, diuinaque causa. Diuina, humanaque *Gratianus. Est autem posita coniunctio pro disiunctione, quod neque iurisconsultis insolens.* GRIAL.

Cap. VI. n. 1. Foedera, paces. *Sallust. in Iugurth.* leges, iudicia, foedera, atque paces. GRIAL.

Cap. VII. n. 1. Stipendiorum modus. *Hinc duplicarii, quibus virtutis ergo stipendia duplicabantur: et aere diruti, quibus detrahebantur ignominiae causa. Vid. Fest., et Cicer. in Verr.* GRIAL.

2. Item praedae decisio: et pro personarum qualitatibus, et laboribus iusta diuisio: item principis portio.

CAPVT VIII.

Quid sit ius publicum.

1. Ius *publicum* est in sacris, et sacerdotibus, et in magistratibus.

CAPVT IX.

Quid sit ius Quiritium.

1. Ius *Quiritium* est proprie romanorum, quo nulli tenentur, nisi Quirites, id est, romani: tamquam de legitimis hereditatibus, de cretionibus, de tutelis, de vsucapionibus: quae iura apud nullum alium populum reperiuntur, sed propria sunt romanorum, et in eosdem solos constituta.

2. Constat autem ius Quiritium ex legibus, et plebiscitis, senatusconsultis, constitutionibus principum, et edictis, siue prudentum responsis.

CAPVT X.

Quid lex.

1. L*ex* est constitutio populi, qua maiores natu simul cum plebibus aliquid sanxerunt.

Cap. VIII. n. 1. *Ex Vlp. c. 1. D. de iust., et iur.* GRIAL.

Cap. IX. n. 1. Quo nulli tenentur, nisi etc *Haec romanorum erant propria propter multas iuris obseruationes, et solemnitates Quiritum proprias. Alioqui legitimae haereditates, et tutelae, et vsucapiones etiam apud graecos erant graecorum legibus. Sed Romae graeci peregrini erant, nisi qui ciues romani fuerunt, et haeredes fieri non poterant, neque ab intestato succedere ex iure Quiritum, quo iure alii non tenentur, nisi ciues Romani.* GRIAL.

Ib. De cretionibus. *De quibus inf. c. 24., et Vlp. in fragm.* GRIAL.

Ib. Vtroque modo dicitur *Quiritium*, et *Quiritum*. Hoc in nota retinet Grialius, et sic etiam exhibent editiones veteres. Quod autem in his scribitur *decretionibus* mendum apertum est, et omnino distingui debet *de cretionibus*: quae cretiones postea clarius explicantur. AREVALVS.

2. Siue prudentum resp. *Disiunctio pro coniunctione satis frequens in hoc opere.* GRIAL.

Cap. X. n. 1. Lex est. *Sup. lib. 2. c. 10.* GRIAL.

CAPVT XI.

Quid scita plebium.

1. *Scita* sunt, quae plebes tantum constituunt: et vocata scita, quod ea plebs sciat, vel quod sciscit, ita vti rogata fuit.

CAPVT XII.

Quid senatusconsultum.

1. *Senatusconsultum*, quod tantum senatores populis consulendo decernunt.

CAPVT XIII.

Quid constitutio, et edictum.

1. *Constitutio*, vel *edictum*, quod rex, vel imperator constituit, vel edicit.

Cap. XI. n. 1. Scita sunt. *Plebiscita. Grat. d. 2. c. 3.* GRIAL.

Ibid. Vel quod sciscit, ita vti rogata fuit. Vel quod exsciscit, vt et rogat, et fuit, *Salm. et Compl. codices vetustissimi, non longe a recta scriptura. Alii* quod sciscitatur, et rogat, *mendose*; *non enim plebs rogabat, sed ipsa potius rogabatur illa formula*: Velitis, iubeatis, Quirites, *et in fine*: Haec, vti dixi, ita vos, Quirites, rogo. *Post rogationem plebs in suffragium vocabatur*; *binae singulis tabellae ministrabantur*: *alteri* A *litera erat inscripta, quae* antiquo, *id est*, antiqua probo *significabat*: *alteri* V. R., *id est*, vti rogas. *Est autem* scisco, *vt Festus interpretatur, iubeo, sententiam dico, vel suffragium fero. Quod si* sciscitatur, et rogatur, *vel* sciscitur, et rogatur, *legas, vt est in aliis libris, posterius prioris erit interpretatio. Gloss.* sciscit πυνθάνεται. GRIAL.

Ibid. Lectionem a Grialio in textum admissam, *quod ea plebs sciat*, vel *quod sciscit, ita vti rogata fuit*, priscis plebiscitorum formulis magis congruere Berardus assentitur. Scriptura in aliis editis, *vel quod sciscitatur, et rogat, vt fiat*, corrigenda esset *et rogatur*, vt vero sensu procederet. Non desunt, qui *plebiscitum* dictum putant, quia *plebs ciebatur*, seu *citabatur*, quum scilicet post rogationem legis in suffragium vocabatur. Sed verior videtur etymologia, quae ab *scisco* repetitur. AREV.

Cap. XII. n. 1. Senatores populis. *Ita o. l.*; *sed* populi R. *legebat Chacon*: *natus error ex similitudine* s, *et* r *Gothicor. characterum*: *quorum prius* s, *posterius* r *illis fuit*. GRIAL.

CAPVT XIV.

Quid responsa prudentum.

1. *Responsa* sunt, quae iurisconsulti respondere dicuntur consulentibus: vnde et responsa Pauli dicta.

2. Fuerunt enim quidam prudentes, et arbitri aequitatis, qui *institutiones ciuilis iuris* compositas ediderunt: quibus dissidentium lites, contentionesque sopirent.

CAPVT XV.

De legibus consularibus, et tribunitiis.

1. Quaedam etiam *leges* dicuntur ab iis, qui condiderunt, vt *consulares*, *tribunitiae*, *Iuliae*, *Corneliae*. Nam et sub Octauiano Caesare suffecti consules Papius, et Poppaeus legem tulerunt: quae a nominibus eorum appellatur *Papia Poppaea*, continens patrum praemia pro suscipiendis liberis.

2. Sub eodem quoque imperatore Falcidius tribunus plebis legem fecit, nequis plus testamento legaret, quam vt quarta pars superesset heredibus. Ex cuius nomine *lex Falcidia* nuncupata est.

Cap. XIV. n 1. Responsa Pauli. *Qui* XXIII. *libros Responsorum scripsit, ex quibus multa in Digestor. libris leguntur.* GR.

2. Institutiones iuris ciuil. *A responsis ad institutiones venisse dicebat A. Augustinus propter Caii institutiones, cum Pauli sententiis ab Alarico editas post Codicem Theodosianum.* GRIAL.

Cap. XV. n. 1. Consulares, Tribunitiae. *Consulares leges vocabantur, quae, consule populum rogante, latae erant. Tribunitiae, quae tribuno: quamuis haec plebiscita proprie appellarentur. Sed saepius leges. Cic.* 3. *de legibus*: Leges sunt veteres, neque eae consulares (siquid interesse arbitramini) sed tribunitiae. *Vid. Agell. lib.* 10. *c.* 20. GRIAL.

Ibid. Suffecti consules. *Consules suffecti dicebantur, qui non kalendis ianuariis, vt ordinarii, sed aliqua parte anni consulatum capiebant. Senec. lib.* 3. *de ira c.* 31. Dedit mihi praeturam, sed consulatum speraueram; dedit duodecim fasces, sed non fecit ordinarium consulem: a me numerari voluit annum, sed deest mihi ad sacerdotium, etc. *Ausonius in Gratiar. actione*. Sed consulatus ille cuiusmodi? ordinario suffectus, bimestri spatio interpositus, in sexta anni parte consumptus. *Vid. Dion. lib.* 48. GRIAL.

Ibid. In antiquis excusis perperam legebatur *Pompeia* pro *Poppaea*: qui error in nonnullis etiam Suetonii editionibus, et apud alios reperitur, vt notauit Isaeus in not. ad Lactantium lib. 1. cap. 16. AR.

2. Falcidius. *Locus ex Euseb. Chron.* GRIAL.

Aquillius quoque legem condidit, quae hactenus *Aquillia* nuncupatur.

CAPVT XVI.

De lege satyra.

1. *Satyra* vero lex est, quae de pluribus rebus simul eloquitur, dicta a copia rerum, et quasi a saturitate: vnde et *satyram scribere* est poemata varia condere, vt Horatii, Iuuenalis, et Persii.

CAPVT XVII.

De legibus Rhodiis.

1. *Rhodiae leges* naualium commerciorum sunt, ab insula Rhodo cognominatae, in qua antiquitus mercatorum vsus fuit.

Cap. XVI. n. 1. Satyra lex. *Nulla fuit lex, quae proprio nomine* satyra *vocaretur; sed leges omnes, quae multa, eaque diuersa continebant,* satyrae *appellabantur, ducta similitudine, siue ab ea lance, quae diuersis pomorum, seu frugum generibus referta deorum templis inferebatur; siue a cibo, variis rebus condito. Inde quas leges perpetuo valere, et aeternas esse volebant, in earum sanctionibus addebant,* neue per satyram abrogato, aut derogato, *hoc est, ne simul quis cum aliis alterius legis capitibus de eis abrogandis ad populum ferret. Cum enim turbulenti, aut factiosi magistratus legem aliquam populo non iniucundam abrogare cupiebant, legum capita quaedam aequissima, et multitudini valde grata proponere, interque ea vnum de illa alia lege abroganda inserebant: quo artificio circumuentus populus vtiles saepe leges imprudens abrogabat. Vnde plures translationes fluxere. Nam quidquid confuse non seruato temporis, aut rerum ordine fiebat,* per satyram fieri *dicebatur. Gloss.* Satyra. *νόμος πολλὰ περιέχων. Vid. Fest.* GR.

Ib. Et quasi saturitate. Saturam *scilicet dicebant, et scribebant Isidori aetate.* GRIAL.

Ib. Vnde et satyram scribere. *Haec aliena censemus cum Chacone.* GRIAL.

Ibidem. Andr. Schottus lib. 1. Obseruat. humanar. cap. 2. confirmat, nullam fuisse legem saturam; Festum, Diomedem, et Isidorum ex corrupto aliquo Sallustii exemplari deceptos, vt legem saturam admitterent. Quae adduntur, *Satyram scribere etc.*, non video cur *Satyram scribere etc.* aliena censeri debeant. Nam *satura, satira*, siue *satyra* carmen multis, ac variis rebus refertum dicebatur, vt sunt satyrae Horatii etc. Casaubonus lib. 2. de satyr. *Simillime igitur et poematia, quibus breuiter multi perstringebantur, saturae, vel, vt posterius coeptum pronunciari, satirae dictae sunt.* Scaliger tamen lib. 1. Poet. cap. 12. *satyram* a *Satyris*, non a *satyra* lege, vel lance dictam contendit: quin has a *Satyris* etiam vocatas putat. Cum lancibus enim prodibant, et canistellis omni genere pomorum plenis, quibus nymphas allicerent. At Casaubono fauent non solum haec Isidori verba, sed similia alia Porphyrionis in Horatium. Vide infra lib. 8. cap. 7. num. 8. AREVALVS.

CAPVT XVIII.

De priuilegiis.

1. *Priuilegia* autem sunt leges priuatorum, quasi priuatae leges. Nam *priuilegium* inde dictum, quod in priuato feratur.

CAPVT XIX.

Quid possit lex.

1. Omnis autem lex aut *permittit* aliquid, vt, *Vir fortis petat praemium*: aut *vetat*, vt, *Sacrarum virginum nuptias nulli petere liceat*: aut *punit*, vt, *Qui caedem fecerit, capite plectatur*: eius enim praemio, aut poena vita moderatur humana.

CAPVT XX.

Quare facta sit lex.

1. Factae sunt leges, vt *earum metu* humana coerceatur audacia, tutaque sit inter improbos innocentia, et in ipsis improbis formidato supplicio refrenetur nocendi facultas.

CAPVT XXI.

Qualis debeat fieri lex.

1. Erit autem *lex honesta*, *iusta*, *possibilis*, *secundum naturam*, *secundum patriae consuetudinem*, *loco*, *temporique conueniens*, *necessaria*, *vtilis*, *manifesta quoque*, *ne aliquid per obscuritatem in ca-*

Cap. XVIII. n. 1. Quod in priuato feratur. *More suo pro* in priuatum, *nisi potius* in priuatos *legendum. Cic. 3. de legib.* Maiores nostri in priuatos homines leges ferri noluerunt; id est enim priuilegium. GRIAL.

Cap. XIX. n. 1. *Repetuntur haec capita ex lib. 2. c.* 10. GRIAL.

Cap. XXI. n. 1. Egregie haec exponit Suarius cit. lib. 1. De leg., vbi caput 9. inscripsit: *Vtrum sit de ratione legis, vt sit iusta, et iuste lata, vbi de aliis conditionibus legis ab Isidoro positis*. Quippe singulas conditiones legis ab Isidoro traditas ex veterum Patrum sententia, rationibusque theologicis confirmat. AREV.

ptionem contineat, nullo priuato commodo, sed pro communi ciuium vtilitate conscripta.

CAPVT XXII.

De causis.

1. *Pragma* graecum est, quod latine dicitur *causa*: vnde et *pragmata* negotia dicuntur, et actor causarum, et negotiorum *pragmaticus* nuncupatur.

CAPVT XXIII.

De testibus.

1. *Testes* quisque ante iudicium sibi placitis alligat: necui sit postea liberum aut dissimulare, aut subtrahere se: vnde et *alligati* appellantur.

2. Item testes dicti, quod testamento adhiberi solent: sicut *signatores*, quod testamenta signant.

CAPVT XXIV.

De instrumentis legalibus.

1. *Voluntas* generale nomen omnium legalium instrumentorum, quae quia non vi, sed voluntate procedit, ideo tale nomen accepit.

2. *Testamentum* vocatum, quia nisi testator mortuus fuerit,

Cap. XXII. n. 1. *Pragmatici* in foro apud graecos, et postea etiam apud romanos dicebantur, qui mercede actores causarum, ignaros iuris, et fori consuetudinis, monebant, dicenda suggerebant, et agendi rationem docebant, ab aduocatis longe diuersi. AREVALVS.

Cap. XXIII. n. 1. Sibi placitis alligat - vnde et alligati. *An inde nos* aliados, *et* aliança, *quasi* alligatos, *et* alligationem *dicimus? An potius* sibi placitos *ex A. Augustini veteri libro recipimus, et* allegat *legimus*, *et* allegati? *namque eosdem quoque non multum diuersa significatione* allegados *hodie vocamus? Deflexisse enim significationes ab antiquis, infinitis in vocibus passim cernimus, nam ad antestationem respicere, non fit verisimile*. GR.

Ib. Gothici mss. *insimulare* cum glossa *accusare*. AREV.

2. Verior origo testamenti est a *testatum*, et *testamen*, quod a *testis* deducitur. Etymologici volunt, *testis* esse ab antiqua lingua graeca θέςωρ. AREV.

Cap. XXIV. n. 1. *Voluntate*: forte *voluntarie*, aut *voluptate*. Res eodem pertinet, dispositionem legalium instrumentorum *voluntatem* appellari, quia voluntate fit. AREVALVS.

2. Etymologiam *testamenti* nuper attuli. Iurisconsulti plurimi dicunt, *testamentum* esse, quasi *testationem mentis*.

nec confirmari potest, nec sciri, quod in eo scriptum sit: quia clausum, et obsignatum est: et inde dictum testamentum: quia non va-
ad Hebr. 9.17. let, nisi post testatoris monumentum: vnde Apostolus, *Testamentum*, inquit, *in mortuis confirmatur*.

3. *Testamentum* sane in scripturis sanctis non hoc solum dicitur, quod non valet, nisi testatoribus mortuis, sed omne pactum, et placitum, testamentum vocabant: nam Laban, et Iacob testamentum fecerunt, quod vtique etiam inter viuos valeret, et in Psalmis
Ps. 82. v. 6. legitur: *Aduersum te testamentum disposuerunt*, hoc est, pactum: et innumerabilia talia.

4. *Tabulae* testamenti ideo appellatae sunt, quia ante chartae, et membranarum vsum in tabulis dolatis non solum testamentum, sed etiam epistolarum alloquia scribebantur: vnde et portitores earum tabellarii vocantur.

5. Testamentum *iuris ciuilis* est quinque testium subscriptione firmatum.

6. Testamentum *iuris praetorii* est septem testium signis signatum: sed illud apud ciues fit, inde ciuile: istud apud praetores, inde iuris praetorii. Testamentum autem *signare* notare est, vt *notum* sit, quod scriptum est.

7. *Holographum testamentum* est manu auctoris totum conscriptum,

Haec etymologia, et ea, quae ab Isidoro adhibetur, explicant aliquid, quod proprium est testamenti: sed veram vocis originem non pandunt. Nam *mentum* neque a *mente* est, neque a *monumento*: sed est productio vocis, seu paragoge, vt in *cognomentum etc.* Veram originationem *testamenti* a *testibus*, vel *testor* Isidorus ipse lib. I. De offic. eccles. cap. XI. satis aperte indicat. Conferendus quoque est Gellius lib. 6. cap. 12., vbi Seruium Sulpicium iureconsultum, virum aetatis suae doctissimum, reprehendit, quod *testamentum* verbum duplex esse scripserit, compositum a *mentis testatione*. *Quid igitur*, ait Gellius, *calceamentum*, *quid paludamentum*, *quid pauimentum*, *quid vestimentum*, *quid alia mille per huiuscemodi formam producta*? AREV.

3. Testamentum sane: *Verba sunt Aug. in Ps. 82. et Hieronym. Habac. 2.* GR.

5. Quinque testium subscriptione firmatum. *Tot enim testes in testamento per aes, et libram adhibebantur. Iustinianus vero ait, iure ciuili signa testium necessaria non fuisse, sed iure tantum praetorio*. GRIAL.

6. Inter praesentiam testium, subscriptionem, signacula, et numerum ita distinguit Iustinianus tit. 10. Instit. §. 3. *Ita vt hoc ius tripertitum esse videatur, et testes quidem, et eorum praesentia vno contextu testamenti celebrandi gratia a iure ciuili descendant: subscriptiones autem testatoris, et testium ex sacrarum constitutionum obseruatione adhibeantur; signacula autem, et testium numerus ex edicto praetoris*. AREVALVS.

7. Holographum testam. *Ambr. in epist. ad Gal. c. 6.* Vbi holographa manus est, falsum dici non potest. Idem hologrammon, siue hologrammaton testamen-

ptum, atque subscriptum: vnde et nomen accepit. Graeci enim ὅλον totum, γραφὴν literam dicunt.

8. *Irritum testamentum* est, si is, qui testatus est, capite diminutus est, aut si non rite factum sit.

9. *Inofficiosum testamentum* est, quod frustra liberis exheredatis, sine officio naturalis pietatis in extraneas personas redactum est.

10. *Ruptum testamentum* inde vocatur, eo quod nascente posthumo, neque exheredato nominatim, neque herede instituto, disrumpitur.

11. *Suppressum testamentum* est, quod in fraudem heredum, vel legatariorum, seu libertorum non est palam prolatum: quod si non latet, tamen si praedictis personis non proferatur, supprimi tamen videtur.

12. *Nuncupatio* est, quum in tabulis, cerisque testator recitat, dicens: *Haec, vt in his tabulis, cerisque scripta sunt, ita do, ita lego, itaque vos, ciues Romani, testimonium mihi praebitote*, et hoc dicitur nuncupatio: nuncupare enim est palam nominare, et confirmare.

13. *Ius liberorum* est coniugum sine liberis inuicem loco pignorum hereditatis alterna conscriptio.

14. *Codicillum*, vt veteres aiunt, sine dubio ab auctore dictum,

tum apud Iustinianum dicitur, de quo *Nouell.* 107. *cap.*1. βουλόμεθα εἴ τις γράμματα ἐπιστάμενος μεταξὺ τῶν αὐτοῦ παίδων βούλοιτο ποιήσασθαι διατύπωσιν, πρῶτον μὲν αὐτοῖς προγράφειν τὸν χρονον, εἶτα καὶ τὰ τῶν παίδων ὀνόματα οἰκείᾳ χειρὶ, καὶ πρός γε τοὺς οὐγκιασμοὺς, εἰς οὓς γράφει κληρονόμους αὐτοὺς, μὴ τοῖς συμβόλοις τῶν ἀριθμῶν σημαινομένους, ἀλλὰ δι ὅλων γραμμάτων δηλωμένους. GRIAL.

Ibid. γραφὴν literam. Litera *pro scriptura, vt apud incertum poetam*: Litera rem gestam loquitur, res ipsa medullam. GRIAL.

12. Nuncupatio - - haec vt in his tabulis. *Vlpian. in fragm. Titul.* XX. Nuncupatur testamentum in hunc modum: *Tabulas testamenti testator tenens, ita dicet: Haec, vt in his tabulis, cerisue scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium praebitote. Sed quod Vlpianus addit*, ita testor, *omissum ab Isidoro, nihil mirum. Ait enim Pomponius c.* 120. *de verbor. signif. in* XII. *tabul.* legandi *verbo etiam heredis institutionem contineri*. GRIAL.

13. Ius liberor. *Coniuges, quibus filii non essent, non poterant se inuicem heredes in vniuersum instituere, nisi ius liberorum a principe impetrassent. Vlpian. tit.* XVI. *quod confirmatur etiam verbis veteris interpretis Nouell. Theodos., et Valent. de testament., quae posita est in calce Codicis Theodosiani*. GRIAL.

14. Codicillum. *Seneca lib. de breuit. vitae*: Hoc quoque quaerentibus remittamus: quis romanis primus persuasit nauem conscendere. Claudius is fuit. Caudex ob hoc ipsum appellatus, quia plurium tabellarum contextus *caudex* apud antiquos vocabatur. Vnde publicae tabulae *codices* dicuntur, et naues nunc quoque, quae ex antiqua consuetudine per Tyberim commeatus subuehunt, *cau-*

qui hoc scripturae genus instituit. Est autem scriptura, nulla indigens solemnitate verborum, sed sola testatoris voluntate qualicumque scripturae significatione expressa: cuius beneficio voluntatibus defunctorum constat esse subuentum propter legalium verborum difficultatem, aut certe propter necessitatem adhibendorum solemnium: ita vt qui titulum scribit eiusdem scripturae, *codicillum* vocet: sicut autem *codicillus* fit vice testamenti: ita *epistola* vice codicillorum.

15. *Cretio* est certus dierum numerus, in quo institutus heres aut adit hereditatem, aut finito tempore cretionis excluditur, nec liberum est illi vltra capiendae hereditatis.

16. *Cretio* autem appellata est, quasi decretio, id est, decernere, vel constituere: vt puta, *Ille mihi heres esto*: additurque, *cernitoque intra dies tot*. Adeundarum autem hereditatum centesimus statutus erat dies, quibus non esset cretio addita.

17. *Fideicommissum* dictum, vt fiat, quod a defuncto commit-

dicariae vocantur. *Hinc* codicilli, *qui ex tabulis cera illitis conficiebantur, vt facile in sinu gestari possent. Itemque scriptura, qua quis voluntatem suam sine vlla solemnitate testatur*. GRIAL.

Ib. *Codicillum vt veteres etc.* Omitti poterit *vt*, vel supplendum *constat*: nam *codicillus* mascul. gen. mox occurrit, atque ita a ceteris vsurpatur. Quid est autem, quod ait Isidorus, *Sicut autem codicillus fit vice testamenti, ita epistola vice codicillorum*? Lipsius cap. 2. de instit. epistol. probat, *epistolam* esse scriptum animi nuncium ad absentes, aut quasi absentes: sed proprie *codicillos* appellari, quum praesentes scripto conueniuntur. Ea mens Senecae videtur esse epist. 56. *Video te, mi Lucili, cum maxime: audio: adeo tecum sum, vt dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere*. Fortasse ergo vult Isidorus, quum ad absentes scribendum est, vice codicillorum epistolam adhiberi. Vel intelligit, ante chartae, et membranarum vsum, in codicillis colloquia epistolarum scribi consueuisse, vt ait l. 6. cap. 8. num. vlt. Ceterum codicillos aliquando pro epistola vniuersim poni, nonnulli obseruant. De codicillis fuse disserit Brissonius lib. 7. De formulis. AREVALVS.

15. Cretio. *Vid. Vlp. tit.* XXII. GR.

Ib. Neque liberum illi est. *Ius, siue arbitrium intellige*. GRIAL.

16. Cretio appellata est. *Varr. lib.6. Creui* valet *constitui*; itaque heres, cum constituit, se heredem esse, dicitur cernere; et cum id fecit, creuisse. GR.

Ib. Nic. Antonius Biblioth. vet. Hisp. lib.5. n.95. inter alias etymologias, quae in Isidoro reprehenduntur, hanc ponit, quod *cretio* dicatur a *decretione*, siue *decernendo*. Sed cum Alciato obseruat, a Iuris ipsis auctoribus duo haec nomina *cernere*, et *decernere* promiscue sumi, vt in leg. *Is, qui heres* §. penult., et leg. *Pupillus* De adquirend. heredit. AREV.

17. Fideicommiss. *Vlp. tit.* XXV. Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis, sed precatiuis relinquitur. GR.

Ib. A graeco πίστις *fidem* dictam, multi volunt. Isidorus Ciceronis sententiam tenet lib. 1. Offic. cap. 7. *Ex quo, quamquam hoc videbitur fortasse cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, vnde verba sint ducta: credamusque, quod fiat, quod dictum est, appellatam fidem*. Huc facit

titur. Nam *fides* dicta, eo quod fiat: quod tamen non directis verbis, sed precatiuis exposcitur.

18. *Pactum* dicitur inter partes ex pace conueniens scriptura, legibus, ac moribus comprobata: et dictum *pactum* quasi *ex pace factum* ab eo, quod est *pago*, vnde et *pepigit*.

19. *Placitum* quoque similiter ab eo, quod placet. Alii dicunt, pactum esse, quod volens quisque facit: ad placitum vero etiam nolens compellitur, veluti quando quisque paratus sit in iudicio ad respondendum: quod nemo potest dicere *pactum*, sed *placitum*.

20. *Mandatum* dictum, quod olim in commisso negotio alter alteri manum dabat.

21. *Ratum* vero, quasi rationabile, et rectum: vnde et qui pollicetur, dicit: *Ratum esse profiteor*, hoc est, firmum, atque perpetuum. *Rite* autem esse, non *recte*, sed ex more.

22. *Chirographum* - - *Cautio* - -

23. *Emptio*, et *venditio* est rerum commutatio, atque contractus ex conuenientia veniens.

24. *Emptio* autem dicta, quod a me tibi sit: *venditio* quasi *venundinatio*: id est, a nundinis.

25. *Donatio* est cuiuslibet rei transactio. Dictam autem dicunt *donationem*, quasi *doni actionem*: et *dotem*, quasi *do item*. Praecedente enim in nuptiis donatione, dos sequitur.

S. Augustinus epist. 109., et Isidorus iterum lib. 8. cap. 2. num. 4. AREV.

18. Pactum dicitur. *Refert haec verba Bernard. Papien. c.* 11. *de verb. sign. in* 1. *collect. Decretal. et Greg. IX. c.*11. *eo tit. Recte in VV. libris* pactum *a* pago, *non a* pango *ducitur*. GRIAL.

Ib. A *pago* est *pepigi*, vt docet Quinctilianus lib. 1. cap. 6. al. 10. AREV.

19. *Placitum* latinis est sententia, opinio. Vt autem verbum forense est, ad sequiorem aetatem pertinet. Et aliquando quidem *placitum* sumebatur pro conuentione, aut pacto: cuius significationis exempla sunt apud Ducangium: aliquando vero pro termino legitimo, communi partium consensu, vel iudicis sententia constituto: ex quo hispani vocant *plazo*. Haec est secunda significatio, quam Isidorus innuit: *Alii dicunt etc.* AREVALVS.

20. Fortasse *manu dabat*, vel *in manum dabat*. Ita enim etymologia verbi *mando* exponi consueuit. AREVALVS.

21. Rite autem esse, non recte. *Non dissentit a Seruio, qui* rite, *non* recte *solum*, *sed* recte secundum ritum *interpretatur*. GRIAL.

22. Chirographum . . . cautio. *Separatae leguntur hae voces in melioribus libris sine interpretatione: quae sunt in editis ipsa se satis produnt. Cod. Neap.* Chirographum cautio, id est, manus inscriptio. GRIAL.

24. Emptio autem dicta. *Vel potius* quod e meo tuum fiat: *nisi quod haec notatio est mutui apud Iustinianum*. GR.

Ib. A *venum* est *vendo*, a *vendo* est *venditio*. AREVALVS.

25. Etymologiae *donationis*, et *dotis*, ab Isidoro adhibitae, rei nonnullam proprietatem explicant, vt saepe alibi, sed

26. Nam antiquus nuptiarum erat ritus, quod se maritus, et vxor inuicem emebant, ne videretur vxor ancilla: sicut habemus in iure. Inde est, quod, praecedente donatione viri, sequitur dos vxoris.

27. Donatio *vsufructuaria* ideo dicitur; quia donator ex ea vsumfructum adhuc retinet, seruato, cui donatum est, iure.

28. Donatio *directa* ideo nuncupatur, quia et iure, et vsu statim transit in alterum: nec vltra inde aliquid ad ius donatoris retorquetur.

29. *Conditiones*, testium sunt proprie: et dictae conditiones a condicendo, quasi *condictiones*: quia non ibi testis vnus iurat, sed vel duo, vel plures. Non enim in vnius ore, sed in duorum, aut trium testium stat omne verbum. Item conditiones, quod inter se conueniat sermo testium, quasi *condictiones*.

30. *Stipulatio* est promissio, vel sponsio: vnde et promissores stipulatores vocantur: dicta autem *stipulatio* a *stipula*. Veteres enim quando sibi aliquid promittebant, stipulam tenentes frangebant:

veram vocum originem non aperiunt. A graeco δῶ est *do*, a quo *dos*, *dono*, *donatio*. AREV.

26. Nam antiquus nuptiar.... sicut habemus in iure. *Verba Seruii initio lib.* 1. *Georg. vbi desunt fortasse haec verba*: ne videretur vxor ancilla. GRIAL.

Ibid. Albertus Dietericus Trekell in not. ad lib. Brissonii de ritu nuptiarum pag. 289. coniicit, originem tabularum matrimonialium ex conuentione in manus per coemptionem esse arcessendam, et pag. 298. contra asserentes mutuam emptionem viri, et vxoris contendit, solum maritum emisse mulierem, et huius bona, quamuis vtrique coemptionem fecerint. Isidorus hoc loc. his accedit, qui mutuam coemptionem astruunt. L. 9. cap. 5. tabulas matrimoniales *instrumenta emptionis* vocat: quod Dietericus explicat de conuentione in manus per coemptionem sine mutua emptione. AREV.

29. Condiciones proprie testium. *Ita scriptum in Gothico; et ita procedit notatio*. GRIAL.

Ib. Communem scribendi rationem secutus sum *conditiones*, quamuis Grialius etiam in textu *condiciones* praetulerit. In veteribus monumentis vtroque modo reperitur. AREVALVS.

30. Veteres... agnoscebant. *Expungebat haec Cachon*. GRIAL.

Ibid. Iuxta Paul. iurid. *Lib.* 5. *sent. tit.* 8. *vid. infr. libro* 10. *Stipul.* GR.

Ib. Alii censent, *stipulationem* dictam a *stipula*, quam in contractibus agrariis manu tenebant, vt agrum integrum repraesentaret. Varro sub fin. lib. 4. de ling. lat., et Festus in *Stipem* a *stipe stipulationem* deducunt. Nonnemo a *stipulis*, in nodi morem contortis, quibus segetum manipuli astringebantur, et obligabantur. Qui *stipulum* apud veteres pro *firmo* acceptum aiunt, id a *stipite* descendere suspicantur. Videndus Brissonius lib. 5. de formulis. Quod autem Chacon spuria censebat, *Veteres... agnoscebant*, nescio, qua id ratione sibi persuadere potuerit, quum antiquissima exemplaria consentiant. Immo quod in Hispania a pueris ita celebrari videmus, vt stipulam frangant, iterumque iungant, et in auras dispergant, quod vocant *pajitas a volar*, cur non ex veterum more deriuasse credemus? Dicunt etiam hispani *hechar pajas* de ludo, quo sortem stipulis quaerunt. AREVALVS.

quam iterum iungentes, sponsiones suas agnoscebant. Siue quod stipulum, iuxta Paulum iuridicum, firmum appellauerunt.

31. *Sacramentum* est pignus sponsionis: vocatum autem sacramentum, quia violare, quod quisque promittit, perfidiae est.

CAPVT XXV.

De rebus.

1. *Hereditas* est res, quae morte alicuius ad quempiam peruenit, nec legata testamento, nec possessione retenta. Dicta autem *hereditas* a rebus aditis, siue ab aere, quia qui possidet agrum, et censum soluit, inde heres.

2. *Res* sunt, quae in nostro iure consistunt. *Iura* autem sunt, quae a nobis iuste possidentur, nec aliena sunt.

3. Dicta autem *res* a recte habendo, *ius* a iuste possidendo. Hoc enim iure possidetur, quod iuste; hoc iuste, quod bene. Quod autem male possidetur, alienum est. *Male* autem *possidet*, qui vel sua male vtitur, vel aliena praesumit. *Possidet* autem *iuste*, qui non irretitur cupiditate. Qui autem cupiditate tenetur, *possessus* est, non *possessor*.

4. *Bona* sunt honestorum, seu nobilium, quae proinde bona

31. Petrus Pithoeus lib. 1. Aduers. cap. 18. Isidorum ait ex quopiam meliori auctore docuisse, sponsionis pignus legitimum esse sacramentum. Certe Isidorus ex antiquioribus, et, si vis, melioribus auctoribus fere ea omnia, quae profert, illa etiam, quae criticis intemperantioribus absurda videntur, collegit. Et apud veteres quidem *sacramentum* fuit pecunia, quam litigantes, siue de re aliqua contendentes, in loco sacro, vel apud Pontificem deponebant: pecunia victoris ad eundem redibat, victi in rebus sacris consumebatur. Vide Varronem l. 4. de ling. lat., et Festum verbo *Sacramentum*. Isidorus autem post primam significationem ad alteram deuenit, qua sacramentum accipitur pro iureiurando, quod maxime sacrum habebatur. AREV.

Cap. XXV. n. 1. Nec legata testamento, aut possess. retenta. *Verba sunt Ciceronis in Topicis, quae in vno tantum libro Ouet. Colleg. integra leguntur*. GR.

Ib. Inde et heres. *Al.* inde et res. GRIAL.

Ib. Fortasse *inde herus*: nam ab *herus* heredem dictum multi volunt: alii ab *haereo*. Vide lib. 9. cap. 5. num. 1. Siue autem *heres*, siue *haeres* scribatur, ad originationem perinde est. AREVAL.

2. Iura autem sunt. *Ex August. ep. 54. quae referuntur a Greg. c. 12. de verbor. signific., et 14. q. 4. c. quid dicam; et a Bernard. Pap. in 1. collect.* GRIAL.

3. *Sua male vtitur* pro *suis vtitur*: nam *vtor* cum accusatiuo saepe occurrit in antiquis Isidori exemplaribus, quod interdum in excusis aliter habetur. Vulcanius, vt alii editi, hoc num. ablatiuum posuit *suis male vtitur*: sed num. seq. accusatiuum retinuit *ea homines ad res bonas vtantur*. AREVALVS.

dicuntur, vt non habeant turpem vsum, sed ea homines ad res bonas vtantur.

5. *Peculium* proprie minorum est personarum, siue seruorum. Nam peculium est, quod pater, vel dominus filium suum, vel seruum pro suo *tractare* patitur. Peculium autem a pecudibus dictum, in quibus veterum constabat vniuersa substantia.

6. *Bonorum possessio* est ius possessionis, certo ordine, certoque titulo acquisita.

7. *Intestata hereditas* est, quae testamento scripta non est: aut si scripta sit, iure tamen nequaquam est adita.

8. *Caduca* inde dicuntur, quia eius heredes ceciderunt.

9. *Familia herciscunda* est diuisio hereditatis inter heredes. *Herciscunda* enim apud veteres diuisio nuncupatur.

10. *Communi diuidundo* est inter eos, quibus communis res est: quae actio iubet, postulantibus iis arbitrum dari, cuius arbitratu res diuidatur.

11. *Finium regundorum actio* dicta, eo quod per eam regantur fines vtrique, ne dissipentur, dummodo non angustiore quinque pedum loco ea controuersia sit.

12. *Locatio* est res ad vsum data cum definitione mercedis.

13. *Conductio* est res in vsum accepta, cum constituta mercede.

14. *Res credita* est, quae in obligationem ita deducta est, vt ex tempore, quo contrahebatur, certum sit eam deberi.

15. *Vsura* est incrementum foenoris, ab vsu aeris crediti nuncupata.

16. *Commodatum* est id, quod nostri iuris est, et ad alterum

5. *Pro suo tractare*, hoc est, pro suo administrare. De huiusmodi peculio multa iureconsulti Dig. lib. 15. tit. 1., qui *de peculio* inscribitur. AREVALVS.

8. Suspicor, legendum, *quia ab eis heredes*. Vlpianus in lib. regular. tit. 17. de Caducis: *Quod quis sibi testamento relictum ita vt iure ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appellatur, quia veluti cecidit ab eo*. Apud Fabrettum cap. 10. num. 319. inscriptio vetus habet: *D. Laberius secundus procur. Caducorum*. AREV.

9. Clarius *familia herciscunda* est hereditas diuidunda. Vide tit. 2. lib. 10. Dig. AREVALVS.

10. Titulus 3. lib. 10. Dig. *De communi diuidundo*. AREVALVS.

11. Dummodo non angustiore quinque ped. *Negationem tollit A. August. ad leg.* XII. *tab. c.* 20. GRIAL.

Ibid. Dig. tit. 1. lib. 10. *Finium regundorum*. AREVALVS.

16. Commodatum. Commodum *lib. o. mendose*. GRIAL.

Ib. Cum modo temp. *Id est, cum*

temporaliter translatum est *cum modo* temporis, quamdiu apud eum commodo sit, vnde et *commodatum* dictum est.

17. *Precarium* est, dum prece creditor rogatus permittit, debitorem in possessione fundi sibi obligati demorari, et ex eo fructus capere. Et dictum precarium, quia prece aditur: quasi *prece adium*, *r* pro *d* litera commutata.

18. *Mutuum* appellatum est, quia id, quod a me tibi datur, ex meo tuum fit.

19. *Depositum* est pignus commendatum ad tempus, quasi *diu positum*. *Deponere* autem quis videtur, quum aliquid metu furti, incendii, naufragii apud alium custodiae causa deponit.

20. Interest autem in loquendi vsu inter *pignus*, et *arram*. Nam *pignus* est, quod datur propter rem creditam, quae dum redditur, statim pignus aufertur. *Arra* vero est, quae primum pro re bonae fidei contractu empta, ex parte datur, et postea completur.

21. Est enim arra complenda, non auferenda, vnde qui habet arram, non * reddit, sicut pignus, sed desiderat plenitudinem, et dicta arra a re, pro qua traditur. Item inter pignus, et fiduciam, et hypothecam hoc interest.

* apud Grial. *reddet*.

22. *Pignus* est enim, quod propter rem creditam obligatur: cuius rei possessionem solam ad tempus consequitur creditor. Ceterum dominium penes debitorem est.

23. *Fiducia* est, quum res aliqua sumendae mutuae pecuniae gratia vel mancipatur, vel in iure ceditur.

24. *Hypotheca* est, quum res commodatur sine depositione pignoris, pactione, vel cautione sola interueniente.

25. *Momentum* dictum a temporis breuitate, vt quam cito, quam statim saluo negotio reformetur, nec in vllam moram pro-

praefinitione temporis. *Al.* per commodum temp. GRIAL.

17. Dictum precarium q. p. a. *Productio verbi est* arium, *vt in* armario. *Sed σημαινόμενον ita commode explicari quis neget?* GRIAL.

19. Apertum est, quod *depositum* est a *de*, et *positum*. Sed Isidorus, vel aliquis alius, ex quo ille sumpsit, exprimere voluit, *depositum* esse pignus commendatum *ad tempus*, quod aduerbio *diu* notauit. AREV.

21. Dicta autem arra a re. *Immo ab arrabone praecisa voce*. GRIAL.

Ib. *Arra*, siue *arrha* (vtroque enim modo scribitur) hebraicam originem habet. Itali dicunt *caparra*, et *arra*. Vide lib. 9. cap. 9. num. 6. AREVAL.

23. Vel in iure ceditur. *Quomodo iuris cessio fiat, docet Vlpian. in fragm.*, *et Caius citatus a Boetio in Top.* GR.

25. Momentum - - vt quam cito, quam statim. *Ita meliores libri*. GRIAL.

duci debeat, quod repetitur : sicut nec vllum spatium est momenti, cuius tam breuis est temporis punctus, vt in aliquam moram nullo modo producatur.

26. *Instrumentum* est, vnde aliquid construimus : vt culter, calamus, ascia.

27. *Instructum*, quod per instrumentum efficitur : vt baculus, codex, tabula.

28. *Vsus*, quo in re instructa vtimur : vt in baculo inniti, in codice legere, in tabula ludere : sed et ipse fructus agrorum, quia eo vtimur, vsus vocatur. Haec sunt illa tria.*

29. *Vsusfructus* autem vocatus, quia solo vsu habetur eius fructus, manente apud alium iure.

30. *Vsucapio* est adeptio dominii per continuationem iustae possessionis, vel biennii, vel alicuius temporis.

31. *Mancipatio* dicta est, quia res manu capitur. Vnde oportet, eum, qui mancipio accipit, comprehendere id ipsum, quod ei mancipio datur.

32. *Cessio* est propriae rei concessio, sicut est illud : *Cedo iure propinquitatis*. *Cedere* enim dicimus quasi *concedere*, id est, quae propria sunt : nam aliena restituimus, non cedimus. Nam cedere proprie dicitur, qui contra veritatem alteri consentit : vt Cicero,
Pro Ligario cap. 7. *Cessit*, inquit, *amplissimi viri auctoritati*, *vel potius paruit*.

33. *Interdictum* est, quod a iudice non in perpetuum, sed pro reformando momento ad tempus *interim dicitur*, salua propositione actionis eius.

34. *Pretium* vocatum, eo quod prius illud damus, vt pro eius vice rem, quam appetimus, possidere debeamus.

35. *Commercium* dictum a mercibus, quo nomine res venales appellamus. Vnde et *mercatus* dicitur coetus multorum hominum, qui res vendere, vel emere solent.

36. *Integri restitutio* est causae, vel rei reparatio.

37. Causa

30. Vel biennii. Anni, vel biennii *Vlpianus plenius*. GRIAL.

32. Vt Cicero. *In Ligariana*. GR.

Ib. An legendum *contra voluntatem alteri consentit*? AREVALVS.

33. Iustinianus lib.4. Institut. tit. 15. §. 1. *interdicta* appellari ait, quia *inter duos dicuntur*. Magis arridet etymologia Isidoriana, quae rei substantiam attingit. AREVALVS.

34. *Pretium* a *peritus* nonnulli inepte deducunt, alii a *proco*, posco, alii aliunde. Videndus Vossius in Etymol., vt alios omittam. AREVALVS.

37. Causa *redintegratur*, quae vi potestatis expleta non est. Res *redintegratur*, quae vi potestatis ablata, atque exorta est.

CAPVT XXVI.

De criminibus in lege conscriptis.

1. C*rimen* a *carendo* nominatur, vt furtum, falsitas, etc., quae non occidunt, sed infamant.

2. *Facinus* dictum a *faciendo* malum, quod noceat alteri.

3. *Flagitium* a *flagitando* corruptelam libidinis, qua noceat sibi. Haec duo sunt genera omnium peccatorum.

4. *Vis* est virtus potestatis, per quam causa, siue res vel aufertur, vel extorquetur.

5. *Vis priuata* est, si quisquam ante iudicium armatis hominibus quemquam a suo deiecerit, vel expugnauerit.

6. *Vis publica* est, siquis ciuem ante populum, vel iudicem, vel regem appellantem necauerit, aut torserit, siue verberauerit, vel vinxerit.

7. *Dolus* est mentis calliditas, ab eo quod deludat: aliud enim agit, et aliud simulat. Petronius aliter existimat, dicens: *Quid est, iudices, dolus? nimirum vbi aliquid factum est, quod legi dolet: habetis dolum: accipite nunc malum.*

8. *Calumnia* est iurgium alienae litis, a caluendo, id est, decipiendo dicta.

Cap.xxvi.n.1. *Crimen* melius deriuatur a *κρίνω iudico*, vel *κρίμα iudicium*. AREVALVS.

3. Flagitium. *Non.* Flagitium veteres vitium, quod virgini inferatur, dici voluerunt. GRIAL.

Ib. Flagitii origo ab aliis dicitur esse a *flagrum*, vel a *flagrare*, vt *flagitare* sit ardenter postulare. Ac fortasse Isidorus scripsit, *Flagitium a flagrando corruptela libidinis etc.* Sententia petita est ex Augustino lib. 3. de doctr. christ. cap. 10. *Quod agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum, et corpus suum, flagitium vocatur; quod autem agit, vt alteri noceat, facinus dicitur.* Etymologiam flagitii innuere videtur Plautus Rud. 3. 4. 28. *Etiam vim opprobras, flagitii flagrantia?* AREVALVS.

5. Vis priuata ... Vis publica. *Ex Paul. lib. 5. sentent. tit. 26. ex quo legendum videbatur Chaconi* antea populum, nunc iudicem, vel regem appellantem: *quod nobis quoque videtur, nisi* ante populum *Gothicismum esse mauis.* GRIAL.

7. Dolus est mentis calliditas. *De dolo malo haec Labeo, et Aquilius. Nam est etiam dolus bonus, vt videatur deesse vox* malus. GRIAL.

Ib. Dolus graecum est *δόλος*, Aliae etymologiae adductae in rei natura, siue proprietatibus explicandis versantur. Quisnam autem Petronius iste sit, cuius verba nobis Isidorus conseruauit, incertum. AREVALVS.

8. Calumnia a caluendo, id est, de-

9. *Falsitas* appellata a fando aliud, quam verum est.

10. *Iniuria* est iniustitia; hinc est apud Comicos iniurius, qui audet aliquid contra ordinem iuris.

11. *Seditio* dicitur dissensio ciuium, quod seorsum alii ad alios eunt. Nam hi maxime turbatione rerum, et tumultu gaudent.

12. *Sacrilegium* proprie est sacrarum rerum furtum. Postea et in idolorum cultu haesit hoc nomen.

13. *Adulterium* est illusio alieni coniugii, quod quia alter alterius torum commaculauit, adulterii nomen accepit.

14. *Stuprum* . . .

15. *Raptus* proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus, vnde Virgilius: *rapto potitur*, id est, stupro fruitur.

16. *Homicidii* vocabulum compositum est ex *homine*, et *caede*: qui enim caedem in hominem fecisse compertus erat, homicidam veteres appellabant.

17. *Parricidii* actio non solum in eum dabatur, qui parentem, id est, qui patrem, vel matrem interemisset, sed et in eum, qui fratrem occiderat, et dictum parricidium, quasi *parentis caedes*.

18. *Interneciui* iudicium in eum dabatur, qui falsum testamen-

cipiendo. *Hinc in* XII. *tabul.* Si caluitur, pedemue struit. GRIAL.

9. *Falsitas* proprie est a *falsus*, et *fallo*, quod ex graeco idiomate oritur σφάλλειν, φάλλειν. AREVALVS.

10. Iniuria est iniust. *Verba Seruii Aen.* 9 *ad V.* cum Turni iniuria. GR.

Ib. Malim *apud Comicum*, hoc est, Terentium, cuius id est Hecyr. 1. 1. 15. *Iniurium autem est vlcisci aduersarios*. AREVALVS.

11. Seditio. *Citantur haec a Non. ex Cic.* VI. *de Rep. in* seditio. GRIAL.

12. Sacrilegium. *Seru. Aen.* 9. *legere* furari, vnde et *sacrilegi*, qui sacra furantur. GRIAL.

Ib. In idolor. cultu haesit. *Ita interpretantur quidam illud Pauli ad Roman.* 2. qui abominaris idola, sacrilegium facis. GRIAL.

13. Adulterium est illusio: Abusio *Guet.*, *et Neap. Fest.* Adulter, et adultera dicuntur, quia et ille ad alteram, et haec ad alterum se conferunt. GR.

14. Stuprum . . . *Lacuna est in melioribus libris: in aliis, quae de raptu dicuntur, pro interpretatione adhibentur.* GR.

Ibid. Nonnulli veteres mss. ita coniungunt: *Stuprum raptus proprie est illiciti coitus a corrumpendo dictum. Vnde et qui rapto potitur, stupro fruitur*; alit. *raptu potitur*. Gratianus duobus in locis hanc sententiam retulit, can. 48. caus. 27. q. 2. *Raptus est illicitus coitus a corrumpendo dictus. Vnde qui rapta potitur, stupro fruitur*. Et can. 1. caus. 36. q. 1. *Raptus quoque illicitus coitus a corrumpendo est dictus. Vnde qui raptu potitur, stupro fruitur*. Correctores Romani obseruant, in codice Isidori impresso sic legi: *Stuprum raptus proprie est illicitus coitus, a corrumpendo dictus. Vnde Virgilius: rapto potitur, id est, stupro fruitur*. Et videtur quidem Isidorus stuprum cum raptu coniungere voluisse ex illa Seruii interpretatione ad lib. 4. Virgilii v. 217. *RAPTO POTITVR*, *stupro fruitur*. AREVALVS.

15. Raptus. *E Seru. Aen.* 4. GRIAL.

18. Interneciui. *Sic in antiquissimis*

tum fecerat, et ob id hominem occiderat. Accusatorem eius possessio bonorum sequebatur. *Interneciui* autem significatio est, quasi hominis quaedam enecatio: nam praepositionem *inter* ponebant antiqui pro *E.* Naeuius: *Mare interbibere*. Et Plautus: *Interluere mare*, id est, ebibere, et eluere.

19. *Furtum* est rei alienae clandestina contrectatio, a furuo, id est, fusco vocatum, quia in obscuro fit. Furtum autem capitale crimen apud maiores fuit ante poenam quadrupli.

20. *Peruasio* est rei alienae manifesta praesumptio. Furtum autem earum rerum fit, quae de loco in locum transferri possunt; peruasio autem et earum, quae transferuntur, et earum, quae immobiles sunt.

21. *Inficiatio* est negatio debitae rei, quum a creditore deposcitur. Idem et *abiuratio*, id est, rei creditae abnegatio.

22. *Ambitus* iudicium in eum est, qui largitione honorem capit, et ambit, amissurus dignitatem, quam munere inuadit.

23. *Peculatus* iudicium in eos datur, qui fraudem aerario faciunt, pecuniamque publicam interuertunt: nam a *pecunia* peculatus est dictus. Non autem sic iudicatur furtum publicae rei, sicut rei priuatae: nam ille sic iudicatur, vt sacrilegus, quia fur est sacrorum.

24. *Repetundarum* accusatur, qui pecunias a sociis cepit. In hoc

quibusque libris. Fest. Interneciuum testamentum, propter quod dominus eius necatus est. *Neque aliorum librorum scripturas, in quibus* interniciei, internicii, internicidii *legitur, reiicimus*. Internicini *etiam recipimus cum Iacobo Cuiac. Nam et Agell.* internicinum *morbum dixit*. GRIAL.

Ibid. Nonnulli scribunt *interniciuum*, alii *internecinum*: communior, et verior scribendi ratio est *interneciuum*. Becmanus bellum *interneciuum* exponit, quod vtrumque bellatorem necat: alii melius, quod ad internecionem alterius partis suscipitur. *Inter* in compositione aliquando vim auget; et hoc verum est in *interbibo*, *interneco etc.* AREV.

19. Furtum capitale. *Legib.* XII. *tab., vt ait Theophilus lib.* 4. *inst. tit.* 12. *Draconis vero leges etiam minimae rei furem capitis damnabant. Plutarchus, et Agell.* GRIAL.

Ib. Ante poenam quadrupli. *At Cato in praef. lib. de re rust.* Maiores nostri sic habuerunt, et ita in legibus posiuerunt, furem dupli condemnari, foeneratorem quadrupli. *Vid. Agell. lib.* 11. *c.* 18., *qui hanc litem componit*. GRIAL.

Ib. Ex Gellio loc. cit. lege decemuirali permissum fuit, occidi furem, si aut quum faceret furtum, nox esset, aut interdiu telo se, quum prehenderetur, defendit. Postea a lege hac discessum fuit, et actio in quadruplum data, siquis super manifesto furto iure, et ordine experiri vellet. Aliis deinde furtis, quae nec manifesta appellantur, poenam imposuerunt dupli. AREVALVS.

24. Correxi *cepit* pro *coepit*, vt est non solum apud Grialium, sed et apud alios excusos. AREV.

iudicio reus si ante moriatur, in bona eius iudicium redditur.

25. *Incesti* iudicium in virgines sacratas, vel propinquas sanguine constitutum est: qui enim talibus miscentur, incesti, id est, incasti habentur.

26. *Maiestatis reatu* tenentur ii, qui regiam maiestatem laeserunt, vel violauerunt, vel qui rempublicam prodiderunt, vel cum hostibus consenserunt.

27. *Piaculum* dictum, quod expiari potest; commissa sunt enim, quae erant quoquo ordine expianda.

CAPVT XXVII.

De poenis in legibus constitutis.

1. Dupliciter *malum* appellatur, vnum, quod homo facit, alterum, quod patitur. Quod facit, peccatum est; quod patitur, poena. Malum autem tunc plenum est, quum et praeteritum est, et impendet, vt sit et dolor, et metus.

2. *Poena* dicta, quod puniat. Est autem epithetum necessarium, et sine adiectione non habet plenum sensum; adiicis *poena carceris*, *poena exilii*, *poena mortis*, et imples sensum.

3. *Supplicium* proprie dicitur, non quo quis quoquo modo punitur, sed quum ita damnatur, vt bona eius consecrentur, et in publico redigantur: nam *supplicia* dicebantur supplicamenta. Et *supplicium* dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde et *supplicare*.

4. Octo genera poenarum in legibus contineri, Tullius scribit,

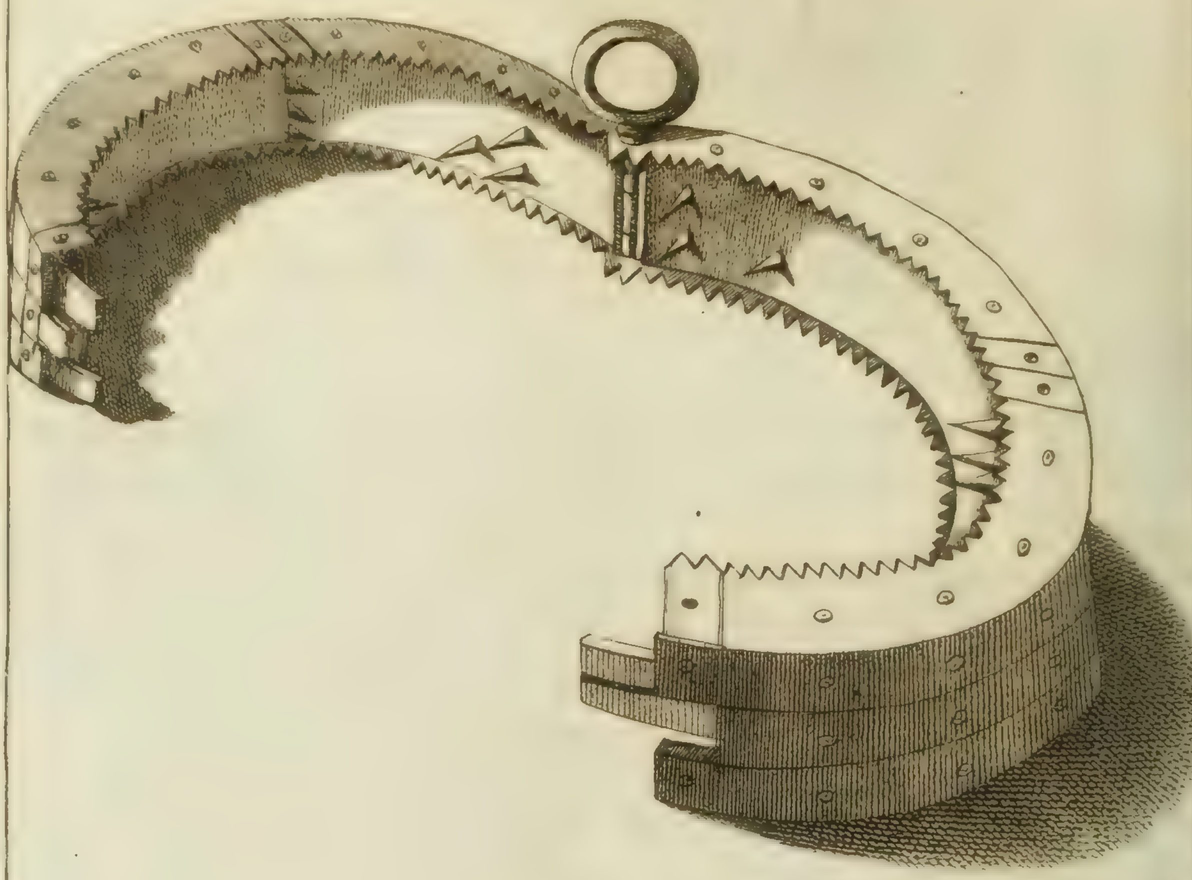
27. *Commissa etc.* Fortasse respexit ad Virgilium lib. 6. v. 568. *Quae quis apud superos, furto laetatus inani, - Detulit ad seram commissa piacula mortem*. Seruius, PIACVLA COMMISSA, *propter quae expiatio debetur*. AREV.

Cap. XXVII. n. 1. Malum autem tunc plenum . . . et impendet. Planum . . . *et* impedit *legit interpres Hispanus, qui ita reddidit*: El mal entonces es llano, quando es passado, e embarga al que sea dolor e miedo. GRIAL.

2. Est autem epithetum necessarium *Pro* necess. nomen *est in plerisq. libris, error natus ex scripturae compendio* nẽm, *quod est in libro Salmant.* GRIAL.

4. Octo genera poenar. *ex August.* 21. *de ciuit. c.* 11. *Cic. lib.* 1. *de Orat.* Vitia hominum, atque fraudes, damnis, vinculis, ignominiis, verberibus, exiliis, morte multantur. *Talionis tamen* (*quod sciam*) *non meminit Cicero, meminit Aug.* GRIAL.

Ib. Talionis meminit Augustinus ex Cicerone: adeoque inter fragmenta Ciceronis non immerito id reponitur. De poenis autem, et suppliciis, ac variis tormentorum generibus quinam scripserint, Fabricius c. 15. Bibliogr. exponit. AREV.

Ex aere
Velitriſ in Museo Borgiano

G. Mª. Cassini Som.º Inc.

damnum, *vincula*, *verbera*, *talionem*, *ignominium*, *exilium*, *seruitutem*, *et mortem*: his namque poenis vindicatur omne perpetratum peccatum.

5. *Damnum* a diminutione rei vocatum.

6. *Vincula* a *vinciendo*, id est, arctando dicta, eo quod constringant, atque retineant, vel quia vi ligant.

7. *Compedes* dictae, quia continent pedes.

8. *Pedicae* sunt laquei, quibus pedes illaqueantur, dictae a pedibus capiendis.

9. *Catenae* autem, quod accipiendo teneant vtraque vestigia, ne progrediantur. Item catenae, quod se capiendo teneant plurimis nodis.

10. *Manicae* sunt vincula, quibus manus capiuntur, licet et manicae tunicarum sint.

11. *Neruus* . . .

12. *Boia* est torques damnatorum, quasi iugum in boue: ex genere vinculorum est.

13. *Carcer*, in quo custodiuntur noxii. Et dictus carcer, quod eo homines coerceantur, includanturque, quasi *arcer*, ab *arcendo* scilicet. Locum autem, in quo seruantur noxii, *carcerem* dicimus numero tantum singulari: vnde vero emittuntur quadrigae, *carceres* vocamus numero tantum plurali.

14. *Verbera* dicta, quia, quum agitantur, aerem *verberant*. Hinc

---

9. Ad secundam etymologiam fortasse pertinet, quod nonnulli aiunt, *catenam* esse a graeco καθ' ἕνα, quod varios annulos nectat, atque vniat. Alii deriuant a κάθεμα, *monile*. AREVALVS.

11. Neruus . . . *In VV.CC. lacuna est*, *aliorum interpretatio ex Festi epitome sumpta videri possit*, *sed aliquanto etiam verius Festus ipse*. GRIAL.

Ib. In excusis ita legitur: *Neruus est vinculum ferreum*, *qu: pedes*, *vel ceruices impediuntur*. Vid. var. lect. AREV.

12. Boia. *Fest.* Boiae, genus vinculorum, tam ligneae, quam ferreae dicuntur. GRIAL.

Ib. De boiis disserui in comment. ad Prudent. hymn. 1. Peristeph. v. 46. *Carcer illigata duris colla boiis impedit*: vbi specimen boiae veteris ex Museo Borgiano aeri incisum exhibui, quod hoc quoque non alieno loco repetere placet. AREVALVS.

13. Numero tantum plurali. *At Virgil. singulari dixit*, ruuntque effusi carcere currus. GRIAL.

Ib. Ex Varrone lib. 4. de ling. lat. cap. 32. *Arx ab arcendo . . . carcer a coercendo*, *quod exire prohibentur*. Atque id magis placet, quam quod alii dicunt, *carcer* esse a *cancer*, *canceris*, qui nunc *cancelli* dicuntur. Praeter Virgilium nonnulli alii numero singulari dicunt *carcerem*, vnde emittuntur quadrigae. Frequentius tamen est plurali numero *carceres* hoc sensu dicere. Vide lib. 15. c. 2. num. 46. AREVALVS.

14. *Plaga* graecum est, vti *plecto*, a quo deriuatur, πλήττω, πληγὴ, et do-

flagra, et *plagae*, et *flagella*: quia cum flatu, et strepitu in corpore sonant. Nam *plagae*, quasi *flagae*: sed *plagae*, et *flagra* primae positionis sunt: *flagella* autem per diminutionem dicta.

15. *Anguilla* est, qua coercentur in scholis pueri, quae vulgo scutica dicitur.

16. *Fustes* sunt, quibus pro criminibus iuuenes feriuntur, appellati, quod praefixi in fossis stent, quos *palos* rustici vocant.

17. *Vectes* dicti, quod manibus vectentur: vnde ostia, saxaque velluntur: sed hi ad poenas legum non pertinent.

18. *Virgae* sunt summitates frondium, arborumque, dictae, quod virides sunt: vel quod vim habeant arguendi: quae si lenis fuerit, virga est, si certe nodosa, vel aculeata, scorpio rectissimo nomine: quia arcuato vulnere in corpus infigitur.

19. *Ictus* proprie flagellorum sunt ab agitando vocati.

20. *Vngulae* dictae, quod effodiant: hae et fidiculae, quia iis rei in equuleo torquentur, vt fides inueniatur.

rice πλαγὰ. *Flagrum* a *flagro*, quia flagris caesus flagrat, siue vritur. AREV.

15. Anguilla. *Plin. lib. 9. c. 23.* Tenuissimum (muraenis) tergus, contra anguillis crassius, eoque verberari solitos tradit Verrius praetextatos, et ob id dicit his multam non institutam. GR.

Ib. Huc faciunt Hesychii verba: Σκυτάλαι ὄφεων εἰσὶ φλαγέλλα, λῶροι. AREV.

16. *Palos* pro sudibus optimi quique auctores dicunt, pro fustibus etiamnum hispani. AREVALVS.

17. Vectes . . . saxaque velluntur. Vehuntur *malebat A. Aug.*, *sed* velli, vehique *saxa vectibus passim videmus.* GR.

Ib. Sed hi ad poenas leg. n. p. *Cur igitur hic commemorati? An quia Martyres vectibus cruciatos saepe legimus?* GR.

Ibid. Vectis est baculus, quo aliquid suspensum vehitur: adeoque coniectura Ant. Augustini valde probabilis est. AREV.

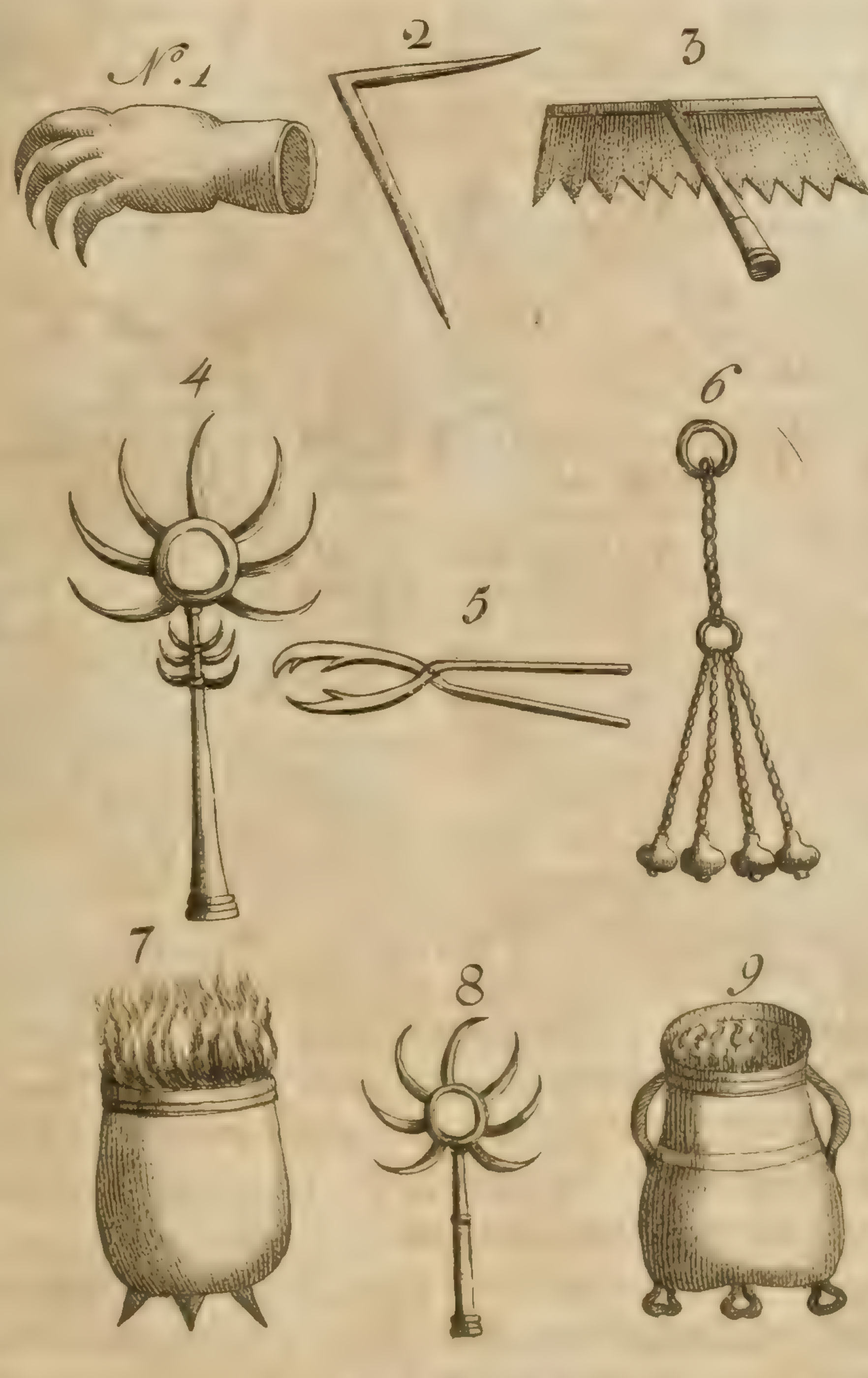
18. Si lenis. *Al.* si laeuis. GRIAL.

Ib. Quia arcuato vulnere. *Verba sunt Hieronymi, siue Tertulliani potius. Vid. inf. lib.* 12. *c.* 5. GRIAL.

Ib. De virgis, et scorpionibus dixi in comment. ad Prudentium hymn. I. v. 44. *Illa virgas, et secures, et bisulcas vngulas*. Ibi etiam, et aliis in locis de fidiculis, de quibus mox Isidorus. AREV.

20. Et fidiculae . . . vt fides inueniatur. *Vel potius a fidium similitudine*. GR.

Ibid. Tabulam ex veris instrumentis, quibus martyres cruciati sunt, expressam, picturis Gallonii de hoc eodem argumento adiunxi post comment., et indic. ad Prudentium. Explicationem adhibui in comment. ad hymn. XI. Peristeph. v. 57. Eandem tabulam hic rursus exhibere non pigebit, breui expositione addita. Num. I. exprimitur chirotheca ferrea, quae vngularum species est, in coemeterio Callepodii reperta. Num. 2. vncus ferreus capiti cuiusdam martyris infixus e coemeterio S. Agnetis. Num. 3. pecten ferreus, qui extat inter sacras reliquias monasterii sanctimonialium ordinis Dominicani S. Mariae Magdalenae in monte Quirinali. Num. 4., et 8. ex museo sacro vaticano duo instrumenta deprompsi, quae inter vngulas videntur referenda. Num. 5. exhibentur vngulae bisulcae, quae asseruantur in basilica S. Petri. Num. 6. plumbatae ex museo sacro vaticano. Num. 7., et 9. duo lebetes, insculpti in sepulcris Ss. Victorinae, et Exuperantii. De quibus omnibus plura loc. cit. dixi. AREVALVS.

Instrumenta Martyrii
Romae in coemeteriis reperta

21. *Equuleus* autem dictus, quod extendat.

22. *Tormenta* vero, quod torquendo mentem inueniant.

23. Est et *latomia* supplicii genus, ad verberandum aptum inuentum a Tarquinio superbo ad poenam sceleratorum. Iste enim prior latomias, tormenta, fustes, metalla, atque exilia adinuenit, et ipse prior ex regibus exilium meruit.

24. *Talio* est similitudo vindictae, vt taliter quis patiatur, vt fecit. Hoc enim et natura, et lege est institutum: vt *Laedentem similis vindicta sequatur*. Vnde et illud est legis: *Oculum pro oculo*, *dentem pro dente*. Talio autem non solum ad iniuriam referendam, sed etiam pro beneficio reddendo ponitur. Est enim communis sermo et iniuriae, et beneficentiae. Iuuencus lib. 1. v. 585. Matth. 5. 38.

25. *Ignominium* dictum, eo quod desinat habere honestatis no-

21. Equuleus . . . quod extendat. *Al.* extendatur. GRIAL.

Ib. Sagittarius De cruciat. SS. Martyr. cap. 17. corrigebat hunc locum: *Eculeus autem dictus, quod ei tamquam equo reus impositus extendatur*. Vide meum comment. ad hymn. 5. Perist. v. 109. AREVALVS.

22. A *torqueo*, et *tortum*, et fortasse a *tormen*, seu *tormina* est *tormentum* per productionem vocis, vt cap. 24. n. 2. in verbo *testamentum* obseruatum est. AREV.

23. Latumia. *Euseb. in Chron.* Tarquinius superbus excogitauit vincula, taurea, fustes, latumias, carceres, compedes, catenas, exilia, metalla. *Nec tamen lautumiae dicendae (vt quidam arbitrantur) quia Seneca lib. 5. controuers. dicat*; Nec quemquam vestrum decipiat nomen ipsum *latumiae*, minime lauta res est. *Vid. Fest. Ascon.* GRIAL.

Ib. Ad verberandum aptum. *Aliena haec censemus*. GRIAL.

Ib. Grialius in textu edidit *latomia*, et *latomias*: in not. *latumia*, et *latumias*. Festus scribebat *latumiae*, vt ordo literarum exigit in eius opere. Varro lib. 4. de ling. lat. *latomiae*, et ait de Latonia translatum, quod hic quoque lapidicinae fuerunt. Graecum est λατομίαι, quod lingua sicula significat locum, vbi caeduntur lapides. Latinos autem *latomias* in *lautumias* mutasse, ex loco Senecae, a Grialio allegato, satis manifestum est; qui tamen ita legitur in editionibus correctioribus: *Quum reus rogaret, vt in lautumias transferretur, Non est*, inquit (Sabinus,) *quod quemquam vestrum decipiat nomen lautitiae; illa animo meo lauta res est*. Atque hanc scribendi rationem multi sequuntur. Antiqui fortasse alii alio modo. AREVALVS.

24. Versus Iuuenci lib. 1. v. 584. seq. *Perulgata diu legis praecepta tenetis*, — *Laedentem semper similis vindicta sequatur*. Vnde Isidorus sumpserit, *talionem* in bonam etiam partem sumi, non liquet. Apud Ducangium ex donatione Abbatiae S. Aegidii anni 1038. hoc inuenitur exemplum, *Pro talione nobis impendentur caelestia*. Plura congerit Ducangius, vt ostendat, talionem accipi pro reciproca poena; at pro hac significatione minime opus erat ad scriptores medii aeui deuenire. AREVALVS.

25. Ignominium. *Sic meliores libri, et statim* infamium, *quae vox saepe in Conciliis Toletan. legitur*. GRIAL.

Ib. Huc recidit, quod ait Nonius cap. 1. n. 93. *Ignominia est nominis nota*. Clarius Onomasticum, *Ignomines*, ἀνώνυμοι, *anonymi*, *sine nomine*. *Ignominium* neutro genere dixit Commodianus instruct. 19. *Non ignominium est, virum seduci prudentem*. AREVALVS.

men is, qui in aliquo crimine deprehenditur. Dictum autem ignominium, quasi sine nomine, sicut *ignarus* sine scientia, sicut *ignobilis* sine nobilitate.

26. Hoc quoque et *infamium*, quasi sine bona fama: fama autem dicta, quia fando, id est, loquendo peruagatur per traduces linguarum, et aurium serpens. Est autem nomen et bonarum rerum, et malarum. Nam fama felicitatis interdum est, vt illud est, *Illustris fama*, quod laus est: malarum, vt Virgilius: *Fama malum quo non aliud velocius vllum*.

4. Aen. 174. v. 27.

27. Famae autem nomen certi locum non habet, quia plurimum mendax est, adiiciens multa, vel demutans de veritate: quae tamdiu viuit, quamdiu non probatur. At vbi probaueris, esse cessat, et exinde res nominatur, non fama.

28. *Exilium* dictum, quasi *extra solum*. Nam *exul* dicitur, qui extra solum est. (Vnde *postliminium* redeuntibus, hoc est, de exilio reducendis, qui sunt eiecti iniuria extra limen patriae.) Diuiditur autem exilium in relegatis, et deportatis.

29. *Relegatus* est, quem bona sua sequuntur, *deportatus*, quem non sequuntur.

30. *Proscriptio* exilii procul damnatio, quasi *porro scriptio*. Item proscriptus, quia palam scriptus.

31. *Metallum* est, vbi exules deputantur ad eruendam venam, marmoraque secanda * in crustis.

forte, *in crustas*.

32. *Ser-*

26. Vt illud est illust. fam. *Ex orat. pro Marcell.* GRIAL.

Ib. Qua non aliud. *Sic in omnibus Gothicis*, *non* quo, *ac meo iudicio haud male*. GRIAL.

Ib. *Infamium*, vel *infamia* peius quiddam est, quam *ignominia*: nam, vt ait Cornelius Fronto, *Ignominia imponitur ab eo, qui potest animaduersione notare, infamia ex multorum sermone nascitur*. Promiscue tamen haec duo poni solent. In versu Virgilii excusi referunt *malum quo*, quod praeferendum videtur, quamuis Grialius aliter sentiat. Apud Tertullianum etiam, quem Isidorus prae oculis habuit, est *quo*. AREVALVS.

27. Fama autem certi. *Totus locus ex Apolog. Tertull. cap.* 8. GRIAL.

Ib. Ex Tertulliano fortasse haec reformari debebunt, qui cit. cap. 8. al. 7. Apologetici sic habet: *Tamdiu viuit, quamdiu non probat. Siquidem vbi probauit, cessat esse . . . . . exinde res tenetur, res nominatur . . . . . Fama, nomen incerti, locum non habet, vbi certum est*. AREVALVS.

28. Vnde postliminium . . . patriae. *Obelo haec notauimus de A. Aug., et Chaconis sententia*. GRIAL.

Ib. Titulus 15. lib. 49. Dig. est *De captiuis, et de postliminio etc.* Quo fortasse allusit Isidorus: cuius tamen verba non satis integra sunt. AREVALVS.

31. Metallum . . . deputantur. *Neap.* deportantur. GRIAL.

Ib. Sigebertus Hauercampus in com-

32. *Seruitus* a seruando vocata; apud antiquos enim, qui in bello a morte seruabantur, serui vocabantur. Haec est sola malorum omnium postrema, quae liberis omni supplicio grauior est; nam vbi libertas periit, vna ibi perierunt et omnia.

33. *Mortium* vero diuersi casus, ex quibus *crux*, vel *patibulum*, in quo homines appensi cruciantur, vel patiuntur, vnde et nomina habent.

34. *Patibulum* enim vulgo furca dicitur, quasi ferens caput: suspensum enim, et strangulatum ex eo exanimat; sed patibuli minor poena, quam crucis. Nam *patibulum* appensos statim exanimat, *crux* autem suffixos diu cruciat, vnde et in Euangelio latronibus, vt morerentur, et de ligno ante sabbatum deponerentur, crura confracta sunt, quia ligno suspensi cito mori non poterant.

35. In ipso quoque *genere necis* differt. Crudelius est enim in aqua spiritum torquente extingui, ignibus vri, frigore, et fame necari, canibus, et bestiis exponi. Nam ferro mori aetas quoque maior optauit. Gladius enim sine maiori cruciatu compendiosa morte vitam finire nouit.

36. *Culleus* est parricidale vasculum ab occulendo, id est, clau-

ment. ad cap. 9. Apologetici Tertulliani pro *deputantur* coniiciebat legendum *deportantur*: quae scriptura est cod. Neapol. AREVALVS.

32. Seruitus. *Ex Aug.* 19. *de ciuit. cap.* 15. GRIAL.

Ib. Haec est sola malor. *Cic.Philipp.*2. Seruitus malorum omnium postremum, non modo bello, sed morte etiam repellendum. GRIAL.

34. Verba *quasi ferens caput* conueniunt *furcae*, non *patibulo*. A *patior*, siue *pateo* origo huius vocabuli petitur. Adisis Lipsium De cruce. AREV.

35. In ipso quoque genere necis. *Ex Apologet. Tertull.* GRIAL.

Ib. Hauercampus comment. ad cap.9. Apolog. Tertulliani obseruat, Isidorum haec ex Tertulliano sumpsisse, *sed more suo*, addit, *auctoris*, *vnde profecerit*, *nomine abscondito*, *et verbis paululum inuersis*. Plura de hac ipsa sententia, diuersum necis genus explicans, adiungit. Barthius lib. 32. Aduers. cap. 8. capitis abscissi supplicium hodie fere honestius haberi ceteris ostendit: quod imitatione profundae antiquitatis fieri ait, allegata Xenophontis, et hac Isidori auctoritate. In comment. ad Prudentium hymn. 1. Peristeph. v. 93., et hymn. 14. vers. 63. quaestionem agitaui, cur martyres, superatis interdum aliis tormentis, gladio, aut ferro semper, vel fere semper cesserint. Poenam gladii hebraeos turpissimam existimasse, obseruat Fabricius c.15. num. 14. Bibliograph., vbi scriptores de suppliciorum capitalium generibus apud hebraeos vsitatis recenset. AREVALVS.

36. Et serpente. *Iuuenal. satyr.*8. Cuius supplicio non debuit vna parari - Simia, nec serpens vnus, nec culleus vnus. *Quae de serpente*, *gallo*, *et simia in quibusdam libris leguntur*, *in melioribus nulla sunt*, *praeterquam in vno Salmant. sane peruetusto*, *sed ibi quoque ad finem totius capitis reiecta*: *vt liquido appareat*, *esse aliena*. *Huiusmodi accessionibus pessume multati sunt hi libri.* GRIAL.

Ib. De culleo dixi in comment. ad

dendo dictum. Est autem vter ex corio factus, in quo parricidae cum simia, et gallo, et serpente inclusi, in mare praecipitantur: omnium autem istarum mortium genus animaduersio nominatur.

37. *Animaduersio* enim est, quando iudex reum punit, et dicitur animaduertere, id est, animum illuc aduertere, intendere vtique ad puniendum reum, quia iudex est.

38. Ideo autem romani *aqua, et igni interdicebant* quibusdam damnatis, quia aer, et aqua cunctis patet, et omnibus data sunt: vt illi non fruerentur, quod omnibus per naturam concessum est.

DE TEMPORIBVS.

CAPVT XXVIII.

De Chronicae vocabulo.

1. *Chronica* graece dicitur, quae latine temporum series appellatur, qualem apud graecos Eusebius Caesariensis episcopus edidit, et Hieronymus presbyter in latinam linguam conuertit: Χρόνος enim graece, latine tempus interpretatur.

CAPVT XXIX.

De momentis, et horis.

1. *Tempora* autem momentis, horis, diebus, mensibus, annis, lustris, seculis, aetatibus diuiduntur. *Momentum* est minimum, atque angustissimum tempus, a motu siderum dictum.

2. Est enim extremitas horae in breuibus interuallis, quum aliquid sibi cedit, atque succedit. *Hora* graecum est nomen, et tamen latinum sonat. *Hora* enim finis est temporis, sicut et *orae* sunt fines maris, fluuiorum, et vestimentorum.

Prudentium hymn. 5. Perist. vers. 458. AREVALVS.

Cap. XXVIII. n. 1. *Quae his* XII. *capitibus de temporibus continentur, adducta huc sunt e libro Isidori De natura rerum ad Sisebutum Regem, et eiusdem Chronico*. GRIAL.

Cap. XXIX. n. 2. Post hoc caput Grialius iterum sequens inscribit *caput* XVIII., et sic deinceps. Hinc ad cap. 66. lib. 3. n. 2. putaui, non respondere cap. 30. citatum a Grialio. AREVALVS.

CAPVT XXX.

De diebus.

1. *Dies* est praesentia solis, siue sol supra terras: sicut *nox* sol sub terris. Vt enim dies, aut nox sit, causa est aut supra terram sol, aut sub terris. *Dies legitimus* viginti quatuor horarum est, vsque dum dies, et nox spatia sui cursus ab oriente vsque ad alium orientem solem caeli volubilitate concludat. *Abusiue* autem dies vnus est spatium ab oriente sole vsque ad occidentem. in editione Grialii *Cap.* XXVIII.

2. Sunt autem diei spatia duo *interdianum*, atque *nocturnum*, et est dies quidem horarum viginti quatuor, spatium autem horarum duodecim.

3. Vocatus autem *dies* a parte meliore: vnde, et in vsu est, vt sine commemoratione noctis numerum dicamus dierum: sicut et in lege diuina scriptum est: *Factum est vespere, et mane dies vnus.* Genesi I. 5.

4. Dies secundum aegyptios inchoat ab occasu solis: secundum

Cap. XXX. n. 2. Interdianum. *Sic l. o.* GR.

3. Vocatus autem dies a part. mel. *E Seru. Aen.* 5. *ad v.* Torquet medios nox humida cursus. GRIAL.

Ib. Mazochius tom. I. Spicilegii biblici ad cap. 7. v. 4. Genesis plura exempla profert, quibus scriptores, proprietatem nominum secuti, dies simul, noctesque exprimerent, vt certum tempus designarent, scilicet *quadraginta diebus, et quadraginta noctibus, dies ipsos quinque, totidemque noctes, diebus, et noctibus quinque, per triduum, et trinoctium etc.* De his rursus Isidorus in libro De natura rerum cap. I. AREV.

4. Secundum Atheniens. a sexta hora diei. *Ex eod. Seruii loco, qui Agellium citat, Agellius vero lib. 3. cap. 2. ex Varrone diem apud athenienses ab occasu solis dicit incipere. Quod affirmat etiam Macrob. l. 1.; et Censorin. c. 19. Ergo vel Seruium, vel Agellium emendari oportet. Isidorum secutus est Beda cap. 2. de ratione temporum. Quid si e* supra *per compendium scripta* sexta *lectores fecerunt, cum* supremam *Isidorus intellexisset: vel potius pro* suprema sexta *hora legerunt? Nam alio pacto quomodo hinc honeste abeamus, nescio.* GRIAL.

Ib. Id est gallor. cantus. *Hae voces additae ex C. Neap., vt quod sequitur.* Quor. vox, *etc. procederet.* GRIAL.

Ib. Quorum vox diei est p. *Ambros.* Hoc excitatus Lucifer - Soluit polum caligine. GRIAL.

Ib. Quando et mesonyct. afflat. *Et quia noctis melior pars acta, solque ad nos iam flectitur, afflari radiis eius orbis hic dicitur.* Afflari *autem magorum est verbum, qui, aduentante sole, simulacra nocturna aufugere credebant. Vnde Philostratus lib. 3. de vit. Apollonii negat, Achillis simulacrum gallicinium expectasse. Quo pertinet illud quoque Anchisae,* Iamque vale, torquet medios nox humida cursus, - Et me saeuus equis oriens afflauit anhelis; *eodemque modo interpretatur Seruius illud Aen. 6.* Ecce autem primi sub lumina solis, et ortus. *Vt* lumina primi solis *medium noctis intelligat.* GRIAL.

Ib. Fortasse Seruius Atheniensibus af-

persas ab ortu solis: secundum athenienses a sexta hora diei: secundum romanos a media nocte. Vnde et tunc *gallicinium* est, id est, gallorum cantus, quorum vox diei ostendit praeconium, quando et *mesonyctius* afflatus fit.

5. *Dies* dicti a diis, quorum nomina romani quibusdam sideribus sacrauerunt. *Primum* enim diem a sole appellauerunt, qui princeps est omnium siderum, sicut et idem dies caput est cunctorum dierum.

6. *Secundum* a luna, quae soli et splendore, et magnitudine proxima est, et ex eo mutuat lumen. *Tertium* a stella Martis, quae *Pyrois* vocatur. *Quartum* a stella Mercurii, quem quidam *Stilbonta* dicunt.

7. *Quintum* a stella Iouis, quam *Phaethontem* aiunt. *Sextum* a Veneris stella, quam *Luciferum* asserunt: quae inter omnia sidera plus lucis habet. *Septimum* a stella Saturni, quae septimo caelo locata, xxx. annis fertur explere cursum suum.

8. Proinde autem ex his septem stellis nomina diebus gentiles dederunt, eo quod per easdem aliquid sibi effici existimarent, dicentes, habere a sole spiritum, a luna corpus, a Mercurio ingenium, et linguam, a Venere voluptatem, a Marte sanguinem, a Ioue tem-

finxit, quod Gellius ex Varrone de Vmbris, siue quibusdam in Vmbria refert; eos scilicet hora sexta diem inchoare. Extat hymnus Prudentii ad Gallicinium Cathemer. hymn. 1., vbi quaedam annotaui. *Mesonyctium* pro mediae noctis tempore legitur in Taurobolio Lugdunensi apud Muratorium pag. 333. In Act. Inscript. Franc. tom. 2. pag. 503. seq. ex eadem inscriptione explicatur vox *mesonyctium*, aut *mesonyctius*, quae adiectiue a nonnullis graecis adhibetur. In Isidori verbis aliquid fortasse deesse obseruatur. AREVALVS.

6. Stella Martis, quae *Pyrois*. *Chaconi assensi sumus hic, vt etiam supra lib. 3. c. 71.; cum in libris omnibus vtrobique vesper pro* Pyrois *legatur*. GR.

Ib. Quem quidam *Stilbonta*. *Optime quoque coniecit idem Chacon, cum hic legatur*, Quem quidam *candidum circulum* dicunt, candidum *glossam fuisse* τȣ̃ ςίλβοντα, *vnde ab imperito lectore sublatum* Stilbonta, *additum* circulum. *Cum candidus circulus via lactea Isidoro sit lib. 3. c. 46. Huius rei magnum argumentum, vocem* circulum *etiamnum a quibusdam libris abesse*. GRIAL.

8. Dicentes, habere a sole spirit. *Seru. Aen.* XI. *ad* v. Nil iam caelestibus vllis debentem. Superis debemus omnia, donec viuimus, ideo, quia, vt dicunt Physici, cum nasci coeperimus, sortimur a sole spiritum, a luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, a Ioue desiderium, a Venere cupiditates, a Saturno humorem. *Vbi, quod ad Iouem attinet, Seruius ex Isidoro videtur corrigendus*. *Cic.* 2. *de nat. deor.* His interiecta Iouis stella illustrat, et temperat. *Quem propterea in Somn. Scip.* fulgorem salutarem *appellat. Bed. c.* 4. a Saturno tarditatem. GRIAL.

Ib. Sedulius lib. 1. v. 17. *Quum sua gentiles studeant figmenta poetae etc.* AREVALVS.

perantiam, a Saturno humorem: talis quippe extitit gentilium stultitia, qui sibi finxerunt tam ridiculosa figmenta.

9. Apud hebraeos autem dies prima *vna sabbati* dicitur, quae apud nos dies dominicus est, quem gentiles soli dicauerunt. *Secunda sabbati* secunda feria, quem seculares diem lunae vocant. *Tertia sabbati* tertia feria, quem illi diem Martis vocant. *Quarta sabbati* quarta feria, qui Mercurii dies dicitur a paganis.

10. *Quinta sabbati* quinta feria est, id est, quintus a die dominico, qui apud gentiles Iouis vocatur. *Sexta sabbati* sexta feria est, quae apud eosdem paganos Veneris nuncupatur. *Sabbatum* autem septimus a dominico die est, quem gentiles Saturno dicauerunt, et Saturni nominauerunt. Sabbatum autem ex hebraeo in latinum requies interpretatur, eo quod Deus in eo requieuisset ab omnibus operibus suis.

11. Melius autem in vocabulis dierum de ore christiano ritus loquendi ecclesiasticus procedit: tamen siquem forte consuetudo traxerit, vt illud exeat ex ore, quod improbat corde, intelligat, illos omnes, de quorum nominibus appellati sunt hi dies, homines fuisse, et propter beneficia quaedam mortalia, quia plurimum potuerunt, et eminuerunt in hoc seculo, delati sunt eis ab amatoribus suis diuini honores et in diebus, et in sideribus: sed prius a nominibus hominum *sidera* nuncupata, et a sideribus *dies* sunt appellati.

12. A *fando* autem *feriae* nuncupatae sunt, quod in eis nobis sit tempus dictionis, id est, in diuino, vel humano officio fari: sed ex iis festi dies hominum causa instituti sunt: feriati causa diuinorum sacrorum.

13. *Partes diei tres* sunt: mane, meridies, et suprema.

14. *Mane* lux matura, et plena: nec iam crepusculum. Et dictum *mane* a *mano*; *manum* enim antiqui bonum dicebant. Quid enim melius luce? Alii *mane* existimant vocari a *manibus*, quorum conuersatio a luna ad terram est. Alii putant ab aere, quia manus, id est, rarus est, atque perspicuus.

10. Et Saturni nominauerunt. *Aug.* 18. *cont. Faust. cap.* 5. Saturnum importare conamini, quia eum diem Saturni gentes appellauerunt. GRIAL.

11. Melius autem in vocab. *Ex Aug. in ps.* 93. GRIAL.

12. Alii *ferias* deriuant a *festo*, alii a *feriendis* victimis, alii a *ferendis* epulis, quia in feriis epulationes fiebant. AREVALVS.

13. Partes diei. *E Seru. Aen.* 2. GR.

14. Et dictum mane a mano. *E Seru.*

15. *Meridies* dictus, quasi *medidies*, hoc est, medius dies, vel quia tunc purior dies est. *Merum* enim purum dicitur. In toto enim die nihil clarius meridie, quando sol e medio caelo rutilat, et omnem orbem pari claritate illustrat.

16. *Suprema* est postrema pars diei, quando sol cursum suum in occasum vertit: dicta, quod superest ad partem vltimam diei.

17. *Serum* vocatum a clausis seris, quando iam nox veniet, vt vnusquisque somno tutior sit.

18. *Hodie*, quasi hoc die, et *quotidie*, non *cotidie*, vt sit *quot diebus*.

19. *Cras*, quod est postea.

20. *Hesternum* est pridie: et dictum *hesternum* ab eo, quod iam dies ipse sit a nobis extraneus, et praetereundo alienus.

21. *Pridie* autem, quasi *priori die*.

22. *Perendie*, id est, per ante diem, vel in antecessum, id est, prius.

C A P V T XXXI.

De Nocte.

1. *Nox* a nocendo dicta, eo quod oculis *noceat*. Quae iccirco lunae, ac siderum lucem habet, ne indecora esset, et vt consola-

Aen. 1. *ad* v. Tenet ille immania saxa. *Varro lib.* 5. mane, quod tunc manat dies ab oriente: nisi potius, quod bonum antiqui dicebant manum. *Vidend. item Seru. Aen.* 3. *ad* v. Stant manibus arae. GR.

Ib. A manibus *Macrob. lib.* 1. *Saturn. cap.* 3. Mane autem dictum, quod a locis inferioribus, id est, a manibus lucis exordium emergat. *Et in fin. lib.* 8. *infr.* GRIAL.

15. Haec eadem iisdem fere verbis cap. 42. lib. 3. n. 3. AREVALVS.

16. Suprema est post. *Varro*. Suprema summum diei, id a *superrima*. Hoc tempus XII. tabulae dicunt occasum esse solis. GRIAL.

Ib. Iuuencus lib. 3. v. 564. *Vltima labentis restabat portio lucis*. Prudentius hymn. 8. Cathem. v. XI. *Quarta deuexo superest in axe - Portio lucis*. GR.

17. Serum. *Al.* Sero. GRIAL.

18. Et quotidie, non cotidie. *Vid. sup. lib.* 1. *c.* 27. GRIAL.

19. Cras, quod est postea. *Deesse videtur aliquid. Et* postera *fortasse legendum*. GRIAL.

22. In antecessum, id est, prius. *Gloss.* in antecessum προχρία, *et apud Senec.* in antecessum soluere, *hoc est*, *antequam dies debiti cedat*. GRIAL.

Ib. Non satis clare ab Isidoro exprimitur significatio vocis *perendie*, quae significat diem proximum crastino, diem tertium, quasi *perempto die*, vel *per vnum diem transeundo*. AREVALVS.

Cap. XXXI. n. 1. Nox dicta. *E Seru. Aen.* 1. *ad* v. Ponto nox incubat atra. *Raban. lib.* 10. *c.* 6. Nox dicta, quod noceat aspectibus, vel negotiis humanis, siue quod in ea fures, latronesque nocendi aliis occasionem nanciscantur? *Nisi potius a graeco νὺξ, vt ait Varro*. GR.

retur omnes nocte operantes: et vt quibusdam animantibus, quae lucem solis ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur.

2. Noctis autem, et diei alternatio propter vicissitudinem dormiendi, et vigilandi effecta est, et vt operis diurni laborem noctis requies temperaret.

3. Noctem autem fieri, aut quia longo itinere lassatur sol, et quum ad vltimum caeli spatium peruenit, elanguescit, ac labefactos efflat suos ignes: aut quia eadem vi sub terras cogitur, qua super terras pertulit lumen, et sic vmbra terrae noctem facit. Vnde et Virgilius, *Ruit Oceano nox*, - *Inuoluens vmbra magna terramque*, *polumque*.

4. *Noctis partes septem* sunt, vesper, crepusculum, conticinium, intempestum, gallicinium, matutinum, diluculum.

5. *Vesper* a stella occidentali vocatur, quae solem occiduum sequitur, et tenebras sequentes praecedit. De qua Virgilius, *Ante diem clauso componet vesper Olympo*.

6. *Tenebrae* autem dictae, quod teneant vmbras.

7. *Crepusculum* est dubia lux. Nam *creperum* dubium dicimus, hoc est, inter lucem, et tenebras.

8. *Conticinium* est, quando omnia silent. *Conticescere* enim silere est.

9. *Intempestum* est medium, et inactuosum noctis tempus: quando agi nihil potest, et omnia sopore quieta sunt. Nam tempus per se non intelligitur, nisi per actus humanos. *Medium* autem *noctis* actu caret.

Ib. Consolaretur homines. *Al.* omnes. GRIAL.

Ib. Conferenda haec sunt cum lib. De natura rerum cap. 2. AREVALVS.

3. Noctem autem fieri - lumen. *Lucret. lib.* 5. At nox obruit ingenti caligine terras, - Aut vbi de longo cursu sol extima caeli - Impulit, atque suos efflauit languidus ignes - Concussos itere, et labefactos aere multo: - Aut quia sub terras cursum conuertere cogit - Vis eadem, supera quae terras pertulit orbem. GRIAL.

Ib. De cursu solis vide cap. 17. lib. De natura rerum cum not. AREV.

4. Noctis partes. *Seru. Aen.* 2. Sunt autem solidae noctis partes secundum Varronem hae; Vespera, conticinium, intempestum, gallicinium, lucifer. GR.

Ib. Noctis partes in lib. De natura rerum cap. 2. nonnihil diuerso modo referuntur. AREVALVS.

6. *Tenebrarum* etymon idem lib. 13. cap. 10. Alii *tenebras* dici putant, quod homines iis *teneantur*, ne videant, aut libere agant. AREVALVS.

7. Creperum dubium. *Eleganter Ambros.* Laetus dies hic transeat, - Pudor sit vt diluculum, - Fides velut meridies, - Crepusculum mens nesciat. *Est autem* creperum *Sabinum verbum, vt ait Varro.* GR.

9. Intempestum . . . id est, actu. *Omnia sunt Seruii Aen.* 3. *ad* v. Nox intempesta tenebat. GRIAL.

10. Ergo intempesta, inactuosa, quasi sine tempore, hoc est, sine actu, per quem dignoscitur tempus: vnde est, *Intempestiue venisti*; ergo intempesta dicitur, quia caret tempore, id est, actu.

11. *Gallicinium* propter gallos, lucis praenuncios, dictum.

12. *Matutinum* est inter abscessum tenebrarum, et aurorae aduentum: et dictum matutinum, quod, hoc tempore inchoante, mane sit.

13. *Diluculum*, quasi iam incipiens parua diei lux. Haec et *aurora*, quae solem praecedit.

14. Est autem *aurora* diei clarescentis exordium, et primus splendor aeris, qui graece ἠώς dicitur, quam nos per deriuationem auroram vocamus, quasi *eororam*. Vnde est illud, *laetus Eois - Eurus equis*, et, *Eoasque acies*.

CAPVT XXXII.

De Hebdomada.

1. *Hebdomoda* dicta a numero septem dierum, quorum repetitione et menses, et anni, et secula peraguntur: ἑπτὰ enim graeci septem dicunt. Hanc nos *septimanam* vocamus, quasi septem luces. Nam *mane* lux est. Octauus autem dies idem primus est, ad quem reditur, et a quo rursus hebdomadis series orditur.

CAPVT XXXIII.

De mensibus.

1. *Mensis* nomen est graecum de lunae nomine tractum. Luna enim μήνη graeco sermone vocatur: vnde et apud hebraeos *menses legi-*

12. Extat *hymnus matutinus* Prudentii Cathem. 2., qui fortasse idem erat, atque hymnus ad pullorum cantum in officio gothico. Vide, quae ad eum loc. animaduerti. AREVALVS.

14. Est autem aurora. *Ex eod. Aen.* 11. *Varro tamen lib. 6.* Aurora dicitur ante solis ortum ab eo, quod igne solis tum aureo aer aurescit. GRIAL.

Ib. Auroram nonnulii ab *aurea hora* deriuant. AREVALVS.

Cap. XXXII. n. 1. De significatione vocis *mane* supra cap. 30. num. 14. AREV.

Cap. XXXIII. n. 1. De mensibus, et de concordia mensium sunt caput 4., et 5. libri De natura rerum, vbi quaedam alio modo exponuntur, atque in hoc capite. AREVALVS.

legitimi, non ex solis circulo, sed ex lunae cursu enumerantur, qui est de noua ad nouam.

2. Aegyptii autem primi propter lunae velociorem cursum, et ne error computationis eius velocitate accideret, ex solis cursu diem mensis adinuenerunt: quoniam tardior solis motus facilius poterat comprehendi.

3. *Ianuarius* mensis a Iano dictus, cui fuit a gentilibus consecratus, vel quia limen, et ianua sit anni. Vnde et bifrons idem Ianus pingitur: vt introitus anni, et exitus demonstretur.

4. *Februarius* nuncupatur a *Februo*, id est, Plutone, cui eo mense sacrificabatur. Nam Ianuarium diis superis, Februarium diis manibus romani consecrauerunt. Ergo *Februarius* a *Februo*, id est, a Plutone, non a *febre*, id est, aegritudine nominatus.

5. *Martius* appellatur propter Martem romanae gentis auctorem, vel quod eo tempore cuncta animantia ad marem agantur, et ad concumbendi voluptatem.

6. Idem appellatur et *mensis nouorum*, quia anni initium mensis est Martius. Idem et *nouum ver* ab indiciis scilicet germinum: quia in eo, viridantibus fructibus nouis, transactorum probatur occasus.

7. *Aprilis* pro Venere dicitur, quasi *Aphrodis*. Graece enim ἀφροδίτη Venus dicitur, vel quia hoc mense omnia aperiuntur in florem: quasi *aperilis*.

8. *Maius* dictus a Maia, matre Mercurii, vel a maioribus natu: qui erant principes reipublicae. Nam hunc mensem maioribus, sequentem vero minoribus romani consecrauerunt.

9. Vnde et *Iunius* dicitur. Ante enim populus in centurias seniorum, et iuniorum diuisus erat.

3. Ianuarius vel quia limes et ianua. *Hieron. Ezech.* 28. Ianuarius dicitur, eo quod apud romanos anni sit ianua. *Sed* limes, *non* limen *in omnibus libris legi, mirum*. GRIAL.

4. Februarius a Februo. *A* die februato *Varro*: *a* Februo deo lustrationum *Macrobius*, *a* februo, *hoc est*, *purgamento Censorinus*. *Seruium* 1. *Georg.*, *et Augustinum* 18. *contra Faust. c.* 5. *secutus est Isidorus*. GRIAL.

6. Idem appell. mensis nouor. *in sacris libris*. GRIAL.

Ib. Idem nouum ver ab indiciis. *Seru. Georg.* 1. *ad V.* vere nouo. *Al. ab initiis*. GRIAL.

7. Aprilis .... q. Aphrodis. *Macrob. lib.* 1. *c.* 12. Secundum mensem nominauit Aprilem, quasi Aphrilem a spuma, quam graeci vocant ἀφρὸν, vnde Venus creditur orta. GRIAL.

Ib. Vel q. h. m. omnia aperiuntur in florem. *Quod Varroni placuit*. GR.

10. *Iulius* vero, et *Augustus* de honoribus hominum Iulii, et Augusti Caesarum nuncupati sunt. Nam prius *Quintilis*, et *Sextilis* vocabantur: *Quintilis*, quia quintus erat a Martio: quem principem anni testantur esse romani, *Sextilis* similiter, quod sextus.

11. *September* nomen habet a numero, et imbre, quia septimus est a Martio, et imbres habet. Sic et *October*, *Nouember*, atque *December* ex numero, et imbribus acceperunt vocabula: quem numerum decurrentem December finit, pro eo quod denarius numerus praecedentes numeros claudit.

12. *Kalendas* autem, *Nonas*, et *Idus* propter festos dies romani instituerunt, vel propter officia magistratuum. In iis enim diebus conueniebatur in vrbibus.

13. Quidam autem *Kalendas* a *colendo* appellari existimant. Apud veteres enim omnium mensium principia colebantur: sicut et apud hebraeos. *Idus* autem plerique latinorum ab edendo dictas putant: quod ii dies apud veteres epularum essent.

14. *Nonae* a nundinis vocatae: nundinae enim sunt publicae conuentiones, siue mercimonia.

CAPVT XXXIV.

De solstitiis, et aequinoctiis.

1. *Solstitium* dictum, quasi *solis statio*: quod tunc, sole stante,

10. Iulius vero, et Aug. *Aug. 2. de doct. Chr. c.* 21. GRIAL.

11. A numero, et imbre. *A numero tantum Varro, Augustinus, et Seruius, a quo haec proculdubio sumpsit Isidorus. Sed haec omnia additamentis plena. Quamuis scio, Cassiodorum ex imbribus quoque notationem confecisse*. GR.

12. *Kalendas* a καλεῖν, quod latine quoque dicitur *calare*, hoc est, *vocare*, appellatas, plerique existimant: nam kalendis vocabatur populus, vt dies nonarum cuiusque mensis indicerentur: qui etiam *calari* dicebantur. Vide Varronem lib. 5. De ling. lat. cap. 4., et Macrobium lib. 1. cap. 15. *Idus* vocatae potius sunt ab *iduare*, *diuidere*, quam ab *edendo*: nam idus fere diuidunt mensem. Vide Macrobium eod. lib. 1. Saturnal. cap. 15. *Nonas* Macrobius ibid. ait dictas, quasi *nouae* initium obseruationis, vel quod ab eo die semper ad idus *nouem* dies putentur. Addit cap. 16. ex Rutilio, romanos instituisse nundinas, vt octo quidem diebus rustici in agris opus facerent, nono autem die, intermisso rure, ad mercatum, legesque accipiendas Romam venirent. Nundinae ergo sunt quasi *nouendinae*, *nouem dies*: quod idem fere est etymon *nonarum*. Ceterum originationes, ab Isidoro indicatae, ex antiquiori auctore petitae videntur: quamuis quisnam ille sit, non liqueat. AREV.

Cap. XXXIV. n. 1. Spatio aequali consistunt. *Ita nostri o. CC.*, constant *Romani*. GRIAL.

crescant dies, vel noctes. *Aequinoctium* appellatum, quod tunc dies, et nox horarum spatio aequali consistunt.

2. *Duo* autem sunt *solstitia*, vnum *aestiuum* octauo kalendarum iuliarum, de quo tempore remeare sol ad inferiores incipit circulos: aliud *hiemale*, octauo kal. ianuar., quo tempore sol altiores incipit circulos petere. Vnde et hiemalis solstitii dies minimus, sicut aestiui maximus inuenitur.

3. Item *duo* sunt *aequinoctia*, vnum *vernale*, et aliud *autumnale*, quae graeci ἰσημερίας vocant. Sunt autem haec aequinoctia die octaua kalend. april., et octauo kalend. octob., quia annus olim in duas partes tantum diuidebatur; hoc est, in aestiuum, et in hiemale solstitium, et in duo hemisphaeria.

CAPVT XXXV.

De Temporibus anni.

1. T*empora anni quatuor* sunt: ver, aestas, autumnus, et hiems: dicta sunt autem tempora a communionis temperamento, quod inuicem se humore, siccitate, calore, et frigore temperent. Haec et *curricula* dicuntur: quia non stant, sed currunt.

2. Constat autem, post factum mundum ex qualitate cursus solis tempora in ternos menses fuisse diuisa. Quorum temporum talem veteres faciunt discretionem, vt primo mense *ver nouum* dicatur, secundo *adultum*, tertio *praeceps*.

3. Sic et aestas in suis tribus mensibus, *noua*, *adulta*, et *praeceps*. Sic et autumnus *nouus*, *adultus*, et *praeceps*. Item hiems *noua*,

2. Duo autem sunt. *E Seru. Georg.* 1. *ad* v. Humida solstitia. *At boni latinitatis auctores aestiuum solum solstitium agnoscunt, alterum non solstitium, sed brumam nominant.* GRIAL.

Ib. Scriptores veteres *solstitii* nomine aestiuum plerumque intelligebant, hiemale *brumam* appellabant. Dies autem solstitii, et brumae, vti etiam aequinoctiorum nobis ex kalendario Gregoriano diuersi sunt ab antiquis, vt explicatur in not. ad lib. De natura rerum cap. 8., quod etiam agit de solstitio, et aequinoctio. AREVALVS.

3. Et in duo hemisphaeria. *Sic o. l., in duas* ἰσημερίας *volebat A. Aug.* GR.

Cap. XXXV. n. 1. A communionis temperam. A communi temp. *C. Rom.* GR.

Ib. Haec et curricula. *E Seru. Aen.* 8. GRIAL.

Ib. *Temperamentum a tempore* potius ducendum, quam contra *tempus a temperamento*. AREVALVS.

2. Constat autem post factum. *E duobus Seruii locis Georg.* 1. *ad* v. Vere nouo, *et Georg.* 2. *ad* v. Non alios prima c. o. m. GRIAL.

adulta, et *praeceps*, siue *extrema*. Vnde est illud: *Extremae sub casum hiemis*. *Ver* autem dictum, quod viret. Tunc enim post hiemem vestitur tellus herbis, et in florem cuncta rumpuntur.

4. *Aestas* dicitur ab *aestu*, id est, calore, et aestas, quasi *vsta*, id est, exusta, et arida. Nam calor aridus est.

5. *Autumnus* a tempestate vocatur: quando et folia arborum cadunt, et omnia maturescunt.

6. *Hiemem* autem ratio hemisphaerii nuncupauit: quia tunc breuiori sol voluitur circulo. Vnde et hoc tempus *bruma* dicitur: quasi βραχὺς ἡμέρα id est, breuis, vel a cibo, quod maior tunc sit vescendi appetitus. Edacitas enim graece βρῶμα appellatur: vnde et *imbrumari* dicuntur, quibus fastidium est ciborum.

7. *Hibernus* autem inter hiemem, et vernum est, quasi hiemeuernus, qui plerumque a parte totam hiemem significat. Haec tempora singulis etiam caeli partibus ascribuntur.

8. *Ver* quippe *orienti* datur, quia tunc ex terris omnia oriuntur: *aestas* vero *meridiano*, eo quod pars eius calore flagrantior sit: *hiems septentrioni*, eo quod frigoribus, et perpetuo gelu torpeat: *autumnus occiduo*, eo quod graues morbos habet: vnde et tunc folia arborum defluunt. Vt autem autumnus abundet morbis, facit

3. Cuncta rumpuntur. *Al.* erumpunt, *al.* prorumpunt. GRIAL.

Ibid. *Quod viret*: ex Varrone lib. 5. cap. 2., qui aliam etymologiam ex graeco innuit: *Nisi quod*, ait, *Iones dicunt* βῆρ. AREVALVS.

4. Aestus ab aestu. *Seru. Aen.* 2. *ad* v. Propiusque aestus incendia voluunt: aestus (*inquit*) calorem, vnde et aestas dicitur. *Vid. Varr. lib.* 5. GRIAL.

5. Autumnus a tempestate. *An tempestatem* tempestiuitatem *intelligit*? *vt sit autumnus* auctus annus, *detracta c., vt in* sartor, fartor, autor. *Fest.* Autumnum quidam dictum existimant, quod tum maxime augentur hominum opes. GR.

6. Bruma quod βραχ. *Varr.*, *Fest.*, *Seru.*, *et Macrob.* GRIAL.

Ib. Vnde et inbrumari. *Al.* imbrumati, *item* brumati, *et* brumatici: *quae vox hodieque apud nos in vsu est*. GRIAL.

Ib. Quibus fastidium est. Quibus studium est, *vnus Tarrac.* GRIAL.

7. Quasi hiemeuernus. *Ex C. Neap.*, *et Ouet.*, *al.* hieuernus. *Vt sit praeceps hiems*. GRIAL.

Ib. In not. Grialii erat *al. hibernus*: Reposui *al. hieuernus*: nam *hibernus* non est diuersa lectio: nisi intelligamus, Grialium pro diuersa scriptura haec omnia verba apposuisse: *al. hibernus. Vt sit praeceps hiems*. *Hibernus* pro parte, quae est inter hiemem, et vernum tempus, vix alibi reperietur. Neutro genere *hibernum*, et fortasse etiam masculino *hibernus* a S. Ambrosio, et aliis posterioris aeui pro hieme simpliciter vsurpatur: vnde apud hispanos *inuierno*, apud italos *inuerno*. AREVALVS.

8. Et compugnantia contrariorum aerum. Contrariarum rerum *Seruius Georg.* 1. *ad* v. Quid tempestates Autumni. GRIAL.

hoc confinium frigoris, et caloris, et compugnantia inter se contrariorum aerum.

CAPVT XXXVI.

De annis.

1. *Annus* est solis anfractus: quum peractis CCCLXV. diebus, ad eadem loca siderum redit. *Annus* autem dictus, quia, mensibus in se recurrentibus, voluitur. Vnde et *annulus*, quasi *annuus*, id est, circulus, quod in se redeat. Virgilius, *Atque in se sua per vestigia voluitur annus.*

2. Sic enim et apud aegyptios indicabatur ante inuentas literas, picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit. Alii *annum* dicunt, ἀπὸ τοῦ ἀνανεῦσθαι id est, ab innouatione: renouatur enim semper.

3. Tria sunt autem genera annorum. Aut enim *lunaris annus* est triginta dierum: aut *solstitialis*, qui XII. continet menses: aut *magnus*, omnibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post annos solstitiales plurimos.

4. Era singulorum annorum constituta est a Caesare Augusto:

Cap. XXXVI. n. 1. Annus est. *Totum caput vsque ad Era conflatum ex variis Seruii locis Aen.* 1. 3. *et* 5. GR.

Ib. Haec reformanda, vel explicanda ex Varrone lib. 5. De ling. lat. cap. 2. *Tempus a bruma ad brumam dum sol redit, vocatur annus: quod vt paruuli circuli annuli, sic magni dicebantur circites anni: vnde annus.* Ita *annus* potius est ab *annulo*, quam *annulus* ab *anno*. AREVALVS.

4. Aera singulorum annorum. *Leguntur haec in plerisque Eusebii codicibus, sed negabat exstare in antiquissimis Chacon. Porro de aera multi hac aetate multa. Nos Nonio credimus, ita scribenti.* Aera numeri nota. Lucill. lib. XXIX. Haec est ratio, peruersa aera, summa et subducta improbe. *M. Tullius in Hortensio apud eund. Non.* Quid tu, inquam, soles, cum rationem a dispensatore accipis, si aera singula probasti, summam, quae ex his confecta sit, non probare? *Vid. inf. lib. 6. c.* 15. GRIAL.

Ib. Censum exegit. *Ita lib.3.Tarrac., Neap.* exagitato censu, *et quidem apud Euseb. frequens*: Censu Romae agitato, inuenta sunt hominum milia, etc. GR.

Ibid. Etsi *era* fortasse originem habet *ab aes*, vt ait Isidorus, tamen apud hispanos, qui ea voce frequentissime vtebantur, in veteribus monumentis sine diphthongo passim scribitur. Hunc morem sequor, aliorum tamen scripturam *aera* non improbo. Haec de era, et alia, quae hoc cap. exposita sunt, lib. De natura rerum cap. 6. repetuntur. De origine vocis *era* multum inter se critici discrepant. Opinio Sepuluedae in libro, quem de anni emendatione edidit, haec fuit, olim scribi consueuisse, *A. Er. A.*, hoc est, *annus erat Augusti*, siue ab Augusto: ex quo vitiose postea factum *aera*. Hanc opinionem refellit Iosephus

quando primum censum exegit, ac romanum orbem descripsit. Dicta autem era ex eo, quod omnis orbis aes reddere professus est reipublicae.

CAPVT XXXVII.

De olympiadibus, et lustris, et iubileis.

1. *Olympias* apud graecos constituta apud Elidem, Graeciae ciuitatem, Eliis agentibus agonem, et quinquennale certamen, quatuor mediis annis vacantibus: et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem vocauerunt, quadriennio in vna olympiade supputato.

Scaliger lib. 5. De emendatione temporis, vbi obseruat, in monumentis antiquis Hispaniae nunquam *aera*, sed *era* exaratum esse. Ipse Scaliger *eram* ab *aes* deducit, et numerum significare ait: nam ita vsurpat Faustus Reginensis, seu Reiensis in libro De spiritu Sancto (auctor nunc creditur Paschasius): *Trecenti in era, siue supputatione crucis*. Ita etiam Isidorus lib. 6. cap. 15. non semel *eram* pro numero posuit. Becmanus ex veteri Breuiario codicis Theodosiani profert: *Imperator Theodosius era* XXII., hoc est, titulo XXII., et ex Hilderico Gallo *eras dierum* pro numeris dierum. Antiquiores *aera* in plurali numero pro numeris ponebant, quo pertinent exempla ex Nonio, et Cicerone allegata a Grialio. Salmasius in Exercit. Plinian.pag.686. probat, a sequioris aeui scriptoribus *eram* acceptam fuisse pro *numero dato*, vt aiunt, in aliquo computo. In conciliis Hispaniae pro numero, canone, seu capite vox *era* adhibetur, vt apud Pueyum pag.688. *Reseratum est etiam concilium Ilerdense, in quo iubetur etc. Era quippe septima ita: Qui sacramento se obligauerit etc.* Et pag. 690. *Ex Chalcedonensi concilio era octaua decima*. Significatio vero *erae* pro certo, et illustri termino (epocham vocant), ex quo anni numerentur, notior est apud hispanos, et hoc sensu ab Isidoro exponitur. De era hispana extat praeclarum opus Marchionis Mondejarensis, recusum Matriti anno 1795. *Era Española, origen de su nombre etc.* In codice Vaticano 20. post tabulam, qua romani Pontifices recensentur, hi sunt versiculi: *Vt sapias eram, Domini praesentibus annis - Appones annos tricenos, bisque quaternos. - Et quot hi fuerint, totam fore noueris eram*. Erat in cod. *fuerunt* pro *fuerint*, et *vsque* pro *bisque*: haec enim est ratio, vt anni 38. annis erae vulgaris addantur, vt annus erae hispanae colligi possit. In eodem codice *era* explicatur de mensura terrae, quam romani prouinciis imperabant: de quo apud alios nihil inuenio. Quo anno erae vulgaris Christus natus fuerit, an etiam ante illam, mirus est chronologorum dissensus, quem, catalogo diuersarum sententiarum per annos disposito, Fabricius cap. 7. Bibliogr. exposuit. Quo in argumento egregie versatus est V. C. Henricus Sanclementius, Abbas Camaldulensis, erudito opere paucis ante annis Romae excuso in fol. In codice Albanio post medium capitis 34. libri 1. Etymologiarum quaedam inserta sunt de censu, quem Augustus Caesar a toto orbe terrarum iussit reddi: quae quamquam Isidori non sunt, tamen inter Appendices num. 6. locum habebunt. AREVALVS.

Cap.XXXVII. n.1.Et quinquennal.certam. *Euseb. in Chron.* Elii agunt quinquennale certamen, quatuor annis in medio expletis, quam Olympiadem Iphitus filius Praxonidis, siue Haemodis primus constituit. GRIAL.

2. *Lustrum* vero est πεντετηρὶς, id est, quinquennium, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas a romanis: adhuc enim consules, adhuc era nondum erant. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero sic vocatur: eo quod censu per quinquennium in republica peracto, vrbs Roma lustrabatur.

3. *Iubileus* interpretatur remissionis annus. Est enim hebraicus et sermo, et numerus, qui septennis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta nouem annis texitur, in quo clangebatur tubis, et ad omnes reuertebatur antiqua possessio, debita absoluebantur, confirmabantur libertates.

4. Hunc numerum etiam in diebus Pentecostes et ipsi celebramus post Domini resurrectionem, remissa culpa, et totius debiti chirographo euacuato, ab omni nexu liberi, suscipientes aduenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

CAPVT XXXVIII.

De seculis, et aetatibus.

1. *Secula* generationibus constant; et inde secula, quod sequantur. Abeuntibus enim aliis, alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum dicunt, quem hebraei iubileum vocant.

2. Ob hanc causam et ille hebraeus, qui propter vxorem, et li-

2. Lustrum vero. *Seru. Aen.* 1. *ad* v. Veniet lustris lab. aetas. Lustris, quinquenniis, et bene Olympiadibus computat tempora, quia nondum vel Roma, vel consules. Lustrum autem dictum, quod post quinquennium vnaquaeque ciuitas lustrabatur. *Ergo verba illa*, adhuc enim consules, adhuc aera nondum erant, *quae Virgilii interpretationi tantum seruiunt, nihil Isidoro detracta oberunt. Nam Isidorus, Seruium legens, non videtur Maronis verba considerasse*. Propter Olympiadas *pro Olympiadibus, vel loco Olympiadum interpreteris, licet*. GR.

Ib. Adhuc enim consules etc. Ex his colligit Grialius, Isidorum videri Maronis verba non considerasse. Rationem desidero. Isidorus enim potuit, verbis Seruii adhibitis notasse, romanos ante consules, et eram lustris, et olympiadibus computasse. *Propter olympiadas* fortasse mutandum erit in *per olympiadas*. Obseruandum, *lustrum* saepe accipi pro quinquennio iam peracto, vt notant Sauaro ad Sidonium carm. 13., et Christianus Gottlieb Schuarz ad Mamertinum in secundo panegyrico ad Maximinum cap. 1. AREVALVS.

3., et 4. Et numerus, qui septennis ... gratiam Spiritus Sancti. *Ex Hieron. ad Am. cap.* 5., *et Ambros. in apolog. Dauid. cap.* 8. GRIAL.

Cap. XXXVI. n. 1. Secula generationibus constant. *Secula sex generationib. constant, cod. Neap., sed nullo (opinor) sensu*. GR.

Ib. Hunc quidam. *Ex Hieronym. ad Gal.* 2. GRIAL.

beros amans dominum suum, aure pertusa, seruitio subiugatur, seruire iubetur in seculum, hoc est, vsque ad annum quinquagesimum.

3. *Aetas* plerumque dicitur et pro vno anno, vt in annalibus, et pro septem, vt hominis, et pro centum, et pro quouis tempore. Vnde et aetas tempus, quod de multis seculis instruitur. Et dicta *aetas*, quasi *aeuitas*, id est, similitudo aeui.

4. Nam aeuum est aetas perpetua: cuius neque initium, neque extremum noscitur: quod graeci αἰῶνας vocant: quod aliquando apud eos pro seculo, aliquando pro aeterno ponitur. Vnde et apud latinos est deriuatum.

5. Aetas autem proprie duobus modis dicitur: aut enim *hominis*, sicut infantia, iuuentus, senectus: aut *mundi*, cuius *prima aetas* est ab Adam vsque ad Noe: *secunda* a Noe vsque ad Abraham: *tertia* ab Abraham vsque ad Dauid: *quarta* a Dauid vsque ad transmigrationem Iudae in Babyloniam: *quinta* deinde vsque ad aduentum Saluatoris in carne: *sexta*, quae nunc agitur, vsque quo mundus iste finiatur.

6. Quarum decursus per generationes, et regna primus ex nostris Iulius Africanus sub imperatore Marco Aurelio Antonino, simplicis historiae stilo elicuit. Dehinc Eusebius episcopus Caesariensis, atque sanctae memoriae Hieronymus presbyter, chronicorum canonum multiplicem ediderunt historiam, regnis simul, et temporibus ordinatam.

7. Dehinc alii, atque alii, inter quos praecipue Victor Tununensis

3. Aetas. *Seru. Georg.* 3. Aetatem plerumque generaliter dicimus pro anno, pro triginta, pro centum, pro quouis tempore. *Verba autem*, vt in annalib., *itemque*, vt in homine, *aliena cum Chacone censemus*. GRIAL.

Ib. Et dicta aetas, q. aeuitas. *Nam et aeuitas olim eadem fuit*. GRIAL.

Ib. Ex Arnobio lib. 2. *aeuitas* contracte est *aetas*. AREV.

5. Sex mundi aetates ita distributas ex Augustino lib., et cap. vltimo de ciuitate Dei Isidorus sumpsit. AREV.

6. Quarum decursus ... seculi cognoscatur. *Haec non sunt in vetustioribus: sumpta tamen sunt ex Isidori Chronico*. GRIAL.

Ib. Vulcanius, et alii editi ita hoc caput concludunt: *Quarum decursus per generationes, et regna ita inspicitur*. In fine vero Chronici cap. seq. additur: *Quarum decursus per generationes, et regna primus ex nostris Iulianus etc.... Summa praeterita seculi cognoscatur*: cum nota Vulcanii: *Sequentia habentur in quodam codice excuso ante titulum, De discretione temporum*; *in mss. vero exemplaribus non leguntur*. AREVALVS.

7. Victor Tununensis. *Ita legendum ex lib. de vir. illust., non* (*vt antea*) Turonensis. GRIAL.

nensis Ecclesiae episcopus, recensitis priorum historiis, gesta sequentium aetatum vsque ad consulatum Iustini iunioris imperatoris expleuit.

8. Horum nos temporum summam ab exordio mundi ad Augusti Heraclii imperatoris, vel Suinthilanis regis gothorum, quanta potuimus breuitate, notauimus, adiacente e latere descendente linea temporum, cuius indicio summa praeteriti seculi cognoscatur.

CAPVT XXXIX.

De discretione temporum.

1. *Prima aetas* continet in exordio sui creationem mundi. Primo enim die Deus in lucis nomine condidit angelos, secundo in firmamenti appellatione caelos, tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum, et terrae, quarto luminaria caeli, quinto animantia ex aquis, sexto animantia ex terra, et hominem, quem appellauit Adam.

2. Adam anno ccxxx. genuit Seth, a quo filii Dei.	ccxxx.
Seth anno ccv. genuit Enos: qui coepit inuocare nomen Domini.	cccccxxxv.
Enos anno clxxxx. genuit Cainan.	Dcxxv.
Cainan anno clxx. genuit Malaleel.	Dccxv.

8. In exordio Chronici vberioris legitur *vsque ad Augusti Heraclii, et Sisebuti gothorum regis principatum*: quod arguit, prius editum chronicon, quam extrema manus Etymologiis fuerit adhibita. Nam Sisebuto Recaredus II. successit: Recaredo, qui tres tantum menses regnauit, Suinthila. Correxi *praeteriti seculi* pro *praeterita seculi*, vt apud Grialium, et alios excusos hoc loco legebatur, quum in exordio, quod dixi, Chronici melius legatur *praeteriti*. Codex Caesenas vetustior hoc loco inserit Chronicon ipsum vberius Isidori, cuius compendium est hoc, quod in plerisque mss. Etymologiarum reperitur. AREV.

Cap. xxxix. n. 1. Grialius sine vlla notatione hoc caput praeteriit, fortasse quod eruditae Loaisae notae extant in Chronicon vberius, et multi sunt, qui argumentum hoc egregie illustrarunt, vt Scaliger, Petauius etc. Quaedam nihilominus peculiari obseruatione digna sunt. *Primo die in lucis nomine conditos fuisse angelos*, fortasse innuit, eos simul cum mundo creatos fuisse: quae est Augustini, ac communis theologorum sententia. At non pauci Patres tenent, angelos ante mundum conditos: nonnulli post mundum. Vide Pererium comment. in Genes. De principio, et fine mundi plures opiniones videri possunt apud Coterium tom. 1. Patr. Apostolic. pag. 44. AREVALVS.

3. Malaleel anno CLXV. genuit Iared. DCCCCLX.
Iared anno CLXXII. genuit Enoch, qui translatus est. MCXXII.
Enoch anno CLXV. genuit Mathusalem. MCCLXXXVII.
4. Mathusalem anno CLXVII. genuit Lamech. MCCCCLIIII.
Lamech anno CLXXXVIII. genuit Noe; arca aedificatur. M.D.CXLII.
Noe autem anno DC. factum est diluuium. II.MCCXLII.

Secunda aetas.

5. Sem post diluuium secundo anno genuit Arphaxad, a quo chaldaei. IIM.CCXLIIII.
Arphaxad ann. CXXXV. genuit Sala: a quo samaritae, et indi fuerunt. IIMCCCLXXIX.
Sala ann. CXXX. genuit Heber, a quo hebraei. IIM.D.IX.
6. Heber ann. CXXXIIII. genuit Phaleg. Turris aedificatur. IIM.DCXLIII.
Phaleg.ann.CXXX. genuit Ragau. Dii primum adorantur. IIM.DCCLXXIII.
Ragau ann. CXXXII. genuit Seruch. Regnum inchoat scytharum. IIM.DCCCCV.
7. Seruch ann. CXXX. genuit Nachor. Regnum aegyptiorum nascitur. IIIM.XXXV.
Nachor ann. LXXIX. genuit Tharam. Regnum assyriorum, et sycioniorum exoritur. IIIM.CXIIII.
Thara ann. LXX. genuit Abraham.
Zoroastes magicam reperit. IIIM.CLXXXIIII.

Tertia aetas.

8. Abraham anno centesimo genuit Isaac. Nam prius et Ismahel, a quo et ismahelitae. IIIM.CCLXXXIIII.
Isaac anno sexagesimo genuit Iacob. Argiuorum regnum inchoat. IIIM.CCCXLIIII.
Iacob ann. XCI. genuit Ioseph.
Phoroneus Graeciae leges dedit. IIIM.CCCCXXXV.
9. Ioseph ann. CX. vixit. Graecia segetes habere coepit. IIIM.DXLV.

6. *Heber etc.* IIM.DCXLIII. Ita enim legendum, non IIM.DCXLVII., vt Grialius in Chronico vberiori edidit, vbi locum emendabo. AREVALVS.

Hebraeorum seruitus in Aegypto ann. CXLIIII. Atlas astrologiam inuenit. IIIM.DCLXXXIX.
Moyses ann. XL. rexit populum in eremo. Hebraei legem, et literas habere coeperunt. IIIM.DCCXXIX.
10. Iosue ann. XXVII. Erichthonius in Graecia primus quadrigam iunxit. IIIM.DCCLVI.
Othoniel ann. XL. Cadmus literas graecis dedit. IIIM.DCCXCVI.
Aoth ann. LXXX. fabulae fictae sunt. IIIM.DCCCLXXVI.
Debbora ann. LX. Apollo medicinae artem inuenit, et citharam reperit. IIIM.DCCCCXVI.
11. Gedeon ann. XL. Mercurius lyram condidit. IIIM.DCCCCLVI.
Abimelech ann. III. Chorus in Graecia inuentus. IIIM.DCCCCLIX.
Thola ann. XXIII. Priamus regnauit in Troia. IIIM.DCCCCLXXXII.
Iair ann. XXII. Carmentis latinas literas reperit. IIIIM.IIII.
Iephte ann. VI. Hercules se flammis iniecit. IIIIM.X.
Abesan ann. VII. Alexander Helenam rapuit. IIIIM.XVII.
12. Abdon ann. VIII. Troia capta est. IIIIM.XXV.
Samson ann. XX. Ascanius Albam condidit. IIIIM.XLV.
Heli sacerdos ann. XL. Arca testamenti capitur. IIIIM.LXXXV.
Samuel ann. XL. Homerus fuisse putatur. IIIIM.CXXV.

Quarta aetas.

13. David ann. quadrag. Carthago a Didone conditur. Gad, Nathan, et Asaph prophetauerunt. IIIIM.CLXV.
Salomon an. XL. Templum Hierosolymis aedificatur. IIIIM.CCV.
14. Roboam ann. XVII. Regnum Israel, et Iuda diuiditur. IIII M.CCXXII.
Abia ann. tribus, sub quo Abimelech Pontifex fuit. IIII.MCCXXV.
Asa ann. XLI. Achias, Amos, Iehu, Iohel, et Azarias prophetauerunt. IIIIM.CCLXVI.
15. Iosaphat ann. XXV. Prophetauit Elias, Abdias, et Michaeas. IIIIM.CCXCI.
Ioran ann. VIII. Prophetauit Elias, et Eliseus. IIIIM.CCXCIX.

13. Rursus num. 16. sub Amasia: *Carthago condita*. Scilicet ex diuersis scriptorum sententiis, quod clarius in Chronico expressit sub Amasia: *Carthaginem hoc tempore quidam asserunt conditam: alii vero, superius*. Nam sub Dauide praemiserat: *Carthago a Didone aedificatur*. Vide var. lect. ad n. 16. AREV.

Ochozias ann. I. Elias rapitur . IIIIM.CCC.
Athalia ann. VII. Ionadab sacerdos claruit. IIIIM.CCCVII.
16. Ioas ann. XL. Eliseus moritur. IIIIM.CCCXLVII.
Amasias ann. XXIX. Carthago condita. IIIIM.CCCLXXVI.
Ozias ann. LII. Olympias a graecis instituitur. IIIIM.CCCCXXVIII.
Ioathan ann. XVI. Romulus nascitur. IIIIM.CCCCXLIIII.
17. Achaz ann. XVI. Roma conditur. IIIIM.CCCCLX.
Ezechias ann. XXIX. Senatus Romae fit. IIIIM.CCCCLXXXIX.
Manasses ann. LV. Sibylla Samia claruit. IIIIM.DXLIIII.
Amon ann. XII. Census primum agitur. IIIIM.DLVI.
18. Iosias ann. XXXII. Thales philosophus agnoscitur. IIIIM. DLXXXVIII.
Ioachim ann. XI. Nabuchodonosor Iudaeam capit. IIIIM.DXCIX.
Sedecias ann. XI. Templum Hierosolymis incensum. Sappho mulier diuerso poemate claruit. IIIIM.DCX.

Quinta aetas.

19. Hebraeorum captiuitas ann. septuaginta: Iudith historia scribitur. IIIIM.DCLXXX.
Darius ann. XXXIIII. Iudaeorum captiuitas soluitur. IIIIM.DCCXIIII.
Xerxes ann. XX. Sophocles, et Euripides tragoedi celebrantur. IIIIM. DCCXXXIIII.
20. Artaxerxes anno XL. Esdras incensam legem renouat. IIIIM. DCCLXXIIII.
Darius, qui et Nothus, anno XIX. Haec aetas habuit Platonem, et Gorgiam primum rhetorem. IIIIM.DCCXCIII.
Artaxerxes anno XL. Hester historia expletur. IIIIM.DCCCXXXIII.
21. Artaxerxes (qui et Ochus) ann. XXVI. Demosthenes, et Aristoteles praedicantur. IIIIM.DCCCLIX.
Xerxes ann. IIII. Xenocrates illustris habetur. IIIIM.DCCCLXIII.
Darius ann. VI. Alexander Hierosolymam cepit. IIIIM.DCCCLXIX.
22. Alexander Macedo ann. V. Asiam obtinuit. IIIIM.DCCCLXXIIII.
Ptolemaeus ann. XL. Machabaeorum liber inchoat primus. IIIIM. DCCCCXIV.

22. *Euergetes ann.* XXVI. Ita etiam legendum in Chronico, in cuius textu mendose legitur apud Grialium *ann.* XXXVI., vt ex nota ipsa colligitur, vbi indicatur annus XXVI. AREVALVS.

Philadelphus ann. xxxviii. Septuaginta interpretes agnoscuntur. iiiiM. Dcccclii.
Euergetes anno xxvi. Iesus Sapientiae librum componit. iiiiM. Dcccclxxviii.
23. Philopator ann. xvii. Machabaeorum secundi libri historia componitur. iiiiM.Dcccccxcv.
Epiphanes ann. xxiiii. Romani graecos obtinuerunt. VM.xix.
Philometor ann. xxxv. Scipio Africam vicit. VM.liiii.
24. Euergetes ann. xxix. Brutus Hispaniam subegit. VM.lxxxiii.
Soter ann. xvii. Thraces romanis subiiciuntur. VM.c.
Alexander ann. x. Syria romanis subiecta est. VM.cx.
25. Ptolemaeus ann. viii. Rhetorica ars Romae coepit. VM.cxviii.
Dionysius ann. xxx. Pompeius Iudaeam capit. VM.cxlviii.
Cleopatra ann. ii. Aegyptus romanis subditur. VM.cl.
Iulius Caesar ann. v. Hic primus monarchiam tenuit. VM.clv.

Sexta aetas.

26. Octauianus ann. lvi. Christus nascitur. VM.ccxi.
Tiberius ann. xxiii. Christus crucifigitur. VM.ccxxxiiii.
Caius Caligula ann. iiii. Matthaeus Euangelium scripsit. VM.ccxxxviii.
27. Claudius ann. xiiii. Marcus Euangelium edidit. VM.cclii.
Nero ann. xiiii. Petrus, et Paulus necantur. VM.cclxvi.
Vespasianus ann. x. Hierosolyma a Tito subuertitur. VM.cclxxvi.
28. Titus ann. ii. Hic facundus, et pius fuit. VM.cclxxviii.
Domitianus ann. xvi. Ioannes in Pathmos relegatur. VM.ccxciiii.
Nerua ann. i. Ioannes Ephesum redit. VM.ccxcv.
Traianus ann. xviiii. Ioannes apostolus requiescit. VM.cccxiiii.
29. Adrianus ann. xxi. Aquila interpres habetur. VM.cccxxxv.
Antoninus Pius ann. xxii. Valentinus, et Marcion agnoscuntur. VM.ccclvii.
Antoninus ann. xix. Cataphrygarum haeresis oritur. VM.ccclxxvi.
30. Commodus ann. xiii. Theodotion interpres habetur. VM. ccclxxxix.

24. *Euergetes ann.* xxix. Loaisa in not. ad Chronicum aduertit, in editione Bignaeana Etymologiarum perperam legi *ann.* xxiv. Idem error in editione Vulcanii praecesserat. AREVALVS.

Aelius pertinax ann. I. Nihil habet historiae. VM.cccxc.
Seuerus ann. xviii. Symmachus interpres habetur. VM.ccccvii.
31. Antoninus Caracalla ann. vii. Quinta editio Hierosolymis inuenitur. VM.ccccxv.
Macrinus ann. I. Huius breuitas vitae nihil gestorum habet. VM. ccccxvi.
Aurelius Antoninus ann. iiii. Sabellii haeresis oritur. VM.ccccxx.
32. Alexander ann.xiii. Origenes insignis habetur. VM.ccccxxxiii.
Maximus ann. iii. Iste Germanos vicit. VM.ccccxxxvi.
Gordianus ann. vii. Iste de parthis,et persis triumphauit. VM.ccccxliii.
33. Philippus ann. vii. Hic primus christianus imperator fuit. VM.ccccl.
Decius ann. I. Antonius monachus claruit. VM.ccccli.
Gallus ann. ii. Nouatus haeresim condit. VM.ccccliii.
Valerianus ann. xv. Cyprianus martyrio coronatur. VM.cccclxviii.
34. Claudius ann. ii. Iste gothos ab Illyrico expulit. VM.cccclxx.
Aurelianus ann. v. Iste christianos persequitur. VM.cccclxxv.
Tacitus ann.I. Huius breuitas vitae praenotatione caret. VM.cccclxxvi.
35. Probus ann.vi.Manichaeorum haeresis orta est.VM.cccclxxxii.
Carus ann. ii. Iste de persis triumphauit. VM.cccclxxxiiii.
Diocletianus ann.xx.Iste diuinis libris adustis martyria facit. VM.Diiii.
Galerius ann. ii. Huius breuitas vitae nihil dignum historiae contulit. VM.Dvi.
36. Constantinus ann. xxx. Nicaena synodus congregatur. VM. Dxxxvi.
Constantius ann. xxiiii. Anthropomorphitarum haeresis oritur. VM. Dlx.
Iulianus ann. ii. Hic ex christiano paganus effectus est. VM.Dlxii.
37. Iouianus ann.I. Iste iterum christianus effectus est.VM.Dlxiii.
Valens ann. xiiii. Gothi haeretici efficiuntur. VM.Dlxxvii.
Gratianus ann. vi. Priscillianus agnoscitur. VM.Dlxxxiii.
Valentinianus ann.viii. Hieronymus in Bethleem praedicatur.VM.Dxc.
Theodosius ann. iii. Ioannes Anachoreta claruit. VM.Dxciii.
38. Arcadius ann. xiii. Ioannes Chrysostomus floruit. VM.Dcvi.

37. *Valentinianus ann.* VIII. Loaisa in not. ad Chronicon vberius obseruat, in mss. Etymologiarum nunc 6., nunc 7., aliquoties etiam 8., et 9. annos indicari. Ipse in textu edidit *annis* VIII., quod ex supputatione consulum praeferendum existimat. Hoc secutus sum, quamuis Grialius ediderit *ann.* VII. AREV.

Honorius ann. xv. Augustinus episcopus claruit. VM.Dcxxi.
Theodosius ann. xxvii. Nestorius haeresiarcha extitit. VM.Dcxlviii.
39. Martianus ann. vi. Chalcedonensis synodus agitur. VM.Dcliiii.
Leo maior ann. xvi. Aegyptus errore Dioscori latrat. VM.Dclxx.
Zenon ann. xvii. Acephalorum haeresis orta est. VM.Dclxxxvii.
40. Anastasius ann. xxvii. Fulgentius episcopus praedicatur. VM.Dccxiiii.
Iustinus ann. viii. Acephalorum haeresis abdicatur. VM.Dccxxii.
Iustinianus xxxix. ann. Vandali in Africa extinguuntur. VM.Dcclxi.
Iustinus ann. xi. Armenii fidem Christi suscipiunt. VM.Dcclxxii.
41. Tiberius ann. vii. Longobardi Italiam capiunt. VM.Dcclxxix.
Mauritius ann. xxi. Gothi catholici effecti sunt. VM.Dccc.
Phocas ann. viii. Romani caeduntur a persis. VM.Dcccviii.
42. Eraclius xvii. nunc agit imperii annum: iudaei in Hispania christiani efficiuntur. Residuum sextae aetatis soli Deo est cognitum.

LIBER SEXTVS

DE LIBRIS, ET OFFICIIS ECCLESIASTICIS.

CAPVT I.

De Veteri, et nouo Testamento.

1. *Vetus Testamentum* ideo dicitur, quia, veniente nouo, cessauit, de quo Apostolus meminit, dicens: *Vetera transierunt, et ecce facta sunt omnia noua.* 2. Cor. 5. 17.

42. *Soli Deo est cognitum*. Vulcanius, et alii excusi ita pergunt: *Deo soli est cognitum. Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsque in praesentem annum decimum gloriosissimi principis, qui est Eraclius*, VM.DCCCLVII. Vulcanius addit hanc notam: *In aliis exemplaribus addita inuenio post*, Eraclius anno xxvii., *haec verba*: Huius quarto, et quinto religiosissimi principis Sisebuti in Hispania iudaei baptizantur. *Aliud vero exemplar pro SISEBVTI habet SEPVLTI*. Alia hoc loco addit, vt dixi ad n.6.c.38. In codice Chisiano Etymologiarum continuatio est huius Chronici, quae inter Appendices num. 7. referetur. Inter varias lectiones quaedam alia indicabuntur de diuersa ratione, qua Chronicon in multis mss. concluditur, addita etiam mentione Recesuinti regis, qui multis post Isidorum annis vixit. AREV.

Cap.I. n.1. Quae hoc capite explicantur, magna ex parte libro Prooemiorum concinunt. AREVALVS.

2. Testamentum autem nouum ideo nuncupatur, quia innouat. Non enim illud discunt, nisi homines renouati ex vetustate per gratiam, et pertinentes iam ad testamentum nouum, quod est regnum caelorum.

3. Hebraei autem veteris testamenti, Esdra auctore, iuxta numerum literarum suarum viginti duos libros accipiunt, diuidentes eos in tres ordines, *Legis* scilicet, et *Prophetarum*, *et Hagiographorum.*

4. *Primus ordo Legis* in quinque libris accipitur, quorum primus est Beresith, quod est *Genesis*. Secundus Veelle Semoth, quod est *Exodus*. Tertius Vaicra, quod est *Leuiticus*. Quartus Vaiedabber, quod est *Numeri*. Quintus Elleaddebarim, quod est *Deuteronomium.*

5. Hi sunt quinque libri Moysi: quos hebraei *Thora*, latini *Legem* appellant. Proprie autem lex appellatur: quae per Moysen data est.

6. *Secundus* est *prophetarum*: in quo continentur libri octo. Quorum primus Iosue Ben-Nun, qui latine *Iesu Naue* dicitur: secundus Sophtin, quod est *Iudicum*: tertius *Samuel*, qui est *Regum primus*: quartus Melachim, qui est *Regum secundus*: quintus *Isaias*, sextus *Ieremias*, septimus *Ezechiel*, octauus *Thereasar*, qui dicitur *duodecim prophetarum*: qui libri, quia sibi pro breuitate adiuncti sunt, pro vno accipiuntur.

7. *Tertius* est *ordo Hagiographorum*, id est, sancta scribentium: in quo sunt libri nouem: quorum primus *Iob*: secundus *Psalterium*: tertius Misle, quod est *Prouerbia Salomonis*: quartus Coheleth, quod est *Ecclesiastes*: quintus Sir hassirim, quod est *Cantica canticorum*: sextus *Daniel*: septimus Dibrehaiamim, quod est verba dierum, hoc est, *Paralipomenωn*: octauus *Esdras*: nonus *Hester*: qui simul omnes v. VIII. et IX. fiunt XXII., sicut superius comprehensi sunt.

8. Quidam autem *Ruth*, et Cinoth, quod latine dicitur *Lamentatio Ieremiae*, Hagiographis adiiciunt, et XXIV. volumina testamenti

3. Hebraei autem. *Ex prolog. Galeato Hieron., et praefatione in libros Reg., et Epiphan. lib. de pond.* GRIAL.

7. Hoc est Paralip. *Quae post haec verba adduntur in excusis, in mss. nulla sunt, neque esse debent. Non enim Chronicon is liber dictus est, quamuis id nomen aptissime illi conueniat, vt Hieron. ait.* GR.

Ib. Confer de his notas ad Patres Apostolicos Cotelerii pag. 7. col. 2. Verba, quae in excusis addi ait Grialius, haec sunt: *Paralipomenωn, qui et Chronicon: qui in duos libros diuiditur, apud graecos, et latinos. Esdras octauus etc.* AREV.

menti veteris faciunt, iuxta viginti quatuor seniores, qui ante conspectum Domini assistunt.

9. *Quartus* est apud nos *ordo veteris testamenti*, eorum librorum, qui in canone hebraico non sunt. Quorum primus *Sapientiae* liber est, secundus *Ecclesiasticus*, tertius *Tobias*, quartus *Iudith*, quintus, et sextus *Machabaeorum*: quos licet iudaei inter apocrypha separent, Ecclesia tamen Christi inter diuinos libros et honorat, et praedicat.

10. In *nouo* autem *testamento* duo sunt ordines: primus *Euangelicus*, in quo sunt Matthaeus, Marcus, Lucas, et Ioannes. Secundus *Apostolicus*: in quo sunt Paulus in quatuordecim epistolis; Petrus in duabus: Ioannes in tribus, Iacobus, et Iudas in singulis. Actus Apostolorum, et Apocalypsis Ioannis.

11. Summa autem vtriusque testamenti trifarie distinguitur, id est, in *historia*, in *moribus*, in *allegoria*. Rursus ista tria multifarie diuiduntur, id est, quid a Deo, quid ab angelis, vel hominibus gestum, dictumque sit, quid a prophetis praenunciatum de Christo, et corpore eius: quid de diabolo, et membris ipsius: quid de veteri, et nouo populo: quid de praesenti seculo, et futuro regno, atque iudicio.

CAPVT II.

De scriptoribus, et vocabulis sanctorum librorum.

1. Veteris testamenti secundum hebraeorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus *Moyses* diuinae historiae cosmographiam in quinque voluminibus edidit, quod *Pentateuchum* nominatur.

2. *Pentateuchum* autem a quinque voluminibus dicitur: πέντε enim graece quinque, τεῦχος volumen vocatur.

3. *Genesis* liber inde appellatur, eo quod exordium mundi, et generatio seculi in eo contineatur.

11. Triplex hic sensus sacrae scripturae fusius ab Isidoro declaratur lib. 1. Sentent. cap. 18. *Lex diuina triplici sentienda est modo. Primo, vt historice, secundo, vt tropologice, tertio, vt mystice intelligatur etc.* AREVALVS.

Cap. II. n. 1. Pleraque ex Hieron. ep. ad Paulinum. GRIAL.

Ibid. Hoc etiam caput traditis ab Isidoro in libro Prooemiorum, et in libro 1. Officiorum cap. 12. respondet. AREVALVS.

4. *Exodus* vero exitum ab Aegypto, vel egressum populi Israel digerit, et ex ea causa nomen accepit.

5. *Leuiticus* appellatur, eo quod leuitarum ministeria, et diuersitatem victimarum exequitur, totusque in eo ordo leuiticus annotatur.

6. *Numerorum* liber vocatur, eo quod in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur, et quadraginta duarum per eremum mansionum in eo descriptio continetur.

7. *Deuteronomium* graeco sermone appellatur, quod latine interpretatur secunda lex, id est, repetitio, et euangelicae legis praefiguratio, quae sic ea habet, quae priora sunt, vt tamen noua sint omnia, quae in eo replicantur.

8. *Iosue* liber nomen accepit a Iesu filio Naue, cuius historiam continet, scriptorem vero eius eundem Iosue hebraei asseuerant, in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subuertuntur, terra populo diuiditur, et per singulas vrbes, viculos, montes, atque confinia Ecclesiae, caelestisque Hierusalem spiritualia regna praefigurantur.

9. *Iudicum* nominatur a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen, et Iosue, antequam Dauid, et ceteri reges existerent. Hunc librum, et Ruth edidisse creditur Samuel. Liber *Samuel* eiusdem Samuelis natiuitatem, et sacerdotium, et gesta describit; iccirco et ab eo nomen accepit.

10. Et quamuis hic liber Saul, et Dauid historiam contineat, vtrique tamen ad Samuel referuntur, quia ipse vnxit Saul in regnum, ipse Dauid in regem futurum. Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel: sequentia vero eius vsque ad calcem scripsit Dauid.

11. Melachim proinde appellatur, eo quod reges Iudae, et israeliticae gentis, gestaque eorum per ordinem digerat temporum. Melachim enim hebraice, latine *Regum* interpretatur. Hunc librum Ieremias primus in vnum volumen coegit. Nam antea sparsus erat per singulorum regum historias.

12. *Paralipomenωn* graece dicitur, quod nos *praetermissorum*, vel *reliquorum* dicere possumus, quia ea, quae in lege, vel in Re-

9. Hunc librum, et Ruth. *Voces* et Ruth *a plerisque aberant, sed reiiciendae non fuerunt, cum idem dicat lib.* 1. *de offic. Eccl. c.* 12. GRIAL.

gum libris vel omissa, vel non plene relata sunt, in isto summatim, et breuiter explicantur.

13. Librum *Iob* quidam Moysen scripsisse arbitrantur: alii vnum ex prophetis: nonnulli vero eundem Iob post plagam suae passionis scriptorem fuisse existimant, arbitrantes, vt qui certamina * spiritualis pugnae sustinuit, ipse narraret, quas victorias expediuit. Grial, *specialis pugnae*.

14. Principia autem, et fines libri Iob apud hebraeos prosa oratione contexta sunt: media autem ipsius ab eo loco, in quo ait, *Pereat dies, in qua natus sum*, vsque ad eum locum, *Iccirco* Iob. 3. 3. *ego me reprehendo, et ago poenitentiam*, omnia heroico metro Iob. 42. 6. discurrunt.

15. *Psalmorum* liber, graece psalterium, hebraice nebel, latine organum dicitur. Vocatus autem psalmorum, quod vno propheta canente ad psalterium, chorus consonando responderet. Titulus autem in psalmis hebraicus *Thehilim*, quod interpretatur volumen hymnorum.

16. Auctores autem psalmorum sunt, qui ponuntur in titulis, Moyses scilicet, et Dauid, et Salomon, Asaph, Ethan, Idithun, et filii Core, * Eman Ezraithae, et reliquorum, quos Esdras vno volumine comprehendit. forte, *Eman Ezraitha, et reliqui*.

17. Omnes autem psalmos apud hebraeos metrico carmine constat esse compositos. Nam in morem romani Flacci, et graeci Pindari nunc alii iambo currunt, nunc alcaico personant: nunc sapphico nitent, trimetro, vel tetrametro pede incedentes.

18. *Salomon* filius Dauid rex Israel iuxta numerum vocabulorum suorum tria volumina edidit: quorum primus est hebraice Misle: quem graeci *parabolas*, latini *prouerbiorum* nominant, eo quod in ipso sub comparatiua similitudine figuras verborum, et imagines veritatis ostenderit.

19. Ipsam autem veritatem ad intelligendum legentibus reser-

14. Principia autem, et fin. *Ex praef. Hier. ad lib. Iob.* GRIAL.

15. Titulus autem ... comprehendit. *Ex ep. ad Sophron.* GRIAL.

16. Auctores autem. *Ex ead. ep.* GRIAL.

17. In morem Rom. Flacc. *Ex praef. ad Chron. Euseb., et ad Iob.* GRIAL.

Ib. Nunc sapphico nitent. Tument *apud Hieronym.*, tinent *Segunt. C.*, *ex quo* tinniunt *quidam legebat*. GRIAL.

Ib. Trimetro, vel tetrametro. *Nihil de trimetro, aut tetrametro Hieronymus: sed* nunc semipede ingreditur. *Atque ita legi volebat Chacon, illud alterum glossema fuisse*. GRIAL.

18. Salomon. *Ex Hieronym. ad cap. 1. Ecclesiastae*. GRIAL.

uauit. Secundum librum Coheleth vocauit, qui graece *Ecclesiastes* dicitur, latine Concionator: eo quod sermo eius non specialiter ad vnum, sicut in Prouerbiis, sed ad vniuersos generaliter dirigatur: docens omnia, quae in mundo cernimus, caduca esse, et breuia, et ob hoc minime appetenda.

20. Tertium librum Sir-hassirim praenotauit: qui in latinam linguam vertitur *Canticum canticorum*: vbi per epithalamium carmen coniunctionem Christi, et Ecclesiae mystice canit. Dictum autem Canticum canticorum, eo quod omnibus canticis praeferatur, quae in scripturis sacris habentur; sicut quaedam in lege dicuntur sancta, quibus maiora sunt Sancta sanctorum.

21. Horum autem trium librorum carmina hexametris, et pentametris versibus apud suos composita perhibentur, vt Iosephus, Hieronymusque scribunt.

22. *Isaias* euangelista potius, quam propheta, edidit librum suum, cuius omnis textus eloquentia prosa incedit. Canticum vero hexametro, et pentametro versu discurrit.

23. *Ieremias* similiter edidit librum suum cum threnis eius: quos nos lamenta vocamus, eo quod in tristioribus rebus, funeribusque adhibeantur, in quibus quadruplex diuerso metro composuit alphabetum: quorum duo prima quasi sapphico metro scripta sunt: quia tres versiculos, qui sibi nexi sunt, et ab vna tantum litera incipiunt, heroicum comma concludit.

24. Tertium alphabetum trimetro scriptum est, et a ternis literis iisdem versus terni incipiunt. Quartum alphabetum simile primo, et secundo habetur.

20. Vbi per epithalam. *Vid. Orig. hom.* 1. *in Cant. Hieronymo interp.* GRIAL.

22. Eloquentia prosa. *Vt supra prosa oratione*. *Al.* eloquentiae prosa. GR.

23. Quos nos lamenta v. eo quod tristiorib. reb. funeribusque. *Canebantur fortasse, vti nunc Iob verba, ita Isidori aetate, Ieremiae lamentationes in officio defunctor.* GRIAL.

Ib. Et ab vna tantum. *Ex ep. ad Paul. Vrbic.* GRIAL.

Ib. Non recte arguit Grialius, lamentationes Ieremiae olim in officiis defunctorum cani consueuisse: nam Isidorus loquitur de genere ipso carminis, quod funeribus adhibebatur, et *threnus*, siue *lamentum* vocabatur, non de ipsis Ieremiae threnis. Vide lib. 1. cap. 39. *Threnus etc. Adhibebantur autem funeribus, atque lamentis: similiter et nunc*. Et cap. 19. huius libri 6. *Cui* (hymno) *contrarius est threnus, quod est lamenti carmen, et funeris*. De metris vero iudaeorum plures extant eruditae dissertationes, vt Xauerii Matthaei, et aliorum, quos recensui in dissertatione de hymnis ecclesiast. n. 17. AREVALVS.

25. *Ezechiel*, et *Daniel* a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur, quorum Ezechiel principia, * et fines multis habet obscuritatibus inuoluta. Daniel vero claro sermone regna orbis pronunciat, et tempus aduentus Christi manifestissima praedicatione annotat.

Grial, *et finis.*

26. Hi sunt *quatuor Prophetae*, qui *maiores* vocantur, quia prolixa volumina condiderunt. *Liber duodecim Prophetarum* auctorum suorum nominibus praenotatur, qui propterea dicuntur minores; quia sermones eorum breues sunt.

27. Vnde et connexi sibimet inuicem in vno volumine continentur: quorum nomina sunt: *Osee*, *Iohel*, *Amos*, *Abdias*, *Ionas*, *Michaeas*, *Nahum*, *Habacuc*, *Sophonias*, *Aggaeus*, *Zacharias*, *et Malachias*.

28. *Esdrae* liber auctoris sui titulo praenotatur, in cuius textu eiusdem Esdrae, Nehemiaeque sermones pariter continentur. Nec quemquam moueat, quod vnus Esdrae dicitur liber: quia secundus, tertius, et quartus non habentur apud hebraeos, sed inter apocryphos deputantur.

25. Ezechiel, et Daniel. *Idem refert* 1. *de Eccl. offic. ex Hebraeorum sententia, qui haec vaticinia, non ab ipsis vatibus scripta, sed ab aliis excepta somniarant. Sed de Ezechiele ne dubitatum quidem videtur Hieronymi aetate. Contra Danielis librum refert idem scripsisse Porphyrium, confutatumque ab Euseb., Apollinario, et Methodio*. GRIAL.

26. In prologo libri Prooemiorum Isidorus opinionem graecorum, et latinorum sequi videtur, qui libros omnes prophetarum ab eisdem prophetis, quorum praeferuntur nomina, compositos esse affirmant. Vide notam Marianae ad verba prologi: *Ex quibus quatuor sunt etc.* AREVALVS.

28. Quia secundus, tertius, et quartus non habentur apud hebr. *Quia Esdrae, Nehemiaeque sermones in vnum volumen* (*vt ait Hier.*) *coarctant. Ita neque* secundum *agnoscunt. At nobis Nehemias*, *idem* secundus Esdrae *inscribitur*. GRIAL.

Ib. Mariana in not. ad prologum libri Prooemiorum manifeste corrupta esse censet haec verba, *quia secundus*, *tertius*, *et quartus etc.* Nam si Esdrae, et Nehemiae sermones vno libro dicantur comprehendi, quod forte Isidorus hoc loco sequitur, tunc non supersunt *tres libri*, qui inter apocryphos numerentur; sed solum duo, qui vocari solent tertius, et quartus Esdrae ab iis scilicet, qui sermones Esdrae, et Nehemiae in duos libros distinguunt. Natalis Alexander tom. 2. Histor. eccles. vet. testam. in sexta aetate dissert. 7. art. 3. ait, Isidorum, tertium, et quartum librum Esdrae nomine pariter coniungentem, duos dumtaxat Esdrae libros distinxisse, vnum canonicum, alterum apocryphum. Verum Isidorus, vt verba huius numeri praeferunt, clare distinguit quatuor libros Esdrae. Solum ergo assertio Isidori, vt nunc apparet, vera esse poterit, si primum, et secundum Esdrae libros, quos nunc dicimus, libri primi nomine comprehenderit, eos vero, quos nos tertium, et quartum vocamus, in tres diuiserit, ac secundum, tertium, et quartum appellauerit. AREV.

29. *Hester* librum Esdras creditur conscripsisse, in quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei populum a seruitute, et morte eripuisse scribitur, atque interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteros mittitur.

30. Liber *Sapientiae* apud hebraeos nusquam est, vnde et ipse stilus graecam magis eloquentiam redolet. Hunc iudaei Philonis esse affirmant, qui proinde Sapientiae nominatur, quia in eo Christi aduentus, qui est sapientia Patris, et passio eius euidenter exprimitur.

31. Librum autem *Ecclesiasticum* certissime Iesus filius Sirach Hierosolymita, nepos Iesu sacerdotis magni, composuit, de quo meminit Zacharias, qui liber apud latinos propter eloquii similitudinem Salomonis titulo praenotatur.

32. Dictus autem Ecclesiasticus, eo quod de totius Ecclesiae disciplina religiosae conuersationis magna cura, et ratione sit editus. Hic et apud hebraeos reperitur, sed inter apocryphos habetur.

33. *Iudith* vero, et *Tobias*, siue *Machabaeorum libri*, quibus auctoribus scripti sint, minime constat. Habent autem vocabula ex eorum nominibus, quorum gesta scribuntur.

34. *Quatuor libros Euangeliorum* quatuor Euangelistae singulariter conscripserunt.

35. Primus *Matthaeus* conscripsit Euangelium literis hebraicis, et sermonibus in Iudaea, initians euangelizare ab humana Christi natiuitate, dicens: *Liber generationis Iesu Christi, filii Dauid, filii Abraham*: significans, descendisse corporaliter ex semine Patriarcharum Christum, sicut promissum erat in Prophetis per Spiritum sanctum.

30. Liber Sap. *Ex Hier. praef., cum in lib. Prooem. Iesu filio Sirach tribuat, Augustinum secutus* 17. De ciuit. GRIAL.

Ib. Philonis esse affirmant. Hoc magis tenendum, quam quod idem Isidorus in prologo libri Prooemiorum docuerat, Sapientiae librum esse, vel dici a Iesu filio Sirach editum. Vide notam Marianae. Intelligit autem Mariana, Philonem, cui Hieronymus quoque Sapientiae librum ascribit, non Philonem Alexandrinum esse, sed Biblicum, de quo frequens in Eusebio mentio. Alii temere vtrumque Philonem, Alexandrinum, et Biblicum confundunt. AREV.

31. Librum Ecclesiast.... qui liber apud Latin. *Non mirum, si Isidori aetate Salomonis titulum praeferret, cum Hieronymus ita de eo*: Quem hebraicum (*inquit*) reperi, non *Ecclesiasticum*, vt apud latinos, sed *parabolas* praenotatum. Cui iuncti erant Ecclesiastes, et Cantica canticor., vt similitudinem Salomonis non solum numero librorum, sed etiam materiarum genere coaequaret. GRIAL.

36. Secundus *Marcus* plenus Spiritu sancto scripsit Euangelium Christi eloquio graeco, in Italia secutus Petrum, vt discipulus. Is initium a spiritu prophetali fecit, dicens, *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domino*: vt ostenderet, Christum post assumptionem carnis Euangelium praedicasse in mundo. Ipse enim Christus et propheta dictus est, sicut scriptum est, *Et Prophetam in* Ier. 1. 5.
gentibus posui te.

37. Tertius *Lucas*, inter omnes Euangelistas graeci sermonis eruditissimus, quippe vt medicus, in Graecia Euangelium scripsit, Theophilo Episcopo, initians a sacerdotali spiritu, dicens: *Fuit in diebus Herodis, regis Iudaeae, sacerdos quidam nomine Zacharias*, vt manifestaret, Christum post natiuitatem carnis, et praedicationem Euangelii, hostiam fuisse effectum pro salute mundi.

38. Ipse est enim sacerdos, de quo dictum est in psalmis: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech*. Vbi enim Christus aduenit, sacerdotium iudaeorum obmutuit: lex, et prophetia cessauit.

39. Quartus *Ioannes* scripsit Euangelium vltimus in Asia, incipiens a Verbo, vt ostenderet, eundem Saluatorem, qui pro nobis dignatus est nasci, et pati, ipsum ante secula Dei Verbum esse, ipsum a caelo venisse, et post mortem ad caelum iterum remeasse.

40. Hi sunt *quatuor euangelistae*, quos per Ezechielem Spiritus sanctus significauit in quatuor animalibus. Propterea autem quatuor animalia, quia per quatuor mundi partes fides christianae religionis eorum praedicatione disseminata est.

41. Animalia autem dicta sunt, quoniam propter animam hominis praedicatur euangelium Christi. Nam et oculis plena erant intus, et foris, quoniam peruident, quae dicta sunt a prophetis, et quae promissa erant impleri.

42. Crura autem eorum recta: quia nihil prauum in euangeliis. Et alas senas, tegentes crura, et facies suas: reuelata sunt enim, quae tegebantur, in aduentu Christi.

36. Et Prophetam in Gen. posui te. *Ex Lxx.* τέθεικα σε., *Vulg.* dedi te. GRIAL.

37. Graeci sermonis. *Ex Hier. epist. ad Damasum* 145., *sed ibi graecis Euangelium scripsisse dicitur, non in Graecia*. GRIAL.

41. Et quae promissa er. impleri. *Ex Neap. c.*, *Al.* in priori. GRIAL.

42. Crura autem eor. rect. *Ex Lxx.*, *Vulg.* Pedes eorum recti. GRIAL.

43. *Euangelium* autem interpretatur bona annunciatio. Graece enim εὖ bene, ἀγγελία dicitur annunciatio. Vnde et angelus nuncius interpretatur.

44. *Paulus Apostolus* suas scripsit epistolas quatuordecim, ex quibus nouem septem ecclesiis scripsit, reliquas discipulis suis Timotheo, Tito, et Philemoni.

45. Ad hebraeos autem epistola a plerisque latinis eius esse incerta est propter dissonantiam sermonis: eandemque alii Barnabam conscripsisse, alii a Clemente scriptam fuisse suspicantur.

46. Petrus scripsit duas nominis sui epistolas, quae Catholicae ideo nominantur, quia non vni tantum populo, vel ciuitati, sed vniuersis gentibus generaliter scriptae sunt.

47. *Iacobus*, et *Ioannes*, et *Iudas* suas scripserunt epistolas.

48. *Actus Apostolorum* primordia fidei christianae in gentibus, et nascentis Ecclesiae historiam digerit. Actuum Apostolorum scriptorem Lucam esse constat euangelistam: in quo opere nascentis Ecclesiae infantia texitur, et Apostolorum historia retinetur. Vnde et actus Apostolorum dicitur.

49. *Apocalypsim* librum Ioannes euangelista scripsit eo tempore, quo ob euangelii praedicationem in insula Pathmos traditur relegatus. *Apocalypsis* autem ex graeco in latinum *reuelatio* interpretatur. Reuelatio enim dicitur manifestatio eorum, quae abscondita erant, iuxta quod et ipse Ioannes dicit: *Apocalypsis Iesu* Apoc. c. 1. v. 1. *Christi, quam dedit illi Deus palam facere seruis suis.*

50. Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritum sanctum

44. Paulus Apost. *Ead. lib. de offic. c.*12.,*et Rab.*2.*de instit.cler. c.*54.GRIAL.

45. Ad Heb. *Ex Hieronymi catalog.* GRIAL.

Ib. De epistola ad hebr. vide, quae notaui ad Append. 5. Sedulii pag. 405. Isidori verba fortasse ita sunt reformanda: *incerta esse dicitur*. AREVALVS.

46. Vide not. ad Patres Apostolicos pag. 6., 7., et 12. AREV.

49. Auctoritatem Apocalypsis, quam Abarizitius Geneuensis Caluinista labefactare conatus fuit, tuetur Vincentius Fassinius Ord. Praedicat.; cuius controuersiae quaedam capita Bruno Brunus in praefat. ad tom. 2. operum S. Brunonis Astensis explicuit. Confer etiam meam notam ad Decretum Gelasii Append. 5. Sedulii pag. 405. n. *pp.* De varia apocryphorum notione disserui in not. ad Decretum Gelasii loc. cit. pag 419. Vide etiam notam Marianae ad prologum libri Prooemiorum num. 1., et Cotelerium tom. 1. Patrum Apostolic.pag.6. col. 2. AREVALVS.

sanctum loquentes, ad eruditionem nostram et praecepta viuendi, et credendi regulam conscripserunt.

51. Praeter haec et alia volumina *apocrypha* nuncupantur. *Apocrypha* autem dicta, id est, secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta origo, nec patet Patribus, ex quibus vsque ad nos auctoritas veracium scripturarum certissima, et notissima successione peruenit.

52. In iis apocryphis etsi inuenitur aliqua veritas, tamen propter multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas, quae recte a prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ascribuntur.

53. Nam multa et sub nominibus prophetarum, et recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferuntur: quae omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica diligenti examinatione remota sunt.

CAPVT III.

De bibliothecis.

1. *Bibliotheca* a graeco nomen accepit, eo quod ibi recondantur libri. Nam βιβλίων librorum, θήκη repositio interpretatur.

2. *Bibliothecam veteris testamenti* Esdras scriba post incensam legem a chaldaeis, dum iudaei regressi fuissent in Hierusalem, di-

53. *Auctoritate canonica etc.* Innuit, vt puto, Isidorus Decretum Gelasii De libris recipiendis, et non recipiendis. AREVALVS.

Cap.III. n.2. Bibliothec. veteris testam. *Libri Sacri saepe Bibliotheca appellantur. Hieron. in Catalog.* Eusebius in scripturis diuinis studiosissimus, et Bibliothecae diuinae cum Pamphilo Martyre diligentissimus peruestigator. *Et in epist. ad Marcellam* 141. Beatus Pamphilus Martyr cum Demetrium Phaleraeum, et Pisistratum in sacrae Bibliothecae studio vellet aequare. *Et Gratianus non semel Hieronymum* in prologo Bibliothecae *citat*. GR.

Ibid. De *bibliothecae* vocabulo pro sacris bibliis dixi in Isidorianis cap. 81. n. 8. et seqq. Bibliothecae Alexandrinae descriptionem omnigena eruditione exornat Illustriss. Praesul Simon De Magistris dissert. 5. post Danielis editionem secundum Septuaginta ex Tetraplis Origenis. De numero librorum Gellius loc. cit. a Grialio ait: *Ingens postea numerus librorum in Aegypto a Ptolemaeis regibus vel conquisitus, vel confectus est ad milia ferme volumina septingenta.* Ea omnia bello priore Alexandrino incensa fuisse narrat. Liuius, et Seneca referunt, *quadraginta milia librorum* arsisse: ex quo laudatus Praesul De Magistris colligit dissert. 1. n. 6. ignem euasisse volumina trecenta mille, in quibus sacra biblia. Lipsius in syntagm. de biblioth. cap. 2. ex verbis Gellii arguit, apud Isidorum scribendum *septingenta* pro *septuaginta*. AREVALVS.

uino afflatus spiritu, reparauit, cunctaque legis, ac prophetarum volumina, quae fuerant a gentibus corrupta, correxit, totumque vetus testamentum in viginti duos libros constituit, vt tot libri essent in lege, quot habebantur et literae.

3. Apud graecos autem *bibliothecam primus* instituisse *Pisistratus* creditur atheniensium tyrannus: quam deinceps ab atheniensibus auctam Xerxes, incensis Athenis, auexit in persas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Graeciam retulit.

4. Hinc studium regibus, vrbibusque ceteris natum est comparandi volumina diuersarum gentium, et per interpretes in graecam linguam vertendi.

5. Dehinc magnus Alexander, vel successores eius instruendis omnium librorum bibliothecis animum intenderunt, maxime *Ptolemaeus*, cognomento *Philadelphus*, omnis literaturae sagacissimus, quum studio bibliothecarum Pisistratum aemularetur, non solum gentium scripturas, sed etiam et diuinas literas in bibliothecam suam contulit. Nam septuaginta milia librorum huius temporibus Alexandriae inuenta sunt.

CAPVT IV.

De interpretibus.

1. Hic etiam et ab Eleazaro pontifice petens scripturas veteris testamenti, in graecam vocem ex hebraica lingua per *septuaginta interpretes* transferre curauit: quas in Alexandrina bibliotheca habuit.

2. Siquidem singuli in singulis cellulis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretati sunt, vt nihil in alicuius eorum codi-

3. Apud graecos autem. *Totus locus ex Agellii lib. 6. c. vlt. Vid. Athen. et Cicer. 3. de orat. Eustathius Aristarcho, et Zenodoto ad id vsum Pisistratum dicit. Plato in Hipparch. Pisistrati filium Hipparchum Homeri libros Athenas detulisse, eosque decantari in Panathenaicis ludis iussisse ait.* GRIAL.

5. Ptolemaeus . . . omnis literat. sag. *Verba Tertull. in Apolog. c.* 18. GRIAL.

Ib. Septuaginta milia. *s. o. l.*, septingenta milia *Agell., et Marcellin. lib.* 22. GRIAL.

Cap. IV. n. 1. Et ab Eleaz. *Ex Hieron. in Chron.* GRIAL.

2. Siquidem sing. *Idem refert Aug. lib.* 2. *de doct. Christ.*, *et lib.* 18. *de ciuit. c.* 42., *et Epiph. lib. de ponder.*, *qua de re nimis multa a nostris hoc tempore dicta sunt.* GRIAL.

Ibid. Inter recentiores, qui de historia versionis septuaginta interpretum agunt, consulendus in primis is, quem nuper commemoraui, illustrissimus De Magistris. AREVALVS.

ce inuentum esset, quod in ceteris vel in verborum ordine discreparet.

3. Fuerunt et alii interpretes, qui ex hebraea lingua in graecam sacra eloquia transtulerunt: sicut *Aquila*, *Symmachus*, et *Theodotion*: sicut etiam et *Vulgaris illa interpretatio*, cuius auctor non apparet, et ob hoc sine nomine interpretis *Quinta editio* nuncupatur.

4. Praeterea *sextam*, et *septimam editionem* Origenes miro labore reperit, et cum ceteris editionibus comparauit.

5. Presbyter quoque *Hieronymus*, trium linguarum peritus, ex hebraeo in latinum eloquium easdem scripturas conuertit, eloquenterque transfudit, cuius interpretatio merito ceteris antefertur. Nam est et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior, atque, vtpote a christiano interprete, verior.

CAPVT V.

De eo, qui primum Romam libros aduexit.

1. Romam primus librorum copiam aduexit *Aemilius Paulus*, Perse Macedonum rege deuicto: deinde *Lucullus* e Pontica prae-

3. Et vulgaris. *Haec verba non sunt Augustini*. GRIAL.

Ib. *Vulgaris illa interpretatio*. Haec est versio *Itala*, quam vocant: ac fortasse legendum *vulgaris Itala interpretatio*, nisi contra hinc colligat aliquis, apud S. Augustinum lib. 2. de Doctr. christ. cap. 15. legendum *ita illa*, non *Itala*, vt nulla olim versio *Itala* vocata fuisse dicatur, quod nonnemo contendit. Nota est haec controuersia, in qua explicanda alii passim versantur. AREVALVS.

4. Miro labore rep. *Ex Catalog. Hier. in Origen. Reperit autem has editiones (vt ait Epiph.) in doliis, quintam vero in Actaeo litore, ait Hieronymus in praefat. ad homil. Origen. a se versas*. GR.

5. Presbyter quoque. *Aug.* 18. *de ciuit. cap.* 43. GRIAL.

Ib. Cuius interpretatio. *Ex eod.* 2. *de doct. Christ., quae tamen non de Hieronymi interpretatione, sed de Itala dicuntur ab Augustino*. GRIAL.

Ib. Atque vtpote a Ch. int. v. *Haec quidam libri non habent, neque libro* 1. *de offic. eccles. leguntur; sunt tamen in vetustioribus*. GRIAL.

Cap. V. n. 1. Aemil. Paul. *Videndum, num ad hoc satis sit, quod Plutarchus Aemilii abstinentiam laudans, narrat, libros regis dumtaxat filiis studia literarum tractantibus concessisse, cum auri, et argenti aceruos, reliquamque praedam ne aspicere quidem voluerit*. GRIAL.

Ib. Deinde Lucull. *Cicer. in Lucull., et* 3. *de finibus. Sed quod Lucullo Isidorus, Pompeio, qui Lucullo successit, bellumque confecit, tribuit Plin. lib.* 7. *c.*30. GRIAL.

Ibid. De Lucullo Plutarchus Isidoro consentit: et bibliotheca quidem Luculli quodammodo publica erat, et doctis omnibus patebat: sed ipse tamen ius, mancipiumque sibi retinebat, vt notat Lipsius in syntagm. de bibl. cap. 5. AREV.

da. Post hos *Caesar* dedit *Marco Varroni negotium* quam maximae bibliothecae construendae.

2. Primum autem Romae bibliothecas publicauit *Pollio*, graecas simul, atque latinas, additis auctorum imaginibus, in Atrio, quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

CAPVT VI.

Qui apud nos Bibliothecas instituerunt.

1. Apud nos quoque *Pamphilus Martyr*, cuius vitam Eusebius Caesariensis conscripsit, Pisistratum in sacrae Bibliothecae studio primus adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope triginta voluminum milia habuit.

2. *Hieronymus* quoque, atque *Gennadius*, ecclesiasticos scriptores toto orbe quaerentes, ordine persecuti sunt, eorumque studia in vno voluminis indiculo comprehenderunt.

2. Primum autem Rom. *Plin. lib.*7. *cap.*30. Marci Varronis in bibliotheca, quae prima in orbe ab Asinio Pollione de manubiis publicata Romae est, vnius viuentis posita imago est. *Nam etsi reges illi multo ante Pollionem bibliothecas instruxerant, non tamen fortasse publicarant, hoc est, publicas fecerant*. GR.

Ib. Apud Plinium legendum *prima in Vrbe*, non *in orbe*, vt habet Grialius. Concinit Isidorus, *Primum autem Romae*, vel, vt Lipsius loc. cit. exhibet, *Primus*. De imaginibus in bibliothecis eiusdem Lipsii caput 10. est: *Imagines in iis doctorum laudabili more: cui origo ab Asinio*. Adisis nostra Isidoriana cap. 81. num. 5. Excusi male distinguunt *additis auctorum imaginibus in atrio*, perinde quasi imagines non in bibliotheca, sed in atrio aliquo distincto collocatae fuerint. Asinius ergo bibliothecas publicauit in Atrio, scilicet libertatis, vt Suetonius in Augusto affirmat, quod de manubiis Dalmatarum a se victis instruxit. Quod verbum magis Lipsio cap. 5. arridet, quam *extruxit*, quo Suetonius vsus est. Nam Atrium Libertatis longe ante Augusti, et Pollionis aetatem extructum fuerat. De hoc Atrio Ouidius 3. Trist. eleg. 1. *Nec me, quae doctis patuerunt prima libellis, - Atria libertas tangere passa sua est*. AREVALVS.

Cap.VI. n. 1. Apud nos. *Ex epist.*141. *ad Marcellam*. GRIAL.

2. Innuit Isidorus, S. Hieronymum, et Gennadium de iis scriptoribus in suis Catalogis verba fecisse, quos in suis haberent bibliothecis: quod quidem magna ex parte verum puto. Barthius lib. 22. Aduersar. cap. 18. obseruat, studia ab Optatiano Porphyrio pro libris, seu scriptis accipi, vt hoc loco ab Isidoro: *prosecuti sunt, eorumque studia etc.* Sic enim cum nonnullis excusis legit, non *persecuti*, quod Grialius praetulit. AREV.

CAPVT VII.

Qui multa scripserunt.

1. Marcus *Terentius Varro* apud latinos innumerabiles libros scripsit. Apud graecos quoque *Chalcenterus* miris attollitur laudibus: quod tantos libros ediderit, quantos quisque nostrum alienos scribere propria manu vix possit.

2. De nostris quoque apud graecos *Origenes* in scripturarum labore tam graecos, quam latinos operum suorum numero superauit. Denique *Hieronymus* sex milia librorum eius se legisse fatetur.

3. Horum tamen omnium studia *Augustinus* ingenio, vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, vt diebus, ac noctibus non solum scribere libros eius quisquam, sed nec legere quidem * occurrat. al. *possit*.

CAPVT VIII.

De generibus opusculorum.

1. Opusculorum genera sunt tria. Primum genus *excerpta* sunt: quae graece *scholia* nuncupantur, in quibus ea, quae videntur obscura, vel difficilia, summatim, ac breuiter praestringuntur.

2. Secundum genus *homiliae* sunt, quas latini verba appellant, quae proferuntur in populis. Tertium *tomi*: quos nos libros, vel volumina nuncupamus. *Homiliae* autem ad vulgus loquuntur: *tomi* vero, id est, libri, maioris sunt disputationis. *Dialogus* est col-

Cap. VII. n. 1. M. T. Varr. apud graec. *Locus est ex Hieronymi libello, qui non extat, eius tamen eam partem, quae ad hunc locum pertinet, refert Ruffin. inuect. his verbis*: M. Terentium Varronem miratur antiquitas, quod apud latinos tam innumerabiles libros scripserit. Graeci Chalcenterum miris efferunt laudibus, quod tantos libros composuerit, quantos quiuis nostrum alienos sua manu describere non possit. *Id cognomen fuit Didymo Alexandrino Grammatico, vt ait Hesychius in lib. de iis, qui in discipl. claruerunt. Vid. Suid.* GRIAL.

Ib. Tantos . . . quantos pro *tot quot*: quae phrasis, sequiori aeuo in vsum inuecta, ad vulgares linguas transiit. AREV.

2. Sex mil. lib. *Ita Ruffin. in apolog., sed eum Hieronymus mendacii arguit, vixque tertiam partem ab Eusebio relatam affirmat. Idem tamen, quod Ruffinus, tradidit Epiphanius*. GRIAL.

3. In versibus bibliothecae Isidori de S. Augustino eadem expressa est sententia: *Mentitur, qui te totum legisse fatetur, - Aut quis cuncta tua lector habere potest?* Vbi fortasse reponendum *An quis*. AREVALVS.

Cap. VIII. n. 1. Opusculorum. *Ex Hieron. praef. in homil. Orig. in Ezech., quae repetit etiam Ruff. in inuect.* GR.

2. *Homilia* proprie est colloquium, conuersatio. AREV.

latio duorum, vel plurimorum, quam latini sermonem dicunt. Nam quos graeci dialogos vocant, nos sermones vocamus.

3. *Sermo* autem dictus, quia inter vtrumque seritur. Vnde et in Virgilio: *Multa inter sese vario sermone serebant*. Tractatus est vnius rei multiplex expositio, eo quod trahat sensum in multa, sententiam contrectando secum.

6. Aen. 16.

4. Differt autem *sermo*, *tractatus*, et *verbum*. *Sermo* enim altera eget persona: *tractatus* specialiter ad seipsum est: *verbum* autem ad omnes. Vnde et dicitur, *Verbum fecit ad populum*.

5. *Commentaria* dicta, quasi *cum mente*. Sunt enim interpretationes, vt commenta iuris, commenta euangelii.

6. *Apologeticum* est excusatio, in quo solent quidam accusantibus respondere. In defensione enim, aut negatione sola positum est, et est nomen graecum.

7. *Panegyricum* est licentiosum, et laciniosum genus dicendi in laudibus regum: in cuius compositione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a graecis exortum est: quorum leuitas instructa dicendi facultate, et copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitauit.

8. *Fastorum libri* sunt, in quibus reges, vel consules scribuntur, a fascibus dicti, id est, potestatibus. Vnde et ob id libri Fastorum dicuntur, quia de regibus, et consulibus editi sunt.

9. *Prooemium* est initium dicendi. Sunt enim prooemia principia librorum, quae ante causae narrationem ad instruendas audien-

3. Sermo autem dict. *E Seru.* GR.

Ib. Sententiam contrectando secum. *Ita A. Aug., cum in o. l.* sentiendi *nullo sensu legeretur* : sed a contrectando secum *Chacon*. GRIAL.

Ib. Nonnulli apud Virgilium minus bene legunt *ferebant* pro *serebant* : nam alluditur ad etymon vocis *sermo* a *sero*, vel, vt ait Varro lib.5. de ling. lat. cap.7., a *serie*, quod ipsum est a *sero*. *Sermo enim*, ait Varro, *non potest in vno homine esse solo, sed vbi oratio cum altero coniuncta*. AREVALVS.

4. Apud ecclesiasticos scriptores tractatus idem sonat, atque homilia. Augustinus epist. 4. ad Quoduultd. praefixa libro de haeresibus : *Tractatus populares, quos graece HOMILIAS vocant*. Hinc *tractatores*, *tractare etc.* eodem sensu. AREVALVS.

5. Commenta iuris, commenta Euang. *Commenta pro commentaria praecise scriptum putabat A. Augustinus. Sed retinet idem verbum hodie abscisum vulgaris sermo, vt suspicari possimus, eod. modo Isidori aetate vsurpatum*. GRIAL.

6. Apologeticum. *Ex Lact. l.* 5. *c.* 4. GR.

7. Panegyric. *Ex eod. lib.* 1. *c.* 15. GR.

8. Fastor. lib. . . a fascibus dicti. *Significationi etymon aptauit, vt consueuit, alioqui a* fando *dici non ignorans*. GR.

Ib. Vnde et ob id. *Ex C. Neap. Mendose reliqui*. Ouid. GRIAL.

Ib. *Fasti* proxime sunt a *fastis diebus* : origo autem *fastorum dierum* est a *fando*. AREVALVS.

tium aures coaptantur. Cuius nomen plerique latinitatis periti sine translatione posuerunt: hoc autem vocabulum, apud nos interpretatum, praefatio nuncupatur, quasi praelocutio.

10. *Praecepta* sunt, quae aut quid faciendum, aut quid non faciendum sit, docent. Quid faciendum: vt *Dilige Deum tuum*: et *Honora patrem tuum, et matrem tuam*. Quid non faciendum: vt, *Non moechaberis, non furtum facies*.

11. Similiter et gentilium praecepta vel iubent, vel vetant. Iubent faciendum: vt *Nudus ara, sere nudus*. Vetant: vt *Neue inter vites corylum sere, neue flagella - Summa pete*. Virg. 1. G. 299. et 2. 299

12. Primus autem praecepta apud hebraeos Moyses scripsit, apud latinos Martius vates primus praecepta composuit. Ex quibus est illud, *Postremus dicas, primus taceas*.

13. *Parabolae*, et *problemata* nominibus suis indicant altius se perscrutari oportere. *Parabola* quippe alicuius rei similitudinem per se gerit, quod licet sit vocabulum graecum, iam tamen pro latino vsurpatur. Et notum est, quod in parabolis, quae dicuntur rerum similitudines, rebus, de quibus agitur, comparantur.

14. *Problemata* autem, quae latine appellantur propositiones, quaestiones sunt, habentes aliquid, quod disputatione soluendum sit.

15. *Quaestio* autem est quaesitio, quum quaeritur, an sit, quid sit, quale sit.

16. *Argumentum* vero dictum, quasi *argutum*, vel quasi *argute inuentum*, ad comprobandas res.

17. *Epistolam* proprie graeci vocant, quod interpretatur latine *missa*.

18. Ante chartae, et membranarum vsum in dedolatis ex ligno codicillis epistolarum *alloquia* scribebantur. Vnde portitores earum *tabellarios* vocauerunt.

12. Martius vates. *Vid. Lil. Gyrald. Dialog.* 4. *de poet. Latin.* GRIAL.

Ib. De Martio, seu Marcio vate agunt Ammianus Marcellinus lib. 14. cap. 1. *Amphiaraus, et Martius, vates inclyti*: et Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 17. *Ex vaticinio Martii vatis etc. Fertur autem in carminibus Martii vatis, cuius duo volumina illata sunt in senatum, inuentum esse ita scriptum etc.* AREV.

17. Epistolam alii *missoriam* interpretantur. AREVALVS.

18. In dedolat. ex l. c. *Ex Hieron. epist. ad Nicaeam* 42. GRIAL.

Ib. Apud Hieronymum *mutua epistolarum colloquia missitabant. Vnde et portatores earum etc.* Ita fere Lipsius verba Isidori recitat cap. 1. Institut. epistol. *codicillis epistolarum colloquia scribebantur. Vnde et portatores etc.* Vox *portitor* latinior est. AREVALVS.

CAPVT IX.

De ceris.

1. Cerae literarum materies, paruulorum nutrices: ipsae dant ingenium pueris primordia sensus, quarum studium primi graeci tradidisse produntur. Graeci autem, et tusci primum ferro in ceris scripserunt, postea romani iusserunt, ne graphium ferreum quis haberet.

2. Vnde et apud scribas dicebatur: *Ceram ferro ne caedito.* Postea institutum est, vt * ceram ossibus scriberent, sicut indicat Atta in satyra dicens: *Vertamus vomerem in ceram, mucroneque aremus Osseo. Graphium* autem graece, latine *scriptorium* dicitur. Nam γραφὴ scriptura est.

al. *cera in ossibus.*

CAPVT X.

De chartis.

1. *Chartarum* vsum primum Aegyptus ministrauit, coeptum apud Memphiticam vrbem. Memphis enim ciuitas aegyptiorum est, vbi chartae vsus inuentus est primum, sicut ait Lucanus, *Conficitur bibula Memphitis charta papyro. Bibulam* autem *papyrum* dixit, quod humorem bibat.

Lib. 4. v. 136.

2. *Charta*

Cap. IX. n. 1. Ipsae dant ingen. *Carmen est Dracontii lib. 2. de machin. mundi.* Cera dat ingenium pueris primordia sensus: - Inde fit, vt praestet litera, vel noceat. GRIAL.

Ib. Distichon Dracontii extat in eius elegia, quam integram edidi post eius carmen De Deo ex veteribus membranis vaticanis, ex quibus reposui *prosit litera* pro *praestet*. Vide Prolegomena ad Dracontium num. 8. Eleganter restitui possit locus, si liceat, ex coniectura Riuini ad Dracontium: *Cerae literarum matrices, paruulorum nutrices.* Hoc fortasse innuit Hilarius Arelatensis in vita S. Honorati Arelatensis: *B. Eucherius quum ab eremo in tabulis, vt assolet, cera illitis . . . literas eius suscepisset: Mel, inquit, suum ceris reddidisti.* De tota scribendi ratione consulendus Hermannus Hugo, praecipue secunda eius editio cum notis Trotzii, praeter alios indicatos a Fabricio in Bibliogr. cap. 21. n. 10. AREVALVS.

2. Sicut indicat Atta. *Cui cur* Attae *cognomen haeserit, vid. Fest. in* Atta. GR.

Ib. Quinti Attae solum hoc fragmentum inter veterum poetarum fragmenta refertur, et aliud ex Seruio ad Virgilii eclog. 7. v. 33. *Nempe ad mensam, vbi sermo de sinu solet suboriri.* AREV.

Cap. X. n. 1. Chartarum vsum. *Plin. lib. 13. c. 12.* GRIAL.

Ib. Scriptores, qui de charta, et pa-

2. *Charta* autem dicta, quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cuius genera quam plura sunt. Prima, et praecipua *Augustaea regia*, et maioris formae in honorem Octauii Augusti appellata.

3. Secunda *Liuiana* ob honorem Liuiae. Tertia *Hieratica* dicta, eo quod ad sacros libros eligebatur, similis Augustaeae, sed subcolorata.

4. Quarta *Taeniotica* a loco Alexandriae, qui ita vocatur, vbi fiebat. Quinta *Saitica* ab oppido Sai.

5. Sexta *Corneliana* a Cornelio Gallo, praefecto Aegypti, primum confecta. Septima *Emporetica*, quod ea merces inuoluuntur, quum sit scripturis minus idonea.

CAPVT XI.

De pergamenis.

1. Pergameni reges quum charta indigerent, membrana primi excogitauerunt. Vnde et *pergamenarum* nomen hucusque tradente si-

pyro veterum egerunt, curiose indagauit, et indicauit Fabricius in Bibliograph. cap. 21. num. 10. Versus Lucani ita habet in editionibus correctis: *Conseritur bibula Memphitis cymba papyro*. Quamdiu tabulae ceratae in vsu fuerint, incertum est: quaedam tamen de hoc argumento annotaui in Isidorianis cap. XI. num. 10. AREVALVS.

2. August. regia. Regia *glossam putabat Chacon*. GRIAL.

Ibid. *Charta*, vt *character*, originem graecam habet. Vulcanii notatio haec est: *Plinius lib.13. cap.12. primum genus chartae tribuit Augustaeae, secundum Liuiae a coniuge Augusti, tertium amphitheatricae, quartum Saiticae, quintum Taenioticae*. Ex hoc Plinii loco non difficilis fuit coniectura de charta Liuiana, vt nunc dicam. De charta regia, quae graecis *μακρέκωλα* dicitur, videndus Cicero lib.13. ad Attic. ep.25., et lib.16. epist.3. AREV.

3. In multis excusis, et in multis mss. antiquis, vt in codice 2. Vatic. Arch. legebatur *Libiana in honorem Libyae prouinciae*, aut aliis verbis in eandem sententiam. Grialius, nulla notata discrepantia scripturae, edidit, *Secunda Liuiana ob honorem Liuiae.* Ioseph Scaliger Animadu. in Guilandinum ad membrum 19. existimat quoque, nomen *prouincia* delendum, et Liuiam Augustam ab Isidoro intelligi. *Quamquam*, addit, *non planc mutare ausim, quia huiusmodi nugis plurimis scatet Isidorus*. Sed quum nugas plerumque librarii de penu sua ingesserint, aequitas postulat, vt, quum contextus patitur, errores, qui irrepserunt, ad veritatem, et mentem eorum scriptorum, ex quibus Isidorus profecit, reuocemus. AREVALVS.

5. Sexta Corneliana. *De Corneliana nihil Plinius. Constat vero ex Dione, et aliis, Corneliuin Gallum Aegypto fuisse praefectum ab Augusto*. GRIAL.

Cap. XI. n. 1. Pergameni Reges. *Eumenes Pergami rex membranas primus excogitauit*. GRIAL.

Ib. Vnde et pergamenarum. *Verba sunt Hieron. in epist. ad Chromat.43.* GR.

bi posteritate seruatum est. Haec *membrana* dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur.

2. Fiebant autem primum *coloris lutei*, id est, crocei, postea vero Romae *candida membrana* reperta sunt: quod apparuit inhabile esse, quod et facile sordescant, aciemque legentium laedant, quum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda in bibliothecis putent, neque pauimenta alia, quam e Carysteo marmore, quod auri fulgor hebetet, et Carysti viriditas reficiat oculos.

3. Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis myrteos pannos subiiciunt: et gemmarum sculptores scarabaeorum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt: et pictores idem faciunt, vt laborem visus eorum viriditate recreent.

4. Membrana autem aut *candida*, aut *lutea*, aut *purpurea* sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bicolor est: quod a confectore vna tingitur parte, id est, crocatur, de quo Persius: *Iam liber, et positis bicolor membrana capillis*. Sat. 3. v. 10.

5. Purpurea vero inficiuntur colore purpureo: in quibus aurum, et argentum liquescens patescat in literas.

Ib. Haec et membrana dic. *Et feminino, et neutro genere, Gloss.* membranum ὑμὴν. GRIAL.

Ib. Pergameni reges etc. Plinius lib. 13. cap. xi. ex Varrone, et S. Hieronymus epist. 43. ad Chromat. Nomen adiectiue efferri solet *pergamena charta etc.* Hispani inde retinent vocem *pergamino*. Neque membranum neutro genere apud antiquiores facile inuenietur. Apuleius lib. 6. Metam. dixit *tenue membranulum*. Ceterum membranarum vsum ad scribendum longe ante Eumenis, et Ptolemaei tempora fuisse, arguit Lampius ad psalmum 45. pag. 86. Isaacus Vossius ad Catullum pag. 50. seq. Codicum membraneorum, siue librorum quadratorum vsum ab Attalo coepisse contendit. AREV.

2. De membrana lutea Tibullus lib. 3. eleg. 1. v. 9. *Lutea sed niueum inuoluat membrana libellum*. Praeclare Marchio Maffeius tom. 3. Veronae illustratae c. 4., laudata hac Isidori sententia, aduersus recentiores quosdam bibliothecarum ornatus, qui oculis nocent, inuehitur. De Carysteo, seu Carystio marmore (vtroque enim modo dicitur) rursus Isid. lib. 16. cap. 5., vbi ait, gratum esse iis, qui gemmas sculpunt: *eius enim viriditas reficit oculos*. AREVALVS.

4. Verbum *crocatur* insolens est: Plinius tamen dixit lib. 16. cap. 34. *crocatum*. In editionibus Persii legitur, *et bicolor positis*. AREVALVS.

5. Purpurea vero. *Hier. ad Eustoch. de custod. virg.* Inficiuntur membranae colore purpureo, aurum liquescit in literas. *Vnde* liquescit *hic reponebat Chacon*. GRIAL.

Ib. Nonnulli addunt membranas rubeas; sed has Isidorus inter purpureas numerare voluisse videtur. AREV.

CAPVT XII.

De libris conficiendis.

1. Quaedam genera librorum apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breuiore forma carmina, atque epistolae. At vero historiae maiori modulo scribebantur, et non solum in charta, vel membranis, sed etiam et in omentis elephantinis, textilibusque maluarum foliis, atque palmarum.

2. Cuius generis Cinna sic meminit: *Haec tibi Arateis multum inuigilata lucernis - Carmina, queis ignes nouimus aerios, - Leuis in aridulo maluae descripta libello, - Prusiaca vexi munera nauicula.*

3. Circumcidi libros, Siciliae primum increbuit. Nam initio pumicabantur. Vnde et ait Catullus: *Cui dono lepidum nouum libel-* carm. I. v. I. *lum, - Arido modo pumice expolitum?*

Cap. XII. n. 1. In omentis eleph. *Hinc elephantini libri, nisi mauis, codices eboreos, aut tabulas eboreas significari, de quibus meminere Vlp. de leg.* 2. *c.* 52., *et Pompon. c.* 2. *de orig. iur.* GRIAL.

Ib. Lipsius in epist. De distinctione, et interpunctione ex hoc Isidori loco coniicit, certis modulis libros fuisse compositos, vt facilius in vnoquoque opere numerus versuum, siue linearum cognosceretur. Antiqui enim opera per versus numerabant, et ad quot milia versuum liber aliquis procederet, annotare solebant. Vide infra cap. 14. num. 7. Sed, vt obseruat, potest etiam aliquis versus explicare membra minuta, et sectiones sic institutas, fere vt in nostris bibliis. Librum ex ebore, vel ebore ornatum, atque distinctum multi intelligunt esse illum, de quo Vopiscus in Tacito cap. 8. *Habet bibliotheca Vlpia in armario sexto librum elephantinum, in quo hoc Senatusconsultum perscriptum est.* Alii ex Isidoro elephantinos libros dictos censent, quia ex omentis elephantorum erant confecti. Alii ex magnitudine, et mole id nomen libris ingentibus datum arbitrantur. Ratio scribendi in foliis maluarum tribuitur hebraeis, in foliis palmarum aegyptiis. Confer Hermannum Hugonem cum notis Trotzii, et Acta Academiae Barcinonensis pag. 309. AREVALVS.

2. Nouimus aerios. *Sic Goth. o. Basil. Zanchus* aetherios *legit:* aerios *autem ex illorum opinione, qui sidera non in orbibus fixa, sed per aera ferri existimarunt.* GRIAL.

Ib. Sermo est de carminibus Arati latine, vt puto, redditis. *Leuis*, seu *laeuis* malua est plana, non aspera. Sic apud Catonem De re rustica cap. 157. *leuis* brassica est folia habens extenta, cui opponitur *crispa*. Nauicula *Prusiaca* videtur esse e Bithinia, cuius rex fuit Prusias. Silius lib. 13. sub. fin. *Donec Prusiacas delatus segniter oras*. In vetustissimo cod. Vat. 5764., de quo cap. 98. Prolegom. n. 13., legitur *quas ignes nouimus aerios*, vt alludi videatur ad lucernas. Sed aliud sensus exigit. Vulcanius edidit *quae ignes nouimus aeres*, et *Persica vexi*: sed subiecit hanc annotationem: „ Vet. codices habent: *Queis ignes nouimus aereos*: et paulo post pro *Persica* v. c. habet *Prusiaca*: alii *Pruxaica* „. AREVALVS.

3. Recentiores nunc legunt versus Catulli: *Quoi dono . . . Arida modo pumice etc.*, quod venustius putant. Vide notas Vulpii. AREVALVS.

CAPVT XIII.

De librorum vocabulis.

1. C*odex* multorum librorum est: *liber* vnius voluminis. Et dictus codex per translationem a caudicibus arborum, seu vitium, quasi *caudex*: quod in se multitudinem librorum, quasi ramorum, contineat.

2. *Volumen* liber est a *voluendo* dictus: sicut apud hebraeos *volumen* legis, *volumina* prophetarum.

3. *Liber* est interior tunica corticis, quae ligno cohaeret. De
Ecl. 10. v. 67. quo Virgilius, *Alta liber aret in vlmo*. Vnde et liber dicitur, in quo scribimus: quia ante vsum chartae, vel membranorum de libris arborum volumina fiebant, id est, compaginabantur. Vnde et scriptores a libris arborum *librarios* vocauerunt.

CAPVT XIV.

De librariis, et eorum instrumentis.

1. L*ibrarios* (constat) ante *bibliopolas* dictos. Librum enim graeci *βίβλον* vocant. *Librarii* autem, iidem et *antiquarii* vocantur: sed

Cap. XIII. n. 1. *Codex, liber, volumen* saepe inter se confusa sunt. Distinctio haec adhiberi potest, si placet. *Codex* est id, quod vnum, vel plura opera, vel etiam partem aliquam operis magni complectitur. *Volumen* proprie erat scriptum, quod in membranis inuoluebatur, sed promiscue vsurpatum reperitur aut pro codice, aut pro parte aliqua operis, quod in plures libros diuisum est: vt quum nunc dicimus *in Etymologiis libro* 20., olim diceretur *volumine* 20. *Liber* interdum sonabat, vt nunc sonat, partem aliquam e multis, in quas opus diuisum est: interdum opus ipsum integrum. Vt si dicamus *in opere Etymologiarum libro decimo*, aut *in libro Etymologiarum volumine decimo*. Exempla e veteribus inutile esset proferre, quum in lexicis pateant. Vide Forcellinum verbo *volumen*. AREVALVS.

3. Ante vsum chartae. *Ex Hieronymo ad Nicaeam*. GRIAL.

Ibid. Montfauconius Antiquit. explicat. lib. 5. cap. 5. tom. 3. part. 2. sibi non probari ait, quod Isidorus hoc loco asserit, libros arborum membranis antiquiores esse: *nam membranarum antiquitas*, inquit, *tanta est, vt earum origo inuestigari nequeat*. Sed obseruare potuit, ante Isidorum hoc ipsum traditum ab Hieronymo, Plinio, et Varrone. Vide not. 1. ad cap. XI. huius libri. AREV.

Cap. XIV. n. 1. In excusis, et mss. occurrit *idem* pro *iidem*, quod in aliorum quoque operibus animaduerti. Et poetae quidem contracte proferre solent *idem* pro *iidem*. Sed prosae orationi congruen-

librarii sunt, qui et noua, et vetera scribunt, *antiquarii*, qui tantummodo vetera, vnde et nomen sumpserunt.

2. A *scribendo* autem *scriba* nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate.

3. Instrumenta scribae *calamus*, et *penna*. Ex his enim verba paginis infiguntur: sed *calamus* arboris est, *penna* auis, cuius acumen in duo diuiditur: in toto corpore vnitate seruata (credo) propter mysterium, vt in duobus apicibus vetus, et nouum testamentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum, sanguine passionis effusum.

4. Dictus autem *calamus*, quod liquorem ponat. Vnde et apud nautas *calare* ponere dicitur.

5. *Penna* autem a *pendendo* vocata, id est, volando. Est enim, vt diximus, auium.

tius arbitror *idem*. De antiquaria arte consuli potest Hieronymus epist. 6. ad Florent. In codice Theodos. lib.4. tit.8. leg. 2. Imperatores Valentinianus, Valens, et Gratianus ita praescribunt: *Antiquarios ad bibliothecae codices componendos, vel pro vetustate reparandos, quatuor graecos, et tres latinos scribendi peritos legi iubemus*. Aliquando tamen *antiquarius* sumitur pro quocumque librario, seu amanuense, vt ab Augustino, Sidonio, et aliis. AREVALVS.

3. In Auctario Ducangii *penna* pro calamo scriptorio ex sententia Mabillonii in Supplem. Diplom. pag. 51. ad principatum Ludouici Pii (seculo IX.) reuocatur, quasi eo tempore eius vsus in scribendo coepisse videatur. Quod valde mirandum est, quum tam perspicua sint Isidori verba. Latinos quidem Isidoro antiquiores vocabulum pennae eo sensu accepisse non constat: nam in quibusdam locis, quae proferuntur, *penna* non pro instrumento scriptorio, sed pro alis adhibetur: et picturae, quibus penna in manibus veterum auctorum collocatur, solum arguit, pictorem e sui temporis more imaginem confinxisse. Clarius pro antiquitate pennae scriptoriae facit locus ex Clemente Alexandrino Stromat. lib. 6. *Deinde autem sacrorum scriba procedit, habens pennas super capite, librum in manibus, vasculum, in quo atramentum scriptorium, et iuncum, quo scribere solent*. Pennae in capite fortasse sunt ex more, qui etiamnum viget, et exprimitur a Ioanne in Vita S. Odonis lib. 1. num. 20. *Vidit velut more scriptoris super auriculam eius haerentem pennam, et quasi doctoris magisterio productim acuminatam etc.* Adhuc tamen haereo, an Clemens aliud intellexerit: nam praeter pennas in capite commemorat *iuncum, quo scribere solent*. Adisis laudatum Hermannum Hugonem cum notis Trotzii, et Acta Academiae Barcinonensis pag. 372. AREV.

4. Vnde apud nautas calare, *quo verbo nostri quoque Thrasones vtuntur, cum* calar el sombrero, calar la visera, *atque alia huiusmodi effutiunt: inde etiam dies intercalares dictos vult, quasi interpositos, infr. cap.* 17. GRIAL.

Ib. Calamus vox graeca est. *Calare* latinis antiquioribus erat *vocare*, *nominare*, *inuocare*: scriptoribus sequioris aeui *ponere*, *demittere*, *laxare*, *descendere*. Italica lingua *calare* pro *descendere*, et *demittere* adhibet. AREVALVS.

5. *Pennas* alii deducunt ex voce graeca πτερὸν, aut πετεινὸς. AREVALVS.

6. *Folia* autem librorum appellata, siue ex similitudine foliorum arborum, seu quia ex *follibus* fiunt, id est, ex pellibus, quae de occisis pecudibus detrahi solent: cuius partes paginae dicuntur, eo quod sibi inuicem compingantur.

7. *Versus* autem vulgo vocati, quia sic scribebant antiqui, sicut aratur terra. A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stilum: deinde conuertebantur ad inferiora, et rursum ad dexteram versus: quos hodieque rustici *versus* vocant.

8. *Scheda* est, quod adhuc emendatur, et necdum in libris redactum est, et est nomen graecum, sicut et *tomus*.

CAPVT XV.

De canonibus Euangeliorum.

1. *Canones Euangeliorum Ammonius* Alexandriae Episcopus primus excogitauit: quem postea *Eusebius Caesariensis* secutus, plenius

6. *Folia librorum* apud antiquiores non ita facile reperies: nisi quod Harduinus ex mss. lib. 37. cap. 7. Plinii restituit *chartarum folia ad se rapere*, vbi antea legebatur *fila* pro *folia*. Apud Isidorum *folium* duas saltem sibi inuicem compactas partes, quas paginas vocat, comprehendebat: atque huc fere aliorum de paginis testimonia reuocari possunt. AREVALVS.

7. Quia sic scribebant antiqui, sicut arat. terr. *Id Graeci* (*vt ait Pausan. lib.* 1. *ἠλιακῶν*) *βουστροφηδὸν γράφειν dixere*. Versum *autem vocabant rustici*, *cum, sulco ad finem perducto, iterum eo reditur, vnde arationis initium est: quod est versum peragere Plinio lib.*18.*c.*19.GR.

Ib. Ad inferiora. *Al. ad inferiorem*. GRIAL.

Ib. *Versus* hoc loco accipitur pro linea scripturae. Alia est significatio *versus* pro membris minutis orationis, vt in sacris bibliis; de quibus versibus dixi cap. 12. num. 1. Extat Petri Holmii dissertatio de scriptura, et variis rationibus siue ad dextram, siue ad sinistram, siue desuper, siue quocumque alio modo scribendi edita Lund. Scand. 1670. in 8., et recusa in Analectis Philologicis Thomae Crenii cura editis in Belgio 1699. in 8. Consule etiam Bochartum lib. 1. Chan. cap. 20. AREVALVS.

8. Scheda. *Charis. lib.* 1. Scida charta sine aspiratione a *scindendo* dicta est, sed etiam alii cum aspiratione schedam ex Graeco *ἀπὸ τοῦ σχίζειν* dictam putant. GRIAL.

Ib. Quae hactenus ab Isidoro de scriptura, et libris disputata sunt, argumentum aliis de re tota latius disserendi, et non exigua opera conficiendi praebuerunt. Eiusmodi scriptores accurate indicat Fabricius in Bibliograph. cap. 21. num. 8., eos scilicet, qui agunt de scriptura veterum, de scribis veterum romanorum, et notariorum, de chartulariis, de capsariis, de librariis, de antiquariis, de bibliopolis, de ratione voluminum, de libris veterum, de varia supellectile rei librariae, de ornamentis antiquorum codicum, de diptychis, de bibliothecis, etc. AREVALVS.

Cap.xv. n.1. Ammonius. *Ex Hieronymi Catalogo, et praef. in Euang., et praef.*

composuit. Qui ideo facti sunt, vt per eos inuenire, et scire possimus, qui reliquorum euangelistarum similia, aut propria dixerunt.

2. Sunt autem numero decem, quorum *primus* continet numeros, in quibus quatuor eadem dixerunt, Matthaeus, Marcus, Lucas, et Ioannes. *Secundus*, in quibus tres, Matthaeus, Marcus, Lucas. *Tertius*, in quibus tres, Matthaeus, Lucas, Ioannes. *Quartus*, in quibus tres, Matthaeus, Marcus, Ioannes.

3. *Quintus* in quibus duo, Matthaeus, Lucas. *Sextus*, in quibus duo, Matthaeus, Marcus. *Septimus*, in quibus duo, Matthaeus, Ioannes. *Octauus*, in quibus duo, Marcus, Lucas. *Nonus*, in quibus duo, Lucas, Ioannes.

4. *Decimus* in quibus singuli eorum propria quaedam dixerunt: quorum expositio haec est. Per singulos enim euangelistas numerus quidam capitulis affixus adiacet, quibus numeris subdita est era quaedam, minio notata: quae indicat, in quoto canone positus sit numerus, cui subiecta est era.

5. Verbi gratia: si est era prima, in primo canone: si secunda, in secundo: si tertia, in tertio, et sic per ordinem vsque ad decimum peruenies.

6. Si igitur aperto quolibet euangelio, placuerit scire, qui reliquorum euangelistarum similia dixerunt, assumes adiacentem numerum capituli: et requires ipsum numerum in suo canone, quem indicat, ibique inuenies, quot, et qui dixerint: et ita demum in corpore inquisita loca, quae ex ipsis numeris indicantur, per singula euangelia de eisdem dixisse inuenies.

CAPVT XVI.

De canonibus Conciliorum.

1. C*anon* autem graece, latine *regula* nuncupatur. *Regula* autem

Euseb. ad canones Ammonii. GRIAL.

Ibid. Ven. Card. Thomasius tom. 1. operum editionis Vezzosianae pag. 315. et seqq. edidit canones Eusebii, interprete S. Hieronymo, ex mss. codicibus romanis, subiectis variis lectionibus, et notis. AREVALVS.

4. Subdita est era quaedam. *Vel ex hoc loco apparet, eram nihil esse aliud, quam numeri notam. Nam quam Isidorus* eram, *Hieronymus* numerum *dixit, et Victor Capuanus in praef. ad harmoniam euangelicam Tatiani eadem de re*: Memoratos numeros prius curiosus lector, si velit, inspiciens, facile ex nota numeri reperta comprobet lectione. *Vid. supra lib. 5. c. 34.* GRIAL.

Cap. XVI. n. 1. Canon autem. *Hoc ca-*

dicta, quod recte ducit, nec aliquando aliorsum trahit. Alii dixerunt, regulam dictam, vel quod regat, vel quod normam recte viuendi praebeat: vel quod distortum, prauumque quid corrigat.

2. *Canones* autem *generalium conciliorum* a temporibus Constantini coeperunt. In praecedentibus namque annis, persecutione feruente, docendarum plebium minime dabatur facultas.

3. Inde christianitas in diuersas haereses est scissa: quia non erat licentia episcopis in vnum conuenire, nisi tempore supradicti imperatoris. Ipse enim dedit facultatem christianis libere congregari.

4. Sub hoc etiam sancti Patres, in concilio Nicaeno de omni orbe terrarum conuenientes, iuxta fidem euangelicam, et apostolicam secundum post apostolos symbolum tradiderunt.

5. Inter cetera autem concilia quatuor esse (scimus) venerabiles synodos: quae totam principaliter fidem complectuntur, quasi quatuor euangelia, vel totidem paradisi flumina.

6. Harum prima *Nicaena synodus* trecentorum octodecim episcoporum, Constantino Augusto imperante, peracta est. In qua, arianae perfidiae damnata blasphemia, quam de inaequalitate sanctae Trinitatis idem Arius asserebat, consubstantialem Deo Patri Deum

put ex alio Isidori volumine a Braulione, qui hoc opus interpolauit, in librosque digessit, accersitum videtur. Nam et conciliorum acta hoc opere condita contineri, inferius dicitur, et multa huius loci verba in ea praef., quae inscribitur origo conciliorum, reperiuntur. GRIAL.

Ibid. Minime assentior Grialio, qui Braulionem hoc opus interpolasse existimat, vt dixi in Isidorianis cap 51. n. 12. Isidorus ergo ipse hoc caput concinnauit ex praefatione ad genuinam collectionem conciliorum Hispaniae, siue ipse auctor huius collectionis, aut saltem praefationis fuerit, siue secus. Quod autem num. 10. dicitur, conciliorum gesta *hoc opere condita* contineri, alluditur quidem ad ipsam canonum collectionem: sed vel ab Isidori amanuense, totum locum excribente, inconsiderate immissa sunt, vel Isidorus quoque ea non tolli e reliquo contextu voluit, quia, vt ego arbitror, indicauit locum, vnde verba depromebat: atque ita facile quiuis intelligere poterat, acta conciliorum non in Etymologiis, sed in collectione canonum contineri. Eam autem indicationem librariorum negligentia omissam censeo. Videsis Isidoriana cap. 51. num. 16. Quae ex hoc capite Gratianus sumpsit can. 1., et 2. dist. 3., et can. 1. dist. 15., Berardus iam contulit, relatus in Isidorianis cap. 32. n. 30. In Decreto Gratiani pro *prauumque quid corrigat* subiicitur diuersa lectio *prauum quidquid corrigat*. AR.

2. Canones autem gen. *Citantur haec a Grat. dist.* 15. *c.* 1., *et Iuone lib.* 2. *tit.* XI. *cap.* 16., *Panorm. ex* 18. *cap. lib.* 6. *etymolog., eademque in Rabani margine ex.* 17. GRIAL.

5. Quatuor euangelia Isidorus ipse quatuor paradisi fluminibus comparauit in Prooemiis tit. de quatuor euangeliis AREVALVS.

6. Deum Filium. Dei Filium *Gratian.* GRIAL.

Deum filium eadem sancta synodus per symbolum definiuit.

7. *Secunda synodus* centum quinquaginta patrum sub Theodosio seniore *Constantinopoli* congregata est, quae Macedonium, Spiritum sanctum Deum esse negantem, condemnans, consubstantialem Patri, et Filio sanctum Spiritum demonstrauit, dans symboli formam, quam tota graecorum, et latinorum confessio in ecclesiis praedicat.

8. *Tertia synodus Ephesina prima*, ducentorum episcoporum sub iuniore Theodosio Augusto edita, quae Nestorium, duas personas in Christo asserentem, iusto anathemate condemnauit, ostendens, manere in duabus naturis vnam Domini Iesu Christi personam.

9. *Quarta synodus Chalcedonensis* sexcentorum triginta sacerdotum sub Martiano principe habita est, in qua Eutychem constantinopolitanum abbatem, Verbi Dei, et carnis vnam naturam pronunciantem, et eius defensorem Dioscorum quemdam alexandrinum episcopum, et ipsum rursum Nestorium cum reliquis haereticis vna Patrum sententia praedamnauit, praedicans eadem synodus Christum Dominum de virgine sic natum, vt in eo substantiam et diuinae, et humanae confiteamur naturae.

10. Quatuor hae sunt synodi principales, fidei doctrinam ple-

7. Constantinopoli. *Al.* Constantinopolim. GRIAL.

8. Tertia Synod. *Ante haec verba Iuo. c.*20. Haec synodus acta est temporibus Damasi Papae Romani, Cyrilli Hierosolymitani Episcopi, Nectarii Constantinopolitan. *Sic enim legendum, non* Nestorii. GRIAL.

Ibid. Ostendens, manere. *Gennad.* Sixtus vrbis Rom. episcopus decretum synodi, aduersum Nestorium a se habitum, volumine describens, ad Orientis, et Occidentis ecclesias dedit, confirmans, duabus in Christo manentibus perfecte naturis, vnam Filii Dei credendam esse personam: *et rursus eadem fere in Leporio*. GRIAL.

Ib. Ostendens, manere etc. Ita correctores romani in Decreto Gratiani, quum in nonnullis mss. exemplaribus legeretur, *manere in Christo duas naturas, et vnam domini nostri Iesu Christi personam*. AREVALVS.

9. Quarta synod. *Ante haec verba Iuo cap.* 21. Haec synodus acta est temporibus Caelestini Papae Romani, Iuuenalis Constantinopol. episcopi. *Vbi pro* Constantinopolitani Hierosolymitani *legendum admonuit A. Augustin.* GRIAL.

Ibid. Christum dominum. Christum Deum *alii libri, et Grat., Iuo, Raban.* GRIAL.

Ib. Confiteamur naturae. *Addit post haec verba solus Iuo*: Haec synodus acta est temporibus Leonis Papae Rom., et Iuuenalis Hierosolymitani episcopi, Anatolii Constantinopolitani. *Sic enim legendum, non* Athanasii. GRIAL.

10. Quorum gesta in hoc opere. *Haec omissa oportuit*. GRIAL.

Ib. Quorum gesta etc. Cur haec verba ab hoc loco aliena censuerit Grialius, dixi ad num. 1. In hac scriptura plerique codices consentiunt. Paulo aliter codex Vaticanus 5764., de quo in Isidorianis cap. 98. num. 13. *Quorum gesta in hoc coepta corpore condita continentur*. AREVALVS.

nissime praedicantes : sed et siqua sunt concilia, quae sancti Patres, spiritu Dei pleni, sanxerunt, post istorum quatuor auctoritatem omni manent stabilita vigore: quorum gesta in hoc corpore condita continentur.

11. *Synodus* autem ex graeco interpretatur comitatus, vel coetus.

12. *Concilii* vero nomen tractum est ex more romano. Tempore enim, quo causae agebantur, conueniebant omnes in vnum, communique intentione tractabant. Vnde et *concilium* a communi intentione dictum, quasi *communicilium*. Nam *cilia* oculorum sunt. Vnde et *considium consilium*, *d* in *l* literam transeunte.

12. Concilii nom. t. e. m. rom. *E Seru.Aen.6. ad* v. Nec vero h.s. s. d. *Quid autem esset concilium, ostendunt Laelii Felicis verba apud Agell. lib. 5. c. 27.* Qui non vniuersum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non *comitia*, sed *concilium* edicere debet. *Sic enim legendum docuit A. August. ex Cicerone, et Liuio.* GRIAL.

Ib. Quasi communicilium. *Ita Rabanus*: quasi consilium *veteres libri, vnus Salmant. ante* 860. *annos scriptus*, quasi conscilium, *quod ad hunc quidem locum attinet, mendose; rem totam attentius si spectes, haud prorsus absurde. Nam* Conscilium *Isidori aetate solere scribi, mihi certe non fit dubium, nam et paulo post idem codex habet*: Vel conscilium a societate, etc. *E qua scriptura duas ipse notationes confecit. Vt* conscilium *sit* (*neglecto s*) concilium, *et hoc quasi* communicilium, *vel sit* (*neglecto c*) consilium; *et hoc quasi* considium, *d in l literam transeunte, qua de re Festus*: Consilium vel a consulendo, vel quod in vnam rem plurium mentes consideant. *Fuisse autem hanc* conscilii *scripturam in vsu, testatur Pierius Valerianus lib. 9. Aen. ad* v. Consilium summis r. d. r. h. *Hoc Gratiani correctores non viderunt, nulla tamen re illorum sensus aeque adiuuatur. Nos antiquorum codicum scripturam repraesentauimus, quae, hoc animaduerso, et emendari, et suppleri facile possit: vt nihil sit iam amplius, quod desideretur.* GRIAL.

Ib. Inter *tractabant*, et *Vnde* Grialius asteriscum posuit, nescio, qua permotus ratione. Correctores romani Decreti Gratiani ad dist. 15. can. 1. notant, locum hunc in Etymologiis mendose legi. Tunc producunt verba praefationis ad editionem Parisiensem conciliorum: quae est praefatio interpolata Isidori Mercatoris. Denique aduertunt, in Gratiani codicibus multas esse varietates, e quibus ea lectio retenta fuit, quae visa est melior, quamuis adhuc fortasse aliquid desideretur. Huc respexit Grialius in nota. Canon Gratiani ad textum nostrum collatus sic habet: *Concilii vero nomen ... tractabant. Vnde CONCILIVM a communi intentione dictum, quasi CONSILIVM: CONCILIVM quasi CONSIDIVM, D in L literam transeunte, vel CONCILIVM dictum est a communi intentione, eo quod in vnum dirigant omnes mentis obtutum. Cilia enim oculorum sunt; vnde qui sibimet dissentiunt, non agunt concilium, quia non consentiunt in vnum. Hinc etiam conuentus est nuncupatus, eo quod ibi homines conueniant in vnum: sicut a conuentu coetus dicitur, sic et concilium a societate multorum in vnum.* In praefatione ad genuinam canonum Hispaniae collectionem in codice Vaticano 1341. haec breuius proferuntur: *Concilii vero nomen tractum ex communi intentione eo quod in vnum dirigant omnes mentis obtutum. Cilia enim oculorum sunt. Vnde et qui sibimet dissentiunt, non agunt concilium, quia non sentiunt vnum. Coetus vero etc.*, vt in textu nostro vsque ad *nuncupatus*: *quod ibi omnes conueniunt*,

13. *Coetus* vero conuentus est, vel congregatio a *coeundo*, id est, conueniendo in vnum. Vnde et conuentus est nuncupatus: sicut conuentus coetus, vel concilium a societate multorum in vnum.

CAPVT XVII.

De cyclo Paschali.

1. P*aschalem cyclum* Hippolytus episcopus temporibus Alexandri imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eu-

Sicut conuentus coetus, vel concilium a societate multorum in vnum. Explicit praefatio. In codice Vaticano 5764. haec est varia lectio: *Vnde et CONCILIVM CONSILIVM, C in S litera* (pro *literam*) *transeunte*: pro quo plerique, *Vnde et CONSIDIVM CONSILIVM, D in L literam transeunte*. AREVALVS.

Cap. XVII. n. 1. Paschalem cyclum Hippolytus episcopus. *Post vocem* episcopus *lacuna est in cod. Neap. Hieronymus in Catalogo negat, se reperire potuisse, cuius vrbis episcopus fuerit. Gelasius Papa Metropolis Arabum episcopum facit* (*Bostrae fortasse*,) *eius enim vrbis subscriptio in conciliis nonnunquam legitur. Zonaras, et Nicephorus Portus Romae episcopum fuisse tradunt. Reperta Romae est ante annos* XX. *illius marmorea statua sedentis, legiturque cyclus hic paschalis in lateribus sedis cum catalogo operum illius, non tamen integro, quia lapis ea parte fractus*. GRIAL.

Ib. Theophilus. *Ex Catalogo Gennadii*. GRIAL.

Ib. Victorius. *Ita omnino legendum ex Bed. lib. 6. de ratione temp. c.* 48.; *et ex Gennadio, cuius verba sunt*: Victorius, homo Aquitanicus, inuitatus a S. Hilario, vrbis Romae episcopo, composuit paschalem cursum, (*Al.* recursum) indagatione cautissima, post quatuor priores, qui composuerant, id est, Hippolytum, Eusebium, Theophilum, Prosperum. *Victorius quoque legitur in vetustiss. libris Salmant., et Complut.* GRIAL.

Ib. Doctrinae de cyclo paschali ecclesia alexandrina quodammodo mater habita fuit, *quoniam apud aegyptios huius supputationis antiquitus tradita esse videbatur peritia*, vt ait S. Leo Magnus in epist. 64. ad Martianum imperatorem, et multis confirmat amicus noster Raimundus Diosdado in eximio suo opere adhuc ms. *Marcologia critica* in dissertat. de schola catechetica Alexandrina. Isidori, aliorumque diligentiam in paschali cyclo ordinando commendat Braulio ep. 22. tom. 30. Hisp. sacr., vbi agit de festo paschali: *Sic enim antiqui maiores nostri praescripserunt, id est, ad Theodosium imperatorem Theophilus, sic successor eius Cyrillus, sic Dionysius, sic ad papam Leonem Proterius, necnon et Paschasinus* (forte *Paschasius*), *et reliqui, quorum longum est facere mentionem. Sed et nostri temporis vir insignis Hispalensis Isidorus: nec credo, eos in negotio tam magno, ac necessario, praetermissa diligentia, ac labore, potuisse delinquere*. De Hippolyto episcopo, eiusque cyclo multi multa scripsesunt. Sed consulendus in primis illustriss. praesul Simon de Magistris in opere: *Acta martyrum ad Ostia Tiberina sub Claudio Gothico ex ms. codice regiae bibliothecae Taurinensis Romae* 1795. Quibus quindecim dissertationes praecedunt de S. Hippolyto, eiusque operibus. Dissertatio vero septima tota est De Hippolyti cyclo paschali. In dissertatione 13. cap. 5. episcopatus Portuensis eiusdem S. Hippolyti astruitur. Vide etiam dissertationes duas Francisci Blanchini Veronensis De calenda-

sebius Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus, atque Victorius, amplificatis eiusdem festiuitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt.

2. Cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandrinae vrbis Episcopus in xcv. annos per quinquies decem nouies calculans, quoto *Kalendas*, vel luna debeat paschalis solemnitas celebrari, summa breuitate notauit.

3. *Cyclus* autem vocatus, eo quod in orbem digestus sit, et quasi in circulo dispositum ordinem complectatur annorum sine varietate, et sine vlla arte.

4. Vnde factum est, vt cuiusque materiae carmina simplici formitate facta *cyclica* vocarentur. Hinc et *laterculum* dictum, quod ordinem habeat stratum annorum.

rio, et cyclo Caesaris, ac de paschali canone S. Hippolyti martyris. AREV.

2. Per quinquies decem nouies. Per quinquies decies nouies, *Neap.* GRIAL.

Ib. Quoto Kal. vel luna. *Concil. Bracar.* 2. *c.* 9. quoto Kalendar. die, vel quota luna. GRIAL.

3. Ioannes Vander Haagen tom. 2. pag. 239. Cyclum paschalem Isidori describit, et exponit ex editione Vulcanii; obseruat, hunc cyclum incipere an. 627., et desinere anno 721. Aduertit, notas anni bissexti, quae sunt literae *B*, vno anno anticipari. Notat, errorem esse anno primo cycli primi *luna* xx. pro *luna* xxi., et anno primo cycli quarti III. *idus april.* pro IIII. *id. april.* Et in codice quidem vetustissimo Toletano haec est varietas, scilicet IIII. *id. apr.* pro III. *id. april.*, vt in editis, etiam apud Grialium legitur. In nonnullis mss. reperi anno primo cycli primi *luna* xxi. pro *luna* xx. Nihilominus tabulam cycli, qualis a Grialio exhibetur, retineo, vt, collatis variis lectionibus mox afferendis, peritiores iudicent. AREVALVS.

4. Carmina simplici formitate facta cyclica. *Alii* cyclia *cum Rabano, siue id carminis genus arte quadam fieret, vt ait Aristophanis interpres in Auibus. Nam et κύκλα poematis quidam Homerum auctorem fuisse voluerunt, vt ait Philopon. ad lib.* I. ἀναλ.: *siue inscitia potius fieret, vt vult Acron ad carmen Horat.* Nec sic incipies, vt scriptor Cyclicus olim. *Vnde* Cyclici *a plerisque graecis triuiales, et circumforanei poetae dicuntur*. GR.

Ib. Hinc et laterculum dictum. *Sic in melioribus libris, et recte. Concilium Tolet.* IV., *cui Isidorus interfuit c.* 4. Solet in Hispaniis de solemnitate paschali varietas existere praedicationis, diuersa enim obseruantia laterculorum paschalis festiuitatis errorem interdum parturit. *Et Cedrenus*: ἡ παρ' ἕλλησιν ὀπτὴ πλίνθος λατέρκουλον παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται *etc.*, *et Hieronym. in Ezech. c.* 4. Pro latere, qui graece dicitur genere feminino, ἡ πλίνθος, Symmachus manifestius interpretatus est πλινθεῖον, quem nos *laterculum*, et *abacum* appellare possumus. GR.

Ib. Stratum annor. *Tertull. de resurrect. carn.* Ordo temporum sternitur. GR.

Ib. Bentleius quoque in versu Horatii legi vult *scriptor cyclius*, non *cyclicus*: quod Scriptura Rabani, qui Isidorum transcribebat, comprobatur. Non desunt tamen, qui apud Horatium *Cyclicus* nomen proprium poetae fuisse existiment. Acron vetus scholiastes his verbis suam interpretationem exponit: *Cyclicus, qui ordinem variare nescit: vel qui carmina sua circumfert, quasi circumforaneus, circulator*. Aliorum expositio est, *cyclicum* vocari, qui integrum aliquod corpus, seu orbem fabularum, vel historiae

5. *Primus cyclus decemnouenalis.*

		Lunae.
B. Com. ann. II. Idus.	April.	XX
C. VI. Kal.	April.	XVI
Em. XVI. Kal.	Maii	XVII
C. VI. Idus	April.	XX
B. C. IX. Kal.	April.	XV
E. II. Idus	April.	XVI
C. II. Non.	April.	XIX
E. VIII. Kal.	Maii	XX
B. C. V. Idus	April.	XV
C. II. Kal.	April.	XVIII
E. XII. Kal.	Maii	XIX
C. Non.	April.	XV
B. C. V. Kal.	April.	XVII
E. XVI. Kal.	Maii	XVIII
C. VI. Idus	April.	XXI
C. IX. Kal.	April.	XVII
B. E. XI. Idus	April.	XVII
C. II. Non.	April.	XX
E. VIII. Kal.	Maii	XXI

6. *Secundus cyclus lunae.*

		Lunae.
C. V. Idus	April.	XVIII
B. C. II. Kal.	April.	XX

composuerit. Vide Casaubonum in Athenaeum lib. 7. cap. 3. Isidori verba, *simplici formitate facta*, eo spectant, vt *cyclicus* poeta fuerit, qui ordinem variare nescit, vt ait Acron. Salmasius pag. 850. Exercit. Plinian. contendit probare, *cyclum epicum* vocatum fuisse syntagma mythologicum ex variis poematiis, et poetis heroicis collectum, qui simplici forma, et historico more mythologiam exposuerant: et inde *cyclicum* poetam vocari, qui simile aliquod poemation conscripserit, Andr. Schottus lib. 2. Obseruat. humanar. cap. 1. ostendit, carmina *cyclica* dicta, in quibus initium a quolibet versu ducere licet: fuisse autem *cyclum* certum quoddam poema, sic vocatum, de quo Horatius, *Nec circa vilem, patulumque moraberis Orbem*. De *laterculis* festiuitatis paschalis videri potest cap. 5. concilii IV. Toletani. *Laterculum* hac significatione neutrum esse, vix aliunde colligi poterit, quam ex Isidori verbis, quae graecis Cedreni, vbi λατέρκουλον scribitur, respondent. AREVALVS.

5. Explicatio *communis anni*, et *embolismi anni* (hoc enim literis *C*, et *E*, aut *Com*, et *Em* indicatur) num. 21., et 22. profertur. AREVALVS.

E. xii. Kal.	Maii	xxi
C. Non.	April.	xvii
C. v. Kal.	April.	xx
B. E. xvi. Kal.	Maii	xx
C. Kal.	April.	xvi
E. xi. Kal.	Maii	xvii
C. Idus	April.	xx
B. C. v. Kal.	April.	xv
E. xv. Kal.	Maii	xvi
C. v. Idus	April.	xix
C. viii. Kal.	April.	xv
B. E. Idus	April.	xv
C. Non.	April.	xviii
C. v. Kal.	April.	xxi
E. iiii. Idus	April.	xv
B. C. Kal.	April.	xvii
E. xi. Kal.	Maii	xviii

7. *Tertius cyclus lunae.*

		Lunae.
C. viii. Idus	April.	xv
C. iiii. Kal.	April.	xviii
B. E. xv. Kal.	Maii	xviii
C. v. Idus	April.	xxi
C. viii. Kal.	April.	xvii
E. xviii. Kal.	Maii	xviii
B. C. Non.	April.	xx
E. vii. Kal.	Maii	xxi
C. iiii. Idus	April.	xvii
C. iiii. Non.	April.	xx
B. E. xi. Kal.	Maii	xx
C. viii. Idus	April.	xvi
C. iiii. Kal.	April.	xix
E. xiiii. Kal.	Maii	xx
B. C. iiii. Non.	April.	xv
C. viii. Kal.	April.	xviii
E. xviii. Kal.	Maii	xviii

C. III. Kal.	April.	XIX
B. E. XIIII. Kal.	Maii	XV

8. *Quartus cyclus lunae.*

		Lunae
C. III. Idus	April.	XIX
C. VII. Kal.	April.	XV
E. XVII. Kal.	Maii	XVI
B. C. VIII. Idus	April.	XVIII
C. IIII. Kal.	April.	XXI
E. III. Idus	April.	XV
C. III. Non.	April.	XVIII
B. E. X. Kal.	Maii	XVIII
C. XVIII. Kal.	Maii	XXI
C. III. Kal.	April.	XVII
E. XIII. Kal.	Maii	XVIII
B. C. IIII. Idus.	April.	XX
C. VII. Kal.	April.	XVI
E. XVII. Kal.	Maii	XVII
C. VII. Idus	April.	XX
B. C. XI. Kal.	April.	XV
E. III. Idus	April.	XVI
C. III. Non.	April.	XIX
E. IX. Kal.	Maii	XX

9. *Quintus cyclus lunae.*

		Lunae
B. C. VII. Idus	April.	XVI
C. III. Kal.	April.	XIX
E. XIII. Kal.	Maii	XX
C. II. Non.	April.	XVI
B. C. VII. Kal.	April.	XVII
E. XVII. Kal.	Maii	XIX
C. II. Kal.	April.	XV
E. XII. Kal.	Maii	XVI
B. C. III. Idus	April.	XVIII
C. III. Non.	April.	XXI

E. xvi. Kal.	Maii	xv
C. vi. Idus.	April.	xviii
B. C. iii. Kal.	April.	xx
E. xiii. Kal.	Maii	xxi
C. ii. Non.	April.	xvii
C. vi. Kal.	April.	xx
B. E. xvii. Kal.	Maii	xx
C. ii. Kal.	April.	xvi
E. xii. Kal.	Maii	xvii

10. Post cuius expletionem ad primum exordium recurrendum. Antiquitus ecclesia pascha decima quarta luna cum iudaeis celebrabat, quocumque die occurreret: quem ritum sancti Patres in Nicaena synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem, et mensem inquirere, sed etiam et diem resurrectionis Dominicae obseruare: et ob hoc pascha a quarta decima luna vsque ad vigesimam primam extenderunt, vt dies Dominicus non omitteretur.

11. *Paschae* autem vocabulum non graecum, sed hebraeum est: nec a passione, quoniam πάσχειν graece dicitur pati, sed a transitu hebraeo verbo pascha appellatum est, eo quod tunc populus Dei

10. Post cuius expletionem. *Quae ante haec in impressis sunt*: A conditione mundi vsque ad hunc nouissimum cycli annum computantur anni 5920., *a manuscriptis vetustioribus absunt: neque in reliquis idem numerus legitur, sed vel* 5900., *vel* 5911., *vel* 5921. GRIAL.

Ib. In nota Grialii scriptum erat *computantur anni* 592., pro quo correxi *anni* 5920.: ita enim legitur in impressis. Post verba vltima huius numeri *dies Dominicus non omitteretur*, in codice Albanio extant Acta concilii Caesariensis de aequinoctio, quae Baronius, et Labbeus ex Beda ediderunt, in re ipsa, et sententiis cum iam editis consentientia, sed longe alia ratione explicata: quae proinde Appendice 8. exhibebimus collata ad codicem Ottobonianum 122., ad Caesenatem recentiorem, et ad exemplar, quod Muratorius in opere anonymo De cyclo paschali inter Anecdota vulgauit. AREVALVS.

11. Paschae autem vocab. *Ex August. epistol. ad Ianuar.* 119. *Vid. Hieron. ad Matth.* 26. GRIAL.

Ib. Eo quod populus de Aegypto. *Immo quod Angelus percutiens, postes agni sanguine illitos, caede abstinens, praetergressus sit: vt Hieronym. loco citat., et Philo; sed haec Augustini sunt.* GR.

Ib. Becmanus verbo *pascha, Origo est*, inquit, *non graeca a πάσχω, vt monachi cecinerunt, aut etiam alii ex allusione quadam commenti sunt, sed ab hebraeo etc.* Nihil est certe, cur monachi originem graecam paschatis commenti fuisse dicantur. Verba Euangelii in Vulgata: *Sciens Iesus, quia venit hora eius, vt transeat ex hoc mundo ad Patrem.* AREV.

Dei ex Aegypto transierit. Vnde et in Euangelio: *Quum vidisset*, inquit, *Iesus*, *quia venit hora*, *vt transiret de mundo ad patrem*.

12. Cuius nox ideo *peruigil* ducitur, propter aduentum Regis, ac Dei nostri, vt tempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inueniat. Cuius noctis duplex ratio est, siue quod in ea vitam tunc recepit, quum passus est, siue quod postea eadem hora, qua resurrexit, ad iudicandum venturus est.

13. Eo autem modo agimus pascha, vt non solum mortem, et resurrectionem Christi in memoriam reuocemus, sed etiam cetera, quae circa eum attestantur, ad sacramentorum significationem inspiciamus.

14. Propter initium enim nouae vitae, et propter nouum hominem, quem iubemur induere, et exuere veterem, expurgantes vetus fermentum, vt simus noua conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitae nouitatem primus mensis in anni mensibus celebrationi paschali mystice attributus est.

15. Quod vero tertiae hebdomadae die pascha celebratur, id est, qui dies occurrit a quarta decima in vicesimam primam, hoc significat: quia in toto tempore seculi, quod septenario dierum numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum aperuit.

16. Primum enim tempus est *ante legem*, secundum *sub lege*, tertium *sub gratia*. Vbi iam manifestatum est sacramentum prius occultum in prophetico aenigmate, ideo et propter haec tria seculi tempora resurrectio Domini triduana est.

17. Quod vero a quartadecima luna vsque ad vigesimam pri-

12. Cuius nox ideo peruigil ducitur. *Ex Lact. lib.* 7. *cap.* 19. GRIAL.

Ibid. Ideo peruigil ducitur. In nota Grialii erat *dicitur*, quod mutaui in *ducitur*. De celeberrimo apud veteres peruigilio paschae egi cap. 12. Prudentianorum, vbi titulum hymni 5. Cathem. De nouo lumine sabbati paschalis explicui. Sed in not. *a* ad num. 147. asserui, locum Lactantii in notis ad hunc Etymologiarum locum non indicari; quod certe nunc falsum comperio. Fortasse, non describi, volui significare. Verba Lactantii sunt: *Et haec est nox, quae a nobis propter aduentum regis, ac dei nostri peruigilio celebratur. Cuius noctis duplex ratio est, quod in ea et vitam tum recepit, quum passus est, et postea orbis terrae regnum recepturus est*. AREV.

13. Quae circa eum attest. *Absunt haec ab optimo cod. Tolet.* GRIAL.

14. Primus mensis. *Expunximus τὸ* nouorum., *nam neque apud Aug. est, neque esse debet. Vid. Exod.* 12. GRIAL.

Ib. Verba Apostoli sunt: *Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Etenim pascha nostrum immolatus est Christus*. AREV.

mam per dies septem paschalis dies quaeritur, hoc fit propter ipsum *numerum septenarium*, quo vniuersitatis significatio saepe figuratur, qui etiam ipsi ecclesiae tribuitur propter instar vniuersitatis, vnde et Ioannes apostolus in Apoc. ad septem scribit ecclesias.

18. Ecclesia vero, in ista adhuc mortalitate carnis constituta, propter ipsam mutabilitatem, lunae nomine in scripturis significatur.

19. Varia autem obseruantia opinionum paschalis festiuitatis interdum errorem gignit. Latini namque a tertio nonas martii vsque in tertium nonas aprilis primi mensis lunam inquirunt, et, si quarta decima luna die Dominico prouenerit, in alio die Dominico pascha protrahunt.

20. Graeci primi mensis lunam ab octauo idus martias vsque in diem non. april. obseruant, et, si quinta decima luna die Dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant. Huiusmodi igitur dissensio inter vtrosque paschalem regulam turbat.

21. *Communis annus* dicitur, qui duodecim tantum lunas, hoc est, dies CCCLIIII. habet. Dictus autem communis, quia saepe duo ita coniuncti incedunt, vt inuicem se in paschali solemnitate sequantur: nam embolismus annus semper solus est.

22. *Embolismus* annus est, qui tredecim menses lunares, id est, CCCLXXXIIII. dies habere monstratur. Ipse est annus sancto Moysi diuinitus reuelatus, in quo iubentur ii, qui longius habitabant, in secundo mense pascha celebrare.

23. Embolismus autem nomen graecum est, quod interpretatur latine superaugmentum, eo quod expleat numerum annorum communium, quibus vndecim lunares dies deesse cernuntur.

24. *Embolismi* autem anni, et *communes* sic inueniuntur. Si enim a quarta decima luna paschae praecedentis vsque ad quartam decimam sequentis, CCCLXXXIIII. dies fuerint, embolismalis annus est, si CCCLIIII., communis.

25. *Bissextus* est post annos quatuor vnus dies adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis. At vbi quarto anno assem compleuerit, bissextum vnum facit.

26. Dictus autem *bissextus*, quia bis sexiaes ductus assem fa-

21. Qui XII. tantum lunas. *Al.* lunationes. GRIAL.

22. *Embolismus* dictus videtur ab ἐμβάλλω, *intersero*, *interiicio*: quia anno embolismo, seu embolismali dies nonnulli interiiciuntur, seu intercalantur. AREV.

Ib. Io. Vander Haagaen loc. cit. ita Isidorum explicat, vt anni embolismei suppleant numerum dierum, qui annis communibus desunt, in relatione ad annum solarem. AREVALVS.

26. Quia bis sexiaes. *Ita scribi placuit*

cit: quod est vnus dies, sicut quadrantem propter quater ductum, quod est bissextus: quem super dierum cursum in anno sol facit: siue quod nequeat annus subintroduci, nisi bissexto kal. mart. computaueris, hoc est, et prima die sext. kal. martias, et addito bis sexto, alio die sexto kal. martias iteraueris.

27. A sexto autem kal. mart. vsque in diem pridie kalendas ianuarias in lunae cursu bissextus apponitur, atque inde detrahitur.

28. *Intercalares* autem dies iccirco vocantur, quia interponuntur, vt ratio lunae, solisque conueniat. *Calare* enim ponere dicitur, *intercalare* interponere.

29. *Epactas* graeci vocant, latini *adiectiones annuas lunares*, quae per vndenarium numerum vsque ad tricenarium in se reuoluuntur. Quas ideo aegyptii adiiciunt, vt lunaris emensio rationi solis aequetur.

30. Luna enim iuxta cursum suum viginti nouem semis dies lucere dignoscitur, et fiunt in annum lunarem dies CCCLIIII. Remanent ad cursum anni solaris dies vndecim, quos aegyptii adiiciunt.

31. Vnde et *adiectiones* vocantur: absque his non inuenies lunam, quota sit in quolibet anno, et mense, et die. Istae *epactae* semper XI. kal. april. reperiuntur in eadem luna, quae fuerit eo die.

32. Continentur autem *circulo decemnouennali*: sed quum ad XXIX. epactas peruenerit, qui est circulus decemnouennalis, iam sequenti anno non addes super viginti nouem vndecim, vt decem annuncies, detractis triginta, sed inde reuerteris, vt vndecim pronuncies.

CAPVT XVIII.

De reliquis festiuitatibus.

1. F*estiuitas* dicta a festis diebus, quasi *festiditas*, eo quod in eis

A. Augustino, *vt* sexiaes *semissem significaret*, *quod voluit Isidorus*. *Atqui certum est*, *bissextum appellari*, *quod* bis sexto Kal. Mart. *dicamus*, *quod ipse statim subdit*. GRIAL.

Ib. Sol facit. *Quae post haec leguntur in quibusdam mss.*, *etiam Gothicis*, *vt in Oniensi*, *et Caesaraug.*, *recipienda non putauimus*; *ea sunt*: Quia tres dies sine auctore sole transierunt initio conditionis dierum. Inde quarta pars assis per annum crescit, et quarto anno diem integrum reddit. Inde aegyptii, inuentores huius artis, ob exaltationes siderum auctore sole dici in quarta feria condito, vnum diem in quartum annum adiecerunt in honorem solis, et lunae. GR.

Ibid. Quod nequeat annus subintroduci. *Al.* annum subintroducere. GR.

28. De verbo *calare* pro *ponere* dictum cap. 14. num. 4. AREVALVS.

Cap. XVIII. n. 1. Ab sollo, id est, firmo. *Vid. Fest.* GRIAL.

Ib. Alii *solemne* ab ὅλος *totus*, et σε-

sola res diuina fit. Quibus contrarii sunt fasti, in quibus ius fatur, id est, dicitur. *Solemnitas* a sacris dicitur, ita suscepta, vt mutari ob religionem non debeat, a *sollo*, id est, firmo, atque solido nominata.

2. *Celebritas* autem nominatur, quod non ibi terrena, sed caelestia tantum agantur.

3. *Pascha* festiuitatum omnium prima est; de cuius vocabulo iam superius dictum est.

4. *Pentecoste*, sicut et pascha, apud hebraeos celebris dies erat, quae post quinque decadas paschae celebratur: vnde et vocabulum sumpsit: πέντε enim graece quinque; in quo die secundum legem panes Propositionis de nouis frugibus offerebantur.

5. Cuius figuram annus iubileus in testamento veteri gessit: quae nunc iterum per figuram repromissionis aeternam requiem praefigurat.

6. *Epiphania* graece, latine apparitio, siue manifestatio vocatur. Eo enim die Christus sideris indicio Magis apparuit adorandus. Quod fuit figura primitiae credentium gentium.

7. Quo die et dominici baptismatis sacramentum, et permutatae in vinum aquae factorum per dominum signorum principia extiterunt.

8. Duae sunt autem *Epiphaniae*: *prima*, in qua natus Christus pastoribus hebraeorum, Angelo nunciante, apparuit: *secunda*, in qua ex gentium populis, stella indice, praesepis cunabula Magis adoraturis exhibuit.

μνὸς *augustus*: alii a *solus*, et *annus*. In vetustis lapidibus, et apud optimos quosque auctores scribitur *sollemnis*, *solemnis*, et *solennis*. Vide Norisium Cenotaph. Pisan. dissert., et cap. vlt. Festos dies christianorum quinam illustrauerint, Fabricius in Bibliogr. cap. 10. refert. AREVALVS.

2. *Celebris* a *caelesti* incertum etymon: sed fortasse non magis verum, quod Scaliger, aliique critici dicunt, *celebris* esse quasi *calabris* a *calare*, quod est *vocare*, *congregare etc.* AREVALVS.

3. Pascha fest. *De his tribus festiuitatibus vid. Hieronym. ad Zach. cap.* 1. GRIAL.

6. Epiph. *Qui dies a graecis baptismo Christi dicatus est, sed quid potissimum hoc die sit factum* (*ait S.Maximus*), *nouerit ille, qui fecit*. GRIAL.

7. Haec tria in eodem epiphaniae die celebrat ecclesia, vt in officio perspicitur: scilicet Christum a Magis adoratum, Dominici baptismatis sacramentum, et permutatae in vinum aquae miraculum. De his iisdem solemnibus festis fusius agit Isidorus lib. 1. De officiis a cap. 10. *De natali Domini etc.* Vbi obseruare licet, (quod saepe monui) Isidorum non solum ex aliorum, sed ex suis etiam operibus passim sententias, et verba desumere. AREVALVS.

9. *Scenopegia*, solemnitas hebraeorum, de graeco in latinum tabernaculorum dedicatio interpretatur: quae celebrabatur a iudaeis in memoriam expeditionis, quum, ab Aegypto promoti, in tabernaculis agebant, et ex eo scenopegia; σκήνη enim graece, tabernaculum dicitur. Quae solemnitas apud hebraeos septembri mense celebrabatur.

10. *Neomenia* apud nos kalendae: apud hebraeos autem, quia secundum lunarem cursum menses supputantur, et graece μήνη luna appellatur, inde neomenia, id est, noua luna.

11. Erant enim apud hebraeos ipsi dies kalendarum ex legali institutione solemnes: de quibus dicitur in psalmo: *Canite initio* Psalm. 80. v. 4.
mensis tuba, in die insigni solemnitatis vestrae.

12. *Encaenia* autem est noua templi dedicatio. Graece enim καινὸν dicitur nouum. Quando enim aliquid nouum dedicatur, encaenia dicitur. Hanc dedicationis templi solemnitatem iudaei octobri mense colebant.

13. *Dies palmarum* ideo dicitur, quia in eo Dominus, et Saluator noster, sicut propheta cecinit, Hierusalem tendens, asellum sedisse perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo plebium obuiam ei clamauerunt: *Osanna, benedictus, qui venit* Io. 12. 13.
in nomine Domini, Rex Israel.

14. Vulgus autem ideo eum diem *capitilauium* vocant, quia tunc moris est lauandi capita infantium, qui vngendi sunt: ne obseruatione quadragesimae sordidata ad vnctionem accederent.

9. Idem etymon *scenopegiae* reperitur lib. 18. cap. 43. AREVALVS.

10. Neomen. *Ex Hieronym. epist. ad Sunniam*. GRIAL.

Ibid. In Vulgata ita habet psalmus: *Buccinate in neomenia tuba in insigni die solemnitatis vestrae*. AREVALVS.

12. Encaen. *Ex Aug. tract.* 18. *in Iohann.* GRIAL.

Ib. Iisdem fere verbis lib. 1. Officior. c. 36. *encaenia* explicantur. AREVALVS.

14. Capitilauium. *Vid. lib.* 1. *de off. c.* 28. *et Rab. lib.* 2. *c.* 35. GRIAL.

Ib. Brissonius, qui ad legem *Dominico de spectaculis* passim Isidori auctoritate vtitur, pag. 269. ex S. Ambrosio obseruat, caput baptizatorum vngi consueuisse: ex quo explicat morem, qui in Hispania inualuerat, lauandi capita infantium, qui vngendi erant. Ad idem lauacrum fortasse pertinent versus incerti auctoris de Bebiani baptismo tom. 6. collect. poetar. Pisaur. pag. 250. *Credidit oranti, et sitientem flumina vitae - Praecinctus puro perfudit episcopus amne.* Ex verbis S. Augustini, in not. ad cap. 28. lib. 1. de offic. referendis, constat, eundem morem in Africa inualuisse, sed diuerso die. In Ordine Romano Dominica palmarum, vt in Hispania, dicitur *capitilauium*. Confer etiam Alcuinum De diuin. offic., Papiam etc. AREVALVS.

15. Hoc autem die symbolum competentibus traditur propter confinem Dominicae paschae solemnitatem : vt qui iam ad Dei gratiam percipiendam festinant, fidem, quam confiteantur, agnoscant.

16. *Coena Dominica* dicta est, eo quod in illo die Saluator pascha cum discipulis suis fecerit : quod et hodie, sicut est traditum, celebratur, sanctumque in eo chrisma conficitur, atque initium noui, et veteris cessatio testamenti declaratur.

17. *Sabbatum* ab hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur : quod Deus in ipso, perfecto mundo, requieuisset.

18. Siquidem et eo die requieuit in sepulcro Dominus, vt quietis illius mysterium confirmaret : quod iudaeis obseruandum in vmbra futuri praeceptum est. Sed postquam Christus in sepultura sua eis figuram adimpleuit, obseruatio eius quieuit.

19. *Dominicus dies* proinde vocatur, quia in eo resurrectionis Domini nostri gaudium celebratur. Qui dies non iudaeis, sed christianis in resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere coepit festiuitatem suam.

20. Illis enim solum celebrandum sabbatum traditum est : quia erat ante requies mortuorum : resurrectio autem nullius erat, qui resurgens a mortuis non moreretur.

21. Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, vt praeiret in capite ecclesiae, quod corpus ecclesiae speraret in fine, iam dies Dominicus, id est, octauus, qui et primus, celebrari coepit.

15. Hoc autem die symb. compet. *Qui dicantur competentes, infr. lib. 7. cap. vltim.* GRIAL.

Ib. In Ordine Romano Dominica palmarum vocatur etiam *Pascha petitum*, *Dominica Competentium*. AREVALVS.

16. Atque in. n. a. v. c. t. d. *Addita sunt haec ex veteribus libris, quae in editis non erant: in quibus autem manuscriptis deerant, lacuna tantumdem patebat*. GRIAL.

19. Qui dies non iud... suam. *Verba Aug. epist.* 119. *c.* 13. GRIAL.

Ib. De Dominico die multa erudite congerit Brissonius ad legem *Dominico de spectaculis* in codice Theodosiano, ex Isidoro, aliisque Patribus. AREV.

20. Resurrectio autem. *Ibid.* GR.

CAPVT XIX.

De officiis.

1. *Officiorum* plurima sunt genera: sed praecipuum illud, quod in sacris, diuinisque rebus habetur. *Officium* autem ab *efficiendo* dictum, quasi *efficium*: propter decorem sermonis vna mutata litera, vel certe, vt quisque illa agat, quae nulli officiant, sed prosint omnibus.

2. *Vespertinum officium* est in noctis initio vocatum, a stella vespere, quae surgit oriente nocte.

3. *Matutinum* vero *officium* est in lucis initio, a stella lucifero appellatum, quae inchoante mane oritur. Quorum duorum temporum significatione ostenditur, vt die, ac nocte semper Deus laudetur.

4. *Missa* tempore sacrificii est, quando catechumeni foras mittuntur, clamante leuita, *Si quis catechumenus remansit, exeat foras*: et inde *missa*, quia sacramentis altaris interesse non possunt, qui nondum regenerati noscuntur.

Cap.XIX. n. 1. Officium autem ab eff. *Ex Ambr.* 1. *offic. c.* 8. GRIAL.

2. A stella vespere. *Virg.* Denique quid vesper serus vehat., *et alias saepe*. GRIAL.

4. Missa. *Ambrosium, Leonem, aliosque patres sequitur. De Missae etymo multa Claud. Sainct. in praef. ad Liturg.* GRIAL.

Ib. Siquis catechumenus etc. Diaconorum has fuisse partes, vt ita populum alloquerentur, colligit Cotelerius tom.I. Patr. Apostol. pag. 259. ex auctore vitae S. Martialis, et S. Gregorio Magno lib. 2. Dialog. cap. 23. *Missa* videtur proprie dicta illa actio, qua catechumeni foras *mittebantur*: atque ita accipio canonem I. Concilii Valentini anni 546. *Quum de ecclesiastica regula tractaremus, antiquos canones relegentes, inter cetera haec* (al. *hoc esse*) *censuimus obseruandum, vt sacrosancta euangelia ante munerum illationem, vel MISSAM catechumenorum in ordine lectionum post Apostolum legantur, quatenus salutaria praecepta domini nostri Iesu Christi, vel sermonem sacerdotis non solum fideles, sed etiam catechumeni, ac poenitentes, et omnes, qui ex diuerso sunt, audire licitum habeant. Sic enim pontificum praedicatione audita, nonnullos ad fidem attractos, euidenter scimus*. Florezius to.3. Hisp. sacr. pag.226. legendum ait cum vetustioribus editionibus *ante munerum illationem IN MISSA catechumenorum*, vel delendum *catechumenorum*, si cum Loaisa legatur, *ante munerum illationem, vel missam*: quia existimat, Isidorum hoc loco *missam* intelligere de sacramentis altaris, quibus catechumeni interesse non possunt. Sed ex contextu liquet, *missionem* catechumenorum *missam* dictam: ex quo postea *missae* nomen reliquis subsecutis partibus inhaesit, ac peculiariter primae orationi, quae est admonitio erga populum, vt excitetur ad rogandum deum. Vide Lesleum in not. ad missale Isidorianum pag. 509. AREV.

5. *Chorus* est multitudo in sacris collecta : et dictus *chorus*, quod initio in modum coronae circum aras starent, et ita psallerent. Alii chorum dixerunt a concordia, quae in charitate consistit, quia si charitatem non habeat, respondere conuenienter non potest.

6. Quum autem vnus canit, graece *monodia*, latine *sincinium* dicitur : quum vero duo canunt, *bicinium* appellatur, quum multi, *chorus*. Nam *chorea* ludicrum cantilenae, vel saltationes classium sunt.

7. *Antiphona* ex graeco interpretatur vox reciproca, duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato, siue de vno ad vnum, quod genus psallendi graeci inuenisse traduntur.

8. *Responsorios* itali tradiderunt : quod inde *responsorios cantus* vocant, quod, alio desinente, id alter respondeat. Inter *responsorios* autem, et *antiphonas* hoc differt, quod in responsoriis vnus versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori.

9. *Lectio* dicitur, quia non cantatur, vt psalmus, vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola pronunciatio quaeritur.

10. *Canticum* est vox cantantis in laetitiam.

11. *Psalmus* autem dicitur, qui cantatur ad psalterium, quo vsum

5. Alii chorum a concord. *Ex Aug. in ps.* 87. GRIAL.

Ib. Non absurdum fortasse est etymon *chori* a *corona* : nam veteribus ϛέφανος χορωνές vocabatur. Quamquam hoc magis probat, *coronam* esse a *choro*, quam *chorum* a *corona* : Confer cap. 3. lib. 1. de eccles offic., et not. AREV.

6. Latine Sincinnium. *Fest.* Sincinnium cantionem solitariam. *Agellius lib.* 20. *c.* 2. Qui rectius locuti sunt, Sincinnistas litera *n* gemina dixerunt. Sincinnium enim genus veteris cantionis fuit : *et paulo post*. Accius poeta Sincinnistas appellari ait nebuloso nomine, quod Sincinnium cur diceretur, ei obscurum esset. *Sed quoniam* assam vocem *Asconius, et Nonius* solam *interpretantur*, assicinium, *vt* assipondium, *dictum suspicabatur Chacon*. Sicinium *apud Rabanum*. GRIAL.

Ib. Vel saltationes classium. *Ita vetustiores libri* : *al.* psaltationes plausuum. *Neap.* Ludicrum cantilenae, vel plausuum, *sine voce* saltationes. GRIAL.

Ib. Scribitur *sincinium*, *sicinium*, et *sicinnium*. Etymon vocis ducitur a *sine*, et *cano*, quia erat cantus sine tibiis accinentibus. Alii deducunt a *se*, et *cano*. In glossario Arabico-latino *sicinium* est *quasi singularis cantilenae vox, id est, quum vnus canit, quod graecis monodia dicitur*. In glossario Saxon. Aelfrici : *Monodia, latersicinium, quasi solicinium*. Ex quo colligi possit, *sicinium* esse quasi *solicinium*. AREVALVS.

8. Responsorios. *Vel* responsoria, *vtroque enim modo loquitur in lib. de off., et in regul. monach. c. de off.* GRIAL.

10. Canticum est vox. *Ex Hilar. in prolog. ps.* GRIAL.

11. Psalmus autem. *Ex Aug. in ps.* 4. GRIAL.

vsum esse Dauid prophetam in magno mysterio, prodit historia. Haec autem duo in quibusdam psalmorum titulis iuxta musicam artem alternatim sibi apponuntur.

12. Nam *canticum psalmi* est, quum id, quod organum modulatur, vox postea cantantis eloquitur. *Psalmus* vero *cantici*, quum, quod humana vox praeloquitur, ars organi modulantis imitatur. *Psalmus* autem a *psalterio* dicitur, vnde nec mos est, ex alio opere eum componi.

13. Tres autem gradus sunt in cantando: primus *succentoris*, secundus *incentoris*, tertius *accentoris*.

14. *Diapsalma* hebraeum verbum quidam esse volunt, quo significatur *semper*, id est, quod illa, quibus hoc interponitur, sempiterna esse confirment.

15. Quidam vero graecum verbum existimant, quo significatur interuallum psallendi, vt *psalma* sit, quod psallitur: *diapsalma* vero interpositum in psallendo silentium: vt quemadmodum *sympsalma* dicitur vocum copulatio in cantando, ita *diapsalma* disiunctio earum, vbi quaedam requies disiunctae continuationis ostenditur.

16. Vnde illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo, vbi diapsalma interpositum fuerit, quia ideo interponi-

12. Nam canticum psalm. *Ex eodem Hilario, vel Ruff.* GRIAL.

13. Primus succentoris. *Permutari volebat haec Chacon, vt esset primus incentoris locus, ex Varr.* 1. *de re rust. cap.* 2. Vt dextra tibia alia, quam sinistra, ita tamen vt sit quodammodo coniuncta, quod est altera eiusdem carminis modorum incentiua, altera succentiua. Et quidem licet adiicias (inquam) pastorum vitam esse incentiuam, agricolarum succentiuam. *Sed ecclesiarum morem secutum Isidorum, in quibus qui cantum incipit*, succentor *dicitur, verisimilius est. Cod. Neap.* infimus succentoris. GRIAL.

Ib. Lib. 7. cap. 12. hoc ordine collocantur *praecentor*, *succentor*, *concentor*, qui est *accentor*. *Praecentor* autem idem videtur esse, atque *incentor*. Certe coniectura ex illo cap. 12. vehementer comprobatur. AREV.

14. Diapsalma quidam hebraeum esse volunt. *Neque hoc (opinor) quisquam ante Isidorum, neque Isidorus ipse profecto dixit, qui toties apud Hieronymum legerat, quod in Hebraeo est* מלה *sela, id* LXX.*, Theodotionem, et Aquilam* διάψαλμα, *Quinctam vero editionem* semper *reddidisse. Vid. ep. ad Marcell.* 138. GRIAL.

Ib. *Diapsalma* verbum quidem graecum est: sed Isidorus fortasse, vel alius ante ipsum hoc voluit, vt graeci ex verbo hebraeo *sela*, quod est *semper*, *diapsalma* corrupte fecerint. De varia significatione vocis *sela*, vel *saelah* plura Becmanus pag. 932. Vide etiam Nicolaum du Mortier in Etymol. sacr. graeco-latin. verbo *diapsalma*. AREV.

15. Quidam vero. *Ex Aug. in ps.* 4. GRIAL.

nitur, vt conuersio sensuum, vel personarum esse noscatur.

17. *Hymnus* est canticum laudantium, quod de graeco in latinum laus interpretatur; pro eo, quod sit carmen laetitiae, et laudis. Proprie autem hymni sunt cantus, continentes laudem Dei. Si ergo sit laus, et non sit Dei, non est hymnus; si sit et laus, et Dei laus, et non cantetur, non est hymnus. Si ergo et in laudem, et Dei, et cantatur, tunc est hymnus.

18. Cui contrarius est *threnus*, quod est lamenti carmen, et funeris.

19. *Alleluia* duorum verborum interpretatio est, hoc est, laus Dei, et est hebraeum. *Ia* enim vnum est de decem nominibus, quibus apud hebraeos Deus vocatur.

20. *Amen* significat vere, siue *fideliter*, quod et ipsum hebraeum est. Quae duo verba *amen*, et *alleluia*, nec graecis, nec latinis, nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre, vel alia lingua enunciare. Nam quamuis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem seruata est ab Apostolis in iis propriae linguae antiquitas.

21. Tanto enim sacra sunt nomina, vt etiam Ioannes in Apocalypsi referat, se, spiritu reuelante, vidisse, et audiuisse vocem caelestis exercitus, tamquam vocem aquarum multarum, et tonitruum validorum dicentium, *amen*, et *alleluia*: ac per hoc sic oportet in terris vtraque dici, sicut in caelo resonant.

22. *Osianna* in alterius linguae interpretationem in toto trans-

17. Canticum laudantium. Canticum laudis *Aug. in ps.* 39. GRIAL.

Ib. Proprie autem hymni. *Ex eod. in ps.* 72. GRIAL.

Ib. De hymnis ecclesiasticis dissertationem praemisi Hymnodiae hispanicae. AREVALVS.

18. De threnis lib.1. cap.39. num.19. AREVALVS.

19. Alleluia -- laus Dei. *Ex Ambr. in ps.*118. *Nam Hieronymus* laudate Deum *interpretatur, vt vocis ratio exposcit, ep.* 137. GRIAL.

Ib. Initio editionis Bignaeanae sunt quaedam fragmenta S. Isidori, quae ad eius Etymologias videntur pertinere: quorum vltimum incipit. *Alleluia in latinum sonat etc.* Explicantur quaedam voces hebraicae, vt *alleluia*, *amen*, *diapsalma*, *hosanna*, vel *osanna etc.* Eadem fragmenta repetuntur a Breulio post Etymologias. Fragmentum *Alleluia* etc., quod ad hoc caput spectat, num.9. inter appendices reponetur. AREV.

22. Osianna. *Ex Hier. ep. ad Damas.* 145. GRIAL.

Ib. In Vulgata scribitur *Hosanna*. Diatriben *de hebraea voce hosanna* Thomas Maluenda confecisse dicitur in biblioth. Hisp. Nic. Antonii. De varia eiusdem vocis significatione agit Petrus Lazerus in not. ad comment. S. Brunonis Astensis in Matth. n. 85. AREVALVS.

ire non potest. *Osi* enim *saluifica* interpretatur: *anna* interiectio est, motum animi significans sub deprecantis affectu.

23. Integre autem dicitur *osianna*, quod nos, corrupta media vocabuli litera, et elisa, dicimus *osanna*, sicut fit in versibus, quum scandimus. Litera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur hebraice *osianna*, quod interpretatur *saluifica*: subaudiendo vel populum tuum, vel totum mundum.

24. *Offertorium* tali ex causa sumpsit vocabulum. *Fertum* enim dicitur oblatio, quae altari offertur, et sacrificatur a pontificibus, a quo offertorium nominatur, quasi propter *fertum*.

25. *Oblatio* vocatur, quia offertur.

26. *Dona* proprie diuina dicuntur, *munera* hominum.

27. Nam *munera* dicuntur obsequia, quae pauperes diuitibus loco munerum soluunt: itaque *munus* homini datur, *donum* Deo: vnde etiam in templis *donaria* dicimus. *Munera* autem vocantur, quia manibus vel accipiuntur, vel dantur.

28. Duo autem sunt, quae offeruntur: *donum*, et *sacrificium*.

29. *Donum* dicitur, quidquid auro, argentoque, aut qualibet alia specie efficitur.

30. *Sacrificium* autem est victima, et quaecumque cremantur in ara, seu ponuntur. Omne autem, quod Deo datur, aut dedicatur, aut consecratur. Quod *dedicatur*, dicendo datur: vnde et appellatur. Vnde errant, qui *dedicationem* consecrationem putant significare.

24. Fertum. *Fest.* Ferctum (al. fertum) genus libi dictum, quod crebrius ad sacra ferebatur. *Glossae quaedam latinae bibliothecae Vaticanae*, fertores, ferto libantes. GRIAL.

26. Dona proprie diuina. *Sic Goth.*, *al.* Dei. GRIAL.

Ib. Hoc discrimen inter *donum*, et *munus* obuium non est: certe promiscue vtrumque adhibetur. Paulus Dig. lib. vlt. tit. penult. leg. 194., et Martianus ibid. leg. 214. inter *donum*, et *munus* ita distinguunt, vt inter genus, et speciem: *munus* dicunt esse donum cum causa, *donum*, quod nulla necessitate, iure, vel officio, sed sponte praestatur. Ceterum *donaria*, de quibus num. seq., speciatim sumi solent pro donis, quae offeruntur in templis; et Isidorus sententiam Donati Grammatici exprimere videtur, qui ad illud Terentii in Eunucho, *Quoduis donum, et praemium a me optato*, sic habet: *Donum praemium est, et munus praemium: sed donum praemium diis datur, munus praemium hominibus*. AREV.

30. Ex Nonio Marcello cap. 4. num. 121. *Dedicare est dicere*. Ex Cornelio Frontone col. 1329. Auctor. latin. *Dedicatur deo: consecratur, quasi sanctum constituitur. Hoc est, dedicatur deo, quod illi debetur, consecratur, quod profanum est*. Alia discrimina exponit Forcellinus in Lexico verbo *dedico*. AREV.

31. *Immolatio* ab antiquis dicta, eo quod in mole altaris posita victima caederetur: vnde et mactatio post immolationem est. Nunc autem *immolatio* pani, et calici conuenit, *libatio* autem tantummodo calicis oblatio est.

Eccli. 50. 16. 32. Hinc est illud: *Et libauit de sanguine vuae*; sic et secularium quidam poetarum: *Nunc pateras libate Ioui*. *Libare* enim proprie fundere est: sumptumque nomen de Libero quodam, qui in Graecia vsum reperit vitis.

Virg. Aen. 7 133.

33. *Hostiae* apud veteres dicebantur sacrificia, quae fiebant antequam ad hostem pergerent.

34. *Victimae* vero sacrificia, quae post victoriam, deuictis hostibus, immolabantur: et erant victimae maiora sacrificia, quam hostiae. Alii victimam dictam putauerunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vincta ad aras ducebatur.

35. *Holocaustum* illud est, vbi totum igne consumitur, quod offertur. Antiqui enim quum maxima sacrificia administrarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma, et ipsa erant holocaustomata: ὅλον enim graece totum dicitur, καῦσις incensio, et holocaustum totum incensum.

36. *Cerimoniae* apud latinos dicuntur sacra omnia, quae apud graecos orgia vocantur. Proprie autem visum est Doctoribus a *ca-*

31. Immolatio - quod in mole. *A. Augustinus* in mola. GRIAL.

Ibid. Placet coniectura A. Augustini, nam a *mola* etymon Festus ducit: *Immolare est mola, id est, farre molito, et sale hostiam perspersam sacrare*. Sed praestiterit ita reformare *eo quod in mola altari posita etc.* AREVALVS.

32. Et libauit de sanguine vuae. *Ecclesiastici c.* 50. GRIAL.

Ibid. Sicut et quidam poetar. *Virg. Aen.* 7. GRIAL.

33. Hostiae apud vet. *e Seru. Aen.* 1. GRIAL.

Ib. Huc refert Barthius, quod Ionas Scotus *hostias* pro hostilibus copiis, siue opibus mire dixerit: *Lautamque supellectilem ex caesorum hostiis reportaret*. Vide Aduersaria lib.57. cap.12. col. 2704. Etymon, quod Isidorus adhibet, petitum est ex Seruio ad I. Aeneid.v.338., vt Grialius indicauit. Sed ipse etiam Seruius ad 2. Aen. v. 155. ab *hostire* hostiam deducit, quia *hostire* significat *placare*. Alii cum Festo ab *hostire*, quod est *ferire*. Porro Ouidius lib. 1. Fastor. v. 335. ita distinguit: *Victima, quae dextra cecidit victrice, vocatur. - Hostibus amotis hostia nomen habet*. Al. *Hostibus a domitis*. AREVALVS.

35. Holocaustum. *Ex Hieronym. in Ezech. c.* 45. GRIAL.

Ib. Holon. Graec. *Ex Aug. in ps.*64. GRIAL.

Ib. Tom.I. Patrum Apostolic. pag.56. in epistola canonica S. Barnabae ex Isaiae cap. 1. v.XI. *Plenus sum holocaustomatibus arietum, et pinguaminibus agnorum*. Confer notam, auctarium Ducangii verb. *holocaustoma*, et Du-Mortierum verb. *holocautoma*: sic enim scribit. AREVAL.

36. Cerimoniae. *Seru. Aen.* 4. Sane

rendo appellari *cerimonias*, quasi *carimonias*, eo quod ea, quae in sacris diuinis offeruntur, in suo vsu carerent homines, quod etiam nomen in vsu est literarum sanctarum.

37. Alii cerimonias proprie in obseruationibus iudaeorum credunt: abstinentiam scilicet quarumdam escarum secundum veterem legem, eo quod obseruantes careant his rebus, quibus se abstinuerint.

38. *Sacrificium* dictum, quasi sacrum factum: quia prece mystica consecratur in memoriam pro nobis Dominicae passionis: vnde hoc eo iubente corpus Christi, et sanguinem dicimus, quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur, et fit sacramentum, operante inuisibiliter Spiritu Dei, cuius panis, et calicis sacramentum graeci eucharistiam dicunt, quod latine bona gratia interpretatur. Et quid melius corpore, et sanguine Christi?

39. *Sacramentum* est in aliqua celebratione, quum res gesta ita fit, vt aliquid significare intelligatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta baptismus, et chrisma, corpus, et sanguis.

40. Quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento corporalium rerum virtus diuina secretius salutem eorumdem sa-

sciendam, orgia apud graecos dici omnia sacra, sicut apud latinos cerimoniae dicuntur. *De etym. vid. Fest.* GRIAL.

Ib. Alii scribunt *cerimonias*, alii *ceremonias*, alii *caeremonias*. In nonnullis lapidibus exaratum est *caerimonia*. Prudentius sine diphthongo scripsit praefat. lib. 1. contra Symmach. v. 5. *Immansueta suas vt ceremonias - Gens pagana deo sperneret agnito*. Quod autem Forcellinus ait, Prudentium, *malum fere prosodiae seruatorem*, duas priores syllabas in *ceremonias* corripuisse, id ita accipiendum est, vt Prudentius consuetudini sui temporis, quae in multis a veteri more discrepabat, inseruierit. Et primam quidem in *ceremonia* corripi posse, suadet etymon a *carendo*, quod comprobant Massurius Sabinus apud Gellium lib. 4. cap. 9., Seruius Sulpicius apud Macrobium lib. 3. Saturnal. cap. 3., et Augustinus lib. 2. Retractat. cap. 37. In eandem sententiam faciunt, qui a *Cerere* originem trahere *ceremonias* dicunt: nam et in *carendo*, et in *Cerere* prima breuis est. Originationes ab aliis excogitatas persequi non vacat. AREVALVS.

38. Haeretici finxerunt, hunc Isidori locum corruptum esse, quasi omissa a catholicis fuerint quaedam verba doctrinae de eucharistia contraria. Eam calumniam dispuli in Isidorianis cap. 30. Dogma catholicum de eucharistia documento nuper in lucem vulgato confirmatur in Fragmento Thebaico de praesentia reali corporis, et sanguinis domini nostri Iesu Christi in eucharistico sacrificio ex insigni codice musei Borgiani de vitis Patrum, quod extat in opere De miraculis S. Coluthi etc. studio V. C. P. Augustini Antonii Georgii Romae 1793. pag. 57. AREVALVS.

39. Sacramentum est in aliqua celebrat. *Ex Aug. ep.* 119. *in principio*. GRIAL.

Ibid. Etiam his verbis haeretici ab-

cramentorum operatur, vnde et a secretis virtutibus, vel a sacris sacramenta dicuntur.

41. Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens Spiritus, eumdem sacramentorum latenter operatur effectum.

42. Vnde seu per bonos, seu per malos ministros intra Dei Ecclesiam dispensentur, tamen quia Spiritus sanctus mystice illa viuificat, qui quondam apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec
1. Cor. 3. 7. dona, nec malorum attenuantur: quia *neque*, *qui plantat*, *est aliquid*, *neque*, *qui rigat*, *sed*, *qui incrementum dat*, *Deus*: vnde et graece mysterium dicitur, quod secretam, et reconditam habeat dispositionem.

43. *Baptismus* graece, latine tinctio interpretatur, quae iccirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiae in melius immutatur, et longe aliud, quam erat, efficitur.

44. Prius enim deformitate peccatorum foedi eramus, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum, vnde in Canticis
c. 8. v. 5. scribitur Canticorum, *Quae est ista*, *quae ascendit dealbata*?

45. Cuius mysterium non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est, Patris, et Filii, et Spiritus sancti cognominatione com-
Matth. c. 28. v. 19. pletur, dicente Domino ad Apostolos: *Ite*, *docete omnes gentes*, *baptizantes eos in nomine Patris*, *et Filii*, *et Spiritus sancti*.

46. Sicut enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum confirmat ternarius numerus nominum diuinorum.

utuntur, vt duo tantum esse sacramenta concludant. Quibus respondi cit. c.30. Prolegom. AREVALVS.

41. Varro lib.5. De ling. lat. cap.16. *Sacramentum a sacro*. Vide lib.5. cap.24. n. vlt., et not. Hauercampii in Apologet. Tertulliani cap. 2. Aliud etymon *a secretis virtutibus* indicauit Isidorus in titulo Expositionis veteris testamenti, de qua Ildefonsus in elogio Isidori: *Collegit etiam de diuersis auctoribns, quod ipse cognominat SECRETORVM expositiones SACRAMENTORVM*. AREVAL.

42. Theologi ita distinguunt, vt validum sit sacramentum etiam a ministro indigno collatum, illicite vero minister illud conferat peccato mortali maculatus. Vide S. Thomam p.3. q.64. art.5., 6., et 9., et ibi Suarium sect. 4., vbi quaerit, *Vtrum sanctitas*, *bonitas*, *vel fides ministri in sacramento efficiendo sint de necessitate sacramenti*. AREVALVS.

43. Baptismus Graec. *Vid. Tertull. lib. de Baptism.* GRIAL.

44. Quae ascendit dealbata. *Ita* LXX. λελευκανθισμένη; *et Ambr. Serm.* 19. *in ps.*118. *Vulg.* quae ascendit de deserto deliciis affluens. GR.

45. Cognominatione. *f. connominatione*. *Peius apud Rabanum cognitione*. GRIAL.

47. Quod autem per aquam baptismus datur, haec ratio est. Voluit enim Dominus, vt res illa inuisibilis per congruens, sed profecto contrectabile, et visibile impenderetur elementum, super quod etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus.

48. Nam sicut aqua purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum sanctum purificatur et animus, cuius sanctificatio ita est.

49. Inuocato enim Deo, descendit Spiritus sanctus de caelis, et, medicatis aquis, sanctificat eas de semetipso: et accipiunt vim purgationis: vt in eis, vt caro, et anima delictis inquinata mundetur.

50. *Chrisma* graece, latine *vnctio* nominatur, ex cuius nomine et Christus dicitur, et homo post lauacrum sanctificatur.

51. Nam sicut in baptismo peccatorum remissio datur, ita per vnctionem sanctificatio spiritus adhibetur, et hoc de pristina disciplina, qua vngi in sacerdotium, et in regnum solebant, ex quo et Aaron a Moyse vnctus est.

52. Quae dum carnaliter fit, spiritualiter proficit: quomodo et in ipsa baptismi gratia visibilis actus est, quod in aqua mergimur: sed spiritalis effectus, quod delictis mundamur.

53. Hoc significat illud vnguentum, quod peccatrix mulier

49. Inuocato enim Deo. *Ex Tertull.* GRIAL.

50. Chrisma. *Ex eod.* GR.

Ib. Vides aperte, sacramentum baptismi a sacramento confirmationis distingui, contra quam sentiunt haeretici, qui Isidori verba in suam haeresim peruerse trahunt. Neque tamen hoc loco omnia sacramenta distincte explicat. Etsi enim *chrismatis*, siue *vnctionis* meminit, tamen *extremam vnctionem* diserte non comprehendit. Atque id iam notarunt theologi, Patres eorum sacramentorum interdum explicationem omisisse, de quibus nulla tunc erat controuersia. Deesse in monumentis, quae nobis restant, ecclesiae gothicae perspicuam *extremae vnctionis* mentionem, non nemo mirabatur. Sed mirum sane non est, quod, nulla excitata quaestione, nihil peculiare suis canonibus de hoc sacramento praescripserint, praesertim quum in collectione genuina canonum ecclesiae gothicae epistola Innocentii I. ad Decentium Eugubinum inserta esset, qua doctrina catholica de sacramento extremae vnctionis euidenter traditur: cuius etiam epistolae nonnulla verba Isidorus refert lib.2.de offic.eccles.c.27.AR.

53. Et ea, quae non dicitur fuisse peccatrix. *S. o. l. Sed non videtur legisse haec Rabanus*. GRIAL.

Ib. Rabanus, vt ego puto, legit haec Isidori verba, *quae non dicitur fuisse peccatrix etc.*; sed quoniam multi in ea sunt opinione, eandem fuisse Mariam Magdalenam, ac Mariam peccatricem, in qua fortasse ipse quoque Rabanus erat, ea verba omissa voluit. Nonnulli tres distinguunt Marias, quae ab aliis pro vna eadem femina habentur, scilicet Mariam sororem Marthae, Mariam Magdalenam, et Mariam, quae in euangelio peccatrix dicitur. AREVALVS.

super pedes, et ea, quae dicitur non fuisse peccatrix, super caput Iesu fudisse scribuntur.

54. *Manus impositio* ideo fit, vt per benedictionem aduocatus inuitetur Spiritus sanctus. Tunc enim ille Paracletus post mundata, et benedicta corpora, libens a Patre descendit, et quasi super baptismi aquam, tamquam super pristinam sedem recognoscens quiescit. Nam legitur, quod in principio aquis superferebatur Spiritus sanctus.

55. *Exorcismus* graece, latine coniuratio, siue sermo increpationis est aduersus diabolum, vt discedat: sicut est illud in Zacha-
c. 3. v. 1. seq. ria, *Et ostendit mihi Iesum, sacerdotem magnum, stantem coram angelo Domini, et Satan stabat a dextris eius, vt aduersaretur ei, et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te Satan, et increpet Dominus in te, quia elegit Hierusalem.*

56. Hoc est exorcismus, increpare, et coniurare aduersus diabolum; vnde sciendum, quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur, aut exsufflatur, sed ille, sub quo sunt omnes, qui cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.

57. *Symbolum* per linguam graecam signum, vel collatio interpretatur. Discessuri enim apostoli ad euangelizandum in gentibus, hoc sibi praedicationis signum, vel indicium posuerunt.

58. Continet autem confessionem Trinitatis, et vnitatem ecclesiae, et omne christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei, et spei nostrae non scribitur in charta, et atramento, sed in tabulis cordis carnalibus.

59. *Ora-*

54. Tunc enim ille Paracl. *Verba sunt Tertull.* GRIAL.

55. *Coniuratio etc.* et num. seq. *coniurare*. Alicubi fortasse legitur *adiurare* eodem sensu: nam Barthius Aduersar. lib. 32. cap. 6. monet, Petrum Pithoeum lib. 2. Aduers. cap. 8. ex Isidoro notasse, sequiorem aetatem verbum *adiurare* exposuisse *exorcisare*, quod ex profundo antiquitatis vsu ductum docet Barthius ex Gratii Cynegetico, vbi scribit: *Et magicis adiurant cantibus herbas*. Addit Barthius, hoc loco apud Isidorum in vulgatis libris legi *coniurare*, non *adiurare*, et consentiente quidem ms. libro suo vna cum duabus antiquissimis editionibus, quas instar membranarum fideles in armariis suis possidebat. Pithoeus fortasse indicare voluit lib. 7. cap. 12. nu. 31. *Exorcistae ex graeco in latinum ADIVRANTES, siue increpantes vocantur*. In verbis Zachariae Vulgata addit *Dominus*: *Et ostendit mihi Dominus Iesum etc.* AREVALVS.

57. Symbolum. *Ex Ruffin. Symbol.* GRIAL.

59. *Oratio* petitio dicitur. Nam orare est petere, sicut exorare impetrare. Constat autem oratio loco, et tempore. Loco, quia non vbique, quum prohibeamur a Christo orare in publico: sed vbi opportunitas dederit, aut necessitas importauerit. Neque enim contra praeceptum reputatur ab Apostolis factum, qui in carcere, audientibus custodibus, orabant, et canebant Deo. Matth.16. v.6.

60. De tempore vero dictum est: *Sine intermissione orate*, sed hoc singularibus. Nam est obseruatio quarumdam horarum communium, quae diei interspatia signant, tertia, sexta, et nona: similiter et noctis. 1. ad Thessal. 5. 17.

61. Sed ideo orandi hae horae diuisae sunt, vt si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsum nos ad officium tempus admoneat: quae tempora in Scripturis inueniuntur.

62. Primum enim sanctus Spiritus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus qua die visionem communicationis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascenderat. Idem etiam cum Ioanne hora nona templum adiit, quando paralyticum sanitati reformauit.

63. Sed et Danielem legimus haec tempora in oratione obseruasse, et vtique ex Israelis disciplina, vt ne minus, quam ter,

59. Orare est petere. *Ex Seru. Aen. 3.* GRIAL.

Ib. Quo sensu a Christo prohibeamur orare in publico, exponit Suarius de Religion. tom. 2. lib. 3. cap. 7., vbi agit de circumstantiis seruandis in oratione vocali, vt de loco, tempore etc. AREV.

62. De tribus horis, quibus est orandum, tertia, sexta, et nona dixi in comment. ad Prudentium hymn. 3. Cathemer. v. 86. *Te, Pater optime, mane nouo etc.*, vbi ex V. C. Giouenazzii sententia monui, hunc Isidori locum corrigendum videri, scilicet *communitatis omnis* pro *communicationis*. Isidorus enim describit Tertullianum lib. de oratione, quem inter sua anecdota tom. 3. Muratorius edidit, cap. 25. Verba Tertulliani sunt: *De tempore vero non erit otiosa extrinsecus obseruatio etiam horarum quarumdam: istarum, dico, communium, quae diei interspatia signant, tertia, sexta, nona, quas solemniores in scripturis inuenire est. Primus* (corrigo ex Isidoro *Primum*) *Spiritus sanctus congregatis discipulis hora tertia infusus est. Petrus qua die visionem communitatis omnis* (Isidori exemplaria minus bene *communicationis*) *in illo vasculo expertus est, sexta hora ascenderat orandi gratia in superiora. Idem cum Ioanne ad nonam in templum adibat, vbi paralyticum sanitati reformauit suae*. Fortasse Isidorus in Tertulliani exemplar incidit, in quo esset *communicationis* pro *communitatis omnis*. Sed hoc certe melius est. AREV.

63. Interposita orat. Anteposita *Chaconis codex*. GRIAL.

Ibid. Ter, die adoremus. Constit. Apostol. 24. *Ter in die orate*: quod in honorem SS. Trinitatis factum, colligitur ex Theodoreto epist. 145. *Sed et cibum etc.* Vide commentar. ad Prudentium hymn. 3. Cathem. *Ante cibum*. AREVALVS.

die adoremus. Debitores enim sumus trium personarum, Patris, et Filii, et Spiritus sancti, exceptis vtique et aliis legitimis orationibus, quae sine vlla admonitione debentur in ingressu lucis, ac noctis, siue vigiliarum, sed et cibum non prius sumere, quam interposita oratione.

64. Priora enim habenda sunt spiritus refrigeria: quia priora caelestia, quam terrena. Qui autem vult, orationem suam volare ad Dominum, faciat illi duas alas, ieiunium, et eleemosynam, et ascendet celeriter, et exaudietur.

65. *Ieiunium* est parsimonia victus, abstinentiaque ciborum, cui nomen est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper, et vacua, quod vulgo *ieiunum* vocatur. Vnde ieiunii nomen creditur deriuatum, quod sui inedia viscera vacua, et exinanita existunt.

66. Ieiunium autem et *statio* dicitur. Statio autem de militari exemplo nomen accepit, pro eo quod nulla laetitia, siue tristitia obueniens castris stationem militum rescindat. Nam laetitia libentius, tristitia solicitius administrat disciplinam: vnde et milites, nunquam immemores sacramenti, magis stationibus parent.

67. Discernunt autem quidam inter *ieiunium*, et *stationem*·

64. Ascendet celeriter. *Locus ex Aug. in ps.* GRIAL.

65. Celsus lib. 4. cap. 1. de ieiuno intestino sic ait: *Cui tale vocabulum est, quia nunquam, quod accipit, continet, sed protinus in inferiores partes transmittit.* Hinc *ieiunium* non ab intestino *ieiuno* dictum est, sed intestinum *ieiunum* vocatur, quia vacuum quodammodo, et inane est. AREVALVS.

66. Ieiunium autem et statio. *Sic Cass. lib. 5. de instit. Coenob. cap. 24.* Per Aegypti monasteria tanta cordis alacritate suscipiebamur, vt absque legitimis ieiuniis quartae, et sextae feriae, quocumque pergebamus, quotidiana statio solueretur. GRIAL.

Ib. Statio de militari exemplo. *Tertull. in lib. de orat. in fin.* Si statio de militari exemplo nomen accepit (nam et militia Dei sumus), vtique nulla laetitia, siue tristitia obueniens castris stationes militum rescindit. Nam laetitia libentius, tristitia solicitius administrabit disciplinam. GRIAL.

Ib. Vnde et milites. *Ex eod. in lib. de ieiun.* GRIAL.

Ib. Ambrosius serm. 25. *Castra nobis sunt nostra ieiunia, quae nos a diabolica infestatione defendunt: denique stationes vocantur, quod stantes, et commorantes in eis inimicos insidiantes repellamus.* AREVALVS.

67· Interdum promiscue vsurpantur *ieiunium*, et *statio*. Discernit autem Tertullianus lib. 2. ad vxorem: *Vt si statio facienda est, maritus de die condicat ad balneas; si ieiunia obseruanda sunt, maritus eadem die conuiuia exerceat.* Contra Psychicos idem Tertullianus cap. 14. *Cur stationibus quartam, et sextam sabbati dicamus, et ieiuniis parasceuen.* Auxilii Presbyteri quaestiones theologicae in bibliotheca Casinensi extare dicuntur, in quibus quaerit, quid intersit inter stationem, et ieiunium. Stationes diceban-

Nam *ieiunium* est indifferenter cuiuslibet diei abstinentia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem: *statio* autem est obseruatio statutorum dierum, vel temporum.

68. Dierum, vt quartae feriae, et sextae ieiunium ex veteri lege praeceptum, de qua statione in Euangelio dixit ille: *Ieiuno bis in sabbato*, id est, quarta, et sexta sabbati.

69. Temporum autem, quae legalibus, ac propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, vt ieiunium quarti, quinti, septimi, et decimi: vel sicut in Euangelio dies illi, in quibus ablatus est sponsus: vel sicut obseruatio quadragesimae, quae in vniuerso orbe institutione apostolica obseruatur circa confinium Dominicae passionis.

70. His tertium genus quidam adiiciunt: quam *xerophagiam* dicunt, abstinentiam scilicet humentium ciborum. Vnde et nomen hoc datum, eo quod siccis quidam escis vtantur.

71. *Poenitentia* appellata, quasi *punitentia*, eo quod ipse homo in se puniat poenitendo, quod male admisit: nam nihil aliud agunt, quos veraciter poenitet, nisi vt id, quod male fecerunt, impunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille parcit, cuius altum, iustumque iudicium nullus contemptor euadit.

72. Perfecta est autem poenitentia, praeterita deflere, et futura non admittere. Haec secunda in similitudinem fontis purgatio est, vt si forte, impugnante diabolo, aliquod peccatum irrepserit, huius satisfactione purgetur.

tur etiam *semiieiunia*. Ieiunium quartae feriae, et sextae ex veteri lege praeceptum fuisse, nescio, vnde Isidorus sumpserit. Pharisaei quidem bis in sabbato, siue singulis hebdomadibus ieiunabant, vt colligitur ex Luca: sed neque de certis diebus constat, neque lege illud ieiunium praeceptum erat. Vide Sigonium lib. 4. de republ. hebraeorum cap. 18. Ratio, cur veteres christiani quartam, et sextam feriam stationibus obseruarent, tradit Petrus Alexandrinus cap. 15. *Quartam quidem propter initum a iudaeis consilium de proditione Domini: sextam autem, quod ipse pro nobis passus sit*. Cohaeret S. Augustinus ep. 86. ad Casulanum. Vide Seluaggium Institut. antiq. christian. lib. 2. part. 2. cap. 8. §. 3. AREVALVS.

69. Vt ieiunium quarti. *Verba Zachariae c. 8. Vid. Hieron. ibid., et Isid.* 1. *off. c.* 37. GRIAL.

Ib. Circa confinium dominicae passionis: ita alii praesertim graeci. Ab aliis in quadragesima inuoluitur hebdomas passionis. Vide Cotelerium ad Patr. Apostol. pag. 316. AREVALVS.

70. Quam xerophag. *Qua voce saepe vtuntur Tertull., Hieron., et Cassian.* GR.

71. Quasi punitentia. *Al.* quasi punientia. *Idem* 2. *de off. cap.* 16. Poenitentia nomen sumpsit a poena. GR.

Ib. De poenitentia fusius lib. 2. Sentent. cap. 13. AREVALVS.

73. *Satisfactio* autem est causas peccatorum, et suggestiones excludere, et ultra peccatum non iterare.

74. *Reconciliatio* vero est, quae post complementum poenitentiae adhibetur: nam sicut conciliamur Deo, quando primum a gentilitate conuertimur, ita reconciliamur, quando post peccatum poenitendo regredimur.

75. *Exomologesis* graeco vocabulo dicitur, quod latine confessio interpretatur, cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: *Confiteor tibi, Pater Domine caeli, et terrae*. Aut dum quisque confitetur sua peccata ab eo indulgenda, cuius indeficiens est misericordia.

76. Ex hoc igitur graeco vocabulo exprimitur, et frequentatur exomologesis, qua delictum nostrum Domino confitemur, non quidem vt ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est, sed confessio est rei scilicet eius, quae ignoratur, professa cognitio.

77. Vtile enim sibi, ac iucundum quisquam esse existimauerat rapere, adulterari, furari, sed vbi haec aeternae damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis iis, confitetur errorem.

78. *Confessio* autem erroris professio est desinendi: desinendum ergo a peccatis, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur: ceterum extra veniam est, qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur.

79. Itaque *exomologesis* prosternendi, et humilificandi hominis disciplina est, habitu, atque victu, sacco, et cineri incubare: corpus sordibus obscurare: animum moeroribus deiicere: illa, quae peccauit, tristi tractatione mutare.

80. *Litaniae* autem graeco nomine appellantur, quae latine di-

75. Tom.I. Patrum Apostolic.pag.98. Exomologesis a Cotelerio in not. ad lib.2. Pastoris Hermae mandato 10. diuiditur in confessionem peccatorum, et laudationis: et de hac secunda exponit verba Hermae: *Et non ante facit exomologesim*. AREVALVS.

76. Ex hoc ergo graeco vocab. *Tertull. lib. de poenit.* Is actus, qui graeco vocabulo magis exprimitur, et frequentatur, exomologesis est, qua delictum Domino nostro confitemur, non quidem vt ignaro, sed quatenus satisfactio confessioni disponitur, confessionis poenitentia Deus mitigatur. GRIAL.

79. Itaque exomolog. prostern. et humilif. h. d. est. *Verb. Tertull. ibid.* GR.

80. *Litaniae autem etc.* Haec verba proferuntur a Concilio Moguntino anni 813. can. 32. vsque ad verba, *designatione habetur*. In canone legitur *agantur*, et *indicantur*. S.Martinus Legionensis tom. 3. pag. 3. haec eadem excribit vsque ad finem capitis, nonnullis mutatis, vt, *Litaniae vero propter rogandum deum, et impetrandam in aliquo miseri-*

cuntur rogationes. Inter *litaniam* vero, et *exomologesin* hoc differt, quod *exomologeses* pro sola confessione peccatorum aguntur: *litaniae* vero indicuntur propter rogandum Dominum, et impetrandum in aliquo misericordiam eius.

81. Sed nunc iam vtrumque vocabulum sub vna designatione habetur: nec distat vulgo, vtrum litaniae, an exomologeses dicantur. *Supplicationis* autem nomen quodammodo nunc ex gentilitate retinetur.

82. Nam *feriae* aut legitimae erant apud eos, aut indictae. *Indictae* autem, quia paupertas antiqua romanorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis damnatorum. Vnde *supplicia* dicuntur supplicationes, quae fiebant de bonis passorum supplicia. Sacrae enim res de rebus execrandorum fiebant.

LIBER SEPTIMVS

DE DEO, ANGELIS, ET FIDELIVM ORDINIBVS.

CAPVT I.

De Deo.

1. Beatissimus Hieronymus, vir eruditissimus, et linguarum multarum peritus, hebraeorum nominum interpretationem primus in la-

cordiam eius agi praecipiuntur. De institutione litaniarum, siue rogationum agit idem Martinus ib. pag. 37., et 40., vbi ait: *In quibusdam ecclesiis per illud triduum litaniarum draconis figura modo ante crucem, modo post crucem portatur etc.* Qui fere mos in supplicationibus, quae in festo die SS. Corporis Christi peraguntur, in Hispaniae quibusdam ecclesiis adhuc retinetur. AREV.

81. Sed nunc iam vtrumq. vocab. *Id vnde natum sit, ex Concil. Agathen. constat. Sic in Concil. Tolet.* 17. *cap.* 6. *quum titulus sit de diebus litaniar. per totos* XII. *menses celebrandis*, *in canone tamen dicitur*, *vt exomologesis votis gliscentibus celebretur*. GRIAL.

82. Nam feriae aut legitimae. *Verba sunt Seruii Aen.* 1. *ad* V. Templis indicit honorem. GRIAL.

Ib. Id ita intelligas, vt *supplicationes*, siue, quod idem sonat, *supplicia* a *supplex* dicantur: sed quia, quum ciuis necaretur, bona eius fiebant sacra, et rex sacrorum in forum prodibat supplicandi causa, *supplicium* inde coeptum vocari poena capitalis, et quaecumque grauior animaduersio, aut cruciatus. AREV.

Cap.I. n.1. Hebraeorum nominum interpretationes Hieronymianas, quas Isidorus decerpsit, Martianaeus, et Vallarsius erudite illustrant. Eas aliquando, vt in etymologiis latinarum dictionum accidere solet, violentas esse, fateri opor-

tinam linguam conuertit. Ex quibus pro breuitate, praetermiſſis multis, quaedam huic operi adiectis interpretationibus interponenda studui.

2. Vocabulorum enim expositio satis indicat, quid velint intelligi. Habent enim quaedam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem decem nomina ponimus, quibus apud hebraeos Deus vocatur.

3. Primum apud hebraeos Dei nomen אֵל *El* dicitur: quod alii Deum, alii etymologiam eius exprimentes, ἰσχυρὸν, id est, fortem interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate opprimitur, sed fortis est, et sufficiens ad omnia perpetranda.

4. Secundum nomen אֱלֹהִים *Eloim*.

5. Tertium אֱלֹהֵי *Eloe*, quod vtrumque in latinum Deus dicitur. Est autem nomen in latinum, ex graeca appellatione translatum. Nam Deus graece Θεὸς dicitur, quasi δέος, id est, timor: vnde tractum est nomen Deus, quod eum colentibus sit timori.

6. Deus autem proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua, quae in Deo infra sunt posita vocabula, referuntur.

7. Quartum nomen Dei dicitur צְבָאוֹת *Sabaoth*, quod vertitur in latinum, exercituum, siue virtutum: de quo in psalmo ab ange-
Ps. 23. 10. lis dicitur: *Quis est iste rex gloriae? Dominus virtutum*.

8. Sunt enim in huiusmodi ordinatione virtutes multae, vt Angeli, Archangeli, Principatus, et Potestates, cunctique caelestis militiae ordines, quorum tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt, eiusque dominatui subiacent.

9. Quintum עֶלְיוֹן *Elion*, quod interpretatur in latinum excel-

tet, sed non ita vt aut Hieronymus, aut Isidorus peculiari iure culpari possint, quum morem aliorum doctorum hominum secuti fuerint. De nominibus Dei consulendi ex antiquis Irenaeus, Origenes, Epiphanius, Euagrius, Theodoretus, et Photius; ex recentioribus Petauius, Ludouicus Legionensis, et alii a Fabricio indicati cap.8. Bibliographiae num.8. AREVALVS.

3. Primum apud hebr. *Ex Hieron. ep.* 136. GRIAL.

Ib. Opprimitur. *Al.* premitur. GR.

5. Quasi Δέος. *E Seru. Aen.* 12. *ad* v. Diua Deam. GRIAL.

6. Deus autem prop. e. n. I. *Ex Hieron. ep. ad Amand.* 147. GRIAL.

9. Quintum Elion. *Vnde quidam graecos ἥλιον fecisse putant*. GRIAL.

Ib. *Ex* in compositione aliquando

sus, quia supra caelos est, sicut scriptum est de eo: *Excelsus Dominus supra caelos gloria eius*. Excelsus autem dictus pro *valde celsus*. *Ex* enim pro *valde* ponitur, sicut *eximius*, quasi *valde eminens*. Ps. 112. 4.

10. Sextum nomen אהיה *Eieie*, id est, qui est. Deus enim solus, quia aeternus est, hoc est, quia exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum.

11. Quaerenti enim, quod esset nomen eius, qui eum pergere praecipiebat ad populum ex Aegypto liberandum, respondit: *Ego sum, qui sum, et dices filiis Israel: Qui est, misit me ad vos*: Exod. 3. 4. tamquam in eius comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quae mutabilia facta sunt, quasi non sint.

12. Quod enim dicitur, *fuit*, non est: et quod dicitur, *erit*, nondum est. Deus autem *esse* tantum nouit, *fuisse*, et *futurum esse* non nouit.

13. Solus enim Pater, cum Filio, et Spiritu sancto veraciter est: cuius essentiae comparatum *esse* nostrum *non esse* est. Vnde et in communi eloquio dicimus: *Viuit Deus*: quia essentia vita viuit, quam mors non habet.

14. Septimum אדני *Adonai*, quod generaliter Dominus interpretatur, quod dominetur creaturae cunctae, vel quod creatura omnis dominatui eius deseruiat. Dominus ergo, et Deus: vel quod dominetur omnibus, vel quod timeatur a cunctis.

augmentum, et perfectionem significat, vt in *exclamo*, *exaudio*, sed non semper. AREV.

10. Hoc nomen - - mors non habet. *Falso citatur hic locus a Magistr. sent. lib.* 1. *d.* 8. *c.* 1. *ex Hieron. ep. ad Damasum, cum sit potius conflatus ex Augustini, et Greg. variis locis, prima pars vsq. ad* non sint *ex Aug.* 8. *de ciuit. c.* 11. GRIAL.

Ib. Isidorus vere locum hunc sumpsit ex Hieronymo epist. 136. Dubitat Petauius t. 1. lib. 1. Theol. cap. 6. num. 8., an satis solida sit ista proprii nominis ratio ex Exodo deducta. Nam Ambrosius non nomen dei, sed rem nominis expressam putat. AREVALVS.

11. Verba Exodi: *Dixit Deus ad Moysem*: *Ego sum, qui sum*. *Ait*: *sic dices etc.* AREVALVS.

12. Quod enim dicitur, *fuit*. *Ex eod. in lib. de Symbolo c.* 4., *et in ps.*101., *ex quo* τὸ dicitur *deleri bis hoc loco sine fraude posset*. GRIAL.

Ibid. Deus autem esse tantum nou. *Ex Greg.*4. *Moral. c.*37., *al.* 32. GR.

13. Solus enim. *Ex eod.*18. *Moral. c.* 27., *al.* 32. GRIAL.

Ibid. Viuit Deus, quia essentia. *Ex eod. lib. c.* 3., *al.* 1. GRIAL.

15. Octauum יָהּ *Ia*, quod in Deo tantum ponitur: quod etiam in *alleluia* in nouissima syllaba sonat.

16. Nonum *Tetragrammaton*, hoc est, quatuor literarum, quod proprie apud hebraeos in Deo ponitur, יהוה, id est, duabus יה יה *ia*, *ia*, quae duplicata ineffabile illud, et gloriosum nomen Dei efficiunt: dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest, sed quia finiri sensu, et intellectu humano nullatenus potest, et ideo quia de eo nihil digne dici potest, *ineffabilis* est.

17. Decimum *Saddai*, שדי, id est, *Omnipotens*. Vocatus autem Omnipotens, eo quod omnia potest, sed a faciendo, quod vult, non a patiendo, quod non vult. Quod si ei accideret, nequaquam esset Omnipotens: facit enim, quidquid vult, et inde Omnipotens.

18. Item Omnipotens, quia ipsius sunt omnia, quae vbique sunt. Solus enim totius mundi habet imperium. Dicuntur autem et alia quaedam in Deum substantialiter nomina, vt *Immortalis*, *Incorruptibilis*, *Incommutabilis*, *Aeternus*. Vnde et merito cunctae praeponitur creaturae.

1. ad Tim. 6. 16. 19. *Immortalis*, sicut de eo scriptum est, *Qui solus habet immortalitatem*: quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis mutabilitas non inconuenienter mortalitas dicitur, secundum quam et anima mori dicitur: non quia in corpus, vel in aliquam alteram substantiam mutatur, et vertitur, sed in ipsa sua substantia quidquid alio modo nunc est, aut fuit, secundum id, quod destitit esse, quod erat, mortalis vtique deprehenditur, ac per hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.

20. *Incorruptibilis* appellatur, quia corrumpi, et dissolui non potest, nec diuidi. Quidquid enim capit diuisionem, et interitum capit. Ille nec diuidi potest, nec interire: inde incorruptibilis est.

21. *In-*

15. Octauum יָה. *Ex Hieron. ep.* 136. GRIAL.

16. Nonum. *Ex ead. ep.*, *et ex* 142., *et in quaest. in c.* 17. *Gen.* Nec mirandum, (*inquit*) quare cum apud graecos, et nos *a* litera videatur addita, nos ה literam additam dixerimus. Idioma enim linguae illius est per ה quidem scribere, sed per *a* legere, sicut e contrario *a* literam saepe per *e* pronunciant. GR.

18. De his Dei attributis, vt Theologi vocant, conferenda sunt prima capita libri primi sententiarum cum notis. AREVALVS.

19. Nam omnis mutabil. *Ex Greg.* 12. *Moral. c.* 17., *e quo sunt fere huius cap. reliqua*. GRIAL.

21. *Incommutabilis* est, quia semper manet, et mutari nescit: nec proficit, quia perfectus est: nec deficit, quia aeternus est.

22. *Aeternus* est, quia sine tempore est. Non enim habet initium, neque finem. Hinc et Sempiternus, eo quod sit semper aeternus. A quibusdam autem Aeternus ab aethere creditur dictus, quoniam caelum sedes eius habetur: vnde est illud, *Caelum caeli* Psalm. 113. 16.
Domino: et haec ista quatuor vnum significant; nam vna, eademque res dicitur, siue dicatur Aeternus Deus, siue Immortalis, siue Incorruptibilis, siue Immutabilis.

23. *Inuisibilis*, quia nunquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectae creaturae, eiusdemque corporeae: nam nemo potest ipsam manifestationem essentiae Dei videre, et viuere, sicut et dictum est Moysi. Vnde et Ioannes in epistola sua dicit: *Deum nemo vidit vnquam*. Res I. ep. c 4. v. 12.
est enim inuisibilis, ideoque non oculo, sed corde quaerendus est.

24. *Impassibilis* est, quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana succumbit. Non enim attingunt eum vllae passiones, vt libido, iracundia, cupiditas, timor, moeror, inuidia, et cetera, quibus humana mens turbatur.

25. Sed quum dicitur, Deum irasci, aut zelare, aut dolere, nostro vsu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est.

26. *Simplex* autem dicitur, siue non amittendo, quod habet: seu quia non aliud est ipse, et aliud, quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud est esse, aliud sapere.

27. Nam et esse potest, et sapiens non esse; Deus autem habet essentiam, habet et sapientiam: sed quod habet, hoc et est, et omnia vnus est: ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed et quod est, et quod in ipso est, essentialiter est, excepto, quod relatiue ad quamcumque personam est.

28. *Summe bonus*, quia incommutabilis est. Creatura vero bonum, sed non summum est, quia mutabilis est. Et dum sit quidem bonum, non tamen esse potest et summum.

29. *Incorporeus* autem, vel incorporalis ideo dicitur Deus, vt

23. Eadem verba, *Deum nemo vidit vnquam*, extant etiam in Ioannis euangelio cap. 1. v. 18. AREVALVS.

26. Sicut in homine, cuius aliud. *Ex* 18. *Mor. cap.* 27., *al.* 34. GRIAL.

27. Excepto, quod relati. *Ex August.* 11. *de ciuit. c.* 10. GRIAL.

spiritus credatur, vel intelligatur esse, non corpus. Nam dum dicitur spiritus, eius significatur substantia.

30. *Immensus*, quia cuncta concludit, ipse a nullo concluditur: sed omnia intra eius omnipotentiam coarctantur.

31. *Perfectus* dicitur, quia nihil ei possit adiici. Attamen de consummatione alicuius facti perfectio dicitur. Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus?

32. Sed hoc vocabulum de vsu nostro sumpsit humana inopia, sicut et reliqua verba, quatenus id, quod ineffabile est, vtcumque dici possit: quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit, sicut sunt et alia.

33. *Creator* dictus pro totius mundi rebus ab ipso creatis: nihil enim est, quod non originem a Deo traxerit. Ipse et vnus, quia diuidi non potest, vel quia nihil esse aliud potest, quod tantumdem capiat potestatis.

34. Haec igitur, quae de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem propter vnam, et coaeternam substantiam, siue in Patre, siue in Filio eius vnigenito in forma Dei, siue in Spiritu sancto, qui vnus est spiritus Dei Patris, et Filii eius vnigeniti.

35. Sunt et quaedam *vocabula ex vsu nostro ad Deum sumpta*, de membris nostris, siue de inferioribus, et quia in propria natura inuisibilis, et incorporeus est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species ascribuntur: vt more locutionis nostrae facilius seipsum insinuet: vt quia omnia videt, dicatur *oculus*: propter quod audit omnia, dicatur *auris*: pro eo autem quod auertitur, *ambulat*: pro eo quod spectat, *stat*.

36. Sic et in ceteris horum similibus ab humanis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut et *obliuiscens*, et *memorans*.
Ier. 51. 14. Hinc est, quod et Propheta dicit: *Iurauit Dominus exercituum per animam suam*: non quod Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu.

37. Nam et facies Dei in scripturis sanctis non caro, sed diuina cognitio intelligitur eadem ratione, qua per faciem conspectam

35. Haec ipsa doctrina traditur lib. 1. Sentent. cap. 1., cui vberiores Loaisae notationes subiiciuntur. AREVALVS.

36. Ab humanis mentibus. *Ex Greg.* 32. *cap.* 5. *al.* 6. GRIAL.

37. Nam et facies Dei. *Ex eod. in lib.* 1. *Reg. c.* 10. GRIAL.

quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo: *Ostende* Ex ps.79. v.4.
nobis faciem tuam: ac si dicatur, Da nobis cognitionem tuam.

38. Sic et vestigia Dei dicuntur: quia nunc Deus per speculum agnoscitur: ad perfectum vero Omnipotens reperietur, dum in futurum facie ad faciem quibusque electis praesentabitur, vt ipsam speciem contemplentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum dicuntur.

39. Nam et situs, et habitus, et locus, et tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translate dicuntur, quippe *se-* 4.Reg.19. v.15.
dere super Cherubim dicitur, quod est ad situm: et, *abyssus tam-* Psalm. 103. 6.
quam vestimentum amictus eius, quod est ad habitum. Et, *anni tui* Psalm.101.28.
non deficient, quod ad tempus pertinet. Et, *Si ascendero in caelum*, Psalm. 138. 8.
tu ibi es, quod ad locum.

40. Nam et in Propheta plaustri portantis foenum species ad Deum dicitur. Et haec omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiae eius.

CAPVT II.

De Filio Dei.

1. Multis etiam modis Christus appellari in scripturis inuenitur diuinis. Nam ipse Dei Patris *Vnigenitus Filius*, dum esset aequalis Patri, propter salutem nostram formam serui accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex diuinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis assumpta sunt.

2. *Christus* namque a chrismate est appellatus, hoc est, vn-

39. Psalm. 103. *Abyssus, sicut vestimentum, amictus eius*: ita Vulgata. Et in psalm. 138. *Si ascendero in caelum, tu illic es*. AREVALVS.

40. Nam et in proph. *Amos*.2. GR.

Cap.II.n.1.et 2.Versus veteres de cognomentis Saluatoris partim indicaui, partim descripsi in not. ad elegiam Sedulii v.104. Versus Siluii, quos tum dixi extare in Manuali biblico Goldasti, reperiuntur eiusdem Siluii nomine inscripti in cod. Vatic. 553. Isidorus in libro Differentiarum rerum, 7. different. quaedam etiam nomina explicat, quae Filio Dei attribuuntur. In breuiario Isidoriano pag.cx. secundae editionis extat hymnus *In ordinatione regis*, vbi chrismatis mentio: *Christe vero chrismate* . . . *Prouehe regnum fidelis - Principis ad gloriam - Vnguine sacro nitescat etc.* AREVALVS.

2. Praeceptum enim fuerat iud. *Ex Lact. lib.4. cap.7. Gothorum quoque Reges a Pontificibus Toletanis inungi solitos tradunt historiae*. GRIAL.

ctus. Praeceptum enim fuerat iudaeis, vt sacrum coficerent vnguentum, quo perungi possent ii, qui vocabantur ad sacerdotium, vel ad regnum: et sicut nunc regibus indumentum purpurae insigne est regiae dignitatis: sic illis vnctio sacri vnguenti nomen, ac potestatem regiam conferebat, et inde *Christi* dicti a chrismate, quod est vnctio.

3. Nam *chrisma* graece, latine vnctio nuncupatur, quae etiam Domino nomen accommodauit facta spiritualis, quia spiritu vnctus
c. 4. v. 27. est a Deo Patre, sicut dicitur in Actibus Apostolorum: *Collecti sunt enim in hac ciuitate, aduersus Sanctum Filium tuum, quem vnxisti*: non vtique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur vnguento.

4. Non est autem Saluatoris proprium nomen Christus, sed communis nuncupatio potestatis: dum enim dicitur *Christus*, commune dignitatis nomen est: dum *Iesus Christus*, proprium est vocabulum Saluatoris.

5. Christi autem nomen nusquam alibi omnino, nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in illo regno, vbi Christus prophetabatur, et vnde venturus erat.

6. *Messias* autem hebraice dicitur, graece Christus, latina autem locutione vnctus.

7. *Iesus* hebraice, graece σωτὴρ, latine autem salutaris, siue Saluator interpretatur, pro eo quod cunctis gentibus salutifer venit.

8. Etymologiam enim nominis huius etiam Euangelista signifi-
Matth. 1. 21. cat dicens: *Vocabis nomen eius Iesum, quia ipse saluum faciet populum suum*. Sicut enim Christus significat regem, ita Iesus significat Saluatorem.

9. Non itaque nos saluos facit quicumque rex, sed rex Salua-

Ib. Et sicut nunc Regib. indum. purp. *Hinc* purpura regum *apud Virg.*, *et* purpurei tyranni *apud Horat.* GRIAL.

3. In Vulgata: *Conuenerunt enim vere in ciuitate ista aduersus sanctum puerum tuum, quem vnxisti*. AREVALVS.

4. Non est autem Saluatoris. *Lact. ibid.* Nam Christus non proprium nomen est, sed nuncupatio potestatis, et regni. GRIAL.

Ibid. Dum enim dicitur Christus. *Ex Hieron. in Matth.* 16. GRIAL.

7. Latine autem Saluta. *Ex Lact.* 4. *c.* 12. GRIAL.

8. Etymologiam enim. *Ex Hieron. in Matth. c.* 1. GRIAL.

Ibid. In Vulgata *ipse enim* pro *quia ipse*. AREVALVS.

9. Quod verbum latina ling. non hab. *Qui enim σωτῆρα seruatoris voce satis se expressisse credunt, valde errant. Cic. act.* 11. *in Verr.* Itaque eum non solum

tor. Quod verbum latina lingua antea non habebat, sed habere poterat: sicut potuit, quando voluit.

10. *Emmanuel* ex hebraeo in latinum significat, ***nobiscum Deus***: scilicet, quia per virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, vt terrenis viam salutis ad caelum aperiret. Ad diuinitatis substantiam quae pertinent, ista sunt, *Deus*, *Dominus*.

11. *Deus* autem dictus propter vnicam cum Patre substantiam. *Dominus* propter seruientem creaturam.

12. *Deus* autem, et *homo*, quia verbum, et caro. Vnde et ***bis genitus*** dicitur, siue quia pater eum genuit sine matre in aeternitate, siue quia mater sine patre in tempore.

13. *Vnigenitus* autem vocatur secundum diuinitatis excellentiam: quia sine fratribus: *Primogenitus* secundum susceptionem hominis, in qua per adoptionem gratiae fratres habere dignatus est, quibus esset primogenitus.

14. *Homousios* Patri ab vnitate substantiae appellatur. *Substantia* enim, vel essentia graece ὀσία dicitur, ὅμως *vnum*. Vtrumque igitur coniunctum sonat vna substantia. Hoc enim vocatur *homousion*, quod est, *Ego, et Pater vnum sumus*, hoc est, eiusdem cum Patre substantiae.

15. Quod nomen etsi scriptum in sanctis literis non inueniatur, in assertione tamen totius Trinitatis defenditur: quia datur ratio, vnde recte dici ostendatur: sicut et Pater in illis libris nus-

patronum istius insulae, sed etiam Sotera inscriptum vidi Syracusis. Hoc quantum est? ita magnum, vt latine vno verbo exprimi non possit. Is est nimirum Soter, qui salutem dedit. GRIAL.

Ib. Haec eadem ex Isidoro S. Martinus Legionensis tom. 2. pag. 3. De Saluatoris nomine videndus quoque Baronius in Martyrol. Rom. V. kal. decembr., qui reprehendit eos, qui pro *Saluatoris* vocabulo *Seruatorem* dicere malunt. S. Aug. lib. 13. de Trinit. cap. 10. Isidoro praeluxit: *Qui hebraice Iesus, graece σωτὴρ, nostra autem locutione SALVATOR. Quod verbum latina lingua antea non habebat: sed habere poterat, sicut potuit, quando voluit.* Ante Augustinum *Saluatoris* nomen adhibuerunt Tertullianus, Lactantius, Iuuencus, et alii. Extat eadem vox in inscriptione apud Gruterum pag. 19. n. 5. *Ioui Custodi Quirino Saluatori pro salute Caesaris Neruae Traiani etc.* AREV.

14. Graecum aduerbium ὅμως, siue ὁμȣ̃ significat *simul*, *vna*: et *homousius*, siue *homusios coessentialis*, *consubstantialis*. Catholici tres personas in Trinitate *homousias* defendebant contra arianos, qui Filium *heterousion*, siue diuersae substantiae a Patre asserebant, et macedonianos, qui *homousion* respuebant, et *homoeousion*, hoc est, similis substantiae sensu haeretico admittebant; ac praesertim Spiritum sanctum creaturam esse affirmabant. AREVALVS.

quam *Ingenitus* legitur, sed tamen dicendus esse, atque credendus non dubitatur.

16. *Omoeousios* similis substantiae, quia qualis Deus, talis est et imago eius. Inuisibilis Deus, et imago inuisibilis.

17. *Principium*, eo quod ab ipso sint omnia, et quia ante eum nihil.

18. *Finis*, vel quia dignatus est in fine temporum humiliter in carne nasci, et mori, et iudicium nouissimum ipse suscipere; vel quia quidquid agimus, ad illum referimus: et quum ad eum peruenerimus, vltra quod quaeramus, non habemus.

19. *Os Dei* est, quia verbum eius est. Nam sicut pro verbis, quae per linguam fiunt, saepe dicimus, *illa*, et *illa lingua*, ita et pro Dei verbo *os* ponitur, quia mos est, vt ore verba formentur.

20. *Verbum* autem ideo dicitur, quia per eum Pater omnia condidit, siue iussit.

21. *Veritas*, quia non fallit, sed tribuit, quod promisit. *Vita*, quia creauit. *Imago* dicitur, propter parem similitudinem Patris.

22. *Figura* est, quia suscipiens formam serui, operum, virtutumque similitudine Patris in se imaginem, atque immensam magnitudinem designauit.

23. *Manus Dei* est, quod omnia per ipsum facta sunt. Hinc et dextera propter effectum operis totius creaturae, quae per ipsum formata est. *Brachium*, quia ab ipso omnia continentur.

24. *Virtus*, pro eo quod omnem potestatem Patris in semetipso habeat: et omnem caeli, terraeque creaturam gubernet, contineat, atque regat.

25. *Sapientia*, pro eo quod ipse reuelet mysteria scientiae, et arcana sapientiae. Sed tamen quum sit Pater, et Spiritus sanctus sapientia, et virtus, et lumen, et lux, proprie tamen iis nominibus Filius nuncupatur.

26. *Splendor* autem appellatur, propter quod manifestat. *Lumen*, quia illuminat. *Lux*, quia ad veritatem contemplandam cordis oculos reserat. *Sol*, quia illuminator.

27. *Oriens*, quia luminis fons, et illustrator est rerum, et quod oriri nos faciat ad vitam aeternam.

20. Verbum autem. *Vid. lib. de Patris, et Filii vnitate inter Hilarii opera, e cuius fine istorum quaedam desumpta.* GRIAL.

28. *Fons*, quia rerum origo est, vel quod satiat sitientes. Ipse quoque Alpha, et Ω: Alpha enim literam nulla praecedit: prima est enim literarum, sicut et Filius Dei: ipse enim se principium iudaeis interrogantibus esse respondit. Vnde et Ioannes in Apocalypsi, proprie ipsam literam ponens, ait: *Ego sum Alpha, et Ω, primus, et nouissimus. Primus*, quia ante eum nihil est: *nouissimus*, quia iudicium nouissimum ipse suscipiet. c.22. v. 13.

29. *Mediator*, quia inter Deum, et hominem medius constitutus est, vt hominem ad Deum perduceret, vnde et illum graeci μεσίτην vocant.

30. *Paracletus*, id est, aduocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem: sicut et de eo dicit Ioannes: *Aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum.* Ep.1. c.2. v.1.

31. Paracletus autem graecum est, quod latine dicitur aduocatus: quod nomen et Filio, et Spiritui sancto ascribitur, iuxta quod et Dominus in Euangelio ait: *Rogabo Patrem, et alium Paracletum dabit vobis.* Io.14.16.

32. *Intercessor* autem idem vocatur, quia pro culpa nostra remouenda curam gerit: et pro abluendis nostris criminibus curam impendit.

33. *Sponsus*, quia descendens e caelo, adhaesit ecclesiae, vt pace noui testamenti essent duo in carne vna.

34. *Angelus* dicitur propter annunciationem paternae, ac suae voluntatis. Vnde et apud Prophetam *magni consilii Angelus* legitur, dum sit Deus, et Dominus Angelorum.

35. *Missus* dicitur, eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum: vnde et idem dicit, *Ego a Patre exiui, et veni in hunc mundum.* Io. 16. 26.

36. *Homo* autem dicitur, quia natus est. *Propheta*, quia futura reuelauit. *Sacerdos*, quia pro nobis se hostiam obtulit. *Pastor*,

29. Mediator: *Ex Lact. ibid.* GR.
Ibid. Etiam hoc vocabulum *mediator* christianorum maxime proprium est. Vsus tamen eo fuit Apuleius lib. 9. Metam. AREV.
34. Angelus. *Ex Tertull. lib. de Trinitat.* GRIAL.
Ib. Magni consilii angelus, ex Isaia, vt puto, cap. 9. v. 6., vbi in Vulgata habemus: *Et vocabitur nomen eius Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis etc.* In missali vero romano ad tertiam missam Natiuitatis Domini ex Isaiae cap. 9. profertur: *Et vocabitur nomen eius magni consilii Angelus.* AREVALVS.
35. In Vulgata deest *hunc* ante *mundum*: *Ego exiui a Deo. Exiui a Patre, et veni in mundum.* AREVALVS.

quia custos. *Magister*, quia ostensor. *Nazaraeus* vero a loco. *Nazoraeus* a merito, id est, sanctus, siue mundus, quia peccatum non fecit.

37. Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, vt facilius intelligatur.

38. Dicitur enim *Panis*, quia caro. *Vitis*, quia sanguine ipsius redempti sumus. *Flos*, quia electus. *Via*, quia per ipsum ad Deum imus. *Ostium*, quia per ipsum ad Deum ingredimur. *Mons*, quia fortis. *Petra*, quia firmitas est credentium.

39. *Lapis angularis*, vel quia duos parietes e diuerso, id est, de circumcisione, et praeputio venientes in vnam fabricam ecclesiae iungit: vel quod pacem in se angelis, et hominibus facit.

40. *Lapis offensionis*, quia, veniens humilis, offenderunt in eum increduli homines: et factus est petra scandali, sicut dicit Aposto-
I. Cor. 1. 23. lus: *Iudaeis quidem scandalum*.

41. *Fundamentum* autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima est, vel quia super eum catholica ecclesia constructa est.

42. Nam et Christus *agnus* pro innocentia. *Ouis* propter patientiam. *Aries* propter principatum. *Hoedus* propter similitudinem carnis peccati.

43. *Vitulus*, pro eo quod pro nobis est immolatus. *Leo* pro regno, et fortitudine. *Serpens* pro morte, et sapientia. Idem et *Vermis*, quia resurrexit.

44. *Aquila*, propter quod post resurrectionem ad astra remeauit. Nec mirum, si vilibus significationibus figuretur, qui vsque ad nostra-

40. Quia veniens humilis. *Nominatiuus absolutus, quem (siquid id ad nostra haec) etiam apud Ciceronem reperiri, notauit Budaeus in comment. ling. Graecae*. GRIAL.

Ibid. Huiusmodi nominatiui absoluti pro ablatiuis absolutis non infrequentes sunt apud scriptores medii aeui, etiam apud Isidorum, praesertim in membranis veteribus: nam in excusis plerumque contra fidem codicum mss. correctio adhibita est. AREVALVS.

43. Serpens. *Vid. Greg. Nyss. in vita Moys.* GRIAL.

Ib. Idem et vermis. *Propter vermem, qui e cineribus Phoenicis existit, de quo Clem. Rom. in constit. lib. 5. c. 6., et carmen, quod Phoenicis titulo cum Lactantii operibus circumfertur, et Epiph. in Anchoratu. Nam quod bombycem intellexerit, quamuis eo verme et notior, et fortasse verior resurrectionis species constet, tamen non fit verisimile*. GRIAL.

44. Praetermissa sunt ab Isidoro quaedam Christi nomina, quae ab aliis commemorantur. Vide, quae notaui ad v. 104. Elegiae Sedulii. AREVAL.

nostrarum passionum, seu carnis contumelias descendisse cognoscitur.

45. Qui quum sit coaeternus Dei Patris ante secula Filius, postquam venit plenitudo temporis, propter salutem nostram formam serui accepit, et factus est hominis filius.

46. Inde quaedam de illo in scripturis secundam formam Dei, quaedam secundum formam serui dicuntur. Quorum exempli gratia duo quaedam commemorantur, vt singula ad singula referantur. Secundum formam enim Dei de seipso dixit: *Ego, et Pater* Io. 10. 30.
vnum sumus: secundum formam serui: *Quoniam Pater maior me est.* Io. 14. 28.

47. Homines autem minus intelligentes, quid pro quo dicatur, ea, quae propter formam serui dicta sunt, volunt transferre ad formam Dei: et rursus ea, quae dicta sunt, vt ad se inuicem personae referantur, volunt nomina esse naturae, atque substantiae, et faciunt errorem in fide.

48. Sic autem Dei filio coniuncta est humana natura, vt ex duabus substantiis fieret vna persona. Solus igitur homo pertulit crucem, sed propter vnitatem personae et Deus dicitur pertulisse.

49. Hinc est, quod scribitur: *Si enim cognouissent, nunquam* 1. Cor. 2. 8.
Dominum gloriae crucifixissent. Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute diuinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suae naturae permansione, sed ex nostrae susceptione.

CAPVT III.

De Spiritu sancto.

1. *Spiritus sanctus* ideo praedicatur *Deus*, quia ex Patre, Fi-

46. In Vulgata: *Quia Pater maior me est*. AREVALVS.

48. In Synodica concilii Francofordiensis anni 794. apud Labbeum tom. 7. col. 1039. *Isidorus quoque in libro Etymologiarum, Sic autem, inquit, dei filio iuncta est humana natura etc.* In nostris exemplaribus est *coniuncta*. AREVAL.

49. Haec est *communicatio idiomatum*, quam vocant, et fuse explicant theologi. AREVALVS.

Cap. III. n. 1. Totum hoc caput a S. Ildefonso insertum fuit in suum librum de cognitione baptismi, et in plura diuisum capita a capite 57. ad caput 71. Ildefonsus quidem Isidorum nominatim non appellat, vel quia hic erat tunc excerpendi mos, vel quia, vt coniicere possumus, margini Isidori nomen appinxit, quod librariorum incuria praetermissum fuit. Multa etiam ex hoc Isidori capite sumunt Theodulfus Aurelianensis in libro de Spi-

lioque procedit, et substantiam eorum habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit, quam quod ipse est Pater.

2. *Spiritus* autem dictus secundum id, quod ad aliquid refertur: et *spirans* vtique spiritu inspirans est, et ex eo appellatus Spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem, et Filium, quod eorum Spiritus sit.

3. Nam et hoc nomen quod spiritus dicitur, non semper secundum id, quod refertur ad aliquid: sed secundum id, quod aliquam naturam significat.

4. Omnis enim incorporea natura spiritus in scripturis sacris appellatur. Vnde non tantum Patri, et Filio, et Spiritui sancto, sed omni rationali creaturae, et animae hoc vocabulum congruit.

5. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris, et Filii sanctitas est. Nam quum sit et Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus; proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tamquam sanctitas coessentialis, et consubstantialis amborum.

6. Spiritus sanctus ideo non dicitur *genitus*, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non praedicatur *ingenitus*, ne duo Patres in ipsa Trinitate credantur.

7. *Procedens* autem dicitur testimonio Domini dicentis: *Multa*
Io. 16. 12. 13. *adhuc habeo, quae vobis loquar; sed non potestis illa modo audire. Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo ac-*

ritu sancto tom. 2. operum Sirmondi col. 1011., et S. Martinus Legionensis tom. 3. pag. 311. seq., qui tamen Isidori nomen non tacent. Ildefonsus addit *ipse est Pater, id est, deus*. Vide etiam cap. 15. lib. 1. Sentent., qui est *De sancto Spiritu*, vbi plurima sunt, in hoc tertio capite repetita. AREVALVS.

2. Martinus ita habet, *ad aliquid refertur spirans: et vtique etc.* Ildefonsus: *quod aliquid refertur spirans: Et spirans vtique spiritu spirans est etc.* AREV.

3. Fortasse abundat *quod*. AREVAL.

4. Anima *incorporea* hoc loco diserte traditur: de quo nonnulla quaestio excitatur lib. 2. de offic. eccles. cap. 24., et lib. 2. Different. cap. 26. AREVAL.

6. *Ne duo Patres etc.* Hanc ipsam rationem exhibent Augustinus, et alii, quos Petauius tom. 2. lib. 7. Theol. cap. 14. num. XI. excitat. Alioquin si erroris periculum abesset, *ingeniti* vocabulum siue pro *increato*, siue pro *non genito* in Spiritum sanctum posset conuenire. AREV.

7. Theodulfus legit: *Multa adhuc habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo*. Martinus Legionensis cum Vulgata: *Adhuc multa habeo vobis dicere: sed non potestis portare modo. Quum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem*; quod ad processionem Spiritus sancti comprobandam minus idoneum est. AREVALVS.

cipiet : *ille vobis indicabit omnia* . Hic autem non solum natura procedit , sed semper ad peragenda Trinitatis opera indesinenter procedit .

8. Hoc autem interest *inter nascentem Filium* , *et procedentem Spiritum* sanctum , quod Filius ex vno nascitur : Spiritus sanctus ex vtroque procedit : et ideo dicit Apostolus : *Qui autem spiritum* Ad Rom. 8. 9.
Christi non habet , *hic non est eius* .

9. Spiritus sanctus ex opere etiam et *angelus* intelligitur : dictum est enim de illo : *Et quae ventura sunt* , *annunciabit vobis* : Io. 16. 13.
et vtique angelus graece , latine nuncius interpretatur . Vnde et duo Angeli apparuerunt Loth , in quibus Dominus singulariter appellatur , quos intelligimus Filium , et Spiritum sanctum : nam Pater nunquam legitur missus .

10. Spiritus sanctus , quod dicitur *Paracletus* , a consolatione dicitur : παράκλησις enim graece , latine consolatio appellatur . Christus enim eum apostolis lugentibus misit , postquam ab eorum oculis ipse in caelum ascendit .

11. *Consolator* enim tristibus mittitur , secundum illam eiusdem Domini sententiam , *Beati lugentes* , *quoniam ipsi consolabun-* Matth. 5. 5.
tur . Ipse etiam dixit : *Tunc lugebunt filii sponsi* , *quum ablatus ab* et 9. 15.
eis fuerit sponsus .

12. Item Paracletus , pro eo quod consolationem praestet animabus , quae gaudium temporale amittunt . Alii *Paracletum* latine oratorem , vel aduocatum interpretantur . Ipse enim Spiritus sanctus dicit , ipse docet , per ipsum datur sermo sapientiae , ab ipso sancta scriptura inspirata est .

13. Spiritus sanctus ideo *septiformis* nuncupatur , propter dona , quae de vnita eius plenitudine particulatim quique , vt digni Isaiae XI. 2.
sunt , consequi promerentur . Ipse enim Spiritus *sapientiae* , *et in-*

8. Vulgata : *Siquis autem etc.* Clarissimum hoc testimonium Isidori pro processione Spiritus sancti ex Patre , et Filio praetermissum non fuit in concilio Florentino , vt dixi in Isidorianis cap. 31. num. 14. AREVALVS .

11. Vulgata : *Numquid possunt filii sponsi lugere* , *quandiu cum illis est sponsus ? Venient autem dies* , *quum auferetur ab eis sponsus* , *et tunc ieiunabunt* . AREV.

13. De vnita eius pl. *Al.* vnitatis. GR.

Ib. Haec sunt septem dona Spiritus sancti , quae Isaias cap. XI. v. 2. , et 3. commemorat . *Et requiescet super eum spiritus Domini* , *spiritus sapientiae* , *et intellectus* , *spiritus consilii* , *et fortitudinis* , *spiritus scientiae* , *et pietatis* . *Et replebit eum spiritus timoris Domini* . De quibus theologi cum S. Thoma 1. 2. q. 68. AREVALVS .

tellectus: Spiritus *consilii*, *et fortitudinis*: Spiritus *scientiae*, *et pietatis*: Spiritus *timoris Domini*.

14. *Spiritus* autem *principalis* in Psalmo quinquagesimo legitur: vbi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem intelle-
Io. 4. 24. xerunt ideo, quia scriptum est: *Deus spiritus est*. Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur restare, vt spiritus sit. Intelligunt ergo ibi nonnulli, Trinitatem significari; in *spiritu principali* Patrem: in *spiritu recto* Filium: in *Spiritu sancto* Spiritum sanctum.

15. Spiritus sanctus ideo *donum* dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nuncupatum. Notissimum est enim, Dominum Iesum Christum, quum post resurrectionem a mortuis ascendisset in caelum, dedisse Spiritum sanctum: quo credentes impleti, linguis omnium gentium loquebantur.

16. In tantum autem donum Dei est, in quantum datur eis, qui per eum diligunt Deum. Apud se autem Deus est: apud nos autem donum est, sed sempiterne Spiritus sanctus donum est, distribuens singulis gratiarum dona, prout vult.

17. Nam et prophetias, quibus vult, impertit, et peccata, quibus vult, dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur.

18. Spiritus sanctus inde proprie *charitas* nuncupatur, vel quia naturaliter eos, a quibus procedit, coniungit, et se vnum cum eis esse ostendit: vel quia in nobis id agit, vt in Deo maneamus, et ipse in nobis.

19. Vnde et in donis Dei nihil maius est charitate: et nullum maius est donum Dei, quam Spiritus sanctus.

20. Ipse est et *gratia*, quae, quia non meritis nostris, sed

14. In Vulgata Verba Ioannis: *Spiritus est deus*. In psalmo 50. *Miserere mei, deus etc.* v. 12. *Et spiritum rectum innoua in visceribus meis*: v. 13. *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me*: v. 14. *Spiritu principali confirma me*. Haec omnia de tertia Trinitatis persona multi intelligunt; vt idem dicatur Spiritus *rectus*, *sanctus*, et *principalis*. Patres, qui Trinitatem in Spiritu principali, in Spiritu recto, in Spiritu sancto intelligunt, recenset Lorinus comment. in Psalmos, scilicet Cassiodorum, Haimonem, vtrumque Brunonem, ac Bernardum, qui fortasse id didicerant ex Hieronymo in cap. 4. epistolae ad Galatas. AREVALVS.

17. *Donantur* pro *condonantur* a probatis scriptoribus vsitatum. Hinc in quasdam vulgares linguas *perdono*. Sanctificatio iusti in sacris literis, et a sanctis Patribus Spiritui sancto tribuitur. An autem habitatio in iustis per charitatem, et praesentia propria sit personae Spiritus sancti, an tribus personis conueniat, quaerit Petauius tom. 2. theolog. dogmat. lib. 8. cap. 6. num. 5., qui concludit, proprie, et singulari modo Spiritum sanctum cum iis, quos sanctos facit, coniungi, et inesse ipsis. AREVAL.

voluntate diuina gratis datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem vnicum Dei verbum proprie vocamus nomine sapientiae, quum sit vniuersaliter et Spiritus sanctus, et Pater ipse sapientia, ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis, quum sit et Pater, et Filius vniuersaliter charitas.

21. Spiritus sanctus *digitus Dei* esse in libris euangelii apertissime declaratur. Quum enim vnus Euangelista dixisset: *In digito* Luc. XI. 20.
Dei eiicio daemonia: alius hoc idem ita dixit: *In spiritu Dei eiicio daemonia*. Matth. 12. 28. Exod. 31. 18.
Vnde et digito Dei scripta lex est, data die quinquagesimo ab occisione agni: et die quinquagesimo a passione Domini Iesu Christi venit Spiritus sanctus. Actor. 2. 2.

22. Ideo autem digitus Dei dicitur, vt eius operatoria virtus cum Patre, et Filio significetur. Vnde et Paulus ait: *Haec autem* 1. Cor. 12. XI.
omnia operatur vnus, atque idem Spiritus, diuidens singulis, prout vult. Sicut autem per baptismum in Christo morimur, et renascimur, ita spiritu signamur, qui est digitus Dei, et spirituale signaculum. Spiritus sanctus iccirco *in columbae specie* venisse scribitur, vt natura eius per auem simplicitatis, et innocentiae declaretur. Vnde et Dominus, *Estote*, inquit, *simplices, sicut columbae*.
Haec enim auis corporaliter ipso felle caret, habens tantum innocentiam, et amorem. Matth. 10. 16.

23. Spiritus sanctus inde nomine ignis appellatur, propter quod in actibus Apostolorum per diuisionem linguarum, vt ignis, apparuit, qui et insedit super vnumquemque eorum.

24. Propterea autem diuersarum linguarum gratiam apostolis dedit, vt idonei efficerentur fidelium eruditioni populorum.

25. Quod vero supra singulos sedisse memoratur, id causae est, vt intelligatur per plures non fuisse diuisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus mos est.

21. Quum enim vnus Euangelista. *Luc. c.* 11. GRIAL.

Ib. Alius. *Matth. c.* 12. GRIAL.

Ib. In Vulgata: *In spiritu Dei eiicio daemones*. AREVALVS.

22. Vt natura ... ipso felle caret. *Verba sunt Tertull. in lib. de baptism., et ita etiam cum plerisque loquitur D. Th. 3. p. q. 39. artic. 6., non quod felle prorsus careat, sed quia fellis quam minimum habeat, vt ait Arist. lib. 3. de part.* GR.

Ib. *Felle caret*: de hac vulgi opinione dixi ad lib. 2. Carminis Paschalis Sedulii v. 171. *Per volucrem, quae felle caret*. AREVALVS.

24. Apud Grialium, et alios excusos erat *eruditione*: reposui *eruditioni*, quod sensus postulat: nam *e*, et *i* in mss. saepe commutantur. AREV.

26. Hanc enim naturam habet ignis accensus, vt quanti ad eum, quanti ad crinem purpurei splendoris aspexerint, tantis visum suae lucis impertiat, tantis ministerium sui muneris tribuat, et ipse nihilominus in sui integritate permaneat.

27. Spiritus sanctus nomine *Aquae* appellatur in Euangelio, Domino clamante, et dicente: *Si quis sitit, veniat ad me, et bibat. Qui credit in me, flumina aquae viuae fluent de ventre eius*. Euangelista autem exposuit, vnde diceret. Secutus enim ait: *Hoc autem dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum*.

Io. 7. 39.

28. Sed aliud est aqua Sacramenti, aliud aqua, quae significat Spiritum Dei. Aqua enim Sacramenti visibilis est: aqua Spiritus inuisibilis est. Ista abluit corpus, et significat, quod fit in anima; per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima mundatur, et saginatur.

29. Spiritus sanctus ideo *vnctio* dicitur, Ioanne testante apostolo, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus sanctus aquis. Vnde et Dominus oleo exultationis, hoc est, Spiritu sancto fuisse legitur vnctus.

30. Sed et Ioannes apostolus Spiritum sanctum vnctionem vocat dicens: *Et vos*, inquit, *vnctionem, quam accepistis ab eo, permaneat in vobis: et necesse non habetis, vt aliquis doceat vos: sed sicut vnctio eius docet vos de omni re*. Ipse enim Spiritus sanctus vnctio est inuisibilis.

Ep. 1. c. 2. 27.

26. Quanti ad crinem purp. coloris. Purpureum capillum, *et* purpuream comam *Virgilius*, *et Tibullus dixere*, *et Salomon cant.* 7. Comae capitis tui, sicut purpura regis vincta canalibus *Sed cur hoc loco crinis mentio sit iniecta, alii dixerint*. GRIAL.

Ib. Quanti ... tantis pro *quot*, *tot.* Mentio crinis cur hoc loco iniecta sit, Grialius dubitabat; quia non attendit ad veterum latinorum vsum, praesertim poetarum, qui crines, et comas igni etiam tribuebant. Val. Flaccus lib. 1. v. 205. *Protulit vt crinem lentis luctatus in extis - Ignis etc.* Aliorum exempla indicaui ad lib. 3. Carminis Dracontii de Deo v. 171. *Crinibus ignitis ieiuna alimenta ministrat.* AREVALVS.

27. Vulgata: *Siquis sitit ... Siquis credit in me, sicut scriptura dicit, flumina de ventre eius fluent aquae viuae. Hoc autem dixit de Spiritu sancto etc.* AR.

30. Vulgata: *et non necesse habetis ... docet vos de omnibus*. AREVALVS.

CAPVT IV.

De eadem Trinitate.

1. Trinitas appellata, quod fiat totum vnum ex quibusdam tribus, quasi *Triunitas*, vt *memoria*, *intelligentia*, et *voluntas*, in quibus mens habet in se quamdam imaginem diuinae Trinitatis. Nam dum tria sint, vnum sunt: quia et singula in se manent, et omnia in omnibus.

2. Pater igitur, et Filius, et Spiritus sanctus: Trinitas, et vnitas. Idem enim *vnum*, idem et *tria*. In natura *vnum*, in personis *tria*. Vnum propter maiestatis communionem, tria propter personarum proprietatem.

3. Nam alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus: sed *alius* quidem, non *aliud*, quia pariter simplex, pariterque incommutabile bonum, et coaeternum.

4. *Pater* solus non est de alio: ideo solus appellatur ingenitus. *Filius* solus de Patre est natus, ideo solus dicitur genitus. *Spiritus sanctus* solus de Patre, et Filio procedit: ideo solus amborum nuncupatur spiritus.

5. In hac Trinitate alia *appellatiua* nomina, alia *propria* sunt. *Propria* sunt essentialia, vt Deus, Dominus, Omnipotens, Immutabilis, Immortalis. Et inde propria, quia ipsam substantiam significant, qua vnum sunt.

6. *Appellatiua* vero Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, Ingenitus, et Genitus, et Procedens. Eadem et *relatiua*: quia ad se inuicem referuntur. Quum enim dicitur *Deus*, essentia est, quia ad seipsum dicitur. Quum vero dicitur *Pater*, *et Filius*, *et Spiritus sanctus*, relatiue dicuntur, quia ad se inuicem referuntur.

7. Nam Pater non ad seipsum, sed ad Filium relatiue dicitur: quia est ei Filius: sic et Filius relatiue dicitur, quia est ei Pater.

Cap. IV. n.2. *Idem, et tria*. Vide comment. ad 1. versum Apotheoseos Prudentii: *Est tria summa Deus, trinum specimen, vigor vnus*. AREVALVS.

3. Sed alius quidem, non aliud. *Ex Aug.* 11. *de ciuit. c.* 10. GRIAL.

Ib. Alius, non aliud. Ita Orientius carm. de Trinitate, *Non idem, sed prorsus idem*. Confer not. ad Dracontium lib. 2. v. 105., et ad Sedulium lib. 1. v. 319. AREVALVS.

sic et Spiritus sanctus, quia est Patris, Filiique spiritus.

8. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se inuicem referuntur, non ipsa substantia, qua vnum sunt. Proinde Trinitas in relatiuis personarum nominibus est: deitas non triplicatur, sed in singularitate est: quia si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem.

9. Nomen autem *Deorum* in angelis, et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint merito aequales.

Ps.81. 6. 10. De quibus psalmus, *Ego dixi, Dii estis*. De Patre autem, et Filio, et Spiritu sancto propter vnam, et aequalem diuinitatem non nomen Deorum, sed Dei esse ostenditur: sicut ait Apostolus, *Nobis tamen vnus Deus*, vel sicut voce diuina dicitur, *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est*: scilicet vt et Trinitas sit, et vnus Dominus Deus sit.

1. Cor.8. 6.
Marc.12.29.

11. Fides apud graecos de Trinitate hoc modo est: vna *ȣ̓σία*, ac si dicatur vna natura, aut vna essentia: tres *hypostases*, quod resonat in latinum vel tres personas, vel tres substantias.

12. Nam latinitas proprie non dicit de Deo, nisi *essentiam*: *substantiam* vero non proprie dicit, sed abusiue: quoniam vere *substantia* apud graecos persona intelligitur, non natura.

CAPVT V.

De Angelis.

1. *Angeli* graece vocantur, hebraice dicuntur Melachim מלכים: latine

11. De vocabulo *hypostasis* magna olim fuit controuersia, an tres hypostases in deo essent admittendae, quum latini nomine *hypostasis* nihil aliud nisi substantiam intelligerent; graeci vero *hypostasin* pro supposito etiam accipi scientes, tres hypostases sine vlla difficultate admittebant. Certe si *hypostasis* sumatur pro eo, quod substat accidentibus, nullo modo *hypostasis* de deo dici potest, vti neque *substantia* eodem sensu accepta. Atque adeo Augustinus lib. 7. de Trinit. cap. 5. docuit, *deum abusiue dici substantiam*. Qui cap. 9. addit: *Quia nostra loquendi consuetudo iam obtinuit, vt hoc intelligatur, quum dicimus ESSENTIAM, quod intelligitur, quum dicimus SVBSTANTIAM, non audemus dicere VNAM ESSENTIAM, TRES SVBSTANTIAS, sed vnam ESSENTIAM, vel SVBSTANTIAM, TRES autem PERSONAS*. Procedente tempore constitit, *hypostasis* vocabulum a graecis catholicis non accipi pro *essentia*, aut *substantia*, sed pro *persona*, *subsistentia*, aut *supposito*. Adisis Petauium lib. 4. de Trinitate cap. 5. n. 10. et seqq. AREV.

Cap.v. n.1. Multa hic repetita de angelis ex cap. 10. libri 1. Sententiarum. Huc etiam faciunt Loaisae notationes in caput illud 10. AREVALVS.

latine vero nuncii interpretantur, ab eo quod Domini voluntatem populis nuncient.

2. Angelorum autem vocabulum officii nomen est, non naturae: semper enim spiritus sunt, sed quum mittuntur, vocantur angeli.

3. Quibus ideo pictorum licentia pennas facit, vt celerem eorum in cuncta discursum significent, sicut et iuxta fabulas poetarum venti pennas habere dicuntur, propter velocitatem scilicet. Vnde scriptura sacra dicit: *Qui ambulat super pennas ventorum.* ps. 103. 3.

4. Nouem autem ordines esse angelorum, sacrae scripturae testantur, id est, *Angeli*, *Archangeli*, *Throni*, *Dominationes*, *Virtutes*, *Principatus*, *Potestates*, *Cherubin*, *et Seraphin*: quorum officiorum vocabula cur ita dicta sint, interpretando exequemur.

5. *Angeli* vocantur, propter quod de caelis ad annunciandum hominibus mittuntur: Angelus enim graece, latine nuncius dicitur.

6. *Archangeli* graeca lingua, latina summi nuncii interpretantur: qui enim parua, vel minima annunciant, angeli; qui vero summa, archangeli nuncupantur, archangeli dicti, quod primatum teneant inter angelos: ἄρχος enim graece, latine princeps interpretatur. Sunt enim duces, et principes, sub quorum ordine vnicuique angelorum officia deputata sunt.

7. Nam quia archangeli angelis praesunt, Zacharias propheta testatur, dicens: *Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et angelus alius egrediebatur in occursum eius, et dixit ad eum: Curre, et loquere ad puerum istum, dicens: Absque muro habitabitur Hierusalem.* cap. 2. v. 3.

8. Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam potestates superiores inferiores disponerent, nullo modo hoc, quod homini diceret angelus, ab angelo cognouisset.

9. Quidam autem archangelorum priuatis nominibus appellan-

2. Angelorum autem vocab. *Ex Gregor. hom.* 34. *in Euang.* GRIAL.

3. Quibus ideo pictorum. *Ex Hieron. Is.* 6. GRIAL.

Ib. De ventorum pennis Vulpius ad Catullum carm. 65., et obuii cuique sunt poetarum versus, quibus pennae ventis ascribuntur. In Vulgata nostra est, *Qui ambulas*. AREVALVS.

4. Nouem autem ordines. *Ex Greg. ead. hom.* GRIAL.

Ibid. Ordo hierarchiae angelicae non eodem modo ab omnibus exponitur, vt videri potest apud Petauium tom. 3. theol. lib. 2. cap. 3. AREVALVS.

7. Nam quia Arch. . . . cognouisset. *Ex* 4. *Moral. cap.* 27. *al.* 31. GRIAL.

Ib. In Vulgata: *Curre, loquere*. AREV.

9. Quidam autem Archang. *Ex ead. hom.* GRIAL.

tur, vt per vocabula ipsa, in opere suo quid valeant, designetur.

10. *Gabriel* hebraice in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. Vbi enim potentia diuina, vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur.

11. Vnde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus, et triumphaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam: vt illum annunciaret, qui ad debellandas aereas potestates humilis venire dignatus est.

12. *Michael* interpretatur *quis vt Deus*? Quando enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mittitur. Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere, quod facere praeualet Deus.

13. *Raphael* interpretatur curatio, vel medicina Dei: vbicumque enim curandi, et medendi opus necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur, et inde medicina Dei vocatur.

14. Vnde et ad Tobiam idem archangelus missus oculis eius curationem adhibuit, et caecitate detersa visum restituit: nominis enim interpretatione et angeli officium designatur.

15. *Vriel* interpretatur ignis Dei, sicut legimus, apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam, ignem missum desuper, et implesse, quod praeceptum est.

16. *Throni* autem, et *Dominationes*, et *Principatus*, et *Potestates*, et *Virtutes*, quibus vniuersam caelestem societatem Apostolus complectitur, ordines angelorum, et dignitates intelliguntur, et pro hac ipsa distributione officiorum alii Throni, alii Dominationes, alii Principatus, alii Potestates dicuntur, pro certis dignitatibus, quibus inuicem distinguuntur.

17. *Virtutes* angelica quaedam ministeria perhibentur, per quae signa, et miracula in mundo fiunt, propter quod et Virtutes dicuntur.

18. *Potestates* sunt, quibus virtutes aduersae subiectae sunt,

10. Gabriel... Michael... *Ex Greg., et Hieronym. in Daniel. cap.* 8. GRIAL.

15. Totum hoc, *Vriel... praeceptum est*, omittitur in codice Vaticano 5764., vt dixi in Isidorianis cap. 98. num. 16. Sed quum in plerisque codicibus, etiam antiquissimis, legatur, praestat credere, data opera praetermissum alicubi fuisse ab aliquo antiquario, qui *Vrielis* nomen ex angelorum coetu excludendum putaret. De Vriele inter angelos recipiendo antiquissima fuit opinio, quam tamen nonnulli veteres euertere conabantur. Hanc controuersiam, quantum satis est, explicui in not. ad num. 53. Appendicis 5. ad Sedulium. Plura videri possunt in opere eruditissimo V. C. Cancellierii De secretariis veterum christian. pag. 1009. et seqq. AREVALVS.

18. Potestates. *Ex Greg. ibid.* GR.

et inde Potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo noceant, quantum cupiunt.

19. *Principatus* sunt hi, qui angelorum agminibus praesunt. Qui pro eo, quod subditos angelos ad explendum ministerium diuinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alii sunt, qui administrant, alii, qui assistunt, sicut per Danielem dicitur: *Milia milium ministrabant ei, et decies milies centena milia assistebant ei.* cap. 7. v. 10.

20. *Dominationes* sunt ii, qui etiam Virtutibus, et Principatibus praeeminent, qui pro eo, quod ceteris angelorum agminibus dominantur, Dominationes vocantur.

21. *Throni* sunt agmina angelorum, qui latino eloquio sedes dicuntur: et vocati Throni, quia illis conditor praesidet, et per eos iudicia sua disponit.

22. *Cherubin* autem et ipsi sublimes caelorum potestates, et angelica ministeria perhibentur: qui ex hebraeo in linguam nostram interpretantur scientiae multitudo. Sunt enim sublimiora agmina angelorum, qui pro eo, quod vicinius positi diuina scientia ceteris amplius pleni sunt, Cherubin, hoc est, plenitudo scientiae appellantur.

23. Ipsa sunt duo illa animalia super propitiatorium arcae ficta ex metallo, propter significandam angelorum praesentiam, in quorum medio ostenditur Deus.

24. *Seraphin* quoque similiter multitudo est angelorum, qui ex hebraeo in latinum ardentes, vel incendentes interpretantur: qui iccirco ardentes vocantur, quia inter eos, et Deum nulli angeli consistunt: et ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis claritate diuini luminis inflammantur.

25. Vnde et ipsi velant faciem, et pedes sedentis in throno Dei, et iccirco cetera angelorum turba videre Dei essentiam plene non valet, quoniam Seraphin eam tegit.

26. Haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt specialia ordinum singulorum, vt tamen sint ex parte communia omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorumdam angelorum ordine spe-

21. Ita multi veteres laudati a Petauio loc. cit. num. 5. AREVALVS.

24. In Latinum ard. *Ita Gregorius*, comburentes *Hieronymus*. GRIAL.

cialiter designentur, tamen per Psalmistam, *Qui sedes super Cheru-*
Ps. 79. v. 2. *bin*, dicitur.

27. Sed ideo isti ordines angelorum priuatis nominibus appellantur, quia hoc ipsum officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et quum sint omnibus communia, propria tamen haec nomina suis ordinibus deputantur.

28. Vnicuique enim, sicut praedictum est, propria officia sunt iniuncta: quae promeruisse eos in mundi constat exordio. Nam quia angeli et locis, et hominibus praesunt, per Prophetam testatur An-
Dan. 10. 13. gelus, dicens, *Princeps regni Persarum restitit mihi*.

29. Vnde apparet, nullum esse locum, cui angeli non praesint. Praesunt enim et auspiciis operum omnium.

30. Hic est ordo, vel distinctio angelorum, qui post lapsum malorum in caelesti vigore steterunt. Nam postquam apostatae angeli ceciderunt, hi in perseuerantia aeternae beatitudinis solidati sunt. Vnde et post caeli creationem in principio repetitur: *Fiat fir-*
Gen. 1. v. 6., et 8. *mamentum, et vocatum est firmamentum caelum*.

31. Nimirum ostendens, quod post ruinam angelorum malorum hi, qui permanserunt, firmitatem aeternae perseuerantiae consecuti sunt, nullo iam lapsu auersi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore, et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent, nisi eum, a quo creati sunt.

32. Quod autem duo Seraphin in Isaia leguntur, figuraliter
c. 6. v. 2. veteris, et noui testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem, et pedes Dei operiunt, quia praeterita ante mundum, et futura post mundum scire non possumus: sed media tantum eorum testimonio contemplamur.

33. Singuli senas alas habent, quia de fabrica tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt, in praesenti seculo nouimus. Quod clamant *ter Sanctus* alter ad alterum, Trinitatis in vna diuinitate demonstrant mysterium.

28. Nam quia angeli et locis. *Ex Gregor.* 4. *Mor. c.* 27. GRIAL.

29. Praesunt enim auspiciis operum omnium. *Al.* hominum. *Neap. c.* praesunt enim, vt aspiciant opera hominum. GRIAL.

30. Vulgata v. 6. *Fiat firmamentum*: et v. 8. *Vocauitque Deus firmamentum caelum*. AREVALVS.

32. Veteris, et noui testam. *Hieron. Isai.* 6., *et Orig. hom.* 1. *in Is.* GRIAL.

Ib. Eorum testimonio. *Has voces reiiciebat Chacon, quod apud Hieronym. non essent*. GRIAL.

33. Quia de fab. *Hieron. ibid.* GR.

CAPVT VI.

De hominibus, qui quodam praesagio nomen acceperunt.

1. Plerique primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita prophetice indita sunt vocabula, vt aut futuris, aut praecedentibus eorum causis conueniant.

2. In quibus tamen manente spirituali sacramento, nunc tantum ad literam intellectum historiae persequemur. Vbi autem etymologiae interpretationem non attigimus, solam ipsam etymologiam in latinum posuimus.

3. Quod autem vnum nomen hebraicum aliter, atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum, et literarum euenit diuersitatem, vt in variis significationibus nomina commutentur.

4. *Adam*, sicut beatus Hieronymus tradidit, homo, siue terrenus, siue terra rubra interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies fuit.

5. *Eua* interpretatur vita, siue calamitas, siue, Vae: vita, quia origo fuit nascendi; calamitas, et Vae, quia per praeuaricationem causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas.

6. Alii autem dicunt, ob hoc etiam Euam vitam, et calamitatem appellatam, quia saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis, et mortis, quod est *Vae*.

7. *Cain* possessio interpretatur: vnde etymologiam ipsius exprimens pater eius ait: *Cain, id est, possedi hominem per Deum*. Idem et lamentatio, eo quod pro interfecto Abel interfectus sit, et poenam sui sceleris dederit.

Cap. VI. n. 1. Plerique *Omnia fere ex Hieronymo*. GRIAL.

Ib. Quaedam huc faciunt ex iis, quae in libris De ortu, et obitu Patrum, et Allegoriarum exponuntur. AREVALVS.

5. A cadendo e.n.s. calamit. *Victorin. lib. de Orthog., et Ter. Scaurus*, Calamitas antea dicebatur cadamitas. GRIAL.

Ib. *Calamitas* proprie est calamorum segetis comminutio, et clades a grandine, seu alia causa. A *calamis* ergo dicta *calamitas*, AREVALVS.

6. Sedulius in elegia v. 7., et 8. comparationem inter Euam, et Deiparam ita instituit, vt originem mortis ab Eua, vitae a Deipara repetat: *Sola fuit mulier, patuit qua ianua letho. - Et qua vita redit, sola fuit mulier*. AREV.

7. Vnde etymolog. *Ex Hieron. q. in Gen. cap.* 4. GRIAL.

Ib. Idem et lamentatio. *Hieronymus*: Cain possessio, vel acquisitio. Cainan lamentatio, vel possessio eorum. *Vt mirum non sit, si quemadmodum Cainan*

8. *Abel* luctus interpretatur, quo nomine praefigurabatur occidendus. Idem et vanitas, quia cito solutus est, atque subtractus.

9. *Seth* interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfectionem natus sit: quasi resurrectionem fratris ex mortuis suscitaret. Idem et positio, quia posuit eum Deus pro Abel.

10. *Enos* iuxta propriae linguae varietatem homo, vel vir dicitur. Et congrue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum
Gen. 4. 26. est: *Tunc initium fuit inuocandi nomen Domini*. Licet plerique hebraeorum arbitrentur, quod tunc primum in nomine Domini, et similitudine eius fabricata sunt idola.

11. *Enoch* dedicatio. In ipsius enim nomine ciuitatem postea aedificauit Cain.

12. *Cainam* lamentatio, vel possessio eorum: sicut enim Cain *possessio*, ita deriuatum nomen, quod est Cainam, facit *possessio eorum.*

13. *Mathusalem* interpretatur *mortuus est*. Euidens etymologia nominis. Quidam enim eum cum patre translatum fuisse, et diluuium praeteriisse putauerunt. Ob hoc signanter transfertur, *mortuus est*, vt ostenderetur, non vixisse eum post diluuium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim octo homines in arca diluuium euaserunt.

14. *Lamech* percutiens. Iste enim percussit, et interfecit Cain: quod etiam ipse postea perpetrasse vxoribus confitetur.

15. *Noe* requies interpretatur, pro eo quod sub illo omnia retro opera quieuerunt per diluuium. Vnde et pater eius, vocans no-

possessio, ita e conuerso Cain lamentatio sit Isidoro. GRIAL.

Ib. Pater eius ait; immo *mater eius*. Genesis verba sunt: *Adam vero cognouit vxorem suam Euam, quae concepit, et peperit Cain, dicens; Possedi hominem per deum*. AREV.

10. Vulgata: *Iste coepit inuocare nomen Domini*. Iudaei, de quibus Isidorus, ita verba Genesis interpretantur: *Tunc coeptum est profanari nomen Domini*. His adhaeret Seldenus de Diis Syris proleg. 3. Aliorum explicationes vide in Dictionario Calmeti, et in notis ad versionem gallicam bibliorum e diuersis auctoribus Anglis. AREVALVS.

13. Quidam enim eum cum patre. *Ex q. in cap.* 5. GRIAL.

Ib. Braulio epist. 44. tom. 30. Hisp. sacr. hunc locum excribit, praemisso Isidori elogio: *Nostris vero temporibus incomparabilis scientiae vir Isidorus Hispalensis episcopus, dum huius nominis vult originem absoluere, ita fassus est: Mathusalam etc.* Ita enim ibi scribitur. Et obseruandum, Grialium in textu, et alios excusos omittere *eum* post *enim*, quod ego reposui ex Braulione, et quia Grialius ipse in notis ita refert haec verba, *Quidam enim eum cum patre*. AREV.

15. In Vulgata: *Iste consolabitur nos ab operibus, et laboribus manuum nostrarum*. AREVALVS.

men eius Noe, dixit: *Iste requiescere nos faciet ab omnibus operibus nostris*. Gen. 5. 29.

16. *Sem* dicitur nominatus, quod nomen ex praesagio posteritatis accepit. Ex ipso enim patriarchae, et prophetae, et apostoli, et populus Dei, ex eius quoque stirpe et Christus, cuius ab ortu solis vsque ad occasum magnum est nomen in gentibus.

17. *Cham* calidus: et ipse ex praesagio futuri cognominatus est. Posteritas enim eius eam terrae partem possedit, quae vicino sole calentior est. Vnde et Aegyptus vsque hodie aegyptiorum lingua Cham dicitur.

18. *Iapheth* latitudo. Ex eo enim populus gentium nascitur, et quia lata est ex gentibus multitudo credentium, ab eadem latitudine Iapheth dictus est.

19. *Chanaan*, filius Cham, interpretatur motus eorum. Quod quid est aliud, nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est, pro opere eius maledictus est.

20. *Arphaxat* sanans depopulationem.

21. *Chus* hebraice aethiops interpretatur: a posteritate sui generis nomen sortitus. Ab ipso enim sunt progeniti Aethiopes.

22. *Nembrod* interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam in populos tyrannidem, et ipse aggressus est aduersus Deum impietatis aedificare turrem.

23. *Heber* transitus. Etymologia eius mystica est, quod ab eius stirpe transiret Deus: nec perseueraret in eis, translata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti Hebraei.

24. *Phaleg* diuisio, cui pater propterea tale nomen imposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra diuisa est. *Thara* exploratio ascensionis.

25. *Melchisedech* Rex iustus. Rex, quia ipse postea imperauit Salem: iustus, pro eo quod discernens sacramenta Legis, et Euangelii, non pecudum victimas, sed oblationem panis, et calicis in sacrificium obtulit.

17. Aegyptiorum lingua Cham. *Vel* Ham *ex q. ad cap. 9.* GRIAL.

22. *Impietatis aedificare turrem*. Ita etiam Martinus Legionensis ex Isidoro. S. Augustinus lib. 16. De ciuit. Dei c. 4. de eodem Nembrod: *Erigebat cum suis populis turrim contra Dominum*. Haec pariter est aliorum opinio. Confer dissertationem Calmeti De turre Babelica. AREVALVS,

24. Thara exploratio ascensionis. *In nominib. ex Gen.* Thara exploratoris odoris, siue exploratio ascensionis, vel pastio. GRIAL.

26. *Loth* declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum illicita carnis incendia declinauit.

27. *Moab* ex patre, et totum nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita filia de patre.

28. *Ammon*, cuius causa nominis redditur filius populi mei: sic deriuatur, vt ex parte sensus nominis, ex parte ipse sit sermo. Ammi enim, a quo dicti sunt Ammonitae, vocatur populus meus.

29. *Sarai* interpretatur princeps mea, eo quod esset vnius tantummodo domus materfamilias. Postea causa nominis immutata, ablata de fine *i* litera, dicitur *Sara*, id est, princeps. Omnium quippe gentium futura princeps erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat
Gen. 17. 16. Abraham: *Dabo tibi ex Sara filium, et benedicam ei, et erit in gentes: sed et reges populorum erunt ex ea.*

30. *Agar* aduena, vel conuersa. Fuit enim aegyptia, complexui Abrahae aduena causa generandi data, quae post contemptum, angelo increpante, conuersa est ad Saram.

31. *Cethura* thymiama.

32. *Ismael* interpretatur auditio Dei: sic enim scriptum est;
Gen. 16. XI. *Et vocauit nomen eius Ismael, quia exaudiuit eum Deus.*

33. *Esau* trinomius est, et ex propriis causis varie nuncupatur. Dicitur enim Esau, id est, rufus ob coctionem rufae lentis ita appellatus, cuius edulio primogenita perdidit. *Edom* autem ob ruborem corporis dictus est, quod latine sanguineus dicitur. *Seir* vero, quod fuerit hispidus, et pilosus: quando enim natus est, totus, sicut pellis, pilosus erat.

34. Atque ideo tribus nominibus appellatur, *Esau*, id est, rufus: *Edom*: id est, sanguineus: *Seir*, id est, pilosus: quia non habuit lenitatem.

35. *Rebecca*, patientia: siue quae multum acceperit.

36. *Lia* laboriosa, vtique generando. Plurimos enim dolores, quam Rachel, foecunditate pariendi experta est. 37. *Rachel*

29. Vulgata: *Sarai vxorem tuam non vocabis SARAI, sed SARAM. Et benedicam ei, et ex illa dabo tibi filium, cui benedicturus sum, eritque in nationes, et reges populorum orientur ex ea.* AREV.

31. Cethura thymiama. *Hieronymus*, Cethura thymiama offerens, vel copulata, aut iuncta. GRIAL.

32. Vulgata v. XI. *Vocabisque nomen eius ISMAEL, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam.* Et v. 15. *Peperitque Agar Abrae filium; qui vocauit nomen eius ISMAEL.* Nonnulli scribunt *Ismahel*. AREVALVS.

33. Esau trinom. *Idem in* Abd. GR.

36. Forte *plures* pro *plurimos*. AREV.

37. *Rachel* interpretatur ouis; pro ea enim Iacob pauit oues Laban.

38. *Zelpha* os hians. *Bala* inueterata. *Dina* transfertur in causam: iurgii enim in Sichimis causa extitit.

39. *Thamar* amaritudo pro viris mortuis. Eadem et commutans. Mutauit enim se in habitum meretricis, quando cum socero suo concubuit.

40. *Phares* diuisio, ab eo quod diuiserit membranulam secundinarum, diuisionis, id est, Phares sortitus est nomen. Vnde et Pharisaei, qui se quasi iustos a populo separabant, diuisi appellabantur.

41. *Zara* frater eius, in cuius manu erat coccinum, interpretatur oriens: siue quia primus apparuit, siue quod plurimi ex eo iusti nati sunt, vt in libro Paralipomenωn continetur, Zara, id est, oriens appellatus est.

42. *Iob* in latinum vertitur dolens, et recte propter percussionem carnis, et passiones dolorum. Calamitates enim suas nominis etymologia praefigurauit.

43. *Pharao* nomen est non hominis, sed honoris: sic enim et apud nos Augusti appellantur reges, quum propriis nominibus censeantur. Exprimitur autem in latinum Pharao denudans eum, vtique Deum, siue dissipator eius: populi enim Dei fuit afflictor.

44. *Iannes*, marinus, siue, vbi est signum. Cessit, et defecit signum eius coram signis Moysi: vnde et dixerunt Magi: *Hic digitus* Exod. 8. 19.
Dei est.

45. *Mambres*, mare pelliceum, siue mare in capite.

46. *Moyses* interpretatur sumptus ex aqua. Inuenit enim eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colligens adopta-

38. Zelpha os hians. *Hieron.* os fluens. GRIAL.

43. Pharao nomen est non hom. *Ex eod. Isai. cap.* 30. GRIAL.

Ib. Pharao denudans eum. *In nominibus ex Act.* Pharao denudans eum, siue dissipator eius. *Idem in nom. ep. ad Hebr.* GRIAL.

45. Mambres mare pelliceum. *Sic o. l., et apud Hieron.; sed cum idem Hieronymus* Mambre *perspicuum interpretetur*, Iambres mare pellucidum *recta fortasse scriptura fuerit, vt et maris, et perspicui ratio constet aliqua. Nam et apud Paul. 2. ad Timoth.* 3. Ιαμβρῆς *legitur: et ita appellatur a Palladio in vita Macarii Alexand., et Euseb. lib. 9. de praep. cap.* 3. GRIAL.

Ib. Calmetus in versione literali nominum hebraeorum post Dictionar. biblic. *Mambres* interpretatur *mare cum paupertate*, ac vocem aegyptiam, non hebraeam, esse asserit. Vallarsius mallet *mare pellucidum* apud Hieronymum: sed aduertit, graecum etiam nomenclatorem vertere *mare pelliceum*. AREV.

uit sibi: vocauitque nomen eius Moyses, eo quod de aqua sumpsisset eum

47. *Aaron* mons fortitudinis interpretatur, propter quod thuribulum accipiens, in medio superstitum, et interemptorum obuiam stetit, et ruinam mortis, quasi quidam mons fortis, exclusit.

48. *Eleazar*, Dei adiutorium. *Balac*, praecipitans, siue deuorans. *Balaam*, vanus populus.

49. *Phinees*, ori parcens; transfixit enim pugione Zambri cum scorto Madianitide, et Domini furorem placauit, vt parceret.

50. *Zambri*, iste lacessens, vel amaricans. Proprie enim nomen ab amaritudine praefiguratum, quod peccando amaricauerit populum.

51. *Raab* latitudo, vel fames, siue impetus. *Iosue* interpretatur saluator. Ipse enim in figura Christi populum a deserto saluauit, et in terram repromissionis induxit.

52. *Caleb*, quasi cor, aut canis. *Othoniel*, tempus eius Deus, vel responsio Dei. *Aoth* gloriosus. *Barach* fulgurans.

53. *Debbora* apis, vel loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans aduersus Sisaram, quo perempto, cecinit canticum: inde loquax. *Iahel* ascensio.

54. *Gedeon* experimentum iniquitatis eorum. Frequentibus enim documentis informatus est, quali praesagio contra hostes futuram victoriam expediret: ex quo futuro experimento etymologiam nominis sumpsit.

55. *Abimelech* pater meus rex. *Tholab* vermiculus, vel coccinum. *Iair* illuminans. *Iephthe* aperiens, vel apertus. *Hesebon* cogitatio, siue vinculum moeroris. *Abdo*, seruus eius.

56. *Samson* sol eorum, vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, et liberauit Israel de hostibus. *Dalila* paupercula, vel situla. *Booz* in fortitudine, siue, in quo robur.

57. *Noemi*, quam interpretari possumus consolatam, eo quod a marito, et liberis peregre mortuis, nurum Moabitidem in consolationem suam tenuit.

58. *Ruth* interpretatur festinans. Alienigena enim erat ex po-

52. Othoniel. *In nominibus ex Iesu Nau.* Othoniel responsio Dei, *vel reuelatio Dei, vel tempus mei Dei, vel signum Dei*. GRIAL.

Ib. Aoth. *In nom. ex eod.* GRIAL.

55. Hesebon. *In nom. ex Num.* cogitatio, siue cingulum moeroris. GR.

57. Noemi *Ex ep. ad Furiam non longe a fine*. GRIAL.

pulo gentili, quae, relicta patria, ſestinauit tranſire in terram Iſrael, dicens ſocrui ſuae, *Quocumque perrexeris, pergam.* Ruth.c.1.v.16.

59. *Anna* gratia eius interpretatur, quia dum eſſet prius ſterilis natura, poſtremo Dei gratia foecundata eſt. *Eli* Deus meus.

60. *Ophni* diſcalceatus. Filius enim fuit Heli, electus in miniſterium ſacerdotii, cuius amiſſionem ſuo expreſſit vocabulo. Apoſtolus enim ait; *Calceati pedes in praeparationem euangelii pacis.* Ephes. 6. 15.

61. Et Propheta: *Quam ſpecioſi pedes, qui annunciant pacem.* Is. 52. 7. Iſte ergo diſcalceatus interpretatur, vt eius nomine veteris teſtamenti ſacerdotium a veteri populo ſignificaretur ablatum.

62. *Phinees*, frater Ophni, os mutum interpretatur, quo ſignificatur ſacerdotii veteris, et doctrinae ſilentium. *Samuel* nomen eius Deus. *Ieſſai* inſulae ſacrificium, vel incenſum.

63. *Saul* petitio interpretatur: notum eſt enim, quomodo hebraeorum populus eum ſibi regem petierit, et accepit non ſecundum Deum, ſed ſecundum ſuam voluntatem.

64. *Dauid* fortis manu, vtique quia fortiſſimus in praeliis fuit. Ipſe et deſiderabilis in ſtirpe ſcilicet ſua, de qua praedixerat propheta: *Veniet deſideratus cunctis gentibus.* Agg. 2. 8.

65. *Salomon* trinomius fuiſſe perhibetur. Primum vocabulum eius *Salomon* dicitur, id eſt, pacificus, eo quod in regno eius pax fuerit. Secundum nomen *Idida*, eo quod fuerit dilectus, et amabilis domino. Tertium vocabulum eius *Coheleth*, quod graece appellatur *Eccleſiaſtes*, latine *Concionator*, quod ad populum loqueretur.

66. *Ionathas* columbae donum.

67. *Abſalom* patris pax per antiphraſin, eo quod bellum aduerſus patrem geſſiſſet: ſiue quod in ipſo bello Dauid placatus

60. Vulgata: *Et calceati pedes in praeparatione euangelii pacis.* AREV.

61. Verba Iſaiae in Vulgata ſunt: *Quam pulchri ſuper montes pedes annunciantis, et praedicantis pacem, annunciantis bonum etc.* Eadem ſententia cap. 1. Nahun v. 15. *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, et annunciantis pacem.* Ex his Apoſtolus ad Romanos 10. 15. *Quam ſpecioſi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.* AREV.

65. Tribus nominibus. *Ex comm. Eccleſ. cap.* 1. GRIAL.

Ib. Trinomius. Ita Grialius in textu: ſed in notis ex aliis excuſis ſumpſit *tribus nominibus.* AREVALVS.

67. Abſalon patris pax. *Non ex Hieronymo, qui patrem pacis interpretatur, ſed ex Greg. in prolog. pſalm.* VII. *poenit.* (*ſi modo id opus Gregorii eſſe credimus*); *ſic enim*: Abſalon patris pax interpretatur, non quod ei pax vlla cum patre fuerit: ſed quia quantae pacis, et patientiae extitit, in eius peruerſitate pater oſtendit. GRIAL.

fuiſſe legitur filio : adeo vt etiam magno cum dolore extinctum plangeret .

68. *Roboam* latitudo populi, et ipſum per antiphraſin, quod, decem tribubus ab eo ſeparatis, duae tantum ei relictae ſint.

69. *Abia* pater dominus, vel pater fuit. *Aſa* tollens, ſiue ſuſtollens. *Ioſaphat* Domini iudicium. *Ioram*, qui eſt excelſus. *Ochozias* apprehendens Dominum.

70. *Athalia* tempus Domini. *Ioas* ſpirans, vel Domini robur. *Amaſias* populum tollens. *Ozias* fortitudo Domini. *Azarias* auxilium Domini.

71. *Ozias* autem ipſe eſt, qui et Azarias duplici nomine. Ipſe eſt, qui illicitum ſibi ſacerdotium vendicare conatus, lepra in fronte percuſſus eſt.

72. *Ioathan* eſt perfectus. Pulchram etymologiam nominis habet : fecit enim rectum in conſpectu Domini, et portam templi aedificauit excelſam.

73. *Achaz* apprehendens. *Ezechias* fortis Dominus. *Manaſſes* obliuioſus. Permulta enim ſcelera, et ſacrilegia reliquerat, et oblitus fuerat Dei, ſiue quod oblitus eſt Deus peccatorum illius.

74. *Amon* fidelis, vel onuſtus. *Ioſias*, vbi eſt incenſum Domini, propria etymologia nominis. Iſte eſt enim, qui ſimulacra combuſſit.

75. *Ioachaz* robuſtus. *Ioachim*, vbi eſt praeparatio. *Eliachim* Dei reſurrectio. *Iechonias* praeparatio Domini. *Sedecias* iuſtus Domini.

76. *Ieroboam* iudicatio, ſiue cauſa populi, vel, vt quidam aiunt,

69. Ochozias. *In nom. ex Matth.* GR.

Ib. Alii, et Grial in textu *Achazias.* AREVALVS.

70. Ioas ſpirans. *Ita ms. o., quod vero apud Hieronymum legitur in nom. ex lib. Iudic.* Ioas ſperans, ſiue temporalis, vel Domini robur, Spirans *eo loco reponendum putamus. Vna eſt enim etymologia* ſpirans, *ſiue* temporalis *ducta a verbo* יאש deſperauit, *quae in* ſpirantem, *aut* temporalem *optime cadit. Quod vero Domini robur additur, alia ratio eſt,* יה *enim Dominus, et* עז *fortis, ſiue* עוז *fortitudo. Iſque mos nomina hebraea confundendi, ſiue quod aliter olim ſcripta, ſiue quod latina ſcriptura, et pronunciatione eadem fiant, non infrequens Hieronymo : cum tamen diuerſae interpretationis rationem nonnunquam reddat, ſaepe etiam reddere negligat, quod ipſe fatetur in praef. ad lib. de nom. Hebr., et initio huius cap. aduertit Iſidorus.* GR.

Ib. Vallarſius tuetur *Ioas ſperans.* AR.

71. Ozias autem ipſe eſt, qui. *Verba Hieronymi in Iſa. cap.* 1. GRIAL.

Ib. Ipſe eſt, qui illicit. *Idem in Amos c.* 1., *apud quem* indebitum ſibi ſacerd. GRIAL.

74. Amon. *In nominibus ex Matth.* Amon fidelis, vel nutritius, ſi tamen ab Aleph litera exordium habet; quod ſi ex Ain ſcribitur, onuſtus interpretatur. GR.

Ib. Ioſias. *In nominibus ex Matth.* GR.

75. Sedecias. *In nom. ex lib.* 3. *Reg., et in Ezech. c.* 2. GRIAL.

76. Ieroboam. *In Am. c.* 1. Ieroboam

diuiſio interpretatur, pro eo quod in regno eius diuiſus ſit populus Iſrael, et praeciſus a regno ſtirpis Dauid. Diuiſionis enim populi cauſa iſte extitit.

77. *Zambri* pſalmus, vel canticum meum. *Omri* criſpans meus. *Achab* frater patris.

78. *Iezabel* fluxus ſanguinis, vel fluens ſanguinem: ſed melius, vbi eſt ſterquilinium. Praecipitata enim deorſum, comederunt carnes eius canes, ſicut praedixerat Elias, *Et erunt*, inquit, *carnes Iezabel, ſicut ſtercus ſuper faciem terrae*. 4. Reg. 9. 37.

79. *Ochozias* apprehendens Deum. *Iehu* ipſe, vel *eſt*. *Ioatha* robuſtus. *Sella* vmbra eius, vel petitio. *Manahem* conſolans. *Phaceas* aperiens.

80. *Nabuchodonoſor* prophetia laguneulae anguſtae, ſiue prophetans iſtiuſmodi ſignum, per ſomnium ſcilicet futurorum, quod vidiſſe narratur, et Daniel interpretatus eſt: ſiue ſeſſio in agnitione anguſtiae, pro iis, qui in captiuitatem ab eo ducti ſunt.

81. *Zorobabel* apud hebraeos ex tribus integris nominibus traditur eſſe compoſitus. *Zo*, iſte: *ro*, magiſter: *Babel* proprie Babylonium ſonat: et efficitur nomen Zorobabel, iſte magiſter de Babylone: in Babylone enim ortus eſt, vbi et princeps gentis iudaeae extitit.

CAPVT VII.

De Patriarchis.

1. Quorumdam Patriarcharum etymologiae notandae ſunt, vt ſciamus, quid in ſuo vocabulo reſonent. Nam plerique eorum ex cauſis propriis nomina acceperunt. *Patriarcha* interpretatur patrum princeps. Ἄρχος enim graece princeps eſt.

2. *Abram* primum vocatus eſt pater videns populum, propter

iudicatio, ſiue cauſa populi: δικασμὸς λαȣ̃; licet quidam per χ graecam literam legentes, diuiſionem populi ſuſpicentur. GRIAL.

78. Iezabel. *In nom. ex Apoc.* GRIAL.

79. Iehu. *In nom. ex 3. Regum*. GR.

Ib. Ioatha robuſtus. *Rom. c.* Iathar ambuſtus. *Hieronymus*, Etham robuſtus. Ioatham *vero, et* Ioachaz (*qui in nonnullis codicibus leguntur*) *interpretationes paulo ante poſitae*: *vt tota de re amplius quaerendum videatur*. GRIAL.

81. Zorobabel. *In Agg. cap.* 1. GR.

Cap. VII. n. 1. Quorumdam. *Omnia fere ex quaeſtionibus in Gen.* GRIAL.

2. Abram pater vid. *Ex nominibus apud Matth.* GRIAL.

Ib. Poſtea appellatus eſt Abraham. *Ex quaeſt. ad c.* 17. GRIAL.

Israel scilicet tantum: postea appellatus Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. *Gentium* autem non habetur in nomine, sed subauditur, iuxta il-
Gen. 17. 5. lud: *Erit nomen tuum Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.*

3. *Isaac* ex risu nomen accepit. Riserat enim pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio. Risit et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa nomen accepit Isaac; interpretatur enim risus.

4. Sciendum autem, quod quatuor in veteri testamento absque vllo velamine nominibus suis, antequam nascerentur, vocati sunt: Ismael, Isaac, Salomon, et Iosias. Lege scripturas.

5. *Iacob* supplantator interpretatur, siue quod in ortu plantam nascentis fratris apprehenderit, siue quod postea fratrem arte dece-
Gen. 27. 36. perit. Vnde et Esau dixit: *Iuste vocatum est nomen eius Iacob; supplantauit enim me ecce secundo.*

6. *Israel* vir videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota nocte luctatus vicit in certamine angelum, et, oriente lucifero, benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appel-
Gen. 32. 30. latus est, sicut et ipse ait: *Vidi Dominum, et salua facta est anima mea.*

7. *Ruben* interpretatur visionis filius. Sic enim quando eum pe-
Gen. 29. 32. perit Lia, vocauit nomen eius Ruben, dicens, *Quia vidit Deus humilitatem meam.*

8. *Simeon* interpretatur auditio. Sic enim dixit Lia, quando pe-
Gen. 29. 33. perit eum, *Quia exaudiuit me Deus.*

9. *Leui* additus. Dixit enim Lia, quando peperit eum, non

Ib. Vulgata: *Nec vltra vocabitur nomen tuum ABRAM, sed appellaberis ABRAHAM; quia patrem multarnm gentium constitui te.* AREVALVS.

4. Sciendum autem. *Ad c.* 17. *Falso autem pro Salomone Samuelem quidam substituunt. Vid. Paralip.* 1. *c.* 22. GR.

5. Vulgata *en altera vice* pro *ecce secundo*. AREVALVS.

6. Israel vir videns Deum. *Ita quidem in nominibus, et in Is. c.*1. *Sed eam interpretationem improbat in quaest. c.*32., *vbi* Princeps cum Deo *interpretatur. Idemque rursus in comment. in Ioel*, ἐυθύτατον θεȣ̃, id est, rectissimum Dei. GR.

Ib. In Vulgata: *Vidi deum facie ad faciem, et salua etc.* AREVALVS.

7. Ruben. *Ad cap.* 29. GRIAL.

Ib. Vulgata: *Dicens: Vidit Dominus humilitatem meam.* AREVALVS.

8. Simeon. *Ibid.* GRIAL.

Ib. Vulgata: *Quoniam audiuit me Dominus.* AREVALVS.

9. Vulgata: *Nunc quoque copulabitur mihi maritus meus, eo quod pepererim ei tres filios.* AREVALVS.

ambigens de amore viri: *Nunc mecum erit vir meus*, *quia peperi ei tres filios*. Gen. 29. 34.

10. *Iudas* confessio dicitur. Quando enim peperit eum Lia, laudem Domino retulit, dicens, *Nunc super hoc confitebor Domino*, Gen. 29. 35.
et ob id vocatus est Iudas. A confessione itaque nomen eius est dictum: quod est gratiarum actio.

11. *Issachar* interpretatur, *est merces*. *Ie* quippe dicitur *est*, *Sachar merces*. Hoc autem ideo, quia mandragoris filii Ruben introitum viri, qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Vnde et, dum natus est, dixit Lia, *Dedit Deus mercedem meam*. Gen. 30. 18.

12. *Zabulon* interpretatur habitaculum. Sextum enim hunc filium genuerat Lia: propterea iam secura dixit: *Habitauit mecum* Gen. 30. 20.
vir meus. Vnde et filius eius vocatus est habitaculum.

13. *Nephthalim* de conuersione, siue comparatione: causa nominis eius est. Vnde et dixit Rachel, quum eum peperisset ancilla eius Bala: *Habitare me fecit Deus habitationem cum sorore mea*. Gen. 30. 8.

14. *Dan* interpretatur iudicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina eius: *Iudicauit me Dominus*, *et exaudiens dedit mihi filium*. Causam nominis expressit, vt ab eo, quod iudi- Gen. 30. 6.
casset se Dominus, filio ancillae iudicii nomen imponeret.

15. *Gad* ab euentu, siue procinctu vocatus est. Quando enim peperit eum Zelpha, dixit domina eius Lia; *in fortuna*, id est, quod dicitur, *in procinctu*, *vel euentu*. Gen. 30. xI.

16. *Aser* beatus dicitur; dum enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia, *Beata ego*, *et beatificant me mulieres*: et ab eo, quod beata dicatur, ex etymologia nominis *Beatum* vocauit. Gen. 30. 13.

17. *Ioseph* ab eo, quod sibi alium addi mater optauerat, vocauit augmentum. Hunc Pharao *Zaphanath Phaaneca* appellauit,

10. Vulgata: *Modo confitebor Domino*. AREVALVS.

11. Issachar. *Ad c.* 30. GRIAL.

Ib. Vulgata: *Dedit deus mercedem mihi*. AREVALVS.

12. Vulgata in futuro: *Etiam hac vice mecum erit maritus meus*. AREV.

13. Nephthalim. *Ibid.* GRIAL.

Ib. Vulgata: *Comparauit me deus cum sorore mea*, *et inualui*. *Vocauitque eum NEPHTALI*. AREVALVS.

14. Vulgata: *Iudicauit mihi Dominus*, *et exaudiuit vocem meam*, *dans mihi filium*. AREV.

15. In Vulgata *feliciter* pro *in fortuna*. Etiam *feliciter* explicari potest de *euentu*, et *procinctu*. AREVALVS.

16. Vulgata: *Hoc pro beatitudine mea*. *Beatam quippe me dicent mulieres*: *propterea appellauit eum ASER*. AREV.

17. Hunc Pharao. *Ad c.* 41. GR.

quod hebraice absconditorum repertorem sonat, pro eo quod obscura somnia reuelauit, et sterilitatem praedixit.

18. Tamen quia hoc nomen ab aegyptio ponitur, ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur ergo *Zaphanath Phaaneca* aegyptio sermone Saluator mundi, eo quod orbem terrae ab imminente famis excidio liberarit.

19. *Beniamin* interpretatur filius dextrae, quod est virtutis. Dextra enim appellatur Iamin. Mater quippe eius moriens vocauerat nomen eius *Benoni*, id est, filius doloris mei. Pater hoc mutauit, filium dextrae nominans.

20. *Manasses* dictus ab eo, quod sit pater eius oblitus laborum suorum. Ita enim hebraice vocatur obliuio.

21. *Ephraim*, eo quod auxerit eum Deus, et ex hoc vocabulo in linguam nostram transfertur augmentum.

CAPVT VIII.

De Prophetis.

1. Quos gentilitas vates appellat, hos nostri *prophetas* vocant, quasi praefatores, quia porro fantur, et de futuris vera praedicunt. Qui autem a nobis prophetae, in veteri testamento *videntes* appellabantur: quia videbant ea, quae ceteri non videbant, et praespiciebant ea, quae in mysterio abscondita erant.

I. Reg. 9. 9. 2. Hinc est, quod scriptum est in Samuele, *Eamus ad videntem*. Hinc Isaias, *Vidi*, inquit, *Dominum sedentem super solium ex-* (c. 6. v. 1.)
celsum, et eleuatum. Et Ezechiel, *Aperti sunt caeli, et vidi visiones Dei*. (c. 1. v. 1.)

3. Quorumdam autem prophetarum nominum etymologiae annotandae sunt. Vocabula enim eorum satis ostendunt, quid in futurum factis, dictisque suis praenunciassent.

4. *Elias* interpretatur Dominus Deus. Ex futuri igitur praesagio sic vocatur. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadringentis

19. Beniamin. *Ad c.* 35. GRIAL.

20., et 21. Manasses ... Ephraim. *Ad c.* 41. GRIAL.

Cap. VIII. n. 1. Prophetae in vet. test. *Ex prolog. Biblioth.* GRIAL.

2. Post verba, *eamus ad videntem*, additur: *Qui enim propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns*. AREV.

gentis sacerdotibus Baal, inuocato nomine Domini, descendit de caelo ignis super holocaustum. *Quod quum vidisset omnis populus, cecidit in faciem suam, et ait: Dominus ipse est Deus.* 3. Reg. 18. 39.

5. Ex hac igitur causa tale prius nomen accepit, pro eo quod per eum postea cognouerit populus Dominum Deum. Idem et fortis Domini interpretatur, vel propter quod interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab aduersitatem tolerauit.

6. *Elisaeus* Domini salus interpretatur; vocabulum autem idem ex futuri praesagio accepit. Denique et multas virtutes fecit, et famem pellens, populum a morte saluauit.

7. *Nathan*, *dedit*, siue *dantis*. *Isaias* interpretatur saluator Domini. Et merito; Saluatorem enim vniuersarum gentium, eiusque sacramenta amplius, quam ceteri, praedicat.

8. *Ieremias* excelsus Domini, pro eo quod dictum est ei: *Constitui te super gentes, et regna.* Ier. 1. 10.

9. *Ezechiel*, fortitudo Dei. *Daniel*, iudicium Dei, siue quia in presbyterorum iudicio sententiam diuinae examinationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate, Susannam ab interitu liberauit: siue quod visiones, et somnia, quibus per * signa quaedam, et aenigmata futura monstrabantur, sagaci mente discernens aperuit. Hic et desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducauit, et vinum concupiscentiae non bibit. forte *sigla*. Vide var. lect.

10. *Osee* saluator, aut saluans. Dum enim iram Dei in populum Israel ob crimen idololatriae prophetasset, domui Iudae salutem praenunciauit. Propter quod Ezechias, rex Iuda, sublatis idolis, quae praecedentes reges consecrauerant, templum *Domini* purgasse, ac purificasse monstratur.

11. *Ioel* Dominus Deus, siue incipiens Deo, vel *fuit Dei*. Haec enim eius vocabulum resonat etymologia incerta.

5. Idem et fort. *Ex ep.61. ad Pammach.* GRIAL.
7. Nathan. *In nom. ex Luc.* GRIAL.
Ib. Isaias. Salus Domini *in nominibus ex Act.* Salutare Domini, *in nom. ex ep. ad Rom.* Saluator Domini *in c.* 1. *Isai. ex sua sententia*. GRIAL.
Ibid. Saluatorem enim. *Ex praef. in eund. Isai.* GRIAL.
8. Vulgata: *Constitui te hodie super gentes, et super regna*. AREV.
9. Hic et desideriorum. *Ex ep. ad Eustoch. de custod. Virg.* GRIAL.
Ib. Ex variis lectionibus arguitur, legi posse per *sigla quaedam*. AREVAL.
11. Ioel. *In praef. Malach.* Ioel, qui interpretatur Dominus Deus. *In nominibus Ioel.*, incipiens, vel est Deus, vel Dei. *In praef. in Ioelem*, Ioel ἀρχόμενος, id est, incipiens. GRIAL.

12. *Amos* populus auulsus. Prophetia enim eius ad populum fuit Israel, quia iam auulsus erat a Domino, et aureis vitulis seruiebat, siue auulsus a regno stirpis Dauid.

13. *Nahum* gemens, siue consolator. Increpat enim ciuitatem sanguinum, et post euersionem illius consolatur Sion, dicens: *Ecce super montes pedes euangelizantis, et annunciantis pacem.* Isai. 52. 7.

14. *Habacuc* amplexans, quia vel ex eo quod amabilis Domini fuit, vocatur amplexatio, vel quod in certamen cum Deo congreditur, amplexantis, id est, luctantis sortitus est nomen. Nullus enim tam audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiae prouocare, cur in rebus humanis, et mundi istius πολιτέᾳ tanta rerum versatur iniquitas?

15. *Michaeas, quis hic*, vel *quis iste*? Comminatur enim Samariae ob causam simulacrorum illo modo, quo de Eliu dicitur:
Iob. 38. 2. *Quis est iste inuoluens sententias*?

16. *Sophonias* specula, vel arcanum Domini interpretatur: vtrumque ad prophetam conuenit. Ipsi enim sciunt mysteria Dei. Vnde
c. 3. v. 17. ad Ezechielem dicitur: *Speculatorem posui domui Israel*. Et alibi,
Amos. 3. 7. *Non faciet Dominus quidquam, nisi reuelauerit seruis suis prophetis.*

17. *Abdias* seruus Domini. Sicut enim Moyses famulus Domini, et Apostolus seruus Christi, ita iste legatus ad gentes missus

12. Amos... quia iam auuls. *Ex comm. in c.* 1. GRIAL.

13. Nahum gemens. *Ita legendum apud Hieronym. in ep. Barnab.*, *non* germen, *ex c.Toletan.*, *nam reliqui mendose* germen. GRIAL.

Ib. Verba Isaiae paulo aliter referuntur cap. 6. num. 61., et in Vulgata, vt tunc dixi. Tom. I. Patrum Apostolic. pag. 9. col. 2., pag. 12. col. 2., et pag. 40. col. 2. agitur de nomine *Naum*, seu *Nahum*, quod *consolatorem* significat, non germen. Hieronymus in fine libri de nominibus hebraicis, ad Barnabae epistolam catholicam respiciens, *Nahum* exposuit *germen*: sed mendosus videtur locus, et legendum *Naue*, cuius Barnabas meminit, non *Nahum*. Vide etiam notam in editione Vallarsiana Hieronymi. AREVALVS.

14. Habacuc. *Ex prolog. commentarior.* GRIAL.

Ib. Haec est quaestio, quam Claudianus vehementi oratione persecutus fuit initio libri 1. in Rufinum: *Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem, – Curarent superi terras etc.* AREV.

15. Michaeas... quo de Heliu dicitur. *Iob.* 38. GRIAL.

16. Sophon. *In c.* 1. GRIAL.

Ib. Melius videretur *ad prophetas*: sequitur enim *ipsi sciunt*. Et in nonnullis quidem excusis extat *prophetas*. Sed repugnant mss. codices. In Vulgata est *dedi te* pro *te posui*. Et apud Amos: *Quia non facit Dominus Deus verbum, nisi reuelauerit secretum suum ad seruos suos prophetas*. AREVALVS.

17. Abdias. *In c.* 1. GRIAL.

videt, et praedicat, quae prophetali digna sunt ministerio, et seruitute: inde seruus Domini.

18. *Ionas* interpretatur columba, siue dolens. Columba pro gemitu, quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter tristitiam, quam habuit de salute Niniuitarum, vel propter hederam subito arescentem: cuius vmbraculo tegebatur contra solis ardorem.

19. Ipse est Amathi Sareptanae viduae filius, vt iudaei affirmant, quem resuscitauit Elias, matre postea ad eum dicente: *Nunc cognoui, quoniam vir Dei es tu, et verbum Dei in ore tuo verum est*. Ob hanc causam ipsum puerum Amathi vocitatum. *Amathi* enim ex hebraeo in latinam linguam veritas dicitur, et ex eo, quod verum Elias locutus est, ille, qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis. 3. Reg. 17.24.

20. *Zacharias* memoria Domini. Septuagesimo enim anno desolationis templi completo, Zacharia praedicante, memoratus est Dominus populi sui: iussuque Darii reuersus est Dei populus, et reaedificata est et vrbs, et templum.

21. *Aggaeus* in latinum festiuus, et laetus resonat. Destructum enim templum aedificandum prophetat, et post luctum captiuitatis regressionis laetitiam praedicat.

22. *Malachias* interpretatur angelus Domini, id est, nuncius. Quidquid enim loquebatur, quasi a Domino essent mandata, ita credebantur, et inde ita nomen eius septuaginta transtulerunt dicentes: *Assumptio verbi Domini super Israel in manu angeli eius*. Malach. 1. 1.

23. *Esdras*, adiutor. *Nehemias*, consolator a Domino. Quodam enim praesagio futurorum nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium, et consolationem omni illi populo, redeunti ad patriam. Nam et templum Domini iidem reaedificauerunt, et murorum, ac turrium opus ipsi restaurauerunt.

24. *Ananias* gratia Dei. Idem et *Sidrac* lingua chaldaea, quod interpretatur decorus meus.

18. Ionas ... ipse est Amathi etc. *Ex praef. in Ion.* GRIAL.

19. Vulgata: *Nunc in isto cognoui etc. et verbum Domini etc.* AREVALVS.

21. Aggaeus. *Ex proleg. Biblioth.* GR.

22. Vulgata: *Onus verbi Domini ad Israel in manu Malachiae*. AREVALVS.

24. Ananias. *Ex nom. ex Ierem.*, *et Daniele*. GRIAL.

25. *Azarias*, auxilium Domini. Idem et Abdenago, quod in latinum vertitur *seruiens taceo*.

26. *Misael*, quae palus Domini: ipse et Misac, quod interpretatur risus, vel gaudium.

27. *Ahia* frater eius. *Semeia* audiens Dominum. *Asaph* congregans. *Ethan*, robustus, siue ascensus.

28. *Idithum* transiliens eos, siue saliens eos. Quosdam enim inhaerentes humo, curuatos in terram, et ea, quae in imo sunt, cogitantes, et in rebus transeuntibus spem ponentes transiliuit canendo iste, qui vocatur *transiliens*.

29. *Eman* accipiens, vel formido eorum. *Barachia* benedictus Dominus, vel benedictus Domini. *Olda* districtio, siue diuerticulum. *Iudith* laudans, vel confitens. *Hester* absconsa.

Luc. 1. 72. 30. *Zacharias* memoria Domini, ob hoc, quia canit: *Memorari testamenti sui sancti*.

31. *Ioannes Baptista* Domini gratia: eo quod sit limes prophetiae, praenuncius gratiae, siue initium baptismatis, per quod gratia ministratur.

32. Hi sunt prophetae veteris, nouique testamenti: quorum finis Christus, cui dicitur a Patre: *et Prophetam in gentibus posui te*. (Ier. 1. 5.)

33. *Prophetiae* autem *genera septem* sunt. Primum genus *ecstasis*, quod est mentis excessus, sicut vidit Petrus vas illud submissum de caelo in stupore mentis cum variis animalibus.

34. Secundum genus *visio*, sicut apud Isaiam dicentem: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum*. (c. 6. v. 1.) Tertium genus *somnium*, sicut Iacob subnixam in caelo scalam dormiens vidit. Quartum genus *per nubem*, sicut ad Moysen, et ad Iob post plagam loquitur Deus.

26. Misael, quae palus Domini. *Ex nom. ex Daniele. Mendose ergo cc. omnes* qui populus Domini . . . *In nomin. ex Exod.* Misael, tactus Dei, siue quis interrogauit. GRIAL.

Ib. Misac. *Ibid.* GRIAL.

27. Ethan rob., siue ascensus. *Ita etiam apud Hieronym.*, accensus *malebat A. August.* GRIAL.

Ib. Grialius in textu exhibet *accensus*; sed in nota praeferre videtur *ascensus*. AREVALVS.

28. Quosd. e. inhaerentes. *Ex Aug. in ps.* 38. GRIAL.

29. Olda. *Ex nom.* 3. *Reg.* GRIAL.

32. Vulgata *dedi te* pro *posui te*. AREVALVS.

35. Quintum genus *vox de caelo*, sicut ad Abraham sonuit, dicens: *Ne iniicias manum tuam in puerum*. Et ad Saulum in via: Gen. 22. 12.
Saule, Saule, quid me persequeris. Act. 9. 4.

36. Sextum genus *accepta parabola*, sicut apud Salomonem in Prouerbiis, et apud Balaam, quum euocaretur a Balac. Septimum genus *repletio Sancti Spiritus*, sicut pene apud omnes prophetas.

37. Alii *tria genera visionum* esse dixerunt. Vnum *secundum oculos corporis*, sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre: et Moyses ignem in rubo: et discipuli transfiguratum Dominum in monte inter Moysen, et Eliam, et cetera huiusmodi.

38. Alterum *secundum spiritum*, *quo imaginamur ea*, *quae per corpus sentimus*, sicut vidit Petrus, discum illum submitti de caelo cum variis animalibus, et sicut Isaias Dominum in sede altissima non corporaliter, sed spiritualiter vidit.

39. Non enim Deum forma corporea circumterminat: sed quemadmodum figurate, non proprie multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur.

40. Tertium autem genus visionis est, *quod neque corporeis sensibus*, *neque illa parte animae*, *qua corporalium rerum imagines capiuntur*, *sed per intuitum mentis*, *quo intellecta conspicitur veritas*: sicut Daniel hoc praeditus mente vidit, quod Balthasar viderat corpore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in errorem mittunt. Omnia tamen haec genera Spiritus sanctus moderatur.

41. Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam malus potest: nam inuenimus, Saulem regem prophetasse. Persequebatur enim sanctum Dauid, et impletus Spiritu prophetare coepit.

35. Vulgata: *Non extendas manum tuam super puerum*. AREVALVS.

37. Alii tria gen. . . . moderatur. *Omnia ex Aug. contra Adimant. c. vltim.* GRIAL.

Ib. De prophetia, eiusque generibus multa congerit Benedictus XIV. lib. 3. cap. 45., et seqq. De beatific. post multos alios ibi indicatos. AREVALVS.

41. Haec est theologorum sententia cum S. Thoma 2. 2. quaest. 172. art. 4., et ex S. Augustino traditur in iure canonico in can. *Multae autem*, et can. *Prophetauit* 1. quaest. 1., allegato eodem exemplo: *Prophetauit et Saul malus rex*. AREVALVS.

CAPVT IX.

De Apostolis.

1. *Apostoli* missi interpretantur: hoc enim eorum nomen indicat. Nam sicut graece ἄγγελοι, latine *nuncii* vocantur, ita graece *apostoli*, latine *missi* appellantur. Ipsos enim misit Christus euangelizare per vniuersum mundum: ita vt quidam persas, indosque penetrarent, docentes gentes, et facientes in nomine Christi magna, et incredibilia miracula, vt attestantibus signis, et prodigiis crederetur illis in iis, quae dicebant, et viderant. Habent autem plerique ex iis causas suorum vocabulorum.

2. *Petrus* a petra nomen accepit, hoc est, a Christo, super quem est fundata ecclesia. Non enim a Petro petra, sed Petrus a petra nomen sortitus est, sicut non Christus a christiano, sed christianus
Matth. 16. 18. a Christo vocatur, ideoque ait Dominus: *Tu es Petrus, et super hanc petram, etc.*, quia dixerat Petrus, *Tu es Christus filius Dei viui*: deinde ei Dominus, *Super hanc*, inquit, *petram, quam confessus es, aedificabo Ecclesiam meam*. Petra enim erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus est Petrus.

3. *Cephas* dictus, eo quod in capite sit constitutus apostolorum:

Cap. IX. num. 2. Nota est illorum temeritas, qui contra primam Petri cathedram garriunt, in hoc Matthaei textu interpretando. Communem SS. Patrum expositionem reiiciunt, vnius, et alterius interpretationem, quam hic quoque Isidorus indicat, vnice tenent, in eaque mordicus haerent. Quodnam hac de re meum sit iudicium, aperui in comment. ad Prudentium hymn. 1. Cathem. v. 63. Nimirum quum idem scripturae textus duos sensus literales habere possit, vt multi tradunt, nihil obest, quominus probabilis censeatur paucorum veterum expositio, quod verba *super hanc petram* Christum indicent: dummodo tamen pro certa habeatur aliorum interpretatio, quam ecclesia quodammodo auctoritate sua confirmauit in hymno S. Ambrosii, quem canunt fideles omnes ad laudes Dominicae: *Hoc ipsa petra ecclesiae - Canente culpam diluit*. Cui concinit hymnus officii gothici ad Cathedram S. Petri: *O Petre, petra ecclesiae*. AREV.

3. Cephas -- quod in capite. *Graecam etymologiam Anacleti* III., *Dionysii Areopag., et Optati Mileuitani exemplo reddidit, cum Syrum verbum esse constet, idque statim idem testetur. Cuius rei exempla alia, rationemque non inelegantem vid. apud Turrian. lib.* 2. *contr. Magdeburg. c.* 3. GRIAL.

Ib. Et ipsum nomen in Petro syr. *Vid. Hieronym. Matth.* 6., *et in nomin. ex eod.* GRIAL.

Ib. Perspicue hoc loco tradit Isidorus, Petrum a Christo constitutum fuisse caput apostolorum. AREVALVS.

κεφαλὴ enim graece caput dicitur, et ipsum nomen in Petro syrum est.

4. *Simon Bar-iona* in linguam nostram sonat *filius columbae*, et est nomen syrum pariter, et hebraeum. *Bar* quippe syra lingua filius, *Iona* columba vtroque sermone dicitur.

5. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon, id est, Petrus filius sit Ioannis, iuxta illam interrogationem: *Simon Ioannis, diligis me?* Io. 21. 16. et volunt scriptorum vitio deprauatum, vt pro *Bar-iohanna*, hoc est, filius Ioannis, *Bar-iona* scriptum sit, vna detracta syllaba. Iohanna autem interpretatur Domini gratia.

6. Et fuisse constat Petrum trinomium, *Petrum*, *Cepham*, et *Simonem Bar-iona*: *Simon* autem hebraice interpretatur obediens.

7. *Saulus* hebraico sermone tentatio dictus, eo quod prius in tentatione ecclesiae sit versatus. Persecutor enim erat, et inde nomen habebat istud, quando persequebatur christianos.

8. Postea mutato nomine de Saulo factus est *Paulus*, quod interpretatur mirabilis, siue electus. Mirabilis, vel quia multa signa fecit, vel quia ab oriente vsque ad occasum Euangelium Christi in omnibus gentibus praedicauit.

9. Electus, sicut in Actibus Apostolorum Spiritus sanctus dicit: *Segregate mihi Barnabam, et Saulum ad opus, ad quod elegi* c.13. v.2. *eos*. Latino autem sermone *Paulus* a modico dictus: vnde et ipse ait, *Ego sum minimus Apostolorum omnium*. Quando enim Saulus, I.Cor. 15. 9. superbus, elatus: quando Paulus, humilis, et modicus.

10. Ideo sic loquimur, Paulo post videbo te, id est, post modicum. Nam quia modicus est, ipse dicit: *Ego enim sum nouissi-* Ephes. 3. 8. *mus apostolorum*: et *Mihi minimo omnium sanctorum*. Cephas autem, et Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, vt essent etiam ipso nomine noui, sicut Abraham, et Sara.

11. *Andreas* frater Petri carne, et coheres gratiae: secundum hebraeam etymologiam interpretatur decorus, siue respondens: sermone autem graeco a viro virilis appellatur.

6. Simon – obediens. *Hieron.* Simon quippe obediens dicitur. GRIAL.

Ib. Grialius in nota edidit *Simon .... audiens*: sed quum in textu appareat *obediens*, in nota quoque hoc ipsum reposui. AREVALVS.

9. Vulgata *ad quod assumpsi eos*. AREVALVS.

10. *Nouissimus apostolorum*: vel ex loc. cit. pro *minimus apostolorum*, vel ex 1. ad Cor. 4. 9. *Nos apostolos nouissimos ostendit*. Alter locus ex epistola ad Ephesios in Vulgata est, *Mihi omnium Sanctorum minimo*. AREVALVS.

11. Sermone autem graec. *In nom. ex Act.* GRIAL.

12. *Ioannes* quodam vaticinio ex merito nomen accepit: interpretatur enim, in quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum ceteris apostolis dilexit Iesus.

13. *Iacobus Zebedaei* a patre cognominatur, quem reliquens, cum Ioanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt filii tonitrui, qui etiam Boanerges ex firmitate, et magnitudine fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedaei, frater Ioannis, qui post ascensionem Domini ab Herode manifestatur occisus.

14. *Iacobus Alphaei* ob distinctionem prioris cognominatus, qui dicitur filius Zebedaei, sicut iste filius Alphaei: cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt.

15. Iste est Iacobus minor, qui in euangelio frater Domini nominatur, quia Maria vxor Alphaei soror fuit matris Domini, quam Mariam Cleophe Ioannes Euangelista cognominat, a patre, siue a gentilitate familiae, aut quacumque alia causa ei nomen imponens. Alphaeus autem hebraeo sermone in latinum exprimitur millesimus, siue doctus.

16. *Philippus* os lampadarum, vel os manuum. *Thomas* abyssus, vel geminus, vnde graece *Didymus* appellatur. *Bartholomaeus* filius suspendentis aquas, vel filius suspendentis me. Syrum est, non hebraeum.

17. *Matthaeus*, in hebraeo donatus exprimitur. Idem et appellatus Leui ex tribu, a qua ortus fuit. In latino autem ex opere publicani nomen accepit, quia ex publicanis fuit electus, et in apostolatum translatus.

18. *Simon Chananaeus* ad distinctionem Simonis Petri, de vico Galilaeae Chana, vbi aquas Dominus mutauit in vinum: ipse est, qui in alio euangelista scribitur Zelotes: Chana quippe zelus interpretatur.

19. *Iudas Iacobi*, qui alibi appellatur Lebbaeus, figuratum nomen

13. Iacobus. *In cap. Matth.* 10. GR.

Ib. Boanerges. *Ibid. Sed in Dan.* 1. Filii Zebedaei appellati sunt filii tonitrui, quod non (vt plerique putant) boanerges, sed emendatius legitur beneraham, *et in Is. c.* 62., *et in nom. ex Iohann.* GRIAL.

15. Quia Maria vxor Alph. *ex eod. aduers. Heluid.* GRIAL.

16. Philipp. os lampadar. *In nom. ex Act.* lampadar. *In nom. ex Luc.* Os lampadis, vel os manuum. GRIAL.

18., et 19. Simon Chan ... Iudas Iacob. *In Matth.* 10. GRIAL.

19. Quem Ecclesiast. *Ibid. Est autem historia Euseb. lib.* 1. *cap. vlt.* GRIAL.

men habet a corde, quod nos diminutiue corculum possumus appellare: ipse in alio euangelista Thaddaeus scribitur, quem ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad Abagarum Regem.

20. *Iudas Iscariotes* vel a vico, in quo ortus est, vel ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, quodam praesagio futuri in condemnationem sui. Issachar enim interpretatur merces, vt significaretur pretium proditoris, quo vendidit Dominum, sicut scriptum est: *Et acceperunt mercedem meam, triginta argenteos, pretium, quo appre-* Matth. 27. 9.
tiatus sum ab eis.

21. *Matthias*, qui inter apostolos sine cognomine solus habetur, interpretatur donatus, vt subaudiatur pro Iuda: iste enim in locum eius electus est ab apostolis, quum pro duobus sors mitteretur.

22. *Marcus* excelsus mandato, vtique propter euangelium Altissimi, quod praedicauit.

23. *Lucas*, *ipse consurgens*, siue *ipse eleuans*, eo quod eleuauerit praedicationem euangelii post alios.

24. *Barnabas* filius prophetae, vel filius consolationis.

CAPVT X.

De reliquis in Euangelio nominibus.

1. *Maria* illuminatrix, siue stella maris: genuit enim lumen mundi. Sermone autem syro Maria Domina nuncupatur; et pulchre, quia Dominum genuit.

2. *Elisabeth* Dei mei saturitas, vel Dei mei iuramentum.

3. *Magdalena* turris. *Martha* irritans, aut prouocans: sermone autem syro interpretatur dominans.

20. Vulgata: *Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiauerunt a filiis Israel.* Verba Zachariae, quae huic loco quodammodo respondent, sunt ex cap. XI. v. 13. *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.* Ieremias a Matthaeo nominatur: sed apud Ieremiam verba non reperiuntur ita perspicua, atque apud Zachariam. De qua controuersia dixi ad Iuuencum lib. 4. v. 638. AREVALVS.

Cap. X. n. 1. Maria illumin. *In nom. ex Matth.* Mariam plerique aestimant interpretari, *illuminant me isti*, vel *illuminatrix*, vel *smyrna maris*. Sed mihi nequaquam videtur. Melius est autem, vt dicamus, sonare eam stellam maris, siue amarum mare. Sciendum quoque, quod Maria sermone syro Domina nuncupatur. GRIAL.

Io. c. 1. v. 47. 4. *Nathanael* donum Dei, quia dolus, id est, ſimulatio dono Dei in eo non fuit.

5. *Zebedaeus* donatus, ſiue fluens iſte. *Zachaeus* iuſtus, ſiue iuſtificatus, ſiue iuſtificandus. Syrum eſt nomen, non hebraeum.

6. *Lazarus* adiutus, eo quod ſit a morte reſuſcitatus. *Herodes* pelliceus glorioſus, clara etymologia.

7. *Caiphas* inueſtigator, aut ſagax, aut vomens ore: iniquo enim ore ſuo iuſtum condemnauit, quamuis hoc myſterio prophetali annunciaſſet.

8. *Pontius* declinans conſilium, vtique iudaeorum: accepta enim
Matth. 27. 24. aqua lauit manus ſuas, dicens: *Innocens ego ſum a ſanguine huius iuſti.*

9. *Pilatus* os malleatoris, quia dum Chriſtum ore ſuo et iuſtificat, et condemnat, more malleatoris vtraque ferit.

10. *Barraba* filius magiſtri eorum, abſque dubio iudaeorum magiſtri, qui eſt diabolus, homicidiorum auctor, qui vſque hodie regnat in eis.

CAPVT XI.

De Martyribus.

1. *Martyres* graeca lingua, latine teſtes dicuntur, vnde et teſtimonia graece martyria nuncupantur. *Teſtes* autem ideo vocati ſunt, quia propter teſtimonium Chriſti paſſiones ſuſtinuerunt, et vſque mortem pro veritate certauerunt.

2. Quod vero non teſtes (quod latine vtique poſſemus,) ſed graece martyres appellamus, familiarius eccleſiae auribus hoc graecum verbum ſonat, ſicut multa graeca nomina, quae pro latinis vtimur.

3. *Martyrum primus* in nouo teſtamento *Stephanus* fuit, qui ſermone hebraeo interpretatur norma, quod prior fuerit in marty-

6. Diſtinguunt editi *pelliceus*, *glorioſus*: ſed etymologia ex graeco eſt *gloria pellis*. AREVALVS.

8. Pontius declinans conſilium. *Ita Goth. cc., et apud Hieronym.*; concilium *impreſſi*, *reliqua huius c. ex eod. Hier.* GRIAL.

Cap. XI. n. 2. Aliquando etiam latinum nomen *teſtium* pro martyribus adhibetur, vt a Prudentio hymn. 1. Periſteph. v. 21., et 22. *Nil ſuis bonus negauit Chriſtus vnquam teſtibus*: *Teſtibus*, *quos nec catenae*, *dura nec mors terruit*. AREVALVS.

rio ad imitationem fidelium: idem autem ex graeco sermone in latinum vertitur coronatus, et hoc prophetice, vt quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri prius in vocabulo resonaret: passus est enim, et, quod vocabatur, accepit: *Stephanus* enim corona dicitur; humiliter lapidatus, sed sublimiter coronatus.

4. *Duo* autem sunt *martyrii genera*, vnum *in aperta passione*, alterum *in occulta animi virtute*. Nam multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desideriis resistentes, per hoc quod se omnipotenti Deo in corde mactauerunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiamsi persecutionis tempore existerent, martyres esse potuerunt.

CAPVT XII.

De Clericis.

1. *Cleros*, et *clericos* hinc appellatos (credimus), quia Matthias sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum: κλῆρος enim graece sors, vel hereditas dicitur.

2. Propterea ergo dicti *clerici*, quod de sorte sunt Domini, vel quia Dominum partem habent: generaliter autem clerici nuncupantur omnes, qui in ecclesia Christi deseruiunt, quorum gradus, et nomina haec sunt.

3. *Ostiarius*, *psalmista*, *lector*, *exorcista*, *acolythus*, *subdiaconus*, *diaconus*, *presbyter*, et *episcopus*.

4. Duo sunt autem martyrii gen. *Ex Greg.* 3. *Dialog.* c. 26. GRIAL.

Ib. Martyrium, quod non in aperta passione positum est, sed in occulta animi virtute, vt ait Isidorus, non est proprie martyrium, etiam siquis inter ministrandum peste contactis vitam amittat: nam ex communi ecclesiae sensu *martyres* illi soli dicuntur, qui in pugna, et certamine cum tyranno vitam non resistentes ponunt. Notum est Theophili Raynaudi opus *De martyrio per pestem*: notae controuersiae inde exortae: de quibus videri potest Benedictus XIV. lib. 3. de beatif. cap. XI. Quoniam vero heroica Sanctorum virtus martyrio comparatur, hinc duo martyrii genera distinguuntur, et quamuis initio soli veri martyres honore publico exciperentur, deinde viris aliis sanctis, quorum eximia probitas esset demonstrata, veneratio in ecclesia impendi coepit: ex quo etiam martyrologio tam confessores, quam martyres inscribuntur. Confer commentarium meum ad Prudentium Prooem. v. 42. AREVALVS.

Cap. XII. n. 1. Cleros, et Cleric. *Ex Aug. in ps.* 67. GRIAL.

2. Vel quia Dominum partem. *Al.* Domini partem. *Vtrumque retulit in lib. offic.* GRIAL.

3. Psalmist. lect. *Psalmista, siue le-*

4. Ordo *Episcoporum* quadripertitus est, id est, in patriarchis, archiepiscopis, metropolitis, atque episcopis.

5. *Patriarcha* graeca lingua summus patrum interpretatur, quia primum, id est, apostolicum retinet locum, et ideo quia summo honore fungitur, tali nomine censetur, sicut romanus, antiochenus, et alexandrinus.

6. *Archiepiscopus* graeco vocabulo, quod sit summus episcoporum: tenet enim vicem apostolicam, et praesidet tam metropolitanis, quam episcopis ceteris. (*Metropolitani* autem a mensura ciuitatum vocati).

7. Singulis enim prouinciis praeeminent, quorum auctoritati, et doctrinae ceteri sacerdotes subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet; solicitudo enim totius prouinciae ipsis commissa est.

8. Omnes autem superius designati ordines vno, eodemque vocabulo episcopi nominantur, sed ideo priuato nomine quidam vtuntur propter distinctionem potestatis, quam singulariter acceperunt.

9. *Patriarcha* patrum princeps: Ἄρχος enim princeps.

10. *Archiepiscopus* princeps episcoporum, sicut metropolitanus a mensura ciuitatum.

ctor. Rab. lib.1. cap. 4. Non est autem psalmista ordinis, aut gradus proprium nomen; Sed ordinis nomine aliquando censeri, fatetur D.Th. in addit. qu. 37. ar.2. GRIAL.

Ib. Psalmistae nunc ex vsu ecclesiarum Hispaniae dicuntur concentores, siue accentores, de quibus infra num. 28. Nam *Praecentor* hispanice vocatur *Chantre*, et aliquando *Capiscol*, hoc est, caput scholae cantorum, *Succentor Sochantre*, et illi, qui concinunt, siue accinunt, *Psalmistae*. AREV.

4. Ordo Episcop. quadrip. *Sic Rab., Grat., et veteres libri. Sed idem Rab. lib.1. c.5.* Tripertitus est, id est, in Patriarchis, Archiepiscopis, qui et Metropolitani sunt, et in Episcopis. GRIAL.

Ib. Non dissimilis diuisio, atque haec ipsa nomina *patriarcharum*, *metropolitanorum*, et *archiepiscoporum* leguntur in epistola 3. Anacleti, quae cum duabus praecedentibus passim iam apocrypha censetur. AREVALVS.

5. Quia primum i. Apostol. *Sic Rab., et vetus Gratiani lib. cum Gothicis libris*. GRIAL.

6. Metropolitani autem. *Haec parenthesi inclusimus, vel quia aliena fortasse sunt, vt censebat Chacon, cum veriorem interpretationem Rabanus retineat, qui omnia haec ex Isidoro sumpsit, vel vt quae sequuntur*: Singulis e. prouinciis etc. *archiepiscopis aptentur ex sententia Antonii Augustini. Cui duo veteres libri fauent, in quibus post haec omnia metropolitani etymon hoc qualecunque est collocatum. Sic etiam erit episcoporum tripertitus ordo*. GRIAL.

11. *Episcopatus* autem vocabulum inde ductum, quod ille, qui superefficitur, superintendat, curam scilicet subditorum gerens: σκοπεῖν enim graece, latine intendere dicitur.

12. Episcopi autem graece, latine speculatores interpretantur: nam speculator est praepositus in ecclesia, dictus eo quod speculetur, atque prospiciat populorum infra se positorum mores, et vitam.

13. *Pontifex* princeps sacerdotum est, quasi via sequentium: ipse et summus sacerdos, ipse et pontifex maximus nuncupatur: ipse enim efficit sacerdotes, atque leuitas, ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit: ipse, quid vnusquisque facere debeat, ostendit.

14. Antea autem pontifices et reges erant: nam maiorum haec erat consuetudo, vt rex esset etiam sacerdos, et pontifex. Vnde et romani imperatores pontifices dicebantur.

15. *Vates* a vi mentis appellatus, cuius significatio multiplex est: nam modo sacerdotem, modo prophetam significat, modo poetam.

16. *Antistes* sacerdos dictus, ab eo quod ante stat; primus est enim in ordine ecclesiae, et supra se nullum habet.

17. *Sacerdos* autem nomen habet compositum ex graeco, et latino, quasi sacrum dans; sicut enim rex a regendo, ita sacerdos

11. Episcop. vocab. *Ex Aug.* 19. *de ciuit. c.* 19. GRIAL.

13. *Summum sacerdotem*, et *Pontificem maximum* ex veterum more appellat Isidorus quemlibet episcopum. Eodem sensu olim episcopatus *summum sacerdotium* vocabatur, presbyteratus *secundum*, diaconatus *tertium*. Antiquorum, qui ita loquebantur, verba legere poteris apud Theophilum Raynaudum in Onomastico Pontificio verb. *Pontifex maximus*, et *Sacerdos summus*: qui vtrobique concludit, iampridem appellationem *summi sacerdotis*, aeque ac *summi pontificis*, restrictam esse ad omnium episcoporum supremum, siue romanum. AREVALVS.

14. Nam maiorum. *E Seru. Aen.*3. *ad* v. Rex Anius. GRIAL.

Ib. Romani imperatores etiam christiani *ethnicismi pontifices maximi* esse voluerunt, nequis abutens summa illa potestate turbas in imperio excitaret. Insignis enim erat apud romanos pontificis maximi auctoritas etiam supra consules, vt videre licet apud Gutherium de Iure pontificio romanorum. AREV.

15. Vates a vi ment., *a viendis versib. Varr. lib.* 6. GRIAL.

Ib. In Varronis verbis, *vates* esse dictos a versibus *viendis*, Scaliger suspicatur legendum, *vagendis*. Alii *vates* dictos putant a *fari*, vt Φάτης sint *vates*. In significatione sacerdotis *vates* vsurpatur in versibus bibliothecae Isidori: *Leander vates*. Rursus etymon *vatis* Isidorus exponit lib. 8. cap. 7. num. 3. AREVALVS.

17. Sanctificando. *Eod. modo lib.* 9. *c.* 3. GRIAL.

a sanctificando vocatus est: consecrat enim, et sanctificat.

18. Sacerdotes autem gentilium *flamines* dicebantur. Hi in capite habebant pileum, in quo erat breuis virga desuper, habens lanae aliquid. Quod quum per aestum ferre non possent, filo tantum capita religare coeperunt.

19. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas erat: vnde a filo, quo vtebantur, flamines dicti sunt, quasi *filamines*. Verum festis diebus filo deposito, pileum imponebant pro sacerdotii eminentia.

20. *Presbyter* graece, latine *senior* interpretatur, non modo pro aetate, vel decrepita senectute, sed propter honorem, et dignitatem, quam acceperunt, presbyteri nominantur: vnde et apud veteres iidem episcopi, et presbyteri fuerunt, quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis.

21. Ideo autem et presbyteri sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut et episcopi, qui licet sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent, quia nec chrismate frontem signant, nec Paracletum spiritum dant, quod solis deberi episcopis lectio Actuum Apostolorum demonstrat.

22. *Leuitae* ex nomine auctoris vocati: de Leui enim leuitae exorti sunt, a quibus in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi graece diaconi, latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote consecratio, ita in diacono mysterii dispensatio habetur.

23. *Hypodiaconi* graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic appellantur, quia subiacent praeceptis, et officiis leuitarum.

19. Flamines. *E Seru. Aen.* 8. *Vid. Fest.*, *et Varr.* GRIAL.

20. Vnde et apud vet. idem episcopis. *Ex Hier. ep.*83. *ad Ocean.* GRIAL.

Ib. Episcopos iure diuino superiores esse presbyteris, sententia catholica est, contra quam nonnulli haeretici auctoritate Hieronymi abutuntur. Theologi non omnes vno modo Hieronymi verba explicant, vt in veram sententiam reuocent, vt videri potest apud Valentiam in libro de discrimine sacerdotalis, et episcopalis ordinis cap. 3. De Isidori quidem mente dubitare non licet, quum conceptis verbis discrimen inter episcopos, et presbyteros num.seq. astruat. Confer lib. 2. de officiis eccles. cap. 7. cum not., et cap. 27. AREVALVS.

21. Qui licet sint sacerd. *Ex Innoc. I. ep.* 1. *c.* 3. GRIAL.

Ib. Haec vberius expromuntur cit. cap. 27. lib. 2. de offic. eccles. AREV.

22. Sicut in sacerdote consec. *Ex Ep. ad Rustic. Narb. de sept. gradibus eccl.*, *quae cum Hieronymi operibus circumfertur*. GRIAL.

23. Hi apud Heb. Nathinaei. *Al. Nathanaei*. *Vid. l.*2. *off. eccl. c.* 10., *et Raban.* GRIAL.

Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et leuitis superponendas altaribus deferunt: hi apud hebraeos Nathinaei vocantur.

24. *Lectores* a legendo: psalmistae a psalmis canendis vocati: illi enim praedicant populis, quid sequantur: isti canunt, vt excitent ad compunctionem animos audientium: licet et quidam lectores ita miseranter pronuncient, vt quosdam ad luctum, lamentationemque compellant.

25. Iidem etiam pronunciatores vocantur, quod porro annuncient: tanta enim, et tam clara erit eorum vox, vt quamuis longe positorum aures adimpleant.

26. *Cantor* autem vocatus, quia vocem modulatur in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea docti homines latine dicere potuerunt, praecentor, et succentor.

27. *Praecentor*, qui vocem praemittit in cantu. *Succentor* autem, qui subsequenter canendo respondet.

28. *Concentor* autem dicitur, quia consonat; qui autem non consonat, nec concinit, nec concentor erit.

29. *Acolythi* graece, latine ceroferarii dicuntur a deportandis cereis, quando legendum euangelium est, aut sacrificium offerendum.

30. Tunc enim accenduntur luminaria ab eis, et deportantur; non ad effugandas tenebras, dum sol eodem tempore rutilet, sed ad signum laetitiae demonstrandum, vt sub typo luminis corporalis illa lux ostendatur, de qua in euangelio legitur: *Erat lux vera, quae illuminat omnem hominem, venientem in hunc mundum.*

31. *Exorcistae* ex graeco in latinum adiurantes, siue increpantes vocantur. Inuocant enim super energumenos, vel super eos, qui habent spiritum immundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum, vt egrediatur ab eis.

26. Duo genera . . . respondet. *Ex Aug. in ps.* 87. GRIAL.

Ib. Confer lib. 6. cap. 19. num. 13. cum not. AREVALVS.

29. Quando Euang. *Ex Hieron. ep. aduers. Vigilant.* GRIAL.

30. De luminum vsu, et copia in ecclesiis apud veteres multa dixi in Prudentianis cap. XI. AREVALVS.

31. Super energ. *Vid.* 2. *offic. eccl. c.* 13., *et d.* 23. *c.* 27. GRIAL.

Ib. *Adiurantes*: ita S. Augustinus lib. de beat. vit. cap. 12. *Exorcizare dicuntur, hoc est, per diuina eum adiurando expellere.* Vide notata ad lib. 6. cap. 19. num. 55. AREVALVS.

32. *Oſtiarii*, iidem et ianitores, qui in veteri testamento electi sunt ad custodiam templi, vt non ingrederetur illud immundus in omni re: dicti autem ostiarii, quod praesint ostiis templi.

33. Ipsi enim tenentes clauem, omnia intus, extraque custodiunt, atque inter bonos, et malos habentes iudicium, fideles recipiunt, respuunt infideles.

CAPVT XIII.

De Monachis.

1. Monachus graeca etymologia vocatus, eo quod sit singularis: μονὰς enim graece singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba, qui solus est? Plura sunt autem genera monachorum.

2. *Coenobitae*, quos nos *in commune viuentes* possumus appellare. Coenobium enim plurimorum est.

3. *Anachoritae* sunt, qui post coenobialem vitam deserta petunt, et soli habitant per deserta: et ab eo, quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur: sed anachoritae Eliam, et Ioannem, coenobitae apostolos imitantur.

4. *Eremitae* ii sunt, qui et anachoritae, ab hominum conspectu remoti: eremum, et desertas solitudines appetentes. Nam eremum dicitur, quasi remotum.

5. *Abba* autem, syrum nomen, significat in latinum *pater*: quod
c. 8. v. 15. Paulus romanis scribens exposuit, dicens: *In quo clamamus, Abba pater*: in vno nomine duabus vsus linguis. Dicit enim *Abba* syro nomine patrem, et rursus latine nominat itidem *patrem*.

CA-

32. Apud Esdram lib. 2. cap. 12. v. 25. in templo erant *custodes portarum, et vestibulorum ante portas*. Hinc quaedam addita in nonnullis exemplaribus Isidori. AREVALVS.

33. Ipsi enim tenent. cl. *Ex d. ep. ad Rust. Narb.* GRIAL.

Ib. De huiusmodi ordinibus ecclesiasticis egerat iam Isidorus lib. 2. de offic. eccles., vnde multa huc transtulit. AREVALVS.

Cap. XIII. n. 1. Plura autem sunt gen. monach. *Ex Hier. ep. ad Eustoch.* 22. GRIAL.

Ib. De monachis, eorumque diuersis generibus plura cit. lib. 2. de offic. eccles. AREVALVS.

2. Coenob. enim. *Ex Cassian. collat.* 18. *c.* 10., *et cap.* 4. *et seq.* GRIAL.

4. Vulcanius annotauit, ἔρημον *desertum* dici. Hoc voluit Isidorus dicere, dum *eremum* vocat *quasi remotum*, hoc est, ab hominum conspectu. AREVAL.

CAPVT XIV.

De ceteris fidelibus.

1. C*hristianus*, quantum interpretatio ostendit, de vnctione deducitur, siue de nomine auctoris, et creatoris. A Christo enim christiani sunt cognominati, sicut a Iuda iudaei. De magistri quippe nomine cognomen sectatoribus datum est.

2. Christiani autem olim a iudaeis quasi opprobrio nazaraei vocabantur, pro eo quod Dominus noster, atque Saluator a vico quodam Galilaeae Nazaraeus sit appellatus.

3. Non se autem glorietur christianum, qui nomen habet, et facta non habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille est christianus, quia se factis ostendit christianum, ambulans, sicut et ille ambulauit, a quo et nomen traxit.

4. *Catholicus* vniuersalis, siue generalis interpretatur: nam graeci vniuersale καθολικὸν vocant.

5. *Orthodoxus* est recte credens, et, vt credit, viuens: ὀρθῶς enim graece *recte* dicitur: δόξα *gloria*: hoc est, vir rectae gloriae. Quo nomine non potest vocari, qui aliter viuit, quam credit.

6. *Neophytus* graece, latine nouellus, et rudis, fidelis, vel nuper renatus interpretari potest.

7. *Catechumenus* dictus, pro eo quod adhuc doctrinam fidei audit, necdum tamen baptismum percepit: nam κατηχούμενος graece auditor dicitur.

8. *Competens* vocatur, qui post instructionem fidei competit

Cap. XIV. n. 2. *A iudaeis etc.* Etiam a gentilibus contumeliose christiani *nazaraei*, et *nazareni* vocabantur. Vide comment. ad v. 25. hymn. 5. Peristeph. Prudentii, et ad v. 45. hymn. 10. *Ni disciplinam nazarenam respuat.* AREVAL.

5. Doxa gloria. *Opinio potius, vt reliqua conueniant.* GRIAL.

Ib. Vox graeca δόξα vtrumque significat et *opinionem*, et *gloriam*: et hoc innuere videtur Isidorus, *orthodoxum* esse dicendum, qui et *recte sentit*, et *gloriose viuit*, hoc est, vt credit, et vt virum rectae gloriae decet. AREVALVS.

7. *Catechumenus* proprie est, qui in elementis alicuius scientiae instruitur: et hoc sensu dicitur *auditor*, siue *discipulus*. Verum haec omnia enucleatius exponuntur lib. 2. de offic. ecclesiastic. AREVALVS.

8. Competens vocatur. *Ex Aug. serm. ad Competentes. Hieronymus ad Pammach. ep.* 61. An non tu potius scindis ecclesiam, qui praecepisti Bethlehem presbyteris, ne Competentibus nostris in pascha baptismum traderent? GRIAL.

gratiam Christi, inde et a petendo Competentes vocati.

9. *Laicus* popularis: λαὸς enim graece populus dicitur.

10. *Proselytus*, id est, aduena, et circumcisus, qui miscebatur populo Dei, graecum est.

LIBER OCTAVVS

DE ECCLESIA, ET SECTIS DIVERSIS.

CAPVT I.

De Ecclesia, et Synagoga.

1. Ecclesia graecum est, quod in latinum vertitur conuocatio, propter quod omnes ad se vocet. *Catholica* vniuersalis ἀπὸ τοῦ καθ' ὅλον, id est, secundum totum: non enim, sicut conuenticula haereticorum, in aliquibus regionum partibus coarctatur, sed per totum orbem terrarum dilatata diffunditur.

c. 1. v. 8. 2. Quod etiam apostolus approbat ad Rom. dicens: *Gratias ago Deo meo pro omnibus vobis, quia fides vestra annunciatur in vniuerso mundo*: hinc et vniuersitas ab vno cognominata est, propter
Luc. XI. 23. quod in vnitatem colligitur. Vnde Dominus in euangelio: *Qui mecum non colligit, spargit.*

3. Cur autem ecclesia quum vna sit, a Ioanne septem scribuntur, nisi vt vna catholica septiformi plena spiritu designetur?
Prou. 9. 1. sicut et de Domino nouimus dixisse Salomonem: *Sapientia aedificauit sibi domum, et excidit columnas septem*, quae tamen septem
1. Tim. 3. 15. vna esse non ambigitur, dicente Apostolo: *Ecclesia Dei viui, quae est columna, et firmamentum veritatis.*

Cap. I. n. 1. De Synagoga. *Ex Aug. in ps.* 5. 81. GRIAL.

Ib. Agit de ecclesia Isidorus lib. 1. Sentent. cap. 16., vbi Loaisa multa notis illustrat, quae huc quoque pertinent. Vide etiam cap. 1. lib. 1. de offic. ecclesiast. Rabanus Maurus de institut. cleric. cap. 1. lib. 1. quaedam ex hoc cap. 1. lib. 8. Etymol. sumit, vt pleraque alia ex libris de offic. ecclesiast. eiusdem Isidori, tacito huius nomine. AREVALVS.

2. Vulgata addit, *Deo meo per Iesum Christum pro omnibus etc.* In Euangelio Lucae eadem Vulgata: *Qui non colligit mecum, dispergit*. Et apud Matthaeum cap. 12. v. 30. *Qui non congregat mecum, spargit*. AREVALVS.

3. In Vulgata omittitur coniunctio *et* ante *excidit* in verbis Prouerbiorum. AREVALVS.

4. Inchoauit autem Ecclesia a loco, vbi venit de caelo Spiritus sanctus, et impleuit vno loco sedentes.

5. Pro peregrinatione autem praesenti ecclesia Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longitudine promissionem rerum caelestium speculetur: et iccirco Sion, id est, speculatio nomen accepit.

6. Pro futura vero patriae pace Hierusalem vocatur, nam Hierusalem visio pacis interpretatur. Ibi enim absorpta omni aduersitate, pacem, quae est Christus, praesenti possidebit obtutu.

7. *Synagoga* graece congregatio dicitur, quod proprium nomen iudaeorum populus tenuit. Ipsorum enim proprie synagoga dici solet, quamuis et ecclesia dicta sit.

8. Nostram vero apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper ecclesiam, siue discernendi causa, siue quod inter congregationem, vnde synagoga, et conuocationem, vnde ecclesia nomen accepit, distet aliquid: quod scilicet congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus: conuocari autem magis est vtentium ratione, sicut sunt homines.

CAPVT II.

De Religione, et Fide.

1. D*ogma* a putando philosophi nominauerunt, id est, hoc puto esse bonum, hoc puto esse verum.

2. Religio appellata, quod per eam vni Deo religamus animas

Cap. II. n. 1. Dogma a putando. *Nempe ἀπὸ τοῦ δοκεῖν*. GRIAL.

2. Religio. *August. lib.* 1. *Retract. c.* 13. Ad vnum Deum tendentes, et ei vni religantes animas nostras, vnde religio dicta creditur. In his verbis meis ratio, quae reddita est, vnde sit dicta religio, plus mihi placuit. Nam non me fugit, aliam huius nominis originem exposuisse latini sermonis auctores, quod inde sit appellata religio, quod religatur, quod verbum compositum est a *legendo*, id est, eligendo, vt ita latinum videatur *religo*, sicut *eligo*. *Sed postrema Augustini verba reiicienda putamus, vt male cohaerentia, et adiecta ab aliquo, qui integrum locum descripserit, non animaduertens, id etymon secutum fuisse Isidorum, quod maxime probaretur Augustino, et Lactantio lib.* 4. *c.* 28., *qui etiam aduersus Ciceronis notationem pluribus verbis disputat: quamuis hoc altero etiam vtatur Augustinus lib.* 10. *de ciu. c.* 4. Ipse enim fons nostrae beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis, hunc eligentes, vel potius religentes (amiseramus enim negligentes) hunc ergo religentes, vnde religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendamus. *Restat tertia notatio ex Cic.* 2. *de nat. deor.* Qui

nostras ad cultum diuinum vinculo seruiendi. Quod verbum compositum est a *religendo*, id est, eligendo, vt ita latinum videatur *religo*, sicut *eligo*.

3. Tria sunt autem, quae in religionis cultu ad colendum Deum in hominibus perquiruntur, id est, *fides*, *spes*, *charitas*. *In fide*, quid credendum, *in spe*, quid sperandum, *in charitate*, quid sit amandum.

4. *Fides* est, qua veraciter credimus id, quod nequaquam videre valemus. Nam credere iam non possumus, quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat, quod dictum est, aut promissum. Et inde fides vocata ab eo, quod fit illud, quod inter vtrosque placitum est, quasi inter Deum, et hominem; hinc et *foedus*.

5. *Spes* vocata, quod sit pes progrediendi, quasi *est pes*. Vnde e contrario desperatio; deest enim ibi pes, nullaque progrediendi facultas est, quia dum quisque peccatum amat, futuram gloriam non sperat.

6. *Charitas* graece, latine *dilectio* interpretatur, quod duos in se illiget. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei, et proximi, de qua Apostolus: *Plenitudo*, inquit, *legis dilectio*. (ad Rom. 13. 10.)

7. Maior est autem haec omnibus: quia qui diligit, et credit, et sperat. Qui autem non diligit, quamuis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis, non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus accipi solet.

omnia, quae ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, et tamquam relegerent, sunt dicti religiosi, ex relegendo, vt elegantes ex eligendo. *Vt religio sit vel a* religando, *vel* religendo, *vel* relegendo. GRIAL.

Ib. De etymo *religionis* alia videri possunt apud Gellium lib. 4. cap. 9. Eius vocabuli vim latius patere, et pro quauis pietatis specie erga patriam, parentes, amicos, et alios adhiberi, ostendit Carolus Fridericus Walchius in commentatione de religione M. Aurelii imperatoris in nummis tom. 1. Actor. Soc. Lat. Ienensis pag. 213. AREVALVS.

4. Si omnino fiat, quod dic. *Ex Cic.* 1. *de offic.* GRIAL.

Ib. Apud Grialium, et alios editos erat *sit illud*: reposui *fit illud*. De etymo *fidei* vide not. ad lib. 5. cap. 24. num. 17. Variae originationes *foederis* explicantur lib. 18. cap. 1. AREV.

5. Quod sit pes. *Recte de spe, quae virtus sit. Nam spem subdolam qui respexere, spem quasi sine pede interpretantur, vnde in nummis veteribus non fixa, sed in altitudinem erectis pedibus fingitur. Aliis spes* ἐλπὶς *est*. GRIAL.

Ib. Varro lib. 5. de ling. lat. cap. 7. *spem* ab *sponte* declinari posse putat. AREVALVS.

6. Verba Pauli sunt, *Plenitudo ergo legis est dilectio*. AREVALVS.

7. Omnis autem dilect. *Aug.* 14. *de ciuit. c.* 7. GRIAL.

CAPVT III.

De haeresi, et schismate.

1. *Haeresis* graece ab electione vocatur, quod scilicet vnusquisque id sibi eligat, quod melius sibi esse videtur, vt philosophi peripatetici, academici, epicurei, et stoici, vel sicut alii, qui peruersum dogma cogitantes, arbitrio suo de ecclesia recesserunt.

2. Inde ergo haeresis dicta graeca voce, ex interpretatione electionis, qua quisque arbitrio suo ad instituenda, siue ad suscipienda quaelibet ipse sibi eligit. Nobis vero nihil nostro ex arbitrio inducere licet: sed nec eligere, quod aliquis de arbitrio suo induxerit.

3. Apostolos Dei habemus auctores, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus assignauerunt. Itaque etiam si angelus de caelis aliter euangelizauerit, anathema vocabitur.

4. *Secta* a sequendo, et tenendo nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum, ac instituta circa disciplinam, vel propositum, quod tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes, quam ceteri.

5. *Schisma* a scissura animorum vocatum. Eodem enim cultu, eodemque ritu credit, vt ceteri, solo congregationis delectatur dissidio. Fit autem schisma, quum dicunt homines: *Nos iusti sumus, nos sanctificamus immundos*, et cetera similia.

6. *Superstitio* dicta, eo quod sit superflua, aut superinstituta obseruatio. Alii dicunt a senibus, quia multis annis superstites per aetatem delirant, et errant superstitione quadam, nescientes, quae vetera colant, aut quae veterum ignari asciscant.

Cap. III. n. 1. Haeresis graec. *Ex Hieron. ad Gal. 5., et ad Tit. 3.* GRIAL.

2. Inde ergo haer. . . vocabitur. *Ex Tertull. in praescript., apud quem pro* indulgere inducere, *ex hoc loco reponas licet. Nam ea voce paulo post, alibique saepius vtitur.* GRIAL.

Ib. Sententia ex Tertulliano cit. lib. de praescript. cap. 6. desumpta, sed non iisdem omnino verbis. In editionibus correctis Tertulliani nunc iam legitur *inducere*, quod pro *indulgere* subrogandum Grialius aduerterat. AREVALVS.

6. Superstit. *Verba Seruii Aen. 8. ad* v. Vana superstitio, *etc. Est vero Lucretii locus, ad quem respexit, lib.* 1.

Humana ante oculos foede quum vita iaceret,
In terris oppressa graui sub relligione,
Quae caput a caeli regionibus ostendebat,

7. Lucretius autem superstitionem dicit superstantium rerum, id est, caelestium, et diuinarum, quae super nos stant, sed male dicit. Haereticorum autem dogmata vt facile possint agnosci, causas eorum, vel nomina demonstrare oportuit.

CAPVT IV.

De haeresibus iudaeorum.

1. *Iudaei* confessores interpretantur. Multos enim ex iis sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat.

2. *Hebraei* transitores dicuntur: quo nomine admonentur, vt de peioribus ad meliora transeant, et pristinos errores relinquant.

3. *Pharisaei*, et *sadducaei* inter se contrarii sunt: nam pharisaei ex hebraeo in latinum interpretantur diuisi, eo quod traditionum, et obseruationum, quas illi δευτερώσεις vocant, iustitiam praeferunt: vnde et diuisi vocantur a populo, quasi per iustitiam.

4. *Sadducaei* interpretantur iusti: vendicant enim sibi, quod non sunt, corporis resurrectionem negant, et animam interire cum corpore praedicant. Hi quinque tantum libros legis recipiunt, prophetarum vaticinia respuunt.

Horribili super aspectu mortalibus instans.
Melius Balbus apud Cic. 2. *de Nat. Deor.* GRIAL.

Ib. Sententiam Ciceronis lib. 2. de nat. deor. *superstitiosos* dictos, qui totos dies precabantur, et immolabant, vt liberi sui sibi *superstites* essent, acriter refellit Lactantius lib. 4. de vera sapientia cap. 28., qui concludit, *superstitiosos* vocatos, qui parentibus suis *superstites*, imagines eorum celebrabant domi, tamquam deos penates. Quod ait Isidorus, *quae veterum ignari asciscant*, alludit ad versum Virgilii: *Vana superstitio, veterumque ignara deorum*: nam qui deos veteres colebant, superstitiosi non censebantur. AREVALVS.

Cap. IV. n. 1. Iudaei. *Euseb. lib* 4. *hist. eccl. c.* 21. *ex Hegesippo septem fuisse refert hebraeorum sectas, quarum nomina haec sunt: Essaei, Galilaei, Hemerobaptistae, Masbothaei, Samaritae, Sadducaei, Pharisaei. Iustin. contra Tryph.* ὥσπερ οὐδὲ Ἰουδαίους ἄν τις ὀρθῶς ἐξετάσῃ ὁμολογήσειεν εἶναι τοὺς Σαδδουκαίους, ἢ τὰς ὁμοίας αἱρέσεις γενιστῶν, καὶ μεριστῶν, καὶ γαλιλαίων, Ἑλληνικῶν, φαρισαίων, βαπτιστῶν, *etc.* GRIAL.

Ib. S. Martinus Legionensis tom. 1. pag. 432. seqq. hoc Isidori caput aduersus iudaeos profert, et amplificat. Notationes, quas Zaccaria in hoc, et duo seqq. capita parauerat, vt ea in collectionem eorum, qui catalogos haereseωn conscripserunt, insereret, seorsum exhibebimus post Etymologias. AREVALVS.

2. Martinus Legionensis pro *transitores* habet *transeuntes*. AREV.

3. et 4. Pharisaei ... Sadducaei. *Ex Hieronym. Matth.* 22., *et Isaiae* 19. GR.

Ib. In nota Grialii erat *Isid.* 19., pro quo reposui *Isaiae* 19. AREV.

5. *Esseni* dicunt, ipsum esse Christum, qui docuit illos omnem abstinentiam.

6. *Masbothaei* dicunt, ipsum esse Christum, qui docuit illos in omni re sabbatizare.

7. *Genistae* dicti, eo quod de genere Abrahae esse se glorientur: nam quum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique relinquentes vxores suas, Babylonicis mulieribus adhaeserunt: quidam autem Israeliticis tantum coniugiis contenti, vel ex eis geniti, dum reuersi essent de Babylonia, diuiserunt se ab omni populo, et assumpserunt sibi hoc nomen iactantiae.

8. *Meristae* appellati, eo quod separant scripturas, non credentes omnibus prophetis, dicentes, aliis, et aliis spiritibus illos prophetasse: μέρος enim graece, latine pars dicitur.

9. *Samaritae* dicti, quod legem solam custodiunt; nam prophetas non recipiunt.

10. *Hemerobaptistae*, eo quod quotidie vestimenta sua, et corpora lauent.

CAPVT V.

De haeresibus Christianorum.

1. Quidam etiam haeretici de Ecclesia recesserunt, et ex nomine auctorum suorum nuncupantur: quidam vero ex caussis, quas eligentes instituerunt.

5. Esseni. *Vel Essai ex Euseb. Conuenit autem, quod Hieronymus lib. 2. aduers. Iouin. ex Iosepho de his refert, quod ab vxoribus vino, et carnibus abstinerent, et quotidianum ieiunium verterent in naturam.* GRIAL.

Ib. Nomina huiusmodi haereticorum apud Martinum Legionensem plerumque corrupta sunt. AREVALVS.

6. Masbothaei. *Hoc eorum proprium fuisse nomen, praeter Eusebii verba, quae indicauimus, haeresis ipsa Sabbatizandi, iis praesertim, qui hebraeas literas attigerunt, satis ostendet.* GRIAL.

7. Grialius edidit *Genistaei*, et n. seq. *Meristaei*. AREVALVS.

8. Meristaei. Meristae *C. Rom. De Essenis Epiph. in prolog.* ἐχρῶντο γραφαῖς ἑτέραις μετὰ τὸν νομὸν, τῆς δὲ πλέιυς τῶν μετέπειτα προφητῶν ἀπεβάλλοντο. GR.

10. Hemerobaptist. *Epiph. lib. c.* 17. *Retinent hunc morem interiorum vestium identidem lauandarum Fessani Mauri.* GRIAL.

Cap. V. n. 1. Quidam. *Ex Aug. de haeres. ad Quoduuld., et Gennadii catalogo pleraque. Vid.* 24. *q.* 3. GRIAL.

Ib. Hic index haereticorum reperitur etiam seorsum ab Etymologiis in nonnullis codicibus, vt in Vatic. 3791. nomine epistolae Isidori, vt dixi cap. 75. Prolegom. Codicem contuli cum editione Breuliana. Varias lectiones ex Decreto Gratiani collectas a Berardo habes ibid. cap.32. Indiculum, qui Hieronymi dicitur, de haeresibus iudaeorum,

2. *Simoniani* dicti a Simone, magicae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab apostolis Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hi dicunt, creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam.

3. *Menandriani* a Menandro mago, discipulo Simonis, nuncupati, qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum esse asseruit.

4. *Basilidiani* a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum Iesum abnegauit.

5. *Nicolaitae* dicti a Nicolao diacono ecclesiae Hierosolymorum, qui cum Stephano, et ceteris constitutus est a Petro: qui propter pulchritudinem relinquens vxorem, vt, qui vellet, ea vteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, vt inuicem coniugia com-
cap. 2. v. 6. mutarentur: quos Ioannes in Apocalypsi improbat, dicens: *Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum.*

6. *Gnostici* propter excellentiam scientiae se ita appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum, et malum Deum suis dogmatibus fingunt.

7. *Carpocratiani* a Carpocrate quodam vocantur, qui dixit, Christum hominem fuisse tantum, et de vtroque sexu progenitum.

8. *Cerinthiani* a Cerintho quodam nuncupati. Hi inter cetera circumcisionem obseruant, mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros praedicant: vnde et graece *Chiliastae*, latine Millenarii sunt appellati.

9. *Nazaraei* dicti, qui dum Christum, qui a vico Nazaraeus est appellatus, filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris legis custodiunt.

10. *Ophi-*

et christianorum, cuius memini in Isidorianis cap. 86. num. 21. et seqq., simul cum quadam fidei professione, quae illi subiungitur in codice 2. archiuii vaticani, vt dixi in Isidorianis cap. 107. n. 9., inter appendices loco decimo sistam. Zaccaria, cuius notationes, vt dixi, post Etymologias producam, vsus est codice Episcopii Pistoriensis, in quo extat collectio canonum. Diuersam scripturam huius Pistoriensis codicis ad marginem editionis Grialianae anno 1753. annotauit. AREVALVS.

4. De Basilidianis tom. 1. Patrum Apostolic. pag. 60. erudita est Hugonis Menardi annotatio ad epistolam Barnabae. *Et ad hoc*, ait Barnabas, *Dominus sustinuit pati pro anima nostra etc.* AREV.

5. Nicolaitae. *Aug.* Qui cum de zelo pulcherrimae coniugis culparetur, velut purgandi se causa, permisisse fertur, vt qui vellet, ea vteretur, quod eius factum in sectam turpissimam versum est, qua placet vsus indifferens feminar. GR.

8. Zaccaria edere voluerat *Milliastae* pro *Millenarii*. AREVALVS.

10. *Ophitae* a colubro nominati sunt. Coluber enim graece ὄφις dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes, ipsum in paradisum induxisse virtutis cognitionem.

11. *Valentiniani* a Valentino quodam, Platonicae sectatore, vocati, qui αἰῶνας, id est, secula quaedam in originem Dei creatoris induxit: Christum quoque de virgine nihil corporis assumpsisse; sed per eam quasi per fistulam transisse asseruit.

12. *Apellitae*, quorum Apelles princeps fuit, qui creatorem angelum, nescio quem, gloriosum superioris Dei faciens Deum legis, et Israelis, illum igneum affirmans, dixit, Christum non Deum in veritate, sed hominem in phantasia apparuisse.

13. *Archontiaci* a principibus appellantur, qui vniuersitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum defendunt.

14. *Adamiani* vocati, quod Adae imitentur nuditatem: vnde et nudi orant, et nudi inter se mares, feminaeque conueniunt.

15. *Cainani* proinde sic appellati, quoniam Cain adorant.

16. *Sethiani* nomen acceperunt a filio Adam, qui vocatus est Seth, dicentes, eundem esse Christum.

17. *Melchisedechiani*, vocati pro eo, quod Melchisedech, sacerdotem Dei, non hominem fuisse, sed virtutem Dei esse arbitrantur.

18. *Angelici* vocati, quia angelos colunt.

10. Ophitae. *Ex Tertull. praescript. a quo nonnihil discrepat Isidorus, quod ille serpentem ait fuisse virtutem, quae generi humano scientiam bonorum, et malorum contribuit: quare vocem* virtutis *reiiciebat Chacon. Vid. Epiph., Philastr., August.* GRIAL.

11. Valentiniani... Platonicae sectatore. *Ita C. Neap. recte. Tertull.* Vbi nunc Marcion Stoicae studiosus? vbi Valentinus Platonicae sectator? GRIAL.

Ib. Locus Tertulliani extat lib. de praescript. cap. 30. *Vbi tunc* (sic) *Marcion, Ponticus Nauclerus, Stoicae studiosus etc.* AREVALVS.

12. Apellitae. *Ex eod. Vid. Epiph., et Irenae.* GRIAL.

Ib. Sed hominem in phantasia apparuisse. *At Tertull. ita de Apelle*: Christum neque in phantasmate dicit fuisse, sicut Marcion, neque in substantia veri corporis, vt euangelium docet: *et in lib. de carne Christi, et in lib. de resurr. separatim profitetur, se disputare aduersus Marcionem, qui veritatem carnis Christo tollebat, vanitatem phantasmatis inducens; et contra Apellem, qui solidum corpus, et carnem recipiebat, non tamen natam, sed de sideribus, et substantiis superioribus tractam. Itaque negabat hunc locum integrum esse Chacon, cui assentimur.* GRIAL.

13. Archontiaci... opera archangelor. Archonton *legebat Chacon. Nam et Augustinus* principis *interpretatur.* GR.

15. Cainani. *Vid. notat. in Grat.* GR.

18. Angelici. *Vid. Epiph., August., et Theod. ad Coloss. c. 2., et concil. Laodic. cap. 35.* GRIAL.

19. *Apostolici* hoc sibi nomen ideo praesumpserunt, quod nihil possidentes proprium, nequaquam recipiant eos, qui aliquid in hoc mundo vtuntur.

20. *Cerdoniani* a Cerdone quodam nominati, qui duo contraria principia asseruit.

21. *Marcionistae* a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum asseruit, tamquam duo principia creationis, et bonitatis.

22. *Artotyritae* ab oblatione vocati. Panem enim, et caseum offerunt, dicentes, primis hominibus oblationem a fructibus terrae, et a fructibus ouium fuisse celebratam.

23. *Aquarii* appellati, eo quod aquam solam offerunt in calice Sacramenti.

24. *Seueriani* a Seuero exortí, vínum non bibunt, vetus testamentum, et resurrectionem non recipiunt.

25. *Tatiani* a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae dicti, quia carnes abominantur.

26. *Alogii* vocantur tamquam síne verbo: λόγος enim graece verbum dicitur. Deum enim verbum non credunt, respuentes Ioannis euangelium, et Apocalypsím.

27. *Cataphrygiis* nomen prouíncia Phrygia dedít, quia ibi extiterunt auctores eorum Montanus, Prisca, et Maximilla: hi aduentum Spiritus sancti non in apostolis, sed in se traditum asserunt.

28. *Cathari* propter munditiam ita se nominauerunt. Gloriantes enim de suis merítis, negant poenitentibus veniam peccatorum: viduas, si nupserint, tamquam adulteras damnant: mundiores se ceteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius, quam mundos vocarent.

29. *Pauliani* a Paulo Samosateno exortí sunt: qui dixit, non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium.

21. Marcionistae . . . a quo duo princip. *Augustinum sequitur. Nam Epiphanius tria principia ab his inducta refert.* GRIAL.

22. In concilio Bracarensi III., al. IV. anní 675. notatur error quorumdam, qui *in sacrificiis Domini relati sunt lac pro vino, pro vino botrum offerre: eucharistiam quoque vino madidam pro complemento communionis credunt populis porrigendam.* AREVALVS.

25. Tatiani . . . qui et Encratitae. *Ita legendum ex Aug., Epiph., et veterib. lib., non* Encreatitae. *Nam quamuis Isidorus carnium tantum meminerit, constat, eos vino, carne, et nuptiis abstinuisse.* GR.

28. Cathari . . . viduas si nup. *Verba Aug. in lib. de agon. Chr. c.* 31. GR.

30. *Hermogeniani* ab Hermogene quodam vocati, qui materiam non natam introducens, Deo non nato eam comparauit, matremque elementorum, et deam asseruit, quos Apostolus improbat, elementis seruientes.

31. *Manichaei* a quodam Persa extiterunt, qui vocatus est Manes. Hic duas naturas, et substantias introduxit, id est, bonam, et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare asseruit. Testamentum vetus respuunt, nouum ex parte recipiunt.

32. *Anthropomorphitae* dicti pro eo, quod simplicitate rustica Deum habere humana membra, quae in diuinis libris scripta sunt, atbitrantur. Ἄνθρωπος enim graece, latine homo interpretatur, ignorantes vocem Domini, qui ait: *Spiritus est Deus*: incorporeus est Io. 4. 24. enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur.

33. *Hierachitae* ab Hieracha auctore exorti: monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna caelorum paruulos habere non credunt.

34. *Nouatiani* a Nouatiano Romae vrbis presbytero exorti, qui aduersus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus inuadere, haeresim instituit, nolens apostatas suscipere, et rebaptizans baptizatos.

35. *Montani* haeretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus latuerunt, qua occasione se a catholicae ecclesiae corpore diuiserunt.

36. *Ebionitae* ab Ebione dicti, siue a paupertate: Christum

30. Hermog . . . quos Apost. improb. *Ex Tertull. praescrip.* GRIAL.

31. Manich . . . qui vocatus est Manes. *Al.* Manis: *apud August.* Manin. GR.

32. Anthropomorph. *Ex Hier. aduers. errores Ioann. Hierosolymitan.* GRIAL.

33. Hierachitae. *Etiam Hilarius Hieracham auctorem appellat lib. 6. de Trin.* GRIAL.

34. Nouatiani a Nouatiano. *Ita legendum ex Hieronymi Catalogo, non* Nouato, *quamuis hic primus auctor sectae fuerit. Hos cum Catharis (de quibus paullo ante) non est necesse eosdem fuisse, sed aliquid commune habuisse.* GRIAL.

35. Tom. I. Patrum Apostolic. pag. 99. Montanistae, a Montano sic dicti, a Cotelerio describuntur, qui verba Indiculi de haeresibus Hieronymo tributi de Montanistis valde corrupta esse ait, ac nullo negotio sanabilia. AREVALVS.

36. Ebionitae. *Eusebius lib. 3. hist. c. 27. Ruffino interprete*: Ebionaei solum esse hominem putant, et per profectum vitae, ac virtutis virum iustum effectum. *Et paullo post*: Vnde competenter Ebionitae pro paupertate intelligentiae appellati sunt. *Horum meminit saepe Hieronym., et Tertull. in praescript.* GR.

Ib. Hi semiiudaei. *Ita appellat Ebionem ad Gal. 3. Hieronym.* GR.

Ib. Et ita tenent euang. *Ex eod. in Is. cap. 1.* GRIAL.

Ib. Aduersus quos ad Gal. *Ex Tertull.*

enim per profectum solum virum iustum putant effectum. Vnde competenter Ebionitae pro paupertate intelligentiae compellati sunt. Hi semiiudaei sunt, et ita tenent euangelium, vt legem carnaliter seruent, aduersus quos Apostolus ad Galatas scribens inuehitur.

37. *Photiniani* a Photino Gallograeciae, Sirmiae Episcopo, nuncupati, qui Ebionitarum haeresim suscitans, asseruit, Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum.

38. *Aeriani* ab Aerio quodam nuncupati sunt: hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.

39. *Aetiani* ab Aetio sunt vocati, iidemque Eunomiani, ab Eunomio quodam dialectico Aetii disciPulo, ex cuius nomine magis innotuerunt, dissimilem Patri asserentes Filium, et Filio Spiritum sanctum. Dicunt etiam, nullum imputari peccatum in fide manentium.

40. *Origeniani* ab Origene auctore exorti sunt, dicentes, quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse, et pro diuersitate peccatorum a caelis vsque ad terras diuersa corpora, quasi vincula, meruisse, eaque causa factum fuisse mundum.

41. *Noetiani* a quodam Noeto vocati, qui dicebat, Christum eundem esse, et Patrem, et Spiritum sanctum: ipsamque Trinitatem in officiorum nominibus, non in personis accipiunt. Vnde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum dicunt.

42. *Sabelliani* ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cuius discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime innotuerunt: vnde et Sabelliani vocati sunt. Hi vnam personam Patris, et Filii, et Spiritus sancti astruunt.

43. *Ariani* ab Ario Alexandrino presbytero orti sunt, qui coae-

praescript. Ita paucissima verba tribus ex locis contexta. GRIAL.

Ib. Ebionitae, seu Ebionaei, iudaicas superstitiones secuti, Hierosolymam adorabant, quasi domum dei, vt iudaei plus satis templo Hierosolymitano confidebant. Vide epistolam Barnabae cum nota Cotelerii tom. I. cit. pag. 48. AREV.

37. Photiniani. *Hieron. de vir. illust., et Niceph. lib. 9. c.31.; mendose apud Damascenum Smyrnensis pro Sirmiensis legitur*. GRIAL.

Ib. Photinus e parua Galatia, seu Gallograecia ortus, Sirmii ecclesiae praefuit. Legendum ergo videtur *Sirmii*. AR.

38. Adeo constans semper fuit in ecclesia sententia, sacrificium pro defunctis esse offerendum. AREVALVS.

39. Aetiani ... dicunt, nullum imputari peccatum in fide manentium. *Quorum furorem reuocauit Lutherus*. GR.

40. Origeniani ... vsque ad filium. *Ex Hieronymi apolog. Reliqua ex Aug.* XI. *de ciu. cap.* 23. GRIAL.

ternum Patri Filium non agnoscens, diuersas in Trinitate substantias asseruit: contra illud, quod ait Dominus: *Ego, et Pater vnum sumus.* Io. 10. 30.

44. *Macedoniani* a Macedonio Constantinopolitano Episcopo dicti sunt, negantes, Deum esse Spiritum sanctum.

45. *Apollinaristae* ab Appollinare vocati sunt, dicentes, Christum corpus tantummodo sine anima suscepisse.

46. *Antidicomaritae* appellati sunt, pro eo quod Mariae virginitati contradicunt, asserentes, eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam.

47. *Metangismonitae* ideo tale nomen acceperunt, quia ἄγγος graece vas dicitur. Asserunt enim, sic esse in Patre Filium, tamquam vas minus intra vas maius.

48. *Patritiani* a quodam Patritio nuncupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam dicunt.

49. *Coluthiani* a quodam Colutho nominati, qui dicunt, Deum non facere mala, contra illud, quod scriptum est: *Ego Dominus* Isai. 45. 7. *creans mala.*

50. *Floriani* a Florino, qui e contrario dicunt, Deum creasse mala, contra id, quod scriptum est: *Fecit Deus omnia bona.* Gen. 1. 31.

51. *Donatistae* a Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens, totam pene Africam sua persuasione decepit: asserens, minorem Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et rebaptizans catholicos.

52. *Bonosiaci* a Bonoso quodam episcopo exorti produntur,

46. Antidicomaritae. *Qui et Antidicomarianitae ab Epiphanio, et Augustino dicuntur*. GRIAL.

49. Verba Isaiae haec sunt: *Formans lucem, et creans tenebras*: *faciens pacem, et creans malum*: *Ego Dominus faciens omnia haec*. AREVALVS.

50. Locus Genesis ita habet: *Viditque deus cuncta, quae fecerat, et erant valde bona*. Haec duo quo pacto inter se cohaereant, docet S. Iulianus Toletanus lib. 1. Antikeimenωn ad interrogat. 7., al. 16. AREVALVS.

51. Donatistae . . . decepit. *Verba Hier. in Catalogo*. GRIAL.

52. Bonosiaci. *Hi apud Aug. non sunt, et fortasse ab aliquo huc inducti: cuius rei magnum argumentum, quod ante circumcelliones leguntur, eosque a Donatistis contra Isidori verba, mentemque separant. Nam circumcelliones Donatistas esse, non Bonosiacos manifestum est. Bonosiacos vero Photinianis adnumerat Innoc. I. in ep. ad Laurent. Senens*. GR.

Ib. Non placet coniectura Grialii, ab aliquo fortasse huc inductos *Bonosiacos*. Extant in omnibus antiquissimis membranis, et huius haeresis in Hispania non ignotae meminit quoque Isidorus De vir. illustr. cap. 33., vbi librum responsionum *Iustiniani de Hispania ecclesiae Valentinae episcopi* describens ait: *Secunda* (responsio) *est contra Bonosianos, qui Christum adoptiuum filium, et non pro-*

qui Christum filium Dei adoptiuum, non proprium asserunt.

53. *Circumcelliones* dicti, eo quod agrestes sunt, quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam. Hi amore martyrii semetipsos perimunt, vt violenter de hac vita discedentes martyres nominentur.

54. *Priscillianistae* a Priscilliano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum, et Manichaeorum permixtum dogma composuit.

55. *Luciferiani* a Lucifero Sardiniae Episcopo orti, qui episcopos catholicos, qui Constantii persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea correcti redire in Catholicam (ecclesiam) delegerunt, damnantes, siue quod crediderant, siue quod se credidisse simulauerant, quos ecclesia catholica materno recepit sinu, tamquam Petrum post fletum negationis: hanc illi matris charitatem superbe accipientes, eosque recipere nolentes, ab ecclesiae communione recesserunt, et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere meruerunt.

56. *Iouinianistae* a Iouiniano quodam monacho dicti, asseren-

prium dicunt. An autem Bonosiacis, aut Bonosianis praemittendi sint Circumcelliones, non liquet: fortasse enim Bonosiani etiam erant de grege Donatistarum, vti Circumcelliones. Auctor vero haeresis Bonosus fuit episcopus Sardicensis: de quo vide Baronium ad ann. 389. num. 72. cum nota Pagii. AREVALVS.

53. Circumcelliones. *Hi (vt ait Aug. in ps.* 82.) *Agonistrios se nominabant, quod pro Christo cum daemonio certarent. Et vere circumcelliones dici, qui circum cellas vagarentur, nulloque in loco consistentes, sedes quotidie mutarent. In Ouet. Goth., Tarrac. et Rom.* Circiliones. *Eosdem Aug.* Montenses, *Philast.* circuitores *appellat. Sed pro* cotopitae, coropitae, catropitae, catotopisci, (*tot enim, aut pluribus modis hoc nomen in libris vet. legitur*), Catoptae *A. Aug. probabatur. Illorum enim fuit non tantum se ipsos vario genere mortis interimere, sed aliis quoque in desertis locis insidiari, vt quos possent in eundem furorem incitarent, sibi vt mortem afferrent. Id ni effecissent, ipsi in illos saeuiebant, necatosque pro martyribus colebant. Biothanati dicuntur a Philastro*. GRIAL.

Ib. In not. Grialii erat, *Sed cum cotopitae*. AREVALVS.

55. Luciferiani. *Prima verba Augustini sunt in lib. de haeresib.*; *reliqua ex lib. de Agon. chr. c.*30. *Sed voces illae* auctore suo, *quae Augustini non sunt, reiici poterant. Fuit autem Lucifer caralitan. Episc. Caralis vero Sardiniae vrbs nobilis. Huius extat adhuc liber. Vid. Hier. lib. de vir. illust.*, *et Niceph. lib.* 10. *cap.* 17. GRIAL.

Ib. Contra Luciferianos disserit Sanctus Martinus Legionensis tom. I. p. 576., eos Isidori verbis describens, vbi pro *Syrmiae episcopo* recte ad marginem correctum est *Sardiniae episcopo*. Sed ex Martino ipso Isidorus corrigi poterit: ita enim habet Martinus, *in catholicam ecclesiam redire delegerunt*. In Isidori impressis, et mss. omnino omissum fuerat *ecclesiam*. Luciferi Calaritani opera omnia prodierunt Venetiis 1778. curantibus Coletis. AREVALVS.

56. Malim *nuptarum*: instituitur enim comparatio inter *nuptas*, et *virgines*, sicut inter *abstinentes*, et *epulantes*. AR.

tes, nullam nuptiarum, et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes, et simpliciter epulantes esse discrimen.

57. *Eluidiani* ab Eluidio nominati, qui dicunt, post natum Christum alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse.

58. *Paterniani* a Paterno quodam exorti, inferiores corporis partes a diabolo factas opinantur.

59. *Arabici* nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes, animam cum corpore mori, atque in nouissimo vtrumque resurgere.

60. *Tertullianistae* dicti a Tertulliano presbytero Africanae prouinciae, ciuitatis Carthaginensis, animam immortalem esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum peccatorum post mortem in daemones verti putantes.

61. *Tessarescaedecatitae* dicti, quod XIV. luna pascha cum iudaeis obseruandum contendunt: nam τέσσαρες quatuor, δέκα decem significat.

62. *Nyctages* a somno nuncupati, quod vigilias noctis respuant, superstitionem esse dicentes: iura temerari diuina, qui noctem ad requiem tribuit.

63. *Pelagiani* a Pelagio monacho exorti: hi liberum arbitrium diuinae gratiae anteponunt, dicentes, sufficere voluntatem ad implenda iussa diuina.

64. *Nestoriani* a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam Virginem Mariam, non Dei, sed hominis tantummodo asseruit genitricem, vt aliam personam carnis, aliam faceret deitatis: neque vnum Christum in verbo Dei, et carne credidit, sed separatim, atque seiunctim alterum filium Dei, alterum hominis praedicauit.

65. *Eutychiani* dicti ab Eutyche Constantinopolitano Abbate, qui Christum post humanam assumptionem negauit existere de duabus naturis, sed solam in eo diuinam asseruit esse naturam.

62. Nyctages. *Siue Nystages, vel Nystazontes a dormitando. Vid. lib. de off. c. de nocturn. vig.* GRIAL.

Ib. Iura diuina, qui: phrasis a bonis auctoribus nonnunquam adhibita pro *iura dei, qui*. Iisdem fere verbis Isidorus *Nyctages* describit lib. I. Offic. cap. 22. in fine. AREVALVS.

64. Aluarus Cordubensis in epist. ad Ioannem Hispalensem tom. XI. Hisp. sacr. pag. 127. haec verba excitat: *Nestoriani, vt ait noster* (sic) *lumen Isidorus, a Nestorio etc.* Legit *hominis asseruit*, et *Christum verbo*, et *alterum dei*, omissis *tantummodo*, et *in*, et *filium*. AREV.

66. *Acephali* dicti, id est, sine capite: nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sint. Hi trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in Christo substantiarum proprietatem negant, et vnam in eius persona naturam praedicant.

67. *Theodosiani*, et *Gaianitae* appellati a Theodosio, et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis in Alexandria populi peruersi electione vno die sunt ordinati episcopi. Hi errores Eutychetis, et Dioscori sequentes, Chalcedonense concilium respuunt, ex duabus vnam in Christo naturam asserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt.

68. *Agnoitae*, et *Tritheitae* a Theodosianis exorti sunt, ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia peruersitati, a qua exorti sunt, id adiiciunt, quod Christi diuinitas ignoret futura, quae sunt scripta de die, et hora nouissima, non recordantes Christi personam
c. 63. v. 4. in Isaia loquentis: *Dies iudicii in corde meo*. Tritheitae vero vocati, quod sicut tres personas in Trinitate, ita quoque tres astruunt
Deut. 6. 4. Deos esse, contra illud, quod scriptum est: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus vnus est*.

69. Sunt et aliae haereses sine auctore, et sine nominibus: ex quibus aliae triformem putant Deum esse: aliae Christi diuinitatem passibilem dicunt: aliae Christi de Patre natiuitati initium temporis dant:

66. Aceph.... Hi trium Chalcedon. capitulor. *Cur haec tria capitula Chalcedonensia appellet, cum sint in quinta Synodo tractata; cur item eorundem capitulorum D. Isidorus aut debeat, aut non debeat defensor videri, vide annot. Segobricen. Antistitis ad c. 4. lib. de Vir. illustribus*. GRIAL.

67. Theodosiani, et Gaianitae. *Illi* corrupticolae, *hi* phantasiastae *dicuntur in Breuiario Liberati, quarum appellationum rationes explicat D.Thom. Quodl. 4. Vid. notat. in Gratian., et Euagr., et Anastasium Bibliothecarium, quorum dicta sumpta sunt ex Petri Theophanis libro, qui in Vatican. asseruatur*. GRIAL.

68. Agnoitae, et Tritheitae. *Greg. lib. Regist.8. ep.35. et 42., et Niceph. lib.18. c. 49., qui Agnoitarum Themistium sub Valente, Tritheitarum Iohann. Philoponum sub Phoca, nobiles Peripateticos, duces extitisse refert*. GRIAL.

Ibid. Verba Vulgatae: *Dies enim vltionis in corde meo*. AREV.

69. Aliae Christi diuinitatem. *Quos Graeci θεοπασχίτας vocant*. GR.

Ib. Aliae liberationem omnium. *Ita omnino legendum ex trib. Codicib. Tolet., Salm., et Rom., et ex Aug. indice praefixo ad lib. de haeresibus, et opere ipso. Sic enim in indic.* Liberationem omnium apud inferos factam Christi descensione credentes. *In opere vero*: Alia descendente ad inferos Christo credidisse incredulos, et omnes inde existimat liberatos. GR.

Ib. Aliae nudis pedibus. *Non quod id nefas sit, sed quia ipsi nefas aliter ambulare putent*. GR.

dant: aliae liberationem omnium apud inferos factam Christi descensione credunt: aliae animam imaginem Dei negant: aliae animas conuerti in daemones, et in quaecumque animalia existimant: aliae de mundi statu dissentiunt: aliae innumerabiles mundos opinantur: aliae aquam Deo coaeternam faciunt: aliae nudis pedibus ambulant: aliae cum hominibus non manducant.

70. Hae sunt haereses aduersus catholicam fidem exortae, et ab apostolis, et sanctis Patribus, vel conciliis praedamnatae: quae dum in se multis erroribus diuisae, inuicem sibi dissentiunt, communi tamen nomine aduersus ecclesiam Dei conspirant. Sed et quicumque aliter scripturam sanctam intelligit, quam sensus Spiritus sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de ecclesia non recesserit, tamen haereticus appellari potest.

CAPVT VI.

De Philosophis gentium.

1. *Philosophi* graeca appellatione vocantur, qui latine amatores sapientiae interpretantur. Est enim philosophus, qui diuinarum, et humanarum rerum scientiam habet, et omnem bene viuendi tramitem tenet.

2. Nomen Philosophorum primum a Pythagora fertur exortum. Nam dum antea graeci veteres sophistas, id est, sapientes, aut doctores sapientiae semetipsos iactantius nominarent, iste interrogatus, quid profiteretur? verecundo nomine *philosophum*, id est, amatorem sapientiae se esse respondit, quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur.

3. Ita deinceps posteris placuit, vt quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi, vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Iidem autem philosophi triplici genere diuiduntur; nam aut *physici* sunt, aut *ethici*, aut *logici*.

4. *Physici* dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe φῦσις graece vocatur.

Cap. VI. n. 1. De philosophorum sectis videndus cum primis Iacobus Bruckerus in Historia critica philosophiae a mundi incunabulis ad nostram vsque aetatem deducta, Lipsiae 1742. AREVALVS.

2. Nomen Philosoph. *Ex Aug.* 8. *de ciuit. c.* 2., *et Cic. Tuscul.* 5. GRIAL.

3. Iidem autem ph. tripl. *Aug. ib.* GR.

5. *Ethici*, quia de moribus disputant. Mos enim ἦθος apud graecos appellatur.

6. *Logici* autem, quia in naturis, et moribus rationem adiungunt. Ratio enim graece λόγος dicitur. Diuisi sunt autem et hi in haeresibus suis, habentes quidam nomina ex auctoribus, vt Platonici, Epicurei, Pythagorici, alii a locis conuenticulorum, et stationum suarum, vt Peripatetici, Stoici, Academici.

7. *Platonici* a Platone Philosopho dicti. Hi animarum creatorem esse Deum, corporum angelos asserunt, post multos annorum circulos in diuersa corpora redire animas dicunt.

8. *Stoici* a loco dicti. Porticus enim fuit Athenis, quam Pisianactiam, et Poecilen stoam appellabant, in qua picta erant gesta sapientium, atque virorum fortium historiae. In hac porticu sapientes philosophabantur, ex qua et Stoici dicti sunt. Graece enim porticus ϛόα dicitur. Hanc sectam primus Zeno instituit.

9. Hi negant, sine virtute effici quemquam beatum. Omne peccatum vniforme esse asserunt, dicentes; *Sic ille nocens erit*, *qui paleas furatus fuerit*, *quam qui aurum*: *qui mergum occiderit*, *quam qui equum*: *non enim animal crimen*, *sed animus facit*.

10. Hi etiam animam cum corpore perire dicunt. Amant quoque virtutem continentiae; affectant gloriam aeternam, quum se fateantur non esse aeternos.

11. *Academici* appellati a villa Platonis Academia Athenarum, vbi idem Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur: sed sicut fatendum est, multa incerta, et occulta esse, quae voluit Deus excedere intelligentiam hominis, sic tamen plurima esse, quae possint et sensibus capi, et ratione comprehendi.

12. Hanc sectam Arcesilaus Cyrenaicus philosophus reperit:

6. Habentes quidam nomina . . . Academici. *Verba Tertull. in Apologet.* GR.

8. Quam Poecilen stoan. *Ita veteres libri*, Pisianaction *impressi*. *Et quidem vtroque modo constat eam porticum appellatam. Laert. in Zenon.* ἀνακάμπτων δὲ ἐν τῇ ποικίλῃ ϛώᾳ, τῇ καὶ πεισιανακτείῳ καλουμένῃ, ἀπὸ δὲ τῆς γραφῆς τῆς Πολυγνότου ποικίλῃ *etc. Nisi* πλησιανακτείῳ *ex Plut. in Cimone mauis, cuius verba sunt*: καὶ διὰ τοῦτο φασὶν ἐν πλησιανακτείῳ τότε καλλουμένῃ, ποικίλῃ δὲ ἦν ϛῶα, *etc.* GR.

12. Arcesilaus Cyrenaicus. *Vel quod voluptati deditus, vel quod Cyrenen nauigarit, ibique Demetrium adolescentem perdite adamarit. Nam constat, Prytaneum fuisse. Vid. Laert.* GRIAL.

Ib. Cuius sectator fuit Democritus. *Non Arcesilai, quem constat Democrito longe posteriorem fuisse, sed sectae, vel opinionis. Ergo* τὸ fuit, fuerat *interpretare*. GRIAL.

cuius sectator fuit Democritus, qui dixit, tamquam in puteo alto, ita vt fundus nullus sit, ita in occulto iacere veritatem.

13. *Peripatetici* a deambulatione dicti, eo quod Aristoteles, auctor eorum, deambulans disputare solitus esset. Hi dicunt, quamdam particulam animae esse aeternam, de reliquo magna ex parte mortalem.

14. *Cynici* ab immunditia impudentiae nuncupati. Contra humanam enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos erat, censentes, licitum, honestumque esse palam cum vxore concumbere, quia coniugium iustum est, publice id praedicantes agendum, vt canes in vicis, vel plateis. Vnde et a canibus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum, nomenque traxerunt.

15. *Epicurei* dicti ab Epicuro quodam philosopho, amatore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum nominauerunt: quia se volutans in coeno carnali, voluptatem corporis summum bonum asseruit, qui etiam dixit, nulla prouidentia diuina instructum esse, aut regi mundum.

16. Sed originem rerum atomis, id est, insecabilibus, ac solidis corporibus assignauit, quorum fortuitis concursionibus vniuersa nascantur, et nata sint. Asseruit autem, Deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse, quam corpus. Vnde et dixit: *Non ero postea, quam mortuus fuero*.

17. *Gymnosophistae* nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari, adhibentes tantum genitalibus tegmina: gymnasium enim eo dictum est, quod iuuenes nudi exercentur in campo, vbi pudenda sola tantum operiunt: hi et a generando se cohibent.

18. *Theologi* autem iidem sunt, qui et physici: dicti autem theologi, quoniam in scriptis suis de Deo dixerunt: quorum varia constat opinio, quid Deus esset, dum quaererent. Quidam enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quatuor elementis Deum

14. Cynici ab immunditia impudentiae. Impudenti *Anton. Augustinus*. GR.

15. Quia se volutans. *Aug. in ps.* 73. *in excusis Venetiis anno* 1493. Et forte qui dicit: Quum mortuus fuero, nihil ero, et literas didicit, et ab Epicuro didicit, hoc, nescio quo, deliro philosopho, vel potius amatore vanitatis, non sapientiae, quem ipsi etiam philosophi porcum nominauerunt, quia voluptatem corporis summum bonum dixit. *Horatius*, Quum ridere voles Epicuri de grege porcum. GRIAL.

17. Gymnasium. *Idem infra lib.* 18, *cap.* 17. GRIAL.

esse dixerunt, vt Dionysius Stoicus. Alii vero spiritualiter intellexerunt, mentem esse Deum, vt Thales Milesius.

19. Quidam animum in omnibus commeantem, et lucidum, vt Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, vt Plato. Quidam mentem solutam, vt Cicero. Quidam et spiritum, et mentem, vt *Maro*. Inuentum enim solummodo Deum non, vt inuenerunt, exposuerunt, quia euanuerunt in cogitationibus suis: dicentes enim, se esse sapientes, stulti facti sunt.

20. Platonici quidem Deum curatorem, et arbitrum, et iudicem asserunt. Epicurei otiosum, et inexercitatum. De mundo autem Platonici affirmant incorporalem, Stoici corporalem, Epicurus ex atomis, Pythagoras ex numeris, Heraclitus ex igne.

21. Vnde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis. Quam vanissime: *Qui quum est*, inquit, *in nobis*, *ipsi sumus*: *quum exit*, *emorimur*. Ergo et ignis quum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur.

22. Hi Philosophorum errores etiam apud ecclesiam induxerunt haereses. Inde *αἰῶνες*, et formae, nescio quae, et trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat.

19. Commeantem, et lucidum. *Cic.* 1. *de nat. Deor.* Nam Pythagoras, qui censuit, Deum animum esse per naturam rerum omnem intentum, et commeantem. *Et Minutius in Octauio*: Pythagorae Deus est animus per vniuersam naturam rerum commeans, et intentus. Lucidum *fortasse appellauit*, *quia apud Ciceronem non* intentum, *sed* nitentem *legerat*. GRIAL.

Ibid. Inuentum enim solummodo. *Tertull. in apologet.* Inuentum enim solummodo Deum, non vt inuenerunt, disputauerunt. *Isid.* exposuerunt. *Vulg.* glorificauerunt: *δόξα enim et gloria est*, *et opinio*. GRIAL.

20. Et inexercitatum. *Tertull.* inexercitum. GRIAL.

21. Ignis quum de mundo. *Id est*, *caelo*, *vt sup. lib.* 3. *cap.* 63. GRIAL.

22. Hi philosophor. errores. *Omnia vsque ad finem ex Tertull. praescript.*, *ex quo aliqua correximus*, *non repugnantibus libris mss.*

Inde Aeones, *et formae nescio quae*, *inde apud Arium trinitas nominis*, *et apud Valentinum*. GRIAL.

Ib. Platonicus furor. *Non discessimus a veteribus lib.*, *quorum magnus hoc loco consensus*. *Chacon ita ex Tertull.* Inde aeon. e. f. n. q. et trinitas hominis apud Valentinum, Platonicus fuerat. *Nos vera* nominis *retinuimus*. *Nam quamuis vtrumque in Valentinum cadat*, *quia tria hominum genera induxit*, *πνευματικὸν*, *ψυχικὸν*, *καὶ σαρκικὸν*, *vt est in lib. contra Valentinianos*; *tamen si Arium cum Valentino copulauit Isidorus*, *Aeonem primum trinomium fuisse suspicemur*. *Ita enim eodem in libro praescript.* Sed et quum genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoscitur, apud quem Aeon ille, nescio qui, noui, et non vnius nominis generat e sua charitate sensum, et veritatem, etc. GRIAL.

Ib. Religio mihi sit non scripturam

23. Inde Marcionis Deus melior de tranquillitate: a Stoicis enim venerat: et vt anima interire dicatur, Epicurus obseruatur: et vt carnis restitutio negetur, de vna omnium philosophorum schola sumitur: et vbi materia cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est: et vbi quid de igneo Deo legitur, Heraclitus interuenit. Eadem materia apud haereticos, et philosophos volutatur, iidem retractatus implicantur.

CAPVT VII.

De Poetis.

1. Poetae vnde sint dicti, sic ait Tranquillus: *Quum primum homines, exuta feritate, rationem vitae habere coepissent, seque, ac deos suos nosse, cultum modicum, ac sermonem necessarium commenti sibi vtriusque magnificentiam ad religionem deorum suorum excogitauerunt.*

2. *Igitur vt templa illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putauerunt, laudesque eorum et verbis illustrioribus, et iucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quae poesis dicitur, poema vocitatum est, eiusque fictores poetae.*

Tertulliani cum Chacone restituere: adeo clara sunt Tertulliani verba c. 7. libri De praescription. *Inde aeones, et formae nescio quae, et trinitas hominis apud Valentinum: Platonicus fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: a Stoicis venerat. Et vt anima interire dicatur, ab Epicureis obseruatur etc.* Arii nomen ab aliquo imperito intrusum fuit apud Isidorum, quod *trinitas hominis* quid esset, ignoraret. In Isidori exemplaribus excusis, et mss. ita legitur; *Inde αἰῶνες, et formae nescio quae: inde apud Arium trinitas nominis, et apud Valentinum, Platonicus furor.* Quod mutare noluit Grialius, quantumuis a Chacone admonitus. De *trinitate*, quam Valentinus fingebat, *hominis materialis, animalis, et spiritualis* consuli potest Irenaeus lib. 1. aduers. haeres. cap. 1. AREV.

23. Melius hic quoque esset ex Tertulliano *ab Epicureis obseruatur*: et mox *et vbi aliquid de igneo deo allegatur*: tum *eaedem materiae . . . volutantur*. Verum tolerari vtcumque possunt ea, quae in exemplaribus Isidori extant. *Restitutio carnis*, a Tertulliano pro resurrectione carnis adhibetur. AREVALVS.

Cap. VII. n. 2. Quod poesis idololatriam auxerit, euincit etiam Prudentius lib. 2. contra Symmach. v. 45. seqq. *Sic vnum sectantur iter, et inania rerum - Somnia concipiunt et Homerus, et acer Apelles, - Et Numa, cognatumque malum, pigmenta, camoenae, - Idola, conualuit fallendi trina potestas.* Confer comment. in Prudentium, et not. in Sedulium lib. 1. Carm. paschal. v. 280., et infra

3. *Vates* a vi mentis appellatos, Varro auctor est: vel a viendis carminibus, id est, flectendis, hoc est, modulandis: et proinde poetae latine *vates* olim, et scripta eorum *vaticinia* dicebantur, quod vi quadam, et quasi vesania in scribendo commouerentur, vel quod modis verba connecterent. *Viere* enim antiqui pro *vincire* ponebant. Etiam per furorem *diuini* eodem erant nomine, quia et ipsi quoque pleraque versibus efferebant.

4. *Lyrici* poetae dicti ἀπὸ τοῦ λυρεῖν, id est, a varietate carminum. Vnde et lyra dicta.

5. *Tragici* dicti, quod initio canentibus praemium erat hircus, quem graeci τράγον vocant. Vnde et Horatius: *Carmine qui tragico vilem certauit ob hircum*. Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum, ad veritatis imaginem fictis.

Art. poet.

6. *Comici* appellati siue a loco, quia circum pagos agebant, quos graeci κῶμας vocant: siue a commessatione. Solebant enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici priuatorum hominum praedicant acta: tragici vero rès publicas, et regum historias: item tragicorum argumenta ex rebus luctuosis sunt, comicorum ex rebus laetis.

7. *Duo* sunt autem *genera comicorum*, id est, veteres, et noui.

cap. XI. huius libri n. 2., et num. 29. AREVALVS.

3. De *vatis* originatione vide not. ad lib. 7. cap. 12. num. 15. Apud Grialium erat *antiquis* nullo sensu pro *antiqui*. In aliis excusis *antiquis pro vincire ponentibus*. De *diuinis*, hispanice *adiuinos*, iterum cap. 9. AREV.

4. *Lyra* vnde dicta, expositum lib. 3. cap. 22. num. 8. Ob lyricam poesin Prudentius in versibus bibliothecae Isidori dicitur, *Carminibus variis nobilis ille satis*, et in epigrammate ex codice Vatic. Alexandr. 321. cap. 28. prolegom. ad Prudentium num. 243. eius liber Peristephanωn sic describitur: *Finalis vario musa canore boat*. Ita nunc quidem videtur, quamuis in nota *a* asseruerim tunc, Dittochaeum *finali musa*, et *vario canore* indicari. AREVALVS.

6. Festus comessationem quoque, siue comissationem a vicis, quos graeci κῶμας dicunt, deriuat. AREV.

7. Duo sunt autem genera Comicor. *Successisse poetas satyricos in locum veteris comoediae, cuius licentia lege compressa sit, notum ex Horatio: sed aut hos nouos comicos, aut Plautum, et Terentium veteres dictos, aut Attium, vel Accium Comicum fuisse, quis credat? neque mihi dubium, quin aut haec aliena, aut valde deprauata sint*. GRIAL.

Ib. Io. Ger. Vossius lib. 3. cap. 9. Institut. poetic. fatetur, satyrae in maledicendo praeiuisse comoediam veterem: sed non probat, quod Isidorus duo genera comicorum, vnum vetus, alterum satyricorum diuiserit, et quod dixerit, Plautum, Attium, siue Accium, et Terentium veterem comoediam scripsisse. Certe apud alios haec distinctio non reperitur, neque satyrici inter comicos referuntur. Vetus comoedia fuit, quae mordacibus dictis abundabat magna cum li-

Veteres, qui et ioco ridiculares extiterunt, vt Plautus, Accius, Terentius. *Noui*, qui et *satyrici*, a quibus generaliter vitia carpuntur, vt Flaccus, Persius, Iuuenalis, et alii: hi enim vniuersorum delicta corripiunt: nec vetabatur eis pessimum quemque describere, nec cuiuslibet peccata, moresque reprehendere. Vnde et nudi pinguntur, eo quod per eos vitia singula denudentur.

8. *Satyrici* autem dicti, siue quod pleni sint omni facundia, siue a saturitate, et copia; (de pluribus enim simul rebus loquuntur), seu ab illa lance, quae referta diuersis frugum, vel pomorum generibus ad templa gentilium solebat deferri: aut a satyris nomen tractum, qui inulta habent ea, quae per vinolentiam dicuntur.

9. Quidam autem poetae *theologi* dicti sunt, quoniam de Diis carmina faciebant.

10. *Officium* autem *poetae* in eo est, vt ea, quae vere gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore aliquo conuersa transducat. Vnde et Lucanus ideo in numero poetarum non ponitur, quia videtur historiam composuisse, non poema.

11. Apud poetas autem *tres characteres* sunt *dicendi*: vnus, in quo tantum poeta loquitur, vt est in libris Virgilii Georgicorum. Alius dramaticus, in quo nusquam poeta loquitur, vt est in comoediis, et tragoediis. Tertius mixtus, vt est in Aeneide. Nam poeta illic, et introductae personae loquuntur.

CAPVT VIII.

De Sibyllis.

1. Sibyllae generaliter dicuntur omnes feminae vates lingua graeca. Nam Σιός aeolico sermone Deus, βουλὴν graeci mentem nuncupant.

bertate: successit noua comoedia, quae plus artis, et elegantiae habebat: quo in genere Plautus, et Terentius floruerunt: atque hoc sensu veterem comoediam scripsisse non sunt dicendi. Accius tragoediarum scriptor fuit. AREVALVS.

8. Satyrici autem dict. *Vid., quae sup. lib.* 5. *de leg. Satyr.* GRIAL.

Ibid. De satyra, eiusque etymo, et significatu dixi ad lib. 5. cap. 16. Legendum videtur, *quae per vinolentiam dicunt*. AREV.

9. Quidam autem poetae. *Aug. lib.* 18. *de ciuit. c.* 14. GRIAL.

10. Officium autem poetae. *Verba Lact. lib.* 1. *c.* 11. GRIAL.

Ibid. Vnde et Lucan. *E Seru. Æn.* 5. *ad. v.* Matre dea monst. viam. GRIAL.

11. Apud poetas. *Ex eod. Eclog.* 3. GRIAL.

Cap. VIII. n. 1. Σιός. *Ex Lact. lib.* 1. *c.* 6., *et Seru. Æn.* 3. GRIAL.

cupant, quasi Dei mentem. Proinde igitur, quia diuinam voluntatem hominibus interpretari solebant, Sibyllae nominatae sunt.

2. Sicut enim omnis vir prophetans vel vates dicitur, vel propheta, ita omnis femina prophetans *Sibylla* vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli est.

3. *Decem* autem *Sibyllae* a doctissimis auctoribus traduntur fuisse. Quarum prima *de Persis* fuit. Secunda *Libyssa*. Tertia *Delphica* in templo Delphici Apollinis genita, quae ante Troiana bella vaticinata est: cuius plurimos versus operi suo Homerus inseruit.

4. Quarta *Cimmeria* in Italia. Quinta *Erythraea* nomine Herophyla in Babylone orta: quae graecis, Ilium petentibus, vaticinata est, perituram esse Troiam, et Homerum mendacia scripturum. Dicta autem *Erythraea*, quia in eadem insula eius inuenta sunt carmina. Sexta *Samia*, quae Phemonoe dicta est, a Samo insula, vnde fuit cognominata.

5. Septima *Cumana* nomine Amalthaea, quae nouem libros attulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscri-
ecl. 4. v. 4. pta. Ipsa est et *Cumaea*, de qua Virgilius: *Vltima Cumaei venit iam*

Ib. Adisis not. ad Patres Apostolic. tom. 1. pag. 78. AREVAL.

3. Quae ante Troi. *E Solin.* c.8. GR.

4. Herophila. *Vel Heriphile. Sed magna omnino in Sibyllar. nominib. confusio. Nam Demophilen, Amalthaeam, Cumanamque easdem cum Herophila facit ex Varrone Lactantius. Vid. Suid., et Viu. ad lib. de ciuit.* GRIAL.

Ib. Samia quae Phemonoe. *Samia a Suida ex Eratosthene* Phyto *vocatur. Phemonoe vero Delphica fuisse videtur. Pausan. in Phocaic. de Delphico oraculo.* μεγίστη δὲ παρὰ πλείστων εἰς Φημονόην δόξα ἐστὶ ὡς πρόμαντις γένοιτο ἡ Φημόνοη τοῦ θεοῦ πρώτη, καὶ πρώτη τὸ ἑξάμετρον ᾖσε? *Et Strab. lib. 9.* πρώτην δὲ Φημονόην φασὶ γένεσθαι πύθιαν. *Lucanus quoque Phemonoen Delphis facit Appio responsa dantem.* GRIAL.

Ib. Ioseph Isaeus in not. ad Lactantium lib. 1. cap. 6. obseruat, Isidorum omnia haec mutuatum videri ex Lactantio, sed apud Lactantium in duodecim vaticanis, et in aliis omnibus mss., et editis legi, *Quartam Cumaeam in Italia*, quae ab Isidoro dicitur *Cimmeria*. Lactantius post Sibyllam Cumaeam in Italia nominat aliam Cumanam, a Cuma Ioniae, vt Isaeus opinatur. Cimmerii populi Italiae inter Baias, et Cumas collocantur. Potuit ergo haec quoque Sibylla a Lactantio *Cumaea* dici, et diuersa esse ab alia *Cumana*, a Cumis ita nominata. Isidorus quidem Sibyllam *Cimmeriam*, et *Cumanam*, vnam ab altera non longe in Italia statuit. AR.

5. In quibus erant decreta, *e Seru. Æn. 6. ad v.* Hic ego namque tuas sortes. *Sed* remedia, *non* decreta, *apud Seru.* Secreta *volebat Chacon*. GRIAL.

Ib. In nonnullis exemplaribus inuenio *in ciuitate Cumas*: nec displicet haec lectio; nam nomina vrbium aliquando indeclinabilia enunciabantur per quartum, aut sextum casum. Vide not. ad Prudentiana cap. 24. num. 212., et Bochartum Chan. lib. 1. cap. 25. AREVAL.

iam carminis aetas. Dicta autem *Cumana* a ciuitate Cumis, quae est in Campania, cuius sepulcrum in Sicilia adhuc manet.

6. Octaua *Hellespontia* in agro Troiano nata, quae scribitur Solonis, et Cyri fuisse temporibus. Nona *Phygria*, quae vaticinata est Ancyrae. Decima *Tyburtina*, nomine Albunea.

7. Quarum omnium carmina efferuntur, in quibus de Deo, et de Christo, et gentibus multa scripsisse manifestissime comprobantur; celebrior autem inter ceteras, ac nobilior *Erythraea* perhibetur.

CAPVT IX.

De Magis.

1. Magorum primus *Zoroastes* rex bactrianorum, quem Ninus rex assyriorum praelio interfecit, de quo Aristoteles scribit, quod vicies centum milia versuum ab ipso condita indiciis voluminum eius declarentur.

2. Hanc artem multa post secula *Democritus* ampliauit, quando et Hippocrates medicinae disciplina effloruit. Apud assyrios autem magicae artes copiosae sunt, testante Lucano: *Quis noscere fibra - Fata queat, quis prodat aues, quis fulgura caeli - Seruet, et assyria scrutetur sidera cura*? Lib. 6. v. 427.

3. Itaque haec vanitas magicarum artium ex traditione angelorum malorum in toto terrarum orbe plurimis seculis valuit, per quamdam scientiam futurorum, et infernorum euocationes. Eorum inuenta sunt aruspicia, augurationes, et ipsa, quae dicuntur, oracula, et necromantia.

4. Nec mirum de magorum praestigiis, quorum in tantum prodiere maleficiorum artes, vt etiam Moysi simillimis signis resisterent, vertentes virgas in dracones, aquas in sanguinem.

Cap. IX. n. 1. Magor. primus. *August. 1. de ciuit. c.* 14. GRIAL.

Ib. De quo Arist. *Ex Plin. lib.* 30. *c.* 1. *Sed Plinius Hermippum, non Aristotelem, citare videtur. Lapsus in eo, quod Plinii verba de Aristotele non praecedentibus, (vt debuit,) sed subsequentibus attexuit Isidorus*. GRIAL.

3. Ex traditione angelor. malor. *Ex Lact. lib.* 2. *c.* 16., *et Tertull. in Apolog.* eadem officia dependunt, et qui astrologos, et auspices, et augures, et magos de Caesarum capite consultant, quas artes vt ab angelis desertoribus proditas, et a Deo interdictas, ne causis quidem suis adhibent christiani. GR.

5. Fertur et quaedam maga famosissima *Circe*, quae socios Vlyssis mutauit in bestias. Legitur et de sacrificio, quod arcades Deo suo Lycaeo immolabant, ex quo quicumque sumerent, in bestiarum formas conuertebantur.

6. Hinc apparet, non esse in totum dubium, quod nobilis ille poeta scripsit de quadam femina, quae magicis artibus excellebat. *Haec*, inquit, *se carminibus promittit soluere mentes, - Quas velit, ast aliis duras immittere curas, - Sistere aquam fluuiis, et vertere sidera retro, - Nocturnosque ciet manes; mugire videbis - Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.*

Virg. 4. Aen. 487.

7. Quid plura? Si credere fas est de Pythonissa, vt prophetae Samuelis animam de inferni abditis euocaret, et viuorum praesentaret conspectibus, si tamen animam prophetae fuisse credamus, et non aliquam phantasmaticam illusionem satanae fallacia factam.

8. Prudentius quoque de *Mercurio* sic ait: *Traditur extinctas sumptae moderamine virgae - In lucem reuocasse animas... Ast alias damnasse neci.* Et post paululum adiecit: *Murmure nam magico tenues excire figuras, - Atque sepulcrales scite incantare fauillas, - Vita itidem spoliare alios ars noxia nouit.*

I. contra Symmach. v. 90.

9. *Magi* sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes hominum, ac sine vllo veneni haustu, violentia tantum carminis interimunt.

Lib. 6. v. 457.

10. Vnde et Lucanus: *Mens hausti nulla sanie polluta veneni - Incantata perit.* Daemonibus enim accitis audent ventilare, vt quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine vtuntur, et victimis, et saepe contingunt corpora mortuorum.

5. Fertur et quaedam... conuerteb. *Ex Augustin.* 18. *de ciuit. c.* 17. GRIAL.

Ib. Lycaeus mons est in Arcadia, Ioui, et Pani, seu Fauno sacer. Inde *Lycaeus deus* dictus et Iupiter, et Pan. Apud Val. Flaccum lib. 6. v. 533. *Lycaeus deus* est Pan, vel Faunus. AREVALVS.

6. Nobilis ille poeta. *Eiusd.* GR.

7. Si credere fas est. *Problema a nostris theologis multum vexatum. Vid. Hieron. Is.* 7., *Cyrill. lib.* 6. *de Adorat.*, *Aug. ad Simplician.*, *et D. Thom. non vno in loco.* GR.

8. Prudentius quoque *Lib. contra Symmach.* GR.

9. Magi sunt, qui vulgo malef. *Verba Hieronymi Daniel.* 2., *ead. Augustin.* 21. *de ciuit. c.* 9., *et Lact. lib.* 2. *c.* 17. GRIAL.

10. Incantata perit. Excantata *apud Lucan. Horatius quoque*. Quae sidera excantata voce Thessala, Lunamque caelo deripit. GRIAL.

Ib. Audent ventilare. *Etiam Quintilianus praestigiatores* ventilatores *vocat*. GRIAL.

Ib. Hi etiam sanguine mortuor. *Ex Hieron. Dan.* 2. GRIAL.

11. *Necromantii* sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitati mortui diuinare, et ad interrogata respondere. Νεκρὸς enim graece mortuus, μαντεία diuinatio nuncupatur, ad quos suscitandos cadaueri sanguis adiicitur: nam amare daemones sanguinem dicunt: ideoque, quoties necromantia fit, cruor aqua miscetur, vt colore sanguinis facilius prouocentur.

12. *Hydromantii* ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae inspectione vmbras daemonum euocare, et imagines, vel ludificationes eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, vbi adhibito sanguine etiam inferos perhibentur sciscitari.

13. Quod genus diuinationis a persis allatum Varro dicit. Diuinationis quatuor esse genera (constat), terram, aquam, aerem, ignem. Hinc *geomantiam*, *hydromantiam*, *aeromantiam*, *pyromantiam*.

14. *Diuini* dicti, quasi Deo pleni: diuinitate enim se plenos assimulant, et astutia quadam fraudulenta hominibus futura coniectant. *Duo* sunt autem *genera diuinationis*: *ars*, et *furor*.

15. *Incantatores* dicti sunt, qui artem verbis peragunt.

16. *Arioli* vocati, propter quod circa aras idolorum nefarias

11. Ad quos suscitand. *E Seru. Aen. 6. ad v.* Praeterea iacet exan. GRIAL.

Ib. Grialius in textu *sciscitandos*, in not. *suscitandos*, quod, vt puto, vel praeferre, vel vnice scribere voluit: quamquam num. seq. occurrit *adhibito sanguine inferos sciscitari*. AREVALVS.

12. Est enim hydrom. *Ex Aug. 7. de ciuit. c. vlt.* GRIAL.

Ib. Etiam inferos perhib. sciscit. *Ex eod.* GRIAL.

13. A persis allatum Varro dicit. Diuinationis, etc. *Secuti sumus Augustinum, non veteres libros, quorum haec scriptura*: a persis fertur allatum. Varro dicit diuinationis, etc. *Illud enim ex Augustino constat: hoc de Varrone non audemus affirmare. Forma autem per infinita verba loquendi frequens Isidoro, vt antea annotauimus*. GRIALIVS.

Ib. Grialius, vt ex nota liquet, edere voluit *a persis allatum Varro dicit. Diuinationis quatuor esse genera, terram etc.* vt subaudiatur *constat*. Sed re verâ locum in textu reliquit, vt in aliis excusis, *a persis dicitur allatum. Varro dicit, diuinationis quatuor esse genera etc.* Ita certe lego in duobus exemplaribus editionis regiae matritensis, neque error correctus est in recenti editione matritensi. In nota Grialii est *fertur* pro *dicitur*, vt in textu, et aliis editis legitur. Verba Augustini sunt, *Quod genus diuinationis Varro a persis dixit illatum*: ex quo fortasse praestiterit apud Isidorum quoque reponere *illatum* pro *allatum*. Post *genera* addidi *constat* parenthesi inclusum, vt sensus legenti obuius sit: ita enim Grialius facere solet, quum Isidorus per infinita verba loquitur, in mss. saltem exemplaribus, quae ad nos peruenerunt. AREVALVS.

14. Cicero de Fato cap. 8. *Falli sperat chaldaeos, ceterosque diuinos*. AR.

15. Incantatores. *Ex Hieron. Dan. 2.* GRIAL.

16. Multi scribunt *hariolus* cum aspiratione, et ab antiquo *fariolus*, quod a *fari* est, deducunt. Isidorus fortasse respexit ad Tertullianum cap. 23. Apologet. *Producatur aliquis ex iis, qui de deo pati existimantur, qui aris inhalan-*

preces emittunt, et funesta sacrificia offerunt: iisque celebritatibus daemonum responsa accipiunt.

17. *Aruspices* nuncupati, quasi horarum inspectores: (dies enim, et horas in agendis negotiis, operibusque custodiunt, et quid per singula tempora obseruare debeat homo, intendunt). Hi etiam exta pecudum inspiciunt, et ex eis futura praedicunt.

18. *Augures* sunt, qui volatus auium, et voces intendunt, aliaque signa rerum, vel obseruationes improuisas hominibus occurrentes, iidem et *auspices*. Nam *auspicia* sunt, quae iter facientes obseruant.

19. Dicta sunt autem *auspicia*, quasi *auium aspicia*: et *auguria*, quasi *auium garria*, hoc est, auium voces, et linguae. Item *augurium*, quasi *auigerium*, quod aues gerunt.

20. *Duo* sunt autem *genera auspiciorum*: vnum ad oculos, alterum ad aures pertinens. *Ad oculos* scilicet volatus: *ad aures* vox auium.

21. *Pythones* a Pythio Apolline dicti, quod is auctor fuerit diuinandi.

22. *Astrologi* dicti, eo quod in astris augurantur.

23. *Genethliaci* appellati propter natalium considerationes dierum. Geneses enim hominum per duodecim caeli signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus, et euentus praedicere conantur, id est, quis quali signo fuerit natus, aut quem effectum habeat vitae, qui nascitur.

24. Hi sunt, qui vulgo *mathematici* vocantur: cuius superstitio-

tes numen de nidore concipiunt. Desiderius Heraldus comment. in Tertullian. Isidorum cum Tertulliano componit. AREVALVS.

17. Aruspices. *Donat. in Phorm.* Aruspices harugarum inspectores, id est, hostiar. *Ergo verba illa*, Dies enim, et horas -- intendunt, *e margine adscita credimus, cum Isidorus scripsisset*, Aruspices harugarum (*vel haruigarum ex Festo*) inspectores. Hi exta inspic. etc. GRIAL.

Ibid. Aruspex dictus est, vt nonnulli volunt, ab *ara*, vt alii, ab *haruga*, quae est hostia in *hara* seruata. Haec originatio opinioni illorum fauet, qui cum aspiratione scribunt *haruspex*: eodem spectat siue Isidorus, siue alius, qui ab *horis* deriuat. AREV.

18. Nam auspicia sunt, quae iter facientes obseru. *Horat.* Cui si vitiosa libido-Fecerit auspicium: Cras ferramenta Theanum-Tolletis, fabri. *Sed exemplorum plena sunt omnia*. GRIAL.

19. Augurium q. auigerium. *Seru. Aen.* 5. GRIAL.

21. Pythones. *Al.* Pythonissae. GR.

23. Genethliaci. *Augu.* 2. *de Doctr. Christ. c.* 21., *et Hieron. Dan.* 2. GRIAL.

24. *Constellatio* proprie dicitur compositio siderum, et affectio quaedam caeli, inde ad res varias collecta. AR.

nis genus *constellationes* latini vocant, id est, notationes siderum, quomodo se habeant, quum quisque nascitur.

25. Primum autem iidem stellarum interpretes *magi* nuncupabantur: sicut de his legitur, qui in euangelio natum Christum annunciauerunt: postea hoc nomine soli mathematici.

26. Cuius artis scientia vsque ad euangelium fuit concessa, vt, Christo edito, nemo exinde natiuitatem alicuius de caelo interpretaretur.

27. *Horoscopi* dicti, quod horas natiuitatis hominum speculantur dissimili, et diuerso fato.

28. *Sortilegi* sunt, qui sub nomine fictae religionis per quasdam, quas Sanctorum sortes vocant, diuinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.

29. *Salisatores* vocati sunt, quia dum eis membrorum quaecumque partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum, seu triste significare praedicunt.

30. Ad haec omnia pertinent et ligaturae execrabilium remediorum, quae ars medicorum condemnat: siue in praecantationibus, siue in characteribus, vel in quibuscumque rebus suspendendis, atque ligandis.

26. Cuius artis scient. *Ex eod.* GR.

Ib. Tertullianus lib.cit. in not. Grialii cap. 9. habet *interpretetur*: sed fortasse Isidorus mutauit in *interpretaretur*. AR.

28. *Sortilegi* nomen quodlibet sortium genus complectitur: sed Isidorus eos praecipue videtur notare voluisse, qui inter christianos superstitionibus sortium operam dabant. *Sortes Sanctorum* crediderim esse librum inscriptum, *Sortes Apostolorum*, qui apocryphus declaratur in Gelasiano decreto de libris recipiendis, et non recipiendis, de quo Fabricius in cod. Pseudepigraph. AREV.

29. Salisatores. *Al.* Salitores. *Gloss.* Salisatio, παλμὸς. *Extat libellus Melampodis Ægyptii περὶ παλμῶν. Vid. Iustin. Martyr. in respons. ad orthodox. interrog.* 19. *Male Caelius, et Viues* Saliatores *vocant*. GRIAL.

Ib. Marcellus Empiricus cap. 21. *Cordis pulsus, siue salisatio*. Tobias Gutberlethus De Saliis cap. 2. ex hoc Isidori loco corrigendum ait apud Augustinum De natura daemonum, *Salitores vocati sunt etc.*, ac reponendum *Salisatores*. Becmanus pag. 214. non improbat, vt videtur, *salitores* a *salitum*, *salio*; a quo etiam est *saliso*, aut *salisso*, et *salisator*, seu *salissator*. In auctario Ducangii mentio fit *salisatorum* ex Isidoro, ex Augustino lib. 2. de doctr. christ., et ex Ioanne Sarisberiensi lib. 2. Policrat. c. 12. AREVALVS.

30. Ad haec omnia pertinent. *Ex Augustin. 2. de doct. Christ. c.* 20. GR.

Ib. Siue in praecant. siue in char. *Vid. D. Thom. 3. cont. gent. c.*105. GRIAL.

Ib. Ad characteres refero phylacteria, de quibus dixi in append. 5. ad Sedulium ad verba Decreti Gelasiani n.53. *Phylacteria omnia etc.* AREV.

31. In quibus omnibus ars daemonum est ex quadam pestifera societate hominum, et angelorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt a christiano, et omni penitus execratione repudianda, atque damnanda.

32. *Auguria* autem auium phryges primi inuenerunt.

33. *Praestigium* vero Mercurius primus dicitur inuenisse. Dictum autem praestigium, quod praestingat aciem oculorum.

34. *Aruspicinae* artem primus hetruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic ex oris aruspicinam dictauit, et postea non apparuit.

35. Nam dicitur fabulose, arante quodam rustico, subito hunc ex glebis exiluisse, et aruspicinam dictasse, qua die et mortuus est. Quos libros romani ex hetrusca lingua in propriam mutauerunt.

CAPVT X.

De Paganis.

1. P*agani* ex pagis atheniensium dicti, vbi exorti sunt. Ibi enim

34. Quidam Tages. *Ex Cic. 2. de diuin. Columell.* Hinc caput Arcadici nudum cute fertur aselli - Tyrrhenus fixisse Tages in limite ruris. GRIAL.

Ib. Ex oris. *f.* exarans, *vel* ex aruis. GRIAL.

Ib. Pro *ex oris* legendum puto *exoriens*. Ea, quae sequuntur, coniecturam confirmant. De hac Tagetis ſabula videndi Ouidius lib. 15. Metam. v. 553. seqq. Lucanus lib. 1. v. 637. praeter Ciceronem de Diuinat. lib. 2. cap. 23., et Columellam lib. 10. v. 345. Martianus Capella lib. 2. post med. *Tages sulcis emicuit, et ritum statim gentis, sypnumque monstrauit*. Confer notam Munckeri ad Fulgentium Expos. sermon. antiq. verbo *Manales lapides*, vbi actum agit, dum locum Isidori a Grialio iam emendatum restituere laborat, *artem* pro *autem*; et *Tages* pro *Stages*. AREV.

Cap. x. n. 1. Pagani dicti. *Athenas in pagos diuisas ostendunt pagorum ipsorum nomina* Areopagus, Cronopagus, *et alia. Sed melius Festus*: Pagani dicti a pagis, pagi dicti a fontibus, quod eadem aqua vterentur: nam παγὰι lingua Dorica fontes. GRIAL.

Ibid. Notanda est Isonis glossa ad Prudentium hymn. 10. Peristeph. v.296. *Non erubescis, stulte, pago dedite?* ait Iso: PAGO = *vico, vel paganismo. Pagi, vt Isidorus dicit* (lib. 15. Etymol. cap.2.) *sunt apta aedificiis loca inter agros habitantibus. Vnde PAGO DEDITE, sine vrbium disciplina. Villa* (forte *vel*) *PAGE graece VILLA: inde VILLANOS PAGANOS, quasi a ciuitate dei remotos, dicimus*. Consule commentarium meum ad eum locum, et Glossarium Isidori cum not. ad verb. *Pagae, memoriae sine idolis*. Io: Franciscus Masdeu, eruditissimus historicus, in Defensione Actorum S. Emigdii Ascoli 1794. Isidoro nostro imputat, quod etymon *paganorum* ita explicet, vt *paganos* dictos asserat, quia post pacem ecclesiae a Constantino redditam maior in pagis, quam

in locis agrestibus, et pagis gentiles lucos, idolaque statuerunt, et a tali initio vocabulum pagani sortiti sunt.

2. *Gentiles* sunt, qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. Dicti autem gentiles, quia ita sunt, vt fuerunt geniti, id est, sicut in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis seruientes, et necdum regenerati.

3. Proinde gentiles primitus nuncupantur: ipsi dicuntur graece ethnici: ethnici enim ex graeco in latinum interpretantur gentiles: ἔθνος enim graece gens dicitur.

4. Post fidem autem non debent vocari gentes, siue gentiles, hi, qui ex gentibus credunt: sicut post fidem dici iam non potest iudaeus, testante Paulo Apostolo, et dicente iam christianis: *Quo-* 1. Cor. 12. 2.
niam quum gentes essetis, hoc est, infideles.

5. *Apostatae* dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum cultum, et sacrificiorum contaminationes reuertuntur. Est autem nomen graecum.

CAPVT XI.

De diis gentium.

1. Quos pagani *deos* asserunt, homines olim fuisse produntur, et pro vniuscuiusque vita, vel meritis coli apud suos post

in vrbibus, fuerit idololatrarum numerus. Ita quidem multi sentiunt: sed Isidorus ex *pagis* atheniensibus vocem *paganorum* deducit: quae originatio non ita apud alios obuia est. Eam a Sedulio adoptatam fuisse ostendi lib. 1. Carm. paschalis v. 280. Confer etiam not. ad v. 42. *Athenaei paedorem linquite pagi*, vbi similes versus Iscani allegaui. Grialius etymologiam Festi praefert, quia non attendit, Isidoro sermonem esse de paganis, quatenus haec vox pro idololatris sumitur. AREVALVS.

2. *Gentes*, et *gentiles* a iudaeis dicebantur, qui eorum religionem non tenebant. Hunc morem secuti christiani, *gentes*, et *gentiles* eos vocarunt, qui neque iudaei erant, neque fidem christianam susceperant. Vnde Arnobii, et aliorum libri *aduersus Gentes*. AREVAL.

3. Lazerus in not. ad comment. Brunonis Astensis in Matth. cap. 5. v. 27. aduertit, longe accersitam, et falsam originem nominis *ethnicorum* a Brunone afferri: *Ethnici*, ait Bruno, *siue dicantur ab ETHNA, siue quod magis videtur, dicantur a valle ENNON, a qua dicitur GEHENNA, hypocritas, et peccatores significant*. AREVALVS.

Cap. XI. n. 1. Apud Aegypt. Is. *Ex Lact.* 1. *c.* 15. GRIAL.

Ib. Apud Mauros Iuba. *Qui in captiuitate ex barbaro doctissimus factus, scripsit historiam. Minutius Fel. in Octau., Appian., et Plutarch.* GRIAL.

mortem coeperunt: vt apud Aegyptum Isis, apud Cretam Iouis, apud mauros Iuba, apud latinos Faunus, apud romanos Quirinus.

2. Eodem quoque modo apud Athenas Minerua, apud Samum Iuno, apud Paphos Venus, apud Lemnos Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delphos Apollo: in quorum etiam laudibus accesserunt poetae, et compositis carminibus in caelum eos sustulerunt.

3. Nam quarumdam adinuentiones artium cultum peperisse dicuntur, vt Aesculapio medicina, Vulcano fabrica. Ab actibus autem vocantur, vt *Mercurius*, quod mercibus praeest: *Liber* a libertate.

4. Fuerunt etiam et quidam viri fortes, aut vrbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos dilexerunt, simulacra finxerunt, vt haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium; sed paulatim hunc errorem, persuadentibus daemonibus, ita* in posteris constat irrepsisse, vt quos illi pro sola nominis memoria honorauerunt, successores deos existimarent, atque colerent.

* forte, *in posteros*.

5. *Simulacrorum vsus* exortus est, quum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines, vel effigies, tamquam in caelum receptis, pro quibus se in terris daemones colendos supposuerunt, et sibi sacrificari a deceptis, et perditis persuaserunt.

6. *Simulacra* autem a similitudine nuncupata, eo quod manu artificis ex lapide, aliaue materia eorum vultus imitantur, in quorum honorem finguntur. Ergo simulacra, vel pro eo quod sunt similia, vel pro eo quod simulata, atque conficta, vnde et falsa sunt.

7. Et

2. *Accesserunt poetae*: poetas ad idolorum cultum amplificandum plurimum contulisse, obseruaui ad cap. 7. num. 2. huius libri. De idololatriae origine plurimos scripsisse constat, Ger. Ioannem Vossium, Banierium, Pluchium, Poupartum, Eliam Amatum, Calmetum etc. Adisis Fabricii Bibliographiam cap. 8. AREVALVS.

3. Ab actibus. *E Seru. Aen.* 4. *ad v.* Sacra Ioui Styg. GRIAL.

4. Simulacra finx. *Ex Lact.* GRIAL.

5. Hauercampus comment. in Apologet. Tertulliani cap. 25. in editionibus antiquis Isidori legebat *in caelum receptae*, et *se terris*: restituebat vero *receptorum*, et *se in terris*. Hoc postremum in plerisque editionibus nunc extat. Pro *receptorum* bene est *receptis*, vt Grialius edidit. Munckerus in not. ad lib. 1. cap. 1. Mytholog. Fulgentii legebat *se daemones colendi*, et emendabat *colendos*, quod Grialius quoque occupauerat. Plura ibi Munckerus de origine idolorum ex Minutio, Lactantio, et aliis. AREVALVS.

7. Et notandum, quod latinus sermo sit in hebraeis. Apud eos enim idolum, siue simulacrum *Selem* dicitur. Iudaei dicunt, quod Ismael primus simulacrum luto fecerit.

8. Gentiles autem primum Prometheum simulacra hominum de luto finxisse perhibent: ab eoque natam esse artem simulacra, et statuas fingendi. Vnde et poetae ab eo homines primum factos esse confingunt figurate propter effigies.

9. Apud graecos autem Cecrops, sub quo primum in arce oliua orta est, et atheniensium vrbs ex Mineruae appellatione nomen sortita est.

10. Hic primus omnium Iouem appellauit, simulacra reperit, aras statuit, victimas immolauit, nequaquam istiusmodi rebus in Graecia vnquam visis.

11. *Idololatria* idolorum seruitus, siue cultura interpretatur. Nam λατρεῖα graece, latine *seruitus* dicitur, quae quantum ad veram religionem attinet, non nisi vni, et soli Deo debetur.

12. Hanc sicut impia superbia siue hominum, siue daemonum sibi exhiberi vel iubet, vel cupit, ita pia humilitas vel hominum, vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat, et cui debetur, ostendit.

13. Idolum autem est simulacrum, quod humana effigie fa-

7. Latinus sermo sit in hebr. *Est*. צלם zelem *imago, vel simulacrum*. GR.

8. Prometheum simul. *Ex Lact. lib.* 2. *c.* 10. GRIAL.

9. Cecrops, sub quo. *Integer locus ex Euseb. Chron.* GRIAL.

Ibid. Ex Mineruae appell. *Nam Minerua* Ἀθήνη. GRIAL.

Ib. Atto Vercellensis comment. in epist. 1. ad Corinth. tom. 1. operum pag. 180. *Apud graecos Cecrops dicitur imaginem primum* (forte *primus*) *fecisse, aras aedificasse, victimamque obtulisse, atque multa alia peregisse, quae nunquam visa, nunquam audita erant in Graecia*. Sedulius lib. 1. carm. paschal. v. 40. *Attica cecropii serpit doctrina veneni*. Lactantius vero lib. 1. cap. 22. asserit, Melissum, qui rex fuit antiquissimus cretensium, pater Melissae, et Amaltheae, primum diis sacrificasse, ac ritus, sacrorumque pompas inuexisse. In not. ad Attonem Melissa rex cretensium dicitur. AREV.

11. Quae quantum ad relig. *Alioquin in* λατρεία, *et* λατρεύειν *latior seruiendi significatio*. GRIAL.

Ibid. Apud Grialium, et alios excusos reperio *idolatria*: quae scribendi ratio communis est in membranis veteribus, etiam antiquis. Restituo *idololatria*: ita enim scripsisse Isidorum censeo. AREVALVS.

13. Idos enim graec. *Ex Tertull. de idol.* GRIAL.

Ib. *Formulam facit*, hoc est, *imagunculam*. Et, vt ego quidem puto, initio simulacra deorum vere *idola* erant, siue *imagunculae*, et *formulae*. Etiam nunc pars maxima eorum, quae restant, in minori forma expressa sunt. Becmanus

ctum, et consecratum est, iuxta vocabuli interpretationem : εἶδος enim graece formam sonat, et ab eo per diminutionem idolum deductum, aeque apud nos formulam facit.

14. Igitur omnis forma, vel formula idolum se dici exposcit. Inde idololatria omnis circa idolum famulatus, et seruitus. Quidam vero latini, ignorantes graece, imperite dicunt, idolum ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturae cultum diuini nominis inuexit.

15. *Daemonas* a graecis dictos aiunt, quasi δαήμονας, id est, peritos, ac rerum scios. Praesciunt enim futura multa, vnde et solent responsa aliqua dare.

16. Inest enim illis cognitio rerum plusquam infirmitati humanae, partim subtilioris sensus acumine, partim experientia longissimae vitae, partim per Dei iussum angelica reuelatione, hi corporum aereorum natura vigent.

17. Ante transgressionem quidem caelestia corpora gerebant. Lapsi vero, in aeream qualitatem conuersi sunt, nec aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere permissi sunt, qui eis quasi carcer est vsque ad tempus iudicii. Hi sunt praeuaricatores angeli, quorum princeps diabolus est.

18. *Diabolus* haebraice dicitur deorsum fluens, quia quietus in caeli culmine stare contempsit : sed superbiae pondere deorsum corruens cecidit. Graece vero diabolus *criminator* vocatur, vel quod crimina, in quae ipse illicit, ad Deum referat : vel quia electorum innocentiam criminibus fictis accuset: vnde et in Apocalypsi voce
cap.12. v. 10. angelica dicitur : *Proiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die, ac nocte.*

19. Satanas in latinum sonat *aduersarius*, siue *transgressor* :

autem contra haec Isidori, seu Tertulliani potius verba contendit pag. 1136., *idolum* non esse vocem diminutiuam, sed recta fluere ab εἴδομαι. AREV.

15. Daemonas. *Ex Lact.* 2. *c.* 14., *et Seru. Aen.* 3. GRIAL.

16. Inest enim illis cognit. *Ex August.* 2. *de Gen. ad lit. cap.* 17. GRIAL.

17. Ante transgr. *Ex eod. lib.* 3. *c.* 10. GRIAL.

Ib. Princeps diabolus est. Plerique promiscue daemonem pro diabolo accipiunt : sed *diabolus* proprium cognomen est principis daemonum. Vide interpretes sacrae scripturae, Maldonatum, et alios. AREV.

18. Diabol. hebraic. καταῤῥέων. *Ex Hieronym. ad Ephes.* 6. GRIAL.

Ib. Ridicula est etymologia a quibusdam inuenta, quod *diabolus* dictus sit, quasi a *duobus bolis*. In Vulgata legitur *ante censpectum Dei*. AREV.

19. De his confer not. ad Patres Apost. tom. 1. pag. 56. col. 1. AREV.

ipse enim est aduersarius, qui est veritatis inimicus: et semper Sanctorum virtutibus contraire nititur: ipse et transgressor, quia praeuaricator effectus in veritate, qua conditus est, non stetit: idem et tentator, quia tentandam iustorum innocentiam postulat: sicut in Iob scribitur.

20. *Antichristus* appellatur, quia contra Christum venturus est. Non quomodo quidam simplices intelligunt, Antichristum ideo dictum, quod ante Christum venturus sit, id est, post eum veniat Christus: non sic, sed Antichristus graece dicitur, quod est latine contrarius Christo: ἀντὶ enim graece in latinum contra significat.

21. Christum enim se mentietur, dum venerit, et contra eum dimicabit, et aduersabitur sacramentis Christi, vt veritatis eius euangelium soluat.

22. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes veteris legis cerimonias restaurare tentabit: sed et ille Antichristus est, qui negat esse Deum Christum, contrarius enim Christo est: omnes enim, qui exeunt de ecclesia, et ab vnitate fidei praeciduntur, et ipsi Antichristi sunt.

23. *Bel* idolum babylonium est, quod interpretatur vetus: fuit enim hic Belus pater Nini primus rex assyriorum, quem quidam Saturnum appellant, quod nomen et apud assyrios, et apud afros postea cultum est, vnde et lingua punica *Bal* Deus dicitur.

20. De Antichristo curiosa quaedam legere licet apud S. Martinum Legionensem tom. 4. pag. 378., et seq. ex libro de vita Antichristi, qui Adsonis monasterii Derbensis abbatis creditur, sed Augustini, Alcuini, et Rabani nomine circumfertur. AREV.

21. Antichristus Christum se mentietur, quia nomen Christi vsurpabit. Lactantius lib.7.cap.19.*Hic est autem, qui appellatur Antichristus; sed se ipse Christum mentietur, et contra verum dimicabit*. Vide Prudentium hymn. 6. Cathem. v. 110. cum comment. AREV.

22. Sed et ille Antichrist. *Ex Tertull. praescript.* GRIAL.

Ibid. Haec fuit Alambertii dementia (sic enim ipse eam in epistola 180., et 183. tom. 14. operum posthum. regis Borussorum Federici II. appellabat), vt templum hierosolymitanum iudaeorum reparari maximopere cuperet, et per Federicum Borussiae regem tentaret: ita vaticinium inter christianos celeberrimum falsitatis conuincere conabatur. AREVALVS.

23. Quod nomen apud assyr. *E Seru. Aen.* 1. *ad* v. Qua Belus, et omnes a Belo. s. GRIAL.

Ib. Vnde et ling. pun. *Ex Hieronym. in Ezech.* 23. Idolum Baal, siue Bel, et, vt apertius dicam, Belis, assyriorum religio est consecrata a Nino, Belis filio, in honorem patris, quem cum Saturno eundem facit. Is. 46. GRIAL.

Ib. De etymologia, et significatione idoli huius *Bel*, aut *Beli* multa Becmanus pag. 284. AREVALVS.

Apud assyrios autem Bel vocatur quadam sacrorum suorum ratione et Saturnus, et sol.

24. *Beelphegor* interpretatur simulacrum ignominiae : idolum enim fuit Moab, cognomento *Baal*, super montem *Phegor*, quem latini *Priapum* vocant, Deum hortorum.

25. Fuit enim de Lampsaco, ciuitate Hellesponti, de qua pulsus est, et propter virilis membri magnitudinem in numerum deorum suorum eum graeci transtulerunt, et in numen sacrauerunt hortorum, vnde et dicitur praeesse hortis propter eorum foecunditatem.

26. *Beelzebub* idolum fuit Accaron, quod interpretatur vir muscarum : *Zebub* enim musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum ideo vir muscarum vocatur, propter sordes idololatriae, siue propter immunditiam. *Belial*...

27. *Behemoth* ex hebraea voce in latinam linguam animal sonat, propter quod de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo vt animal brutum effectus sit. Ipse est et Leuiathan, id est, serpens de aquis, quia in huius seculi mari, volubili versatur astutia.

28. *Leuiathan* autem interpretatur additamentum eorum; quo-

24. Idolum fuit Moab. *Ex eod. lib. de locis Hebr. in voce Fogor.*, *et Os. c.9.*, *et Seru. Georg.* 4. *ad* v. Hellespontiaci seru. tut. P. GRIAL.

Ib. Grialius in nota edidit *idolum fuit Moabitarum* : reposui *Moab* : ita enim ille, et alii in textu referunt. Historia Priapi aliter narratur a Prudentio lib. 1. contra Symmach. v. 102. seqq. Consulendus Calmetus in dissertatione libro Numerorum praefixa, et in Diction. bibl., Seldenus de diis Syris, interpretes in libr. Numerorum, etc. AREVALVS.

26. Beelzebub. *Hieron. Eccles.* 10., *et Matth.* 10. *Idem graecis* ἀπόμυς, id est, *muscarum depulsor* : *quod muscas ab Olympo abegerit trans Alphaeum* : *siue is Iupiter, vt Pausanias velle videtur, siue Hercules fuerit*. GRIAL.

Ib. Ioannes Drusius lib. 1. Praeteritor. *Beelzebul* a iudaeis scribi ait in opprobrium, et ignominiam idoli, quasi *dominus stercoreus* sit. Becmanus pag. 708. verb. *musca* retinet *Beelzebul*, quod est *dominus*, aut *princeps muscarum*. Addit ex Nazianzeno, Satanam in figura muscae apparuisse. *Sicut hodieque*, pergit, *eadem specie videri dicitur in vitris, aut crystallis. Sed et colebatur olim in gentilitate in hunc finem, vt muscas pelleret infestas. Cuius rei dedit specimen, quod in templo suo muscam nullam superesse fecerit. Sicut hodieque in Venetiano palatio nulla esse dicitur, et in Toletano vnica. Quod si certa est ea fama, omnino statuimus, idolum aliquod sub palatii limine fuisse conditum*. Eam famam incertam, omninoque falsam puto. Plura de Beelzebub Sanctius comment. in lib. 4. Reg. cap. 1. v. 5., et Calmetus in diction. bibl. AREVALVS.

27. Behemoth. *Verba Greg.* 32. *Mor. c.* 10. GRIAL.

28. Leuiath. *Ex Greg.* 33. *c.* 13. GR.

Ib. Necessaria puto interrogationis puncta, quae in excusis deerant. *Leuiathan* significare hebraice *societatem eorum* ostendit Corderius comment in Iob

rum scilicet, nisi hominum? quibus in paradiso semel culpam praeuaricationis intulit: et hanc vsque ad aeternam mortem quotidie persuadendo adiicit, vel extendit.

29. Quaedam autem nomina deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas conantur traducere, eaque in causis elementornm composita esse interpretantur; sed hoc a poetis totum fictum est, vt deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos, ac * dedecoris infamia plenos fuisse historiae confitentur: omnino enim fingendi locus vacat, vbi veritas cessat.

Grial *decoris infamia*.

30. *Saturnus* origo deorum, et totius posteritatis a paganis designatur: hunc latini a satu appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum, vel a temporis longitudine, quod saturetur annis.

31. Vnde eum graeci κρόνος nomen habere dicunt, quasi χρόνος, id est, tempus, quod filios suos fertur deuorasse, hoc est, annos, quos tempus produxerit, in se reuoluit, vel eo, quod semina, vnde oriuntur, iterum redeunt.

32. Hunc Caeli patris abscidisse genitalia dicunt, quia nihil in caelo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquiunt, propter agriculturam significandam, vel propter annos, et tempora, quod in se redeant, vel propter sapientiam, quod intus acuta sit.

33. In aliquibus autem ciuitatibus Saturno liberos suos gentiles immolabant, quod Saturnum poetae liberos suos deuorasse solitum tradiderunt.

cap. 2. v. 8. *Qui parati sunt suscitare Leuiathan*: pro quo Theodotion vertit, *draconem*, alii *magnum cetum*. Secundum literam pro diabolo eo loco *Leuiathan* accipi, existimat Corderius, qui de sensu tropologico ex Gregorio Magno, aliisque Patribus plura addit. AR.

29. Quaed. autem nomina Deor. *Cic. de natura deor.* GRIAL.

Ib. De poetis, cultus deorum amplificatoribus, dictum supra cap. 7. huius libri num. 2. AREV.

30. Hunc latini a satu. *Ex Aug.* 7. *de ciuit. c.* 19. GRIAL.

Ib. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. *Saturnumque a satu dictum etc.* Cicero lib. 3. de natur. deor. cap. 24. *Saturnus est appellatus, quod saturetur annis*. Vtraque notatio nominis quantitati primae vocalis, quae in *Saturnus* longa est, repugnat. Alii ad hebraea, aut ad graeca confugiunt, vt originem vocis quaerant. AREVALVS.

31. Vnde et eum graec. *E Seru. Aen.* 3. GRIAL.

Ib. Vel eo quod semin. *Ex Aug.* 7. *de ciuit. c.* 19. GRIAL.

32. De falce Saturni Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 8. AREVAL.

33. Hercules in morem inuexit, vt pro humana hostia sacra de frugibus Saturno fierent, et triginta statuae ad hominum similitudinem effictae proiicerentur in Tiberim. Vide Ouidium lib. 5. Fastor. v. 621. AREVALVS.

34. *Iouis* fertur a *iuuando* dictus, et *Iupiter* quasi *iuuans pater*, hoc est, omnibus praestans. Hunc et priuato titulo Iouem Optimum dixerunt, dum fuisset incestus in suis, impudicus in extraneis.

35. Quem modo taurum fingunt propter Europae raptum, fuit enim in naui, cuius insigne erat taurus: modo Danaes per imbrem aureum appetiisse concubitum, vbi intelligitur, pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptam: modo in similitudinem aquilae, propter quod puerum ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptauerit: et cygnum, quia cantauerit.

36. Et ideo non figurae istae sunt, sed plane de veritate scelera, vnde turpe erat, tales Deos credi, quales homines esse non debeant.

37. *Ianum* dicunt, quasi mundi, vel caeli, vel mensium ianuam: duas Iani facies faciunt, propter orientem, et occidentem. Quum vero faciunt eum quadrifrontem, et Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa, siue tempora. Sed dum hoc fingunt, monstrum, non Deum, faciunt.

38. *Neptunum* aquas mundi praedicant, et dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.

39. *Vulcanum* volunt ignem, et dictus Vulcanus, quasi *volans candor*, vel quasi *volicanus*, quod per aerem volet: ignis enim de nubibus nascitur.

40. Vnde etiam Homerus dicit, eum praecipitatum de aere in

34. *Iouis* in nominatiuo, vt n. 1., et alibi apud Isidorum, et alios. *Praestare* pro *iuuare* ab Isidori aequalibus saepe vsurpatur. AREVALVS.

35. Modo Danaes per im. *Ex eod.* 18. *c.* 13. GRIAL.

37. Ianum dicunt. *Ex* 7. *de ciuit. c.*8. GRIAL.

Ib. Quatuor mundi partes olim solum intelligebantur *criens*, *occidens*, *meridies*, *septentrio*. AREVALVS.

38. Neptun. *E cap.* 16. GRIAL.

Ib. Cicero lib. 2. cap. 26., et lib. 3. cap. 25. De natura deorum *Neptunum* a *nando* deducit: alii alio modo. Et apud Ciceronem quidem nonnulli legunt *a nubendo* pro *a nando*, vt consentiat Varroni, qui lib. 4. de ling. latin. *Neptunum* vocatum ait, quod *terras obnubat*, *a nuptu*, *id est*, *opertione*. Ex quo fortasse in Isidoro legendum, *quasi nube tegens*. AREVALVS.

39. Et dict. Vulc. *E Seru. Aen.* 8. *ad* v. Haud secus ignipotens. GRIAL.

Ib. Scribitur etiam *Volcanus*: quem Varro lib. 4. de ling. lat. cap. 10. ita dictum ait *ab ignis maiore vi*, *ac violentia*. Vossius, et alii deriuant a *Tubalcain*, qui fuit malleator etc. ex Genes. c. 4. v. 22. AREVALVS.

40. Vnde etiam Homer. *ιλ. α.*, *et ibi Eustath.* GRIAL.

Ibid. Iccirco autem. *Ex eod. Seruii loco*. GRIAL.

terras, quod omne fulmen de aere cadit. Iccirco autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aere nascuntur.

41. Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquam est rectus ignis, sed quasi claudus eiusmodi speciem, motumque habet. Ideo autem in fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia sine igne nullum metalli genus fundi, extendique potest.

42. *Pluton* graece, latine *Diespiter*, vel *Ditis pater*, quem alii *Orcum* vocant, quasi receptorem mortium. Vnde et orca nuncupatur vas, quod recipit aquas. Ipse et graece *Charon*.

43. *Liberum* a liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur. Quod idem Liber muliebri, et delicato corpore pingitur: dicunt enim, mulieres ei attributas, et vinum propter excitandam libidinem.

44. Vnde et frons eius pampino cingitur: sed ideo coronam viteam, et cornu habet, quia quum grate, et moderate vinum bibitur, laetitiam praestat: quum vltra modum, excitat lites, id est, quasi cornua dat. Idem autem et Lyaeus ἀπὸ τοῦ λύειν, quod multo vino membra soluantur. Iste et graece Διόνυσος a monte Indiae Nyso, vbi dicitur esse nutritus. Ceterum est Nysa ciuitas, in qua colitur idem Liber, vnde et Nysaeus dictus est.

41. Sed quasi claudus. *Aug.* 20. *contra Faust.* GRIAL.

Ib. *Claudus etc.* Hinc Catullus *tardipedem deum* vocat Vulcanum serm. 36. AREVALVS.

42. Pluton latine Diespiter. *E Lact.* 1. *c.* 14. GRIAL.

Ibid. Siue Ditis pater. Ditis *recto casu etiam alii vsi*: *Petron.* Has inter sedes Ditis pater extulit ora. GRIAL.

Ib. Quem alii Orcum, quasi receptorem mort. *August.* 7. *de ciuit. c.* 3. Quid de veritate? Quid de felicitate? quas cum deas haberent, nullum eis locum inter selectos deos dare voluerunt, vbi dederunt Marti, et Orco, vni effectori mortium, alteri receptori. GRIAL.

Ib. Isaeus in not. ad Lactantium lib. 1. cap. 13. coniicit, legendum apud Lactantium *Pluto latine est Dis pater*, non *Diespiter*: ac suam coniecturam ex hoc Isidori loco astruit. Oporteret igitur apud Isidorum restituere *latine Dis pater*, *vel Ditis pater*. Certe *Diespiter* proprium Iouis nomen est. *Pluton* magis vsitatum est, quam *Pluto*. AREV.

43. Liberum a liberamento. *Ib. c.* 2. GRIAL.

44. A monte Indiae Nys. *E Seru. Aen.* 6. *ad* v. Liber agens celso Nysae d. v. t. GRIAL.

Ib. Montem Indiae, in quo nutritus Liber dicitur, alii vocant *Merum*. Proxima erat Nysa ciuitas. De his conferendi Mela, Plinius, Iustinus, Curtius, et alii. AREV.

45. *Mercurium* sermonem interpretantur. Nam ideo *Mercurius* quasi *medius currens* dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo et ἑρμῆς graece, quod sermo, vel interpretatio, quae ad sermonem vtique pertinet, ἑρμηνεία dicitur.

46. Ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes, et ementes sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pennas, quia citius verba discurrunt. Vnde et velox, et errans inducitur: alas enim eius in capite, et in pedibus, significare volucrem fieri per aera sermonem.

47. Nuncium dictum, quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur. Ideo autem hunc furti magistrum dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes diuidit, id est, venena.

48. Nam bellantes, ac dissidentes interpretum oratione sedantur: vnde et secundum Liuium legati pacis *caduceatores* dicuntur. Sicut enim per *faeciales* bella indicebantur, ita pax per *caduceatores* fiebat.

49. *Hermes* autem graece dicitur ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας, latine interpres,

45. Nam ideo Mercurius. *Ex eod. lib. Aug. c.* 14. GRIAL.

Ib. Apud Arnobium lib. 3. pag. 118. *Mercurius* dictus est, quasi *medicurrius* ob eam rationem, quam Isidorus innuit, quia sermo inter homines *medius currit*, et reciprocatur. Alii *Mercurium* a *mercibus* appellatum malunt. AREVALVS.

46. Vnde et velox. *E Seru. Aen.* 4., *et Augu.* GRIAL.

47. Putabam, legendum *bella*, non *venena*, ex ratione, quae subiungitur, et ex ipsa fabula, quam Hyginus lib. 2. Astron. cap. 7. sic refert: *Quum proficisceretur in Arcadiam, et vidisset duos dracones inter se coniuncto corpore alium appetere, vt qui dimicare inter se viderentur, virgulam inter vtrumque subiecit: itaque discesserunt. Quo facto eam virgulam pacis causa dixit esse constitutam*. Vide Passerium tom. 2. Thes. gemmar. astrif. pag. 35. seq. Extat in museo Borgiano Velitris caduceum ex aere in agro Tarentino anno 1795. repertum, nuper aeri incisum, in quo duo serpentes inter se impliciti capita arietina praeferunt. AREVALVS.

48. *Pax per caduceatores fiebat*. Inde factum, vt in nummis etiam numina omnia, quae pacem afferre putantur, caduceum manu praeferant, vt *Felicitas*, *Felicitas seculi*, *Seculum frugiferum*, *Mars pacifer*, et alia, quae Walchius in commentatione de Religione M. Aurelii imperatoris in Nummis tom. 1. Actor. Soc. lat. Ienens. recenset. AREV.

49. Trismeg. *Ex Lact. lib. de ira c.* 11., *et lib.* 1. *c.* 6. GRIAL.

Ib. Plures Mercurii olim distinguebantur, quorum vnus ex Nilo dicitur natus, qui potentissimus rex est habitus, sapientissimus philosophus, et summus sacerdos: vnde et Trismegistus est nuncupatus. Omnia autem gesta Mercuriorum fere vni Mercurio filio Maiae tribui solent. Aegyptii suum Mercurium, siue Trismegistum Anubin vocarunt, et capite canino finxerunt. *Anubis* enim

pres, qui ob virtutem, multarumque artium scientiam Trismegistus, id est, ter maximus nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, haec ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus, et perspicax habeatur.

50. *Martem* deum belli esse dicunt, et Martem appellatum, quia per viros pugnatur, vt sit Mars *maris ars*: licet et tria sint genera consuetudinum: sicut scytharum, vbi et feminae, et viri in pugnam eunt: amazonum, vbi solae feminae: romanorum, aliarumque gentium, vbi soli mares.

51. Item Martem dicunt, quasi effectorem mortium. Nam a Marte mors nuncupatur. Hunc et adulterum dicunt, quia belligerantibus incertus est.

52. Quod vero nudo pectore stat, vt bello se quisque sine formidine cordis obiiciat. Mars autem apud thracas Gradiuus dicitur, eo quod in bello gradum inferant, qui pugnant, aut quod impigre gradiantur.

53. *Apollinem* quamuis diuinatorem, et medicum vellent, ipsum

sermone aegyptiaco *canem* significat. Vnde *latrator Anubis* apud Virgilium, et alios poetas. Cur autem aegyptii canem coluerint, non vna ratio ab omnibus traditur. Videri possunt Walchius loc. cit., et Octauius Rossius Memor. Bresc. pag. 235. seq. AREV.

50. Vt sit Mars maris ars, *Vt fit Mars mas c. o,*, *sed non fuit difficilis coniectura*. GRIAL.

Ib. Alii *mas* a *Marte* factum putant, *Mars* vero a graeco Ἄρης. AREV.

51. Item Martem dicunt effect. mort. *Ex August.* GRIAL.

Ib. Hunc et adult. etc. *Aug.* 20. *contra Faust. c.* 9. Venerem Vulcani vxorem, et Martis adulteram, quia belligerantibus incongrua est. GRIAL.

52. Mars autem apud thrac. Gradiuus. *Non quod apud thraces* Gradiui *nomen sit, sed quia idem sit illis* θούριος ἄρης, *qui romanis Gradiuus. Fuerunt enim (vt ait Seru. Aen.* 1. *et* 3.) *Romae duo Martis templa, alterum intra vrbem Quirini, quasi custodis, et tranquilli: alterum extra vrbem via Appia prope portam, quasi bellatoris, et Gradiui*. GR.

Ib. Vulcanius edidit *apud graecos* pro *apud thracas*, et ad marginem notauit, ea verba *apud graecos* superuacua videri. AREVALVS.

53. Appollinem quamuis. *Aug.c.*16. GRIAL.

Ib. Qui aduersus Iouem non fecit. *Hispanismus, hazer por alguno, o contra alguno, neque fuit, cur* bellum *adderent impressi libri, quod in mss. non est*. GRIAL.

Ib. *Ipsum Titan*: melius esset *ipsum Titanum*, aut *Titana*, vel *Titanem*. Vtroque modo dicitur *Titan*, et *Titanus*. Ex Titanibus vnum solem abstinuisse ab iniuria deorum, et ob id caelum meruisse, docet Seruius ad 6. Aeneid. v. 580. *Facere aduersus aliquem* hispanismus quidem est, vt notat Grialius, sed a sermone latino descendens, vt apud Ciceronem pro Quint. cap. 1., apud Nepotem in Eumen. cap. 8. Contrarium est *facere ab aliquo*, seu *cum aliquo* pro *fauere*, *stare pro aliquo*. AREVALVS.

tamen etiam solem dixerunt, quasi solum: ipsum Titan, quasi vnum ex Titanis, qui aduersum Iouem non fecit.

54. Ipsum *Phoebum quasi ephebum*, hoc est, adolescentem: vnde et sol puer pingitur, eo quod quotidie oriatur, et noua luce nascatur. *Pythium* quoque eundem Apollinem vocari aiunt, a Pythone immensae molis serpente: cuius non magis venena, quam magnitudo terrebat.

55. Hunc Apollo sagittarum ictibus sternens, nominis quoque spolia reportauit, vt *Pythius* vocaretur: vnde et ob insigne victoriae *Pythia* sacra celebranda constituit.

56. *Dianam* quoque germanam eius similiter lunam, et viarum praesidem aiunt. Vnde et virginem volunt, quod via nihil pariat. Et ideo ambo sagittas habere finguntur, quod ipsa duo sidera de caelo radios vsque ad terras emittant: *Dianam* autem vocatam quasi *Duanam*, quod luna die, ac nocte appareat.

57. Ipsam et *Lucinam* asseuerant, eo quod luceat. Eandem et *Triuiam*, quod tribus fingatur figuris. De qua Virgilius: *Tria virginis ora Dianae*: quia eadem luna, eadem Diana, eadem *Proserpina* vocatur.

Prudentius I. contra Symmach. v. 365.

58. Sed quum luna fingitur: *Sublustri splendet amictu*. - *Quum succincta iacit calamos*, *Latonia virgo est*: - *Quum subnixa sedet solio*, *Plutonia coniux*. *Latonia* autem Diana eo, quod Latoniae fuerit filia.

54. Vulcanius in not. ad margin. *Phoebum* dictum potius putat a φοιβᾶν, id est, *purgare*. Huc facit, quod alii dicunt, *Phoebum* esse a φοῖβος, *purus*, *splendidus*: ac proprie *phoebus* est adiectiuum, et epitheton solis; vnde apud Homerum, et Virgilium *Phoebus Apollo*. Alia de nominibus solis vide apud Macrobium lib. I. Saturnal. cap. 17. Notum est, Apollinem fingi intonsum, et imberbem. Gisbertus Cuperus de Apoth. Homeri cap. de Harpocratis imagine solem, vt puerum, pingi confirmat ex Albrico philosopho. AREVALVS.

56. Dianam quoq. *Ex Aug. cap.* 16. GR.

Ib. Diana olim dicebatur *Iana*: hinc *dea Iana*, et *diua Iana*: tum *Deiana*, et *Diuiana*: factum demum *Diana*. Varro lib. 4. de ling. lat. cap. 10. *Diuianam* dictam putat, quia *diuia*, hoc est, duplici via procedit. AREVALVS.

57. Quia eadem luna. *E Seru. Aen.* 3. *ad* v. Sacra mari colit., *apud quem mendose* Iuno *pro* luna *legitur*. GRIAL.

Ib. Cur Diana *Triuia* dicatur, praeter Varronem, et alios videndus Raderus pag. 23. ad Martialem. Totum hunc Isidori locum pulchre illustrat Munckerus ad Albricum cap. 7. ex Augustino, Scholiaste Germani, et aliis. AREV.

58. Sublustri splendet amict. *Carmen Prudentii* I. *contra Symmach.* GR.

Ib. Grialius, *Latoniae fuerit filia*, Vulcanius *Latonis*. Munckerus loc. cit. correxit, *Latonae*. Isidorus fortasse scripsit *Latonas* in genitiuo; sicut *familias*; et apud Priscianum lib. 6. pag. 679. *filius Latonas*. AREVALVS.

59. *Cererem*, id est, terram a creandis frugibus asserunt dictam: appellantes eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et *Opem*, quod opere melior fiat terra.

60. *Proserpinam*, quod ex eo proserpant fruges.

61. *Vestam*, quod herbis, vel variis vestita sit rebus, vel a vi sua stando: eandem et *Tellurem*, et *Matrem magnam* fingunt: turritam cum tympano, et Gallis, et strepitu cymbalorum. *Matrem* vocatam, quod plurima pariat, *magnam*, quod cibum gignat: *almam*, quia vniuersa animalia fructibus suis alit. Est enim alimentorum nutrix terra.

62. Quod simulacrum eius cum claui fingitur, quia tellus hieme clauditur, vere aperitur, vt fruges nascantur. Quod tympanum habet, significari volunt orbem terrae.

63. Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra, quae pendet in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus rotatur, et volubilis est. Quod leones illi subiiciunt mansuetos, vt ostendant, nullum genus esse terrae tam ferum, quod non subigi possit, aut superari ab ea.

64. Quod in capite turritam gestat coronam, ostendit superpositas terrae ciuitates, quas insignitas turribus constat. Quod sedes finguntur circa eam, quia quum omnia moueantur, ipsam non moueri.

65. Quod Corybantes eius ministri cum strictis gladiis esse finguntur: vt significentur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod Gallos, huic Deae vt seruirent, fecerunt, significant, qui semine indigeant, terram sequi oportere. In eo quippe omnia reperiri.

66. Quod se apud eam iactant, praecipitur, inquiunt, vt qui

59. Cererem. *Ex Aug. cap.* 24. GR.

Ib. Munckerus loc. cit. coniecit *a gerendis frugibus*, quum Ceres dicatur quasi *geres*, vt et apud Ciceronem. Sed in Probo deinde reperit, *Cererem a creando dictam*. AREVALVS.

61. Vestam quod herb. *E Seru. Aen.* I. *ad* v. Cana fides, et Vesta. GRIAL.

Ib. Ouidius lib. 6. Fastor. v. 299. *Stat vi terra sua: vi stando VESTA vocatur.* Aliter Cicero lib. 2. de natur. deor. cap. 27. *VESTAE nomen a graecis. Ea est, quae ab illis ἑστία dicitur*. Fortasse melius interpungetur, *Matrem magnam: fingunt turritam etc.* AREV.

62. Quod simulacrum eius cum clau. *Ex eod. Aen.* 10. *ad* v. Alma parens Idaea. GRIAL.

Ib. Quod tympanum. *Ex Aug.* GR.

63. Quod curru vehitur. *E Seru. Aen.* 3. *ad* v. Et iuncti currum dominae sub. l. GRIAL.

64. *Non moueri*: subauditur *constat*, aut simile aliquid. AREVALVS.

65. Fortasse *significant* pro *significat*. AREV.

66. Et ideo aere, quod terram antiq. *Lucret. lib.* v. Et prior aeris erat,

terram colunt, ne sedeant, semper enim esse, quod agant. Cymbalorum autem aereorum sonitus, ferramentorum crepitus in colendis agris: et ideo aerea, quod terram antiqui colebant aere, prius quam ferrum esset inuentum.

67. Eandem *Vestam* et ignem esse perhibent: quia terram ignem habere non dubium est, vt ex Aetna, Vulcanoque datur intelligi. Et ideo *virginem* putant, quia ignis inuiolabile sit elementum, nihilque nasci possit ex eo: quippe qui omnia, quae arripuerit, absumat.

68. Ouidius in Fastis, *Nec tu aliud Vestam, quam viuam in-*
lib. 6. v. 231. *tellige flammam, - Nataque de flamma corpora nulla vides*: propterea et virgines ei seruire dicuntur, eo quod sicut de virgine, ita nihil ex igne nascitur.

69. *Iunonem* dicunt, quasi *ianonem*, id est, ianuam pro purgationibus feminarum, et quod quasi portas matrum natis, et naturas pandat nubentium maritis. Sed hoc philosophi. Poetae autem Iunonem Iouis asserunt sororem, et coniugem: ignem enim, et aerem Iouem, aquam, et terram Iunonem interpretantur: quorum duorum permixtione vniuersa gignuntur.

70. Et *sororem* dicunt, quod mundi pars est. *Coniugem*, quod
2. Georg. 325. commixta concordat: vnde et Virgilius: *Tum pater omnipotens foecun-*

quam ferri cognitus vsus, - Quo facilis magis est natura, et copia maior. - Aere solum terrae tractabant, aereque belli - Miscebant fluctus, et vulnera vasta serebant. GRIAL.

Ib. Quod se apud eam iactant: id *iactare caput* dicunt Lampridius, et Vlpianus lib. 1. de aedilitio edicto, Varro *iactare comam*. Vide Casaubonum in Lampridium pag. 103. v. 23. Aere prius, quam ferrum esset inuentum, antiquos terram coluisse innuit Isidorus. Consule Bochartum lib. I. Chan. cap. 19. AREVAL.

67. Eand. Vestam et ing. *Augustin*. 4. *de ciuit*., *et Seru. Aen*. 1. GRIAL.

Ib. Ex Aetna, Vulcanoque. *Ita apud Seru. Alioquin* Vulcaniis *legerem*, *cum inf. lib.* 14. *de Aeoliis insulis*, *eaedem et* Vulcaniae *vocentur*, *quod et ipsae*, *sicut Aetna*, *ardeant*. GRIAL.

Ib. Et ideo virg. *Lact*. 1. *c*. 12. GRIAL.

68. De Vesta, et Terra, matre deum, summa parente, matre deum salutari etc. plura vide apud Macrobium lib. 1. Saturn. cap. 21., Reinesium, Spanhemium etc. AREVALVS.

69. Pro purgationibus feminar. *Ex* 7. *de ciuit. c*. 2., *et* 3. GRIAL.

Ib. Ignem n.... gignuntur. *Verba Seruii Georg*. 2. GRIAL.

Ib. Hauercampus comment. in Apologet. Tertulliani cap. 24. ex veteribus editionibus ita profert hunc locum: *portas matrum natorum pandat*, *id est*, *nubentium maritis*. Corrigit autem: *naturae pandat*, vel *natis pandat*, *et nubentium maritis*. Nihil, opinor, tentasset, si editionem Grialii vidisset. *Natura*, vt a graecis Φύσις, pro genitalibus a Cicerone, et aliis vsurpatur. *Iunonem* a *iuuando* alii deducunt: alii a *Ioue*. Cicero lib. 2. de nat. deor. per *Iunonem* aerem intelligit, per *Iouem* aethera. AREVALVS.

dis imbribus aether - Coniugis in gremium laetae descendit .

71. *Minerua* apud graecos Ἀ'θήνη dicitur , id est , femina . Apud latinos autem Mineruam vocatam , quasi deam , et munus artium variarum . Hanc enim inuentricem multorum ingeniorum perhibent , et inde eam artem , et rationem interpretantur , quia sine ratione nihil potest contineri .

72. Quae ratio , quia ex solo animo nascitur , animumque putant esse in capite , et cerebro , ideo eam dicunt de capite Iouis esse natam , quia sensus sapientis , qui inuenit omnia , in capite est .

73. In cuius pectore ideo caput Gorgonis fingitur , quod illic est omnis prudentia , quae confundit alios , et imperitos , ac saxeos comprobat , quod et in antiquis imperatorum statuis cernimus in medio pectore loricae , propter insinuandam sapientiam , et virtutem .

74. Haec Minerua et *Tritonia* dicitur . Triton enim Africae palus est , circa quam fertur virginali apparuisse aetate : propter quod Tritonia nuncupata est . Vnde et tanto procliuius dea credita , quanto minus origo eius innotuit .

75. *Pallas* autem dicta vel ab insula Pallene in Thracia , in qua nutrita est : vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ , id est , ab hastae concussione , vel quod Pallantem gigantem occiderit .

71. Minerua . . . id est , femina . *An potius sine femina ? Orta enim e Iouis cerebro , vnde et ἀμήτωρ : ergo* Ἀ'θήνη , *quasi ἄνευ θηλείας , vel certe ἀθήλη* . GR.

Ib. Inuentricem multor. ingeniorum . *Aug.* 18. *de ciuit. c.*8. Minerua multorum sane operum inuentrix . GRIAL .

Ib. Videtur Isidorus originationem Mineruae astruere in *munere variarum artium* : quod non satis aptum etymon est . Sed non aptiora , quae alii proferunt , siue quod *minuit* , aut *minatur* , cum Cicerone , siue a *meminerua* , quasi *memoria* , cum Arnobio . *Ingenium* pro re ingeniose excogitata adhibetur a Plinio Iuniore , Tacito , et aliis . AREVALVS .

73. In cuius pect. *E Seru. Aen.*8.*ad* v. Connexosque angues . GRIAL .

Ib. Forte *in medio pectore loricam*. Seruius ad lib. 8. Aeneid. v. 435. *Quod munimentum si in pectore numinis fuerit , AEGIS vocatur : si in pectore hominis , sicut in antiquis imperatorum statuis videmus , LORICA dicitur* . Adisis Munckerum ad Albricum cap. 8. AREV.

74. Haec Minerua . . . innotuit . *Verba Aug. ibid.* GRIAL .

Ibid. Triton fluuius est in Africa , qui excipitur a palude Tritonia , de qua Plinius lib. 5. cap. 4. Festus , vel potius Paulus ex Festo : *Tritonia Minerua a ripa Tritonis fluminis , quod ibi primitus sit visa* . Alii ibi genitam esse dicunt , vt Mela lib. 1. cap. 7. , et Silius lib. 1. v. 322. etc. AREV.

75. Vel ἀπὸ τοῦ πάλλ . . . occiderit . *Verba Seruii Aen.* 1. GRIAL .

Ibid. Pallas , vt est apud Paulum ex Festo , *Minerua dicta est , quod Pallantem gigantem interfecerit , vel , sicut putabant , quod in Pallante palude nata est* . Adeo incertae sunt origines fabularum . AREVALVS .

76. *Venerem* exinde dicunt nuncupatam, quod sine vi femina virgo esse non desinat. Hanc graeci ἀφροδίτην vocant, propter spumam sanguinis generantem: ἀφρος enim graece spuma vocatur.

77. Quod autem fingunt, Saturnum Caelo patri genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse in mare, et quod ex spuma maris concreta Venus nata est: illud aiunt, quod per coitum salsi humoris substantia est: et inde ἀφροδίτην Venerem dici, quia coitus spuma est sanguinis, quae ex succo viscerum liquido, salsoque constat.

78. Ideo autem Venerem Vulcani dicunt vxorem, quia Venereum officium non nisi calore consistit: vnde est: *Frigidus in venerem senior.* (Virg. 3. Georg. 97.)

79. Nam quod Saturnus dicitur patri Caelo virilia amputasse, quae in mare cadentia, Venerem creauerunt, ideo fingitur, quia nisi humor de caelo in terram descenderit, nihil creatur.

80. *Cupidinem* vocatum ferunt propter amorem. Est enim daemon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Puer pingitur, quia stultus est, et irrationabilis amor. Sagittam, et facem tenere fingitur: sagittam, quia amor cor vulnerat: facem, quia inflammat.

81. *Pan* dicunt graeci, latini Siluanum, deum rusticorum, quem in naturae similitudinem formauerunt: vnde et Pan dictus est, id est, omne. Fingunt enim eum ex vniuersali elementorum specie.

82. Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis, et lunae. Distinctam maculis habet pellem propter caeli sidera. Rubet eius facies ad similitudinem aetheris. Fistulam septem calamorum gestat propter harmoniam caeli, in qua septem sunt soni, et septem discrimina vocum.

83. Villosus est, quia tellus est conuestita, et agitata ventis.

---

76. Venerem exinde dic. *Ex Aug. 6. de ciuit. c. 9.* GRIAL.

Ib. Non magis probandum *Veneris* etymon, quod Cicero lib. 3. de nat. deor. cap. 24. *Venus, quia ad omnia venit.* AREVALVS.

77. Ἀφροδίτην. *Seru. Aen. 5. ad* v. Vnde genus ducis. GRIAL.

78. Ideo autem Venerem. *Ex eod. Aen. 8. ad* v. Accepit solitam flammam. GRIAL.

79. Nam quod Satur. ... creatur. *Verba eiusd. Georg. 2. ad* v. Rusticus, et curuo Sat. GRIAL.

80. Cupidinem. *Ex eod. Aen. 1. ad* v. Ergo his aligerum. *Vid. Propert. eleg.* Quicumque ille fuit, puerum qui pinxit Amorem. GRIAL.

Ib. Sagittam. *Ex August. 20. contra Faust. cap. 9.* GRIAL.

81. Pan dicunt. *E Seru. eclog. 2.* GR.

83. Villosus est, quia tellus conuestita est, et agitur ventis. *Horum nihil apud Seruium, (e quo sunt reliqua,) et*

Pars eius inferior foeda est propter arbores, et feras, et pecudes. Caprinas vngulas habet, vt soliditatem terrae ostendat, quem volunt rerum, et totius naturae deum: vnde Pan quasi *omnia* dicunt.

84. *Isis* lingua aegyptiorum terra appellatur: quam Isin volunt esse. Fuit autem Isis regina aegyptiorum Inachi regis filia, quae de graecia veniens, aegyptios literas docuit, et terras colere instituit, propter quod et terram eius nomine appellauerunt.

85. *Serapis* omnium maximus aegyptiorum Deus. Ipse est *Apis* rex argiuorum, qui nauibus transuectus in Aegyptum, quum ibidem mortuus fuisset, Serapis appellatus est: propterea, quia arca, in qua mortuus ponitur, quam sarcophagum vocant, σορὸς dicitur graece, et ibi eum venerari sepultum coeperunt, priusquam templum eius esset instructum, velut σορὸς Apis, *Sorapis* primo, deinde et litera commutata *Serapis* dictus est.

86. *Apis* fuit apud aegyptios taurus, Serapi consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus instar numinis colebat, eo quod de futuris daret quaedam manifesta signa: apparebat enim in Memphi. Quem centum antistites prosequebantur, et repente velut lymphatici praecinebant: huius capitis imaginem sibi in eremo iudaei fecerunt.

87. *Fauni* a fando, velut ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quod voce, non signis ostendere viderentur futura: in lucis enim consulebantur a paganis, et responsa illis, non signis, sed vocibus dabant.

88. *Genium* autem dicunt, quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum, seu a gignendis liberis: vnde et geniales lecti dicebantur a gentibus, qui nouo marito sternebantur.

89. Haec, et alia sunt gentilium fabulosa figmenta, quae interpretata sic habent, vt ea non intellecta damnabiliter tamen adorentur.

90. *Fatum* autem dicunt esse, quidquid dii fantur, quidquid

varie leguntur in mss., quare suspecta ea habebat Chacon. GRIAL.

84. Isis ling. Aegypt. *E Seru. Aen.* 8. *ad* v. Regina in mediis p. v. a. s. GR.

85. Serap. *Verba Aug.* 18. *de ciu. c.* 5. GR.

86. Quem centum antist. *E Solin.* 35. GRIAL.

Ib. Sibi in eremo Iud. *Lact. lib.* 4. *c.* 10. GRIAL.

87. Velut ἀπὸ τῆς φωνῆς. *E Seru. Aen.* 7. GRIAL.

88. Genium. *Ex Aug.* 7. *de ciuit. cap.* 13. GRIAL.

90. A fando igitur fat. *Ex eod.* 5.

Iupiter fatur: a *fando* igitur *fatum* dicunt, id est, a loquendo. Quod nisi hoc nomen iam in alia re soleret intelligi, quo corda hominum nolumus inclinare, rationabiliter possemus a *fando fatum* appellare.

91. Non enim abnuere possumus, esse scriptum in literis san-
Ps. 61. v. 12. ctis: *Semel locutus est Deus, duo haec audiui, etc.* Quod enim dictum est, *semel locutus est*, intelligitur immobiliter, hoc est, incommutabiliter est locutus, sicut nouit incommutabiliter omnia, quae futura sunt, et quae ipse facturus est.

92. *Tria* autem *fata* fingunt in colo, et fuso, digitisque, fila ex lana torquentibus, propter tria tempora: praeteritum, quod in fuso iam netum, atque inuolutum est: praesens, quod inter digitos neentis traiicitur: futurum, in lana, quae colo implicata est, et quod adhuc per digitos neentis ad fusum tamquam praesens ad praeteritum traiiciendum est.

93. *Parcas* dicunt κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime parcant. Quas tres esse voluerunt, vnam, quae vitam hominis ordiatur: alteram, quae contexat: tertiam, quae rumpat. Incipimus enim, quum nascimur: sumus, quum viuimus: desinimus, quum interimus.

94. *Fortunam* a fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quamdam, res humanas variis casibus, et fortuitis illudentem: vnde et caecam appellant, eo quod passim in quoslibet incurrens sine vllo examine meritorum, et ad bonos, et ad malos venit. Fatum autem a Fortuna separant, et *Fortunam*, quasi sit in his, quae fortuitu veniunt, nulla palam causa: *Fatum* vero appositum singulis, et statutum aiunt.

95. Aiunt et tres *Furias* feminas crinitas serpentibus propter

tres

de ciuit. cap. 9., et Seru. eclog. 4. GR.

Ib. Quod nisi hoc nomen. *Ex cod. Aug.* GRIAL.

Ib. *Fati* vox an a christianis adhiberi possit, multi quaerunt. Affirmant Picus Mirandulanus, Lipsius, Becmanus, alii. AREVALVS.

92. Tria autem fat. *Ex 20. contra Faust. c. 9.* GRIAL.

Ib. Neentis. *Ita constanter gothici libri hic, et paulo post seruata analogia, non* nentis. *Siue secundae sit coniugationis, siue tertiae, vt apud Tibull.* Stamina quae ducunt, quaeque futura neunt. GRIAL.

93. Parcas. *E Seru. eclog. 4.* GR.

94. Quasi deam quamdam. *Ex Lact. lib. 3. c. 27.* GRIAL.

Ib. Vnde et caec. *Ex 4. de ciuit. c. 18.* GRIAL.

95. *Furiae* dicuntur a *furo*, vel vtrumque a graeco φονία, vel φόνος, *cae-*

tres affectus, qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delinquere, vt nec famae, nec periculi sui respectum habere permittant. Ira, quae vindictam cupit: cupiditas, quae desiderat opes: libido, quae appetit voluptates. Quae ideo Furiae appellantur, quod stimulis suis mentem feriant, et quietam esse non sinant.

96. *Nymphas* deas aquarum putant dictas a nubibus: nam ex nubibus aquae, vnde deriuatum est: nymphas aquarum deas, quasi numina lympharum. Ipsas autem dicunt et Musas, quas et nymphas, nec immerito: nam aquae motus musicen efficit.

97. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. Nymphas quippe montium *Oreades* dicunt: siluarum *Dryades*: camporum *Hamadryades*: fontium *Naiades*: maris *Nereides*.

98. *Heroas* dicunt a Iunone traxisse nomen, graece enim Iuno ἥρη appellatur: et ideo nescio quis filius eius secundum graecorum fabulam ἥρως fuit nuncupatus, hoc videlicet velut mysticum significante fabula, quod aer Iunoni deputetur, vbi volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum, quasi ἀηρῶας, id est, viros aerios, et caelo dignos propter sapientiam, et fortitudinem.

99. *Penates* gentiles dicebant omnes deos, quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est, in secretis. Hi dii qui vocabantur, vel quae nomina habuerint, ignoratur.

100. *Manes* dicunt deos mortuorum, quorum potestatem in-

des, *homicidium*. AREVALVS.

96. Ipsas autem dicunt et Mus. *E Seru. eclog.* 8. GRIAL.

97. Nymphas quippe mont. *Ex eod. Aen.* 1. *ad* v. Hinc atque hinc glomerantur Oreades, *et eclog.* 10. GRIAL.

Ib. Campor. Hamadryad. *Seru.* quae quum syluis nascuntur Hamadryades. GRIAL.

Ib. *Nympha* graecum nomen est, et nuptam significat. Virgilius musas nymphas appellauit ecl. 7. v. 21. *Nymphae, noster amor, Libethrides, aut mihi carmen, - Quale meo Codro, concedite*. AREV.

98. Heroas ... defunctor. *Ex Aug.* 10. *de ciuit. c.* 21. GRIAL.

Ib. Etymon *herois* explicatum fuit lib. 1. cap. 39. num. 9. AREV.

99. Penates . . . colebant. *E Seru. Aen.* 2. GRIAL.

Ib. Penates dicti. *Arnob. lib.* 3. Varro, qui sunt introrsus, atque in intimis penetralibus Deos (Penates) esse censet. GRIAL.

Ib. Dicebantur etiam *dii penetrales*, vt ex Seneca in tragoed. Thebaid. v. 340. obseruat Vulpius ad carm. 67. Catulli v. 102. AREV.

100. Manes. *E Seru. Aen.* 3. *ad* v. Stant Manibus arae. GRIAL.

ter lunam, et terram asserunt: a quibus et *mane* dictum existimant, quos putant ab aere, qui *manus*, id est, rarus est, Manes dictos: siue quia late manant per auras: siue quia mites sunt immanibus, contrario nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait, eos κατ' ἀντίφρασιν dici *Manes* (hoc est, mites, ac modestos, quum sint terribiles, et immanes) vt *Parcas*, et *Eumenides*.

101. *Laruas* ex hominibus factos daemones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere paruulos, et in angulis garrire tenebrosis.

102. *Lamias*, quas fabulae tradunt infantes corripere, ac laniare solitas, a *laniando* specialiter dictas.

103. *Pilosi*, qui graece Panitae, latine *Incubi* appellantur, siue *Inui* ab *ineundo* passim cum animalibus: vnde et *Incubi* dicun-

Ib. Apuleius autem ait. *Non est integer locus. Nam cum cetera ex Apuleio sint, (qui etiam ab Augustino citatur 9. de ciuit. cap. 9. in lib. de deo Socrat.) tamen hoc ex Seruio est potius, vt manes κάτ' ἀντίφρασιν dictos scribat.* GR.

Ib. Ita etiam tradit Apuleius part. I. Apologiae: *At tibi, Aemiliane, etc.* AREVALVS.

101. Quarum natura. *Ex Hieron. in praef. Hebraic. quaest.* GRIAL.

Ib. S. Augustinus lib. 9. de ciuit. dei cap. XI. paulo aliter de Manibus ex Platone: *Dicit* (Plato), *animas hominum daemones esse, et ex hominibus fieri Lares, si meriti boni sint: Lemures, siue Laruas, si mali: Manes autem, quum incertum est, bonorum eos, seu malorum esse meritorum*. Apuleius de Deo Socratis docet, animum humanum exutum corpore *Lemurem* dictitatum. Inter Lemures distinguit *Lares*, *Laruas*, et *Manes*, eo fere modo, quo Plato. Isidorus innuit, *Manes* esse deos mortuorum, vt alii dii sunt viuorum, qui *genii* vocantur. Conferendus Andreas Cirinus de Vrbe Roma cap. 37. AREVALVS.

102. *Lamiae* graecum nomen est λάμιαι a λαιμὸς, *ingluuies*, vel a λήμη, quae est sordes oculorum. AREVALVS.

103. Pilosi, qui graece Panitae. *Gregor. 7. Moral. c. 15.* Quinam alii pilosi appellatione figurantur, nisi hi, quos graeci Panas, latini Incubos vocant? *Ita enim emendatiores Gregorii libri, non* Faunos, *cum tamen vtrumque sit verum, et Panas, et Faunos dictos. Sed* Panisci *hoc loco putamus legendum, non* Panitae. GRIAL.

Ib. Inui ab ineundo. *E Seru. Aen.6. ad* v. Pometium, Castrumque Inui. GR.

Ib. Saepe enim improbi. *Verba Augustin. 15. de ciuit. cap. 23.* GRIAL.

Ib. *Paniscos* vocauit Cicero non semel quasi *minutulos Panes*, deos siluestres, vt a *satyrus* est *satyriscus*. Io. Bodinus lib.2. Daemon. cap.7. neque *Inui*, neque *Iniui* legendum ait, sed *Innui*, quod tamen plerisque aliis displicet. Idem Bodinus pro *Dusios* reponi vult *Drusios*, quos silùestres diabolos interpretatur. Sed *Dusius* legitur etiam apud S. Augustinum, in vocabulario Papiae, et in Glossario Isidori: *Dusius, daemon*. Confer notas. Ita etiam Hincmarus de diuortio Lòtharii pag.654. *Quaedam etiam feminae a Dusiis in specie virorum, quorum amore ardebant, concubitum pertulisse inuentae sunt.* A *Dusiis* *Duendes* hispanice dictos, crediderim. Verba Augustini, quae aliquatenus ab Isidorianis differunt, haec sunt: *Quosdam daemones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare, et efficere, plures, talesque asseuerant etc.* AR.

tur ab *incumbendo*, hoc est, stuprando. Saepe enim improbi exiſtunt etiam mulieribus, et earum peragunt concubitum, quos daemones Galli Duſios nuncupant, quia aſſidue hanc peragunt immunditiam.

104. Quem autem vulgo *Incubonem* vocant, hunc romani *Faunum Ficarium* dicunt: ad quem Horatius dicit, *Faune Nympharum fugientum amator, - Per meos fines, et aprica rura - Lenis incedas.*

LIBER NONVS.

DE LINGVIS, GENTIBVS, REGNIS, MILITIA, CIVIBVS, AFFINITATIBVS.

CAPVT I.

De linguis gentium.

1. Linguarum diuerſitas exorta eſt in aedificatione turris poſt

104. Hunc romani Faunum Ficarium. *Hieron. Is.* 13. Piloſi, vel Incubones, vel Satyros, ſiluestres quoſdam homines, quos nonnulli Faunos Ficarios vocant. *Item Eutrop. lib.* 12. Siluestres homines, quos nonnulli Faunos Ficarios vocant. *Idem* Fatuus Fatuelis *videtur cum Fauno Ficario, quantum e Seruii loco citato coniicere licet*. GRIAL.

Ibid. Faunos, quos alii *incubos*, Seruius ad Aen.6. v. 776. *Incubones* appellauit. De Faunis Ficariis eruditus commentariolus eſt Mazochii tom. 2. Spicil. bibl. pag. 275. ad cap.50. Ieremiae v.39. *Habitabunt dracones cum Faunis Ficariis*. Corrigit in nonnullis editionibus Iſidori mendum *Sicarios*, quod etiam in quaſdam recentes bibliorum editiones irrepſit. In Hiſtor. Miſc. lib. 12. ſcribitur *Phicarios*. In gloſſis Iſidori, *Ficarius, Faunus*, quaſi duo ſynonyma ſint, non quaſi Fauni cognomento dicantur Ficarii. Cur Fauni *Ficarii* vocentur, aliorum coniecturis reiectis, Mazochius cenſet, id cognomen inditum ob Faunorum ſalaciam, quod Iſidori auctoritate confirmat. Quod autem Grialius indicat, Faunum Ficarium a Seruio *Fatuum Fatuelem* vocari, alii ita legunt apud Seruium ad 6. Aeneid. v. 776., et ad Aeneid. 7. v. 47., vt idem deus ſit *Fatuellus*, qui *Fatuus*, et *Inuus*. Laudari video Godofr. Schutzii diſſertationem *de ſacrificiis Germanorum gentilium auerruncandi incubi cauſa litatis*. AREVALVS.

Cap. I. n.1. Vna omnium nation.... in literis ſacris. *Ex Aug.* 16. *de ciuit. c.* 11. GRIAL.

Ibid. Ex vna lingua multae gentes. Sumitur hic *gens* non pro latiori ſignificatione, qua accipitur pro populis vniuerſis alicuius regionis, vt *gens Germanorum*, *gens Indorum etc.*; ſed in magis propria ſignificatione pro multitudine hominum, quae ex pluribus familiis conſtat, aut pro vniuerſo populo alicuius vrbis, aut alicuius prouinciae. AREV.

diluuium : nam prius, quam superbia turris illius in diuersos signorum sonos humanam diuideret societatem, vna omnium nationum lingua fuit, quae hebraea vocatur; qua patriarchae, et prophetae vsi sunt non solum in sermonibus suis, verum etiam in literis sacris : initio autem quot gentes, tot linguae fuerunt, deinde plures gentes, quam linguae, quia ex vna lingua multae gentes sunt exortae.

2. *Linguae* autem dictae in hoc loco pro verbis, quae per linguam fiunt, genere locutionis illo, quo is, qui efficit, per id, quod efficitur, nominatur : sicut *os* dici solet pro *verbis*, sicut *manus* pro literis.

3. *Tres* autem sunt *linguae sacrae*, hebraea, graeca, latina, quae toto orbe maxime excellunt. His enim tribus linguis super crucem Domini a Pilato fuit causa eius scripta. Vnde et propter obscuritatem sanctarum scripturarum harum trium linguarum cognitio necessaria est, vt ad alteram recurratur, siquam dubitationem nominis, vel interpretationis sermo vnius linguae attulerit.

4. *Graeca* autem lingua inter ceteras gentium clarior habetur. Est enim et latinis, et omnibus linguis sonantior, cuius varietas in quinque partibus discernitur : quarum *prima* dicitur *κοινὴ*, id est, *mixta*, siue *communis*, qua omnes vtuntur.

5. *Secunda Attica*, videlicet atheniensis, qua vsi sunt omnes

3. De vtilitate linguae graecae, et hebraicae multa exposita fuerunt ab iis praesertim, qui sacras literas ex fontibus ipsis aut explicandas, aut illustrandas esse contendunt. Neque magnopere dissentire debent, qui Vulgatae versioni plus, quam satis est, tribuunt. In Clementina de magistris in publicis scholis praecipitur, *non professores modo linguae hebraicae constitui*, *sed chaldaicae*, scilicet propter paraphrasim chaldaicam, seu Thargum. AREVALVS.

4. De linguae graecae praestantia praeter plures alias aliorum commentationes Erasmi, Mich. Neandri etc. extat oratio Matthaei Bresseri lib. 3. pag. 25., et dissertatio Cresollii in Mystagogo. Iulianus Toletanus in opere nuper edito de grammat. lib. 1. n. 16. haec Isidori verba transcribit : *Graeca lingua inter ceteras gentium clarior habetur etc.* vsque ad num. 8., sed cum nonnulla varietate, vt *in quinque partes discernitur . . . aegyptii, et syri . . . quam Euius . . . et. Cicero effuderunt*, *vel alii ceteri*. Nonnulli linguam mixtam, seu communem dialectis aliis antiquis graecis annumerant, quos Salmasius part. 2. comment. de Hellenistica redarguit. Contendit enim, non esse proprie dialectum : nam apud graecos aliquando demum lingua communis inualuit. AREVALVS.

5. Qua vsi sunt omnes Graeciae auctores. *Vel certe elegantiores*, *vel Graeciam pro Hellade accepit*, *de cuius terminis vid. Eustath. ιλ. π. ad* v. Χάλκωνος φίλον υἱὸν ὃς ἑλλάδι οἰκία ναίων. *Hieronymus quoque in quaest. Hebr. Iones*, *qui atticis sunt affines*, *olimque idem fuerunt*, *graecos ἁπλῶς appellat*. De ionib.

Graeciae auctores. *Tertia Dorica*, quam habent aegyptii, et siculi. *Quarta Ionica*. *Quinta Aeolica*, qua sunt aeoles locuti. Et sunt in obseruatione graecae linguae eiusmodi certa discrimina: sermo enim eorum ita est dispertitus.

6. *Latinas* autem *linguas quatuor* esse quidam dixerunt, id est, *Priscam*, *Latinam*, *Romanam*, *Mixtam*. *Prisca* est, qua vetustissimi Italiae sub Iano, et Saturno sunt vsi incondita, vt se habent carmina Saliorum. *Latina*, quam sub Latino, et regibus Tusciae ceteri in Latio sunt locuti, ex qua fuerunt duodecim tabulae scriptae.

7. *Romana*, quae post reges exactos a populo romano coepta est: qua Naeuius, Plautus, Ennius, Virgilius poetae, ex oratoribus Gracchus, et Cato, et Cicero, vel ceteri sua scripta effuderunt. *Mixta*, quae post imperium latius promotum simul cum moribus, et hominibus in Romanam ciuitatem irrupit, integritatem verbi per soloecismos, et barbarismos corrumpens.

8. Omnes autem orientis gentes in gutture linguam, et verba

(*inquit*) id est, de graecis nascuntur elisaei, qui vocantur aeoles. GRIAL.

Ib. Dorica, quam habent aegyptii. *Alexandrini*. GRIAL.

Ib. Et siculi. *Mendose syri in o. l.* GRIAL.

6. Latinas autem linguas quatuor esse. *In quo siquid vitii est, id Isidorus praestare non debuit; auctor magis quaerendus*. GRIAL.

Ibid. Ex qua fuerunt XII. tab. *Non quod sub Regibus scriptae, sed quod illorum fortasse lingua, quo plus auctoritatis haberent antiquiora verba: quod se quoque fecisse profitetur Cicero 2. de legib.* Sunt certa verba legum, Quincte, neque ita prisca, vt in veteribus his, sacratisque legibus etc. GRIAL.

Ibid. Quum varia ratione scriptores linguae latinae originem, incrementa, et diminutionem explicuerint, cur non licuerit Isidoro nostro ita varios linguae latinae status exponere? Nescio quid vitii Grialius videtur suspicari. At Chr. Falsterus in quaest. roman. lib. I. cap. I. diuidendi rationem, quam Isidorus tenuit, commendat, atque erudite illustrat. Becmanus quoque in Manuduct. ad ling. lat. cap. 6. diuisione Isidoriana in suam rem vsus est. Alias diuisiones linguae latinae, et auctores, qui de eis vberius scripserunt, refert Io. Georgius Walchius in Historia Critica lat. ling. cap. I., quod est *De origine, et fatis latinae linguae*. De duodecim generibus latinitatis, quae non ita vulgo erant cognita, ex antiquissimis membranis a me, vt puto, primum editis sermonem habui in append. 5. ad Sedulium pag. 426. De carminibus Saliorum ex Isidoro, et aliis disserit Tobias Gutberlethus De Saliis cap. 19. Vide etiam V. C. Marinium in opere De Actis Fratrum Arualium pag. 596., et seq., qui suspicatur, *Saliorum* nomen *Arualibus* fuisse promiscue attributum. AREVAL.

7. Qua Enn. ... effuderunt. *Ex C. N., sed cum scripta sua absit ab omnibus nostris, non displicet lectio a Vulcan. indicata ex V. C.* effulserunt. GRIAL.

8. De idiomatum origine, et diuersitate, aut congruentia post alios, sed ita vt longe alios superet, scripsit V. C. Laurentius Heruas tom. 18., et seqq. Ideae vniuersi, quae italice prodiit, et

collidunt: sicut hebraei, et syri. Omnes mediterraneae gentes in palato sermones feriunt, sicut graeci, et asiani. Omnes occidentis gentes verba in dentibus frangunt, sicut itali, et hispani.

9. Syrus, et chaldaeus vicinus hebraeo est in sermone, consonans in plerisque, et literarum sono. Quidam autem arbitrantur, linguam hebraeam ipsam esse chaldaeam, quia Abraham de chaldaeis fuit: quod si hoc recipitur, quomodo in Daniele hebraei pue-
vid. var. lect. ri linguam, quam non nouerant, doceri iubentur?

10. Omnem autem linguam vnusquisque hominum siue graecam, siue latinam, siue ceterarum gentium aut audiendo potest tenere, aut legendo ex praeceptore accipere. Quum autem omnium linguarum scientia difficilis cuiquam sit, nemo tamen tam desidiosus est, vt in sua gente positus suae gentis linguam nesciat. Nam quid aliud putandus est, nisi animalibus brutis deterior? Illa enim propriae vocis clamorem exprimunt: iste deterior, qui propriae linguae caret notitia.

11. Cuiusmodi autem lingua locutus est Deus in principio
I. Gen. 3. mundi, quum diceret, *Fiat lux*, inuenire difficile est: nondum enim erant linguae. Item qua lingua insonuit postea exterioribus hominum auribus, maxime ad primum hominem loquens, vel ad
Marc. I. XI. prophetas, vel dum corporaliter sonuit vox dicentis Dei: *Tu es filius meus dilectus*, vbi a quibusdam creditur illa lingua vna, et sola, quae fuit, antequam esset linguarum diuersitas: in diuersis autem gentibus creditur, quod eadem illis lingua Deus loquatur, qua ipsi homines vtuntur, vt ab eis intelligatur.

12. Loquitur autem Deus hominibus non per substantiam in-

nunc auctior Matritensibus typis recuditur. Idem nunc collectioni innumerabilium alphabetorum etiam exoticarum gentium ordinandae, et illustrandae strenue allaborat. AREVALVS.

9. Syrus, et chald. vicin. *Ex Ambros.* I. *Hexam. c.*8., *et Basil.homil.* I. GR.

Ib. Quidam autem arb. *Verba Hieronym. ad Daniel. cap.* I. GRIAL.

10. Animalibus brutis deterior. *Ex duobus Tarr.*, *et Raban.* GRIAL.

11. Lingua, quae communis erat omnibus hominibus ante linguarum diuersitatem, et confusionem, censetur fuisse lingua, quae nunc hebraea dicitur, atque id nomen sortita est ex *Heber*. Lingua ergo illa, postea communi, et deinceps hebraea dicta, multi censent facta fuisse verba, quaecumque vel a Deo, vel ab Adamo, vel ab Eua, vel a serpente dicta esse legimus tribus primis capitibus libri Genesis. Vide Perezium ad cap.2. Genes. v.20. AREVALVS.

12. *Non quod angelorum etc.* Haec est solutio quaestionis. Et multi quidem hyperbole vsum fuisse Apostolum asserunt; ex quo Theodorus Beza in commentar. ad eum Apostoli locum *plane*

uisibilem, sed per creaturam corporalem, per quam et hominibus apparere voluit, quando locutus est. Dicit etiam Apostolus: *Si linguis hominum loquar, et angelorum*. Vbi quaeritur, qua lingua angeli loquantur: non quod angelorum aliquae sint linguae, sed hoc per exaggerationem dicitur. I. Cor. 13. 1.

13. Item quaeritur, qua lingua in futurum homines loquantur: nusquam reperitur. Nam dicit Apostolus: *Siue linguae cessabunt.* I. Cor. 13. 8.

14. Ideo autem prius de linguis, ac deinde de gentibus posuimus, quia ex linguis gentes, non ex gentibus linguae exortae sunt.

CAPVT II.

De gentium vocabulis.

1. *Gens* est multitudo ab vno principio orta, siue ab alia natione secundum propriam collectionem distincta: vt Graeciae, Asiae, hinc et gentilitas dicitur. Gens autem appellata propter generationes familiarum, id est, a gignendo, sicut natio a nascendo.

2. Gentes autem, a quibus diuisa est terra, LXXIII.; quindecim

ineptos dicit *eos, qui hoc loco disputant de angelorum linguis*. Sed re vera Patres, et alii interpretes arguendi non sunt, qui, etsi linguam proprie dictam in angelis non agnoscunt, tamen ex Apostoli verbis colligunt, esse quamdam inter angelos collocutionem, quam Apostolus linguam appellat. Ita Chrysostomus ad cit. Apostoli locum: *Linguam angelorum hic appellat, non corpus angelis attribuens, sed eiusmodi est, quod ait: Quamuis ita loquar, vt angeli inter se colloquuntur*. De modo autem locutionis angelicae quid Patres, et theologi senserint, vide Petauium lib. 1. de Angelis cap. 12. AREVAL.

13. *Nusquam reperitur*. Respondet quaestioni, et addit ex Apostolo, linguas cessaturas. Non desunt tamen, qui beatos post resurrectionem in caelo lingua hebraea vsuros putant. AREVALVS.

14. Gentes ex linguis exortas ait Isidorus, quia diuisio gentium, quae quidem iam existebant, ex diuisione linguarum originem habuit. AREVALVS.

Cap. II. n. 2. Gentes autem a quibus. *Aug. 16. de ciuit. c. 6.* Ex illis igitur tribus hominibus Noe filiis septuaginta tres, vel potius, vt ratio declarata est, etc. *Nempe cap. 3. declararat*. GRIAL.

Ib. Cur Isidorus, et Augustinus aiunt, potius 72. fuisse linguas, quam summa in 73. linguas recidat? Scilicet *quia*, vt ait S. Augustinus, *Heber, et Phaleg, qui in hoc numero distincte ponuntur, nec duas diuersas gentes fecerunt, nec duas diuersas linguas habuerunt, propterea numerus illarum gentium, et linguarum recte dicitur fuisse septuaginta duo*. Sed obseruanda est sententia Pererii in Genesin lib. 16. disp. 10., qui ait, duo esse distinguenda, alterum, quod Patres ex historia Mosis elicientes, vt certum, dixerunt, *quot erant tunc gentes, et familiae hominum, tot fuisse eis tributas linguas*: alterum, quod, vt celebratum ab hebraeis, et vulgo etiam iactatum inter christianos, non tamquam certum,

de *Iaphet*: triginta, et vna de *Cham*: viginti septem de *Sem*: quae fiunt septuaginta tres, vel potius, vt ratio declarat, septuaginta duae; totidemque linguae per terras esse coeperunt: quae crescendo prouincias, et insulas impleuerunt.

3. Filii Sem quinque singulariter gentes singulas procrearunt. Quorum primus Elam, a quo *elamitae* principes Persidis: secundus Assur, a quo *assyriorum* pullulauit *imperium*: tertius Arphaxat, a quo *chaldaeorum* gens exorta est: quartus Ludi, a quo *lydii*: quintus Aram, a quo *syri*, quorum metropolis fuit Damascus.

4. Filii Aram, nepotes Sem, quatuor: Hus, et Vl, et Gether, et Mes. Hus *Traconitidis* conditor, qui inter Palaestinam, et Coelesyriam tenuit principatum: vnde fuit Iob, secundum quod scriptum
Iob. 1. 1. est: *Vir erat in terra Hus nomine Iob*: secundus Vl, a quo *armenii*: tertius Gether, a quo *acarnanii*, seu curiae: quartus Mes, a quo sunt ii, qui vocantur *maeones*.

5. Posteritas Arphaxat, filii Sem, Heber nepos Arphaxat, a quo *hebraei*. Iectam filius Heber, a quo *indorum* gens orta est. Sale filius Iectam, a quo *bactriani*: licet eos alii *scytharum* exules suspicentur.

6. Ismael filius Abraham, a quo *ismaelitae*, qui nunc corrupto nomine *saraceni*, quasi a Sara, et *agareni* ab Agar.

7. Nabaioth filius Ismael, a quo *nabathaei*, qui ab Euphrate in mare rubrum habitant.

8. Moab, et Ammon filii Loth, a quibus *moabitae*, et *ammonitae*.

9. Edom

sed tamquam peruulgatum prodiderunt, *fuisse septuaginta duas gentes, totidemque respondentes eis linguas*. Id valde dubium esse, et incertum contendit. Ne actum agamus, lectorem ad Fabricium vltro remittimus, qui singulari illa sua eruditione in Bibliograph. antiq. auctores indicat, qui singularum gentium origines illustrarunt. AREVALVS.

3. Lydia est regio Asiae minoris, *Maeonia* ante appellata. Sed quum tusci a lydiis oriundi fuerint, *Tuscia* quoque, siue *Hetruria* Lydia dicta est. A Lydiis *ludii*, et *ludiones* appellati. Adisis Bochartum Phal. lib. 2. cap. 12. praeter alios recentiores geographos. AREV.

4. Hus Traconitid. *Ex Hier. in quaest. Hebr., e quo sunt pleraq. huius cap.* GR.

Ib. Acarnanii, siue curiae. *Mendose apud Hieronym.* cariae pro curiae. *Stephanus*: Ἀκαρνᾶνια χώρα κεχορισμένη τῶν Κουρήτων πρὸς ἀχελῴω. διὸ καλοῦνται οἱ μὲν κειρόμενοι Κουρῆτες, οἱ δὲ ἀκούρευτοι ἀκαρνᾶνες. *Quod autem Hieronymus, et Isidorus curetas cum acarnanib. confundunt, idem ab aliis quoque factum narrat Strabo*. GRIAL.

7. Qui ab Euphrate. *Idem infr. lib.* 14. *c.* 13. *Vid. Hieron. q. in c.* 25. *Gen.* GRIAL.

9. Edom filius Esau, a quo *idumaei*. Hae sunt gentes, quae de Sem stirpe descendunt, possidentes terram meridianam ab ortu solis vsque ad phoenices.

10. Filii Cham quatuor, a quibus ortae sunt gentes hae. Chus, a quo *aethiopes* progeniti. Mesraim, a quo *aegyptii* perhibentur exorti.

11. Phut, a quo libyi: vnde et Mauritaniae fluuius vsque in praesens dicitur Phut, omnisque circa eum *regio Phutensis*.

12. Chanaan, a quo *afri*, et *phoenices*, et *chananaeorum* decem gentes.

13. Item ex nepotibus Cham filii Chus nepotes Cham sex. Filii Chus Saba, Heuila, Sabatha, Regma, Sabathaca.

14. Saba, a quo progeniti, et appellati *sabaei*, de quibus Virgilius: *Solis est turea virga sabaeis*. 2. Georg. 117.

15. Heuila, a quo *getuli* in parte remotioris Africae eremo cohaerentes.

16. Sabatha, a quo *sabatheni*, qui nunc *astabari* nominantur.

17. Rhegma vero, et Sabathaca paulatim antiqua vocabula perdiderunt, et quae nunc pro veteribus habeant, ignoratur.

18. Filii Rhegma Saba, et Dadan. Hic Saba per schin literam scribitur in hebraeo: ille autem superior Saba per samech, a quo appellantur *sabaei*: interpretatur autem nunc Saba *Arabia*.

19. Dadan, a quo gens est *Aethiopiae* in occidentali plaga.

9. Edom filius Esau. *Quod Gen. 36. legitur*; Hae sunt generationes Esau, patris Edom, *Idumaeorum intellige. Ipse enim Esau est Edom, vt eo loco dicitur, filium eius nominis nullum habuit, nisi idumaeos, quos semper Edom, nunquam Idumaeae nomine, nisi in graeca tralatione, nuncupari, ait Hieronymus ad Ezech. c. 25. Et quidem in antiquissimis Biblioth. Vaticanae Bibliis*, ἀυτὰι δὲ γενέσεις ἦσαν πατρὸς τῶν ἐδωμάιων, *hodie legi affirmabat Chacon. Eusebius quoque in Chron. (vnde sumpta haec videntur)*, Primus (*inquit*) Esau, qui et Edom, a quo gens idumaeorum. *Vt legi hoc loco sine fraude possit*: Edom, qui et Esau, *vel potius*, Edom, id est, Esau. GR.

11. A *Phut*, vel *Phuth* regionem esse *Phtemphu*, *Phtemphuti*, siue *Phtembuti*, cuius metropolis Thara in Aegypto inferiori Libyam versus, Calmetus in Diction. bibl. opinatur: qui addit, *Phuth* saltem fuisse patrem incolarum *Phtenotes*, cuius metropolis *Buthus*. Laudatus Bochartus de his consulendus Phal. l. 4. c. 33. AREV.

12. Chanaam, a quo afr. *Hier. Gen.* 10. De Chanaam primus natus est Sidon, a quo vrbs in Phoenicia Sidon vocatur. Deinde Aracaeus, qui Arcas condidit oppidum contra Tripolin *etc. Vbi de afris mentio nulla. Potuit tamen Isidorus ad Didonis migrationem respicere*. GRIAL.

13. Filii Chus. *Ex Hier. ibid.* GR.

19. Filii Mesraim. *Videntur deesse nomina posita apud Hieronym.* Mesraim genuit Ludim, et Aramim, et Labaim, et Nephthuim, et Phetrosim, et Chasloim, etc. GRIAL.

Ibid. De *Phuthaeis* confer num. XI. AREVALVS.

Filii Mesraim Labaim, a quo *libyes*, qui quondam phuthaei vocabantur.

20. Chasloim, a quo *philistiim*, quos veteres ἀλλοφύλους, nos modo corrupte *palaestinos* vocamus.

21. Ceterae sex gentes ignotae sunt, quia bello aethiopico subuersae, vsque ad obliuionem praeteritorum nominum peruenerunt.

22. Filii Chanaan vndecim, ex quo chananaeorum decem gentes, quorum terram, iis expulsis, iudaei possederunt. Quorum primogenitus Sidon, a quo *sidones*: vnde et vrbs eorum in Phoenice Sidon vocatur.

23. Secundus Cheth, a quo *chethaei*. Tertius Iebus, a quo *iebusaei*, quorum fuit Hierusalem. Quartus Amorrhaeus, a quo *amorrhaei*. Quintus Gergesaeus, a quo *gergesaei*. Sextus Heuaeus, a quo *heuaei*: ipsi sunt *gabaonitae*, a ciuitate eorum Gabaon, qui supplices venerunt ad Iesum.

24. Septimus Aracaeus, qui Arcas condidit *oppidum* contra Tripolim in radicibus Libani situm. Octauus Sinaeus, a quo *sinaei*. Nonus Aradius, a quo *aradii*, qui Aradum insulam possederunt, angusto freto a Phoenices litore separatam.

25. Decimus Samaraeus, a quo *Edessa* Syriae nobilis ciuitas, quae vocatur *Coeles*. Vndecimus Amathaeus. Hae sunt gentes de stirpe Cham, quae a Sidone vsque ad gaditanum fretum omnem meridianam partem tenent.

26. Filii Iaphet septem nominantur: Gomer, ex quo *galatae*, id est, Galli.

27. Magog, a quo quidam arbitrantur, *scythas*, et *gothos* traxisse originem.

20 De *Philistaeis* n. 58., et lib. 15. cap. 1. n. 17 AREVALVS.

25. A quo Edessa Syriae . . . Coeles. *Verba Hieronymi, e quo vocem* Edessa *suppleuimus*. GRIAL.

Ibid. Non Edessa, sed Syria ipsa vocatur *Coeles*, seu, vt alii scribunt, *Coele*. Hinc *Coele Syria* pars eiusdem Syriae. Vide Plinium lib. 5. cap. 12., et 20., Liuium lib. 42. cap. 29., et lib. 45. cap. XI., Bochartum Phaleg. 4. 36., et alios. Legi posset, *Syriae Coeles nobilis ciuitas*, omisso, *quae vocatur*; vel intelligendum, *quae* referri ad *Syriae*, non ad ciuitatem. In mss. desideratur vox *Edessa*, pro qua nonnulli reponi volunt *Emessa*. AREVALVS.

26. Galatia eadem est, ac *Gallograecia*, prouincia Asiae minoris. Multi ita vocatam existimant a Gallis, qui in ea loca commigrarunt. Galli a graecis Γαλαταὶ, *Galatae* a lacteo gentis colore appellantur. Alii aliam notationem nominis quaerunt. Rursus de *galatis* n. 68., et lib. 14. cap. 3. num. 39. AREV.

27. Magog, a quo quidam arb. *Verba sunt Hieronymi, qui videtur notare Ambrosium, qui lib. 2. de fid. Gog Gothos dixerat*. GRIAL.

Ib. Isidorus infra num. 89., et in pro-

28. Madai, a quo *medos* existere putant. Iauan, a quo *iones*, qui et *graeci*: vnde et mare Ionium.

29. Thubal, a quo *iberi*, qui et *hispani*, licet quidam ex eo et *italos* suspicentur.

30. Mosoch, ex quo *cappadoces* sunt: vnde et vrbs apud eos vsque hodie Mazaca dicitur.

31. Thiras, a quo *thraces*, quorum non satis immutatum vocabulum est, quasi *Tiraces*.

32. Filii Gomer, nepotes Iaphet. Aschanaz, a quo *sarmatae*, quos graeci *rheginos* vocant.

33. Riphath, a quo *paphlagones*. Thogorma, a quo sunt *phryges*.

34. Filii Iauan Elisa, a quibus graeci *elisaei*, qui vocantur *aeolides*: vnde et lingua quinta Graeciae *Aeolis* appellatur.

35. Tharsis, a quo *cilices*, vt Iosephus arbitratur: vnde et metropolis ciuitas eorum Tharsus dicitur.

36. Cethim, a quo *citii*, id est, *cyprii*, a quibus hodieque vrbs *Citium* nominatur. Dodanim, a quo *rhodii*.

37. Hae sunt gentes de stirpe Iaphet, quae a Tauro monte ad Aquilonem mediam partem Asiae, et omnem Europam vsque ad oceanum britannicum possident, nomina et locis, et gentibus relinquentes, de quibus postea immutata sunt plurima, cetera permanent, vt fuerunt.

38. Nam multarum gentium vocabula partim manserunt ita, vt hodieque appareat, vnde fuerant deriuata, sicut ex Assur *assy-*

logo historiae gothorum hanc ipsam quorumdam opinionem exprimit, quod gothorum originem de *Magog* suspicantur educi. Nonnulli a *Gut*, seu *Gott*, quem deum olim gothi venerabantur, ita eos vocatos existimant. AREVALVS.

29. Licet quidam. *Hieron. in Genes. Idem Ezech.* 38. Hebraei italos suspicantur: *et Isa.66.* Tubal, siue Tobel aut Italia interpretatur, aut Iberia. GRIAL.

31. Quod *Thiras Thracum* pater fuerit, interpretes consentiunt. Vide Bochartum Phal. lib. 3. cap. 2. AREV.

32. Aschanaz, a quo sarmatae. *Supplendae videntur apud Hieronym. voces*: a quo Sarmatae, *et legendum ex Ioseph.* Aschanaxas Aschanaz, quos graeci rheginos vocant. GRIAL.

Ib. Ioannes Schefferus De militia nauali lib. 7. cap. 2. in nonnullis excusis legebat *nepotis*, pro quo corrigebat *nepotes*, vti re vera apud Grialium legitur. AREVALVS.

33. Alia origo *phrygum* exponitur lib. 14. cap.3. num.39. AREVALVS.

34. Filii Iauan. *Hier. q. in cap.* 10. De Ionibus, id est, de graecis nascuntur elisaei, qui nominantur aeolides. GR.

36. Schefferus loc. cit. legendum putat *Vrbs Cypri Citium*, vt apud Hieronymum, siue alium auctorem Quaestion. in Genes. AREVALVS.

37. Vsque ad oceanum Britann. *Quod Hieron.* vsque ad Gadira *dixit*. GRIAL.

38. Nam multar. gent.... appareat. *Verba Aug.* 16. *de ciuit. c.*11. GRIAL.

rii, ex Heber *hebraei* : partim vero temporis vetustate ita mutata sunt, vt vix homines doctissimi antiquissimas historias perscrutantes, nec omnium, sed aliquarum ex istis origines gentium potuerint reperire.

39. Nam quod ex filio Cham, qui vocabatur Mesraim, *aegyptii* sunt exorti, nulla hoc resonat origo vocabuli, sicut nec *aethiopum*, qui dicuntur ad eum filium Cham pertinere, qui Chus appellatus est. Et, si omnia considerentur, plura tamen gentium mutata, quam manentia vocabula apparent: quibus postea nomina diuersa, diuersa dedit ratio. Namque *indi* ab Indo flumine dicti sunt, qui ab occidentali parte eos includit.

40. *Seres* a proprio oppido nomen sortiti sunt, gens ad orientem sita, apud quos de arboribus lana contexitur: de quibus est illud, *Ignoti facie, sed non et vellere Seres*.

41. *Gangaridae* populi sunt inter assyrios, indosque inhabitantes circa Gangem fluuium: vnde etiam gangaridae nuncupati sunt.

42. *Hyrcani* dicti sunt a silua Hyrcana, vbi sunt plurimae tigres.

43. *Bactriani scythae* fuerunt, qui suorum factione a sedibus suis pulsi iuxta Bactron orientis fluuium consederunt, ex cuius vocabulo et nomen sortiti sunt. Huius gentis rex fuit Zoroastes, inuentor magicae artis.

44. *Parthi* quoque et ipsi a *scythis* originem trahunt. Fuerunt enim eorum exules, quod etiam eorum vocabulo manifestatur: nam scythico sermone exules *Parthi* dicuntur. Hi similiter, vt *bactriani*, domesticis seditionibus, Scythia pulsi, solitudines iuxta Hyrcaniam primum furtim occupauerunt, deinde pleraque finium etiam virtute obtinuerunt.

45. *Assyrii* ab Assur, filio Sem vocati, gens potentissima, quae ab Euphrate vsque ad indorum fines omnem in medio tenuit regionem.

39. Eadem sententia de nominum mutatione occurrit lib. 14. cap. 1. initio. In textu Grialii error erat *et includit*. AREVALVS.

40. Non occurrit nunc, quisnam sit auctor versus, *Ignoti facie etc.* AREV.

41. Gangaridae . . . Hyrcani. *E Seru. Georg.* 3., *et Aen.*7. GRIAL.

42. De *Hyrcana* silua dicam ad lib. 14. cap. 2. num. 33. AREVALVS.

43. Apud Grialium, et alios editos hoc loco erat *Zoroaster*. AREVALVS.

44. Fuerunt e. eor. exul . . . obtinuerunt. *Iustini verba lib.* 41. GRIAL.

45. Assyr. ab Assur. *Ex Hier. Is.*19. GRIAL.

46. *Medi* a rege suo cognominati putantur: namque Iason, Peliaci regis frater, a Peliae filiis Thessalia pulsus est cum Medea vxore sua, cuius fuit priuignus Medus rex atheniensium: qui post mortem Iasonis orientis plagam perdomuit, ibique Mediam vrbem condidit, gentemque medorum nomine suo appellauit. Sed inuenimus in Genesi, quod Madai auctor gentis medorum fuit, a quo et cognominati, vt superius dictum est.

47. *Persae* a Perso rege sunt vocati, qui e Graecia in Asiam transiens, ibi barbaras gentes graui, diuturnoque bello perdomuit: nouissime victor nomen subiectae genti dedit. Persae autem ante Cyrum ignobiles fuerunt, et nullius inter gentes loci habebantur. Medi semper potentissimi fuerunt.

48. Chasdim, qui nunc *chaldaei* vocantur, a Chased filio Nachor fratris Abrahae cognominati sunt.

49. *Sabaei* dicti ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι, quod est supplicare, et venerari, quia diuinitatem per ipsorum tura veneramur: ipsi sunt et arabes, qui in montibus Arabiae sunt, qui vocantur Libanus, et Antilibanus, vbi tura colliguntur.

50. *Syri* ab Assurim vocati perhibentur, qui fuit nepos Abraham ex Cethura, quos autem veteres assyrios, nunc nos vocamus syros, a parte totum appellantes.

51. *Hebraei* vocati sunt ab Heber: qui pronepos fuit Sem.

46. Namque Iason. *Ex Iust. lib.* 42. GR.

Ib. Cuius fuit priuign. *Ex eod.* GR.

Ib. Ibique Mediam. *Iustinus* Medeam *lib.* 42. *Sic enim*: Postmodum Iasonis Medus aemulus virtutis eius in honorem matris Medeam vrbem condidit. GR.

Ibid. Sed inuenimus in Gen. *Minime quidem in Genesi, sed apud Hieronym. in Gen., vt pro* inuenimus Hieronymus *cum Chacone legendum credamus*. GR.

Ib. Munckerus ad Hyginum fab. 191. legendum putat *Iolciaci*, vel *Peliae Iolci* pro *Peliaci*: aduertit autem, *Peliam* non fratrem, sed patruum fuisse *Iasonis*. Vox *inuenimus* in exemplaribus nonnullis ita per literarum compendium scribitur, vt etiam *Hieronymus* legi possit. Tunc supplendum esset *ait*, aut quid simile. Sed quum Isidorus se referat ad num. 28. huius capitis, *Madai, a quo medos existere putant*, hoc loco verba, *inuenimus in Genesi*, ita intelligenda sunt, vt in Genesi ea opinio indicetur, non vt clare exprimatur. Simili modo de *saracenis* loquitur Isidorus infra num. 57. De origine *medorum*, vti plurium etiam populorum, quos Isidorus recenset, videri potest Calmetus in Diction. AREV.

47. Persae autem. *Ex Hieronym. ad Is. c.* 21. GRIAL.

49. Sabaei dicti. *E Seru. Aen.* 1. *ad verba*, Centumque Sabaeo Ture. *At supra a* Saba, *filio Chus, Sabaeos deduxerat*. GRIAL.

Ib. De *sabaeis* Raderus pag. 32. cum Isidoro conferendus. AREVALVS.

50. Quos autem veteres Assyr. *E Hier. in Is. c.* 19. GRIAL.

51. Hebraei vocati ab Hebr. *Ita Hier. Gen.* 10. *Ab Abraham deduci enixe contendit ad cap.* 3. *epist. ad Philip. Ambrosius*. GRIAL.

52. *Israelitae* vero ab Israel filio Isaac. Nam patriarcham hebraeorum constat fuisse Israel: a quo duodecim tribus iudaeorum Israelis vocabulum sortitae sunt. Iudaeis autem scissura decem tribuum nomen imposuit. Nam antea hebraei, siue israelitae nuncupabantur.

53. Ex quo autem in duo regna Dei populus diuisus est, tunc duae tribus, quae de stirpe Iuda reges habebant, iudaeorum nomen sortitae sunt. Reliqua pars decem tribuum, quae in Samaria sibi regem constituit, ob populi magnitudinem pristinum nomen retinuit Israel.

54. *Samaritanorum* gens sumpsit exordium ab assyriis, qui transmigrati habitauerunt in Samaria: qui latine interpretantur custodes, eo quod, captiuato Israel, isti in terra regionis eorum ad custodiam collocati sunt.

55. Phoenix Cadmi frater de Thebis aegyptiorum in Syriam profectus, apud Sidonem regnauit, eosque populos ex suo nomine *phoenices*, eamque prouinciam *Phoeniciam* nuncupauit.

56. *Sidones* autem a ciuitate, quae vocatur Sidon, traxisse vocabulum perhibentur.

57. *Saraceni* dicti, vel quia ex Sara genitos se praedicent: vel sicut gentiles aiunt, quod ex origine syrorum sint, quasi *syrigenae*. Hi peramplam habitant solitudinem. Ipsi sunt et ismaelitae, vt liber Geneseos docet, quod sint ex Ismaele. Ipsi Cedar a filio Ismaelis. Ipsi agareni ab Agar, qui, vt diximus, peruerso nomine saraceni vocantur, quia ex Sara se genitos gloriantur.

58. *Philistaei* ipsi sunt *palaestini*, quia *p* literam sermo hebraeus non habet: sed pro eo φ graeco vtuntur. Inde philistaei pro palaestinis dicuntur a ciuitate vtique sua: iidem et allophyli, id est, alienigenae: ob hoc, quia semper fuerunt inimici Israel, et longe ab eorum genere, et societate separati.

52. Nam patriarch. Hebr. *Ex Euseb. chronic.* GRIAL.

Ib. Iudaeis autem sciss. *Hieron. Ion.* 1., *et aliis in locis*. GRIAL.

54. Samaritanorum gens ... Item Phoenix Cadm. *Ex Euseb. Chron.* GR.

57. Hi peramplam hab. *Hieron. ad Isai.* 21. GRIAL.

Ibid. *Vel quia*: fortasse *vel quod*, vt infra: aut *praedicant* pro *praedicent*. Aliquando tamen *quia* cum subiunctiuo reperitur pro *quod*. *Saracenorum* nomen expressum non est in sacris literis. *Arabes*, *agareni*, *ismaelitae* in vnam cum *saracenis* gentem coaluerunt. Vide supra num. 46., vbi de *medis* Isidorus loquitur. AREVAL.

58. Philistaei ipsi sunt. *Ex Hieron. ad Ezech.* 25., *apud quem* a gente sua, *quod hic* a ciuitate sua. GRIAL.

59. *Chananaei* appellati de Chanaan filio Cham, quorum terram iudaei possederunt. Ex cuius origine fuit Emor, pater Sichem, a quo amorrhaei sunt nuncupati.

60. *Aegyptii* ab Aegypto quodam suo rege vocati sunt. Nam antea aerii dicebantur. Interpretantur autem lingua hebraica aegyptii *affligentes*, eo quod afflixerint Dei populum, priusquam diuino auxilio liberaretur.

61. Armenius ex Thessalia vnus de numero ducum Iasonis, qui ad Colchos profecti sunt: recollecta multitudine, quae, amisso rege Iasone, passim vagabatur, *Armeniam* condidit, gentique ex suo vocabulo nomen dedit.

62. *Limes* est *Persicus*, qui scythas ab eis diuidit, *Scytha* cognominatus, a quo limite *scythae* a quibusdam perhibentur vocati, gens antiquissima semper habita. Hi parthos, bactrianosque, feminae autem eorum amazonum regna condiderunt.

63. *Massagetae* ex scytharum origine sunt. Et dicti *massagetae*, quasi graues, id est, fortes getae. Nam sic Liuius argentum graue dicit, id est, *massas*. Hi sunt, qui inter scythas, atque albanos septentrionalibus iugis inhabitant.

64. *Amazones* dictae sunt, seu quod simul viuerent sine viris, quasi ἅμα ζῶσαι, siue quod adustis dexterioribus mammis essent, ne sagittarum iactus impediretur, quasi ἄνευ μάζου. Nudabant enim, quam adusserant, mammam. Has Titianus *vnimammas* dicit. Nam hoc est Amazon, quasi ἄνευ μάζου, id est, sine mamma. Has iam non esse constat: quod earum partim ab Hercule, partim ab Achille, vel ab Alexandro vsque ad internecionem deletae sunt.

65. In parte asiaticae Scythiae gentes, quae posteros se Iasonis credunt, albo crine nascuntur ab assiduis niuibus, et ipsius capilli color genti nomen dedit, et inde dicuntur *albani*. Horum glau-

60. Aegyptii ab Aegypt. *Ex Euseb. Chron.* GRIAL.

61. Armenius ex Thess. *Iustin. l.* 42. GR.

62. Limes est Pers. *Plin.*, *et Solin. cap.* 52. GRIAL.

Ib. Gens antiquiss. *Ex Iustin. lib.* 2. *in princip.* GRIAL.

63. Nam sic Liuius arg. *Seru. Aen.* 6. *ad* v. Egregium forma iuuenem: Pro quo aere graui donatus est, id est, massis. Nam sic et Liuius argentum graue dicit, id est, massas. GRIAL.

64. Has Titianus . . . deletae sunt. *E Seru. Aen.* 1. *ad* v. Ducit Amazonidum, etc., et *Aen.* 11. *ad vers.* At medias inter caedes exultat Amazon. GRIAL.

65. In parte asiaticae. *Verba illa* ab assiduis niuibus, *itemque* id est, picta, *aliena ducebat Chacon*: *neque enim sunt apud Solin.*, *e quo sunt reliqua*. GR.

ca oculis, id est, picta inest pupilla: adeo vt nocte plusquam die cernant. Albani autem vicini amazonibus fuerunt.

66. *Vgnos* antea *hunnos* vocatos, postremo a rege suo abares appellatos dicunt, qui prius in vltima Maeotide inter glacialem Tanaim, et massagetarum immanes populos habitauerunt. Deinde pernicibus equis Caucasi rupibus, vbi feras gentes Alexandri claustra cohibent, eruperunt: et orientem viginti annis tenuerunt captiuum, et ab aegyptiis, atque aethiopibus annuum vectigal exegerunt.

67. *Troianorum* gens, antea *dardana* a Dardano nominata. Nam Dardanus, et Iasius fratres e Graecia profecti: ex iis Iasius ad Thraciam, Dardanus ad Phrygiam peruenit, ibique primus regnauit. Post quem filius eius Ericthonius, deinde nepos eius Tros, a quo troiani nuncupati sunt.

68. *Galatae Galli* esse noscuntur, qui in auxilium a rege Bithyniae euocati, regnum cum eo parta victoria diuiserunt: sicque deinde graecis admixti, primum *gallograeci*, nunc ex antiquo Gallorum nomine *galatae* nuncupantur.

69. *Graeci* ante *thessali* a Thessalo, postea a Graeco rege *graeci* sunt nuncupati. Nam *graeci* proprie *thessali* sunt.

70. *Lăpithas* autem gentem Thessaliae fuisse aiunt, circa Peneum amnem olim inhabitantem, a Lapitha Apollinis filia nuncupatos.

71. *Sicyonii* graeci sunt nuncupati, a Sicyonio rege. Hi primum *aegialaei* vocabantur, a rege Aegialeo, qui primus sicyoniis imperauit, a quo et Aegialaea nuncupata est, quae nunc Peloponesus a Pelope rege suo vocatur. Ipsi sunt et arcades ab Arcade rege Iouis, et Calistonis filio dicti.

72. *Danai*

66. Deinde pernicibus eq. *Verba sunt Hieron. ep.* 30. GRIAL.

67. Dardanus, et Iasius. *Seru. Aen.*7. *ad* v. Dardanus idaeas. *Et Euseb. in Chron.* GRIAL.

68. Parta victoria. *Al.* peracta. *Ex Iustin. lib.* 25., *et Hier. in ep. ad Gal.*, *quae repetuntur lib.* 14. *c.* 3. GRIAL.

69. Nam graeci proprie thessali. *E Seru. Aen.* 2. *ad* v. Eruerint Danai. *Plin. lib.*7.*c.*4. Hellas eadem Thessalia, et Dryopis semper a regibus cognominata. Ibi genitus rex nomine Graecus, a quo Graecia, ibi Hellen, a quo Hellenes, *ibi* (*fortasse*) *Thessalus, a quo Thessalia, ne Isidori fidei derogemus*. GRIAL.

71. A rege Aegialeo. *Euseb.in Chron.*

Ib. *Et Calistonis*: alii excusi *et Calystae*. Munckerus in not. ad Lactantium Placidum fab. 10. lib. 2. corrigit *et Callistus*. Scribitur *Callisto*, et *Calisto*: in casu gignendi *Calistonis*, vel *Calistus*. Grialius ediderat cum *Y Calystonis*. AR.

72. *Danaï* a Danao rege vocati. Iidem et *argiui* ab Argo conditore cognominati. Postquam autem graecorum rex Apis mortuus est: huic filius Argus successit in regnum, et ex eo *argiui* appellati sunt, qui etiam ab eis post obitum, vt Deus haberi coepit, templo, et sacrificio honoratus.

73. *Achaei*, qui et *achiui* ab Achaeo, Iouis filio, dicti.

74. *Pelasgi* nominati, quia cum velis passis verno tempore aduenisse Italiam visi sunt, vt aues. Primos enim eos Varro Italiam appulisse commemorat. Graeci vero *pelasgos* a Pelasgo Iouis, et Larissae filio perhibent dictos.

75. *Myrmidones* fuerunt Achillis socii: dolopes Pyrrhi: dicti autem *myrmidones* propter astutiam, quasi μύρμηκες, id est, formicae. Eratosthenes autem dicit, dictos *myrmidones* a Myrmidone duce, Iouis, et Eurimedusae filio.

76. Cecropi atheniensium regi successit Cranaus, cuius filia Atthis nomen et regioni, et genti dedit. Et ex ea *attici* cognominati, qui sunt *athenienses*.

77. Ion, vir fortis, ex suo nomine eosdem *athenienses* vocauit *Iones*.

78. *Macedones* a nomine Emathionis regis antea emathii nuncupati sunt: postea *macedones* dicti a Macedone rege, Deucalionis materno nepote.

79. *Epirotae* a Pyrrho Achillis filio prius pyrrhidae, postea vero a Pyrrho rege ad Italiam transire praesumpserunt.

80. Dorus Neptuni, et Ellopis filius fuit, vnde *dori* et originem, et nomen ducunt. Sunt autem pars Graeciae gentis, ex qui-

74. Visi sunt, vt aues. *Ergo* Pelasgi, *quasi* πελαργοὶ, *id est*, *ciconiae*. GR.

Ib. Primos enim eos Varro. *Seru. Aen.* 8. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. GRIAL.

Ib. Pelasgi more ciconiarum vagabantur. Vide Strabonem lib. 9. *Pelasgum* Iouis, et Larissae filium fuisse docet Seruius ad lib. 1. Aen. v. 628.; sed ad lib. 2. v. 83. filium terrae dicit. Alii filium Iouis ex Niobe, filia Phoronei, tradunt fuisse. AREVALVS.

75. Myrmidones fuer. *E Seru. Aen.*2. *ad* v. Myrmidonum, Dolopumue. GR.

76. Successit Cranaus. *Ex Euseb. Chron.* GRIAL.

77. Ion, vir fortis. *Ex eod.* GRIAL.

79. Epirotae a Pyrrho. *Iustin.lib.*17., *et* 18. GRIAL.

80. Et Ellopis filius. *Seru. Aen.* 2. *ad illud*; Dorica castra. Sane Dorus Neptuni filius fuit, vnde Dori originem duxerunt, *neque* Ellipes, *aut* Ellopis *meminit*. GRIAL.

Ib. Cicero, et alii *dores* vocant, non *doros*. Sed est et *dorus* adiectiuum. Hellenis, et Opticae nymphae filium Vitruuius lib. 4. cap. 1. *Dorum* dicit. Grialius in textu *Ellepis* edidit, in nota *Ellopes*; alii *Ellopis*. AREVALVS.

bus etiam cognominata est tertia lingua graecorum, quae *dorica* appellatur.

81. *Lacedaemones* a Lacedaemone, Semelae filio, dicti. Hi diu perseuerantes in bello contra Messenios, veriti, ne diuturnitate proelii spem prolis amitterent, praeceperunt, vt virgines eorum cum iuuenibus domi relictis concumberent, sicque ex promiscuo virginum, et maritorum concubitu iuuenes de incertis parentibus nati sunt, et ex nota materni pudoris *parthenii* vocati sunt. Nam ipsos esse *spartanos*, quos et *lacedaemones*. *Spartanos* vero propter repentinos aduersus Cadmum quasi de terra contractus, et ex omni parte conflictus ita vocatos.

82. *Thraces* ex filio Iaphet, qui vocatus est *Thiras*, et orti, et cognominati, vt superius dictum est, perhibentur: licet gentiles eos ex moribus ita dictos existiment, quod sint truces. Saeuissimi enim omnium gentium fuerunt, vnde et multa de eis fabulosa memorantur: quod captiuos Diis suis litarent, et humanum sanguinem in ossibus capitum essent soliti potare. De quibus Virgilius, *Heu!*
3. Aen. 44. *fuge crudeles terras, fuge litus auarum*: quasi crudelium, et auarorum.

83. *Istrorum* gens originem a colchis ducit, qui missi ad Argonautas persequendos, vt a Ponto intrauerunt Istrum fluuium, a vocabulo amnis, quo a mari concesserant, appellati sunt.

81. Hi diu perseuerantes in bello. *Refert hoc ex Ephoro Strabo lib. 6., cuius etiam meminit Lactantius libro* 1. *c.* 20. Sic iuuenes ante dimissi cum virginibus, ex quibus sunt parthenii nati. *Eusebius in Chronico* parthenitas. *Ephorus* parthenias. *Seru. Aen* 3., *et Georg.*4. partheniatas *vocat*. *Male ergo in plerisque codicibus* spartani. *Propius a vera scriptura Goth. Ouet. colleg.* spartenii. GR.

Ib. Spartanos vero. *Euseb. in Chron.* Ea, quae de Sparta memorantur, quos Palephatus scribit, cum proximarum essent regionum, aduersum Cadmum constitisse, et propter repentinos, quasi de terra contractus ex omni parte confluentes, Spartos vocatos. *Vid. Agell. lib.* 17. *c.* 3., *et Isid. inf. de Phalanto Parthenior. duce*. GRIAL.

Ib. Iustinus lib. 3. cap. 4. Ex his nati ob notam materni pudoris *parthenii* sunt vocati. Vbi *pudor* videtur poni pro dedecore ex illicito concubitu. Tarentini Laccedaemone profecti seipsos, vt multi putant, *parthenias* vocauerunt, quasi de virginibus natos, vt infamiam natalium celarent. Apud Isidorum olim legebatur *spartani vocati sunt*. Isaeus in not. ad libr. 1. Lactantii cap 20. Isidorum errore captum putauit. Sed error hic librariorum est, quem Grialius in sua editione iam pridem correxit, et substituit: *parthenii vocati sunt*. AREVALVS.

83. Istror... qui missi. *Ab Aretha rege. Iustin. lib.* 32. GRIAL.

Ib. De istris, siue, vt alii scribunt, *histris* Liuius lib. 41. cap. xI., et Plinius lib. 3. cap. 19. Sunt populi extremi Italiae, liburnis finitimi. AREVALVS.

84. *Romani* a Romuli nomine nuncupati, qui vrbem Romam condidit, gentique, et ciuitati nomen dedit. Hi ante a Saturno *saturnii*, a Latino *latini* vocati sunt. Nam Latinus Italiae rex fuit, qui ex suo nomine latinos appellauit, qui postea *romani* nuncupati sunt. Hi et *Quirites* dicti, quia Quirinus dictus est Romulus, quod semper hasta vtebatur, quae sabinorum lingua *quiris* dicitur.

85. Italus quoque, et Sabinus, et Sicanus fratres fuerunt, ex quibus nomina populis imposita, et regionibus sunt. Nam ab Italo *itali*, a Sabino *sabini*, a Sicano *sicani*, qui et *siculi*, cognominati sunt; iidem et sicilienses.

86. *Tusci* Italiae gens est, a frequentia sacrorum, et turis vocata, id est, ἀπὸ τοῦ θύειν.

87. *Vmbri* Italiae gens est, sed Gallorum veterum propago, qui Apenninum montem incolunt. De quibus historiae perhibent, quod tempore aquosae cladis imbribus superfuerint, et ob hoc ὀμβρίους graece nominatos.

88. *Marsi* gens Italiae, dicta a comite Liberi Marsya, qui vsum illis vitium ostendit, et ob hoc illi statuam fecerunt: quam postea romani victis marsis tulerunt. *Marsos* autem graeci *oscos* vocant, quasi ὀφιόχους, quod multos serpentes habeant, et ὄφις serpens dicatur; illaesos autem esse carminum maleficiis: inhabitant autem plagam Apennini montis simul cum Vmbris.

84. Romani ... Quirites - Tusci. *E Seruii diuersis locis*. GRIAL.

85. Alii dicunt, *sicanos* fuisse Hispaniae populos a *Sicano* rege sic appellatos, qui ante troianum bellum, Sicano duce, in Siciliam commigrarunt, et insulae Sicaniae nomen dederunt. Vide Seruium ad v. 293. lib. 5. Aeneid. *Vndique conueniunt teucri, mixtique sicani*, et aliis locis: Silium lib. 14. v. 34. et Bochartum Phal. lib. 1. cap. 30. AREV.

86. Graeca notatio nominis *thusci* scribendum arguit, vt Grialius scripsit: sed vsus contrarius communior est. AREVALVS.

87. Vmbri ... tempore aquosae clad. *Solin. c.*8., *Plin. lib.* 3. *c.* 14. GRIAL.

Ib. Similia de *Vmbris* habet Seruius ad lib. 12. Aen. v. 753. AREVALVS.

88. Dicta a comite Liberi Marsya. *Silius lib.*8. Sed populus nomen posuit, metuentior hospes - Quum fugeret phrygios trans aequora Marsya Crenos, etc. *Plinius tamen lib.* 7. *c.* 2. *a Marsa, Circes filia*. GRIAL.

Ib. Marsos autem graeci. *Seru. Aen.*7. *ad v.* Oscorumque manus, *ita scribit*; Capuenses dicit, qui antea osci appellati sunt, quod illic plurimi abundarent serpentes. *Sed cur hos cum Vmbris postea habitare dicat Isidorus, cum a Capuensibus longissime distent, quaerendum*. GR.

Ib. Versus Silii apud Grialium sic corruptus erat: *Quum fugeret phrygios terras, aequor Marsya Crenos*. Alii apud Plinium loc. cit. a Grialio non *Marsam*, Circes filiam, legunt, sed *Marsum*, eiusdem filium, vti etiam apud Solinum c.2., al. 8. AREVALVS.

89. *Gothi* a Magog, filio Iaphet, nominati putantur, de similitudine vltimae syllabae, quos veteres magis *getas*, quam *gothos* vocauerunt, gens fortis, et potentissima, corporum mole ardua, armorum genere terribilis, de quibus Lucanus: *Hinc dacus premat, inde getes occurrat iberis*.

90. *Daci* autem getarum soboles fuerunt, et dictos putant *dacos*, quasi *dagos*, quia de gothorum stirpe creati sunt. De quibus ille, *Ibis arctoos procul vsque dacos*.

Paulinus ad Nicetam 17.

91. *Bessi* barbari fuerunt, qui a multitudine boum sic vocati creduntur. De quibus quidam, *Qui colit terrae medio, vel ille - Diuitis multo boue pileatus - Accola ripae*.

Ib. v. 243.

92. *Gipedes* pedestri proelio magis, quam equestri, sunt vsi, et ex hac causa ita vocati.

93. *Sarmatae* patentibus campis armati inequitabant, prius quam eos Lentulus Danubio prohiberet, atque inde ob studium armorum sarmatae nuncupati existimantur.

94. Lanus fluuius fertur vltra Danubium, a quo alani dicti sunt, sicut et populi inhabitantes iuxta Lemannum fluuium *Alemani* vocantur. De quibus Lucanus, *Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno*.

Lib. 1. v. 396.

95. *Longobardos* vulgo ferunt nominatos a prolixa barba, et nunquam tonsa.

96. Vindilicus amnis ab extremis Galliae erumpens, iuxta quem fluuium habitasse, et ex eo traxisse nomen *Wandali* perhibentur.

89. De *gothis* supra num. 27. Originem gothorum ex *Magog* clarius Isidorus affirmat in Recapitulatione in gothorum laudem, quam Labbeus edidit. AREVALVS.

90. Daci autem Goth. *Verba sunt Iustini lib. 33. Carmen vero S. Paulini*. GR.

91. De quibus quidam. *Idem Paulin.* GRIAL.

Ib. Versus Paulini poem. 17. sunt: *Et getae currunt, et vterque dacus: - Qui colit terrae medio, vel ille - Diuitis multo boue pileatus - Accola ripae*. Bessorum antea meminerat Paulinus: *Et sua Bessi niue duriores*. Dacos *pileatos* vocauit Aurelianus Victor cap. 13. de Caesaribus. Parthos *pileatos* Martialis lib. 10. epigr. 72. *Ad parthos procul ire pileatos*. AR.

93. Martialis de spectac. epigram. 3. *Venit et epoto Sarmata pastus equo*. Raderus pag. 30. Martialis locum nota sua illustrat. Crediderim, legendum *inquietabant* ex Floro lib. 4. cap. 12. editionis Gryphii: *Sarmatae patentibus campis inquietant: et hos per eundem Lentulum prohibere Danubio satis fuit*. AREVALVS.

94. Sicut et populi inhabitantes iuxta Lemannum. *Seru. Georg. 4. ad verba* prope flumina Mellae. GRIAL.

Ib. Plerique etymologiam *alemanorum* ex *Lemanno*, a Seruio assertam, reiiciunt: de cuius vocis originatione plura Germani ipsi, siue Alemani, vt videri potest apud Becmanum pag. 250. verbo *ascenas*. AREVALVS.

95. Paulus Diaconus De gestis longobardorum lib. 1. num. 9. *Certum tamen est, longobardos ab intactae ferro*

97. *Germaniae* gentes dictae quod sint immania corpora, immanesque nationes saeuissimis duratae frigoribus, qui mores ex ipso caeli rigore traxerunt, ferocis animi, et semper indomiti, raptu, venatuque viuentes. Horum plurimae gentes variae armis, discolores habitu, linguis dissonae, et origine vocabulorum incertae, vt *Tolosates*, *Angriuari*, *Quadi*, *Tungrii*, *Marcomani*, *Bructeri*, *Chamaui*, *Wangiones*, *Tubantes*: quorum immanitas barbariae etiam in ipsis vocabulis horrorem quemdam significat.

98. *Sueui* pars Germanorum fuerunt in fine septentrionis, de quibus Lucanus, *Fundat ab extremo flauos aquilone sueuos*. Quorum fuisse centum pagos, et populos, multi prodiderunt. Dicti autem *sueui* putantur a monte Sueuo, qui ab ortu initium Germaniae facit, cuius loca incoluerunt. Lib. 2. v. 51.

99. *Burgundiones* quondam, a romanis subacta interiore Germania, per castrorum limites positi a Tiberio Caesare, in magnam

barbae longitudine, quum primitus WINILI dicti fuerint, ita postmodum appellatos. Nam iuxta illorum linguam LANG LONGAM, BART BARBAM significat. AREVALVS.

97. Vt Tolerates. *Mira varietas in libris, dum singula nomina multimodis scribuntur, vt* Tolerates. Tolorates, Dolerates, Obrates, Coloniates. *Item* Amsiuari, Samsi, Vari, Amisi, Varir, Nismani. *Item* Quadi, Quadiui. *Item* Tungrii, Turingii, Vngari, Mungrii. *Item* Bruteri, Bruteni, Brutei, Bructeri. *Item* Camasi, Clamassi, Chasuasi, Chamaui. *Item* Blangiani, Blanciani. *Item* Tubantes, Abantes. *Nobis* Tolosates *cum Rhenan. lib. 1. German. rer. placent. Itemq.* Angriuari, Quadi, Tungrii, Marcomani, Bructeri, Chamaui, Wangiones, Tubantes, *ex Tacito. Quamuis pro* Chamauis Clamosi *in Panegyrico Nazarii ad Constantin. Aug. mendose (vt credo) legantur. Eadem Antonio Aug. probabantur, nisi quod pro* Tolosatib. Tencteros, *longius ab scriptura discedens, ex Tacito substituebat.* GR.

Ib. De Germanorum origine, et etymologia fuse disserit Becmanus in Manuduct. ad ling. lat. cap. 5., et in cit. opere De origin. ling. lat. verbo *ascenas*. AREVALVS.

98. Ex Lucani textu substitui *Fundat* pro *Fundit*. Caesar lib. 4. De bello gallico cap. 1. de sueuis: *Ii centum pagos habere dicuntur etc.* Vide etiam Tacitum de Germ. cap. 38., et Cellarium lib. 2. Geogr. cap. 5. Bollandiani ad diem 18. iulii post vitam S. Arnulphi, auctore, vt putant, Vmnone, afferunt duo fragmenta ex codice ms. veteri longobardico Cancellariae Vicensis, in quo ea vita praecedit. Ibi id legitur: *Videtur historiarum non ignaris, SVEVOS esse cognatos a SABAEIS, et hoc nituntur astruere vicinitate, (forte deest nominis,) quod testatur Isidorus in libris Etymologiarum.* Annotant Bollandiani, id in libris Etymologiarum a se minime repertum fuisse. Hic quidem locus maxime proprius esset, vt ea etymologia exprimeretur, vel num. 14., vbi de *sabaeis* sermo est. Sed quum neque his in locis, neque alibi sententia illa Isidoro affícta reperiatur, oportet credere, auctorem fragmenti in aliquod exemplar Etymologiarum interpolatum incidisse. AREVALVS.

99. *Burgundiones etc.* Ex Orosio lib. 7. cap. 32. *Burgus* vox cadentis latinitatis est, incertae originis. Ad hispanos quoque transiit: et inde fortasse *briga* pro oppido in *Flauiobriga*, *Iuliobriga*. In au-

coaluerunt gentem, atque ita nomen ex locis sumpserunt: quia crebra per limites habitacula constituta *Burgos* vulgo vocant. Hi postea rebelles romanis effecti, plusquam octoginta milia armatorum ripae Rheni fluminis insederunt, et nomen gentis obtinuerunt.

100. *Saxonum* gens in oceani litoribus, et paludibus inuiis sita, virtute, atque agilitate habilis. Vnde et appellata, quod sit durum, et validissimum genus hominum, et praestans ceteris piraticis.

101. *Franci* a quodam proprio duce vocati putantur. Alii eos a feritate morum nuncupatos existimant. Sunt enim in illis mores inconditi, naturalis ferocitas animorum.

102. *Britones* quidam latine nominatos suspicantur, eo quod bruti sint, gens inter oceanum interfuso mari quasi extra orbem

Ecl. 1. v. 67. posita: de quibus Virgilius, *Toto diuisos orbe britannos*.

103. *Scoti* propria lingua nomen habent a picto corpore, eo quod aculeis ferreis cum atramento variarum figurarum stigmate annotentur.

104. *Galli* a candore corporis nuncupati sunt: γάλα enim graece lac dicitur. Vnde et Virgilius sic eos appellat, quum ait de iis:

8. Aen. 660. *Quum lactea colla-Auro innectuntur*.

105. Secundum diuersitatem enim caeli et facies hominum, et colores, et corporum quantitates, et animorum diuersitates exi-

ctario tamen Ducangii *briga* celtica vox dicitur, et pontem, vel montem significare. Confer idem dictionarium verbo *burgus*, et infra cap. 4. n. 28. AREV.

101. Barthius lib. 46. Aduers. cap. 1. *feritatem* Francorum ab Isidoro notari hoc loco ait. Nescio autem, an per errorem, an data opera ediderit *a veritate morum nuncupatos*. In antiquis mss. saepe *v* pro *f* occurrit ob affinitatem: et hac ratione Iuretus, vt dixi in not. ad Sedulii prosam lib. 1. post v. 195., in oratione Eumenii pro scholis cap. 19. substituit *feritate Francorum* pro *veritate Francorum*. Verba Isidori *a feritate morum* praeter fidem exemplarium, quae in hanc scripturam consentiunt, contextus ipse satis tuetur. Gallicae etiam feritatis Isidorus meminit lib. 15. cap. 1. *Armisque se aduersus Gallicam feritatem tuentes, Massiliam condiderunt*. Vide etiam infra num. 106. AREVALVS.

102. Britannos dici etiam *Britones* aperte Isidorus tradit, et comprobatur ex Ausonii epigrammate 110. *Siluius hic bonus est. Quis Siluius? iste Britannus. - Aut Brito hic non est Siluius, aut malus est*. Ausonium nonnulli explicant de *Britonibus Galliae*: ita enim plerumque vocantur populi ad oceanum britannicum siti, quorum regio *Britannia minor* dicitur. Sed nulla nos ratio cogit, vt hanc explicationem accipiamus. AREV.

103. Scotia fortasse a σκοτία dicitur: quae graeca vox *vmbram*, aut *tenebras* significat. AREVALVS.

104. Galli a candore. *Hier. in prooem. lib. 2. in ep. ad Gal. ex Lactantio, e cuius verbis* Sibylla *pro* Virgilii *nomine in quosdam nostros codices irrepsit*. GRIAL.

105. Gallos natura feroces, atque acriores. *E Seru. Aen. 6. ad v.* Principio caelum, ac terras, *quo tamen loco non* acrioris, *sed* pigrioris *ingenii legitur*. *Et*

stunt. Inde romanos graues, graecos leues, afros versipelles, Gallos natura feroces, atque acriores ingenio peruidemus, quod natura climatum facit.

106. Galli autem *senones* antiquitus *xenones* dicebantur, quod Liberum hospitio recepissent, postea *x* in *s* literam commutata est.

107. Vacca oppidum fuit iuxta Pyrenaeum, a quo sunt cognominati *vaccaei*, de quibus creditur dixisse poeta: *Lateque vagantes-Vaccaei*. Hi Pyrenaei iugis per amplam montis habitant solitudinem. Iidem et *vascones*, quasi vaccones, *c* in *s* literam demutata.

108. Quos Cn. Pompeius, edomita Hispania, et ad triumphum redire festinans, de Pyrenaei iugis deposuit, et in vnum oppidum congregauit. Vnde et *Conuenarum* vrbs nomen accepit.

109. *Hispani* ab Ibero amne primum iberi, postea ab Hispalo hispani cognominati sunt.

110. *Gallaeci* a candore dicti, vnde et Galli. Reliquis enim

Iulius Firmic. lib. 1. *cap.* 1., *et Hilar.* (*vt refert loco citato Hieronymus*) Gallos stolidos vocant. GRIAL.

Ib. E varia climatum natura diuersitatem quamdam in hominum corporibus, moribus, et animis oriri, exploratum videtur, atque fere omnes ita sentiunt. In Palaeographia hispana Stephani de Terreros, siue potius Andreae Burrielii, extat quoddam fragmentum Didaci de Campos, Cancellarii Castellae e prologo operis, quod *Planetam* inscripsit, et Archiepiscopo Toletano D. Roderico dicauit, vbi sic Rodericum celebrat: *Emendat, vel commendat gallaecos in loquela, legionenses in eloquentia, campesinos in mensa, castellanos in pugna, sarranos in duritia, aragonenses in constantia, cathalanos in laetitia, nauarros in leloa, narbonenses in inuitatura. Emendat, vel commendat brictones in instrumentis, prouinciales in rhythmis, turonenses in metris, francos in strenuitate, anglicos in calliditate etc.* Auctor scribebat anno 1218. Fatendum tamen, ex variis causis interdum accidere, vt hominum, et diuersarum prouinciarum ingenia ex aliis in alios mores transeant. AREVALVS.

107. Vacca oppidum iuxta Pyren. *A. Augustinus* Iacca *legendum existimabat. Nam et Strabo lib.* 3. *de gentibus inter. Pyrenaeum, et Idubedam montes Iaccetanor. agens, Iaccetanam nobilissimam praedicat, vbi nunc Iacca vrbs. Itaque delebat idem, quae sequuntur verba, vt aliena, abesse enim a duob. cc. Carmen vero e Virgilii Aeneid. libro* 4. Lateque vagantes Vaccaei, *mendosum, sed eodem modo legitur apud Hier. in ep. ad Dardan.* GR.

Ib. *Vacca* nomen fluuii fuit in Lusitania, de quo Plinius lib. 4. cap. 21., et oppidi in Africa, de quo Sallustius in Iug. cap. 51., et Hirtius de bello africano cap. 74., cuius ciues *Vaccenses* vocat Sallustius ib. cap. 70., et 72. De his aliquo pacto intelligi posset Virgilianus versus, vt ab Isidoro, et Hieronymo profertur, *Lateque vagantes – Vaccaei.* Exemplaria Virgilii exhibent, *Lateque furentes – Barcaei*. Florus lib. 4. cap. 12. *vacceos* cantabris proximos memorat. Sed Virgilius de *afris* loquitur. AREV.

108. Quos Cn. Pompei ... nomen accepit. *Ex Hieronym. aduers. Vigilant. Hodieque* Comange *dicitur*. GRIAL.

109. Ab Hispalo hispani. Ab Hispano hispani, *Iustin. lib.* 44., *et C. Neap.* GRIAL.

110. Gallaeci. *Ex eod. Iustin. Sed il-*

Hispaniae populis candidiores existunt. Hi graecam sibi originem asserunt. Vnde et naturali ingenio callent.

111. Siquidem post finem troiani belli Teucrum, morte Aiacis fratris inuisum patri Telamoni, quum non reciperetur in regnum, Cyprum concessisse (ferunt), ibique vrbem nomine antiquae patriae Salaminam condidisse, inde ad Gallaeciam profectum, et positis sedibus ex loco genti nomen dedisse.

112. *Astures*, gens Hispaniae, vocati, eo quod circa Asturam flumen septi montibus, siluisque crebris inhabitent.

113. *Cantabri*, gens Hispaniae, a vocabulo vrbis, et Iberi amnis, cui insidunt, appellati. Horum animus pertinax, et magis ad latrocinandum, et ad bellandum, vel ad perpetiendum verbera semper parati.

114. *Celtiberi* ex Gallis celticis fuerunt, quorum ex nomine appellata est regio *Celtiberia*. Nam ex flumine Hispaniae Ibero, vbi consederant, et ex Gallis, qui celtici dicebantur, mixto vtroque vocabulo *celtiberi* nuncupati sunt.

115. *Afri* appellati ab vno ex posteris Abrahae, qui vocabatur Afer: qui dicitur duxisse aduersus Libyam exercitum, et ibi victis hosti-

la apud eum non sunt: Vnde et naturali ingenio callent. GRIAL.

Ib. Scribitur *Gallaecia*, *Gallaetia*, *Gallecia*, *Callaecia*, et quod ad posteriora tempora magis spectare videtur, *Gallicia*. Eodem modo variat vox *Gallaeci*. Graeca origo a γάλα magis exigit, vt cum *g*, quam vt cum *c*, aut *k* scribatur. Florezius tom. 15. Hisp. sacr. originem graecam a *lacte* reiicit, tum quia *gallaecos* reliquis Hispaniae populis candidiores esse negat, tum quia graeci, quum *gallaecos* nominant, *kallaicos* cum *k* scribunt, non *gallaicos*. AREV.

111. Inde Gallaeciam profectum. *Multa omissa sunt, non ab Isidoro, vt Chacon quidem censebat, sed a librario, quae petes e Iustino*. GRIAL.

Ib. Grialius omisit *ferunt* post *concessisse*, quod in antiquis exemplaribus desit. Sed quum hoc, vel simile aliquod verbum ad sensum explendum necessarium sit, illud sumpsi ex editis, atque vncinis inclusi. AREVALVS.

112. Florus lib. 4. cap. 12. *Astures etc. apud Asturam flumen etc.* AREV.

113. Cantabri . . . a vocabulo vrbis. *Cuius et annales nostri saepe meminere, et ruinae hodie visuntur*. GRIAL.

Ib. Florezius tom. 24. pag. 126. obseruat, antiquiores non meminisse vrbis *Cantae*, quam Isidorus indicat, *a vocabulo vrbis, et Iberi etc.* Braulio cap. 26. vitae S. Aemiliani *Cantabriam* vrbem nominauit. Nonnulli putant, *Cantabriam* dictam quasi κατὰ *Iberum*; alii alia coniiciunt. Cantabria vrbs extitisse creditur prope Lucronium, quo loco nunc haeret nomen, *Cerro de Cantabria*. AREV.

114. Lucanus lib. 4. v. 9. *Profugique a gente vetusta - Gallorum Celtae miscentes nomen Iberis*. AREVALVS.

115. Afri appellati. *Omnia e Hieron. q. in Gen. c. 25*. GRIAL.

Ib. De Africa vide lib. 14. cap. 5. num. 1. et seqq. AREVALVS.

hostibus consedisse, eiusque posteros ex nomine ataui et afros, et Africam nuncupasse.

116. *Poeni* autem carthaginenses sunt a phoenicibus nuncupati, qui cum Didone profecti sunt.

117. *Tyrii* vero a Tyria vrbe phoenicum nominati, de qua profecti sunt, et in Africae litus venerunt.

118. *Gaetuli* getae dicuntur fuisse, qui ingenti agmine a locis suis nauibus conscendentes, loca Syrtium in Libya occupauerunt: et quia ex getis venerant, deriuato nomine *gaetuli* cognominati sunt. Vnde et opinio est apud gothos, ab antiqua cognatione *mauros* consanguinitate propinquos sibi vocare.

119. Africam autem initio habuere *libyes*, deinde *afri*, post haec *gaetuli*, postremum *mauri*, et *numidae*.

120. *Mauri*, et *numidae*, vt afri putant, sic sumpserunt exordium, et vocabulum. Nam postquam in Hispania Hercules interiit, et exercitus eius compositus ex variis gentibus, amisso duce, passim sibi sedes quaerebant, ex eo numero medi, et persae, et armeni, nauibus in Africam transuecti, proxima maris loca occupauere.

121. Sed persae, dum materiam in agris pro construendis domiciliis non inuenirent, et ignara lingua commercium prohiberet, per patentes agros, et diuersas solitudines vagabantur, et a pabulationibus vagabundis semetipsos propria lingua *numidas* appellauerunt, id est, sine oppido vagos, et errantes.

122. Medi autem cum libyis se miscuerunt, qui proxime Hispaniam inhabitabant, quorum nomen paulatim libyes corruperunt, barbara lingua *mauros* pro medis appellantes: licet mauri ob colorem a graecis vocentur. Graeci enim nigrum μαυρὸν vocant; aestifero quippe calore afflati atri coloris speciem ducunt.

123. *Massylia* ciuitas Africae est, non longe ab Atlante, et hortis Hesperidum: a qua ciuitate *massylii* vocati sunt: quos nos corrupte *massulos* vocamus, de quibus Virgilius, *Hinc mihi massylae* 4. Aen. 483. *gentis monstrata sacerdos*.

116. Poeni ... a phoenicibus. *Seru. Aen.* 1. Poeni ἀντίστοιχον est, quasi phoeni. GRIAL.

118. Scribitur etiam sine diphthongo *getuli*, sed ita vt prima semper producatur, quum in *geta* corripiatur. Haec tamen mutatio quantitatis non obstat, quo minus *gaetulus* a *geta* possit deriuari. AREVALVS.

119. Africam ... habuere libyes. *Ex Sallust. in Iugurth.* GRIAL.

123. Massylia. *Vid. Seru. ibidem.* GR.

Ib. Apud Grialium, et alios editos scribitur cum *i Massilia*: sed quum ser-

124. *Gaulalum* gentes sunt a meridie vsque oceanum hesperium peruagantes. His nomen *Gauloe* insula dedit, quae est iuxta Aethiopiam, vbi nec serpens nascitur, nec viuit.

125. *Garamantes* populi Africae prope Cyrenas inhabitantes, a Garamante rege, Apollinis filio, nominati, qui ibi ex suo nomine Garama oppidum condidit. Sunt autem proximi gentibus aethio-
Ec. 8. v. 44. pum, de quibus Virgilius: *extremi garamantes*. *Extremi* autem, quia saeui, et a consortio humanitatis remoti.

126. *Hesperii* vero sunt, qui circa Hispaniam commorantur. Nam Hispania Hesperia.

127. *Aethiopes* dicti a filio Cham, qui vocatus est Chus, a quo originem trahunt. Chus enim hebraica lingua aethiops interpretatur.

128. Hi quondam ab Indo flumine consurgentes, iuxta Aegyptum inter Nilum, et oceanum, in meridie sub ipsa solis vicinitate insederunt, quorum tres sunt populi: hesperii, garamantes, et indi: hesperii sunt occidentis, garamantes Tripolis, indi orientis.

129. *Troglodytae* gens aethiopum: ideo nuncupati, quod tanta celeritate pollent, vt feras cursu pedum assequantur.

130. *Pamphagi* et hi in Aethiopia sunt: quibus esca est quidquid mandi potest, et omnia fortuitu gignentia, vnde et appellati.

131. *Ichthyophagi*, quod venando in mari valeant, et piscibus

mo est de Africae populis, orthographia exigit *y massyli etc.* AREVALVS.

124. His nomen Gauloe. *E Solino*; *Sed cur Aethiopiae proxima? An quia Solinus statim de Aethiopia?* GRIAL.

Ib. *Gauloe* insula ita a Solino vocatur, a Plinio *Gaulos*. Incertus auctor de geographia: *Gaulea insula in australi oceano occidentalis Aethiopiae*. Quid velit, nescio, ait Salmasius pag. 384. Exercitat. Plinian. AREVALVS.

125. Extremi, quia saeui. *E Seru. ad eclog.* 8. quasi saeui. GRIAL.

Ib. De *garamantibus* Plinius lib. 5. cap. 5., et Solinus cap. 42., apud quem in mea editione vrbs garamanticae regionis caput dicitur *Garamana*. Garamantes *extremos* apud Virgilium alii interpretantur *remotissimos a nobis*. Scilicet *extremi* erant, quia romani vltra sua arma nondum protulerant. AREVAL.

127. Chus enim ling. Hebr.. *E Hieronym. de nominib. Hebr.* GRIAL.

128. Hi quondam, etc. *Verba Hier. in lib. de loc. Hebraic.* GRIAL.

129. Troglodytae gens. *ἀπὸ τῆς τρώγλης, id est, cauerna, quod in speluncis habitent. Solin. c. 34. Sed Isidori notatio magis* Trogoditis *respondet, id est, viae voratoribus. Plinius quoque lib. 6. c. 29.* Gentes Troglodytarum idem Iuba tradit Therothoas a venatu dictos mirae velocitatis. *Neque tamen propterea* Trogoditas *ab Isidoro nominatos putarim, cum praesertim Troglodytae in omnibus cc. legatur: sed lusisse in voce, vt solet, liberius.* GRIAL.

130. Pamphag. *Verba Solin. c.* 33. GR.

Ib. *Gignentia*, id est, quae *gignuntur*; quae eadem est ratio in *vertentibus annis*, et similibus. AREVALVS.

131. Ichthyophag. *Ex eod. c.* 57. GR.

tantum alantur. Hi post indos montanas regiones tenent; quos subactos Alexander Magnus piscibus vesci prohibuit.

132. *Anthropophagi* gens asperrima sub regione Serum sita. Qui quia humanis carnibus vescuntur, ideo *anthropophagi* nominantur. Itaque sicut his, ita et ceteris gentibus per secula aut a regibus, aut a locis, aut a moribus, aut ex quibuslibet aliis causis immutata vocabula sunt: ita vt prima origo nominis eorum temporum vetustate non pateat.

133. Iam vero hi, qui *antipodes* dicuntur, eo quod contrarii esse vestigiis nostris putantur: vt quasi sub terris positi aduersa pedibus nostris calcent vestigia, nulla ratione credendum est: quia nec soliditas patitur, nec centrum terrae: sed neque hoc vlla historiae cognitione firmatur, sed hoc poetae quasi ratiocinando coniectant.

134. *Titanas* autem quosdam in Graecia ferunt fuisse robustos, et excellentes viribus populos, quos ferunt fabulae ab irata contra deos terra ad eius vltionem creatos.

135. Vnde et *Titanes* dicti sunt *ἀπὸ τῆς τίσεως*, id est, ab vltione, quod quasi vlciscendae matris terrae causa in deos armati extiterint: quos fabulae a Ioue bello fuisse superatos, atque extinctos fingunt, propter quod e caelo iactis fulminibus interierunt.

CAPVT III.

De regnis, et militiae vocabulis.

1. *Regnum* a regibus dictum. Nam sicut reges a *regendo* vocati, ita regnum a *regibus*.

2. Regnum vniuersae nationes suis quaeque temporibus habuere, vt assyrii, medi, persae, aegyptii, graeci, quorum vices sors temporum ita volutauit, vt alterum ab altero solueretur. Inter omnia autem regna terrarum duo regna ceteris gloriosiora traduntur, assy-

132. Anthropophag. *Ex eod. c.53.* GR.

133. Antipodes. *Ex Aug. 16. de ciuit. c.9., qui Lactantium secutus est, quaedam etiam verba e Seruio Aen. 6. ad illud*, Noctes, atque dies p. a. i. D. *Hos omnes aetas nostra coarguit, ad antipodas ipsos penetrans. Sed Seruius non de antipodibus, sed de inferis, ac terrae centro loquitur*. GRIAL.

134. Titanas. *Ex Lactant. lib. 5. c.6.* GRIAL.

135. Quos ferunt fabul. *E Seru. Aen.6.* Hic genus antiquum Troiae. GRIAL.

riorum primo, deinde romanorum, vt temporibus, et locis inter se ordinata, atque distincta.

3. Nam sicut illud prius, et hoc posterius: ita illud in oriente, hoc in occidente exortum est: denique in illius fine huius initium confestim fuit. Regna cetera, ceterique reges velut appendices istorum habentur.

4. *Reges* a *regendo* vocati, sicut enim *sacerdos* a *sanctificando*, ita et *rex* a *regendo*: non autem regit, qui non corrigit. Recte igitur faciendo regis nomen tenetur, peccando amittitur. Vnde et apud veteres tale erat prouerbium: *Rex eris, si recte facies, si non facias, non eris*.

5. *Regiae virtutes* praecipuae duae, *iustitia*, et *pietas*: plus autem in regibus laudatur pietas: nam iustitia per se seuera est.

6. *Consules* appellati a *consulendo*, sicut reges a *regendo*, et sicut leges a *legendo*: nam quum romani regum superbam dominationem non ferrent, annua imperia, binosque consules sibi fecerunt: nam fastus regius non beneuolentia consulentis, sed superbia dominantis erat: hinc igitur consules appellati, vel a *consulendo ciuibus*, vel a *regendo cuncta consilio*.

7. Quos tamen ideo mutandos per annos singulos instituerunt, vt nec insolens diu maneret, et moderatior cito succurreret. Inde autem duo pares, quia vnus rem ciuilem, alter rem militarem administrabat. Regnauerunt autem annis CCCCLXIIII.

Cap. III. n. 3. Denique in illius fine huius initium fuit. *Nam quo tempore Sardanapalus vltimus assyriorum rex ab Arbace Medo victus igni se tradidit, Romulus, et Remus nati sunt, quantum ex Eusebio colligere licet*. GRIAL.

4. Reges a *regendo*. *Ex Aug. ad ps.* 44. GRIAL.

Ib. Sicut enim sacerdos a *sanctificando*. *Ex eodem, vt etiam sup. lib.* 7. *c.* 12. GRIAL.

Ib. Rex eris, si recte facies. *Horatius*. GRIAL.

Ib. Prouerbium, quod Isidorus ait, e puerorum ludo petitum, colligitur ex Horatio, cuius haec verba sunt lib. I. epist. I. *At pueri ludentes, Rex eris, aiunt, - Si recte facies*. Deinde vocat puerorum *naeniam*, *quae regnum recte facientibus offert*. AREVALVS.

6. Nam cum Romani regum superbam dominationem. *Ex Aug.* 15. *de ciuit. c.* 12., *qui haec ex Sallust. Catilin., apud quem etiam* superbam dominationem (*non vt vulgo* in superbiam dominationemque) *in antiquiss. libris legi aiebat Chacon*. GRIAL.

Ib. Scribo *beneuolentia*, non *beniuolentia*, vt Grialius: etsi enim aliquando Isidorus cum *i* scribendum dixerit, scilicet lib. 10. verbo *beniuolus*, tamen contraria scribendi ratio per *e* communior est, et Isidorus saepe non tam ex sua, quam ex aliorum opinione loquitur, et sententiam mutat. AREVALVS.

7. Regnauerunt autem annis CCCC LXIIII. *Totidem numerat Hieronymus in praef. ad Aggaeum, et Euseb. in Chron. Mendose libri nostri* CCCCLXVII. *facili librariorum lapsu*. GRIAL.

8. *Proconsules* subiecti erant consulibus, et dicti proconsules, eo quod vicem consulis fungerentur, sicut procurator curatoris, id est, actoris.

9. *Exconsules* autem dicti, quod iam a consulatu exierint, siue discesserint peracto vicis suae anno.

10. *Dictatores* nono anno post reges expulsos romani sibi creauerunt, dum gener Tarquinii ad iniuriam soceri vindicandam, ingentem aduersus Romam collegisset exercitum.

11. Hi quinquenii temporis imperio vtebantur: plus enim erant honore, quam consules, qui annuas potestates tenebant. Et dicti dictatores, quasi principes, et praeceptores: vnde et magistri populi nominabantur. Vnde et dicta dicuntur.

12. *Caesarum* nomen a Iulio coepit, qui, bello ciuili commoto, primus romanorum singularem obtinuit principatum. Caesar autem dictus, quod caeso mortuae matris vtero prolatus, eductusque fuerit: vel quod cum caesarie natus sit, a quo et imperatores se-

8. Sicut procurator curatoris. *Vid. cap. seq.* GRIAL.

Ib. *Vicem fungerentur*: ita cum accusatiuo Isidorus, et eius aequales vsurpare amant *vtor, fungor etc.* AREV.

10. Dictatores nono anno. *Euseb.* (*siue Hieronymus potius*) *in Chron.* Nono (*inquit*) anno post exactos reges noua dignitas est creata, dictatura scilicet. *In quo Liuium secutus videtur. Cassiodorus octauo anno post exactos reges, de qua discordia Fasti inspiciendi. Ant. August. non nisi* duodecimo. *Nostri omnes libri magno consensu* quinto anno *retinent; error fortasse natus ex nota* IIX., *vel* XII. GRIAL.

11. Hi quinquennii ... tenebant. *Haec censoribus aptanda videntur, de quibus cap. seq. Nam dictatura semestris fuit.* GRIAL.

Ib. Et dicti Dictat. *Varr. lib* 5. Hinc in manipulis castrensibus dicta ducibus. Hinc dictata in ludo. Hinc Dictator magister populi. *Cic.* 3. *de legib.* Ast quando duellum grauius discordiae ciuium poscunt, Dictator esto, ne amplius sex menses, si senatus creuerit, idemque iuris, quod duo consules, teneto. Isque aui sinistra dictus populi magister esto. *Dictus vero Dictator, quod a consule diceretur.* GRIAL.

Ib. *Magistri populi*. Putant aliqui, dictatorem sic appellatum ab officio in scholis *dictantis literas* discipulis: ex quo Iulius Caesar apud Suetonium cap. 77. dicebat per iocum, *Syllam nescisse literas, qui dictaturam deposuerit*. Quo fortasse spectat Iuuenalis sat. 2. v. 28. *In tabulam Syllae si dicant discipuli tres*. In aliis editis non male est *Vnde et edicta*. Malim tamen *Vnde et dictata*: nam ita dicuntur ea, quae magistri in scholis addiscenda pueris dictant. Vide Varronis verba in nota Grialii. AREVALVS.

12. Caesarum autem. *Imperatorum, alioqui ante Caesarem Dictatorem Caesar Iuliorum cognomen fuit. Euseb. in Chron.* C. Iulius Caesar primus apud romanos singulare obtinuit imperium, a quo Caesares romani principes appellati. GR.

Ib. Quod caeso matris. *E Seru. Aen.* 1. *v.* Nascetur p. t. o. Caesar. *Quam verum* (*cum vixerit Aurelia Caesaris mater diu, viuo Caesare*), *Seruius viderit*. GRIAL.

Ib. Qui enim ex secto. *Plin. lib.* 7. Auspicatius enecta parente gignuntur, sicut Scipio Africanus prior natus, pri-

quentes Caesares dicti (eo quod comati essent). Qui enim exsecto vtero eximebantur, *caesones*, et *caesares* appellabantur.

13. *Iulius* autem dictus, quia ab Iulo Aeneae filio originem duxit, vt confirmat Virgilius: *Iulius a magno demissum nomen Iulo.* 1.Aen. v.292.

14. *Imperatorum* autem nomen apud romanos eorum tantum fuit prius, apud quos summa rei militaris consisteret, et ideo imperatores dicti ab imperando exercitui: sed dum diu duces titulis imperatoriis fungerentur, senatus censuit, vt Augusti Caesaris hoc tantum nomen esset, eo quod is distingueretur a ceteris gentium regibus, quod et sequentes Caesares hactenus vsurpauerunt.

15. Solet enim fieri, vt primi regis nomen etiam reliqui possideant, sicut apud albanos ex *Siluii* nomine omnes reges albanorum *Siluii* appellati sunt: sicut et apud persas *Arsacidae*: apud aegyptios *Ptolemaei*: apud athenienses *Cecropidae*.

16. *Augustus* ideo apud romanos nomen imperii est, eo quod olim augerent rempublicam amplificando. Quod nomen primo senatus Octauiano Caesari tradidit, vt quia auxerat terras, ipso nomine, et titulo consecraretur.

17. Dum autem idem Octauianus iam Caesar, et Imperator appellaretur, vel Augustus: postea vero dum ludos spectaret, et pronunciatum esset illi a populo, vt vocaretur et *Dominus*, statim manu, vultuque auerso indecoras adulationes repressit, et *Domini* appellationem, vt omen, declinauit, atque insequenti die omnem populum grauissimo edicto corripuit, *Dominumque* se post haec appellari ne a liberis quidem suis permisit: fuit autem filius Attiae, quae nata est de sorore Iulii Caesaris. vide var. lect.

musque Caesarum a caeso matris vtero dictus, qua de causa Caesones appellati. *Vid. Fest. Verba vero* eo quod comati essent, *aliena cum Chacone ducimus*. GR.

Ib. Caesar autem dictus, intelligo de primo, qui Caesar dictus fuit, non de Iulio Caesare. AREVALVS.

15. Solet enim fieri. *E Seru.Aen.*12. *ad* v. Murranum hic atauos. GRIAL.

16. Augustus ... eo quod augerent. *Suetonius ab* auctu, *vel ab* auium gestu, gustuue. *Ouidius vtrumque indicauit Fast.* 1. Huius et augurium dependet origine verbi, - Et quodcumque sua Iupiter auget ope. GRIAL.

17. Postea vero dum lud. spect. *Sueton. c.* 53. GRIAL.

Ib. Vt omen declinauit. *Verissime restituit hunc locum A. Couarruuias, cum in libris*, vt homo, *legeretur. Neque Isidoriano codici, a quo hae voces absunt, tantum credo, quantum huic emendationi. Sueton.* Domini appellationem, vt maledictum, et opprobrium, semper exhorruit. *Quod autem sequitur*, quae nata est de sorore Iul. Caesaris, *verba sunt Seruii initio Aeneid.* GRIAL.

18. *Reges* autem ob hanc causam apud graecos βασιλεῖς vocantur, quod tamquam bases populum sustinent: vnde et bases coronas habent. Quanto enim quisque magis praeponitur, tanto amplius pondere laborum grauatur.

19. *Tyranni* graece dicuntur, iidem latine et reges: nam apud veteres inter regem, et tyrannum nulla discretio erat: vt, *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni*. Fortes enim reges tyranni vocabantur: nam *tiro* fortis; de quibus Dominus loquitur: *Per me reges regnant, et tyranni per me tenent terram*. Virg. 7. v. 266. Prouerb. 8. 15.

20. Iam postea in vsum accidit, tyrannos vocari pessimos, atque improbos reges, luxuriosae dominationis cupiditatem, et crudelissimam dominationem in populis exercentes.

21. *Princeps* et dignitatis modo significatur, et ordinis, sicut est illud Virgilianum: *Princeps ardentem coniecit lampada Turnus*, pro *primus*. Dictus autem Princeps a capiendi significatione, quo primum capiat, sicut *municeps* ab eo, quo munia capiat. lib. 9. v. 535.

22. *Dux* dictus eo, quod sit ductor exercitus: sed non statim quicumque principes, vel duces sunt, etiam reges dici possunt. In bello autem melius ducem nominari, quam regem: nam hoc nomen exprimit *in proelio ducentem*: vnde Virgilius, *ducis Euandri*. Sallustius: *Quo cupidius in ore ducis sese quisque bonum*. Non dixit *in ore consulis*. 10. Aen. 370.

23. *Monarchae* sunt, qui singularem possident principatum, qualis fuit Alexander apud graecos, et Iulius apud romanos. Hinc et monarchia dicitur. Μόνας quippe singularitas graeco nomine, ἀρχὴ principatus est.

24. *Tetrarchae* sunt, quartam partem regni tenentes. Nam τέτταρα quatuor sunt: qualis fuit apud Iudaeam Philippus.

19. Nam apud veteres. *E Seru. Aen.* 4., *et* 7., *et August.* 5. *de ciuit. cap.* 19. Sed ne tyranni non pessimi, atque improbi reges, sed veteri nomine fortes dicti existimentur. Vnde ait Virgilius: *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni*. GRIAL.

Ibid. Indicaui ad marginem locum Prouerbiorum; quo, vt puto, Isidorus respexit. Verba Vulgatae haec sunt: *Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt. Per me principes imperant, et potentes decernunt iustitiam*. De varia significatione vocis *tyranni* dixi in Isidorianis cap. 79. num. 25. De etymo *tironis*, siue, vt alii scribunt, *tyronis*, infra num. 36. AREVALVS.

21. Princeps et dignitatis mod. *Seru. Aen.* 5. *ad* v. Quum princeps, medioque Gyas, etc. GRIAL.

Ib. Dictus autem princeps. *Ex Aug. lib. de Grammat.* GRIAL.

22. Dux dictus. *Ex* 18. *de ciuit. c.* 45. GRIAL.

25. *Patritii* inde vocati sunt, pro eo quod sicut patres filiis, ita prouideant reipublicae.

26. *Praefecti* dicti, quod praetoria potestate praesint.

27. *Praetores* iidem, qui et praefecti, quasi praepositores.

28. *Praesides* vero dicti, quia alicuius loci tutelam praesidialiter tenent.

29. *Tribuni* vocati, quod militibus, siue plebibus iura tribuunt.

30. *Chiliarchae* sunt, qui mille praesunt, quos nos Millenarios nuncupamus, et est nomen graecum.

31. *Centuriones* dicti, eo quod centum praesunt militibus, sicut Quinquagenarii, qui in capite sunt quinquaginta militum, sicut Decani, ab eo, quod militibus decem praeferuntur.

32. *Miles* dictus, quia mille erant ante in numero vno, vel quia vnus est ex mille electus. Romulus autem primus ex populo milites sumpsit, et appellauit. Liber vero primus militiae ordinem docuit.

33. Miles aut *ordinarius* dicitur, aut *extraordinarius*. *Ordinarius*

25. Patritii inde vocati. *De nouo Patritiorum genere, quod erat Iustiniani tempore, A. Augustinus*. GRIAL.

26. Praefecti. *De praefectis praetorio*. GRIAL.

27. Praetores iidem, qui et praefecti. *Veteres praetores intellige, hoc est, magistratus, qua ratione praetores consules dicebantur, et praetorium, et porta praetoria. Quod vero* quasi praepositores, *melius cum Varrone* quasi praeitores *dixisset*. GRIAL.

Ib. *Praetores* a *praeeundo* dictos asstruit Cicero De leg. lib.3. cap.3. AREV.

28. Praesides. *Glossar.* Praeses ἡγέμον. GRIAL.

29. Iacobus Gutherius De offic.dom. August. lib. 3. cap. 9. non a *tribuendo iura*, sed a *tribubus tribunos* dictos ex Dionysio, et Varrone affirmat. Tribuni apud romanos primo tribubus praeerant: tum alia tribunorum genera addita. Pomponius Dig. lib.I. tit.2. leg.2. ante med. *Dicti tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, et ex singulis singuli creabantur; vel quia tribuum suffragio creabantur*. AREV.

30. Chiliarchae. *Ex Hieron. Isai. 2.* GRIAL.

32. Miles . . . quia mille erant ante in numero vno. *Cohortes* numeros *appellari solitas a latinis tradit Sozomen. tripart. hist. lib. 1. c. 7. Varro tamen lib.*4. Milites, quod trium milium legio primo fiebat, ac singulae tribus Tat. Ramn. Lucer. milia singula mittebant. GRIAL.

Ib. Ex populo. *Ex plebe*. GRIAL.

Ib. Militiae notatio a *mille*, et a *multitudine* exposita fuit lib.3. cap.?. num. vlt., et redit iterum hoc cap. num.45. Quod *Liber* primus militiae ordinem docuerit, fortasse ideo traditur, quia Bacchus pro Boeotiae libertate pugnauit, indos perdomuit, ac de eis triumphum egit: vel quia idem deus, ac Mars, a nonnullis creditur, vt ostendit Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 19. AREVALVS.

rius est, qui per ordinem militat: nec adhuc aliquem consecutus est gradum honoris: est enim gregarius, id est, humilis militiae. *Extraordinarius* vero, qui ob virtutem promouetur ex ordine.

34. *Emeriti* dicuntur veterani, solutique militia, qui iam in vsu proelii non sunt, quia *mereri* militare dicitur, a stipendiis scilicet, quae merentur. Iidem et veterani dicuntur, quia iam in vsu proelii non sunt: sed post multos militiae labores quietis suffragium consequuntur.

35. *Equestres milites* dicti, eo quod equo sedeant. Item militat ille in equestri ordine.

36. *Tirones* dicuntur fortes pueri, qui ad militiam deliguntur, atque armis gerendis habiles existunt. Hi enim non ex sola professione natiuitatis, sed ex aspectu, et valitudine corporis existimantur. Vnde et tirones dicti, qui antequam sacramento rogati sint, milites non sunt.

37. Romanae autem militiae mos fuit, puberes primo exerceri armis. Nam decimo sexto anno tirones militabant, quo etiam solo sub custodibus agebant, de quibus Virgilius: *Et primaeuo flore* cap. 7. v. 162. *iuuentus*.

38. *Seruos* sane nunquam militasse constat, nisi seruitute deposita, excepto Hannibalis tempore, quum post Cannense proelium in tanta necessitate fuissent romani, vt ne liberandorum quidem seruorum daretur facultas.

39. *Desertores* vocati, eo quod, desertis militaribus officiis, euagantur. Hi in alios numeros militiae nomen dare prohibentur, sed si non magni temporis culpam contraxerint, caesi numeris suis restituuntur. Sed et qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes, et ipsi desertores vocantur.

36. *Tirones dicuntur fortes etc.* Innuit notationem nominis, quam num. 19. expresserat, *nam tiro fortis*, vbi fortasse scribendi rationem, quam nonnulli tenent, et Grialius eo in numero adoptauit, secutus est, *tyro*, vt inde *tyrannum duceret*. Sed communis scriptura est *tiro*: quam vocem quidam etymologici deducunt a τείρω, vt *tiro* sit rudis, tener, etc. Claudius Taurinensis in fine Quaestion. super libros Regum etymologiam *tironis*, et quaedam alia verba ex hoc loco Isidori excripsit: cui haec nota subiecta est: *Etymologiam hanc expendat, obsecro, lector*. AREVALVS.

37. Romanae autem militiae. *E Seru. Aen. 7. ad* v. Ante vrbem pueri, etc. GRIAL.

38. Seruos sane nunquam militasse. *Ex eodem Aeneid. 9. ad* v. Vetitisque ad Troiam miserat armis. GRIAL.

39. Desertores. *Vid. l. desertorum* §. 3. *D. de re milit., et Quinctil. lib. 7. c. 7.* GRIAL.

40. *Conſcripti milites* dicuntur, quia in tabulis conferuntur ab eo, qui eos ducturus eſt · ſicut transcripti vocantur, quum de alia in aliam legionem tranſeunt, et inde transcripti, quia nomina dant, vt tranſcribantur.

41. *Optiones* dicti, quod ſint electi. Nam optare eligere eſt, ſicut eſt illud, *Optauitque locum regno*, id eſt, elegit.

Virg. 3. Aen. 109.

42. *Excubitores* dicuntur, pro eo quod excubias ſemper agunt. Sunt enim ex numero militum, et in porticibus excubant propter regalem cuſtodiam. *Excubiae* autem diurnae ſunt, *vigiliae* nocturnae, vnde et *vigiles*.

43. *Velites* erant apud romanos genus militiae, a *volitando* vocati. Lecti enim agilitate iuuenes cum armis ſuis poſt terga equitum conſidebant, et mox, quum ad hoſtes ventum eſſet, equis deſiliebant, et continuo pedites ipſi ex alia parte, equitibus, per quos aduecti fuerant, dimicantibus, hoſtem perturbabant. Ab his ergo velitibus elephanti quondam Hannibalis retro acti, quum regi iam a ſuis non poſſent, fabrili ſcalpro inter aures adacto, necabantur.

44. *Caſtra* ſunt, vbi miles ſteterit: dicta autem caſtra, quaſi *caſta*, eo quod illic caſtraretur libido. Nam nunquam iis intererat mulier.

45. *Militia* autem a milibus dicta, aut a multis: quaſi *multitia*, quaſi negotium multorum, aut a mole rerum, quaſi *moletia*.

46. *Legio* ſex milium armatorum eſt, a delectu vocata, quaſi

41. Optiones ... nam optare elig. *E Seruio*. *Feſt*. Optio qui nunc dicitur, antea appellabatur accenſus; is adiutor dabatur Centurioni a Tribuno militum, vt quem vellet eligeret; vnde et nomen ſortitus eſt. GRIAL.

42. Excubiae autem diurn. *Ex eod. Aen.* 9. GRIAL.

Ib. *In porticibus*: malim *in portis*, nam excubiae ante ipſas portas, vel in portis fieri ſolebant. *Vigiliae* erant tantum nocturnae, *excubiae*, et *ſtationes* nocturnae, et diurnae. *Stationes* ex integris turmis, aut cohortibus conſtabant, *excubiae*, et *vigiliae* e quatuor viris. Vide Lipſium lib. 5. de mil. Roman. AREV.

43. De *velitum* pugna Iſidorus lib. 18. cap. 57., vbi rurſus de originatione vocis. AREVALVS.

44. Dicta autem caſtra. *Ex eodem Aen.* 3. *ad* v. Nos caſtra mouemus. GR.

45. Quaſi moletia. *Al. moleſtia*, *quibus fauet Conchen. vernaculus*: la mollitia, *et Rabanus*. *Feſtus quoque*. Militem Aelius a mollitia per antiphraſin dictum putat, eo quod nihil molle, ſed aſperum quid reddat. GRIAL.

Ib. De etymo *militiae* ſupra n. 32. AREVALVS.

46. Macedonum phalanx. *E Seru. Aen.* 2. Et iam Argiua phalanx. GR.

Ib. Gallorum caterua. *Veget. lib.* 2. *cap.* 2. GRIAL.

lecti, id est, armis electi. Proprie autem Macedonum *phalanx*, Gallorum *caterua*, nostra *legio* dicitur.

47. Legio habet sexaginta centurias, manipulos triginta, cohortes duodecim, turmas ducentas.

48. *Centuria* est pars exercitus, in centenos milites diuisa. Vnde et qui iis praesunt, centuriones dicuntur.

49. *Succenturiati* sunt, non qui in prima, sed qui in secunda centuria sunt, quasi sub prima centuria, tamen stricti etiam ipsi, et in speculis positi in bello sunt, vt si prima defecerit, isti, quos sub se diximus, laborantibus primis subueniant. Vnde et ad insidiandum ponitur succenturiatus, quasi armis dolosis instructus.

50. *Manipulus* ducentorum est militum. Manipuli autem dicti sunt milites, siue quia bellum primo manu incipiebant, siue quod antequam signa essent, manipulos sibi, id est, fasciculos stipulae, vel herbae alicuius pro signis faciebant, a quo signo manipulares milites cognominati sunt. De quibus Lucanus: *Conuocat armatos extemplo ad signa maniplos*.

51. *Turma* triginta equites sunt. Romani enim equites in vna tribu trecenti fuerunt. De singulis enim centuriis decem dabantur, et fiebat turma. *Cohors* quingentos milites habet.

47. Legio autem habet LX. *Seru. Aen.* XI. *ad* v. Volscorum edice maniplis: Signiferi, *inquit*, quia secundum antiquum morem in legione erant triginta. Legio autem habebat septem cohortes, sexaginta centurias. *Putamus autem apud Seru. vitiose* VII. *pro* XII. *scriptum. Nam apud Isidorum omnia constant, qui paullo post cohortem quingentis militibus constare dicit. Licet (vt ait ibidem Seruius)* in his rebus accessu temporis ducum varietas semper mutauerit militiae disciplinam. *Agell. lib.* 16. *c.*4. In legione sunt centuriae LX. manipuli XXX. cohortes X. *Vegetius quoque lib.*2. *c.* 6. Sciendum est autem, in vna legione decem cohortes esse debere. Sed prima cohors reliquas et numero militum, et dignitate praecedit. GRIAL.

49. Festus: *Succenturiare* (al. *succenturire*) *est explendae centuriae gratia supplere, subiicere*. Quod addit Isidorus, *Vnde et ad insidiandum*, petitum videtur ex metaphora Terentii Phorm. act. I. sc.4. in fin. *Nunc prior adito tu; ego in insidiis hic ero succenturiatus, siquid deficies*. AREVALVS.

51. Turma ... et fiebat turma. *Concinnasse videtur haec (quae nunc integra non esse nemo non videt) e Seruio, et Varrone, ita vt vtriusque aliquid restet. Ergo scripturam, quae in libris omnibus erat, relinquentes, amborum verba proponemus. Seru. Aen.* 9. Tercentum scutati omnes: Romani, inquit, equites primo trecenti fuerunt, de singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus. *Varro l.*4. Turma E in V abiit, quod terdeni equites ex tribus tribubus Tatiensium, Ramnens. et Lucer. fiebant: itaque primi singularum decuriarum decuriones dicti. *Chacon, reliquis reiectis, haec tantum ex Seruio retineri volebat*: Romani equites primo trecenti fuerunt, de singulis enim curiis decem dabantur. Cohors, etc. GRIAL.

52. Tria sunt militiae genera, *sacramentum*, *euocatio*, *coniuratio*.

53. *Sacramentum*, in quo post electionem iurat vnusquisque miles, se non recedere a militia, nisi post completa stipendia, id est, militiae tempora, et hi sunt, qui habent plenam militiam. Nam viginti quinque annis tenentur.

54. *Euocatio*, dum ad subitum bellum non solum milites, sed et ceteri euocantur. Vnde etiam consul solebat dicere: *Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur*.

55. *Coniuratio*, quae fit tumultu, quando vicinum vrbis periculum singulos iurare non patitur: sed repente colligitur multitudo, et tumultuosa in ira conflatur. Haec et *tumultuatio* dicitur.

56. In acie autem istae fere formae sunt: *Exercitus*, *classis*, *nodus*, *cuneus*, *alae*, *cornua*, *agmen*: quae formas, et nomina ab ipsis rebus, de quibus translata sunt, mutuantur.

57. *Acies* dicta, quod ferro armata sit, et acumine gladiorum.

58. *Exercitus* multitudo ex vno genere, ab exercitatione belli vocata.

59. *Classes* dictae propter diuisionem exercitus, qui postea ma-
2. Aen. 30. nipuli dicti sunt. Vnde et Virgilius, *Classibus hic locus, hic acies certare solebant*. Iam postea et *classis* nauium dicta.

60. *Nodus* proprie est densa peditum multitudo; sicut turma equitum. Nodus autem dictus pro difficultate, quod vix possit resolui.

61. *Cuneus* est collecta in vnum militum multitudo. Vnde propter quod in vnum coit, ipsa coitio in vnum cuneus nominatus est, quasi *couneus*, eo quod in vnum omnes coguntur.

53. Hauercampus comment. in Apologet. Tertulliani cap. 2. legi iubet *in quod*, non *in quo*. Nihil tamen ausim mutare. AREVALVS.

59. Paulus ex Festo: *Procincta classis dicebatur, quum exercitus cinctus erat gabino cinctu, confestim pugnaturus. Vetustius enim fuit, multitudinem hominum, quam nauium, CLASSEM appellari*. AR.

60. Nodus proprie est densa. *E Seru. Aen.* 10. *ad illud*: Abantem oppositum interimit pugnae nodumque, moramque. *Quod autem sequitur*; Nodus autem dictus pro difficultate, *alia verbi apud Seruium notio est, non ratio prioris, vt videtur existimasse Isidorus, qui Seruii commentaria sine Virgilii carminibus fortasse inspiciebat*. GRIAL.

Ib. Vix apud alios, quam apud Seruium, et Isidorum, significatio *nodi* pro densa peditum multitudine legitur. Vide commentarium meum in Prudentium Hamartig. v. 210. *Pugnae nodumque, moramque*. AREVALVS.

61. Ipsa coitio in vnum. *Verb. Aug. in lib. de ordi. cap.* 18. GRIAL.

62. *Alae* in exercitu triginta equites esse dicuntur. Alae autem equites ob hoc dicti, quia tegunt pedites alarum vice.

63. *Cornua* vocantur extremitas exercitus, quod intorta sit.

64. *Agmen* dicitur, quum exercitus iter facit, ab *agendo* vocatum, id est, eundo. Plautus, *Quo te agis ipse*? Est enim exercitus ambulans. Nam agmen dicitur, quod in longitudine directum est, quale solet esse, quum exercitus portis procedit: quidquid fuerit aliud, abusiue dicitur.

CAPVT IV.

De Ciuibus.

1. De imperiis, militiaeque vocabulis ex parte dictum est, deinceps *ciuium nomina* summatim subiungimus.

2. *Ciues* vocati, quod in vnum coeuntes viuant, vt vita communis et ornatior fiat, et tutior.

3. *Domus* vnius familiae habitaculum est, sicut vrbs vnius populi, sicut orbis domicilium totius generis humani. Est autem domus genus, familia, siue coniunctio viri, et vxoris. Incipit autem a duobus, et est nomen graecum. Nam δώματα graeci tecta vocant. Familia est liberi ex liberis legibus suscepti, a femore.

4. *Genus* autem a gignendo, et progenerando dictum: aut a definitione certorum prognatorum, vt nationes, quae propriis cognationibus terminatae, gentes appellantur.

5. *Populus* est coetus humanae multitudinis, iuris consensu, et concordi communione sociatus. *Populus* autem eo distat a *plebibus*,

62. Alae autem equites. *Veget. l.*2. *c.* 1., *et Agell.* 16. *c.* 4. GRIAL.

64. Agmen. *Seru. Aen.*1., *et* 9. Agmen proprie est exercitus ambulans, quidquid fuerit aliud, abusiue dicitur. GRIAL.

Ib. Becmanus pag. 204. verb. *ago* contendit, *agmen* vocem latam esse, et inepte a Seruio restringi: *cui*, inquit, *nemo facile credet, nisi seruus forte alienae opinionis*. Sed multa sunt, quibus suaderi posset, proprietatem vocis bene a Seruio expressam, etsi de quauis multitudine, siue incedente, siue secus, vsurpari solet. Liuius lib. 33. cap. 9. eandem proprietatem innuit: *Phalanx, quae venerat, agmen magis, quam acies, aptiorque itineri, quam pugnae, vixdum in iugum euaserat*. AREV.

Cap.IV. n.4. Populus est coetus. *Aberat a libris vox* coetus, *quam restituimus ex Augu.* 19. *de ciuit. c.*21., *et* 24. *qui haec verba e libris Cic. de rep. citat.* GRIAL.

quod populus vniuersi ciues sunt, connumeratis senioribus ciuitatis: *plebs* autem reliquum vulgus sine senioribus ciuitatis.

6. *Populus* ergo tota ciuitas: *vulgus* vero plebs est. *Plebs* autem dicta a pluralitate: maior est enim numerus minorum, quam seniorum. *Populus* vero συχνὸς δῆμος dicitur, id est, κοιτὸς πολὺς. Vnde et *populus* dictus est. Graece autem *populus* dicitur λαὸς a lapidibus. *Vulgus* est passim inhabitans multitudo, quasi quisque quo vult.

7. *Tribus* dicuntur tamquam curiae, et congregationes distinctae populorum, et vocatae tribus ab eo, quod in principio romani trifarie fuerunt a Romulo dispertiti, in senatoribus, militibus, et plebibus. Quae tamen tribus nunc multiplicatae nomen pristinum retinent.

8. *Senatui* nomen aetas dedit, quod seniores essent. Alii a *sinendo* dictos accipiunt senatores. Ipsi enim agendi facultatem dabant.

9. *Senatusconsultus* a consulendo, et tractando est dictus: quod sic fit, vt consulat, et nocere non possit.

10. *Patres* autem, vt dicit Sallustius, a curae similitudine vocati sunt. Nam sicut patres filios suos, ita illi rempublicam habebant.

11. *Patres conscripti*, quia dum Romulus decem curias sena-

6. Populus vero. *Quot hic monstra e graecis characteribus? sed proxime accedit ad lectionem, quam posuimus, Ouet. colleg. Goth. Vid. nunquid ad haec* πολύς συμμικτὸς *Hieronymi Nahum* 3. *ad illud*, Bruchus expansus est. GRIAL.

Ib. Graece autem populus. *E Seru. Georg.* 1. *ad* v. Vnde homines nati durum gen. GRIAL.

7. In senatoribus, mil., et plebibus, *Aliena haec ducimus*. GRIAL.

Ib. Quae tamen tribus nunc multipl. *Varr. lib.* 4. Centuria primo a centum iugeribus dicta, post duplicata retinuit nomen; vt tribus multiplicatae idem tenent nomen. *Eadem ex eodem Varrone refert Columella lib.* 5. *c.* 1., *a quo verius fortasse sit Isidorum sumpsisse. Nam Varronis libros de ling. Latin. non putabat ab Isidoro lectos Chacon*. GRIAL.

8. Alii a *sinendo*. *Verba sunt Seruii Aen.* 5. *ad* v. Et patribus dat iura vocatis. *Sed quis haec, obsecro, in Isidoro non risit? at in Seruio suspiciunt iidem*. GRIAL.

9. Forte, *senatusconsultum ... dictum.*

10. Patres autem. *Seru. ibid.* GR.

Ib. Remp. habebant. *Ita Goth. cc., alii* alebant. GRIAL.

11. Patres conscripti. *Haec vnde sint, quaerendum. Dionys.* οἱ δὲ μετέχοντες πατέρες ἔγγραφοι προσηγορεύθησαν, καὶ μέχρις ἐμοῦ ταύτης ἐτύγχανον τῆς προσηγορίας, ἑλληνικὸν δὲ τοῦτο ἔθος ἦν. *Neque tamen sic satis placere possunt, neque si ex* aureis aereas *tabulas facias, adducemur, vt haec non adulterina sint*. GRIAL.

torum elegisset, nomina eorum, praesente populo, in tabulas aureas contulit, atque inde Patres conscripti vocati.

12. *Primi ordines senatorum* dicuntur *Illustres*, *secundi Spectabiles*, *tertii Clarissimi*. Iam inferius quartum aliquod genus non est. Quamuis autem senatoria quisque origine esset, vsque ad legitimos annos eques romanus erat, deinde accipiebat honorem senatoriae dignitatis.

13. *Censores* apud veteres romanos erant. Est enim nomen censoris dignitas iudicialis. *Censere* enim iudicare est. Item censores sunt patrimoniorum iudices, a censu aeris appellati.

14. *Iudices* dicti, quasi ius dicentes populo, siue quod iure disceptent. Iure autem disceptare est iuste iudicare. Non est autem iudex, si non in eo est iustitia.

15. *Praesides* rectores sunt prouinciae: dicti eo, quod praesunt.

16. *Praetores* autem, quasi praeceptores ciuitatis, et principes. Iidem et quaestores, quasi *quaesitores*, eo quod quaestionibus praesunt, et consilium enim, et causa apud eos est.

17. *Proceres* sunt principes ciuitatis, quasi *procedes*, quod ante omnes honore praecedant. Vnde et capita trabium, quae eminent extra parietes, *proceres* dicuntur, eo quod primo procedant. Hinc autem ad primores facta translatio, quod a cetera multitudine praeeminent.

18. *Tribuni* dicti, quod plebi iura, vel opem tribuunt. Consti-

12. Primi ordinis. *E Placidi glossis, e quo* Senatorum *vocem delebat Chacon.* GR.

Ib. Haec distinctio posterioris aetatis est; nam apud Plinium Iuniorem, et alios aequales senatores quiuis, et consules honoris causa *clarissimi* dicebantur. Vnde apud Vopiscum in Aureliano cap. 18. *clarissimus ordo* est ordo senatorius. Fuit etiam *clarissimus* vocabulum dignitatis. Vide Bottarium tom. I. Rom. subterr. pag. 35., et seq., vbi inscriptionem veterem illustrat, qua Iunius Bassus *V. C.* dicitur, et Prudentiana mea pag. 33., et seq. AREVALVS.

14. Iudices dicti. *Inf. lib.* 18. *c.* 15., *et Grat.* 23. *q.* 2. *c.* 1., *et Greg. c.* 10. *de verb. signif.* GRIAL.

16. De *praetoribus vrbanis* hic sermo est. Originatio vero vocis in not. ad num. 27. cap. 3. exhibita fuit. AREV.

17. Proceres . . . vnde et capit. trab. *E Seru. Aen.* 1. *ad* v. Post alii proceres. GRIAL.

18. Tribuni . . . decimo sexto. *Mendose omnes libri* sexto. *Ascon. in Corneliana*: Tanta in illis virtus fuit, vt anno XVI. post reges exactos propter nimiam dominationem potentium secederent, leges sacratas ipsi restituerent, duos tribunos crearent, *et Pompon. cap.* 2. *de origin. iur.* Anno fere XVII. post reges exactos Pop. Rom. tribunos sibi in monte sacro creauit. GRIAL.

Ib. At contra nunc quidam. *Oportet haec alicuius antiqui scriptoris verba fuisse*, *nam Isidori aetate tribuni non erant*. GRIAL.

Ib. De etymo vocis *tribuni* vide not.

tuti sunt autem decimo sexto anno post reges exactos. Dum enim plebs a senatu, et consulibus premeretur, tunc ipsa sibi tribunos, quasi proprios iudices, et defensores creauit: qui eorum libertatem tuerentur, et eos aduersus iniuriam nobilitatis defenderent, vnde et defensores dicti, eo quod sibi plebem commissam contra insolentiam improborum defendant. At contra nunc quidam euersores, non defensores existunt.

19. *Numerarii* vocati sunt, qui publicum nummum aerariis inferunt.

20. *Functi* ab eo, quod fungantur honore, et officio aliquo, dicti. Hinc et *defunctos* mortuos dicimus, qui compleuerunt vitae officia; nihil enim iam faciunt.

21. *Municipes* sunt in eodem municipio nati: ab officio munerum dicti, eo quod publica munia accipiunt. *Munia* enim officia sunt: vnde et *immunes* dicuntur, qui nullum gerunt officium.

22. *Municipales* originales ciues, et in locum officium gerentes.

23. *Decuriones* dicti, quod sint de ordine curiae. Officium enim curiae administrant. Vnde non est decurio, qui summam non intulit, vel curiam participauit.

24. *Curiales* autem iidem et decuriones. Et dicti curiales, quia ciuilia munera procurant, et exequuntur.

25. *Prin-*

ad cap. 3. num. 29. Verba Isidori, *At contra nunc quidam euersores etc.*, fortasse ab eo dicta sunt, quia, etsi tunc tribuni non erant, notare tamen voluit calamitatem temporum, quibus pro defensoribus plebis euersores subrogati erant. AREVALVS.

19. Numerarii. *Extat edictum Egicae Regis in Concil. Tolet.* 16., *vbi* Numerarii *muneris mentio fit*. GRIAL.

Ibid. De numerariis est titulus 50. lib. 12. Cod. Iustin. Vide etiam tit. I. lib. 8. Cod. Theodos. Forcellinus in Lexico verb. *Numerarius* apud Isidorum legendum ait, *qui publicum numerum aerariis inferunt*: quod mihi non arridet. AREVALVS.

23. Qui summam non intulit, vel curiam non particip. *Qua de re ita Chacon*: Qui decurio fiebat, is pro introitu praestitutam summam inferebat, neque, antequam eam inferret, curialis erat; vbi vero de more nihil inferebatur, non antea curialis dicebatur, quam cum aliis curiam ingressus de rebus publicis consultaret. Vid. Plin. lib.x. ep. 333. *Ant. Augustinus*: Duplex, *aiebat*, Decurionum genus ostendi: alterum honorariorum, qui pecunia data honorem assequuntur, sed munere abstinent: alterum ordinariorum, qui decurionum munus exercent, id enim esse curiam participare. GRIAL.

Ib. Decuriones ex aliorum sententia dicuntur a *decem*, vel a *decuria*, quod ipsum est a *decem*. Ex hoc numero prima origo *decuriarum*, et *decurionum*. AREVALVS.

25. *Principales* magistratus, et duumuirales curialium officiorum ordinis sunt. Principales dicti, quod primi sint magistratibus.

26. *Magistratus* vero, quod maiores sint reliquis officiis. *Duumuirales*...

27. *Tabellio* vocatus, eo quod sit portitor tabellarum. Idem exceptor, idem et scriba publicus, quia ea tantum, quae gestis publicantur, scribit.

28. *Burgarii* a *burgis* dicti, quia crebra per limites habitacula constituta *burgos* vulgo vocant. Vnde et *burgundionum* genti nomen inhaesit: quos quondam, subacta Germania, romani per castra disposuerunt, atque ita ex locis nomen sumpserunt.

29. *Collegiati* dicuntur, quod ex eorum collegio, custodiisque

25. Plerique editi *praesint magistratibus*. Grialius *primi sint magistratibus*. Malim *primi sint magistratus*. AREV.

26. Duumuirales. *August. in libr. de gramm.* Duumuir, quasi duorum hominum vir. *Male vero explent quidam libri lacunam, quae est in Gothicis omnibus*. GRIAL.

27. Proprietas verborum ita distinguenda est: *tabellarius* est portitor tabellarum: *tabellio*, qui publica instrumenta, seu tabulas publicas conscribit: *exceptor* scriba, qui dictata excipit, et *notarius* dicebatur, quia ea *notis* plerumque exarabat: *scriba*, qui nomine principis, aut magistratuum leges, acta, rationes, vel quiduis aliud perscribit. Priuatorum hominum librarii *scribarum* nomine non gaudebant. AREVALVS.

28. De *burgis*, et *burgundionibus* supra cap. 2. num. 99. Titulus 14. cod. Theodos. lib.7. est *De burgariis*, qui videntur illi fuisse, qui in burgis, seu castellis prouinciae custodiendae causa collocabantur. AREVALVS.

29. Collegiati. *De collegiis dicuntur aliqua in tit. de iure immun. lib.* I. *Digest., sed quae ad hunc locum illustrandum non sint satis*. GRIAL.

Ibid. Difficilis sane locus. *Collegiati* enim, vt ex nonnullis inscriptionibus patet, dicebantur illi, qui in aliquo collegio erant. Sed Isidorus aliud intelligit, scilicet homines incerto patre genitos, et ex eorum collegio deputatos, qui facinus aliquod commiserant. Ducangius obseruat, in edicto Theodorici regis cap. 69. *Collegiatos* inter seruos, et eos, qui curiae addicti erant, poni: *Quisquis curialem, aut collegiatum, aut seruum, per* 50. *annos possederit etc.* Addit, non alios videri *collegiatos* in cod. Theodos. tit. *de Collegiatis*, vbi ita appellantur, qui publico manuariam aliquam artem, operam, et ministerium praebebant: quorum conditionem filii sequebantur, proindeque non modo seruilis conditionis, sed etiam vt plurimum serui natiuitate erant: de quibus videndus Iacobus Gothofredus ad hunc titulum. Nondum tamen ex his plena lux Isidoro nostro accedit, neque ex eo, quod aqud Papiam *Collegiatus* quoque dicitur carpentarius. Quaerendum enim est genus hominum sordidissimum. Eos ergo puto *collegiatos* ab Isidoro vocari, qui lib. XI. cod. Iustin. tit. 17. leg. vnic. *decani*, vel *collegiati* dicuntur: et tit. 8. lib.2. leg.4. numerus *decanorum* ecclesiae constantinopolitanae statuitur. Hi autem *decani*, et *collegiati* erant vespillones, quibus scilicet cura incumbebat sepeliendi corpora defunctorum, *copiatae* quoque appellati. Et etiamnum quidem hoc genus hominum sordidissimum est: fuisse autem olim, et alicubi ad hoc triste ministerium deputatos ex custodiis eorum, qui facinus

deputentur, qui facinus aliquod commiserunt. Est enim sordidissimum genus hominum, patre incerto progenitum.

30. *Priuati* sunt extranei ab officiis publicis. Est enim nomen magistratum habenti contrarium: et dicti priuati, quod sint ab officiis curiae absoluti.

31. *Mercenarii* sunt, qui seruiunt accepta mercede: iidem et *barones* graeco nomine, quod sint fortes in laboribus: Βαρὺς enim dicitur grauis, quod sit fortis. Cui contrarius est leuis, id est, infirmus.

32. *Publicani* appellantur conductores vectigalium fisci, vel rerum publicarum, siue qui vectigalia publica exigunt, vel qui per negotia seculi lucra sectantur. Vnde et cognominati sunt.

33. *Villicus* proprie villae gubernator est. Vnde et a villa villicus nomen accepit. Interdum autem villicus non gubernationem villae, sed dispensationem vniuersae domus, Tullio interpretante, significat, quod est, vniuersarum possessionum, et villarum dispensatorem.

34. *Actores* iidem et curatores, ab *agendo*, et *curando* vocati.

35. *Procuratores* vero, eo quod vicem curatoris fungantur: quasi propter curatores: sicut proconsul pro consule.

aliquod commiserant, et ignoti generis erant, ex Isidoro discimus. *Collegiati* vero fortasse dicti sunt, quia ipsi etiam *collegium vespillonum*, seu *decanorum* constituebant. AREVALVS.

31. Lilius Gyraldus lib. 2. dialogismo 12. vocem *barones* explicat his verbis Isidori, *pontificis*, inquit, *sanctitate, ac doctrina praeclari*, quae confert cum aliis locis Ciceronis, et Caesaris, siue Hirtii potius: apud quem alii legunt *berones*, seu *verones*. Etiam apud Ciceronem variant exemplaria. Olim vox contumeliae erat pro stipite, fatuo etc. Cornutus ad Persii sat. 5. v. 139. ait, Gallorum lingua *barones*, seu *varones* dici *seruos militum*, *qui vtique stultissimi sunt*, *serui videlicet stultorum*. Inde *barones* nomen iis quoque haesit, qui obsequio, et seruitio principum addicti erant: quae prima videtur origo dignitatis baronum. De vocis etymo videndus Vossius in Etymolog., et Ducangius cum auctario. AREVALVS.

33. Villicus . . . significat. *Hieronymi verba in q. 6. ad Algas. Vnde pro oeconomo villicum, et dispensatorem reddidisse videtur Cicero in Oeconomic. Xenoph. Nam et in Hortens. (vt refert Non.) dispensatoris voce est vsus*: Quid tu, inquam, soles, cum rationem a dispensatore accipis, si aera singula probasti, summam, quae ex his confecta sit, non probare? GRIAL.

Ibid. Quod est etc. dispensatorem: non recte procedit sensus, vel supplendum *esse*. Nonnulli editi *dispensator* pro *dispensatorem*: malim *id est* pro *quod est*; ita enim bene cohaeret oratio: *significat*, *id est*, *vniuersarum possessionum*, *et villarum dispensatorem*. AREV.

34. Actores . . . procuratores. *Iurisconsulti actorem praesentis esse dicunt, procuratorem absentis, tutorem procuratorem constituere non posse*, *actorem posse*. GR.

35. Quasi propter curatores. *Haec*

36. *Coloni* sunt cultores aduenae, dicti a cultura agri. Sunt enim aliunde venientes, atque alienum agrum locatum colentes, ac debentes conditionem genitali solo propter agri culturam sub dominio possessoris, pro eo quod iis locatus est fundus. Coloni autem quatuor modis dicuntur. Nam coloni aut romani sunt, aut coloni latini, aut coloni auxiliares, aut coloni ruris priuati.

37. *Inquilini* vocati, quasi incolentes aliena: non enim habent propriam sedem: sed in terra aliena inhabitant.

38. Differt autem inter inquilinum, et aduenam. *Inquilini* enim sunt, qui emigrant, et non perpetuo permanent. *Aduenae* autem, vel incolae aduentitii perhibentur, sed permanentes: et inde incolae, quia iam habitatores sunt, ab incolendo.

39. *Indigenae* sunt inde geniti, et in eodem loco nati, vbi inhabitant.

40. *Incola* autem non indigenam, sed aduenam indicat.

41. *Peregrini* dicti, eo quod ignorantur eorum parentes, a quibus orti existunt: sunt enim de longinqua regione.

42. *Vrbani* vocabantur, qui Romae habitabant: qui vero in ceteris locis, oppidani. Nam sola vrbs Roma; cetera oppida.

43. *Famuli* sunt ex propria seruorum familia orti. *Serui* autem

aliena existimamus. GRIAL.

Ibid. Discrimen, quod inter *procuratorem*, et *cognitorem* causae intercedit, egregie explicatur lib. 1. Different. num. 123. Etsi in nonnullis editis bene est *vice fungantur*, tamen Isidorianum videtur *vicem*, vt aliis in locis notatum. AREVALVS.

38. Differentia inter *inquilinum*, *incolam etc.* exponitur etiam lib. I. Different. num. 323. AREVALVS.

41. Ab *agro* videtur factum *peregre*, *peregrinus etc.* Et huc spectant verba extrema *de longinqua regione*. AREV.

42. Nam sola vrbs Roma, cetera oppid. *Si quando vero romani historici* oppidi *mentionem faciunt*, *nihil praeterea addentes*, *oppidum Palatinum intelligunt*, *vbi primum fuit Roma condita*, *quam Ennius quadratam vocauit*: Et quibus extiterat Romae regnare quadratae. GR.

Ib. Roma per excellentiam *vrbs* dicitur, vt a graecis Athenae ἄστυ. Quinctilianus lib. 6. cap. 3. *Vrbis appellationem*, *etsi nomen proprium non adiiceretur*, *Romam tamen accipi est receptum*. Hoc vult Isidorus, hoc alii, qui simili modo loquuntur. Forcellinus in Lexico: *Falsum est*, inquit, *solam Romam latine VRBEM dici*, *ceteras oppida*: *hoc enim quidam ex Quinctiliano*, *cuius verba nondum vidimus*, *affirmarunt*. Certum quidem est, etiam alia oppida *vrbes* dici: certum pariter, Romam quoque *oppidum* vocari. Sed hoc non tollit, quominus per excellentiam, vt dixi, Roma *vrbs* appelletur, et ex communi vsu romani alias vrbes *oppida* nuncuparent, praesertim vt ab Vrbe, seu Roma distinguerent. Haec autem distinctio maxime locum habet inter *vrbanos*, et *oppidanos*: nam *vrbani* erant romani, *oppidani* alii non romani. AREVALVS.

43. Serui ... quod hi, qui. *Verba Augustin. 19. de ciuit. cap. 15.* GRIAL.

vocabulum inde traxerunt, quod hi, qui iure belli possent occidi a victoribus, conseruabantur, et serui fiebant, a *seruando* scilicet serui appellati.

44. *Ancillae* a sustentaculo vocatae; ἄγκων enim graece cubitus dicitur, vnde et *Anconem* dicimus.

45. *Mancipium* est quidquid manu capi, subdique potest, vt homo, equus, ouis. Haec enim animalia statim vt nata sunt, mancipium esse putantur: nam et ea, quae in bestiarum numero sunt, tunc videntur mancipium esse, quando capi, siue domari coeperint.

46. *Ingenui* dicti, qui in genere habent libertatem, non in facto, sicut liberti. Vnde et eos graeci εὐγενεῖς vocant, quod sint boni generis.

47. *Libertus* autem vocatus, quasi liberatus. Erat enim prius iugo seruitutis addictus. Libertorum autem filii apud antiquos libertini appellabantur, quasi de libertis nati · nunc vero libertinus aut a liberto factus, aut possessus.

48. *Manumissus* dicitur, quasi manu emissus. Apud veteres

44. Alii *ancillas* dici volunt ab antiquo *anculare*, hoc est, *ministrare*; quod ipsum fortasse aliquis ab *ancone* deducat. Dubium autem mihi est, an Isidorus de vrbe *Ancone*, seu *Ancona* intelligendus sit, quum ait: *Vnde et Anconem dicimus*: an de *ancone*, siue *anconibus*: quae vox est Vitruuio, et aliis architectis familiaris pro partibus normae, quae simul iunctae angulum rectum faciunt, aut alia significatione. Magis puto, Isidorum de vrbe *Ancone* loqui: quae etiam a flectentis se orae cubito dicta est. Nam cubiti speciem locus, in quo extat, refert. AREVALVS.

47. Libertorum filii apud antiq. *Suet. in Claud. c.* 24. Appium Caecum censorem generis sui proauctorem libertinorum filios in senatum allegisse docuit, ignarus, temporibus Appii, et deinceps aliquandiu libertinos dictos, non ipsos, qui manumitterentur, sed ingenuos ex his procreatos. GRIAL.

Ib. *Nunc autem libertinus etc.* Discrimen inter *libertum*, et *libertinum* aliquanto post Appii Caeci tempora hoc erat, vt *libertus*, et *libertinus* idem quidem significarent, sed *libertus* referretur ad patronum, *libertinus* designaret statum sine respectu ad eum, cuius seruus fuerat: sic recte dicitur Tiro *libertinus homo*: et idem *libertus Ciceronis*. AREVALVS.

48. Alapa percussos circumageb. *Nam vindicta serui caput percutere, faciemque palma, tergumue festuca verberare mos fuit. Vertebantur quoque, et circumagebantur a dominis. Hinc Persius*: Heu steriles veri, quibus vna Quiritem - Vertigo facit. GRIAL.

Ib. *Circumagebant etc.* Ita etiam Seneca lib. 1. epist. 8. ad Lucilium: *Philosophiae seruias, oportet, vt tibi contingat vera libertas. Non differtur in diem, qui se illi subiecit, et tradidit. Statim circumagitur*. Ad alapae ictum allusit Sedulius, quum de colaphis, quibus Saluator percussus fuit, dixit lib. 5. v. 103. *His alapis nobis libertas maxima plausit*. Isidorus rem descripsit ex Cornuto Scholiaste Persii ad sat. 5. v. 75. Fabricius cap. 15. Bibliograph. num. 17.

enim quoties manu mittebant, alapa percussos circumagebant, et liberos confirmabant: vnde et manumissi dicti, eo quod manu emitterentur.

49. *Dedititii* primum a deditione sunt nuncupati. *Deditio* enim dicitur, quando se vincti, aut vinciendi hostes victoribus tradunt, quibus haec origo nominis fuit. Dum quondam aduersus populum romanum serui armis sumptis dimicassent, vincti se dederunt, comprehensique varia turpitudine affecti sunt.

50. Ex his quidam postea a dominis manumissi propter suppliciorum notas, quas manifeste perpessi sunt, ad dignitatem ciuium romanorum non peruenerunt.

51. *Latini* ante Romam conditam apud latinos fiebant, nunquam per testamentum, sed per epistolam libertatem sumentes.

haec annotat: *Manumissionis seruorum non vnus ritus fuit: manumittebantur enim vel ad plenam libertatem, atque ita vt ciues romani fierent, vindicta, siue virga praetoris, alapaeque inflictione, et actione in circulum, vel censu, aut testamento.. vel ita vt impetrarent libertatem non iustam, fierentque latini iuris, non quiritium, per epistolam; vel inter amicos, et conuiuii adhibitione.* Plura manumissionis genera praecipue inter christianos recenset Ducangius verb. *Manumissio*. AREVALVS.

49. *Dedititii* omnes dicebantur, qui victori in bello se dedebant. Alio deditionis genere *dedititii* dicebantur libertini, qui post admissa crimina publice caesi ita fuerant, vt in facie, vel corpore indicia impressa remanerent. Hi ita manumissi *dedititii* appellabantur: de quibus videri potest Gaius in epist. Instit. tit.I. In cod. Iustin. lib. 7. titulus 5. est *De dedititia libertate tollenda*, vbi *libertas dedititia* vanum nomen dicitur: qua de re iuris interpretes multa disputant. AREVALVS.

50. Ex his quidam postea a dominis manumiss. *Aug. in epist. ad Gal.* Stigmata dicuntur notae quaedam poenarum seruilium, vt siquis verbi gratia seruus in compedibus fuerit propter noxiam, id est, propter culpam, vel huiusmodi aliquid passus fuerit, stigmata habere dicatur, et ideo in iure manumissionis inferioris est ordinis. GRIAL.

51. Latini liberti ante Rom. cond. *De Latinis libertis ex lege Iulia Norbana, ex Vlpiani Titulis, Caiique, et Iustiniani institutionibus satis constat. Cum quibus haec nequaquam congruunt. Itaque negligebat ista A.Augustinus, et auersabatur. Nam quid illud?* Ante Rom. conditam apud Latinos fiebant? *Quid postremum!* His primum aditus erat in vrbe Roma commorari etc. *Sed quia veri aliquid interiicitur, vt quod per epistolam fierent, quod testamenti factionem non haberent, suspicari se dicebat Chacon, Latinos libertos ab Isidoro dictos, qui eo iure essent, quo liberti facti quondam a Latinis populis ante Rom. conditam. Quod quidem ad Latinorum libertorum etymon aliquid conferre, nemo negarit. Sed quomodo tam longe Isidorus respexit? ergo amplius quaerendum*. GR.

Ib. Fiebant, intelligitur *liberti*, vel legendum, *Latini liberti ante etc.*, vt Grialius in not. exprimit: nam in textu omisit *liberti*, vt alii excusi, et codices etiam mss. Etsi latini liberti, de quibus ex lege Norbana etc. nobis constat, differunt a latinis libertis, quales Isidorus describit, tamen potuit Isidorus primam originem latinorum libertorum repetere

Inde quia per testamentum non fiebant, nec ex testamento aliquid capere, nec suos heredes facere poterant, ciues romani postea sub consulibus per testamenta in vrbe romana effecti sunt.

52. Dicti autem *ciues romani*, quia testamento liberi effecti, in numero romanorum ciuium rediguntur. His primum aditus erat in vrbe Roma commorari, ceteris autem libertis prohibebatur, ne vel in vrbe Roma, vel intra septimum ab vrbe miliarum commanerent.

CAPVT V.

De affinitatibus, et gradibus.

1. *Heredis* nomen imposuit census aeris; soluit enim tributum auctoris. In hoc enim vocabulo prima successio est hereditatis, et generis, vt sunt filii, et nepotes.

2. *Proheres* est, qui loco heredis fungitur, quasi pro herede: est enim aut institutus, aut substitutus.

3. *Pater* est, a quo nascitur initium generis: itaque is *pater fa-*

ex aliquo veteri auctore, qui nunc non extet. In cod. Iustin. lib. 7. tit. 6. asserit Iustinianus, *latinos libertos ad similitudinem antiquae latinitatis, quae in coloniis missa est, videri esse introductos. Satis absurdum est*, addit, *ipsa origine rei sublata, eius imaginem derelinqui. Quum igitur multis modis, et pene innumerabilibus latinorum introducta est conditio, et leges diuersae, et senatus consulta introducta sunt etc.* Recte igitur omnia congruent, si distinguantur tempora. AREVALVS.

52. Ceteris autem libertis prohib. *Hoc (inquit A. August.) nemo vnquam dixit. Expellebantur tamen vrbe nonnunquam latini ciues, si comitia impedirent*. GR.

Ib. His primum aditus erat etc. Loquitur Isidorus de primis temporibus. At nemo vnquam hoc dixit, ait Ant. Augustinus. Vnde id Ant. Augustinus resciuit? neque enim ad nos peruenerunt scriptores illi omnes, qui de romanis antiquitatibus scripserunt. De posterioribus autem temporibus ad priora minime argumentum ducere licet. AREV.

Cap. V. num. 1. Soluit enim tributum auctoris. *Id est, eius, qui illum heredem instituit*. GRIAL.

Ib. De *heredis* etymo lib. 5. cap. 25. num. 1. AREVALVS.

2. *Est enim*: saepe ita occurrit *enim* apud Isidorum sensu non satis commodo, fortasse a librariis intrusum pro *item*, aut *etiam* ex aliquo literarum nexu. AR.

3. Patratio e. rei ven. consumm. Patrare *obscoenum verbum fuisse ostendit Quinctil. lib. 8. c. 3., ductare (inquit) exercitum*, et *patrare bellum* apud Sallustium dicta sancte, et antique, ridentur a nobis. *Et Gloss.*, patrat: *μασσᾶται κανένφατως, ὡς ἐτ' αἰσχρῶς, atque hoc tritum antiquis scriptoribus, Catullo, Persio, et aliis*. GRIAL.

Ib. Lucretius: *et bene parta patrant. Optime restituit Lucretio simul, et Isidoro sua verba ex paullulum deformata scriptura nostrorum codicum Antonius Couarruuias*. GRIAL.

Ib. Et bene parta patrant: apud Lu-

milias vocitatur. Pater autem dictus, eo quod patratione peracta filium procreet. Patratio enim est rei venereae consummatio. Lucretius: *Et bene parta patrant.* lib.4. v. 1122.

4. *Genitores* autem a gignendo, et parentes quasi parientes.

5. Iidem et *creatores*. *Crementum* enim est semen masculi, vnde animalium, et hominum corpora concipiuntur. Hinc *creatores* parentes dicuntur.

6. *Mater* dicitur, quod exinde efficiatur aliquid: mater enim, quasi materia; nam causa pater est.

7. *Paterfamilias* autem dictus, quod omnibus in familia sua positis seruis tamquam pater filiis patria dilectione consulit, seruorumque conditionem a filiorum affectu non discernit: sed quasi vnum membrum amplectitur: hinc enim exortum est nomen patrisfamilias. Qui autem inique dominantur in seruis, hoc se nomine nequaquam reputent appellari.

8. *Materfamilias* inde vocatur, quia per quamdam iuris solemnitatem in familiam transit mariti. Tabulae enim matrimoniales in-

cretium plerique legunt, *Et bene parta patrum fiunt anademata mitrae*. Ex Isidori sententia *patrant* praefert etiam Andr. Schottus lib.5. Obseruat. human. cap. 9. Hinc *patrantes oculi*, *patrans voluptas etc.* AREVAL.

5. Crementum sem. *Idem repetit lib.* XI. *c.* I. *Placid. glos.* Excrementum, quod expuimus, vel excreamus, habetur. Item semen virile, Vnde animalium, et hominum corpora concipiuntur. Hinc creatores parentes dicuntur. GRIAL.

Ib. Fortasse *crementum* est a *creo*, quasi *creamentum*. Alioquin *crementum* est incrementum: exempla profert Barthius Aduersar. pag. 205. AREVALVS.

6. Mater enim quasi materia. *Non vocis, quam graecam esse non ignorabat, sed* συμαινομένυ *notatio*. GRIAL.

Ib. *Materia* a *matre* dicta creditur, non *mater* a *materia*. AREV.

8. Materfam. inde voc. *E Seru. Aen.* XI. *ad* v. Tyrrhena per oppida matres. *Vid. Boeth. ad Topic. Cic.* GRIAL.

Ib. Matrona . . . mater nati. *Vel nascituri etiam ex Agellio, et ex ipso Isidoro, qui infr. c.* 7. quasi mater nati, vel quia iam mater fieri potest. GRIAL.

Ib. *Instrumenta emptionis*. Vide notata ad lib.5. cap.24. num.26. Non omittenda sunt hac de re verba Gellii lib.18. cap. 6., qui ex Melisso grammatico haec profert: *Matrona est, quae semel peperit: quae saepius, materfamilias: sicuti sus, quae semel peperit: porcetra, quae saepius*. Pergit Gellius: *Vtrum autem hoc de matrona, ac de matrefamilias Melissus excogitauerit ipse, et coniectauerit, an scriptum ab aliquo legerit, hariolis profecto est opus: nam de porcetra habet sane auctorem Pomponium . . . Illud impendio probabilius est, quod idonei vocum antiquarum enarratores tradiderunt, matronam dictam esse proprie, quae in matrimonium cum viro conuenisset, quoad in eo matrimonio maneret, etiamsi liberi nondum nati forent: dictamque esse ita a MATRIS nomine non adepto iam, sed cum spe, et omine mox adipiscendi: vnde ipsum quoque matrimonium dicitur. Matrem autem familias esse eam solam, quae in mariti manu, mancipioque, aut in eius, in cuius maritus, manu, mancipioque esset: quoniam*

strumenta emptionis suae sunt. Alias sicut *matrona* est mater primi pueri, id est, quasi mater nati, ita materfamilias illa est, quae plures enixa est. Nam familia ex duobus esse incipit.

9. *Auus* patris pater est, ab *aeuo* dictus, id est, ab antiquitate. *Proauus* aui pater est, quasi prope auum. *Abauus* proaui pater, iam longe ab auo. *Atauus* abaui pater.

10. *Tritauus* ataui pater, quasi tetrauus, id est, quartus supra auum. Sed tritauus vltimum cognationis nomen est. Familia enim oritur a patre, terminatur in tritauo.

11. *Filius*, et *filia* a familia dicti; ipsi enim primi in ordine nascentium existunt: vnde et Cornelia familia stirps ipsa omnis a Cornelio orta.

12. *Familia* autem a femore. Femore enim genus, et stirps ostenditur. Nam familia pro seruis abusiue, non proprie dicitur.

13. *Stirps* ex longa generis significatione vocatur. *Gnatus* dictus, quia generatus. Vnde et per *g* scribitur. *Soboles* eo quod substitutio sit generis.

14. Quadripertitus est autem ordo filiorum ita: *Vnigenitus*, *primogenitus*, *medius*, *nouissimus*. *Vnigenitus*, post quem nullus. *Primogenitus*, ante quem nullus. *Medius* inter omnes. *Nouissimus* post omnes. Idem et minimus a monade. *Nouissimus* autem propter quod nouus: quia ceteri praecedendo antiquiores existunt.

15. *Quatuor* etiam *modis filii* appellantur, *natura*, *imitatione*, *adoptio-*

non in matrimonium tantum, sed in familiam quoque mariti, et in sui heredis locum venisset. Quod Isidorus ait, *matronam* esse quasi *matrem nati*, alii melius explicant, *ona* in *matrona* esse productionem, vt a *patre* fit *patronus*. De varia significatione vocis *Materfamilias* accurate agit Manutius in not. ad lib. 5. Ciceronis Fam. epist. 10. Vide etiam infra cap. 7. num. 13. AREVALVS.

9. Alii *auum* ab *abba* deducunt, quae vox ex syro sermone originem trahit. AREVALVS.

11. Filius... Filia. *Quasi* familius, *ne haec quidem reiicienda*. GRIAL.

12. Femore enim genus. *Silan. Goth.* femor enim, *haud dubium quin* e, *cum alterum sequeretur, omissum sit a librario. Legendum ergo* femure, *vel* femore, *quando vtroque modo constat veteres locutos*. GRIAL.

13. Suboles, eo quod sit substit. *Ergo* suboles, *non soboles, ex hac quoque notatione scribendum apparet*. GRIAL.

Ib. Scribo *soboles*, vt plerique solent. Nam siue sit a *suboleo*, siue a *substitutione*, permutatio literarum satis frequens est, praesertim euphoniae gratia. AREVALVS.

14. Idem et minimus a monade. *Vid. lib. seq. lit. M.* GRIAL.

Ib. *Minimus* est a *minor*: et hoc fortasse a *minuo*. AREVALVS.

15. Quatuor modis. *Ex Aug. lib.*

adoptione, *doctrina*. *Natura*, veluti quum dicuntur filii Abrahae iudaei. *Imitatione*, vt ipsius Abrahae fidem imitantes ex gentibus, dicente Euangelio: *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios* Luc. 3. 8. *Abrahae*, vel sicut eosdem iudaeos Dominus filios esse dicit diaboli, a quo non nati, sed quem fuerant imitati.

16. *Adoptione* quoque, quod humana consuetudine nulli licet nescire, vel sicut nos Deo non natura, sed adoptione dicimus, *Pater noster*, *qui es in caelis*. *Doctrina*, sicut Apostolus filios suos appellat eos, quibus Euangelium praedicauit.

17. *Filii* autem ideo in legibus liberi appellantur, vt isto vocabulo secernantur a seruis: quia sicut seruus in potestate est domini, sic filius in potestate est patris. Inde etiam fit *emancipatio*, vt sit liber a patre: sicut fit seruo *manumissio*, vt sit liberatus a domino.

18. Item *liberi* dicti, quia ex libero sunt matrimonio orti. Nam filii ex libero, et ancilla seruilis conditionis sunt. Semper enim, qui nascitur, deteriorem parentis statum sumit.

19. *Naturales* autem dicuntur ingenuarum concubinarum filii, quos sola natura genuit, non honestas coniugii: iidem et pueri a pube.

20. *Adoptiuus* filius est, qui aut a patre iusto, aut auo, aut proauo, in cuius potestate est, per emancipationem est traditus in alienam potestatem, qui vtriusque fert nomen, vt Fabius Aemilius, vel Scipio Paulus.

21. *Gemini* sunt, non duo tantum simul nati, sed etiam plures. De geminis autem, vno aborto, alter, qui legitime natus fuerit, *vopiscus* nominatur.

22. *Posthumus* vocatur, eo quod post humationem patris nascitur, id est, post obitum. Iste et defuncti nomen accipit: sic enim lex voluit, vt, qui de defuncto nascitur, defuncti nomine appelletur.

contra Adimant. cap. 5., *et* 1. *Retract. cap.*22. GRIAL.

19. *Iidem et pueri a pube*. Haec fortasse ad alium locum pertinent: siue *puer* sit a *pube*, siue a *purus*, siue a παῖς, et dorice πάϊρ. AREVALVS.

20. Vt Fabius Aemilius, vel Scipio Paulus. *Vel Fabius Aemilianus*, *Scipio Paulinus*. GRIAL.

21. *Vopiscus etc.* ex Plinio lib.7.c.10., et Solino cap. 1., al. 4. AREVAL.

22. Posthumus eo quod post humat. *E Seru. Aen.6. ad* v. Tua posthuma proles. *Sed A. Augustinus*, *et Iacob. Cuiacius* postumus *scribi volunt*, *vt sit sola productio verbi* post, *vt in* postremus: *quorum sententiam adiuuant antiqui nummi*. GRIAL.

23. *Nothus* dicitur, qui de patre nobili, et matre ignobili gignitur, sicut ex concubina. Est autem hoc nomen graecum, et in latinitate deficit.

24. Huic contrarius est *spurius*, qui de matre nobili, et patre ignobili nascitur. Item *spurius* patre incerto, matre vidua genitus, velut tantum spurii filius, quia muliebrem naturam veteres σπόριον vocabant, velut ἀπὸ τȣ̃ σπόρȣ, hoc est, seminis, non patris nomine.

25. Eosdem et *fauonios* appellabant, quia quaedam animalia fauonio spiritu hausto concipere existimantur. Vnde et ii, qui non sunt de legitimo matrimonio, matrem potius, quam patrem sequuntur. Latine autem *spurii*, quasi extra puritatem, id est, quasi immundi.

26. *Nepos* est, qui ex filio natus est. Dictus autem *nepos*, quasi natus post. Primum enim filius nascitur, deinde nepos. Gradus enim substitutionis est. Hinc et *posteritas*, quasi postera aetas. *Nepos* autem vtriusque sexus est. Nam vt *neptis* dicamus, in iure est propter discretionem successionis admissum.

27. *Pronepos* est, qui ex nepote conceptus, natusque est. Et dictus pronepos, quasi natus porro post. Ex hoc quoque gradu incipit vocari et progenies: quasi porro post geniti. Nam filii, et

23. Nothus. *Seru. Aen.* 7. *ad* v. Supposta de matre nothos: Nothos, *inquit*, materno ignobiles genere. *Est autem nomen graecum, nam latine quomodo dicatur, non est*. GRIAL.

Ib. Discrimen inter *nothos*, et *spurios*, vt ab Isidoro exponitur, apud antiquiores non inuenitur. Festus: *NOTHVM graeci natum ex vxore non legitima vocant, qui apud nos spurio patre natus dicitur*. Spurii dicebantur incerto patre geniti: atque adeo antiqui eisdem literis *SP* scribebant *Spurium*, et *sine* patre. AREVALVS.

24. Quia muliebrem naturam veteres spor. *Plutarch. in Problem.* λεκτέον δὲ καὶ τὸν ἕτερον λόγον ἐςὶ δε ἀτοπώτερος, τȣ̀ς γὰρ Σαβίνȣς φασὶ τὸ γυναικὸς αἰδοῖον ὀνομάζειν σπόριον. GRIAL.

25. Eosdem et fauonios. *Varr.* 2. *de re rust.* In foetura res incredibilis est in Hispania, sed est vera. Quod in Lusitania ad Oceanum in ea regione, vbi est oppidum Olysippo, in monte Tagro quaedam e vento concipiunt certo tempore equae, vt hic gallinae quoque solent, quarum oua ὑπηνέμια appellant. *Vt igitur oua ὑπηνέμια, ita equos fauonios, nam fauonio stante concipiebant equae, vt ait Plin. lib.*4. *c.*22. GRIAL.

26. Nepos autem vtriusque sex... admissum. *E Seru. Aen.* 12. *ad* v. Pauperque domus. GRIAL.

Ib. Inuenitur quidem alicubi *nepos* pro *nepte* femineo genere: sed Cicero, et alii passim *neptis* vsurpant. AREV.

27. Haec de progenie vnde hauserit Isidorus, non liquet. Ceterum communi vsu loquendi *progenies* etiam de filiis dicitur. Cicero I. Tuscul. cap. 35. *Priamum tanta progenie orbatum hostilis manus interemit*. Vox quidem *progenitor* eum indicat, qui ante patrem, seu genitorem est. AREVALVS.

nepotes non sunt progenies, quia non est in eis longa posteritas.

28. Sicut autem inferius longe editi *progenies* dicuntur, ita superius proaui, atauique *progenitores* appellantur: quasi porro generantes. *Pronepos* dictus, quia prope nepotem.

29. *Abnepos*, quia seiungitur ab nepote. Est enim inter illum, et nepotem pronepos. *Adnepos*, abnepotis filius.

30. *Trinepos*, adnepotis filius, quia post nepotem quartus in ordine est, quasi tetranepos.

31. Minores autem non dicimus, nisi quoties graduum deficit nomen: vt puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos, trinepos. Vbi isti gradus defecerint, merito iam dicimus minores, sicut et maiores dicimus post patris, aui, proaui, abaui, ataui, titrauique vocabulum.

CAPVT VI.

De agnatis, et cognatis.

1. *Agnati* dicti, eo quod accedant pro natis, dum desunt filii. Qui ideo prius in gente agnoscuntur, quia veniunt per virilis sexus personas, veluti frater eodem patre natus, vel fratris filius, neposue ex eo, item patruus.

2. *Cognati* dicti, quia sunt et ipsi propinquitate cognationis coniuncti. Qui inde post agnatos habentur, quia per feminini sexus personas veniunt: nec sunt agnati, sed alias naturali iure cognati.

3. *Proximus*, propter proximitatem sanguinis appellatus.

31. Minores autem . . . vocabulum. *Ex eod. Aen.* 8. GRIAL.

Ib. Hoc loco adiectus erat in quibusdam libris titulus integer de gradibus cognat. ex Institut. Iustiniani. Sed quoniam in antiquioribus libris non erat, et alia Isidori nomine eadem de re a Burchardo referuntur lib. 7. c. 28., et ab Iuone lib. 7. tit. 12. *Panormiae, et parte 9. c.64. Decret., et a Gratiano 35. q 5. c.6., quae etiam leguntur in legib. Gothor., et apud Iul. Paul. lib. 4. Sentent. Tit.* XI. *de gradib., nec illa Iustiniani admisimus, et haec (siquidem Isidori sunt) quibus ex locis peti possint, indicare sat habuimus.* GRIAL.

Ib. Ea, quae ex Isidoro a Gratiano proferuntur, Berardus illustrat, vt videri potest in Isidorianis c.32. n.35., et 50. Editio vetus post verba, *tritauique vocabulum*, titulum de gradibus cognat, addit ad explicationem stemmatis consanguinitatis, quod illico subiicit, opportunum. Eum in appendice XI. producam. Editio eadem vetus vnum tantum exhibet stemma, quod in nostra editione inscribitur, *De gradibus generis humani*. AREVALVS.

4. *Consanguinei* vocati, eo quod ex vno sanguine, id est, ex vno patris semine nati sunt: nam semen viri spuma est sanguinis, ad instar aquae in scopulos collisae, quae spumam candidam facit, vel sicut vinum nigrum, quod in calice agitatum, spumam albentem reddit.

5. *Fratres* dicti, eo quod sunt ex eodem fructu, id est, ex eodem semine nati.

6. *Germani* vero de eadem genitrice manantes: non, vt multi dicunt, de eodem germine, qui tantum fratres vocantur. Ergo *fratres* ex eodem fructu, *germani* ex eadem genitrice manantes.

7. *Vterini* vocati eo, quod sint ex diuersis patribus, et vno vtero editi: nam vterus tantum mulieris est.

8. *Quatuor* autem *modis* fratres dicuntur in diuinis scripturis, *natura*, *gente*, *cognatione*, *affectu*. *Natura*, vt Esau, et Iacob, Andreas, et Petrus, Iacobus, et Ioannes. *Gente*, vt omnes iudaei fra-
c. 15. v. 12. tres inter se vocantur, vt in Deuteronomio: *Si autem emeris fratrem, qui est hebraeus*. Et Apostolus: *Optabam*, inquit, *ego anathema esse*
Rom. 9. 3. *a Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt israelitae*.

9. Porro *cognatione* fratres vocantur, qui sunt de vna familia, id est, patria: quas latini paternitates interpretantur, quum ex vna

Cap. VI. n. 5. Fratres dicti. *Fest.* Frater a graeco dictus est φρήτωρ, vel quod sit fere alter. GRIAL.

Ib. Vt intelligatur, duos esse fratres ex eodem patre, eademque matre, exprimendum est *frater germanus*; quod hispani, et itali vulgo significant per *fratrem carnalem*. AREVALVS.

6. Germani d. e. g. m. non (v. m. d.) de eod. germine. *Vides, a vocis veriloquio significationem decerrare, vt aliud fuerit τῦ συμαινομένυ ἔτυμον comminisci necesse. Saltem vt res magis patefieret, fraterque a germano distingueretur. Sunt autem Seruii verba Aen. 5. ad v.* Haec germanus Eryx. Germanus est secundum Varronem in libris de gradibus de eadem genitrice manans, non (vt multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat, secundum quem bene nunc Erycen Butae, et Veneris filium Aeneae dicit fuisse germanum. *At Cornel. Fronto*. Frater aut ex alia matre, aut ex alio patre potest esse: germanus ex iisdem parentibus sit, necesse est. *Iustinianus vero lib. 3. instit. c. 2.* Itaque eodem patre nati fratres agnati sibi sunt, qui et consanguinei vocantur, nec requiritur, an etiam eamdem matrem habuerint. *Sed hos quoque germanos vocari, aduertit Cuiacius*. GRIAL.

7. Nam vterus tantum mulieris. *E Seru. Aen. 2. ad v.* Vterumque a. m. c. GR.

8. Quatuor autem modis fratres. *Ex Hieron. aduers. Heluid.* GRIAL.

Ib. Vulgata: *Quum tibi venditus fuerit frater tuus hebraeus etc.* In Apostoli verbis: *Optabam enim ego ipse anathema etc.* AREVALVS.

9. Vulgata: *Ne, quaeso, sit iurgium inter me, et te, et inter pastores meos, et pastores tuos: fratres enim sumus*. AREVALVS.

radice multa generis turba diffunditur, vt in Genesi dixit Abraham ad Loth: *Non sit rixa inter me, et te, et inter pastores tuos, et pastores meos, quia omnes fratres nos sumus*. Et certe Loth non erat frater Abrahae, sed filius fratris eius Aram. Gen. 13. 8.

10. Quarto modo *affectu* fratres dicti, qui in duo scinduntur, spiritale, et commune. Spiritale, quo omnes christiani fratres vocantur: vt, *Ecce quam bonum, et quam iucundum habitare fratres in vnum*. Commune, quum omnes homines ex vno patre nati pari inter nos germanitate coniungimur, Scriptura loquente, *Dicite iis, qui oderunt vos: Fratres nostri vos estis*. Psal. 132. 1.

11. *Germana* ita intelligitur, vt germanus, eadem genitrice manans.

12. *Soror* autem, vt frater: nam soror est ex eodem semine dicta, quod sola cum fratribus in sorte agnationis habeatur.

13. *Fratres patrueles* dicti, eo quod patres eorum germani fratres inter se fuerunt.

14. *Consobrini* vero vocati, qui aut ex sorore, et fratre, aut ex duabus sororibus sunt nati, quasi consororini.

15. *Fratrueles* autem materterae filii sunt. *Sobrini* consobrinorum filii. *Thius* graecum nomen est.

10. De veteri more, quo se omnes christiani *fratres* appellabant, dixi ad v. 73. hymni 2. Perist. S. Laurentii: *Tum summa cura est fratribus*. Isidorus a genere masculino ad neutrum transit, et a singulari in pluralem: *affectu fratres dicti, qui in duo scinduntur, spiritale, et commune. Spiritale etc.* Sed fortasse haec librariorum culpa est: *affectu fratres dicti, qui in duo scinditur, spiritalem, et communem. Spiritalis etc.* In accusatiuo plurali *duo* pro *duos* nonnunquam occurrit: et haec potuit esse errandi causa amanuensibus; post *duo* putarunt necessario sequi *spiritale*, et *commune*. Verba Scripturae non inuenio: nisi forte Isidorus respexit ad Isaiae cap. 66. v. 5. *Dixerunt fratres vestri, odientes vos etc.* AREVALVS.

12. Soror quod sola cum frat. *Antistius Labeo apud Agellium*: Soror, quod quasi seorsim nascitur, separaturque ab ea domo, in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur, GRIAL.

14. Consubrini. *Et* subrini, *et* consubrini *per* u *perpetuo leguntur in antiquissimis libris*. GRIAL.

Ib. Grialius secutus fuit scripturam *consubrini, subrini*. Vsus retinet *o*, *consobrini, sobrini*. Neque obstare debent mss. veteres, in quibus saepissime *o* in *v* mutatur. AREVALVS.

15. Thius. *Glos.* θεῖνος πρὸς πατρὸς *patruus*, θεῖνος πρὸς μητρὸς *auunculus*. *Cuius nominis non inelegantem rationem reddit Simplic. in Epictet., quod cum liberis parentes quasi* θεοὶ, *id est, dii sint, eosque deos nominare numinis metu vereamur, eius tamen honoris, et pietatis signum aliquod in Thiis remanserit. Vid. Stob. c. 42., et 77.* GRIAL.

Ib. Hispanis patruus, et auunculus *Tio* dicitur, italis *Zio*. Glossae arabico-latinae, *Thius, auunculus*. Sic etiam *Thia* pro amita in Concilio Bracarensi II. anni 563. c. 15. Ad haec Cerda non ad-

16. *Patruus* frater patris est, quasi pater alius: vnde et decedente patre, pupillum prior patruus suscipit, et quasi filium lege tuetur.

17. *Auunculus* est matris frater, cuius nomen formam diminutiui habere videtur, quia ab auo venire monstratur.

18. *Amita* est soror patris, quasi alia mater. *Matertera* est soror matris, quasi altera mater. *Socer* est, qui filiam dedit.

19. *Gener* est, qui filiam duxit: gener autem dictus, quod adsciscatur ad augendum genus. *Socer* autem, et *socrus*, quod generum, vel nurum sibi associauit.

20. *Vitricus* autem, qui vxorem ex alio viro filium, aut filiam habentem duxit: et dictus vitricus, quasi *nouitricus*, quod a matre superducatur nouus.

21. *Priuignus* est, qui ex alio patre natus est, et priuignus dici putatur, quasi *priuigenus*, vel quasi *prius genitus*: vnde et vulgo antenatus.

22. Vocabula autem a gente haec videntur declinata; *genitor*, *genitrix*, *agnati*, *agnatae*, *cognati*, *cognatae*, *progenitores*, *progenitrices*, *germani*, *germanae*.

Item de praedictis affinitatibus.

23. Auctor mei generis, *pater* mihi est, ego illi filius, aut filia.
Patris mei pater, mihi *auus* est, ego illi nepos, aut neptis.
Patris mei auus, mihi *proauus* est, ego illi pronepos, aut proneptis.
Patris mei proauus, mihi *abauus* est, ego illi abnepos, aut abneptis.
Patris mei abauus, mihi *atauus* est, ego illi adnepos, aut adneptis.
Patris mei atauus, mihi *tritauus* est, ego illi trinepos, aut trineptis.

uertit animum, quum scripsit, in glossario Isidoriano *tius* pro *auunculo* ab aliquo inscio additamentum esse. Vide Isidoriana cap. 57. num. 5. AREVAL.

19. Gener . . . ad augendum genus. *E Seruio. Aen.* XI. *ad v.* Generumque adsciuerit vrbi. GRIAL.

20. Alii dicunt, *vitricum* esse ex *patrico*. Glossae Isidori: *Vitricus, patricus*. AR.

21. Priuignus. *Duae notationes: vel quod priuo, hoc est, proprio patre, vel quod prius genitus, de posteriore Paulus apud Festum*: Priuignus dictus, quod antequam mater secundo nuberet, est progenitus, pri enim antiqui pro prae dixerunt. *Vulgo antenado*. GRIAL.

Ib. *Quasi priuigenus*: fortasse *priuigenitus*, hoc est, *priue*, separatim, et seorsum genitus, antequam mater nupta esset vitrico. AREVALVS.

De Patruis.

24. Patris mei frater, mihi *patruus* est, ego illi fratris filius, aut filia.

Patrui mei pater, mihi *pater magnus* est, ego illi filii fratris filius, aut filia.

Patrui mei auus, mihi *propatruus* est, ego illi filii, aut filiae nepos, aut neptis.

Patrui mei proauus, mihi *adpatruus* est: ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia.

De Amitis.

25. Patris mei soror, mihi *amita* est, ego illi fratris filius, aut filia.

Amitae meae mater, mihi *amita magna* est, ego illi filiae fratris filius, aut filia.

Amitae meae auia, mihi *proamita* est, ego illi neptis filius, aut filia.

Amitae meae proauia, mihi *abamita* est: ego illi nepotis, aut neptis filius, aut filia.

De Auunculis.

26. Matris meae frater, mihi *auunculus* est, ego illi sororis filius, aut filia.

Auunculi mei pater, mihi *auunculus magnus* est, ego illi filii sororis filius, aut filia.

Auunculi mei auus, mihi *proauunculus* est, ego illi filii nepos, aut neptis.

Auunculi mei proauus mihi *abauunculus* est, ego illi neptis filius, aut filia.

De Materteris.

27. Matris meae soror, mihi *matertera* est, ego illi sororis filius, aut filia.

27. Post hunc num. 27. in editione Grialii sunt duo tantum stemmata, scilicet primum, et secundum. In aliis editis, et mss. sunt tria, fere qualia a nobis in tribus sequentibus figuris exhibentur. Quamuis autem Grialius tertium stemma omiserit, quia in antiquissimis libris, vt ait, duo sunt tantum, tamen auctoritate aliorum exemplarium permotus reponendum censui. Notae vero, quae

Materterae meae soror, mihi *matertera magna* est, ego illi sororis nepos, aut neptis.

Auiae meae soror, mihi *abmatertera* est, ego illi pronepos sororis, aut proneptis.

Proauiae meae soror, mihi *promatertera* est, ego illi neptis filius, aut filia.

STEM-

respondent numeris 28., et 29. in stemmate primo, et vltimo expressae, hoc loco praemittuntur. AREVALVS.

28. Stemmata dicuntur. *l.* *stemmata D. de gradibus. Sunt autem in antiquissimis quibusque libris duo haec tantum stemmata descripta*. GRIAL.

29. Haec consanguinitatis . . . fugientem. *Ex* 15. *de ciuit. cap.* 16. GRIAL.

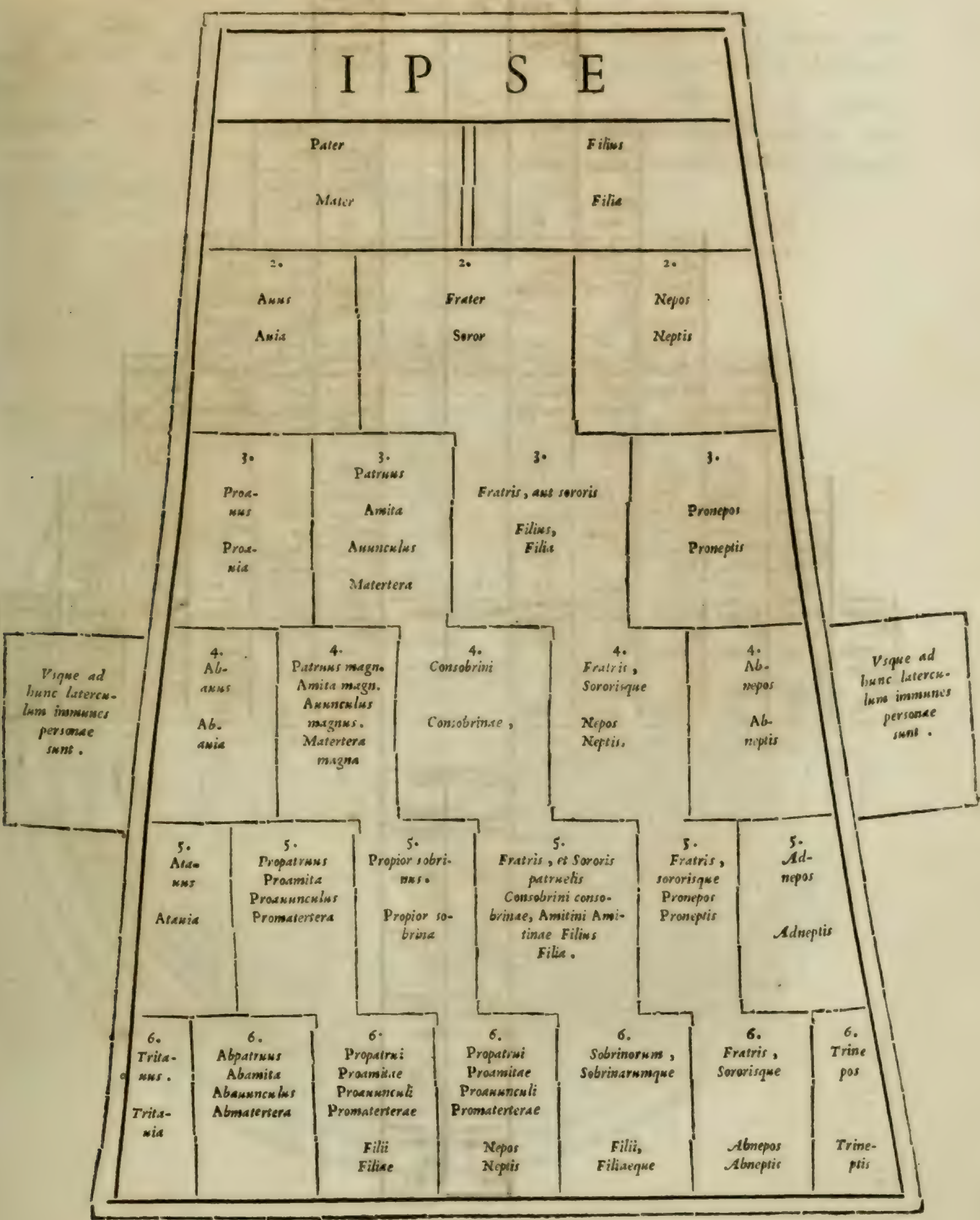
Ib. Concilium Duziacense II. anno 874. in epistola synodica ad episcopos Aquitaniae tom. 9. Labbei col. 261. haec Isidori verba sic allegat: *Isidorus itaque de consanguinitate* sic loquitur; *Cuius series septem gradibus dirimitur hoc modo: filius, et filia: nepos, et neptis: pronepos, et proneptis: abnepos, et abneptis: adnepos, et adneptis: trinepos, et trineptis: trinepotis filius, et trinepotis filia. Haec consanguinitatis* (sic) *dum se paulatim . . . gradum sese subtraxerit etc.* vsque ad *fugientem*. AREVALVS.

Ib. Ideo autem vsque ad sext. *Cur vsque ad sextum, cum intra quartum nunc haeserit, vid. Rabani epist. ad Humbert. Episcopum*. GRIAL.

Ib. De consanguinitate vsque ad sextum gradum Regino pag. 288., et alii disserunt. Berardus in Isidorianis cap. 32. num. 35. displicere ait viris eruditis hanc restrictionem vsque ad sextum gradum. Versus nonnulli de consanguinitatis gradibus, qui in quibusdam veteribus membranis Etymologiarum reperiuntur, et fragmentum quoddam De VII. gradibus consanguinitatis Isidori nomine in codice Ottoboniano 1968. insertum, pro appendice 12., et 13. exhibebuntur. AR.

28. Stemmata dicuntur ramusculi, quos aduocati faciunt in genere, quum gradus cognationum partiuntur, vt puta: ille filius, ille pater, ille auus, ille agnatus, et cognatus, et ceteri, quorum figurae hae sunt.

ARBOR IVRIS.

De gradibus generis humani.

						Tritaui pater. Tritaui mater. vii.	Tritauiae pater. tritauiae mater. vii.						
					Tripatruus. Triamita. vii.	Tritauus. vi.	Tritauia. vi.	Tritauunculus. Trimatertera. vii.					
				Adpatrui. Adamitae Filii. vii.	Adpatruus. Adamita. vi.	Atauus v.	Atauia v.	Adauunculus. Admatertera. vi.	Adauunculi. Admaterterae. Filii. vii.				
			Abpatrui. Abamitae Nepotes. vii.	Abpatrui. Abamitae Filii. vi.	Abpatruus. Abamita. v.	Abauus iiii.	Abauia iiii.	Abauunculus. Abmatertera. v.	Abauunculi. Abmaterterae Filii. vi.	Abauunculi. Abmaterterae Nepotes. vii.			
		Propatrui. Proamitę Pronepotes. vii.	Propatr. Proamitae. Nepotes. vi.	Propatrui. Proamitae Filii. v.	Propatruus. Proamitae. iiii.	Proauus iii.	Proauia iii.	Proauunculus. Promaterterae. iiii.	Proauunculi. Promaterterae Filii. v.	Proauunculi. Promaterterae Nepotes. vi.	Proauunculi. Promaterterae Pronep. vii.		
	Propatruelium Proamitinorum Pronepot. vii.	Propatruelium. Proamitinorum Nepotes. vi.	Propatruelium. Proamitinorum Filii. v.	Propatruelis. Proamitinus. iiii.	Patruus magnus Amita magna. i i.	Auus. ii.	Auia. ii.	Auunculus magnus. Materte ra mag. iii.	Propior sobrinus. Propior sobrina. iiii.	Prop. sobrini. Prop. sobrinae Filii. v.	Prop sobrini. Prop. sobrinae Nepotes. vi.	Prop. sobrini. Prop. sobrinae Pronep. vii.	
Patruelis. amitini Abnepotes. vii	Patruelis. Amitini Pronep. vi	Patruelis. Amitini Nepotes. v.	Patruelis. Amitini Filii. iiii.	Frater Soror Patruelis. Amiti. iii-	Patruus. Amita. ii.	Pater.	Mater.	Auunculus. Matertera. ii.	Consobrinus. Consobrina. iii.	Consobrini. Consobrinae Filii. iiii.	Consobrini Consobrinae Nepotes. v.	Consobrini. Consobrinae Pronep. vi.	Consobrini Consobrinae Abnep. vii.
						IPSE.							
						Filius.	Filia						
						Nepos	Neptis.						
						Pronepos.	Proneptis.						
						Abnepos.	Abneptis.						
						Adnepos.	Adneptis.						
						Trinepos.	Trineptis.						
						Trinepotis Filii.	Trineptis Filii.						

STEMMATA STIRPIS HVMANAE.

29. *Haec consanguinitas dum se paulatim propaginum ordinibus dirimens, vsque ad vltimum gradum subtraxerit, et propinquitas esse desierit, eam rursus lex haec matrimonii vinculo repetit, et quodam modo reuocat fugientem. Ideo autem vsque ad sextum generis gradum consanguinitas constituta est, vt sicut sex aetatibus mundi generatio, et hominis status finitur, ita propinquitas generis tot gradibus terminaretur.*

CAPVT VII.

De Coniugiis.

1. *Vir* sexum significat, non coniugium, nisi adieceris, *vir eius*.

2. *Maritus* vero etiam sine adiectione coniugem sonat, et a mare maritus, quasi mas. Est enim nomen primae positionis, quod facit in diminutione *masculus*, in deriuatione *maritus*.

3. *Sponsus* a spondendo vocatus. Nam ante vsum tabellarum matrimonii cautiones sibi inuicem emittebant, in quibus spondebant, se inuicem consentire in iura matrimonii, et fideiussores dabant.

4. Vnde et admissum est, vt *sponsum* dicamus virum a *spondendo*, et *sponsam* similiter. Ceterum proprie *spondere* velle est. Ergo sponsus, non quia promittitur, sed quia spondet, et sponsores dat.

5. *Arrabo* dicta, quasi *arra bona*. Quod enim datur pro coniugio, bene datur, quia coniugium bonum est. Quod vero causa fornicationis, aut adulterii, malum est: iccirco arrabo non est.

6. Dicta autem *arra* a *re*, pro qua traditur. Est autem arra, non solum sponsio coniugalis, sed etiam pro qualibet promissa re data, vt compleatur.

7. *Proci* nuptiarum petitores a *procando*, id est, petendo dicti.

8. *Pronuba* dicta, eo quod nubentibus praeest, quaeque nubentem viro coniungit: ipsa est et *paranympha*, nam *nympha* sponsa in nuptiis, et nympha pro lauationis officio, quod ad nomen nubentis alludit.

9. *Coniuges* appellati propter iugum, quod imponitur matrimo-

Cap. VII. n. 2. Et a mare maritus. Et a marte marit. *Gothici mendose, vt videtur*. GRIAL.

4. Ceterum spondere prop. velle est. *Vnde* sponte. *Vid. Varr. lib.* 5., *et Agell. lib.* 4. *c.* 4. GRIAL.

5. De *arra* lib. 5. cap. 25. num. 21. Ex *arrabo*, graece ἀῤῥαβὼν, factum est *arra* per apocopen. Isidorus ex *arra* deducit *arrabo*, vt sententiae seruiat. AREVALVS.

7. Proci a procando. *E Seruio*. GR.

8. Pronuba dicta, quod nubentibus praeest. *E Seru. ad v.* Pronuba Iuno *Aen.* 4. *Festus*. Pronubae adhibentur nuptis, quae semel nupserunt, matrimonii perpetuitatem auspicantes. GRIAL.

Ib. Venantius Fortunatus lib. 8. carm. 5. vers. 305. *Angelus inde tuos repetens paranymphus honores*. Paranymphorum meminit etiam concilium Carthaginense IV. cap. 13. apud Reginonem lib. 2. c. 153. Vide Ducangium. AREVALVS.

9. Coniuges, etc. *Omnia ex Agust.*

nio coniungendis. Iugo enim nubentes subiici solent propter futuram concordiam, ne separentur. Coniuges autem verius appellantur a prima desponsationis fide, quamuis adhuc inter eos ignoretur coniugalis concubitus, sicut Maria Ioseph coniux vocatur, inter quos nec fuerat, nec futura erat carnis vlla commixtio.

10. *Nuptae* dictae, quod vultus suos velent: translatum nomen a nubibus, quibus tegitur caelum. Vnde et *nuptiae* dicuntur, quod ibi primum nubentium capita velantur. *Obnubere* enim cooperire est.

11. Cui contraria *innuba*, hoc est, innupta, quae adhuc vultum suum non velat.

12. *Vxores* vocatae, quasi *vnxores*. Moris enim erat antiquitus, vt nubentes puellae simul venirent ad limen mariti, et postes, antequam ingrederentur, ornarent laneis vittis, et oleo vngerent. Et inde vxores dictae, quasi *vnxores*, quae ideo vetabantur limina calcare, quod illic ianuae et coeant, et separentur.

13. *Matrona* est, quae iam nupsit, et dicta matrona, quasi ma-

lib. 1. *de nupt.*, *et concup. cap.* 11. GR.

Ib. De *coniugatis* fusius Isidorus lib. 2. de ecclesiast. offic. cap. 20. Brissonius De ritu nupt. pag. 313. admittere non audet, quod Seruius ad Aeneid. lib. 4. v. 16., et post eum Isidorus hoc loco de iugo matrimonii tradunt. Albertus Dietericus, qui notas adiecit, aduertit, a Grialio laudari Augustinum De nupt. cap. XI., apud quem nihil reperit. Ipse producit in eandem sententiam Festum, Vlpianum, Statium: quorum tamen verba, vt ait, aliam admittunt interpretationem. Non tamen censet improbabilem eum ritum, quem nonnulli de velo instar iugi intelligunt. Ipse suspicatur, huc trahi posse, quod Seruius lib. 4. Aeneid. v. 374. tradit, nimirum de duabus sellis iugatis, quae fortasse iugum repraesentabant, vel in iugi modum iunctae erant. De tota hac Isidori sententia plura disserit Iuo Carnotensis epist. 173. Explicatio de matrimonii iugo, quod attinet quidem ad christianos, ex ipso Isidoro loc. cit. desumenda est: *Quod autem nubentes post benedictionem a leuita vno vinculo copulantur, videlicet ne compagem coniugalis vnitatis disrumpant. At vero quod eadem vitta candido, purpureoque colore permiscetur, candor quippe ad munditiam vitae, purpura ad sanguinis posteritatem adhibetur etc.* AREV.

10. Nuptae. *Ead. lib.* 2. *de offic. c.* 19. GRIAL.

Ib. *Vultus suos velent*. Velamen hoc tenue erat, et lutei coloris: flammeum vocat Catullus carm. 60., quem ad locum Vulpius ex Genes. cap. 20. v. 16. colligit, morem flammei adhibendi ab hebraeis vsque deriuatum videri. AREV.

12. Vxores quasi vnxores... Moris enim erat. *E Seruio Aen.* 4. *ad v.* Coniugis antiq. m. q. h. c. GRIAL.

Ibid. Quae ideo vetabantur limina calcare. *Elegans ratio. Seruius vero ex Varrone*: Ideo, *ait*, nuptas limen non tangere, ne a sacrilegio inchoarent, si depositurae virginitatem calcent rem Vestae consecratam, *ad eclog.* VIII. GR.

Ib. *Oleo vngerent*. Plinius lib. 28. c. 9. *adipe* vnctionem fieri consueuisse tradit. Arnobius lib. 3. aduersus gentes *adipali vnguine*, vbi deam *Vnxiam* irridet his vnctionibus praepositam. Alias causas, cur nouae nuptae limen calcare vetarentur, exponit Brissonius De rit. nupt. pag. 327. et seq. AREVALVS.

13. Matrona. *Sup. cap.* 5. GRIAL.

ter nati, vel quia iam mater fieri poteſt, vnde et matrimonium dictum. Diſtinguitur autem inter matronam, matrem, et matrem familias. Nam *matronae*, quia iam in matrimonium conuenerunt: *matres*, quia genuerunt: *matres familiae*, quia iam per quamdam iuris ſolemnitatem in familiam mariti tranſierunt.

14. *Monogamus* dictus, quia vni tantum nupſit: μόνον enim apud graecos vnum dicitur, γάμος nuptiae interpretantur.

15. *Bigamus* autem, et trigamus a numero vxorum vocatus, quaſi duabus, vel tribus maritus.

16. *Vidua* vocata, quod cum viro duo fuerint, nec circa conſortium alterius viri poſt mortem primi coniugis adhaeſerit. Nam quae alteri poſt mortem prioris viri nupſerint, viduae non dicuntur. Item vidua dicta, quod ſola ſit, nec circa conſortium viri coniugalia iura cuſtodiat.

17. Fratris vxor *fratriſſa* vocatur. Mariti frater *leuir* dicitur. Duorum inter ſe fratrum vxores *ianitrices* vocantur, quaſi eandem

16. Vidua vocata, quod cum viro duo fuerint. *Quaſi dicat, nunc vna ſit. Ita enim videtur retineri poſſe veterum librorum ſcriptura. Quidam ex Rabano ita legebat*; quod quum a viro diuiſa fuerit, circa conſortium alterius viri non adhaeſerit. GRIAL.

Ib. Item vidua dicta, quod ſit. *Quaſi ſine duitate, vt enim Labeo ait*: Vidua ſic dicta, quaſi *vecors*, *veſanus*, qui ſine corde, aut ſanitate eſt. *Aut verius fortaſſe*, quaſi valde diuiſa, *nam* ve *augere ſolet*, *vt in* vehemens, veſcus; iduare *autem diuidere, aut findere, quo videtur reſpexiſſe Horatius*: Idus tibi ſunt agendae; - Qui dies menſem Veneris marinae - Findit Aprilem. GRIAL.

Ib. De viduis lib. 2. Officior. c. 19., vbi clarius explicatur, vere viduitatis nomine illam carere, quae pluribus nexa fuit maritis. Apud Grialium ſcriptum erat *iduere* pro *iduare*; hoc poſui ex Macrobio, et aliis. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 15. viduam dictam ait quaſi *valde diuiſam*, aut *a viro diuiſam*. AREV.

17. Fratris vxor fratriſſa. *Feſtus*. Fratria vxor fratris. *Non.* Fratriae appellantur fratrum inter ſe vxores. GRIAL.

Ib. Leuir . . . glos . . . Ianitrices. *Modeſtin. in l. non facile, D. de gradibus.* Viri frater *leuir*. Is apud graecos δαὴρ appellatur. Viri ſoror *glos* dicitur, apud graecos γάλως: duorum fratrum vxores *ianitrices* dicuntur, apud graecos εἰνατέρες. *Gloſs.* Ianitrices δύω ἀδελφῶν γυναῖκες. GRIAL.

Ib. Legi etiam poterit apud Iſidorum, vt apud alios, *fratria*, non *fratriſſa*. Forcellinus ait, *ianitrices* duorum fratrum vxores dictas, non quod eandem *ianuam* pulſarent, ſed quod pariter aduerſum lectum *ianuae* ſibi ſternerent, in eoque tamquam cuſtodiae cauſa cubare ſolerent. Nam apud romanos ea conſuetudo fuit, vt quae vxor primum in manum viri conueniſſet, ea ſibi in atrio domus ante ipſam ianuam lectum ſterneret. Quo reſpicit Propertius lib. 4. eleg. vlt. v. 81. *Seu tamen aduerſum mutarit ianua lectum: - Sederit et noſtro cauta noverca toro*. Nonnulli putant, *ianitrices* corrupte ita dici e graeco εἰνατέρες, *inateres*, quod eſt, *fratriae*. AREV.

ianuam terentes, vel per eamdem ianuam iter habentes. Viri soror *glos* appellatur.

18. Sororis vir speciale nomen non habet, nec vxoris frater.

19. *Matrimonium* est nobilium iusta conuentio, et conditio.

20. *Coniugium* est legitimarum personarum inter se coeundi, et copulandi nuptiae. Coniugium dictum, quia coniuncti sunt, vel a iugo, quo in nuptiis copulantur, ne resolui, aut separari possint.

21. *Connubium* autem non a nupta, sed a nubendo formatum. Dicitur autem connubium, quum aequales in nuptias coeunt, vt puta ciues romani, pari vtique dignitate. Connubium autem non est, quum ciuis romanus cum latina iungitur. Quoties autem connubium non est, filii patrem non sequuntur.

22. *Hymenaeus* dicitur a quodam Hymenaeo, qui primus prospere vsus est nuptiis, vel ἀπὸ τῦ ὑμένος, quod membranae virginitatis est claustrum.

23. *Contubernium* est ad tempus coeundi conuentio: vnde et tabernaculum, quod modo huc, modo illuc praefigitur.

24. *Repudium* est, quod sub testimonio testium vel praesenti, vel absenti mittitur.

25. *Diuortium* est, quoties, dissoluto matrimonio, alter eorum alteras nuptias sequitur. *Diuortium* autem dictum a flexu viarum, hoc est, viae in diuersa tendentes.

26. *Friuolum* est, quum eo animo separantur, vt rursum ad se inuicem reuertantur. Nam *friuolum* est velut quassae mentis,

19. Matrimonium est nobilium. *A. Augu. Cur* nobilium? *an quia ciuium tantum erat romanorum? vel quia auspicato fiebat, et plebeiorum nulla erant antiqua auspicia, vt est apud Liuium?* GR.

20. De iugo coniugum supra num. 9. AREVALVS.

21. Vlpianus Regular. tit. 6. *Connubium habent ciues romani cum ciuibus romanis: cum latinis autem, et peregrinis ita, si concessum sit: cum seruis nullum est connubium.* AREVALVS.

22. Vel ἀπὸ τῦ ὑμένος. *Donat. in Adelph. ad v.* Missa haec face, Hymenaeum, etc. Alii quod ὕμην dicatur membrana quaedam, qua est munita virginitas. GRIAL.

Ib. *Hymen*, vel *Hymenaeus* deus erat nuptiarum, de quo multa fabulatores. AREVALVS.

23. *Contubernium* quoque dicebatur maritalis coniunctio seruorum, inter quos olim verum matrimonium non erat. AREVALVS.

24. Discrimen inter *repudium*, et *diuortium* explicatur a Modestino Dig. lib. 50. tit. penult. leg. 101. *Diuortium inter virum, et vxorem fieri dicitur: repudium vero sponsae remitti videtur, quod et in vxoris personam non absurde cadit.* Vsurpatur passim *repudium* pro *diuortio*. AR.

25. Diuortium a flex. viar. *Seru. Aen. 9. ad v.* Obiiciunt equites sese ad diuortia nota. Diuortia, inquit, diuerticula viae militaris. GRIAL.

26. Friuolum est. *Vlpian. in l. cum*

et effluxae, nec stabilis. Proprie autem friuola vocantur fictilia vasa inutilia.

27. Tres autem ob causas ducitur vxor: *prima* est *causa* pro-
c. 1. v. 28. lis, de qua legitur in Genesi, *Et benedixit eis dicens: Crescite, et multiplicamini*. *Secunda causa* adiutorii, de qua ibi in Genesi di-
c. 2. v. 18. citur: *Non est bonum, esse hominem solum, faciamus ei adiutorium simile*. *Tertia causa* incontinentiae: vnde dicit Apostolus, vt qui se non continet, nubat.

28. In eligendo marito *quatuor* spectari solent, *virtus*, *genus*, *pulchritudo*, *sapientia*. Ex his sapientia potentior est ad amoris affectum. Refert haec quatuor Virgilius de Aenea, quod his Dido impulsa est in amorem eius: Pulchritudine, *Quem sese ore ferens?* Vir-
4. Aen. v. xi. etc. tute, *Quam forti pectore, et armis?* Oratione, *Heu! quibus ille - Iactatus fatis, quae bella exhausta canebat?* Genere, *Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum*.

29. Item in eligenda vxore *quatuor* res impellunt hominem ad amorem: *pulchritudo*, *genus*, *diuitiae*, *mores*. Melius tamen est, si in ea mores quaerantur, quam pulchritudo. Nunc autem illae quaeruntur, quas aut diuitiae, aut forma, non quas probitas morum commendat.

30. Ideo

hic Statius §. diuortium, D. de don. inter vir. et vx. Quod si diuortium, inquit, non intercesserit, sed friuusculum, profecto valebit donatio, si friuusculum quieuit. GRIAL.

Ib. Proprie enim friuola. *Fest.* Friuola sunt proprie vasa fictilia quassa, vnde dicta sunt verba friuola, quae minus sunt fide subnixa. GRIAL.

Ib. Grialius, et alii editi habent *Fribolum est etc.*, sed paulo post Grialius, *Nam friuolum est*. In Pandectis quidem legitur *fribusculum*, sed hoc inde oritur, quod saepe *b* pro *v* adhibebatur; ac *friuusculum* etiam apud Vlpianum legendum, multi putant. Quod enim alii reponere tentant *frigusculum*, non placet. Isidorus certe vel *friuolum*, vel *friuusculum* videtur legisse. AREV.

27. Vulgata: *Benedixitque illis deus, et ait: Crescite etc.* AREVALVS.

28. In eligendo marit. *Ead. lib. 2. de offic. c. 9. Nisi quod pro sapientia orationem illic posuit. Vt hic quoque in enumeratione*. GRIAL.

29. Item in eligenda vxore quatuor. *In officiis vero*, In feminis tria spectabantur, si generosa, si bene morata esset, si pulchra. *Et Donat. in Phorm. Actor. 1. Scen. 2.* Quatuor sunt, quae in sponsis quaeruntur, forma, probitas, dos, nobilitas. *Sed quid in officiis secutus sit, cum dotem, siue diuitias omisit (si modo omisit) non est obscurum*. GRIAL.

Ib. In cod. Vat.-Palat. 282. haec est nota ad hunc locum: *Chrysostomus supra Matth. 1. Qui diuitias eligunt, et non mores, pulchritudinem, et non fidem, quod in meretricibus solet quaeri, hoc in coniugibus optant. Propterea non generant filios subditos vel sibi, vel deo: vt filii eorum non sint fructus iustae coniunctionis, sed poena condigna irreligiositatis*. AREVALVS.

30. Ideo autem feminae sub viri potestate consistunt, quia leuitate animi plerumque decipiuntur. Vnde et aequum erat, eas viri auctoritate reprimi. Proinde et veteres voluerunt, feminas innuptas, quamuis perfectae aetatis essent, propter ipsam animi leuitatem, in tutela consistere.

LIBER DECIMVS.

VOCVM CERTARVM ALPHABETVM.

1. Licet origo nominum vnde veniat, a Philosophis eam teneat rationem, vt *homo* ab *humanitate*, *sapiens* a *sapientia* nominetur, quia prius *sapientia*, deinde *sapiens*, tamen claret alia specialis in origine quorumdam nominum causa, sicut *homo* ab *humo*, vnde proprie homo est appellatus. Ex quibus exempli gratia quaedam in hoc opere posuimus.

A

2. *Aeros* vir fortis, et sapiens. *Auctor* ab *augendo* dictus. *Auctorem* autem feminino genere dici non posse existimant. Nam quae-

1. Licet origo. *Ante haec verba in omnibus libris editis leguntur ista*: Origo quorundam nominum, id est, vnde veniant, non pene omnibus patet. Proinde quaedam noscendi gratia operi interiecimus: *quae in manuscriptis quibusdam non sunt: in aliis (vt in Salm., et Silien. Goth.) tum diuerso charactere, tum etiam interiecto hoc titulo* (De quibusdam vocabulis hominum) *ab hoc initio separantur*. GRIAL.

Ib. In veteribus membranis diuersi tituli huius libri apparent, vt, *Liber* x. *per alphabetum conscriptus. Capitulum libri* x., *id est, de quibusdam nominibus per alphabetum distinctis. De quibusdam vocabulis nominum per denominationem. De reliquis nominibus iuxta ordinem elementorum. Liber* x. *per denominationem etc.* Codex Vrbinas 100., in quo Etymologiae in 22. libros distribuuntur, huiusmodi titulos hac rubrica complectitur: *Liber duodecimus Isidori de quibusdam nominibus per alphabetum distinctis, de reliquis nominibus iuxta ordinem elementorum, vel literarum, de quibusdam vocabulis hominum* (al. *nominum*) *per denominationem incipit*. AREV.

2. Auctorem feminino genere dici non posse. *Charisius*: Auctor siquidem propterea dicitur, quod augeret, et generaret; et auctricem dicemus, quod pariter augere possit, cum vero ad auctoritatem referatur, pro communi accipiendum. *Ead. Seru. Aen.* XII. *ad v.* Auctor ego audendi. *Sed hic locus non est integer. Nam in* cursore *alia ratio est*. GR.

Ib. Infra in H suo loco est *Heros*. Cur autem in *A Aeros* collocetur, et scribatur, ratio inde peti potest, quod ex graeco *heros* dicitur, quasi *aerius*, *caelestis*. Vide infra num. 116., et lib. 8. cap. vlt. num. 96. Barthius lib. 26. Aduersar. cap. 5. *Heros*, inquit, *quomodo literae A*,

dam sunt, quae in feminino flecti non possunt, vt *cursor*. *Actor* ab *agendo*.

3. *Alumnus* ab *alendo* vocatus: licet et qui alit, et qui alitur, alumnus dici potest, id est, et qui nutrit, et qui nutritur: sed melius tamen, qui nutrit.

4. *Amicus* per deriuationem, quasi *animi custos*: dictus autem proprie *amicus* ab *hamo*, id est, catena charitatis, vnde et *hami*, quod teneant.

5. *Amator*, turpitudinis, quia amore torquetur libidinis. *Amabilis* autem, quod sit amore dignus. *Amasius*, eo quod sit pronus ad amorem.

6. *Astutus* ab *astu* vocatus, quod est callidi, et cauti hominis, qui possit sine periculo fortiter aliquid facere. *Argutus*, quia argumentum cito inuenit in loquendo. *Acer*, in vnamquamque formam vegetus, ac nimius. *Alacer*, a velocitate, et cursu, quasi diceret *aliger*. *Armiger*, quod arma gerat. *Alacris*, laetus, alacriter ge-

cuius debet esse vocis principium, conueniat, nemo coniectauerit. Nec tam bardus Isidorus, vt H graecum cum A confudisse putandus sit. In suo veteri libro pro *aeros* inuenit *aros*, et coniicit *Amos*, quod significat *virum fortem, et sapientem*, ex Sancte Pagnino. Sic Papias: *Amos interpretatur potens, fortis, verecundus*. Suspicionem Barthii confirmare possum scriptura codicis Vaticani 623., vt indicaui in Isidorianis cap. 93. n. 29. Nam in eo codice clare legitur *Amos* pro *Aeros*. Non tamen ausim scripturam vulgatam, et communem mutare, quae, vt dixi, aliqua ratione defendi potest. Et Isidorus quidem verbum *Amos* interpretatur lib. 7. cap. 8. num. 12. *Populus auulsus*, quod a *viro forti, et sapiente* longe dissidet. De hac voce *heros*, vt *Sanctis* aliquando apponitur, dixi in commentar. ad Prudentium hymn. 6. Cathem. v. 114., vbi obseruaui, Auitum lib. 5. noue dixisse de Pharaone: *heros impius*. Bembus contra reprehenditur a Scaligero lib. 6. Poetic. cap. 4. *Bembus, quum dominum Iesum HEROA vocat, valde me commouit: sane vox impia, et vtroque indigna: ne argutetur quispiam heroem e semisse deum, ex altero semisse hominem*. Quod hoc eod. num. additur *Auctorem autem ... non posse existimant*, Barthius loc. cit. aduertit, deesse in suo libro ms. *autem*, vel, vt alii habent, *etiam*, et *existimant*. Negat Grialius, hunc locum integrum esse, quia in *cursor* diuersa ratio est, atque in *auctor*. Sed, vt puto, Isidori mens est, *auctorem*, quum ad auctoritatem refertur, pro communi accipiendum, quamuis in femineum genus flecti possit *auctrix* in alia significatione. Ac simul aduertit, esse quaedam nomina, quae nullo modo in femineum genus flectuntur, vt *cursor*. AR.

3. Alumnus ... sed melius tamen, qui nutrit. *Ita veteres libri. Et ita fortasse visum Nonio, consuetudine repugnante: sic enim ille*: Alumnos quos alas, vel educes, vel eos, qui aluntur, consuetudo dici vult. *Quasi aliud ratio exposceret*. GRIAL.

4. *Amicus* est ab *amore*: *amor* autem commode ab *ἅμα simul, vna* deducitur. AREVALVS.

5. Amasius eo quod sit pronus ad amorem. *Iulianus Rhetor apud Agellium lib. 19. c. 9.* Audite, ac discite, nostros quoque antiquiores, quos nominastis, poetas amasios, ac Venerios fuisse. GR.

stiens, et nullius rei nouitate turbatus. *Agilis*, ab *agendo* aliquid celeriter, sicut docilis.

7. *Aemulus*, eiusdem rei studiosus, quasi imitator, et amabilis: alias inimicus inuenitur. *Aequus*, est secundum naturam iustus dictus, ab aequalitate: hoc est ab eo, quod sit aequalis, vnde et *aequitas* appellata, ab aequalitate quadam scilicet. *Aequaeuus*, ab eo quod sit alteri aequalis aeuo, id est, coaetaneus. *Arrogans*, eo quod multum rogetur, et ille fastidiosus sit. *Audax*, proprie pro arrogante ponitur. *Animosus*, quod sit animis, et viribus plenus. *Animatus*, quasi *animo auctus*, et quasi animo firmatus.

8. *Elatus*, pro eo quod seipsum super mensuram suam eleuet, dum magnus sibi videtur de his, quae agit. *Attollens*, quod se eleuet, et erigat. *Ambitiosus*, quod honores ambiat.

9. *Auidus* dictus ab *auendo*; *auere* enim cupere est. Hinc et *auarus*. Nam quid est *auarum esse*? progredi vltra, quam sufficit. *Auarus* ex eo dictus, quod sit *auidus auri*, et nunquam opibus expleatur, et quantum plus habuerit, tantum plus cupiat, Flacci super lib. 1. epist. 2.
hoc concordante sententia, qui ait, *Semper auarus eget*, et Sallustii, *Quod auaritia neque copia, neque inopia minuitur*.

10. *Amarus*, a sapore translatum nomen habet. Est enim insuauis, nec nouit quemquam ad consortium suum aliqua inuitare dulcedine. *Adulter*, violator maritalis pudoris, eo quod alterius thorum polluat.

11. *Anceps*, huc, illucque fluctuans, ac dubius, istud, an illud capiat, et in quam partem declinet, anxius. *Atrox*, quod sit tetris moribus. *Abstemius*, a temeto, id est, vino, quasi abstinens a vino. *Ablactatus*, quod sit a lacte ablatus.

12. *Aeger*, quod agatur infirmitate, vel tristitia ad tempus. *Aegrotus*, quod sit aeger frequentius, sicut iratus, et iracundus.

7. Aemulus. *E Seru. Aen.* 5., *et* 6., *quod autem* et amabilis *additur ab Isidoro, idem dixerat Hesiodus*: *οὐκ ἄρα μοῦνον ἔην ἐρίδων γένος, ἀλλὰ ἐπὶ γαῖαν Εἰσὶ δύω. τὴν μὲν κὲν ἐπαινήσειε νοήσας.* GR.

Ib. Aequitas ab aequalitate. *Ex August. de quant. anim. cap.* 9. GRIAL.

Ib. *Aemuli* originatio fortasse est ab *αἱμύλιος, αἱμύλος*, *lepidus*, *blandus*. AR.

8. *Elatus etc.* haec ipsa verba occurrunt infra in *E* num. 81., neque hoc loco inseri debent, nisi scribatur *aelatus*, quod orthographiae repugnat. AREV.

9. Auarus. *Hieronymi verba Eccles.*5. GRIAL.

11. Anceps. *Aug. lib. de Gramm.* GR.

12. *Aerumnosus* a *rumine*: fortasse huc pertinet, quod ait Arnobius lib. 7. *Aerumnae sunt prima in gurgulionibus capita, qua deiicere cibos, et referre na-*

Aerumnosus, a *rumine* dictus, quod per inopiam miser factus esuriat, et sitiat.

13. *Auspex*, eo quod auium auspicia intendat, sicut *auceps*, quod aues capiat. *Astrosus*, ab astro dictus, quasi malo sidere natus.

14. *Enormis*, eo quod normam, et mensuram excedat. *Abactor* est fur iumentorum, et pecorum, quem vulgo *abigeum* vocant, ab *abigendo* scilicet.

15. *Atratus*, et *Albatus*: ille a veste nigra, iste ab alba. *Aduena*, eo quod aliunde adueniat. *Alienigena*, qui ex alia gente genitus est, et non ex ea, vbi est. Item *alienigena*, quod alienae regionis sit, et non eius, vbi est.

16. *Accola*, eo quod adueniens terram colat. *Agricola*, a *colendo agro*, sicut *siluicola*. *Assecla*, eo quod sequatur aliquem lucri causa.

17. *Assiduus* dicebatur apud antiquos, qui assibus ad aerarii expensam conferendis erat, et in negotiis quoque publicis frequens: vnde et per *s*; non per *d* scribendus est.

18. *Apparitor* nominatus, quod appareat, et videatur, et praesto sit ad obsequium. *Attentus*, vt aliquid audiens teneat.

19. *Attonitus*, veluti furore quodam instinctus, atque stupefa-

tura est ruminatoribus seculis. Plautus apud Festum *aerumnulas* vocat furcillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant. *Ruma*, *rumis*, aut *rumen* olim erat mamma; *rumen* etiam est pars colli, aut quasi ventriculus eiusdem: quo referri possunt verba Isidori *per inopiam etc.* Alii alias notationes nominis proferunt. AREVALVS.

13. Astrosus. *Retinet vulgaris lingua eandem vocem*. GRIAL.

Ib. Astrosus in Glossario Isidori dicitur etiam *lunaticus*. Significatio in vulgari lingua hispana est *desafortunado*, hoc est, *infelix*. AREVALVS.

14. *Enormis* ad hunc locum non pertinet, nisi per *ae* scribatur, quod contra regulam est. Posset substitui *abnormis*: sed hoc accipitur pro *sine norma*, *aut lege*. Vide infra not. ad num. 81., vbi in *E* recte collocatur *enormis*. De *abactoribus* Paulus lib. 5. Sentent. cap. 18. De *abigeis* Vlpianus lib. 47. Dig. tit. 14. leg 1. AREVALVS.

15. Atratus. Atramus *VV. CC.* GR.

Ib. *Aduena*. Ambrosius in ps. 38. *Aduena*, qui aliunde venit: *Accola*, qui ad tempus colit. GRIAL.

17. Assiduus. *Charis.* adsiduus quidam per *d* scribunt, quasi sit a *sedendo* figuratum: sed errant. Nam cum a Seru. Tullio populus esset in quinque classes diuisus, vt tributim prout quisque possideret, inferret, ditiores, qui asses dabant, *assidui* dicti sunt. Et quoniam soli negotiis publicis frequentes aderant, eos, qui frequenter adsunt, *assiduos* ab assibus dixerunt. *Hinc Agellius* assiduum *in* XII. *tab.*, *et pro locuplete*, *et facile munus faciente dictum ait ab* assibus. *Caper ab* adsidendo *deducit*: *legimus autem* ad aerarii expensam *ex C. Rom. Nam reliqui* ad aerarium expensum *nullo sensu*, *nisi* aerariam expensam *mauis*. GRIAL.

Ib. Grialius in textu edidit *aerarium expensum*, quod in nota damnat. AREV.

19. Attonitus. *Seru. Aen.* 3. Attonitus, stupefactus. Nam proprie, attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis, et sonitus dant stuporem. GRIAL.

ctus: dictus autem *attonitus* a *tonitrui* strepitu, quasi tonitruo stupefactus, et vicino fulgori, aut tactu proximus. vide var. lect.

20. *Allectus*, quod sit palam electus. *Abactus*, quod sit *ab actu* remotus. *Abortiuus*, eo quod non oriatur, sed aboriatur, et excidat. *Adoptiuus*, quia est palam optatus in filium.

21. *Ambo*, ab eo, quod est ἄμφω, nomen de graeco latinum factum, litera tertia demutata. *Alius* de multis dicitur, *alter* vero de duobus. *Aequimanus* appellatus, qui vtraque manu gladio incunctanter vtitur.

B

22. *Beatus* dictus, quasi *bene auctus*, scilicet ab *habendo*, quod velit, et nihil patiendo, quod nolit. Ille autem vere beatus est, qui et habet omnia, quae vult bona, et nihil vult male. Ex his enim duobus beatus homo efficitur.

23. *Bonus* a venustate corporis creditur dictus: postea et ad animum translatum nomen. Eum autem dicimus bonum, cui non praeualet malum: eumque optimum, qui peccat minimum.

24. *Benignus*, est vir sponte ad benefaciendum paratus, et dulcis alloquio: non autem multum distat *benignus* a *bono*, quia et ipse ad benefaciendum videtur expositus. Sed in eo differt, quia potest bonus esse, et tristior, et bene quidem facere, et praestare, quod poscitur, non tamen suauis esse nouit consortio. Benignus autem sua cunctos nouit inuitare dulcedine.

25. *Beneficus* a *benefaciendo* alteri dictus: vnde et *beneficentia* vocatur, quae proximo prodest.

20. Abactus q. s. a. s. r. *Festus*. Abacti magistratus dicebantur, qui coacti deposuerunt imperium. GRIAL.

21. Alius de mult. *E Seru. Aen.* XI. GR.

22. Beatus quod bene auctus. *Cassiod. in ps.* 1. Beatus, sicut nobis maiorum tradidit auctoritas, dicitur quasi bene aptus, cui omnia desiderata succedunt. GRIAL.

Ib. Et nihil vult male. *Ita Goth. libri, et August.* 13. *de Trinit. non male.* GR.

Ib. Clarum est, *beatum* esse a *beo*, quod a βιῶ, *viuo* nonnulli deducunt. AREVALVS.

23. Eumque optimum, qui peccat minimum *Hor.* Nam vitiis nemo sine nascitur, optimus ille est, - Qui minimis vrgetur. GRIAL.

24. Nam beneuolentia absurdum sonat. *Et quia minus coalescunt partes, altera manente integra, et* volentia *per se absurda vox latinis auribus, et quia minor vox* i *quam* e, *vt ait Halicarnasseus: cui rei in componendis dictionibus studemus, vt minus grauis sit plurium dictionum coniunctio. At aetas haec* beneuolentiam *vsurpauit*. GRIAL.

Ib. Recepta consuetudo scribendi *beneuolus*, et *beneuolentia* similibus aliis exemplis comprobatur, vt *beneficus*, *benedico etc.* Lipsius, Vossius, Dausquius praeter antiquiores Eutychem, Bedam etc. probant *beniuolus*. AREVALVS.

26. *Beniuolus*, quia *bene vult*. Non tamen dicimus *beneuolus*, sicut nec *maleuolus*. Saepe enim ex duabus partibus compositum nomen aut priorem, aut sequentem literam corrumpit: nam *beneuolentia* absurdum sonat.

27. *Blandus*, dulcis, et inuitans ad familiaritatem sui.

28. *Brutus*, quasi obrutus, quia sensu caret. Est enim sine ratione, sine prudentia. Vnde et ille Iunius Brutus ex sorore Tarquinii superbi genitus, quum eumdem casum timeret, quem frater inciderat, qui ob diuitias, et prudentiam ab auunculo fuerat occisus, forte, *tempori.* vtilem temporis simulauit stultitiam. Vnde etiam Brutus est cognominatus, dum vocaretur Iunius.

29. *Balbus* a *balando* potius, quam loquendo dictus; verba enim non explicat. Inde et *blesus*, quia verba frangit.

30. *Bucco* garrulus, quod ceteros oris loquacitate, non sensu exsuperet. *Biliosus*, quod semper sit tristis, ab humore nigro, qui bilis vocatur.

31. *Baburrus*, stultus, ineptus. *Biothanatus*, quod est vi mortuus: θάνατος enim graeco sermone mors dicitur.

C

32. *Clarus* a caelo, quod splendeat: vnde et *clara dies*, pro splendore caeli. *Celsus* a caelo dictus, quod sit sublimis, et altus, quasi caelestis.

28. Ab aliis dicitur *brutum* quasi βρωτὸν, quod comedi potest, edule. AREV.

30. Bucco. *Gloss.* Buccones παράσιτοι, βυκκίονες. *Apulei. Apolog.* 2. Macie prorsus vt Buccones videbuntur. GR.

Ib. Barthius lib. 6. Aduers. cap. 14. *Quod vero Isidorus Origin. lib.* 10., *et Magister alius glossarum ex variis concinnator*, *BVCCONES ideo fatuos dicit*, *quod multa soleant*, *magnaque fari*, *sane etiam ex veterum disciplina est*. Profert illud Dionysii Catonis lib. 2. cap. 21. *Exigua iis tribuenda fides*, *qui multa loquuntur*, et alibi: *Multi multa loquuntur*, vbi *multi* sunt stolidi, quum contra sapientes *pauci* sint. AREVALVS.

31. Baburrus. *Gloss.* Baburra, ἄφρων, ἀνόητος, μάταιος. GRIAL.

Ibid. Biothanat. *Seru. Aen.* 4. *ad v.* Omnib. vmbra locis adero, Dicunt Physici, biothanatorum animas non recipi in originem suam. *Vox frequens Iulio Firmico*, *Cassiano*, *Tertull.* GRIAL.

Ib. Ex graeco *biothanatus* est *vi*, seu *violente mortuus*, vt sunt illi, qui sibi manus inferunt. In nonnullis excusis legebatur *bis mortuus*; quod aliqui ita exponebant, animas *biothanatorum* non recipi in originem suam, *nisi vagantes legitimum fati tempus impleuerint*, vt ait Seruius: quod poetae referunt ad sepulturam. Sed Grialii lectio retinenda est *vi mortuus*. Ab ethnicis martyres nostri *biothanati* vocabantur, quia sponte pro Christi nomine mortem oppetebant. Exempla Ducangius profert. AREV.

33. *Castus*, primum a castratione nuncupatus: postea placuit veteribus etiam eos sic nominari, qui perpetuam libidinis abstinentiam pollicebantur.

34. *Caeles* dictus, quia iter sibi facit ad caelum. *Caelebs*, connubii expers, qualia sunt numina in caelo, quae absque coniugiis sunt. Et *caelebs* dicitur, quasi caelo beatus. *Caelicola*, eo quod *caelum colat*; est enim angelus.

35. *Continens*, non solum in castitate dicitur, sed et in cibo, et potu: in ira quoque, et vexatione mentis, et detrahendi libidine. Et continens, quod se a multis malis abstineat.

36. *Clemens*, misericors, ab eo quod cluat, id est, protegat, et tueatur, sicut solet patronus clientem.

37. *Concors* a coniunctione cordis appellatus: nam sicut *consors* dicitur, qui sortem iungit, ita ille *concors* dicitur, qui *corde iungitur*.

38. *Concionator*, multitudinis allocutor. *Consolator*, vnius allocutor: et inde dictus *consolator*, quod soli se applicat, cui loquitur, et solitudinem leuat alloquio suo: hinc et *solatium*.

39. *Consultus* est, qui consulitur, cui contrarius est *inconsultus*, qui non accipit consilium.

40. *Constans* dictus, quod vndique stat, nec in aliquam partem declinari potest. *Confidens*, quod sit in cunctis fiducia plenus. Vnde et Caecilius: *Si confidentiam habes, confide omnia*.

41. *Cautus*, a cauendo dictus. *Callidus*, fraudulentus, quia celare nouit, et male peritus. *Callidum* autem veteres non pro astu-

33. Notandum verbum *abstinentia libidinis* pro temperantia. AREVAL.

34. Caeles. *Aug. lib. de Gramm.* Praeses, diues, heres, caeles, caelites, qui iter sibi faciunt ad caelum. Caelite *quoque in singulari vsus Ouid. lib. v. de Ponto*. Quod tantum potui de caelite Brute recenti, - Vestra procul positus carmen in ora dedi. GRIAL.

Ib. Caelebs. *Quinctil. lib.* 1. *c.* 5. Ingeniose Caius visus est dicere caelibes, veluti caelites, quod onere grauissimo carent. *Et Hieronym.* 2. *contra Iouin.* Caelibes, quod caelo digni sunt, inditum nomen. GRIAL.

Ib. Qualia sunt numina in caelo. *Verba Aug. loco cit.* GRIAL.

Ib. Quasi caelo beatus. *Al.* Caelo aptus. GRIAL.

36. Non satis intelligitur etymon *clientis*: nam *cluere* proprie est *audire*, metaleptice *nominari*, atque inde *esse*, *existere*. Accipitur etiam pro *purgare*. Donato *clemens* est, qui *colit mentem*: aliis quasi *clinimens* a *clino*, et *mente*. AREVALVS.

39. Consultus. *E Seru. Aen.* 3. *ad v.* Inconsulti abeunt. GRIAL.

41. Callidum pro astute docto. *Hor.* Callidus huic signo ponebam millia centum. GRIAL.

to tantum, sed etiam pro astute docto ponebant. Hunc et *versutum*, ab eo quod animum cito vertat.

42. *Cupidus* a capiendo multum, id est, accipiendo vocatus. *Clamosus*, quasi *calamosus* a *calamo*, scilicet quod sonet. *Calumniator*, falsi criminis accusator, a *caluendo*, id est, frustrando, et decipiendo dictus.

43. *Calculator* a *calculis*, id est, lapillis minutis, quos antiqui in manu tenentes numeros componebant.

44. *Compilator*, qui aliena dicta suis permiscet, sicut solent pigmentarii in pila diuersa mixta contundere. Hoc scelere quondam accusabatur Mantuanus ille vates, quum quosdam versus Homeri transferens suis permiscuisset, et quum compilator veterum ab aemulis diceretur, ille respondit: *Magnarum esse virium clauam Herculi extorquere de manu.*

45. *Contumax*, ab eo quod contemnat. *Chromaticus*, quia non confunditur, nec colorem mutat: graece enim χρῶμα color vocatur.

46. *Contumeliosus*, quia velox est, et tumet in verbis iniuriae. *Contentiosus*, ab intentione vocatus, qui non ratione aliquid, sed sola pertinacia vindicat.

47. *Contemptibilis*, vel quia *contemptui habilis*, vel quia *contemptus*, *et vilis*, id est, sine honore.

48. *Crudelis*, hoc est, crudus, quem graeci, ὠμὸν appellant per translationem, quasi non coctus, nec esui habilis: est enim asper, et durus.

49. *Carnifex*, quod carnem efficiat. *Cruciarius*, eo quod sit cruce dignus. *Collega*, a colligatione societatis, et amicitiae complexu dictus. *Coaetaneus*, quasi compar aetatis.

50. *Com-*

42. Calumniator . . . a caluendo. *Caius cap.* 233. *de verb. sign.* Si caluitur, et moretur, et frustretur. Inde et calumniatores appellati, quia per fraudem, et vexationem alios vexarent litibus. Inde et cauillatio dicta est. GRIAL.

44. Compilator. *Fest.* Compilare est cogere in vnum, et condere, *forte* contundere. *Idem tamen*, Pilare, et compilare sunt qui graeca originis . . . Graeci enim fures πειράτας. GRIAL.

Ib. Mantuanus vates etc. fortasse ex Hieronymo in praefat. hebraic. quaestion. in Genesin. AREVALVS.

47. In *contemptibilis*, vt in *laudabilis*, *visibilis etc.* productio verbi est *bilis*, quin opus sit recurrere pro etymo ad *habilis*, aut *vilis*. AREVALVS.

49. Carnifex. *Donat. in Hecyr.* Caro proprie dicitur mortuorum; vnde *carnifices* dicti, quod carnes ex homine faciant. GRIAL.

Ib. Cruciarius. *Petronius*: Itaque cruciarii illius parentes, vt viderunt custodiam laxatam, detraxere nocte pendentem. GRIAL.

50. *Complex*, qui vno peccato, vel crimine alteri est applicatus ad malum: ad bonum vero nunquam dicimus complicem.

51. *Consors*, eo quod ad eum pars pertinet bonorum: nam *sortem* veteres pro parte ponebant. *Consors* ergo, quod sit communis sorte, sicut *dissors* dissimilis sortis.

52. *Celer*, appellatus a celeritate, quia quod vsus exigit, velocius facit. *Confinalis*, ab eo quod sit genere, vel loco affinis. *Colonus* a *colonia*, vel ab agro *colendo* dictus.

53. *Curator*, quod curam ferat pueris, qui adhuc eius aetatis sunt, vt negotia sua satis administrare non possint. *Cognitor*, a cognoscendo causam dictus. *Clientes*, prius *colentes* dicebantur, a colendis patronis.

54. *Captus*.... *Captiuus*, dicitur quasi capite diminutus: ingenuitatis enim fortuna ab eo excidit, vnde et a iurisperitis capite diminutus dicitur.

55. *Columis*, a *columna* vocatus, eo quod erectus, et firmissimus sit.

56. *Comptus*, a *coma* dictus, quod sit formosus capillis, vel quia *comam nutrit*.

57. *Calamistratus*, a *calamistro*, id est, acu ferreo in calami similitudine facto, in quo crines obtorquentur, vt crispi sint: quem in cinere calefacere solent, qui capillos crispant, vt calamistrati sint.

58. *Corpulentus*, quod sit corpore validus, et lentis carnibus. *Crassus*, a sagina corporis, a creando carnes. *Comesor*, a comeden-

51. Sicut dissors. *Aug. lib. de Gramm.* Dissors dicitur dissimilis sortis. GR.

52. *Confinalis* etiam est ad *confine pertinens*, vt *lineae confinales* apud Var. Auctor. de limitib. pag. 310. AREVALVS.

53. Clientes. *E Seru. Aen. 6. ad v.* Pulsatusue parens, a. f. i. clienti. GR.

55. Colomis. *Vnde* incolumis *a* columna, *vel* columine. *Donat. in Phorm.* Columen culmen, an columen columna? *Vitruu.lib.* 4. *c.* 20. Columen in summo fastigio culminis, vnde et columnae dicuntur. GRIAL.

Ib. Scribo *columis* cum aliis editis, quamuis Grialius praeferat *colomis*. *Columis* accipitur etiam pro *incolumi*. AR.

57. Pignorius De seruis pag. 195. ex Ouidio, Festo, et Iuuenale confirmat, quod ait Isidorus, *calamistrum* acum ferream esse. A Nonio cap. 15. num. 27. *fistula* appellatur, quia intus caua est instar calami arundinis. Librariorum fortasse error est apud Isidorum *acu ferreo* pro *acu ferrea etc*. Nam veteres *acum* feminine dicunt. AREVAL.

58. Caupo pessimus. *Hieron. Isa.* 1. Haeretici quoque euangelicam veritatem corrumpunt praua intelligentia, et sunt caupones pessimi, facientes de vino aquam. GRIAL.

Ib. *A creando carnes*, scilicet ex graeco κρέας, *caro*: ac fortasse pro *creando* verbum graecum Isidorus adhibuit. AREVALVS.

do satis. Est enim gulae, ac ventri immoderate deditus. *Caupo* pessimus, de vino aquam faciens.

59. *Candidus*, canus dictus a *candore*, et *candidus*, quasi *candor datus*: studio enim accedit candor. Nam *album* vocari, naturae est.

60. *Clodus* . . . *Curuus* . . . *Crispus* . . . *Caecus* appellatus, quod careat visu. Est enim luminibus amissis. Caecus est, qui vtroque oculo non videt.

61. *Caducus*, a *cadendo* dictus, idem lunaticus, eo quod certo lunae tempore patiatur. *Confusus*, a confusione sceleris appellatus, inde et confusio.

62. *Conuulsus* dicitur, cui sua, vi aliqua adimuntur. Vnde et *conuulsa nauis*, cuius eminentia vi tempestatis adimuntur: vnde et
1. Aen. 383. Virgilius: *Vix septem conuulsae vndis*, quasi mutilatae.

63. *Consumptus*, totus sumptus, et deuoratus. *Conciliatrix*, ob societatem flagitiosae consensionis dicta, eo quod inter currat, alienumque nundinet corpus. Hanc etiam et *lenam* vocant.

64. *Circumforanus*, qui aduocationum causa circum fora, et conuentus vagatur. *Collegiatus* . . . *Carpentarius*. . . .

D

65. *Dominus*, per deriuationem dictus, quod domui praesit. *Disertus*, doctus a *disserendo* dictus; disposite enim disserit.

66. *Doctus* a *docendo*, inde et *doctor*. *Docilis*, non quod sit doctus, sed quia doceri potest: est enim ingeniosus, et ad discendum aptus. *Discipulus* a *disciplina* dictus; *disciplina* autem a *discendo* vocata.

67. *Dispensator* vocatur, cui creditur administratio pecunia-

60. Clodus . . Curuus . . Crispus. *Aliqui libri recentiores has lacunas explent. Sed ita, vt referre non sit operae pretium*. GRIAL.

62. *Conuulsae vndis etc.* Alii interpretantur *concussae, et disiectae*. AREV.

64. Collegiatus. *De collegiatis Titulus est lib.* XI. *Cod.* GRIAL.

Ib. Latini *circumforaneus* dicunt. *Collegiati* fortasse hoc loco sunt vespillones, de quibus dictum lib. 9. cap. 4. num. 29. AREVALVS.

65. *A disserendo*, ex Festo, et Varrone, quamuis *i* breue in *disertus* aliud innuere videatur. AREVALVS.

66. *Disciplina* est a *discipulus*, vt in not. ad lib. 1. cap. 1. n. 1. dictum. AREV.

67. *Appendebant*: hinc *pendere* pro *soluere*. Vide Varronem in fine libri 4. de ling. lat. AREVALVS.

rum. Et ideo dispensator, quia prius qui dabant pecuniam, non numerabant eam, sed appendebant.

68. *Diues* ab aere vocatus. *Decorus*, perfectus, a *decem*. *Dulcis*... *Decens*, compositus, a numero *decem* dictus. Hinc et *decorus*, et *decibilis*.

69. *Directus*, eo quod in rectum vadit. *Dilectus* a *diligentia*. Haec sunt enim signa diligendi.

70. *Delibutus*, de oleo vnctus, vt athletae solent, vel in ceromate pueri. Hinc et *delibutum gaudio*, id est, perfusum, vel plenum. *Delicatus*, quod sit deliciis pastus: viuens in epulis, et nitore corporis.

71. *Defessus*, semper infirmus, quasi *diu fessus*. *Debilis*, quod per *bilem* factus sit fragilis. *Bilis* enim humor est afficiens corpus. *Decolor*, quod desit illi color.

72. *Desperatus*, vulgo vocatur malus, ac perditus, nec iam vllius prosperae spei. Dicitur autem per similitudinem aegrorum, qui affecti, et sine spe deponuntur. Consuetudo autem erat apud veteres, vt desperati ante ianuas suas collocarentur, vel vt extremum spiritum redderent terrae, vel vt possent a transeuntibus forte curari, qui aliquando simili laborauerant morbo.

73. *Degener*, aut ignobilis, aut quod sit impari genere, aut si dum sit optimo genere natus, inhoneste tamen viuit.

74. *Decrepitus*, quod morti sit propior, et quasi ad mortis tenebras vertat: sicut *crepusculum* tempus noctis. Alii dicunt *decre-*

68. Diues ab aere. *Aliqui Goth.* ab habere. GRIAL.

Ib. Decorus... a decem. *Seg.* a decendo. GRIAL.

70. Delibutus. *Ex Don. in Phorm. ad illud*: Si te delibutum gaudio reddo. GRIAL.

71. Melius *debilis* deducitur a *de*, et *habilis*. AREVALVS.

72. Desperati .. consuetudo autem erat. *Seruii sunt haec non* Desperati, *sed* Depositi *vocem interpretantis, Aen.* 12. *ad v.* Ille vt depositi p. f. p. *Quae si non satis apta sunt, minus mirum, quum Isidorus Seruii commentariis sine Virgilii carminibus vsus sit: vt Chacon optime coniecit, et ex aliis huius operis locis manifeste apparet*. GRIAL.

Ib. De voce *desperatus* Georgius in dissert. de monogramm. cap. 10. pag. 64. cum Isidoro conferendus. AREVALVS.

74. Festus: *DECREPITVS est desperatus CREPERA iam vita: siue quia propter senectutem nec mouere se, nec vllum facere potest CREPITVM*. Thomas Gatakerus Aduersar. miscell. lib. 2. cap. 14. ambigi posse ait, quem *crepitum* Festus voluerit: notat, interpretationem Isidori, *quod crepare, id est, loqui desierint*, esse ex Donato ad Terentium. Becmanus *decrepitum* exponit ab incessu tardiori, qui *crepitum*, siue sonitum *crepantem* excitat. Ioseph Scaliger a lucerna, vel candela, quae vltimum expirans, *crepitum* edere solet. AREVALVS.

pitum, non qui senectute auulsus est, sed qui iam *crepare* desierit, id est, loqui cessauerit.

75. *Depretiatus*, ab eo quod sit vilis, nec aliquo pretio dignus. *Dirus*, praeparcus, et teter, quasi *diuina ira* in id actus. Nam *dirum* dicitur, quod *diuina* infertur *ira*. Alias *dirus*, magnus.

76. *Dehiscens*, valde hiscens. Hic enim *de* augentis est, vt *deamare*, *desidere*. *Despiciens*, eo quod deorsum aspiciat, vel contemptui habeat. *Dolosus*, insidiosus, vel malignus, ab eo quod deludat. Vt enim decipiat, occultam malitiam blandis sermonibus ornat.

77. *Dubius*, incertus, quasi *duarum viarum*. *Delator* dictus, eo quod detegat, quod latebat. *Dilator*, quia differt ad proferendum. *Desidiosus*, tardus, piger a *desidendo* vocatus, id est, valde sedendo (idem et *reses* a residendo); *de* enim hic augentis est.

78. *Delirus*, mente defectus per aetatem ἀπὸ τοῦ ληρεῖν, vel quod a recto ordine, et quasi a *lira* aberret. *Lira* enim est arationis genus, quum agricolae, facta semente, dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit.

79. *Demens*, idem, qui amens, id est, sine mente, vel quod diminutionem habeat mentis. *Desipiens*, eo quod minus sapere incipit, quam solebat.

80. *Damnatus*, et *damnabilis*, quorum prior iam addictus est, sequens potest addici. *Degulator*, quod gulae sit deditus.

75. Depretiatus. *Vtuntur hac voce antiquus Biblior. interpres, Tertull., et alii Ecclesiastici scriptores.* GRIAL.

Ib. Dirus praeparcus, et teter. *Haud absurde: opponitur enim* diro comis. *Cicero in Caton. Mai.* Quanta in vno comitas, in altero diritas? *Reliqua e Seru. Aen.* 2., *et* 6. GRIAL.

Ib. *Depretiatus*: inde hispani *despreciado*: ac simili fere modo itali. Etymon *diri* explicat Festus: *Dirus*, *Dei ira natus*. Pro *magnus* accipit Seruius *dirus* ad Virgilii lib. 1. Georg. v. 37. *Dira cupido*. Sic *dira religio etc.* AR.

76. Dehiscens. *Ex eod. Aen.* 1. *ad illud*, His vnda dehiscens. GRIAL.

77. *Delator* est a *deferendo*. Raderus pag. 34. ad Martialem de voce, et officio delatoris agit. AREVALVS.

78. Delirus .. dirigunt sulcos, in quos omnis seges decurrit. Sulcos *pro porcis posuit, vel liris: nam in sulcos non seges decurrit, sed aqua ex liris. Vid. Varr., et Columell.* GRIAL.

Ib. Festus, et Nonius *liras* sulcos dicunt: Isidorus etiam lib. 15. cap. 15. *liram* a *porca* distinguit, quod *lira* sit sulcus, siue quod in aratione defossum est, *porca* id, quod in aratione extat, ex quo aqua in *liram*, seu sulcum decurrit. Vtrumque facile confunditur, quia inter arandum simul vtrumque fit. Confer notam ad lib. alphabeticum Differentiarum verborum num. 140. AR.

80. Degulator. *Apul. apolog.* 2. Quae tamen omnia in paucis annis ita hic degulator studiose in ventrem condidit, etc. *Idem* Degulo *dicitur ab Aug. in lib. de Gramm.* GRIAL.

E

81. *Elatus* pro eo, quod seipsum supra mensuram suam eleuet, dum magnus sibi videtur de his, quae agit. *Enormis*, eo quod normam, et mensuram excedat.

82. *Eloquens*, profusus eloquio. *Exertus*, in loquendo expeditus. *Exerere* enim proferre, vel expedire est. *Eruditus*, quia non rudis, sed iam doctus.

83. *Expertus*, multum peritus. *Ex* enim hic pro valde ponitur. *Expers* vero, qui est extra peritiam, et intellectum. *Exornatus*, valde ornatus. *Ex* enim pro valde ponitur: sicut *excelsus*, quasi valde celsus.

84. *Eximius*, quasi valde eminens. *Efficax* dictus, quia nullam difficultatem habet in qualibet re facienda: hinc et *efficiens* a faciendo dictus. *Exspes*, quod sine spe. *Expers*, quia extra partem; caruit enim parte. *Exsors*, quia extra sortem est.

85. *Exul*, quia extra solum suum est, quasi trans solum missus, aut extra solum vagus. Nam *exulare* dicuntur, qui extra solum eunt.

86. *Extorris*, quia extra terram suam est, quasi *ex terris*. Sed proprie *extorris*, quum vi expulsus, et cum terrore solo patrio eiectus: et *extorris*, ex terra sua pulsus.

87. *Extorris*, extra terram: aut extra terminos suos, quia exterretur.

88. *Exterminator*, non ille, qui vulgo dicitur ἀφανὴς εἶναι, sed

81. Enormis. *Anormis quibusdam placuerat, quod in Goth. Aenormis: in aliquo etiam* Anormis: *sed non conuenit interpretatio. Anormis enim, qui sine norma. Hor.* Rusticus anormis sapiens, crassaque Minerua. Enormis *extra normam. Illud absurdius, quod supra in A* Enormis, *et* Elatus, *et* Heros: *quia in libris* Aeros, Aenormis, Aelatus. GRIAL.

82. Eruditus. *Vid. Cassiod. in ps.* 2. GRIAL.

85. *Exul. E Seru. Aen.* 3. GRIAL.

Ib. Nam *exulare* dicitur. *Ex eod. Aen.* XI. GRIAL.

Ibid. Lib. I. cap. 27. Isidorus praefert scripturam *esxul* pro *exul*. Grialii editio variat. Vide not. ad eum loc. AREVALVS.

86. Extorris. *Ex eod. Aen.* 4. *ad v.* Finibus extorris complexu auulsus Iuli. GRIAL.

88. Exterminator. *Non vna hic species Graecorum characterum: sed* ἐξοριστὴς *manuscripti nihil habent:* ἀφανιστὴς *aliquid omnes. Ergo quod praeferre libri videbantur,* ἀφανὴς εἶναι *scripsimus: neque* ἀφανιστὴς, *quod A. Augustino probabatur, reiicimus.* GRIAL.

qui deiicit, et expellit a terminis ciuitatis. *Exterminatus*, ab eo quod sit extra terminos suos eiectus: sic et *externus*, eo quod sit alienae terrae.

89. *Egens*, et *egenus*, sine gente, et sine genere, indigens. *Exiguus*, multum egens. *Ex* enim pro valde ponitur. *Exilis*, tenuis, quod possit quamuis per angustum exire, (siue sine iliis).

90. *Exesus*, quasi *percomesus*. Est enim aridus, tenuis, et exilis. *Exhaustus*, quia consumptus est, et inanis effectus. *Exanguis*, quod sit extra sanguinem.

91. *Exanimis*, est mortuus. *Exanimis* autem, et *exanimus* dicimus, sicut *vnanimus*, et *vnanimis*, *inermus*, *inermis*, et hoc nostro arbitrio subiacet.

92. *Exustus* dicitur, de quo nihil superest, quasi valde vstus. *Ex* enim pro *valde* ponitur. *Exosus* ab odio dictus: nam antiqui et *odi* dicebant, et *osus sum*: hinc est *exosus*, quo vtimur, licet iam *osus* non dicamus.

93. *Effractor*, quod sit expugnator claustrorum. *Exitiosus*, eo quod multis exitio sit. *Executor*, ab exequendo: idem et *exactor*. *Efferatus*, mente ferina effectus, et vltra humanum modum excedens. *Effrenatus*, ab eo quod sit praeceps, et pronus, et sine freno rationis.

94. *Eunuchus* graecum nomen est, quod est spado. Horum quidam coeunt, sed tamen virtus in semine nulla est. Liquorem enim habent, et emittunt, sed ad gignendum inanem, atque inualidum.

95. *Effoeta* ab eo, quod sit frequenti foetu exhausta: partus enim eam assiduus debilem reddidit.

89. Exilis..siue sine iliis. *Vid. Fest.*, *vel Seruium potius*. GRIAL.

91. Exanimis. *E Seru. Aen.* 1. *ad. v.* Exanimumque auro c. v. A. GRIAL.

92. Nam antiqui diceb. *Ex eod. Aen.* 5. *ad v.* Si nondum exosus ad vnum. GRIAL.

95. Effoeta. *Ex eod. Aen.* 5. *ad v.* Frigentque effoetae in corpore vires. GRIAL.

F

96. *F*acundus dictus, quia facile fari possit. *Facetus*, qui iocos, et lusus gestis, et factis commendat, a *faciendo* dictus. *Frugalis* a *fruge* nominatus, id est, a fructu, vel parsimonia, siue, vt alii volunt, a modestia, et temperantia.

97. *Foenerator*, qui pecuniam deponit apud debitorem, quasi foenoris actor: nam *foenus* pecunia est. Foenerator autem latine dicitur, et qui dat mutuum, et qui accipit. *Flamines*, Pontifices idolorum.

98. *Felix* dicitur, qui felicitatem dat: *felix*, qui accipit: et *felix*, per quem datur felicitas, vt *felix tempus*, *felix locus*.

99. *Fidelis*, pro eo quod fit ab eo id, quod dicit, vel quod promittit bonum. *Facilis*, a faciendo, nec tardus. *Firmus*, vnde et *formosus*. *Fortis*, quia *fert* aduersa, vel quaecumque acciderint: siue a *ferro*, quod sit durus, nec molliatur.

100. *Formosus* a *formo* dictus. *Formum* enim veteres calidum, et feruens dixerunt. Feruor enim sanguinem mouet, sanguis pulchritudinem.

101. *Foedus*, nomen habet ab hirco, et hoedo, *f* litera addita. Hunc veteres in graui significatione ponebant: vt, *Sanguine*

96. *Facetus* ex aliorum sententia est a *fando*. AREVALVS.

97. Foenerator autem Latin. *Ex Aug. in ps.* 36. GRIAL.

Ibid. *Foenerator*, siue *fenerator* est a *foenerare*, *foeneratum*. Proprie autem est, qui pecuniam dat foenori. Sed quum *foenero*, et *foeneror* sit etiam *pecuniam sub foenore reddere, et accipere*, *foenerator* quoque poterit sumi pro eo, qui mutuo pecuniam accipit. AREV.

98. Felix. *Seru. Aen.* 1. Felix dicitur, et qui habet felicitatem, et facit esse felicem. GRIAL.

99. *Fidei* etymon simili modo exponitur lib. 5. cap. 24. num. 17., et lib. 8. cap. 2. num. 3. *Formosus* melius num. seq. a *formo* deducitur; vel legendum, *Firmus a formo, vnde et formosus*. Alii *firmum* deriuant ab ἕρμα, *fulcrum*, *firmamentum*. AREVALVS.

100. Formosus.. *Formum enim veteres calidum. Ita legendum inf. lib.* 19. *cap.* 7. *in* Forcipes, *et apud Seru.* (*cuius haec sunt verba Aen.* 8.) *non* foruum, *et apud Non. in* Fauno. *Vid. Fest. in* Forcipes.. Forma.. *et* Formucalis, *et Donat. in Phorm. act.* 1. *sc.* 2. *ad verba*. Haec formam extinguerent. GRIAL.

Ib. Graeci *formam* dicunt μορφὴν, ex quo per metastesin fit *forma*. AREV.

101. Foedus. *Fest.* *Foedum* antiqui dicebant pro *hoedo*, *folus* pro *holere*, *fostem* pro *hoste*, *fostiam* pro *hostia*. GR.

Ib. Hunc veteres in graui signif. *Seru. Aen.* 2. *Foedum* tam apud Virgilium, quam apud Sallustium non turpe significat, sed crudele. GRIAL.

Virg. 2. Aen. 601. *foedantem, quos ipse sacrauerat, ignes*. *Fragilis* dictus, eo quod facile *frangi* possit.

102. *Fessus*, quasi *fissus*, nec iam integer salute: est autem generale. Dicimus enim *fessus* animo, vt, *ter fessus valle resedit*: et *fessus corpore*, quod magis est proprium: et *fessus rerum a casu venientium*. *Fatigatus*, quasi *fatis agitatus*.

8. Aen. 232.

103. *Formidolosus* a *formo*, id est, sanguine dictus, quum se, a cute ad praecordia fugiens, contrahit sanguis: nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit formidinem, vnde est illud, *gelidusque coit formidine sanguis*. Formidolosus autem quum sit timidus, et timendum significat.

Virg. 3. Aen. v. 30.

104. *Fatuus* ideo existimatur dictus, quia neque quod fatur ipse, neque quod alii dicunt, intelligit. Fatuos originem ducere quidam putant a miratoribus Fatuae Fauni vxoris fatidicae, eosque primum Fatuos appellatos, quod praeter modum obstupefacti sunt vaticiniis illius vsque ad amentiam.

105. *Fautor*, ab eo quod faueat, et consentiat. *Fictor*, appellatus a fingendo, et componendo aliquid, sicut qui capillos mulierum lenit, et pertractat, vngit, et nitidat. *Fallax*, quod *fando*, id est, loquendo decipiat.

106. *Fer-*

102. Sunt, qui credant, *fessus* esse participium a *fatiscor*. *Fatigatus* certe est a *fatigo*: hoc autem fortasse a *fatim ago*; nam *fatim* est affatim, plurimum, valde. AREVALVS.

103. Formidolosus, quum sit timid. *E Seru. Aen.* 4. GRIAL.

Ib. Quaedam nomina tum actiue, tum passiue significantia Gellius lib. 9. cap. 12. enumerat. AREVALVS.

104. Fatuus. *Ex eod. Aen.* 7. *ad v.* Hunc Fauno, et nymph. g. l. M. *At Iustin. lib.* 43. Fauno fuit vxor nomine Fatua, quae assiduo diuino spiritu impleta, velut per furorem futura praemonebat. Vnde adhuc qui inspirari solent, fatui dicuntur. *Ipse quoque Faunus, vt supra e Seruio retulimus, Fatuus Fatuelis dicebatur*. GRIAL.

Ib. Apud Iustinum loc. a Grialio citato lib. 43. cap. 1. plerique legunt *fatuari dicuntur*. Olim vates *fatui* vocabantur: et ipsum nomen *vates* est a φάτης. Quidam existimant, *fatuos* dictos, qui multa, et inutilia loquuntur, vt in Isidori glossario *effatui* sunt vaniloqui sine effectu. AREVALVS.

105. Fictor.. lenit, *Al.* linit. GR.

Ib. *Fictores* erant inter famulorum officia. Legitur etiam *fictoris* nomen inter officia diuina, vt obseruat Petrus Scriuerius in not. ad inscription. Volaterrani De sacerdotiis Romanor., vbi locum Isidori legit *linit, et pertrectat*, et coniicit, legendum *leniter pertrectat*. Fictores pontificum, quorum in veteribus inscriptionibus fit mentio, videntur fuisse illi, qui pontificibus inseruiebant deorum signis ornandis, aut faciendis. Dicebantur etiam *fictores*, qui liba in sacris faciebant. AREVALVS.

106. *Feruidus*, iracundus : ira enim inflammat. *Frendens*, quod minando *frangat dentes*, et comprimat. *Fremens* .... *Ferox*, ab eo, quod feritatem exerceat, vt bestia.

107. *Fur* a *furuo* dictus est, id est, a fusco : nam noctis vtitur tempore. *Factiosus* inter opprobria, quum seditiosum accipi volumus : quum vero gratiosum, ac potentem, quasi magnae factionis.

108. *Facinorosus*, a facti commisso nominatus : facit enim, quod alteri noceat. *Femellarius*, feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant. *Flagitiosus*, eo quod frequentius flagitet, atque appetat libidinem.

109. *Furcifer* dicebatur olim, qui ob leue delictum cogebatur a dominis, ignominiae magis, quam supplicii causa, furcam circa viam ferre, praedicans peccatum suum, et monere ceteros, nequid simile peccarent.

110. *Futilis*, vanus, superfluus, loquax, et est metaphora a vasis fictilibus, quae quassa, et rimosa, non tenent, quae inieceris.

111. *Fornicarius* .... *Fornicatrix* est, cuius corpus publicum, et vulgare est. Hae sub arcuatis prostabant, quae loca *fornices* dicuntur : vnde et *fornicariae*. Virgilius : *Atque aduerso fornice*. lib. 6. Aen.

112. *Foecunda*, a *foetu* dicta, quasi foetu abundans, est enim partu frequens. *Foeta* ... *Flens*, quasi lacrymis fluens. *Fugitiuus* nemo recte dicitur, nisi qui dominum fugit : nam si paruulus puer a nutrice, vel ab schola discesserit, fugitiuus non est. v. 631.

G

113. *Gloriosus* a frequentia claritatis dictus, pro *c g* litera commutata. *Gloriosus* a laurea dictus, quae datur victoribus. *Gnarus*, sciens, cui contrarius *ignarus*, nesciens. *Grauis*, venerabilis : vnde

107. Fur. *Vid. Agell. lib.* 1. *c.* 8. GRIAL.

Ib. Factiosus ... quum vero gratiosum, ac pet. *Gloss.* Factio, τάγμα. *Sueton. in Nerone* : quinque millia iuuenum elegit, qui diuisi in factiones plausuum genera condiscerent : *et Plaut. in Aulul.* istas magnas factiones, dotes dapsiles nihil moror. *Inde* factiosi, *potentes*, *et* gratiosi in factionib. GRIAL.

108. Femellarius : *aberat haec vox a plerisque Goth.*, *erat in Ouet.* GRIAL.

109. Furcifer. *Ex Donat. Vid. Gloss. in* Furcifer σταυροκόμιστος, *etc.* GRIAL.

111. Brissonius De iure connub. pag. 354. ita refert hunc locum : *Hae in arcuatis prostituebantur*. AREV.

et contemptibiles *leues* dicimus. *Grauis* pro consilio, et constantia dictus, quia non leui motu dissilit, sed fixa constantiae grauitate consistit.

114. *Grandis* ... *Gracilis* ... *Grandaeuus*, quod sit grandis aeuo. *Gratus*, gratiam seruans: sed gratus tantum animo, gratissimus et animo, et corpore dicitur. *Gratificus*, ab eo quod gratis faciat bonum. *Gratiosus*, qui plus vnicuique, quam meretur, tribuit.

115. *Garrulus* proprie dicitur, qui vulgo verbosus appellatus, accedente laetitia nec valens, nec volens tacere. Sumptum nomen a graculis auibus, qui importuna loquacitate semper strepunt, nec vnquam quiescunt. *Ganeo*, luxuriosus, et tamquam in occultis locis, et subterraneis, quae *ganea* graeci vocant. *Glutto*, a gula, id est, gulosus.

H

116. *Heros* vir sapiens, et fortis. *Humilis*, quasi humo acclinis. *Honorabilis*, quasi *honori habilis*; hoc est, aptus.

117. *Honestus*, quod nihil habeat turpitudinis: nam quid *honestas*, nisi honor perpetuus, id est, quasi *honoris status*? *Humanus*, quod habeat circa homines amorem, et miserationis affectum: vnde et *humanitas*, qua nos inuicem tuemur.

114. Gratiosus. *Agell. lib. 9. c. 12.* Gratiosus et qui adhibet gratiam, et qui admittit. GRIAL.

115. Ganeo . . tamquam in occult. et sub terr. *Fest.* Ganeum locum abditum, ac velut sub terra dixerunt. *Donat. in Adelph.* Veteres ganeum meretricum tabernam dixerunt, *ἀπὸ τῆς γᾶς, τȣ̃το ἐςὶ τῆς γῆς*, quod ipsa sit in terra, non vt coenacula superius, vnde et taberna, quasi trabena, a validioribus dicta trabibus, quibus superiora suspensa sunt. GRIAL.

Ib. Glutto. *Aug. in lib. de Gramm.* Heluo, qui et glutto. *Fest.* Ingluuies a gula dicta. Hinc et *ingluuiosus*, et *glutto*; et *gulo*. GRIAL.

Ib. *Glutto*: hinc hispani dicunt *gloton*. AREVALVS.

116. Heros. *Idem sup. lib. 1. c. 39.* Heroes appellantur viri, quasi aerei, et caelo digni, propter sapientiam, et fortitudinem. *Vid. Seru. Aen. 1., et Aug. 10. de ciuit. c. 21., a quibus longe diuersus it Socrates in Cratylo.* Aeros *in libris vet. in A scribitur*. GRIAL.

Ib. Humilis ... humo acclinis. *Ita Gothici omnes*. GRIAL.

Ib. De voce *heros* supra num. 2. Pro *acclinis* alii habent *accliuis*. Sed bene est *acclinis*, vt *reclinis* non semel apud Prudentium. In *honorabilis* productio verbi est *bilis*, vt in similibus aliis iam dixi. AREVALVS.

117. Honestus q. honoris status. *Al.* q. honor stans. GRIAL.

118. *Habilis*, quod sit ad *habendum* commodus, atque aptus. *Honorosus* plus est, quam *honoratus*, sicut *scelerosus*, quam *sceleratus*. *Hirsutus*, ab eo quod sit *hirtus*, et pilis horridus.

119. *Hypocrita*, e graeco sermone in latinum simulator interpretatur. Qui dum intus malus sit, bonum se palam ostendit: ὑπὸ enim falsum, κρίσις iudicium interpretatur.

120. Nomen autem hypocritae tractum est a specie eorum, qui in spectaculis contecta facie incedunt, distinguentes vultum caeruleo, minioque colore, et ceteris pigmentis, habentes simulacra oris lintea gypsata, et vario colore distincta, nonnunquam et colla, et manus creta perungentes, vt ad personae colorem peruenirent, et populum, dum in ludis agerent, fallerent, modo in specie viri, modo in feminae, modo tonsi, modo criniti, anili, et virginali, ceteraque specie, aetate, sexuque diuerso, vt fallant populum, dum in ludis agunt.

121. Quae species argumenti translata est in iis, qui falso vultu incedunt, et simulant, quod non sunt: nam hypocritae dici non possunt, ex quo foras exierint.

122. *Humatus*, quod sit humo tectus, id est, sepultus. *Hilaris*, graecum est nomen.

I

123. *Ingeniosus*, quod intus vim habeat gignendi quamlibet artem. *Inuentor* dictus, quod in ea, quae quaerit, venit: vnde et ipsa, quae appellatur inuentio, si verbi originem retractemus, quid aliud resonat, nisi quia inuenire est in id venire, quod quaeritur?

124. *Interpres*, quod inter partes medius sit duarum linguarum,

118. Vix certum exemplum inuenies vocis *honorosus*: sed restat nihilominus in idiomate hispano *honroso*. Dubitari potest, an legi debeat *Honerosus plus est, quam honeratus*, ex vitio veteri scribendi *honus* pro *onus*. De phrasi *pilis horridus* e similitudine pilorum in feris multa Barthius lib. 21. Aduersar. cap. XI. AREVAL.

119. Hypocrita. *Ex Aug. Serm.* I. *in fer.* VI. *post Quinquag.* GRIAL.

124. Interpres. *Seru. Aeneid.* 10. *ad v.* Tertius ille h. diuumque interp. Asylas. Interpres medium est, nam et Deorum interpretator, et hominum, qui diuinas indicat mentes, interpres vocatur. GRIAL.

Ib. *Interpres*, et *interpretator* alii ducunt a *pretium*, alii a *paro*, alii a *prator* exoleto, alii cum Isidoro a *pars*, alii aliunde. AREVALVS.

dum transfert: sed et qui inter Deum, quem interpretatur, et homines, quibus diuina indicat mysteria, interpres vocatur.

125. *Iuridicus*, quia legum iura dicit. *Indoles*, proprie est imago quaedam futurae virtutis. *Iustus* dictus, quia iura custodit, et secundum legem viuit.

126. *Innox*, quod *non noceat*. *Innocuus*, cui nocitum non sit, sed apud veteres vtrumque indifferens est. *Iocundus*, eo quod sit semper iocis aptus, et hilaritati, a frequentia, sicut iracundus. *Iocosus*, iocis vsus.

127. *Inclytus*, graecum nomen est. Nam κλυτὸν graeci gloriosum vocant. *Illustris*, nomen notitiae est, quod clareat multis, splendore generis, vel sapientiae, vel virtutis, cui contrarius est obscure natus. *Idoneus* ....

128. *Incolumis*, a columna nomen habet, quasi erectus, fortis, et stabilis. *Immarcescibilis*, incorruptus, et sempiternus, quod sit sine marcore, et languore. *Intemeratus*, incorruptus, et nulla temeritate violatus.

129. *Infirmus*, quia sine formo, id est, sine calore. *Imbecillis*, quasi *sine baculo*, fragilis, et inconstans. *Inanis*, leuis. *Inconstans*, quia non est stabilis, sed quod placet ei, rursus displicet.

130. *Iactans*, vel arrogans est, qui maiorum institutis non acquiescit, sed propriam quamdam viam iustitiae, et sanctitatis inquirit. *Iracundus* dictus, qui accenso sanguine in furorem compellitur; *vr* enim flamma dicitur, et ira inflammat.

131. *Incentor*, ab eo quod incendat, atque inflammet. *Incentor*, quia praua suggestione ad vitia cor aliorum succendit, et persuadendo inflammat.

132. *Inexpiabilis*, quod nunquam expietur, nunquam purge-

126. Innox. *Gloss.* Innox ἀβλαβὴς. GRIAL.

Ib. *Innox* pro *innoxius* in veteribus christianis inscriptionibus apud Reinesium reperitur. Barthius apud Cyprianum De discipl. virgin. cap. 16. corrigebat, *quarum innox lauatio est* pro *quarum in vos pudica lauatio est*: putat enim, *pudica* glossam esse vocis *innox*, pro qua successit mendum *in vos*. In editione Oxoniensi e theatro Scheldoniano legitur *quarum pudica lauatio est*, omisso *in vos*. AREVALVS.

129. Repetit etymon *ex formo*, quod num. 99. in *firmus* secutus fuit. AREV.

130. Iracund. Vr enim flamma. *Saepe hoc repetit*. *Hebraice* אור *lux*. GRIAL.

131. Incentor, quia praua. *Succentor quia praua etc. Neap. c.*, *cui scripturae magis conuenit interpretatio suggerendi, et succendendi*. GRIAL.

132. Illaudabilis. *E Seru. Georg.* 3.

tur. *Illaudabilis*, non quia laudatus non sit, sed quia laudari non meruerit. *Iratus*, ira actus.

133. *Impius*, quia sine pietate religionis est. *Iniquus* proprie dictus, quia non est aequus, sed inaequalis. Inter impium autem, et iniquum hoc distare nonnunquam solet, quia omnis impius iniquus, non tamen omnis iniquus est impius. Impius namque pro infideli ponitur: et dictus impius, quod sit a pietate religionis alienus. Iniquus vero dicitur, pro eo quod non est aequus, sed prauis operibus maculatur, vel si christianitatis nomine censeatur.

134. *Inimicus*, quia non amicus, sed aduersarius. Duae autem res inimicos faciunt: fraus, et terror. Terror, quod timent: fraus mali, quod passi sunt.

135. *Inuidus*, dictus ab intuendo felicitatem alterius. *Inuidiosus* est, qui ab alio patitur inuidiam. *Inuisus*, odiosus, ab inuidia, et zelo dictus.

136. *Intestabilis*, cuius testimonium non valet, et quod dixerit, irritum, improbatumque sit. *Infamis*, non bonae famae. *Improbus* dictus, quod instat etiam prohibenti.

137. *Importunus*, inquietus: quia non habet portum, id est, quietem. Vnde et *importuni*, quia in naufragium cito feruntur. *Infrenis* est, qui frenis non regitur, vt, *Numidae infreni*.

138. *Infrendens*, proprie est inter se comprimens dentes. Nam et *frendere* significat dentibus frangere: vnde *nefrendes* infantes, qui necdum dentes habent. *Ingluuiosus*, a gula, et voracitate dictus.

139. *Inglorius*, quod sit sine gloria, id est, sine triumphis. Item *inglorius*, immemor gloriae. *Informis*, ingens, non quod non habeat formam, sed quod vltra formam magnitudinem habeat.

Sed haec interpretatio non illaudabilem, *sed* illaudatum *respicit. Id vnde tam saepe nascatur, antea admonuimus*. GR.

133. Inter impium autem, et iniq. *Hieron. contra Pelag.* Omnis impius iniquus est, et peccator, nec reciprocatur, etc. GRIAL.

Ib. Impius pro infideli etc. Hinc Sancti Patres inter *pios*, et *impios* statuebant medios alios, scilicet christianos peccatores. AREVALVS.

135. Inuidiosus est q. a. a. p. i. *Agell. lib. 9. c.* 12. GRIAL.

136. *Improbus* est *non probus*: apud Festum autem *probi sunt prohibi*, qui se a delinquendo prohibent. Inde *labor improbus* est, qui non inhibetur. AREV.

137. Festus: *Importunum, in quo nullum est auxilium, velut esse solet portus nauigantibus*. AREVALVS.

138. Nam et frendere. *Fest.* GRIAL.

139. Inglorius. *Seru. Aen.* 10. Inglorius sine triumphis, immemor gloriae. GRIAL.

140. *Inueterator*, eo quod sit multi, veterisque vsus in malitia. *Immanis*, quia non bonus, sed crudelis, et terribilis. *Manum* enim bonum dicitur. Vnde κατ' ἀντίφρασιν dii *manes*, minime boni.

141. *Immunis*, minime munificus, vt est in prouerbio veteri: *Immunem ciues odere sui*. Item *immunis*, qui non facit munia, id est, officio non fungitur; est enim omni priuilegio vacuus.

142. *Indemnis*, eo quod sine damno viuat, et sine vlla culpa, atque periculo. *Iners*, sine arte, et ob hoc ne operi quidem vlli aptus. *Inermis*, vel sine armis, vel sine viribus. Nam semper arma pro viribus.

143. *Ignauus*, ignarus viae, id est, rationis, et vitae. *Ignarus*, non gnarus, id est, inscius, vel sine naribus. Olfecisse enim veteres, scisse dicebant. *Ignarus* autem duo significat, vel qui ignorat, vel qui ignoratur.

144. *Immemor*, qui oblitus est; perdidit enim memoriam. *Inscius*, quia sine scientia est. *Idiota*, imperitus, graecum est. *Imperitus*, sine peritia.

145. *Inconsultus*, ab eo quod non accipiat consilium. Item *inconsultus*, quia est sine consilio, et inscius rerum, atque ignarus. *Ineptus*, apto contrarius est, quasi *inaptus*.

146. *Inops*, qui sine terra est: opem enim terram intelligimus, quia opem fert fructificando. Alii inopem intelligunt, non sepultum, inhumatum, cui nec inanis absenti surrexit tumulus.

147. *Ignobilis*, eo quod sit ignotus, et vilis, et obscuri ge-

140. Inueterator. *Ita V. omnes. Danielis tamen.* 13. Inueterate dierum malor. GRIAL.

Ib. Immanis. *Fest.* Immanis, ferus, siue magnus. *Gloss.* Immanis, μέγιστος, ἄγριος. *Vid. Seru., et Non.* GRIAL.

Ib. Plerique excusi *inueteratus*. Sed vt *veterator* dicitur, ita etiam *inueterator* poterit retineri. AREV.

141. Immunis. *Gloss.* Immunes ἀτελεῖς, ἀνέπαφοι, ἀλειτούργητοι. GRIAL.

Ib. *Immunis* pro *non munifico*, nescio, an boni auctoris exemplo confirmari possit. Prouerbium, *Immunem ciues etc.*, optime quadrat in eum, qui non facit munia etc. AREV.

143. Olfecisse enim veteres. *Idem infr. lib.* 11. *c.* 1. *Terent.* An non sex totis mensibus prius olfecissem, quam ille quidquam coeperet? GRIAL.

Ibid. Ignarus autem duo. *E Seru. Aen.* 1., *et* 6. GRIAL.

Ibid. Alii *gnarus* deriuant ab γνορίζω. *Ignarum* passiue quoque, et pro *ignoto* accipi, notauit Gellius lib. 9. cap. 12. Exempla veterum non pauca sunt. *Olfecisse*, *scisse etc.* Ita fere hispani *olfecisse* vsurpant pro *inuestigare*. Vide lib. XI. cap. 2. num. 47. AREV.

145. Inconsultus. *Vid. sup. consultus.* GRIAL.

146. Inops. *E Seru. Aen.* 6. *ad v.* Inops, inhumataque turba est. GRIAL.

neris : cuius ne nomen quidem scitur . *Ircosus* , quia sudore corporis foetido putet. *Ignotus* , ignobilis , vel ex improuiso veniens .

148. *Improuisus* dictus, eo quod subito sit, et non porro ante visus. *Index* , proditor ab indicando . *Indigena* vocatus, quod inde genitus sit, id est, in eodem loco natus .

149. *Impudens*, eo quod ab eo pudor, et pudicitia procul abest. *Impudicus*, a *paedore* vocatus. *Paedorem* enim foetorem dicunt. *Incestus*, propter illicitam commixtionem vocatus, quasi *incastus*, sicut qui virginem sacram, vel affinitati suae proximam stuprauerit .

150. *Internecida* est, qui falsum testamentum fecit, et ob id hominem occidit . *Inficiator*, negator, quia non fatetur, sed contra veritatem mendacio innititur. *Impostor* . . . .

151. *Interceptus* , proprie dicitur, qui inter duos de medio tollitur.

152. *Insidiosus*, quod *insideat* : nam proprie *insidere* est dolose aliquem expectare. Vnde et *insidiae* nominatae sunt. *Incincta*, id est, *sine cinctu* : quia praecingi fortiter vterus non permittit.

153. *Inuestis*, id est, *sine veste* ; nondum enim habet stolam , quod est signum maritalis dignitatis . *Iscurra* vocatur, quia causa escae quemlibet consectatur .

148. Indigena. *Ex cod. Aen.* 8. GR.

149. *Impudicus* est *non pudicus* : hoc autem ipsum *pudicus* deduci poterit a *paedore*, vt ex aliorum sententia deducitur a *putore* : quia sensus a *putidis* auertitur. In nonnullis editis *Impudicus* a *pudice* : fortasse a *podice* : nam *o*, et *v* in mss. saepe confunduntur, vt multi iam notarunt. AREVAL.

150. Internicida . *Fest. in* Interniciuum testamentum , *et* internectio ; *vide Cuiac. obseru.* GRIAL .

Ibid. Scribo *internecida*, et *interneciuum*. In editione Grialii *internicida*, et *interniciuum* . Saepe in mss. *i* pro *e* occurrit. AREVALVS .

152. Incincta . *Eandem vocem nostri vsurpant*. GRIAL .

Ib. Vocem *incincta* de femina praegnante vsurpant etiam itali, qui dicunt *incinta*, vt hispani *encinta* , quod alii diuidunt *en cinta* . AREV.

153. Inuestis, id est, sine veste . *Hactenus recte , hoc est, sine pube* : *auctoribus Seru. Macrob. Non. Quod sequitur, non admodum cohaeret*, nondum enim habet stolam, quod est signum maritalis dignitatis . *Itaque hoc addititium , eiusque, qui illud* sine veste *non intellexerat, auxeratque damno interpretationem, accersens haec verba e lib.* 19. *cap.* 29. GRIAL .

Ib. *Iscurra* positum hic est pro *scurra* , quod suo loco infra *S* recurrit, et clarius explicatur . AREVALVS .

K

154. *Katholicus*, vniuersalis: graecum est. *Karus*, graecum nomen est: sicut et *karitas*: vnde et *karistia*, *karismata*, gratiae.

L

155. *Luculentus*, ab eo quod sit lingua clarus, et sermone splendidus. *Lector* dicitur a *legendo*, id est, percurrendo. Vnde et nauis dicitur *legere*, quidquid transit. Nam *legit*, *transit*, *praeterit*,
Virg. 3. Aen. 127. vt, *Crebris legimus freta concita terris*. Item *lector*, a *colligendo* animo, quae legit, quasi *collector*: sicut illud, *Qui legitis flores*.

156. *Loquax*, non est eloquens. *Laetus*, a latitudine. *Locuples*, quasi *locis plenus*, et possessionum plurimarum possessor, quemadmodum docet Tullius in libro II. de Republica, *Multaque ditione ouium, et boum, quod tunc res erat in pecore, et in locorum possessionibus: ex quo pecuniosi, et locupletes vocabantur*.

157. *Liberalis* dictus ab eo, quod libenter donet, nec murmuret. *Largus* . . . *Longus* a *linea* dictus, propter quod sit porrectus. *Longaeuus*, quasi longi aeui, et longi temporis.

158. *Longanimis*, siue magnanimus, eo quod nullis passionibus perturbatur, sed ad vniuersa sustinenda patiens est. Cui contrarius

154. Haec nomina nunc per *c*, non per *k* scribuntur. AREVALVS.

155. Apud Virgilium nonnulli editi sic habent *concita*: sed alii melius *consita*: sermo enim est de crebris insulis, seu cycladibus, quae mari quodammodo disseminatae sunt. AREVALVS.

156. Laetus a latitudine. *Varro lib.*5. laetari ab eo, quod latius gaudium propter magni boni opinionem diffusum. GRIAL.

Ib. Locuples. *Vid. Non. in* Pecuniosus. GRIAL.

Ib. Apud Grialium erat *multaeque dictione*: reposui ex Nonio, cuius verba Isidorus transcribit, *multaque ditione*. Iso in gloss. ad Prudent. hymn. 3. Cathem. v. 171. *Locuples*, *locorum plene*. AREVALVS.

157. *Liberalis* est a *libero*, quod a *libet* duci nonnullis placet, quia *liberi* homines faciunt, quidquid ipsis *libet*. Solum obstare posset quantitas primae syllabae, quae in *libet* est *breuis*, in *liber* longa: sed haec ratio non semper tenet. AREVALVS.

Ib. *Longus* multi dictum putant a graeco λόγχος, lancea, hasta, vel ὄγκοι amplitudo. Fortasse praestiterit legere *Longus a lancea ductus*. AREVALVS.

158. Pusillanimis vehementer insip. *Ex* LXX. *editione*, *pro quo Vulg.* qui autem impatiens, exaltat stultitiam suam. *Prou.* 14. GRIAL.

trarius est *pusillanimis*, angustus, et in nulla tribulatione subsistens, de quo scribitur: *Pusillanimis vehementer insipiens*.

159. *Leuis* ob inconstantiam vagationis appellatur, quia leui motu mentis nunc ista, nunc illa desiderat. *Lubricus*, ab eo quod labitur. *Labens*, interdum velox, vt *Labere*, *nympha*, *polo*, et *labere pennis*. Cursu enim lapsus celerior est.

160. *Latro*, insessor est viarum, a *latendo* dictus. Aelius autem, *Latro est*, inquit, *latero ab latere*, *insidiator viae*. *Lanista*, gladiator, id est, carnifex tusca lingua appellatus, a laniando scilicet corpora.

161. *Lacessitor*, per translationem dictus a canibus, vel a feris, quae solent lacerando prouocare. *Leno*, conciliator stupri, eo quod mentes miserorum blandiat, et deliniendo seducat. *Libidinosus*, ab eo quod facit, quod libet. *Libidinosus*, a Libero, qui puellari corpore pingitur. *Luxuriosus*, quasi solutus in voluptates: vnde et membra loco mota, *luxa* dicuntur. *Lasciuus*, quod sit laxus, id est, solutus, et vanus.

162. *Lymphaticus*, quod aquam timeat, quem graeci ὑδροφόβον vocant. *Lymphaticus* proprie dicitur, qui vitium ex aqua contrahit: cuius vitium est huc, atque illuc currere, a fluore aquae sumpto vitio. Sed poetae iam hoc genus nominis pro furiosis vsurpant.

163. *Languidus*... *Luridus*, quod sit pallidus, a loro dictus, quod huiusmodi habeat cutem. *Leprosus*, a pruritu nimio ipsius scabiei dictus: vnde per *p* scribi debet.

164. *Luscus*, quod lucem ex parte sciat: sicut *luscitiosus*, qui

159. Labens, interdum velox. *E Seru. Aeneid.* 2. *ad* v. Tot iam lab. ann. GR.

160. Latro. *Vid. Varr. lib.* 6. GR.

162. *Lymphae* dictae sunt a *nymphis*, vt ait Festus: qui addit, memoriae traditum, eos, qui nymphae effigiem in fonte vidissent, finem furendi non fecisse: vnde *lymphati* dicti. AREVALVS.

163. Luridus, a loro. *Recte Varr.* Lorica a loris, quod de loro crudo pectoralia faciebant. Luridi autem huiusmodi coloris sunt. *Festus*: Luridi supra modum pallidi. GRIAL.

Ibid. *Lura* est vter coriaceus, vel, vt ait Festus, os culei, vel etiam vtris. Hinc *luridus*, et *lora*. Alii *luridum* deriuant non a colore *lurae*, vel *lori*, sed a percussione *lori*, quasi *liuidum*. AR.

164. Luscitiosus, qui vesp. nihil vid. *At Festus contra*, Luscitio vitium oculorum, quod clarius vesperi, quam mane cernit. *Vid. Fulg. Plac.* GRIAL.

Ib. Luscos coclites. *E Seru. Aen.* 8. GRIAL.

Ibid. *Lusciosus*, et *luscitiosus* idem significant. Pro Isidori interpretatione faciunt Varro, et Nonius, quibus adhaeret Vlpianus in Dig. lib.21. tit. 1. leg.10. ex Torrentini editione, et, vt videtur, Plinius lib.28. cap.XI. Festo praeter Fulgentium Placiadem fauet Seneca lib.3. de benef. cap. 1., vbi tamen pro *lusci-*

vespere nihil videt. Luscos *coclites* dixerunt antiqui: vnde et Cyclopas *coclites* legimus dictos: qui vnum oculum habuisse perhibentur. *Lotus*, lauatus, id est, mundus. *Lupa*, meretrix, a rapacitate vocata, quod ad se rapiat miseros, et apprehendat.

M

165. *Misericors*, a compatiendo alienae miseriae vocabulum sortitus est: et hinc appellata *misericordia*, quod *miserum cor* faciat dolentis alienam miseriam. Non autem occurrit vbique haec etymologia: nam est in Deo misericordia sine vlla cordis miseria.

166. *Mactus*, magis auctus gloria, et est nomen tractum a sacris. Quoties enim tus, aut vinum super victimam fundebatur, dicebant: *mactus est taurus vino*, *vel ture*, hoc est, *cumulata est hostia*, *et magis aucta*.

167. *Munificus* dictus, vel quia alicui munera multa dat: vel quia munus suum, id est, officium, quod debet, adimplet: sic et *munifex*, quia *munera fert*.

168. *Magnus*... *Magnanimus*, ab eo quod sit *magni animi*, et magnae virtutis. Cui contrarius *pusillanimis*. *Magnificus*, a *magna faciendo* vocabulum traxit.

169. *Mansuetus*, mitis, vel domitus, quasi *manu assuetus*. *Modestus*, a *modo* dictus, et temperie: nec plus quidquam, nec minus agens. *Mitis*, lenis, et mansuetus, et cedens improbitatibus, et ad sustinendam iniuriam tacens, quasi *mutus*.

170. *Mutus*, quia vox eius non est sermo, nisi *mugitus*: vo-

tiosi alii legunt *vitiosi*. AREVALVS.

165. Misericors. *Ex Greg. Moral. lib.* 20. *cap.* 23. *Al.* 24. GRIAL.

166. Mactus, magis auct. *E Seru. Aen.* 9. GRIAL.

Ibid. Ludouicus Carrion lib. 2. Emendat. cap. 3. existimat, ex Isidoro corrigendum Seruium ad versum *Macte noua virtute*, scilicet *MACTE est MAGIS AVCTE affectata gloria* pro *affectatae gloriae*, nam ex Seruio Isidorus sumpsit: *Mactus*, *magis auctus gloria*. Neque facile alibi exemplum reperietur, vbi *auctus* cum casu gignendi coniungatur. AREVALVS.

167. *Munifex* est a *munere*, et *facio*. In glossario Isidori legitur, *Munifer*, *qui munera fert*. AREVALVS.

169. Mansuetus. *Vid. Cassiodor. in ps.* 24. GRIAL.

Ibid. Modestus. *Ex Ambros. lib.* 1. *Off. c.* 18. GRIAL.

170. Mutus... vocalem e. sp. *Ex Lact. libro de opifi. cap.* 11. GRIAL.

Ib. Fortasse *memoria tenet* pro *memoriam tenet*. AREVALVS.

calem enim spiritum per nares, quasi mugiens, emittit. *Memor*, vel qui memoriam tenet, vel qui memoria tenetur.

171. *Magister, maior in statione*: nam στερὸν graece statio dicitur. *Minister, minor in statione*, siue quia officium debitum manibus exequitur.

172. *Maior... Minor... Minimus*, a numero monadis, quod post eum non sit alter. *Maximus*, aut meritis, aut aetate, aut honore, aut facundia, aut virtute, aut omnibus *magis eximius*.

173. *Modicus*, paruus, sed abusiue, ceterum rationabilis. *Moderatus*, a *modo* scilicet, et temperamento. *Mediocris*, quod *modicum* illi sufficiat.

174. *Miser* proprie, eo quod omnem felicitatem amiserit. Secundum autem Ciceronem proprie mortuus, qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, propter quod iam amiserunt vitam. *Miserabilis*, quod sit *miseriae habilis*.

175. *Moestus*, naturaliter tristis, non casu. Est enim a natura mentis, et animi: vnde et *moestus*.

176. *Mendicus* dictus, quia minus habet, vnde vitam degat, siue quia mos erat apud antiquos os claudere egenum, et manum extendere, quasi manu dicere. *Mendax*, quod mentem alterius fallat.

177. *Malignus*, quia malitiae votum, vel opus peragit. *Malus*, appellatus a nigro felle, quod graeci μέλαν dicunt, vnde et *melancholici* appellantur homines, qui et conuersationem humanam refugiunt, et amicorum charorum suspecti sunt. *Malitiosus*, deterior

171. Magister... nam steron graec. statio. *Gloss.* στερὸς, robustus, grauis, stabilis. *Στάσις ἡ καταμονὴ*, Statio. *Vid. Fest. in* Magisterare, *et* Magisteria. GR.

173. *Ceterum rationabilis*, videlicet quia *modicus* proprie est, qui *modum* seruat, moderatus, temperatus. Ac fortasse coniungendum, *ceterum rationabilis, moderatus, a modo etc.*, vt intelligatur, *modicum* esse a *modo*. AREVALVS.

174. Miser... secundum Cic. *E Seru. Aen.* 4. *ad* v. Miseri post fata Sichaei. GRIAL.

175. Moestus naturaliter tristis. *E Seru. ad* v. Moestum mittit Onyten. *Aen.* 12. moestum, naturaliter tristem, seuerum, quem Graeci *ἀτέλαστον dicunt*. GRIAL.

Ib. Vnde et moestus. *f.* metus. *Vid. Seru. Aen.* 1. *ad* moestumque timorem. GRIAL.

176. *Mendax*. Apud Cotelerium t. I. Patrum Apostolic. pag. 257. col. 2. huius vocis explicatio videnda. AREVAL.

177. Amicor. charor. suspecti sunt. *Ita l. o. Gothicismus*. GRIAL.

Ib. A malo autem peior, a bono det. *E Seru. Georg.* 4. *ad* v. Deterior qui visus. GRIAL.

malo, quia frequenter malus. A malo autem peior dicitur, a bono deterior.

178. *Melior* dictus, quia *mollior*, non durus, aut ferreus, nam *melius*, quasi *mollius*. *Minax*, ab acie oculorum, quando furiose ardescunt, vt amplius videns pertimescat. *Minator* est *monitor*, sed *monitor* dicitur, quum praenunciat bona, *minator*, quum praenunciat aduersa.

179. *Mulcator*, eo quod blandis verbis mulceat ad declinandum animum: translatio a *mulso*, id est, quod acceptum lenire solet fauces dolentis, aut oppletum sordibus stomachum.

180. *Metatores* appellantur, qui castra designant, a *metiendo*
lib. 1. v. 382. scilicet. Lucanus: *Hesperios audax veniat metator in agros*. *Mollis*, quod vigorem sexus eneruato corpore dedecoret, et quasi mulier emolliatur.

181. *Macer* a *macie*: et *macies* a *moechia*, eo quod immoderata libido macros faciat, siue a *maceratione*. *Mancus*, *manu ancus*.

182. *Moribundus*, morienti similis, sicut vitabundus, vitanti similis. Quando enim dicimus, moriturus est, vere moriturus est: *moribundus* autem non vere, sed verisimilis morientis est.

183. *Meretrix* dicta, eo quod pretium libidinis *mereatur*. Inde et *meritoriae* tabernae: nam et milites, quum stipenda accipiunt, *mereri* dicuntur.

184. *Morio*, a morte vocatus, eo quod non vigeat intellectu. *Mulio*, dictus a mulis, eo quod praesit eisdem vehiculis. *Manifestum* dicitur, quod in *manu* est promptum.

178. Quando furiose. *Al.* furore. GR.

Ibid. Grialius, et alii editi exhibent *a facie oculorum*. Reposui *ab acie oculorum* ex cod. veteri Palat. 281., qui in textu quidem cum aliis facit, sed in marg. praefert *ab acie*, quod verius, vel vnice verum puto. AREVAL.

179. Mulcator. *Donat. in Hecy. sc.* 1. Nam proprie Mulciber dictus est, quod omnia mulceat, id est, molliat, *et in Adelph. scen.* 2. Ipsum dominum, atque omnem familiam mulcauit. *Ita enim legi in veteribus libris admonuit Gabr. Faernus. Quae autem de* mulso, *Plinii videntur lib.* 2. *c.* 94. GRIAL.

Ib. *Mulcare* apud veteres est percutere, caedere, verberare. Pro *mulcere* vsurpauit Althelmus De septem vitiis capitalib. *Denique si potuit caeli mulcare cateruas*. Inde *mulcator* significatione ab Isidoro exposita, nomen sequioris aeui. AR.

180. Lucani versus ita nunc habet in editis, *Audax Hesperios veniam metator in agros*. AREVALVS.

181. Mancus, manu ancus. *Festus*: Ancus appellatur, qui aduncum brachium habet, vt porrigi non possit. *Gloss.* Ancus, mancus, κυλλὸς, κορδὸς. GRIAL.

182. Moribundus . . . morienti similis. *E Seru. Aen.* 10. GRIAL.

184. *Morio* graecae originis est a μωρὸς, *stultus*. AREVALVS.

N

185. *Nobilis*, *non vilis*, cuius et nomen, et genus scitur. *Nubilis*, ad *nubendum* habilis. *Nemo* ab homine tractum est, id est, *ne homo*, quod est pro nullo. *Nullus* autem, quasi *ne vllus*.

186. *Nihili*, compositum est ex *ne*, et *hilo*. *Hilum* autem Varro ait significare medullam eius ferulae, quam graeci *asphodelon* vocant: et sic dici apud nos *nihilum*, quomodo apud graecos οὐδὲ γρῦ.

187. *Nequam* a malo plerique distinguunt: alium *perniciosum*: alium *nugam* existimantes, vt ait Monatius: *Hic adolescens nequam, non malus, id est, nugas, non perniciosus*. Alii confundunt, quasi vtrumque vnum, idemque significet.

188. *Nequaquam*, eo quod *nec quidquam* sit, id est, ex eo quod nihil sit, veteres esse dictum voluerunt. *Neuter*, neque iste, neque ille, quasi dicat nec vterque.

189. *Nefarius*, non dignus farre, quo primo cibi genere vita hominum sustinebatur. Alias *nefarius*.... *Nefandus*, id est, ne nominandus quidem. *Nutritor*, quasi nutu eruditor.

190. *Nuncius* est, qui nunciat, et quod nunciatur, id est,

185. Nemo, id est, ne homo. *Vel* nec homo, *Seru.*, *et Fest.* GRIAL.

186. Nihili. *Festus*: Hilum putant esse, quod grano fabae adhaeret, ex quo nihil, et nihilum. GRIAL.

187. Nequam ... nequitiam. *Vide Varr. in extremo libro nono, et Agell. lib. 7. cap. 11.* Vt ait Monatius: *f.* Munatius, *vel* Matius *potius, cuius Mimoiambi laudantur a Terentiano*. Numatius *in c. Tarracon.* GRIAL.

Ib. Veteres grammatici docent, *nugas* indeclinabiliter vsurpari posse, vt *nequam, fas, frugi*. Ac fortasse legendum *alium nugas existimantes*, vt paulo post *id est, nugas*. Vide infra n. 192. AREV.

189. Nefarius non dignus farre. *Non.* Nefarii proprietatem lib 1. de vita pop. rom. Varro patefecit, a farre, quod adoreum est, quod scelerati vti non debeant. *Ascon.* Nefarium, quod sacra polluit, farre pio solita celebrari: ergo nefarii sacrilegi. GRIAL.

Ib. In aliis excusis deest *alias nefarius*. Grialius etsi puncta inter *nefarius*, et *nefandus* non collocat, tamen hoc voluisse videtur ex distinctione adhibita, non vt dicatur *alias nefarius nefandus*. A *nutrio*, et *nutritum* est *nutritor*. Illud *quasi nutu eruditor* est veluti rei descriptio ex lusu quodam verborum, vt saepe alias, non etymon. AREVALVS.

190. Nuncius. *Seru. Aen. 6. ad v.* Verus mihi nuncius ergo. Sane qui nunciat, genere tantum dicitur masculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tamen inuenitur etiam masculino. GRIAL.

Ibid. *Nuncium* neutro genere contra Laurentium Vallam, Ios. Scaligerum, et alios Vulpius cum Isaaco Vossio defendit ad carm. 62. Catulli, *Noua nuncia refe-*

ἄγγελος, καὶ ἀγγελία: sed nuncius ipse homo genere masculino: id vero, quod nunciat, genere neutro, vt *hoc nuncium*, et *haec nuncia*.

191. *Nazaraeus*, id est, sanctus Dei; Nazaraeus olim dicebatur, qui sanctam comam nutriebat, et nihil contaminatum accipiebat, abstinens se a vino, omnique sicera, quae mentem ab integra sanitate peruertit.

192. *Nugas* autem hebraeum nomen est. Ita enim in prophetis est expositum, vbi dicit Sophonias: *Nugas, qui a lege recesserunt*, vt nosse possimus, linguam hebraicam omnium linguarum esse matrem.

193. *Nugigerulus*, appellatus ab eo, quod sit turpis nuncius. *Negligens*, quasi *nec legens*.

134. *Nepos*, dictus a genere quodam scorpionum, qui natos suos consumit, excepto eo, qui dorso eius insederit: nam rursus ipse, qui seruatus fuerit, consumit patrem: vnde homines, qui bona parentum per luxuriam consumunt, *nepotes* dicuntur. Hinc quoque *nepotatio* pro luxuria ponitur, qua certe quaeque res consumuntur.

195. *Niger*, quasi *nubiger*, quia non serenus, sed fusco opertus est. Vnde et nubilum diem tetrum dicimus.

O

196. O*rthodoxus*, *rectae gloriae*. *Orator*, ab ore vocatus, a perorando nominatus, id est, dicendo: nam orare dicere est.

197. *Obaudiens*: ab aure, eo quod audiat imperantem. *Ospes*, quod inferat ostio pedem. *Ospes*, facilis, apertus, et ostio patens: vnde et *ospitalis* homo dicitur.

rens, additque Lucretium, et Varronem. AREVALVS.

192. Nugas autem Heb. *Ex Hieron. Sophon.* 3. Est autem vox Hebreaa נוגי

Charis. lib. 1. Nugas licet indeclinabile sit, tamen commune trium generum, hic, et haec, et hoc nugas, *et paulo post*: Neutralia indeclinabilia sunt, vt *nugas*, quod est commune trium generum. GR.

194. Nepos a genere quodam scorp. *Gloss.* Nepa, σκόρπιος. *Non.* Nam vere nepa scorpius dicitur. *Aliter Festus de nepotis etymo, et Isidorus ipse lib.* 9. GR.

196. Orator. *At Festus*: Oratores ex Graeco quasi ἀρατῆρες dicti, quod missi ad reges, nationesque deos solerent ἀρᾶσθαι, id est, testari. GRIAL.

Ib. Nota Vulcanii ad marginem est: *Immo rectae sententiae*. Vtrumque *doxa* significat, *gloriam*, et *sententiam*, seu *opinionem*. AREVALVS.

197. Ospes. *Hospes*. *Recte abest a quatuor Tarr. cc. haec vox*. GRIAL.

198. *Osor*, inimicus ab odio dictus: sicut amator ab amore, et est generis communis. *Odibilis*, odio habilis. *Obsitus*, obsessus, id est, vndique insidiis conuallatus.

199. *Obscenus*, impurae libidinis, a vitio obscuro dictus. *Obtunsus*, hebetior, et obciusior, quasi ex omni parte tunsus. *Obnixus*, contranisus, et conabundus. *Obnoxius*, quia obligatus est nexibus culpae.

200. *Oblectator*, quasi cum lacte, et fraude, vt Terentius: *Nisi me lactasses amantem*: vnde et *oblectare* dictum est. *Obtrectator*, malignus, et qui obstringillando, officiendoque non sinat quempiam progredi, et augescere.

201. *Orbus*, quod liberos non habeat, quasi oculis amissis. *Opifex*, quod opus faciat aliquod. *Opilio*, ouium pastor, ouilio.

P

202. *Prudens*, quasi *porro videns*: perspicax enim est, et incertorum praeuidet casus. *Patiens*, dictus a *pauiendo*; *pauire* enim ferire est: percutitur enim, et tolerat.

203. *Perfectus*, cui iam nihil adiici potest. Huic nomini apud grammaticos comparatio non adiicitur, quia si dixeris, *Ille perfectior est*, iste perfectus non erit.

204. *Pulcher* a specie cutis dictus, quod est (rubens) pellis:

199. Obscenus. *Varro lib. 6.* Obscenum turpe, quod nisi in scena palam dici non debet. GRIAL.

Ib. Obtunsus. l. obtusus... obclusior. *Al.* obdurior. *Vtroque enim modo legi, admittunt characteres Gothici*. GR.

200. Oblectator. *Fest. in verbo* lacit. GRIAL.

Ib. Obtrectator... obstringillando. *Vel* obstrigillando *potius, vt apud Varr. de re rust. c.*20. GRIAL.

201. *Orbum* simpliciter pro caeco dixit Sedulius lib.3. v. 195. Vocem, et significationem hanc italicus sermo retinet. AREVALVS.

202. Patiens dictus a pauiendo. *Festus*: Obpuuiat, verberat, a pauiendo, id est, feriendo. Vnde *pueri*, quod puniendo coercentur, vnde et *pauimenta*. *Nimirum quod Graecis* παίειν, *ferire, et pulsare. Nam et* paimenta *pro* pauimenta *legi in antiqua inscriptione, affirmat vir eruditissimus*. GRIAL.

203. Perfectus. *Seruius Aen.* 11. *ad* v. O fama ingens, ingentior armis. Alia illa nomina sunt, in quibus est dubitatio, vtrum comparentur, vt est *perfectus*, quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus. GRIAL.

Ib. Nihilominus in vsu est *perfectior*. Cicero 6. in Verrem cap. 56. *Valuas perfectiores etc.* AREVALVS.

204. Ciceronis verba sunt, *Quod eum multo magis figura, et lineamenta hospitae delectabant*. AREVALVS.

postea transiit hoc nomen in genus. Nam pulchritudo hominis aut
Virg. I. Aen. 593. 594. 595. 596. in vultu est, vt: *Os, humerosque Deo similis*: aut in capillis,
vt: *namque ipsa decoram - Caesariem*: aut in oculis, vt, *laetos oculis afflarat honores*: aut in candore, vt: *Quale manus addunt ebori*
Cic. 4. Verr. c. 36. *decus*: aut in lineamentis, vt, *Te multo plus figura, et lineamenta*
Virg. XI. Aen. 683. *hospitis delectabant*: aut in proceritate, vt, *Turnus - Vertitur in mediis, et toto vertice supra est.*

205. *Pellax*, a *pelliciendo*. *Perspicax*, splendidus, eo quod perluceat. *Perpetuus*... *Perennis*, ab eo quod sit perpetuus annis.

206. *Praesul* vocatus, quia praeest solicitudine. *Praepositus* appellatus, eo quod sit subiectorum, ac famulantium ordinator, vel rector. *Patroni* a patribus dicti sunt, quod huiusmodi affectum clientibus exhibeant, vt quasi patres illos regant.

207. *Paedagogus* est, qui paruulis assignatur: graecum nomen est, et est compositum ab eo, quod pueros agat, id est, ductet, et lasciuientem refrenet aetatem.

208. *Praesens* dictus, quod sit *prae sensibus*, id est, coram oculis, qui sensus sunt corporis. *Prior*, quod primus sit ordine: et *primus*, quasi *praeminens*. *Primus* ... *Postremus* ...

209. *Potens*, rebus late patens: vnde et *potestas*, quod pateat illi, quaqua velit; et nemo intercludat, nullus obsistere valeat. *Praeopimus*, prae ceteris opibus copiosus.

210. *Pecuniosos* Tullius primum eos dictos refert, qui plurimam habuissent pecuniam, id est, pecora. Ita enim antiqui eos appellabant. Paulatim autem per abusionem nomen in aliud deuolutum est.

211. *Peruicax* proprie dicitur, qui in proposito suo ad victoriam

---

205. Iterum *pellax* num. 225., et *pellex* num. 229. AREV.

206. Praesul ... quia praeest solicitud. *Paul. ad Rom.* 12. qui praeest in solicitudine. *Dictus autem* praesul *a* praesiliendo (*vt ait Phocas*), *sic enim inter Salios primus appellabatur, quod tripudium auspicaretur, inde Lucilius*: Praesul vt antruat, inde et volgus redantruat olli. *Hic est praesultor, quem Glossarium vetus τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς προορχούμενον interpretatur*. GRIAL.

207. Paedagog. qui paruulis assign. *Ex Hieron. ad Gal.* 3. GRIAL.

Ib. Vulcanius legit *pueros agat, id est, doceat*, et notat ad marginem, *immo ἀπὸ τῆς ἀγωγῆς, id est, institutione*. AREVALVS.

210. Pecuniosos. *Ex eod. Eccles.* 5. GRIAL.

211. Peruicax. *Donat. in Hecyr.* Peruicax perseuerans cum quadam vi: *et paullo post*, peruicax per vim agens. GR.

Ib. Antiqui e. viciam. *Ouet.* vicam:

riam perseuerat. Antiqui enim *viciam* dicebant, quam nos victoriam: credo, quod inde dicatur herba *vicia*, id est, victorialis.

212. *Pernix* a *pernitendo* tractum est, id est, in conatibus perseuerando. Alii *pernicem* velocem intelligunt pedibus. Nam pernicitas pedum est, vt, *pernicibus ignea plantis*: sicut celeritas pennarum est, vt, *celerique fuga sub sidera lapsae*.

213. *Piger*, quasi *pedibus aeger*. Est enim tardus ad incedendum: quod nomen per vsum transiit et ad animum. *Pernox*, peruigilans nocte. *Perseuerans* . . . *Pertinax*, impudenter tenens, quasi *pertinens*.

214. *Petulans*, nunc quidem pro audace, et improbo ponitur: olim autem acerbi flagitatores, et proprie argentariorum coactorum pueri, quod pretia rerum crebrius, et asperius exigebant, a petendo *petulantes* vocati.

215. *Procax*, proprie idem, quod *petax*. Nam *procare* est petere: vnde et nuptiarum petitores *proci* dicuntur.

216. *Prodigus*, sumptuosus, atque consumptor, qui omnia *porro agit*, et quasi proiicit. *Profugus* proprie dicitur, qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. *Peregrinus*, longe a patria positus, sicut alienigena.

217. *Proiectus*, quasi longe, et procul iactatus, sicut et *produxit*, quasi *porro* illum *duxit*, et prouocauit, quasi *porro* illum *vocauit*. *Proiectus*, quasi *porro eiectus*, ac *proiactatus*, vnde, *Proiectaque saxa Pachyni*, id est, porro iactata. Virg. 3. Aen. 669.

218. *Proscriptus*, cuius bona palam, et aperte scribuntur. *Prae-*

vitiose opinor. GRIAL.

Ib. A *vicia* dicta *Vicepota* Victoria apud Senecam in Ludo de morte Claudii, *Diespiter, Vicepotae filius*, vt Lipsius notat lib.2. epistolic. quaest. ep.XI. Ios. Scaliger apud Senecam legi voluerat *Nicephorae filius*. Herba *vicia* est leguminis genus iumentorum pabulo vtile. AR.

212. Pernix a pertinendo. *E Seru. Georg.* 3. GRIAL.

Ib. Alii pernicem velocem. *Ex eod. Aen.* 11. GRIAL.

Ibid. Nam pernicitas ped. *Ex eod. Aen.* 4. GRIAL.

213. Pertinax, q. pertinens. *Quasi* pertendens *Varro lib.*4. GRIAL.

214. *Petulantes* a *petendo* dici, ex Festo etiam, et Nonio constat. Sed Isidorus, alio vsus auctore nobis ignoto, alia addit. AREVALVS.

215. Procax. *E Seru. Aen.* 1. GR.

218. Praescript. ordinem signif. *Praescriptiones appellant iurisconsulti exceptiones, illas praesertim, quae longi temporis obiectione actiones excludunt. Cuius nominis origo fortasse, quod earum formula praescripta esset aut in edictis praetorum, aut in actionum formulis. Sic et-*

scriptus, ordinem significat, sicut et praescriptiones apud iurisconsultos.

219. *Procinctus*, expeditus, et armatus, vnde et *In procinctu*, id est, quum belli causa arma sumebant. *Praecinctus*, eo quod ante se ponat aliquid, quo praecingitur. Vnde et de Domino dictum
Ioan. 13. 5. est, *Praecinctus linteo, lauit pedes discipulorum suorum*.

220. *Praedo* est, qui populando alienam inuadit prouinciam. *Praedo* ab abigendo praedas dictus, et *praedo*, qui praedam habet. *Praedator* est, cui de praeda debetur aliquid.

221. *Plagiator*, ἀπὸ τȣ̃ πλαγίȣ, id est, obliquo, quod non certa via gradiatur, sed pelliciendo dolis. *Piratae* sunt praedones maritimi ab incendio nauium transeuntium, quas capiebant, dicti. Nam πῦρ ignis est.

222. *Pugillator*, qui de manu in manum nummorum aliquid subtrahit. *Peculator*, pro eo quod sit pecuniae publicae defraudator. *Proditor*, pro eo quod detegit. Item *proditor*, perditor, vt, *Vnius ob iram - Prodimur*.

223. *Perfidus*, quia fraudulentus est, et sine fide, quasi perdens fidem. *Periurus*, quia perpere iurat, id est, male iurat. *Periurus* autem in verbo *r* non habet. Nam *peiero*, et *deiero* dicimus.

224. *Praeuaricator*, male fidei aduocatus, et qui vel in accusando nocitura, vel in defendendo profutura praetereat, aut inuti-

iam praescriptis verbis actio. GRIAL.

219. Procinctus. *Vid. Fest.* GRIAL.

Ib. Praecinctus. *Ex August. in Ps.*92. GRIAL.

Ib. In Vulgata: *Coepit lauare pedes discipulorum suorum, et extergere linteo, quo erat praecinctus*. AREVALVS.

221. Piratae ab incendio. *At graecis* πειρατὴς, *non* πυρατὴς. *Hesich.* πειρατὴς κακȣργὸς. GRIAL.

Ib. *Pirata* est a graeco πειράω, *conor, tento*. AREVALVS.

222. *Pugillator*, et *pugillones* vix alibi, quam in glossariis, reperientur. Antiquiores his verbis vsos non constat. AREVALVS.

223. Periurus in verbo *r* non habet. *Immo et nomen ipsum in vetustiss. Cod. Salm.* Peiurus *bis sine r scribitur. Sunt autem haec Seru. Aen.* 2. GRIAL.

224. Praeuaricator. *Plin. lib.8. c.19.* Arator nisi incuruus praeuaricatur. Inde translatum hoc crimen in forum. Ibi itaque caueatur, vbi inuentum est. *Quod autem a* vario *deduxisse Cicero videtur in Partitionibus, quum dicit*: Praeuaricationis nomen significat eum, qui in contrariis causis quasi varie esse positus videatur: *non prorsus diuersa notatio est, nam et* varium *a* varo *fortasse descendit. Quamquam id exigere iniquum est, cum praesertim*, Quid enim tam praeuarium, *in quibusdam libris legatur*. GRIAL.

Ib. *Varus* pro valde obliquo vsurpatur etiam ab Apuleio. Plinii locus a Grialio citatur lib.8., ab aliis 18. AREV.

liter, dubieque ponat mercedis gratia, scilicet corruptus. Cicero: *Quid enim tam praeuarum*? id est, valde varum.

225. *Pellax*, dolosus, et fallax, a *pelle*, id est, vultu. Foris enim, vt fallat, arridet, sed nequitiam intus gerit. *Profanus*, quasi *porro a fano*. Sacris enim illi non licet interesse.

226. *Parricida*, proprie dicitur interfector parentis, quamuis quidam veteres hunc *parenticidam* dixerint: quoniam *parricidium*, et *homicidium* in quocumque intelligi possit, quum sint homines hominibus pares.

227. *Persecutor* non semper pro malo intelligitur, vnde, *Persecutus*, perfecte secutus. *Publicanus* est, qui vectigalia publica exigit, vel qui per publica negotia seculi lucra sectatur: vnde et cognominatus est.

228. *Peccator*, a pellice, id est, meretrice vocatus, quasi *pellicator*, quod nomen apud antiquos tantum flagitiosum significabat, postea transiit hoc vocabulum in appellationem omnium iniquorum.

229. *Prostitutae*, meretrices, a prosedendo in meritoriis, vel in fornicibus. *Peliex*, apud graecos proprie dicitur, a latinis concuba. Dicta autem a fallacia, id est, versutia, subdolositate, vel mendacio.

230. *Procuruus*, quasi per longum curuus. *Pauidus* est, quem vexat trepidatio mentis (habet enim cordis pulsationem, cordis motum), nam *pauire* ferire est, vnde et *pauimentum*.

231. *Petrae* autem, et *rupes* a duritia saxorum nominantur.

225. *Pellax* est a *pellicio*, et *pellex*. Vide n. 205., et 229. AREV.

226. Parracida. *Ita Gothici libr. non* parricida. GRIAL.

Ibid. Grialius edidit etiam in textu *parracida*, quod non placet, neque facile apud alios inuenietur. Vsus communis habet *parricida*, aliquando *paricida*, et *patricida*. A *parenticida* videtur deductum per syncopem *parricida*. AREV.

227. Publicanus. *Caius c.16. de verb. sign.* Eum, qui vectigal pop. Rom. conductum habet, publicanum appellamus. GRIAL.

Ib. *Persecutor* significat etiam eum, qui *ius suum persequitur*, aut qui alium comitatur, nisi forte corrigendum sit *prosecutor* pro *persecutor*. AREVALVS.

228. Alii *peccare* deriuant a *pecus*, quasi *pecuare*, hoc est, more *pecudum* operari. Alii inepte a *pedem capere*. AR.

229. Pellex apud Graec. *Vid. Fest., Agell., et Paul. c.* 144. *D. de verb. sign.* GRIAL.

Ib. Laudatur a Barthio lib. 40. Adu. c. 7. scriptura, quam in suo codice inuenit, *Prosiduae meretrices a prosidendo*. Plautus vocat *prosedas* Poen. I. 2. 53. *An te ibi vis inter istas versarier Prosedas pistorum amicas etc.*? Grialius diuisit *sub dolositate*, nisi id typographo ascribendum. AREVALVS.

230. Pauidus . . . habet enim cordis puls. *Respexisse videtur ad Virgilii verba*; Corda pauor pulsans. GR.

231. Petulcus. *E Seru. Georg.4. ad v.* Hoedique petulci. GRIAL.

Ib. Apud Grialium erat *pisinus*. Alii

Pusillanimis, pusillo animo. *Petulcus*, dictus ab appetendo, vnde etiam et meretrices *petulcas* vocamus. *Pisinnus*, a pusione. *Productus*, quasi porro ductus.

Q

232. *Quaestor*, a *quaerendo* dictus, quasi *quaesitor*. *Quaestuosus*, querimoniosus.

233. *Querulus*, quia querelam infert. *Quietus*, quod sit ipse sibi animo securus, neminem tangens.

R

234. *Religiosus*, ait Cicero, a *relegendo* appellatur, qui retractat, et tamquam relegit ea, quae ad cultum diuinum pertineant. Hi sunt dicti *religiosi* ex *religendo*, tamquam ex *eligendo eligentes*, ex *diligendo diligentes*, ex *intelligendo intelligentes*.

235. *Rationator* dictus vir magnus, quia de omnibus rebus, quas esse mirabiles constat, possit reddere rationem. *Retractator*, repetitor; nam *retractare* est repetere, quod omiseras.

236. *Resipiscens*, eo quod mentem quasi post insaniam recipit, aut quia resipit, qui sapere desierat. Castigat enim seipsum dementiae, et confirmat animum suum ad rectius viuendum, cauens, ne iterum corruat.

237. *Repentinus*, a *repente*. *Repens* autem et aduerbium, et nomen potest esse. *Robustus*, fortis, validus, a fortitudine roboreae arboris appellatus. *Rapidus*, velox pedibus. *Raptor*, eo quod corruptor. Inde et *rapta*, eo quod corrupta est.

238. *Reus*, a re, de qua obnoxius est, et *reatus* a *reo* est nun-

plerique scribunt *pisinnus*, quod verbum Labeonis est, et fortasse etiam Martialis. AREV.

232. *Quaestuosus* a *quaestu* vsitatum est; non ita *questuosus*, et *querimoniosus* a *queror*, et *querimonia*. AREV.

234. Religiosus ait Cic. 2. *de nat. deor.* GRIAL.

Ib. Notatio nominis *religiosi*, et *religionis* exhibita etiam est lib. 8. cap. 2. num. 2. AREVALVS.

235. Rationator. *Sic in Goth.o., eaq. scriptura Chaconi placebat. Nam* ratiocinator *alius est*. GRIAL.

Ib. Vir magnus. Magus *volebat A. Augustinus*. GRIAL.

Ibid. Nam retractare. *E Seru. Aen.*7. *ad v.* Mos erat Hesperio in Latio. GR.

237. Repens autem. *Ex eod. Aen.*12. GRIAL.

238. Reus, a re, de qua obnoxius. *Cic.*2. *de orat.* Reos autem appello non

cupatus. *Reus* maiestatis, primum dictus, qui aduersus rempublicam aliquid egisset, aut quicumque hostibus consensisset. Dictus autem reus maiestatis, quia maius est laedere patriam, quam ciuem vnum. Postea autem et hi rei maiestatis dicti sunt, qui aduersus maiestatem principis egisse viderentur, vel qui leges inutiles reipublicae detulerant, vel vtiles abrogauerant.

239. *Rixosus*, a *rictu* canino dictus. Semper enim ad contradicendum paratus est, et iurgio delectatur, et prouocat contendentem. *Rusticus*, dictus, quod *rus* operetur, id est, terram.

S

240. S*apiens*, dictus a *sapore*, quia sicut gustus aptus est ad discretionem saporis ciborum, sic *sapiens* ad dignoscentiam rerum, atque causarum, quod vnumquodque dignoscat, atque sensu veritatem discernat. Cui contrarius est *insipiens*, quod sit sine sapore, nec alicuius discretionis, vel sensus.

241. *Studiosus*, quasi studiis curiosus. *Sanctus*, veteri consuetudine appellatus, eo quod hi, qui purificari volebant, sanguine hostiae tangebantur, et ex hoc sancti nomen acceperunt.

242. *Sincerus*, quasi sine corruptione: cui contrarius est *insincerus*, vitiatus, corruptus. *Supremus*, summus, ab eo quod superemineat. Vnde et *supreme pater* dicimus. *Sublimis*, ab altitudine vocatus honoris: nam proprie sublime dicitur, quod in alto est, vt, *Sublimemque feres ad sidera caeli*.

243. *Speciosus*, a *specie*, vel aspectu: sicut *formosus* a *forma*. *Solers*, quod sit solicitus in arte, et vtilis. *Solers* enim apud antiquos dicebatur, qui erat omni bona arte instructus. Terentius: *adolescentem solertem dabo*.

244. *Superstitiosos* ait Cicero appellatos, qui totos dies preca-

eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. GRIAL.

241. Sanctus. *Vid. Seru. Aen.* 12. *ad v.* Qui foedera fulmine sancit: *aut ad verba Pauli potius respexit*: Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur, et sine sanguinis effusione non fit remissio. GRIAL.

242. Sincerus. *E Seru. Georg.* 4. GR.

243. Speciosus. *E Seru. Aen* 1. *quamuis alias* formosum *non a* forma, *sed a* formo *ducat Isidorus*. GRIAL.

Ib. Solers. *Donat. in Eunuch*. GR.

244. Superstitiosos ait Cic. 2. *de nat. deor.* GRIAL.

Ibid. De *superstitionis* etymo lib. 8. cap. 3. num. 6., et 7. De *sedulo* Nonius cap. 1. num. 171. *SEDVLO significat si-*

bantur, et immolabant, vt sibi sui liberi superstites essent. *Solicitus*, quia solers, et citus, atque irrequietus. *Sedulus*, familiare verbum Terentii: hoc est, *sine dolo*, alias *assiduus*.

245. *Sodales* dicuntur, qui ad symbolum conuenire consueuerunt, quasi *sua edentes*, alias quasi *sedales*, quod simul sedeant. *Socii* dicuntur propter periculi, et operis societatem, quasi in vnam caligam, et vno vestigio manentes.

246. *Stultus*, hebetior corde, sicut quidam ait, *Ego me esse stultum existimo: fatuum esse non opinor*, id est, obtusis quidem sensibus, non tamen nullis. *Stultus* est, qui per stuporem non mouetur iniuria, saeuitiam enim perfert, nec vltus est, nec vllo ignominiae commouetur dolore.

247. *Segnis*, id est, *sine igne*, ingenio carens (*se* autem *sine* significat, vt *sedulus sine dolo*, *securus* quasi *sine cura*) id est, frigidus, per quod inutiles accipimus.

248. *Stupidus*, saepius stupens. *Superbus* dictus, quia *super vult* videri, quam est. Qui enim vult supergredi, quod est, superbus est.

249. *Susurro*, de sono locutionis appellatus, quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur de altero detrahendo.

250. *Seditiosus*, qui dissensionem animorum facit, et discordias gignit: quam graeci διάϛασιν dicunt. *Seuerus*, quasi saeuus verus; tenet enim sine pietate iustitiam.

251. *Simulator* dicitur a *simulacro*. Gestat enim similitudinem

ne dolo. Profert exempla Lucilii, et Ciceronis. Sunt etiam Plauti, Terentii, et aliorum: et eandem etymologiam tradit Donatus. Nihilo tamen minus Perottus, Forcellinus, et alii repugnant. AREV.

245. Sodales. *Tres etymologiae indicantur a Festo, vt* sodales *sint vel ex* suo edentes: *vel vna* sedentes, *quasi* sedales; *vel* suadentes, *quarum duas priores posuit Isidorus*. GRIAL.

Ib. Socii. *Quasi in eod. socco insistentes*. GRIAL.

Ibid. Quidam *socium* dictum putant a *sequor*, *secta*: alii a *seco*, hoc est, *diuido*. AREVAL.

246. Stultus est, qui per stupor. *E Seruio Aen.* XI. *ad v.* Quis metus? o. n. d. semper inertes. GRIAL.

Ibid. Afranii haec verba esse, *Ego me esse etc.*, nonnulli putant. AREVAL.

247. Segnis, id est, sine igne. *E Seru. Aen.* I. *Hunc locum dispunctione sola restituimus*. GRIAL.

Ib. Fortasse reponendum, *sine cura*. *Idem est frigidus*: nam in mss. passim *idem*, et *id est* confunduntur. Ita sine parenthesi scriptura procedere poterit. AR.

248. Alii *superbire* deriuant a *super ire*, aut *superbus* a solo *super*. AREV.

249. Fortasse ex hoc Isidori loco Atto Vercellensis comment. in epist. ad Roman. cap. I. pag. 15. tom. I. *Susurro est, qui non in facie, sed in aure detrahit: vnde et a sono aurium nomen accepit, eo quod sub aure sonet*. AREV.

251. Suasor d. i. s. s. trahens. *Al.* sua-

eius, quod non est ipse. *Suasor*, decipiens, id est, in suam sortem trahens. *Studiosus*...

252. *Scrupulosus*, animi minuti, et asperi. *Scrupus* enim est arena durior. *Sacrilegus* dicitur ab eo, quod *sacra legit*, id est, furatur. *Sicarius* vocatur, qui ad perpetrandum scelus telis armatus est. *Sica* enim gladius est, a *secando* vocatus.

253. *Scaeuus*, sinister, atque peruersus, ἀπὸ τῦ σκαῖυ. Est enim pessimi, et crudelis animi. *Scenicus*, qui in theatro agit. Theatrum enim scena est. *Scorta*, quae a graecis quoque σκύτεα vocabantur, quo defricantur pelles, quibus corruptela fit.

254. *Spurcus*, quod sit impurus. *Scelerosus*, sceleribus plenus, vt lapidosus locus, et arenosus. Plus est autem scelerosus, quam sceleratus.

255. *Sator*, seminator, vel pater a *semine*. *Scurra*, qui sectari solet quempiam cibi gratia. A sequendo igitur inde *scurra* appellatus. Idem *assecla* a *sequendo*. *Satelles*, quod adhaereat alteri, siue a lateris custodia.

256. *Suffectus*, in loco alterius suppositus, quasi *suffactus*. Vnde et consulem *suffectum* dicimus eum, qui pro alio substituitur.

257. *Secundus*, quia *secus pedes*, et tractus est sermo a sequentibus seruis pedissequis. Vnde et *secunda* fortuna dicitur, quod *secundum nos* est, id est, prope nos. Inde et res *secundae*, id est, prosperae. *Secundae* autem a sequendo sunt dictae.

258. *Stipulator*, promissor. *Stipulare* enim promittere est, ex

sor, a suadendo, quem vult decipere. *Vtraque scriptura Gothicor. libror.* GRIAL.

Ib. Potius *simulacrum*, et *simulator* sunt a *simulo*, quod deducitur a *similis*. AREVALVS.

252. Scrupulosus. *E Seru. Aen.* 6. GRIAL.

Ib. Sacrilegus. *Ex eod. eclog.*8. GR.

253. Scaeuus. *Ex eod. Aen.* 3. *ad v.* Scaeaeque amplector limina portae. *Glos.* σκαιὸς Scaeuus, *et* Scaeua ἀριστέρα χεὶρ, *et Non. in* obscaeuauit. GRIAL.

Ib. Scorta. *Vid. Fest., et epitom.* GR.

254. Scelerosus... Plus est autem scelerosus. *Donat in Eunuch.* Scelerosus proprie auctor est scelerum, sceleratus, in quo scelus sit constitutum, vel commissum. GRIAL.

255. Scurra. *Vid. Fest., et Scalig.* GRIAL.

257. *Secundus* ex aliorum opinione est a *secando*, quia in *secundo* incipit *sectio*, et diuisio. AREVALVS.

258. Stipulator stipular. ... e. promittere. *Recte Goth. o. Gloss.* ἐπερωτῶμαι, promitto, spondeo, stipulor. *Item* ἐπορωτῶ consulto, interrogo, stipulo, *seu mauis* stipulor *commune*, *vt ait Priscianus lib.*5. *citans ad id Suetonium lib.*8. *Praetorum.* *Festus in* stipe: Stipem esse nummum signatum, testimonio est et id, quod datur stipendium militi; et cum spondetur pecunia, quod stipulari dicitur: *vel* (*vt edidit Fulu. Vrsinus*) Stipem dice-

verbis iuriſperitorum, qui etiam *ſtipulum* firmum appellauerunt.

259. *Sanus*, a ſanguine, quia ſine pallore eſt. *Soſpes*... *Salus*, a ſale nomen accepiſſe putatur. *Subtilis*, ab extenuatione dictus.

260. *Sequeſter* dicitur, qui certantibus medius interuenit, qui apud graecos ὁ μέσος dicitur, apud quem pignora deponi ſolent. Quod vocabulum a *ſequendo* factum eſt, quod eius, qui electus ſit, vtraque pars fidem ſequatur.

261. *Seſſilis*, quod non videtur ſtare, ſed *ſedere*. *Surdus*, a ſordibus, humoris aure conceptis: et quamuis multis caſibus accidat, nomen tamen aeger ex praedicto vitio retinet.

262. *Siccus*, quod ſit *exſuccatus*, ſiue per antiphraſin, quod ſit ſine *ſucco*. *Sepultus* dictus, eo quod ſit *ſine palpatione*, vel *ſine pulſu*, id eſt, ſine motu.

263. *Saio*, ab *exigendo* dictus. *Sutor*, a *ſuendis* pellibus nominatur. *Subulcus*, porcorum paſtor, ſicut *bubulcus* a *cura boum*.

264. *Tutor*

bant pecuniam ſignatam, quod ſtiparetur: ideo ſtipulari dicitur is, qui interrogatus ſpondet. *Ergo quum* ſtipulari *commune ſit, interrogationemque, et ſponſionem contineat, recte quoque ead. Gloſs.* ἐπερώτησις, interrogatio, ſtipulatio. *Et* Stipulatio, Ἱκανοδοσία. *Itemque* Ἱκανοδοσία, ſatisdatio. *Satisdatio autem, et* Ἱκανοδοσία *promittentis ſunt, non interrogantis. Haec propterea pluribus, quia A. Aug.* ſtipulari *rogare eſſe volebat, non promittere, et ſtipulatorem eum, qui rogaret, nullo modo qui promitteret.* GR.

Ibid. De etymo *ſtipulationis* lib. 5. cap. 24. num. 30. AREVALVS.

259. Salus, a ſale. *Quod corruptionem prohibeat.* GRIAL.

Ib. *Sanus*, et *ſalus* graecam originem habent a σάος, vel σόος. AREVALVS.

260. Sequeſter. *Seru. Aen.* XI. *ad v.* Pace ſequeſtra: media (*inquit*), nam ſequeſter eſt medius inter duos altercantes, apud quem aliquid ad tempus ſeponitur. *Gloſs.* Sequeſter, μεσητής, ἔντριτος, συνθηκοφύλαξ. *Vid. Agell. lib.* 20. *cap.* 10., *et Iuriſconſultor. libros.* GR.

262. Sepultus. *E Seru. Aen.* 6. *ad v.* Cuſtode ſepulto. GRIAL.

Ib. Iſidorus cum Seruio deſcriptionem *ſepulti* per literarum alluſionem exponit: nam notatio nominis certa eſt a *ſepelio*, cuius vocis vera origo ignoratur. AREVALVS.

263. Saio, *Gothor. vox, quam et nos retinemus, et ſaepe legitur in Gothicis legibus, et membranis, et apud Caſſiodorum. In conc. vero Emeritenſi cap.* 8. *mendoſe* Salomonem *pro* Saionem *habent aliqui codices. Illud adnotandum, I conſonans eo modo prolatum a Gothis, quo a nobis* gi, *et* ge. *Idque non modo ſcriptura ipſa* ſagio, *quae in quibuſdam libris eſt, et Germanus* ſager *eadem ſignificatione, ſed notatio quoque Iſidori ſatis demonſtrat.* GRIAL.

Ib. In Auctario Gloſſarii Cangiani, reiecta etymologia *ſaionis*, vel *ſagionis* ab *exigendo*, et alia, quam excogitauit Hickeſius pag. 153. Diſſertat. ab Scanogothico verbo *ſakan*, probabilius dicitur, a *ſago*, veſte eorum propria, *ſaiones*, ſeu *ſagiones* nuncupatos. AREVALVS.

T

264. *Tutor*, qui pupillum tuetur, hoc est, intuetur, de quo in consuetudine vulgari dicitur: *Quid me mones? et tutorem, et paedagogum olim obrui.*

265. *Testes* dicti, quod testamento adhiberi solent, sicut signatores, quod testamentum signent.

266. *Tetricus*, mons in Sabinis asperrimus. Vnde et tristes homines *tetricos* dicimus. *Taciturnus, in tacendo diuturnus.*

267. *Trutinator*, examinator ex iudicii libra perpendens recta, translatione a trutina, quae est gemina ponderum lanx.

268. *Tristis* ... *Tenax*, numi cupidior, quod teneat. Interdum et pertinax. *Truculentus* ...

269. *Toruus*, terribilis, eo quod sit *torto vultu*, et turbulento aspectu, vt, *Torua leaena*, et, *Cernimus astantes nequidquam lumine toruo.*

270. *Turbidus* ... *Terribilis* ... *Teter*, ab obscura, tenebrosaque vita. *Teterrimus* pro fero nimium. *Tetrum* enim veteres pro fero dixerunt, vt Ennius, *tetrosque elephantos*. *Terribilis*, quia timorem habet, et timetur.

271. *Tergiuersator*, quod animum quasi tergum vertat huc, et illuc, nec facile, qualis sit, intelligitur. *Temulentus*, a *temeto*, id est vino, dictus.

272. *Timidus*, quod *timeat diu*, id est, a sanguine, nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit timorem.

273. *Turpis*, quod sit informis, et torpeat.

265. Testes. *Sup. lib.* 5. *cap.* 21. GR.
266. Tetricus. *E Seru. Aen.* 7. *ad v.* Qui Tetricae horr. cautes. GRIAL.
268. Interdum et pertinax. *Eleganter vtrumque coniunxit Plautus*: Quid ais, tenaxne eius pater? Ph. immo aedepol pertinax. GRIAL.
269. Toruus, terribilis. *E Seru. Aen.* 10. *ad v.* Vna toruus Abas. *Eosd. nostri* toruos *dicimus*. GRIAL.
270. Turbidus. *E Seru. Aen.* 4. GR.
272. Timidus ... id est, a sanguine. *Hoc est, fit propter sanguinem*. Nam timor sanguin. *etc. quae sunt Seruii verba Aen.* 3. GRIAL.

V

274. *V* *ir*, a *virtute*. *Vtilis*, ab *vtendo* bene sua, vel quod bene quid vti possit, sicut docilis, quod doceri possit.

275. *Verus*, a *veritate*, hinc et *verax*. Maior est veritas, quam verus, quia non veritas a vero, sed verus a veritate descendit. *Veridicus*, quia *verum* dicit, et veritatis assertor est. *Verecundus*, quia verum factum erubescit.

276. *Viridis*, vi, et succo plenus, quasi *vi rudis*. *Venustus*, pulcher, a *venis*, id est, sanguine. *Viuens*... *Viuus*...

277. *Varius*, quasi non vnius viae, sed incertae, mixtaeque sententiae. *Versutus*, eo quod eius mens in quolibet actu ad quamlibet fraudem facile *vertitur*, vnde et *versutia* dicitur contorta sententia. Plautus, *Versutior*, *quam rota figularis*.

278. *Vilis*, a *villa*, nullius enim vrbanitatis est. *Versipellis*, eo quod in diuersa vultum, et mentem vertat. Inde et versutus, et callidus. *Violentus*, quia vim infert.

279. *Vecors*, mali cordis, et malae conscientiae. *Vagus*, quia sine via. *Vanus*, a *Venere* etymologiam trahit. Item vanus, inanis, falsus, eo quod sine memoria euanescat.

280. *Vesanus*, non probe sanus. *Vinolentus*, qui et satis bibit, et difficile inebriatur. *Vexatus*, id est, portatus, ab eo quod est veho, vexo, vecto, vt, *vexasse* sit portasse.

281. *Veneficus*, eo quod *venenum* mortis causa parauit, aut praestitit, aut vendidit. *Vector*, quasi vehitor. Est autem vector et qui vehit, et qui vehitur.

274. Vir a virtute. *Physica*, *non Grammatica*, *hoc est*, *non vocis*, *sed rei ipsius origo*, *qua de re in praefatione huius libri*. *Nam* virtus *potius a* viro, vir *a* vi, *quod maior in eo vis*, *quam in femina*, *nominatus*, *vt ait Lactantius in lib. de opif. c.12. Eandem rationem sequitur paullo post in* vero, *et* veritate. GRIAL.

276. Viridis, vi et succ. pl. q. vi rudis. *Varro*: Viridis a vi quadam humoris, quae si exaruit, moritur. GRIAL.

Ib. *Venustus* proprie est a *Venere*. Cicero, Macrobius, et alii. *Venerem* dictam volunt, quia ad omnia *venit*, vel inde omnia *veniunt*. AREVALVS.

278. Vilis a villa etc. *Haec non leguntur in vetustioribus libris*. GRIAL.

279. Vecors. *Festus*: Vecors turbati, ac mali cordis. *At Labeo*: Vecors sine corde. Vesanus sine sanitate. GRIAL.

Ib. Non arridet etymolgia *vani* a *Venere*: sed non fortasse melior, quam alii proferunt, a *ve inanis*. AREVALVS.

280. Vexatus. *E Seru. eclog. 6.* GR.

281. Vector. *Ex eod. Aen. 4. ad v.* Nescius, illa fuga, etc. GRIAL.

282. *Venator*, quasi *venabulator*, a *venabulo*, scilicet quo bestias premit. Quatuor autem sunt venatorum officia, vestigatores, indagatores, alatores, pressores.

282. Quatuor sunt venatorum officia. *Vestigatorum munus vox ipsa ostendit satis. Alia duo expressit Virgilius vno versu*: Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt. *Pressorum officium ex eleganti verbi premendi significatione constabit. Significat enim interdum fugientem insequi, atque ita vrgere, vt prope prendas*: *nos* ir al alcance *dicimus*: Hac fugerent graii, premeret troiana iuuentus. *Aen.* I., *et* 2. Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus, Insequitur, iam, iamque manu tenet, et premit hasta. GR.

Ib. In nonnullis mss. Etymologiae in duas partes diuiduntur, et hoc loco post librum decimum desinit prima pars, vt in variis lectionibus vberius patebit. Sed ante varias lectiones praemittendae sunt nonnullae appendices ad Etymologiarum libros, quos hactenus recensuimus, spectantes, depromptae scilicet ex antiquis Etymologiarum exemplaribus, praesertim ex mss. Vaticanis, et Toletanis, quae vulgatis auctiora sunt. AREVALVS.

APPENDIX I.

AD ETYMOLOGIARVM PROLOGVM.

Versus praemissi Etymologiis in codice Regio-vaticano 1953.

Sancta Dei genitrix, post partum virgo perennis,
Stella maris, nati imperio mundi dominatrix,
Num totus si rite loquax sermonibus orbis
Ederet innumeris sub conditionibus aptas
Natura potiore * nitens humano more loquelas,
Te, summis quam non penetrant in sedibus astra,
Igneus et rapidis sudans sol ipse quadrigis
Quam spectare nequit, submittens ora decora,
Vel minimos digne poterit tibi ponere cultus,
Aut aliquo fari perceptas ordine palmas,
Quas tulit omnipotens factor, mox filius ipse,
Dignam te matrem sublimans iure perenni,
Teque vehens hodie caelestes Patris ad arces.
Angelicas inter decreuit scandere turmas:
Assurgit laetata polis: comitantur et astra,
Reginamque sui diuina laude tuentur.
O quae porta manes, nostrae quoque causa salutis,
Virgineum decus, et matrum castissima virtus,
Plena omnis, quae semper adest tibi gratia nati,
Iam nimium protende reis pia dona solutis,
Et miserum benedicta dolentem compede vinctum.
Ac foetens cura miserans de pectore vulnus,
Liuentes totum plagae ne serpere corpus
Commaculante queant tetro putredinis haustu.
Te dominam, dominam fateor: miseraris alumno:
Quam magna es, fer opem potius, tandemque remotis

v. 1. Codicem Regio-vaticanum, in quo hi versiculi Etymologiis praeponuntur, qui signatus est num. 1953., descripsi in Isidorianis cap. 32. n. 101. Coniectura nonnulla est, huiusmodi carmen S. Ildefonsi esse.

v. 5. Corruptus est hic versus, vt multi alii, et vno pede longior est.

v. 9. Reposui *poterit* pro *poteris*, quod erat in ms.

v. 11. In codice erat *que* pro *quas*, et *dignatae matri* pro *dignam te matrem*.

v. 15. Erat *polus*: fortasse legendum *Assurgunt laetata polis, comitantur et astra*.

v. 17. In ms. *O vitae quae porta manes, nostrae quoque causa salutis*: sunt septem pedes.

v. 18. Fortasse *castissima virgo*.

v. 19. Fortasse *Plena omni*.

Roscida, te gradiente, sequi per gramina vinclis
Praecipe; longa nimis quamquam vestigia ducam.
Splendida nempe velut surgens aurora tenebras
Effugat, immensum tua dat sic semita lumen.
Hinc proprium nihil esse ferunt sol, luna nitorem;
Mille per effusos vincis quos luminis orbes.

APPENDIX II.

Ad lib. 1. *Etymologiarum cap.* 17.

INVENTICVLA DE PEDIBVS.

1. Compositio est pedum, de quibus aliquam iam mentionem fecimus. Sunt igitur alii pedes disyllabi, alii trisyllabi, alii tetrasyllabi, quorum vnde et nomina deducta sunt, docebimus, et quot habent schemata. Ex disyllabis geminatis pedes tetrasyllabi sunt, quorum et nomina, et schemata subiungemus. Sunt ex disyllabis, et trium syllabarum pedibus copulati pedes syllabarum quinque; suntque ex duplicatis trisyllabis pedes senarum syllabarum, de quibus nunc arbitror esse necessarium diligenter laborare.

2. Disyllabi ergo pedes sunt quatuor, trisyllabi octo, duplices sedecim, quoniam vna syllaba duo schemata habet, aut longa est, aut breuis. Duae syllabae quatuor schemata habent; nam aut ambae breues sunt, aut ambae longae, excepta vna syllaba breui, et vna longa, aut vna longa, et vna breui. Pedibus accidunt arsis, et thesis, id est, eleuatio, et positio graui sono syllabarum, vt *asserimus*, duae longae, duae breues ponuntur. Tempus, quo producuntur, et corripiuntur. Resolutio a pede in syllabam, a syllaba in literam. Litera enim atomos est, id est, indiuisibilis, vel insectio. Secundum pedum cunctorum mensuram docebimus.

3. Pyrrhichium dictum esse alii dicunt a Pyrrho, Achillis filio, quem primum aiunt in tumulo patris sui armatum honoris gratia saltauisse.

v. 27. Erat *Rosea* pro *Roscida*.

App.2.n.1. Isidoro hoc opusculum tribuitur in codice Regio-vaticano 112., quem in Isidorianis cap. 99. n. 9. recensui. Initium indicat, fragmentum esse ex vberiori aliquo opere excerptum.

2. In *asserimus* prima est longa, duae sequentes breues, vltima longa, si vox sequens e consonanti incipiat, et breuis, si a vocali.

3. Erat in ms. *Extuant ardentes*: rescripsi *Instant ardentes* ex Virgilio lib. 1. Aen. v. 427. Et in ms. quidem pro *Tyrii* potius videbatur *Troes* positum. De *pyrrhichio*, et *pyrrhicha*, eiusque origine vide Quinctilianum lib. 9. cap. 4., Diomedem lib. 3. pag. 471. Putschii, Plinium lib. 7. cap. 57., Solinum cap. XI., al. 16. De Creta. In codice erat *primus tetensium* pro *primus cretensium*, aut, vt edidi, *primus cretenses*. Spondeus in libationibus adhibebatur: inde *spondeus* dictus a graeco σπονδὴ, *libatio*. Confer Diomedem lib. 3. pag. 472. Putschii.

Aristoteles autem Achillem ait huius ludi inuentorem fuisse. Quibusdam placet ab ardore, id est, ab ipsa velocitate sui soni nomen accepisse hunc pedem *ἀπὸ τοῦ πυρὸς*, id est, ab hac flammae velocitate. Cognatio enim ardoris, et velocitatis est, vnde, *Instant ardentes Tyrii*, id est, *festinantes*. Pyrrhichius a Pyrrhiche, ludi genere, nomen accepit, quia hoc sono milites vsi sub armis praeludunt. Ipsa tamen a pyrrhiacha dicta, id est, lusione, vel Pyrrhichia filia, vel a Pyrrhicho, qui primus cretenses sub armis saltare in huius pedis sonum constituit. Spondeus tamen nomen accepit a sacrificio, quia *spondeon* graece sacrificium nuncupatur, quo sono hymnos, id est, laudes diis immortalibus decantabant; vnde et Homerus ait: *Sponde tua Crete*.

4. Iambus a Iamba, Celei filia, nuncupatus est, quae cauillationes iocosas huius pedis sono dicens, amorem sibi gratissimum commouebat; vnde dicitur etiam, (quod) huius pedis metrum comoedis, hoc est, rei laetissimae commodauerit.

5. Trochaeus dictus est a velocitate rotae, quam suo sono imitatur. Alii *chorium* appellant, quia chorus aptam modulationis continet rationem, vnde etiam pes, qui ex hoc trochaeo, et iambo constat, choriambus nominatur.

6. Tribrachys suarum syllabarum qualitate nuncupatur, quia tribus breuibus constat, quae graece *brachyae* nuncupantur; nam in eo seruauit disciplinam, et in tribus syllabis coepit.

7. Molossus dictus, quia a Molossis orae cretensium repertus est; hunc quidam et *creticum* dixerunt, inter quos et Aristophanes fuit. Anapaestus dictus est dactylo contrarius; ideo nomen accepit, quod ei reiiciatur, id est, repercutiatur, quod graeci *anapaestin* dicunt.

8. Dactylus dictus est a digito, cuius articulis figuratur, incipiens a longa, desinens in duas breues; *digitus* enim graece *dactylus* nuncupatur. Amphibrachys dicitur, quia ex vtraque parte breuitatem accipiat, quam graeci *braohyn* dicunt.

9. Amphimacrus dicitur, sicut antipastus; nomen accepit, quia ex vtraque parte longam, quam graeci *macron* dicunt, accipiat. Dictus tamen est hic pes *creticus*, quia in Cretica Insula Corybantes, vt vagitum Iouis Saturno celarent, sic sonuerunt grauiter, breuiter, grauiterque.

10. Bacchius dictus est, quia a Baccho, id est, Libero Patre accepta modulatio huius pedis pro sono componebatur. Antibacchius, vel palimbacchius dicitur, quia bacchio contrarius est. Proceleumaticus est, quia

4. Iambe, quae *iambum* reperit, ab aliis dicitur Celei famula: ac diuerso modo res ipsa narratur. Pro *iocosas* erat in codice *licosas*.

6. Obscurum est *in eo*.

7. Quod graeci *anapaestin*: rescribi poterit *ἀναπαίειν*. Isidorus in Etymologiis diuersas fere sequitur de pedibus explicationes, cum his conferendas.

10. De pede proceleumatico, seu proceleusmatico diuersa originatio exponitur in Etymologiis, et notis. *Procelosis*, et huiusmodi verba graeca, quae proferri solent, omnino corrupta sunt. Quae magis necessaria videri possunt, iam lib. I. Etymologiarum explicata sunt.

Corybantes choros concitantes, vt celerius saltationem celebrarent, inter se hortabantur, quia graece hortatio *proceleosis* nuncupatur.

11. Dispondeus dictus est, quia ex duobus spondeis constat. Diiambus dictus est, quia ex duobus iambis componitur. Ditrochaeus, quia ex duobus trochaeis figuratur. Antipastus dictus est, eo quod ex vtraque parte releuetur, quod graece *antesponi* dicitur, id est, *releuatio*.

12. Choriambus dicitur, quia ex chorio, et iambo constat. Ionici dicti sunt duo, id est, maior, et minor, ab Ionio inuentore, qui his pedibus metra lyrica ionica fecit.

13. Paeones a Paeone poeta nomen insitum possederunt. Epitriti quatuor hoc nomine nuncupati sunt, quia ex tribus longis, et vna breui parilibus vocibus continentur.

APPENDIX III.

Ad lib. 1. Etymologiarum cap. 27.

INCIPIT SECVNDA ORTHOGRAPHIA.

Ex codice Albanio.

1. *Ara* per *a* solam scribitur, harena per *h*, et *a*. *Aurit* per *a*, et *v*, id est, aquam leuat; *haurire* autem, quod est videre, per *h* scribitur. *Aescas* (forte *aestas*) per *a*, et *e* scribitur. *Aerat*, *aequitas*, *aedes*, *Aeneas*, *Aesculapius* per diphthongum. *Alite* per *a* solam. *Halitus* per *h*. *At*, quod verum significat, per *a*, et *t*; *ad* praepositio per *a*, et *d*, vt *ad amicum vado*.

2. *Assiduus*, *assecutus* per duo *ss*. *Accumulatus* per duo *cc*. *Aggeruus* (forte *aggeratus*) per duo *gg*. *Apparet* per duo *pp*; *adponit* vero per *d* scribitur; *ad* praepositio verbo coniuncta est. *Ammonitus* per duo *mm*. *Annuit*, *annunciat* per duo *nn*. *Ademptus* per *m*, et *p*.

App. 3. n. 1. De codice bibliothecae excellentissimae Familiae Albani dixi in Isidorianis cap. 107., vbi num. 27. de hoc additamento ad Etymologias verba feci. De insolitis quibusdam scribendi rationibus, quae exponuntur, non valde laborandum est: eas autem prae oculis habere oportet, vt quaenam fuerit medio aeuo hoc in genere licentia, intelligatur, et ad veram scripturam in membranis antiquis dignoscendam facilius deueniri possit.

2. Nulla ratio est, vt *apparet* per duo *pp* scribatur, *adponit* vero per *d*, et *p*. Vtrumque vtrolibet modo scribi potest. An autem parum sibi constent, qui modo *adparet* scribunt, modo *apparet*, in dubium reuocari potest. Minime ego damnare ausim eos, qui hanc libertatem sibi permittunt, vt verba, quae a probatis auctoribus varie proferuntur, vt *seculum*, *saeculum*, *litera*, *littera*, aliquando per vnam, aliquando per aliam scribendi rationem vsurpant, non aliter ac quia vtrolibet modo dici potest *amarunt*, et *amauerunt*, non peccat, siquis modo *amarunt* dicat, modo *amauerunt*.

3. *Apud* per *p*, et *d*. *Austus* (forte *auctus*) per diphthongum, *austio* (*auctio*) vero, quod est venditio (forte deest aliquid). *Birtus*, *boluntas*, *bita*, vel his similia, quae Afri scribendo vitiant, omnino reiicienda sunt, et non per *b*, sed per *v* scribenda.

4. *Cedo* per *c* scribitur, quod valet (obscure) *consentio*; *caedes* vero per *a*, et *e*, *caesaries*, *caelum* (forte *cesaries*, *celum*) *centenarius*, *ceterum*, *cere*, quod *aue* dicimus, *celeritas* per *e*. *Commentarius* per duo *mm*. *Competit* (forte deest aliquid). *Clangor* per *c*, non per *g*. *Caelebs* per *b* scribitur; inde *caelibem* dicimus. *Coire* sine *h* scribitur. *Cymbalum* per *y* scribitur. *Corax* per *c*, non per *g*.

5. *Commentatio* per *c*. *Caetus*, id est, multitudo per diphthongum *a* (forte *ae*). *Cete* vero, quod est marina bellua, per *e*. *Commercium*, quod est negotium, per duo *mm*. *Clanculum* per duo *cc*. *Cum* praepositio per *c*, si autem aduerbium fuerit, per *q*; dicimus enim *quum lego*.

6. *Deus* per *e* solam. *Daemon* per diphthongum. *Dilabitur*, *disterminat*, per *i*. *Dogma* per *g*, non per *c*. *Delubra* per *e*, non per *i*. *Dictatus* per *i*, non per *e*. *Erus*, quod est dominus, per *e* solam. *Externa*, quod est *extranea*, per *e*, et *x*, si de die loquatur per *h*. *Effecta*, et *effigi* (forte *effingi*) *effudit*, *efficit*, *effluit* per duo *ff*. *Erebus* per *e*.

7. *Fabor* per *b*. *Flagra* duo (forte *quod*) sunt verbera, per *f*, et *l*; nam *fragra*, quod est odor, per *f*, et *r*. *Fero*, quod est *tolero*, per *e* solam. *Gerosus* (forte *generosus*) per *e*. *Gaeometres* per *a*, et *e*. *Gnarus*, quod est sciens, per *g*, et *n*, *gnatus* similiter. *Grassator*, quod est seruus (forte *saeuus*) per *g*. *Glaber*, quod est lenis facie, per *b*.

8. *Haec* pronomen per *h*, et diphthongum *a*, et omnia pronomina per *h*, exceptis possessiuis, subiunctiuis, et relatiuis; nam quoties coniunctiuam syllabam ponimus *ac*, per *a* scribimus, vt coniunctio a praepositione differre possit. *Hic* vero pronomen, vt aduerbium loci, scribitur; sed ea re ab inuicem distant, quod aduerbium loci, producta (scribitur *productum*) syllaba pronunciamus, pronomen correpta. *Hiat*, *honor* per *h*, *onus* per *o*. *Haud*, quod est *non*, per *h*, et *d*, *aut* coniunctio per *t* mutam. *Hausit*, quod est, *bibit*, per *h*. *Hisco*, quod est oris apertio, per *h*. *Heremus*, *hispidus*, *hereos* (forte *heros*) per *h* scribuntur, et siqua similia sunt, quae aspiratione indigent.

9. *Impedit*, *impius*, *immanitas*, *immemor*, *imperator* per duo *mm* (forte aliquid deest): idem *inmaculatus*, *inmortalis* per *i*, et *n*, quia *in* praepositione addita, aut complet, aut vacuat. *Irritum* per duo *rr*. *Inquit* *t* in fine ponenda est, nam si *d* habuerit, interrogatio est, tamquam si dicas: *In quid mittit? Id* pronomen per *d* scribitur.

10. *Ka-*

3. Vitium scribendi *b* per *v*, vti etiam contra *v* per *b*, medio aeuo apud multas nationes inualuit: et etiamnum nonnullis hispanis commune est, vt promiscue *b*, et *v* vsurpent, et proferant, quamuis in arte hispana-latina Antonii Nebrissensis discrimen adhibendum opportune praescribatur.

9. Non desunt, qui adhuc probent hanc scribendi rationem, *inmaculatus*, *inmortalis* etc.

10. *Karitas*, *Kalendae*, et siqua nomina similia *a*, et *c* (sic) sequuntur, per *k* scribenda sunt. *Laetus* per *ae* diphthongum: *loethalis* vero, quod mortalis dicitur, per *oe*. *Leuare*, quod est adiuuare, per *e*. *Lixa*, quod est vilis, vel luxuriosus, per *i*, et *x* scribitur. *Mecum*, id est, ego, et tu, per *e* solam, *moechum* virum, quod est adulterum, et *moenia*, per *o*, et *e*. *Mussitas* per duo *ss*. *Mos*, et *mors* similiter scribenda sunt. *Mysterium* per *y* graecum scribitur.

11. *Nexae*, id est, *collatae* (lege *colligatae*) per *x* scribitur, quando vero dicimus *nec fecerit*, per *c* scribitur. *Nanctus* per *n*, et *c* in medio scribitur. *Naenia* per *a*, et *e*. *Nomenculator*, quod est nominis vocator, per *c*, et *u*. *Notus* per *t* solam, *nothus*, quod est auster, per *h* scribitur.

12. Ostium, quod aperitur, et clauditur, per *o*, *hostia* vero per *h*. *Occipitium*, quod est capitis pars posterior, per duo *cc*. *Occulum* (forte *occulunt*) quod est *occultum*, per *cc*. *Obpilat* per *b*, et *p*. *Offendit*, *offulsit*, *officiat*, *officium* per duo *ff*. *Occursa* per *cc*. *Oppulit*, *opperior* per duo *pp*. *Osores*, id est, odium exercentes, per *o*. *Olympum* per *y* graecum.

13. *Paenis* per *ae* diphthongum, *poena*, et *poenitudo* per *o*, *e*. *Peculatus*, quod est furtum peculii, per *e* solum. *Penum*, quod est cellaria, per *e*. *Precator*, *presum*, quod est comes, *pretestant* per *e*. *Praecipuus*, *praeuius* per *a*, et *e*. *Quum* per *q*, quia non praepositio casus ablatiui, sed aduerbium. *Quae* praepositiua, vel pronomen generis feminei per diphthongum scribitur: *que* vero coniunctiua, vt est, *fecitque*, per *e* solam. *Quaerit* per *ae* diphthongum: *quaeque* vero ex priori diphthongo, et nouissima per *e* solam. *Quod* pronomen neutrum per *d* scribitur, nam si ad numerum, per *t*; dicimus enim, *quot panes*, vel *quot pisces*. *Quassat* per *ss*. *Reuehit* per *h*.

14. *Reus* per *e* solam, *raeda* vero per *a*, et *e* scribitur, *seminat* vero per *e* solam. Similia *y* carent. *Studei* per *i*, et *s* scribitur. *Suppetit* per *pp*, sicuti *succedit* per *cc*. *Sosyma* (*sophysma*) per *y* graecum. *Scapham* per *p*, et *h*. *Scropulam* per *p*, non per *b*. *Suggerit* per duo *gg*. *Succumbit* per *cc*. *Syrtes* per *y*. *Suggestus* per duo *gg*, sicut *successus* per *cc*. *Seueritas* per *e* solam. *Taedet* per *a*, et *e* scribitur. *Thema*, quod est materia, per *t*, et *h* scribitur. *Vae* nonosyllabum per diphthongum scribitur, vt est *vae misero mihi*. Subiunctiua per *e* solam scribitur. *Volumptas* per *m*, et *p* scribitur.

15. *Xerras*, *Xenophontes*, *Xenium* per *x* scribenda sunt. *Ylion*, *Ydros*, *Yterius etc.* per *y* scribuntur (vel *scribenda*). *Z* litera propter peregrina nomina admissa est, per quam scribendum est, *Zelans*, *Zabulon*, *Zoticus*, *Zenon*, et reliqua.

11. Etiam *notus*, quod est auster, sine *h* scribitur: *nothus* vero, id est, spurius per *h*.

13. Nescio, quid lateat in verbis *presum*, *prestant*. Confer num. 27.

14. Pro *studei* legendum *istud*. Vide num. 30. Alia passim occurrunt, quae correctione indigent.

GLOSSEMATA
SANCTI ISIDORI EPISCOPI
DE DISTANTIA VERBORVM
Ex codice Vaticano 6018.

16. *Acrocius* per *c*, et *o*, non per *y*, vt quidam putant. *Ad illum vado, ad me venit* per *d* scribendum est. *Assiduus*, *assecutus* per duas *s* scripsit (forte *scribitur*), ne praepositione nomini coniungatur (forte *ne praepositio nomini coniungatur*). *Accommodus* per duas *c*. *Aggestus* per duas *g* scripsit. Sic et similia. *Ammonitus* per duas *m*. *Annuit* per duas *n*. *Atque* per *t*, non per *d*. *Ademtus* sine *p*, quia *m* literam putant posse sufficere. Sic et reliqua. *Aequus*, si de aequitate, per *a*, *equus*, si de animalibus, sine *a* scripsit.

17. *Apostolus* si necesse est syllabam diuidi, non *d*, et *s*, sed *s*, et *t* coniunctum esse debet. Sic et *constans*, et reliqua, quando ante *t* literam venit (forte *litera s venit*). *Apud* per *d* scripsit. *Aras* per *a* scripsit. *Harena*, *hauri* de aqua leuandum (forte *leuanda*) *halitus*, haec omnia per *h*. *Aures* de auditu sine *h*. *Araem* (forte *aera*) *aescas*, (forte *aestas*) *aequor*, *aetas*, *aesus* (forte *aestus*), *aedis*, *Aeneas*, haec omnia per *a*, et *e* scripsit.

16. In Isidorianis cap. 56. num. 21. de hoc opere disserui, vbi docui, videri legendum, *Agroecius per O, et E, non per Y, vt quidam putant*. Illa etiam mea coniectura erat num. 25., sermonem esse de *Agroico* comoedia Plauti: ex quo vocabulo fortasse natum, quod *Agroecius*, siue *Agroetius* aliquis confictus fuerit auctor huius operis.

17. *Non d., et s, sed etc.* fortasse legendum *non o, et s, sed etc.* Codex est Vaticanus 6018., non Regio-Vaticanus, vt in not. ad num. 29. cap. 27. Etymol. editum fuerat. Pertinet ad seculum X. circiter. Initio est glossarium, quod aliquis credidit Isidorianum; sed Lucas Holstenius notat, esse plane diuersum ab Isidoriano. Incipit: *Abstrusa, abscondita etc.* Sequitur aliud opus de re grammatica: *Audiuimus multos etc. A litera etc.* tum *De litera ex libro Domni Donati*: *Litera est elementorum vocis etc.* Post alia glossaria, et epactam cum figuris succedit opus, quod nunc edo. In prima pagina pingitur crux magna, apposita hac inscriptione ex vtroque latere: *In nomine Dei summi incipit liber glossemate* (sic pro *glossemata*) *Sancti Hisidori episcopi De distantia verborum. Hoc vexillum crucis in caelo fulgit* (sic): *nunc autem nos saluat per stipitem erectum*. Incipit, *Acrocius per c etc.* Sequitur aliud opusculum inscriptum, *Incipit distantia verborum Synonyma Ciceronis*: *Tenebo, possidebo, obtinebo etc.* Desinit, *Emissarius, praedo*. *Explicit Synonyma Ciceronis, amen feliciter*. Et illico: *Incipit liber Chronicorum Sancti Hisidori episcopi*: *Breuem temporum etc.* Vt ego puto, haec quoque distantia verborum, quasi ex Ciceronis operibus collecta, ab scriba Isidoro nostro tribuebatur. In eodem codice sunt alia fragmenta, et opuscula Ss. Damasi, Hieronymi, et Augustini.

18. *At*, quod *vero* significat, per *a*, et *t* scripsit. *Ad* praepositio casus accusatiui, *ad amicum vado*. *Aliter* (forte *alitus*, vel *alitur*) per *a* solam. *Accumulatus* per duas *c*. *Apparet* per duas *p*. *Adpomo* vero (forte *adpono vero*) per *d*, quia *ad* praepositio verbo coniuncta est. *Ammonuit*, *ammonitus* per duas *m* scripsit. *Annuit*, *annustra* (sic) per duas *n* scripsit. *Ademptus* per *m*, et *p* scripsit. *Auctio* vero, quod est venditio, *e* adhibendum est. *Aggestus* per duas *g*, quod est (forte deest aliquid) *auidus*.

19. *Cedo*, quod est concessio, *cementarius*, *ceterum*, *cere*, *celeritas*, *celebs* per *b* (forte per *e* scribuntur). *Caesaries*, *caelum*, *caetus*, id est, multitudo, ista per *a*, et *e* scribuntur. *Cete* vero, quod est marina bellua, haec omnia per *a*, et *e* scribit. *Cepit* similiter de capiendo per *e*, *coepit* de incipiendo per *o* (forte per *o*, et *e*) scribitur. *Commentarium* per duas *m*. *Commestio* (forte *commercium*), quod negotium, per duas *m* scribendum. *Clangor* per *c*. *Competens* per *m*. *Coire* sine *h*. *Cymbalum*, *cymbala*, per *y* scribitur graecam. *Commercium*, et *caput* per *c* scripsit. *Clanculus* per duas *c*. *Cum* praepositio ablatiui casus per *c* scripsit (vel *scripserunt*,) si autem aduerbium fuerit per *q*; dicimus enim, *Quum lego*, quod est negotium.

20. *Deus* per *e* solam scribitur, *Daemon* per *a*, et *e* scribitur. *Dogma* per *g*, non per *c* scribitur. *Dilabitur*, *disterminat* per *i* scribitur. *Delubra* per *e*, non per *i* scribitur. *Dixistis* per tres *i*. *Erus*, qui est dominus, per *e* solam scribitur. *Externa*, quod est, quae est extranea, per *e*, et *x*, si de die loquamur *hesterna* per *h* (forte per *h* et *s*) scribitur. *Effectus* per duos *f*. *Exemptus* per *m*, et *p* scribitur. *Essentia* per duas *s*. *Effosa*, *effecit*, *effodit*, *effugi*, *effluit*, per duas *f*.

21. *Fedus*, quod est deforme, per *e* solam, *foedus* vero, quod est pacis iudicium, per *o*, et *e* scripsit. *Fabor* per *f* scripsit, vnde et *faber* Deus. *Fabis* (sic) per *v*, id est, poma. *Flagra*, quae sunt verbera, per *f*, et *l*, *fragra*, quae sunt odora, per *f*, et *r* scripsit. *Fero*, quod est *tolero*, per *f* solam.

22. *Gerolus* per *e* solam scripsit. *Gnarus*, quod est sciens, per *g*, et *n* scripsit. *Gnatus*, quod est filius, per *g*, et *n* scripsit. *Grassator*, quod est latro, per *g* scripsit. *Glaber*, quod est lenis facie, per *b*. *Gryphes*, non *gryphi*. *Haec* praenomen per *h*, *a*, et *e* scribitur, nam ad omnia praenomina *h* scribitur, exceptis possessiuis, subiunctiuis, et relatiuis. Nam quotiens coniunctiuam syllabam ponimus, quod est *ac*, per *a* solam scribitur, vt coniunctio a praepositione (forte a praenomine) differre possit. *Hic* vero praenomen, vt aduerbium loci scribitur; sed ea re ab inuicem distant, quia aduerbium loci, producta syllaba, pronunciamus, praenomen correpta. *Hiat*, *honos* per *h*, *onus* per *o*. *Haud*, quod est non, per *h*, et *d*, muta nouissime posita. *Hausit*, quod est *bibit*, per *h* scribitur. *Hisco*, quod est *os aperio*, per *h* scribitur. *Heremus* per *h*. *Hispi-*

19. Videtur, alieno loco esse *quod est negotium* post *quum lego*: neque satis tamen clarum est, an legendum sit *quod est negotium*.

dus per *h*. *Heroes* per *h* scribitur. Et siqua similia sunt, quae aspiratione indigent. *Hactenus* per *h*, et *e* scribitur.

23. *Impedit*, *impius*, *immemor*, *imperator*, *impendit*, *implet*, *immanitas*, haec omnia per *m* scripsit. *Inmaculatus*, *inmortalis*, *innocens*, haec per *n* scripsit. *Inquit* *t* in fine ponenda est; nam si *d* habuerit, interrogatio est, tamquam si dicas, *In quid mittit?* *Id* praenomen est, per *d* scripsit. *It* verbum est, per *t* scripsit. *Ideo* (deest aliquid), *Irritum* per duas *r*. *Karitas*, *Kaput*, *Kalendae*, et siqua nomina *a*, et *c* (forte *a* post *c*) sequuntur (forte *sequitur*), per *k* scribuntur.

24. *Laetus*, *laesus*, *laetitia*, *laeua*, quod est sinistra, haec omnia per *a*, et *e* scribuntur. *Lethalis* vero, quod et mortalis dicitur, per *e* solam scribitur. *Leuare*, quod est adiuuare, per *e* solam; quod est vilis (deest nomen aliquod, nempe *lixa*), vel luxuriosus per *i*, et *x* scribitur. Mecum per *e*, et *c* scribitur. *Moechum*, quod est adulterium (forte adulter) per *o*, et *e* scribitur. *Mos*, et *mors* simpliciter scribenda sunt. *Myterium* per *y* graecam.

25. *Nexae*, id est, colligatae per *x* scribitur. *Nanctus* per *n*, et *c*. *Naenia* per *a*, et *e* scribitur. *Nomenculator*, quod (deest aliquid). *Nubo*, *nubit*, per *b*. *Nupsit* per *p*. Nominis *vocatiuus* per *c*, et *v*. *Notus*, quod est cognitus, per *t* scribitur, *nothus* quod est auster, per *t*, et *h*.

26. *Ostium* vero, quod aperitur, et clauditur, per *o* solam scribitur: *hostium* de aduersantibus per *h*, et *o* scribitur, *hostia* vero de sacrificio, per *h*, et *o* scribitur. *Occipitium*, quod capitis pars posterior, per duas *c*. *Olympus* per *y* graecam. *Obpilat* per *b*, et *p*. *Offendit*, *officium*, *offulsit*, *officit* per duas *f* scribitur. *Occultum* per duas *c*. *Opplet* per duas *p*. *Occurrat* per duas *c*. *Opperior* per duas *p*. *Osores*, id est, odium exercentes, per *o* puram scripsit.

27. *Paenes*, *paenitudo* per *a*, et *e* scribitur. *Poena*, per *o*, et *e*. *Peculatus*, quod est furtum peculii, per *e*. *Penum*, quod est cellarium, per *e* puram. *Praecipuus*, *praecisus*, *praemium*, haec omnia per *a*, et *e* scribuntur. *Precatur*, *presum*, quod est comesum, *prestat*, *presbyter*, et ista omnia sine *a* scribuntur.

28. *Qur* per *q* scripsit. *Quum* per *q* scripsit, quia non est praepositio casus ablatiui, sed aduerbium. *Quae* praepositiua, vel praenomen generis feminini per diphthongum scribitur. *Quaeque* vero per *a*, et *e*, nouissima sola *e* scribitur. *Quod* praenomen generis neutrius per *d* scripsit, nam si ad numerum neutrius generis (forte *referatur*), per *t* haec syllaba per *e* solam (forte abundant haec verba *haec syllaba per e solam*). Dicimus enim, *Quod scrinium*, *quod nomen*, per *d* scripsit. *Quot* petens,

25. In hoc opusculo, et in praecedenti multa sunt communia, etiam ipsi errores, vt quod de *noto*, et *notho* dicitur, de quo supra num. XI.

26. Scriptum erat in membranis *de aduersantium* ... *de sacrificium*.

27. Legi posset *pressum* pro *presum*: sed explicatio *quod est comesum* innuit, *presum* esse pro *peresum* veluti per syncopen. Pro *prestut* iuuerit legere *prensat*, vel *prester*, vel *pressat*.

vt *quot pisces* · Ista enim ad numerum, illa ad genus pertinent neutrum, illa per *d*, ista per *t* · *Quassat* per duas *s*.

29· *Religio* dicitur eo quod *religit* (forte *religat*) animas ad cultum diuinum. *Reus* per *e* solam scribitur · *Reda* (forte *rhaeda*) vero per *a*, et *e* scripsit ·

30· *Saeuit*, *saepe*, *saeries*, ista per *a*, et *e* scribuntur · *Semel*, *semina*, *seueritas*, haec per *e* solam scribuntur. *Spissa*, *scena*, *stimulus*, et cetera similia *y* carent · *Istud* vero per *i*, et *s* scribitur, et in fine *d*. *Suppetit* per duas *p*. *Succedit*, *succubuit*, *successus* per duas *c* scribitur. *Sophysma*, *Sophysta* per *y* graecum scribitur. *Suggerit* per duas *g*. *Scapha* per *p*, et *h*. *Stupulum* per *p*, non per *b*. *Syrtes* per *y* scripsit. *Suffectus* per duas *f* · *Successus* per duas *c* · *Seueritas* (forte *serenitas*) per *e* solam. *Saerites* per *a*, et *e*.

31· *Taedet* per *a*, et *e*. *Thema* quod est materia, per *t*, et *h* · *Vae* de dolore, vt *Vae misero mihi*, per *a*, et *e* · Subiunctiuum per *e* solam, *Casusue*, *deusue*. *Vafrum* scribe, non *fabrum* (forte *bafrum*) · *Vultus* per duas *v*. *Volunt* per *v*, non per *u*. *Volumptas* per *m*, et *p* ·

32· *Xerxes*, *Xenophontes*, *Xenium* per *x* scribitur. *Z* propter obscura peregrina nomina (scribitur *peregrinus nominibus*) admissa est, per quam scribendum est *zona*, *zelus*, et similia; est enim *z* graeca litera duplex ·

Ex codice Albanio Fragmentum ·

33· *Somnio* dicendum, non *somnior*, et *somniaui*, non *somniatus sum*. *Illud scamnum* dicendum, nec *ipsud*, sed *ipsum*. *Pauper vir*, et *mulier pauper*, non *paupera*: *baculum hoc*, non *hunc*. *Balnea*, et *Balneas*, non *balneum* · *Clunes hae*, non *hi* ·

34· *Ficidulae*, non *ficedulae*, id est, (forte *inde*) quod ficus edant; sic et *querquedulae* a *quercu* (forte a *querquerus*) · *Cotturnices*, non *coturnices*. *Arbor* omne lignum dicitur, *arbos* non nisi fructifera ·

35· *Hora* dierum est, *ora* finium. *Pignera* rerum sunt, *pignora* filiorum. *Columbae*, quae mansuetae fieri possunt, et domibus assuescere: *palumbes* ferae, et saxis, siluisque inhabitantes. *Rubor* coloris est, *robur*

30· Pro *scena* fortasse auctor huius opusculi scripsit *scina*: nam *e* in *i* olim facile conuertebatur. Non video tamen, cur *istud* hoc loco referatur, quum initium vocis sit *i*, non *s*; nisi fortasse aliqui tunc scribebant *stud* pro *istud*. A *sophismate*, et *sophista* reiiciendum *y* graecum, quod in hoc opusculo, vti in praecedenti, praescribitur. Pro *stupulum* in praecedenti opusculo est *scropulam*: ac fortasse legendum *scrupulus*.

33· Hoc quoque fragmentum, quod in laudato codice Albanio reperitur, ad idem argumentum orthographicum referri potest, quamuis magna ex parte grammaticas alias controuersias comprehendat: in quibus tamen auctoris sententiam non temere sequi debemus.

34· Fortasse legendum *ficedulae*, *non ficidulae*, et mox *coturnices*, *non cotturnices*. Et prima quidem in *coturnix* saepius corripitur. Querquedula gelido, et hiberno tempore maxime apparet: iccirco a *querquero*, hoc est, frigido dictam nonnulli opinantur.

virtutis. *Veniunt*, quasi vendunt, *veneunt*, quasi *venduntur* (obscure vtrumque *quasi*, et pro *veneunt* exaratum est *veniunt*). *Dilectum* a *diligendo*, *electum* ab *eligendo*, *delictum* a peccando, (fortasse a *delinquendo*, hoc est, peccando).

36. *Pinnas* murorum, *pennas* auium dicimus. Omne animal *pecus*, excepto homine. (Sequuntur sex verba corrupta) modo dixerunt. *Hic culleus*, *hic pluteus*, *latens* (forte *lacus*), *cuneus*, *laqueus*, *postis*, *margo*, *veper*, vel *vepris* masculina sunt.

37. *Hic carbo*, *hic axis*, *modius*, *sextarius*, *hic congius*, *hic orbis*, *hic gladius*, *sanguis*, *venter*, *aqualiculus*, *hic restis*, *hic flos*, *pons*, (Sequuntur quaedam verba corrupta) *hic radius*, non *hoc radium*.

APPENDIX IV.

Ad lib. 3. cap. 9. Etymologiarum ex codice Ottoboniano 6.

ITEM DE NVMERO ISIDORI.

I. Cardinales sunt numeri, vt *vnus*, *duo*, *tres*, *quatuor*, *quinque*, *sex*, *septem*, et ceteri in ordine. II. Ordinales vero, vt *primus*, *secundus*, *tertius*, *quartus*. III. Aduerbiales, vt *semel*, *bis*, *ter*, *quater*, *quinquies*, *sexies*, IIII. Dispartiui (obscure) vt *singuli*, *bini*, *terni*, *quaterni*, *quini*, *seni*, *septeni*. V. Ponderales, vt *simplum*, *duplum*, *triplum*, *quadruplum*. VI. Denunciatiui, vt *solus*, *alter*, vel *alius*. VII. Item sunt numeri multiplicatiui, vt *simplex*, *duplex*, *triplex*, etc.; sed haec nomina trium generum esse noscuntur. VIII. Sunt item aduerbalia ex his nascentia, vt *simpliciter*, *dupliciter*, *tripliciter*.

APPENDIX V.

Ad lib. 4. Etymolog. cap. 4.

Specimen interpolationis ex Codice Chisiano.

I. *Logici rationem praedicti, et causas particulares adiungunt. Epistola de Asclepio. Asclepius, seu Aesculapius puer factus Apollinis filius ex Coronia, filia Flauiae, Ceroni Centauro traditus est ad medicinalem scien-*

37. Quaedam alia adduntur de discrimine inter *hoc sal*, *has sales*, *hos sales*, sed ita corrupta, vt ea omnino omittenda esse censuerim.

App. IV. n. I. Codicem Ottobonian. 6., ex quo pauca haec de numeris Isidoro tribuuntur, descripsi in Isidorianis cap. 105. num. 2., et 3. Nihil praeterea occurrit, quod magnopere notandum videatur.

App. V. n. I. In specimen interpolationis codicis Chisiani haec, quae de medicina peculiari modo exponuntur, indicare volui. In eo codice post vltima verba capitis 4. lib. 4. Etymologiarum sequitur, *Logici rationem etc.*

tiam comprehendendam etc. Sequitur *epiſtola de Hyppocrate* . *Hyppocratis genus ex Aſclepio* , *ex patre autem natus Heraclide etc*.

2. Sequitur caput inſcriptum , *Quod non omnis hominis natura ad percipiendam doctrinam ſit apta* . Item *qualem oportebat eſſe diſcipulum medicinae* . Item *de ingreſſu medici ad infirmum* . Item *qualiter medicus infirmum viſitet* . Item *de nominibus Philoſophorum* , *qui libros medicinales ſcripſerunt* .

3. Sequitur de libris medicinalibus , seu caput x. ex editis . Sequitur , *Quare medicina non contineatur inter artes liberales* , seu caput XIII.

4. Sequitur epiſtola Gallieni de natura humani corporis . Epiſtola 2. Gallieni de effectibus pigmentorum , et de Eſinamidiis eorumdem . Sequitur , *Quod omnis qualitas* , *et potentia elementorum quatuor modis probatur* . Sequitur de odoribus , et vnguentis , seu caput XII., tum de ferramentis medicorum , seu caput XI. Sequitur, *Vnde dictus ſit Criticus* , *Dicitur Criticus dies etc*. . Sequitur caput IX.

5. Sequitur caput V. , sed plane immutatum , tum de quatuor temporibus anni , de quadrifaria diuiſione humani corporis , de aetatibus , de quatuor angulis capitis , et de opibus corporis humani , de componentibus oculum , de infirmitatibus oculorum , de cataractis , de sanitate , et morbo , et ex quibus fluant , nempe caput 5. ab illis verbis *ſanitas* vsque *phlegmate* , quibus haec adduntur , *et ex his reguntur ſani* , *et ex ipſis redduntur infirmi* , *reguntur ſani* , *ſi ſecundum curſum naturae permanſerint* : *dum amplius extra curſum naturae euenerit* , *aegritudines faciunt*.

6. Sequitur de 4. humoribus , et cauſis denominationum ipſorum , seu idem caput V. ab illis verbis , *ſiue autem quatuor* vſque ad capitis finem . Sequitur caput VI. , tum caput VII. , et VIII. sub vno titulo . *De chronicis morbis* . Sequitur epiſtola Vindiciani Pentadio nepoti ſuo de natura vniuſcuiuſque corporis . Item epiſtola de ratione ventris , et viſcerum , liber Gallieni de pulſibus ; eiuſdem liber de vrinis . Liber ſignorum Hippocratis , et epiſtola Gallieni de Phlebotomia .

APPENDIX VI.

Ad lib. 5. cap. 36. Etymologiarum . *Ex Codice Albanio* .

DE INDICTIONE.

1. Indictio dicta eſt, quaſi *valdedictio* . Octauianus enim Auguſtus , poſt-

4. *De eſinamidiis* : mendoſus locus hic videtur . Pro *creticus* repoſui *criticus* .

6. Epiſtola Vindiciani ad Pentadium in aliis quoque vereribus codicibus mſs. occurrit .

App.VI.n.1. Quamuis in codice Albanio hoc fragmentum de indictione poſt cap. 34. lib. 1. inſeratur, locus tamen proprius eſt ad lib. 5. cap. 36. Haec exarata ſunt charactere eiuſdem manus , ac libri Etymologiarum , aut etiam paulo antiquiori . De indictione alii diuerſo modo ſentiunt , qui tantam antiquitatem illi non tribuunt . Confer Ducangium verb. *indictio* .

quam totum orbem terrarum subiugauit, diuisit in partes tres, id est, Europam, Asiam, et Africam. Tunc praecepit, vt omnis homo per totum orbem terrae, et per tres plagas mundi redderent censum ad supplementum Reipublicae.

2. Haec dictio prima facta est, vt omne caput exolueret tributum Caesari: ab infante VII. annorum vsque ad senem canum omne caput nummum Caesari in honorem Reipublicae exoluebat, quae dictio prima in Europa quinque annis praecepta est, et quinque annis tributum ducebatur in Roma (forte *Romam*), et vrbs Roma illustrabatur lampadibus.

3. Et ille annus *lustrum* dicebatur, de quo Isidorus dicit: *Lustrum quinque annorum tempus dicitur apud Romanos, quia censum per quinquennium reipublicae reddebat* (forte *reddebatur*). *Vnde post peractum censum vrbs Roma illustrabatur*. Sexto vero exigebatur census de Africa, per spatium scilicet quinque annorum, et iterum quinto anno tributum in Roma reddebatur, et *lustrum* nominabatur ille annus.

4. Vndecimo anno ibat edictio in Asiam, et per quinque annorum spatia exigebatur census Caesari, et completis quinque annis, iterum quindecimo anno effundebatur census in arca custodiae Capitolii, et dicebatur ille annus indictio, quia per ter quinque annos ex tribus partibus mundi census exigebatur. Ob hanc causam super quindecim annis indictio non graditur, et completis quindecim annis, alia indictio incipit, de quo Macrobius dicit: *Indictio dicta est reipublicae exactio*; id est, census totius orbis terrarum in vrbe Roma complebatur, et tunc septenis diebus, completis quindecim annis, vrbs Roma illustrabatur.

APPENDIX VII.

Ad librum 5. Etymologiarum cap. 39.

Continuatio Chronici Isidoriani ex Codice Chisiano.

1. Theodosius ann. IV. Theotonia gratiam Baptismi suscepit. Leo ann. XVI.

3. *Isidorus dicit*: scilicet cap. 6. libri De natura rerum, sed non iisdem verbis. „ Lustrum, ait Isidorus, quinquennii tempus est apud romanos. Dictum autem lustrum, quia census per quinquennium in republica agebatur. Deinde post peractum censum, sacrificio facto, *vrbs Roma lustrabatur* „.

4. In ms. erat *per tot quinque annis*: reposui *per ter quinque annos*. Nec semel in hoc fragmento vsus ablatiui pro accusatiuo obseruatur. Quo loco Macrobius de indictione verba, quae illi tribuuntur protulerit, mihi non occurrit. Antiquiores latini, vt videtur, *indictionem* vocabant, quum quidpiam extra ordinem, ac de nouo soluendum publice indicebatur.

App.VII.n.1. Chronicon Isidori, lib.VI. Etymologiarum insertum, nonnunquam in mss. codicibus reperitur continuatum post illius tempora, vt in specimine apparet, quod ex codice Chisiano profero. In codice Ottoboniano interpolatum est Chronicon versus finem. *Eraclius XIIII. imperii sui anno subegit Iudaeam. Hispani Christiani efficiuntur etc.* Plura

XVI. Iſtius tempore corona Graeciae cadit in Italia. Longobardi eam tenebant. Carolus Martellus Gallos expugnauit. Filius eius Pipinus ſedebat cum patre; qui ad petitionem Papae Stephani venit in Italiam, et liberando Eccleſiam, et Romanos a iugo Aiſtulphi Regis Longobardorum, factus eſt patritius Romanorum.

2. Carolus Magnus ann. XLVI. Hic ad petitionem Papae Hadriani venit in Italiam, et expugnauit Longobardos, et coepit Deſiderium Regem eorum, et recepit coronam Imperii ſuper altare Sancti Petri. Deinde cum exercitu copioſo properauit in Graeciam, vt ius obtineret coronae; tunc Conſtantinopolitanus Imperator timens eum, pactum cum eo mouit, et fecit, vt vterque vocaretur frater, et communiter haberent imperium.

3. Ludouicus I. ann. XXXVII. Hic multum honorauit Eccleſiam. Lotharius ann. XV. Tunc Heroldus Danorum Rex baptiſma ſuſcepit. Gallia ſibi Regem conſtituit. Ludouicus II. ann. XVII. Hic terram tenuit vſ-

adduntur de reſtitutione crucis tempore Eraclii. Continuatur, et deſinit: *Anaſtaſius, qui et Arthemius, ann.* II. *Theodoſius anno vno. Reſiduum ſextae aetatis tempus ſoli Deo cognitum eſt. Explicit ſeptimus* (liber). *Incipit octauus de veteri, et nouo teſtamento.* Scilicet alius ordo librorum ſeruatur, ab editis diuerſus. In codice Ottob. 477. interpolatum quoque eſt Chronicon, vt *Diocletianus anno* XX. *Iſte ... facit: et primus gemmas veſtibus miſit. Huius tempore legio Thebaea interempta eſt .... Chriſtianos in toto orbe perſequitur: omnia templa eccleſiarum ad ſolum deſtrui praecipit.* Poſtea, *Benedictus doctor monachorum claruit ... Eraclius ann.* XVII. *agit: huius* (quinto), *et quarto religioſiſſimi Principis Siſebuti iudaei in Hiſpania chriſtiani efficiuntur, et perſae a romanis vincuntur.* V. DCCCLXVI. *Item Eraclius cum matre ſua etc.* Continuatur vſque ad: *Leubrandus rex Longobardorum oſſa S. Auguſtini in Sardinia tranſtulit in Ticino, et cum magno honore condidit* V. DCCCCXLIX. *Reſiduum ſextae aetatis tempus Deo ſoli cognitum eſt.* Chronicon Regio-Vatic. 112. deſinit: D. DCCCIV. *Focas ann.* 7. *Romani caeduntur a perſis.* V. DCCCXXXI. *Eraclius ann.* XXVII. - *Huius quinto, et quarto religioſiſſimi Principis Siſebuti iudaei in Hiſpania chriſtiani efficiuntur. Reſiduum ſextae aetatis tempus etc. ad praeſentem glorioſi Reccesuinthi Principis annum* X., *qui eſt era* DCLXVI. (anni) V. DCCCLVII. Codex Regio-Vat. 1953., in quo literis romanis maiuſculis exaratum eſt chronicon, ita habet: *Focas* VII. V. DCCCVII. *romani caeduntur a perſis. Eraclius* VII. *decimum agit annum* V. DCCCXXIIII. *Iudaei in Hiſpania etc. Reccesuinthi annus* X., *qui eſt era* DCLXVI., *anni* V. DCCCLVII. Cod. Vat. 624. V. DCCCV. *Focas ann.* VIII. *romani caeduntur a perſis.* - *Eraclius ann.* XXVI. *Huius quinto etc. in praeſentem decimum annum glorioſi Reccesuinthi Principis, qui eſt era* DCXCVI., *anni* V. DCCCXXXII. Palatinus 281. *Focas ann.* VIII. *romani caeduntur a perſis* V. DCCCVI. - *Eraclius ann.* XXII. *Huius quinto etc.* Nihil aliud habet peculiare. Palat. 282. *Eraclius ann.* XXVII. *etc. vſque in annum decimum glorioſi Reccesuinthi, qui eſt era* DCXCVI., *anni* V. DCCCLVI. Palat. 283., vt Reg. 112., ſed *era* DCLXVI. *anni ſimul* V. DCCCCLVIII. Vrbinas 100. *Focas ann.* VII. *Romani caeduntur a perſis* DCCCI. (ſic). *Gregorius romanae vrbis pontifex, cuius famae fulgor totum terrarum orbem penetrauit etc.* Multa interſeruntur de britannorum conuerſione. Deſinit: *a paganae prauitatis conſortio* DCCCXXII. (ſic). *Eraclius ann.* XXVII. . . . . VDCCCXXII. Vrbinas 474. *Focas anni* VIII. . . . V. DCCCVIII. *Eraclius ann.* XXVII. *agit. Iudaei etc.* V. DCCCXXXIII. ... *in praeſentem annum, qui eſt era* DCXCVI., *anni* V. DCCCLVII. Ita lego: in codice: *qui eſt era annis* 5857696.

que Tharum. Carolus II. ann. iI. Carolus III. ann. iv. Carolus IV. ann. iI. Isti tres nihil memoriae dignum gesserunt.

4. Aniubous ann. iI. Arnulphus regnauit ann. vii. Deinde Cendebubous, filius Arnulphi non legitimus, regnauit ann. i.; sed imperii coronam non tulit. Hic legitur percussisse Praesulem Agrippinum, seu Coloniensem fuste. Ludouicus puer ann. iii. frater de patre ipsius Cendebuboi, et iste fuit vltimus de germine Carolorum.

5. Conradus I. regnauit ann. xvi. Hic mare Illyricum, et Italicos subiugauit. Henricus I. ann. xvii. Hic voluit ferre coronam Imperii. Otho I. ann. xlvi. Hic quum in die S. Paschae iudicasset, quemdam militem debere interfici sine praeuia ratione, miles condemnatus insiluit super eum, et prosternendo ad terram, suffocasset ipsum, nisi milites Regem recollegissent, qui postea militi illi indulsit, et confessus est, quod quia iustitiam ei negauerat, iuste a Domino huiusmodi contemptionem suscepit.

6. Otho II. ann. xxvi. Hic, dum Italici pacem, quam eis imposuerat, frangerent, et ad inuicem bella mouerent, reuersus est in Italiam cum furore, et conuocatis apud Romam Magnatibus, et Comitibus Italiae, capita eorum inter fercula sibi iussit exponi. Otho III. Imperator ann. xix. Henricus II. ann. xvii. Hic dicitur virgo mansisse, et quod mille construxit ecclesias.

7. Conradus II. ann. viii. Henricus III. ann. xvii. Henricus IV. ann. i. natus in loco, qui dicitur *Guebeligner*, et est cognomen omnium Henricorum. Hic, dum Italicos, et Germanos nimia feritate vrgerent, et ecclesias spoliarent, et venderent, a Gregorio Papa VII. anathematizatus est, contra quem expugnandum Rodulphus Saxonicus constitutus est Imperator, corona imperii sibi transmissa, in qua hic versus fuit inscriptus: *Petra dedit Petro, Petrus Diadema Rodulpho*, qui in guerra, quam mouit, occisus est, et sic victor dictus Henricus excommunicatus remansit.

8. Henricus V. filius sup. dicti ann. xviii. Hic, dum gestaret in Vrbe coronam, Rubertus Viscardus, qui tempore turbationis factae Imperio contra Henricum patrem istius cum suis fratribus regnum Siciliae occupauerat, ausus est incendere portam Laterani. Iste Henricus coepit Paschalem Papam, qui postea refecit ecclesiam SS. IV. a Ruberto Viscardo destructam.

9. Lotharius de gente Saxonum, qui non fuit de progenie Carolorum, imperat ann. xii. Tunc fuit schisma in Ecclesia, et Imperio; facti sunt duo Papae, Innocentius, et Anacletus, et Conradus de semine Imperatoris pugnabat contra Lotharium. Rex Rogerius tunc fuit coronatus. Conradus III. de semine Carolorum, patruus Federici Imperatoris, ann. xii.

10. Federicus I. Imperator ann. xxxvi., qui destruxit Mediolanum,

10. Fredericus II. electus fuit imperator anno 1212. Vide apud Petauium in Rational. tempor. variam fortunam successionis imperii occidentalis.

et discordiam habuit cum Alexandro Papa, et mortuus est vltra mare. Henricus VI. ann. XI. Hic recuperauit regnum Siciliae. Otho IV. ann. VII. Hic depositus fuit per Innocentium, et assumptus est Fredericus II., qui nunc imperat.

APPENDIX VIII.

Ad lib. 6. cap. 17. Etymol.

SYNODVS CAESARIENSIS DE PASCHATE.

1. Post Resurrectionem, vel Ascensionem Domini Saluatoris apostoli, quomodo Pascha debeat obseruari, nihil ordinare potuerunt: quia dispersi per vniuersum mundum fuerant occupati. Quum omnes apostoli ex hoc mundo transissent, per vniuersum orbem diuersa erant ieiunia, et omnis Gallia vnum diem anni, id est, VIII. kal. aprilis pascha tenebant, dicentes, *Quid nobis est ad lunae computum cum iudaeis facere pascha?*

2. Sed sicut Domini Natale quocumque die venerit, VIII. kal. Ianuarii, ita et VIII. kal. Aprilis, quando resurrectio traditur Christi, debemus Pascha tenere. Orientales vero, sicut historia Eusebii Caesariensis narrat, quocumque die mensis Martii XIIII. luna venisset, Pascha celebrabant.

3. In Italia autem alii plenos XL. dies ieiunabant, alii XX. (diuersa scriptura marginis XXX.) alii dicebant VII. diebus, in quibus mundus conditus dicitur, sibi sufficere ieiunare. Alii, quia Dominus XL. dies ieiunasset, illi XL. horas abstinere deberent.

4. Quum hae tales obseruationes per singulas prouincias tenerentur, id (obscure) Romae moeror erat sacerdotibus, vt vbi erat vna fides,

App. VIII. n. 1. Ann. Christi 198. aut circiter Concilium Palaestinum, seu Caesariense habitum fuit, quod auctoritate Victoris romani pontificis Theophilus Caesariensis metropolitanus coegit. Eius fragmentum *vere aureum*, vt ait Labbeus, extat apud Bedam de aequinoctio vernali, et inde apud Baronium, et laudatum Labbeum tom. I. Concilior. col. 596. Acta eiusdem concilii non parum diuersa ab iis, quae Beda exhibet, conseruata sunt in multis antiquissimis exemplaribus Etymologiarum, fortasse ab ipso Isidoro inserta, scilicet in codice Albanio, in Malatestio recentiori, in codice I. Archiuii Vaticani, et in Ottoboniano 122. Muratorius quoque tom. 3. Anecdotor. opus De computo edidit, in quo eadem acta reperiuntur. In codice I. Archiuii Vaticani omittitur prologus. Codex recentior Malatestius cum Alb. incipit: *Post resurrectionem etc.* Codex Ottobonianus incipit a verbis, *Quum omnes Apostoli*. In Alb. erat *quod bene esset*. In Malat. *Quod bene est*.

2. In Alb. *Sicut*, omisso *sed*. Ottob. omittit *venisset* post XIIII. *luna*.

3. In Alb. erat *celebrabant* pro *ieiunabant*. In Ottob. *concluditur* pro *conditus dicitur*: quamquam hoc ipsum obscurum est in Alb. Cum Ottob. fere facit Malat.

4. Ottob. *Quum ergo talis, et tam diuersa esset obseruatio, moeror erat sacerdotum, vt vbi etc.* Mox *ieiunia*. *Hoc elegit tunc Victor Romanae vrbis episcopus, vt.*

dissonarent ieiunia. Tunc Papa Victor Romanae vrbis Episcopus direxit, vt daret auctoritatem, ad Theophilum Caesareae Palaestinae episcopum, quia tunc in Ierosolyma Caesarea Metropolis dicebatur, vt inde paschalis ordinatio proueniret, vbi Christus in corpore fuisset versatus.

5. Accepta itaque auctoritate Theophilus tantum sibi opus fuisse iniunctum, quod in mundi obseruatione transmitteretur, non solum suae patriae, sed et de vicinis prouinciis omnes episcopos, et sapientes viros ad concilium euocauit. Quumque grandis illa multitudo sacerdotum, vel sapientum virorum in omnibus scripturis erudita, in vnum fuisset collecta, tunc protulit Theophilus Episcopus auctoritatem ad se directam Papae Victoris, et quid sibi operis esset iniunctum, patefecit.

6. Tunc pariter omnes dixerunt episcopi; *Primum nobis inquirendum est, quomodo in principio mundus fuerit conditus, et quum hoc diligentius fuerit inuestigatum, tunc poterit ex eo paschalis ordinatio salubriter prouenire*. Dixerunt ergo episcopi: *Quem diem primum credimus creatum in mundo?* Edicunt, *Dominicum*.

7. Theophilus episcopus dixit: *Quomodo potestis probare, quod prius Dominicus dies fuerit factus?* Responderunt episcopi: *Secundum auctoritatem diuinae Scripturae: ET FACTVM EST VESPERE, ET MANE DIES PRIMVS. Deinde secundus, deinde* III. *deinde* IIII. V. VI. VII., *in quo requieuit Deus ab omnibus operibus suis, quem diem sabbatum appellauit. Quum ergo nouissimus sit sabbatum, quis potest esse prior, nisi Dominicus?* Dicunt: *Sic est, et aliter non est*.

8. Theophilus episcopus dixit: *Ecce de die Dominico, quod primus sit, probastis. De tempore quid vobis videtur? Quatuor autem mundi tempora in anno accipiuntur. Ver, aestas, autumnus, et hiems. Quod ergo tempus credimus primum factum?* Episcopi responderunt: *Vernum*.

9. Theophilus episcopus dixit. *Probate, quod dicitis*. Et illi responderunt: *Dicente Scriptura: GERMINET TERRA HERBAM FENI SECVNDVM GENVS SVVM, ET LIGNVM FRVCTIFERVM, FACIENS IN SE FRVCTVM. Haec enim verno tempore videmus fieri*. Dixerunt: *Verum est*.

10. Theophilus episcopus dixit: *Quum tribus mensibus vernum tempus accipitur* (forte *accipiatur*), *quo loco mundi caput esse creditur? in principio, an in medio loco, an in fine?* Episcopi responderunt: *In aequinoctio, id est, octauo kal. aprilis*. Theophilus dixit: *Probate, quod dicitis*. Et illi responderunt: *Dicente Scriptura: ET FECIT DEVS LVCEM, ET LVCEM VOCAVIT DIEM. ET FECIT DEVS TENE-*

5. Ott. addit *spiritualibus* post *scripturis*.

6. Ottob. *responderunt* pro *Edicunt*.

7. Pro *Theophilus episcopus dixit* Ottob. *At illi dixerunt*.

8. Ottob. *De temporibus quid dicitur?* Et postea, *quod tempus creditis primum factum*.

9. Ottob. *At illi responderunt: Scriptum est*. Verba Scripturae sic refert idem Ottob.,, Germinet terra herbam pabuli secundum genus suum, et lignum fructiferum secundum genus ferens fructum ,,.

10. Ottob. *Scriptum est* pro *Dicente scriptura*. Ita fere alibi.

BRAS, ET TENEBRAS VOCAVIT NOCTEM. ET DIVISIT DEVS INTER LVCEM, ET TENEBRAS AEQVAS PARTES. Dicunt: *Sic est verum*.

11. Theophilus episcopus dixit: *Ecce de die, vel tempore probastis. De luna quid vobis videtur? Quando dicimus fuisse creatam? Crescentem n principio, an plenam, an minuentem?* Episcopi responderunt: *Plenam*.

12. At ille dixit: *Probate, quod dicitis*. Episcopi responderunt: *Scriptura diuina dicente, ET FECIT DEVS DVO LVMINARIA MAGNA, ET POSVIT EA IN FIRMAMENTO CAELI, VT LVCEANT SVPER TERRAM. Ergo ab inchoatione noctis, quae tota nocte lucet super terram, non potuit fuisse aliter, nisi plena dicatur. Sic est verum*.

13. *Ergo modo quomodo mundum creatum fuisse inuenimus?* Responderunt: *Die Dominico verni temporis aequinoctium, quod est octauo kal. aprilis, et plenam lunam*. Dixerunt: *Sicut in principio mundus creatus est, et elementa surgunt, ita per resurrectionem Dominicam redemptus est a peccato. Surrexit itaque Dominus noster Iesus Christus die Dominico verno tempore in aequinoctio, luna plena: per ipsum tantummodo tempus elementa consurgunt*.

14. Dixerunt: *Ecce inuestigauimus, quomodo factus est mundus, vel a peccato redemptus est. Nunc et de obseruatione paschae agendum est. De die Dominico quid vobis videtur?* Episcopi dicunt; *Numquid potest dies Dominicus praeteriri, vt in eo pascha minime celebretur, qui tot, et talibus benedictionibus sit sanctificatus?*

15. Theophilus Episcopus dixit; *Quibus, aut quantis benedictionibus, apertius dicite, sanctificationibus eius, asseritis, vt scire possimus*. Episcopi dixerunt: *Prima illi benedictio est, quod in ipso tenebrae remotae sunt, et lux apparuit*.

16. *Secunda illi est benedictio, quod populus Israel ex Aegypto tenebrarum velut per baptismum fontis per mare rubrum de duro seruitio liberatus est. Tertia benedictio est illi, quia in eodem die e caelesti cibo manna hominibus datum est*.

11. Ottob. *Vtrum crescens, an plena, aut* (forte *an*) *imminuta fuisset creata?* Episcopi dixerunt, *Plena*.

12. Verba scripturae in Ottob. haec sunt: *Fecit deus luminare maius in illuminatione diei, luminare minus in inchoatione noctis*. In Malat. *Et fecit deus duo luminaria magna, et posuit ea in firmamento caeli, vt luceant super terram, luminare maius in inchoatione diei, et luminare minus in inchoatione noctis, vt luceant super terram*.

13. *Ergo modo etc.* Pro his Ottob. „ Nunc ergo inuestigabimus, quomodo in principio factus fuerit mundus, id est, die dominico, verno tempore in aequinoctio, quod est octauo kal. aprilis, plena luna. Ergo nunc constat, quomodo factum fuisse in principio mundum, sic per resurrectionem Domini a peccato redemptum „.

14. *Dixerunt etc.* Ottob. breuius: „ Theophilus dixit: Nunc agendum est de ordinatione, quomodo debeamus pascha tenere. Episcopi dixerunt: Numquid etc.

15. Ott. „ dixit: Dicite ergo, quibus, et qualibus benedictionibus eum fuisse sanctificatum, vt scire possimus„. Et mox *Prima illa*, et ita deinceps pro *illi*.

16. Ottob. „ quod de terra Aegypti velut de tenebris peccatorum per fontem baptismatis per mare rubrum fuerit populus liberatus. Tertia etc.

17. *Quarta benedictio est, quia mandat Moyses ad populum, et dicit*: *OBSERVATVS VOBIS SIT PRIMVS, ET NOVISSIMVS DIES, hoc est, Dominicus, et Sabbatum.*

18. *Quinta illi benedictio est, quia* CXVII. *psalmus de resurrectione cantatur, et de passione. Dicit enim: CIRCVMDANTES CIRCVMDEDERVNT ME, ET IN NOMINE DOMINI VINDICABOR IN EIS. CIRCVMDEDERVNT ME, SICVT APES, ET EXARSERVNT, SICVT IGNIS IN SPINIS. Et interiectis versibus: LAPIDEM QVEM REPROBAVERVNT AEDIFICANTES, HIC FACTVS EST IN CAPVT ANGVLI. Haec de passione. De resurrectione vero dicit: HAEC EST DIES, QVAM FECIT DOMINVS, EXVLTEMVS, ET IVCVNDEMVR IN EA. Et interiectis versibus: CONSTITVITE DIEM FESTVM IN CONFREQVENTATIONE VSQVE AD CORNV ALTARIS.*

19. *Sexta illi benedictio est, quod in ipsa Dominus resurrexit. Vides ergo, quia dies resurrectionis Dominicus singulariter in pascha teneri praecipitur.*

20. Theophilus dixit: *Potest dies, et tempus intelligi?* Responderunt episcopi dicentes: *Poterat de tempore intelligi, si non alibi de tempore diuina Scriptura praefinisset, dicente Moyse: HIC MENSIS VOBIS ERIT INITIVM MENSIVM: PASCHA FACITE IN EO. Non dixit IN PRIMA DIE MENSIS, AVT DECIMA, AVT ALIA, sed totos* XXX. *dies in pascha sanctificauit.*

21. Theophilus dicit: *Qui sunt hi* XXX. *dies?* Episcopi responderunt: *Iam ante diximus, principium mundi esse aequinoctium* VIII. *kal. aprilis. Ergo ab* VIII. *kal. aprilis vsque ad* VIII. *kal. Maii hi sunt* XXX. *dies in pascha sanctificati.*

22. Theophilus Episcopus dixit: *Et impium non est, vt illi tres dies passionis Dominicae foras terminum excludantur? Vndecimo enim kal. aprilis v. feria quod* coenam Domini *vocamus, dum cum Discipulis suis discubuisset, quando et Iudae praedixit, quod ab ipso esset traditurus* (pro *tradendus*) *quod etiam constat fuisse impletum. Quomodo ergo hi tres dies foras terminum excluduntur?* (prius erat *excludantur*).

23. Episcopi dixerunt: *Nulla ratione fieri debet, vt tantum Sacramentum foras limitem passionis mittatur, sed introducantur hi tres dies in or-*

17. Ott. *Moyses mandauit ad populum: Sit vobis obseruatus dies primus, et nouissimus.*

18. Ottob. *Psalmus totus de passione dicit: Circumdederunt me . . . sicut apes fauum etc.* Alia etiam e sacris literis addit Ottob.

20. *Sed totos* XXX. Ottob.„ Omnes ergo XXX. dies a Domino in pascha tenenda constat fuisse consecrati (consecratos). Responderunt episcopi: Iam superius dedimus responsum, principium mundi etc.

21. *Ergo ab* VIII. Ottob.„ Inde vsque VIII. kal. maii omnes dies paschae legimus consecratos.

22. Ottob. *vt passio Dominica, et tanti mysterium sacramenti foras limitem excludatur? Passus enim est Dominus noster ab* XI. *kal. aprilis, qua nocte a Iuda est traditus, et* VIII. *resurrexit. Quomodo ergo etc.*

23. Ottob.„ Omnes episcopi ... passionis excludatur: sed hi tres dies inducantur intra terminum, et desuper, et de subtus retrahantur„. Constitutum ergo

dine paschali, *et de nouissimo reducantur*. Et ita statutum est in illo Concilio, vt nec ante XI. kal. aprilis, nec post VII. kal. maii fieri debeat Pascha. De die, vel tempore statutum est.

24. *De luna quid vobis videtur?* Responderunt similiter: *Et de luna praeceptum diuinum seruetur*, *dicente Moyse*: *SIT VOBIS OBSERVATVM A XIIII. vsque ad XXI. Has ergo septem lunas in pascha fuisse consecratas.*

25. *Quando ergo intra illum terminum statutum dies Dominicus ex vna luna*, *et his septem conuenerit*, *pascha nobis visum est celebrare ab* XI. *kal. aprilis*, *vsque ad* VII. *kal. maii*. *In istos dies* XXXIIII. *sic debet sanctum pascha requirere*, *et inuenire a quarto nonas martii*, *in quarto nonas aprilis*.

26. *In istos dies* XXVIII. *luna nasci*: *in qua lunatione sanctum pascha celebretur a* XII. *luna vsque* XXI. *De ista lunatione debet inuenire* (obscure), *quod in sancto pascha primo die computetur*.

APPENDIX IX.

Ad lib. 6. cap. 19.

DE VARIIS VOCABVLIS.

1. *Alleluia*, in latinum sonat, *laudate dominum*: *Ia* enim vnum est de decem nominibus dei, quae apud hebraeos habentur. *Amen vere*, siue *fideliter*. *Diapsalma* semper, id est, quod illa, quibus adnectitur, sempiterna comprimet, adeo non commutationem metri significat, vt quidam existimant, vel spiritus prophetici refectionem. Sunt etiam, qui diapsalma ideo inseri putant, vt ex hoc siue personarum, siue sensuum intelligatur esse conuersio. *Osanna*, *saluifica*, siue *saluum fac*. *Osia* enim *saluifica* interpretatur: *anna* interiectio est deprecantis; ergo integre dicitur *osianna*, sed dum corripitur, corruptum sonat. *Osanna* est sensus, *saluum fac*: vt subaudiatur, vel populum Israel, vel totum mundum.

2. *Rama*, *excelsa* in euangelio, *Vox in Rama audita est*, id est, in

est in illa synodo, vt ab XI. kal. aprilis vsque in VII. kal. maii pascha deberet obseruari, et nec ante, nec postea cuicumque limitem transgrediendi sit facultas.

24. *Fuisse consecratas*. Supplendum *constat*, aut simile aliquid, vt in aliis antiquis monumentis passim accidit. In Malat. expressum est *constat*.

25. Ott. „ intra illum limitem ab XI. kal. aprilis vsque VII. kal. maii dies dominicus, et vna luna ex his VIII. sanctificatis conuenerit, pascha nobis iussum est obseruare in Christo Iesu Domino nostro, qui viuit, et regnat in secula seculorum: *amen*„. Hactenus codex Ottoboniensis exhibet.

26. Post verba *primo die computetur* sequitur in codicibus Etymologiarum *Pascha autem vocabulum etc.*, vt in excusis,

App. IX. n. 1. Hoc fragmentum Bignaeus initio suae editionis Isidorianae ex codice ms. bibliothecae S. Dionysii Francorum protulit, quod, vt ait, ad libros Etymologiarum Isidori videtur pertinere. Opportunior autem locus illi assignari non potest, quam caput 19. libri 6. De acclamatione *Hosanna* extat dissertatio gallica in triuultianorum Ephemeridibus anno 1706. mense Februario.

excelsis; est tamen et ciuitas, quae Rama appellatur. *Racha* vanus, aut inanis. *Rabbi*, magister meus, quod est, Abba pater, et hoc syrum est. *Man*, quid, *manna*, quid est hoc? *Anathema*, proditio. *Maranatha* dominus noster venit: syrum est. *Anathema maranatha*, sicut quidam dicunt, proditio in aduentum domini. *Mammona*, diuitiae.

3. *Theraphim* figurae, vel imagines, melius, quam incendia. *Seraphim*, vel *Ceruphim*, ardentes, vel incendentes, iuxta illud; *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem vrentem*. Ergo seraphim virtutes in caelis esse confirmant, quae dominum laudant, et in ministeria diuersa mittuntur. *Cherubim* scientiae multitudo; ceterum, Cherubim ipsum in sancta sanctorum, duo tantum significantur animalia. Aliis vero locis, vbi hoc nomen legitur, aut picturam aliquam indicat, aut varietatem.

APPENDIX X.

Ad lib. 8. cap. 5.

Incipit Indiculus S. Hieronymi De Haeresibus Iudaeorum.

1. Prima: ESSAEI dicunt, Christum docuisse illos omnem abstinentiam. Secunda: GALILAEI dicunt, Christum venisse, et docuisse eos, ne dicerent *dominum* Caesarem, neue eius monitis vterentur. Tertia: MASBOTHEI dicunt, ipsum esse Christum, qui docuit illos in omni re sabbatizare.

2. Quarta: PHARISAEI negant, Christum venisse, nec vlla in re tribus praedictis communicant. Quinta: SADDVCAEI negant resurrectionem, dicentes: *Dictum est in Genesi ad Adam; Terra es, et in terram ibis*. Sexta; GENISTAE praesumunt, quoniam de genere Abrahae sunt. Septima: MERISTAE separant Scripturas, non credentes omnibus Prophetis, dicentes, aliis, et aliis spiritibus illos prophetasse.

3. Octaua: SAMARITAE, qui, Israel captiuo, et adducto in Babyloniam, translati sunt, venientes in terram regionis Samariae, ex parte Israelitarum consuetudinem, quam per sacerdotem reductum didicerunt, tenent, ex parte Gentilem, quam in natiuitatis suae terra habuerunt. Nam in obseruationibus suis a Iudaeis omnino separantur, quorum superstitio procul

App.x.n. 1. An hic de haereticis indiculus sit liber ille de haereticis, quem Braulio in praenotatione commemorat., in Isidorianis cap. 86. num. 21. seqq. disserui. Diuersum esse equidem censeo; sed quum hoc opusculum, cuiuscumque demum auctoris foetus sit, in solis exemplaribus Etymologiarum conseruatum fuerit, hoc loco merito sistendum. Muccioli de hoc catalogo iudicium protuli ibid. n.25., Hugonis vero Menardi praefationem ad eundem ibid. n. 29. Vtilissimum opusculum nunc exhibeo correctum ad exemplaria Albanium, Malatestium, Mutinense, Vaticanum 623., primum archiuii Vaticani, et editionem Menardi.

2. In Vulgata: *Puluis es, et in puluerem reuerteris*.

cui dubio omnibus nota est. Nona: HERODIANI: Temporibus Saluatoris haec haeresis exurrexit. Hi Herodem magnificabant, dicentes, ipsum esse Christum. Decima: HEMEROBAPTISTAE, qui quotidie et corpora sua, et domum, et supellectilem lauant.

Item aliae haereses diuersorum dogmatum,
id est, primum, SIMONITAE.

4. Prima. SIMON quidam magus, qui induxit nouam haeresim, dicens, se esse virtutem caelestem, et vniuersas, quae sunt, creaturas non esse a Deo factas, sed a virtute quadam superna; ideoque se descendisse inquit, vt ouem saluaret perditam, Christum autem apud Iudaeos non esse passum. Hic est Simon, cui Petrus in Actibus Apostolorum maledixit. MENANDER, et SATVRNINVS idem dixerunt.

Alia haeresis. BASILIDITAE.

5. Secunda. BASILIDES dixit de ingenito solo deo sensum, a sensu verbum, a verbo prudentiam, a prudentia virtutem, a virtute sapientiam, ex qua principatus, et initia, et potestates, et angeli, qui fecerunt CCCLXV. caelos: a caelo autem nouissimo factam esse vniuersam hanc creaturam, et qui in ea est, hominem. Partitos autem esse Angelos per gentes vniuersas, e quibus vnus sit Deus iudaeorum, qui partem accepit per genus hebraeorum, qui de terra Aegypti eduxit illos de seruitute.

6. Hic angelus proteruitate sua exaltauit se super ceteros angelos, et partem eorum valebat sibi vsurpare, et ceteros populos subditos facere iudaeis. Vnde ceteri angeli irati bella contra illos suscitauerunt, et extirpauerunt ciuitates eorum, et disperserunt totum populum eorum.

7. Deinde dicit, Iesum non esse passum, sed Simonem Cyrenaeum, qui angariatus crucem illius sustulit. Contra hunc Agrippa, cognomento Castor, vir valde doctus scribit, prodens vniuersa eius mysteria, et prophetas enumerans, Barcobbam, et Barcopet, et ad terrorem audientium alia etiam nomina barbara, religione composita, nominans etiam Deum Maximum *Abraxas*, qui quasi annum continens, si iuxta graecorum numerum computetur.

NICOLAITAE.

8. Tertia. NICOLAVS Diaconus fuit ex ecclesia Hierosolymitana, qui cum Stephano, et ceteris constitutus est a Petro propter viduas; qui transgressus veritatem, coepit hoc docere, et dicere: *Erant tenebrae, et profundum, et aqua, et Spiritus, qui separat se a tenebris, a profundo, et aqua, et ab his aliae prodierunt quatuor virtutes, quae fecerunt Deum, et aeonas*; et vocat illas dextras, et sinistras. Namque vocabulum illis posuit *Barbalo, et Prunicam, et Ialdabaoth, et Caulacau*. Spiritus autem Sanctus

7. Videndus Cotelerius tom. I. PP. Apostolic. pag. 336. de haeresi Basilidis.

haeresim appellans, dicit ad Ecclesiam: *Sed hoc habes, quia odisti facta Nicolaitarum, quae et ego odi*. Multa enim docent absque discretione facere, et immolata idolis vesci, et in templis esse, et publice omnia communiter agere.

9. Quarta. GNOSTICI inquiunt: Erat *Aeonum* quidam, qui vocabatur *Ialdabaoth*, emissus a Prunica quadam matre, quique fecit sibi filios septem, et illi fecerunt septem caelos, supra quos ipse Ialdabaoth pedes habebat. Quo ignorante fecerunt septem filii hominem, sed non consummatum. Erat enim, vt serpens, et sicut vermis voluebatur. Itaque superna mater volens euacuare virtutem Ialdabaoth, operata est, scintillam virtutis descendere in hominem, et continuo erexit eum, vt staret pedibus suis, statimque homo sensu suo superascendit septem caelos, et honorem dedit super tria eorum. Quo cognito, Ialdabaoth dolore ductus, quod sine consilio suo hoc esset actum, respiciens ad ceteram substantiam, genuit serpentem, qui seduxit mulierem, et suasit illam gustare lignum scientiae; obediuit enim quasi filio Dei. Ophitae hi sunt, qui hunc serpentem colunt, et adorant, dicentes, ipsum duxisse virtutis cognitionem, et ipse illis Eucharistiam sanctificat. Compositis enim panibus conuocant eum de spelunca sua, et ille conuoluit se circa panes, linguaque contingens singulas oblationes consecrat illis panem perditionis.

MARCIONITAE.

10. Quinta. MARCIONITAE Deum Patrem abnegant, dicentes, alium esse creaturarum conditorem, et malorum factorem: esse autem alium deum bonum, et pium, qui solas animas suscipit credentium, eumque in summa parte caeli tamquam in aliquo solario sedentem, aut dimittere animas viuentes, aut expectare redeuntes; et illum quidem iustum, et retributorem factorum: hunc autem misericordem, et indultorem peccatorum. Incarnationem Filii dei contradicunt, volentes, illum phantasma habuisse, non carnem.

DE MANICHAEIS.

11. Sexta. MANICHAEI duas naturas, et substantias, vnam bonam, alteram malam dicunt. Ex hac quinque contrarias prodiisse virtutes. Has dicunt esse quinque deos malignos. Bonas asserunt duas, solis, et lunae, quas dicunt supernam esse substantiam. Praeterea asserunt, animas ex deo, quasi ex aliquo fonte manare; aut certe progrediens ex deo lumen velut flumen, alueum sibi facere, atque inde quasi ad mensuram parilium animarum prodire substantiam.

12. Et ibi quidem in superno fonte, vel diuini fluminis alueo vniuersaliter mixta omnia; et cum deo habere naturam: huius luminis particulam detentam quondam a tenebris velle Deum liberare, quam dicunt *Margaritam*. Vetus respuunt Testamentum. Nouum recipiunt, et ex par-

10. Menardus ediderat, *illum esse . . . et malorum factorem*.

te blaſphemant prophetas, vtentes ſecundum prauitatem, *Omnes quotquot* Ioan. 10. 8.
ante me venerunt, fures ſunt, et latrones.

DE GNOSTICIS ALIIS.

13. Septima. GNOSTICORVM haereſis de ſupradictis haereſibus, id eſt, Nicolai, Baſilidis, Marcionis, velut ex feralibus quibuſdam malitiae ſeminibus, impuriſſimum corpus exortum eſt. Sed et Manichaeus poſterior licet tempore, in eadem impuritate inuenitur proceſſiſſe. Omnium enim iſtorum impuritas vnitis in ſe vtitur venenis. Habet praeterea et propriae malitiae aliquanta vernacula. In ceteris enim aſſertionibus cum ſupradictis congruit; cetera autem eius quaſi ſpecialia.

14. Haec ſunt, quae Irenaeus ita expoſuit; dicit quippe haec haereſis, animam non peccare; quam vult Dei eſſe ſubſtantiam, ſed ex contraria, et aliena ſubſtantia aſſumere aliam aeream animam, et corpus terrenum, quam vocant malignam, et diabolicam, et ipſa dum ſuam ſequitur naturam, per ſe corpus peccare terrenum; cetera amimam diuinae ſubſtantiae, et per haec facit locum ſuis turpibus, execrandiſque myſteriis, in quibus per orationem magicam ſuorum inuocationibus vtitur angelorum, qui creando per aduentum ſuum, dicata olim gehennae corpora in miniſterium religioſae, vt ſibi videtur, perditionis inflamment.

15. De cetero pudet dicere, quam execrabilem ſibi iniuriam per ſua ingerant ſacramenta. Praeterea haec, quae videntur agi dei alterius poteſtate, tonitruum ſonitus voces daemonum eſſe confingunt. Dicunt etiam, iſtum malignum deum, venientibus animabus per diſpoſitas quaſi principatum inſidias, perditionis laqueos praeparare, et per ſingula quaeque caelorum loca eiſdem perditionis munus offerre: aſſignare etiam eiſdem decreta, quae compleant, ſicque eius caelum, caelorum cardines, ſigna, et ſignorum circulos eſſe contrarios, ac ſic quaſi alienae ſubſtantiae alienam ſubſtantiam in omnibus eſſe contrariam.

16. Nam ex iis aliqui, vt Irenaeus, apoſtolorum vicinus, refert, dicunt, contra duodecim ſigna duodecim patriarchas eſſe diſpoſitos, et ſic cetera, quae ſecundum ſapientes in mundo aut ſimpla, aut dupla, terna, aut quaterna, vel quina, ſena, vel ſeptena dicuntur, contra Sanctorum numeros, aequali, et parili diſpoſitione pugnare, praue etiam ſcripturas intelligentes filios promiſſionum non ex coitu viri, ſed verbo Dei natos affirmant, vt non vnigenitum ex deo filium dicant. Auferre cupientes omnipotentiam dei, omnia deum non ex nihilo, ſed ex aliquo feciſſe contendunt, vt duas ſubſtantias introducant. Haec ex parte pro cognitione veritatis ſunt dicta. Quanta autem vel de euangelicorum interpretatione ſignorum, vel de graecarum gentilibus myſteriis literarum, eoſdem affirmare cognouimus, enumerare perlongum eſt.

13. Alii habent, *manichaei poſteriores.*

DE VALENTINIANIS.

17. Octaua. VALENTINVS consummatum dicit esse aeonem in innominata multitudine magna, qui *profundum*, vel βυθὸς nominatur. In silentio se magno continens, quod *silentium* est graece appellatum σιγή. Hoc *profundum*, vel βυθὸς emisit sensum, qui *Monogenitus*, et pater, et initium appellatur, cui coniuncta est *veritas*. Et haec est quadriformis radix totius mysterii, id est, *profundum*, et *silentium*, et *sensus*, et *veritas*. Intelligens autem *sensus*, ad quid esset missus, et ipse misit *verbum*, et *vitam*.

18. De *verbo* autem, et *vita* emittitur per coniugationem homo, et ecclesia. Et haec primogenita ὀγδοάς, radix, et substantia vniuersitatis. Coniugia IIII βυθὸς, et σιγὴ, *sensus*, et *veritas*, *verbum*, et *vita*, *homo*, *ecclesia*. Verbum autem, et vitam in honorem Patris emiserunt, αἰῶνας Bythium, et Myxin, Ageraton, et Henosin, ex se prodeuntem, et Itedonem, Acineton, et Syncrasin, Monogenen, et Macariam. Hominem etiam emisisse alias αἰῶνές XII. Paraclitum, et Fidem, Datricum, et Elpin, Matricum, et ἀγάπαν, Ainum, et συνέσιν Ecclesiasticum, et Beatitudinem, Theleton, Sapientiam. Propatorque Aeon soligenito est, sensus, et chao primogenitis, ceteris autem inuisibilis est, et incomprehensibilis; tricesimum itaque Seculum, quod est sapientia, concupiuit Patrem videre.

19. Quod quum ingressum esset, pene periisset, quoniam non potuit capere gloriam paternam, et enixum aliquid inconsummatum sit, *matrem* vocant. Et quia alienata extimuit, et moerorem passa est, et lacrymauit, et risit. Ex his itaque passionibus hoc seculum generatum est; de alienatione tenebrae, de timore spiritalis malignitas, de moerore stabilita terra, de lacrymis aquae profusae sunt, de risu hoc lumen factum est. Christum autem hoc dicit docuisse missum in hunc mundum, et ipsum Christum a Patre ad salutem mundi non ex Maria carnem, in qua natus est, traxisse, sed spiritale corpus habuisse, et per Mariae viscera, quasi aquam per fistulam transiisse, et ideo nec resurrexisse eum credit, quia nec mortuum, vtpote quem mortalem non habuisse carnem blasphemant.

20. Dicit et tria esse genera natiuitatis humanae χοϊκὸν, animale, spiritale, sed χοϊκὸν incredulos esse, et ex necessitate perire; animale, quod medium est eorum, quo se inclinauerit, ibi partem habiturum; spiritale autem, quod se dicunt esse, κατὰ φύσιν accepisse semen salutis, qui in consummatione seculorum pausabunt; consummationem autem futuram omnium, quum omnes spiritales docti fuerint scientiam secretorum Dei. Et animalia commouet ad spiritalem doctrinam. His factis vndique ignis lucebit, qui omnem substantiam secularem conficiet, et conflagrabit, in tantum, vt nec ipse ignis appareat.

17. *Silentium est graece appellatum*: ita restituendum puto pro *silentium ea gratia appellatum*.

18. *Bythium etc.* Huiusmodi nomina corrupta plerumque sunt in vetustis exemplaribus.

20. *Ignis lucebit*: alii minus bene *lumine lucebit*.

De Caianitis, et Iudaitis.

21. Nona. CAIANI, et IVDAEI sunt, qui Cain sanctificant, dicentes, illum caelesti substantia esse profectum, quae est ad dexteram; Abel autem de sinistra, et ideo illum esse occisum: et Iudam proditorem Christi omnium Apostolorum fuisse doctiorem. Quum enim sciret arcanum Dei, et cognouisset, omnibus hominibus futuram salutem passionem eius, contradicentibus terrenis virtutibus, ipse proditor illius existens, saluauit humanum genus vniuersum.

De Sethitis.

22. Decima. SETHITAE. E duobus hominibus Cain, et Abel, ab iniusto occiso Abel, qui iustus erat, discrimen habebant vniuersi Angeli. Superna itaque, quae *triuirtus* vocatur, femina operatur nasci Seth, et illo deposuit omnem iustitiae scintillam, vt deponeretur vniuersa malitia terrenae substantiae: propter hoc omnis iustitiae natiuitas a Seth deducitur. Sed quoniam transgressores angeli per illicitos coitus fecerunt sub sole nociuam gigantum natiuitatem, per quam accidit, vt inundatione omne genus animantium aboleretur, et transiret, et solum iustum genus saluaretur, id est, animae VIII., Noe, et vxor sua, et filii tres, et vxores filiorum, in arca: dicentes, semen malitiae abscondisse in arcam. Inde procedentibus temporibus post diluuium iterum malitia increuit. Hunc autem Seth ipsum dicunt esse Christum.

De Carpocrate, Cerintho, et Ebione.

23. Vndecima. Carpocras, Cerinthus, et Ebion; hi tres sibi successerunt, docentes omnia secundum legem, circumcidi, obseruare sabbatum, et dies festos iudaicos; Christus enim haec omnia obseruauit: sufficere dicentes ita esse, vt dominum, et magistrum. Christum autem negant per Spiritum Sanctum a Maria virgine natum: sed a Ioseph conceptum, vt hominem, nuptiali coitu: habuisse autem illum spiritum prophetalem, et venturum, ac iudicaturum viuos, et mortuos.

De Stoicis.

24. Duodecima. STOICI dicunt, omne vniforme esse peccatum, feritate, et seueritate censores; animam tamen perire dixerunt. Amant virtutem continentiae, quam esse negant, et affectant gloriam aeternam, quum se non aeternos esse fateantur.

24. Alii omittunt, *quam esse negant*. In libro 8. Etymolog. cap. 6. *Amant quoque virtutem continentiae, affectant gloriam aeternam, quum se fateantur non esse aeternos*. Quo loco conferendae sunt variae lectiones.

De Peripateticis.

25. Decimatertia. PERIPATETICI, Aristotele principe, dicunt, quamdam particulam animae esse aeternam, sed de reliquo vero magna ex parte mortalem.

De Adamitis.

26. Decimaquarta. ADAMITAE, vt supradictae haereses, duas dicunt esse substantias: hoc habent in mysteriis suis peculiare, quod nudis in ecclesia dicuntur orare corporibus; vtentes hoc testimonio, Adam, et Euam
1. Gen. 25. nudos in paradiso fuisse, vt scriptum est: *Erant ambo nudi, et non confundebantur*, et hanc perfectionem beatissimam putant, si ista faciendo, iam videatur ab his ablata confusio.

De Platonicis.

27. Decimaquinta. PLATONICI dicunt, Deum hominum animas creare, Angelos corpora. Post multorum annorum curricula animas redire in diuersa corpora asserunt.

De Epicureis.

28. Decimasexta. EPICVREI dicunt, Deum nihil agere, omnia constare corporibus, animam nihil aliud esse, quam corpus.

De Sethianis.

29. Decimaseptima. SETHIANI dicunt, Seth de caelestibus, et supernis virtutibus habuisse substantiam. Cain autem de inferioribus habere naturam: et illam supernam peccare non posse, atque mutabilem fieri. Istam autem volunt naturalem malitiam, et naturale habere peccatum, et illam superiorem, quasi semen Seth, sanctis, istam inferiorem peccatoribus, quasi semen Cain, semper assignant.

De Apellitis.

30. Decima octaua. APELLITAE dicunt, Christum non Deum in veritate, sed hominem in phantasia. Horum auctor Apelles. A Rhodone Asiani generis homine reprehensus est, quod Deum, quem coleret, ignoraret.

26. In Vulgata: *Erat autem vterque nudus, Adam scilicet, et vxor eius, et non erubescebant.*

30. De Apellitis S. Augustinus n. 23. *Hunc Apellem dicunt quidam etiam de Christo tam falsa sensisse, vt diceret, eum non quidem carnem deposuisse* (al. *deduxisse*) *de caelo, sed ex elementis mundi accepisse, quam mundo reddidit, quum sine carne resurgens ascendit in caelum.*

De Seuerianistis.

31. Decima nona. SEVERIANISTAE. Horum haereses Seuerianus, eloquentiae spiritu inflatus, astruxit. Hi tres quadragesimas faciunt in anno, et in his xerophagiis, id est, siccis vtuntur escis.

De Cataphrygibus.

32. Vigesima. CATAPHRYGARVM haeresis auctores sunt Montanus, Prisca, et Maximilla: in quibus Montanum paraclitum, et Priscam, et Maximillam prophetas deceptorum hominum vanissimus error obseruat. Sunt huius haeresis, immo perditionis, infanda mysteria. Nam quotannis vnum infantem anniculum perfectum offerunt, ac compuncto vulneribus eius corpusculo in farinam sanguinem eius suscipiunt, sicque panem huius ex scelestissimi frumenti admixtione facientes, diabolicum edunt eucharistiae feralissimae sacramentum. Infans autem si ex compunctione vulneris obierit, obseruatione martyrii colitur; si vixerit, pro veneratione summi sacerdotis aspicitur. Contra horum supra memoratorum prophetas Apollonius, vir disertissimus, scripsit insigne volumen, et longum; asserens, Montanum, et insanos eius vates periisse suspendio, et multa alia, in quibus de Prisca, et Maximilla refert: *Si negant, eas accepisse munera, confiteantur, non esse prophetas, qui accipiunt, et mille hoc testibus approbabo. Sed et ex aliis fructibus probantur prophetae. Dic mihi crinem fucat Prophetes? stibio oculos linit Propheta? ad tabulas ludit, et tesseras propheta? foenus accipit? Respondeant, vtrum haec fieri liceat, an non? Meum est probare, quia fecerunt.*

De Artotyritis.

33. Vigesima prima. ARTOTYRITAE in sanctis mysteriis suis ad vicem eucharistiae pane vtuntur, et caseo, dicentes, a primis hominibus oblationem e fructibus terrae, et fructibus ouium fuisse celebratam.

De Heluidianis.

34. Vigesima secunda. HELVIDIANI noui spiritus peruersitate decepti de sanctae Mariae gloria aliquid negant, aliquid confitentur dicentes: *Virgo ante partum, non Virgo post partum.*

De Iouiniano, et Auxenio.

35. Vigesima tertia. IOVINIANVS, et AVXENIVS Romae hanc per-

32. *Vnum infantem etc.* Narrat hoc etiam S. Augustinus n. 26. de cataphrygibus: sed S. Epiphanius Pepuzianis nominatim illud facinus tribuit.

Ib. Minus bene alii *fugat* pro *fucat*.

uersitatis suae nouam inseruerunt doctrinam, dicentes, nullam nuptarum, et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes, et simpliciter epulantes esse discrimen; proferentes etiam istud exemplum, quod in veteri Testamento sancti matrimonia habuissent, filios generassent; nec posse virginitatem praeferri, ne vacua sit copula, quae * genuit gloria prophetarum.

forte, *genuit gloriam*.

De Anthropomorphitis.

36. Vigesima quarta. ANTHROPOMORPHITAE dicunt, iisdem membrorum lineamentis Deum, quibus homo est compositus, designari, et secundum hanc imaginem, in qua ambulamus, Deum similem homini esse existimant.

De Hieracitis.

37. Vigesima quinta. HIERACITAE. Hierax auctor ipsorum dixit, ita esse de Patre Filium, velut lucernam de lucerna, vel lampadem in duas diuisam partes, vt filii circa patrem suppositam, non eandem velit esse substantiam.

De Luciferianis.

38. Vigesima Sexta. LVCIFERIANI quum teneant in omnibus catholicam veritatem, in hunc errorem stultissimum prolabuntur, vt animam dicant ex transfusione generari; eamdemque dicunt, et de carne, et de carnis esse substantia.

De Sabellio.

39. Vigesima septima. SABELLIVS, qui et *Patri-passianus*, idem et *Vnionita*, dicit: Pater quum est, nec Pater, nec Filius est; Filius quum est, pater non est; Spiritus sanctus, quum est, nec pater, nec filius est, nec visibilis, atque palpabilis est. Mutabilis tamen, et passibilis. Antequam carnem ex Virgine assumeret, deum tantum fuisse; nascentem ex virgine Filium ipsa natiuitate appellatum; assumptum post Ascensionem in spirituali gloria, et descendentem super Apostolos, spiritualem gratiam donaturum, Spiritum sanctum nominatum volens, vt Trinitas in officiorum nominibus, non in tribus personarum speciebus sit; sed sicut vnus Deus, ita vna persona in diuinitate sit.

De Apo-

38. S. Augustinus in lib. de haeresib. citat hunc locum, vt Menardus in praefat. notauit. Dubitat autem Augustinus, an Luciferiani de anima vere ita senserint, et an inter haereticos, an solum intes schismaticos sint referendi.

39. Alii „ nec filius est: visibilis, atque palpabilis est, volens, vt sicut vnus deus est, ita vna persona in deitate sit: mutabilis tamen etc. „

De Apollinari.

40. Vigesima octaua. APOLLINARIS primum dixit, saluatorem carnem non assumpsisse. De hoc conuictus, dixit, carnem assumpsisse, sed animam non assumpsisse, et de hoc conuictus, dixit, et carnem, et animam assumpsisse, sed sensum non assumpsisse: sed fuit ipse sibi sensus subtiliter versutiam suae fraudis docens. Volens autem, sensum tertiam ab anima, et carne esse substantiam, aut sensum extra animam; et ideo quum non vult assumptum, confitetur animam non assumptam, quoniam sensus animae officium est.

De Paulo Samosateno.

41. Vigesima nona. PAVLVS episcopus Mesopotamiae contra Fidem ecclesiasticam sectam Artemonis introduxit, dicens propterea, Christum hominem fuisse sanctum, et vnum de prophetis.

De Pneumatomachis.

42. Trigesima. PNEVMATOMACHI, ipsi sunt Macedoniani, similes Homuncionitis, dicunt, spiritum sanctum non esse dei substantiam, sed creaturam, creaturis ceteris potiorem, et ministram Patris, et Filii; hoc est, cum Angelis, et Archangelis, et ceteris potestatibus numerandum: non tamen circumscribi loco, et finibus, sicut Angelos. Quibus licet per celeritatem naturae possibile sit facile de loco ad locum transire, tamen quum alibi sint, licet tunc in possibilitate, hoc alibi adesse non posse, vnde circumscribuntur. Localitatem Spiritui sancto assignant, quamuis eum creaturam creaturis ceteris potiorem dicant. Sed etsi qualibet creatura ille potior sit, et ei prae ceteris assignetur potestas, vna tamen illi cum eis substantia est. Diuidi enim creatura potestate potest, non genere; vnde Spiritum sanctum creaturam dicentes, loco, et potestate subtiliter circumscribunt, et, potentiam ei tantum prae ceteris tribuentes, omnipotentiam auferunt.

De Chiliastis.

43. Trigesima prima. CHILIASTAE dicunt, regnum sanctorum in carne carneum futurum, nolentes carnem nostram innouatam recipere spiritalem, sed bona terrae carnalia carnaliter per mille annos asserunt manducanda. Dionysius Alexandrinus Episcopus, Origenis auditor, aduersus Nepotem episcopum, haeresis huius auctorem scripsit, qui mille an-

41. Dicens propterea: al. *dicens praeterea*. Codex Mutinensis hanc haeresin trigesimam quartam numerat.

norum corporale Christi regnum futurum suis scripturis asseuerat. In quibus et de apocalypsi Ioannis diligentissime disputauit, et omnia illic aspicienda spiritalia, non intelligenda esse carnalia.

De Donatianis.

44. Trigesima secunda. DONATVS, a quo DONATIANI, per Africam sub Constantino, Constantioque principibus, asseruit a nostris scripturas in persecutione Ethnicis traditas; totam pene Africam, et maxime Numidiam sua persuasione decepit. Extant eius multa ad suam haeresim pertinentia, et *de Spiritu sancto* liber Arriano dogmati consentiens.

De Circumcellionibus.

45. Trigesima tertia. CIRCVMCELLIONES, quos vocant, huius supradictae haeresis habent doctrinam: suam, quae omnibus nota est, in dementiam sequuntur insani. Nam amore nominis martyrii, et laudis humanae magis, quam charitatis Christi, cupidi semetipsos interdum oratione facta aut praecipitio, aut incendio, aut alios ad sui necem inuitantes, gladio perimunt: quo violenter ex hac vita discedentes, martyres nominentur.

De Nouatiano.

46. Trigesima quarta. NOVATIANVS, Romanae vrbis presbyter, aduersus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus inuadere, Nouatianorum dogma constituit: nolens apostatas suscipere *poenitentes*, et baptizans baptizatos. Huius ductor Nouatus Cypriani presbyter fuit.

De Montensibus.

47. Trigesima quinta. MONTENSES haeretici maxime in vrbe sunt. Hi tempore persecutionis cum scripturis in montibus latuerunt. Qui vero in vrbe erant, primum passionum suppliciis restiterunt; dein constantes in proposito, quum contemnerent supplicia passionum, artificio astutiae per paganos iudices his securitas attributa est, vt in ecclesiis agerent, ac deo, sicut consueuerant, deseruirent.

48. Dehinc repente inuasis ecclesiis, scripturae ab ethnicis comprehensae sunt; aestimantibus, quod facilius a fide verterent Christianos, si ab iisdem sacrarum scripturarum praesidia sustulissent. Hanc quasi traditionem scripturarum ii, qui habitabant in montibus, criminantur, ac se a Catholicae ecclesiae corpore diuiserunt. Hi namque cum duabus supra positis haeresibus faciunt, nam in doctrina sua, Donatianorum dogma suscipiunt. In respuendis vero poenitentibus, vltimo in rebaptizandis baptizatis Nouatianorum sequuntur errorem.

De Arrianis.

49. Trigesima sexta. ARRIANORVM haeresis Arrius auctor fuit. Hic profano eloquentiae suae spiritu ductus, asseruit, non coaeternalem esse Patri Filium. De hoc dicit: *Erat, quando non erat*; *et ex nullis factus extantibus*; id est, ex nihilo.

De Photino.

50. Trigesima septima. PHOTINVS de Gallograecia, Marcelli discipulus, Sirmii episcopus fuit. Hic Ebionis haeresim restaurare conatus est, quae dicit, Christum a Maria per Ioseph nuptiali coitu fuisse conceptum. Huic Berileus Arabiae episcopus fuit quondam in peruersitate consimilis, eo quod Christum ante incarnationem negabat, sed postea ab Origene correctus est. Nam extant eius epistolae ad Originem factae, in quibus se congratulatur ab eodem fuisse correctum.

De Eunomio.

51. Trigesima octaua. EVNOMIVS artificio diaboli subtilior Arrio, non solum haeresim ipsius perfidiae, sed alterius professionis induxit, dicens, non ex alio Filii esse substantiam, neque creaturam Dei esse perfectam, sed ex ipsa Patris substantia Filii esse substantiam, splendorem luminis, non ipsum lumen: et imaginem Dei, non ipsum Deum. Non videns per impietatem suam ipse etiam negare, quod credit. Quum enim substantiam confiteatur in Filio, ibi ex ipsa substantia, minus aliquid, quod est ipsa substantia, confitetur. Damnat ipsam, quam a sua minore vult esse substantiam.

51. *Vult esse substantiam*. Multi codices hoc loco catalogum absoluunt. Codex 1. Archiuii Vaticani catalogo indicem 38. haeresum praemittit, et desinit in Eunomianis. Tum addit, Hucusque Hieronymus. Illico: DE PHILOSOPHIS GENTIVM. Scilicet ex Isidoro. In apographo codicis Malatestii, vbi similiter finis est, *esse substantiam*. *Hucusque Hieronymus*, haec notatio subiungitur:,, Franciscus Gualterius sacerdos Caesenas excripsit idibus septembris anno reparationis humanae 1755. Monendum duxi, me ita fideliter haec omnia transcripsisse, vt ipsa etiam errata pene innumera ad latinam constructionem spectantia exacte descripserim,,. In codice 2. Vaticani Archiuii omissa sunt capita Isidori, quibus de haereticis agitur, et post verba, *volunt esse substantiam*. *Hucusque Hieronymus*, additur, tamquam Isidori nomine, *Credimus in vnum deum etc.*, quod titulo professionis fidei edendum censui post additamentum catalogi de haereticis ex Gennadio.

Huc vsque Hieronymus. Haec vero, quae sequuntur, a Sancto Gennadio Massiliensi Presbytero sunt posita.

De Praedestinatianis.

52. Trigesima nona. PRAEDESTINATIANI sunt, qui dicunt, quod Deus non omnes homines ad hoc creauit, vt omnes saluentur, sed vt multitudine hominum ornetur mundus. Quod etsi generali praedicatione dicat: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos*, non tamen omnes ea voluntate vocet, vt omnes sequantur vocantem. Sed nec omnes, qui ipso inspirante obediunt vocationi, dicunt accipere exequendi in bono opere perseuerantiam, sed post multos labores, et iustitiae fructus, si non sunt de saluandorum numero, subtrahendas eis vires agendi, ne perdurent in bono; et e contrario, illos, qui praedestinati sunt ad vitam aeternam, etiamsi in perfidia, vel in omni genere peccati longo tempore volutentur, accepturos occasionem, qua et credant in Deum, et secundum Dei praeceptum viuant, vt possideant societatem iustorum. Tali diffinitione id docere student, quod Deus personas hominum accipiat; quod alios etiam inuitos post multa mala opera attrahat ad salutem; alios post bona reiiciat, et compellat in malum, quo pereant in aeternum.

De Nestorianis.

53. Quadragesima. NESTORIANI a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui Beatam Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo asseruit genitricem, vt aliam personam carnis, aliam faceret deitatis. Nec vnum Christum in Verbo Dei, et carne credidit, sed separatim, atque seiunctim alterum filium Dei, alterum hominis praedicauit.

54. Nestoriani dicunt, sanctam Virginem Mariam Christum genuisse, non Deum, aliud volentes esse Christum, quam Deum, id est, templum dei, non ipsum deum, et speciali dei gratia ita ab omni peccato immunem seruatum, vt dignus fuerit, qui nunquam desereretur a deo, sed semper inhabitatorem, et inoperatorem habuerit deum: qua fiducia sanctae conuersationis, *deum* appellans patrem, ipse quoque rite appellatus sit filius: adorandum etiam, et colendum decernunt, vt deum, vel cum deo, non tamen verum deum, sed sicut statuam regis, et legatum imperatoris, vtentes peruerso suo sensu apostoli dictum, quod ait: *Deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi*.

55. Hinc est, quod non credunt deum in homine ad redemptionem humani generis vel natum, vel passum: nefas esse dicentes credi mulierem anteriorem se, vel aliud, quam se; hoc est aliud, quam hominem genuisse, aut ab hominibus deum occidi potuisse, sed hominem innocen-

tem, et fidelissimum dei testandi causa, ad exemplum martyrii humano generi tribuendum, ipso domino tradente, et permittente occisum. Vnde et per meritum bonae vitae, et bonae confessionis primus a mortuis suscitatus est, deo coniunctus, sed et patrocinium pro his perpetuum daturus, qui per eius doctrinam in deum fideliter credunt, et pura deo conscientia famulantur.

De Eutychianis.

56. Quadragesima prima. EVTYCHIANI, dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, qui Christum post humanam assumptionem negauit existere de duabus naturis, sed solam in eo diuinam asseruit esse naturam. Eutychitae dicunt, Dominum Iesum verum quidem Deum ex Virgine, et in vero corpore natum, non tamen in humani generis carne, id est, non ex carne Virginis carnem traxisse, sed quasi de caelo exhibuisse corpus, quod Virginis interioribus reclusum in humanam speciem formauerit, et in ipso natus sit deus in similitudinem hominis, Apostoli ad id testimonium sensu impio proferentes, quod de Christi Incarnatione loquens dixit: *In similitudinem hominis factus, et habitu repertus vt homo*. Et alio loco: *Primus homo de caelo caelestis*.

57. Ecce aiunt, caeleste corpus, hominem appellauit Apostolus, quem ideo peccato caruisse testatus est, quia carnem originalis peccati obnoxiam non assumpserit, sed corpus simile carnis peccati; et inde esse aiunt, quod caro humana originali in baptismo absoluta peccato, adhuc velut natura retinet incentiuum peccati; quod eius minime in dispensatione Incarnationis Christus carnem susceperit; cuius societate liberari penitus potuerit stimulis vitiorum Adae praeuaricatione quaesitis. Huius Eutyches haeresis auctor ambitione episcopatus noua praesumens, et Sanctum Flauianum Constantinopolitanae Vrbis Pontificem exulem mori fecit, et Alexandrinis discessionis ab ecclesia occasionem dedit.

De Timotheanis.

58. Quadragesima secunda. TIMOTHEANI dicunt, filium dei, verum quidem hominem ex Virgine Maria natum, sed non ita vnam reddidisse personam, vt non in vnam redactus sit naturam; conflatorium quoddam volentes fuisse interiora Virginis, per quod duae naturae, id est, Deus, et homo, in vnam resolutae, et compactae massam, vnam dei, et hominis exhibuerint formam immutata videlicet naturarum proprietate efficientium coitionem.

59. Et ad confirmandam huiuscemodi impietatem, quae deum asserit a sua versum natura, cogunt euangelistae testimonium, dicentes: *Et verbum caro factum est*; quod ita interpretantur, *diuina natura in humanam versa est*: abolitionem illi inuiolabili impingentes substantiae. Huius impietatis initium Timotheus apud Bizam Bithiniae modo exulans ciuitatem, continentis, et religiosae vitae imagine multis illudit.

De Bonosiacis.

60. Quadrageſima tertia. BONOSIACI a Bonoso quodam epiſcopo produntur, qui Chriſtum filium dei adoptiuum, non proprium aſſerunt.

De Acephalis.

61. Quadrageſima quarta. ACEPHALI dicti, id eſt, ſine capite, quod ſequantur haeretici: nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti ſunt. Hi trium Chalcedonenſium capitulorum impugnatores, duarum in Chriſto ſubſtantiarum proprietatem negant, et vnam in eius perſona naturam praedicant.

De Theodosianis, et Gaianitis.

62. Quadrageſima quinta. THEODOSIANI, et GAIANITAE appellati a Theodoſio, et Gaiano, qui temporibus Iuſtiniani Principis in Alexandria populi peruerſi electione vno die ſunt ordinati epiſcopi. Hi errores Eutychetis, et Dioſcori ſequentes, Chalcedonenſe Concilium reſpuunt, ex duabus vnam in Chriſto naturam aſſerunt, quam Theodoſiani corruptam, Gaianitae incorruptam contendunt.

De Agnoitis, et Tritheitis.

63. Quadrageſima ſexta. AGNOITAE, et TRITHEITAE a Theodoſianis exorti ſunt; ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia peruerſitati, a qua exorti ſunt, id adiiciunt, quod Chriſti diuinitas ignoret futura, quae ſunt ſcripta de die, et hora nouiſſima: non recordantes Chriſti perſonam in Eſaia loquentis, *Dies iudicii in corde meo*.

64. Quadrageſima ſeptima. TRITHEITAE vero vocati, quod ſicut tres perſonas in Trinitate; ita quoque tres aſtruunt Deos eſſe, contra illud, quod ſcriptum eſt; *Audi, Israel; Dominus, Deus tuus, Deus vnus eſt*.

65. Sunt et aliae haereſes ſine auctore, et ſine nominibus, ex quibus aliae triformem putant eſſe Deum. Aliae Chriſti diuinitatem paſſibilem dicunt. Aliae Chriſti de Patre natiuitati initium temporis dant.

PROFESSIO FIDEI.

Credimus in vnum deum, patrem omnipotentem, et in vnum dominum

65. In Profeſſione fidei, quam catalogo haereſum adiungo, nonnulla fortaſſe correctione indigent, vt *eo quod eſt vnius cum Patre naturae, eſt vniusque ſubſtantiae*. Et infra *vt perfectus in ſuis ſit, et verus in hominis*. Pro *ſecuturos*, quod ms. exhibebat, repoſui *conſecuturos*. Poſt verba vltima *et praemium* in ms. additur *Explicit liber* VIII. *Incipiunt capitula libri* VIIII.

nostrum Iesum Christum, filium dei, et in Spiritum sanctum deum. Non tres deos, sed patrem, et filium, et Spiritum sanctum vnum deum colimus, et confitemur: non sic vnum deum, quasi solitarium, nec eundem, qui ipse sibi pater sit, ipse et filius. Sed patrem esse, qui genuit, filium esse, qui genitus est, Spiritum vero sanctum non genitum, neque ingenitum, non creatum, neque factum, sed de patre, et filio procedentem, patri, et filio coaeternum, et coaequalem, et cooperatorem. Quia scriptum est: Et spiritu oris eius omnis virtus eorum. *Et alibi:* Emitte spiritum tuum, et creabuntur, et renouabis faciem terrae. *Ideoque in nomine patris, et filii, et Spiritus sancti vnum confitemur deum. Quia nomen est potestatis deus, non proprietatis. Proprium nomen est Patri Pater, et proprium nomen est Filio Filius, et proprium nomen est Spiritui Spiritus Sanctus. Et in hac Trinitate vnum deum credimus. Qui ex vno patre, eo quod est vnius cum patre naturae, est vniusque substantiae, et vnius potestatis. Pater genuit filium, non voluntate, nec necessitate, sed natura. Filius vltimo tempore ad nos saluandos, et implendas scripturas descendit a patre. Et conceptus est de Spiritu sancto, et natus ex Maria Virgine carne, anima, et sensu: hoc est, perfectum suscepit hominem. Non amisit, quod erat, sed coepit esse, quod non erat. Non deum mutabilem, sed deum permanentem, ita tamen vt perfectus in suis sit, et verus in hominis. Nam quod deus erat, homo natus operatur, vt deus, vt homo moritur, vt deus resurgit. Qui, deuicto imperio diaboli, cum ea carne, qua natus est, et passus, et mortuus fuerat, et resurrexit, ascendit ad patrem, sedetque ad dexteram eius in gloriam. Qui semper habuit, quod habet. In cuius morte, et sanguine credimus emundatos nos ab eo, resuscitandosque die nouissima in hac carne, qua nunc viuimus, et habemus: consecuturos ab ipso aut vitam aeternam, praemium boni meriti, aut poenam pro peccatis aeterni supplicii recepturos. Haec lege, haec retine, huic fidei animam subiuga, Christo Domino; et vitam consequeris, et praemium.*

APPENDIX XI.

Ad lib. 9. cap. 5.

FRAGMENTVM EX VETERI EDITIONE.

1. Hoc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Qua in re in primis admonendi sumus, quae cognationum aliae supra numerantur, aliae infra, aliae ex transuerso, quae etiam a latere dicuntur. Superior cognationes parentum, inferior liberorum. Ex transuerso fratrum, sororumue, eorumque, qui ex his progenerantur,

App.XI. n.1. In veteri editione sine loco, et anno post verba, *ataui, tritauique vocabulum*, additur fragmentum, *Hoc loco* etc., quod in plerisque aliis deest. Extat etiam in codice Ottobon. 336., vbi animaduertitur, sumptum id esse ex libro Institutionum Iustiniani.

et consequenter patrui, amitae, auunculi, materterae, et superior quidem, et inferior cognatio a primo gradu incipit, at ea, quae ex transuerso numerantur, a secundo, primo gradu est supra pater, infra filius, filia.

2. Secundo supra auus, auia, infra nepos, neptis, ex transuerso frater, et soror. Tertio supra proauus, proauia, infra pronepos, proneptis, ex transuerso fratris, sororisque filius, filia, et consequenter patruus, amita: auunculus, matertera, Patruus est patris frater: quod graece πατρως vocatur. Auunculus est matris frater; quod apud graecos proprie μητρως appellatur, et promiscue θεῖος dicitur. Amita est patris soror, matertera vero est matris soror, vtraque θεία, vel apud quosdam τηθίς appellatur.

3. Quarto gradu supra abauus, abauia infra abnepos, abneptis, ex transuerso fratris, sororisque nepos, neptis, et consequenter patruus magnus, amita magna, id est, aui frater, et soror, item auunculus magnus, et matertera magna, id est, auiae frater, et soror. Consobrinus, consobrina, id est, qui, quaeue ex fratribus, aut sororibus progenerantur, sed quidam recte consobrinos eos proprie putant dici, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi *consororinos*. Eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie *patrueles* vocari. Si autem ex duobus fratribus sorores nascantur, *sorores patrueles* vocantur. At eos, qui ex fratre, et sorore progenerantur, *amitinos* proprie dici. Amitae tuae filii consobrinum te appellant: tu illos amitinos.

4. Quinto gradu supra atauus, atauia, infra atnepos, atneptis, ex transuerso fratris, sororisque pronepos, proneptis, et consequenter propatruus, proamita, id est, proaui frater, et soror: proauunculus, promatertera, id est, proauiae frater, et soror; item fratris patruelis sororis patruelis, consobrini, et consobrinae, amitini, et amitinae filius, filia: propior sobrinus sobrina. Hi sunt patrui magni: amitae magnae; auunculi magni; materterae magnae; filius, filia.

5. Sexto gradu sunt supra tritauus, tritauia, infra trinepos, trineptis, ex transuerso fratris, sororisque abnepos, abneptis, et consequenter abpatruus, abamita, id est, abaui frater, et soror: abauunculus, abmatertera, id est, abauiae frater, et soror. Item sobrini, sobrinaeque, id est, qui, quaeue ex fratribus, vel sororibus, patruelibus, vel consobrinis, vel amitinis progenerantur.

6. Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerantur; namque ex his palam est intelligere, quemadmodum vlterius quosque gradus numerare debemus. Quippe semper narrata quaeque persona gradum adiiciat, vel longe facilius sit respondere, quoto quisque, gradu sit, quam propria cognationis appellatione quemque denotare. Agnationis gradus eodem modo numerantur; sed quum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur, ideo necessarium duximus post narrationem graduum et eos in praesenti libro inscribi, quatenus

2. Nomina graeca corrupta erant: quae propterea ad veram lectionem redegi. Ex θεῖος nonnulli latine efferunt *Thios*; inde hispani dicunt *Thio*.

6. In edito erat *denotari*, et *numerentur*, et *infigitur*.

nus possint et ex auribus, et ex oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

APPENDIX XII.

Ad lib. IX. *Etymologiarum cap.* 5.

VERSVS DE AFFINITATE XXI.

Ex codice Palatino 282.

Sunt fratres primo, sunt cognatique secundo.

App. XII. n. 1. De codice Palatino 282., ex quo hi versiculi producti sunt, confer Isidoriana cap. 102. num. 43. et 44. Variant exemplaria mss. Etymologiarum in cap. 6. libri 9. referendo, et figuris, siue stemmatibus consanguinitatis collocandis. Codex Regio-vatic. 112. cap. 6. omittit verba, Haec consanguinitas .... gradibus terminaretur. Mox profert: *Stemma dicuntur ramusculi etc.* Et post locum figuris destinatum, (nam figurae praetermissae sunt), inserit verba: *Haec consanguinitas ... gradibus terminaretur.* Illico rubrica: De coniugiis. Cod. Regio-vat. 1953. post finem cap. 6., quod est 30. in hoc codice, scilicet post verba *germani*, *germanae*, est pagina vacua, his solum versiculis ascriptis: Esse duum voces rerum sibi contrahit omnes, - Ex quibus est primum substantia nomine scitum, - Cuius morte suum mox occidit esse secundum. - Quod si forte cadit, subiecti formula stabit. Sequitur rubrica: Item de praedictis affinitatibus: Auctor mei generis &c. cum figuris quadratis. Sequitur: *Stemmata dicuntur ramusculi etc.*, subiecta figura: cui succedunt verba: *Haec consanguinitas ..... gradibus terminaretur. De coniugiis etc.*

In cod. Vat. 624. post verba, *germani*, *germanae*, continuatur, „ Auctor mei generis ... filius, aut filia. Stemmata dicuntur etc. ille agnatus etc. „ Sequitur arbor consanguinitatis per circulos distincta, et aliud stemma magno circulo comprehensum „. Deinde: *Hoc loco necessarium est exponere etc.*, vt in Append. XI. Inde caput VII. *Vir sexum significat etc.* In cod. Pal. 281. post verba *germani*, *germanae*, titulus: *Item de praedictis*: Haec consanguinitas ... gradibus terminaretur. Sed indicatur, id delendum. Sequitur, Auctor mei generis etc. filius, aut filia. Stemmata dicuntur ... agnatus, et cetera. Subiungitur stemma in formam crucis cum titulo: *Quorum figura haec.* Figurae subiiciuntur verba: *Haec consanguinitas, .. gradibus terminaretur.* In cod. Palat. 282. *germani*, *germanae*, rubrica: *De praedictis affinitatibus*. Auctor mei generis ... aut filia. Sequuntur 21. versiculi, quos in hac Appendice profero, et subinde stemma in formam crucis, subiectis verbis, Stemmata dicuntur... ille agnatus, et ceteri, quorum figurae hae sunt. Succedit aliud stemma alia forma, et verba, Haec consangninitas etc. Cod. Palat. 283. *germani*, *germanae etc.* quaedam diuerso ordine collocat, et desinit: *Ego illi sororis trinepos, aut trineptis*. Illico stemma, et pag. seq. verba, *Stemmata dicuntur*, .. agnatus, et ceteri, quorum figurae hae sunt. Adduntur in contextu versus iidem, atque in Octob. 427., in hac Appendice producti: quibus succedunt verba: Haec consanguinitas etc.

In Vrb. 100. „ germani, germanae. Haec consanguinitas ... gradibus terminaretur. Auctor mei generis ... aut filia. Stemmata dicuntur ... Ille auus, ille atauus, et cetera, quorum figurae hae esse debent „. Desunt figurae. In Vrb. 479. germani, germanae. De praedictis affinita-

Tertius agnati gradus est, si iure colati.
Natorum nati sunt in quarto reputati.
Mater cognatos, pater agnatos tibi monstrat.
A patre sit proauus, sit auunculus a genitrice.
Amita sit patris, soror est matertera matris.
Hi consobrini sunt, quos genuere sorores.
Hi sunt cognati, quos fratres progenuere.
Ille sororius est, cuicumque soror mea nubit.
Ille tibi gener est, cui filia nupsit, at ille,
Cuius habet natam, socer est; fraterque mariti
Leuir: nam leuir se notat esse virum.
Sponsa, tuus genitor meus est socer, et tua mater
Socrus, sum gener his, tuque mihi nurus es.
Sum socer, ille gener, cuius mea filia coniux.
Cuius habes filiam, tibi scito socrum esse vocatam.
Cui sociatus erit frater tuus, haec tua glos est.
Mater ait nato: Nurus est mihi nunc tua coniux.
Sponsa viro dixit: Frater tuus est mihi leuir.
Est auus, est proauus, abauus, atauus, tritauusque.
Et sic in nepos PRO, AB, AT, TRI suscipit haec vox.

ALII VERSVS.

Ex codice Palatino 283. et Ottoboniano 427.

Qui frater patris est dictus, patruus tuus hic est.
Qui matris frater, dicendus auunculus hic est.
Quae patris soror est, amitae nomen liquet haec est.
Hic socer est, natam duxisti cuius habendam.
Cuius habes natam, socrum tibi scito vocatam.
Hic gener huic, natam cui sponsam tradit habendam.
Mater ait nato, Nurus est mea, quae tua coniux.
Hic tuus est leuir, tua cui dicit soror, Heus vir.
Cui sociatus adest frater tuus, haec tua glos est.
Est tibi fratruelis, peperit quem femina fratris.
Quem vero genuit patruus tuus, est patruelis.

tibus. Auctor mei generis . . . aut filia. Arbor consanguinitatis. Aliud stemma, subiectis verbis, Haec consanguinitas etc. Sed notatur, haec verba pertinere ad tertium stemma, quod additur in formam circuli.

2. Mendum fortasse est *colati*.

9. Deerat *est*.

13. Addidi *et*, quod desiderabatur post *socer*.

21. Vt ex *auus* fit *abauus, proauus etc.*, sic ex *nepos* fit *pronepos*, *abnepos etc.* Sed quo pacto versus sit reformandus, non video.

ALII VERSVS 1. De codice Palatino 283. dixi in Isidorianis cap. 102. n. 45., et de Ottoboniano cap. 105. num. 30.

2. In vtroque codice erat *est* post *frater*, quod expuli, vt metro consulerem.

4. In mss. erat *Hic sacrum*.

7. Verba huius versus male collocata erant.

APPENDIX XIII.

Ad lib. 9. Etymolog. cap. 6.

Ex cod. Ottoboniano 1968.

ISIDORVS DE VII. GRADIBVS CONSANGVINITATIS.

1. Primo gradu superiori linea continentur pater, mater: inferiori filius, filia, quibus nullae aliae personae iunguntur.

2. Secundo gradu continentur superiori linea auus, auia: inferiori nepos, neptis: in transuersa frater, soror; quae personae duplicantur. Auus enim, et auia tam ex patre, quam ex matre accipiuntur: quae personae sequentibus quoque gradibus similiter pro substantia earum, quae in secundo gradu subsistunt, ipso ordine duplicantur.

3. Istae personae in secundo gradu ideo duplices appellantur, quia duo aui et paterni, et materni sunt. Item duo genera nepotum sunt, siue ex filio, siue ex filia procreati. Frater, soror ex transuerso veniunt, id est, aut frater patris, aut frater matris, qui aut auunculus, aut patruus nominatur. Qui et ipsi hoc ordine duplicantur.

4. Tertio gradu veniunt supra proauus, proauia: infra pronepos, proneptis. Ex obliquo fratris, sororisque filius, vel filia, patruus, amita, id est, patris frater, et soror. Auunculus, matertera, id est, matris frater, et soror.

5. Quarto gradu veniunt supra abauus, abauia: infra abnepos, abneptis: ex obliquo fratris, et sororis nepos, neptis, frater patruelis, soror patruelis, id est, patrui filius, vel filia.

6. Consobrinus, et consobrina, id est, auunculi, et materterae filius, aut filia. Amitinus, amitina, id est, amitae filius, vel filia. Auunculus magnus, matertera magna, id est, auiae tam paternae, quam maternae frater, et soror. Itemque consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur, quibus accrescunt patruus magnus, amita magna, id est, auiae tam paternae, quam maternae.

7. Quinto gradu veniunt supra quidem atauus, atauia, infra adnepos, adneptis: ex obliquo fratris, et sororis pronepos, proneptis, fratres patrueles, sorores patrueles, amitini, amitinae, consobrini, consobrinae filius,

App. XIII. n. 1. Apud Gratianum caus. 35. quaest. 5. can. 6. haec relata sunt ex Isidoro. In notis obseruatur, desumpta esse ex lib. 9. cap. 5. Etymol., ex sententiis Iulii Pauli lib. 4. tit. XI. de gradib., ex Hugone de S. Victore p. XI. lib. 2. cap. 14., ex Burchardo lib. 7. c. 28., ex Iuone p. 9. cap. 64., Panorm. lib. 7. cap. 89., et ex Aniano interprete Pauli. Pleraque certe sunt apud Isidorum loc. cit.

3. Apud Gratianum *quia duo aui sunt, paternus, et maternus. Item etc.*

6. *Auunculus magnus, matertera etc.* Transposita haec sunt apud Gratianum.

7. In Decreto Gratiani *propior consobrinus, propior consobrina*, pro *proconsobrinus, proconsobrina*. Et mox „ propatruus, proamita. Hi sunt proaui paterni, frater, et soror, etc. „

vel filia, proconsobrinus, proconsobrina, id est, patrui magni, amitae magnae, auunculi magni, materterae magnae filius, vel filia, quibus accrescunt propatruus, proamita, proamitini (obscure), maternique frater, et soror, proauunculus, promatertera: hi sunt proauiae paternae, maternaeque frater, et soror. Haec species nec aliis gradibus, quam scripta est, nec aliis vocabulis declarari potest.

8. Sexto gradu veniunt supra tritauus, tritauia; infra trinepos, trineptis; ex obliquo fratris, et sororis abnepos, abneptis, fratris patruelis, et sororis matruelis (sic), amitini, amitinae, consobrini, consobrinae, patrui magni, amitae magnae; auunculi magni, materterae magnae nepos, neptis, propioris consobrini filius, vel filia, qui consobrini filius, vel filia appellantur.

9. Quibus ex latere accrescunt propatrui, proamitae, proauunculi, promaterterae filius, vel filia: adpatruus, adamita: hi sunt aui paterni frater, et soror. Abauunculus, abmatertera: hi sunt abauiae paternae, maternaeque frater, et soror, abauique materni. Hi quoque explanari amplius non possunt, quam ipse auctor disseruit.

10. Septimo gradu qui sunt cognati recta linea, supra, infraque, propriis nominibus non appellantur; sed ex transuersa linea continentur fratris sororis adnepos, adneptis, consobrini filii, filiaeque. Successionis iccirco gradus VII. constituti sunt, quia vlterius per rerum naturam nec nomina inueniri, nec vita succedentibus prorogari potest. In his VII. gradibus omnia propinquitatum nomina continentur, vltra quos affinitas inueniri non potest, nec successio amplius propagari.

APPENDIX XIV.

Fragmenta ex codicibus gothicis Toletanis, et aliis.

Primum Fragmentum ex gothicis Toletanis codicibus, et veteribus editionibus, lib. II. *Etymologiarum cap.* XXIX., *a nostra editione diuersum.*

1. Decima species ipsius definitionis est, quam graeci κατ' ἔλλειπὲς πλήρους ὁμοίου γένους, latini *per indigentiam pleni ex eodem genere* dicunt, vt si quaera-

9. Ibid. *Haec quoque explanari amplius non potest, quam vt auctor (Anianus) ipse disseruit.*

10. Gratianus addidit, De gradibus consanguinitatis, vel affinitatis, quot sint, quomodo computandi, quibus etiam appellentur nominibus, auctoritate Isidori, atque Gregorii, et Alexandri sufficienter monstratum est.

App. XIV. n. 1. Haec XIV. Appendix ex additionibus potissimum constat, quae in Toletanis antiquis exemplaribus immixtae, siue interpolatae sunt; nisi credere malis, eiusmodi quaedam fragmenta ex Isidori manu esse, qui plurimos Etymologiarum titulos seorsum edidit, ac fortasse nonnihil diuersos ab eis, qui in plerisque Etymologiarum exemplaribus reperiuntur. Primum fragmentum exhibetur, vt diuersus ordo definitionum ab eo, quem Grialius praetulit, prae oculis haberi possit.

tur: *Quid sit thesis?* respondeatur, *cui vis deest, vt sit arsis*. Vndecima species definitionis est, quam graeci κατ' ἀναλογίαν, latini *iuxta* * *rationem* dicunt, vt si quaeratur: *Quid sit animal?* respondeatur, *vt homo*. Rem enim quaesitam praedictum declarauit exemplum. Hoc est autem proprium definitionis, quid sit illud, quod quaeritur, declarare.

al. *proportionem*.

2. Duodecima species definitionis est, quam graeci κατ' ἔπαινον vocant, id est, *per laudem*: vt Tullius pro Cluentio: *Lex est mens, et consilium, et animus, et sententia ciuitatis*. Et alter: *Pax est tranquilla libertas*. Fit et per vituperationem, quam graeci ψόγον vocant, vt *seruitus est postremum omnium malorum, non modo bello, sed morte quoque repellenda*. Tertiadecima species definitionis est, quam graeci κατὰ τὸ πρός τι, latini *ad aliquid* vocant, vt est illud: *Pater est, cui est filius. Dominus est, cui est seruus*. Quartadecima species definitionis est κατὰ τὸν ὅρον, latine *generalis*. Cicero in Rhetoricis: *Genus est, quod plures amplectitur partes. Item pars est, quae subest generi*.

3. Quintadecima species definitionis est, quam graeci κατ' αἰτιολογίαν, latini *secundum rei rationem* vocant, *Dies est sol supra terras, nox est sol sub terris*. Scire autem debemus, praedictas species definitionum topicis merito esse sociatas; quoniam inter quaedam argumenta sunt positae, et nonnullis locis commemorantur in topicis. Nunc autem ad Topica veniamus, quae sunt argumentorum sedes, fontes sensuum, et origines dictionum.

Secundum Fragmentum ex vetustissimo Codice Toletano cap. 6. libri 3. Etymologiarum.

4. Omnis numerus *primus*, aut ō secundnm se consideratur. *Secundus* aut ad aliquid I. Iste diuiditur sic I. alii sunt aequales, alii inequales III. Sed diuiditur sic. A quatuor quater, a quinque quinquies, et ab aliis . . . Et alium vnum, qui quarta pars esse dicitur quaternarii numeri, et ceteri tales. Subsuperparticularis numerus est minor, qui continetur in fortiori numero cum alia vna parte sua, aut media, aut tertia, aut quarta, aut quinta, vt verbi gratia II. ad III., III. ad IIII., ad IIIII., et ceteri. Superpartiens numerus.

5. Et alias partes eius quatuor. Superpartiens numerus est, qui . . . Multiplex superparticularis . . . vt verbi gratia quinque ad tres, dum comparati fuerint, continent in se bis bini quatuor, et vnam partem eius . . . bis quaterni octo, et vnam partem eius. Submultiplex subsuperparticularis numerus est, qui dum ad fortiorem sibi numerum comparatus fuerit, con-

4. Magna est varietas in diuisione numeri repraesentanda, quum alia exemplaria alio modo referant. Specimen huius discrepantiae ex primo codice Toletano, qui antiquissimus est, sisto: eidem ferme concinit alter codex Toletanus gothicus etiam, quamuis non ita antiquus. Vterque codex eodem modo habet, *aut O secundum se etc.*; quod non facile est assequi. Vbi autem codices cum editione Grialiana, ac nostra consentiunt, series sermonis non continuatur. Neque in mendis, aut locis obscuris corrigendis immorari vacat.

tinet eum multipliciter cum alia vna parte sua, vt verbi gratia duo ad quinque dum comparati fuerint, continentur ab eo bis cum vna parte sui. Multiplex superpartionalis numerus est . . . duabus partibus eius XIIII. ad XVI. dum comparati fuerint . . . sedecim ad quatuor, dum comparati fuerint, continent eum bis cum aliis duabus partibus eius. XXII. ad VII. dum comparati fuerint, intra se bis octo cum aliis tribus partibus.

6. Tribus partibus eius submultiplex subsuperpartionalis numerus est, qui dum ad fortiorem sibi comparatus fuerit, continetur ab eo multipliciter cum aliquibus partibus suis; vt verbi gratia tres ad octo continentur bis cum duabus partibus suis, quatuor ad XI. continentur bis cum tribus partibus suis.

Tertium Fragmentum ex secundo Codice Gothico Toletano cap. VII. *lib.* III. *Etymologiarum.*

7. Superficialis numerus est, qui non solum longitudine, sed et latitudine continetur, vt trigonus, quadratus, quinqueangularis, vel circulatus numeri, et ceteri, qui semper in plano pede, id est, superficie continentur. Trigonius numerus ita. Quadratus numerus ita. Quinqueangularis ita. Circularis numerus est ita, qui dum simili multiplicatus fuerit a se inchoans, ad se conuertitur, vt verbi gratia *quinquies*, *quini*, *sexies*, *quinquies*, et ita; et ita.

8. Solidus numerus est, qui longitudine, et altitudine continetur, vt sunt pyramides, qui in modum flammae consurgunt, ita. Cubus, vt sunt tesserae, ita. Sphaerae, quibus est aequalis vndique rotunditas, ita. Sphaericus autem numerus est, qui a circulato numero multiplicatus, a se inchoat, et in se conuertitur. *Quinquies quini, bisquinquies*. Hic circulus, dum in se ipsum multiplicatus fuerit, facit sphaeram, id est, quinquies XXV. CXXV.

9. Inter Arithmeticam autem, et Geometricam, et Musicam hoc interest. Vt medium inuenias in Arithmeticam, primo sic quaeris: coniungis extrema, et diuidis, et facis medium, vt puta, fac, extrema esse VI., et XII.; simul iungis, et faciunt X., et VIII.; partiris media, et facis VIIII., quod est analogicum Arithmeticae, vt medium quot monadibus superat primum, his superetur ab extremo. Superant enim nouem sex tribus monadibus, his superatur a duodecim. Secundum Geometriam vero ita quaeris, extrema multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata, vt puta sex, et duodecim multiplicata faciunt septuagies dipondios, media VIII., et VIIII. multiplicata tantundem faciunt.

10. Secundum musicam ita: quot partes superat medium primum, ea-

7. Figurae numerorum paulo aliter in codice secundo Toletano explicatae sunt, ac in nostra editione. Figurae ipsae ex codice in aere incisae exhibentur ad pag. 130. *Trigonius* numerus est fig. 1. *Quadratus* fig. 2. *Quinqueangularis* fig. 3., sed non videtur recte in ms. expressus. *Circularis* numeri figura praetermissa est in ms.; sed in explicatione additur alia figura diuersa notata num. 5. *Solidus* numerus fig. 5. *Cubus*, qui in ms. dicitur *cibus*, fig. 6. *Sphaera* fig. 7.

9. Haec pertinent ad caput VIII. eiusdem libri III. Etymologiarum.

dem parte superatur medium ab extremo, vt puta, VI., et VIII. duabus partibus superant, quae duae partes tertia media octus (sic) superatur ab vltima nona figuras solidas. Planae figurae sunt, quae longitudine, et latitudine continentur. Quae sunt iuxta Platonem numero quinque. Numerabilis magnitudo est, quae numeris Arithmeticae diuidi potest. Magnitudines rationales sunt, quorum mensurae quantitas cognita non habetur.

De Figuris.

11. Figurae solidae sunt, quae longitudine, latitudine, et altitudine continentur, vt est cubus. Huius species quinque in plano, quarum prima *circulus* est figura plana, quae vocatur circumducta, cuius in medio punctus est, quo cuncta conuergunt, quod centrum Geometriae vocatur. Latini circuli punctum nuncupant.

12. *Quadrilatera figura* est in plano, quadrata figura est in plano quadrata, quae subter quatuor rectis lineis iacet plano pede. *Danatheton grammon* figura plana plano pede. *Orthogonium*, id est, rectianguli figura plana, est enim triangulum rectum.

13. *Isopleros* figura plana recta, et subter constituta plano pede. *Sphaera* est figura in rotundum formata, partibus cunctis aequalis in solidum. *Cubus* est figura solida, quae longitudine, et latitudine continetur in solidum.

14. *Cylindrus* est figura quadrata, habens superius semicirculum. *Conon* figura, quae ab amplo in angustum finit, sicut orthogonium. *Pyramis* est figura, quae in modum ignis ab amplo in acumen surgit. Ignis enim apud graecos *pyr* appellatur.

15. Sicut autem infra decem omnis est numerus, ita et intra hunc circulum omnium figurarum concluditur ambitus.

16. Prima autem figura huius artis *punctus* est, cuius pars nulla est. Secunda *linea* praeter latitudinem longitudo. *Recta linea* est, quae per ex aequo in suis punctis iacet. *Superficies* vero, quod longitudines, et latitudines solas habet. Superficies vero fines lineae sunt. Quorum formae ideo in superioribus decem figuris positae non sunt, quia inter eas inueniantur.

11. Haec respondent capiti XII. libri 3., quod est: De figuris geometriae. *Circulus*, vt in codice pingitur, in tabula est num. 8., in cuius medio codex notat, *id est circulus*, quod simili quoque modo tabula repraesentat, vt in sequentibus figuris.

12. *Quadrilatera figura* num. 9. *Danatheton grammon*, siue, vt alii scribunt, *Dianatheton* num. 10. *Orthogonium* n.11. In ms. erat *rectianguli figura plena*.

13. *Isopleros*, siue, vt alii habent, *Isopleuros* num. 12. *Sphaera* num. 13. *Cubus* num. 14. In codice legitur, *continetur in solibum in solidum*: sed fortasse *in solidum* correctio est praecedentis *in solibum*. In excusis *in solidum* tribuitur cylindro: de cuius definitione dubitabat Grialius. Confer notam.

14. *Cylindrum* n. 15. *Conon* n. 16. *Pyramis* n. 17.

15. *Hunc circulum*, scilicet qui n.18. exprimitur: sed verba, *ambitus omnium figurarum*, in figura codicis non sunt.

16. Confer caput XIII. cit. lib. 3. In

17. Numeros autem secundum Geometriam ita quaeris. Extrema quippe eius multiplicata tantum faciunt, quantum et media duplicata, vt puta VI., et XII. multiplicata septuagies faciunt dipondios; media octo, et nouem multiplicata tantundem faciunt.

EXPOSITIO FIGVRARVM.

Ex duobus codicibus Toletanis.

18. Alia ratio in motu stellarum similiter octo figuris colligitur; aut quod diametra sint, aut quadrata, aut trigona, aut hexagona, aut asyndeta, aut simul, aut circumferens, id est, sufferens, aut circumfertur.

19. *Diametra* sunt, quando quinque signa intersunt. *Tetragona*, quando duo. *Hexagona*, quando vnum. *Asyndeton*, quando nullum, *simul*, quando in eadem particula sunt. *Superferens*, quando superuenit, aut actum facit. *Superfertur*, quando antecedit. *Trigona*, quando tria media, Item secundum rationem aliam sunt octo differentiae, id est, *signum*, *partes*, *fines*, *conuentu*, *retrogradus*, an *recto itinere*, *latitudo*, *et longitudo*.

Ratio interioris formae.

20. Posset huius loci talis quaestio nasci, quum in ordine numeri prius VIII. sint, hinc prius nouem posuit, quum in ratione arithmeticae, vel geometriae plus sunt VIII., quam VIIII., VIII. enim vicibus est, vel solidum, id est, corpus, quod (al. *quo*) plus inuenire non potest. VIIII. vero superficies sunt, id est, res, quae plena non est; sed indigeat perfectione. Hic duo cubi, id est, duae soliditates hoc modo inueniuntur.

21. Senarius primus perfectus est, diuiditur enim paribus numeris sic.

editis est *in superioribus figuris*, omisso *decem*. Superiores decem figurae sunt circulus, et sequentes. Ambitus omnium figurarum comprehendit has decem, sed extra earum numerum est.

17. Pro *septuagies dipondios* in editis est LXXII.

18. Haec omnino absunt ab editis. Inscriptio in mss. est, *Expositio figurarum infrascriptarum*, vel mendose *infrascripturarum*. Fortasse legendum, *id est*, *aut super ferens*, *aut circumfertur*.

19. Pro *particula* alia lectio est *partiuncula*. In codice ita collocatae sunt figurae, vt primo loco sit *tetragona*, secundo *hexagona*, tertio *asyndeton*, quarto *trigona*, quinto *diametra*. In tabula aerea hae figurae suis nominibus distinctae sunt, vt in cod. ms., scilicet n.19. 20. 21. 22. 23. Sequuntur aliae septem figurae sine certis nominibus, quae expressae sunt in tabula num. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. Post figuram n.27. haec est nota: *Secundum Porphyrium, et Platonem ita haec formula exponitur*; et subiicitur figura, in nostra tabula num. 30. distincta. Post hanc figuram 30. alia subiungitur nota: *In plano pede sic medium, et extrema iungantur ad numerum* XXVII. Sed in figura expressus est numerus XXVI. vt in nostra tabula: sed verior videtur num. XXVII.

20. Post quinque figuras modo dictas, scilicet 24. 25. 26. 27. 30. (nam hoc ordine sunt in codice) sequitur titulus, *Ratio interioris formae*. *Posset etc.* Pro *hinc prius* al. *hic* prius. Pro *vicibus*, al. *cubus* forte *bicubus*.

21. In ms. *bis ternis sexis*: forte *sexies*. Ib. *non inuenies*.. al. omitt. *non*

sic. Sexta per has in tertia per dipondios ter bini sex: In dimidium, id est, bis tertiis sex. Aliud quod ita diuidas per pares numeros, non inuenies, quod proposito conueniens sit inter primum ordinem, id est, x. Quapropter primum perfectum numerum cum primo versu multiplicans sexies VIIII. LIIII. VIIII. nouies seni LIIII. Facitque materia, tot partes habuisse cognoscitur, non immerito duobus, quibus habet vnum in tali ordine. I. II. III. IIII. VIIII. VIIII. VIII. alius simul XXII.

Quartum Fragmentum.

22. *Ex codice vetustiore Caesenate ad lib.* V. *etymologiarum Cap.* VI. Lib. 15. Constitutionum tit. 2. cap. 12. Imperatores Valens, et Martianus Augusti Palladio P. P. priuilegia, quae gentilibus Constitutionibus vniuersis sacrosanctis ecclesiis orthodoxae religionis, quae Petro Principes profitentur, firma, et illibata in perpetuum decernimus custodiri. Dato pridie idus nouembris.

23. Lib. II. eiusdem Constitutionis 43. cap. 12. Imperatores Honorius, et Theodosius Augusti etc. Colonos nunquam fiscalium nomine debitorum vllius exactoris pulset intentio; quos ita glebis inhaerere percipimus, vt ne puncto quidem temporis debeant amoueri.

Ad caput XIV. *eiusdem libri.*

24. Omnes tam masculi, quam feminae decedentes, si vnum habeant filium; tertiam partem ei relinquant falcidiae nomine. Eodem iure tenente, si duos, vel tres, vel quatuor habeant.

Ad caput XXIV. *eiusdem libri.*

25. Praeiudicium possessioni inuito, vel inscio Domino imponi non posse, et iure, et legum auctoritatibus decantatur. Si coloni, quos bona fide quisque possederit, ad alios fugae vitio transeuntes, necessitatem conditionis propriam declinare tentauerint, bonae fidei possessori primum oportet celeri reformatione succurri, et tunc causa originis, et proprietatis agitari; originarios colonos nullis priuilegiis, nulla dignitate, nulla

Ib. *quod a proposito*: praetermisi *a*. Pro *facitque* coniectura Burrielii, seu Bayeri est *fac itaque*. Ib. *duobus, etc.* al. *duos, quibus vnum ordine primum*. Post verba, *alius simul* XXVII. sunt duae figurae, quas tabula nostra exhibet n. 28., et 29. Sequitur in codice Toletano antiquiori *I. C.* figura, quae paginam implet, et ad caput sequens XV. de musica pertinet. Initio paginae leguntur haec verba: *Secundum aliquos, qui hanc rationem per labdo idem exponunt*. Exhibuimus hanc figuram pag. 135. In codice recentiori Toletano, qui ceteras figuras simili ſere modo refert, praetermissa fuit haec magna figura de re musica, sed locus vacuus pro ea relictus fuit: et nota haec apponitur, ad idem argumentum spectans: *Per rationem musicam ita fit, vt aut septem mensuum nati, aut nouem viuere possint*, VIII. *nunquam, quoniam in* VII., *vel* VIIII. *omnes inueniuntur symphoniae, quibus integris firmae stabilitatis res sunt. Quinquies cum senario multiplicatus et septimanum facit, et nouem mensuum. Ita quinquies seni* XXX. *Hoc septiens ducens facis septimanum, et nouies facis nouem mensium.*

Num. 23. Haec adiuncta sunt vetustissimo codici Caesenati ad cit. loc. Etymologiarum. Sed multa aut legi in codice non poterant, aut ab amanuensi intellecta non sunt.

census auctoritate excusari praecipimus, sed amputatis omnibus, quae aliquoties per gratiam sunt elicita, Domino, vel fundo esse reddendos.

Quintum Fragmentum ex codice I. *Toletano. Additio ad caput* XVIII. *libri* VI. *Etymologiarum. De Festis diebus.*

In veteri lege isti sunt.

26. Beatissimus Hieronymus in Commentariis Zachariae ita sic dicit: Festi autem dies in veteri lege isti sunt. Dies Azymorum phase quartadecima die mensis primi est, quando luna plenissima ab eiecto fermento Agnus immolatur.

27. Dies Pentecosten est, in quo verticem montis Sina lex data est Moysi, et in qua de frugibus primis panes offerebant propositionis.

28. Dies Sabbatorum est, in quo otium celebratur in lege, et in quo Manna in deserto non licebat colligere.

29. Dies Neomeniarum celebratione nouae lunae. Semper enim iudaei in mensium principio, hoc est, prima luna, diem festum agebant, sed iccirco in principio mensis hoc faciebant, quia deficiente luna tempus finitur, et iterum nascente incipitur.

30. Dies Tubarum, septimi mensis principium est, quando iudaei solemnitatem agentes, ad quam tuba canebant, et plurima offerebant sacrificia, quam per singulos menses.

31. Dies Scenopegiae est mense septimo quintadecima die mensis, in quo tabernaculorum solemnitatem veteres celebrabant. Scenopegia enim tabernacula interpretantur.

32. Dies Ieiuniorum quarto mense Iulio est, septimodecimo eiusdem mensis die, quando Moyses descendens de monte tabulas legis confregit, et in eo etiam die et Nabuchodonosor vrbis Ierusalem muros primus destruxit.

33. Dies ieiuniorum quinto in mense Augusto est, quando propter (sic) speculatoribus ad terram sanctam missis seditio in castris hebraeorum exorta est. Factum est, vt per desertum quadraginta annis laboriose discurrerent, et in eremo omnes perirent. Siquidem et in eo mense a Nabuchodonosor, et multo post tempore a Caesare Tito templum euersum est, atque succensum, et in opprobrium gentis perditae exaratum.

34. Dies ieiuniorum septimi in mense octauo est, qui appellatur October, in quo occisus est Godolias, et reliqui, qui erant in Ierusalem interfecti sunt, iuxta quod loquitur Ieremias. Dies ieiuniorum decimi est mense decimo, qui apud nos Ianuarius vocatur, quando cognouerunt cuncti in Babylone capti, in quinto mense Templum fuisse euersum, et fecerunt planctum, atque ieiunium. Haec Beatus Hieronymus in Commentariis Zachariae.

Num. 26. Antiquissimus codex Toletanus haec addit libro VI., quae a nobis omnino omitti non debuerunt.

Num. 32. In ms. *quarti mense*.

Num. 33. In ms. *ieiunium quinti*.

VARIAE LECTIONES

Ad Etymologias ex multis veteribus exemplaribus mss., et editis selectae, intermixtis breuioribus nonnullis fragmentis nondum editis.

Ingentem variantium lectionum siluam quum ex antiquissimis codicibus mss. prope innumeris, et veteribus primis editionibus collectam iam in promptu haberem, satis visum fuit, ne opus in immensum cresceret, eas tantum seligere, quae maiori in pretio haberi possint, ceteris praetermissis, quae aliquando fortasse vtiles sint futurae iis, qui earum exemplar nacti, Etymologias S. Isidori seorsum a reliquis eius operibus plenius illustrare voluerint. In iis vero variis lectionibus indicandis eum ordinem tenebo, vt textum meae editionis, quae cum Grialana fere consentit, praemittam: tunc discrepantiam ex aliis, tacito plerumque nomine, annotabo. Inter exemplaria autem, quae collata sunt, peculiarem locum obtinent editio princeps Etymologiarum sine loco, et anno, editio Veneta anni 1483., editio Vulcanii, cui editiones Bignaei, Breulii, et Gothofredi concinunt, duo codices mss. Archiuii Vaticani, codex Excellentissimae Familiae Albaniae, duo codices Caesenates Malatestii, Codex Lucanus, Codex Florentinus S. Marci, Codex Mutinensis a libro tertio, duo codices gothici Toletani, plures alii Vaticani, vt Vat. 624., Palat. 281. 282. 283., Ottob. 336. 343. 345. 352. 404. 427. 477., Vrb. 100. 479., Regio-Vat. 102. 1953. etc.

LIBER I.

Cap. I. num. 1. qui discit. al. *quod discit*. al. *qui didicit*. n. 2. consistat. al. *constat*. n. 3. voluerunt. al. *dixerunt*. ib. disciplinam vero esse. al. *disciplina vero est*.

Cap. II. num. 2. *causas, et diuisiones*. al. *casus, et diuisiones*. ib. mensuras, dimensionesque. al. *mensuras terrae, dimensionesque*. Atque ita legitur ex correctione veteri in cod. Palat. 281.

Cap. III. n. 1. *sequuntur: quorum*. al. secuti *sunt: quarum*. ib. verba .... introducunt. alii omittunt haec. num. 2. contineri. al. *retineri*. n. 3. quod in legendo. al. om. *in*. n. 4. inde apud. al. *idem apud*. n. 5. sacerdotes dicunt. alii omittunt *dicunt*. n. 6. Hinc est. alii praemittunt, *Phoenices dicti a rubro mari, quod profluit in Syriam, qui Sidonem vrbem ibi condiderunt. Hinc est*. ib. capita scribuntur. al. *c. describuntur*. n. 8. mortem significat. al. om. *mortem*. ib. quidam sic ait. al. om. *sic ait*. n. 9. Angelo. al. *per angelum*. ib. per mediam. al. *per medium*. ib. in frontes. al. *in fronte*. al. *in frontibus*. n. 10. apud eos. al. *apud graecos*. ib. scribunt. al. *scribitur*. ib. vocantur. al. *vocatur*.

Cap. IV. n. 1. proprie. al. *proprio cognomine*. n. 2. multi eis vtuntur etc. al. *multi eas in communi vtuntur, vt est scribere, et legere*. ib. rationem nouerunt. al. *r. sciunt*. ita cod. Taurin. in Catalogo codd. mss. t. 2. pag. 12. n. 3. varie. al. *vocis*. n. 4. sonum. Mutae. al. *sonum, vt F, L, M, et ceterae. Mutae*. ib. sonabit. Vocales. al. *sonabit, vt B, C, D, et ceterae*. Et mutae etc. al. *et mutas a veteribus sonas, et semisonas, et insonas dictas*. Ita saepe occurrit in mss. Isidori Infinitiuus sine verbo, a quo regatur. n. 5. autem apud. al. *autem I, et V apud*. n. 6. modo vocales. al. *vocales sunt, modo*. Ib. Iuno, vanus. al. *Iuno, vates*. al. *Ianus vates*. n. 7. quotiescumque inter. al. *quotiescumque in metro inter*.

Num. 8. alicubi nec consonans est.

al. *alicubi nec vocalis , nec consonans est* . ib. digamma . al. *digammon* . ib. duplex gamma . al. *duplicem gammam* . n. 9. dicuntur quia . al. *d. propterea quia* . n. 10. vt sunt semiuocales . al. *vt sunt consonantes* . ib. vt sunt mutae . al. *vt sunt consonantes* . alii addunt , *vt sunt mutae . Et sunt A B C D E F G I L M N O P R S T, et V*. n. 11. elatus cui . al. *eleuatus , cuius* . n. 13. resonant . al. *sonant* . ib. superuacua . al. *superflua* .

Num. 14. tempus . al. *tempora* . ib. vocatur . al. *est vocata* . n. 15. V scribebant . al. *I scribebant* . al. *h , et a scribebant* . n. 16. nomen quomodo . al. *n . quo* . ib. habeatur . A quibusdam . al. *habeatur , Potestatem autem natura dedit , voluntas ordinem . A quibusdam* . ib. ordo adiicitur . al. *ordo dicitur* . ib. prima est literarum . al. *prior est litera* . n. 17. quarum vni . al. *q . vnius* . ib. tenuis virgula . al. *tenuis figura* . ib. ordinem dedit . al. *dedit ordinem , et apicem* . n. 18. pro eo quod . al. *propter quod* . ib. figura - scribitur . alii haec omittunt .

Cap. V. num. 1. loquendi . al. *loquendi , scribendique* . ib. literarum , al. *artium* . ib. inuenta est . al. *inuenta primum est* . ib. didicerunt . al. *didicerant* . n. 4. triginta dinumerantur . al. *t . partes d* . al. XXVIII. al. *viginti septem* . al. XXVIIII. *partes d* . ib. notae . al. om. ib. vitia . al. *cetera vitia* .

Cap. VI. num. 1. nomen . al. *id est , nomen* . ib. reuertuntur . al. *referuntur*. n. 2. in complexum ; gothici , et alii *in complexu* .

Cap. VII. n. 1. dictum quasi . al. *dictum est quasi* . Atque ita saepe verbum substantiuum in nonnullis exemplaribus omittitur , in aliis exprimitur . ib. quod . al. *eo quod* . Haec quoque varietas similiter passim occurrit . n. 2. quasi accidens . al. *quasi accedens* . ib. superadiiciatur . al. *superadditur* . n. 4. quia . al. *quae* , et sic in seqq. n. 6. species . . . homo . al. omittunt haec . n. 9. minuunt sensum . al. *minuuntur sensu* . ib. scholasticulus . al. addunt *a scholastico* . n. 11. Callisto . al. *Calypsó* .

Num. 13. Menandros. al. om. ib. apud nos . al. *apud latinos* . n. 14. plurinomina . al. *plurinomia* . n. 15. vninomina . al. *vninomia* . ib. sit . . . significatio . alii omittunt haec : al. *sint significationes plurimae* . n. 17. aliqualiter . al. *qualiter* . al. *aliter* . al. *aequaliter* . n. 20. Aeneades . al. *Aeneius* . n. 21. a possessione . al. *a possessione dicuntur* .

Num. 22. adiicis . al. *adiice* . n. 23. ab actu descendunt . al. om. ib. dux , rex . al. om . ibid. gentis . al. *gentilia* n. 24. patria . al. *patriae* . ibid. suburbanus . cod. Albanius add. *Temporis , quae tempus ostendunt , vt dies , mensis , annus , diurnus , nocturnus* . n. 25. participalia . al. *participialia* . ib. prudens . al. om. n. 26. verbis similia . al. *verbi similia* . ib. quia casum . al. *quia comparationem* . al. *quia declinationem* . n. 27. alterum praefert . al. *alterum alteri praefert* . ib. plus enim nouit . al. *p. e. n. hic* . al. *plus enim doctior nouit* . et ita varia lectio , seu correctio in Palat. 281. ib. plus enim scit . al. *plus enim nouit* .

Num. 28. cetera non sunt . al. *cetera nomina non sunt* . ib. communicat. al. *significat* . n. 29. *cui* . al. *cuius* . ib. incerti sexus . al. *incerti generis* . al. *incertus sexus* . ib. sensus tantum . al. *sensus tamen* . ib. et omni . al. om. n. 30. singularia , vel pluralia . al. *singula* , vel *plura* . n. 31. quia per eum genus . al. *quia per genus eum* . ib. vel quod rem . al. *vel quam rem* . n. 32. dare demonstramus . al. *d. alicui* d. n. 33. quia per . al. *eo quod per* . ib. diptota . al. *biptota* .

Cap. VIII. num. 1. sic varietas . al. *sicque veritas* . al. *sicque varietas* . ib. ornatum . al. *ornatum sermonem* . ib. inducit . al. *producit* . n. 2. aut infinita . al. add. *aut minus , quam finita* . n. 3. demonstrantis . al. *demonstrationis* . n. 4. arctantur . al. *coarctantur* . ib. iungitur . al. *coniungitur* . n. 5. primigenia . al. *primogenia* .

Cap. IX. n. 1. nam scribo etc. al. *nam scribo personae factum est . Item scribo personae factnm indicat , sed eius a quo*

patitur . n.2. praeteritum , praesens . al. *praeteritum* , *instans* . ib. et genera . al. *et tempora* . n. 3. agamus . alii addunt : *Perfecta forma dicitur a perficiendo , vt lego : tunc enim dicendum est , quando in praesenti tempore legimus* . ib. volo . al. *cogito* . ib. inchoantis indicio . al. *i. iudicio* . n.4. significationem indicantis . al. *s. indicandi* . ib. imperantis . al. *imperandi* . n. 5. in gothicis *indigeo* , et *egeo* cum accusatiuo *eget personam etc.* n.7. parit actiuum . al. *paritur actiuum* . ib. non sonant latine . al. *n. s. latina* . In nonnullis adiiciuntur quidam tituli . *De generibus . Genera verborum etc. De communibus . Communia etc. De deponentibus . Deponentia etc.*

Cap. XI. n. 1. *capiat partes* . al. *c. partem* . ib. ab vtroque . al. *ab vtrisque* .

Cap. XII. n.1. copulatione sermonum. al. *Copulatione verborum* . n.2. que homini . alii addunt , *que Deo* . n. 3. saltem illud . antiquissimus gothicus Toletanus *vel illud* : quod fortasse verum est . ib. ponuntur . al. *praeponuntur* . ib. et subiunguntur . alii omittunt . n.4. causa est . alii omittunt . ib. an ferro ? al. *aut ferro : itaque veneno occidam* .

Cap.XIV. n. 1. ab exultante . al. *ab exultatione* . ib. vah . al. *eya* . al. *va* . ib. hem . al. *he* . Post hoc cap. in gothicis est aliud *De literis apud grammaticos . Quod sint articulatae vocis . Et dicta litera . . . iteretur* . Vt supra cap.3. n. 3. , nisi quod ibi sermo est in plurali de literis , et dicitur *praestent* pro *praebeant* , aut *praebeat* .

Cap.XVI. n. 1. Complexio . al. *comprehensio* . ib. dicimus . al. *dici* . n. 2. quia nunquam . al. *quia semper producuntur , et nunquam* . ib. binae vocales . al. *binae voces* . n. 3. esse scimus . in gothicis deest verbum *scimus* , vt saepe alias . ib. aptissimas . al. *apertissimas* .

Cap. XVII. n. 1. insistunt . al. *consistunt* . ib. reliquae . al. *reliqui* . n.2. frequentabatur . alii addunt , *siue ab igne appellatur , qui graece πῦρ dicitur , quia veluti ignis celeriter labitur* . ib. tibiis canebant . al. *tubis* . gothici *tibias canebant* . n. 4. inuectiones . al. *inuentiones* . al. *intentiones* . ib. aut liuoris . al. *aliquo modo languoris* . n. 7. pes dicatus . al. *pes magis dicatus* . alii pro verbis *Anapaestus . . . dicatus est* , sic referunt : *Anapaestus graece dicitur repercussus . Graeci enim* anapaestin *repercussionem dicunt : qui ideo dicitur repercussus , eo quod repercutiatur a dactylo . Est enim illi contrarius* . Al. *anapaestus dictus a repercussione , a contrarietate appellatus , quia remissionibus etc.*

Num. 10. habent . al. *habeant* . n.11. Bacchica . al. *Bacchia* , quod fortasse melius est , atque ita Iulianus Toletanus excripsit . ib. celebrabantur . al. *celebrabant* . n.12. quia contrarius , vel iteratus . al. om. *contrarius vel* . al. om. *vel iteratus* . al. *tractus* pro *iteratus* . n. 14. diiambus dictus . multi , *d. dicti* . n. 17. correptas . al. *breues* . n. 18. ab inuentore . al. *a Paene poeta suo* . ib. constant . . . . constituta . alii haec omittunt . n. 19. alii addunt , *quatuor ex diuisione sua nomina acceperunt , et ideo epitriti* .

Num. 20. pedes . Et dictae . al. *pedes : dicti* . ib. quaedam declinationes . al. *quaedam coniugationes* . n. 21. positio . al. *depositio* . ib. ponantur . al. *deponantur* . ib. colliguntur , alii addunt , *vt duo a duo* . ib. caeduntur . alii addunt , *vt quatuor a quatuor* . n.22. ex his vnus . al. *ex his vnum* . ib. superat . al. add. *dimidietate numeri , vt tria ad duo* . ib. vnum minus . al. *vnus minus* . ib. sescum . al. *sescuplum* . ib. dimidium dicitur . al. *dupli dicitur* . ib. et eius . al. om. *et* . ib. vel epitritum . al. *vel per epitritum* . al. add. *vel epitritum longa est syllaba temporum non minus decem . Breuis non minus vno longa tota sic est breuis* .

Num. 23. in aequa . al. *in aequales* . ib. aestas . nonnulli addunt *aequa* : et sic post *fuga* , et deinceps : et infra post *meta dupla etc.* In aliis pro exemplis sunt figurae breuium , et longarum : figura longae est aut *i* iacens , aut *i* rectum . n. 25. Vnus . . . adest . Lucanus codex id omittit . n. 27. triplus vnus . alii addunt , *vnus vero tantum est , quia*

tripla partitione diuiditur . ib. epitriti quatuor . gothici add. *quatuor* . *Vnus vero tantum est* , *qui tripla partitione diuiditur* , *quae est maxima* , *atque ideo minimis* (forte *minime*) *metris adest* . Caesenas codex antiquissimus , *epitriti* IIII. *Fiunt* XXVIII. n.28. protenditur ... procedit . al. *protenduntur* . . . *procedunt* . ib. breues vt . al. *b. ponuntur* , *vt* . ib. synaloepham . al. *episynaloepham* . n.29. geminum iacens . al. *geminatum i* . al. *geminam iacentem* .

Cap.XVIII. n. 1. ex graeco nomen accepit . al. omittunt haec . n.4. vt ars. In Pal. 281. varia lectio *vt res* . ibid. vt Romanus . al. *vt Metellus* . ib. et vltimam breuem . al. et *obliquam breuem* . n. 5. trisyllaborum retinentur . al. trisyllabarum retinetur. ib. est, vt armipotens , omnipotens . al. *est* , *vt malesanus* . al. *est* , *vt malesanus* , *vt armipotens* . n. 6. producta me . al. *producta* . ib. coniunctio est . al. *coniunctionem significat* . al. *in coniunctionem transit* .

Cap. XIX. n. 2. a summo sinistrae in dexteram . al. *a summo dexterae in sinistram* . n. 6. connectit . al. *coniungit* . ib. versui . al. *verui* . al. *verbi* . 7. versui . al. *verui* . n. 8. vltima vocalis . al. *vltimas vocales* . n. 11. si coniungas has , facis . al. *si iungas has* , *fecisti* .

Cap. XX. n. 2. Prima positura . al. *prima posituris* . 3. enim in initio . al. *enim initio* . ib. pars sensus est . al. *pars sensui est* . ib. respirare oportet . al. *respiramus* . ib. ad imam . al. *ad vnam* . n. 4. puncto notamus . al. *punctum n.* al. *punctu n* . ib. fit colon . al. *fit cola* . n.5. separauit . al. *separat* . n. 6. quia . . . . facta est . al. om.

Cap. XXI. n. 1. Scripturarum notae . al. *sententiarum notae* . ib.ad demonſtrandum . al. *ad demonstrandam* . n.2. omissa sunt . al. *amissa sunt* . ib. asteriscus est . al. *asteriscus* (*stellula*) *est* . n. 4. appunctus . al. *punctus* . al. *punctatus* , al. *appunctatus* . ib. necne . al. *necne apponi* . Toletanus antiquissimus : *necne apponi falsitate notatum est* . n. 5. sed diuersis . al. *et diuersis* . n. 7. hac proprie . Gothici *hanc* , vel *hunc* , vt alibi *vtor* cum accusatiuo .

Num.9. sicut ille . al. *sicut illa* . n.10. quaestio dura . al. *quaestio dubia* . ib. solui non potest . al. *solui non potuit* . al. *solui non poterit* . al. *solui potuit* . n. 11. sic et in . al. *sicut et in* . n. 14. apposuit . al. *posuit* . n. 15. aut permutauerat . al. om . n. 17. auersa quoties . al. *versa obelismene quoties* . n. 18. auersa cum obelo . al. *aduersa cum obelo* . n. 20. quoque esse . al. om . n. 23. Phi , et Rho , id est, Φροντις . al. *Phietro* , *id est fortis* , vel *frontes* . n. 24. omnino est . al. *omnino non est* . n. 26. nota . al. om . n.27. nota ad . al. *nota, quae ad* . n.28. fiunt et aliae librorum notulae . al. *fuerunt et a. l. notae* .

Cap.XXII. n.1. Pro concione . al. *pro contentione* . al. *per contentionem* . al.om . *pro concione* . ib. in iudiciis . al. *apud iudices* . n. 2. Vipsanius . al. *Vipsannius* . al. *Tertius Persanius* . ib. Philargius . al. *Philargyrus* . ib. Maecenatis , alius alias . al. *Maecenatis alias* , omisso *alius* .

Cap.XXIII. n. 1. celeris , breuiorque . al . *celeris, breuisque* . al. *celebris breuior* . ib. per B. , et F. al. *per B.* , *et per F.* , et ita infra . ib. per supinam III. literam . plerique *per supinam ꟿ literam* . Alter e duobus gothicis Toletanis *per supinam a literam* . Ottob. 427. *me literam*, sed supra eadem manu III. *literam* satis clare . ib. verso capite . al. *auerso capite* . n. 2. plurimae . . . inueniuntur . al. *plurimas . . . . inuenimus* . per has . al. *per haec* . ib. in legibus literas . al. *in apicibus literarum* . ib. demonstrent . al. *demonstrarunt* .

Cap.XXIV. n. 1. Bello cecidissent . al. *in bello occisi sunt* , aut *essent* : ib. T nota . al. *Tau nota* . ib. in capite versiculi . al. *incipiente versiculo* . ib. posita . al. om . ib. Θ vero . al. *Theta vero* . n. 2. impuritiam . al. *in pueritia* . al. *impueritiam* . al. *pueritiam* . al. *peritias* . al. *imperitiam* . ib. Lambda litera . al. om . *litera* .

Cap. XXV. n. 1. Scriptura . al. in scripturis . ib. mutuo . al. *mutue* . ib. vsus iis literis . al. *in his literis* , omisso *vsus* .

n. 2. incidunt. al. *accidunt*. ib. scribi ad alterutrum oportet. al. *scribi alterutrum oporteat*. ib. ergo. al. om. ib. scribebant. al. *scribunt*.

Cap. XXVI. n. 1. Consentiat. multi optimi, *consentit*. n. 2. Quasi in choro etc. fere omnes codd. in his versibus referendis dissentiunt. Aduerbium *datatim* in multis reperitur, in nonnullis ex correctione. ib. quasi. al. *quae*. ib. alii adnutat. al. *alii nutat*. al. *alium admittit*. al. *alii innuit*. al. *alii annuit*. al. *alii adnotat*. al. *alii adnictat*. ib. alibi manus. al. *alibi manibus*, seu *manu*. ib. annulum spectandum. al. *annulum expectandum*. al. *aspectandum*. ib. et a labris. al. om. *et*. ib. Salomon. al. *Salomon ait*.

Cap. XXVII. n. 1. Est coniunctio. al. *est coniunctiua*. n 2. aspiratur in capite. al. *aspirationem habet in capite*. n. 3. sicut ad. al. om. ib. apud pro ad. al. *ad pro apud*. n. 4. pro Pirrho dicimus Birrhum. Ita legitur in nonnullis exemplaribus Grialii: in aliis, *pro Birro dicimus Pirrum*. Scribendum videtur *pro Pyrrho dicimus Byrrhum*, vel, vt edidi, *pro pirrho dicimus birrhum*. Vide Facciolatum v. *birrus*, *byrrhus*, et *burrus*, quod est a graeco πυῤῥὸς. Alii corrigunt, *pro burro dicimus pyrrum*. ib. porro inter c, et q. al. om. *inter*. n. 5. per e. al. *per e solam*. ib. est scribendus. al. om. n. 6. quia non . . . est factum. al. *quia ab aqua est nomen factum*. Quod mendosum videtur. n. 9. quia a forma vocatur. Ita Grialius in nonnullis exemplaribus cum Vulcanio; in aliis *quia a formo*, *id est*, *calido*: *calor enim sanguinis efficit pulchritudinem*. Mss. variant: al. *quod a forma vocatur*. al. *quia forma vocatur*, *siue etiam a formo*, *id est*, *calido*: *color enim etc.* ib. facit generatus. al. *facit agnatus*.

Num. 10. nota. al. *litera*. ib. humus. al. add. *humus*, *humilitas*. n. 11. Troiia, Maiia. in nonnullis mss. scribitur vnum tantum *I* maius, vt *Troia*, *Maia*. ib. pro dupla. al. *pro duplici*. n. 13. omnia . . . sunt scribenda. al. om. n. 14. cui contraria. goth. *cuius e contrario*. ib. nomen assumpsit. al. *sumit nomen*. n. 15. tradidit, Caesarem. cod. Lucanus, *tradidit ad Caesarem*: quod notandum. n. 16. per vnum *l*. al. *per vnam l*, per duo ll. al. *per duas ll*. n. 17. aut ossum. al. *aut ossa*. n. 19. per e, al. *per e solam*.

Num. 20. praeponitur. al. *ponitur*. ib. sequitur. al. *subsequitur*. n. 21. cum a. al. *per ae*. ibidem sine a. al. *per e*. n. 23. communionem. al. *communem*. n. 24. sedum. al. *sed sedum*. n. 25. tamtus. in medio m. al. *tantus . . . in medio n*. Sed repugnat subiuncta ratio. n. 26. cum a. al. *per ae*. ib. sine a. al. *per e*. n. 28. sicut militia. al. *sic militia*. n. 29. supra sicilicos. al. *supra sicilicum*.

Cap. XXVIII. n. 1. Vt incerta. gothici, quibus Lucanus, vt alibi saepe concinit, *et incerta*. n. 2. si quidem. Lucanus cod. *siquid*, quod verum videtur. ib. casu. al. *casus*. n. 4. id esse. al. *idem esse*. pistrilla. al. *pistrella*. Apud Grialium mendum erat *pristinum* pro *pistrinum*. ib. ex positione . . . colligere. al. *expositione*, *id est*, *primitiua declinatione*, *et ex diminutione genus colligere*. al. *id est*, *primitiuo declinationem*, *et etc.*

Cap. XXIX. n. 1. exemplo proposito. Grialius ita in quibusdam exemplaribus edidit, in aliis omisit *exemplo proposito*. al. habent *posito* pro *proposito*. ib. quia fluendo creuit. al. *quod fluit*, *creuit*. n. 3. reges a recte agendo. Hic quoque variant exemplaria Grialii: nam alia ita habent, alia addunt, *reges a regendo*, *id est*, *a recte agendo*. Mss. nonnulli, *reges a regendo*, *et recte agendo*: alii *reges a recte agendo*. ib. a lauando lutum. al. *a lauando lotus*. n. 4. graculus. al. *garrulus*. ib. in latinum. al. *in latino*. ib. graece. al om. n. 5. ex diuersarum. al. *de d*. ib. nomina incognita. al. *n. et incognita*.

Cap. XXX. n. 1. ad verbum. al. *aduerbium*. ib. de qua requiritur. al. *de cuius requiritur*. al. *de cuius re quaeritur*. al. *de cuius qualitate requiritur*. n. 2. item; Latus. al. *item Virgilius*; *Latus*.

Cap. XXXI. n. 1. inter regem sit. al. inter regem intersit. ib. sit vtrumque. al. *sit inter vtrumque*. ib. sic et cetera. al. om.

Cap. XXXII. n. 1. vel sono. al. *vel numero*. ib. facta romanorum cum suis opibus. al. *facta romanis subdita cum opibus suis*. nonnulli *cum suis operibus*. n. 2. item quando. al. *iterum q*. n. 3. aspirationibus. al. *adnunciationibus*. n. 4. in aliam syllabam. al. *in alia syllaba*. n. 5. metacismos. al. *motacismos*. al. *miotacismos*. n. 6. sed et hoc. al. *sed hoc*. n. 7. duplicatur sonus, vt Troiia, Maiia. al. *duplicatur*, vt *Troia*, *Maia*. n. 8. si ... pronuncientur al. *quoties ... pronunciantur*. ib. quod contra est. al. *quod contrarium est*. n. 9. mater terra. al. *mater terra est*. al. *matertera*.

Cap. XXXIII. n. 1. dare veniam. al. *date veniam*. n. 2. a cilicibus. al. *a ciuibus cilicibus*. ib. apud alios. al. *apud italos*. ib. inconsequenter. al. *inconuenienterque*. n. 4. aut per partes. in Grialio mendum *aut per per partes*. ib. per accidentia. al. add. *p. a. partium orationis*. ib. orationis fit. al. om. *fit*. ib. accidunt. gothici, *acciduntur*. ib. partibus vt. al. *p. orationis vt*. ib. figuras. al. *figuram*. n. 5. Lucilius. al. *Lucius*. ib. debet ... studet. al. *debent ... student*.

Cap. XXXIV. n. 1. cacephaton. al. *cacephaton*, *pleonasmos*. n. 2. vt si ... in ignoscere. al. om. haec. n. 3. vt si ... inter homines. alii om. haec. n. 5. Dorica castra. al. *Dorica castra videre*. *Virgil.* ib. fit. al. *fuit*. ib. finierat. al. add. *f. Sed et si alio modo quolibet incomposita dictio proferatur, cacephaton dicitur*. n. 6. vt, Hactenus. al. *vt in Virgilio*, *Hactenus*. n. 7. dum non sit. al. *quum non sit*. Sic alibi *dum*, et *quum* in mss. variant. ib. non mori. Alii addunt „ n. m. Et in Isaia, *Aure audietis*. Et apud Ioannem: *Quod vidimus oculis nostris*. Dum non aliter videmus, nisi oculis. Et, *Loquutus sum lingua mea* „.

Num. 9. idemloquium. al. *idem eloquium iteratum*. n. 10. erat. Lucanus addit, *erat*. *His adiiciuntur hypallage, onesis, anacolaton, id est, in comparabilis, pathos, id est, passio, ecphonesis prima exclamatio, energia, id est, exclamatio erat*. Cod. Florent. S. Marci om. *pathos*, *id est*, *passio*, et add. *exclamatio SECVNDA erat*. n. 11. humilitas etc. al. *humilitas, rei magnae enunciatio vilis*, *vt*. ib. vasto. al. add. *Virgilius*. Ita etiam in aliis exemplis. n. 13. Amphibolia. al. *amphibologia*. ib. fit aut per casum. al. om. *aut*. ib. in ipso. al. *in illo*. n. 14. Fit et per. al. *fit et amphibologia per*. ib. distinctionem. al. *definitionem*. n. 15. verbum. Deprecatur. al. *verbum, vt Deprecatur*. al. *verbum, vt si quis dicat, Criminatur*. ib. calumniatur Cicero. al. *vadatur Cicero*. ib. Nec ostenditur ... calumniati. al. „ Nec addat quem, vel a quo. Cato enim philosophus aliorum crimina reprehendebat. Cicero defensor causarum erat: vades enim dicuntur, qui legaliter causas agunt. Sed in hac ambiguitate non ostendit, quem criminetur Cato, pro quo agat Cicero. Vadat enim, id est, causam agit, et non dicit cuius „. Alii nobiscum faciunt, sed paulo aliter, *vtrum ipsi alios, an ipsi ab aliis deprecati sint etc.* n. 16. per nomonymia, quando. al. *per homonyma, quo*.

Cap. XXXV. n. 1. latine. al. *latina*. ib. qui fit. al. *quae fit*. n. 2. verbi. al. add. *v. dictionis, literae, aut syllabae*. ib. et tetulit pro tulit. al. om. ib. vt relliquias ... imperator. al. om., al. add. *Et maneant in relligione nepotes pro religione*. n. 3. vt magis pro mage. al. *vt admittier pro admitti*. n. 4. productio. al. praeiunctio. ib. vt ... debeat. al. add. *facto profugus. Virgilius. Et, Exercet Diana choros*. ib. aquosus Orion. al. *vt quum dicimus Orion*. al. om. *aquosus Orion*. al. add. *Vrbemque Fidenam*. ib. producte dici. al. *produci*. ib. discissio vnius. al. om. *vnius*. ib. Albai, longai. alii exempla afferunt in *pictai*, *aulai*.

Num. 5. vt Phaeton etc. in aliis exempla sunt *ianva pro ianua*, *genva pro genua*,

genua, *parjete*, *pro pariete*. ib. adiunctarum. al. *adiuncta*. al. *iuncta*. n. 6. Apud Grialium mendum erat *collisio vacalium*. ibid. et terris. alii add. *iactatus et alto*. ib. contrapositio. al. *prima positio*. ib. pro alia litera. al. om. Sic etiam alii omittunt exempla *Olli*, *Euandre etc.* n. 7. lexin. al. *figuras*. ib. metaplasmus est. al. *metaplasmum esse*. al. *metaplasmum esse dicunt*. ib. ratione fit. al. *oratione fit*. ib. phrasin. al. *schema*. ib. ratione vitiosa. al. *oratione v.*

Cap. XXXVI. n. 1. ornatum. al. *ornamentum*. ib. dum multa sint. al. *quum m. sint*. al. *dum m. sunt*. Alii, *sententiis per vtriusque dictionis formas et fastidium auferunt*, *et eloquium ornant*. *Sunt autem apud grammaticos istae species*. n. 2. sequi debent. al. *sequi dicunt*. ib. ornamento. al. *ornamento carminis*. ib. et postea. al. *et post*. ib. inde. al. *et deinde*. n. 3. oenophoris. al. *oenophori*. n. 5. expleta. al. *expletur*. al. *finita*. ib. Castaneae molles. al. om. ib. supra ... lactis. al. om.

Num. 6. partibus. al. *partibus orationis*. n. 13. quodam ambitu. al. om. ib. nubila. al. *nebula*. n. 14. Sed hoc bene. multi mss. *sed bene hoc*: al. *sed bene haec*. ib. nunc in medio ... dumis. multi haec omittunt. n. 15. tollentemue manu. al. *tollentemque manus*. sic alii apud Virgilium legunt. n. 17. ad nihilum. al. *in nihilum*. n. 18. illud. al. *illud*, *Desuper*.

Cap. XXXVII. n. 1. latine modi. al. *latine vel mores*, *vel modi*. ib. tradenda. al. *tradendo*. al. *tradendos*. n. 2. sicut quum. al. om. *quum*. ib. posita. al. om. n. 3. petiuerit. al. *petiuit*. n. 6. haec eo a. al. *haec et a*. ib. largitur. al. *largitur aliud*. ib. et, Nunc. al. *et*, *Centaurus*. *Nunc*: ib. tantum. gothici, *tantumdem*. n. 7. a praecedente indicans, quod sequitur. Inque. al. *a praecedente quod sequitur*, *vt*, *Inque*. n. 8. proximitatem. al. *proximitate*. n. 9. Commixtam etc. Prima editio, *Mixtam Vulcanus committit ad astra fauillam*. n. 12. nomen: praeponitur. al. *nomen positum*: *proponitur*. ib. vel ostendimus. al. *vel offendimus*. al. om.

Num. 13. sed species pars est, genus autem totum. al. sed species est genus suum totum. al. om. n. 15. per membra soporem. gothici omittunt. ib. euitat. al. *deuitat*. n. 16. ordine. al. om. ib. synchesis. ita Grialius, et plerique. al. *synthesis*. al. *synchrisis*. Sed melius est *synchisis*, vt n. 20. reposui. n. 17. Hysteron proteron. al. *proteron*, *vel hysterologia*. n. 18. sententiam. al. *sententiam nostram*. ib. est enim ... Achatem. al. om. n. 20. Dii, quibus imperium hoc steterat. Vnde. al. *Dii*, *Vnde*, omissis aliis. n. 21. quibus indicatur. al. *quae indicantur*. n. 22. Punici, vel tria bella Punica significantur. al. *Punici significantur*, *vel tria bella Punica*. n. 23. enunciatur. al. *dicendum*.

Num. 24. per nimiam. al. *propter nimiam*. ib. et Manes etc. al. *et Manes*, *id est*, *mites*, *quum sint immites*: *et modesti*, *quum sint terribiles*, *et immanes*. n. 25. significat. al. *vocat*. n. 26. allegoriae vis gemina est. al. *allegoria bis geminata est*. ib. sub re alia. al. *sub res alias*. ib. sensus obscurus ... adumbratus. al. *sensu obscurum ... adumbrat*. alii post *adumbratus* addunt, *vt*, *Quaedam filia mater matris*, *et mater filiarum filiae suae*. n. 27. vti quum interrogantibus respondetur. al. *veluti q. i. nobis r*. ib. fortuna. al. om. n. 28. prior lupus. al. *lupus prius*. ib. istud. al. *illud*. n. 30. vt illud. al. *vt id*. n. 31. rei per similitudinem eius. al. *rei similitudo eius*. ib. panditur. al. *ponitur*. n. 33. subsedit. gothici cum antiquis editionibus *consedit*, vti etiam legitur in Arte S. Iuliani Toletani. ib. ex alieno genere similitudinem. al. *ex alio genere comparationem*. n. 34. conueniens ei. gothici *conueniens eius*.

Cap. XXXVIII. n. 1. significare. al. *significari*. ib. proruat. al. *prodeat*. n. 2. praeterea tam. al. *propterea sciendum tam*. ib. Syrius. al. *Syrus*. ib. soluta oratione scripsit. al. *solutam orationem scripsit*. ib. exhinc et ceteri prosae eloquentia contenderunt. al. *exhinc prosam orationem condiderunt*.

Cap. XXXIX. n. 1. quia . al. *quae* . ib. constitutam . al. *constituta*. n. 2. dispositis . al. *dispositi* . ib. qui . . . nominantur . al. *quos . . . nominant* . ib. posset . al. *possit* . ib. reuerterentur . al. *reuerteretur* . ib. ipso etc. al. *ipsum versum vocatum , quod reuertitur* , omisso *dicunt* . n. 3. sed tamen . al. *sed tantum* . n. 4. existimant , seu quod . al. *existimant , quod* . ib. pronunciaretur . al. *pronunciatur* . ib. discerpunt . al. *discernunt* .

Num. 6. a numero vero . al. *a numero vt* . ib. quia geminos feriunt . al. *qui geminos ferunt* . al. *q. g. faciunt* . ib. autem latinos primum . al. *autem apud latinos primus* . n. 7. appellata . al. *vocata* . ib. Anacreon . al. Anacreon Teius. ib. Archilochia . . . Colophonia . al. *Archilochium . . . Colophonium* . n. 8. vocata sunt , quod eis . al. *vocata , quod ea* : scilicet *vtor* cum accusatiuo , vt alibi . ib. idem frequentissime et . al. om . n. 9. narrentur . al. *narrantur* . n. 10. heroum res . al. *eorum res* . al. *heroum res , hoc est , fortium* . ib. temperantius fit . al. *temperatissima sit* . al. *temperatissime sit* . al. temperantissime fuit . al. *temperatissimus fit* .

Num. 11. prius est . al. *prior est* . ib. Deuteronomii . al. *Deuteronomium* . num. 12. Hecataeus . al. *Achatesius* . al. *Anacatesius* . al. *Acates* . al. *Achates* . ib. Milesius . al. *Mileus* . ib. Syrius . al. *Syrus* . num. 13. volunt . al. *voluit* . al. om . ib. eo quod . al. *vel quod* . ib. sint edita . al. *e . sunt* . ib. monte . al. om . ib. in vindictam . al. *in victoriam* . ib. sunt , vt ait . al. *sunt dicentes , vt ait* . n. 14. elegiacum autem dictum . al. *elegiacus a. dictus* . n. 15. Hoc . . . inuentum . . . eo . al. *hic . . . inuentus . . . eum* . ib. lis grammaticorum pendet . al. *grammaticorum lites pendent* . ib. relicta . al. *relegata* . al *religata* .

Num. 16. in Graeciam . al. *in Thraciam* . ib. de more . al. *pro more* . ib. exercerent . al. *exercere possent* . ib. auderent . al. om . ib. chorumque . al. *quorumcumque* . ib. praeteriret . al. *periret* . ib. eundem . al. *idem* . ib. a bubus . al. om . n. 17. prophetam . plerique mss. *propheta* . ib. Mnemia Timothoe . al. *Emmia Timotoe* , vel *Timothe* . n. 18. quae decantantur . al. *quae cantantur* . ib. assumptum est . al. *a. haesit* . ib. vocatur . al. *vocatum* . ib. decantetur . al. *cantetur* . n. 19. versu . al. om . ib. et populus Israel captiuus . al. *et populum , quando captiuus* . al. *et populus Israel subuersus , et captiuus* . ib. adhibebantur . al. *adhibebant* .

Num. 20. supra . al. *super* . ib. scribuntur . al. *scribitur* . ib. et mores . al. *et mors* . ib. eorum . al. om . n. 22. in latinum . al. *latina lingua* . ib. dicitur . al. nominatur . n. 23. *accinatur* . al. *assimilatur* . al. *assimilat* . al. *adunatur* . al. *adiiciatur* . ib. ita . al. om . n. 25. sarciunt . al. *sarciuntur* . ib. materiae . al. *magisterii* . n. 26. sic quoque . al. *sic quasi* . ib. ex eodem poeta . al. *ex eo demum poemate* . ib. et de Aeneide . al. *et Aeneidos* .

Cap. XL. num. 1. loquendo . al. *fando* . ib. vt ficto . al. *vt fictorum* . ib. apud phrygas . al. *apud Phrygiam* . ib. polluit . al. *pollebat* . num. 3. ad naturam . al. *ad naturas* . al. *ex natura* . ib. fictae . al. om . , al. *fictas* . ib. vt eae . al. *vt eas* . ib. quas vulgo . al. *quales vulgo* . n. 4. fabulas fingunt . al. *fabulae finguntur* . ib. tum fit . al. *tum sit* , n. 6. ad oleam . al. *ad oliuam* . ib. ficta quidem narratione . al. *ficta quadam ratione* . al. *f. quidem ratione* . n. 7. et discederet . al. *vt discederet* : quod plausibile est . ib. si canes . al. *vt canes* . al. *vt si canes* . ib. formidine . al. *fortitudine* . ib. quoque . al. *hoc quoque* . ib. posset . al. *possit* .

Cap. XLI. n. 1. in praeterito . al. *in praeteritum* . ib. conscribenda essent . al. *scribenda erant* . n. 2. historiae autem . al. *historia autem* . ib. tribuunt . al. *tribuant* .

Cap. XLII. n. 2. historicus . al. *historiographus* . ib. scripsit . al. *conscripsit* .

Cap. XLIII. n. 1. legentes . al. *legentibus* . ib. historiis . al. *in historiis* . ib. indiderunt . al. *tradiderunt* .

Cap. XLIV. n. 1. latini diarium . multi *latini diurnum* . n. 4. inter . al. *item*

inter . ib. interest . al. *interesse*, sine alio verbo . ib. nouit . al. *vidit* . ib. historia constant . al. *historiam condunt* . n. 5. interest . al. *interesse* . ib. nec facta sunt . al. *nec factae sunt* .

LIBER SECVNDVS

Caput I. num. 1. eloquentiae copia . al. omitt., al. *eloquentia copia* . ib. et bona . al. add. *in rerum, personarumque negotio, et causa : atque* . n. 2. proferamus . al. *proferemus* . ita etiam Palat. 281. ad marg.

Cap. II. n. 1. et translata etc. al. *quin translata in latinum a Tullio videlicet, et Ticiano, et Quinctiliano* . ib. ita varie, vt eam . al. *ita varie vel pro scientia, vel pro loquacitate verborum, vt eam* . n. 2. adhaerescit . al. *accrescit* .

Cap. III. n. 1. moribus, artibus . al. *m., vita, a.* n. 2. spectantur . al. *expectantur* . ib. efficiat . al. *efficiant* .

Cap. IV. n. 1. genera causarum tria . al. *modi c. tres* . n. 2. reus . al. om ., al. *reus sit* . ib. liberarique supplicio . al. *liberariue supplicio debeat* . al. *deliberarique supplicio* . n. 3. de expetendo . al. *de expectando* . ib. et fugiendo, de faciendo . al. *et fugiendo, id est, de faciendo* . al. *de fugiendo, et non faciendo* . n. 4. altera persona . gothici, *alteram personam* . n. 7. post hominem . al. add. *Locus communis locus rhetoricus nullus est alius, nisi argumenti sedes. Haec vero communitas ad inquisitionem pertinet, vt, Nunquam manducaui commune, etiam immundum. Locus communis ad demonstratiuum etc.* ib. in certam . al. *ad certam* . al. *ad incertam* . n. 8. crimine . al. *crimen* . ib. tam . . . quam . al. *tantum . . . quantum* . ib. in plurimis . al. *in pluribus* ; et ita Pal. 281. ad marg.

Cap. V. num. 2. causarum . al. om . ibid. iuridicialis . al. *iudicialis* : et ita mox . ib. comparatio . al. *compensatio* . n. 3. quum id . . . contenditur . al. *quum id obiicitur non hoc esse, quod dicitur* . ib. et quia de . al. *et quae de* . n. 4. quod aut non . al. *quod non aut* . ib. constitutio dicitur . al. *c. est* . 5. foris a. a. d. assumit . al. om . n. 6. reus non . al. *reus omnis non* . ib. probauimus . al. *probamus* . n. 7. quod alius . al. *quod aliquis* ib. lacessierit . al. *lacessitus sit*, vel *lacessitus est* . n. 8. peccasse se . al. om . *se* . ib. consulto . al. *consultu* . n. 9. noscuntur . al. *videntur* . n. 10. vis verbi . al. om . *verbi* . ib. in quo . al. *in qua* . n. 11. rhetoricos . al. *rhetoricos libros* . ib. applicauit . al. *applicuit* .

Cap. VI. num. 1. coniuncta . Et, si coniuncta . al. *iuncta . Et, si iuncta* . ib. indicamus . al. *indicimus* . n. 2. coniuncta . al. *iuncta* . ib. ex comparatione, in qua per contentionem . al. om . *in qua* . al. om . *in qua per contentionem* . ib. quam maxime . al. om . *quam* . ib. copiae sint . al. *positae copiae sint* .

Cap. VII. n. 1. sunt, Exordium . al. *sunt, id est, E* . n. 2. beneuolum . al. *beniuolum* . ib. precando . al. *praedicando* . ib. ita vt . al. *ita quod* . ib. argumentandum ita . al. *a . est ita* . ib. animum . al. *animos* .

Cap. VIII. n. 1. quinque, honestum . al. *q., id est, h* . ib. a quo . al. *quo* sine *a* . ib. est alienatus . al. *q. attentus fit* . ib. ab auditore . al. *ab auditoribus* . al. add. *et non magnopere attendendum videtur* . n. 2. vt et beneuolentiam pariat, et offensionem . al. *vt beneuolentia pariat offensionem* . Pro *offensionem* alii habent *offensam* . ib. in quo aut . al. *aut in quo* . ib. difficilioribus ad cognoscendum negotiis . al. *d. ad c. negotium* . al. *d. quaestionibus ad c. negotium* .

Cap. IX. n. 1. argutae mentis oratio . al. *argumenti ratio* . n. 2. consentit . al. *consensit* . ib. assumit . al. *assumpsit* . n. 3. syllogismis . gothici *syllogismos* . n. 4. principalia . al. *principaliter* . ib. propositio . al. *positio* . n. 5. cui . al. *cum quo* . ib. plurium . al. *plurimorum* . al. *vnam inducit, aut plurimas* . n. 6. conficiatur . al. *conficitur* . n. 7. quem . al. *quam* . ib. quando eo quod . al. *quando id quo* . al. *quando in id quo* . al. *quoniam idem quod* .

ib. ad fidem . al. *ad finem* . n.8. in rhetoricis latior . al. *inrhetoricus*, *et latinus*. n. 10. conuincit . al. *conuincitur* . ib. putaretis . . . nolletis . al.*putetis* . . . *nolitis*. n. 11. addicit . al. *aducit* .

Num.13. argumentata ita sunt. al.*quae argumentati sunt* . al. *quae argumenta ita sunt* . Et ita Grialius habet in textu: sed in nota videtur praeferre *argumentata* : dubium autem reliquit, an voluerit *argumentata ita*, an solum *argumentata* . Hoc melius censeo . ib. periculo . al. *piaculo* . n. 14. praeterea . al. *propterea* . ib., et n. 15. Sunt autem . . . et assumptione . al. om . n. 16. rhetoricus syllogismus . al. *rhetoricis syllogismis* . ib. tripertitus . al. *tripartitus* : et sic infra . n. 17. quarta . al. om . n. 18. tertia . al. add. *tertia ei* . ib. alii . al. *aliis* . ib. pars non . al. *pars esse non* . ib. et cetera . al. *vel cetera* . ib. claudantur . al. *clauduntur* .

Cap. X. n.1. quod . . . edicit . al. *quid . . . edicunt* . ib. quia scripta . al. *quae scripta* . n. 2. tracta tantundem . al. *tractans tantum* . al. *tractans vnde* . ib. quando et . al. *quoniam et* . n. 3. lex constat . al. *lex consistat* . n. 4. vt vir . al. *vt est illud* : *vir* . n. 6. manifesta quoque . al. *manifestaque* .

Cap. XI. n.1. huic . al. *hinc* . ib. fuerit . al. *fuerat* . ib. adiecta . al. add. *adiecta*, *id est*, *iudicium*, *chria erit* . Et pro *chria* . al. *crisis* .

Cap. XII. n. 1. catasceue . . . propositae . . . anasceue . al. *catasceua . . . positae . . . anasceua* . n.2. inter has . al. *inter haec* . ib. partem, tamen . al. *partem scilicet negandi*, *et confirmandi*, *tamen* . ib. coarctatio . al. *cohortatio* . ib. proponuntur . al. *ponuntur* . n. 3. iuuentutem ad nequitiam, et luxuriam cohortatum . al. *iubentem illum ad n*. , *et l. coarctatum* . al. *iuuentutem illam et n. et l. coarctatum* . al. *iuuentute illa ad n.*, *et l. cohortatum* . al. add. *esse cohortatum* . n. 4. adolescentem de Siculo litore etc. al. *ad. qui de . . . ingredientes Africam classes videret* ; aut *viderit* . n. 5. in contrarium reformata . al. add. *in contrarium*, *vt Clodius insidias fecit Miloni*, *et occidit*, *confirmatio est reformata* . ib. proderit . Duo gothici Toletani addunt, *Vt gradus omnes etc.*, vt apud Grialium in nota . ib. ordinare . al. *ordinari* . n. 6. ad id postremum . al. om . *id* . ib. recurramus . al. *requiramus* . ib. vt si . al. om . *si* . ib. rapacem . al. *seueram* .

Cap. XIII. n. 1. inanimalium . al. *animalium rerum* . al. *inanimalium rerum* . ib. fingitur . Cicero . al. *f. sicut Cicero* . n. 2. et in tragoediis . al. *et tragoediis* . al. *et tragoedis* .

Cap. XIV. n. 1. adolescentis . al. *a. improuida* . ib. et senis . al. *et senis debilis* . ib. et militis . al. *et m. fortis* . ib. et imperatoris . al. *et i. grauis* . ib. et parasiti . al. *et parasiti suasibilis* . Ita *et rustici inculta*, et *philosophi perornata* . ib. diuersa ratio ducenda est . al. *diuersa oratio dicenda est* . al. *diuersa est ratio dicendi* .

Cap. XV. n. 2. certam, nec inest ei aliqua . al. *tertiam*, *nec inest in aliqua* . ib. vnde quasi pars . al. *vndique si pars* .

Cap. XVI. n. 1. illa vti . al. *illud vti* . al. *illo vti* . ib. religiosis . al. *religioni* . n. 2. huic non sit . al. *hinc etc.* ib. quid dicat . al. *quod dicat* . ib. tantum, nisi al. *tantum dicere*, *nisi* . ib. quod dicat . al. *quod dicit* . ib. et facete dicat . al. *et facere* sine *dicat* . al. *et facere* . al. *et fecerit* .

Cap. XVII. num. 1. parua . al. add. *parua dicimus* . n. 3. dicere debet . al. *docere debet* . ib. laudat . al. *vel laudat* . ib. ad conuersionem . al. *ad conuersationem* . ib. auersos animos prouocat . al. *aduersos a. p.* al. *animas p.*, omisso *auersas* .

Cap.XVIII. n.1. instruitur . al. *istruitur* . ib. oratio commate . al. *o. verbis*, *commate* . n. 2. esse non debet . al. om. *non* .

Cap.XIX. n. 2. quae structura . al. *quae instructura* . al. *quae istructura* . ib.applicantur . al. *applicentur* . ib. triumque . al. *trium quoque* . ib. quae in se . al. *quae se*, omisso *in* . ib. vt verum enim . al. add. *Praeterea carere debet oratio omnibus vitiis*, *quae inter prima*

grammaticorum studia cognoscuntur . Vide cap. seq. n. 3.

Cap. XX. n. 1. vt non . al. *et non* . ib. vt aliquando etc. *vt non aliquando p. h. sordidis , aut spurcis vocabulis* . ib. cognata . al. *cognita* . n. 2. iactatione . al. *iactantia* . ib. vocibus . al. *verbis* . n. 3. vitium . al. *criminis vitium* . ib. furari . al. *furare* . ib. quae inter . . . . cognoscuntur . al. om. , al. *verbis , ita et in sententiis vitia , quae inter . . . . cognoscuntur* . Cod. 1. Vat. Arch. *vitanda* pro *vitia* . n. 4. tum emphasis . al. *cum emphasi* . ib. plus quiddam . al. *plus quidem* . ib. dixerit . al. *dixerat* . ib. altitudinem . plerique addunt , *altitudinem imaginis* . Cod. 1. Vat. Arch. *dicit lapis per finem imaginis suggerit* .

Cap. XXI. n. 1. Augetur . al. add. *Sunt autem et nonnullae figurae verborum in praeceptis eloquentiae , quibus augetur , et ornatur etc.* n. 2. libere . al. *libere fiunt* . al. *libera fiant* . n. 3. ab eo verbo . al. om. *verbo* . n. 4. propterea quod al. *propter quod* . ib. in contextione . al. *in contextu* . al. *in contexione* . n. 5. ingratiis . al. *gratis* . n. 6. sententiae pulchritudinem faciunt . al. om. n. 7. huiusmodi locutionis . al. *huiusmodi certamine , ac proelio huiusmodi locutionis* . al. *in huiusmodi certamine etc.* , al. *in hoc certamine , ac publico huiusmodi locutionis* .

Num. 8. Synonymia . al. *synonyma* . n. 12. cur mortem . al. *quum mortem* . n. 15. est . al. *sit* . n. 18. vt si vinco . al. *vt est , si vinco* . Similis varietas in exemplis passim occurrit . n. 20. quae cum impulsione . al. *quae impulsione* . ib. quae vetant . al. *quae vetent* . n. 21. derogatiuae . al. *negatiuae* . ib. aliae , quae . al. om. *quae* . n. 26. miratiuae , gothici , *miseratiuae* . n. 28. amphidoxae al. *amphidoxae* . n. 30. conuenit . . . fuissetis . al. *conuenerit . . . fueritis* . n. 32. aliqua ipsis . al. *aliquid ipsis* . n. 33. rationem . gothici *factionem* . n. 35. statum , qui futurus esset , si . gothici , *statum , futurus est etiam si* . n. 36. intercipimus . al. add. *i. ita* . n. 44. immoramur . al. *remoramur* . n. 46. inanimalium et persona . al. om. *et* . n. 49. vt . al. om. ib. nos permittant . al. *nos non p.* ib. dicere . al. add. *dicere inter figuras sententiarum* ; quod nihil ad rem . Cod. Taurinensis addit : *Sic quoque . . . peruenire non possunt* , vt cap. 20. libri 2. contra iudaeos , quod inde huc translatum auctores Catalogi cod. mss. Taurin. non obseruarunt .

Cap. XXII. n. 1. ad discernendas . al. *ad disserendas* . al. *ad discernendum* . ib. disserendi . al. *discernendi* . n. 2. primi . al. *primum* . ib. habuerunt . al. *habuerint* . ib. huius . al. om. ib. perduxit . al. *produxit* . ib. quod in ea . al. *quod eadem* . ib. Nam . . . dicitur . al. om. ib. vtrique . al. *vtraque* .

Cap. XXIII. n. 1. in IX. disciplinarum lib. al. *in nouem disciplinarum libris* . ib. illa verba . . . . distendens . al. om. n. 2. siquidem . al. *quidem* . ib. acutior . al. *argutior* . ib. docenda . al. *docendo* . n. 3. philosophi . al. *philosophici* .

Cap. XXIV. n. 1. bene viuendi . al. om. n. 2. firma . al. *firmata* . ib. quaue . al. *qua* . ib. constat . al. *constet* . n. 3. nomen latine . al. *n. philosophiae l.* ib. sapientiae . al. *scientiae* . ib. amorem . al. *amicum* . ib. in rerum causis . al. *in naturalibus causis* . n. 4. illis . al. om. ib. rerum . al. om. ib. contemplata ratione . al. *contemplatione* . ib. id est . al. *scilicet* . n. 5. animae . al. om. n. 6. rerum . al. om. ib. cuique distribuuntur . al. *quisque distribuit* . n. 7. morumque . al. *morumque omnium* . n. 8. theoricam . al. *theologicam* . al. *theologiam* . n. 9. Nonnulli hoc loco caput aliud distinguunt sub titulo , *Quid sit philosophia* . n. 10. Alii definierunt . in aliis praemittitur , *Philosophia diuiditur in duas partes , prima inspectiua , secunda actualiis . Alii definierunt* . al. *partes , in inspectiuam , et actualem* . al. *partes : prima in inspectiuam , secunda in actualem* . ib. quarum prior . al. *quarum prima* . ib. secunda . al. *altera* . ib. inspectiua . al. *inspectatiua* : et sic alibi . ib. diuiditur in etc. al. *diuiditur in tribus modis , id est , prima in naturalem , secunda in doctrinalem , tertia*

in diuinalem, (al. *in diuinam*). *Doctrinalis diuiditur in quatuor*, *id est prima in etc.* Ita *secunda*, *tertia*, *quarta*.

Num. 11. in moralem. al. *in tres partes*. al. *in tribus*, *prima in moralem* etc. *secunda*, *tertia*, vt supra. ib. ib. visibilia. al. *vilia*. n. 12. contra naturam. al. om., al. *sine causa*. ib. generatur. al. *agitur*. ib. in vita. al. add. *in vita confusum*. ib. aliquod miraculum. al. *aliquid miraculorum*. ib. monstratur. al. *monstretur*. n. 14. vel alia huiuscemodi. al. *vel ab huiuscemodi*. ib. quatuor. al. add. *scilicet*. n. 15. immobilis et formarum. al. *immobilisque*, *et formarum*. al. *immobiliumque formarum*. ib. siderumque. al. *siderum*, *atque*. n. 16. explicat. al. *explicare contenditur*. forte, *contendit*. ib. vtilitas. al. *cura vtiliter*.

Cap. XXV. num. 2. posito. al. *praeposito*. ib. Communionibus. al. *communibus*. ib. eius. al. om. ib. risus. al. *risusque*. n. 3. genus animal quum dictum est. al. om. *quum*. al. *genus quod dictum animal*. al. *genus quum dictum est animal*. ib. humidum. al. add. *est*, al. *suspicabatur*. ib. egent. al. *egeant*. ib. angelus non est. al. om. *est*. al. *non angelus est*. n. 4. discretis. al. add. *omnibus*. ib. seclusis. al. *disclusis*. al. *exclusis*. ib. communionibus. al. om. ib. postrema. al. add. *risus capax*. ib. omni. al. *omnis*. ib. existimarunt. al. *existimauerunt*. n. 6. Est enim etc. al. *est enim animal commune*, *et generale omnium*. n. 7. mutis. al. *et mutis*. ib. quum mortale. al. *quum dicitur mortale*. n. 8. accidunt. al. *accedunt*. ib. plena sententiae. al. *plena sententia*. ib. et differentias. al. *et doctrinas*. ib. quae hoc idem. al. *quae communia*. n. 9. commentumque. al. *commentaque*.

Cap. XXVI. n. 2. id est. al. *scilicet*. n. 3. plurium. al. *plurimarum*. ib. dat. al. *dant*. n. 4. denominatiua. al. add. *id est*, *deriuatiua*. al. *et deriuatiua*. n. 5. id est. al. *scilicet*. n. 6. principaliter. al. add. *substare*. ib. speciebus. al. om. n. 7. aut . . . aut. al. *an* . . . *an*. ib. nec seruus. al. add. *prior*. ib. alterum. al. *alter*. n. 8. Porro . . . iaceat. haec om. ib. in foro. al. *vt in foro*. ib. duo habent. al. add. *duo habent*, *situm*, *et tempus*. *Situm*, *vt longe*, *et prope*. *Tempus*, *vt hodie*, *et heri*. *Porro situs etc. iaceat*, vt initio numeri huius. Al. *porro situs a positione dictus*, *vt quid agit iste? Aut sedet*, *aut iacet*.

Num. 9. aliquid. al. *aliunde*. n. 10. quoniam . . . quoniam. al. *quum* . . . *quum*. n. 11. orator. al. *praedicator*. ib. disputando. al. *praedicando*. ib. Vsiae . . . ceteris. al. *vsia autem substantia est*, *id est proprium*, *quod ceteris*. al. *id est*, *substantiae proprium*, *q. c.* n. 13. tria. al. om. ib. sunt, quantitas. al. *sunt*, *scilicet q.* n. 14. ex subiectis. al. *ex substantiis*. ib. homini. al. *nomini*. n. 15. intente legendum est, quoniam. al. *intelligendum est*, *quando*, vel *sic quando*. ib. decem. al. *decem ista*. ib. applicantur. al. *apponuntur*.

Cap. XXVII. n. 1. iterationesque cautissimus. al. *rationesque acutissimus*. ib. scriptitabat. al. *scriptitauit*. ib. tingebat. al. *tenebat*. ib. Praefatio Perihermeniarum. al. om. n. 2. vno significatur. al. *vno significat*. ib. interpretantur totum. al. *interpretantur*, *his enim vtitur*, *totum*. ib. mentis interpres. al. *mente interpretata*. n. 3. et faciendis sermonibus. al. om. ib. hermeniam . . . appellamus. al. *facundissimo sermone monstrauit*. al. *perihermeniam* pro *hermeniam*. ib. prolatis. al. *probatis*. ib. cataphasin, et apophasin. al. *cataphrasin*, *et apophrasin*. n. 5. eorum, quae . . . cogitat. al. *eorum aliquid*, *quae de altero dicuntur notata*, *vt cogitat*. al. *dicuntur*, *vt notat*, *cogitat*. ib. significatiua. al. add. *ad placitum*. n. 7. Haec omnia . . . explanatio reperitur. al. om. ib. vtilitas perihermeniarum haec est. al. *perihermeniarum ratio haec est*. al. *intentio* pro *ratio*.

Cap. XXVIII. n. 1. eius artis. al. *dialecticae artis*. ib. plurimum. al. *primum*. ib. absit ille. al. *absit illi*. n. 2. id est. al. om. ita alibi alii addunt, alii

omittunt, *id est* . n. 3. directim . al. *directum*, et ita infra . n. 4. dedicatiuis. al. *dedicatiuo*, *et abdicatiuo*. ib. nullum igitur. al. *ergo nullum*: similis infra varietas. n. 6. dedicatiua, et vniuersali abdicatiua abdicatiuum . al. *dedicatiuo*, *et vniuersali abdicatiuo dedicatiuum* . Infra etiam *dedicatiua* pro *dedicatiuo*, aut contra . n. 9. dedicatiuis. al. *dedicatiuo* . Et similiter alibi.

Num. 12. formulae secundae modi . al. *f. secundi m.* ib. n. 15. abdicatiuum . al. *dedicatiuum* . n. 16. formulae tertiae . al. *formulae tertii* . n. 19. ex vniuersalibus . al. *ex vniuersali* . n. 22. plene posse . al. *plane nosse* . ib. et quae subtilius sunt tractata . cognoscet . al. *subtiliusque tractata cognoscet* . n. 26. Vt possint etc. al. *vt possint indiciorum aperte manifestationes , et quaedam indicia dictionum ostendere* . al. *iudiciorum* pro *indiciorum* .

Cap. XXIX. n. 1. non qualis . al. om. *non* . ib. rei naturam . al. om. *rei* . ib. in partes quindecim . al. *in partes* XIIII. n. 2. risus . al. *sensus* . n. 3. conceptione, et . al. om. *et* . ib. non hic dixit . al. *non enim dixit* . ib. dicendo . al. om. ib. deuocat . al. *deuotato* . ib. in isto enim , et in reliquis . al. *ista enim*, *et reliquis* . ib. quia . al. *et quia* . al. *sed quia* . ib. substantialis . al. add. *est* . n. 4. qualitatiua . al. *qualitas* . ib. quod quale sit . al. *quid quale sit* . ib. id quod sit . al. *id quod quaeritur* . ib. debeat . al. *debet* . n. 5. nuncupatur . al. *nominatur* . ib. quid quaeque res sit . al. *rem quae sit* . ib. vniuersa . al. *vniuersi* . ib. et onerosi . al. *et honoris* . ib. in libidinem pronus . al. *in libidine promptus* . ib. haec , et alia . al. *haec*, *et talia* . al. *haec talia* . ib. latitudines . al. *latitudinem* . ib. simili modo . al. *similitudo* .

Num. 6. ad verbum . al. *aduerbium* . ib. de cuius re . al. om. *re* . al. *de qua* . al. *de cuius ratione* . ib. quaeritur . al. *requiritur* . ib. alio declarat . al. *aliud declarat* . n. 8. est qua fluctus eludit . al. *est quia f. elidit* . ib. vt moneat . al. *vt moueat* . ib. ac vituperet . al. *aut v* . ib. virtus . al. *virtutibus* . al. *virtutis* . ib. maiorum . al. *modorum* . ib. caput est . al. *apex est* . n. 11. graeci ὡς τύπος , latini exemplum etc. al. graeci κατ' ἔλλειψις etc. , vt num. seq.; nam ea , quae nobis vndecima species , aliis est decima . n. 12. latini per. al. *latini iuxta rationem dicunt*, *id est*, *per indigentiam etc.* ib. cui bes deest . cod. Alb. *cui dodrans deest* . n. 14. iuxta rationem dicunt . al. *ad aliquid vocant* . ib. sed hoc contingit etc. Hic alii collocant sequentem speciem *ad aliquid etc.* Sic haec omnia inter se confusa sunt . n. 16. sub terris . al. *subtus terris* .

Cap. XXX. n. 1. dicuntur affecta , quae al. *d. effecta* , *quae* . al. om. *quae* . n. 4. elicitur . al. *eligitur* . al. *dicitur* . ib. inquit . al. *inquam* . n. 5. affecta . al. *effecta* . ib. in aliam vocis declinationem . al. *in alia vocis declinatione* . n. 7. suggere . al. *vt suggerere* . n. 8. ducitur . al. *dicitur* . n. 9. aperire . al. *vel aperire* . n. 11. a coniunctis . al. *a coniugatis* . ib. quum probabiliter . al. *quum contra p.* n. 13. imputatione . al. *impugnatione* . n. 14. graeci . al. *graece* . ib. testimonium omne . . . quinque modis . al. *testimonium vero constat re*, *et diuiditur quinque modis* . n. 15. ex tormentis . Persona . al. add. „ ex tormentis . Tertius *ergo superior modus* , *qui est ex temporibus* , *in octo* species deriuatur . I. ingenio . II. opibus . III. aetate . IV. fortuna . V. arte . VI. vsu . VII. necessitate . VIII. concursione (al. *concussione*) fortuitorum . Testimonium omne est , quod ab aliqua externa re sumitur ad faciendam fidem . *Persona etc.* „ Ita gothici , et veteres editiones . n. 16. maxime in virtute . al. *maxima virtute* . ib. temporibus . al testimonia . al. *testimonia ex temporibus* . ib. afferunt . al. *afferant* . n. 17. in tempore . al. *cum t* . ib. pertinet . al. *pertinent* . ib. attinere . al. *pertinere* . n. 18. mobilitas . al. *nobilitas* . ib. conclusum . al. conclusit . ib. cadat . al. *vt cadat* .

Cap. XXXI. n. 1. propterea quod . al. *propter quod* . ib. quae sibi . al. om.

sibi . ib. omnia contraria . al. *omnia a contrario* . ib. aduersum . al. *diuersum* . al. *diuersim* . ib. tantum contrarie . al. *tantum contraria* . n. 2. quaedam ex eis . al. *quaedam eius* . al. *quaedam eiusmodi* . al. om . *quaedam* . al. om . *ex eis* , aut *eius* , aut *eiusmodi* . ib. vtrumque . al. add. *vtrumque contrariorum* . ib. creet . al. *credit* . al. *credat* . al. *tradat* . al. *careat* . ib. candidus , et niger . al. *candidum* , *et nigrum* . ib. habent . al. *habet* . n. 3. habent non felix . Secundum . al. *habent* , *videlicet neque a toto felix* , *neque in toto infelix* . *Secundum* . n. 4. hoc solum . al. *horum solum* . ib. est maius . al. *inest maius* . ib. referatur . al. *refertur* . ib. ad duplum . al. add. *aut eius* , *cui opponitur* . ib. relatiuo . al. *ipsi relatiuo* . al. *vel relatiuo* . ib. quod opponitur . al. *quod opponitur* , *quocumque modo opponatur* . ib. aut eius sit , cui opponitur . al. om . n. 5. vt eorum non sint . . . Siquidem . al. *vt eorum non sint* , *quae opponuntur* . *Siquidem* . al. *iterum non sint* , *quibus opponuntur* . *Siquidem* .

Num. 6. quia ostendit . al. *qua ostendit* . ib. visio . In loco . al. *visio in oculis* . *In loco* . n. 7. ideo differunt . gothici *id differt* : pro quo malim *id differunt* ; nam *id* pro *in eo* cum *differre* proprium est Isidoriani aeui . ib. singulatim . al. *sigillatim* . n. 8. tertium eius . al. om . *eius* .

LIBER TERTIVS.

Praefatio . Separantes . al. *separamus* . ib. Geometria , Musica . gothici , et veteres editiones , *Musica* , *et Geometria* : et mox prius musicam explicant , quam geometriam . ib. numerabilis . al. *numeralis* . ib. magnitudinis formarum . al. *magnitudinis* , *et formarum* . ib. indicabimus . al. *indicamus* . ib. causae . . . possint . al. *causa* . . . *possit* . ib. ostendi . al. *agnosci* .

Cap. I. num. 1. quoniam ipsa , vt sit . al. *quia ipsa* , *vt sic* . al. *quo ipsa vt sit* .

Cap. II. n. 1. Numeri . al. *Numeros* , *vel numeri* . autumant . al. *nuncupant* . al. *aucupant* . ib. dispositam . al. *compositam* .

Cap. III. n. 1. non numerum . al. add. *volunt* . *Vnde numeri dicti ? Numero numus etc.* n. 3. in multis . al. *multis* , omisso *in* . n. 5. inde et milia quae . al. *inde et milia* , *quasi milatia* . ibid. quae graeci . al. om . *quae* . ib. littera μυρία . al. *litera* , *scilicet R pro L myriades vocant* . Nota ms. in veteri editione Bignaeana haec est : *Verius fuerit* χιλίαν : *nam* μυριάδα *dena milia significare certum est* .

Cap. IV. n. 1. sanctarum . al. *sacrarum* . n. 3. noti huius artis scienter . al. huius artis scientia , omisso *noti* . al. *scientiae* pro *scienter* . al. *gnari* pro *noti* . ib. possunt . al. *possumus* . ib. ex magna . al. *ex aliqua* . ib. mensium curricula supputamus . al. *de mensium curriculo disputamus* . n. 4. rebus . al. *in rebus* ib. adime . al. *adimis* . ib. seculo al. *computo* . al. computum . al. *calculi computum* . ib. qui calculi nescit . al. *quae calculi nesciunt* .

Cap. V. n. 1. Par numerus . . . tertium mediocrem . al. *Par etc. pariter impar, et impariter par* . *Impar numerus diuiditur in his primum simplum* , *secundum compositum* , *tertium etc.* al. *mediocre* pro *mediocrem* . ib. incompositus . al. *compositus* . n. 2. et reliqui . al. *et sic de aliis* . n. 3. medietatem . al. *medium* . n. 4. indissecabiles . al. *insecabiles* . ib. VI. X. XVIII. al. om . *X*. al. om . *VI. X.* alii alio modo . n. 5. in medietatem . al. *in medietate* . n. 7. vnitate metiuntur . al. *vnitatem mentiuntur* . al. *vnitatem sentiunt* . ib. alieno numero . al. *ab alio numero* . ib. et XXI. etc. al. *et viginti et vno* . *Dicimus enim ter terni* , *et septies terni* : *ter quini* , *et quinquies quini* . *Mediocres etc.* n. 8. modo secundi et . al. om . *secundi et* . num. 9. alii diminuti . al. *diminutiui* . ibid. quod duo . al. *quod est duo* . Et similiter infra . n. 10. simul ductae . al. *simul iunctae* . al. *simul ducta* . ib. in partes redacti infra consistunt . al. *minore in summa consistunt* . n. 11. tertiam , et dimidiam . al. *tertiam dimidiam* . ib.

et

tria simul. al. *et tres simul*. ib. intra denarium. al. *inter denarium*. Et sic infra *inter* pro *intra*.

Cap. VI. n. 1. et seqq. magna varietas scripturae in hoc, et seqq. capp. occurrit, quae obseruari poterit in fragmentis codicum gothicorum inter Appendices. Sed in hoc primo numero id notandum, quod alii legunt, *aut ad aliquid refertur. Iste, qui est secundum se, diuiditur sic .... Iste, qui refertur ad aliquid, diuiditur sic: alii sunt maiores etc.*

Cap. VII. n. 1. superficialis III. al. *superficiosi, vt tres. Solidi*. ib. solidus. Discretus. al. interserunt. *solidus. Ternarius enim primus latitudinem pandit: solidi, vt octo. Is enim est primus cubus. Discretus*. n. 2. si in. al. om. *in*. ib. intelligatur, linea, aut spatio, aut solido. al *intelligitur, id est, linea (aut in linea), aut spatium, aut solidum*. ib. similiter. al. *similiter vt*. n. 3. vsque ad. al. om. *vsque*. ib. pro designatione. al. *pro signatione*. ib. apud graecos. al. add. *apud graecos; ista est figura linealis* AAA. n. 4. sed et. al. om. *et*. ib. continentur. al. ad. *Trigonus numerus est ita etc.*, fere, vt in codice Toletano T A, cuius fragmentum inter appendices relatum fuit. n. 5. dum sibimet. al. *dum similiter*. ib. quinque. Solidus. al. *quinquies. Ita. Solidus*. Ita indicatur, addendam esse figuram, quam plerique omittunt.

Cap. VIII. n. 1. analogicum. al. *analogium*. n. 2. et media multiplicata. al. *et media duplicata*. ibid. faciant LXXII. al. *faciant septuagies dipondius*. n. 3. ita. al. add. *partes superat medius. Primum eadem parte superatur medius ab extremo, vt puta, sex, et* VIII. *duabus partibus superant: quae duae pars sunt tertia*. ib. vt puta etc. al. *vt puta sex, octo*, XII. *Primus enim, id est, sex tertia sui parte, id est, vbi superatur a medio, id est*, VIII., *quem medius* XII. *extremi tertia sui parte, id est, quaternario vincunt*. ib. ab vltima. al. add. *decima secunda. Arithmetica medietas* VI. VIIII. XII. *Musica medietas* V. VIII. XI. *Geometrica medietas* VI. VIII. IX. XII.

Cap. IX. n. 1. idem ipse non dico. al. *id est, posse non dico*. al. *id est, ipse non dico*. ib. quamlibet sit magnus. al. om. ib. numerorum. al. *numerus*.

Cap. X. n. 1. Geometriae disciplina. al. *geometria d.* ib. quia inundante. al. *quod vndante*. ib. et omnium possessionibus limo. al. *et omnibus possessionibus eius limo*. ib. sapientum prouecta. al. *sapientium profecta*. al. *s. producta*. al. *s. perfecta*. n. 2. studiosi. al. *studio sic*. ib. distenderet. al. *distenderit*. n. 3. nuncupata est. al. *nuncupatur*.

Cap. XI. n. 1. in figuras planas. al. *in planum*. ib. numerabilem. al. *numeralem*. ib. in magnitudinem rationalem. al. om. al. *in m. rationabilem*. n. 2. sunt quae. al. *sicut geometrae (al. geometrici) vocant, quae*. ib. continentur. al. add. *quae sunt iuxta Platonem numero quinque. Trigonus, tetragonus, pentagonus, hexagonus, heptagonus. Iam octonarius in cubum, id est, in solidam pergit figuram. Numerabilis*. n. 4. Figurae ... quinque. al. om.

Cap. XII. n. 1. In plano etc. al. *Figurae solidae cunt etc.*, vt in codice Toletano, cui in hoc capite Albanius, et multi alii consentiunt, expressis etiam figuris.

Cap. XIII. n. 1. Principia huius artis. al. *prima autem figura huius artis*. ib. linea. al. *secunda est linea*. ib. iacet. al. *iacet* .–. n. 2. formae. al. *formulae*. ib. figuris. al. *decem figuris*.

Cap. XIV. n. 1. media multiplicata. al. *m. duplicata*. ib. LXXII. al. *septuagies dipondius*.

Cap. XV. n. 2. est. al. *est, et*. ib. in praeteritum tempus. al. *praeterito tempore*. ib. Memoriae. al. *Mineruae*. al. *Iunonis*.

Cap. XVI. n. 1. Iubal. al. *Tubal*. ib. extensione percussa. al. *extensarum percussura*.

Cap. XVII. n. 1. reuoluitur. al. *reuolui* sine alio verbo, vt alibi. n. 2. solatur. al. *solidat*. n. 3. excitos. al. *excitatos*. ib. delphinas .... musica prouocat. al.

delphinos . . . musica prouocauit . ib. commouemur . al. *commouemus* .

Cap. XVIII. partes . al. om . ib. discernit . al. *decernit* .

Cap. XIX. n. 1. sonum . al. *musicae sonum* . ib. pulsu . al. *impulsu* . n. 2. per tubam . al. *per tubula* . ib. pulsu . al. *impulsu* . ib. canorum . al. *sonorum* .

Cap. XX. n. 1. harmonica . al. harmonia . n. 2. spiritu . al. *per spiritum* . ib. proprie etc. al. *proprie autem voces hominum sunt rationabilium , vel animalium* . ib. sonitus vox vocatur . al. *sonum vocem vocari* , sine alio verbo . ib. harmonia . al. *harmonica* . Hoc loco codices mss. alios titulos addunt , vt *De secunda diuisione musicae , quae harmonica dicitur* : aut , *Vocis species multae* . n. 3. sensum auditus . al. *sensum auditoris* . n. 6. vergendi de vno in alterum sonum . al. *vergentes de vno in altero sono* . n. 7. ex quibus . al. *ex quibus primus* . n. 8. sonus cantum . al. *s . canticum* . n. 9. positio . al. *depositio* . n. 10. continuum . al. *continuo* . n. 12. quando . al *quum* . ib. emittit sonos . al. *e . sonum* . ib. percutitur . al. *percutit* . n. 13. aspera vox est rauca . gothici . *a . v . e . pauca* . ib. vinnola . al. *vinnolata* . ib. vox est mollis . al. *vox est , vox leuis , vox mollis* . n. 14. impleat . al. *adimpleat* . ib. animis . . . blandiatur . al. *animos . . . blandiat* .

Cap. XXI. n. 1. reflante . al. *flante* . ib. pandura . al. *pandoria* . n. 2. est consuetudo . al. *est graecorum consuetudo* . n. 3. laudes . al. *laudis* . ib. insigni . al. *insignis* . ib. initio . al. *in initio* . n. 4. deinde per . al. *vnde per* . ib. cantor . al. *cantus est* . n. 5. a calendo . gothici . *a canendo* . ib. vocatus . al. *vocatum* . n. 6. ab Idi . al. *ab Ide* . cod. Pal. 281. ad marg. *ab vno* . ib. phos vox . al. *phos , latine vox* . n. 8. Pandura etc. al. *Pandorius . . . vocatus , de quo* . ib. primus . al. *primum* .

Cap. XXII. n. 1. et pulsum . al. *et pulsus* . ib. percussa . al. *repercussa* . ib. huiusmodi . al. *huiuscemodi* . n. 2. Iubal . al. *Tubal* . ib. traditur . al. *creditur* . Cod. Mutinensis addit : „ creditur . Sed et gentilium Plato , Aristoteles , atque alii rerum veritate commoti concordi sententia damnauerunt , dicentes , confusionem rerum potius de tali persuasione generari . Nam sicut genus humanum ad varios actus nascendi necessitate premeretur , quum aut laudem mereantur boni , aut mali legum percipiant vltionem , et quamuis laesi non fuerint caelesti sapientiae dediti , veritatis tamen testimonio errores eorum merito perculerunt „ . Quae ab hoc loco aliena sunt . n. 3. barbiti . al. *barbitae* . al. *barbita* . ib. pectides . al. *pectines* . n. 4. vel fidem . al. *vel fidicem* . ib. conueniunt . al. *conuenit* . n. 5. sonum reddat . al. *vocem reddat* . ib. vel quia . al. *quia* . al. *et quia* . n. 6. neruos in sonum strinxit . al. *in neruos* (vel *in neruis*) *sonum instituit* . n. 7. concauitatem . al. *e contra concauitatem* . ib. Psalterio etc. al. *Psalterium . . . decachordon vsi sunt* . ib. decalogum . al. *decalogi* . n. 8. intra corium . al. *inter corium* . n. 9. aestimatur . al. *existimatur* . ib. allicuisse . al. *applicuisse* . n. 10. extentum . al. *extensum* . n. 11. ita enim . gothici *quum enim* : nescio quid sibi velint . n. 12. mulier . al. *mulier extitit* . n. 14. extenta . al. *extensa* .

Cap. XXIII. n. 1. quaeris . al. *quaeres* . ib. et XII. al. *et decies dipondius* . al. *et decas dipondius* . ib. ducis . al. *ductis* . ib. coniungis . al. *coniunges* . ib. XXXVI. al. *tricies sexies* . ib. efficitur . al. *efficit* . ib. scilicet VI. al. *id est , sexies* . Ita alibi *sexies* pro *sex* , et similia aduerbia pro nominibus numeralibus . n. 2. non consistat . al. *non constet* . ib. consistunt . al. *constant* .

Cap. XXV. n. 1. auctor . al. om . ib. asseuerat . al. *edisserit* . n. 2. animae . al. *animi* . ib. ratos . al. *rotatus* . ib. quae definiendo . al. *et definiendo* .

Cap. XXVI. n. 1. Ptolemaeus . al. add. *rex Alexandriae* . ib. inueniantur . al. *inueniatur* .

Cap. XXVII. n. 2. stellarum , certasque temporum . al. *stellarum certas , temporumque* . ib. signa . al. *caeli signa* . ib. praedicere . al. *praedicare* .

Cap. XXVIII. n. 1. axis caeli . al. *axes caeli* .

Cap. XXIX. n. 1. est is, qui . al. *est, qui* . ib. et terra, et mari . al. *terra, mari* . al. *ex terra, ex mari* . ib. iccirco . al. *ideo* .

Cap. XXX. n. 1. formatio . al. *forma* . ib. demonstratur . al. *monstratur* .

Cap. XXXI. n. 1. volubile, atque ardens . gothici *volubilem, atque ardentem* : et sic num. seq. *eum* pro *id* . ib. impressa habet signa . al. *impressas habeat figuras* . n. 2. id . al. *ipsum* . al. *eum* . ib. solis . al. *sole* . ib. hic autem . al. *hoc autem* .

Cap. XXXII. n. 1. comprehenditur . al. *comprehendatur* . n. 2. quorum orbibus . al. *q. ordinibus* . ib. certis motibus . al. *ceteris motibus suis* .

Cap. XXXIII. n. 1. boreus . al. *boreas* . al. *borealis* . ib. austronotius . al. *austronotus* .

Cap. XXXIV. n. 1. in occidentem . al. *in occidente* . ib. cursum suum . al. om. *suum* . ib. sub terra . al. *sub terras* .

Cap. XXXV. n. 1. currere . al. *volui* . ib. quae eam . al. *quae eum* . ib. remorarentur . al. *remorarent* . ib. facerent . al. *faceret* .

Cap. XXXVI. n. 1. dictus axis, quod in eo . al. *dicta axis, quod in ea* .

Cap. XXXVII. n. 2. *axium cycli* . al. *a. caeli* .

Cap. XXXVIII. n. 1. sicut cor . al. *sicut cardo* .

Cap. XXXIX. n. 1. vnde est . al. *vt est* . ib. curuum est, seu inclinatum . al. *curuum est, quasi conuexum, seu i.* ib. circuli flexum . al. *circumflexum* .

Cap. XLII. n. 2. vocatur . al. *vocatus* . n. 3. vel quod . al. *vel quia* . n. 4. Meroe etc. De his vide notas .

Cap. XLIII. n. 1. hemisphaerium . al. *hemisphaerion* . ib. sub terra . al. *subtus terra* .

Cap. XLIV. n. 2. arctorum signa . al. *arcturi signa* . ibid. perspiciuntur . al. *prospiciuntur* . ib. ex eo . al. *qui et* . ib. in eo circulo . al. *in eo circuiens* . n. 3. aequinox . al. *atque nox* . ib. perspicitur . al. *prospicitur* . ib. vocatur . al. *vocatus* . n. 4. qui a latinis . al. *qui latinis* .

Cap. XLVI. qua circuit . al. *quam circuit* .

Cap. XLVII. n. 1. fortior est terra . al. *fortior est terrae* . ib. nobis . al. *a nobis* .

Cap. XLVIII. n. 1. sol terra etc. al. *sol terrae, ita terra fortior lunae* .

Cap. XLIX. n. 1. aqua nutriri . al. *aquam nutrire* . ib. videmus . al. *dicimus* .

Cap. L. num. 1. verti dicunt . gothici om. *dicunt* . ib. sed quoniam . al. *sed quum* . ib. videmus . al. *quidem* . ib. mutationes . al. add. *Oriens diem facit, occidens noctem inducit* . n. 2. nam vadens longius . al. *nam vadendo longe* . ib. mitescant . al. *maturescant* : quae videtur glossa .

Cap. LI. n. 1. sub terris . al. *sub terra* . al. *sub terras* . n. 2. quando vero . al. *quum vero* . ib. Cui ideo Deus . . . . hiberni frigoris derelinquit . gothici om . ib. eisdem . al. *in iisdem* . ib. vniuersa consumerentur . al. *terra consumeretur* . al. *consumeret omnia* . ib. sicut . al. *sed vt* . ib. accipit . al. *accepit* . ib. quibus aeris . al. *cuius aeris* . ib. dispensatur . al. *dispensetur* . al. *dispensator* . ib. permutationumque seruatur . al. *p. seruetur* . al. *mutationum motus accipit* . al. *accepit* . ib. summum caeli . al. om . *caeli* . ib. descendens . al. *decedens* . ib. autumno . al. om . ib. redit . mendose in Grialii editione *reddit* . In libro De natura rer. cap. 17. est *redierit* . ib. hiberni frigoris . al. *hiemis, et frigoris* .

Cap. LII. n. 1. tinxerit . al. *intinxerit* . al. *iunxerint* .

Cap. LIII. n. 2. se interponat . al. *interueniat* . Sol enim longe ipsa superior est . Hinc euenit, vt quando sub illo est, parte superiore luceat, inferiore vero, quam habet ad terras, parte obscura sit ,, .

Cap. LIV. n. 1. sectilis . al. *sextilis* . et ita rursus . n. 2. in suo orbe . al. *in suo ordine* . ib. proportionales . al. *portionales* .

Cap. LV. n. 1. tricesima dies . al. *trigesimus dies* . ib. qua luna . al. *quo l.*

ib. ideo tunc . al. om . *tunc* .

Cap. LVI. n.1. menstrua . al. add. *m. in centro s* . ib. quae ideo obliquo etc. al. *quae ideo obliquo incedit cursu, et non recto, vt scilicet sol ne* . n. 2. spectat. al. *respectat* .

Cap. LVII. n. 1. in diebus cccLxv. gothici, *in diebus trecentis sexaginta* .

Cap. LVIII. n. 1. solem obscurat . al. om . *solem* .

Cap. LIX. n. 1. sed a sole illuminari . al. om . n. 2. eousque, quandiu . al. *et quandiu* . ib. vmbram . al. *vmbra* .

Cap. LXII. n. 1. sed solis . al. *sed a solis* .

Cap. LXIII. n. 1. et cum caelo . al. om . *cum* .

Cap. LXIV. n. 1. stellae pro eo . al. *stellae dicuntur pro eo* . ib. orbes . al. *ordines* . ib. serius . al. *tardius* .

Cap. LXVI. n. 1. cognosci dicitur . al. *cognoscitur* . ib. per latitudinem . al. add. *latitudo cognoscitur per signiferum, longitudo per proprium excursum* .

Cap. LXVII. n. 1. retrogradae dicuntur . gothici, *retrogradantur* .

Cap. LXVIII. n. 1. praecedit . al. *procedit* .

Cap. LXIX. n. 1. quando . al. *in quo* . ib. dum . al. om . ib. agit . al. *agat* . ib. videtur . al. add. *Ista omnia in absidis colliguntur* .

Cap. LXX. n.1. quia . al. om . ib. mouetur . al. *moueri videtur* .

Cap. LXXI. n. 3. de caelo . al. *e caelo* . ib. vt praedictum . al. *vt supradictum* . n. 4. dirigunt etc. al. *iter dirigunt ad cursus consilium* . ib. alio . al. *alibi* . ib. fulgoremque earum . al. *fulgoremque eorum* . n. 5. ad praeuidendas . al. *ad praeuidendum* . n.6. quae quia . al. *quae quod* . n. 7. quasi terriones . al. *q. teriones* . ib. in eo sunt . al. *in eo fixae sunt* . n. 8. eundem . al. *vnde* . ib. dixerunt . al. *dixerant* . n. 9. Arcturus est . al. om . ib. collocata . al. *socia collocata* . num. 10. Orion . al. *Vrion* . ib. astrum . al. *ad aastrum* .

Num. 11. vt gladio . al. *vt gladius* . ib. si effulgent . al. *si haec fulgeant* . ib. his acies . al. *huius acies* . n. 12. nam pluuia . . . dicitur . al. *nam pluuiae . . . dicuntur* . ib. quia quando . al. *quia quum* . ib. Hyadas . Sunt . al. *Hyadas, geminosque triones . Sunt* . n. 13. quia . . . appellant . al. om . ib. quod est ver, quando . al. *quod vere* . al. *quod est ver, quum* . n. 14. caniculares dicuntur . al. om . *caniculares* . n. 15. afficiat : Sirius . al. *afficiat, siue* . al. *a* . *aut* . n. 16. quando . Lucensis, siue Lucanus codex fere semper *quum* pro *quando* : et in mss. nexus literarum pro *quum*, et *quando* ambiguus esse solet . n. 17. cometae . al. *cometes* . ib. latine . . . quia . al. *latini crinitos appellant, quod* , Haec etiam varietas satis communis *quod* pro *quia*, aut contra .

Num. 18. ferat : est . al. *ferat . Lucifer enim est* . ib. vnus ex . al. *vna ex* . ib. hic proprie . al. *hoc proprie* . ib. iubas lucis . al. *iubar lucis* . ib. effundat . al. *ex se fundat* . ib. in modum iubae . gothici, *in modum iubar* . al. *in modum iubarum* . ib. extendantur . al. *extenduntur* . n. 19. Hesperus . . . Hespero . al. *Vesperus . . . Vespero* . ib. deperditur vnus. al. *dependitur humor* . n. 20. Quarum ... Stilbon . al. om . alii, *quorum* pro *quarum* . Ipsa graeca nomina deprauata in plerisque exemplaribus inueniuntur . n.21. hos romani . al. *has r.* ib. Iouis *etc.* al. *Saturni, Lunae, Iouis, Martis, et Mercurii* . ib. adulationem, qui sibi aliquid . al. *adulatione, qui in aliquid* . ib. seculi . al. om .

Num.22. conformantes . al. *confirmantes* . n. 23. Iouem ideo . al. *id est, Iouem* . al. *Iouis ideo* . ib. in cuius capite . al. *quia in eius capite* . ib. figunt . al. *fingunt* . n. 24. cursum agere . al. *cursum suum peragere* . n. 27. flatus etesias facit . al. *Flatus, et aestus facit maiores, quam in toto reliquo anno* . n.28. intra astra . al. *inter astra* . Haec quoque discrepantia passim occurrit *intra* pro *inter* . n. 31. ideo formauerunt . al. *i. finxerunt* . ib. eiusdem temporis . al. *eiusdem mensis* . n. 32. et pisces . al. *et piscem* . ib. in caelum . al. om . n. 34. inter caeli astra . al. *in caeli astra* . al. *in astra* . ib. quadrigas . al. *quadrigam* ,

Num. 35. regis . al. om . ib. versa . al. *conuersa* , ib. arctophylaca . al. *arctophylax* . n. 36. in caelum . al. *in caelo* . ib. nutrierit . al. *nutrierat* . n. 37. superstitionis haec . al. *superstitiones hae* : quod plausibile est . n. 38. et fidei . al. *quae fidei* . n. 39. in lapsus . al. *in lapsu* . ib. praescire posse . al. om . *posse* . ib. rerum veritate . al. om. *rerum* . ib. persuasione . al. *suasione* . n. 40. vt dicunt . al. om . ib. premitur . al. *premeretur* . n. 41. abduceret . al. *adduceret* . In cod. Alb. , et aliis sequitur liber *De legibus*.

LIBER QVARTVS.

Cap. I. n. 2. potus , et tegumen . al. *potus* , *tegimen* , *et tegumen* . al. *potus* , *tegmen* , *et tegumen* . al. *potus regimen* , *et tegmen* . al. *potus*, *tegmen*, *et regimen* . ib. qua corpus . al. *qua sanum corpus* . ib. ictus . al. *ductus* .

Cap. II. n. 1. temperamento . al. *temperamentis* . ib. aestimatur . al. *existimatur* . ib. mediocri . al. *mediocriter* . ib. omnis . al. om .

Cap. III. n. 1. hanc . al. *ac* . ib. vel opere . al. *et opere* . n. 2. pene . al. om . al. *fere* . ib. ad tempus . al. *ad tempora* . al. *ad annos* . ib. in lucem . al. *ad lucem* .

Cap. IV. n. 1. Hi . al. om . ib. rationalis . al. *rationabilis* . n.2. perscrutatus est . Empirici . al. *perscrutatus est* ; *infirmitatum per quam causas ratione adhibita perscrutetur* , *curam rationabiliter perscrutatus est* . *Empirici* . Ib. Empirici enim . al. *E. ergo* . ibid. nec causas . al. om .

Cap. V. n. 2. ex eo . al. *ex ea* . ib. demonstrarent . al. *demonstrent* . ib. perducit . al. *producit* . n. 3. sicut autem quatuor elementa , sic et . al. *s. a. q. sunt e.* , *sic quatuor* . alii praemittunt, *phlegmate* . *Ex ipsis enim reguntur sani* , *ex ipsis laeduntur infirmi* . *Dum enim amplius extra cursum naturae creuerint*, *aegritudines faciunt* . *Sicut autem quatuor sunt elementa etc.* n. 4. quod vegetet , et sustentet . al. *quod vegetetur*, *et sustentetur* . al. *quod ex eo corpus vegetetur* , *et sustentetur* . n. 6. vocatus . al. *vocatur* , n. 7. sit frigidum . al. *sit frigida* . ib. rigorem . al. *frigus* . al. om . *graeci . . . appellant* . ib. Ex his quatuor . . . infirmi . al. om . ib. ex his laeduntur . al. *ex ipsis l.* ib. extra cursum . al. *excursum* .

Cap.VI. n.1. vt pleuritis . al. *vt pleurisis* . al. *vt pleuresis* . ib. remoratur . al. *memoratur* . ib. dicitur . gothici , et Lucensis interserunt, " Phlegmon est inquietum cum rubore , et dolore , et tensione , et duritia, et vastitate . Nam quum coeperit fieri phlegmone , et inquietudo febris consequitur . Vnde et dicta est phlegmone ἀπὸ τοῦ φλέγειν , id est, inflammare . Sic enim sentitur, et inde nomen accepit . Febris a feruore etc. " Hi codices ommittunt, *Quaedam autem . . . acceperunt* . De phlegmone editi infra num.7. Luc. pro *est inquietum* exhibet *est morbus inquietus* . n. 3. infrendant . al. frendant . al. *frendent* . ib. perturbatio . al. add. *perturbatio mentis* . n. 4. cardiace . al. *cardia* . Grialius in textu *cardiace* , in not. *cardiaca* , quod quia mendum videtur , in *cardiace* mutaui . ib. afficitur . al. *efficitur* .

Num. 5. lethargia . al. *lethargus* . n.7. Phlegmone . al. *phlegmon* . ib. et dolore . Nam quum coeperit . al. add. *et dolore* : *siue phlegmon est inquietudo cum rubore* , *et dolore* , *et extensione* , *et duritia* , *et vastitate* ; *quae quum coeperit* . al. atque dolore ; qui quum coeperit fieri , febris consequitur . n. 8. febre etc. Alb. cod. *cum febre* , *et tusse* , *et sputo sanguinolento* , *et sanioso* . *De his vero signis si vnum defuerit* , *pleuritica dici non potest* . n. 9. vnde et . al. *inde et* . n.11. vehementi . al. *nimio* . n. 12. maiorum . al. *maior* . n. 14. ab intestinorum tormento . al. *ob intestinorum tormenta* . n. 15. vnde et . . . vocant . al. om . ib. ex eius . al. *ex aeris* . n. 17. haec etsi , al. *hoc etsi* . n. 18. quemque . al. *quem* . al. *quaecumque* . n. 19. inguinaria . al. *inguinia* . ib. quae tanto . al. *quae tantopere* .

Cap. VII. n.1. chronia . al. *chronica* . ib. remoratur . al. *renouatur* . ib. phthi-

sir. al. *tussis*, hic, et infra pro *phthisis*. n. 2. ex causa. al. *ex capite*. ib. graeci enim. al. *et graeci*. n. 3. ab accidenti. al. *ab accidendo*. ib. ingerat. al. *ingerit*. ib. in circuitum mittit. al. *in circuitu mouet*. n. 5. apprehendens. al. *adpendens*. ib. appellant. al. *vocant*. ib. exuberauerit. al. *abundauerit*. ib. conuersus. al. *aduersus*. ibid. spasmos. al. *spasmum*. al. *spumas*, quasi pro correctione. n. 6. pro lunae cursu. al. *per hunc cursum*. ib. comitetur eos insania. al. *comitentur eos insidiae daemonum*. al. *comitetur eos insania daemonum*. *Idem et laruatio*. ib. idem maior, et diuinus. al. *id est, maior, et diutinus*. ib. cuius. al. *cui*. n. 7. III. kal. Ian. al. *in Kalendis ianuariis*. al. *in Kalendas ianuarias*.

Num. 8. ab inanitate. al. *ab iniquitate*. al. *ab antiquitate*. ib. vocauerunt. al. *vocant*. al. om. *siue ab inanitate . . . vocauerunt*. n. 10. febres. al. add. *quae abusiue etc.*; quae a Grialio in nota allata sunt, et reiecta, tamquam nullo consilio huc adducta. Sed non ita facile ego asseram, ab Isidoro ipso adducta non fuisse. In codicibus certe antiquissimis ea ipsa verba extant. ib. vel recessionum. al. om. n. 11. quae dum. al. *qui dum*. n. 12. influxio. al. *infusio*. ib. prouocationem. al. *praefocationem*. al. *perfocationem*. n. 13. a frigido. al. *cum frigido*. ib. circa quod. al. *circa quem*. ib. branchias. al. *branchia*. al. *brancias*. n. 14. ab arteriarum iniuria. al. om. al. *ab a. iniuriis*. ib. praefocationem. al. *suffocationem*.

Num. 15. a pulmonibus. al. *a pulmone*. n. 16. sumpsit. al. *accepit*. n. 17. qui iuuenibus. al. *qui in i*. ib. euenire. al. *venire*. ib. consumptio. al. *consummatio*. n. 18. vua distillat. al. *vua titllat*. Retinendum est *distillat*. Martialis lib. 10. epigr. 56. *Non secat, et tollit stillantem Fannius vuam*: hoc est, vnculam in fine palati, circa fauces pendentem, quae, dum homo hiat, conspicitur. n. 19. apostemata. al. *apostemas*. n. 20. sputis, et purulentis. al. *spumis, et purulentis*. n. 22. vocant. al. *dicunt*. n. 23. hydrops. al. *hydropis*. ib. cum inflatione. al. *cum inflammatione*. n. 23. nephritis. al. *nefresis*. ib. a renum. al. *a renium*. n. 24. Paralysis etc. cod. Alb. *Paralysis dicta est a corporis morbi abundantia, facta etc.*

Num. 26. malo habitu. al. *iniuria*. al. *malo habitu, vel iniuria*. al. *iniuria, vel a lambitu*. ib. ex. al. om. ib. mala medicantis. al. *mala medicaminis*. al. *mali medicaminis*. al. om. *mala*. ib resumptione. al. *resumptio*. n. 28. sarcia. al. *sarcian*. al. *sarcina*. al. *sarcoma*. ib. quo. al. *quod*. n. 29. inschias. al. *ischiasis*. al. *sciasis*. ib. vertebrorum. al. *vertibulorum*. ib. quorum. al. *qua*. ib. iliorum. al. *illorum*. ib. fit autem de phlegmate. al. om. *de phlegmate*. al. *fit inde phlegma*. ib. descenderit. al. *descendit*. n. 31. arthriticus. al. *arthritis*. n. 32. petra est. al. *lapis est*. n. 33. stringat. al. *distringat*. ib. difficultate. al. *difficultatem*.

Num. 34. a Satyris. gothici addunt. „ Alexander historiographus ait: Vulscos (al. *Vulsos*) quidam appellatos aiunt a Vulsco Antiphatele Strigonis filio. Fabius quoque Sicolicis (al. *sic colicis*) profectos corrupto nomine Vulscos ait dictos. *Diarrhoea etc.* „ Sermo videtur esse de vulsis, aut volsis, qui sunt conuulsi ex morbo, de quibus Plinius lib. 21. cap. 19., et lib. 23. cap. 1.

Num. 36. Δὺς enim diuisio est. al. *Δὺς enim difficultatem significat*. ib. quem. al. *quam*. n. 37. per laeuia intestina. al. *per lenia intestini*. al. *per lineam intestini*. ib. faciat. al. *facit*. n. 39. ragades. al. *ragadiae*, aut *rhagadiae*. al. *ragadia*. ib. fissurae. al. *scissurae*. ib. hae et haemorrhoides. al. *haec et haemorrhoidae*.

Cap. VIII. n. 1. circumscriptis pilis al. *circumseptis pilis fului*. n. 2. parotides. al. *parotidae*. ib. duritiae. al. *durities*. ib. vel aliquo. al. *aut ex aliquo*. ibid. vicinitate. al. *vicinitates*. ib. graece auriculae dicuntur. al. *graeci auriculam dicunt*. al. *graece auricula dicitur*. n. 4. rubore flammeo cutis rubescit. al. *rubor flammeus, cutes rubescunt*.

ib. moto rubore. al. *mutuo rubore*. al. *multo rubore*. n. 7. ardendo. al. *pruriendo* pro correctione, vel glossa. n. 8. redhibetur. al. *redditur*. n. 9. satyriasis. al. *phthiriasis*. ib. singulatim. al. *singillatim*. ib. vna fortior. al. *alia fortior*. ib. plures inueniuntur. al. *pruritus ex squammatione*. num. 10. Scabies, et lepra etc. al. *sed scabies, et lepra tenuis asperitas, et squammatio est*. ib. quae ita. al. *quod velociter*.

Num. 11. lepidi similis. al. *alepidae herbae similis*. al. *alapidi herbae similis*. al. *lepidae herbae similis*. ib. in nigredinem. al. *in nigritudinem*. ib. in alborem, nunc in ruborem. al. *in albore, nunc in rubore*. ib. *adulterini*. al. *adulteri*. n. 12. elephantis. al. *lephanti*. num. 13. fellis. al. *fellei*. al. *fellei, id est, nigri*. ib. latini. al. *latine*. ib. appellant. al. *dicunt*. ib. ad similitudinem. al. *a similitudine*. ib. facilius. al. *citius*.

Num. 14. sicut medici. al. *sic medici*. ib. aut. al. om. ib. aliquanto. al. *aliquantulum*. al. *aliquantum*. ib. diutius. al. om. n. 15. Furnuculus etc. alii praemittunt, *Hordeolus etc.*, vt num. seq. ib. ignitus. al. *ignes*. n. 16. in capillis. al. *in pilis*. ib. palpebrarum. al. *palpebribus*. Pal. 281. pro var. lect. *palpebrium*. ib. granum similans. al. *grano similis*. num. 17. qua. al. *in qua*. n. 19. vi. Et vlcus. al. *vi, vlcus. Et vlcus*. ib. quod olet, quasi olcus. al. *quod dolet, quasi vlcus*. ib. quasi olcus. al. add. *vnde et vlcera*. n. 20. turgida. al. *turgens*. n. 21. quasi pupula. al. *quasi pupilla*. ib. sirimpio. al. om. n. 23. obcaecet. al. *obcaecat*.

Cap. IX. n. 2. generibus. al. om. ib. quam latini. al. *quae latini*. ib. medicamina. al. *medicamen*. ib. nuncupant. al. *vocant*. ib. legis. al. *mortis* pro correctione. n. 3. omnium curationum. al. *omnis curationis*. al. *omni curationi*. ib. exciduntur . . . medicinam. al. *exciditur, quod non senserit medicinam*. n. 4. antiquior. al. *antiquorum*. al. *antiquiorum*. n. 6. apponitur. al. *opponitur*. n. 7. antidotum graece, latine. al. *antidotum latine*. al. *antidotum, quod latine*. ib. quod. al. *quae*. ib. morbi. al. om.

Num. 8. hiera . . . diuina. al. *genera enim dicta, quasi diurna*. ib. serpentinum. al. *serpentium*. ib. purgatoria dicuntur. al. *purgatoriam dicunt*. n. 10. electarium. al. *electuarium*. ib. colyria, plerique scribunt *collyria*. al. *coluria*. al. *colliria*. n. 11. pessaria. al. *pressaria*. n. 12. chirurgus fuit. al. *chirurgicus fuit appellatus*. al. *chirurgus fuisse dicitur, vnde appellatus*. al. *chirurgus fuit, et idem sic appellatur*, vel *appellatus*. n. 13. impositum est. al. *impositum esse*.

Cap. X. n. 3. potestas. al. *potentia*. ib. id est, vis. al. *et vis*. n. 4. notentur. al. *notae sint*.

Cap. XI. n. 2. incisio graece. al. *incisio latine, graece*. n. 3. simile. al. *similaria*. al. *similiaria*. num. 4. guua. al. *guuia*. al. *guna*. ib. euocat. al. *vocat*. ib. Clyster . . . cod. Alb. ad marg. *Clyster est instrumentum, per quod enema iniicitur*. n. 5. Pila etc. al. *Pisa a pinsedis seminibus, et terendis*. al. *haerendis* pro *terendis*. ib. pilagmenta. al. *piligmenta*. ib. fieri. al. *feriri*. al. om. *Hinc et pigmenta* vsque ad *concidi solent*. n. 6. Pilumnum. al. *Pilumnium*. ib. pinsendis praefuit aruis. Luc. cod. pro correctione, *pinsendi praebuit artem*, quod exhibet etiam Florent. cod. S. Marci, cum Lucano saepe consentiens. ib. pinsitur. al. *pinsetur*. ib. appellata. al. *appellatur*. ib. in pilam. al. *in pila*. n. 8. coticula. al. *citicula*.

Cap. XII. n. 1. vocatus. al. *vocatur*. n. 5. quod est manare. al. *quod est optimum manare*. al. *a graecis* ΠΑΡΑ ΤΟ ΣΤΑΖΕΙΝ ΣΤΑΚΑΝ (al. ΣΤΑΚΤΗ), *id est, oltritum, Myrobalanum*. Ita codices gothici. n. 6. oleum . . . admixtum. al. om. n. 7. telino. al. *telinio*, ex quo male Vulcanius coniiciebat *delinio*. ib. vnguimus. al. *vngimur*. ib. Telo. al. *Delo*. ib. est vna. al. om. *vna*. n. 9. alia. al. om. ib. cypri: vnde et proprie. al. *Cypri, quae proinde, et proprie*. al. *Cypri: vnde et proprie*. n. 10. Vnde et . . . adoratum. al. om. ib. ducunt. al. *inducunt*. n. 11. chalasticum. *calcaſticum*.

al. *calesticum* . ib. martiatum . al. *marciacum* . al. *marciatum* .

Cap. XIII. n. 1. liberales disciplinas . al. *artes liberales* . ib. contineatur . al. *teneatur* . n. 2. propter numerum horarum . al. *numerorum*, omissis *propter... horarum* . n. 3. propter qualitates . al. *propter numerum qualitates* . al. *propter qualitatem* . ib. quid quis . al. *quid quisque* . al. *quid quemque obseruare oporteat* . ib. in aegris . al. *in graecis* . ib. de Dauid legitur . al. *habetur de Dauid* . ib. quia a . al. *qui a* . n. 4. mutationem . al. *mutationes* . ib. nam sicut . . . ipsorum . al. om .

LIBER QVINCTVS.

Cap. I. num. 1. genti hebraicae . al. *gentis hebraeae* . ib. sacris literis . al. *sacras literas* . al. *scriptis literis* . n. 2. iura . al. *iura legum* . n. 3. in regnum . al. *in regno* . ib. creauit . al. *decreuit* . ib. Solonis . in gothicis mendum est *Salomonis* . ib. exposuerunt . al. *ediderunt* . n. 4. Appius etc. al. om . praenomina, et sexto loco referunt *Sextium*, qui nobis est in tertio loco . n. 5. instituere . al. *statuere* . n. 7. nouae . al. *leges nouae* . ib. erantque . al. *erant quippe* .

Cap. II. n. 1. hae . al. *haec* . n. 2. per alienum . al. *per agrum alienum* . al. *per aliena* .

Cap. III. n. 3. tracta tantundem . al. *tantummodo tracta* . al. *tracta tantum* . Isidorianum puto *tantundem* pro *tantum* : similiter *tantundem* vsurpant alii eius aequales . ib. quando et legem . al. *quando vel etiam lege* . n. 4. omne iam, quod, al. *o. id, q.*

Cap. IV. n. 1. habeatur . al. *habetur* . ib. susceptio . al. *successio* .

Cap. V. n. 1. vel ciuitas . al. *vel quaeque ciuitas* .

Cap. VI. n. 1. seruitutes . al. om . ib. foedera, al. om . ib. violandorum . al. *violentorum* .

Cap. VII. n. 1. signo dato . al. om . ib. egressio . al. *congressio* . ib. pugnae . al. om : n. 2. decisio . al. *diuisio* . ib. et laboribus . al. *et laboris* . ib. item . al. *ac*.

Cap. VIII. n. 1. et sacerdotibus . al. *et in s* .

Cap. IX. n. 1. Quiritium . al. *Quiritum* . ib. quo nulli tenentur . al. *quod nulli tenent* . ib. tamquam de . al. *quod de* . al. *in quo agitur de* . ib. de vsucapionibus . al. *de vsucapione* . ib. in eosdem solos . al. *eisdem solis* . n. 2. senatusconsultis . al. om .

Cap. XI. n. 1. scita . al. *plebiscita* . constituunt . al. *constituere* . ib. vocata scita . al. *vocata sunt ita* . ib. sciscit . al. *sciscitatur* . al. *sciscitat* . al. *exciscitat* . ib. vti rogata fuit . al. *et rogat, vt fiat* . al. *et rogat, vt fiant* . al. *et rogat, vt faciat* .

Cap. XII. populis consulendo decernunt . al. *populi consulendo dedicarunt* .

Cap. XIII. n. 1. edicit . al. *edit* .

Cap. XIV. n. 2. aequitatis . al. *veritatis* . ciuilis . al. *ciuiles* . ib. contentionesque . al. om . ibid. sopirent . al. *sopirentur* .

Cap. XV. quaedam etiam leges . al. *quaedam esse leges* . ib. tulerunt . al. *contulerunt* . ib. patrum . al. *primum* . n. 2. plus testamento legaret . al. *plus in extraneis testamento legaret* . al. *plus extraneis in testamento legaret* . ib. nuncupata est . al. *nuncupatur* . ib. nuncupatur . al. *vocatur* . ib. Aquillius . . . nuncupatur . al. om .

Cap. XVI. n. 1. eloquitur . al. *loquitur* . ib. a saturitate . al. *a satietate* . ib. et satyram scribere . al. *et saturam s* . ibid. Persii . Gothici, et Caesenas vetustior addunt, *Lex nouella* .

Cap. XIX. eius enim . editiones veteres, *aut enim*, quod clariorem sensum reddit . al. *eius enim praemio, et poena* .

Cap. XX. coerceatur . al. *coerceretur* .

Cap. XXI. n. 1. secundum patriae consuetudinem . al. *per consuetudinem patriae* . ib. in captionem . al. *in captione* . ib. contineat . al. *obtineat* .

Cap. XXII. n. 1. pragmata . al. *pragmatica* . ib. et actor . al. *et auctor* .

Cap. XXIII. n. 1. Testes . al. *Hos* . al. *Testes sunt, a quibus veritas quaeritur in iudicio : quos quisque* . ib. aut dissimulare ; al. *aut insimulare* . n. 2. quod

tes ta-

testamenta . al. *qui testamenta* . al. *quia testamentum*.

Cap. XXIV. n.2. nec confirmari . al. *nec firmari* . ib. quod in eo . al. *quid in eo* . n. 3. vocabant . al. *vocatur* . ib. fecerunt . al. *disposuerunt* . ib. legitur . al. om . ib. aduersum . al. *aduersus* . n.4. ideo . al. *inde* . ib. testamentum . al. *testamenta* . ib. alloquia . al. *eloquia* . ib. tabellarii . al. *tabularii* . ib. vocantur . al. *vocabantur* . n. 5. subscriptione . al. *signis subscriptione* . al. *signis signatum*, *subscriptione firmatum* . n. 6. signatum . al. *firmatum* . ib. quod scriptum est . al. *quia praescriptum est* . n. 7. atque subscriptum . al. om . al. *atque scriptum* .

Num. 10. neque exheredato . al. *neque exhereditato* . al. *neque ex hereditate* . n. 11. fraudem . al. *fraude* . n.12. quum . al. *quam* . ib. ita do, ita lego . al. *ita videtur*, *ita dico*, *ita lego* . ib. praebitote . al. *perhibete* . ib. palam . al. *in palam* . n. 13. loco . al. *pro loco* . n. 14. instituit . al. *constituit* . ib. vt qui titulum scribit . al. *ita et. q. t. scribet* . ib. scripturae . al. om . n.15. adit . al. *accipit* . ib. excluditur . al. *secluditur* . ib. capiendae hereditatis . al. *capiendi hereditates* . n. 16. mihi . al. om . ib. intra dies . al. *infra dies* . ib. esset . al. *est* . ib. addita . al. *adiecta* .

Num. 17. non directis . al. *non in directis* . n. 18. pago . al. *pango* . al. *paco* . ib. pepigit . al. add. *pepigit foedus* . n.19. quod placet . al. *quod placeat* . ib. pactum esse . al. *factum esse* . ib. quisque facit . al. *quis facit* . ib. ad placitum . al. om . *ad* . ib. etiam nolens . al. *quo quisquam nolens* . omisso *etiam* . n. 21. ratum esse . al. *ratum me esse* . ib. non recte . al. *non certe* . n. 22. chirographum . . . cautio . . . al. add. *chirographum*, *cautio*, *vel scriptio duarum instar chartarum . Graece enim manuscriptum latine dicitur cautio* . Pro *scriptio* . al. *perscriptio*, aut *conscriptio* . n. 24. venundinatio . al. *venundatio* .

Num. 26. sequitur . al. *sequetur* . n.27. vsufructuaria . al. *vsufructifera* . al. *vsus fructuaria* . ibid. donatum . al. *donata* . n. 29. proprie . al. om . ib. conueniat . al. *conuenit* . n. 30. promissio . al. *quasi promissio* . ib. sponsiones suas . al. *sponsionem suam* . ibid. siue quod . . . appellauerunt . al. om .

Cap. XXV. n.1. nec legata testamento, nec possessione retenta . al. *vel legato testamento*, *vel possesione retenta* . al. *redempta* pro *retenta* . n. 3. quod iuste; hoc iuste, quod bene . al. *quod recte*; *hoc recte*, *quod bene* . al. *quod recte*, *vel iuste*; *hoc iuste*, *vel recte*, *quod bene* . ib. irretitur . al. *irritatur* . al. *retinetur* . n.4. vt non . al. *quia non* . n. 5. pro suo . al. *pro suo iure* . n. 6. certoque titulo . al. *certoque tempore*, *et titulo* . n. 7. adita . al. *edita* . n.8. dicuntur . al. *dicitur* . ibid. heredes ceciderunt . al. *hereditas ceciderit* .

Num. 9. familia herciscunda . al. *familiae herciscundae* . n.10. communi diuidundo . al. *communis diuisio* . al. *communi diuidendo* . ib. diuidatur . al. *diuidantur* . n. 11. regundorum . al. *regendorum* . ib. vtrique . al. *vtriusque* . n.14. obligationem . al. *obligatione* . ib. ex tempore . al. *ex omni tempore* . ib. quo . al. *quo res* . ib. eam . al. *eas* . ib. deberi . al. *deferre* . al. *defferri* . al. *differre* . n. 16. ad alterum . al. *ad alios* . ib. cum modo . al. *commodo* . n. 17. ex eo . al. *ex ea* . ib. commutata . al. *commodata* . n. 20. est, quae primum . al. *est primum*, *quod* ib. contractu . al. *contracta* . n. 23. ceditur . al. *creditur* .

Num. 24. res . al. *res aliqua* . ib. pignoris . al. *pecuniae*, *vel pignoris* . ib. pactione . al. *pacto* . n. 25. vt quam cito . al. *vt tam cito* . ib. saluo negotio . al. *solo negotio* . n. 26. vt culter . al. om . n. 28. eo . al. *ex eo* . n. 29. vocatus . al. *vocatur* . num. 30. adeptio . al. *ademptio* . n. 31. qui mancipio . al. *qui mancipium* . ib. quod ei . al. *quod de* . n. 32. nam aliena . al. *nam si aliena* . ib. alteri . al. *alicui* . n. 33. est, quod . al. *est*, *quia* . ib. sed pro reformando . Pal. 281. pro var. lect., aut corr. *sed proprie formando* . n. 34. vocatum . al. om . n. 35. coetus . al. *coitus* . al. *quo itus* . ib. vel emere . al. *et emere* .

Cap. XXVI. n. 1. nominatur . al. *nomen*

habet. al. *nomen accepit*. n. 6. aut torserit. al. om. n. 7. existimat. al. *aestimat*. n. 10. hinc est apud comicos iniurius, qui. al. *Hinc est illud Virgilii*: *Quum Turni iniuria matrem - Admonuit*. *Iniuria est*, *quae*. n. 11. eunt. al. *saeuiunt*. n. 12. in idolorum cultu. al. *idolorum cultui*. n. 13. illusio. al. *abusio*: forte, *inuasio*. ib. alter. al. om. n. 14. stuprum ... al. *stuprum* ... *lenocinium* ... *raptus*. al. *stuprum raptus proprie*. al. *stuprum*, *id est*, *raptus proprie*. n. 15. Vnde Virgilius etc. al. *vnde et qui rapto potitur*, *stupro fruitur*.

Num. 17. parentis caedes. al. *parentis caedium*. al. *parentis cidium*. n. 18. interneciui. al. *interneciei*. al. *internetium*. ib. testamentum. al. *testimonium*. ib. bonorum. al. *bonorum operum*. ib. enecatio. al. *necatio*. al. *innecatio*. ib. ponebant. al. *proponebant*. n. 19. contrectatio. al. *contractio*. n. 20. peruasio. al. *persuasio*. ib. earum. al. *earumdem*. ib. immobiles. al. *immobilia*. n. 22. qui largitione honorem. al. *qui largiorem honorem*. n. 23. peculatus est dictus. al. *peculatum dictum est iudicium*. al. *peculatum est dictum*. n. 25. Vel propinquas. al. *siue in propinquas*. n. 26. maiestatem laeserunt. al. *potestatem deseruerunt*. ib. prodiderunt. al. *perdiderunt*. n. 27. quod. al. *pro eo quod*.

Cap. XXVII. n. 1. appellatur. al. *appellatum est*. ib. impendet. al. *impendit*. al. *impetit*, *et impendet*. n. 2. necessarium. nostri codd. *nomen*. ib. poena mortis. al. *poenam mortis*. n. 3. dicitur. al. *dictum*. ib. quo quis. al. om. *quis* ib. sed quum. al. om. *quum*. al. *sed qui*. ib. in publico. al. *in publicum*. ib. Deo. al. *Domino*. al. *de eo*. n. 4. scribit. al. *scripsit*. ib. ignominium. al. *ignominiam*. n. 7. dictae. al. *dicti*. n. 9. accipiendo teneant. al. *capiendo tenent*. n. 10. sint. al. *sunt*. n. 11. neruus ... boia. al. add. *neruus est ferreum vinculum*, *quo pedes*, *vel etiam ceruices impediuntur*. n. 12. iugum in boue. al. *iugum boum*. n. 13. quod eo. al. *quo in eo*. ibid. quasi arcer. al. *quasi arcens*. n. 14. per diminutionem. al. *per deriuationem*.

Num. 16. praefixi. al. *infixi*. ib. stent. al. *stant*. n. 17. vectentur. al. *vectantur*. ib. velluntur. al. *euellantur*. n. 18. virides sunt. al. *v. sint*. ib. si certe nodosa. al. *si haec nodosa*. ib. nomine, quia. al. *nomine vocatur*, *quia*. n. 21. extendat. al. *extendatur*. n. 23. latomia. al. *lautumnum*. al. *lautumum*. n. 25. dictum. al. om. n. 26. quia fando, id est, loquendo. al. *quae fando*, *et loquendo*. ib. quo non aliud. al. *qua non aliud*. n. 27. certi. al. *certum*. ib. probatur. al. *probat*. ib. probaueris. al. *probabilis*. ib. esse cessat. al. *esse fama cessat*. n. 28. vnde post liminium. plerique nostri, etiam gothici, *vnde postliminio*. ib. eiecti iniuria extra. al. *eiecti in iniuria*, *id est*, *extra*. n. 30. quasi porro scriptio. gothici om. n. 31. ad eruendam venam. al. *ad eruenda moenia*. n. 32. serui vocabantur. al. om.

Num. 34. ex eo exanimat. al. *haec exanimat*. n. 35. torquente. al. *torquentes*. al. *torquentis*. ib. canibus, et bestiis opponi. al. om. ib. gladius. al. hic add. *canibus*, *et bestiis opponi*. ib. maiori. al. *grauiori*. n. 36. culleus est. al. *culleum est*. ib. cum simia. al. *cum simio*. n. 37. aduertere. al. *vertere*. n. 38. aqua, et igni. al. *aquam*, *et ignem*.

Cap. XXVIII. in nonnullis codicibus hoc loco habetur liber de medicina, quem consequitur liber VII. De temporibus: qui nobis est pars libri V.

Cap. XXIX. n. 1. tempus, a motu. al. *tempus*, *quod a motu*. n. 2. quum aliquid. al. *quum sol aliquid*: et ita Pal. 281. ad marg.

Cap. XXX. n. 4. id est, gallorum cantus. al. om. ib. ostendit. al. *ostenditur*. ib. mesonyctius afflatus sit. al. *mesonyctius*, *id est*, *medinoctius afflatus fit*. n. 5. dierum. al. om. n. 6. Pyrois. al. *vesper*. ib. quem quidam. al. *quam quidam*. ib. Stilbonta dicunt. al. *candidum circulum dicunt*: sic etiam gothici, et cod. 1. Vatic. Archiuii. n. 7. quam Phaetontem. al. *quam quidam Phaetontem*. ib. quae inter. al. *quia inter*. ib. septimo caelo. al. *sexto caelo*. n. 8. de-

derunt. al. *ediderunt*. ib. per easdem. al. *per eosdem*. ib. existimarent. al. *aestimarent*. ib. finxerunt. al. *finxerant*. n. 9. quae apud. al. *qui apud*. ib. dicauerunt. al. *dedicauerunt*. ib. a paganis. al. *apud paganos*.

Num. 10. feria est. al. *feria dicitur*. ib. qui apud. al. *quae apud*. ib. dicauerunt. al. *dedicauerunt*. ib. et Saturni nominauerunt. al. om., al. *et Saturnum nominauerunt*. n. 11. mortalia. al. *mortalium*. ib. eminuerunt. al. *euanuerunt*. al. *inuenerunt*. ib. sed prius. al. *sed primum*. ib. appellati. al. *nuncupati*. n. 12. festi dies etc. al. *festos dies hominum causa institutos, feriatos diuinorum sacrorum*: ita gothici, et cod. Caesenas I. n. 13. diei. al. *dierum*. num. 14. mane a mano. al. *mane a manu*. ib. dicebant. al. *dixerunt*. ib. a manibus. al. *a diis Manibus*. al. *a Manibus, id est, a diis*. ib. rarus est. al. *clarus est*. n. 15. dictus. al. *dicta*. ib. e medio. al. *in medio*. ib. orbem. al. *terram*. n. 22. per ante diem. al. *pro ante diem*. al. *per ante die*. ib. antecessum. al. *antecessu*. ib. id est, prius. al. *et prius*.

Cap. XXXI. num. 1. ne indecora esset. al. *ne inde contra esset*. ib. consolaretur. al. *consolarentur*. al. *solarentur*: scilicet passiue, quod ex Isidori manu esse facile crediderim. ib. omnes. al. *homines*. n. 2. temperaret. al. *temperet*. n. 3. fieri. al. *fieri dicunt*. al. *fieri dicimus*. ibid. peruenit. al. *peruenerit*. ib. labefactos. al. *tabefactos*. al. *tabefactus*. ib. cogitur. al. *cogit*. ib. super terras pertulit. al. *sub terras protulit*. n. 4. diluculum. Hic alii interserunt, *Crepusculum . . . et tenebras*, vt paulo post. n. 5. vesper . . . vocatur. al. *vesperum . . . vocatum*. Ita codex Toletanus vetustior cum his notis charactere gothico cursiuo. „ *Vesper* dictus, dum sol, aut luna ferruginibus quacumque diei, aut noctis hora tegitur, et hoc nomen facit *vesperis*. *Vespera* vero ab hora nona sole descensum inchoante: sed hoc nomen declinationem non habet. *Vesperus* est, dum sole occidente, dies deficit, et sic declinabitur, *vesperus, vesperi, vespero*, et reliqua. *Vespera* (in ms. *vespere*) est, quum lucis oriente aurora nox finitur, et sic declinabitur *vespera, vesperae, vesperae*„. Num. 6. tenebrae autem dictae. al. *tenebras autem dictas*. n. 8. omnia. al. *omnes*. n. 12. hoc tempore inchoante. al. *hoc tempus inchoante*. al. *hoc tempus inchoantes*. n. 13. haec et aurora. al. *haec est aurora*. n. 14. quasi eororam. al. *quasi euroram*. al. *quasi eorora, id est, parua lux*. ib. et Eoasque. al. *et iterum, Eoasque*.

Cap. XXXII. n. 1. dicunt. al. *dicuntur*. ib. idem primus. al. *id est, primus*. al. om. *idem*, aut *id est*. ib. reditur. al. *redditur*.

Cap. XXXIII. n. 1. de lunae nomine tractum. al. om. ib. qui est. al. *quod est*. n. 2. facilius. al. *facilis*. n. 3. limen. al. *limes*. n. 4. a Februo. al. *a Februa*. ib. nominatus. al. *nominatur*. n. 5. agantur. al. *aguntur*. n 6. viridantibus. al. *virescentibus*. al. *viridescentibus*. n. 10. de honoribus. al. *de nominibus*: ita etiam Pal. 281. ad marg. n. 11. praecedentes numeros. al. om. *praecedentes*. alii exhibent, *praecedentem numerum*. n. 12. conueniebatur. al. *coniungebantur*. n. 13. dictas. al. *dictum*. n. 14. nonae a nundinis vocatae. al. *nonas autem a nundinis vocatas*.

Cap. XXXIV. num. 1. solis statio. al. *solis statium*. ib. aequali. al. *aequales*. n. 2. octauo kalendarum iuliarum. al. *octauo Kalendas iulias*: et sic infra.

Cap. XXXV. n. 1. a communionis. al. *a communi*. n. 3. sic et autumnus nouus, adultus, et praeceps. al. om. ib. est illud. al. add. *est illud Virgilii*. ib. quod viret. al. *quod vireat*. ib. rumpuntur. al. *prorumpunt*. al. *prorumpuntur*. n. 4. calore. al. *a calore*. ib. id est, exusta. al. om. n. 5. vocatur. al. *vocatus*. n. 6. voluitur. al. *soluitur*. ib. breuis, vel. al. *breuis dies, vel*. ib. imbrumari. al. *imbrumati*. n. 8. pars eius. al. *pars eius aestatis*. ib. torpeat. al. *torpet*. ib. habet. al. *habeat*. ib. tunc folia. al. *tunc omnia folia*. al. *tunc omnis folia*, et mox *defluit* pro *defluunt*.

vt sit *folia*, *foliae*. ibid. inter se contrariorum aerum. al. *inter se contraria elementa*. al. *inter se elementorum genera*. al. post *aerum* add. *hiems septentrioni - torpeat*: quod iam in aliis praecessit.

Cap. XXXVI. n. 3. genera. al. *tempora*. n.4. censum exegit, ac romanum. al. *censu excogitato romanum*.

Cap. XXXVII. n. 1. vacantibus. al. *vocantibus*. n.2. nondum erant. al. *nondum erat*. ib. vocatur. al. *vocatum*. n.3. clangebatur tubis. gothici, et Caes.I. *clangebantur tubae*: ita etiam cod. 1. Arch. Vatic.

Cap. XXXVIII. n.1. quod sequantur. al. *quod se sequantur*. al. *quod semper sequantur*. n. 2. amans. al. *amat*. ib. aure pertusa. al. *aure perforata*. ibid. subiugatur. al. *subiugatus*. n. 4. extremum. al. *extremitas*. al. *finis extremus*. ib. noscitur. al. *nascitur*. n. 5. Iudae. al. *Iuda*. ib. Babyloniam. al. *Babylonem*. ib. vsque ad. al. om. *vsque*. ib. in carne. al. *a carne*. al. *in carnem*. n. 6. et regna. al. *et regna ita inspicitur*. et om. *Primus ex nostris ... seculi cognoscatur*. ib. Iulius. al. *Iulianus*. ib. canonum. al. *canonem*. n. 8. praeteriti. al. *praeterita*. ib. cognoscatur. al. add. *Quarum decursus per generationes, et regna ita inspicitur*.

Cap. XXXIX. num. 1. in lucis. al. om. *in*. num. 2. Adam anno. al. om. *anno*. al. *annis*: et ita deinde. ibid. Seth ... CCV. al. *CCII*. ib. qui coepit. al. *qui primus coepit*. ibid. Domini CCCCXXXV. al. *Domini CCCCXKXII*.. ib. Malaleel ... DCCXV. al. *Malalael* ... *DCCCXV*. al. *DCCXCV*. Isidorus fere sequitur LXX. interpretes. Vulgata minorem numerum exhibet. n. 3. Iared ... CLXXII. al. *CLXII*. al. CLXVI.

Num. 5. Sem ... secundo anno. al. *anno CII*. ib. Arphaxad ... CXXXV. al. *CCXXV*. ib. a quo Samaritae, et indi fuerunt. al. *a quo antiqui samaritae, et indi*, omisso *fuerunt*. n. 6. regnum inchoat scytharum. al. om. ibid. turris. al. *tunc turris*. Cod. Mutin. „ hoc tempore diuisae sunt linguae, et per orbem terrarum facta est dispersio in aedificatione turris „. num.7. Seruch ... LXXIX. al. *LXXXIX*. ibid. magicam. al. *magicam artem*. ib. IIIMCLXXXIV. al. *IIIMCLXXXIII*.

Num. 8. Isaac. Nam prius et Ismahel. al. *Isaac, et Ismael, a quo*. al. *Isaac ex Sara libera. Nam prius et Ismael*. ibid. Iacob ... XCI. al. *XL*. ibid. Phoroneus ... IIIMCCCCXXXV. al. *IIIMCCCCXXXIV*. n.9. Ioseph ... CX. al. *CV*. ib. hebraeorum seruitus in Aegypto: al. om. *in Aegypto*. ib. inuenit IIIMDCLXXXVIIII. al. *IIIMDCLVIII*. al. *hoc tempore inuenta est astrologia*. ib. rexit populum in eremo. al. om. ib. coeperunt IIIMDCCXXIX. al. *IIIMDCCXXVIII*., et sic deinceps.

Num. 10. in Graecia. al. *in Troia*. ib. primus. al. om. ib. medicinae artem inuenit. al. om. ibid. reperit. IIIMDCCCCXVI. al. *IIIMDCCCCXXIII*. num. 11. lyram condidit. al. *lyram reperit, et Orpheo tradidit*. Et pro 3956. al. 3906. al. 3933. al. 3955. Et hoc fere ordine discrepantia est in annis.

Num. 12. capta est. al. add. *et Aeneas in Italiam venit*: pro anno 4025. al. 4024. ib. condidit. al. *condidit ciuitatem, a qua Albani*. ib. Heli sacerdos. al. om. *sacerdos*. ib. Samuel. al. *Samuel, et Saul*. ib. putatur. al. *reputatur*: et pro anno 4125. al. 4128.

Num. 13. Gad ... prophetauerunt. al. om. n. 14. Asa ... Achias, Amos, Iehu, Iohel, et Azarias prophetauerunt, al. *Asa ... Esaias, Amos, Naum, Iohel prophetauerunt*. ib. Elias, Abdias. al. *Elias, et Heliseus, Abdias*. n.15. Athalia. al. *Gotholias*. ib. Ionadab sacerdos. al. *Ionadab filius Rechab sacerdos*. ib. claruit. al. *claruit, et Ioiada pontifex*.

Num. 16. Eliseus. al. praemittunt: *Zacharias propheta occiditur inter templum, et altare. Eliseus*. ib. Carthago condita. al. *Carthaginem quidam hoc tempore asserunt conditam, alii non, vt supra*. ib. instituitur. al. add. *Assyriorumque regnum in Medos transfertur*. ibid. Romulus nascitur. al. *Remus, et Romulus nascuntur*.

Num.17. Roma conditur. al. *Senatus Romae fit*. ibid. census primum agitur IIIIMDLVI. Pro hoc anno alii habent 4555. al. 4552. n. 18. Sappho... claruit. al. om.

Num. 19. scribitur. al. *conscribitur*. ib. soluitur. al. *resoluitur*. ib. celebrantur. al. *celebrantur insignes*. n.20. renouat. al. *reuocat*. ib. qui et Nothus. al. om. ibid. Platonem, et Gorgiam primum rhetorem. al. omitt., *et Gorgiam primum rhetorem*. alii exhibent, *Platonem primum rhetorem*. al. *Platonem, et Gorgiam*, omisso *primum rhetorem*. ib. expletur. al. *scribitur*.

Num.22. Alexander Macedo. al. om. *Macedo*: et pro anno 4874. al. 4873. al. 4884. In cod. I. Toletano nota additur: *Dehinc Alexandriae reges incipiunt*. ib. agnoscuntur. al. *habentur*. n.23. Machabaeorum secundi libri historia componitur (al. *scribitur*). al. om. haec verba, et eorum loco referunt, *ab isto iudaei proelio victi*, 40. *milia corruerunt armatorum*. Deinde verba illa, *Machabaeorum ... componitur*, referuntur ante *Romani graecos* etc. ib. vicit: al. *vincit*.

Num. 24. subegit. al. *subiecit*. n. 25. capit. al. *cepit*. ib. Caesar. al. om. ib. primus. al. *prior*: et pro anno 5155. al. 5154. al. 5064., al. 5160.

Num. 26. nascitur VMCCXI. alii annum exhibent 5210., al.5220., al.5215. Similis exinde varietas. n. 28. in Traiano pro annis XVIIII. al. XIIII. al. XVIII. ib. requiescit. al. *requieuit*. n.29. Antoninus Pius ann. al. *Antoninus Verus Pius*. ibid. Antoninus. al. *Antoninus Pius*. n. 30. Theodotion interpres. al. *Th. tertius i.* ib. Symmachus interpres. al. *S. i. quartus*.

Num. 31. Caracalla. al. om. ib. gestorum habet. al. *g. habetur*. al. *habet historiae*. ib. Aurelius Antoninus. al. om. *Antoninus*. ib. Sabellii haeresis. al. *Sabellius*. n.32. Origenes. al. *Origenes Alexandriae*. n. 33. Gallus. al. Gallerius. ib. condit. al. *condidit*.

Num. 34. huius breuitas vitae praenotatione caret. al. *h. b. v. nihil habet historiae*. al. *nihil memorabile egit*. al. om. n. 35. orta est. al. *exorta est*. ib. huius... contulit. al. om. al. *nihil dignum historiae contulit*, omissis aliis. n. 37. Valentinianus ann. VIII. al. *ann. VIIII.* al. *ann. XVIIII.* n.38. haeresiarcha. al. *haeresiarches*. n. 39. orta est. al. add. *Corpus Barnabae Apostoli, et Euangelium Matthaei repertum est*. n.40. extinguuntur. al. *a Belisario extinguuntur*.

Num. 41. effecti sunt. al. *efficiuntur*. ib. a Persis. Codex Lucanus addit, „ Gregorius romanae vrbis pontifex, cuius famae fulgor totum terrarum orbem penetrauit, Anglorum gentem, id est, Saxonum per duodenis (sic) a se misso ad Britanniam auris (sic) quam nunc ipsi Saxones Sectis (sic) de illa insula immo et verius dicam, de minore ad maiorem orbem diuisio Brittonibus pene cunctis sub sua potestate redactum redeunt ad Christi fidem a paganae diuortio „. Cod. Otob. 345. Mauricius ann. XXI. Gregorius PP. extitit. Angli conuertuntur ad fidem. Gothi catholici efficiuntur. Focas etc. „.

Num. 42. Eraclius XVII. al. *XXVII.* al. *decimum*. ib. nunc agit etc. al. *huius quinto, et quarto religiosissimi principis Sisebuti in Hispania iudaei baptizantur, christiani efficiuntur*. ib. residuum sextae aetatis etc. al. residuum sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum. Vulcanius addit: Colligitur omne tempus ab exordio mundi vsque in praesentem annum decimum gloriosissimi Principis, qui est Eraclius, VMDCCCLVII. Sed vt ex hoc annorum numero constat, sermo esse non potest de Eraclio; sed id intelligendum de Reccesuinto rege Hispaniae, qui in multis antiquis codicibus hoc loco nominatur. Additum id certe post Isidori obitum ab Ildefonso, vt puto, qui decimo anno Reccesuinti sedem Toletanam obtinebat. In cod. Ottob. 352. post *cognitum est* additur. Colligitur omne tempus ab exordio mundi in praesentem Reccesuinti Principis ann. X. qui est era DCLXVI., VDCCCLVI. Ita cod. Otto-

bon. 404., sed addit *vsque in praesentem generationem*, et mox *anni simul* ꝟDCCCCLVII. Cod. Ott. 336. *era* DCLXV. anni ꝟDCCCLVII. Cod. Ottob. 343. era DCXLVI. anni ꝟDCCCLVIII.

LIBER SEXTVS.

Cap. I. n. I. omnia . al. om . n. 3. veteris testamenti . . . viginti duos . al. *vetus testamentum in viginti duos*, aut *in viginti duobus*, aut *viginti duobus*, omisso *in* . n. 4. quod est Numeri . al. *quod est Numerus* . n. 5. lex appellatur . al. *legem appellant* . n. 6. secundus est . al. *secundus ordo est* . ib. quia sibi . al. *quasi* . al. *quia*, omisso *sibi* . ib. pro breuitate . al. *pro breuitatibus* .

Num. 7. psalterium . al. add. *quod quinque incisionibus diuiditur* . ib. Paralipomenon . Octauus . al. Palaripomenon, quod est cristonicon, qui in duos libros diuiditur apud graecos, et latinos . Octauus . Id alii addunt post *Octauus Esdras* . Pro *quod est cristonicon* alii habent *qui et chronicon* . ib. fiunt XXII. al. faciunt XXII. n. 8. conspectum Domini . al. *conspectum Dei* .

Num. 9. hebraico . al. *hebraeorum* . ib. quos licet . al. *quos scilicet* . ib. iudaei . al. *hebraei* . ib. separent . al. *separant* . al. *reputant*. n. 11. vel hominibus . al. *vel ab hominibus* . al. *quid ab hominibus* . ib. praenunciatum . al. *nunciatum* .

Cap. II. n. I. traditionem . al. *traditiones* . n. 2. Pentateuchum . al. *Pentateuchus* . n. 3. contineatur . al. *continetur* . n. 6. de Aegypto . al. *ex Aegypto* . ib. duarum mansionum etc . al. *duas mansiones in eo descriptas continet* . n. 7. repetitio . al. *reparatio* . ib. quae priora . al. *quae propria* . n. 8. asseuerant . al. *asserunt* . ib. populo . al. *victori populo* . n. 9. hunc librum . . . Samuel . al. om . al. *hunc librum edidisse creditur Samuel*, omisso *et Ruth* . n. 10. ad Samuel . al. om . ib. in regnum . al. *in regem* . ib. Dauid in regem . al. om . *in regem* .

Num. 11. Melachim . al. *Melachim liber* . ib. digerat . al. *digerit* . ib. latine regum . al. *latine regnum* . ib. per singulorum . al. *per singulas* . n. 13. spiritualis pugnae . Grial, *specialis pugnae*: sed cod. I. gothic. Tol., et Lucan. clare *spiritualis*, alii mss., et edit. in compendio litterarum indicant etiam *spiritualis* . n. 14. prosa oratione contexta . al. *prosaica o. texta* . al. *contexit* pro *contexa sunt* . ib. in quo . al. om .

Num. 15. nebel . al. *nablum* . al. *nabla*: et ad marg. codicis I. Tolet. *Safartallim* (verius, *Sepher tehillim*), *id est*, *liber laudum* . al. om . *hebraice nabel* . ib. vocatus, al. *vocatur* . ib. psalmorum . al. *liber psalmorum* . ib. canente ad . al. om . *ad* . ib. responderet . al. *responderit* . ib. hebraicus . al. *hebraicis* . n. 16. sunt . al. om . ib. ponuntur . al. *proponuntur* . ib. in titulis . al. *in titulo* . ib. Ezraithae . al. om . ib. reliquorum . al. *reliqui* .

Num. 17. omnes autem psalmos etc. gothici, et alii, *omnes autem psalmi constat esse compositi* . ib. in morem . al. *in more* . ib. alcaico . al. *elegiaco* . ib. personant . al. *personant metro* . n. 18. rex Israel . al. *regis Israelis* . ib. comparatiua . al. *comparatiue* . n. 19. reseruauit . al. *reserauit* . ib. dirigatur . al. *dirigitur* . ib. cernimus . al. *sunt* .

Num. 20. in latinam linguam . al. *in latina lingua* . ib. canticum . al. *cantica* . ib. canticorum, eo . al. *cantici*, *eo* n. 22. omnis textus eloquentia . al. om. textum eloquentiae . al. *omnem textum vel eloquentiae* . num. 23. cum threnis eius . al. *cum threnis suis* . ib. quadruplex . al. *quadruplicem* . ib. concludit . al. *concludunt* . n. 24. scriptum . al. *conscriptum* . ib. iisdem . al. *id est*, ib. simile primo . al. *simili modo* . n. 25. et fines . al. *et finis* . ib. orbis . al. *mundi* . al. *orbesque* . n. 27. inuicem . al. *pariter* . ib. quorum nomina sunt . al. om . n. 28. apocryphos . al. *apocrypha* .

Num. 29. Aman . al. *hoste Aman* . ib. iniquitas . al. *nequitia* . n. 30. stilus . al. *titulus* . n. 31. de quo . al. *cuius* . n. 32. hic et apud . al. *hic liber apud* . n. 36. Domino, vt . al. *Domini et reliqua*, *vt* . n. 37. initians . al. *initians euangelium* .

ib. Iudaeae . al. *Iude* . ib. quidam . al. om . ib. Christum . al. *Christum Iesum.* n. 41. propter animam . al.*p. animum* . ib. praedicatur . al. *per eos praedicatur* . ib. peruident, quae dicta . al. *praeuidentur ea euangelia , quae dicta* . ib. promissa erant impleri . al. *promiserant in priori tempore* . al. *praemiserant in p. t.* al. *praemiserit in priori* , omisso *tempore* .

Num. 42. reuelata . al. *velata* . n.43. eu bene . al. *eu bonum* . ib. interpretatur . al. *dicitur* . n. 44. suas . al. om . al. *suas reliquas epistolas* . al. *reliquas* , omisso *suas epistolas* . ib. septem . al. om . n. 45. scriptam . al. *conscriptam* . ib. suspicantur . al. *testantur* . n. 46. catholicae . al. *canonicae* . al. om . *epistolas , quae . . . scriptae sunt* , (quod additur mox post *scripserunt epistolas* n. seq.) . n.48. constat . al. om . al. *nouimus* . al. *constabat* . al. *affirmant* . ib. retinetur . al. *continetur* . n. 49. scripsit . al. *conscripsit* . ib. traditur . al. *creditur* . ib. Apocalypsis . al. *Apocalypsin* .

Cap. III. n. 1. a graeco . al. *a graeco sermone* . ib. librorum . al. *librum* . ib. repositio . al. *repositionem* . n. 2. Hierusalem . al. *Hierosolymam* . ib. fuerant . al. *fuerunt* . n. 3. deinceps . al. addunt , *deinceps Demosthenes* ; quod non cohaeret . ib. auexit . al. *euexit* . n. 5. gentium . al. om . ib. septuaginta milia . al. *septuaginta duo milia* .

Cap. IV. num. 1. hic etiam . al. *hinc etiam* . ib. hebraica . al. *hebraea* . ibid. transferre . al. *referre* . al. *ferre* . ib. curauit . al. *procurauit* . ib. in Alexandrina . al. *in Alexandria* . n. 2. singuli . al. om . ib. separati . al. *separatim* . ib. in ceteris . al. *in veteris* . ib. discreparet . Cod. 1. Tolet: notat , vel addit : „ Sanctissimus Hieronymus de LXX. interpretibus dicit (forte *disserit*) , et eos fuisse negat diuisos , et multa addidisse , vel ademisse refert „ . n. 3. in graecam . al. *in graecum* . num. 4. reperit . al. *in vnum reperit* . ib. editionibus . al. om . n.5. peritus . al. *peritissimus* . ib. a christiano interprete . al. *christiana interpretatio* . al. *a christiano interpretatio* . al. om . *atque vtpote . . . verior* .

Cap. V. n. 1. Romam . al. *Romae* : ita gothici . ib. Lucullus . al. *Lucillus* . ib. negotium quam maxime . al. *n. causa maxime* . al. *n. cum causa maxime* . al. *negotium etiam cum maxime* . n.2. graecas simul . al. *hinc graecas* . ib. de manubiis . al. add. *id est , de donis* .

Cap. VI. n.2. persecuti sunt . al. *prosecuti sunt* .

Cap. VII. n. 2. Chalcenterus . al. *Cassiterus* . ib. ediderit . al. *edidit* . ib. nostrum etc. al. *nostrum aliena , et scribere* . Pro *aliena* al. *nullatenus* . n. 2. Denique . al. *deinde* . ib. se . al. om . *se* . alii omittunt *Denique . . . fatetur* . n. 3. occurrat . al. *possit* .

Cap. VIII. n. 1. verba . al. *verbum* . ib. quam latini . al. *quem l.* n. 3. sententiam contrectando secum . al. *sentiendi contractando secum* . al. *sentiendo c. s.* n. 5. commenta Euangelii . al. add. *Nam quidquid breuiter componitur , commentarium dicitur : quod vero eleganter expositio nominatur* . n.6. accusantibus . al. *causantibus* . n. 7. laciniosum . gothici , Caes. I. , et vet. ed. *lasciuiosum* , quod non displiceret . n. 8. scribuntur. al. *scribebantur* . ib. et ob id libri . al. *et Ouidii libri* : quod non ita abhorret .

Num. 9. ad instruendas . al. *ad instruendum* . n. 10. Deum . al. *Dominum* . al. *Deum Dominum* . n. 12. vates primus . al. om. *primus* . n.13. altius se . al.*acutius se* . ib. per se . al. *prae se* . ib. rerum . al. *per rerum* . ib. comparantur . al. *comparant* . n. 15. quaesitio . al. om. n. 16. quasi argutum , vel quasi inuentum . al. *quasi argutum inuentum* . n.17. missa . gothici , et alii add. *stola enim , siue stoli , missa , vel missi* . n. 18. dedolatis . al. *dolatis* . ib. alloquia . al. *eloquia* . al. *colloquia* .

Cap. IX. n. 2. vt ceram ossibus . al. *vt in cera ossibus* . ib. scsiptura est . al. *s. dicitur* .

Cap. X. n. 1. Memphiticam . al. *Memphiacam* . ib. dixit . al. *dixerunt* . n. 2. Octauii . al. *Octauiani* . n. 4. Saitica . . . Sai . al. *Saltica . . . Salo* . n. 5. scripturis . al. *scriptori* .

Cap. XI. num. 1. charta indigerent. al. *chartulis i.* ib. membrana primi. al. *membranas primi*. ib. pergamenarum. al. *pergamenorum*. ib. sibi. al. om. n. 2. hebetet. al. *hebetat*. n. 3. vt laborem . . . recreent. al. om. n. 4. crocatur. al. *croceatur*. ib. n. 5. literas. al. *in literis*.

Cap. XII. n. 1. genera. al. *nomina*. ib. in omentis elephantinis: editi veteres, *in momentis elephantis*: sed Vulcanius iam coniecerat, *in omentis*, quum in omnibus exemplaribus reperisset *momentis*. n. 2. Arateis. al. *Areteis*. ibid. queis ignes. al. *quae ignes*. al. *quae signis*. ib. Prusiaca. al. *Persica*. al. *Pruxaica*. n. 3. increbuit. al. *increpuit*. al. *increbruit*.

Cap. XIII. n. 1. a caudicibus .. al. *a corticibus*. n. 2. volumen legis. al. *volumina l.* n. 3. cohaeret. al. add. *in qua antiqui scribebant*. ib. membranorum. al. *membranarum*.

Cap. XIV. Librarios. al. *scriptores librorum*. ib. constat. al. om. n. 3. scribae. al. *sunt scribendi*. ib. in duo: codd. veteres *indiade*. ib. signaretur. al. *significaretur*. n. 4. ponat. al. *deponat*. ib. ponere. al. *deponere*. n. 6. compingantur. al. *compaginantur*. n. 7. conuertantur ad inferiora. al. *c. ab inferiore*. al. *c. ad inferiorem*. ib. versus vocant. al. *vorsus v.*

Cap. XV. n. 1. episcopus primus. al. *primum*, omisso *episcopus*. ib. possimus. al. *possemus*. num. 4. era. al. *area*. al. *aera*. n. 6. quot, et qui dixerint. al. *qui, et quid dixerunt*.

Cap. XVI. n. 1. quid corrigat. al. om. *quid*. n. 5. scimus. al. om. ib. quatuor euangelia. al. *quatuor animalia*. num. 6. prima Nicaena. al. *prior N.* ib. damnata. al. *condemnata*. ib. deum filium. al. *dei filium*. ibid. eadem. al. *esse*. n. 7. Constantinopoli. cod. Alb., et I. Vat. Arch. *Constantinopolin*: qui accusatiuus in nominibus vrbium simili modo alibi occurrit. n. 8. episcoporum. al. add. *eodem conueniendo*. ib. Domini. al. *Domini nostri*. n. 9. quemdam. al. *quondam*. ib. Christum Dominum. al. *Christum Deum*. n. 10. principales. al. *principalem*. ib. plenissime. al. *doctissime*. Cod. Regio-Vat. 1824. omittit: *Quatuor . . . continentur*. Sed in hoc cod. multa alia desunt. ib. in hoc corpore. al. *in hoc opere*. n. 11. Synodus etc. al. *Synodum autem ex graeco interpretari comitatum, vel coetum*: ita antiquissima exemplaria, subintellecto *constat*, aut simili quopiam verbo. n. 12. agebantur. al. *gerebantur*. ib. quasi communicilium. al. om. al. *quasi concilium*. al. *quasi consilium*. ib. considium consilium. al. *considum, id est, consilium*. n. 13. sicut conuentus. al. *sicut a conuentu*. ib. vel concilium. al. *ita et concilium*.

Cap. XVII. n. 1. Victorius. al. *Victorinus*. num. 2. calculans. al. *calculatis*. n. 3. in orbem. al. *in orbe*. ib. complectatur. al. *complectitur*. ib. sine varietate. al. *in veritate*. n. 4. hinc et laterculum dictum. al. *hinc et latine cyclum dictum*. al. *hinc et latine circulum dictum*. al. *hinc et late cyclum dictum*. ib. ordinem. al. *ordine*. ib. habeat. al. *habeant*.

Num. 5. seqq. in primo cyclo decemnouenali haec est varietas inter nostram editionem, et vetustissimum codicem Toletanum. Editio, B. com. ann. II. idus april. XX. (lunae). Cod. *Com. III. id. apr. L. XX.* Ita inseritur *L* pro luna. Ed. C. VI. kal. april. XVI. Cod. *B. com. VI. kal. ap. XVI.* - Ed. BC. IX. kal. apr. XV. Cod. *B. com.* X. kal. apr. XVI. - Ed. BC. V. id. apr. XV. Cod. *B. com.* VI. id etc. - Ed. BC. V. kal. apr. XVII. Cod. *B. com.* VI. - Ed. E. XVI. kal. maii XVIII. Cod. *E.* XIIII. kal. maii XIII. - Ed. C. IX. kal. apr. XVII. Cod. *E.* IX. kal. apr. XVIII. - Ed. BE. XI. id. apr. XVII. Cod. *B. com.* II. id. apr. XII. - Ed. *C.* Non. apr. XX. Cod. com. II. non. apr. XX. - Ed. E. VIII. kal. maii XXI. Cod. *E.* VIII. kal. apr. XXI.

Secundus cyclus lunae. Omnia consentiunt, excepto, quod in editione est, E. IIII. id apr. XV., et in codice *C. IIII. etc.*

Tertius cyclus lunae. Editio, C. IIII. Non. apr. XX. Cod. *C. III. Non. etc.* Reliqua consentiunt.

Quar-

Quartus cyclus lunae. Editio, C. III. id. apr. XIX. Cod. C. IIII. id. apr. etc. Nulla alia varietas neque in hoc, neque in sequenti cyclo. Similes alias discrepantias inter editionem nostram, et alia exemplaria mss., aut edita annotare nihil iuuerit. Sed notandum, quod in Ottob. 345. primus cyclus incipit: *Communis annus II. id. apr. luna XXI.*, quem annum XXI. praeferendum aliqui putant: et consentiunt alii codices, Palat. 283. Regio-Vat. 112. Vrb. 479.

Num. 10. Post cuius. alii praemittunt: *A conditione mundi vsque ad hunc nouissimum cycli annum computantur anni VMDCCCCXX.* al. *a constitutione mundi*: et *cyclum* pro *cycli annum*. ib. antiquitus ecclesia. al. *antiquitas ecclesiae*. ib. celebrabat. al. *celebrabatur*. n. 11. hebraeum. al. *hebraicum*. ib. quia venit hora. al. *quod venit hora eius*. n. 12. peruigil ducitur. al. *peruigilia dicitur*. ib. ac Dei. al. *ac Domini*. ib. eius. al. om. ib. resurrexit. al. *resurrexerit*.

Num. 14. expurgantes. al. *expurgemus*. ib. vitae. al. om. ib. primus mensis. al. add. *primus mensis nouorum*. n. 15. a quarta decima in. al. *a quinta decima vsque in*. ib. nunc tertium. al. *nunc in tertium*. ib. aperuit. al. *apparuit*. n. 16. manifestatum. al. *manifestum*. ib. tria seculi tempora. al. *tertio seculi tempore*. n. 17. hoc fit. al. om. ib. qui. al. *quae*. ib. ad septem scribit ecclesias. al. *septem scribit ecclesiis*. al. *scripsit* pro *scribit*. n. 19. in tertium nonas. al. *in tertio nonas*. ib. quarta decima. al. *quinta decima*. ib. prouenerit. al. *incurrerit*. ib. protrahunt. al. *pertrahunt*. n. 20. quinta decima. al. *decima quarta*.

Num. 21. lunas. al. *lunationes*. ibid. tantum. al. om. ib. ita. al. om. ib. semper. al. om. n. 22. lunares. al. om. ib. CCCLXXXIV. al. *CCCLXIIII.* et ita infra. ib. habitabant. al. *habitant*. n. 24. sequentis. al. *sequentem*. ib. embolismalis. al. *embolismus*. n. 25. post annos. al. *per annos*. ib. pars assis. al. add. *id est, duodecim horae*. ib. quarto anno. al. *quadriennio*. ib. bissextum vnum. al. *bissextilem annum*. n. 26. sexiaes. al. om. al. *sex dies*. ib. in anno. al. *in annum*. ibid. kal. mart. al. *nonas martias*: et ita infra. ib. computaueris. al. *computabis*. ib. iteraueris. al. *iterabis*. al. om. n. 27. kal. mart. al. *nonas martias*. ib. pridie. al. om. ib. in lunae cursu. al. *lunae cursui*. ib. apponitur. al. *apponetur*. n. 29. reuoluuntur. al. *resoluuntur*. ib. vt lunaris. al. *quod lunaris*. ib. aequetur. al. *aequatur*. n. 30. lunarem. al. *lunares*. n. 32. peruenerit. al. *peruenient*. ib. circulus decemnouenalis. al. *cyclus decimus nonus*. ib. viginti nouem. al. *viginti quatuor*. ib. vt decem. al. *vt viginti nouem*.

Cap. XVIII. n. 1. a sollo. al. *a solido*. al. *a soluto*. al. *absoluto*. al. *ab absoluto*. ib. nominata. al. add. *vel ex eo quod soleat fieri in anno*. ita gothici. n. 2. nominatur. al. *vocatur*. n. 4. erat. al. *est*. ibid. celebratur. al. *colebatur*. n. 5. quae nunc. al. *qui nunc*. ib. per figuram. al. *per futuram*. al. *profuturam* obscure. ib. praefigurat. al. *praefiguratur*. n. 6. siue manifestatio. al. om. n. 8. natus Christus pastoribus. al. *natus est Christus, et pastoribus*. ib. populis. al. *populo*. ib. Magis adoraturis. al. *Magos adoraturos*. al. *Magis adoraturus*: quod a sequiori tempore non abhorret, vt futurum in *rus* pro passiuo in *dus* adhibeatur. n. 9. celebrabatur. al. *celebratur*: et ita paulo post. ib. graece. al. add. *graece, latine*. n. 11. in psalmo. al. *in Psalterio*. ib. canite. al. *cantate*. ib. initio. al. *in initio*. ib. insigni. al. *insignis*. n. 12. dedicatio. al. *aedificatio*: ita gothici. ib. colebant. al. *celebrabant*. n. 13. Hierusalem. al. *Hierosolymam*. ib. asellum. al. *asello*. n. 14. vocant. al. *vocat*. ib. quia tunc moris est. al. *quia in eo tunc mos est*. al. *quia in eo mos est*. ib. obseruatione. al. *ob obseruationem*.

Num. 15. competentibus. al. *confitentibus*. ib. confiteantur. al. *confitentur*. n. 16. quod et hodie. al. *quod hodieque*. al. *quod et vsque hodie*. ib. atque initium . . . declaratur. al. om. num. 17. Sabbatum. al. *Sanctumque Sabbatum*.

n. 18. futuri . al. *futuri temporis* . n. 19. nostri . al. *nostri Iesu Christi* . ib. in resurrectionem . al. *in resurrectione* . n. 20. quia erat . al. *qui erat* . ib. nullius . al. *illius* . ib. non . al. *iam non* . n. 21. speraret in fine . al. *speraret finem* .

Cap. XIX. n. 2. oriente . al. *occurrente* . n. 5. collecta . al. *collectis* . al. *collectus* . ib. circum aras . al. *circa aras* . n. 6. sincinium . al. *sicinium* . al. *succinium* . ib. classium . al. *plausuum* . n. 8. responsorios . al. *responsoria* . ib. quod inde . al. *quos inde* . al *quod carmen* . n. 10. in laetitiam . al. *in laetitia* . n. 12. est, quum id. al. om . *quum* . ib. quod organum . al. *quod quum organum* . ib. quum quod . al. om . *quum* . ib. a psalterio . al. om . *a* . ib. nec mos . al. om . *nec* . n. 13. primus . al. *infimus* . Coniecturam Chaconis, de qua in not., confirmat cod. Mutin., vbi legitur, *primus incentoris, secundus succentoris* . n. 14. confirment . al. *confirmet* . n. 15. vocum. al. *vocis* . ib. cantando . al. om . ib. earum . al. *eorum* . ib. disiunctae continuationis . al. *distincta continuationis* . al. *distincta continuatione* . al. *distinctae continuationis*. n. 16. coniungendas. al. *contingendas* . ib. interpositum . al. *interposita* .

Num. 17. laus . al. om . ib. sunt cantus . al. om . *cantus* . ib. si ergo et in laudem, et Dei, et cantatur, tunc . al. *si ergo et in laudem Dei dicitur, et cantatur* . n. 19. duorum . al. *duum* . ib. et hebraeum . al. *et verbum hebraeum* . n. 20. enunciare . al. *annunciare* . n. 21. sacra . al. *sacrata* . n. 23. vocabuli litera . gothici, et alii *vocali litera* : quod praeferendum censerem . n. 24. altari . al. *in altari* . al. *altario* . al. *alteri* . ib. nominatur . al. *nominatum* . n. 26. diuina . al. Dei . ib. n. 27. munerum . al. *muneris* . n. 30. dedicationem . al. om . ib. significare . al. *significari* . al. *consecrationem dedicatione significari* . n. 31. pani, et calici . al. *panis, et calicis* : ita gothici . n. 32. nunc pateras . al. *nunc, inquit, pateras* .

Num. 34. immolabantur . al. *immolabant* . n. 36. carerent . al. *his carerent* . lectio communis sustinetur, quia *careo* in mss. reperitur cum accusatiuo . n. 37. abstinuerit . al. *abstinuerunt* . n. 38. dum sit . al. *dum fit* . ib. sanctificatur . al. *sacrificatur* . ib. operante . in Pal. 281. supra est *cognominatiue* . n. 39. baptismus, et chrisma . al. *baptisma, chrisma* . al. *baptismum, chrisma* . Cod. Vat. 623. interpolatus : *communio, baptismus, chrisma, corpus, et cetera, quae ob id sacramenta dicuntur etc.* ib. sanguis . Quae . al. *sanguis Christi . Quae* . n. 40. sub tegumento . al. *sub tegumentum* . n. 41. eundem . al. *eorumdem* . n. 42. dispensentur . al. *dispensetur* . ib. qui quondam . al. *quae quondam* . ib. visibilibus . al. *visibiliter* . ib. dispositionem . al. *dispensationem* . n. 43. in melius . al. om . ib. longe aliud. al. *longe aliter* . n. 44. tinctione . al. *intinctione* . n. 45. cognominatione . al. *cognatione* . n. 47. baptismus datur . al. *baptismum datur* . ib. per congruens . . . contrectabile, et visibile . . . super quod . al. *per congruentem . . . contrectabilem, et visibilem . . . super quem* . al. *contrectabilem rem visibile* .

Num. 48. Sanctum . al. om . ib. et animus . al. *anima*, omisso *et* . n. 49. eas . al. *eos* . ib. vt caro . al. *et caro* . n. 51. in baptismo . al. *in baptismum* . ib. per vnctionem sanctificatio spiritus . al. *per tinctionem sanctificatio spiritualis* . ib. de pristina disciplina . al. *ad pristinam disciplinam* . n. 52. spiritualiter . al. *spiritaliter* . ib. in ipsa baptismi . al. *in baptismo* . ib. actus est . al. om . ib. mergimur . al. *merguntur* . n. 53. scribuntur . al. *describitur* . n. 54. super . al. *per* . ib. recognoscens . al. *se cognoscens* . ibid. quiescit . al. *requieuit* . n. 55. mihi . al. *mihi Dominus* . n. 56. exorcismus . al. *in exorcismum* . ib. cum peccato . al. *sub p.* al. *in p.* n. 57. collatio . al. *cognitio* . n. 58. Trinitatis, et vnitatem ecclesiae . al. *Trinitatis, et vnitatis, et vnitatem ecclesiae* . n. 59. in publico . al. *in publicum* . ib. reputatur . al. *computatur* . ib. qui in carcere . al. *quia in c.* al. *quum in c.*

Num. 60. sed hoc singularibus . al. *sed in hoc s.* al. *sed hoc in s.* n. 62. idem etiam . al. *ita etiam* . ib. paralyticum .

al. *claudum* . ib. sanitati . al. *sanitate* . n. 63. et vtique ex Israelis disciplina . *vt vtique Israelis disciplinam* . ib. ter die . al. *ter in die* . ib. personarum . al. om . ib. oratione . al. add. *oratione debemus* . n. 65. parsimonia . al. *parsimoniae* . ib. ieiunum . al. *ieiunium* . ib. existunt . al. *existant* . n. 66. siue tristitia . al. om . ib. rescindat . al. *rescindit* . n. 67. statutorum . al. *istorum* . forte *statorum* . n. 69. decimi . al. *decimi mensis* . n. 71. punitentia . al. *punientia* . ib. puniat . al. *punit* . ib. euadit . al. *euadet*.

Num. 72. in similitudinem . al. *in similitudine* . ib. purgatio . al. om . n. 74. nam sicut . . . regredimur . al. om . n. 75. interpretatur . al. om . n. 77. sibi . al. om . n. 79. humilificandi . al. *humiliandi* . ib. incubare . al. *incurbare* . ib. moeroribus, al. *erroribus* . n. 80. exomologeses . . . peccatorum aguntur . al. *exomologesis p. . . . agitur* . ib. indicuntur . al. *dicuntur* . al. *inde dicuntur* . al. *quae indicuntur* . ib. Dominum . al. *Deum* . n. 81. nunc iam vtrumque . al. *nunc iam distat vulgo vtrumque* . al. ita , omisso *iam* . ib. designatione . al. *significatione* . ib. dicantur . al. *indicantur* . ib. nunc . al. om . n. 82. fiebant . Antiquissimus codex Toletanus alia addit , quae inter fragmenta in appendice exhibita sunt .

LIBER SEPTIMVS.

Caput I. num. 2. velint . al. *vellent* . n. 3. opprimitur . al. *premitur* . num. 5. in latinum . al. om . ib. quasi *Δέος* , timor . al. *quasi Φόβος* , *timor* . ib. sit timori . al. *sit timor* . n. 7. in psalmo . al. *in psalmis* . n. 8. ordinatione . al. *ordine* . n. 9. quintum . al. *quintum nomen* . ib. supra caelos . al. *supra omnes caelos* . n. 10. qui est . Deus . al. *qui est Deus* . *Deus* . ib. est , hoc est . al. *est* , *et ob hoc est* . ib. essentiae nomen . al. *essentiale nomen* . n. 11. mutabilia . al. *commutabilia* . al. *incommutabilia* . n. 13. in communi eloquio . al. *in conloquio* , aut *in colloquio* . ib. essentia . al. *essentiae* : n. 16. ponitur etc. al. *ponitur Iod He* , *id est* , *duabus Ia* , *quae duplicata pro qualitate ineffabile etc.* ib. ideo . al. om .

Num. 18. item omnipotens . . . imperium . al. om . n. 19. incommutabilis , aeternus . al. *inconsummabilis* , *aeternus* . n. 19. mortalitas . al. *mortalis* . n. 23. manifestationem . al. *maiestatem* . ib. Ioannes in epistola sua dicit . al. *Dominus in Euangelio dixit* . al. *Dominus in euangelio* , *et Ioannes in epistola sua dicit* . n. 24. timor , moeror . al. *dolor* , *moeror* . al. *timor* , *memoria* , n. 25. zelare . al. *zelari* . ib. nostro vsu . al. *de nostro vsu* . n. 27. esse potest . al. *e. quis potest* . ib. sed quod habet . al. *sed quae habet* . ib. omnia vnus est . al. *omnia vnum esse* . num. 28. quidem bonum . al. *quidam b.* , forte *quiddam* . ibid. summum . al. *summum bonum* . num. 33. a Deo . al. *ab eo* .

Num. 35. pro efficientiis . al. *pro efficiendis* . ib. causarum . al. *causis* . ib. spectat . al. *expectat* . n. 36. et obliuiscens . al. *est obliuiscens* . n. 38. reperietur . al. *reperitur* . ib. in futurum . al. *in futuro* . n. 39. in Deum . al. *in Deo* . ib. translate . al. *translatiue* . al. *translata* . ib. amictus eius . al. om . *eius* . ib. ad locum . al. add. *ad locum manet* .

Cap. II. num. 3. spiritualis . al. *spiritalis* : et sic alibi : ib. sicut dicitur in Actibus Apostolorum collecti . al. *sicut in Actibus collecti* . al. *sicut in Actibus Apostolorum ascribitur* , *collecti* . n. 4. dum Iesus . al. *dum dicitur Iesus* . n. 8. vocabis nomen eius Iesum . al. *vocabis n. e. Saluator* . al. *vocabitur n. e. Iesus* , *id est* , *Saluator* . ib. populum suum . al. add. *a peccatis eorum* . n. 10. Deus Dominus . al. *Dominus* , *et Deus* . n. 11. vnicam . al. *vnitam* . n. 13. vocatur . al. *vocatus* . n. 13. adoptionem gratiae . al. *per adoptionis gratiam* . n. 14. omousios . al. *omousion* . ib. appellatur . al. *appellatus* . n. 15. inueniatur . al. *inuenitur* . ib. in assertione . al. *in sermone* . n. 16. et imago eius . al. *et imago* sine *eius* .

Num. 18. habemus . al. *habebimus* . n. 19. verbum eius . al. *verbum Dei* . n. 20. Pater . al. om . n. 21. promisit . al. *promittit* . ib. imago dicitur . al. *imago Dei* , omisso *dicitur* . n. 22. similitudine . al.

similitudinem . n.25. reuelet . al.*reuelat* . ib. Pater, et Spiritus . al. *Pater, et Filius, et Spiritus* . ib. et lumen . al. om. n.26. splendor autem . al. *splendor Deus* . ib. reserat . al. *referat* . ib. illuminator . Oriens . al. *illuminat omnes . Oriens* . n. 27. fons . al. *ortum fert* . ib. nos . al. om . n. 28. rerum . al. *rerum omnium* . ib. sitientes . al. *sitientem* . ib. suscipiet . al. *suscepit* . n.30. sicut et de eo . al. *sicut ipse quoque de eo* .

Num. 32. idem . al. *ideo* . n. 34. legitur . al. *dicitur* . ib. magni consilii . al. om . n. 36. obtulit . al. *tulit* . n. 37. intelligatur . al. *intelligat* . n.38. ad Deum. al.*ad Dominum* . ib.ingredimur . al.*ingredimus* . n.39. id est . al. om . n.42. ouis . al. *et ouis* . ita infra *et aries etc.* n.43. idem et . al. om . n. 44. propter quod . al. *quod*, omisso *propter* . ib. resurrectionem . al.*resurrectionem suam* . ib. nec mirum . al. *nimirum* . ib. descendisse . al. *descendere* . n. 45. quum sit . al. *dum sit* . ib. hominis filius . al. *filius Dei, hominis filius* . n.46. scripturis . al. *scripturis sanctis* . ib. Deis . al. om. ib. de seipso . al. *de ipso* . ib. dixit . al. *dicit* . n.48. Dei filio . al. om . *Dei* . n. 49. hinc est, quod scribitur . al. *hinc scriptura* . ib. nostrae . al. *nostra* .

Cap. III. n. 1. eorum . al. *eius* . n. 2. Spiritus . al. *Spiritus sanctus* . ib. id . al. om . ib. refertur : et spirans vtique . al. *refertur : spirans vtique* . al. *refertur spirans : et spirans vtique* . al. *refertur spiratus, et spirans vtique* . ib. spiritus est . al. om . ib. proprio . al. *proprie* . ib. dicitur . al. om . n.3. non semper secundum id, quod . al. *non secundum quod* . ib. refertur ad aliquid, sed secundum id, quod aliquam . al. *refertur aliquid secundum id quod aliquam* . al. *refetur ad aliquid, sed secundum id, quod ad aliquam* . ib. significat . al. add. *significat, intelligitur* . n. 7. Trinitatis . al. *Diuinitatis* . ib. indesinenter . al. *indeficienter* . n. 9. quos . al. *quod* . n. 10. graece . al. om . In codice vetustissimo Toletano nota est ad hunc locum : *Non naturaliter apparuerunt, sed per subiectam creaturam figurate* .

Num. 10. graece . al. om . n. 13. vnita . al. *vnitatis* . ib. quique . al. *recipientes quique* . n. 14. ideo . al. *in Deo* . ib. intelligunt . al. *ita agunt* . n.16. sempiterne. al.*sempiternae salutis*. n.17. impertit . al. *impartit* . n.20. sapientia . al. *sapientiae* . n. 21. Euangelii . al. *Euangeliorum* . ib. hoc idem ita . al. *hoc identidem* . ib. Iesu Christi . al. om . n. 22. declaretur etc. al. *declararetur . Vnde et Dominus : Estote, inquit, prudentes, sicut serpentes ; et simplices etc.* n.25. ignibus mos est . al. *ignis mos est* . n. 28. Spiritus . al. *Spiritus sancti* . n. 30. ab eo . al. *a Deo* . ib. et necesse non habetis . al. *et non necesse habetis* .

Cap. IV. n. 1. appellata . al. *appellatur* . n. 4. appellatur Ingenitus etc. al. *appellatur . Vnigenitus filius solus de patre est natus . Spiritus sanctus de patre* .

Cap. V. num. 1. dicuntur . al. om . al. *dicitur* . ib. Melachim . al. *Malaoth* . ib. nuncient . al. *nunciant* . n.3. significent . al. *significet* . ib. sacra . al. om . n. 4. interpretando exequemur . al. *interpretatione exequimur* . n. 6. latina . al. om . ib. qui vero . al. add. *qui vero annunciant* . ib. princeps . al. *principatus* . ib. interpretatur . al. *nuncupatur* . n. 7. testatur . al. *testatus est* . ib. et ecce . al. om . *et* . al. om . *ecce* . ib. curre, et . al. om . *et* . ib. habitabitur . al. *habitatur* . n.8. homini diceret . al. *homini dicerent* . n.9. priuatis . al. *sub priuatis* .

Num. 10. Gabriel etc. Alii primum exhibent, *Michael interpretatur etc.* ib. manifestatur . al.*manifestabitur*. n.11. venit ad Mariam . al. *mittitur ad Mariam* . n. 12. interpretatur . al. *vertitur* . ib. valet facere,quod . al. *valet, quod* . ib. praeualet . al. *potest* . n. 14. visum restituit . al. visum *ei r.* al. *v. eius r.* n. 16. ordines . al. *ordinationes* .

Num. 17. angelica . al. *angelicae* . ib. per quae . al. *per quos* . n. 18. maligni . al. *magni* . ib. mundo . al. *modo* . n 19. et decies milies . al. om . *milies* . n. 21. disponit . al.*decernit, vel disponit* . n.22. et ipsi . al. *et ipsae* . ibid. sublimiora . al. *sublimiorum* . ibid. hoc est . al. om . n. 24. nulli . al. *nulli alii* . ib. coram eo .

al. *coram Deo* . n.25. quoniam Seraphin . al. *q. Cherubin* . n. 26. ordine . al. *ordines* . n.28. quae promeruisse eos . al.*quia meruisse eos* . n. 29. praesint . al. *praesunt* . n. 30. in perseuerantia . al. om . *in* . ib. et post caeli creationem . al. om. n. 31. ostendens . al. *ostendentes* . ib. in Dei amore . al. *mundi amore* : forte , *mundo amore* . n.32. quod vero faciem . al. *faciem vero* , omisso *quod* . ib. pedes Dei . al. om . *Dei* . ib. testimonio . al. *testimonia* . n. 33. de fabrica . al. *fabricam* . ib. facta sunt . al. *facta est* . ib. clamant . al. *clamat* . ib.Trinitatis in vna diuinitate demonstrant . al. *Trinitas vnum diuinitatis monstrat* .

Cap. VI. n. 2. spirituali . al. *speciali* . ib. persequemur . al. *persequimur* . ib. attigimus . al. *attingimus* . ib. posuimus . al. *ponimus* . n.3. commutentur . al. *computentur* . n. 6. Euam vitam , et calamitatem appellatam . al. *Eua vita , et calamitas appellata* . al. om . *vitam , et* . n. 9. ex mortuis . al. *a mortuis* . ib. suscitaret . al. *resuscitaret* . n. 10. inuocandi . al. *vocandi* . ib. et similitudine . al. *et in similitudinem* . n. 12. deriuatum . al. *deriuatiuum* . n.13.enim eum . al.*enim cum* . ib. praeteriisse . al. *pertransisse* . n. 16. quod . al. *eo quod* . ib. et prophetae . al. om . ib. et populus . al. *et populi* . ib. Christus . al. add. *Christus secundum carnem* . ib. nomen . al. *nomen eius* . n. 17. calidus . al. *callidus* . ib. et ipse . al. *quia ipse* . n. 18. ex eo . al. *ex ea* .

Num. 21. progeniti . al. *propagati* . n. 25. ipse . al. om . n.28 nominis . al. *nomen* . n. 29. immutata . al. *immutati* . ib. Abraham . al. *ad Abraham* . ib. ex ea . al. *ex eo* . n. 30. aegyptia . al. om . ib. complexui . . . ad Saram . al. om . n. 31. thymiama . al. *thymiama interpretatur* . n. 33. *rufae* . al. *scilicet rufae* . ib. quando enim . al.*quoniam enim* . n.34. atque ideo . al. *atque idem* . n. 35. acceperit . al. *accepit* . n. 38. os hians . al. *oriens* . n. 39. et commutans . al. *commota* . n. 40. secundinarum , diuisionis . al. *secundarum , diuersoris* . al. *secundarum , diuisores , inde Phares* . al. *membranula secundarum , diuisionis , id est , Phares* . n. 42. recte . al. *recte dolens* . n. 43. nomen est . al. *nomen est dignitatis , non hominis* . ib. sic enim . al. *sicut enim* . ib. denudans . al. *denegans* .

Num. 44. signum . al. *signum eius* . *Cessit enim , et defecit* . n.45. pelliceum . al. *pelliciorum* . ib. in capite . al. *in capite denique* . n. 46. adoptauit . al. *adoptauit filium* . n. 50. praefiguratum . al. *vocatum* . n. 51. in figura . al. *figuram* . n. 52. Othoniel . al. *Gothoniel* . num. 54. quali praesagio . al. *quasi praesagio* . ib. nominis . al. om . n. 56. hostibus . al. *hostibus earum* . al. *h. eorum* . n.57. in consolationem suam . al. *in consolatione sua* . n.59. esset . al. *essent* . ib. postremo etc. al. *postea gratia Dei foecunda* , omisso *est* . n.60. sacerdotii . al.*sacerdotis* . n.61. populo . al. *testamento* . n. 62. mutum . al. *mutuum* . ib. insulae . al. *in sole* . n.63. accepit . al. *accepit nomen* . n. 64. fortis manu vtique quia . al. *fortissimum vtique quia* . al. *forti manu vtique quia* . al. *manu fortis interpretatur vtique quia* . al. om . *vtique* . ib. de qua praedixerat . al. de *quo dixerat* .

Num. 65. trinomius . al. *tribus nominibus* . n. 67. placatus . al. *placatum* . n. 73. Dei . al. *Deum* . al. *Domini* . n.74. onustus . al. *honestus* . n. 76. iudicatio . al. *iudicatio Domini* : n. 77. meum . al. *mecum* , *vel hymnum* . al. *nouum* pro *meum* . n. 78. sanguinem . al. *sanguine* . ib. praecipitata . al. *praecipitatas* . n.79. ipse vel est . al. *ipse vero est* . ibid. consolans . al. *consulens* . n.80. lagunculae angustae , siue . al. *nabunculae angustae , siue sanctae , siue* . ib. per somnium . al. *pro somnio* . ib. sessio . al. *cessio* . ib. agnitione . al. *cognitione* . n. 81. ro , magister . al. *robur magister* .

Cap. VII. n. 1. quid . al. *quomodo* . ib. ex causis propriis . al. *ex causa propria* . ib. princeps . al. *principatus* . n.2. propter Israel . al.*propter Israelitas* . n.3. riserat . al. *risit* . ib. admirans . al. *admiratus* . n. 4. et Iosias . al. *et Ozias* . n. 5. deceperit . al. *decepit* . n. 6. Dominum . al. *Dominum facie ad faciem* . n. 7. filius . al. *filius , sine videns filium* . n. 8. auditio . al. *auditio Dei* . n.9. dixit enim .

al. *sic enim dixit* . ib. ambigens . al. *ambiens* . ib. vir meus . al. *maritus meus* . n.10. Iudas . al. *Iuda* . n.11. *Ie* quippe ... merces . al. om . ib. mandragoris . al. *mandragoras* . n. 12. habitauit . al. *habitabit* .

Num. 13. de conuersione . al. *de conuersatione* . n. 14. dum eum . al. *quum eum* . ib. se . al. om . n. 16. ex etymologia . al. om . *ex* . num. 17. alium . al. *alium filium* . ib. Phaaneca . al. om . ib. absconditorum repertorem . al. *absconditor repertorum* . al. *absconditum repertorum* . n.18. debet . al. *deberet* . ib.Phaaneca . al. om . ib. liberarit . al. *liberaret* . al. *ipse liberaret* . n. 19. dextrae . al. *dexterae* , et sic infra . ib. appellatur . al. *interpretatur* .

Cap. VIII. n. 1. gentilitas vates appellat . al. *gentiles vates appellant* . ib. praespiciebant . al. *prospiciebant* . al.*praesciebant* . ib. mysterio . al. *ministerio* . n. 2. super solium . al. *super thronum* . n. 3. in futurum . al. *in futuris* . n. 5. fortis Domini . al. *fortis Dominus* . n. 6. accepit . al. *suscepit* . n. 7. Saluatorem enim . al. *Saluator est enim* . ib. praedicat . al. *praedicauit* . al. *praedicant* . n. 8. constitui . al. *ecce constitui* . n. 9. visiones . al. *Dei visiones* . ibid. signa quaedam . al. *singula , et quaedam* . al. *singula quaedam* . Vera lectio videtur *sigla*, quae erant notae singulariae , et compendiariae , dictae primum singula , inde *singla* , postremo *sigla* . ib. panem . al. *panes* . n. 10. saluans , dum . al. *saluans interpretatur , dum* . n. 11. resonat . al. *resonatur* . n. 13. gemens . al. *germen* . ib. euangelizantis etc. al. *euangelizantis pacem , et annunciantis bona* . n. 14. Domini . al. *Domino* . ib. πολιτεία . al. om . n.15. quo de . al. *de quo* . ib. quis est . . . sententias ? al. om . n. 16. specula . al. *speculum* . ib. ad prophetam . al. *ad prophetas* . al. *ad profectum* . ib. domui Israel . al. om . n. 17. famulus . al. *seruus* . ib. videt . al. *videtur* . ib. ministerio . al. *mysterio* .

Num. 19. ipse est et Amathi . al. *ipsum puerum Amathi* . al. *ipsum Amathi* . ib. verbum Dei . al. *verbum Domini* . ib. verum est . al. *veritas est* . al. *veritatis est* . ib. ipsum puerum Amathi vocitatum . al. *ipsum Amathi vocatum* . n. 20. memoria . al. *memor* . ib. populi sui . al. *populum suum* . al. *populo suo* . n. 21. regressionis . al. *regionis* . n. 23. futurorum . al. *futuri* , ib. illi populo redeunti . al. *illius populo redeunti* . al. *illius populi redeuntis* . ib. ad patriam . al. *ad patriam suam* . n. 24. gratia Dei . al. add. *interpretatur* . n. 26. quae palus Domini . al. *qui populus Domini* . n. 27. frater eius . al.*frater meus* . ib. Ethan . . . ascensus . al. om . al. *accensus* pro *ascensus* . n. 29. eorum . al. add. *Emam robustus* . al. *Ethan robustus* . ib. confitens . al. *confidens* . al. *confitens Domino* . n. 30. memorari . al. *memoriale* . al. *memorare* . al. omitt. *ob hoc . . . sui sancti* .

Num. 31. Baptista . al. om . ib. per quod gratia ministratur . al. om . n. 34. in caelo . al. *in caelum* . n. 35. in puerum . al. *supra puerum* . ib. Saulum . al. *apud Saulum* . n.38. Dominum . al.*Deum*. n. 39. Deum . al. *Dominum* . n. 40. neque illa . al. *neque vlla* . ib. Daniel hoc praeditus . al. *Daniel praedictus* . n. 41. inuenimus . al. *legimus* . ib. Spiritu . al. *sancto Spiritu* . ib. prophetare coepit . Codex antiquissimus Toletanus addit . " Inuenitur siquidem spiritus prophetiae in Anna sacerdote pro Christo dixisse . *Expedit vnum mori , quam vt tota gens pereat* . Et in vxore Pilati : *Multa passa sum hac nocte pro viro* . Licet in alia comparetur parte , id est , in diaboli astutiis, vt Christum subtraheret a mortis patibulo ,, .

Cap.IX. n.2. petram etc. al. add. *petram aedificabo ecclesiam meam* . num. 4. syra . al. *in syra* . ib. Iona . al. *Iona hebraice* . ib. dicitur . al. *dicitur Bariona* . num. 5. filius Ioannis . al. *filio Ioannis* . n. 6. constat . al. om . ib. Simonem . al. *Simon* . ib. obediens . al. *audiens* . n. 7. hebraico . al. *hebraeo* . ib. istud . al. *illud* . n. 9. et Saulum . al. *et Paulum* . n. 10. Sanctorum . al. add. *data est gratia* . ib. ipso . al. *isti* . n. 11. gratiae . al. *gratia* . ib. hebraeam . al. *hebraicam* . n. 13. ascensionem . al. *passionem* . n.15.

exprimitur . al. *exponitur* . n. 16. lampadarum . al. *lampadorum* . n. 17. ex publicanis . al. *ex eis* . n.18. Euangelista . al. *Euangelio* . n.19. appellatur . al. *vocatur* . ibid. Euangelista . al. *Euangelio* . n. 20. in condemnationem . al. *in condemnatione* . ib. pretium quo . . . ab eis . al. om . al. *pretium* , *quod* . n.23. praedicationem euangelii . al. *per praedicationem euangelium* . al. om . *eo quod . . . post alios* . n.24. vel filius consolationis . al. *vel consolationis* .

Cap.X. n. 2. Dei mei . al. *Domini mei*. al. *Dei Domini mei* . n.4. quia dolus . . . non fuit . al. om . n. 5. donatus . al. *dominatus* . n. 6. eo quod sit a morte resuscitatus . al. om . ib. pelliceus gloriosus . al. *pelliceus* , *vel gloriosus* . ib. clara etymologia . al. om . n. 7. inuestigator . al. *inuestigatus* . ib. annunciasset . al. *annunciaret* , n. 8. consilium . al. *concilium* . ib. iusti . al. add. *vos videritis* . n. 9. quia dum . . . ferit . al. om . ibid. malleatoris . al. *malleatorio* . ib. vtraque, al. *vtrinque* .

Cap. XI. n. 2. quod vero . al. *quia vero* . ib. non testes . al. *nos non testes* . ib possemus . al. *possumus dicere* . ib. quae pro . al. *quibus pro* . n. 4. tempore existerent . al. *tempus existeret* . ib. potuerunt . al. *potuissent* .

Cap.XII. n.1. Cleros , et clericos hinc appellatos credimus . al. om . *credimus* . alii exhibent , *Cleros* , (pro *clerus*) *et clericus hinc appellatur* . ib. dicitur . al. *latine dicitur* . n.2. Dominum partem . al. *Domini partem* . n. 4. metropolitis . al. *metropolitanis* . n. 5. graeca lingua . al. *latina lingua* . ib. summus patrum . al. *summus pater* . n. 6. graeco vocabulo , quod sit summus . al. *graece dicitur summus* . ibid. vocati . al. *vocantur* . al. om . *metropolitani a mensura ciuitatum vocati* . cod. Alb. *Metropolitanus . . . vocatur* .

Num. 7. et doctrinae . al. *et doctrinae* , *et potestati* . ib. totius prouinciae . al. *in tota prouincia* . ib. ipsis . al. *ipsis episcopis* . n. 8. potestatis . al. *potestatum*. n. 9. patrum princeps . al. *princeps patrum* . n. 10. a mensura ciuitatum . al. om . n.11. ductum . al. *dictum* . ib.graece . al. om . n. 14. sacerdos , et pontifex . al. *sacerdos* , *vel pontifex* . n. 15. vates . . . appellatus . al. *vates . . . appellatos* . n. 17. a sanctificando . al. *a sacrificando* . n. 18. per aestum . al. *pro aestu* . n. 20. non modo pro aetate . al. *non autem pro aetate* . ib. presbyteri . al. *presbyteres* . ib. nominantur . al. *vocantur* . ib. dignitatis est , hoc aetatis . al. *dignitatis est* , *non aetatis* . Alii id afferunt num. seq. post *demonstrat* .

Num. 21. quod solis . al. *quod solum* . n. 22. ministeria . al. *mysteria* . ib. diaconi . al. *diacones* . al. *hypodiacones* . ib. mysterii . al. *ministerii* . n. 23. hypodiaconi . al. *hypodiacones* . ib. leuitarum . al. add. *qui in Esdra Nathinaei* (al. *Nathanaei* , aut *Natanei*) *appellantur* , *id est* , *in humilitate Domino seruientes* . *Oblationes* . n. 25. annuncient . al. *annunciant* . ibid. erit . al. *erat* . n. 28. nec concentor . al. *nec cantor* , *nec concentor* . al. *nec cantor* , *nec succentor* . n.30. omnem . . . mundum . al. om . num.31. Exorcistae ex graeco . Caesenas I. *Exorcistae* , *qui in Esdra auctores templi dicuntur seruorum Salomonis filii* , *ex graeco* . ib. adiurantes . al. *adiuratores* . ibid. energumenos . al. *catechumenos* . n. 32. ianitores . al. add. *qui in Esdra custodes templi dicuntur seruorum Salomonis filii* . Sed notat Vulcanius , haec in ms. codice non reperiri . n. 33. habentes . al. *tenentes* .

Cap. XIII. n. 5. itidem . al. *idem* .

Cap. XIV. n.1. deducitur . al. *dicitur* . n. 2. opprobrio . al. *ob opprobrium* . n.4. vniuersale catholicon vocant . al. *vniuersalem catholicon vocauit* . n.5. viuens . al. *recte viuens* . n. 7. percepit . al. *recepit* . ib. dicitur . al. *interpretatur* . n.8. qui post . al. *quia post* . ib. competentes vocati . al. *competens vocatur* .

LIBER OCTAVVS.

Cap. I. n.1. vocet . al. *conuocet* . n.2. mundo . al. add. *siue quod in vnitate cunctos coniungit credentes* . n. 3. catholica . al. *in catholicam* . n. 5. longitudi-

ne . al. *longitudine poſita* . num.7. congregatio . al. *latine congregatio* . ib. et ecclesia . al. *et de ecclesia* .

Cap. II. n.1. a putando . al. *a disputando* . n.2. videatur . al. *videbatur* , ib. religo , sicut eligo . al. *religio* , *sicut eligio* . n. 4. valemus . al. *valeamus* . ibid. fiat , quod . al. *fiat id quod* . ib. inde est dictum . al. *inde est ductum* . num.5. e contrario . al. *contrarium* . ib. futuram gloriam . al. *futura gaudia* . ib. non sperat . al. *non superat* . n. 6. duos . al. *duo*. al. *nos* . ib. illiget . al. *liget* . al. *ligant* .

Cap. III. n. 1. melius sibi . al. *melius illi* . n. 2. siue ad suscipienda . al. om . ib. aliquis . al. *aliqui* . ib. induxerit . al. *induxerint* . n. 3. etiamsi . al. *si etiam* . n. 4. a sequendo . al. *a sectando* . ibid. quod tenendo . al. *quem tenendo* . n. 5. animorum vocatum . al. *animorum vocata* . al. *animorum nomen accepit* . ib. dissidio . al. *discidio* . n. 6. superinstituta . al. *superstatuta* . al. *insuper instituta* . ib. asciscant . al. *asciscunt* . n. 7. superstantium . al. *superstantiam* . ibid. oportuit . al. *oportet* .

Cap. IV. n. 1. , et 2. Iudaei confessores . . . errores relinquant . alii haec omittunt . n. 3. obseruationum . al. add. *suarum* . num. 4. libros legis . al. *libros Moysi* . Hoc loco in multis codicibus inseritur , *Indiculus Hieronymi de haeresibus Iudaeorum . Prima : Esnei dicunt etc. et supellectilem lauant . Explicit Indiculus Hieronymi . Item vnde supra Isidori* .

Num. 5. Esseni . al. *Esnei* . Ita passim eiusmodi nomina alio , atque alio modo efferuntur : quod semel notasse sufficiat . n. 7. gloriantur . al. *glorientur* . ib. coniugiis . al. *coniugibus* . n.8. separant . al. *separent* . ib. pars . al. *separatio* . n.9. custodiunt . al. *custodiant* .

Cap. V. n. 2. voluisset . Lucanus codex addit : " Hic in tempore Neronis fuit , et in XXIII. anno post crucem Christi mortuus est " . Hi dicunt . ibid. sed a virtute . al. *sed sola virtute* . al. *Hi creaturam non a deo* , *sed ab angelis factam asserunt* . Ita codex Episcopii Pistoriensis , in quo extat collectio canonum , et in fine catalogus haereticorum ex Isidoro , a V. C. Zaccaria collatus . n. 3. mago . al. om . al. *magno* . ib. esse . al. om . ib. asseruit . al. *asserunt* . n. 4. appellati . al. *vocati* . ib. abnegauit . al. *abnegant* .

Num. 5. cum Stephano . al. *cum Sancto Stephano* . ib. a Petro . al. *a Petro diaconus* . ib. vxorem . al. add. *dixerat* . ib. commutarentur . al. *mutarentur* . ib. habes . al. *habes bonum* . ib. quia odisti . al. *quod odisti* . n. 6. appellare . al. *appellari* . ib. voluerunt . al. *voluerunt : qui* ib. Deum . al. *Deum creasse* . n.8. obseruant . al. *obseruantes* . in voluptate carnis . al. *carnis in voluptate* . ib. Millenarii . al. *Miliasti* . al. *Miliastae* . num.11. Platonicae . al. *Platonis* . al. *platonico* . ib. asseruit . al. *asserunt* . et sic alibi in plurali . n. 12. Apellitae , quorum Apelles . al. *Appellitae : auctor Apelles* . ib. legis , et Israelis . al. *legis Israel* . ib. affirmans dixit . al. *affirmans auctor Apelles* , *qui dixit* . ibid. sed hominem . al. om ,

Num. 13. qui . al. *quia* . n. 14. quod Adae imitentur . al. *quia Adae imitantur* . ib. orant . al. *erant* . n.15. quoniam Cain . al. *quia Cain* . n. 20. asseruit . al. *asserunt* . n. 21. creationis . al. *creatoris*. n. 23. appellati . al. *vocati* . n. 27. Maximilla . al. add. *Maximilla fuerunt* . ib. aduentum Spiritus . al. *aduentum Dei* , *et Spiritus* . n. 30. eam comparauit . al. *deam comparauit* . ib. et deam . Pal. 281. pro var. lect. *Ideam* . n. 31. Hic duas . al. *Hic Manes duas* . ib. manare . al. *emanare*. ib.respuunt.al *respuit* . ib.recipiunt. al. *recepit* . al. *recipit* . al. add. *Anomiani*, *id est* , *latine sine lege dicuntur* . n. 33. Hierachitae ab Hieracha auctore . al. *Heraclietae Heraclio auctore* . al. *Heraclitae Heraclio auctore* .

Num. 34. a Nouatiano . al. *a Nouato* . ib. sacerdotalem . al. *pontificalem* . ib. suscipere . al. *recipere* . n. 36. profectum . al. *prouectum* . al. *prophetam* . ib. virum . al. *verum* . ib. compellati . al. *appellati* . ib. inuehitur . al. *inuenitur* . n. 39. Spiritum sanctum . al. om . *sanctum* . n.40. ab Origene . al. *Origene* , omisso *ab* .

ibid.

ib. ad terras diuersa . al. *ad terras diuisa* . al. *ad terras lapsas diuisa* . n. 41. Noetiani . al. *Noetani* . ib. Noeto . al. *Noetio* . ib. dicebat . al. *dicebant* . ibid. dicunt . al. *aiunt* . n. 43. Dominus . al. *Dominus dicens* . n. 46. contradicunt . al. *contradicti sunt* . ib. fuisse . al. om. n. 47. graece . al. om . ib. sic . al. om . n. 49. mala . al. *malum* . al. *male* . n. 51. nuncupati . al. *appellati* . num. 53. sunt . al. *sint* . n. 55. Sardiniae . al. *Syrmiae* . al. *Syrmio* . al. *Syrmis* . ib. orti . al. *exorti* . ib. Constantii persecutione . al. *Constantio persequente* . ib. correcti . al. *correpti* . ib. delegerunt . al. *elegerunt* . ib. recepit . al. *recipit* . ib. post fletum negationis . al. *flentem post negationem* . ib. ab ecclesiae communione . al. om . *ecclesiae*.

Num. 56. Iouinianistae a Iouiniano . al. *Iouianistae a Iouiano* . ib. epulantes esse . al. om . *esse* . n. 57. filios . al. om. n. 58. exorti . al. *exorti, qui* . ib. opinantur . al. *arbitrantur* . n. 59. atque in nouissimo . al. *atque in nouissimum* . al. *atque in nouissimo die* . n. 61. dicti quod . al. om . *dicti* . al. om . *quod* . ib. obseruandum . al. *celebrandum* . n. 64. seiunctim . al. *seiunctum* . n. 65. negauit . al. *negabat* . ib. existere . al. *assistere* . n. 66. sine capite . al. add. *sine capite, quem sequuntur haeretici* . ib. reperitur . al. *inuenitur* . n. 67. naturam asserunt . al. *dicunt naturam* . n. 68. loquentis . al. *loquentem* . ib. astruunt . al. *asserunt* . n. 69. ex quibus aliae . al. *ex quibus alii* . et sic infra *alii* pro *aliae* . ib. Christi de Patre natiuitati initium . al. *Christi diuinitati de Patre initium* . ib. liberationem omnium . al. *l. hominum* . ib. descensione . al. *descensionem* . ib. credunt . al. *non credunt* . ib. aliae animam imaginem Dei negant . al. om . n. 70. conscripta . al. *scripta* .

Cap. VI. n. 5. mos enim . gothici, *mores enim* . n. 8. et Poecilen Stoam . al. om . ibid. ex qua . al. *quo* , omisso *ex* . n. 9. furatus fuerit . gothici , et alii *furauerit* . n. 10. amant quoque . al. *animam quoque* . al. *animum quoque* . ibid. affectant . al. *esse affectant* . al. *esse negant : affectant* . n. 11. academia . al. *et academia* . ib. sic tamen . al. *sic tam* . ib. et sensibus capi , et ratione comprehendi . gothici Toletani *et sensibus pie traditione comprehendi* . al. *et sensus penetratione comprehendi* . n. 13. esse ... mortalem . al. om . *esse* . num. 14. cum vxore . al. *cum vxoribus* . ib. agendum . al. *agendum esse* . num. 15. quia se . al. *quasi* . ib. volutas . al. *volutantem* . ib. asseruit . al. *asserens* . n. 16. asseruit . al. *asserunt* . n. 17. gymnasium enim . al. *gymno enim* .

Num. 18. in scriptis . al. *in scripturis* . ib. vt Dionysius Stoicus . al. om . n. 19. commeantem . al. *commanentem* . ib. vt Maro . al. *vt Varro* . n. 20. iudicem asserunt . al. *i. dixerunt* . ib. ex atomis . al. om . *ex* . n. 21. gubernet . al. *gubernat* . ibid. qui quum est . al. *quicumque est* . ib. quum exit , emorimur . al. *quum exiit , et moritur* . n. 22. trinitas hominis . al. *trinitas nominis , id est , paradisus , et terra , et infernus . et apud Valentinum etc.* vide notas ad hunc locum . n. 23. restitutio . al. *resurrectio* . ib. de vna . al. *de vana* . ib. idem retractatus implicantur . al. *idem retractatus implicatur* . alii mendosi hoc loco sunt .

Cap. VII. n. 1. vnde sint dicti , sic ait . al. *inde sunt dicti , sicut ait* . ib. commenti sibi vtriusque . al. *commentis sibi vtrisque* . n. 3. connecterent . al. *connecterentur* . ib. ponebant . al. *ponentibus* . n. 5. tragici . al. *tragoedi* . n. 6. Comici . al. *Comoedi* . ib. historias . al. *historiam* . n. 7. vetabatur . al. *vitabatur* . ib. nec cuiuslibet . al. *nec cuilibet* . n. 8. referta . al. om . al. *plena* pro *referta* . ib. nomen tractum . al. *nomen dictum* . ib. per vinolentiam . al. *prae vinolentia* . al. *prae violentia* . ib. dicuntur . al. *distribuere dicuntur* . n. 10. transducat . al. *transducant* . num. 11. sunt dicendi , vnus etc. al. *esse dicendi , vnum . . . alium dramaticum . . . tertium mixtum* .

Cap. VIII. n. 1. Deus . al. *Deum* . al. *dicitur* . n. 3. cuius . al. *eiusque* . n. 5. conscripta . al. *scripta* . ibid. a ciuitate Cumis . al. *a ciuitate Cumas* : vide not. n. 7. omnium . al. *omnia* . ib. compro-

bantur. al. *comprobatur*.

Cap. IX. n. 1. Zoroastes. al. *Zoroastres*. al. *extitit Zoroastes*. ib. bactrianorum. al. *bactrianorum extitit*. n. 3. euocationes. al. *et inuocationes*. n. 6. scripsit. al. *scribit*. n. 7. de inferni abditis. al. *de inferni adytis*. ib. praesentaret. al. *praestaret*. ib. phantasmaticam illusionem satanae fallacia factam. al. *phantasmatica illusione satanae fallaciam factam*. n. 9. violentia. al. *virulentia*. n. 11. necromantii. al. *necromantici*. ib. praecantationibus. al. *percantationibus*. ib. suscitandos. al. *sciscitandos*. ib. amare daemones sanguinem. al. *animare Daemones sanguineum*. ib. dicunt. al. *dicitur*. ib. aqua miscetur. al. *aquae miscetur*.

Num. 12. ibique ab eis aliqua audire. al. om. n. 13. a persis. al. *a persis dicitur*. gothici, *a persis fertur*. Vide not. ad hunc locum. ib. pyromantiam. al. add. *dictam constat*. n. 14. assimulant. al. *simulant*. n. 15. artem verbis. al. *rem verbis*. num. 17. horarum. al. *orarum*. al. *ararum*. ibid. inspectores. al. *inspectatores*. ib. praedicunt. al. *praedicant*. n. 18. hominibus. al. *homines*. ib. et auspices. al. *et aruspices*. n. 19. et linguae. al. *et linguas*. n. 21. dicti. al. *dictae*. n. 23. hominum. al. om. ib. et euentus. al. *et euenta*. ib. praedicere. al. *praedicare*. n. 24. se habeant. al. *se habeat*. n. 25. qui euangelio. al. *qui in euangelio*. n. 26. Christo edito. gothici, *Christo edita*, fortasse *artis scientia*. n. 27. diuerso fato. al. *diuerso facto*. al. *diuerso fatu*. al. *diuerso factum*. n. 29. praedicunt. al. *praedicant*. n. 30. condemnat, siue. al. *condemnat, et refutat, siue*. ib. ligandis. al. *alligandis*. n. 31. repudianda. al. *respuenda*. n. 32. primi. al. *primum*. n. 33. praestringat. al. *perstringat*. n. 34. Tages. al. *Sages*, aut alio modo, sed mendose. ib. ex oris. al. *ex horis*. al. *exortus*. al. *ex aris*. al. *exoris*. num. 35. hetrusca. al. *tusca*.

Cap. XI. num. 3. nuncupanrur. al. *nuncupabantur*. n. 4. non debent. al. *non debere*. ib. hi. al. *eos*. n. 5. contaminationes. al. *contaminationem*.

Cap. XII. n. 2. apud Paphos. al. *apud Paphum*. ib. *apud Delphos*. gothici, et alii *apud Delos*. n. 3. quarumdam adinuentiones artium cultum. al. *quorumdam et inuentiones artium cultu*. n. 4. persuadentibus daemonibus. al. *persuadentes hominibus*. al. *persuadéntibus hominibus*. ib. constat. al. om. n. 5. receptis. al. *receptos*. al. *receptae*. ib. colendos. al. *colendi*. al. *colendis*: quod pro futuro in *rus*, *culturis*, ab Isidoro alienum non arbitror. Cod. I. Tolet. *colendis* exhibet.

Num. 6. honorem. al. *honore*. n. 7. sermo sit in hebraeis. al. *sermo sit et non hebraeus*. al. *est* pro *sit*. ib. Selem. al. *Semel*. al. *Ismael*. n. 9. in arce. gothici *in are*: forte in *area*. n. 12. oblatam. al. *oblatum*. n. 13. aeque apud nos. al. *quod apud nos*. al. *ea, quae apud nos*. n. 14. circa idolum. al. *circa omne idolum*. al. *omnem* pro *omne*. ib. latini. al. *latine*. n. 15. daemonas. al. *daemones*. ib. scios. al. *praescios*. n. 17. permissi sunt. al. *perpessi sunt*. al. *persistunt*. ib. hi sunt... diabolus est. al. om. n. 18. vel quod. al. *quod vel*. ib. crimina, in quae. al. om. *in*. al. omittunt a verbis *quia quietus* vsque ad *die, ac nocte*. n. 19. in latinum. al. *latine*. ibid. contraire nititur. al. *contrarie nititur*.

Num. 21. dimicabit. gothici. *dimicabitur*. n. 22. Deum Christum. al. *Dominum Christum*. n. 23. primus rex. al. om. *primus*. n. 24. fuit Moab cognomento Baal. al. *fuit dictum a cognomento Baal*, omisso *Moab*. n. 25. in numen. al. *in nomine*. n. 26. musca vocatur. al. *m. interpretatur*. ib. Belial. al. add. *Belial sine iugo, Belial hebraice Bel dicitur, idolum Niniuitarum*. Lucanus codex, qui plura in hoc cap. omittit. alia addit, sic supplet: *Belial interpretatur caeca angustia, siue caecum lumen, vel filius praeuaricationis*. Ita etiam cod. Alb. num. 28. aiicit. al. *adducit*. num. 29. dedecoris. Grial *decoris*; sed alii editi *dedecoris*: et ita reperitur in gothicis.

Num. 30. a satu. al. *a statu*. ibid. satio. al. *statio*. n. 31. reuoluit, vel eo quod. al. *resoluit, vel quod eo*. n. 32. dicunt. al. *gentiles dicunt*. n. 33. in aliquibus. al. *in aliquot*. ibid. gentiles, gothici, *apud gentiles*. n. 34. a iuuando dictus. al. *a iuuando: in Creta fuit insula*, omisso *dictus*. ib. Iupiter quasi. al. *Iupiter dictus quasi*. ib. incestus. al. *incestor*. n. 35. aquilae propter quod puerum. al. *aquilae, Ganymedem quod puerum*. ib. quia... quia. al. *quod... quod*. n. 36. sed plane. al. *sed plana*. n. 37. vel caeli, vel mensium. al. *vel caeli mensium*. n. 38. aquas mundi praedicant. al. *aquaruum mundi praedicant Deum*.

Num. 40. Homerus. al. *poeta Homerus*. n. 41. sed quasi... extendique potest. Lucanus codex, his omissis, tantum habet: *ei apud Lemnos fuisse deus testatur*. n. 42. Pluton. al. *Pluto*. ibid. vel Ditis pater. al. *vel Dis pater*. ib. receptorem mortium. al. *receptorem orceum*. n. 43. pingitur. Dicunt. al. *pingitur, et apud Nexso* (sic) *fuisse testatur. Dicunt*. num. 44. viteam. al. *vitteam*. ib. dat. al. *dans*. ib. λύειν, quod al. add. *id est, ab hac dissolutione*. n. 45. Mercurium sermonem interpretantur. al. *Mercurius sermo interpretatur*. cod. 1. Vat. Arch. *Mercurium sermonem interpretauerunt*. ib. quasi medius. al. *quasi medicus*. num. 47. hunc furti. al. om. *hunc*. n. 48. indicebantur. al. *inducebantur*. n. 49. Trismegistus, id est, ter maximus. al. *Trimegistus, ter maximus*. al. *Trismegistus t. m.*

Num. 50. vt sit Mars maris ars. al. *vt sit Mars, quasi mas*. al. *vt sit Mars mas*. ib. sint. al. *sunt*. n. 51. hunc et adulterum. al. *vnde et adulterum*. n. 52. apud thracas. al. *apud graecos*: sed male, et Vulcanius superuacua haec verba putabat. n. 53. non fecit. al. *bellum non fecit*. n. 54. oriatur. al. *oritur*. n. 54. nascatur. Pythium. al. *nascitur. Apollo autem apud Delos esse dicitur. Pythium*. n. 55. ob insigne. al. *ob hoc insigne*. n. 56. germanam. al. *sororem*. ib. virginem volunt. al. *virginem eam volunt*. ib. ambo sagittas habere finguntur. al. *ambos sagittas habere fingunt*. ib. quod ipsa. al. om. *ipsa*. ib. emittant. al. *emittunt*. ibid. Dianam autem vocatam quasi Duanam. al. *Diana autem vocata quasi Duana*. n. 57. asseuerant. al. *asserunt*. ib. Triuiam quod tribus fingatur figuris. al. *Triuiam eo quod tribus fungatur figuris*. n. 58. Latoniae fuerit. al. *Latonis fuerit*. al. *Latonae fuerit*. n. 60. Proserpinam. al. *Dicunt et Proserpinam*. n. 61. et Gallis. *et gallo*.

Num. 62. vere aperitur. al. *verno aperitur*. ib. significari. al. *significare*. n. 63. vehi dicitur. al. *vehitur dicitur*. ib. in aere. al. *in aera*. ib. volubilis. al. *mobilis*. ib. esse terrae. al. om. *terrae*. n. 64. ostendit. al. *ostendunt*. al. *ostenditur*. ib. quas insignitas. al. *quasi insignitas*. ib. constat. al. *constare*. n. 65. in eo. al. *in ea*. ib. reperiri. al. *reperire*. n. 66. praecipitur. al. *paecipitantur*. ib. in colendis agris. al. *in colendo agros*. n. 67. absumat. al. *assumat*. n. 68. nulla vides. al. *nuda vides*. n. 69. et quod. al. *eo quod*. ib. portas matrum natis, et naturas pandat nubentium maritis. al. *portas matrum natorum pandat n. m.* al. *p. matrum naturas p. n. m.* al. *portas matronarum pandat, et naturas nubentium maritis*. al. *portas matrum natorum pandat, id est, nubentium maritis*. Isidorus fortasse scripsit; *portas naturarum natis pandat, et nubentium maritis*. n. 70. quod commixta concordat: vnde. gothici *cordat* pro *concordat*. al. *quod mixta concordat. Vnde*. al. *quod commixta corda tundit. Vnde*. ib. descendit. al. add. *quae apud Ianum fuit*.

Num. 71. Mineruam vocatam, quasi deam. al. *Minerua vocata, quasi dea*. n. 73. comprobat. al. *improbat*. n. 76. sine vi. al. *sine viro*. n. 77. fingunt Saturnum. al. *fingunt Iouem Saturno*. ib. Caelo. al. *Caelio*. ib. in mare. al. *in mari*. ib. et quod. al. *atque*. al. *atque eo*. ib. ex spuma. al. *ea spuma*. ib. maris. al. om. ibid. quia coitus. al. *quod coitus*. n. 79. nam quod. al. om. *quod*.

ib. creatur . Lucanus cod. add. *haec apud pauos (sic) fuisse dicitur* . n. 80. vocatum . al. *vocatam* . n. 81. ex vniuersali . al. *ex vniuersa* . n. 83. et agitata . al. *et agitur* : vterque codex Tolet. ita , *est agit ventibus* . n. 85. et litera . al. *vna litera* . n. 86. Aegyptus . al. *Aegyptius* . al. *Aegyptii* . ib. instar . al. *ad instar* . ib. colebat . al. *colebant* . ib. in Memphi . al. *in Memphis* . ib. huius capitis . al. *huius Apidis* . ib. iudaei . al. *videri* .

Num. 87. velut . al. *vel* . ib. quod voce . al. *quod a voce* . ib. dabant . Lucanus cod. add. *Hi apud latinos fuisse dicuntur . Apud mauros Iuba deus fuit , apud romanos Quirinus adorabatur* . n. 88. geniales lecti . al. *genitales lecti* . num. 89. gentilium . al. *gentium* . ib. sic habent . al. *sic habentur* . ib. adorentur . al. *adorent* . n. 90. nolumus . al. *volumus* . ib. possemus . al. *possumus* . n. 91. locutus est . al. *locutus est Deus* . ibid. hoc est . . . omnia . al. om . num. 92. neentis traiicitur . al. *neentis trahitur* . num. 93. dicunt . al. om . n. 94. in quoslibet incurrens , ita gothici , et veteres editi . Grialius ediderat *in quolibet incurrens* . ib. separant . al. *separatur* .

Num. 95. affectus . al. *effectus* . n. 96. numina . al. *nomina* . ib. quas et Nymphas . al. *quasi et Nymphas* . n. 97. camporum Hamadryades , fontium Naiades , maris Nereides . al. *fontium Hamadriades , camporum Naiades etc.* gothici , *camporum Maides , maris Naides* . n. 98. quod aer Iunoni deputetur . al. *quod aerium deputetur* . ib. quasi ἀηρῶας . al. *quos heroas* . ib. aerios . al. *aereos* . n. 99. dicebant . al. *dixerunt* . ib. in penetralibus . al. *in penetrabilibus* . ib. qui vocabantur . al. *quomodo vocabantur* .

Num. 100. appellantur . al. *appellatos* . n. 103. siue Inui . al. *siue Iniui* . ib. ab incumbendo . al. *ab incubando* . ib. quos daemones . al. *quas daemones* . n. 104. incedas . Nonnulli addunt , *Hunc alii satyrum vocant* . In Caesenate 2. *Explicit liber X. incipit liber XI.*

LIBER NONVS.

Cap. I. num. 1. exorta . al. *orta* . ib. quae hebraea . al. *quae hebraica* . ib. vocatur . al. *vocabatur* . n. 2. quae per linguam . al. *quod per linguam* . n. 3. hebraea . al. *hebraica* . ib. siquam . al. *dum siquam* . n. 5. Attica , videlicet atheniensis , qua vsi sunt . al. *Attica , qua videlicet athenienses vsi sunt* . ib. et siculi . al. *et syri* . al. *et siri* . al. *et persae* . ib. qua sunt aeoles locuti . al. *qua se aeolisti locutos dixerunt* . al. *qua se aeolos (vel aeloistas) locutos dixerunt* . n. 6. vetustissimi . al. *vetusti* . ib. et regibus Tusciae ceteri in Latio . al. *et regibus Tusci , et ceteri in latino* . n. 7. coepta est . al. *gesta est* . ib. et Cato . al. om . ib ceteri sua scripta effuderunt . al. *ceteri effuderunt* . al. *ceteri effulserunt* .

Num. 8. in palato . al. *in palatum* . n. 9. hebraeam . al. om . ib. non nouerant . Grialius cum nonnullis mss. om. *non* . vide notam . num. 10. legendo ex praeceptore . al. *legendo aut ex praeceptore* . ibid. animalibus brutis deterior . al. *animalium brutorum deterior* , quod cum mss. gothicis , et antiquis editionibus tuto quis amplecti potest . n. 11. sonuit . al. *insonuit* . ib. vna . al. om . ib. qua ipsi homines vtuntur . al. om . n. 12. loquar . al. *loquerer* . ib. aliquae sint . al. *aliquae sunt* .

Cap. II. n. 1. propter generationes . al. *propter generationem* . n. 2. terra , LXXIII. quindecim de . al. *terra , quindecim sunt de* . ibid. quindecim de Iaphet , triginta etc. al. *quindecim sunt : de Iaphet triginta , et vna : de Cham viginti et septem* (al. *viginti sex*) : *de Sem quinque , quae fiunt per septuaginta tres . . . totidemque linguae , quae per terras . . . . quaeque crescendo* . n. 3. quinque . al. om . ib. procrearunt . al. *procreauerunt* . ib. pullulauit . al. *appellauit* . n. 4. *in terra Hus nomine Iob* . al. *In terra Vs et reliqua* . al. *in terra Vs* , omissis aliis . n. 5. Heber nepos . al. *Heber filius* . n. 6. nomine . al. *sermone* .

Num. 7. in mare rubrum habitant . al. *in mari rubro inhabitant* . num. 8.

a quibus . gothici, *a quo* . n. 9. descendunt . al. *descenderunt* . n. 13. filii Chus nepotes Cham sex. filii Chus Saba Heuila . . . Regma Sabathaca . al. *filii Chus Saba . et Euila . . . Regma Saba , Cuza* . n. 14. Sabaeis Heuila . al. *Sabaeis , Hi sunt et arabes . Heuila* . n. 15. eremo . al. om . n. 16. Astabari nominantur . al. *Castabari nuncupantur* . n. 17. Sabathaca . al. *Saba , et Cuza* . ib. pro veteribus . al. *a veteribus* . n. 19. a quo libyes . al. *a quibus libyi* . n. 20. vocamus . al. *appellamus* . n. 21. ceterae . al. *de allophylis ceterae* . ibid. quia bello . al. *quae bello* . n. 22. vndecim . al. *decem* .

Num. 23. gabaonitae . Grialius *gaboanitae*, fortasse errore typographico . n.25. a quo Edessa Syriae . . . quae vocatur Coeles . al. *a quo Syriae . . . quae vocatur Coelis* , omisso *Edessa* . n. 26. filii Iaphet . gothici , et alii praemittunt, *Item tribus filiorum Iaphet . Filii igitur Iaphet etc.* n. 27. quidam . al. om . n.29. iberi , qui et hispani . al. *iberi , et hispani* . ib. italos . al. *italicos* . n. 30. sunt . al. om . ib. Mazaca . al. *Maleca* . n. 34. Graeciae . al. *graece* . n. 35. metropolis ciuitas eorum Tharsus . al. *metropolis eorum ciuitas Tarsis* . num.36 Citium . al. *Cithium* . al. *Scithia* . n. 38. hodieque . al. *hodie* . ib. nec omnium . al. *non omnium* . ib. sed aliquarum . al. *sed nec aliquarum* .

Num. 39. nam quod ex filio . al. *nam et ex filio* . ib. vocabatur . al. *vocatur* . ib. sunt exorti . al. *sint exorti* . ib. plura tamen . al. *plurima tamen* . ibid. diuersa , diuersa dedit ratio . al. *diuersa , dedit ratio* , omisso secundo *diuersa* . n. 40. sed non et vellere . Ita Grialius edidit; gothici, et veteres excusi *sed noti vellere* . n. 41. nuncupati sunt . al. *dicuntur* . num.42. Hyrcana . al. *Hyrcania* . n. 43. Zoroastes . al. Zoroaster . al. *Zoroastres* . n. 44. vt bactriani . al. *ac bactriani* . ib. solitudines . al. *solitudinem* . n. 47. in Asiam . al. om . *in* . ib. perdomuit . al. *domuit* . n.48. fratris Abrahae. al. om .

Num. 52. constat . al. om . ibid. nomen . al. *nomina* . ib. siue israelitae . al. *siue Israel* . n. 53. habebant . al. *habuerunt* . n. 57. vel sicut . . . solitudinem . al. om . ib. vt liber . . . Ismaele . al. om. ib. a filio Ismaelis . al. *a Cedar filio Ismaelis* . ib. gloriantur . al. hic add. *Gentiles aiunt , quod ex origine syrorum sint , quasi syrigenae* . n. 58. hebraeus . al. *hebraicus* . ibid. vtuntur al. *vtitur* . n. 60. suo . al. om . ib. affixerint . al. *affixerunt* . n.62. Scytha cognominatus . al. *Scythia cognominata* . ibid. a quo limite . al. *a quodam limite* . ib. a quibusdam . al. *a quo* .

Num. 64. constat . al. om . ib. earum partim . al. *earum gentes partim* . n.65. asiaticae . al. om . ib. posteros . al. *posteras* . ib. inest . al. om . n. 66. vocatos . al. *vocamus* . ib. dicunt . al. om. ib. vbi . al. om . ib. *cohibent* . al. *cohibentes* . al. *cohibentia* . al. *cohibente* : fortasse , *claustro cohibente* , omisso *vbi* . ib. captiuum. al. om. n. 67. a Dardano . al. a *Dardano rege* . ib. fratres . al. *frater eius* . n.68. parta . al. *peracta* . al. *pacta* . n.69. sunt. al. *dicti sunt* . n. 71. Aegialaea . al. *Aegialaea ciuitas* . alii scribunt *Agialea* , et regem vocant *Agialium* , aut *Aegialum* . ib. Peloponesus . al. *Peloponensis* . n. 72. appellati sunt . al. *vocati sunt* . n. 74. passis . al. *pansis* . al. *sparsis* . al. *pelagi* . ib. Italiam appulisse . al. *Italia expulsos esse* . ibid. a Pelasgo Iouis . al. *a Iouis* , omisso , *Pelasgo* . n. 78. a Macedone . . . materno nepote . al. om .

Num. 81. Semelae filio . al. *Semelae , ac Iouis filio* . ib. amitterent . al. *perderent* . ib. et maritorum . al. om. ib. parthenii . multi mss. *spartani* . ib. contractus . al. *contractos* . ib. conflictus . al. *conflictos* . al. om. *Spartanos vero . . . ita vocatos* . n. 82. et cognominati . al. *et cognominati sunt thraces* , omissis seqq., *vt superius . . . sint truces* . ib. potare . vterque cod. Tolet. , et alii *portare* , sed recipiendum id non est . ib. et auarorum . al. *et barbarorum* . n. 83. a Colchis . al. *a locis* . ib. vt a ponto . al. *vt ad pontum* . ib. quo a mari concesserant . al. *qua mari concesserant* . al. *quo a mari recesserant* . al. *quo a mari secesserant* . n. 84. Hi ante . ib. *qui ante* .

n.85.*qui et siculi* . al. om. al. *cognominati sunt* ; *qui et siculi* , *id est* , *sicilienses* .

Num. 87. gens est . al. *genus est* . ib. qui Apenninum . al. *qua Apenninum* · ib. perhibent quod . al. *perhibent eo quod*. num. 89. a Magog . al. *gens a Magog* . n. 90. getarum soboles . al. *gothorum soboles* . n. 95. Longobardus vulgo ferunt nominatos . al. *Longobardos* , vel *Languebardos vulgo fertur nominasse* . ibid. a prolixa . al. *prolixa* , omisso *a* . n. 96. Vindilicus amnis . al. *Vandelicus*, vel *Vandalicus amnis* . ib. habitasse . al. *inhabitasse* . n. 97. Germaniae gentes . al. *Germanicae gentes* . ib. duratae . al. *durare* . ibid. ferocis animi . al. *feroces animi* . ib. horrorem . al. *errorem* . n.98. prodiderunt . al. *tradiderunt* . n.99. coaluerunt . al. *conualuerunt* . al. *creuerunt* . al. *coluerunt* . ib. burgos . al. *purgos* .

Num. 100. oceani . al. *oceani maris* . ib. inuiis sita . al. *inusitata* . ib. virtute . al. *a virtute* . ib. ceteris piraticis . in margine Lucani codicis charactere satis antiquo additur : " Qui prius sicambri dicti a ciuitate Sicambria , quam condiderunt iuxta Maetoides plaudes : fuerunt enim de Troia exules post excidium eius ,, . n. 102. britones . al. *brittannos* . ib. inter oceanum . al.*intra oceanum* . n.104. Virgilius . al.*Sibylla* . n.106. Senones . al. *Zonones* . ibid. x in s literam . al. *z in s litera* . n. 107. solitudinem . ad marginem codicis I. Toletani notatur : *Vaccaeos inuictos* , *a nulla gente victos* . ib. literam . al. *litera* . n.108. Quos Cneus Pompeius . al. *Quod genus Pompeius* . ib.redire . al.*venire* . n.109. ab Hispalo . al. *ab Hispano* . Cod. I. Vat. Arch. *ab Spania* , et ex correct. rec. *ab Hispali* . n. 110. gallaeci . al. *galleci* . al. *gallici* . n. 111. ferunt . al. *traditur* . al. om. ib. ad Gallaeciam . al. *ad Galliciam* . al. om. *ad* . ib. profectum , et positis . al. *profectus expositis* .

Num. 112. gens . al. *gentes* . ib. septi montibus . al. *septem montibus* . n. 114. consederant . al. *consederunt* . num. 117. Tyri . . . nominati . al. *Tyrios . . . nominatos* , vel *cognominatos* , vel *nuncupatos* . n. 118. venerant . al. *veniunt* . ibid. vocare . al. *vocari* . n.119. et numidae . al. *et numides* . n. 120. quaerebant . al. *quaerebat* . al. *quaereret* . ibid. proxima maris . al. *proxima mari* . n. 121. prohiberet . al. *perhiberet* . ibid. semetipsos propria lingua numidas appellauerunt . al. *vocabulum dedisset* , *et ipsos propria lingua medos appellauerunt* . n. 122. se miscuerunt . al. *se miscuerant* . ib. proxime Hispaniam inhabitabant . al. *proxima Hispaniae habitabant* . ib. quorum . al. *loca quorum* . ibid. corruperunt . al. *corrupere* . ib. pro medis . al. *propter medos* . ib. vocentur . al. *vocarentur* . al. *nominentur* .

Num.123. vocati sunt . al. *exorti sunt*. n.124.Masilae gentis. al.*Massiliae gentis* . ib. vsque . al. *vsque ad* . ib. Gauloe . al. *Gaulonem* . al· *Gaulotem* . al. *Gauloen* . al.*Gauleon* . Vulcanius rectius putat *Gaulo* . n. 125. condidit . al. *dedit* . ib. proximi gentibus . al. *proximae gentes* . n. 126. Hesperia . al. add. *dicitur* . al. *Hesperia* , *et inde* (al. *Indi*) *Hesperi occidentis garamantes* . num.127. hebraica lingua . al. *hebraice* . n.128. insederunt . al. *consederunt* . ib. et indi . . . garamantes . al. om. num 129. gens . al. *gentes* · n. 131. tantum . al. om. n.132. Serum . al. *Syrtium* . al. *Siricum* . ib. aliis causis . al. *talibus causis* . n. 133. antipodes . al. *antipodae* . n. 135. dicti . al. *a graeco dicti* . ib. extiterint . al. *existerent* . ib. interierunt . al. *interiere* .

Cap. III. num.2. graeci , quorum . al. *graeci* , *vel romani* , *quorum* . ib. ceteris gloriosiora . al. *ceteris gloriosa* : ita vterque cod. Tolet. ib. distincta . al. *distincta sunt* . n. 3. denique . . . fuit . al. om. n. 4. a regendo vocati . al. om. *vocati* . ib. facies . al. *facias* . al. *facis* . n. 5. seuera . al. *seueritas* . n.6. sicut leges . al. *sicut lex* . n. 7. instituerunt . al. *elegerunt* . ib. et moderatior . al. *et moderatio* . ib. annis CCCCLXIIII. al. *annis quadrigentis sexaginta septem* . n. 8. subiecti . al. *suffecti* . ib. vicem . al. *vice* . num. 10. nono anno . al. *quinto anno* . n. 11. honore . al. *in honore* . ib. tenebant . al. *habebant* . ib. et dicta . al. *et*

edicta. n. 12. matris. al. *matris suae*. ib. exsecto. al. *execto*.

Num. 14. imperatorum. al. *imperator*. ib. exercitui. al. *exercitibus*. n. 15. etiam reliqui. al. *etiam Caesaris reliqui*. ib. apud persas Arsacidae. al. *apud persas Artaxerxes*. n. 16. primo. al. *primitus*. n. 17. indecoras. al. *indedecoras*: in I. cod. Tolet. ad marg. nota est: *fictas blanditiones*. ib. vt omen. al. *vt homo*. ib. edicto. al. *dicto*. ib. fuit autem. ita gothici, et alii. Grialius edidit *fuit enim*. n. 18. tamquam bases: nota in I. Codice Tolet. est: *bases fulturae sunt columnarum*. ib. populum. al. *populorum*. ib. coronas habent. al. *coronabant*. n. 19. de quibus Dominus loquitur. Per me. al. *de qualibus Dominus loquitur dicens*: *Per me*. n. 20. luxuriosae etc. al. *luxuriosos dominationem cupiditate crudelissima exercentes*.

Num. 21. princeps et dignitatis. al. *princeps, et dignitas*. ib. dictus autem. al. *aut dictus*. ibid. quo primum. al. *quod prius*. n. 22. nominari. al. *nominari conuenit*. ib. in praelio. al. *in proelium*. ib. sese. al. *esse*. n. 28. quia alicuius. al. *quasi alicuius*. n. 30. praesunt. al. *praesunt militibus*. ib. nuncupamus. al. *appellamus*. n. 35. dicti. al. *dicuntur*. ib. sedeant. al. *insideant*. ib. militat ille. al. *militant illi*. n. 36. deliguntur. al. *delegantur*. al. *deligantur*. ib. dicti qui. al. *dicti quique*. ib. rogati sint. al. *probati sint*, vel *sunt*, vel *fuerint*. n. 39. contraxerint. al. *construxerint*. num. 44. miles steterit. al. *milites steterint*. n. 45. a milibus. al. *a militibus*. ib. a moletia. al. *a moleatia*.

Num 46. a delectu. al. *ab electo*. ib. Macedonum. al. *lingua Macedonum*. n. 49. stricti. al. *structi*. ib. sub se. al. *sub secunda*. n. 51. triginta equites. al. *ter centum equites*. ib. et fiebat. al. *et fiebant*. n. 55. fit tumultu. al. *fit in tumultu*. ib. et tumultuosa in ira. al. *et tumultuosa militia*. n. 56. mutuantur. al. *imitantur*. n. 58. vocata. al. *vocatur*. Hic multi mss. veteres inserunt, *Cuneus est collecta etc.*, vt num. 61. infra. n. 59. et classis. al. *et classica*. num. 64. in longitudine. al. *in longitudinem*.

Cap. IV. num. 2. viuant. al. *viuunt*. n. 3. genus familia. al. *genus familiae*, quod edidit Vulcanius, sed in not. ad marg. aduertit, magis sibi probari *genus, familia*: nam *domus* et pro genere, et pro familia accipitur. ib. viri, et vxoris. al. *viri, et mulieris*. ibid. nam δώματα graeci tecta vocant. al. om. al. *dicunt* pro *vocant*. n. 4. genus autem. al. *genus aut*. ib. a definitione. al. *a diuinatione*. ib. certorum. al. *ceterorum*. ib. vt nationes. al. *aut nationes*. n. 5. coetus. al. om. ib. ciuitatis. al. om. n. 6. populus vero etc. Vulcanius ex coniectura: *populus vero a graeco dicitur πολίτον ἀθροισμός, id est, ciuium coetus*.

Num. 7. dispertiti. al. *dispartiti*. n. 10. habebant. al. *alebant*. n. 13. nomen censoris dignitas iudicialis. al. *censor nomen dignitatis iudicialis*: n. 14. disceptare. al. *disputare*. n. 17. principes ciuitatis. al. *principes ciuium, vel ciuitatis*. ibid. praecedant. al. *procedant*. ib. parietes proceres. al. *parietes proces*. ib. a cetera multitudine praeeminent. al. *a cetera multitudine prominent*. al. *ad ceteram multitudinem praeminent*. num. 18. quod plebi iura. al. *quod vel plebi iura*. al. *quod plebi vel iura*. ib. tribuunt. al. *tribuant*. ib. tunc ipsa sibi tribunos. al. *tunc ipsi tribunos*. n. 22. et in locum. al. *et in loca*.

Num. 25. ordinis sunt. al. *ordines sunt*. ib. quod primi sint. al. *quod praesint*. n. 26. magistratus. al. *magistrati*. ib. Duumuirales ... al. add. *Duumuirales autem, qui super duos viros habent potestatem*. n. 27. portitor. al. *portator*. ib. quia ea. al. *qui ea*. n. 28. genti nomen. al. *gentis nomen*. n. 31. id est, infirmus. al. *et infirmus*. n. 32. qui ... qui. al. *quia ... quia*. n. 33. gubernationem. al. *gubernatorem*. ib. dispensationem. al. *dispensatorem*. ib. villarum dispensatorem. al. *v. dispensator*. al. *v. dispensatorum*. n. 35. vicem. al. *vice*. n. 36. colentes. al. *tenentes*. ib. debentes. al. *defendentes*. ib. auxiliares. al.

auxiliatores . num.38. emigrant . al. *migrant* . n.40. indicat . al. *indicant* . n.42. vocabantur . al. *vocantur* . ib. sola Urbs Roma . al. *sola Roma vrbs* . ib. cetera oppida . al. *ceterae oppida* . n. 43. possent . al. *possint* . n. 45. mancipium esse putantur . al.*mancipia esse dicuntur*.n.46. qui in genere . al. *qui a genere* . n. 47. libertorum . al. *liberorum* .

Num. 48. quoties manumittebant . al. *quando m. manu emitterentur* . al. *de manu mitterentur* . num.49. dicitur . al. *est* . num. 52. quia testamento . al. *quia per testamentum* . ib. aditus erat . al. *additus erat* . ib. commorari . al. *commorati* .

Cap.V. num.7. reputent . al. *putent* . n.8. materfamilias inde vocatur . al. *matremfamilias inde vocari* . n. 10. supra auum . al. *supra abauum* . n. 11. dicti . al. *dicti sunt* . n. 12. femore enim . al. *femur enim* . ibid. genus , et stirps . al. *genus esse stirpis* . n. 13. dictus . al. *dicitur* . ib. quia generatus . al. *quasi generatus* . n.14. quadripertitus . al. *quadripartitus* . ib. vnigenitus , post quem nullus . al. om. al. *, quod sit vnicus , nec ante , nec post vllus* . n. 15. quum dicuntur . al. om. *quum* . ib. non nati . al. *non nominati , vel non nati*. n. 16. humana consuetudine . al. *humanam consuetudinem* .

Num. 17. inde etiam fit . al. *inter etiam filios* . n. 18. nam filii . al. *nam libertini* . ib. seruilis conditionis sunt . al. *seruiles conditione sunt* . n. 20. cuius . al. *in cuius* . ib. per emancipationem . al. *per mancipationem* . al. *per mancipationes* . ib. vtriusque . al. *quia vtriusque* . ib. Fabius . al. *Flauius* . ibid. Paulus . plerique mss. antiqui *Paulinus*. n. 21. uno aborto . al. *vno abortiuo* . n. 22. accipit . al. *accepit* . ib. de defuncto . al. *post defunctum* . ib. appelletur . al. *appellatur* . al. *appellaretur* . num.23. sicut ex concubina . al. *siue ex concubina* .

Num. 24. patre incerto . al. *et de patre incesto* . n. 25. hausto . olim erat *austro* , aut *haustro* . Vulcanius reposuit *hausto* . ib. existimantur . al. *existimabantur* . ib. latine autem . al. *latini autem* . n. 26. vt neptis dicamus . al. *vt nepotis dicamus* . ib. admissum . al. *admissam* . n.17. ex nepote . al. *ex nepte* . n. 28. atauique progenitores . al. *ataui , qui et progenitores* .

Cap. VI. num. 1. patruus . Cognati . al. *patruus propinquitate cognationis . Cognati* . n. 4. ad instar . al. *atque instar* . n. 5. sunt . al. *sint* . n. 6. manantes . al. *nascendo manantes* . n. 7. et vno vtero . al. *ex vno vtero* . n. 8. fratrem . al. *fratrem tuum* . n. 9. quas latini . al. *quas latine* . ib. inter pastores tuos , et pastores meos . al. *inter pastores meos , et pastores tuos* . ib. quia omnes fratres nos sumus . al. *quia fratres sumus* , omisso *omnes nos* . n. 10. spiritale . al. *speciale* ; quod *communi* bis opponitur . ib.vocantur . al. *vocamur* . ib. commune, quum omnes . al. *in commune , quod et omnes* . al. *in commune , quum et omnes* . al. *item commune etc.* ib. germanitate . al. *congermanitate* .

Num. 13. fratres patrueles dicti . al. *fratrum filii patrueles dicti* . n. 14. ex sorore , et fratre . al. *ex sorore , aut fratre* . num.15. thius graecum . Vulcanius scribit *tius* , et ad marg. annotat : θεῖος *enim patruum significat* . n.16. et decedente patre . al. *et discendente patre* . al. *et moriente patre* . n. 20. nouitricus . al. *nouitricius* . In I. cod. Tolet. haec est nota : *Vitricus est filius propriae vxoris , non alius* . n. 21. priuigenus , vel quasi . al. *priuigenus* , *quia* . Post haec verba , aut paulo post in eod. Tolet. cod. est haec annotatio , siue additio : *Oppieteres , id est , hi , qui , auo viuente , patre mortuo , nascuntur* . n. 22. germani , germanae . In nonnullis exemplaribus adiicitur : *Haec consanguinitas . . . tot gradibus terminaretur* , vt infra n.29. et 30.

Num. 23. patris mei atauus ... aut trineptis . al. om. n. 29. haec consanguinitas etc. alii haec verba afferunt post num. 22. hoc fere modo : *Haec est consanguinitas* ; *dum se etc. dirimens , ad vltimum etc.* Grialius , qui duas tantum tabulas produxit , primam , quae inscribitur *Arbor iuris* , alteram *De gradibus gene-*

generis humani, in hac secunda ad inferiorem crucis partem annexuit verba; *Haec consanguinitas etc.* In cod. Ottob. 336. inseritur: *Item de libro Institutionum Iustiniani Tertii capitulo sexto: De gradibus cognationis. Hoc loco necessarium est . . . graduum doctrinam adipisci*: quod ex veteri editione inter appendices relatum fuit.

Cap. VII. num. 5. datur, quia coniugium. al. *datur, et coniugium*. n. 7. a procando, id est, petendo. al. *a precando, et praetendendo*. al. *a precando, et petendo*. al. *a procando, et petendo*. n. 8. quod ad nomen nubentis alludit. al. *quod et ad nomen nubentis alluditur*. n. 12. quaxi vnxores. al. *quasi vnxiores*. al. *quasi iunxiores*. ib. vngerent. al. *vngerentur*. n. 13 quia iam. al. om. *iam*. ibid. transierunt. al. *transierunt. Ius vnum dicitur*. n. 14. vni. duo mss. Tolet. *vnius*.

Num. 15. bigamus. al. *digamus*. ib. duabus, vel tribus. al. *duarum, vel trium*. al. *a duabus, vel tribus mulieribus*, omisso *maritus*. n. 16. cum viro duo fuerint. al. *cum viro duo non fuerint*. al. *cum viro vno fuerit*. al. *cum viro secundo non fuerit*. cod. Alb. *cum viro dudum fuerit*. ib. consortium viri. al. *consortium alterius viri*. n. 20. quo in nuptiis. al. *quo nuptiis*. n. 22. qui primus. al. *qui prius*. al. *quia primus*. ib. quod membranae. al. *quae membrana*. n. 25. quoties. al. *quotiescumque*. ib. hoc est, viae. al. *hoc est, vias*. al. *hoc est, via*. n. 26. friuolum. al. *fribolum*. ib. effluxae. al. *fluxae*. n. 27. benedixit eis. al. *benedixit eos*. ib. simile. al. *simile sibi*. al. *simile sui*. n. 28. affectum. al. *effectum*. n. 29. melius tamen est etc. al. *melius tamen, si in ea mores, quam pulchritudo quaeratur*. n. 30. Ideo autem ... in tutela consistere. nonnulli id omittunt.

LIBER DECIMVS.

A. num. 1. Titulus in nonnullis exemplaribus est, *Incipit de quibusdam nominibus per alphabetum distinctis*. Multi codices veteres praemittunt: "Origo quorumdam nominum, id est, vnde veniant, non pene (forte *bene*) omnibus patet: proinde quaedam noscendi gratia huic operi interiecimus. De quibusdam vocabulis nominum. (al. *hominum*). Licet origo etc.„ ib. vnde veniat. al. *vnde veniant*. al. *vnde veniunt*. ib. vt homo. al. *vt per denominationem homo*. ib. proprie homo. al. om. *homo*. n. 2. non posse existimant. al. om. *existimant*. al. *non potest* pro *non posse existimant*. ib. in feminino. al. *in feminino genere*. ib. actor ab agendo. al. om. n. 3. vocatus. al. *vocatur*. ib. tamen qui nutrit. al. *tamen qui nutritur*. n. 4. animi. al. *amicitiae*. al. *animae*. ib. proprie amicus ab hamo etc. cod. I. Tolet. ita digerit: *proprie amator turpitudinis, quia amore torquetur libidinis. Amicus ab hamo, id est, a catena etc.*

Num. 5. amasius . . . ad amorem. al. om. Ita in hoc libro quaedam nominum originationes a nonnullis mss. absunt, aliae alio loco interseruntur. n. 6. quod est. al. *qui est*. ib. hominis. al. *nominis*. n. 7. aequalitate. al. *aequitate*. ibid. fastidiosus. al. *multum fastidiosus*. ib. animosus quod. al. *animosus eo quod*. n. 8. elatus. nonnulli scribunt *aelatus*, vt ratione diphthongi hoc loco esse possit. Vulcanius ad marg. aduertit, potius referendum esse *elatus* ad literam *E*. ib. seipsum super. al. *ipse se supra*. ib. mensuram suam. al. omittit *suam*. n. 9. dictus. al. *vocatus*. ibid. nam quid est auarum esse? al. *nam quidam auarum esse dixerunt*. ib. auaritia neque copia. al. *neque auaritia copia*. al. *neque auaritiae copia*. ib. minuitur. al. *minuatur*.

Num. 10. polluat. al. *polluit*. n. 11. huc, illucque. al. *huc, et illuc*. ibid. in quam partem. al. *in qua parte*. n. 14. enormis. al. *aenormis*, vt supra *aela-*

tus . n. 15. atratus , et albatus . al. *atramus* , *et albatus* . duo Tolet. mss. *atramiste albatus* . ib. item alienigena . . . vbi est . al. om. al. *item alienigena* , *quod alieni generis sit* , *et non eius* , *vbi est* . al. *i. a. eo quod alienae regionis sit* , *et non eius* , *vbi est* .

Num. 16. aliquem . al. *aliqua* . n. 17. erat . al. *praeerat* . al. *aderat* . ib. scribendus est . al. *scribendum est* . n. 18. teneat . al. *teneatur* . n. 19. stupefactus . al. *obstupefactus* . ib. fulgori , aut tactu . al. *fulgore* , *et a tactu* . Fortasse , *fulgori* , *et tactui* . n. 20. est palam optatus . al. *est palam adoptatus* . al. *est exortatus* . al. *est ortatus* sine *palam* . sed mendum vtrobique in *exortatus* , et *ortatus* . n. 21. demutata . al. *immutata* . ib. de duobus . al. *e duobus vocatur* . al. *a duobus vocatur* . ib. appellatus . al. *appellatur* . ib. vtitur . al. *vtatur* .

B . num. 22. nihil vult male . al. *n. v. mali* . n. 28. quem frater . al. *in quem frater* . ibid. Iunius . Cod. 1. Tol. add. *Burrus ruber* , *et niger* .

C . num. 34. numina . al. *nomina* . ib. coniugiis . al. *coniugibus* . ib. dicitur . al. *dictus est* . n. 35. et continens , quod . al. *et continens dicitur* , *quod* . ib. malis abstineat . al. *male abstineat* . n. 36. quod cluat . al. *quod eluat* . n. 37. concors a coniunctione . al. *consors a coniugatione* . ib. qui corde iungitur . al. *quia corde iungitur* . al. *qui cor iungit* . n. 38. applicat . al. *applicet* . n. 40. dictus . al. *dicitur* . ib. declinari . al. *declinare* . ib. habes . al. *adhibens* . n. 44. permiscuisset . al. *permiscuit* . ib. et quum compilator . al. *et compilator* .

Num. 46. tumet in verbis . al. *tumet verbis* . ib. aliquid . al. *aliqua* . n. 47. vel quia . al. *vel qui* . num. 49. efficiat . al. *afficiat* . n. 50. qui vno . al. *quia vno* . n. 51. sortis . al. *sorte* . n. 52. confinalis . al. *confinialis* . num. 53. curator . . . cognitor etc. in nonnullis mss. haec , et quaedam alia transposita sunt . n. 54. ab eo excidit . al. om. *ab eo* . ib. a iuris peritis . al. *a viris peritis* . num. 57. sint . al. *sunt* . n. 58. a sagina corporis . al. *a signato corpore* . n. 59. candidus etc. al. *candidus* , *bonus* , *candens* , *Canus dictus a candido* , *et candidus* , *quasi candor* . n. 60. clodus . . . al. *clodus* , *id est* , *clopus* . *Curuus* , *id est* , *gibberosus* . ibid. crispus . . . al. *scrispus* , *acalamistratus capillos tortos habens* . ibid. appellatus . al. *appellatur* . n. 61. a confusione . al. *a confessione* : quod ad rem videtur esse . n. 62. conuulsa nauis . al. *conuulsae naues* . ib. cuius eminentia . al. *cui eminentia* . ib. adimuntur . al. *adimitur* . ib. vnde et Virgilius . al. *vt Virgilius* . n. 63. corpus . al. om. ib. lenam . al. *laenonem* . n. 64. collegiatus . al. *colligatus* . al. coniungunt , *Collegiatus* , *carpentarius* .

D . num. 65. praesit . al. add. *praesit* , *et cunctae familiae dominetur* . n. 66. doctus a docendo , inde et doctor . al. *doctus a docendo dictus* , omisso *inde et doctor* . al. *doctor a dicendo* , *inde et dictor* . ib. a discendo vocata . al. *a discendo vocatur* . n. 67. dispensator quia prius qui . al. *dispensator pecuniarum prius qui* . n. 68. ab aere . al. *ab habere* . ib. vocatus . al. add. *vocatus* , *vel diu vescens* . ib. a decem . al. *a decem dicitur* . ibid. dictus . al. *dicitur* . In cod. I. Tol. haec est in inferiori margine additio : *Dapsilis vel munificus* , *necnon et egregius* , *aut generosus* .

Num. 70. ceromate . al. *certamine* . ib. perfusum . al. *superfusum* . n. 73. degener , aut ignobilis . al. *degener autem* , *quod sit ignobilis* . n. 74. quod morti . al. *quod mortis* . ib. vertat . al. *crepat* . n. 75. in id . al. *inductus in id* . num. 76. dehiscens , valde hiscens . duo Tolet. mss. *desciens* , *valde sciens* . ib. deamare , desidere . al. *deamare* , *desiderare* . num. 77. detegat . al. *deteget* . ib. reses . al. *resides* . al. *residens* . n. 78. in quos omnis seges decurrit . al. *in quos omni sulco seges decurrit* . al. *in quo sulco omnis s. d.* n. 79. quam solebat . al. *quam quod solebat* .

E. num. 81. 82. Elatus . . . Enormis . al. om. , quia dictum iam in litera A , scilicet in *aelatus* , *aenormis* . num. 85. quasi trans solum . al. *quia trans solum* . num. 86. expulsus , et cum terrore . al.

expulsus sit, *et terrore*. ib. ex terra sua pulsus. al. *ex terra sua expulsus*. al. *extra terram suam pulsus*. n. 88. a terminis. al. *extra terminos*. n. 89. indigens. al. *indigens, et egenus*. n. 90. quasi percomesus. al. *quia percomesus*. n. 95. reddidit. al. *reddit*.

F. num. 96. a modestia, et temperantia. al. *a modestiae temperantia*. n. 97. post *Foenerator etc.* in cod. 1. goth. Tolet. est haec additio ad imam paginam: *Femellarius feminis deditus, quem antiqui mulierarium appellabant*. n. 98. qui felicitatem. al. *quae felicitatem*. n. 99. facilis. al. *facibilis*. n. 100. a formo. al. *a forma*. n. 101. frangi possit. al. *frangi potest*. n. 102. resedit. al. *recessit*. n. 103. ad praecordia. al. *vel a praecordio*. al. *vel a praecordia*. fortasse *a cute, vel a praecordiis*.

Num. 105. lenit. al. *linit*. num. 106. fremens. al. *fremens, perstrepens, irascens*. al. *fremens, id est, cum furore vociferans*. n. 107. fur a furuo. al. *fur a furendo, vel furuo*. ib. noctis. al. *nocturno*. ib. factiosus. al. *factiosum*. ib. quum seditiosum. al. *cum seditioso*. ib. gratiosum, ac potentem, quasi. al. *gratiosum, potentem, et quasi*. n. 109. a dominis, ignominiae. al. *ad nominis ignominiam*. n. 111. Fornicarius . . . Fornicatrix. al. *Fornicarius, et fornicatrix*. ib. hae sub arcuatis prostabant. al. *haec sub arcuatis prostrabantur*. al. *prosternebantur*. n. 112. quasi foetu abundans. gothici, et alii, *quasi foetunda*. Et in I. Tolet. cod. haec est nota ad marg. *Feta aliquotiens plena, aliquotiens liberatrix*. ib. Foeta . . . Flens. al. *Foeta, praegnans. Flens*. ib. lacrymis. al. *lacrymas*. ib. vel ab schola. al. *aut ab scholis*. ib. discesserit. al. *discessit*.

G. num. 113. sed fixa. al. *sed fida*. n. 114. Gracilis . . . al. om. cod. I. Tolet. *Gracilis, fragilis, tenuis*. al. omnino omittunt verba, *grandis, gracilis*. ibid. quod sit. al. *quasi sit*. ib. qui plus. al. *quod plus*. n. 115. appellatus. al. *appellatur*. ib. nec valens, nec volens. al. *nec valentes, nec volentes*. ib. et tamquam. al. *et quamquam*.

H. num. 116. Heros . . . fortis. al. om. ib. acclinis. al. *accliuis*. ib. honori. al. *honore*. n. 117. humanitas, qua. al. *humanitas dicta, quae*. n. 118. honorosus plus est, quam honoratus. gothici, et alii, *honerosus plus est quam honeratus*: scilicet pro *onerosus*, et *oneratus*, addito *h*, vt illo aeuo fieri solebat. n. 119. e graeco. al. *graeco* sine *e*. n. 120. simulacra. al. *simulacrum*. ib. oris. al. *foris*. ib. et colla. al. *et collum*. n. 121. argumenti. al. *ab argumentis*.

I. num. 123. ingeniosus. al. *ingeniosus dictus*. n. 124. vocatur. al. addunt, *quia inter eam, quam transfert, iudicat*. n. 125. indoles. al. *indolis*. n. 126. cui nocitum. al. *cui nociuum*. n. 127. vocant. al. *dicunt*. ib. illustris. al. *illuster*. ib. contrarius. al. *contrarium*. ib. idoneus. al. add. *idoneus, quasi duplum habens donum*. n. 128. sine marcore. al. *sine maceratione*. n. 129. sine formo, id est, sine calore. al. *sine forma, id est, sine colore*. n. 130. et ira. al. *et in ira*. n. 134. fraus mali. al. *fraudis malum*. al. *fraudis mali*.

Num. 135. ab intuendo. al. *ab inuidendo*. n. 136. sit. al. *quaerit*. n. 138. nefrendes. al. *frendes*. n. 139. inglorius. al. *ingloriosus*. n. 140. inueterator. al. *inueteratus*. n. 142. ne operi quidem vlli aptus. al. *ne operis quidem vllius*, omisso *aptus*. ib. pro viribus. al. *pro viribus accipiuntur*. n. 143. vel sine naribus. al. *hoc est, sine naribus*. n. 144. perdidit. al. *perdit*. n. 146. cui nec inanis absenti surrexit tumulus. al. *cui nec animam mane habenti surrexit tumulus*. al. *cui nec absenti surrexit tumulus*. Vulcanius arbitratur, legendum, *cui nec animam [illegible] [illegible] tumulus*. n. 148. subito sit. al. *subito fit*. [illegible] indigena vocatus. al. *indigens vocatus*. n. 149. a paedore. al. *a pudice*. al. *a putore*. al. *a podice*. ib. paedorem. al. *faetorem*. al. *putorem*. al. *pudorem*. ib. dicunt. al. *dicit*. n. 150. internecida. al. *internicida*. ibid. mendacio innititur. al. *mendacium innititur*. ib. impostor . . . al. *impostor, mendax, commentator*. n. 152. insideat. al. *insidiatur*. ib. insidere. al. *insidire*. ib. non permittit. al. om. *non*,

sed male . n. 153. dignitatis . al. *virginitatis* .

K . num. 154. vnde et karistia, karismata gratiae . al. *vnde et eucharistia, sacrificium , id est , bona gratia* .

L . num. 156. laetus . al. *locus* . ibid. multaque ditione . al. *multaque editione* . al. *multa quae editione* . n.157. largus . . . al. *largus , munificus , humanus* . al. *largus , abundans , affluens* . ibid. et longi temporis . al. om. *longi* . n. 158. magnanimus . al. *magnanimis* . n. 160. Aelius autem , latro est , inquit , latero . al. *melius autem , latro est quasi latero* . al. *alii autem etc.* ib. insidiator . al. *insidiatur* . ib. laniando . al. *laniendo* .

Num. 161. conciliator . al. *consiliator* . ib. blandiat . al. *blandiatur* . ib. facit . al. *faciat* . ib.puellari al. *puellarum* . ib. luxuriosus quasi . al. om. *quasi* . ib. lasciuus , quod . al. *lasciuus dictus , quod.* ib. laxus . al. *luxus* . n. 162. currere . al. *cursus* . ib. a fluore . al. *aut a furore* . n. 163. habeat . al. *habeant* . ib. debet . al. *dicitur* . n.164. luscitiosus . al. *lusciosus* . al. *luscilosus* . al. *lusciliosus* . ib. qui vnum . al. *quod vnum* .

M . num. 165. hinc appellata misericordia . al. *hinc appellatam misericordiam* . n.167. dictus . al. *dicitur* . n.168. magnanimus . al. *magnanimis* . n. 169. dictus . al. om. ib. et ad sustinendam . al. *sed ad s.* n. 170. qui memoriam tenet . al. *qui memoria tenet* . al. *quia memoria tenet* . n. 171. graece statio . al. *graece , latine statio* . n. 172. magis eximius . al. *maius eximius* . al. *magis , et maximus* . n. 176. manu dicere . al. *manum dare* . n. 177. conuersationem . al. *ad conuersationem* . ib. a bono deterior . al. *a bono melior* . n. 178. quia mollior. al. *quasi mollior* . ib. est monitor . al. *et monitor* . ib. bona . al. *poenam* .

Num. 179. mulcator . al. *mulctator* . n. 180. Lucanus . al. *vt Lucanus* . ibid. *veniat* . al. *veniam* . ib. eneruato corpore dedecoret . al. *eneruati corporis dedecore* . n. 181. a moechia . al. *a macia* . ib. siue a maceratione . al. om. ib. manu ancus . al. *manu ancus , vel manu cassus* . n. 182, vitabundus , vitanti similis . al. *vitauundus* , *viuenti similis* . ib. verisimilis morientis . al. *vere similis morienti* . n. 184. morio . al. *morior* . al. *morrio* . al. *murrio* . ib. praesit . al. *praesidet* .

N . num.185. quasi ne vllus . al. *quasi sine vllus* . n. 186. nihili . al. *nihil* . ib. ex ne , et hilo . al. *ex nil , et hilo* . n. 187. nugam . al. *nugas* . al. *nugacem* . ib. id est , nugas non perniciosus . al. *id est , nugax , perniciosus* . al. *id est, fugax , perniciosus* . al. *id est , fugax , non perniciosus* . n. 188. nequaquam . al. *nequitiam* . al. *nequicquam* . al. *nequam* . ib. quasi dicat . al. *quasi diceret* . n.189. alias nefarius . . . al. *alias nefarius , nec dicendus* . ib. ne nominandus quidem . al. add. *ne dicendus* .

Num. 190. qui nunciat . al. *et qui nunciat* . ib. quod nunciatur . al. *quod nunciat* . n. 191. accipiebat . al. *conspiciebat* . n.192. recesserunt . al. *recesserant* . n. 193. sit turpis . al. *sit garrulus turpis* . ib. nec legens . gothici *nec eligens* , deleto *nec legens* in I. cod. Tolet. n.194. consumit . al. *consumunt* . ib. excepto eo. gothici , *excepto eum* . n. 195. opertus . al. *coopertus* .

O . num. 196. rectae gloriae . al. *rectae gloriae graecum est* . n. 197. ostio pedem . al. *ostiis pedes* . ib. apertus . al. *aptus* . n. 198. habilis . al. *habitus* . n. 199. dictus . al. *victus* . ib. obtunsus . al. *obtusus* . ib. obclusior . al. *obtusior* . al. *obscurior* . ib. conabundus . al. *conabundus dicitur* . ib. obnoxius . al. *obnixus* . n.200. oblectator . al. *oblactator* . n. 201. quod liberos . al. *qui liberos* . ib. habeat . al. *habet* . ib. ouium pastor ouilio . al. *ouium pastor , quasi ouilio* . al. *custos ouium , quasi ouilio* .

P . num. 202. incertorum . al. *incertos* . ib. a pauiendo : pauire enim . al. *a pauendo* : *pauere enim* . n 207. qui paruulis assignatur . al. *cui paruuli assignantur* . ib. ductet . al. *doceat* . n. 208. primus . . . postremus . al. *primus . . . posterior . . . postremus* . n. 210. nomen in aliud . al. *in nomen aliud* . al. *nomen ad aliud* . al. *nomen aliud* , omisso *in* , et *diuulgatum est* pro *deuolutum est* . n.

213. perseuerans . . . . al. add. *perseuerans*, *ardens*, *strenuus*, *laboriosus* . num. 215. nam procare . al. *nam procari* . n. 217. et procul iactatus . al. *et procul iactus* . al. *ac proiactatus* . al. *et proiectatus* .

Num. 218. scribuntur . al. *describuntur*, *bonisque fisci agglomerantur* . n. 219. praecinctus linteo lauit . al. *praecinctus est linteo*, *et lauit* . n. 220. et praedo . al. *et praedio* . n. 221. id est . al. *hoc est* . ib. capiebant . al. *cupiebant* . num. 223. quasi perdens . al. *quia perdens* . ib. et deiero . al. om. n. 224. aduocatus . al. *aduocator* . ib. mercedis . al. *mercede* . ib. scilicet . al. *licet* . ib. valde . al. *valide* . n. 225. fallat . al. *fallax* . ib. gerit . al. *tegit* . n. 226. parricida . . . parricidium . al. *parracida* . . . *parracidium* . al. *parrecidum*, *et homicidum* . ib. dixerint, quoniam . al. *dixerint*, *qui hominem occiderat*, *quoniam* . n. 227. persecutus, perfecte secutus . al. *persecutor*, *perfecte secutor* . al. om. *persecutor non semper* ... *perfecte secutus* . n. 228. hoc vocabulum . al. *hoc nomen* . ib. omnium iniquorum . al. *hominum iniquorum* . ib. *post iniquorum* alii addunt, *Peccator item a pectoris caterua* (an *cauerna*) *cognominatus pro eo*, *quod inibi occulta delictorum conduntur* . n. 229. a prosedendo . al. *a prosiliendo* . ib. concuba . al. *concuba*, *vel concubina* . n. 230. nam pauire . al. *nam pauere* . n. 231. petrae . al. *petra* . ib. pusillo . al. *a pusillo* . ibid. a pusione . al. add. *a pusione dictus* . *Pelicanus*, *vir sanctus solitudini deditus* .

R . num. 234. religiosus . . . appellatur . al. *religiosos* . . . *appellatos* . et mox *retractant* . . . *relegunt* . al. *religiosus* . . . *appellatus* . ib. ex religendo . al. *ex relegendo* . n. 235. rationator . al. *ratiocinator* . n. 236. recipit . al. *recipiat* . ib. resipit . al. *resapit* . al. *recipit* . ib. desierat . al. *desiderat* . ib. animum suum . al. *cor suum* . n. 237. repens autem . al. *repente autem* . ib. roboreae . al. *roboris* . n. 238. et reatus a reo nuncupatus . al. *et reatum a reo nuncupatum* .

S . num. 240. quod vnumquodque . al. *quo vnumquodque* . ibid. sensu veritatem . al. *sensu veritatis* . al. *sensus veritatis* . n. 241. quasi studiis . al. *quasi in studiis* . ib. sanctus veteri . al. *sanctus a veteri* . ib. purificari . al. *purificare* . ib. tangebantur . al. *tingebantur* . ib. sancti nomen . al. *sanctionem* . n. 242. supreme pater . al. *supremas partes* . al. *supremae partes* . n. 243. sicut formosus . al. *sic formosus* . ib. Terentius . . . dabo . al. om. n. 244. superstitiosus etc. al. *superstitiosus* . . . *appellatus* . . . *precabatur*, *et immolabat* . ib. superstites essent . al. *superstitissent* . ib. quia solers . al. *quasi solers* . n. 245. sua edentes . al. *suadentes* . ib. alias sedales, quod simul sedeant . Socii . al. *alias sodales* . *Socii* . al. *alias quasi sedales* : *ipsi et socii* . al. om. *alias* . . . *sedeant* . ib. periculi . al. *periculum* . ib. in vnam caligam . al. *in vna caliga* .

Num. 246. me esse . al. *meipsum esse* . ibid. nec vllo ignominiae commouetur dolore . al. *nec vlla ignominia commonetur ad dolorem* . n. 247. frigidus . al. *frigus* . ib. per quod . al. *per quos* . n. 248. super vult videri . al. vult superuideri . al. *super vult videre* . n. 249. detrahendo . gothici, *detrahendum* . n. 250. quasi saeuus . al. *quasi satis* . n. 251. quod non . al. *quae non* . ib. suasor . . . trahens . al. *suasor a suadendo*, *quem vult decipere* . al. *suasor decipiens*, *id est*, *in suam sortem trahens* . *Suasor a suadendo*, *quem vult decipere* : forte *qui vult* . n. 252. scrupus enim . al. *scrupo enim* . n. 253. σκαιῶ . al. add. *id est*, *a peruersitate* . ib. scorta quae . al. *scorta quod* . Post *scorta etc.* cod. I. Tolet. inseruit, *Scurra*, *qui sectari etc.*; quod alii afferunt in I, scilicet *Iscurra*, alii infra post *Sator* .

Num. 255. scurra appellatus . al. *scurras appellatos* . al. *scurras constat appellatos* . n. 258. Iurisperitorum . Al. om. sequentia : *qui etiam s. f. appellauerunt* . num. 259. sospes . . . al. *sospes*, *salutis*, *hospes* . n. 260. a sequendo . al. *obsequendo* . al. *ab obsequendo* . n. 261. accidat . al. *accedat* . n. 262. exsuccatus . al. *exsiccatus* . ib. quod sit . al om. *sit*, et post *pulsu* add. *est* . n. 263. saio . al. *sagio* ,

ibid. a suendis. al. *ab esuendis*. al. *ab struendis*.

T. num. 264. tuetur. al. *tueatur*. ib. mones. al. *montes*. n. 266. diuturnus. al. *diurnus*. n. 267. lanx. al. *lances*. al. *lancis*. n. 268. truculentus ... cod. I. Tolet. *truculentus*, *crudelis*, *immanis*, *saeuus*. n. 269. torto vultu. al. *toruo vultu*. n. 270. timorem habet. al. *terrorem habet*. n. 272. diu, id est. al. om. *id est*. ib. qui coactus. al. *quia coactus*.

V. num. 274. vti possit. gothici, *vtere possit*. ib. quod doceri. al. *qui doceri*. n. 276. viridis ... vi rudis. al. om. n. 279. quia sine via. al. *quasi sine via*. ib. sine memoria euanescat. al. *sine memora euanescat*. al. *memoria euanescat*, omisso *sine*. n. 280. vesanus non probe sanus. al. *vesanus porro sanus*. n. 282. a venabulo. al. *a venatione*. In cod. Tolet. 2. post *pressores* subiungitur, *Explicit liber X. partis primae feliciter. Liber XI. Etymologiarum partis secundae*. Simili modo cod. I. Tolet. *Item pars secunda liber XI.* Scilicet veteres, vt iam in Isidorianis cap. 48. num. 16. aduerti, Etymologias in duas partes distribuebant, quarum *prima* priores decem libros, *altera* posteriores decem complectebatur. Secnndam igitur Etymologiarum partem ad sequens volumen reseruamus.

NOTAE SEMLERI

AD ETYMOLOGIAS.

De quibus vide Isidoriana caput 52.

Index capitum omnium librorum, quem Gothofredus praemisit, non est in A, et B; eius loco ibi habentur VI. epistolae Isidori, et Braulii, quae ad historiam horum librorum pertinent. Capita *numerantur*, sed non omnino vt in Gothofredi editione, nam quod in hoc est cap. 4., pertinet adhuc in A, et B ad caput tertium, quod tamen non probem; nam cap. 2. inscribitur *de literis communibus*; ergo etiam adfuit inscriptio, *de literis latinis*; et inde cap. 4. numerandum.

AD CAPUT I.

Num. 2. *Artis praeceptis*, id est, *arctatis*, vbi alia aliis arctantur, vide Festum in *artus*. Seruius in interpretatione in secundam Donati editionem, (quae est in editione XII. grammaticorum Ascensii Parisiis MDXVI. in folio fol. 47. b.) vnde Isidorus haec sumpsit, exponit, *breuibus*, *angustis*: similia habet Diomedes initio libri 2. Inde istis temporibus grammatici *artistae*, *artigraphi* dicti sunt. *Artes Herodiani* appellat Priscianus epist. ad Sulianum, sic *ars Phemnii*, *Donati*; pro grammatica ἐξοχῶς.

CAPUT II.

Num. 1. *Loquendi peritia*. A. *recte loq.* Ita fere etiam definit Asper in arte.

CAPUT III.

Num. 1. *Varro literationem*. Asper: *Terentius Varro primum, vt adhuc rudem appellatam esse dicit, literaturam*; sic et Diomedes, *grammatica*, *literatura*; atque hoc praeplacet.

Num. 3. *Legiterae*. Diomedes lib. 2. *quasi legitera, quia legitur, vel quod legentibus iter ostendit, vel a litura, quam patitur, vel quod legendo iteratur*. Adde et Priscianum. Varro de latina lingua lib. I. cap. 7. *legere, quod legantur ab oculis literae*.

Num. 4. *Idem apud Latinos*. B. *inde*; ita melius.

Ib. *Viginti duobus*. Ita omnes S. Patres numerant; vnde certum est, locum Irenaei lib. 2. deprauatum esse, vbi decem hebraeae literae dicuntur, quo decipi se passus est Schukfordius. Vide Acta societatis latinae Senensis tom. 1. p. 70.

Ib. 23. *Elementa habent*. XXIII. numerat A, atque ita grammaticis aliis conuenit, licet z, et y graecas quidam omittant, et 21. numerent; vide Diomedem lib. 2. pag. 415. edit. Putschii, Priscian. lib. 1., alios. In editione Gothofredi male excusum XXII.

Num. 5. *A lege coepisse*; Haec verba sunt ex Augustini lib. IV. de ciuit. Dei cap. 39., sed nescio qui factum sit, vt hic alius sensus esse videatur, quasi inuentae tum sint literae, quum Augustinus hanc sententiam oppugnet, et tantum his verbis recitet eam, ac statim refellat. Putem, hic signum allegationis fuisse *etc.*, aut simile quid, quod ad omnem istam Augustini orationem se referat; apparet enim ex sequentibus, Isidorum literas ante Moisen inuentas credidisse cum multis aliis.

Ib. *Isis - tradidit*. Augustinus ciuit. Dei lib. 18. cap. 37., *anteqnam Aegyptiis Isis ... literas traderet*. Isis vero Inachi filia fuisse proditur; hinc haec sunt. De literis Aegyptiorum variis videndus Diodorus Siculus lib. 3., Porphyrius de vita Pythagorae; adde historiam vniuersalem, a doctissimis in Anglia viris scriptam, versionis Germaniae Halenfis.

Ib. *Sacerdotales*; ita Ruffinus in historia ecclesiastica, *Iam vero Canopi quis enumerat superstitiosa flagitia? vbi praetextu sacerdotalium literarum magicae artis pene publica schola*.

Ib. *Phoenices inuenerunt*. Plinius hist. natur. lib. 5. cap. 12. *ipsa gens Phoenicum in gloria magna literarum inuentionis*. Athanaeus lib. 1. etc.

Num. 6. *Capita describuntur*. A., B. *scribuntur*, atque id melius. *Describere* est multa scribere, sed capitum titulos paucarum literarum, aut vocum.

Ib. *Cadmus a Phoenice*: Ita et narrat Victorinus edit. Putschii p. 1944. Adde Clementem Alexandrinum stromat. 1. initio, Chisull. ad inscriptionem Sigeam. De enumeratione inuentarum trifariam literarum non conueniunt antiqui Scriptores. Eusebius, Chronicon paschale XVI. (non, vt hic, XVII.) primum literas vsurpatas esse tradunt; ita et Irenaeus lib. 1. cap. 12. Aristoteles antiquas X., et VIII. numerat; inde necesse est, vt et varient in numero additarum a Palamede, et Simonide. Isidorus certe in tanta varietate non potuit cum omnibus consentire.

Ib. *Palamedes*. Quatuor numerat Victorinus Ψ. Φ. X. Dominus Du Breul mauult Seruio accedere, qui in lib. 2. Aeneid. tradit O. Φ. X. Palamedis esse; sed Aristoteles in eo cum Isidoro conuenit, O non Palamedis esse, sed Epicarmi; et ipse Seruius innuit, certius esse, literam X. a Palamede esse, de aliis dubitari. Irenaeus similiter Isidorum adiuuat. Ergo Isidorus has tres literas, non sine praecipua auctoritate, illi tribuit.

Ib. *Simonides miles, similiter tres*: in B deest *miles*: legendum *melius similiter*. Poetam saepe excitant veteres grammatici, si de metris, et eorum ratione sermo est; *adiecit*, A. *addidit*.

Num. 7. *Pythagoras*. Sunt ex Seruio in 6. Aeneid., nonnullis additis, et mutatis: *Formauit* hic non ad *primus* pertinet, vt sit, *inuenit*; sed ad exemplum vitae humanae; nam ea litera antiquior certe Seruio ea sententia non est. Extant haec eadem in Petri Diaconi libro de actis ad Conradum Imperatorem.

Num. 8. *Supplicio*. A. *morte, et supplicio*.

Num. 9. *Figuram crucis*, ita multi patrum constanti traditione, et pietate perhibent: vide Montfauconii Palaeographiam, et alios. Extat in Henrici Bentzelii Syntagmate dissertationum tom. 1. pag. 110. edit. celeb. Kappii schediasma philologicum de *Thau*, siue notula piorum frontali Ezech. IX. 4. Nititur ve-

ro haec antiquorum sententia in eo, quod verba, *signa Thau*, intellexerunt de litera, quum tamen possit nude esse *signa signum*, vt occurrunt multa nomina in sacro codice, quae literarum simul sunt in alphabeto, et rerum.

Ib. *Et finis*. Ms. *ipse et finis*. Statim *Alpha*, non *A* nude.

Ib. *Concurrentibus in se*. A. *inter se*. Intelligenda haec sunt de ratione scribendi, quum A, et Ω initio scribendi libri, vel folii ponitur, et in medio extenduntur lineae varia arte.

Num. 11. *Exceptis, quae*: vnum Ms. *exceptis aliquibus, quae numeros figura demonstrant, vt* I. *pro uno*, C. *pro centum... et* X. *pro decem litera, quae et in figura crucem etc.* Abit ergo lectio paulum ab ea, quae est in notis ad Isidorum, per Ioannem Grialum collectis, vbi doctissimus editor nodum in scirpo quaerit; nam ipse Isidorus negat, latinos ad literas computare, exceptis quibusdam, quae non computantur, sed *significant*, commonstrant. *Ad literas computare* non est simplices literas numerare, sed connumerare. Ergo speciem similitudinis Isidorus esse obseruat, non rationem eamdem literis computandi; sed computaturi, id graecis literis faciebant; nec impedit, quod de x, et de cruce repetit, nam vnum alterum non tollere videbatur. *Chi* vero graecum cum figura crucis conuenisse, antiquissimi quidam statuerunt; vnde et docti quidam viri in ratione vngendi reges Iudaeis vsitata, *Chi* formatum esse auctoribus Rabbinis quibusdam, credunt, et imaginem Crucis Christi in eo quaerunt. Alii multi grammatici, vt Breuiloquus, Catholicon, Salomon Constantiensis cum Isidoro conueniunt, et dicunt, X in figura Crucis Christi scribi; atqui aliunde non habent, et fuerit adeo in vetustioribus codicibus, qui varie breuitatis causa truncati esse videntur. Exemplum eius rei extat in Salomone Constantiensi voce *literae*, vbi Isidorum exscribit, nonnullis mutatis, quorsum lectorem ablego.

CAPVT IV.

Num. 1. *Carmentis*. Seruius habere videtur ex Hygino, qui scribit; *Euandrus profugus ex Arcadia, in Italiam transtulit* (literas), *quas mater eius Carmenta in latinas commutauit*. De Euandro, et Carmenta etiam Liuius lib. 1. cap. 7.

Num. 2. *Aut communes, aut liberales*. In notis Ioannis Griali haec exponuntur. Constantiensis me fere in errorem duxerat, qui legit *literae librales*. Similiter loquitur Augustinus de ciuit. Dei lib. 18. cap. 52. *An ipse non est Ecclesiam persecutus, qui Christianos liberales literas docere, ac discere vetuit?* Adde Catholicon, et n. 41. Caetera, quae sequuntur, conueniunt pleraque cum vetustis grammaticis, et exscribuntur a Salomone etiam.

Num. 12. *Sallustius*. Salomon Constantiensis, et A. *B. Saluius*; in Petri Diaconi libro de notis literarum ad Conradum Imperatorem, in corpore Gothofredi pag. 1498. extat, *Saulius magister*. Pro *in sono* male Constantiensis legit *in se*. *Saulium*, vel *Salustium* putem ignobilem fere grammaticum seculi 5., vel 6. fuisse, qui inter literas hanc connumerarit, tamquam latinam, et vtilem.

Ib. *Karta, Kalendis*; prior vox abest in A, et B. In Salomone extat *Karthago*, sed abest etiam in Petri libello. De vsu literae *K* varia, et incerta tradunt veteres grammatici, quos excitare nihil attinet.

Num. 13. *Quia per C cuncta veteres scripserunt*. Absunt ex A. Videtur et hic varie interpolatum fuisse.

Num. 14. *Vsque ad Augusti tempus etc.* In Salomone interpolatur post haec: *et digne hoc tempore Christi nomen innotuit etc.* Quae supra attuli, luculento exemplo, varie et hos libros mutatos fuisse, et ineptiora a peregrinis esse manibus. In Salomone etiam ordo cap. 3. et 4. turbatus est.

Num. 15.

Num. 15. *A graecis*, addit A *autem*.

Ib. *Hilarissat*. A addit *pro hilarizat scribebant*.

Num. 16. *Tria accidunt*, adde Diomedem lib. 2.

Ib. *Potestas quae*. A, *qua* - *qua*: et id melius.

Ib. *Nascentibus*, male Constantiensis *nescientibus*.

Num. 17. *Postquam eas*; lego *eos*, vt ad *oris sonis* se referat; *eas* sane ignoro, quorsum pertineat, tamen nemo animaduertit.

Num. 18. *et apicem*; A *apicum*, scilicet figuram, quod malim. *Apicis* melius veriuerbium dat Isidorus lib. 19. cap. 30. ab *apiendo*; tamen istud ludunt innumeri lexicographi. Scaurus, *Apices ibi poni debent, vbi eisdem literis alia, atque alia res designatur*; ita debebat, sed opifices sine certa ratione in marmoribus cumulare solent. *Opponitur* legunt B, et Gothofredus, et pro *in* Salomon habet *a*, et *apponatur* legit A. Adde Breuiloquum, *Apices, literae, quae in frontispiciis murorum, vel ecclesiarum scribuntur, et in principiis librorum, et titulis legum*; alio sensu.

Ib. *est enim linea iacens*. Ex Salomone subolet, interpolatum hic esse . . . *ducta figura autem, qua tota litera scribitur*. Similiter A legit; ergo discrimen inter literam, seu figuram, et apicem hic indicatur. Et supra pro *dixerunt* malim *distinxerunt*; atque aliter vix fluit oratio.

CAPVT V.

Num. 1. *Fundamentum liberalium artium*. A *literarum*. Salomon Constantiensis *grammaticus* . . . *doctor liberalium literarum*.

Ib. *Haec autem*, in A, et B abest *autem*.

Ib. *Loquendi*; A addit *dictandique*.

Num. 4. *Diuisiones grammaticae*. Fateor, non inueni, numerum omnino xxx. a quoquam grammaticorum vetustiorum prodi; tamen si supputentur ista, quae sequuntur, inde ille coit. *Vox articulata*. Priscianus, seu auctor de accentibus in editione Ascensii folio CXXII. *Elementum pars minima partium vocis articulatae*.

Ib. *Vitia* intellige x *vitia*, quae enumerat Donatus edit. Ascensii folio XLVI.b.

Ib. *Metra*. Priscianus; Auctor de duodecim carminibus fol. CXI. *Metra generalia nouem sunt*.

Ib. *Fabulae*. Priscianus de praeexercit. Rhetor. ex Hermogene translatis.

CAPVT VI.

Num. 1. *Principalia referuntur*; B *reuertuntur*.

Num. 2. *Coniunctio vero et*; absunt *vero et* in A.

CAPVT VII.

Num. 1. *Nomen dictum*; desumpta sunt ex Seruii in secundam Donati editionem interpretatione, sed abest ibi *quasi notamen*, quae tamen in Cledonii arte apud Putschium pag. 1861. ex Donato excitantur cum ceteris. In editione Gothofredi male deest *res*.

Num. 2. *Cognomentum autem vulgo*; A, et B addunt *dictum*.

Ib. *superadditur*: Vterque *superadiiciatur*.

Num. 3. *Appellatiua nomina*; vide Priscianum libro 2. pag. 579. Putschii, et Asprum pag. 1728.

Num. 5. *Et in multorum*; addunt, *et in similiter corporalia dicta sunt*.

Num. 6. *Specialia*, addunt, *sunt*, id est, *dicta*.

Num. 9. *Minuuntur*; A *minuunt sensum*.

Num. 11. *Calisto*; addit B *calypso*, et hoc verius videtur, illud varians lectio fuerit; vtitur eodem exemplo Diomedes libro 1.

Num. 13. Apud latinos vero. A legit *nos* pro *latinos*.

Num. 14. *Plurinomina*. A, B *plurinomia*, falso.

Num. 17. *Ad aliquid aliter*. A *qua-*

liter, ita et Diomedes lib. I. pag. 309. Putschii; legerim ergo: *talia autem*; scilicet *sunt*, non *illa*.

Num. 20. *Patronymica*; vide Diomedem pag. 310. *A maioribus, vt Belides*: *matribus, vt Latous Apollo, et plura*.

Num. 21. *Vhetica possessiua*. Emendanda est lectio, quam miror toties impressam esse pro *Aetica*: (iam emendata fuerat a Grialio) illud A; B vero male *eretica*.

Num. 22. *Supposita*, melius A, B *superposita*; ita et Salomon Constantiensis, ita et Donatus de tropis pag. 1776. Putschii.

Ib. *Adiice*; A, B *adiicis*, Constantiensis autem *adiectis eisdem*, atque hoc fere praeplacet.

Num. 27. *Comparatio dicta*; semel tantum *comparatio* A, B, atque id rectius.

Num. 28. *Cetera nomina non sunt genera*. A, B melius, *cetera non sunt*, et *sed haec* pro *hoc*.

Ibidem. *Commune . . . . nomen vnum communicat*: A, B legunt *nominum*; tamen illud seruat Constantiensis.

Num. 29. *Sensus tamen peritia*. A, B *tantum*: ita et Constantiensis legit, vnde hoc praeferrem.

Ib. *Et commmuni*; A, B *communi, et omni*.

Num. 32. *Huius magistri*. A addit *Iona*. Ista de casu sunt ex Diomede.

Num. 33. *Diptota, vt Iupiter*: ex Diomede lib. I. pag. 288.

CAPVT VIII.

Num. I. *Sic*. A, B *sicque*, pro *varietas* male in Gothofredi excusum *varietates*.

Num. 2. *Finita*. A, B *aut finita*.

Ib. *De absentibus dicitur*; A, B *dicuntur*, melius.

Num. 4. *Coarctantur*; A *artentur*, B *artantur*, simplex certe praeplacet.

CAPVT IX.

Num. I. *Verbum dictum*, melius deducere a graeco ἐρέω, *dico*, addito duplici digramma aeolico.

Num. 2. *Instans, praeteritum*. A, B inuertunt, *praeteritum instantes* - *fecit, facit*.

Num. 3. *Meditatiua dicta*; B addit *sunt*, A *est*.

Ib. *Legere meditor*, A *legere volo*; ita et Cledonii ars.

Ib. *Inchoantis indicio*, ita A, B. *Iudicio* in quibusdam excusis, quod non placet. Diomedes *vim incipiendi*.

Ib. *Formae*, aliis grammaticis dicuntur *species, qualitates*.

Num. 4. *Modi*: *quemadmodum*; A *quod ad modum*; nemo vetustorum ista explicat, et videntur non recte se habere; an *quod agendi modus sit in suis significationibus*? compendio scribendi facile errari potuit.

Ib. *Imperandi*, A *imperantis*.

Num. 5. *Legebo*; olim tamen non infrequenter ex tertia in secundam coniugationem translata esse verba constat: vide Nonium cap. 10. *dicebo, viuebo*, vel *fidebo*, vt excuditur.

Num. 7. *Communia*, vide Nonium cap. 7. de contrariis generibus verborum.

CAPVT X.

Num. I. *Accidat*; A, B *accedat* recte.

Ib. *Inde dictum*; *dictum* abest ex A, B. Addit Salomon: *quod verbo quasi marito suo adhaeret*.

CAPVT XI.

Num. I. *Quasi participium*; A, B *particapium*, et ita legendum; aliter quasi sine sensu est. Adde Diomedem edit. Ascensii fol. 41., et Seruium pag. 1794. Putschii.

CAPVT XII.

Num. 2. *Forum ipsum*; ita male coniungitur in Gothofredo, et aliis, sed B disiungit *ad forum*, *ipsum et sensum*; sic Seruius pag. 1796. *Ego*, *et hi eamus*: in hac elocutione et verba coniuncta sunt, et sensus.

Ib. *Non dicimus*, *que regi*: desunt in A, et B, aut absunt potius.

Num. 3. *Vbiuis praeponuntur*, *et subiung.* A tantum *vbiuis ponuntur*.

Num. 4. *Causa est*; absunt ex A, B.

CAPVT XIV.

Num. 1. *Est vocata*, in A *est* exulat.

Ibid. Exultante *eia*. A legit *vah*. Certe *eia* ab Alcuino, et Probo hortandi dicitur esse. Diomedes *vah* voluptatis dicit; arbitror, *euax* legendum esse, non *eia*.

CAPVT XVI.

Num. 2. *Quia varias vocum moras*; A, et B *per varias*. *Simpla* legendum, non *simplicia*, vt in Gothofredo.

Num. 3. *Ei vero apud maiores*, vt, *vtei*, *sibei*, et similia; vide XII. tabularum leges, et antiqua marmora.

Ib. *Singulas formas*; *singulares* A.

CAPVT XVII.

Num. I. *Temporibus consistunt*; *insistunt* A, B.

Num. 2. *Pyrrichius*; vide Scaligeri libros de re poetica: de saltatione hac, seu certamine antiquitatum interpretes; de ludo puerili videtur ex Seruio in 5. Aeneid. *Troiaque nunc pueri etc.*

Ib. *Siue ab igne*; ita fere Scaliger putat; haec vero absunt ex B.

Ib. *Spondaeus*; ita male scribere nondum desinunt pro *Spondeus*, graece σπονδεῖος, inde et Salomon *Spondius* scribit.

Ib. *Sacrificantium*; tangit veram originem vocis σπένδειν.

Ibidem. *Spondiales*; vsus est Turnebus hac auctoritate ad illustrandum Ciceronem II. de oratore cap. 46., vbi pro *Spondalia* ille, legi vult *spondialia*. Sed mihi non fit verisimile, *spondiales* vnquam latinis auditos esse. Marius Victorinus pag. 1284. Putschii habet, *vnde et Spondulae appellantur*, *qui huiusmodi tibias* (longas) *inflare assueuerunt*. Non erit, qui dubitet, addita litera vna, legendum esse, *spondaules*, vt *Onoraules*. Similiter in Diomede pag. 472. Putschii legimus inter corrupta, et hiulca quaedam: *et aequisudi sono tibicem spondalium canere iuberet, vt duabus longis melodiis, quasi duplicibus, et iugibus votis prospera Deorum voluntas firmaretur*; malim *Spondaulam*. Hinc hic malim *spondaules*. In Diomede possis etiam legere, *Spondaulium* ... *iuberetur*. Ita in Cicerone *spondaulia*.

Hactenus Semleri Notae.

ADNOTATIONES FRANCISCI ANTONII ZACCARIAE

Ad cap. IV., V., et VI. libri VIII. Etymologiarum.

CAPVT IV.

Num. 4. *Libros Moysi*. Cod. Luc., quam lectionem videtur Honorius Augustodunensis suis in Codicibus inuenisse.

Num. 5. Vetus editio Rhabani: item Veneta Isidori editio an. 1483., et Parisiensis Bignaei, quibus accedit Luc. Cod. *Esnei dicunt*.

Num. 6. *Masbothaei*. Perperam *Marbonei* in Ven., et Paris. nuper citatis editionibus, nec rectius *Marbonei* in vet. edit., Rhab., et Luc. Cod.

Num. 7. *Genistae*. Ita vet. edit. Rhab., et Ms. cod. Antonii Vionis Herouallii, aliaque mss. Regiae Parisiensis Bibliothecae exempla apud Cotelerium *Tom. I. Monum. Eccl. Gr.* col. 761. *Genistaei* Parisiensis editio Isidori, cui etiam Matritensis consentit.

Num. 8. *Meristae*. Cod. Rom. a Grialio indicatus, Luc., et Coteleriani, ad quos accedit vet. edit. Rhab., vbi *Meristaei* habent Bignaeana, et Matritensis Isidori editiones.

Ibid. Totum hoc comma a Rhabano omittitur, *μέρος enim etc.*

Ib. *Separatio* Cod. Luc. pro *pars*.

Num. 9. *Custodiant*. Edit. Ven. an. 1483.

CAPVT V.

Num. 1. *Suorum Auctorum*. Luc., et Pistor. codd.

Num. 2. *Voluisset*. Addit Luc. Cod. *Hic in tempore Neronis fuit, et in* XXIII. *anno post crucem Christi mortuus est*; forte scribendum fuerat XXXIII. Certe Simon an. LXV. interiit.

Num. 3. *Mago*. *Magno* perperam in Bignaei editione. Omittitur id nominis in Cod. Pistor.

N. 4. *Vocati*. Cod. Pist. pro *appellati*.

Ib. *Sunt qui*. Cod. Luc.

Ib. *Abnegat*. Cod. Luc., et Pistor.

Num. 5. *Sancto Stephano*. Cod. Malatestius.

Ib. *A Petro Diaconus*. Cod. Luc.

Ib. *Habes bonum*. Cod. Pistor.

Ib. *Quod odisti*. Codices Luc., et Pistor.

Num. 6. *Qui animam*. Cod. Luc.

Ib. *Et bonum*. Cod. Pistor.

Ib. *Deum creasse*. Cod. Malatestius, qui aliam propterea omnino sententiam Basilidianorum dogmati tribuit.

Ib. *Fingunt dogmatibus*. Cod. Luc.

Num. 8. Ex Gratiano *Millenarii* editio Matrit. At *Milliastae*, vt in Bignaeana, scripsisse Isidorum cum Cotelerio Tom. I. Mon. Eccl. Gr. col. 765. nullus dubito. Nam et *Milliastae* habet Rhabanus *lib.* II. *de instit. cleric.*, et Codices plures errorem exhibent, qui nonnisi *Milliastae* exscripto nomine emendari possit: sic *Milliasti* cod. Herouallianus ab eodem Cotelerio indicatus, *Militiasti* Pistor., *Miliciastae* Luc., Malatest., et Ven. editio an. 1483.

Num. 10. *Virtutem cognitionis*. Pistor. Cod.

Num. 12. Ego assentiri viris doctissimis (*Chaconi, et Grialio*) haud possum. Nam non solum, quos ego consului, Codices Malatest., Luc., Pistor., aliique, sed ii etiam, quos sub oculos habuere Rhabanus, et Honorius Augustodunensis, non aliter hunc locum exhibent. Itaque de loci integritate non est cur dubitemus. Apellis potius mentem haud recte assequutum Isidorum dicamus.

Num. 13. *Archonton* legebat Chacon. Nil immutandum, repugnantibus Codicibus Rhabani, Honorii, et nostris.

Num. 14. *Qui*. Pistor. Cod., alii *quod*.
Ib. *Imitantur*. Cod. Pistor., et Luc.
Num. 15. *Caiani* dicuntur in Luc. Cod.
Num. 21. *Creationis*; Recte, vbi Ven., et Bign. editio, et Codd. Luc., Pistor., et Malatestius *creatoris*: huius tamen margini antiqua manu genuina lectio, quam ex Matritensi editione reddidimus, adscripta est.
Num. 25. Vna Bignaei editio: *abominantur carnes*.
Num. 27. *Prouincia Phrygia*. Ita praeter Matritensem editionem Codex Luc., Pistor., Herouallianus, et Regii tres a Cotelerio indicati *Tom.* I. *Mon. Eccl. Gr. p.* 773., vbi *Prouinciae Cataphrygiae* Ven., et Bign. editio; Malatestius autem Cod. *Prouinciae a Frigia*, vnde et hoc facile ad germanam lectionem traduci possit.
Ib. *Priscilla* Cod. Luc., alii *Prisca*.
Ib. *Dei, et Spiritus Sancti* Cod. Pistor. *Sancti Spiritus* Ven. editio.
Num. 31. *Recipiunt*. Addit hic Bignaeana editio: *Anomiani, id est, latine sine lege dicuntur*, quod Honorius quoque Augustodunensis suis in Codicibus legit.
Num. 33. *Heraclitaes* Ven., et Bign. edit., Codd. Luc., Pistor., et Malatestius, qui etiam pro *Hierarcha Heraclio* exhibent.
Num. 34. Vna Bignaei editio *cathedram Pontificalem*, quemadmodum paulo post *apostatas recipere*.
Num. 36. *Christum enim*. Haec vsque *compellati sunt* omittuntur in Codice Pistoriensi. In Malatestio autem desunt ea, *pro paupertate intelligentiae compellati sunt*.
Num. 40. *E Caelis*. Cod. Pistor.
Ib. *Mundum*. Ita Ven., et Matrit. editio cum Cod. Luc., et Pistor.; Bignaeus, *mundum factum fuisse*.
Num. 53. *Contopitas* in Corbeiensi Codice Maurini legerunt, vt monent ad Augustini Epistolam LIII. *Campitas*, non *Cotopitas* Fabricius in *Philastr.*, aliique malunt. Vide etiam, quae ad Hieronymi Indiculum diximus.

Num. 61. *Celebrandum* Cod. Malatest.; alii *obseruandum*.
Num. 64. *A Nestorio*, in locum S. Sisinni suffecto an. CCCCXXVIII., quemadmodum statuit Cuperus *in historia Chronologia Patriarch-Politanorum*, quem vide. Auctores quum antiquos, tum recentiores, quid de Nestorio, eiusque haeresi disseruerint, recenset Fabricius *Biblioth. Gr. tom.* IX. *pag.* 236. *seqq.*: adde Doucini nostri Gallicam historiam Nestorianismi 1698., Iohannis Sartorii dissertationes duas *de Nestorio Haeresiarcha*, Paulli Ernesti Iablonski exercitationem historico-Theologicam *de Nestorianismo, et illa in primis Nestorianorum phrasi, qua humanam Christi naturam templum Diuinitatis vocare solebant*, et Iosephi Sim. Assemani dissertationem *de Syris Nestorianis tom.* III. *Biblioth. Orient.* p. II.
Num. 65. *Ab Eutyche*. De quo confer Liberati Diaconi breuiarium, auctoresque alios, a Fabricio indicatos *t.* VIII. *Bibl. Gr. p.* 350.
Num. 66. *Cur huc capitula Chalcedocensia appellet, quum sint in quinta Synodo tractata, cur item eorumdem capitulorum D. Isidorum aut debeat, aut non debeat defensor videri, vide annot. Segobricen. Antistitis ad cap.* 4. *lib. de viris illustribus*.
Num. 67. *Ordinati Episcopi*. Vide Sollerium in Patriarch. Alexandr. histor. n. 340. seqq.
Ib. *Dicunt naturam*. Cod. Pistor.
Ib. *Contendunt*. Haec tamen haeresis pridem sub Timotheo III. Alexandriae Episcopo eruperat, Seuero Monacho, cui Timotheus ipse fauebat, corruptibile, incorruptibile Christi Corpus docente Iuliano Halicarnasseo. Vide Liberati Breuiarium *cap.* XIX., Sollerium. *l. c. num.* 337., et Petauium *de Incarnat lib.* I. *cap.* XVI. *num.* 30. *seq.*
Num. 68. De Agnoitis adi Petauium.

CAPVT VI.

Num. 8. *Pisianactian*. Ita veteres libri: *Pisianaction* impressi; et quidem v-

troque modo constat eam porticum appellatam. Vide Laertium in Zenone, et Plutarchum in Cimone.

Num. 10. *Continentiae, quam esse negant*. Haec addidi in indiculo Hieronymi, et Cotolerio Tom. 1. Mon. Eccl. Gr. col. 719., nam et ipsa orationis series ea postulat; nam quemadmodum id in Stoicis omnino ridiculum, quod affectarent gloriam aeternam, quum se faterentur non esse aeternos, ita in illis hoc erat summopere absurdum, quod amare se virtutem continentiae praeseferrent, quum eam esse negarent.

Num. 15. Non desunt, qui Epicurum omnino tam infami criminatione absoluant, Guaseus vir doctus, aliique.

Num. 17. *Gymnasium*. Idem inf. lib. 18. cap. 17.

Num. 19. *Vt Pythagoras*. Cicero lib. *de Natura Deorum*.

Ib. *Vt Maro*. Ita Matrit. editio, et Bignaeana, quibus consentiunt codices duo Malatestii, et Luc.; Veneta tamen editio an. 1483., aliique libri *Varro* habent.

Num. 23. Haec fuse, diligenterque tractata habes a Massuetio Dis. 1. in Irenaei libros. Vide etiam Abbatis Longuerue de origine haeresum disputationem.

ERRATA CORRIGENDA.

Pag. 29. lin. 4. lege = spondeus - Pag. 34. in not. col.2. lin. 14. lege = *ϛίχον* = Pag. 49. not. col. 2. lin. 1. , et 2. lege = velimus . Pag. 83. lin. 18. lege = *re-ſtitui* . Pag.218. not. col.2. lin.3. lege = Cap. XXVIII. Pag. 293. in tilulo lege = LIB. VI. Pag. 410. not. col. 2. lin. 4. lege = Lacedaemone . Pag. 415. not. col. 2. lin. 2. dele punctum post = inter . Pag. 425. ad marg. lege = lib. 7. Pag. 429. not. col. 2. lin. 8. lege = n. 5. Pag. 433. not. col. 2. lin. 19. lege = apud . Pag. 443. not. col. 2. lin. 7. lege = cognat . Pag.444. not. col. 1. lin.9. dele parenthesin . Pag. 460. not. col. 2. lin. 7. lege = Tullo . Pag. 461. not. col. 2. lin. 2. lege = 6. Nam . Pag. 477. lin. 20. lege = *infrenis* . Pag. 541., et 543. lin. 1. lege XIV. Pag. 560. lin. 12. , et 13. leg. *ib. et felix* . Pag. 561. col. 2. lin.30. lege s *ſunt* . Pag.587. col.2. pag.13. lege al. *et gallo* . Pag.587. col. 1. lin. 16. aquarum . Pag.589. col. 2. lin. vltim. al. *qui ante* . Pag.599. col.1. lin. 8. leg. *Ienensis* . lin. 48. leg.*Athenaeus* . col. 2. lin. 17. lege Victorinus *n* .

FINIS TOMI TERTII.

mnia. vol. 3 #14769

PONTIFICAL INSTITUTE OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK CRESCENT
TORONTO—5, CANADA

14769 .